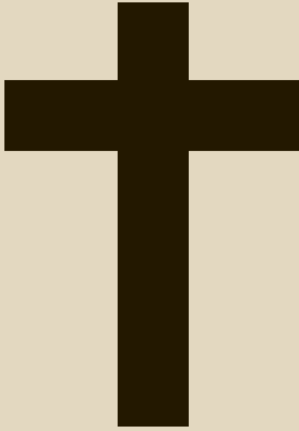

Uumeleembaa Buŋa
Tere Soomongo Gbilia

The New Testament and portions of the Old Testament in the
Borong Language of Papua New Guinea

Uumeleembaa Bunja Tere Soomongo Gbilua
The New Testament and portions of the Old Testament in the
Borong Language of Papua New Guinea
Sampela hap Buk Baibel long tokples Borong long Niugini

Copyright © 2002, 2011 The Bible Society of Papua New Guinea

Language: Borong

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 Feb 2024 from source files dated 31 Aug 2023
63589f8b-9426-5ce2-9520-ca0cf2b65c47

Contents

Introduction	1
Jenesis	3
Ruut	5
Joono	101
Matyuu	108
Maak	113
Luuk	188
Jon	232
Aposol	308
Room	366
1 Korint	440
2 Korint	477
Galesia	510
Efesus	535
Filipai	548
Kolosi	561
1 Tesalonaika	570
2 Tesalonaika	579
1 Timoti	586
2 Timoti	591
Taitus	602
Filemon	610
Hibruu	615
Jeims	617
1 Piito	644
2 Piito	654
1 Jon	666
2 Jon	673
3 Jon	682
Juuda	684
Aisisaan	686
Read the New Testament	690
Diksenari	728
	740

Uumeleembaa Buja Tere Soomoŋgo Gbilía

The Scriptures in the Borong (Kosorong) language of
Papua New Guinea

Sampela hap Buk Baibel long tokples Borong long Niugini
[ksr]

Translation by Wycliffe Bible Translators

Copyright © 2002, 2011, The Bible Society of Papua New Guinea

Print publisher: The Bible Society of Papua New Guinea

Web version
2015, Wycliffe Bible Translators, Inc.
www.Wycliffe.org

<http://pngscriptures.org>

www.ScriptureEarth.org

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons license (Attribution-Noncommercial-No Derivative Works).
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0>

Your are free to share — to copy, distribute and transmit the text under the following conditions:

- **Attribution.** You must attribute the work to Wycliffe Bible Translators, Inc. (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **Noncommercial.** You may not use this work for commercial purposes.
- **No Derivative Works.** You may not alter, transform, or build upon this work.
- **In addition,** you have permission to port the text to different file formats, as long as you don't change any of the text or punctuation of the Bible.

Notice — For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work.

Tok Orait

Dispela Buk Baibel i kam wantaim tok orait na lo bilong Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivative Works license. Em i tok olsem **yu ken givim kopi long narepela manmeri.** Yu ken wokim kopi na givim long husat i laikim. Tasol, yu mas tok klia dispela samting i kam long <http://tokplesbaibel.org>. Yu no ken kisim mani na salim dispela. **Yu mas givim nating.** Na tu, **yu no ken senisim Tok.**

Ol piksa i kam wantim ol Baibel na narapela buk i stap long dispela sait i gat tok orait long usim wantaim dispela samting tasol. Sapos yu laik narapela tok orait, yu mas askim husat i papa bilong copyright long dispela ol piksa. Sapos yu laik stretim samting i no orait long dispela tok orait, stretim tok, salim Buk Baibel, o tainim Tok bilong God long nupela tok ples, yu ken **askim mipela**. Olgeta tok orait na lo long tok ples English i stap long <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/legalcode>. Sapos yu gat askim long dispela, **plis askim mipela**.

Qaa mutuya

Anutuwaa qaanon asuganon asugiro mondomondonana kuuya tegoja. Torogon yangisen anin Anutonon mananana mende mewaa. Uumeleembaa Buŋa Terewaa ku-usunja ii uuta. Ii laaligonana utegowaatiwaa so.

Boŋ motomotoombaa uutanon geenggo jawo motoonggo meweengon goo qaa kota kombombanja (*memory verse*) koloowa. Kaanjadeen jawo tosia geenggaajon meweengon kirifinon oowa (underline). Ii 1) geengaa praiwet Baibel stadi gawon.

2) Famili diwousen: Miri motoongowaa uutanon ejuti, onjo mono kamban so ajoroon Buŋa qaa batuya weengon amin moma qama koolin laligowu. 3) Baibel stadi ii ejemba 2-10 yononon ajoroon stadi gawon meŋ batugianon amin mobu. 4) Baibel lesan ii kokaen: Moŋon kuma onono tosanon ajoroon qaa moma uu wombogianon ambu. 5) Baibel konferens me Baibel kemp kanon Baibel lesan mamaga ambona. 6) Baibel momo jake (Baibel akademi) ii tere miri qaita moŋ.

Sundu motomotoon iikawaa qaa alia (*referens*) tosia ii sundu tetegoyanon me sunduwaa qaa wanŋaa baafanon eja. Iikanon saanon buk qata torodaamon, boŋ ano jawo janŋoya mokoloowa.

Soomonŋo Gbilaa uutanon boŋ (*chapter*) 260 eja. Kaen kolooro ween motoongowaa uutanon boŋ motomotoon weengowaati een, Soomonŋo Gbilaa qaaya kuuya ii saanon gbani so weengon laligowa. Jawoya (*verse*) 7957 ero ween so jawo 23 weengowaati een, ii saanon gbani motoon-gowaa uutanon weengodaborowa.

Meleŋmeleŋ gawombaa jenŋkootoya (translation principles)

Jenŋkoto (*rule*) wanŋa ii kokaen: Qaa je (*word*) motomotoon mende meleenkejon, qaawaa kania (*meaning*) motomotoon ii meleenkejon. Qaa je (*word*) motomotoon otaan melembonaga, mono sisau kolooro osin amamaawonaga. Ananaanon qaa ii Inŋlis me Koon qaawaa taninŋaŋ qaago. Kawaajon Boron qaawaa sii arenŋa (*grammar*) otaanin kania diŋgowaa (*natural*).

Qaawaa kania moma asaringo “Ii ananaanon qaanon nomaen ambona?” jen kana moŋgamakejon. Qaa siminŋa tosia ii Boron qaanon mende eja. Kawaajon kamban tosaŋa ii jen asarinin koriga koloowaa. Inŋlis qaanon qaa motoondeen kolooro Boron qaanon qaa koriga mindiriin jejon. Iikawaa sareya moŋ ii ‘selfish’. Ii ananaa qaanon: Iyanŋajonjadeen romongon kiririnŋaba laligoja me buuju.

Qaa lombotawo (*key terms*) tosia iikawaa kaniagia (*diksenari, glossary*) ii buk tetegoyanon anjon saanon iima weengowa. Qaa moŋ ii holy. Ii Boron qaanon nomaen, ii iikanon kema iiba. Qaa tosaŋa ii momalaari, uujopa, Farisii ano kaan kaan.

Qaawaa kania (*meaning*) kitia mende mesaonkejon ano qaawaa kania (*meaning*) tosaŋa ii mende torogon amakejon (*streit tru, accurate*). Qaawaa kania kitia tosaŋa ii aasanŋoyanon eju (*implied information*). Ii osiqosin qaganon oson mokolon asuganon amakejon. Kaen anin kanianon asuganon koloonkeja (*kilia, clear*).

Qaa tosia ii ambosakon yonoo kambanon mende ero jegi iwoi ii kanagen kolooro qata kaanjadeen karo kamban kokaamba qamaakejon. Iikawaa sareya tosaŋa ii kantri, gawman, prowins, gawana, zioz, bisop, pasto,

maaket, monerj ano kaerj kaerj. (*Loan word*) ii kamban kokaamba ananaa qaaga koloaja.

Qaa tosia ii kamban kokaamba sopa ( ) uutanonj aninj kanagerj kuuyanonj iikawaa kania mogigo ii saanonj mesaowonja. Iikawaa sareya monj ii meme (noninj), farisii (Kana qaawaa kaparanjkonjkonj).

Yanjaboronj onjononj qaa tosia morota jerjkejuto, kilerj kuuya koi ii saanonj moma asariwonja.

Jenesis (Letoqeto) **Anutunon jero iwoi kuuya letonji.** **Jenasa-asari**

Buk koi kanonj sundu koi kaanja jeja: Anutunonj siwe, namo, iikawaa iwoiya kuuya ano ejemba mokoloonj orono singisongononj kamaanj ururo lombo siimboboloyawo ii balonj so ananaa qanananonj uro. Kaenj kamaanj nunuro Anutunonj oyanboyanj mokoloonj laligowombaaonj kana nomaanja ii arengonj ano. Letoqeto (Jenesis) buk kokawaa uutanonj bakaya woi kokaenj ejao:

1) Bonj 1-11 Sundu kanakanaiya: Anutunonj siwe ano namo mokoloonj orono ejemba yonoo laaligogianonj wala eenanonj nomaenj kolooro. Aadam ano liw, Kein ano Aabel yonoo sundugia. Nooawaa kambaananonj gboulou somata waama namo tururo. Babilon kanonj taua koriga totoonj megi.

2) Bonj 12-50 Israel yonoo bemunjaleurugia yonoo sundugia: Wala Aabrahamonj Anutu moma laarinj qaaya tenj koma laligoro qaaya jenj tegoro solananj. Iwaa gematanonj meria Aisak, esia Jeikob qata monj Israel ano iwaa merauruta 12 yonoo sundugia kania kania. Eja 12 ii Israel kanagesowaa tuunj 12 yonoo bemunjalegiaga koloogi. Bemunjale Joosefwaa sundu ii qaita monj. Nomaenj kolooro Joosefnonj wala Iijipt keno iwaa gematanonj manja Jeikob ano daremunjuruta kuuya yonononj kanagenj kaanjagadeenj sumanjurugia iyonowoo Iijipt kantrinonj kema wala laligogi.

Buk koi kanonj ejemba yonoo laaligogiaa sunduya mamaga jejato, Anutunonj nomaenj ama ononoti, iikanonj sundu iikawaa bakaya wana kolooja. Laaligowaa sundu kuuya iikawaa nanamemenj eja wana ii Anutu. Kanakanaiyanonj siwe, namo ano iyoroo iwoigara kuuya mokoloonj onono singisongononj kamaanj ururo pondanj Mangia onj laligonj kilenagia gosinj qaagia jenj tegonj ironjia meleema onono qagianonj uro laligogi. Tosianonj Anutu waa qaa baatanonj kengiti, ii awaagadeenj kalanj koma unjano laaligogianonj iikawaa so utegonj asugiro. Nooawaa kambaananonj sumanjuruta 8 yonononj qaagoto, ejemba tosaanja kuuya yonononj komugi. Kanagenj soomonjgo qaaya ii Aabraham ano gbiliuruta kanagenj koloogiti, ii onono. Soomonjgo qaa iikawaa so Anutunonj kanagesouruta oyanboyanj mokoloowutiwaajanj galenj koma onono laligonj kouma laligonj kougi. Ejembanonj wala eenanonj nomaenj Anutu moma laarinj mugiti, sundu towoya iikanonj kambanj kokaamba kaanjagadeenj momalaarinananonj kotiinj gbilial ewaatiwaajanj ilaanj nonomakeja.

Buk kokawaa bakaya wana 10 ii kokaenj:

- 1) Siwe, namo ano iwoi kuuya mokolooro. 1.1–2.25
- 2) Singisongowaa lombo siimboboloyawo kanairo. 3.1-24
- 3) Aadambaa kambaananonjga kanainj Nooawaanonj kouro. 4.1–5.32
- 4) Nooawaa kambaananonj apu gboulou somatanonj waaro. 6.1–10.32
- 5) Babilon miri koriga totoonj megi. 11.1-9
- 6) Seembaa kambaananonjga kanainj Abrambaanonj kouro. 11.10-32
- 7) Bemunjale karoonj Aabraham, Aisak ano Jeikob 12.1–35.29
- 8) Iisoowaa gbiliuruta ii kokaenj: 36.1-43
- 9) Joosef ano iwaa daremunjuruta 37.1–45.28
- 10) Israel kanageso yonononj Iijipt laligogi. 46.1–50.26

Anutunonj jenj kotooro iwoi kuuya letoma koloogi.

1 Kanakanaiyanon Anutunon Siwe ano namo mokoloon orono. 2 Mokoloon orono namo ii gbamenja ano kijikajuyawo ero. Ero apu anjon dusiitawo ii pangamanon esuuro ero. Kaen ero Anutuwaa Unja Toroyanon apu iikawaa qaganon kema kan laligoro. 3 * Kaen laligoro Anutunon kokaen jen koto: "Asasaga mono asugiwa." Kaen jen koto goman mono asariro. 4 Asariro iiro awaa kolooro asasaga ano pangaman mendeema orono. 5 Asasaga qata ween ano pangamambaa qata gomantiija kaen orono. Kaen orono weemboria mutuya tegoro goman tiij ano.

6 * Ano Anutunon kokaen jen koto: "Mono apu batugianon sombimbaa jawo kotiga asugin apu mendeeno eugen ano emugen ewao." 7 Kaen jen koton sombimbaa jawo kotiga mokoloon iikanon apu mendeeno deema jawo qaganon eugen ano jawo baatanon emugen eri. Kaen kolooro. 8 Anutunon sombimbaa jawo kotiga eugenaa qata sombin qaro. Kaen qaro weemboria woiya tegoro goman mombo tiij ano.

9 Ano Anutunon kokaen jen koto: "Apu sombin baatanon ejuti, ii mono men kululuugi tuun motoonjo kolooro namo toboga asugiwa." Kaen jen koto mono kaen asugiro. 10 Kaen asugiro tobogaa qata namo qama apu tuun somata kululuugiti, iikawaa qata kowe orono. Orooma iriuro iikanon mono awaa kolooro. 11 Awaa kolooro kokaen jen koto: "Namo qaganon mono iwoi tonjonja kuuya kokaen asugin waabu: Loloo gbojoja iwoi kogiawo ii mono asugin waama kuun sogonkebu. Gere kasa tanigia kania kania mono namonon asugin hongia kogiawo kuun sogonkebu." Kaen jen koto mono kaen asugiro: 12 Namo qaganon iwoi tonjonja kuuya asugin waagi. Loloo gbojoja iwoi kogiawo tanigia kania kania ii asugigi. Gere kasa tanigia kania kania ii namonon asugin hongia kuun sogogi. Kaen asugiro Anutunon injiuro iikanon mono awaa kolooro. 13 Weemboria karonja tegoro goman mombo tiij ano.

14 Ano Anutunon kokaen jen koto: "Sombimbaa jawo kotiganon mono asasaga asugin ween ano gomantiija ii mendeema oroma nama (yara) yambu, konjuru kaman ano ween kaman, gbani kaman ano weemboria motomotoombaa aiweseeyaga ewu. 15 Iikanon mono sombimbaa jawo kotakota kanon asasaga ano namo men asariwu." Kaen jen koto mono kaen asugigi: 16 Anutunon asasaga somata woi mokoloon orono. Asasaga galenja ween jaaya nana iikawaa kamakamaata kojij ii gomantiija galenja nama en ubao. Sengelao ii kaanjadeen mokoloon onono. 17 Anutunon ii sombimbaa jawo kotiga iikanon namo men asariwu-tiwaajon onono. 18 Ii namo men asarij ween ano gomantiija galenja nama asasaga ano pangaman mendeema orombutiwaajon onono. Kaen asugiro Anutunon injiuro iikanon mono awaa kolooro. 19 Weemboria 4:ya tegoro goman mombo tiij ano.

20 Ano Anutunon kokaen jen koto: "Apu kowe iikawaa uutanon mono iwoi isinonogiawo asugin sokoma apu qen kondondongon lan kema kan laligowu. Kaanjadeen koonja koonja namo qaganon kanakeewan elelaon koton kema kan laligowu." 21 Kaen jen kowewaa oroya somasomata ano iwoi isinonogiawo tanigia kania kania apu qen kondondongon qeqelala kema kankejuti, ii mokoloon onono. Kaanjadeen koon tanigia kania kania enganggiawo ii mokoloon onono. Mokoloon onoma injiuro iikanon mono awaa kolooro. 22 Awaa kolooro kotuegon onoma qaa kokaen jen koto: "Ono mono ko meragiawo juma sein apu kowe sokoma laligowu ano koon onjo

* 1:3: 2 Kor 4.6 * 1:6: 2 Piito 3.5

mono kaanjadien namo qaganon koloon seiwu.”²³ Qaa kaen jen kotoro weemboria 5:ya tegoro goman mombo tiin ano.

²⁴ Ano Anutunon kokaen jen kotoro: “Namo qaganon mono iwoi kuuya laaligogiawo tanigia kania kania asugiwu. Miriwaa oroya, iwoi bagianon koma kondondongonkejuti ano duuyaa oroya tanigia kania kania, ii mono asugiwu.” Kaen jen kotoro mono kaen asugigi: ²⁵ Anutunon duuyaa oroya tanigia kania kania ii mokoloon onono. Miriwaa oroya tanigia kania kania ii mokoloon onono ano iwoi kuuya bagia namonon koma kondondongonkejuti, tanigia kania kania ii mokoloon onono. Mokoloon onoma injiuro iikanon mono awaa kolooro. Kianj.

Anutunon eja ano emba mokoloon orono.

²⁶ * Kawaa gematanon Anutunon kokaen jen kotoro: “Ayo, anana mono eja ananaa tani kaanja menin iwoi kuuya galen koma onoma laligowa. Iwoi kuuya ii kowewaa soraya, sombimbaa koonja ano miriwaa oroya, namo kuuya ano iwoi kuuya bagia namonon koma kondondongonkejuti, mono iyonoo galengiaga koloon laligowa.” ²⁷ * * Kaen jen koton iyanja kaitaniaa so eja mokolooro. Anutuwa kaitania kaanja laligowaatiwaajon ii mokoloon muro. Eja ano emba laligowaatiwaajon ii mokoloon orono. ²⁸ Mokoloon oroma ii kotuegon kokaen jen koton orono: “Oro mono gbili mokoloori koloon sein ama balon sokoma laligowu. Kaen laligon balon toya koloowu. Kaen koloon kowewaa soraya, kanakeewambaa koonja ano oro mokolen lagiso buubuu namonon kema kankejuti, mono ii kuuya galen koma ponjgia koloon laligowu.” ²⁹ Kaen jen koton qaa kokaen irijoro: “Mobu, niinon monjan logoya kania kania balon kuuya sokoma asugin waama kogia kuun sogonkejuti ano gere kasa kuuya hon kogiawo kuun sogonkejuti, iikanon nembanenegia koloowaatiwaajon anjen. ³⁰ Duuyaa oroya kuuya, kanakeewambaa koonja kuuya ano iwoi kuuya namonon kema kankejuti ano tosia kuuya sewan aason horonkejuti, iyonoojon loloo gbojoja tonggonja kania kania ii nenegia koloowaatiwaajon anjen.” Qaa kaen jero mono kaen asugiro. ³¹ Asugiro Anutunon iwoi kuuya mokolooroti, ii iiro awaa totoon kolooro keraqeeango moro. Weemboria 6:ya tegoro goman mombo tiin ano. Kianj.

2

Anutunon kendonj raro.

¹ Gomanj ano siwe jakeya jakeya ano namo yoroo iwoigara akadamugarawo kuuya ii mono mokoloon onondabororo. ² * * Anutunon gawonja ii mero tegoro weemboria 7 iikanon kendonj raro. Gawonja kuuya merotiwaajon weemboria 7 kanon haamo mero. ³ Mokomokoloo gawonja kuuya merotiwaajon ama weemboria iikanon haamo mero. Kawaaajon weemboria 7:ja ii kendonj jen kotuegon jen kobooro. Kianj.

Oyanboyan gawon qata Eeden

⁴ Anutunon siwe namo mokolooro asugiritiwaa sunduya ii kianj. Pon Anutunon siwe namo mokoloon oronoti, kamban iikanon ⁵⁻⁶ Pon Anutuwa uujanjaajon namo qaganon konj mende kiro gawon komakoomowaajon eja monj mende laligoroto, namo uutanonja bedu iikanonadeen kouma

* 1:26: 1 Kor 11.7   * 1:27: Mat 19.4; Maak 10.6   * 1:27: Jen 5.1-2   * 2:2: Hib 4.4, 10
* 2:2: Eks 20.11

namo qaga sokoma mej samoriro. Kawaajon duuyaa gere kasa mon me sombembaa loloo gbojoja iwoi mon ii namonon mende asugin ero.

7 * Kamban kanon Pon Anutunon balon sububun mej iikanon eja mej yagon laaligowaa buu aasona sewananon upipiuro kemero horon gbilin laaligowaa unyawo kolooro.

8 Kaen kolooro Pon Anutunon ween koukoutanon baagen goman qata Eeden kanon oyanboyon gawon (paradais) komoma eja mokoloroti, ii iikanon oono laligoro. 9 * Oono laligoro jen kotoo namononga gere tanigia kania kania asugin waagi. Gere ii iimasiinsiingiwawo kolooro hongia neneya ii naangiawo. Oyanboyon gawon biwianon laaligo kotigaa geria ano momakootowaa geria ii motoon jen kotoo asugiri. Momakootowaa geriaa kania ii kokaen: Honja nen iikanon awaa ano bologa iikawaa kania ii moma kotowaobo.

10 Gere kaen waagi apu mon ii Eedenon kanain oyanboyon gawon koton kelekele mej iikanonadeen kamaan juma apu boria gowoya 4 koloon kenji. 11 Apu gowoya mutuyaa qata Piison, ii Hawila balon kuuya liligon en kenja. Balon kanon goul eja. * 12 Balon iikawaa goulya ii awaa soro kolojo. Selemoron unkoowayawo qata bedelion ano jamo honawo qata oniks ii kaanagadeen iikanon ejao. 13 Apu gowoya woiyaa qata Giihon. Ii (Mesopotemiawaa) balon qata Kuus ii kuuya liligon kenja. 14 Apu gowoya karonjaa qata Taigris. Ii Assiria balon batanon ween koukoutanon baagen kemej kenja. Apu gowoya jango 4 iikawaa qata ii Yufreitit.

15 Kaen kolooro Pon Anutunon eja wama oyanboyon gawon Eeden koma komoma galej kombaatiwaaajon jen oono. 16 Ooma kokaen jen koton muro: “Oyanboyon gawon uutanon gere kuuya nama kenjuti, iyonoo hongia ii saanon afaangon mej nen laligowa. 17 Kaento, momakootowaa gere honja ii mono mende newa. Ii nen awaawaa kania ano bologaa kania moma kotowagati een, gii mono weemboria iikanonadeen koomu kotiga komuwaga. Kawaajon ii mono mende newa.”

18 Kaen jen Pon Anutunon jero: “Eja anodeen laligoro awaa mende kolojo. Kawaajon nii mono iyanja kaanja ala-ilailaaya mokoloomanja.” 19 Kaen jen duuyaa oro kuuya ano kanakeewambaa koon kuuya ii namonon mokoloon onoma ejawaa kosianon unuama ejanon qagia nomaen gabaati, ii iima mobaatiwaaajon iwaa baatanon onjono. Onjono ejanon iwoi laaligiawo kuuya iyonoo qagia motomotoon qaro Anutunon kaen ewaatiwaaajon jen kotiuro. 20 Kaen kolooro ejanon miriawaa oro kuuya, kanakeewambaa koon kuuya ano duuyaa oro kuuya ii qagia qadabororo. Qadaboroto, iyanja kaanja ala-ilailaaya laligowaatiwaaajon mon mende mokolooro.

21 Mende mokolooro Pon Anutunon kaen iima koton eja mej bimooro komunagbiili gaon ero. Ero maron siita mon horon siitaa dunja busuyanon mej kojangiro. 22 Kojangin maron siita ejawaanonnga meroti, iikanon emba mero. Mej nama ejawaanon wama karo. 23 Wama karo ejanon ii iima kokaen jero: “Yai! Koi neenaa taninaga. Iwaa sii busuya ii neenaa sii busunonga asugija. Anutunon ii ejawaa sele kitianonga mero letoma eja tani kaanja laligojiwaaajon qata emba (= ejawaa alia) qabu.” † 24 * Kaen

* 2:7: 1 Kor 15.45 * 2:9: Ais 2.7; 22.2, 14 * 2:11: Hawila: ii Babilonia balombaa jawo kosianon eja. † 2:23: Ejawaa alia: Injklis qaa iiba: man ano woman qaa woi ii ororon tani kolojao.

* 2:24: Mat 19.5; Maak 10.7-8; 1 Kor 6.16; Ef 5.31

jero Anutunonj jenj kotonj orono: “Kaenj kolooro ejanonj mono nemunmanja oromesaonj embiawo qokotaanj selemotoonjo koloonj laligowao.”

²⁵ Eja iikanonj embiawo opo surugara qaa bombolanj laligorito, kilen iyangaraajonj gamugara mende moma laligori. Kianj.

3

Aadam ano Iiw Anutuwaanonj qaa qotogonj kamaanj ururo.

¹ * Ponj Anutunonj namowaa oro laaligiawo kuuya mokoloonj ononoti, iyonoo batugianonj mokolenonj osonkakale momononj oro kuuya unjuugunj uro. Kaenj uma emba kokaenj ijoro: “Oyanboyonj gawononj gere kuuya nama kenjuti, iyonoo hongia monj mende newaotiwaajonj Anutunonj onanonj jenj kotonj orono me qaago?”

² Kaenj ijoro embanonj meleema mokolenj kokaenj ijoro: “Oyanboyonj gawononj gere tosia nama kenjuti, iyonoo hongia ii saanonj newotiwaajonj jero. ³ Jeroto, gawonj biiwianonj gere monj nanji, iikawaa honja ii nenj komuwobotiwaajonj mono kokaenj jero: ‘Ii mono mende newao. Ii mende oosiriwao.’ Kaenj jenj kotonj norono laligojo.”

⁴ Kaenj meleema jero mokolenonj emba kokaenj ijoro: “Ii awawi totoonj! Oro mende komuwaota. ⁵ Kaento, gere iikawaa honja neri weemboria iikanondeenj mono jaagaranonj tooro Anutu kaanja koloonj awaawaa kania ano bologaa kania moma kotowaota. Anutunonj kaenj koloowabotiwaajonj moma qaa kaenj jero.”

⁶ Kaenj ijoro embanonj gere ii uunj iigigiiri honja awaa nenetaa so kolooro. “Ii iima-ainjainjawa nano momakooto somata afaanjkota nombaa,” kaenj romonjonj honja monj metogonj nero. Nenj loya iwo laligoroti, ii kaanjadeenj muro nero. ⁷ Nero jaagaranonj mono iikanondeenj tooro bombolanj laligoriti, ii iima kotonj aori. Kaenj iima kotonj aonj nama fig gerewaa senja memburaatij opo suru kaanja uunj lama rari.

⁸ Rari weenj jaaya kemero gomaj gooriro Ponj Anutunonj oyanboyonj gawononj riinj karo kana otonja mori. Ii moma loemba yorononj Ponj Anutuwaajonj jaasewanjonja kokomomola menj oyanboyonj gawombaa gere uugianonj kema asanjori. ⁹ Asanjgorito, Ponj Anutunonj Aadambaajonj kokaenj qaror, “Gii dakanonj laligojanj?”

¹⁰ Kaenj qaror kokaenj meleeno: “Gii oyanboyonj gawonj uutanonj riinj kana goo kana otongja moma selena bombolanj rajenjiwaajonj toroko mojenj. Kawaaajonj kokomomola menj asanjgojenj.”

¹¹ Kaenj meleeno kokaenj ijoro: “Gii bombolanj laligojanj, ii morononj gijoro mojanj? Nii gere mombaa kota newabotiwaajonj sonjo ama gombeti, gii iikanonja monj nejanja me qaago?”

¹² Kaenj ijoro ejanonj jero: “Emba niwo laligowaatiwaajonj nonati, iinonj gere iikawaa kota nono nejanja.”

¹³ * Kaenj ijoro Ponj Anutunonj emba kokaenj qisij muro: “Gii mono naambaajonja kaenj anjanja?” Qisij muro kokaenj meleeno: “Mokolenonj niijongoro nejanja.”

Anutunonj ironja meleema onombaatiwaajonj jero.

¹⁴ Kaenj meleeno Ponj Anutunonj mokolenj kokaenj jenj muro: “Kaenj anjanjiwaajonj ama gii mono miriwaajonj oro kuuya ano duuyaa oro kuuya

yonoo batugianon kokaen jen qasuaan gombe laligowa: Gii mono namonon laligowagatiwaa so baganon kondondongon kema kan sububun uutanon laligon kikisi iwoi nenkeba. ¹⁵ * Kaen nen embawo batugaranon kere ama orombo ii moma laligowaga. Kere ii goo gbiliuruga ano iwaa gbiliuruta yonoo batugianon toroqen en uro kokaen koloowaa: Yonoononga eja mononon goo wangga rinjangoro gii iwaa kana gbakoyanon kinkebaga.”

¹⁶ Toroqen emba kokaen jen muro: “Gii koro ama laligona masu guro siimbobolo somata gombe ii moma merabora onomakebaga. Ii kilen naanga mono logaagen en gono iinon galennga koloon laligowaa.”

¹⁷ * Toroqen eja kokaen jen muro: “Nii gere mombaa hona newaboti-waajon ‘Ii mende newa,’ jen songo ama gombeto, giinon kilen embagaanon qaa otaan nejana. Kawaajon nii namo ii goojon ama seigowe ewaa. Kaen ero gii namonon laligowagatiwaa so mono uren aon siimbobolo moma gawon mamaga men nenega mokoloon laligowa. ¹⁸ Gawon men laligona goo nene gawonon jon kowororo iwoi ii kouro duuyaa logoya iwoi nen laligowa. ¹⁹ Kaen laligon nogo arin gawon mena gbamo yakaga hona kolooro nen laligowa. Kaen laligowagato, namonon men gombetiwaajon namo iikanondeen mombo eleema kemeba. Selega sububunonon men gombeta laligon umago mono mombo sububun koloowaga.” Kaen jen muro.

²⁰ Ejanon embia iwoi kuuya laaligogiawo laligojuti, iyonoo nemungia kolooro ejanon qata Iiw (Eewa) qaro. * ²¹ Pon Anutunon oro selianon opo suru men Adam embiawo lama orono laligori.

Anutunon Adam Iiw Eeden jolonowononja konjoma orono.

²² * Kaanja laligori Pon Anutunon kokaen jero: “Yai! Ejemba ii nonoononga mombaa so koloon awagaa kania ano bologaa kania mendeema orombaotiwaajon mojado. Kaen kolooro laaligo kotigaa gere kota mende newaotiwaajon songo ambeto, yoronon kamban kokaamba toroqen borogara boraama ii kaanagadeen men nen iikaananon mende komun tetegoya qaa kotiin laligon ubaobo.” ²³ Kaen jen kawaajon oyanboyon gawon Eeden iikanonja konjoma oroma namononja men oronoti, mono namo iikanonadeen komakoomo gawon mewaotiwaajon wasin orono seleenjen kemen keni. ²⁴ Ejemba kaen konjoma oroma oyanboyon gawon Eedembaa leeganon ween koukoutanon baagen zerubim gajoba tosaan kuun onono laaligo kotigaa gere iikawaa kania utun galen kongi. Yonoo borogianon manjawaa sooya somata ano iikanon gere bolan kaanja bilibiliawo jen batanon gematanon liligon bilisikwaa so kolooro nama galen koma laligogi. Kian.

4

Keinon Abel qero komuro.

¹ Adamnon embiawo laligon agimin aori liwnon (Eewa) koro ama Kein (Kain) mero. Men Kein qawaaajon kokaen jero: “Anutunon ilaaj nono merana mejena.” ² Iiwnon kanagen Aadambaa meria Abel, Keimbaa koga mero. Aabelnon laligon somariin lama galenjiaga kolooro Keinon komakoomo ejaga koloon laligoro. ³ Kaen laligori kamban mononon Keinon gawononja nene tosia men kan Pombaajon siimolon onon muro. ⁴ * Aabelnon

* **3:15:** Isa 12.17 * **3:17:** Hib 6.8 * **3:20:** Iiw: qaa iikawaa kania ii ‘Jaawo laligojuti, iyonoo nemungia.’ * **3:22:** Ais 22.14 * **4:4:** Hib 11.4

kaanagadeen lama tuunanonja mutu kolokolooya monj menj kanj qenj kitia kelegawononj Pombaa siimolonj ooro. Ooro Ponjonj Aabel anja ano iwaanonj siimolonj iima moro naanjawo kolooro. ⁵ Naanjawo kolooroto, Ponjonj Kein ano iwaanonj siimolonj ii iima togoro. Kaenj kolooro Keimbaa irinja soono uuta katitigoro jaasewananonj bosoleero. ⁶ Bosoleero Ponjonj Kein kokaenj ijoro. “Iringa mono naambaajonj soono jaasewanjonj bosoleeja? ⁷ Gii iwoi awaa ana menj anjalij gombe saanonj jaasewanga hak otaambaga me qaago? Iwoi awaa mende ana singisonjgowaa Toyanonj mono uugaa naguyanonj nama koumambaajonj awelegonj embomakeja. Kaenj embo-makejato, gii mono iikawaa songo ama galenj menj haamo amba.”

⁸ * Ponjonj Kein kaenj ijoroto, Keinonj kilenj koga Aabel kokaenj ijoro: “Mono kana anorodeenj gawononj kembo.” Kaenj ijoro gawononj kema Keinonj lugunj koga Aabel qelanjinj menj qero komuro.

⁹ Komuro Ponjonj Kein kokaenj qisinj muro: “Koga Aabel ii dakanonj laligoja?” Qisinj muro kokaenj meleeno: “Nii mende mojenj. Nii konaa galenja qaago.”

¹⁰ * Kaenj meleeno Ponjonj ijoro: “Gii naa iwoiga anjanja? Moba, kogaa sayanonj mono namononja asuginj qarو mojenj. ¹¹ Namو kokawaa qaa oota aantama kogaa saya boroganonja meji, niinonj mono kokanonja konjoma gombe kamba. Joramora a anjonjora ii mono goo qaganonj ambe uja. ¹² Konjoma gombe komakoomo gawonj mena namononj morianja honja anjonj koma gono balonj so momolagonj keqelenj ama olonj koma lanj kema kanj laligowa.”

¹³ Kaenj jero Keinonj Ponj kokaenj ijoro, “Qaanaa ironja meleena qananonj uji, iikanonj mono esunja uugunj bimooro bosimambaajonj amamaamanja. ¹⁴ Moba, gii kete nii gawonjeqe balononja notaana jaasewanjonja momolagonj balonj so keqelenj ama olonj koma lanj kema kanj laligomanja. Kawaaajonj monjonj nii niima afaanjonj nuro komumambo.”

¹⁵ Kaenj ijoroto, Ponjonj kokaenj jero moro: “Kaenj qaago! Monjonj Kein qero komuwaati eenj, iikawaa ironja mono iwaa qaganonj uro ambenja 7 koloowaa.” Kaenj menj monjonj Kein mokolonj qero komuwabotiwaaajonj selianonj aiwese tere monj ano. ¹⁶ Kaenj ano Pombaa jaasewanja mesaonj kema kema balonj qata Lansanj ewaewanj (Nood) kanonj keuma laligoro. Balonj ii Eeden weenj koukoutanonj baagenj eja. Kianj.

Keimbaa gbiliuruta

¹⁷ Keinonj embiawo laligonj agiminj aori koro ama Henok mero. Keinonj taonj monj menj meriaa qata Henok qarو. ¹⁸ Henokwaa meria qata Irad. Iradwaa meria Mehujael. Mehujaelwaa meria Metusael. Metusaelwaa meria Lamek. Kaenj koloogi. ¹⁹ Lameknonj emba woi orono: Monj qata Ada, monj qata Zila. ²⁰ Adanonj koro ama Jaabal mero. Iinonj ejemba opo sel kuunjanonj enj laligonj bao bulmakao galenj koma onjoma laligojuti, iyonoo benjisigia kolooro. ²¹ Jaabalwaa kogaa qata Juubal. Iinonj ejemba gita kulele qenj awelo uunj laligojuti, iyonoo benjisigia kolooro. ²² Zilanonj kaanagadeenj meria qata Tuubal-Kein mero. Iinonj somariinj gawombaa tulsya ano manjaqeqewaa iwoiya kania kania ii braas ano ainonj ooro bolbolgoro qokotaanj menjkero. Tuubal-Keimbaa naanja qata Nama.

²³ Lameknonj kambanj monjonj embawoita ii kokaenj irijoro, “Ada ano Zila embawoina, oro mono geja ama qaana koi mobao:

* 4:8: Mat 23.35; Luuk 11.51; 1 Jon 3.12

* 4:10: Hib 12.24

Moŋnoŋ nii nuŋ qijiriro iikawaa ironjaajon
mono eja moŋ gewe komuwaa.

Moŋnoŋ nii gbilibuurun nuro sa iikawaa
ironjaajon mono eja gbaworo moŋ gewe komuwaa.

24 * Moŋnoŋ Kein qero ironja iwaa qaganon uro ambeŋa 7 koloowaato,
moŋnoŋ Lamek nii nuro iikawaa ironja mono iwaa qaganon uro
ambeŋa 77 koloowaa.” Kianj.

Seet ano Enos

25 Eja mutuya Aadam iinon mombo embiawo laligon agiminj aori mer-
agara moŋ kolooro kokaen jero: “Keinonj Aabel qero komurotiwaaajon
Anutunonj Aabelwaa kitianonj merana moŋ nonja.” Kawaajon qata Seet
(Nonja) qaro. 26 Seetwaa meria kaanagadeen kolooro qata Enos qaro. Kianj.

Kambanj iikanonj ejemba yonononj kanainj Pombaa qata qama koolinj
laligogi. Kianj.

5

Aadambaa gbiliuruta yonoo qa areŋgia

1 Hist 1.1-4

1 * Aadambaa esameraanja ano amboisiuruta yonoo qa areŋgia koi.

Anutunonj eja mokoloroti, iinonj ii iyanjaa kaitaniaa so mero. 2 * Kaen menj
eja ano emba laligowaotiwaajonj mokolonj oroma kambanj kanonj qagara
ejemba * qama kotuegonj orono. 3 Aadamnonj laligoro yambuya 130 tegoro
meria moŋ kolooro. Ii Aadam iyanjaa kaitaniaa so laligoro qata Seet qaro.

4 Seet kolooro kambanj iikanonjadeen Aadamnonj toroqenj yambu 800 laligon
kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koloonj ugi.

5 Aadamnonj kaenj laligonj uro yambuya mindirinj 930 motogonj komuro.

6 Komuro meria Seet iinonj yambuya 105 tegoro meria Enos kolooro.

7 Enos kolooro kambanj iikanonjadeen Seetnonj toroqenj yambu 807 laligon
kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koloonj ugi.

8 Ugi Seetnonj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 912 motogonj
komuro.

9 Komuro meria Enos iinonj yambuya 90 tegoro meria Keinan kolooro.

10 Keinanonj kolooro kambanj iikanonjadeen Enosnonj toroqenj yambu 815
laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koloonj
ugi. 11 Ugi Enosnonj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 905 motogonj
komuro.

12 Komuro meria Keinan iinonj yambuya 70 tegoro meria Mahalalel
kolooro. 13 Mahalalel kolooro kambanj iikanonjadeen Keinanonj toroqenj
yambu 840 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja
tosaanja koloonj ugi. 14 Ugi Keinanonj laligonj kema kema uro yambuya
mindirinj 910 motogonj komuro.

15 Komuro meria Mahalalel iinonj yambuya 65 tegoro meria Jared
kolooro. 16 Jared kolooro kambanj iikanonjadeen Mahalalelnonj toroqenj
yambu 830 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja
tosaanja koloonj ugi. 17 Ugi Mahalalelnonj laligonj kema kema uro yambuya
mindirinj 895 motogonj komuro.

18 Komuro meria Jared iinonj yambuya 162 tegoro meria Enok kolooro.

19 Enok kolooro kambanj iikanonjadeen Jarednonj toroqenj yambu 800 laligonj

* 4:24: Mat 18.22 * 5:1: Jen 1.27-28 * 5:2: Mat 19.4; Maak 10.6 * 5:2: Aadam: ii Hibruu
qaanonj ejemba.

kouma laligoro kambaŋ batuya kanon meraboraana tosaana koloon ugi. ²⁰ Ugi Jarednon laligon kema kema uro yambuya mindirin 962 motogon komuro. ²¹ Komuro meria Enok iinon yambuya 65 tegoro meria Metusela kolooro.

²² Metusela kolooro kambaŋ iikanonadeen Enoknon yambu 300:waa so uuta Anutuwo somonjon kema kan laligoro kambaŋ batuya kanon meraboraana tosaana koloon ugi. ²³ Ugi Enoknon laligon uro yambuya mindirin 365 motogoro. ²⁴ * Motogon uuta Anutuwo somonjon kema kan laligoro Anutunon een jaa seliawo mero.

²⁵ Mero meria Metusela iinon yambuya 187 tegoro meria Lamek kolooro. ²⁶ Kolooro kambaŋ iikanonadeen Metuselanon toroqen yambu 782 laligon kema kema uro kambaŋ batuya kanon meraboraana tosaana koloon ugi. ²⁷ Ugi Metuselanon laligon kema kema uro yambuya mindirin 969 motogon komuro.

²⁸ Komuro meria Lameknon yambuya 182 tegoro meria mon kolooro. ²⁹ Kolooro qata Nooa (ulunholen) qama kokaen jero: “Anutunon balon seigoro nono boronananon gawon koma komoma seleqeqe ama siimbobolo moma laligonin mera koi kanon mono saanon ulunholen nonomakebaa.” ³⁰ Nooa kolooro kambaŋ iikanonadeen Lameknon toroqen yambuya 595 tegoro kambaŋ batuya kanon meraboraana tosaana koloon ugi. ³¹ Ugi Lameknon laligon kema kema uro yambuya mindirin 777 motogon komuro.

³² Lameknon komuro meria Nooa iinon yambuya 500 tegoro merauruta karoon qagia Seem, Haam ano Jaafet koloogi. Kian.

6

Namo ejembanon bolin angonjoragiawo koloogi.

¹ * Ejemba namo qaganon laligogi janngonian kanain somariiro boraurugia ii kaanagadeen koloogi. ² Koloogi kambaŋ kanon Anutuwa merauruta yononon ejemba yonoo boraurugia inisosoroogi. Inisosoroogitiwaa so ii ononji embaurugia koloogi. ³ Kaen koloogi kambaŋ iikanon Ponjon qaa kokaen jero: “Namo ejembanon jaa selewo kambaŋ tetegoya qaa laligon ubuto, yononon mono komuwu. Arenjia kaen ama ononjen. Kambaŋ kokaamba kanain laaligogia mono yambu 120 janjo ii mende uugun laligon ubuya.” ⁴ * Anutuwa merauruta yononon balon ejemba yonoo boraurugia ononji embaurugia koloon merabora ononjiti, kambaŋ iikanon ano kanagen kaanagadeen eja damubiribirigiawo koloon somariin namonon laligogi. Monowaa monoyanonga benjurugia qabunawo laligogiti, iyononon mono ii koloogi.

⁵ * Balon ejemba yonoo kilenagia ii somata qatawo kolooro uugiaa momo arenjia kuuya ii kambaŋ so bologagadeen suulan (pororo) ama laligogiti, ii Ponjon iiro. ⁶ Ii iima ejemba mokoloon onono namonon laligogiti, iikawaajon Anutunon moma bolin wosobirinon uuta saa qero siimbobolo moma laligoro. ⁷ Kaen moma laligon qaa kokaen jero: “Ejemba mokoloon onombeti, niinon mono ii balonon unun tiwilaan onomanja. Ejemba, miri-waa oroya, iwoi bagianon koma kondondongonkejuti ano kanakeewambaa koonja mokoloon onombetiwaajon moma bolin aon ii mono unun tiwilaan onomanja.” ⁸ Kaen jeroto, eja Nooa iinon Pombaa jaanon kiankoomuya

* 5:24: Hib 11.5; Juud 14   * 6:1: Job 1.6; 2.1   * 6:4: Jan 13.33   * 6:5: Mat 24.37; Luuk 17.26; 1 Piito 3.20

mokolooj laligoro. ⁹⁻¹⁰ * Nooawaa gbiliuruta yonoo sundugia ii kokaen: Merauruta karooj qagia Seem, Haam ano Jaafet koloogi. Nooanon ejemba batugianon eja solan ja kopoulosaa qaaya qaa laligon uuta Anutuwo somonjon kema kan laligoro. ¹¹ Nooanon kaen laligoroto, ejemba tosaan kuuya ii Anutuwaa jaanon dogon bolidaborogi. Kawaajon ejemba pororo unuj tiwilaan onjonji, iikanon balon kuuya sokoma ero. ¹² Ejemba kuuya namonon kema kan laaligogia men bolidaborogi goman balon kuuya yonoo nanamemengia ii dogon anjonjorayawo kolooro Anutunon namonon unj tanigia kaanja ii iiro.

Wanjo memewaa areja

¹³ Kaen iima Anutunon Nooa qaa kokaen ijoro: “Ejemba yonoojon ama unuj tiwitiwilaan aoao ii namo kuuya sokoma eja. Kawaajon niinon ejemba kuuya men komun onjomabaajon qaana somongowe. Moba, niinon apunon balon meleembe kemero iwoi kuuya isinjonjiawo ii komudaborowuya. ¹⁴ Kawaajon gii mono geenjo reen gere koma kanon wanogaa mewa. Iikawaa uuta kotona uuta melamelaa koloowa. Wangowaa uuta ano selia ii qandonon kuuj mokotaadaborowa. ¹⁵ Wanjo ii kokaanja mewa: korigaya 133 miita (450 fiit), aarejena 22 miita (75 fiit) ano konaya 13 miita (45 fiit) kaen mewa. ¹⁶ Waareja mejugon sopa ano waaren batugaranon liligon jengenaj tintija 44 sentimiita (18 ins) ii koton mesaowa. Wangowaa uuta mosona uuta qaga, batuya ano dusiita karooj koloowu. Wanjo naguya ii nemunaaagen amba. ¹⁷ Moba! Niinon mono jewe gboulu somatanon kouma balon kuuya qen tururo ejemba ano iwoi laaligowaa aasonjiawo kuuya sombin baatanon laligojuti, iyononon mono apu nemoton komuwu. Kaen komugi namowaa iwoiya kuuya ii mono qaondaborowuya.

¹⁸ Kaen asugiwaato, niinon giwo soomongo arej kokaen anjen: Gii mono wanjonon uba. Gii, embaga ano mera enarouruga onjonon mono motoon wanjonon ubu. ¹⁹ Uma laligogi iwoi laaligogiawo kuuya ii qaondaborowubotiwaajon yonoononja woi woi ejia ano embia ii sogianon unuana giwo motoon wanjonon ubu. ²⁰ Koon tanigia kania kania, miriwaaw oroya tanigia kania kania ano namowaa mokolej, lolooj iwoi tanigia kania kania kuuya yonoononja woi woi ii mono komuwubotiwaajon otana goonon kagi wanjonon ubu. ²¹ Kaanagadeen onjonja ano koon, oro iwoi kuuya yononon newutiwaa so mono nemanene kania kania mokolooj korama men kululuun wanjonon ana kalan konkonja ewaa.” ²² * Anutunon Nooa kaen ambaatiwaajon jen koton muroti, iikawaa so mono ten koma ii kuuya ama medabororo.

7

Ejemba ano oro kuuya ii wanjonon ugi.

¹ Nooanon wango medabororo Ponjon qaa kokaen ijoro: “Gii ejemba tuuj koi yonoo batugianon solan kolooj laligojan. Niinon goo kanaga kaen mokoloojen. Kawaajon gii ano sumanjuruga kuuya onjo mono wanjonon ubu. ² Oro neneya, donqizizingia qaa ii kuuya yonoononja sewen sewen, ejia 7 ano embia 7:baa so onjoona goonon koubu. Kaanagadeen oro anjoragawo kuuya yonoononja woi woi ejia ano embia kaanja onjoona goonon koubu. ³ Toroqen koon kania kania kuuya yonoononja kaanagadeen sewen sewen, ejia 7 ano embia 7 ii onjoona giwo wanjonon

* 6:9-10: 2 Piito 2.5 * 6:22: Hib 11.7

ubu. Kaen ana oro ano koon tanigia kania kania kuuya ii mende qaombuto, toroqen namonon koloon seisei ama laligowuya. ⁴ Ugi weemboria 7 tegoro jen kotowe kon rombuñ somatanon mono namonon kamaaro gomantiija weemboria 40:waa so toroqen kon kiwaa. Kaen kiro iwoi isinonngiawo kuuya namonon mokoloon onombeti, ii mono motoon jen tegowe qaombuya.” ⁵ Pononon Nooa kaen ambaatiwaajon jen koton muro iikawaa sogadeen mono tej koma ii kuuya andabororo.

⁶ Kaen ama mero Nooawaa yambuyanon 600 kolooro gboulu somatanon namo qaganon kouro. ⁷ * Koubaatiwaajon ano Nooa embiawo ano mera enarourugara yononon motoon gboulunon komuwubotiwaajon oloñ koma wanqonon ugi. ⁸ Kaanagadeen oro neneya, donqizizina ano oro anqojoragiawo ano koon ano iwoi kuuya bagianon koma kondondonqonkejuti, ⁹ ii woi woi kuuya ejia ano embia ii sogianon kan wanqonon Nooawaanon ugi. Anutunon Nooa jen koton muroti, ii mono iikawaa so kolooro. Kian.

Gboulunon ejemba turuñ onono komugi.

¹⁰ Kaen kolooro weemboria 7:baajon jeroti, ii tegoro gboulu somatanon balon qaganon kouro. ¹¹ * Nooawaa yambuyanon 600 kolooro yambu iikawaa koina 2 kawaa weemboria jango 17 kanon apu jaaya kuuya, apu diingiwawo iikawaa nemungia kuuya ii emugenqa somariin bonqun waagi. Kaanagadeen eukanon kanakeewambaa apuya iikawaa qaa oogia ii aantangi. ¹² Kon rombuñ somata ii balonon kamaan kin ero kema gomantiija asaga 40 keno. ¹³ Kononon kanain kimambaajon ano weemboria kanon Nooa ano merauruta Seem, Haam ano Jaafet, Nooa embiawo ano enarourugara karoon yononon motoon wanqonon udaborogi. ¹⁴ Toroqen duuyaa oroya ano miriwaa oroya kuuya, iwoi kuuya bagianon koma kondondonqonkejuti, koon kuuya ano iwoi engangiwawo kuuya ii ejemba yonowo motoon wanqonon udaborogi. ¹⁵ Anutunon iwoi kuuya mokoloon onono laaligowaa aason horonkejuti, iyonoononga woi woi (2-2) ii Nooawaanon kouma wanqonon udaborogi. ¹⁶ Anutunon Nooa jen koton murotiwaa so iwoi isinonngiawo kuuya wanqonon udaborogi, ii ejia ano embia koloori. Kuuyanon udaborogi Pon anjo Nooawaa gematanon wangowaa naguya kono.

¹⁷ Naguya kono iikanondeen gboulu somatanon kanain gomantiija asaga 40:waa so toroqen namonon waaro. Apunon somariin waama balon koma turuñ uma wanqo namonon metaano uro. ¹⁸ Uro apunon balon qaganon somariin saa qen ugi wanqonon apu qaganon anodeen een lan kema karo. ¹⁹ Kaen kolooro apunon balon qaganon mombo somariin uro. Baanq koriga koriga sombin baatanon nama kenjuti, ii kuuya musulunqon onono. ²⁰ Musulunqon onoma uma baanq kuuya koma turuñ 8 miita (25 fiit) kawaa so unuqun ero.

²¹ Kaen ero iwoi isinonngiawo kuuya namo qaganon kema kan laligogiti, iyononon apu nemoton komudaborogi. Iwoi kuuya ii koon me miriwaa oroya me duuyaa oroya me mokoleñ, lagiso ano iwoi kuuya tuun men balonon qeqelala kema kankejuti ano ejemba kuuya ii motoon qaondaborogi. ²² Iwoi kuuya balon toboganon laligon laaligowaa aason sewanqianon horon laligogiti, ii koreyanon komudaborogi. ²³ Iwoi laaligogiawo kuuya namonon laligogiti, ii Anutunon unudabororo. Iwoi

* 7:7: Mat 24.38-39; Luuk 17.27 * 7:11: 2 Piito 3.6

kuuya ii ejemba, oro me iwoi bagianonj koma kondondongonjkejuti me kanakeewambaa koonja koonja ii mono Anutunonj unjodororo. Nooa ano sumanjuruta wanjo uutanonj laligogiti, iyonogadeen mono injima koboon anjonj koma gou gajogia kono. ²⁴ Apu gboulu kanonj balonj qenj turunj mende horonj kemeroto, weemboria 150:waa so ero.

8

Gboulunonj horonj kamaaro namononj toborio.

¹ Weemboria 150 ii tegoro kanonj Anutunonj Nooawaa ano duuyaa oroya ano miriwaa oroya ano iwoi kuuya iwoi wanjononj laligogiti, ii romonjon onjoma haamo somata ano namo qaganonj qero apunonj kanainj horonj kamaaro. ² Anutunonj emugenj apu diingiwawo iyonoo jaagia ano eukanonj kanakeewambaa apuya iikawaa qaa oogia ii kojanjinj sonjo ano kononj riima toborinj sombinonja mombo mende kamaaro. ³ Mende kamaaro apu somatanonj kanainj namo qaganonj erotinonja eleema horonj kamaanj kemero. Weemboria 150:waa so apunonj horonj kamaanj kemej egi. ⁴ Kaen egi wanjononj koinj 7 kawaa weemboria 17 kanonj baanja qata Ararat kawaa wanjononj mokotaanj kotiinj raro. ⁵ Kanonj raro apu kanonj toroqen horonj kamaanj kamaanj keno. Kema koinj 10 kawaa weenja mutuya kanonj baanja iikawaa wanja ii asuganonj asugigi.

⁶ Asugigi weemboria 40 tegoro Nooanonj wanjononj jengenanja wala memeta ii metano. ⁷ Metama aoao koonj monj wasiro kanakeewanj lanj elelaonj kema kanj mende eleema laligoro balombaa apuya kanonj juguro. ⁸ Kawaa gematanonj Nooanonj kewo monj wasiro keno. Namonj qaganonj apunonj horonj kemeja me qaago, iikawaa kania momambaaonj ii wasiro keno. ⁹ Kewononj kema kanj apunonj toroqen balonj sokoma turunj erotiwaanjon haamo memeyaa raranja mende mokoloonj wanjononj eleeno Nooanonj boria boraama menj wanjo uutanonj oono. ¹⁰ Oono weemboria 7:baa so toroqenj mamboma laligonj kanonj kewo ii mombo wanjononja wasiro keno. ¹¹ Kema mare kanonj eleema oil gere senja gbiligibili monj ii motogonj jetanonj kisama Nooawaanonj karo. Kaen karo Nooanonj ii iima kokaenj moma asariro: Apunonj mono horonj kamaaro namononj asugidaboroja. ¹² Kaenj moma asarinj mombo weemboria 7:baa so mamboma nama kewo ii mombo wasiro elelaonj keno. Kenoto, kambanj iikanonj ii iwaanonj mombo mende eleema karo.

¹³ Nooawaa laaligo yambuya 601 kawaa koinj mutuyaa weemboria mutuya kanonj apunonj namo qaganonj jugunj toborinj ero. Kaenj kolooro Nooanonj wanjononj waarenja mero keno kokaenj uunj iiro: Namonj qaganonj mono toborinj ero. ¹⁴ Ii iiroto, mombo mambonji toborinj koinj woiyaa weemboria 27 kanonj toboridaboronj ero.

¹⁵ Anutunonj Nooa qaa kokaenj ijoro: ¹⁶ “Gii embagawo ano mera enjarouruga, onj mono wanjo mesaonj kamaawu. ¹⁷ Kamaanj oro iwoi laaligogiwawo kuuya giwo wanjononj laligogiti, ii koonja koonja, miriwaa oroya ano mokolenj iwoi kuuya bagia namononj koma kondondongonjkejuti, ii mono kuuya unjuama kamaawu. Kaenj ana saanonj balononj koloonj seisei ama deema balonj sokoma laligowuya.”

¹⁸ Kaenj ijoro Nooa embiawo ano mera enjarouruta yonjononj motoonj wanjo mesaonj kamaagi. ¹⁹ Kamaagi duuyaa oroya kuuya, mokolenj iwoi kuuya, koonj kuuya ano iwoi kuuya namononj kema kanjkejuti, iyonononj mono kaanjadeen isigiaa so wanjo mesaonj awanjonj kanj kamaadaborogi. Kianj.

Nooanonj Anutuwaajonj siimolonj oonj danggisenj jero.

²⁰ Kamaadaborogi Nooanonj Pombaajonj siimolonj alata monj menj miri-waa oroya donqizizingiawo ii kuuya ano koonj donqizizingia qaa ii kuuya yonoononja tosia onoma alatanonj ama Anutuwaajonj siimolonj ooro. ²¹ Ooro Pononj moronj unkoowaya ainjawo ii moro sokono uutanonj qaa kokaenj jero: “Ejemba yonoo uugiaa momo arengianonj mono meraboraangianonja kanainj bologa koloojuto, kilenj namo ii kambanj monjonj ejemba yonoojonj ama mombo mende qasuaamanja. Iwoi kuuya laaligogiawo laligojuti, niinonj ii unjudaboroweto, iikawaa so kambanj monjonj mombo mende jernj tegonj unumanja. ²² Namononj enj ubaatiwaa so mono namononj koma komogii honja kolooro megi iikanonj mono mende qaondaborowaa. Gomanj olomooro sanjonja momakebu ano geriawo kolooro gere tooro momakebu. Konjuru kambanj ano weenj kambanj, gomantiinja ano asasaga ii kambanja kambanja ewaewanj ama awanjonj enj kembao. Ii kuuya tetegoya qaa enj uro laligowu. Kaanjonj mono kaenj toroqenj ewaa.” Kianj.

9

Anutunonj Nooawo soomonggo arenj ano.

¹ * Kaenj jernj Anutunonj Nooa ano merauruta kokaenj jernj kotuegonj onono: “Onjo mono koloonj seisei ama gomanj sokoma laligowu. ² Kaenj angij balombaa oroya kuuya, kanakeewambaa koonja kuuya, iwoi kuuya bagianonj namo koma kondondongonjkejuti ano kowewaa soraya kuuya ii mono onjo borogianonj onjoombe onjononj ii galenj koma onoma laligogii yonononj onjoonj keegia moma jenenjgia ororo laligowuya. ³ Iwoi kuuya isinjosonggiawo kema kanj laligojuti, ii onjo nenea koloonj ewaa. Wala logoya iwoi tonjonja nenegiaga onjombeta kete iwoi kuuya koi kaanagadeenj onjonjen. ⁴ * Motoonjgo ii mono mende newu. Ii oro sayawo. Sa ii laaligowaa sareya koloojiwaajonj ama songo koi ama onjonjen. ⁵ Onjoangiaa sagia ii monjonj monj mende maaba. Monjonj sa ii maabaati, iikawaa ironjanonj mono iyanjaa qaganonj ubaa. Oro monjonj me ejemba monjonj ejemba monj qero laaligoyaa sareya maabaati, iikawaa ironjanonj mono iyanjaa qaganonj uro komuwaa. ⁶ * Anutunonj ejemba iyanjaa kaitania kaanja merotiwaajonj ama monj morononj ejemba monj qero komuwaati, monjonj mono ii kaanjadeenj qero komuwaa.

⁷ * Onjo mono koloonj seinj laligowu. Kaenj namo qaganonj koloonj seigi jangogianonj somariinj ubaa.”

⁸ Anutunonj toroqenj Nooa ano merauruta iwo laligogiti, iyonoojonj qaa kokaenj jero: ⁹ “Niinonj kete onjo ano onjo kerasuru-urugia kanagenj koloowuti, onjowo soomonggo arenj anjen. ¹⁰ Kaanjadeenj iwoi laaligogiawo kuuya, ii miriwaa me duuyaa koonj oroya kuuya giwo laligonj wajgononja kamaajuti, mono balombaa ilawoila laaligogiawo kuuya yonjowo soomonggo arenj kokaenj anjen. ¹¹ Niinonj soomonggo arena ii onjowo kokaenj ama kotiijen: Niinonj apu gboulunonj ilawoila isinjosonggiawo kuuya ii mombo mende unjuwe qaombuya. Apu gboulu ii namo tiwilaawaatiwaajonj mombo mende ambe kawaa.” ¹² Anutunonj toroqenj qaa kokaenj jero: “Niinonj mono soomonggo arenj koi ii neenaa ano onjo ano ilawoila laaligogiawo kuuya onjowo laligojuti, ananaa batunananonj ambe tetegoya qaa kotiijen enj ubaa. Soomonggo arenj iikawaa aiweseya ii kokaenj:

* **9:1:** Jen 1.28   * **9:4:** Lew 7.26-27; 17.10-14; Lew 19.26; Dut 12.16, 23; 15.23   * **9:6:** Jen 1.26;

Eks 20.13   * **9:7:** Jen 1.28

¹³ Niinonj marilolona ii koosunonj ambe ewaa. Niinonj neena ano namononj laligojuti, ananaa batunananonj soomongo arenj anjenj, marilolonj kanonj mono iikawaa aiweseya koloonj ewaa. ¹⁴ Niinonj kambanj mojnnonj koosuya namo qaganonj horonj onjombe kamaan ajoroogi marilolonnanonj koosunonj asugiwaati, ¹⁵ kambanj iikanonj niinonj soomongo arena ii romongomanja. Ii neena ano onjo ano ilawoila laaligogiawo kuuya tanigia kania kania ananaa batunananonj ambeti, mono ii romongomanja. Kawaaonj apu yonononj mombo kaanj mende somariinj iwoi isinjosonggiawo kuuya tiwilaawutiwaajonj gboulu somata mende koloowaa.

¹⁶ Kambanj mojnnonj marilolonanonj koosunonj asugiwaati, niinonj ii iima iikanondeen soomongo arena ii romongomanja. Ii tetegoya qaa neena ano ilawoila laaligogiawo kuuya tanigia kania kania namo qaganonj laligojuti, ananaa batunananonj ama menj kotiiwe ewaa.” ¹⁷ Anutunonj Nooawaajonj kaenj jenj toroqenj kokaenj ijoro: “Niinonj soomongo arenj koi ii neena ano namowaa ilawoila laaligogiawo kuuya ananaa batunananonj ama menj kotiijenj. Soomongo arenj iikawaa aiweseya ii mono kianj.”

Nooawaa merauruta

¹⁸ Nooawaa merauruta wanjononja kamaagiti, iyonoo qagia ii Seem, Haam ano Jaafet. * Haam ii Keinambaa manja. ¹⁹ Yonononj Nooawaa merauruta karonj koloogi. Ejemba kuuya deenqeema balonj sokoma laligojoni, anana iyonoononja kolooniinj.

²⁰ Nooanonj komakoomo ejaga koloonj wain apu kasa gawonj mutuya komoro. ²¹ Ii komoroto, kambanj mojnnonj wain apu tosia menj nero uuta enkalolonj kolooro iyanjaa opo sel kuunj uutanonj opoqiisia qetegonj bombolanj ero. ²² Keinambaa manja Haam iinonj mananonj bombolanj eroti, ii iima seleenjenj kemenj daremuwoita irijoro moriti, iikanonj manja gamu qenj muro. ²³ Seem ano Jaafet yorononj ii morito, maleku mojn menj sawingaranonj ama gemagama uma manjaranonj bombolanj eroti, ii esuuri. Jaagara monjenj uuritiwaajonj ama manjaranonj asuganonj eroti, ii mende iiri. ²⁴ Nooanonj enkalolonja qaono uuta tororo moma waama meria meraanonj sili ama muroti, ii moro. ²⁵ Ii moma uuta duuro Haambaajonj kokaenj jero: “Keinan ii jenj qasuaanj mujenj. Iinonj mono daremuwoita yoro welenqeeguruga yonoo welenqeegia omaya koloonj laligowaa.” ²⁶ Toroqenj kokaenj jero: “Anutu, Seembaa Ponja, ii mono mepeeseejenj. Keinanonj mono Seembaa welenqeegia omaya koloonj laligowaa. ²⁷ Anutunonj mono Jaafetwaa balonja menj somariiro Seembaa opo sel kuunonj laligowuya. Keinan yonononj mono Seem yonoo welenqeeguruga omaya koloonj laligowu.”

²⁸ Gboulu somatanonj tegoro Nooanonj toroqenj yambu 350:waa so laligonj uro. ²⁹ Laaligoyaa yambuya ii mindirinj 950 kawaa so laligonj kouma komuro. Kianj.

10

Nooawaa merauruta yonoo kerasuru tuunj arengia

1 Hist 1.5-23

¹ Nooawaa merauruta Seem, Haam ano Jaafet yonoo gbiliurugia gboulu tegoro koloogiti, iyonoo qa arengia kokaenj:

Jaafetwaa gbiliuruta

* **9:18:** Jaafet: = seija

² Jaafetwaa merauruta yonoo qagia ii Goomer, Maagog, Maadai, Jaawan, Tuubal, Mesek ano Tiiras. ³ Goomerwaa merauruta yonoo qagia ii Askenas, Riifat ano Togarma. ⁴ Jaawambaa merauruta yonoo qagia ii Elisa, Tarsis ano Saiprus kanageso ano Rodos kanageso. ⁵ Yonoo esameraurgia ii juma deenqeema (goman leele) Batugaranon Kowe goraayanon ano kowe iikawaa watoya watoya kanon iyangiaa balongianon kema laligoju. Yononon isigia so, tuungia so ano qaagia so iyangiaa gomanjianon kema laligogi. Jaafetwaa kanagesouruta kian.

Haambaa gbiliuruta

⁶ Haambaa merauruta yonoo qagia ii Kuus, * Iijipt, Libia ano Keinan. ⁷ Kuuswaa merauruta yonoo qagia ii Seba, Hawila, Sabta, Raama ano Sabteka. Raamawaa merawoita yoroo qagara ii Saba ano Dedan. ⁸ Kuuswaa meria mon qata Nimrod kolooro. Iinon somariin waama manjaqegewaa kawali eja kotiga toton koloon namonon laligoro. ⁹ Iinon Pombaa jaasewananon borojan eja kotiga laligorotiwaajon ama qaa saan kokaen jenkeju: “Monon Pombaa jaasewananon Nimrod kaan borojan eja kotiga kolooja.” ¹⁰ Nimrodwaa bentotona ii balon koi kaanon kanaigi: Baabel, Ereka, Akad ano Kalne. Taon 4 ii Babilonia (Sinar) gomanon eju. ¹¹ Nimrodnon Babilonia balon mesaon Assiria kema goman somasomata qagia Niiniwe, Rehobotir ano Kala ii mero. ¹² Kaanagadeen Resen ii Niiniwe ano siti somata qata Kala yoroo batugaranon mero.

¹³ Iijiptwaa gbiliuruta yononon Libia (Lud) kanageso, Anam kanageso, Lehab kanageso ano Naftu kanageso kolooju. ¹⁴ Kaanagadeen Patrus, Kaslu ano Kriit. Kriit ii Filistia kanageso yonoo benjisigia kolooro.

¹⁵ Keinambaa meria mutuya ii Saidon. Iwaa gematanon Keinanon kanageso koi kaan yonoo benjisigia kolooro: Hit kanageso, ¹⁶ Jebus kanageso, Amor kanageso, Girgas kanageso, ¹⁷ Hiwi kanageso, Arka kanageso, Siini kanageso, ¹⁸ Arwad kanageso, Zemar kanageso ano Hamat kanageso. Keinanon korebore yonoo wanjale benjisigia kolooro yononon kanagen juma deenqeenji.

¹⁹ Kaen deenqeenji Keinan kanageso yonoonon balon goraaya ii goman qata Saidon iikanon kanain kema Gerar gomanon kema Gaza kanon tegoja. Kaanagadeen Sodom baagen kema Gomora kema Adma ano Zeboim kema Lasa kanon tegoja. ²⁰ Haambaa merauruta ii isigia so, qaagia so, balongia so ano kanageso tuungia so kaen laligogi.

Seembaa gbiliuruta

²¹ Jaafetwaa data Seem iwaa merauruta kaanideen koloogi. Seemnon kaen Eberwaa merauruta kuuya yonoo wanjale benjisigia kolooro. ²² Seembaa merauruta yonoo qagia ii Elam, Asur, Arfaksad, Lidia (Lud) ano Aram. ²³ Arambaa merauruta yonoo qagia ii Uuz, Huul, Geter ano Mas. Kaen laligogi. ²⁴ Arfaksadwaa meria Sela kolooro Selawaa meria Eber kolooro. ²⁵ Eberwaa merawoita woi koloori. Monon koloon laligon kouroti, kamban iikanon namo ejembanon juma deenqeenji. Kawaajon iwaa qata Peleg (Siinsereren) qagi. Kogaa qata ii Joktan. ²⁶ Joktambaa merauruta kokaen koloogi: Almodad, Selef, Hazarmawet, Jera, ²⁷ Hadoram, Uuzal, Dikla, ²⁸ Oobal, Abimael, Saba, ²⁹ Oofir, Hawila ano Joobab. Eja kuuya ii Joktambaa meraurutaga. ³⁰ Yonoo rama laaligo balongia ii goman

* **10:6:** Kuus ii Sudan kantriwaa qata.

qata Meesa iikanonja kanainj gomanj qata Sefar kanonj baagenj kema weenj koukoutaa balonj baanayawo kanonj tegoja. ³¹ Seembaa merauruta ii isigia so, qaagia so, balongia so ano kanageso tuungia so kaenj laligogi.

³² Noowaa esameraanjuruta ii isigia so, kanagesogia ano balongia so kaenj koloogi. Yonononj juna seinj deenjeema kanageso tuunja tuunja koloogi gboulu somatanonj tegoro kema balonj sokoma laligogi. Kianj.

11

Anutunonj ejemba qaagia mendeeno.

¹ Wala eenjanonj balonja balonja kuuya yonononj qaa motoonggo jegi iikanonj mindirinj onono laligogi. ² Kaenj laligonj mesaonj weenj koukoutanonj baagenj kema Babilon uutanonj balonj koria somata monj mokolonj kanonj mirigia menj ragi. ³ Kanonj rama iyangiodeenj kokaenj aminj mogi: “Mono kawu. Anana mono gbakonj menj mozozongonj gerenonj ooninj kotakota koloowaa.” Kaenj jey miri sopaya mewombaaonj jamo kowonjinj qaagoto, birik ama batugianonj namo saposapo qandonj kaanja anji iikanonj birik ii mokotaanj onono. ⁴ Gawonj kaenj menj toroqenj kokaenj jegi: “Mono kawu. Anana mono ananaajonj siti monj menj iikanonj miri koriga totoonj (taua) meninj waarenanonj sombinj oosiriwaa. Kaenj oosiro mende deenjeema balonj kuuya sokoma lanj kema laligowombotiwaajonj mono anana qabujanawo koloowonja.”

⁵ Kaenj jey gawonj megito, Ponjonj ejemba siti ano miri koriga megiti, ii iimambaajonj kamaaro. ⁶ Kamaanj ii iima kokaenj jero: “Yonononj siinsererenj qaagoto, kanatuuru arengia motoonggo qaagia motoonggo jey nama iwoi koi kanainj mejuti eenj, kanagenj ii me woi mewombaa arengia ambuyati, ii mono iikawaajonj mende amamaanj osiwuya. ⁷ Ayo, anana mono balononj kemenj qaagia menj sooninj tuunj monj yonononj tuunj tosia yonoo qaagia mende moma asarinj laligowu.”

⁸ Ponjonj kaenj jey ejemba kanonj mendeqendeema onono gomanj kuuya sokoma kema kanj siti memewaa gawonja somonjonj mesaogi. ⁹ Ponjonj ejemba kuuya yonoo qaagia menj sooroti, iikawaajonj gomanj iikawaa qata Baabel (enkalolonj sisau) jegi. Iikanonja Ponjonj ii mendeqendeema onono deema balonj kuuya sokoma kenji. Kianj.

Qa arenj Seembaanonja kanainj Abrambaanonj kenja.

1 Hist 1.24-27

¹⁰ Seembaa gbiliuruta yonoo qa arengia koi. Gboulu gematanonj yambu woi tegoro Seemnonj yambuya 100 tegoro kambaanj kanonj meria Arfaksad kolooro. ¹¹ Arfaksadonj kolooro kawaa gematanonj Seemnonj toroqenj yambu 500 laligoro kambaanj batuya kanonj meraborauruta tosaanja koloogi.

¹² Arfaksadonj yambuya 35 tegoro meria Sela kolooro. ¹³ Selanonj kolooro kawaa gematanonj Arfaksadonj toroqenj yambu 403 laligoro kambaanj batuya kanonj meraborauruta tosaanja koloogi.

¹⁴ Selanonj yambuya 30 tegoro meria Eber kolooro. ¹⁵ Ebernonj kolooro kawaa gematanonj Selanonj toroqenj yambu 403 laligoro kambaanj batuya kanonj meraborauruta tosaanja koloogi.

¹⁶ Ebernonj yambuya 34 tegoro meria Peleg kolooro. ¹⁷ Pelegnonj kolooro kawaa gematanonj Ebernonj toroqenj yambu 430 laligoro kambaanj batuya kanonj meraborauruta tosaanja koloogi.

18 Pelegnon yambuya 30 tegoro meria Reu kolooro. 19 Reunon kolooro kawaa gematanon Pelegnon toroqen yambu 209 laligoro kambaŋ batuya kanon meraborauruta tosaŋa koloogi.

20 Reunon yambuya 32 kolooro meria Serug kolooro. 21 Serugnon kolooro kawaa gematanon Reunon toroqen yambu 207 laligoro kambaŋ batuya kanon meraborauruta tosaŋa koloogi.

22 Serugnon yambuya 30 tegoro meria Naahor kolooro. 23 Naahornon kolooro kawaa gematanon Serugnon toroqen yambu 200 laligoro kambaŋ batuya kanon meraborauruta tosaŋa koloogi.

24 Naahornon yambuya 29 kolooro meria Tera kolooro. 25 Teranon kolooro kawaa gematanon Naahornon toroqen yambu 119 laligoro kambaŋ batuya kanon meraborauruta tosaŋa koloogi. 26 Teranon yambuya 70 tegoro meria Abram, Naahor ano Haran koloogi.

Terawaa gbiliuruta.

27 Terawaa gbiliuruta yoŋoo qa arengia koi. Terawaa merauruta Abram, Naahor ano Haran koloogi. Harambaa meria Loot kolooro. 28 Haranon Kaldia yoŋoo balonon laligon iyaŋaa kolokoloo gomaŋa qata Uur iikanon komuro Harambaa maŋa Teranon toroqen laligoro.

29 Abram ano Naahor yoronon ororon emba meri. Abrambaa embia qata Saarai kolooro Naahorwaa embia qata Milka. Milkanon Harambaa borataga kolooro. Haranon Milka ano Iska yoroo maŋgaraga. 30 Saarainon emba aruŋaga meria qaa een laligoro.

31 Teranon meria Abram, esia Loot Harambaa meria ano enaroya Saarai, meria Abrambaa embia ii unuano motoon Kaldia balombaa gomaŋ qata Uur mesaon Keinan balonon kembombaajon kenŋi. Kaen kenŋito, Haran gomaŋ balonon kaŋ nama kanon mirigia meŋ ragi. 32 Ragi Teranon yambuya 205 kolooro Haran gomaŋ kanon rama komuro. Kian.

12

Anutunon Abram oono.

1 * Poŋnon Abram kokaen ijoro: “Gii gomaŋga, kanatuuruga ano maŋgaanon miri iwoi mesaon balon qendeema gomaŋati, mono iikanon kamba. 2 Niinon koloon seisei gombe gbiliuruganon kanageso somata koloowuya. Niinon kotuegon nanŋon gombe qabuŋaganon somariin somata koloowaa. Kaen kolooro Anutu niinon gooŋon ama kanageso tosaŋa kotuegon onoma laligowaa. 3 * Daen yoŋonon gii kotuegon gombuti, niinon mono ii kotuegon onoma laligomaŋa. Daen yoŋonon gii jen qasuaan gombuti, niinon mono ii kaanagadeen jen qasuaan onoma laligomaŋa. Gooŋon ama noo kotumotuenanon mono namowaa kanageso tuuŋ kuuya yoŋoo qagianon uro oyaŋboyaŋ mokoloowuya.”

4 Kaen ijoro Abramnon Poŋnon jerotiwaa so Haran gomaŋ mesaon keno Lootnon iwo keni. Abramnon yambuya 75 kolooro kanon Haran gomaŋ mesaon keno. 5 Kemaŋ jen embia Saarai, beeta Loot, esuhinaya kuuya meŋ kululuugi seiroti ano welenqege ejemba Haran gomanon laligon ononŋiti, ii unuama gomaŋgia mesaon Keinan balonon kembombaajon kema kema iikanon keugi.

6 Abramnon balon kanon kema laligon gomaŋ qata Sekem kanon kouma jujuu gere somata qata More kawaa kosianon kuuŋ meŋ raro. Kambaŋ

* 12:1: Apo 7.2-3; Hib 11.8 * 12:3: Gal 3.8

kanonj Keinan ejemba yonononj balonj iikanonj laligogi. ⁷ * Kaenj laligogi Pononj Abram asuginj munj kokaenj ijoro: “Balonj koi ii mono goo gbiliuruga bunja qenj onjomaŋa.” Kaenj ijoro Abramnonj Ponj iwaanonj asugiroti, iwaajonj siimolonj onjoombaa alata monj mero.

⁸ Iikanonjadeenj mesaonj toroqenj Beetel gomambaa weenj koukoutanonj baagenj balonj baanjawo kanonj kema opo sel kuunja mororonjonj mero nano. Kaenj nano Beetel gomanj kanonj weenj kemekemetanonj baagenj raro Ai taononj weenj koukoutanonj baagenj raro. Kaenj rari batugaranonj nama Pombaa siimolonj alata monj iikanonj menj Pombaa qata qama koolinj muro. ⁹ Kawaa gematanonj balonj ii mesaonj toroqenj Saut waagenj kema distrik qata Negew kanonj rama laligogi. Kianj.

Abramnonj Iijipt kantrinionj kema laligoro.

¹⁰ Kambanj kanonj Keinan balononj bodi kolooro. Bodi iikanonj kotiinj binjawo kolooro Abramnonj Iijipt kantrinionj tawayagadeenj laligowombaa-jonj kenji. ¹¹ Kananonj kema Iijipt dodowigi Abramnonj embia Saarai qaa kokaenj ijoro: “Moba, giinonj emba iimasiinsiingawo koloonj, ii mojenj. ¹² Kawaajonj Iijipt eja yonononj gii giima kokaenj jewuya: ‘Koi iwaa embiaga.’ Kaenj jey nii nugi komumanjato, gii giima koboogi laligowaga. ¹³ * Kawaajonj gii mono kokaenj jewa: ‘Nii iwaa naanaga.’ Kaenj jenago goojonj ama awaagadeenj ama noma noo laaligona gou gajona kongi laligomaŋa.”

¹⁴ Abramnonj Iijipt keuro Iijipt ejemba yonononj Saarai iigi emba iima-ainjainjawa awaa soro kolooro. ¹⁵ Iikanondeenj Faarao kinj pombaa ponj qerewenja jawinjuruta yonononj ii iigitiwaaajonj Faarao kimbaanonj kema Saaraiwaa selia mepeseegi moro. Ii moma jero Saarai wama kinj pombaa jinjaronj miri utanonj ugi. ¹⁶ Ugi Faarao kinjonj Saaraiwaaajonj ama Abram awaagadeenj ama muro. Kaenj ama muro iwoi koi kaanja ii Abrambaa bunja kolooro: lama, bulmakao, donji ejia ano embia, welenjeqe eja ano emba ano kamel jaasoonjgoya ii Abram muro bunja qenj aoro.

¹⁷ Ii bunja qenj aoroto, Pononj Abrambaa embia Saaraionj Faarao kimbaa mirinonj laligorotiwaajonj ama jero ji bologa kotiganonj Faarao kinj ano ejemba iwaa jinjaronj mirinonj laligogiti, iyonjoo qagianonj uro. ¹⁸ Kaenj uro Faarao kinjonj Abram koma hororo karo kokaenj qisinj muro: “Gii mono naa terega ama nona? Naambaajonj ‘Ii embanaga,’ kaenj mende jena mobe? ¹⁹ Naambaajonj ‘Ii noo naanaga,’ jena? Kaenj jena niinonj ii embanaga kolootiwaajonj oombe? Embaga koi. Mono ii wama kembao.”

²⁰ Kaenj jey ejauruta jey kotonj onjono Abram wama kananonj kema onjoojgi embia ano ilawoilaya kuuya enj muroti, ii menj unjuama kenji. Kianj.

13

Loot ano Abram yorononj deeni.

¹ Abramnonj Iijipt balonj mesaonj embia ano bao hina iwoiya kuuya menj unjuama Lootwo motoonj eleema kema Keinan balombaa leeya Saut waagenj qata Negew kanonj kougi. ² Abrambaanonj lama bulmakao ano goul silwa ii ambembo enj muro eja kindinjiriawo laligoro. ³ Kaenj laligonj Negew distrik utanonj rama mesaonj tawayagadeenj roonjeqegianonj enj waama kema laligonj Beetel gomanonj kougi. Opo sel kuunja wala Beetel ano Ai gomanj iyoroo batugaranonj kuunj mero nanoti, mono iikanonj kougi. ⁴ Wala

* 12:7: Apo 7.5; Gal 3.16 * 12:13: Jen 20.2; 26.7

siimolon alata meroti, mono iikanon kouma Pombaa qata qamago qama kooliro.

⁵ Lootnon Abrambo rama mesaon laligoroti, iinon kaanjiadeen lama bulmakao tuuna tuuna ano opo sel kuuna kuuna ii mamaga men laligoro.

⁶ Kaen laligon oro esuhina iwoigara mamaga en orono balonon mende sokono. Ii motoon unuagiwaotiwaa so mende kolooro kilen motoon rama laligowotiwaajon amamaari. ⁷ Amamaan Abram ano Loot yoroonon oro galenurugara yonoo batugianon balombaa angowowoya asugiro. Kamban kanon Keinan kanageso ano Periz kanageso yononon balon iikawaa toya koloogi yonowo motoon laligogi.

⁸ Kaen laligon Abramnon beeta Loot kokaen ijoro: “Anara mono man mera laligojo. Kawaajon nii ano gii batunaranon me oro galenurunara yonoo batugianon andoruru mono mende ewa. ⁹ Kawaajon saanon deembo. Balon kuuya mono goo jaasewanganon asuganon en kenji, ii saanon iijan. Kaen ano giinon qaninaraagen kemaña jewagi een, niinon saanon dindinaraagen kemaña. Me giinon dindinaraagen kemaña jewagati een, niinon saanon qaninaraagen kemaña.”

¹⁰ * Kaen ijoro Lootnon Jordan balombaagen uun balon koria somata kuuya iiro Anutunon ii awaa bedu mero Pombaanon oyanboyan urukisi kelegawo kaña kolooro. Ii Iijipt yonoonon balon kaanja en Zoar goman baagen keno. Wala Ponon Sodom ano Gomora mende tiwilaan orono kamban kanon balon ii kaanja ero. ¹¹ Kaen ero Lootnon ii iima gosin Jordambaa balon koria somata kuuya ii meweengon ween koukoutanon baagen keno. Kaen ama deeni. ¹² Deema Abramnon Keinan balonon kema laligoroto, Lootnon balon koria somata taonja taonja yonoo batugianon kema kan laligoro. Kaen laligon opo sel kuuna metogon men kuun kema nama tetegoyanon Sodom kosianon keuma laligoro. ¹³ Kanon laligoroto, Sodom kanatuuru yononon kanageso bologa koloon Pon qetama singisonjo jekania boorongia ama men laligogi.

Abramnon Hebron gomanon kema rama laligoro.

¹⁴ Lootnon Abram oma keno kamban kanon Ponon Abram qaa kokaen ijoro: “Mono jaaga hak ataama bagaagen uun waama eleema gemagaagen uun kaanagadeen ween koukoutanon ano ween kemekemetanon baagen uuwa. ¹⁵ * Balon kuuya koi iijanji, ii mono gii ano goo gbiliuruga onoo buña qewe kamban tetegoya qaa bunagiaga en ubaa. ¹⁶ Niinon gbiliuruga koloon seisei mamaga onombe jangogianon somariin namowaa sakasinja kaanja koloowaa. Moronon sakasin jangoya weengonagati, iinon saanon gbiliuruga yonoo jangogia mewaa. ¹⁷ Niinon balon koi mono goo bunaga qen gonjen. Kawaajon saanon waama kema kan balon kuuya koi bakabaka eugen emugen iima koton laligowa.”

¹⁸ Kaen ijoro Abramnon waama opo sel kuuna qetegon men kuun kema Hebron gomanon kan Mamre gomanon juuu gere somata nama kenjiti, iikawaa kosogianon raro. Kanon rama Pombaajon siimolon alata mon mero. Kian.

14

Abramnon Loot ii kere yonoo borogianonja metogoro.

¹ Kamban kanon Babilombaa (Sinarwaa) kinja qata Amrafel, Elasarwaa kinja qata Ariok, Elambaa kinja qata Kedorlaomer ano Goimbaa kinja qata

* **13:10:** Jen 2.10 * **13:15:** Apo 7.5

Tidal laligogi. ² Yoŋonoŋ kinj koi yoŋowo kanain manja aogi: Sodom taombaa kinja qata Bera, Gomora taombaa kinja qata Birsa, Adma taombaa kinja qata Sinab, Seboim taombaa kinja qata Semeber ano Bela (qata moŋ Zoar) taon kawaa kinja. ³ Kinj kuuya koi yoŋonoŋ dondoonja qata Sidim kanon ajoroon ku-usungia mindirinj soomonjo angji. Sidim dondoononj kamban kokaamba Sii Kowe Koomuya ii eja. ⁴ Yoŋonoŋ yambu 12:waa so Kedorlaomerwaa jenkooto baatanonj laligonj kouma yambu 13:ŋa kanon iwaa qaa baatanonj kembombaaonj qotogonj karenj motonj manja qegi.

⁵ Kaen angji yambu 14:ŋa kanon Kedorlaomer ano kinj tosaanja iwo soomonjo ama laligogiti, iyonononj kanj kanageso koi kaanja yoŋowo manja qen haamo angji: Refa kanageso ii Asterot Karnaim gomanonj unun haamo angji. Zuzi kanageso ii Haam gomanonj ano Eme kanageso ii Kiriataim gomanj kanon unun haamo angji. ⁶ Hoor kanageso ii Seir balonj baanjawo kanon unun onjotaan kema kema El Paran gomanj kanon keuma haamo ama ononji. El Paran ii balonj qararanjonkonjaa goraayanonj eja. ⁷ Haamo ama onjoma iikanondeenj eleema En Mispat (qata moŋ Kaades) kanon kanj Amalek kanageso haamo ama onjoma balonjgia kuuya anjonj konji. Amor kanageso Hazezon Taamar balononj laligogiti, ii kaanjadeen unun haamo ama ononji.

⁸ Kaen kolooro Sombaa kinja, Gomorawaa kinja, Admawaa kinja, Zeboimbaa kinja ano Bela (qata moŋ Zoar) kawaa kinja yoŋonoŋ waama asasa riinj Sidim dondoononj keuma kinj koi kaanja yoŋowo manja qewombaa jawoya ama aronj qen nangji: ⁹ Elambaa kinja Kedorlaomer, Goimbaa kinja Tidal, Babilombaa (Sinarwaa) kinja Amrafel ano Elasarwaa kinja Ariok. Kinj 4 yoŋonoŋ kinj 5 yoŋowo aronj qegi.

¹⁰ Kaen aronj qegito, Sidim balonj dondoonja kanon ronj resa saposapoyawo kanon saa qen raro. Kaen raro Sodom ano Gomora taon yoroo kinj ponjianonj manjaqege ejaurugara yoŋowo unjurama kemaligi eja tosanonj ronj iikanonj ritoonj kemenj unuro. Kaen unuro alaurugia tosaanja kuuya yoŋonoŋ oloŋ koma unjurama balonj baanjawo kanon ugi. ¹¹ Ugi kinj 4 yoŋonoŋ Sodom ano Gomora kema esuhinagia ano nembanenegia kuuya ii leinj qen menj togonj kenji. ¹² Abrambaa beeta Lootnonj Sodom laligoroti-waaonj ama ii kaanjadeen esuhinayawo wama kenji.

¹³ Kaen kenji eja moŋnonj oloŋ koma misinjonj kanj iikawaa buzu qaaya ii Hibruu (waba) eja Abram ijoro. Kamban kanon Abramonj Amor eja qata Mamre iwaanonj jujuu gere somasomata iikawaa kosogianonj laligoro. Mamrenonj kowoita qagara Eskol ano Aner yorowo motoonj Abrambo soomonjo ama laligogi. ¹⁴ Abramnonj beeta Loot wama kenjiti, iikawaa qaaya moma ejauruta 318 anjaa mirinonj koloonj momo moma manjaqege koma gbilinj laligogiti, ii onjono ajoroon kere tuunj onjotaan Noot waagenj kema laligonj Dan gomanonj keugi.

¹⁵ Abramnonj ejauruta mendeema onjono yoŋonoŋ gomantiinja kanon konjoma kere tuunj qelanjin unun haamo ama ononji. Haamo ama onjoma onjotaan kema laligonj Damaskaswaa Noot leegenj gomanj qata Hoba kanon keugi. ¹⁶ Kanonj keuma esuhina kuuya leinj qen menj kenjiti, ii mokologoi. Beeta Loot ano iwaanonj ilawoila ii menj wama eleema kagi. Sodom ano Gomora yoŋoo emba meraanjurugia ano ejemba tosaanja ii kaanjadeen kuuya unjuama kagi.

Melkizedeknonj Abram kotuegoro.

¹⁷ Abramnonj kaen Kedorlaomer ano kinj tosaanja iwo soomonjo ama laligogiti, ii unun haamo ama onjoma eleema karo Sombaa kinja iinonj Sawe

dondoona (qata mon Kimbaa dondoona) kanon mokoloon iimambaaon keno. ¹⁸ * Kamban kanon Melkizedek Saalembaa kiña iinon bered ano wain apu men karo. Iinon Anutu uuta jigo gawon galen kolooro. ¹⁹ Kaen ama Abram kotuegon mun qaa kokaen ijoro: “Anutu uuta Siwe namo mokoloon oronoti, iinon mono Abram gii kotuegon gono laligowa. ²⁰ Anutu uutanon kereuruga goo boronon ama ononoti, mono ii mepesejeon.” Kaen ijoro Abramnon ilawoilaya kuuya mendeeno tuun ten kolooro iikanonnga motomotoon (10%) men mamatewooya muro.

²¹ Ii muro Sodombaa kinanon Abram kokaen ijoro: “Ejembauruna ii nombagato, esuhina ii mono geengaa bunja koloowa.”

²² Kaen ijoroto, Abramnon Sodombaa kinaaon kokaen jero: “Qaana kotiwaatiwaajon niinon borona Pon Anutu uuta Siwe namo mokoloon oronoti, iwaanon baagen men waama jojopan qaa kokaen jejen: ²³ Nii goonon iwoi mon ii mende totoon memana. Beweso kasagaa kitia me kana esugaa kasia ii kaanjadeen mende memana. Kaen ambe giinon kanagen kokaen jewabo: ‘Niinon Abram iwoi mube iinon eja esuhina qaqaqabunayawo koloon laligoja.’ Gii mono kaen jemambaaon amamaan laligowa. ²⁴ Nii iwoi mon mende toroqen memanato, ejaurunanon naa iwoiga negiti, ii meleema nonongi sokondaboro. Kaanagadeen eja alauruna Aner, Eskol ano Mamre niwo kagiti, iyononon mono tawagia soya jejeja mewu.” Kian.

15

Anutunon Abrambo soomonngo aren ano.

¹ Kaen ama Abrambaa jaaya meleeno jaamelen unj iiro Ponon qaa kokaen jen asugiro, “Abram, gii toroko mende moba. Niinon goo reen koloojen. Goo tawaga mono somata qatawo koloon en ubaa.”

² Qaa kaen ijoroto, Abramnon kokaen jero, “Oo Pon somatana, nii meraborana qaa laligowego tawa nona iikanon mono nomaen ilaaj nonaga? Niinon komuwe Damaskas eja Eliezer iinon noo esuhinanaa toya koloowaa.” ³ Kaen jen toroqen kokaen jero, “Giinon gbili mon mende nonatiwaajon gawon ejana wanj noo mirinon laligoji, iinon mono noo ilawoilana kuuya bunj qen aowaa.”

⁴ Kaen jero Pombaanon qaa je mon ii iwaanon kokaen asugiro moro, “Eja iikanon esuhinagaa toya mende koloowaato, geengaa seleganonga mera mon koloowaati, iinon mono goonon ilawoila kuuya bunj qen aowaa.” ⁵ * Qaa kaen asugiro Anutunon Abram wama seleengen kemen qaa kokaen ijoro, “Mono sombinon uuna uro sengelao weengon onjombaatiwaa so koloowaati een, ii mono saanon weengon onjomba.” Kaen ijon kokaen toroqen jero, “Goo gbiliuruga yonoo jangogianon mono iikawaa so koloowaa.”

⁶ * Kaen jero Abramnon Pon moma laarin muro momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solanairo.

⁷ Ponon toroqen qaa kokaen ijoro, “Niinon Pon koloojen. Gii Kaldia balombaa goman qata Uur kanon laligona guambe koi kari. Balon koi gombe bunj qen aowaatiwaajon ama gii guama koi kawee.”

⁸ Kaen jeroto, Abramnon kokaen ijero, “Oo Pon somatana, balon koi kanon noo bunjaga koloowaati, ii mono naa aiwesega iima moma komanja?”

* 14:18: Hib 7.1-10

* 15:5: Room 4.18; Hib 11.12

* 15:6: Room 4.3; Gal 3.6; Jei 2.23

9 Kaen jero Poḡḡonḡ iwaajonḡ kokaenḡ jero, “Gii mono kema bulmakao embia kowiḡa yambuya karoonḡ, meme (noniḡ) embia yambuya karoonḡ ano lama eḡia yambuya karoonḡ ano kewo moḡḡ ano kewo susu gbilia moḡḡ ii meḡ noononḡ kawa.”

10 Kaenḡ jero Abramnonḡ kema ii korebore meḡ kanḡ oro ii biiwianonḡ qosoma onḡoma leegerḡ leegerḡ ii areḡgoro kana leelee arenonḡ eḡi. * Kaenḡ anoto, koonḡ ii mende qosono. 11 Mende qosoma qamogia lee lee areḡgonḡ onḡono koonḡ kawalia yoḡḡononḡ kanḡ qamo yoḡḡo qagianonḡ kamaanḡ konḡgito, Abramnonḡ ii konḡjoma onḡono kenḡḡi.

12* Weenḡ jaaya tegonḡ kememambaajonḡ anoti, kambaḡ iikanonḡ Abrambaa jaayanonḡ kamaanḡ mero gaonḡ biḡawo ero. Kaenḡ ero pangamanḡ ziwiziwiiwaa kanḡḡa kanonḡ kanḡ turuḡ muro. 13* Turuḡ muro Poḡḡonḡ kokaenḡ ijoro, “Qaa hoḡḡa koi mono geḡa ama moba: Goo gbiliuruganonḡ mono balonḡḡa mesaonḡ kantri moḡḡonḡ kema wabaga laligonḡ ubuya. Kaenḡ laligonḡ yoḡḡo welenḡqeeqeurugia omaya koloogi ii yambu 400:waa so meluḡḡonḡ onḡoma laligowuya.

14* Kaenḡ laligowuyato, niinonḡ kantri welenḡqeeqeurugia omaya koloonḡ laligowuyati, iyoḡḡo qaagia kaanḡḡadeenḡ jeḡ tegonḡ ironḡa meleembe qa-gianonḡ ubaa. Kaenḡ uro isama onḡonḡḡi kantri ii mesaonḡ esuhinagia mamaga meḡ eleema kawuya. 15-16 Niinonḡ Amor kanageso ii balonḡ kokanonḡ uulanḡawo mende onḡotaamaḡḡa. Wala siḡḡisongḡoya siḡḡisongḡoya ama bol-idaborogi i ironḡa tororo meleema onḡomanḡatiwaa kambaḡḡanonḡ koloowaati, kambaḡ iikanonḡ mono ii onḡotaamaḡḡa. Kawaaḡonḡ goo esauruga yoḡḡo esaurugia koloonḡ laligowuyati, † kambaḡ kanonḡ goo gbiliuruganonḡ mono eleema koi kawuya. (15) Yoḡḡononḡ kaenḡ kawuto, geenḡḡo wala yambugaa kambaḡḡanonḡ waziinḡ komuro luaenonḡ maḡasauruga yoḡḡoononḡ kena ronḡ koma gombuya.”

17 Poḡḡonḡ kaenḡ jero weenḡ jaayanonḡ tegonḡ kemero pangamanḡ mero iwoi kokaenḡ kolooro iiro: Moḡḡonḡ mombaa uutanonḡ gere bolanḡanonḡ kokobilibiliawo jeḡ asariro kowa kondunḡkondunḡawo pumpunḡgoro. Iwoi iikanonḡ asuḡḡiḡ oro koomuya qoosonḡa iyoḡḡo batugianonḡ nama kema karo.

18* Poḡḡonḡ oro leelee iikawaa batugianonḡ kema kanḡ somaḡḡa kanonḡ Abrambo soomonḡḡo areḡ ama (kaisareyanonḡ ii meḡ kotiinḡ) qaa kokaenḡ ijoro, “Niinonḡ balonḡ koi ii goo gbiliuruga ii buḡḡa qeḡ onḡomaḡḡa. Iikawaa jawoya ii Iijiptwaa apu gowoya (Nail) iikanonḡḡa kanainḡ kanḡ koi uugunḡ kema apu berenḡa somata qata Yufreitis iikanonḡ tegowaa. 19 Kambaḡ kokaamba ii kanageso koi kaanḡa yoḡḡo balonḡ eḡa: Kin kanageso, Kenas kanageso, Kadmon kanageso, 20 Hit kanageso, Periz kanageso ano Refaim kanageso, 21 Amor kanageso, Keinan kanageso, Girgas kanageso ano Jebus kanageso. Yoḡḡoononḡ balonḡ kuuya ii mono meḡ sokoma laligowu.” Kianḡ.

* **15:10:** Soomonḡḡo: Kambaḡ kanonḡ soomonḡḡo areḡ ama ii sili kaanḡa kanonḡ meḡ kotiinḡkegi. Ejanonḡ oro leeya woi iikawaa batugaranonḡ nama mindirinḡ oroma soomonḡḡo ii doonḡonḡ galenḡ kono.

* **15:12:** Job 4.13, 14 * **15:13:** Eks 1.1-14; Apo 7.6 * **15:14:** Eks 12.40-41; Apo 7.7 † **15:15-16:** Yambu 430 kambaḡ ii kokaenḡ jeḡ weenḡḡo: Liwainonḡ laaligo yambuya 137 iikanonḡḡadeenḡ yambu 80 ii Iijipt laligoro. Iwaa gematanonḡ eḡa koi kaanḡanonḡ yambugia kokaenḡ Iijipt laligori: Kehat 133, Amram 137, Mooses 80. (Iikawaa gematanonḡ Moosesnonḡ Iijipt mesaonḡ toroqenḡ yambu 40 laligoro.) Ii mindirinḡ yambu 430 kolooro. Eks 6.16, 18, 29 Dut 34.7 * **15:18:** Apo 7.5

16

Haagar ano Ismael

¹ Abrambaa embia Saarainonj aruŋa laligonj merabora mende meroto, Saaraiwaa welenj embia qata Haagar laligoro. Ii Iijipt embaga. ² Iinonj laligorotiwaajonj Saarainonj Abram kokaenj ijoro: “Ponjonj songo somonjonj nono merabora mende mewetiwaajonj gii mono welenj embana mena koro ama merabora monj mero noo buŋaga koloona.” Kaenj ijoro Abramnonj Saariwaa qaayaajonj uumotoonjo ano. ³ Abramnonj Keinan balononj yambu 10 laligoro tegoro kamban kanonj Abrambaa embia Saarainonj Iijiptga welenj embia Haagar menj loyawo motoonj ewaotiwaajonj muro. ⁴ Kaenj muro menj laligoro koro ano. Koro anjenj, kaenj moma galenj embia Saarai ii kanainj jejewili ama muro.

⁵ Kaenj ama muro Saarainonj Abram kokaenj ijoro: “Uunanonj boliro siimbobolo momakejenj, iikawaa qaayanonj mono goo qaanonj uma ewaa. Niinonj welenj embana goo boroganonj ambe koro ama ii moma iikanondeen kanainj jejewili ama noma laligoja. Kawaajonj Ponjonj mono nii ano gii anaraa batunaranonj qaa gosinj jenj tegowa.”

⁶ Kaenj ijoro Abramnonj kokaenj jero: “Welenj embaganonj mono geengaa boroganonj laligojiwaajonj nomaenj mona sokonji, mono iikawaa so ii ama muba.” Kaenj jero Saarainonj Haagar lanj horonj ureenj ama muro mesaonj togonj olonj koma keno.

⁷ Keno Pombaanonj gajoba monjonj balonj qararanjonkonjononj apu jaaya mombaa kosianonj mokolonj muro. Apu jaaya ii Suur gomanonj kekembaa kana goraayanonj eja. ⁸ Iikanonj mokolonj munj kokaenj jero: “Haagar, Saariwaa welenj embia, gii mono daenkaya kajanj dakanonj kembaga?”

Kaenj jero kokaenj meleeno:

“Nii galenj embana Saariwaanonjga asanjonj olonj koma kajenj.”

⁹ Kaenj jero Pombaa gajobanonj Haagar kokaenj jenj kotonj muro: “Gii mono mombo Saariwaanonj kema welenj qenj iwaa qaa baatanonj laligowa.”

¹⁰ Qaa ii toroqenj kokaenj jero moro: “Haagar, nii mono goo gbiliuruga koloonjseiseigia onjombe janjgogia mende weenweenjgoyaa so kaanjanj laligowuya.”

¹¹ Pombaa gajobanonj mombo toroqenj Haagar kokaenj ijoro:

“Gii kokowo koloojanj meraga mewaga.

Dologo koi tapekokoro moma saana

ii mono Pombaa gejianonj kemero moja.

Kawaajonj merawaa qata Ismael qaba. * ¹² Iinonj eja donjgi bao kombo kaanjanj koloonj (aruŋa jaajaa lanj kema kanj) laligowaa. Iinonj borianonj ejemba kuuya qetaama onono ejemba kuuya yonjononj ii qotogonj munj laligowuya. Iinonj kouruta kuuya yonjowo kerekere anodeen ama kanawaenj qenj laligowaa.”

¹³ Kaenj ijoro Haagarnonj kokaenj jero: “Niinonj mono keteda koi monjonj nii niimakeji, ii iijenj.” Kawaajonj Ponj iwaajonj qaa jeroti, iwaa qata kokaenj qama muro: “Gii Ponj nii niimakejanj, ii koloojanj.” Qata kaenj qaro. ¹⁴ Kania kawaajonj ama apu ronj iikawaa qata ii Beer Lahai Roi (Laaligoyawo laligonj niimakejiwaa apu ronj) qagita eja. Apu ronj ii toroqenj gomanj woi qagara Kaades ano Bered iyaroo batugaranonj eja.

* 16:11: Ismael: = Anutunonj gejianonj moja.

15* Haagarnon Abrambaa meria mero. Abramnon iyanḡaa meria Haagar meroti, iwaa qata Ismael qaro. 16 Abramnon yambuya 86 kolooro Haagarnon Ismael mera ii Abrambaanonja mero. Kianj.

17

Soomonḡo arembaa aiweseya ii selekooto.

1 Abramnon yambuya 99 kolooro Poḡnon asuginj munj qaa kokaen ijoro: “Niinonj Anutu ku-usunj kuuyaa Toya koloojen. Kawaajonj gii mono noo qaana tenj koma pondanj nanamemenj dindiḡa otaanj laligowa. 2* Nii soomonḡo arenj gii ano nii anaraa batunaranonj ambeti, ii menj kotiinj kolooḡoisei gombe gbiliuruga yonḡoo janḡogianonj mono somata totoonj kolooḡaa.”

3 Kaenj ijoro Abramnon siminj kuma usugoro Anutunonj iwaajonj qaa kokaen jero: 4 “Moba, niinonj soomonḡo areḡna giwo kokaen anjen: Giinonj kanatuuru mamaga yonḡoo wanjale benjisigiaga koloowaga. Qaa kaenj jenj soomonḡowe ewaa. 5* Goo qaga Abram ii mende toroqen qagi ewaato, giinonj kanatuuru mamaga yonḡoo benjisigiaga koloowaatiwaajonj kuunj gonjenj, iikawaajonj ama qaga mono Aabraham qagi ewaa. * 6 Niinonj kolooḡo seisei gombe gbiliuruga ii hononja qaa kolooḡuwa. Yonḡononj juma deema kanageso tuunja tuunja mamaga kolooḡuwa. Goo gbiliuruga yonḡoononja tosonianj kinj poḡa poḡa kolooḡuwa.

7* Niinonj mono soomonḡo areḡna ii neena ano gii ano gbiliuruga goo gemaganonj toroqen kolooḡo ubuti, ananaa batunananonj ambe kotiinj tetegoya qaa enj uma ewaa. Niinonj goo Anutuga ano gbiliuruga goo gemaganonj kolooḡo ubuti, mono iyonḡoo Anutugiaga kolooḡo laligomanja. 8* Gii Keinan balononj wabaga laligojanj, niinonj balonj ii jinonja qaa gii ano goo gbiliuruga onḡoo bunaga qen onḡombe bunagia tetegoya qaa enj uma ewaa. Kaenj ero niinonj mono onḡoo Anutugiaga kolooḡo laligomanja.”

9 Anutunonj Aabrahambaajonj kaenj jenj toroqen qaa kokaen ijoro: “Kaenj laligomanjato, giinonj mono noononj soomonḡo areḡnaa qaaya ii tenj koma otaanj laligowa. Goo gbiliuruga goo gemaganonj toroqen kolooḡo ubuti, iyonḡononj mono kaanjadeenj ii tenj koma otaanj laligonj ubu. 10* Gii ano goo gbiliuruga onḡowo soomonḡo areḡna ama ii otaawutiwaajonj jejenj, iikawaa aiweseya ii kokaen: Onḡoo batugianonj eja kuuya yonḡoo selegianonj mono noo aiwesena kotowu. 11 Noo aiwesena mono selegianonj kotowu. Iikanonj soomonḡo arenj nii ano onḡoo batunananonj ambe eji, iikawaa aiweseyaga enj ubaa.

12 Kambanj koi kanonja kanainj eja kuuya onḡoo batugianonj toroqen kolooḡo ubuti, iyonḡoo selegianonj mono gomanj boria 8 kolooro kanonj noo aiwesena kotonj laligowu. Onḡoanḡiaa gomanj uutanonj onḡoanḡiaa ano welenḡeqeurugia yonḡoo meraurugia koloowuti, ii mono ororonj ama onḡoma laligowu. Welenḡeqe tosaanja ii waba yonḡoononḡa monenḡonj sewanḡia megij yonḡoo meragia koloowu. Yonḡononj iyanḡiaa gbiliuruga mende kolooḡuto, ii kilenj noo aiwesena ii mono yonḡoo selegianonj kaanjadeenj kotonj laligowu. 13 Welenḡeqe tosonianj onḡoanḡiaa gomanj uutanonj koloogij welenḡeqe tosaanja ii monenḡonj sewanḡia megij yonḡoo meragia koloowu. Noo aiwesena ii mono yonḡoo selegianonj kaanjadeenj

* 16:15: Gal 4.22 * 17:2: Hib 13.2 * 17:5: Room 4.17 * 17:5: Abram: ii manj uuta. Aabraham ii kanatuuru mamaga yonḡoo benjisigia. * 17:7: Luuk 1.55 * 17:8: Apo 7.5 * 17:10: Apo 7.8; Room 4.11

kotoj laligowu. Noononj soomongo arenjnaa aiweseya selegianonj kotowuti, ii mono soomongo arenj tetegoya qaa enj ubaatiwaajonj jenj kotiijen. ¹⁴ Eja mojn morononj noo aiwesena selianonj mende kotogi eenj laligowaati, iinonj mono noo soomongo arenja uugunj qetamakeja. Kawaaajonj eja kaanja ii mono ejemba tuunj onjoo batugianonjga yakarinj mugj seleenjenj kamaanj laligowaa.”

¹⁵ Anutunonj toroqenj Abraham kokaenj ijoro: “Gii embagaa qata Saaraa ii mende toroqenj gama laligowato, iwaa qata mono Saara (jawiinj emba) gama laligowa. † ¹⁶ Niinonj Saara kotuegonj mube iinonj goojonj mera mojn mewaa. Niinonj kotuegonj mube iinonj ejemba tuunja tuunja mamaga yonjoo nemunj benjisigiaga koloowaa. Iwaa gbiliuruta yonjooonjga tosianonj kanageso tuunj yonjooonj eja ponja ponja koloowuya.”

¹⁷ Ponjonj kaenj ijoro Abrahamonj ii moma siminj kuma usugonj uutanonj kokaenj romonjonj kawaaajonj jomoro, “Eja yambuna 100 kolooro mera mono nomaenj mokoloowenaga? Kaanagadeen Saaranonj yambuya 90 kolooro mono nomaenj mera menaga?” ¹⁸ Abrahamonj kaenj romonjonj waliingonj Anutu kokaenj qisiinj muro: “Gii saanonj Ismael kuunj muna qaga bosino noo gbiliuruna ii iwaanonjga koloowu.”

¹⁹ Kaenj qisiro Anutunonj kokaenj meleeno, “Embaga Saaranonj mono geengaa mera dindiinj mewaa. Ii mero qata Aisak (jomoja) qaba. Niinonj Aisakwo ano iwaa gbiliuruta yonjoo soomongo arenja ambe kotiiinj tetegoya qaa enj ubaa. ²⁰ Ismael kotuegonj mumambaajonj qisiinj nonjanj, ii kaanjiadeen saanonj moma goma kotuegonj mumanja. Iinonj eja ponj 12 iyonjoo nemunj benjisigia koloowaa. Niinonj koloonj seisei mube gbiliuruta yonjoo jangogianonj mono somata totoonj koloowaa. Yonjononj seinj kanageso tuunj somata koloowuya.

²¹ Kaenj koloowuyato, Saaranonj geengaa meraga Aisak ii yambu eugenanonj kambanj kokaamba mewaati, niinonj mono neenaa soomongo arenja ii iwo ama menj kotiimanja.” ²² Anutunonj Abrahamo qaa kaenj amiri tegoro ii mesaonj waama uro.

²³ Weemboria iikanonjadeen Abrahamonj Anutuwaanonj qaa tenj koma anjaa meria Ismaelwaa selianonj Anutuwaawaa aiweseya kotooro. Kaanagadeen welenjeqeeruta anjaa miri uutanonj kolooji tosaanja monenonj sewangia mero laligogiti, eja kuuya ii iwaa miri uutanonj ragiti, ii mono kuuya kaanjiadeen ama onjono. ²⁴ Abrahamonj yambuya 99 kolooro selianonj aiwese ii kotogi. ²⁵ Meria Ismael ii yambuya 13 kolooro selianonj ii kotogi. ²⁶ Abraham ano meria Ismael yoroo selegaranonj aiwese ii somanja motoonjoo iikanondeen kotogi. ²⁷ Eja kuuya Aabrahambaa miri uutanonj ragiti, tosianonj iyanjaa miri uutanonj kolooji tosaanja ii waba yonjooonjga sewangia mero laligogiti, kuuya iyonjoo selegianonj aiwese ii kaanjiadeen kotogi. Kianj.

18

Saara mera mewaatiwaa qaaya Anutunonj jero.

¹ Abrahamonj Mamre gomanonj jujuu gere somasomata iyonjoo batugianonj laligoro Ponjonj asuginj muro. Weemboria mojn iikanonj weenj jeta kotakota qero Abrahamonj opo sel kuunjaa qaayanonj raro. ² Rama ataama uunj iiro eja karonjanonj bataagenj nanjgi. Nanjgi injiima opo sel kuun

† **17:15:** Saaraa: Qata kokaembaajonj utegoro: Iinonj ejemba tuunja tuunja mamaga ano kinj ponj tosaanja yonjoo nemunj benjisigiaga koloowaa.

gaayanonga alanzan waama joujolongia jen unuamambaajon sararagon bobogarin keno. Kema waegia men simin kuma namonon usugon kemero.

³ Kemej kokaen jero: "Oo poruruna, niinon onoo welenqeqegia koloon onoo jaagianon kalen morian mokoloon laligojenj een, onjo mono nii mende nuugun kembu. ⁴ Nii onoo welenqeqegia koloon saanon apu mon men kan onombe kanagia songbama gere kokawaa umuganon rama haamo mewu. ⁵ Nii saanon nene melaa mon men kan onombe newuya. Iikanon men kotiin ononogo saanon kana mombo toroqen kembuya. Niinon koi kaandiaga laligowe onjo nii goda qerj noma kajutiwaajon saanon welen qerj onomanja." Kaen jero meleema kokaen jegi: "Danqisen, jejanjwaa so kaen saanon ambonja."

⁶ Kaen jegi Aabrahamnon uulanawo bobogarin sel kuun uutanon kema uma Saara kokaen ijoro: "Gii mono uulanawo flaua awaa totoon gomba (sapalan) karoombaa so men meleema yonoojon bered oowa." ⁷ Kaen jen uulanawo bulmakao tuunon kema bulmakao donja busuya loota me-weengon welenqeqeya mon muro kanain uulanawo qerj kojongon ooro. ⁸ Ii ooro tegoro ii, kele kosiga ano aju apuya tosia men kema eja ragiti, iyonoo bagianon ano. Bagianon ano nen ragi iyanja kamban kanon kosogianon gere kanianon galengia nano.

⁹ Nano kokaen qisin mug: "Embaga Saara ii dakanon?" Qisin mug jero: "Ii opo sel kuun uutanon endu raja."

¹⁰ * Kaen jero eja yonoononga monon kokaen ijoro: "Yambu motongowaa so tegoro niinon onanon eleema koi kawe embaga Saaranon mono meriawo koloon laligowaa." Kaen ijoroto, Saaranon opo sel kumbaa qaa ootayanon loyaa gematanon nama qaa ii gejianon kemero moro. ¹¹ Aabraham ano Saara yoronon ejemba wanja koloori yambugaraa jangoyanon somata kolooro laligori. Saaranon koimbaa aima laligoroti, iikawaa kambanjon mono uugudabororo. ¹² * Kawaajon Saaranon ii moma uutanon kokaen romongon jomoro: "Niinon mono emba wanja soosooliya koloowe lona eja ponnanon kaanjadeen eja wanja kolooro iwo ewotatiwaa naanjon mombo asugin nonaga me qaago?"

¹³ Kaen romongoro Ponjon Aabraham qisin mun kokaen ijoro: "Saaranon naambaajon jomoma kokaen romongaja: 'Nii emba wanja totoon koloon onanon merabora mewenaga me?' ¹⁴ * Ponjon iwoi mombaajon mende totoon osinkeja. Kawaajon jejenj, 'Yambu motongowaa so tegoro niinon onanon eleema koi kawe Saaranon mono meriawo koloon laligowaa.'" ¹⁵ Saaranon keeta moma ii qaloween kokaen ijoro: "Nii mende jomojen."

Kaen jeroto, Ponjon kokaen ijoro: "Qaago, gii mono onanon jomojanja." Kaen.

Aabrahamnon Sodom taambaajon qama kooliro.

¹⁶ Kaen jero eja karoon yononon waama oromesaon Sodom taanon baagen eleema kembombaajon anji. Aabrahamnon kaanjadeen ii onoomambaajon yonowo motoon kenji. ¹⁷ Ponjon iyanajon kokaen jero: "Nii iwoi amambaajon mojenj, qaa ii alana Aabrahambaa jaanon saanon mende mesangomanja. ¹⁸ Kokaembaajon ii mesangomambaajon amamaajen; Aabrahamnon noo alana qaita mon. kolooja. Iinon koloon seisei kondooro kanageso somata ku-usunjiawo koloon laligowuya. Noo

kotumotuenanon mono iwaajon ama namowaa kanageso tuuna kuuya yonoo qagianon uro oyanboyon mokoloowuya. ¹⁹ Niinon ii kokaembaajon meweengon muwe: Iinon meraboraurata ano gbiliuruta iwaa gematanon koloon laligon ubuti, ii mono Pombaanon kana injisaama nanamemen dindina sokomakeji, ii otaawutiwaajon jey koton onoma laligowaa. Kaen laligoro qaaya ten koma otaan laligowuti een, Pon niinon Aabrahambaajon iwoi asugiwaatiwaajon jey somongoweti, iikanon mono kuuya honawo koloonkebaa.”

²⁰ Ponon anodeen kaen jey toroqen Abraham kokaen ijoro: “Sodom ano Gomora yononon singisongo lombotawo binawo ama laligogi kakasililin somata uuta asugiro mamaganon iikawaajon qama saamakeju. Kawaajon yonoo singisongogiaa qaayanon mono somariin uuta totoon kolooja. ²¹ Kawaajon nii mono yononon kemen kaniagia iimanja. Kakasililin angitiwaajon ama mamaganon noo jaananon qama sama laligogiti, ii kuuya onanon anji me qaago, niinon ii gosin momambaajon mojen.”

²² Kaen jero eja woiyanon eleema Sodom baagen kenito, Abrahamnon toroqen Pombaa jaasewananon nano. ²³ Nama Pombaa kosianon kema kokaen qisin muro: “Gii ejemba solana ano ejemba angonjoragiawo ii motoon tiwilaan onomambaajon jejan me? ²⁴ Taon iikanon ejemba solana 50 laligojuti een, gii ii onanon men kileen onomambaajon jejan me? Taon ii yonoojon ama injiima koboona me qaago? ²⁵ Gii mono kaen amambaajon amamaanaga. Ii yamagen! (qaago totoon!) Giinon ejemba solana ii ejemba angonjoragiawo yonowo motoon mindirin ununa mende sokombabo. Iyonowo motoon komuwubo. Giinon namo ejemba kuuya nonoo qaanana jey tegonkejan, iikawaajon mono geenqaa kanaga dindina otaana sokombaa.”

²⁶ Aabrahamnon kaen ijoro Ponon meleema kokaen jero: “Niinon Sodom taonon ejemba solana 50 mokolon onomanati een, iyonoojon ama taon kuuya ii saanon injiima koboona.”

²⁷ Kaen jero Aabrahamnon mombo kokaen ijoro: “Pon, nii kikisi sububun omaya kaana koloojento, kilen qaa kotiga Ponna goonon kuun jejen. Ii mende sokonjato, ii kilen moma nomba. ²⁸ Taon iikanon ejemba solana 50 qaagoto, 45 laligowuyagati een, giinon ejemba 5 yonoojon ama taon kuuya ii kilen tiwilaan onombaga me qaago?” Kaen ijoro Ponon kokaen jero: “Niinon ejemba solana 45 iikanon mokolon onomanati een, taon ii mono mende men kileema.”

²⁹ Aabrahamnon dunanon mombo qaa kokaen ijoro: “Ejemba solana 40 taon iikanon mokolon onombagati een, mono nomaen anaga?” Kaen ijoro kokaen meleeno: “Ejemba 40 yonoojon ama taon ii mende men kileema.”

³⁰ Kaen ijoro jero: “Oo Pon, uuga waababoto, niinon mombo qaa gijomambaajon mojen. Ejemba solana 30 taon iikanon mokolon onombagi een, mono nomaen anaga?” Kaen ijoro kokaen meleeno: “Ejemba solana 30 taon iikanon mokolon onomanati een, niinon mono taon ii mende men kileema.”

³¹ Aabrahamnon toroqen kokaen ijoro: “Pon, nii qaa kotiga Ponnaajon kuun jejen. Ii mende sokonjato, ii kilen moma nomba. Ejemba solana 20 ii taon kanon mokolon onombagi een, gii mono nomaen anaga?” Kaen ijoro kokaen meleeno, “Ejemba 20 iyonoojon ama taon ii mende men kileema.”

³² Kaen jero Aabrahamnonj mombo kokaen qisiro: “Oo Ponj uuga waababoto, niinonj mombo somaŋa motoonjo koi qaa gijomambaajonj mojenj. Ejemba solaŋa 10 iikanonj mokoloonj onjombagi eenj, mono nomaen anaga?” Kaen ijoro kokaen meleeno, “Ejemba 10 iyonjoonj ama taonj ii mende menj kileemaŋa.” ³³ Kaen aminj mori tegoro Ponjonj Aabraham mesaonj keno iinonj mombo eleema mirianonj karo. Kianj.

19

Sodom ano Gomora yonjoo anjonjora laaligogia

¹ Siwe gajoba woi ii Aabraham mesaonj kema mare kolooro Sodom keuri. Keuri Lootnonj taombaa kiropo naguyanonj raro. Rama iriima waama joulolonjara jenj uruamambaajonj kema namononj siminj kuma usugonj kemero. ² Kemenj kokaen jero: “Oo eja ponjwoina, oro saanonj welenjeqegara noo mirinonj kanj kanagara songbambe niwo motoonj ewonja. Enj waama saanonj umugawodeenj kana toroqenj kembao.” Kaen jeroto, yorononj kokaen ijori: “Qaago, noro saanonj qenjaaro sombenj monjonj kema ewota.”

³ Kaen ijorito, Lootnonj kotiinj kaparanj koma uruama anjaa mirianonj kema ugi. Uma welenjeqeuruta jenj kotonj onjono bered yiistya qaa oogi. Kaanagadeenj nembanene naanjawo meagonj onj oronji neri.

⁴ Ii nenj gaonj ewowaa ani iikanondeenj Sodom ejembanonj kanj miri ii liligogi. Sodom taombaa bakaya kuuya iikanonja ejemba wanja ano sagbili ii dononj dononj ambembo horonj kougij. ⁵* Kouma Lootwaaajonj kokaen qagi: “Eja woi mare goononj kajaoti, ii daenjenj? Eja nono yorowo serowilin ambombaaajonj mojonj. Kawaaajonj mono ii uruama nonoononj kamaawu.”

⁶ Kaen qagi Lootnonj nagu metama yonjoononj kemenj gematanonj nagu kono. ⁷ Nagu koma kokaen injijoro: “Alauruna, kaen qaago. Sili kilega ii mono mende ambu. ⁸ Mobu. Noo borawoina woi saraŋ laligonj kamban monjonj ejawo mende eri. Ii saanonj onjoojonj uruama kamaawe naa iwoiga ambombaaajonj mojutij, ii saanonj siinjia metogowu. Kaento, noo miri waaarenanonj eja woi urualeema sopa somonjonj oronji, iiga mono iwoi kilega monj mende totoonj ama orombu.”

⁹ Kaen injijoroto, yonjononj kokaen meleema tereema qagi: “Mono togowa. Giinonj koi kanj wabaya laligonj geenjaajonj moroga jenj mona uro nonoga pondan jenj kotonj nonomambaajonj mojanj? Yorononj mende kamaawaoti eenj, mono geenjo nonoononj kana kakasililinj tokoronj kota ama gombonja.” Kaen jenj Loot utanji gemagama keno uma miri naguya qosombombaaajonj ama nanji.

¹⁰ Kaen ama nanjito, eja woi yorononj borogara boraama Loot horonj giliri miri uutanonj uro nagu koni. ¹¹* Nagu koma nama eja somata melaa miri naguyanonj seleenjenj nanjiti, ii qaagaranonj jeri jaagia gooro jibujabu qenj nagu mokoloowombaaajonj koromojoronj ama monjgama amamaagi. Kianj.

Lootnonj Sodom gomaŋ mesaoro.

¹² Eja woi yorononj Loot kokaen ijori: “Gii merauruga, qegaborauruga ano tinitosauruga tosaana kuuya taonj kokanonj laligojuti, ii mono unuana taonj koi mesaonj kembu. ¹³ Nono taonj koi menj kileenj kondemondembonja. Kanageso koi yonjo kakasililimbaajonj mamaganonj Pombaa jaanonj

* **19:5:** Ponj 19.22-24   * **19:11:** 2 Kinj 6.18

hononja qaa qama saama laligogi. Kawaajon iinon wasin norono goman koi men kileen kondemondeembojon koi kajo.”

¹⁴ Kaen ijori moma Lootnon kema qega burawoita borawoita orombaoti-waajon jero laligoriti, ii kokaen irijoro: “Oro mono alanzan waari goman koi mesanjon kemberja. Ponjon taon koi tiwilaan kondemondeembaajon anja.” Kaen irijoro yoronon qaa ii mori gonjeege tani kolooro.

¹⁵ Goman wengeran suluro Siwe gajoba woi yoronon Loot horon kuun mun kokaen jeri: “Anutunon Sodom yonoo singisonogogaa ironja meleema taonja kondemondeembaa. Giinon yonowo motoon tiwilaawabotiwaajon mono uulanawo waama embaga ano borawoiga giwo rajaoti, ii unuama taon koi mesaowu.”

¹⁶ * Kaen jeri Lootnon toroqen ezelobezelo ano eja woi yoronon Loot-waa boria qelanjin men embia ano borawoita yonoo borogia kaanjadeen qelanjin men unuama taon seleengen kenji. Ponjon kaen kiankomun onono. ¹⁷ Taon seleengen kenji eja woi iyorononga monjon qaa kokaen jero: “Laaligogia anjon kombutiwaajon onjo mono uulanawo misinjon kemaliwu. Gemagianon mende eleema uun dindinagadeen kema balon korianon endu keuma kanon kaanagadeen doron mende ambu. Tiwilaawabotiwaajon mono baanjon eu uma misinjon kemaliwu.”

¹⁸ Kaen jeroto, Lootnon kokaen jero mori: “Oo Ponja, gii mono kaen ambombaajon mende jewa. ¹⁹ Gii wan taraana somonjon kiankoomu somata qendeena goo jaanon onjon kaler morian mokoloon welenqeqega koloojento, moba, niinon baanjon eu misinjon kemalimambaajon amamaanja. Kondemondeen koinon noo qananon uro komumambotiwaawo toroko mojen. ²⁰ Moba, taon melaa mon endu ero iijani, iikanon koriga qaagoto, saanon kembonatiwaa so kolooja. Kawaajon saanon jena iikanon misinjon kemalin qeangon laligowonja. Goman melaada ii iina kosere ero iikanon saanon kema wan taraanana somonjonja.”

²¹ Kaen jero moma monjon kokaen meleeno: “Ii awaa! Qaa jehani, iikawaajon kaanagadeen saanon wambelaan gomanja. Taon melaa iikawaajon jehani, ii mende men kileemanja. ²² Ii mende men kileemanato, onjo mono uulanawo iikanon misinjon kemaliwu. Iikanon mende keugi kaman batuya kokaamba niinon iwoi mon amambaajon amamaanja. Onjo wala iikanon keugi iikawaa gematanon saanon jeh kotowe kondemondeen asugiwaa.” Lootnon taombaajon ‘melaada’ jerotiwaajon ama taon iikawaa qata ii Zoar (melaada) qagita eja.

Ponjon Sodom ano Gomora kondemondeeno.

²³ Ween kouro Lootnon Zoar taanon keuro. ²⁴ * Keuro Ponjon jero sombinonja salfa jamo geriawonon ii kon kaanja Sodom ano Gomora yonoo qagianon kamaan turun onono. ²⁵ Turun onoma kanon taon woi ii ano goman koria kuuya kosogaranon eji, ejemba kuuya iikanon laligogiti ano gere kasa iwoi tonjonja balon iikanon eroti, ii men kileen onondabororo. ²⁶ * Lootwaa embianon loya otaan kema mombo eleema gematanon uun iikanondeen letoma sii jamo koloon tando kaanja nano.

²⁷ Aabrahamnon umugawodeen waama wala Pombaa jaasewananon nama qaa aminj moriti, iikanon keno. ²⁸ Iikanon kema nama Sodom, Gomora ano goman koria somata kuuya kaambaagen uuro keno balon

* **19:16:** 2 Piito 2.7 * **19:24:** Mat 10.15; 11.23-24; Luuk 10.12; 17.29; 2 Piito 2.6; Juud 7 * **19:26:** Luuk 17.32

iikanonj kaaso injanja somatanonj kululuunj waaro iiro. Ii gere somata jenj kaaso somata waamakeji, iikawaa so kolooro. ²⁹ Anutunonj balonj koria iikawaa taonja taonja menj kileenj kondemonddeenoti, kambanj iikanonj Aabraham romonjonj muro. Beeta Lootnonj taonj iikanonj laligoro ii meleeno kemebombaajonj anji Anutunonj kambanj iikanonjadeenj jenj kotoro Loot kondemonddeen iikawaa uutanonjga wama kagi. Kianj.

Moab ano Amon kanageso yonjoo kanagia

³⁰ Lootnonj Zoar taononj laligomambaa toroko moro. Kawaajonj borawoita uruama Zoar mesaonj balonj baanjawo kanonj kema raji. Borawoita woi yorowo kobaa uutanonj enj waama laligogi. ³¹ Iikanonj laligonj borata somatanonj kambanj monjonj kogaajonj kokaenj jero: “Anaraa manjanaranonj eja wanja koloaja. Ejembanonj gomanj so agimij aonj merabora mokoloo onjomakejuto, balonj kokanonj eja monj norombaatiwaaajonj mende laligoja. ³² Kawaajonj saanonj kana manjara wain apu muri nenj uuta enjalolonj kolooro iwo enj koro ama gbili mokoloori kanagesonananonj toroqenj laligowuya.”

³³ Kaenj jenj gomantiinja iikanonjadeenj mangara wain apu muri nero. Nenj uuta enjalolonj kolooro datanonj kema iwo ero. Naa kambanonj kooronjonj karoti ano naa kambanonj waaroti, ii manjanonj mende moro.

³⁴ Enj waama borata somatanonj koga kokaenj ijoro: “Niinonj woranj gomantiinja manjawa ejenja. Saanonj kete gomantiinja kaanagadeenj wain apu mombo muri nenj uuta enjalolonj kolooro giinonj mono kema iwo ewao. Kaenj enj manjaraanonja koro ama gbili mokoloori kanagesonananonj toroqenj laligowuya.”

³⁵ Kaenj jenj gomantiinja iikanonj kaanagadeenj mangara wain apu muri nero. Nenj uuta enjalolonj kolooro koganonj kema iwo ero. Naa kambanonj kooronjonj karoti ano naa kambanonj waaroti, ii manjanonj mende moro.

³⁶ Kaenj anitiwaaajonj motoonjgara mangaraa koro ani. ³⁷ Borata somatanonj mera ejaga menj qata Moab (manjaraanonja) qaro. Moab iwaa gbiliurutanonj koloonj seisei ama kougii kambanj kokaamba kaanagadeenj qagia Moab kanageso qamakejonj. ³⁸ Borata gosoganonj kaanjadienj mera ejaga menj qata Ben Ami (kanagesonaa meria) qaro. Eja iikawaa gbiliurutanonj koloonj seisei ama kougii kambanj kokaamba kaanagadeenj qagia Amon kanageso qamakejonj. Kianj.

20

Aabraham ano Abimelek.

¹ Aabrahamnonj Mamre gomanj mesaonj toroqenj Saut waagenj distrik qata Negew kanonj kema gomanj qagara Kaades ano Sur iyoroo batugaranonj laligoro. Kawaa gematanonj toroqenj taonj qata Gerar kanonj kema tawagadeenj laligoro. ²* Kanonj laligonj ejemba ii kokaenj injijoro mogi: “Saara ii naanaga.” Kaenj injijoro Gerarwaa kinja Abimelek iinonj qaa ano keno Saara wama jinjaronj mirianonj kagi.

³ Kaenj anjgito, Anutunonj gomantiinja monjonj Abimelekwaanonj kanj gaononj kokaenj ijoro: “Emba bunja qenj aojani, ii eja mombaa embiaga. Kawaajonj gii mono iwaajonj ama koomuwaa bunjaga koloowaga.”

⁴ Kaenj ijoroto, kinj Abimeleknonj Saara mende merotiwaajonj ama kokaenj jero: “Ponj, nii singisonjgowaa qaana qaa. Kawaajonj giinonj nii ano

* **20:2:** Jen 12.13; 26.7

kanagesouruna nono eenj totoonj tiwilaan nonombabo. ⁵ Aabrahamnon mono anj kokaen nijoro: ‘Emba ii naanaga.’ Embanon kaanagadeen kokaen nijoro: ‘Aabraham ii naanaga.’ Kawaajon uunanonj gbingbaonj mende ero emba ii jewe karo boronanonj kaamaa monj mende anjenja.”

⁶ Kaen jero Anutunonj gaononj kitia kokaen ijoro: “Qaa jejanj, ii onanonj. Goo uuganonj gbingbaonj monj mende ero goononj karoti, ii mojenj. Kawaajonj giinonj emba ii oosirinj noo jaananonj singisonjgo ambabotiwaajonj sopa somonjonj goma laligowe. ⁷ Kawaajonj emba ii mono mombo meleema loya muba. Eja ii gejatootoo ejaga. Ii saanonj goojonj qama kooliro mende komuwaga. Ii mombo mende mubagi eenj, qaa koi mono onanonj moba: Gii ano tinitosauruga onj mono kuuya komuwuya.”

⁸ Qaa kaen ijoro kinjonj moma umugawodeen waama ponj jawinjuruta kuuya onoono ajoroogi Ponjonj qaa kuuya jeroti, ii injoro moma aarunj lalanjaninj toroko mamaga mogi. ⁹ Kaen moma kin Abimeleknonj Aabrahambaaajonj qaa ano uro kokaen jenj qisinj muro: “Gii mono naa terega ama nonona? Niinonj naa bologa monj ama gombe giinonj kondoono singisonjgowaa qaa lombotanonj mono nii ano kanagesona noo sopa totonj uutanonj laligojuti, nonoo qanananonj umambaaajonj anja? Giinonj iwoi mende aanjaa so ii sonjgo waleema ama nona. ¹⁰ Giinonj mono kania naambaajonj sili ii anjanj?” Kin Abimeleknonj Aabraham kaen qisinj muro.

¹¹ Qisinj muro kokaen meleeno: “Niinonj qaa ii kokaen romonjonj jewe: ‘Balonj kokawaa kanageso onononj Anutuwaajeta uuguwubotiwaajonj toroko mende mobuyaga. Kawaajonj nii embanaajonj ama nugi komumambo.’ ¹² Iinonj onanonj naanaga, manjaa borata koloaja. Nemunaa borata mende koloojiwaajonj ii embana mewe. ¹³ Anutunonj manjaanonj miri mesaonj monjenj kemaaniwaajonj nijoroti, niinonj kamban iikanonj Saara kokaen ijowe: ‘Anara daen daen kemboti, iikanonj noojonj naanaga jewa. Kaen ama iikanonj nii uujopa qendeema noma laligowa.’”

¹⁴ Kaen ijoro moma Abimeleknonj Aabrahambaa embia Saara meleema muro. Kaanjadeen lama bulmakao ano welenjeqe ejemba ii kaanjadeen muro. ¹⁵ Munj qaa kokaen jero: “Moba. Noononj balonj koi wosoganonj eji, iikanonj mono geenjaa naanjaa so laligowa.” ¹⁶ Kaen jenj Saara kokaen ijoro: “Moba. Niinonj monenj silwa jamo 1000:baa so naanjaa mube kanonj tawaga koloaja. Tawa kanonj kaniaga qendeeno ejemba kuuya giwo laligojuti, iyonononj ii iima kokaen jenj moma yagowu, ‘Singisonjgowaa qaaya ii Saarawaanonj mende eja.’” Kaen jero.

¹⁷⁻¹⁸ Aabrahambaa embia Saarawaajonj ama Ponjonj emba kuuya kin Abimelekwaa miri uutanonj laligogiti, iyonoononj mera memewaa kania somonjoro. Kawaajonj Aabrahamonj Anutuwaajonj qama kooliro Abimelek menj qeangoro. Kaanagadeen embia ano welenjeqe embauruta menj qeangonj onono mombo meraboragiawo koloogi. Kianj.

21

Aisak kolooro.

¹ Ponjonj Saara kalen morianj mumambaa qaaya jenj somonjoro eroti, iikawaa so ii galenj koma muro laligoro. Qaa jeroti, iikawaa so ii kokaen ama muro: ² * Saaranonj koro ano Aabrahamnonj eja wanja kolooro kilen iwaa meria ejaga mero. Anutunonj mera koloowaatiwaa qaaya walawala jenj somonjorotiwaa so ii mono kamban iikanonjadeen kolooro.

* 21:2: Hib 11.11

³ Saaranon Aabrahambaa meria mero qata Aisak (jomoja) qaro. ⁴ * Qaro Aisaknon weenja 8 kolooro kambañ kanon Anutuwaa aiweseya selianon kotooro. Anutunon qaa jen kotooro erotiwaas so ii kotooro. ⁵ Aabrahamnon yambuya 100 kolooro meria Aisak kolooro. ⁶ Kolooro Saaranon qaa kokaen jero: “Anutunon jomo mokolon nono. Kawaajon daen yononon noo sunduna mobuyati, iyononon mono niima jomowuya.” ⁷ Kaen jen toroqen kokaen jero: “Saaranon mera galenkonkonjaga koloowaati, moronon qaa ii walawala moma Aabrahambaañ jenaga? Kaen qaagoto, kambañ kokaamba iinon eja wanja kolooro niinon kilen iwaa meria mejen.” Kian. ⁸ Aisaknon somariin aju mesaoro weemboria iikanonadeen Aabrahamnon nene lombañ somata ano.

Saaranon Haagar ano Ismael konjoma orono.

⁹ Iijipt emba Haagaron Aabrahambaa meria Ismael meroti, iinon kambañ mononon koga Aisak mepaegon gonjgeegee ama muro Saaranon ii iiro.

¹⁰ * Kaen iima Abraham kokaen ijoro: “Welen embawaa merianon mono noo merana Aisakwo goonon ilawoila ii mende mendeema bunja qen aowaota. Welen emba ii ano meria ii mono konjona kembao.”

¹¹ Saaranon qaa ii jeroti, iikanon Aabrahambaa uuta qero Ismael ii meria koloorotiwaajon ama ukamakamaa moro uuta kaambogawo kolooro.

¹² * Kaen kolooro Anutunon ii qaa kokaen ijoro: “Meraga ano welen embaga Haagar yorojon mono uugoojon somata mende moba. Aisakwaa gbiliuruta yononondeen mono goo qabunjaga bosima laligowuya. Kawaajon Saaranon qaa gijoji, ii kuuya mono moma ten komba. ¹³ Welen embagaa merianon goo gbiliga koloojiwaajon niinon ii kaanjadeen koloon seisei mube gbiliurutanon kanageso somata koloowuya.”

¹⁴ Kaen jero moma Aabrahamnon en gomaamba totoononon waama nene tosia men apu jua lama selianon memeta kanon apu koson kan Haagarwaa sawinanon ama meriawo wasin orono mesaon keni. Kema Beerseba balon qararankonkonanon keuma liligon laligori. ¹⁵ Laligori lama selianon apu men kenoti, iikanon qaono meria ii bamban mombaa baatanon ano ero. ¹⁶ Ano ero nama kokaen romongoro: “Merananon jaana gaganon komuwaati, ii iimambaajon amamaan doomorona mojen.” Kaen romonjon mou motogi kenjiwaa so sigenjsigen kema rama silama saoro.

¹⁷ Mera saaroti, ii Anutunon moro gajobayanon siwenongga Haagarwaañ qama kokaen jero: “Haagar, gii naa lombowaa uutanon laligojan? Keega mono mende moba. Meranon endu en saaji, Anutunon saaya ii moja. ¹⁸ Mono waama meraga balonongga kobibiina waaro borianon men migigiin muba. Niinon ii kanagen koloonseisei mube gbiliurutanon sein kanageso somata qabunagiawo koloowuya.” ¹⁹ Siwe gajobanon kaen jero Anutunon jaaya metooro uun apu ronja mon iiro. Ii iima lama selia men kema kanon apu koson kan meria muro nero. ²⁰ Anutunon Ismaelwo nano somariin balon qararankonkonanon laligon idon nene ejaga kolooro. ²¹ Balon gbangbarasia qata Paran kanon laligoro nemunanon Iijipt kantrinongga emba mon men embiaga muro. Kian.

Abraham ano Abimelek yoronon uusoomonggo ani.

* **21:4:** Jen 17.12; Apo 7.8   * **21:10:** Gal 4.29-30   * **21:12:** Room 9.7; Hib 11.18

22 * Kamban kanon Abimelek ano iwaa manjaqeqe tuunaa kawali galenja qata Fikol yoronon Aabrahambaajon kokaen jeri: “Giinon ilawoila kuuya ama menkejanj, Anutunon mono iikanon giwo namakeja. 23 Kawaajon giinon mono kete kokaamba Anutuwaajon jaanon jojopanj qaa kokaen jenggo jej kotiiwa: ‘Niinon gii, merauruga ano gbiliuruga onjowo osonkakale monj mende ama laligomaña.’ Kaen jej kotiin niinon kiankomunj goma laligoweti, iikawaa so giinon mono kaanjiadeen balonj koi ano nii kiankoomu noroma laligowa. Gii gomanj kokanonj wabaga koloonj laligojanj.”

24 Kaen jeri Aabrahamnonj kokaen jero: “Niinon jojopanj qaa ii saanonj jenggo jej kotiiwanja.”

25 Kaen jeroto, Abimelekwa welenqeqeurutanonj apu ronj monj iyangiaajon anjon kongiti, Aabrahamnonj iikawaajon Abimelek jej muro. 26 Jej muroto, Abimeleknonj kokaen jeleema jero: “Morononj sili ii anoti, ii niinonj mende mojenj. Geenggo iikawaa qaaya monj wala mende jena moma laligonj keteda koi qaa ii mojenj.”

27 Kaen meleema jero Aabrahamnonj kema lama ano bulmakao menj kanj Abimelek muro kamban iikanondeen batugaranonj soomonggo ani. 28 Iikaen ama Aabrahamnonj lama tuungianonggaga lama embia melaa 7 metogonj mendeema onjono yangiodeen nanji.

29 Kaen nanji Abimeleknonj Aabraham kokaen qisijn muro: “Lama embia melaa 7 gosijn endu ama onjona yangiodeen nanjuti, ii kania naambaajonja?”

30 Qisijn muro kokaen meleeno: “Niinonj apu ronja koi osowetiwaqa qaaya jeweti, ii moma laarijanj i eenj, lama melaa 7 koi mono noo boronanongga bunja qen aona noo qaanaa dangunuya kolowaa.” 31 Kaen meleema eja woi ii balonj kanonj nama jojopanj qaagara jenggo jej somonjonj aori. Kawaajonj gomanj iikawaa qata Beerseba qamakeju.*

32 Beerseba gomanonj soomonggo kaen ani tegoro Abimelek ano iwaa manjaqeqe tuunaa kawali galenja Fikol yorononj waama eleema Filistin yonjoo balononj keni. 33 Keni Aabrahamnonj berenj gere monj Beerseba gomanj iikanonj komoma Ponj Anutu benj kombombanja iwaa qata qama kooliro. 34 Qama koolijn nama Filistin yonjoo balononj kambanj koriga wabaga koloonj laligoro. Kianj.

22

Anutunonj Abraham anjotete menj muro.

1 * Iwoi ii kolooro kambanj tosia tegoro Anutunonj Abraham anjotete menj muro. Qata “Aabraham!” qaro iinonj “Nii koi nanjenj,” jej meleeno.

2 * Kaen meleeno kokaen ijoro: “Motoonj mera soroga Aisak uuganonj jopagonj munkejanj, ii mono wama Moorja balononj kema baanja monj qendeema gomanjati, iikanonj uma ii noo siimolonj oowa.”

3 Kaen ijoro Aabrahamnonj enj gomaamba totoonjonj waama dongji gaganonj dunj raraya meagonj welenqeqeya woi ano meria Aisak unjano. Siimolombaa geria soyanonj kondaboronj boranjonj ama unjama Anutunonj balonj ijoroti, iikanonj keno. 4 Kema laligonj weemborja karoonja kanonj jaayanonj uunj waama balonj ii iiro koriganonj ero. 5 Ii iima welenqeqewoita

* 21:22: Jen 26.26 * 21:31: Beerseba: qaa iikawaa kania woi: jango sewembaa apu ronja ano jojopanj qaawaa apu ronja. * 22:1: Hib 11.17-19 * 22:2: 2 Kor 3.1

ii kokaen irijoro: “Oro dongiwo koi rari nii ano mera noronoj endu kema Anutu waeya menj mepeseen mombo eleema oroonoj kawota.”

⁶ Aabrahamnojon kaen irijon siimolon oonjoombaa gere boranawo menj meria Aisakwaa sawinanon ano uro anjo gere jo ano soo mero. Kaen mero motoongara keni. ⁷ Kaen kema Aisaknojon doronj ama manj Aabraham kokaen ijoro: “Ama!” Kaen ijoro kokaen meleeno: “Wae, merana naama?” Kaen meleeno kokaen qisiro: “Gere jeta ano gere ii koi menj kajoto, siimolon oonjoombaa lamaya ii dakanonj?”

⁸ Kaen qisiro mananonj kokaen meleeno: “Merana, Anutu anjo mono siimolon oonjoombaa lamaya monj mokoloonj norombaa.” Kaen meleeno toroqenj motoongara keni.

⁹ * Kema Anutunonj balon jeroti, iikanonj keuma nama siimolon oonjoombaa alataya monj menj gere iikawaa qaganonj ama arengoro. Arengonj meria Aisak somonjonj alatanonj gere qaganonj ano. ¹⁰ Ama meria uumambaaonj boria boraama soo kopijanona horomambaaonj ano. ¹¹ Soo horomambaaonj ano iikanondeenj Pombaa gajobanonj Siwenonj Aabrahambaaonj kokaen qaro: “Aabraham, Aabraham!” Kaen qaro “Nii koi nanjen,” jenj meleeno.

¹² Kaen meleeno kokaen ijoro: “Boroga mono merawaa qaganonj mende amba. Iwaa qaganonj iwoi monj mende amba. Giinonj meraga motoongjo soro ii noojonj mende anjonj konjanjwaajonj kanaga kete kokaenj moma yagojenj: Gii Anutuwaawaa qaa jeta uuguwabotiwaajonj keega momakejanj.”

¹³ Kaen ijoro iikanondeenj ataama uuq iiro lama ejia monj ilianonj gere bambanawononj giliro kemero nano. Ii iima kema menj kanj meriaa kitianonj lama iikanonj siimolonj ooro. ¹⁴ Kawaajonj Aabrahamnojon balonj iikawaa qata ii ‘Ponjonj mokoloonj norombaa,’ jenj qaro. Kambanj kokaamba kaanjadienj qaa kokaenj qamakeju: “Ponjonj ii baananonj mokoloonj norombaa.”

¹⁵ Pombaa gajobanonj Aabrahambaaonj Siwenonj mombo kokaenj qaro indinja woi kolooro: ¹⁶ * “Ponj niinonj kokaenj jejenj: Neeno neenaa qananonj gama jojopanj qaa kokaenj jenjo jenj kotiijenj: Giinonj sili koi ama meraga motoondago ii noojonj mende anjonj konjanj, ¹⁷ * iikawaajonj niinonj onanonj gii kotuegonj goma koloonjseisei gombe gbiliuruga yonjononj honombononj qaa seiwuya. Seigi janngonianonj mono sombinj kanakeewambaa senjelaoya kaanja koloowaa ano kowe goraayanonj sakasinj enj kenjuti, iikawaa so koloowaa. Goo gbiliuruga yonjononj mono kotiinj kereurugia unuj haamo ama siti balongia unujama anjonj koma laligowuya. ¹⁸ * Giinonj noo qaana tenj konjanj, iikawaajonj goo gbiliuruga yonjononj mombaaonj ama noo kotumotuanonj mono namowaa kanageso tuunj kuuya yonjoo qagianonj uro oyanboyonj mokoloowuya.”

¹⁹ Pombaa gajobanonj kaen ijoro Aabraham meriawo eleema welejqeqewoita yoroononj kema aitongonj motoonj Beerseba gomanonj kenji. Aabrahamnojon Beerseba gomanj kanonj opo sel kuunja mororonjonj laligoro. Kianj.

Naahorwaa gbiliuruta

²⁰ Kambanj tosia tegoro buzu qaa monj kokaenj anji Aabrahambaanonj karo: “Milkanonj kaanjadienj nemunga kolooja. Iinonj koga Naahorwaa merauruta tosaanja onono.” ²¹ Meria mutuyaa qata ii Uz, iwaa koga Buz

* 22:9: Jei 2.21 * 22:16: Hib 6.13-14 * 22:17: Hib 11.12 * 22:18: Apo 3.25

ano iwaa kanianon Kemuel, Arambaa manja. ²² Kemuelwaa kanianon Kesed, Hazo, Pildas, Jidlaf ano Betuel. ²³ Betuelnon Rebekawaa manjaga kolooro. Milkanon Aabrahambaa koga Naahorwaa merauruta 8 ii onono. ²⁴ Naahorwaa embia sewanja mende memeta qata Reuma iinon kaanjadeen merauruta tosaanja onono. Yonoo qagia ii Tebe, Gaham, Tahas ano Maaka. Kianj.

23

Saaranon komuro.

¹ Saaranon laligon uro yambuya 127 kolooro. Saaranon yambu iikawaa so laligoro. ² Laligon Keinan balonon gomanj qata Kiriat Arba, qata alia Hebron qamakejuti, iikanon komuro. Komuro Aabrahamnon iikanondeen embiaajon jinjenj qama saamambaajon keno.

³ Kema saaro tegoro waama embiaa qamoya mesaonj kema nama Hit ejemba ii qaa kokaen injjoro: ⁴* “Nii onoo batugianon waba kanj tawatawa laligojenj. Kawaaajon onjo mono balongiaa bakaya monj kokaamba nonjji sewanja mewe qasirina kolooro alauruna yonoo qamogia iikanon ama ronj koma onomakema.”

⁵ Qaa kaen injjoro Hit yonononj meleema kokaen jegi: ⁶ “Oo eja ponj, gii saanon nonoononj qaa koi moba. Gii nonoo batunananonj Anutuwaa eja jawina laligojanjwaajonj ama qasiriga ainganonj daenkaya iima sororogonj mewaatiwaaajonj mojanji, iikanonj mono saanonj qamoga ronj komba. Giinonj qamoga osonj ronj komanja jena nonoonongga monjonj ii mende anjonj koma gombaa.”

⁷ Kaen jegi Aabrahamnonj waama balonj toya Hit ejemba yonoo wosogianonj kemenj usugonj onono. ⁸ Usugonj onoma nama yonoojonj qaa kokaen jero: “Niinonj qamona osonj ronj komanjwaajonj saanonj jewuti eenj, mono noononj qaa koi moma Zoharwaa meria Efron iwaanonj kema qaa jena koi torogonj jery kuunj mubu. ⁹ Kuunj mugj moma kobaa qata Makpela iwaa bunja koloonj gawonjaa jaanjaagenj eji, mono ii jery tegoro sewanja memanja. Mono qisigi sewanja dawi jery tegoro sewanja kuuya mewe noononj qasirina onoo batugianonj ewaa.”

¹⁰ Kaen jero Efrononj alauruta Hit kanageso kuuya taongiaa kiropo naguyanonj kanj sombenonj ajoroogiti, iyonoo batugianonj raro qaa geja ama mogj Efrononj Aabraham kokaen meleema muro: ¹¹ “Oo eja ponja, kaen qaagoto, mono jewe geja ama moba. Niinonj balonj korja ii ano kobaa iikanonj nanji, ii kalenaga gonjenj. Neenaa kanagesouruna yonoo jaagianonj nama ii gombe iiju. Qamoga ii saanonj iikanonj osonj ronj komba.”

¹² Kaen jero Aabrahamnonj balonj toya yonoo wosogianonj mombo kemenj usugonj onono. ¹³ Usugonj onoma nama yonoo jaagianonj Efron kokaen ijoro mogj: “Noononj qaa koi mono geja ama moba. Giinonj saanonj kaen anagato, niinonj mono balonj korja iikawaa sewanja ii gomanja. Ii saanonj jery tawa mena niinonj qamona iikanonj osonj ronj komanja.”

¹⁴ Kaen ijoro mogj Efrononj Aabraham kokaen meleema muro: ¹⁵ “Oo eja ponja, noononj qaa koi mono geja ama moba. Balonj iikawaa sewanja ii 400 silwa kota (50 kilogram). Ala-ala koloojotiwaajonj ama kanonj mono anaraa batunaranonj iwoi omya kolooja. Kawaaajonj qamoga saanonj iikanonj osonj ronj komba.”

* 23:4: Hib 11.9, 13; Apo 7.16

¹⁶ Kaenj meleema muro moma Aabrahamnonj balonj sewan̄aa jan̄goya Efrononj Hit kanageso yon̄oo jaagianonj jero mogiti, iikawaa uumotoonj ano. Jan̄goya silwa kota 400 ii kon̄kororo ejembanonj kamban̄ kanonj sewan̄aa soya jegi eroti, iikawaa so moner̄ ii gosinj muro.

¹⁷ Kaenj muro Efrombaanonj balonj koria Mamre kosianonj Makpela kanonj eroti, kobaa iikanonj nanoti ano gere kuuya balonj kawaa jawo uutanonj nan̄giti, iikawaa qaaya jen̄ tegoro. ¹⁸ Qaaya jen̄ tegoro Aabrahambaa bun̄a kolooro. Hit kanageso kuuya taongiaa kiropo naguyanonj kan̄ sombenonj ajoroogiti, iyon̄ononj tawa ii iigi bun̄aya kolooro.

¹⁹ Kawaa gematanonj Aabrahamnonj embia Saarawaa qamoya ii Keinan balom̄baa kobaayanonj osonj ronj kono. Kobaa ii Mamre qata alia Hebron kawaa kosianonj balonj koria qata Makpela kanonj eja.

²⁰ Kaenj kolooro balonj koria ano kobaa iikanonj nan̄ji, ii Hit kanageso yon̄ononj Aabrahambaa bun̄a qen̄ muḡi qasiria kolooro. Kian̄.

24

Aisakwaa embia Rebeka ii wama kagi.

¹ Aabrahamnonj eja wan̄a kolooro Anutunonj iwoi kuuya ama meroti, iikanonj ii kotuegonj muro laligonj kouro. ² Kaenj ama kamban̄ mon̄nonj miriaa welen̄qeqe jawin̄a wan̄a, miria uutanonj ilawoila ej̄ muroti, iikawaa galen̄a iwaaajonj qaa kokaen̄ jero, “Gii mono qaaga jen̄ kotiiwaatiwaaajonj boroga noo tawonaa baatanonj amba. ³ Kaenj ama Pon̄, Siwe ano namo yoroo Anutugaraa qatanonj jojopan̄ qaa kokaen̄ jewa: Niinonj Keinan kanageso yon̄oo batugianonj koi laligojento, giinonj mono meranaa embia ii yon̄oo naan̄ boragiaga mon̄ mende men̄ muba. ⁴ Kaenj qaagoto, gii mono neenaa kantrinonj kema tinitosauruna yon̄oonon̄ga merana Aisakwaa embiaga wama kawa.”

⁵ Kaenj jero welen̄qeqe jawin̄anonj kokaen̄ qisinj muro: “Kema jewe emba kanonj niwo balonj kokanonj kamambaajonj togowaati eenj, niinonj mono nomaen̄ amañ̄a? Meraga Aisak wama kantri kanati, iikanonj mombo eleema kembota me qaago?”

⁶ Kaenj qisinj muro Aabrahamnonj kokaen̄ meleeno: “Qaago totoonj! Gii noo merana wama kanonj mombo mende kembao. ⁷ Siwewaa Pon̄a Anutunonj nii man̄naa mirinonj ano kolokoloo kantrinanon̄ga qaa kokaen̄ jero mobe jojopan̄ qaanonj somon̄gonj nuano kawe: ‘Niinonj balonj koi mono goo gbiliuruga yon̄oo bun̄a qen̄ on̄omañ̄a.’ Kawaaajonj iinonj mono Siwe gajobaya wasiro wala keno giinonj saanonj meranaa emba ii iikanon̄a wama kawa. ⁸ Kema jena emba kanonj giwo kamambaa togowaati eenj, jojopan̄ qaaga koi kanonj mono mende toroqen̄ somon̄gonj gombaa. Noo merana ii mono mende totoonj wama iikanonj eleema kembota.”

⁹ Kaenj jero welen̄qeqe jawin̄anonj qaa ii jen̄ somon̄gonj mun̄ jojopan̄ qaanonj jen̄ kotiiwambaajonj boria somataya Aabrahambaa tawo baatanonj ano.

¹⁰ Kaenj jen̄ kotiin̄ nama somatayaanonj kamel 10 ano iwaa kowianon̄a iwoi akadamugiawo kania kania motoonj mero. Ii men̄ mesaonj Noot Mesopotemia (Aram Naharaim)* kantrinonj kema Naahornonj taonj lalig-
oroti, iikanonj keuro. ¹¹ Keuma taonj seleengen̄ apu ron̄a eroti, iikawaa kosianonj kameluruta on̄oono siminjia misigonj kemen̄ haamo meḡi. Ween̄

* **24:10:** Aram: qa ii kamban̄ kokaamba Siria qamakeju. Naharaim = apu gowoya woi (Yufreitis ano Taigris) iyoroo batugaranonj.

jaaya kememambaaajon ano taononja emba yonononj apu kosowombaaajon apu rojanonj kaka kambangia ii kolooro. ¹² Iikanonj nama kokaen qama kooliro: “Oo Ponj, somatana Aabrahambaa Anutuuya, gii mono kete toomorijan noma somatana Aabrahambaaajon qaa jenj somonjonati, iikawaa honjanonj asugiwaa. ¹³ Moba, nii apu roj kosianonj kokanonj nambe taombaa emba sarañurugia yonononj apu kosowombaaajon kawuya.

¹⁴ Kagi kokaenj koloowaatiwaaajon qama koolijen: Niinonj emba sarañ mombaaajon kokaenj jemaña: ‘Gii saanonj koworañengga meerañgona apu newenaga.’ Kaenj jewe iinonj kokaenj meleema nijowaa: ‘Saanonj nena kameluruga kaanagadeen apu unuagimaña.’ Kaenj nijowaaati, emba sarañ iikawa giinonj welenqege ejaga Aisakwaa bunja qenati, iinonj mono ii koloowaa. Kaenj kolooro giinonj somatanaajon qaa jenj somonjonati, iikanonj honjowo kolooja, kaenj momaña.”

¹⁵ Qamakooli ii qama kooliro mende tegoro iikanondeen emba monj qata Rebeka iinonj koworañen sawiñanonj anjon apu rojanonj karo. Iinonj Aabrahambaa koga Naahor ano embia Milka, yoroo meragara qata Betuel iwaa borataga. ¹⁶ Emba iikawaa kaitania ii iima-ainjainjowo totoonj kolooro emba sarañ jumunja ejanonj mende memetaga laligoro. Iinonj kamaañ apu roñnonj kemenj apu kosonj kouro. ¹⁷ Kouro iikanondeen welenqege jawiñanonj uulañjowo iwaa kosianonj kema kokaenj jero: “Gii saanonj koworañengganonja apu monj nona newenaga.”

¹⁸ Kaenj jero kokaenj meleeno: “Oo ponña, saanonj newa.” Kaenj jenj uulañjowo koworañenja borianonj menj kamaañ meerañgoro apu nero. ¹⁹ Ii nero kokaenj jero: “Niinonj kameluruga yonoojonj kaanagadeen apu kosonj onjombe nej kema negi unjuro mesaowu.” ²⁰ Kaenj jenj uulañjowo koworañenjanonja apu molaaro kuuya juunonj kemero mombo qiqiqigonj kema apu roñnonj apu kosomambaaajonj kemenj kameluruta kuuya yonoojonj apu sogianonj kosoro. ²¹ Kaenj ano welenqege jawiñanonj goronj nama ii tororo iima kokaenj moma romonjgoro: “Onjanonj, Ponñonj kana koriga koi kajenatiwaa moriaña ii mono kokaenj kondooro asugija me nomaenj?”

²² Kaenj romonjonj nano kamel yonononj apu nedaborogi welenqege jawiñanonj moponj (pinjonj) goulñonj memeta monj lombota 5 gram ii menj emba sarambaa sewañanonj ama borojenjenj goulñonj memeta woi lombogara 110 gram ii borianonj kotogoro uro. ²³ Kotogoro uro kokaenj qisijn muro: “Gii morowaa borataga? Mangaa miri uutanonj nonononj gomantiinja ewonagatiwaa titinja monj nanja me qaago, ii saanonj jena mobenaga.”

²⁴ Kaenj qisijn muro kokaenj meleema muro: “Nii Betuelwaa borataga. Au asana qagara Milka ano Naahor.” ²⁵ Kaenj jenj toroqenj kokaenj jero: “Nonoononj lolo hai ano kamel yonoo loloo qaqañonj neneya ii mamaga raja ano gomantiinja gaonj ewutiwaa titinja ii kaanagadeen saanonj nanja.”

²⁶ Kaenj jero welenqege jawiñanonj namononj kemenj usugonj Pombaa waeya menj mepeseero. ²⁷ Mepeseenj kokaenj jero: “Oo Anutu, somatana Aabrahambaa Ponja, niinonj gii mepeseenj gonjenj. Giinonj somatanaajonj kalenj moriambaa qaaga jenj somonjonati, ii tororo otaana mende looriro. Iikawaa so Ponj giinonj nuana kana koriga koi kanj laligonj somatanaa tinitosauruta yonoo mirinonj koujenj.”

²⁸ Kaenj asugiro emba sarañnonj uulañjowo qiqiqigonj kema iikawaa sunduya ii nemunjaa sumañuruta mirinonj laligogiti, ii injjoro mogi. ²⁹ Rebekawaa naaña qata Laban laligoro. Iinonj ii moma Aabrahambaa welenqege jawiña

iimambaajon uulanawo seleeŋgeŋ apu roŋanonŋ qiqigonŋ keno. ³⁰ Naanŋa borianonŋ goul boronŋjen ano sewananonŋ goul moponŋ raro iiro naanŋa Rebekanonŋ welenŋqeŋe jawinanonŋ qaa jero moroti, iikawaa sunduya jero moma iwaanonŋ keno. Kema apu roŋanonŋ keuma eja ii iiro kanonŋ kameluruta yonŋoo kooronŋgianonŋ nano. ³¹ Nano kokaenŋ jero: “Ponŋonŋ kotuegonŋ gono laligojanŋ, gii mono kana mirinonŋ kembo. Seleeŋgeŋ kokanonŋ mende namba. Niinonŋ onŋoanŋia ewutiwaa miria ano kameluruga yonŋoo duŋ kaanŋiadeenŋ meweŋgojenŋ.”

³² Kaenŋ jero welenŋqeŋe jawinanonŋ mirinonŋ karo kamelŋ qagianonŋ esuhina raroti, ii Labanonŋ mesuma mero kamaaro jero kamelŋ yonŋoojonŋ loloo hai ano qaŋanonŋ nene meŋ kanŋ onŋonŋi. Welenŋqeŋe jawinŋ ano iwaa ejaurutanonŋ kanagia songbambutiwaa apuya ii kaanŋiadeenŋ motoonŋ kosonŋ kanŋ onŋonŋi. ³³ Kawaa gematanonŋ nene welenŋqeŋe jawimbaa batanonŋ konŋito, iinonŋ kokaenŋ jero: “Wala qaa meŋ kajeŋi, ii jewe mogigo mono nene koi nemanŋa.” Kaenŋ jero Labanonŋ kokaenŋ jero: “Ii saanonŋ jena mobonŋa.”

³⁴ Kaenŋ jero kokaenŋ inŋjoro: “Niinonŋ Aabrahambaa welenŋqeŋe ejaga koloonŋenŋ. ³⁵ Ponŋonŋ somatana hononŋa qaa kotuegonŋ muro eja uuta esuhinawo koloonŋ laligoja. Ponŋonŋ lama ano bulmakao, silwa ano goul, welenŋqeŋe eja ano emba ano kamel, donŋi ii mamaga muro laligoja. ³⁶ Somatanaa embia Saara iinonŋ emba waŋa totoonŋ koloonŋ kambanŋ kanonŋ somatanaaŋonŋ meria monŋ mero. Maŋanonŋ esuhinaya kuuya ii meriaaŋonŋ bunŋa qeŋ muro laligoja.

³⁷ “Somatananonŋ niinonŋ jojopanŋ qaa kokaenŋ jemambaaŋonŋ jeŋ kotonŋ nono: ‘Niinonŋ Keinan yonŋoo balononŋ koi laligojento, giinonŋ mono meranaa embia ii Keinan yonŋoo naamboragiaga monŋ mende meŋ muba. ³⁸ Kaenŋ qaagoto, gii mono maŋnaa gomaŋ mirinonŋ neenaa tinitosauruna yonŋoononŋ kema meranaa emba ii iikanonŋa wama kawa.’

³⁹ “Kaenŋ niŋoro somatana ii kokaenŋ qisiŋ mube, ‘Niinonŋ kema jewe emba kanonŋ niwo mende kawaati eenŋ, niinonŋ mono nomaenŋ amaŋa?’ ⁴⁰ Kaenŋ qisiŋ mube kokaenŋ meleeno: ‘Niinonŋ Pombaa jaanonŋ kema kanŋ ama meŋ laligoweti, iinonŋ mono Siwe gajobaya wasiro giwo keno kana kembagi, iikanonŋ toomorianawo koloowaa. Kaenŋ neenaa maŋnaa gomaŋ mirinonŋ kema tinitosauruna yonŋoononŋa meranaa emba ii meŋ kawa. ⁴¹ Noo tinitosauruna yonŋoononŋ kema jojopanŋ qaa noojonŋ jenati, iikanonŋ mono kawaa gematanonŋ mende toroqenŋ somonŋonŋ gombaa. Emba monŋ mende gombuti eenŋ, giinonŋ kilenŋ jojopanŋ qaa iikawaa kasanonŋa lolowaga.’

⁴² “Kaenŋ jero kete apu roŋanonŋ kouma nama kokaenŋ qama kooliŋjenŋ: ‘Oo Anutu, somatana Aabrahambaa Ponŋa, nii kana koriga kajeŋi, ii mono uuainŋaa so mona toomorianawo koloowaa. ⁴³ Iiba, niinonŋ apu roŋ kokawaa kosianonŋ nanjenŋ. Kokaenŋ nambe emba saran monŋonŋ apu kosomambaaŋonŋ karo niinonŋ ii kokaenŋ ijomaŋa: “Gii saanonŋ koworanŋenŋanonŋa apu melaa monŋ nona newenaga?”

⁴⁴ Kaenŋ jewe iinonŋ kokaenŋ meleema jewaa: “Saanonŋ nena kameluruga yonŋoo apu kaanŋiadeenŋ kosonŋ onŋomaŋa.” Kaenŋ meleema jewaati eenŋ, niinonŋ iikawaaŋonŋ kokaenŋ momaŋa: Ponŋ giinonŋ ii somatanaa meriaa embiaga koloowaatiwaajonŋ meweŋgojanŋ.’ ⁴⁵ Unanonŋa qamakooli ii mende qama koolidaborowe iikanondeenŋ Rebeka iinonŋ koworanŋenŋ sawinanonŋ aŋgonŋ iikanonŋ kajaa. Kanŋ apu roŋanonŋ kemenŋ apu kosoro niinonŋ iwaajonŋ kokaenŋ jejeŋa: ‘Saanonŋ apu monŋ nona newenaga.’

46 “Kaen jewe iinon uulanawo koworanenja sawinanonga mero kamaaro kokaen jejaa: ‘Saanon nena kameluruga yonoo apu kaanjadeen onombe newuya.’ Kaen jero newe kameluruna ii kaanagadeen apu unuagija.

47 Unuagiwo kokaen qisin mujen, ‘Gii morowaa borataga?’ Qisin mube kokaen meleenja: ‘Nii Betuelwaa borataga. Au asana qagara Milka ano Naahor.’ Kaen meleeno niinon mopon sewananon mondon borojenjen borianon mewe uja. 48 Kamban iikanondeen namonon kemen usugon Pombaa waeya menj mepeseenja. Anutu somatana Aabrahambaa Ponanon mono kana dindinjanuano somatanaa kogaa mirinon kanj esia meriaa embiaga koloowaatiwaajon mokoloojen. Kawaajon Ponj mepeseen mujen.

49 “Kaen kanj koi nanjen. Kawaajon onj somatana isosoronj sakitiuruta kolojutiwaa qaaya pondan otaan kiankomun mujuti eenj, ii mono qendeema jegi momanja. Kaen mende ambuti eenj, qaa ii kaanjadeen jegi momanja. Ii moma monjenj eleema kemambaaajon romonjgomanja.”

50 Kaen jedabororo Laban ano Betuel yorononj kokaen meleema jeri, “Qaa koi Pombaanonjga kaja. Kawaajon norononj qaa kaen me kaen jewotiwaasoo qaago. 51 Moba, Rebekanonj koi nanja. Pononj jenmindinjanjiwaa so saanonj ii wama kema somatagaa meria muna embia koloowaa.”

52 Kaen jeri qagara moma Aabrahambaa welenjeqe jawinanonj kamaan Pombaa jaanonj namononj kemen usugoro. 53 Usugoro tegoro waama gesianonga goul ano silwa akadamuya iima-ainjainjiawo ano opo maleku teregiawo unjuma Rebeka muro. Kaanjadeen kalen iwoi tosia sewangia somata ii nemun naanja orono.

54 Oroma ii ano ejauruta iwo kagiti, iyonononj nene qaan nenj rama gomaj tiiro egi. Egi gomaj ano waagi welenjeqe jawinanonj kokaen jero: “Saanonj wasinj nonji somatanaanonj kemaanja.”

55 Kaen jeroto, nemun naanja yorononj kokaen meleeni, “Saanonj naamboranara mesaona toroqen kamban tosaanja weemboria ten kaen nonowo laligowaa. Kawaa gematanonj saanonj ii wama kembu.”

56 Kaen meleenito, welenjeqe jawinanonj kokaen meleema jero mogi, “Welenj kanana kajeji, ii Pononj kotuegoro toomorijanawo kolooja. Kawaajon kambana mono mende qerj koriwu. Mono wasinj nonji saanonj eleema kema somatanaanonj keumanja.”

57 Kaen jero moma kokaen jeri, “Saanonj emba saranj ii qaji karo iyanja qisin mubonja.” 58 Kaen jenj Rebeka qari karo kokaen qisin muri, “Gii eja kokawo kemambaa mojanj me qaago?”

Qisin muri “Saanonj kemaanja,” jero.

59 Kaen jero nama naamboragara ii welenj embiawo wasinj oronji Aabrahambaa welenjeqe jawinj ano iwaa ejauruta yonononj ii uruama kembombaa anji. 60 Kembombaa anji kanonj nemunmanj naanj koanjurutanonj Rebeka kotuegonj munj kokaen jegi,

“Oo naanj boranana, Pononj saanonj koloonjseisei gono giinonj gbiliuruga milyonja milyonja yonoo bemunjalegiaga koloowa.

Yonononj mono kotiinj kereurugia unun haamo ama

siti balonjgia unuama anjonj koma laligowu.”

61 Kaen jegi tegoro Rebekanonj welenjeqe embauruta yonowo waama kamel qagianonj uma rama welenjeqe jawinjan otaan kenji. Jawinj iinonj Rebeka wama galenj kono eleema kana kenji. 62 Kema kema Keinan balononj kougi. Aisaknonj balonj kawaa Saut leegenj distrik qata Negew

kanonj laligon kamban iikanondeen apu ronj qata Ber Lahai Roi † ii mesaon balon qararanjonkonjonon kanj laligoro. ⁶³ Kanj laligon goman tiimambaa ano kanonj kuunja mesaon balon koria somata kanonj kema liligon qaa romonjonj jaa rinj waama iiro tosianonj kamel qagianonj rama iwaa kosianonj kawombaajonj kagi.

⁶⁴ Kaenj kagi Rebekanonj jaa rinj waama Aisak iima kamel qaganonj raroti, iikanonjadeen uulanawo lugunj namononj kamaaro. ⁶⁵ Kamaanj welenqeje jawinaajonj qisinj kokaenj jero, “Eja balonj korianonj endu nama jaasewanj qenj nonoma kaji, ii morononj?” Kaenj jero kokaenj meleeno, “Iinonj mono somatanaa meriaga.” Kaenj meleeno moma wanj kawasenja horonj jaasewanja esuuro. ⁶⁶ Esuuro aitonjonj welenqeje jawinanonj iwoi kuuya ama menj laligoroti, iikawaa sunduya ii Aisak jero moro. ⁶⁷ Moro tegoro Aisaknonj Rebeka wano nemunja Saarawaa opo sel kuunanonj uma laligoro kanagenj mero embia kolooro uutanonj jopagonj munj laligoro. Aisakwaa nemunanonj komuro wosobiri uutanonj laligorotiwaajonj ama ulunjolenja kaenj mokolooro. Kianj.

25

Abrahambaa esa ambouruta tosaanja

1 Hist 1.32-33

¹ Aisaknonj emba mero manja Aabrahamnonj embia monj qata Ketura mero. ² Mero Keturanonj Aabrahambaa merauruta kokaenj onono: Zimran, Joksan, Medan, Midian, Isbak ano Suua. ³ Joksanonj merawoita qagara Seba ano Dedan yoroo mangaraga kolooro. Dedan iinonj Asur kanageso, Letus kanageso ano Leum kanageso yonoo benjisigiaga kolooro. ⁴ Midiambaa merauruta ii Efa, Efer, Hanok, Abida ano Elda. Ii kuuya Keturawaa esauruta koloonj laligogi. Kianj.

⁵ Aabrahamnonj esuhinaya kuuya ii meria Aisak bunja qenj muro. ⁶ Ii muroto, embauruta wanjia mende memeta yonoo meraurugia yonoojonj kalenj iwoi janj qenj mendeema onono. Mendeema onoma jaawo laligon wasinj onono dagia Aisak mesaonj balonj monj weenj koukoutanonj baagenj kanonj kenji. Kianj.

Aabrahamnonj komuro ronj kongi.

⁷ Aabrahamnonj laligon kouro mindimindiri yambuya 175 kolooro komuro. ⁸ Laaligo yambuyaa janggononj uuta koloonj sokono waziinj eja wanja koloonj sewanj aasonj konoga horonj goronj qenj komuro Anutunonj wano tinitosauruta komugiti, iyonoononj kema toroqero. ⁹ Komuro merawoita Aisak ano Ismael yorononj mangaraa qamoya menj kema Makpela kobaanonj ronj koni. Kobaa ii Hit eja Efron Zoharwaa meria iwaa balonj korianonj Mamre gomanj mirinonja weenj koukoutanonj baagenj eja. ¹⁰ * Aabrahamnonj balonj koria ii Hit kanageso yonoononjga sewanja meroti, iikanonj ii ano embia Saara ii ronj koma orongji. ¹¹ Aabrahamnonj komuro Anutunonj meria Aisak kotuegonj munj laligoro. Iinonj Negew balononj apu ronj qata Ber Lahai Roi (Laaligoyawo laligon niimakejiwaa apu ronja) iikawaa kosianonj rama laligoro. Kianj.

Ismaelwaa kanagesouruta

1 Hist 1.28-31

† 24:62: Apu ronj: Laaligoyawo laligon niimakejiwaa apu ronja * 25:10: Jen 23.3-16

¹² Iijipt emba Haagar iinon Saarawaa welen embia laligoro Aabrahamon mero koro ama meria Ismael mero. Ismaelwaa merauruta yonoo qa arengia kokaen: ¹³ Ismaelwaa merauruta yonoo qagia ano kologitiwaa arengia ii kokaen: Meria mutuya qata Nebaiot. Iwaa gematanon Kedar, Adbel, Mibsam, ¹⁴ toroqen Misma, Duma ano Masa, ¹⁵ Hadad, Tema, Jetur, Nafis ano Kedema. ¹⁶ Ismaelwaa meraurutanon kaen koloon asa tuungia 12 koloon laligon kougi. Asa qagia qagiti, iikawaa so opo kuun tambogia ano jigo mirigia kaanagadeen qama men laligon kougi.

¹⁷ Ismaelnon laligon kouro yambuya mindirin 137 kolooro komuro. Kaen eja wana koloon sewan aason konoga horon goron qen komuro Anutunon wano tinitosauruta komugiti, iyonoononj kema toroqero. ¹⁸ Ismaelwaa gbiliuruta yonononj koriganonj koriganonj deema kema laligon balon qagara Hawila ano Suur yoroo batugaranonj gomanj men laligogi. Gomangia ii Iijipt kanriwaa jawoyanonga kanain ween koukoutanonj Assiria waagen kenjiti, kana iikawaa kosianonj kanon eja. Ismaelwaa gbiliuruta yonononj Aabrahambaa gbiliuruta tosaanja kuuya ii kerekere ama onoma laligogi. Kianj.

Iisoo ano Jeikob yorononj koloori.

¹⁹ Aabrahambaa meria Aisak iwaa gbiliuruta yonoo qa arengia ii kokaen: Aabrahambaa meria Aisak. ²⁰ Aisaknonj yambuya 40 kolooro Mesopotemia (Padan Aram) kantrinonja Aram eja qata Betuelwaa borata Rebekaa embia mero. Rebekawaa naanja ii Aram eja qata Laban. ²¹ Aisakwaa embianonj arunja laligorotiwaajonj ama Ponj qama koolinj muro. Qama koolinj muro qamakoolia moro Rebekanonj koro ano. ²² Koro ano merawoi yorononj nemungaraa goronj uutanonj utama aori. Ii moma kokaen jero: “Iwoi koi kaanja ii mono naambaajonj asuginj nonja?” Kaen jenj kema iikawaajonj Ponj qisinj muro.

²³ * Qisinj muro kokaen ijoro:

“Goo goronj uuganonj tuunj woi yonoo benisigiaga ejao.

Iyoroononga kanageso woi asuginj deema laligowuya.

Ejemba tuunj monnonj tuunj alia unjuugun ku-usungia kotakota koloowuya.

Datanonj koga welen qen munj laligowaa.”

²⁴ Mera meme kambañanonj kanj kuuro goronj uutanonj mera sunesune woi eri. ²⁵ Wala goroñanonja asugiroti, iwaa selianonj jejegbili kolooro sele juyanonj selia kuuya sokoma ero. Kawaajonj qata Iisoo (juyawo) qagi. ²⁶ Iwaa kaniañonj koganonj Iisoo waa kana gbakoyanonj borianonj men asugiro. Kawaajonj iwaa qata Jeikob qagi. (Jeikob qaa kawaa kania woi: gbako ano tiligoja.) Aisaknonj yambuya 60 kolooro kambañ kanonj Rebekanonj merawoita woi ii orono. Kianj.

Iisoononj borosamo mewaatiwaa qabunaya qewagoro.

²⁷ Mera woi iyorononj asuginj somariiri Iisoononj boroñan jawombaa kania tororo moma yagonj pondanj jolononj laligomambaajonj moroto, koganonj eja bonjonja koloonj kaparanj koma mirinonj laligoro. ²⁸ Aisaknonj duuyaa oroya nemambaa moma laligoro. Kawaajonj uutanonj Iisoo mamaga jopagonj munj laligoroto, Rebekanonj uu womboyanonj Jeikob mamaga jopagonj munj laligoro.

²⁹ Kambañ monnonj Jeikobnonj kozinj men iyanñajonj nene qaanj onj raro datanonj jolononja kanj selia bimooro wosoya mamaga kiro. ³⁰ Kaen kiro Jeikob kokaen ijoro: “Selena bimooro wosona mamaga niñiwaajonj mono

* 25:23: Room 9.12

uulanawo kozinj qaana nejongbala ii nona nemanja.” Kawaajon qata Edom (nejongbala) qagi.

³¹ Kaen ijoro Jeikobnon jero: “Dana, gii wala asuginagi, qabunaga ii mono wala togon nona nene qaan ii saanon gombe newa.” *

³² Kaen jero qaa kokaen meleema muro: “Kona moba, nii komumambaa-jon anjenj. Kawaajon wala asugiwetiwaa qabunananon mono nomaen ilaan nonaga?”

³³ * Kaen meleema muro kokaen ijoro: “Iikawaa qaaya ii mono wala jojopan qaanon jen kotiina momanja.” Kaen ijoro ii jojopan qaanon jen kotiinj mun wala asugirotiwaa qabunaya ii Jeikob togon muro nenenon sewanja mero. ³⁴ Sewanja menj bered ano kozinj qaana iisoo muro nenj waama nama mesaon keno. Iisoonon wala asugirotiwaa qabunaya ii iikawaajon moro kamakamaata kolooro. Kianj.

26

Aisaknon Gerar taanon laligoro.

¹ Wala Aabrahambaa kambananon bodi kolooro. Kaanagadeen Aisakwaa kambanon bodi mombo koloon goman sokoma ero. Bodi kolooro Aisaknon mesaon Filistin yonoo kin pongia qata Abimelek iwaa gomanon Gerar kanon keno. ² Kema laligoro Ponon asugin mun kokaen jero: “Gii lijipt balonon mende kamba. Goman koi bunaga koloowaatiwaaon jen kotoweti, mono kokanon rama laligowa.

³ * Niinon manga Aabrahambaaon soomongo qaa mun ii jojopan qaanon jen kotiiweti, ii mono galej kombe honawo koloowaa. Niinon balon kuuya koi ii gii ano goo gbiliuruga onoo bunaga qen onomanja. Kawaajon saanon balon kokanon rama waba laligona niinon giwo laligon kotuegon gombe laligowaga. ⁴ Niinon gbiliuruga koloonseisei onombe jangogianon sombinon senjelao rama kenjuti, mono iikawaa so koloowuya. Kaen angi balon kuuya koi ii onoo bunaga qen onomanja. Goo gbiliuruga yonoononga mombaaon ama noo kotumotuenanon mono namowaa kanageso tuun kuuya yonoo qagianon uro oyanboyon mokoloowuya. ⁵ Niinon kokaembaajon kaen amanja: Aabrahamon noo qaana tenj koma laligoro. Jojopan qaana, jenkooto qaana ano kana qaana muweti, iinon ii kuuya otaanj laligoro.”

⁶ Anutunon kaen jero Aisaknon toroqen Gerar taanon rama laligoro. ⁷ * Laligoro goman iikawaa ejia yononon embiaajon qisin mugi kokaen jero, “Ii naanaga.” Kaen jen uutanon kokaen romongoro: “Rebekawaa kaitanianon iima-ainjajawo koloojiwaaon eja iyononon mono iwaajon ama nii nugi komumambo.” Kaen romonjon “Ii embanaga,” kaen jemambaaon keeta moma laligoro. ⁸ Aisaknon iikanon kamban koriga laligon kouma kamban monjon embiawo suunjon anjon aori Filistin yonoo kingia Abimelek iinon jengenanonga seleenjen jaa riro kemero ii iriiri. ⁹ Iriima Aisak oono karo kokaen ijoro moro: “Moba, iinon mono goo embaga kolooja. Mono naambaajon ‘Ii naanaga,’ jena?” Kaen moma kokaen meleema muro: “Nii iwaajon ama nugi komumambotiwaajon romonjon kaen jewe.”

* **25:31:** Mutu mera ii wangia: Wala kolooroti, iinon kouruta yonoo batugianon wangia kolooro goda qen qabunja mun kalenja kalenja mun laligogi. Nemun mangianon komuri bunagara mendeengiti, kamban iikanon wala kolooroti waa borosamoya ii somanja woi toroqen mugi.

* **25:33:** Hib 12.16 * **26:3:** Jen 22.16-18 * **26:7:** Jen 12.13; 20.2

¹⁰ Meleema muro kinj Abimeleknorj kokaen ijoro: “Gii mono naa terega ama nononjana? Noo ejauruna yonoononja monononj mono afaanjonj goo embagawo enaga. Kaenj kolooro giinonj kondoono singisonjgowaa qaa lombotanonj mono nonoo qanananonj unaga.” ¹¹ Kaenj jenj kanageso tuunja kuuya yonoojonj jenjkooto kokaenj ama onono: “Monononj monj eja koi me iwaa embia menj bolinj orombaati, ii mono koomuwaa bunaga jenj tegoninj komuwaa.” Kianj.

¹² Aisaknonj balonj iikanonj nene gawonj koma komoro Ponononj kotuegonj muro yambu iikanonj honja komoroti, ii 100:waa so seinj kolooro. ¹³ Kaenj kolooro toomorianj somasomata mokoloonj laligoro esuhinayanonj toroqenj somariinj uro kindinj biri eja qaqaqabunayawo kolooro. ¹⁴ Iwaanonj lama, meme (noninj) ano bulmakao tuunja tuunja ii koloonj seigi. Kaanjiadeenj welenjeqeQuruta mamaga onono laligogi. Kawaajonj Filistin yonononj ii iima kanainj goronkiki ama gemaqeqe qaa jegi. ¹⁵ Gemaqeqe qaa jenj manja Aabrahambaa welenjeqeQurutanonj apu ronj iwaa kambanonj osogiti, ii kuuya balononj qenj turudaborogi.

¹⁶ Kaenj kolooro kinj Abimeleknorj Aisak kokaen ijoro: “Gii ku-usunqawo koloonj mamaga nunuugujanj iwaajonj mono kololoonj nonomesaonj mongenj kema.” ¹⁷ Kaenj jero moma balonj ii mesaonj Gerar doonanonj kema kemenj opo sel kuunj mororonjonj kuunj kanonj rama laligogi. ¹⁸ Rama laligonj apu ronj manja Aabrahambaa kambanonj osogito, Aabraham komuro Filistin yonononj qenj turugiti, ii Aisaknonj jero mombo osonj luluuma meagogi. Meagogi manjanonj apu ronj qagia qaroti, Aisaknonj ii iikayadeenj mombo qaro.

¹⁹ Kaenj qaro welenjeqeQurutanonj dondoonanonj apu ronj osonj laligonj apu ronj monj apuya soraaya ujunjonj kouroti, ii mokoloogi. ²⁰ Ii mokoloogito, Gerar yonoo lama bulmakao galenjianonj Aisakwaa lama bulmakao galenj uruta yonowo kanainj anqowowo ama qaa kokaen jegi, “Oo ii nonoononga!” Iyanawo anqowowo qaa kaenj jegitiwaaajonj ama Aisaknonj apu ronj iikawaa qata Esek (Anqowowo) qaro. ²¹ Iikawaa gematanonj apu ronj monj mombo osogi iikawaaajonj kaanqagadeenj anqowowo angi. Kaenj angitiwaaajonj ama apu ronj iikawaa qata Sitna (Kerekere) qaro.

²² Kaenj qama balonj ii mesaonj kema apu ronj monj mombo jero osogi. Apu ronj iikawaaajonj anqowowo qaa mende kolooro kawaajonj qata Rehobot (Tintinja awaa) qama qaa kokaen jero: “Kete Ponononj tintinja awaa nonono saanonj balonj kokanonj laligonj koloonj seisei ambonja.”

²³ Kaenj jenj kanonj laligonj mesaonj Beerseba gomanonj keno. ²⁴ Beerseba keno gomantiina iikanonj Ponononj asuginj muj kokaen ijoro: “Niinonj manja Aabrahambaa Anutuya koloojenj. Niinonj giwo laligonj kotuegonj goma laligomanja. Kawaajonj toroko mende moba. Niinonj gawonj ejana Aabrahambaaajonj ama goo gbiliuruga koloonj seisei onjombe jangogianonj uuta koloowaa.”

²⁵ Kaenj ijoro Aisaknonj siimolonj alata monj iikanonj menj Pombaa qata qamago qama kooliro. Qama koolinj opo kuunja mororonjonj menj rama laligogi. Laligonj jero welenj ejaurutanonj apu ronj monj iikanonj osogi. Kianj.

Aisak ano Abimelek yorononj batugaranonj soomongo ani.

²⁶ * Aisaknonj Beerseba laligoro kambanj monononj kinj Abimelek iinonj Gerar taonj mesaonj iwaanonj karo. Goro qaa jeje alia Ahuzat ano manjaqeqe tuunja kawali galenja Fikol yorononj iwo motoonj kagi. ²⁷ Kagi Aisaknonj

* 26:26: Jen 21.22

kokaen qisin onono: “Ono kere moma noma balongianonga konjoma nonngito, kilenj mono naambaajonja noononj koi kaju?”

²⁸ Qisin onono kokaen meleengi: “Ponnonj giwo nanji, nono ii asuganonj iima moma kotojonj. Kawaajonj kokaen romonngojonj: ‘Nonononj giwo soomonngo ambombaajonj aijnana mojonj. Saanonj gii ano nonoo batunananonj soomonngo ama ii jojopanj qaanonj jenj kotiininj kokaen ewaa: ²⁹ Nono kakasililinj monj mende ama goninto, kambanj so awaa ama goma gomesaoninj luaenonj miriga mesaonj kema kanj laligona. Iikawaa so giinonj kaanjiadeen nono iwoi bologa monj mende ama nonoma laligowa.’ Kambanj kokaamba Ponnonj kotuegonj gono laligojanj.” ³⁰ Kaenj jegi Aisaknonj jejelombanj mozozonjonj oonj ano nene qaanj nej raji. ³¹ Rama enj gomaamba umugawo waama soomonngogia somonjonj aonj ii jojopanj qaanonj jenj kotiigi. Jenj kotiigi Aisaknonj ii wasinj onono luae qaganonj mesaonj kenji.

³² Kenji weenj iikanonjadeenj Aisakwaa welenj eja yonononj kanj apu ronj monj osogiti, iikawaa sunduya kokaenj ijogi: ³³ “Nono apu mokooloojonj.” Kaenj ijogi moma apu ronj iikawaa qata Siba qaroo. * Kawaajonj taonj iikawaa qata ii kambanj kokaamba kaanagadeenj toroqenj Beerseba qamakejonj. Kianj.

Iisoononj waba emba woi orono.

³⁴ Iisoononj yambuya 40 kolooro Hit emba woi orono. Qagara Judit, manja qata Beeri ano Basemat, manja qata Elon. ³⁵ Emba iyorononj Aisak ano Rebeka uukondunj ano wosobiri somata totoonj mokoolooj oroma laligori. Kianj.

27

Aisaknonj Jeikob kotuegonj muro.

¹ Aisaknonj laligonj kouma eja wanja kolooro jaaya umunj kono iwoi mombo iima kotomambaajonj amamaaro. Kaenj amamaanj mutu meria Iisoo koma horonj muro karo kokaenj ijoro: “Merana moba.” Ii moma kokaenj meleema muro: “Amana, nii koi nanjenj.”

² Meleema muro kokaenj ijoro: “Moba, nii eja wanja koloojenj. Naa kambanonj komumanjati, ii mende mojenj. ³ Kawaajonj gii saanonj tiwo wasaga ano kisare gesoga menj jolononj kema orowaa borojanj menj qenj noononj kawa. ⁴ Kanj nene naanjawo aijnjaa so oonj mozozonjonj menj kanj nona nemanja. Ii nej nama kotumotue gomanja. Ii wala gombe tegoro niinonj iikawaa gematanonj saanonj komumanja.”

⁵ Aisaknonj meria Iisowaajonj qaa kaenj jero Rebekanonj ii geja ama moro. Moro Iisoononj mesaonj tiwojunj menj oro qenj manja mumambaajonj juunonj keno. ⁶ Keno Rebekanonj meria Jeikob qaa kokaenj ijoro: “Merana moba, manjanonj daga Iisoo qaa kokaenj ijoro mojenja: ⁷ ‘Gii mono oro menj kanj noma nene naanjawo oonj mozozonjonj nona nemanja. Nenjo Pombaa jaasewanjanonj kotumotue gomanja. Ii wala gombe tegoro iikawaa gematanonj saanonj komumanja.’ ⁸ Kawaajonj merana, mono geja awaa-gadeenj ama moba. Qaa dologo koi jenj kotonj gomanjati, gii mono iikawaa so amba. ⁹ Mono meme tuunonj kema iikanonja meme (noninj) donja kelegawo woi menj kanj nona niinonj iikanonj mangaa aijnjaa so nembanene naanjawo oonj mozozonjomanja. ¹⁰ Oonj mozozonjowe menj kema amaga muna nej kotumotue gonaga. Iikawaa gematanonj saanonj komuwaa.”

* **26:33:** Siba qaa: iikawaa kania woi: jojopanj qaa ano jangjo sewen. Jen 21: 31

11 Kaen jero Jeikobnonj moma nemunja Rebeka kokaen ijoro: “Nemuna moba, dana Iisoononj sele juyawo koloojato, noo selenanonj solanja kolooja.

12 Manjanonj nii noosirinj monagati eenj, nii iwaa jaasewanjanonj tiliqili eja kaanja koloowe moma nombabo. Kaen moma nono kotumotue qaagoto, qasumasuaa horowe neenaa qananonj ubabo.”

13 Kaen ijoro nemujanonj kokaen jero moro: “Merana, qasuaan gonagati eenj, iikanonj mono saanonj noo qananonj ubaa. Giinonj mono kilenj qaa jejenj, ii moma tenj koma kema iwoi ii menj kawa.”

14 Kaen jero kema meme (noninj) woi menj kanj nemunja muro. Muro nene ainjawa manjanonj naanja moroti, iikawaa so oonj mozozongoro. 15 Oonj mutu meria Iisooowaa opoqiisi malekuya awaa totoonj opo kowianonj galenj konoti, ii menj meria kanagerja Jeikob muro mouro. 16 Mouro meme (noninj) selia ii menj boria kokosiinj aroya solanja esuuro. 17 Esuunj nene ainjawa ano bered oroti, ii menj Jeikobwaa borianonj ano.

18 Ano menj manjanonj kema “Ama!” jero.

Jero kokaen meleeno: “Oo merana, gii morononj?”

19 Kaen meleeno manja kokaen ijoro: “Nii mutu meraga Iisoo. Jenj kotonj nonjanj, nii mono iikawaa so andaborojenj. Saanonj waama rama orona menj kajenji, ii nenj kotuegonj nomba.”

20 Kaen ijoro moma meria kokaenj qisinj muro: “Merana, ii mono nomaenj uulanjawa mokoloojanja?” Qisinj muro kokaenj meleeno:

“Anutu, goo Ponjanonj mono ilaanj nono ii uulanjawa mokoloojanja?”

21 Kaen meleeno Aisaknonj Jeikob kokaen ijoro: “Merana, gii onjanonj merana Iisoo koloojanj me qaago, ii momambaajonj mono saanonj kosonanonj koi kana goosirimaanja.” 22 Kaen ijoro manja Aisakwaa kosianonj keno oosirinj moma kokaenj jero: “Qaa aroganonj Jeikobwaa aroya koloojato, borganonj Iisooowaa boria kaanja.” 23 Boria juyawo data Iisooowaa boro tani kaanja koloorotiwaajonj Aisaknonj ii mende moma kotonj munj kotuegonj mumambaajonj ano. 24 Kilenj mombo kokaenj qisinj muro: “Gii onjanonj merana Iisooaga me qaago?”

Qisinj muro kokaenj meleeno: “Nii mono Iisooaga.”

25 Kaen meleeno kokaen ijoro: “Merana saanonj oroga tosaanja nona nenj kotumotuena gomaanja.” Kaen ijoro ii muro nero. Nero wain apu tosaanja motoonj maama muro nero. 26 Nenj nama meria kokaen ijoro: “Gii saanonj kosonanonj kanj buuna kitorj newa.”

27* Kaen ijoro kosianonj kema buuta kitorj nero. Nero opoqiisi malekuyaa moronja moma kotuegonj munj kokaen jero:

“Aha merana, Ponjonj junj kotuegoro eji, noo meranaa selianonj unkoowa awaa soro kaanja kolooro mojenj.

28 Anutunonj mono siwewaa bedu unjijiya ano namowaa toomorianja togonj gono yaka logoyaga, yagonj dumunj kota ano wain apu iwoiga ii hononja qaa asuginj seiwu.

29* Kantria kantria yonjononj mono welenj qenj goma laligowu.

Kanageso tuunja tuunja yonjononj mono siminj kuma goma laligowu.

Giinonj mono geengaa daremunuruga yonjoo eja ponjgia koloonj laligowu.

Nemunjaa merauruta yonjononj mono siminj kuma goma laligowu.

Moignonj qasuaanj gombaati, qasumasuaanonj mono iwaa qaganonj ubaa.

Moignonj kotuegonj gombaati, kotumotuenonj mono iwaa qaganonj ubaa.” Kianj.

* 27:27: Hib 11.20 * 27:29: Jen 12.3

Iisoonoŋ manjaŋoŋ kotuegoŋ mubiwaajoŋ weleno.

³⁰ Aisaknoŋ Jeikob kotuegoŋ mudabororo manjaŋoŋ miri uuta mesaŋ seleeŋgeŋ keno alanzaŋ iikanonadeeŋ data Iisoonoŋ tiwojuŋ laligoro tegoro mirinoŋ karo. ³¹ Kaŋ iinoŋ kaŋagadeeŋ nene naaŋawo ooŋ mozozonŋoŋ meŋ kaŋ maŋa muŋ kokaeŋ ijoro: “Amana, saanoŋ waama rama orona tosaŋa neŋ kotumotuega nomba.”

³² Kaeŋ ijoro maŋa Aisaknoŋ kokaeŋ qisiŋ muro: “Gii moronoŋ?” Qisiŋ muro kokaeŋ meleema ijoro: “Nii mutu meraga Iisoo.” ³³ Kaeŋ ijorotiwaajoŋ Aisaknoŋ aaruŋ lalaŋaniŋ jeneŋa mamaga ororo kokaeŋ ijoro: “Gii mende kana iikanon tiwojuŋ eja moŋnoŋ oro meŋ kaŋ nonjaati, ii mono moronoŋ? Iinoŋ ii nono neŋ kotumotuena mono mudaborojeŋa. Ii mudaborojeŋatiwaajoŋ iikanon mono oŋanoŋ iwaa qaganon eŋ ubaa.”

³⁴ Iisoonoŋ manjaŋa qaa jeta ii moma uukondur ama amburereŋ meŋ silama saama manjaŋoŋ kokaeŋ weleno: “Amana, nii mono kaŋagadeeŋ kotuegoŋ nomba.”

³⁵ Kaeŋ welenoto, manjaŋoŋ meleema ijoro: “Koganoŋ mono tiliqili qaganon kaŋ goonoŋ kotumotue tagon meŋ kenja.”

³⁶ * Kaeŋ ijoro Iisoonoŋ kokaeŋ jero: “Konoŋoŋ mono indina woi tiligoŋ nono laligoŋeŋ: Iinoŋ wala asugiwetiwa qabuŋaya ii wala nuandabororo ano kete noonon kotumotue ii kaŋagadeeŋ tagon nuama meja. Kawaaŋoŋ qata Jeikob (tiliqili eja) qamakeŋoŋi, ii mono soyanon kolooja. Kotumotue moŋ mono nooŋoŋ eŋ gonja me qaago?”

³⁷ Kaeŋ jero manjaŋoŋ Iisooŋaajoŋ kokaeŋ meleeno: “Moba, niinoŋ koga goo eja ponga laligowaatiwaajoŋ kuuŋ mujeŋ. Tinitosauruta kuuya yoŋonoŋ ii welen qeŋ muŋ laligowutiwaajoŋ jeŋ koton oŋonoŋeŋ. Yaka logoya, yagon dumuŋ kota ano wain apu iwoi ii mono jedaborojeŋa Anutonon ii muŋ laligowaa. Oo merana, naa kotumotuena moŋ toroqen eŋ nonagi, ii gombenaga? Ii mono amamaajeŋ.”

³⁸ * Kaeŋ meleeno manjaŋoŋ kokaeŋ jero: “Oo amana, kotumotue motooŋgo iigadeeŋ mono eŋ gonja me nomaeŋ? Oo amana, mono nii moŋ kotuegoŋ nomba.” Kaeŋ jeŋ kanain silama saaro.

³⁹ * Saaro manjaŋoŋ kokaeŋ meleema ijoro: “Moba, giinoŋ mono balon toomorianaŋawo mesaŋ koriganon kema laligowa.

Iikanon sombimbaa bedu unjjiiya ii kanakeewanga mende kamaankebaa.

⁴⁰ * Gii manjawaŋa soo somatanoŋ ejemba laŋ unjuŋ laaligoga anŋon koma kogaa welenqeqeya lamakamaata koloon laligowa. Kaeŋ laligowagato, kanawaen qeŋ koga utama muŋ kambaŋ iikanon kareŋ moton iwaa galen konkonoŋ unjuŋ yakariŋ geengaa nanan laligowa.”

⁴¹ Manjaŋoŋ Jeikob kotumotueya muroti, Iisoonoŋ iikawaajoŋ ama kanain koga uukazi moma muŋ laligoro. Anaa uutanon kaeŋ moma alia mombaaŋoŋ kokaeŋ jero: “Manjaraa koomuyaa kambananoŋ mono torija. Iinoŋ komuro jinŋeŋ qama saama kamban iikanon saanoŋ kona Jeikob qewe komuwaa.”

⁴² Iisooŋa momoyanoŋ kaanŋa kolooro moŋnoŋ iikawaa buzuya moma Rebekawaanoŋ kema jero moma meria kanageŋa Jeikobwaajoŋ qaa ano kema wama karo kokaeŋ ijoro: “Moba, daga Iisoonoŋ mono ironŋ meleeno

* 27:36: Jen 25.29-34 * 27:38: Hib 12.17 * 27:39: Hib 11.20 * 27:40: Jen 36.8; 2 Kin 8.20

qaganonj uro guro komuwagatiwaajonj romonjoja. ⁴³ Kawaajonj merana, niinonj qaa gijomanjati, ii mono tej komba. Mono keteda koi waama oloj koma Haran gomanonj naana Labambaanonj kema. ⁴⁴ Kema iwo kambanj tosaanj toroqenj laligona dagaa uuduuduuyanonj olomoowaa. ⁴⁵ Uuduuduuya olomoonj kamaaro iwoi ama munati, ii duduurogo niinonj kawaa gematanonj goojonj qaa ambe karo guama kawu. Iinonj guro komuna monjonj ii qero komuwabo. Mono naambaajonj kambanj motoonjgo iikanondeenj ororonj qaoni oromesaonj saamambo.” Kianj.

Aisaknonj Jeikob wasiro Labambaanonj keno.

⁴⁶ Rebekanonj loya Aisakwaanonj kema kokaenj ijoro: “Niinonj enarowoina Hit emba yorojonj ama toroqenj laligomambaajonj mojona tiiro siimbobolo momakejenj. Jeikobnonj kaanagadeenj Hit yonoo boraurugia yonoononjga monj enarowoinara kaanja embiaga mewabo. Balonj kokanonj koloogiti, iyonoo siligia mono kaanagadeenj eja. Kaanja monj menj kawaboti eenj, niinonj mono laaligona naambaajonj toroqenj laligowenaga? Siimbobolonanorj mono toroqenj hononja qaa koloowabo.” Rebekanonj kaenj jero.

28

¹ Kaenj jero Aisaknonj Jeikob koma hororo karo kotuegonj kokaenj jenj kotonj muro: “Merana, gii Keinan yonoo naamboragia yonoononjga monj embaga mende mewa. ² Kaenj qaagoto, mono waama Mesopotemia (Padan Aram) balononj kema nemungaa manja Betuelwaa mirinonj keuma owaga Labambaa borauruta yonoononjga monj embaga mewa. ³ Embaga mena Anutu, ku-usunj kuuyaa Toyanonj mono gii kotuegonj koloonjseisei gono gbiliuruga yonoo janngogianonj seiro kanageso tuunj mamaga yonoo manj benjiaga koloowa. ^{4*} Anutunonj mono gii ano gbiliuruga onjo Aabrahambaa kotumotueya ii toroqenj onjombaa. Kaanagadeenj balonj asaga Aabraham muro giinonj iikanonj waba koloonj laligojanj, ii bunja qenj aowaga.”

⁵ Kaenj jenj Jeikob wasiro mesaonj Mesopotemia (Padan Aram) balononj Labambaanonj kemambaajonj keno. Laban ii Aram eja Betuelwaa meriaga, Jeikob ano iisoo yoroo nemungara Rebekawaa naanaga. Kianj.

Iisoononj ala-ala emba monj mero.

⁶ Aisaknonj Jeikob kotuegonj munj embia mewiwaajonj Mesopotemia balononj wasiroti, ii Iisoononj moro. Kotuegonj munj kokaenj jenj kotonj muro: “Gii Keinan yonoo naamboragia yonoononjga monj embaga mende mewa.”

⁷ Kaenj jenj kotooro nemunjanja yoroo qaa jegara tej koma mesaonj Mesopotemia (Padan Aram) balononj kenoti, Iisoononj ii kaanagadeenj moro. ⁸ Ii moma manja Aisaknonj Keinan emba togonj moma bolinj aonj laligoroti, Iisoononj ii iima moma kotooro. ⁹ Ii moma kotonj manjaa jaanonj sokombaati-waajonj asia Aabrahambaa meria Ismaelnonj komuro iwaa mirinonj kema borata Malahat, Nebaiotwaa naanja ii mero embauruta karoonj koloogi. Kianj.

Jeikobnonj Siwewaa doya gaanonj iiro.

¹⁰ Jeikobnonj Beerseba gomanj mesaonj Haran gomanonj kemambaajonj keno. ¹¹ Kema laligonj balonj monjonj keuma ween jaaya kemerotiwaajonj ama iikanonj jamo ragiti, iikanonja monj menj waj qembonja qenj goman-tiinonj gaonj ero. ^{12*} Gaonj enj iikanonj gaonj kuku monj kokaenj iiro:

* 28:4: Jen 17.4-8   * 28:12: Jon 1.51

Do mombaa kitia namonon kuugi kema qaga ii Siwenonj uma kuuj nano Anutuwaa gajobauruta yononon iikanonj riinj uma kamaanj anji.

¹³ * Kaenj anji Pononj iwaa kosianonj nama qaa kokaenj ijoro: “Niinonj Ponj, asaga Aabrahambaa Anutuya ano manja Aisakwaa Anutuya koloojen. Balonj koi ejanj, niinonj ii gii ano goo gbiliuruga onjo bunjaga qenj onjomanja.

¹⁴ * Goo gbiliuruga yonononj koloonj seisei anji janggonganj namowaa sububunj kaanja koloowaa. Kaenj kolooro juma deema balonj weenj kouk-outanonj ano kemekemetanonj, Saut ano Noot lee lee, eu ano emu iikanonj baagenj sokoma kema laligowu. Goojonj ama goo gbiliuruga yonoononjga mombaajonj ama noo kotumotuenanonj mono namowaa kanageso tuunj kuuya yonoo qagianonj uro oyanboyonj mokoloowuya. ¹⁵ Moba, niinonj giwo laligonj daenj daenj kema kanj laligowagati, iikawaa so mono sopa somonjonj goma laligonj uma guambe balonj kokanonj mombo eleema kawaga. Niinonj gii mende gomesaonj qaa jenj somonjonj gombeti, iikawaa so ambe honja koloodaborowaa.”

¹⁶ Kaenj ijoro Jeikobnonj gaonj uutanonjga uuta tooro moma waama kokaenj jero: “Pononj mono onanonj balonj koi kanonj laligojato, niinonj ii wala mende mojenja.” ¹⁷ Kaenj jero jenenja ororo qaa kokaenj jero: “Balonj koi mono kowoga ano keemomoyawo kolooja. Koi kanonj mono onanonj Anutuwaanonj dunj raraya ano Siwewaa naguya kolooja.”

¹⁸ Kaenj jenj gomanj ano umugawodeenj waama jamo qembonja qenj eroti, ii menj waama jawo toonj osonj kuuj qaganonj kele apuya maama moriro. ¹⁹ Morinj gomanj iikawaa qata Betel (Anutuwaa miri) qaro. Wala taonj iikawaa qata ii Luz qama laligogi. ²⁰ Jeikobnonj balonj iikawaa qata donjgoga Betel qama qaa kokaenj jenj somonjonj jojopanj qaanonj jenj kotihiro: “Oo Anutu, giinonj niwo laligonj kana koi kemañati, iikanonj nii galenj koma noma nembanenena ano selenaa esuya mokolonj nona ²¹ saanonj lue qaganonj mannaa mirinonj mombo eleema kamañati eenj, niinonj mono goo uuainjga tenj koma laligowe giinonj noo Ponj Anutuna koloonj laligowa.

²² Jamo koi menj waama jawo toonj osonj kuujenji, iikanonj mono goo dunj raraga ero iwoi kuuya togonj noma laligowagi, niinonj ii onanonj mendeembe tuunj 10 koloogi iikanonja motomotoonj menj leunj goma laligomanja.” Kianj.

29

Jeikobnonj Labambaa mirinonj keuro.

¹ Jeikobnonj kaenj jenj mesaonj kana toroqenj kema weenj koukoutaa kanageso yonoo balononj keuro. ² Kanonj keuma balonj korianonj apu ronj mero iiro. Miri toya yonononj lama tuungia unuama iikanonj apu onjoma laligogi. Kambanj kanonj apu ronj kawaa kosianonj lama tuunj karoonj egi apu ronj qaa ootanonj jamo somata ii mende metanjgi. ³ Lama galenj yonononj wala lama tuungia kuuya iikanonj menj kululuunj onjoma jamo ii apu ronj qaa ootanonjga gbiliingogi kenogo lamaurugia apu onjonj negi jamo ii mombo dunjonj komakegi.

⁴ Jeikobnonj lama galenj ii kokaenj qisinj onjono: “Eja alauruna, onjo dakaya?” Qisinj onjono “Nono Harambaajona,” kaenj meleema mugj.

⁵ Meleema mugj kokaenj qisinj onjono: “Onjo Naahorwaa esia Laban moma muju me qaago?”

Qisinj onjono “Saanonj moma mujonj,” jegi.

⁶ Jegi kokaenj qisinj onjoma jero: “Ii saanonj laligoja me qaago?”

* 28:13: Jen 13.14-15 * 28:14: Jen 12.3; 22.18

Kaen jero kokaen ijogi: “Ii saanon laligoja. Iiba, iwaa borata Reizelon mono endu lama unuama kaja.”

⁷ Kaen ijogi Jeikobnon jero: “Iibu, ween somata ero lama ii goman-tiinraajon kululuun onbombaa kambananon mende torija. Kawaajon saanon lamagia apu onjongi negi mombo unuama laaligogianon kema onjongi nenegia newu.”

⁸ Kaen jero kokaen meleengi: “Kaen saanon mende ambona. Wala lama tuun kuuya kululuun onjoma jamo ii apu ron qaa ootanonga gbilingonin kenogo mono lamaurunana apu ononin newuya.”

⁹ Jeikobnon yonowo qaa kaen amin moma nanji iikanonadeen Reizelon manaanon lama tuun unuama karo. Reizel iinon lama galen gawon men laligoro. ¹⁰ Karo Jeikobnon owayaa borata Reizel ano owayaanon lama tuun injiima apu ron qaa ootanon kema jamo ii metaama owaya Labambaanon lamauruta apu unuagi. ¹¹ Unuagidaboron Jeikobnon Reizel buuta kiton nej kanain kotakota qama saoro.

¹² Saama Reizelwaaajon jero: “Nii goo mangaa tinitosaya koloojen. Nii Rebekawaa meriaga.” Kaen jero Reizelon moma uulanawo bobogarin manaanon kema buzu ii jero moro. ¹³ Labanon naanraa meria Jeikobwaa buzuya moma ii uulanawo mokoloomambaaajon kenon. Kema mokoloon iima suunjon anjomun buuta kiton nej wama mirianon uri. Uma iwoi kuuya kolooroti, Jeikobnon iikawaa sunduya jero moro. ¹⁴ Ii moma kokaen jero: “Saanon, giinon neenaa sakitina koloojan.” Kaen jero koin motoongowaa so iwo rama laligoro. Kian.

Jeikobnon Lea ano Reizel embawoitaga orono.

¹⁵ Kaen laligoro Labanon Jeikob kokaen ijoro: “Gii tinitosana laligo-janiwaaajon tawaga qaa een welen qen nombabo. Ii mende sokombaa. Kawaajon tawaga dawu mewagiwaaajon mojanj, ii saanon jena momana.”

¹⁶ Labambaa borawoita woi laligori. Somataa qata Lea. Kogaa qata Reizel. ¹⁷ Leawaa jaayanon iima-ainainawo kolooroto, Reizel seliaa kaitania ano jaasewanja ii kuuya iima-ainainawo totoon kolooro.

¹⁸ Jeikobwaa unaanra ii Reizelwaanon erotiwaajon ama qaa kokaen jero: “Niinon boraga kanagenra Reizel memambaaajon saanon yambu 7 welen qen goma laligomanja.”

¹⁹ Kaen jero kokaen ijoro: “Ii eja morota mon mube mende sokombaboto, gii gombe sokombaa. Kawaajon saanon niwo koi laligowa.” ²⁰ Kaen jero Reizel memambaaajon yambu 7 welen qen mun laligoro. Unaananon Reizelwaaajon erotiwaajon ama yambu iikawaaajon moro ween afaanja tani kolooro. Kian.

²¹ Yambu 7 tegoro Jeikobnon owaya Laban kokaen ijoro: “Noo gawon meme kambananon mono tegojiwaaajon saanon embana Reizel nona iwo en laligomanja.” ²² Labanon qaa ii moma miri toya kuuya horon kululuun onjoma lomanj ano nej korisoro anji. ²³ Ii anji tegoro goman tiiro Labanon borata Lea wama kema Jeikob muro miri uutanon uma motoon eri. ²⁴ Labanon welen embia qata Zilpa ii borata Leawaa welenqeqeyaga laligowaatiwaaajon muro. ²⁵ Motoon eri gomanj ano Jeikobnon embia iima moro Reizel qaagoto, ii Lea kolooro yooyaanon kema kokaen jen muro: “Gii mono naa terega ama nonjanate? Nii Reizel memambaaajon welen qen goma laligoweto, gii mono naambaajon tiligon nonjan?”

²⁶ Ii moma meleema kokaen ijoro: “Gomanj kokanon data een laligoro koganon eja mewaatiwaa nanamemenja ii nonoonon mende eja.

²⁷ Kawaajon saanon maran korisoro ii Leawo sonda motoongowaa so laligon aisoona tegoro koga kaanagadeen gomanja. Ii mewaatiwaaajon mono kaanagadeen yambu 7 toroqen welen qen noma laligowa.”

²⁸ Kaen ijoro uumotoonggo ama Leawo maran korisoro kamban ii sonda motoongowaa so laligoro tegoro Labanon borata Reizel kaanagadeen embia koloowaatiwaaajon muro. ²⁹ Labanon welen embia qata Bilha ii borata Reizelwaa welenqeqeyaga laligowaatiwaaajon muro. ³⁰ Jeikobnon Reizel ii kaanagadeen embiaga mero. Uunaanjon Reizelwaaajon erotiwaajon ama Reizel ii Lea uugun jopagon mun laligoro. Kawaajon yambu 7 toroqen Laban welenja qen mun laligoro. Kian.

Jeikobwaa merauruta koloogi.

³¹ Jeikobwaa uutanon Leawaajon mamaga mende ero zizi togoro Ponjon iiro mende sokono Lea koro ambaatiwaaajon ilaaj muroto, koga Reizelnon aruja laligoro. ³² Leanon korowo koloon laligon mera ejaga men qaa kokaen jero, “Ponjon tapekokorona iiro lonanon saanon kanain jopagon noma laligowaa.” Kaen jen qata iikawaa so Ruuben qaro. (Ruuben = Tapekokorona iiro.) ³³ Kanagen mombo koro ama mera eja mon men qaa kokaen jero: “Lonanon melaada jopagon nono Ponjon ii moma mera koi kaanagadeen nonja.” Kaen jen qata iikawaa so Simeon qaro. (Simeon = Gejianon moro.)

³⁴ Kawaa gematanon mombo koro ama mera eja mon men qaa kokaen jero: “Nii merauruta karoon lonaajon ononjeniwaaajon iinon mono kanain uuta niwo somongowaa.” Kaen jen qata iikawaa so Liwai qaro. (Liwai = Uuta somongowaa.) ³⁵ Kawaa gematanon dujanon mombo koro ama mera eja mon men qaa kokaen jero: “Nii kamban kokaamba Pon mepesejen.” Kawaajon qata iikawaa so Juuda (mepemepesee) qaro. Kawaa gematanon mera mombo mende mero. Kian.

30

¹ Reizelnon aruja laligon Jeikobwaaajon merabora mon mende men iyanjaa kania kaen iima data Lea gema qen uutanon motoqoto moma Jeikobwaaajon qaa kokaen jero: “Gii mono mera mokoloowa. Ii mende mokoloona niinon mono laligomambaajon amamaan komunanja.”

² Kaen jero Jeikobnon irinja soono uuduuduu moma mun kokaen ijoro: “Nii mono mera nomaen mokoloowenaga? Anutunon gii mera mewagatiwaaajon somongon goma laligojanto, niinon Anutuga qaago.”

³ Kaen jero Reizelnon kokaen ijoro: “Noo welen embana Bilha ii koi. Saanon iwo ena noo mera mon mewaa. Iinon nemun kono niinon kaanagadeen iwaanonga merabora mokoloon onoma nemungia koloon laligomanja.” ⁴ Kaen jen welen embia Bilha muro embiaga men iwo ero. ⁵ Ero Bilhanon koro ama Jeikobwaa meria mero. ⁶ Meria mero Reizelnon kokaen jero: “Anutunon gosin nono sokombe qamakooli qaana moma mera ejaga nonja.” Kawaajon qata Dan qaro. (Dan = Gosin nono sokonjen.) ⁷ Reizelwaa welen embia Bilhanon mombo koro ama Jeikobwaa meria mon mero woi kolooro.

⁸ Kaen jero Reizelnon kokaen jero: “Danawo mamaga aonoron haamo anjen.” Kaen jen iikawaa so mera qata Naftali (Aonorowe) qaro. ⁹ Leanon mombo koro mende ama ii iima kawaajon iyanjaa welen embia qata Zilpa men Jeikob muro embiaga kolooro. ¹⁰ Embiaga koloon Jeikobwaa

mera ejaga mero. ¹¹ Mero Leanon “Simbawonjowo!” jen qata Gad (simbawonjowo) qaro. ¹² Zilpa, Leawaa welen embia kanon Jeikobwaa meria monj mombo mero woi kolooro.

¹³ Kaen kolooro Leanon qaa kokaen jero: “Niinon keraqeeango somata mojen. Emba yonononj mono noojon oyanboyonj qama laligowuya.” Kaen jen iikawaa so mera qata Aser qaro. (Aser = Oyanboyonj qabu.) ¹⁴ Wilitonj masu qero kooto kambanonj somanjan monjonj Ruubenonj seleengenj kema balonj korianonj asagbalej hamo * mokolooro. Hamo ii mokolonj menj kanj nemunanj Lea muro. Muro Reizelonj data kokaen ijoro: “Goo meraganonj hamo menj kaji, iikawaa tosaanjan mono nona nemanjan.”

¹⁵ Kaen ijoro Leanon kokaen jero: “Giinonj lona nuana sokombaatiwajaanj romongoweto, gii mono meranaanonj asagbalej hamo koi ii kaanjadeen nuambaajaanj mojan. Ii mende sokonjan.” Kaen jero Reizelonj kokaen ijoro: “Saanonj! Meragaanonj hamo ii nombaati eenj, mono saanonj Jeikobwo gomantiinjan koi ewao.”

¹⁶ Kaen jero Jeikobnonj mare iikanonj gawonj mesaonj karo Leanonj kema mokolonj munj kokaen ijoro: “Niinonj meranaanonj asagbalej hamo kanonj mono goo sewanganj mejenjan. Kawaaonj mono niwo ewota.” Kaen ijoro Jeikobnonj gomantiinjan iikanonj iwo eri.

¹⁷ Iwo eri Anutunonj Leawaanonj qaa qamakoolia moro koro ama Jeikobwaa meria 5:ya mero. ¹⁸ Ii menj qaa kokaen jero: “Niinonj welen embana ii lona muwetiwaajaanj Anutunonj iikawaa tawaya koi nonjan.” Kaen jen iikawaa so qata Aiskar (tawa) qaro. ¹⁹ Kawaa gematanonj Leanonj mombo koro ama Jeikobwaa meria 6:ya mero. ²⁰ Ii menj qaa kokaen jero: “Anutunonj kalenj awaa soro nonjan. Lona Jeikobwaa merauruta 6 mewetiwaajaanj iinonj mono pondanj niwo laligonj qabunanj noma laligowaa.” Kaen jen iikawaa so mera qata Zebulun qaro. (Zebulun = qabunanj) ²¹ Kambanj tosia tegoro Leanonj bora menj qata Daina qaro.

²² Anutunonj mombo Reizel kaanagadeen romonjonj munj qaa qamakoolia moma koro ambiwajaanj ilaanj muro. ²³ Ilaanj muro koro ama mera monj menj qaa kokaen jero: “Anutunonj gamuna metogojan.”

²⁴ Kaen jen toroqen kokaen jero: “Porjonj mono merana monj toroqen nombaa.” Kaen jen iikawaa so mera qata Joosef (= Toroqen nombaa.) qaro. Kianj.

Jeikobwaanonj lama tuunanonj seiro.

²⁵ Reizelonj meria Joosef mero iikawaa gematanonj Jeikobnonj Laban kokaen ijoro: “Nii neenaa gomanj mirinanonj kemambaajaanj mojen. Kawaaonj saanonj wasinj nona eleema kemanjan. ²⁶ Emba meraanuruna koi yonoojonj ama goo welenjan qen laligoweti, mono ii nona motoonj kembonjan. Nii gawonj somata totoonj menj laligoweti, ii geenjo saanonj mojan.”

²⁷ Kaen ijoro Labanonj kokaen jero: “Gii moma qeanjonj nonjanj eenj, mono saanonj koi laligowa. Porjonj goojonj ama nii kotuegonj noma laligoroti, nii unju gewe qaa kaen kolooro mojen.”

²⁸ Kaen jen toroqen kokaen jero: “Mono gawonjgaa tawayaa jangoya jena sewanjan ii saanonj gomanjan.” ²⁹ Kaen jero Jeikobnonj kokaen ijoro: “Nii goo welenj nomaen qen laligonj goo gomanonj miriwaa oro tuunanj tuunanj galenj koma onombe somariigiti, ii geenjo saanonj mojan. ³⁰ Wala nii koi mende

* **30:14:** Asagbalej: Emba yonononj asagbalej hamo nenj afaanjonj koro ambambaajaanj anggiti, iikaan moma laarigi.

kawe iikanonj oro iwoiga mamaga mende enj gonoto, iikanonj mono nii kawe kambanj kanonj seinj jaasoongo koloouju. Nii daengenj daengenj kema kaweti, iikanonj Ponjonj kotuegonj gono laligona. Kaenj laligonato, nii mono naa kambanonj saanonj neenaa kanagesouruna nanjonj onjomambaajonj ama gawonj iwoi kanainj mewenaga?”

³¹ Kaenj ijoro Labanonj kokaenj qisiro: “Nii mono naama gombenaga?” Kaenj qisiro Jeikobnonj meleema kokaenj jero: “Iwoi monj mende nombato, iwoi motoongo koigadeenj noojonj ambagati eenj, nii saanonj toroqenj goononj lama tuunja tuunja ii kalanj koma jaagalenj menj onjoma laligomanja. ³² Nii saanonj goononj lama ano meme tuunja kuuya ii kete injiima gosimanja. Ii gosinj lama meria baronj kuuya ano meme (noninj) donja titogiawo ano teregia diriwenj, sojnojnjiri me korombongji ii kuuya mendeema iyangja menj kululuunj onjomba. Iyongononj saanonj gawonj menj laligowetiwaa tawana koloowu. ³³ Kanagenj gawonaa tawana, lama ano meme ii injiima gosimambaajonj kawagati, kambanj iikanonj uuna dindinja kania ii afaangonj kokaenj mokoloowa: Meme (noninj) titogia qaa ano diriwenj, sojnojnjiri me korombongja qaa ii kuuya ano lama baronja qaago kuuya noo tuunjanonj nambuti, ii niinonj yongoro mejenj, kaenj moma kotowa.”

³⁴ Kaenj jero Labanonj kokaenj meleeno: “Nii saanonj uumotoongo anjenj. Qaa jejani iikaanj kana ii ewaa.” ³⁵ Kaenj meleema weemboria iikanondeenj Labanonj meme (noninj) ejia teregia jirinjooronj ano diriwenj sojnojnjiri me korombongja ano meme embia kuuya teregia titogiawo ano diriwenj sojnojnjiri me korombongji me sele jugianonj iwoi taanja raroti, ii kuuya ano lama meria baronj kuuya ii gosinj metogonj onjoma anjaa merauruta yonoo borogianonj ama onjono. ³⁶ Labanonj ii ama onjooma yonowo Jeikobwaanonj lama ano meme tuunj ii unuama weemboria karoonj kekembaa so kema kanonj laligogi. Koriganonj kaenj laligogi Jeikobnonj toroqenj Labambaanonj lama ano meme tuunja tuunja ii galenj koma onjoma laligoro.

³⁷ Kaenj laligonj komonj, wakato ano gou gere iikawaa boria gbligibili kotonj menj selegia jinjororonj kombolatu biiwianonj taaliro jirinjooronj kolooro. †

³⁸ Kaenj kolooro gere borogia koombolatia ii menj oro yonoo apu juugia kuuya kanonj ano apu newombaajonj kagi wosogianondeenj ero. Kaenj ero lama ano meme tuunj yonononj ejianonj unualeembutiwaa ainj geriawo moma apu newombaajonj kanj mokolonj iigi. ³⁹ Kaenj iima meme ejia yonononj gere boria iikawaa kosogianonj embia unualeengji. Kaenj unualeengji koro ama laligogitiwaaajonj meraboraurugia kawenjtetere, titogiawo ano diriwenj, sojnojnjiri me korombongji ii onjoma laligogi.

⁴⁰ Kaenj laligogi Jeikobnonj lama ano meme (noninj) meria kaanja ii gosinj mendeema onjoma anja tuunja so onjoto, oro somata ii arengonj onjono jaagia Labambaanonj oro baronj ano teregia titogiawo yonoononj baagenj uunj nanji. Kaenj ama anjaajonj lama ano meme (noninj) tuunja tuunja metogonj mokolonj onjono. Ii mokolonj somonjonj onjono Labambaa lama tuunjanonj mende kema toroqenj onjonji.

⁴¹ Oro embia kotakota yonononj ejianonj unualeembutiwaa ainj geriawo mogi Jeikobnonj kambanj so iikanonj gere boria ii apu juunonj ano. Kawaaajonj oro ejia yonononj kanj ii wosogianonj mokolonj iima kosianonj kanonj embia ii unualeema laligogi.

† **30:37:** Gere boria: ii sopawaajonj mende ano. Kaanagadeenj tiriqoonjonj me jenanj amambaajonj qaago. Anutunonj naa yawenj ano owenj jenanj ambombaajonj mende jeroto, Jeikobwaa uutanonj dinjgoro tenj koma laligorotiwaajonj toomoriambaa kania kaenj kuma muro.

⁴² Kaen laligogito, oro embianonj esungia kamaanqeqeta koloogiti eenj, iinonj gere boria ii iyonoo wosogianonj mende ama laligoro. Kaen ama laligoro oro esungia kamakamaata yonononj Labambaa tuunanonj toroqegi esungia kotakota yonononj Jeikobwaa tuunanonj kema toroqegi. ⁴³ Jeikobnonj kaenj ama kindinbiri eja qaqabunqayawo koloonj toomorianj mokolooro. Lama ano meme tuunj mamaga bunj qen aonj welenqeqe ejemba unjuano kamel ano donji tuunja tuunja asuginj seigi togia kolooro. Kianj.

31

Jeikobnonj Laban mesaonj oloj koma keno.

¹ Labambaa meraurutanonj qaa kokaen jegi Jeikobwaa gejianonj kemero moro: “Mannananonj iwoi bunj qen laligoroti, Jeikobnonj ii kuuya kalugonj konjoratinj anjonj kono. Mannanaa esuhinaya galenj koma iikawanonja hinaya kuuya ii iyanqajonj mokoloonj kindinbiri kolooja.” ² Qaa ii moro ano looyaa jaasewanja iima kokaenj moma asariro: “Labanonj wala ala awaa koloonj noma laligonj kouroto, kaanja mende toroqenj ama laligoja.”

³ Kaenj moma asariro Ponnonj Jeikobj kokaenj ijoro: “Gii mono eleema manasauruga yonoo balononj kema tinitosauruga yonowo laligowa. Kema laligona niinonj giwo nama laligomanja.”

⁴ Jeikobnonj qaa ii moma Reizel ano Lea yorojonj qaa ano keno balonj korianonj lama tuunja tuunja galenj koma onjonoti, iikanonj kari. ⁵ Kari kokaenj irijoro: “Niinonj mangaraa jaasewanja iima kokaenj moma asarijenj: Iinonj wala ala awaa ama noma laligonj kouroto, iikaanja mombo mende ama laligoja. Manjaa Anutuyanonj mono kilenj niwo nama laligonj kouro. ⁶ Nii ku-usuna kuuya kululuunj iikawaa so mangara welenj qen munj laligonj koubeti, oro ii saanonj mojado.

⁷ “Kaen laligoweto, iinonj angomokolonj qaganonj ama noma laligonj gawonaa tawaya ii somanja 10:baa so utequte ama laligoro. Kaen ama noma laligoroto, Ponnonj anjonj koma muro tiwitiwilaa monj mende ama nono laligowe. ⁸ Kambanj monjonj kokaenj jero, ‘Lama ano meme (nonin) titogiawo koloowuti, ii mono goo gawonj tawaga koloowu.’ Kaen jero oro tuunj kuuya yonononj meraboraangia titogiawo onjonji. Kambanj monjonj kokaenj jero, ‘Lama ano meme (nonin) kawentetere koloowuti, ii mono goo gawonj tawaga koloowu.’ Kaen jero oro tuunj kuuya yonononj meraboraangia kawentetere onjonji. ⁹ Anutunonj kaenj ano asugiro mangaraa tuunanonja oro konjoratinj unjuama nono seigi.

¹⁰ “Oro ejianonj embia unjualeema laligogiti, kambanj iikanonj gaonj iima jaana uunj waama iibe meme (nonin) ejianonj embia unjualeema nangiti, iyonoo selegia ii kawentetere, titogiawo ano diriwenj, sonjojinjiri me korombonji kuuya koloogi. ¹¹ Nii gaonj iibe kanonj Anutuwaaj gajoba monjonj noojonj ‘Jeikob!’ qaro. Kaenj qaro ‘Koi nanjenj,’ jenj meleembe. ¹² Meleembe kokaenj toroqenj nijoro: ‘Labanonj iwoi kuuya ama gomakeji, niinonj ii iima mojen. Kawaajonj saanonj jaaga otaama uunj iiba: Meme (nonin) eja kuuya embia unjualeema nanjuti, iyonoo selegianonj kawentetere, titogiawo ano diriwenj, sonjojinjiri me korombonji kolooja. ¹³ * Niinonj Betel kanonj asuginj gombe jamo danjunu monj kuunj kele morinj niwo qaa somonjonj jojopanqaanonj jenj kotiina. Niinonj Anutu ii ano goojonj qaa kokaenj jejenj: Gii

* 31:13: Jen 28.18-22

mono keteda koi waama kantri koi mesaon geengaa kolokoloo gomanganon mombo eleema kema.' ”

¹⁴ Jeikobnonj qaaya kaen jero Reizel ano Lea yorononj kokaen meleema munj ijori: “Manjaraa mirinonj borosamowaa bakaya monj ii noroononj mende toroqenj raja. ¹⁵ Iinonj eja norono sewanaranonj karo ii anjaajongadeen menj gilidabororo. Kawaajonj noro mono waba tani ama norono laligonj kouri. ¹⁶ Kawaajonj Anutunonj manjaraa tuunanonja esuhina ilawoila konjoratinj wano seiroti, ii kuuya mono onjanonj anana ano merab-oraurunana ananaa bunjaga kolooja. Kawaajonj Anutunonj jenj kotonj gonoti, giinonj mono ii kuuya tenj koma otaawa.”

¹⁷ Kaen ijori waama menj mozonjonj menj embamerauruta kobibiin onono kamel qagianonj ugi.

¹⁸ Miriwaawo oro tuuna kuuya konjoma onono wala kenji. Eshuhina iwoiya kuuya Mesopotemia (Padan Aram) balononj laligonj mokoloooro seiroti, ii korebore koloolonj manja Aisakwaanonj kembombaaajonj Keinan balononj baagenj kenji. ¹⁹ Kambanjanonj Labanonj lama jugia motomambaaajonj keno Reizelnonj manjaa mirinonj donjlopijonj bubuga yongoro mero. ²⁰ Yongoro mero Jeikobnonj toroqenj looya Aram eja Laban ii kokaen tiligonj muro: Kembombaa qaaya ii mende jero moroto, mono olojonj mesaonj kenji. ²¹ Kaen olojonj kenji kamel yonjononj ilawoilaya kuuya menj bosinji. Kema Yufreitis apu gowoya kotonj Gilead balonj baanawo iikanonj baagenj kenji. Kianj.

Labanonj Jeikob otaanj keno.

²² Kenjito, weemboria karoona koloooro kanonj qaa kokaen jegi Labanonj moro, “Jeikobnonj mono togonj olojonj koma keno.” ²³ Ii moma waama tinitosa ejauruta unyama weemboria 7:baa so onjotaanj kema kema Gilead balonj baanawo kanonj mokoloonj onjngi. ²⁴ Onjngiti, gomantiinja iikanonja Anutunonj Aram eja Laban ii gaononj asuginj qaa kokaen ijoro: “Gii Jeikobwaaajonj kotumotue me qasumasuaa qaa monj jewabotiwaaajonj mono moma kotonj galen menj aowa.” ²⁵ Unjanji Jeikobnonj opo sel kuunja Gilead balonj baanawononj mororonjonj kuuro Laban ano ejauruta yonjononj kaanagadeen opo sel kuunja iikanonj kuunj egi.

²⁶ Enj waama qegia Jeikobwaanonj kema kokaen jero moro: “Gii mono naa terega ama nona? Gii tiligonj nonjanj. Kere yonjononj manja qen emba yongoro horonkejuti, mono iikawaa tani noo borawoina olojonj uruama koi kana. ²⁷ Gii naambaajonj angomokolonj ama noma ulanawo olojonj koma nomesaonj kana? Gii mono naambaajonj qaa monj mende jena mobe lanj kana? Ii mobenagati eenj, nii saanonj rii gbawe ambe komanj koma gita kulele qegi korisoro qaganonj onjoombe kawuyaga.

²⁸ “Ii mobenagati eenj, mono saanonj esauruna ano borawoina buugia kitorj nenj yeuzozogia jewenaga. Gii mono uuga qaawaa tere kaanja anjanja.

²⁹ Niinonj ku-usunawo kanj saanonj tiwilaanj gombenagato, gomantiinja ewe mangaa Anutuyanonj qaa kokaen nijojaa: ‘Gii Jeikobwaaajonj kotumotue me qasumasuaa qaa monj jewabotiwaaajonj mono moma kotonj galen menj aowa.’

³⁰ Kawaajonj mesaowa, geengaa mangaa gomanj mirinonj eleemambaa uuaingga somata moma laligonjgo mesaodaboronj kananonj kanj laligojanj. Kawaajonj saanonj kembato, noononj donjlopijonj uruna ii mono naambaajonj yongoro menj kana?”

³¹ Labanonj kaen ijoro Jeikobnonj kokaen meleema muro: “Giinonj bora-woiga manjaqeqe ku-usunj qaganonj nuambabotiwaaajonj romonjonj keena moma olojonj koma kaninj. ³² Kaninto, monjonj donjlopijonj bubuga mero

mokoloowagi, ii saanon qena komuwaa. Ilawoila kuuya menj laligojeni, ii saanon tinitosaurunara yonoo jaanon iima gosinj nama goononj iwoiga monj mokoloonj iima ii saanonj mewa.” Jeikobnonj kaenj ijoroto, embia Reizelnonj donjlopionj ii yongoro meroti, loyanonj ii mende morotiwaaajonj ii hanqan qen jero.

³³ Kaenj jero qegia Jeikobwaa opo sel kuunjanonj uma qenjgama monjgama Leawaa opo sel kuunjanonj uma toroqenj welenj embawoi yoroo opo sel kuunjaranonj uma qenjgama monjgama iwoi monj mende mokoloo. Leawaanonj kuunj mesaonj kawaa gematanonj Reizelwaa kuunjanonj uro. ³⁴ Uroto, Reizelnonj donjlopionj bubuga ii menj gesononj mouma kamel qaganonj dunj rarawaa uutanonj ama qaganonj uma qelanjinj raro. Kaenj raro manjanonj opo kuunja uuta kuuya qenjganoto, ii mende mokoloo. ³⁵ Reizelnonj manja kokaenj ijoro: “Somatana, nii koinonj niiro rajenjiwaaajonj ama goo jaasewanjanonj saanonj mende waamaŋa. Kawaajonj uuduuduu mende moma nomba.” Kaenj ijoro miriwaa donjlopionj bubuga iikawaajonj monjanoto, ii mende mokoloo.

³⁶ Mende mokoloo nama Jeikobnonj irinja soono temboma Laban kokaenj jenj qisinj muro: “Niinonj naa kanaga ama songiwe? Mono naa sili bologa ama gombetiwaaajonj kakasililinonj tiwowasanonj tigonj nonjanj? ³⁷ Noo esuhinana kuuya qenjgan daboronjo mono naa iwoiga monj mokoloo na goo miri uuta buŋaga koloonaga? Ii saanonj menj koi kanj tinitosaurunara yonoo jaagianonj ana iigi batunaranonj qaa lombo enagati, ii gosinj jenj tegonj mindingonj norombuya.

³⁸ “Niinonj giwo yambu 20 laligonj waabe. Kambanj iikawaa uutanonj gawonja mewe goononj lama ano meme (noninj) yonononj mende janjonj qanqito, awaagadeenj koloonj seisei ama laligogi. Kaanqagadeenj lama ejia monj goo oro tuunonja mende qenj newe. ³⁹ Kambanj tosaanjanonj oro kawalianonj lama qenj kitomitooroti, ii mende menj kanj goma laligoweto, iikawaa kitia ii neenaa tuunonja menj kitianonj ama laligowe. Lamaga gomantiinjanonj me asaganonj yongoro menj laligowuyagati, klenj iikawaa kitia amambaajonj jenjkooto ana ii otaanj laligowe.

⁴⁰ “Weenj biiwianonj gomanj gerianonj nooro gomantiinjanonj memetonjanonj nuro sanjonja moma laligowe. Kambanj mamaga gaonj gbiligbili laligowe. ⁴¹ Yambu 20:waa so iikaanj goo gomanonj laligonj waabe tegoja. Yambu 14 ii borawoiga oromambaajonj welenj qenj goma laligowe. Iikawaa gematanonj yambu 6 ii lama bulmakao mokoloomambaajonj goononj gawonj menj laligowe. Kaenj laligoweto, giinonj gawonj memewaa tawana ii somanja 10:baa so utequte ama laligona.

⁴² “Asana Aabrahambaa Anutuya amana Aisaknonj waeya menj mepeenkeji, iinonj gemananonj aworo koloonj mende kotinjonj nonagi eenj, giinonj mono bobora wasinj nona kawenaga. Kaenj ama nonagato, Anutunonj noononj siimbobolo kakasililinj iiro gawonj boronanonj seleqeqe ama menj laligoweti, ii iima kete gomantiinjanonj noo qaana gosinj jenj tegoro mojanj.” Kianj.

Jeikob ano Laban yorononj soomonjo ani.

⁴³ Jeikobnonj kaenj jero Labanonj kokaenj meleema muro: “Emba woi koi mono noo borawoinaga. Yoroo meraboraurugara ii noononja. Lama bulmakao tuunja tuunja koi ii noononja. Iwoi kuuya koi iijanji, ii kuuya noo buŋagadeenj kolooja. Kaento, mesaowa niinonj kete borawoina koi ano meraboraurugara ononiti, yonononj kembutiwaa qaagia jegi ii qewagomambaajonj moma bimoijenj. ⁴⁴ Kawaajonj saanonj kanj gou koma aonj

batunaranonj soomongjo ambo. Ii qendeembotiwaajonj romongonj noroma dangunu kaanja batunaranonj ewaa.”

⁴⁵ Kaenj jero Jeikobnonj jamo monj menj kuuro moroalimbanj dangunu kaanja sodogara koloonj nano. ⁴⁶ Iikanonj nano Jeikobnonj tinitosauruta yonjoonj jamo menj kululuuwutiwaajonj jero. Kaenj jero jamo menj qanonj qanonj ama kululuugi uro iikawaa kosianonj nene lombanjo onj negi. ⁴⁷ Labanonj jamo tuunj kawaa qata Jegar Sahaduta qaro Jeikobnonj qata Galed qaro. *

⁴⁸ Kaenj qama looyanonj qegia Jeikob kokaenj ijoro: “Jamo tuunj koi mono kete anaraa batunaranonj moroalimbanj dangununaraga ewaa.” Kawaaajonj Jeikobnonj iikawaa qata Galed qaro. ⁴⁹ Labanonj qaa toroqenj kokaenj jero: “Ponjonj deema laligowoti, kambanj iikanonj batunaranonj jaayanonj niriima riinj galen menj noroma laligowaa.” Kawaa so balonj iikawaa qata monj Mizpa qaro. (Mizpa = Galenj meme miri koriga.)

⁵⁰ Labanonj qaa ii toroqenj kokaenj ijoro: “Giinonj borawoina horonj ureenj aonj ama oromba me toroqenj emba tosaanja onjombagati eenj, mono qaa koi moma laligowa: Balonj eja monjonj kosonaranonj mende laligonj niriuro Anutunonj mono kilenj saanonj niriima batunaranonj soomongjo ejiwaa qaaya ii nanjonj jenj laligowaa.”

⁵¹ Kaenj ijonj mombo toroqenj kokaenj jero: “Qegana moba, jamo tuunj koi ano toonj koi kuujenji, iikanonj mono anaraa batunaranonj dangunu kaanja rama ubao. ⁵² Jamo tuunj koi mono dangununara koloonj rama ubaa ano toonj koi ii kaanagadeenj dangununara koloonj rama ubaa. Iikanonj soomongonaraajonj kokaenj romongonj noroma rama ubao: Niinonj menj bolinj gomambaajonj moma jamo tuunj koi mende uugunj goononj kamaanja. Giinonj kaanjiadeenj menj bolinj nomambaajonj moma jamo tuunj ano toonj koi mende uruugunj noononj kawa. ⁵³ Aabraham, Naahor ano yoroo mangaraa bengia Anutu iinonj mono qaa batunaranonj kolooro ii gosinj jenj tegonj norombaa.” Labanonj kaenj ijoro Jeikobnonj qaa ii somongonj Anutuwaajonj qanonj jojopanj qaanonj jenj kotiuro. Manja Aisaknonj Anutu iikawaa waeya menj mepeseenj laligoro.

⁵⁴ Jeikobnonj kaenj ama balonj baanjanonj oro qenj iikanonj siimolonj onj tinitosauruta horonj onono lombanonj kagi. Kanj nene nenj gomantiinanonj rii oronj baanjanonj kanonj egi. ⁵⁵ Egi gomanj asariro Labanonj umugawodeenj waama esauruta ano borawoita buugia kitonj nenj kotuegonj onjoma yeizozogia jero. Ii jenj onjomesaonj eleema gomanjanonj keno. Kianj.

32

Jeikobnonj Iisoowo aitonjgowowaajonj joronj qoronj ano.

¹ Looyanonj keno Jeikobnonj kaanagadeenj kananonj keno Anutuwaajonj gajobauruta tosanonj mokolonj mugi. ² Mokolonj mugi injiima kokaenj jero: “Ii Anutuwaanonj manjaqeqe tuunj koloaju.” Kawaa so gomanj iikawaa qata Mahanaim (manjaqeqe tuunj woi) qaro.

³ Jeikobnonj kananonj kema laligonj qele ejauruta tosaanja wala wasinj onjono Edom kantrinonj balonj qata Seir kanonj data Iisoo iibombaajonj kenji.

⁴ Wasinj onjoma kokaenj jenj kotonj onjono: “Onjo mono kema da ponjna Iisoo kokaenj jegi moba: ‘Somatana moba, nii welenj ejaga Jeikob. Nii owanara Labambo laligonj kouma laligodaboronj kambanj kokaamba ii mesaonj kajenj.

* **31:47:** Dangunu jamo tuunj: ii Hibruu qaanonj Galed ano Arameik qaanonj Jegar Sahaduta.

⁵ Iikanonj laligonj bulmakao, donji, lama, meme (noninj) tuunja tuunja ano welenqeque ejemba mokoloonj unjuama kananonj kajen. Oo eja ponja, niinonj goo jaanonj kiankoomu mokoloomambaaonj moma qaa buzuna koi wala ambe goononj kaja.’”

⁶ Kaen jen kotonj onono kema eleema kanj kokaen jegi moro: “Nono daga lisoowaanonj keninj. Iinonj mono ejauruta 400 unjuama kananonj kanj giwo aitongowombaaonj jojorinj laligoju.” ⁷ Kaen jegi moma awawalinj konjilinj somata moro. Kaen moma nama kanagesouruta iwo kagiti, ii ano lama meme tuunja tuunja, bulmakao tuunja tuunja ano kameluruta ii mendeema onono tuunj woi koloogi. ⁸ Kokaen romonjonj kaen ano: “Iisoononj kanj manja qenj tuunj monj unju tiwilaawaati eenj, tuunj monj yonjononj mono saanonj olonj koma kembuyaga.”

⁹ Kaen romonjonj kokaen jen qama kooliro: “Oo Anutu, asana Aabraham ano manja Aisak yoroo bengara, gii saanonj moma nomba. Ponj, gii geenjo qaa kokaen nijona mobe: ‘Gii mono waama geenjaa balononj eleema geenjaa tinitosauruga yonoononj kema. Endu kena niinonj toomorianj gombe laligowa.’ Kaen nijona mobe. ¹⁰ Wala eenjanonj neenaa taa gbarunanondeen menj Jordan apu gowoya koi kotonj kembeto, saanonj koloonj seinj kete eleema tuunj woi koloonj koi kajen. Nii welenj eजा kamaanqeeta koloonj laligoweto, giinonj kilen qaaga pondan otaanj kiankoomuga kuuya qendeema noma laligona. Nii kamakamaata koloonj uujopaga ii bunja qenj aomambaa so mende koloonj laligowe.

¹¹ “Dana lisoononj kananonj kanj neena, nemuj ano meraboraaurunana nono nunuj tiwilaan nonombabotiwaajonj nii keena mojenj. Kawaajonj giinonj mono ilaan nonoma iwaa borianonjga metogonj nonomba. ¹² * Gii geenjo qaa kokaen nijona: ‘Niinonj toomorianj goma gbiliuruga koloonjseisei onombe jangogianonj somariiro kowewaa sakasinja ejiwaa so koloowu. Ii kelemalelen ewaatiwaajonj ama weenweengoyaa so qaago. Qaa ii onjanonj.’”

¹³ Kaen qama koolinj gomantiija ii balon iikanonj ero. Enggo oro tuunja tuunja yonoononjga data lisoos kalenj mumambaaonj oro kokaen gosinj mendeema onoma anjatitiga onoono: ¹⁴ Meme (noninj) embia 200, eja 20, lama embia 200, eja 20, ¹⁵ kamel 30 meraboraaurugia ajunonj, bulmakao embia 40, eja 10, donji embia 20, eja 10.

¹⁶ Tuunj kaen kaen gosinj mendeema tuunj anja anja ii welenqequeuruta yonoo borogianonj ama onoma kokaen injjoro: “Ono saanonj wala kema oro tuunja tuunja koi yonoo batugianonj tirinj kotonj unjuama awanjaonj kemu.”

¹⁷ Kaen injijonj tuunj mutuya kembutiwaa galenja kokaen jen kotonj muro: “Kananonj kenji dana lisoononj mokoloonj onoma kokaen qisinj gombaa: ‘Gii morowaa welenqeque eजा koloonj? Gii dakanonj kema jen kajan? Oro baganonj kajuti, ii morowaanonja?’” ¹⁸ Kaen qisinj gono kokaen jewa: ‘Ii welenj eजा Jeikobwaanongga. Ii somataya lisoos kalenj mumambaaonj ano kaju. Anjo mono gemanananonj kananonj kaja.’”

¹⁹ Kaen jen kotonj munj oro tuunj 2:ya, tuunj 3:ja ano oro tuunj tosia kuuya yonoo galenja gemagianonj kagiti, ii kaanagadeen jen kotonj onono mogi: “Ono dana lisoos mokoloowuti, mono qaa tania iikayadeen jegi mobaa.”

²⁰ Kaen jen kotonj onoma kokaen romonjgoro: “Niinonj batogonj uuta menj kamaanj ala kalenj mumambaaonj oro tuunja tuunja wasinj onombe wala kemu. Dananonj ii injiima uuta bonjonj kono olomoonaga. Uuta olomooro

* 32:12: Jen 22:17

saanon neeno iwaa jaasewananon oson keube sirngisongona mesaon ala menj nonaga.” Kaen romongonj toroqenj kokaenj jegi mobaatiwaaajon jero: “Goo welenj ejaga Jeikobnonj mono gemanananon sosooda kaja.”

²¹ Kaen jej kalenja onono wala kananonj kenjgito, anjo gomantiinja ii opo kuunjonj ramanja jenj iikanonj raro. Kianj.

Jeikobnonj Siwe gajobawo aonj orori.

²² Gomantiinja kanonj Jeikobnonj waama embawoita, welenj embawoita ano merauruta 11 ii unuano kema Jabok apu sakasiña qeleqeleeya ii kotowombaaajonj anji. ²³ Unuano apu kotonj kema esuhina iwoiya kuuya bunyaya eroti, ii kaanagadeen menj kendaborogi.

²⁴ * Kendaborogito, Jeikobnonj anodeen apu leegen kanonj mombo raro. Anodeen raro eja mononj karo iwo gomantiinanonj aonj oronj nani gomanj ano. ²⁵ Eja iikanonj haamo ama mumambaaajonj amamaanj iima kawaajonj Jeikob ii kupu siitanonj qero. Qero motoonj aonj oronj laligori iikanonj Jeikobwaa kupu siitanonj suno. ²⁶ Siitanonj suno eja iikanonj kokaenj ijoro: “Gomanj amambaaajonj anjiwaaajonj mono saanonj nomesaona kemaña.” Kaen ijoroto,

Jeikobnonj kokaenj meleema muro:

“Nii mende kotuegonj nombagi eenj, nii mono mende gomesaowe kembaga.”

²⁷ Kaen meleema muro “Gii qaga moro?” jenj qisijn muro “Jeikob,” jero.

²⁸ * Kaen jero qaa kokaenj ijoro: “Gii Anutu ano ejemba nonowo aonj oronj laligonj haamo ama nonona. Kawaajonj goo qaga mono toroqenj Jeikob qaagoto, Israel qabu.” (Israel = Anutuwo aonjororo.)

²⁹ * Kaen ijoro kokaenj jero: “Gii saanonj qaga qana momaña.” Kaen jeroto, gajobanonj kokaenj meleema muro: “Gii nomaembaajonj noo qanaaonj qisijan?” Kaen meleema munj iikanonj nama kotuegonj muro.

³⁰ Kotuegonj muro Jeikobnonj kokaenj jero: “Nii Anutuwo jaasewan qen aonj jaaya tororo iijento, kilenj niima kobooro jaawo laligojenj.” Kaen jenj kawaajonj balonj iikawaa qata Penuel qaro. (Penuel = Anutuwwa jaasewaña) ³¹ Ween jaayanonj kouro Jeikobnonj Penuel gomanj ii mesaonj uugun kanj kupu siita sunotiwaajonj ama riinj korinjkorinj keno. ³² Eja kanonj Jeikobwaa kupu sii toroqetaa tokotokoyanonj qerotiwaajonj ama Israel kanatuuru yonononj kambanj kokaamba kaanagadeenj oro nenj kanonj kupu sii toroqetaa tokotokoya ii togonj mende nenjkeju. Kianj.

33

Jeikobnonj Iisoowo aitonjgori.

¹ Jeikobnonj jaaya uunj waama Iisoononj ejauruta 400 yonowo motoonj kananonj kagiti, ii injiuro. Kawaajonj meraborauruta mendeema onjoma Lea, Reizel ano welenj embawoita yonoo borogianonj onono.

² Kaen ama onjoma kokaenj arenjonj onono: Welenj embawoita yorononj meraboraurugara unuama wala kenji. Yonoo gemagianonj Leanonj meraborauruta yonowo kenji Reizel ano meria Joosef yorononj daandaanj keni.

³ Sumanja kaen arenjonj onjoma anjo yonoo wosogianonj wala kema siminj kuma namononj usugonj waaro indinja 7 kolooro kema dataa jaasewananonj keuro. ⁴ Keuroto, Iisoononj koga iimambaaajonj uulanjawo bobogarinj kanj

* 32:24: Hoos 12.3-4 * 32:28: Jen 35.10 * 32:29: Ponj 13.17-18

suunjon mun borianon aroyanon giliro kemero buuta kitonj nero urusaan aori. ⁵ Iisoonoj jaaya uun waama Jeikobwaa embamerauruta injiima koga qisinj muro: “Koi daenjon yonononj giwo kaju?” Qisinj muro kokaenj meleeno: “Anutunonj kalenj morianja qaganonj merabora koi welenj ejaga nii nonota kajonj.”

⁶ Kaenj meleeno welenj embawoita yorononj meraboraurugara yonowo kosere kouma siminj kuma namononj usugogi. ⁷ Kawaa gematanonj Lea ano meraborauruta yonononj kaanjadeen kosere kouma siminj kuma namononj usugogi. Tetegoyanon Joosef ano Reizel yorononj kosere kouma siminj kuma namononj usugori.

⁸ Kaenj anjgi Iisoonoj kokaenj qisinj muro: “Eja ano oro tuun kuuya kananonj mokolooj onjonjeni, ii kania naata wasinj onona kajuya?” Kaenj qisinj muro kokaenj ijoro: “Oo eja ponja, niinonj ii goo jaaganonj kiankoomu mokoloomambaajonj ama wasinj onombe.”

⁹ Kaenj jeroto, Iisoonoj qaa kokaenj ijoro: “Oo kona, ii noononj mamaga sonanonj rajuu. Kawaaajonj ii saanonj toroqen geengaa bunja kolooj ewaa.”

¹⁰ Kaenj ijoro Jeikobnonj kokaenj jero: “Kaenj qaago. Giinonj niimanaanj ama ala awaa menj nona goo jaasewanga iibe Anutuwaa jaasewanja kaanja kolooja. Kawaaajonj nii goo jaaganonj kiankoomu mokoloojenj eenj, mono kalena koi saanonj bunja qen aowa. ¹¹ Anutunonj kalenj morianj qendeema nono laligonj koube iwoi kuuya amamaankejenj, ii kuuya saanonj enj nonja. Kawaaajonj keraqeeanggo kalena menj kagiti, ii saanonj mewa.” Kaenj ijonj kaparanj koma nanotiwaajonj Iisoonoj keraqeeanggo kalenja ii bunja qen aoro.

¹² Bunja qen aonj kokaenj jero: “Mono saanonj toroqen kembonja. Niinonj koipugia koloowe onjo saanonj niwo kagi kembonja.”

¹³ Kaenj jeroto, Jeikobnonj kokaenj ijoro: “Eja ponja, moba. Meraborauruna yonononj esungia kamakamaata kolooju ano lama nemunja ano bulmakao nemunja meraboragia ajuu onjmakejuti, niinonj ii kalanj koma onjmakejenj. Kaenj kolooro ii kana kembuwaajonj weemboria motoongowaa so molanjkota onjotaawonagati eenj, yonononj mono esungia kamaaro korobore komuwuyaga. ¹⁴ Kawaaajonj eja ponja, gii saanonj wala kena welenj ejaga niinonj sosooda gemaganonj gotaanj kamanja. Oro onjotaawe wosonanonj wala kembuti ano meraborauruna esungia so osonjononj kanj kanj era Seir gomanonj somatana goononj koubonja.”

¹⁵ Kaenj ijoro Iisoonoj kokaenj jero: “Kaenj kolooro nii saanonj ejauruna tosaanja onjomesaowe giwo osonj kawuu.” Kaenj jero Jeikobnonj kokaenj qisiro: “Gii mono naambaajonj kaenj anaga? Oo eja ponja, nii goo jaanonj kiankoomu mokoloowe mono sokoma nono tegoja.”

¹⁶ Kaenj jero Iisoonoj weemboria iikanonjadeenj eleema kema Seir gomanonj keuro. ¹⁷ Jeikobnonj Sukot gomanonj kema iikanonj anjaa miria osonj orouruta yonononj kuunja kuunja mero. Kawaaajonj gomanj miri iikawaa qata Sukot (Halihali) qamakeju. Kianj.

¹⁸ Jeikobnonj tani kaananonj Mesopotemia (Padan Aram) balonj mesaoro. Mesaonj kanj Keinan balombaa taonj qata Sekem kanonj awaagadeenj kouro. Kouma opo sel kuunja taonj kosianonj balonj korianonj mororonjonj kuunj ragi. ¹⁹ * Opo sel kuunja balonj korianonj kuuroti, iinonj gomanj kitia ii Sekembaa manja Hamor iwaaw merauruta yonononjga silwa kota 100 kanonj

* 33:19: Joos 24.32; Jon 4.5

sewana mero. ²⁰ Sewana mej kanon jiwowonj alata monj menj qata “El, Israelwaa benj Anutuya,” kaenj qaro. (El = benj)

34

Sekem yonononj Daina menj bolinj mugj.

¹ Leanonj Jeikobwaa borata Daina meroti, iinonj kambanj mononj Keinan emba saranj injimambaajonj keno. ² Keno balonj iikawaa eja ponja Hamor iinonj Hiwi kanagesowaa ejaga laligoro. Iwaa meria Sekem iinonj Daina iima iikanondeej iimanaanjaan moma horonj menj kileenj muro. ³ Sekemnonj wombota Jeikobwaa borata Dainawaajonj pororogonj somonjonj uukalenanonj jopagonj munj kele qaayanonj jenj tutugonj munj laligoro. ⁴ Tutugonj munj laligonj manja Hamor kokaenj ijoro: “Ama, gi saanonj emba saranj koi noo embanaga koloowaatiwaaajonj qaa gawonj mewa.”

⁵ Kambanj kanonj Jeikobwaa meraanjuruta yonononj balonj korianonj kema miriwaa orourugia galenj koma onjoma laligogi Sekemnonj Daina menj kileero manja Jeikobnonj borataa buzu qaa ii kaenj moro. Ii moroto, ii mesanjonj merauruta mirinonj koubutiwaaajonj qaaya bogoro mamboma raro. ⁶ Mamboma raro Sekembaa manja Hamor iinonj qaa gawonj memambaajonj Jeikobwaanonj karo. ⁷ Kanj raro Jeikobwaa meraurutanonj balonj korianonjga kougi. Kouma iikanondeej iwoi asugirotiwaa sunduya ii kokaenj mugj: Sekemnonj Jeikobwaa borata menj kileero Israel kanatuuru batugianonj sili gamuyawo kolooro. Sili ii mende aanja so kolooro. Ii moma uagianonj kobooro wosobiri moma goronjoso anji.

⁸ Goronjoso mokoloogito, Hamornonj kokaenj injjoro: “Merana Sekembaa uuwombotaa naanja ii onjoo naamboragiaajonj mokotaanj raja. Kawaaajonj saanonj jenj tegogi Dainanonj iwaa embia koloonaga. ⁹ Saanonj nonowo naamboraurunana utequte ama aoninj kema karo laligowonja. Kaenj saanonj genaqena koloonj laligowonja. ¹⁰ Kaenj ama saanonj nonoo batunananonj rama laligowu. Nono balonana koi ii mende anjonj kombonjato, onj saanonj iikanonj lanj kema kanj anjgiaa so balonj kitia kitia bunja qenj aonj mirigia menj nonowo anjgunen-qanjgunen ama laligowonja.”

¹¹ Kanj jero Sekemnonj Dainawaa manjaanjuruta ii kokaenj injjoro: “Ninonj onjoo jaanonj kiankoomu mokoloomambaajonj moma qisinj onjonjen. Kawaaajonj ii me woiwaa qisinj nombuti, nii saanonj ii onjomanja. ¹² Emba sewanja ano kalenj menj kanj onjomanjati, iikawaa janjgoya ii saanonj anjgiaa so menj ubu. Ii me woiwaa qisinj nombuyagati, niinonj ii saanonj onjomanja. Qaana kota koi: Onjononj mono jenj tegonj naamboragia nonji noo embanaga koloowaa.”

¹³ Sekemnonj naanjia Daina menj kileerotiwaajonj ama Jeikobwaa merauruta yonononj osonkakale qaganonj Sekem ano manja Hamor meleema oroma ¹⁴ qaa kokaenj jegi mori: “Eja mombaa selianonj Anutuwaa aiweseya mende kotogiti, nono naamboranana eja iikaanja saanonj mende mubonja. Kaenj aninj gamugamu qanananonj ubabo. Kawaaajonj nono ii mubombaaajonj amamaajonj. ¹⁵ Onj sili motoonjgo kokaenj anji nono uumotoonjgo ambonja: Wala Anutuwaa aiweseya ii ejaurugia kuuya onjoo selegianonj kotogi tegoro nono laligojonj kaanja koloowuti eenj, mono naamboranana saanonj onjombonja. ¹⁶ Kanj anji saanonj onjowo naamboraurunana utequte ama aoninj kema karo laligowonja. Kaenj saanonj onjoo batugianonj rama

kanageso tuuj motoonggo koloonj laligowonja. ¹⁷ Kaen laligowonato, Anutuwaa aiweseya selegianonj kotowombaajonj uumotoonggo mende ambuti eenj, nono mono naamboranana wama mongej kembonja.”

¹⁸ Qaa kaen jegi Hamor ano meria Sekem yorononj qaa kaanja kawaajonj mori sokono.

¹⁹ Kaen mori eja gbaworo Sekemnonj manjaa sumanjuruta yonoo batu-gianonj tosaanja unjuugunj qabunja somata mej laligoro. Iwaa uunaanjonj Jeikobwaa borataajonj mamaga erotiwaajonj ama qaa jegiti, ii otaamambaa-jonj isinabisina mende ama kamban mende qejen koriuro.

²⁰ Kaen kolooro Hamor ano meria Sekem yorononj Sekem taombaa eja alauruta yonowo qaa jewombaajonj taombaa nagu kosianonj ajoajoroo sombenjianonj kema kokaen jeri: ²¹ “Eja koi yonononj ananawo ala awaa mej aonkeju. Kawaajonj anana saanonj jenj tegoninj yonononj ananaa balononj rama lansanj kema kanj mirigia mej ananawo angunen-qangunenj ama laligowonja. Yonononj balonj kitia mewuwaajonj titinja mamaga eja. Anana saanonj yonowo naamboraurunana utequte ama aoninj kema karo laligowonja. ²² Anana sili motoonggo kokaen aninj eja yonononj ananawo laligowombaajonj uumotoonggo ambu: Anutuwaa aiweseya ii eja iyonoo selegianonj kotogi eji, iikawaa so ii wala kuuya ananaa selenananonj kaanagadeen kotoninj tegoro anana saanonj yonowo kanageso tuuj mo-tonggo koloonj laligowonja.

²³ “Kaen aninj yonoononj miriwaa oro tuungia ano esuhina iwoigia kuuya ii mono ananaa bunja koloowuya. Kawaajonj qaa ninijogiti, ii saanonj moma wambelaaninj yonononj ananaa batunananonj rara dundungia mokoloonj laligowu.”

²⁴ Kaen injjori taombaa kiropo naguyanonj kanj ajoroogiti, iyonononj kuuya Hamor ano meria Sekem yoroo qaawaajonj uumotoonggo ama jegi Anutuwaa aiweseya ii Sekem taombaa eja kuuya yonoo selegianonj kotodaborogi.

²⁵ Kotodaborogi weemboria 3:a kolooro kanonj wijigiaa siimboboloya ii kaanjadeen toroqenj moma ragi Jeikobwaa merawoita woi Simeon ano Liwai, Dainawaa naanwoita yorononj manjawaa soogara somata mej taonj iikanonj sangabangga kema toogia mende moma ragi alanzanj manja qejen eja kuuya japalelenj unjuri komudaborogi. ²⁶ Hamor ano meria Sekem ii kaanjadeen manjawaa soo somatanonj ururi komuri. Komuri Sekembaa mirinongga naangara Daina ii horonj kamaanj wama keni.

²⁷ Kaen ani Jeikobwaa meraurutanonj Sekemnonj naangia mej kileenj murotiwaajonj ama taononj sararagonj kema eja qamogia injiima taombaa esuhina iwoiya luluuma qejen yongoro megj. ²⁸ Lama, meme, bulmakao ano dongi tuunja tuunja ano ilawoilagia kuuya taonj uutanonj ano balonj korianonj egiti, ii kuuya kalugonj medaborogi. ²⁹ Eshuhina iwoigia kuuya korama emba meraboraaurugia kuuya unjama mirigianonj iwoigia tosaanja eroti, ii kololoonj luluuma qejen yongoro mej togonj kenji.

³⁰ Kaen angji Jeikobnonj Simeon ano Liwai kokaen irijoro: “Oro kaen ani kakasililinj somataa qaayanonj mono noo qananonj uro laligomanja. Balonj kokawaa toya Keinan kanageso ano Periz kanageso yonononj mono kazi moma noma laligowu. Nii onoo kanatuuruna nono afaanjonj laligojonj. Kawaajonj yonononj manjaqeqe ejaurugia kululuunj onoma qotogonj nonoma manja qejen nombuti eenj, yonononj mono saanonj japalelenj nuuj nii ano kanatuuruna tiwilaanj nonombuya.”

³¹ Jeikobnonj kaen irijoroto, iyorononj qaa kokaen ijori: “Monononj nonoo naanana kana somata emba tani ama muroti, nono mono iikawaa ironja meleema onjonij sokonja.” Kianj.

35

Jeikobnonj Betel keno Anutunonj kotuegonj muro.

¹ * Anutunonj Jeikob qaa kokaen ijoro: “Gii mono waama Betel gomanonj kema rara dundunga mokoloon kanonj Anutuwaajonj siimolonj alata monj mewa. Daga lisoowaajonj oloj koma kena Anutunonj kambanj iikanonj asuginj gonoti, mono iwaajonj alata ii mewa.”

² Kaen ijoro Jeikobnonj sumanja ano ejemba kuuya iwo laligogiti, ii kokaen jej kotonj onono: “Benj donjlopionj iwoi towoya batugianonj ejuti, ii mono qetegonj giligi keno koma konjoratinj menj aonj selegia songbama opo malekugia utegowu. ³ Nii konjajilinj utananonj laligonj Anutu qama kooliwe meleema nono ano daenj daenj kema kanj laligoweti, iinonj iikanonj niwo laligonj kouro. Kawaajonj onjo mono kagi Betel gomanonj kembonja. Nii iikanonj Anutuwaajonj siimolonj alata monj memanja.” ⁴ Kaen jej kotonj onono borogianonj donjlopionj iwoi towoya kuuya egiti ano gejagianonj manja sulugiti, ii qetegonj kololoonj Jeikob mugij. Mugi kema jujuu gere monj Sekem gomanonj nanoti, iikawaa kanianonj namononj osonj ronj kono.

⁵ Kaenj ama waama kenji taonja taonja liligonj ragiti, Anutunonj kanaturugia iyonjoo uugia kuuro sombugia kanjanawo moma elengia kamaaro Jeikob ano merauruta ii mende onjotaagi. ⁶ Kaenj kema laligonj Jeikobnonj ano kanaturuya kuuya iwo laligogiti, ii unuama Luz gomanonj keugi. Luz qata monj Betel ii Keinan balononj eja. ⁷ Kanonj keuma Jeikobnonj siimolonj alata monj mero. Dataajonj oloj koma kenoti, kambanj iikanonj Anutunonj balonj iikanonj asuginj muro. Kawaajonj Jeikobnonj gomanj miri iikawaa qata El Betel qarou. (El Betel = Betelwaa Benja) ⁸ Betel kanonj laligogi Rebekawaa welenj embia Debora ii komuro. Komuro Betel gomanj baatanonj jujuu gere mombaa kanianonj ronj konji. Jijgenj qama saagitiwaajonj ama jujuu gere iikawaa qata ‘Jijgenj saawaa jujuu’ kaenj qagi.

⁹ Jeikobnonj Mesopotemia (Padan Aram) balononja eleema karo Anutunonj mombou asuginj munj kotuegonj muro. ¹⁰ * Kotuegonj munj kokaen jero moro: “Goo qaga Jeikob (tiliqili eja) qamakejoto, iikaanja toroqenj mende qama laligowu. Kete kanainj uma qaga mono Israel ewaa.” Ponjonj kaen jej qata Israel qarou. (Israel = Anutuwo aonj orori.)

¹¹ * Qata kaenj qama toroqenj Jeikob kokaen ijoro: “Nii Anutu kusunj kuuyaa Toya koloojenj. Gii saanonj koloojenj seisei ana gbiliuruga yonjoo jangogianonj somariinj ubaa. Goononga kanaturuoo mamaga koloojenj kanageso tuunja tuunja asugiwu. Gii kinja kinja yonjoo bemunjalegiaga koloowaga. ¹² Niinonj balonj Aabraham ano Aisak bunja qenj orombeti, ii mono goo bunja qemanja ano goo gemaganonj gbiliuruga yonjoo bunjagia kaanagadeenj koloowaatiwaajonj ii qemanja.”

¹³ Anutunonj qaa kaen ijonj Jeikob mesaonj gomanj miri iikanonja kana-keewanj uro. ¹⁴ * Anutunonj qaaya ijoro moroti, Jeikobnonj balonj iikanonj jamo monj menj waama toonj kuunj ii wain ooyanonj mamatewooya menj morinj iikawaa qaganonj oil gerewaa kelega maaro kemero. ¹⁵ Anutunonj

* 35:1: Jen 28.11-17

* 35:10: Jen 32.28

* 35:11: Jen 17.4-8

* 35:14: Jen 28.18-19

qaa ijoroti, Jeikobnon goman miri iikawaa qata Betel (Anutuwaa miri) qaro. Kian.

Reizelnoj komuro.

¹⁶ Kawaa gematanon Jeikobnon sumanjuruta unjuama Betel goman mesaon kema laligon Efrata goman dodowigi Reizelnoj mera meme kambananon kan kuuro masu jekania boorongia qero. ¹⁷ Masu qenjenmamjenjowo somata qeroti, kamban iikanon koipu embanon qaa kokaen jero moro: "Oo Reizel, toroko mende moba. Gii mono kamban kokaamba kaanagadeen mera ejaga mon mombo mewaga."

¹⁸ Kaen jero mera men komumambaajon ama tomoya men kuuro en qata iikawaajon Benoni qaro. (Benoni = siimbobolona merana) Kaen qaroto, mananon qata Benjamin qaro. (Benjamin = Simbawon merana)

¹⁹ Reizelnoj kaen komuro Efrata kana goraayanon Betlehem kanon ron kongi. ²⁰ Ron kongi Jeikobnon toon jamo mon men Reizelwaa qasirinon kuuro. Reizelwaanon toon jamo ii kamban kokaamba kaanagadeen toroqen nanja.

²¹ Kaen kolooro Israelnon goman ii mesaon toroqen kema laligon Eder miri * korigaa teegen keuma opo sel kuuna iikanon mororongon kuuro. Kian. ²² Jeikobwaa sumanjuruta yononon balon iikanon rama laligon mutu meria Ruuben iinon manaa embia sewanja mende memeta Bilha iwaanon kema motoon eri manja Israelnon iikawaa buzuya moro. *

Jeikobwaa merauruta

1 Hist 2.1-2

²³ Jeikobwaa merauruta 12 ii kokaen: Leawaa merauruta Ruuben ii Jeikobwaa meria mutuya. Iwaa gematanon Simeon, Liwai, Juuda, Aiskar ano Sebulun. ²⁴ Reizelwaa merawoita qagara Joosef ano Benjamin. ²⁵ Bilha Reizelwaa welen embawaa merawoita ii Dan ano Naftali. ²⁶ Zilpa Leawaa welen embawaa merawoita ii Gad ano Aser. Jeikobwaa merauruta kaanja ii Mesopotemia (Padan Aram) balanon koloogi. Kian.

Aisaknoj komuro.

²⁷ * Jeikobnon kema laligon Kiriati Arba (qata mon Hebron) kawaa kosianon Mamre gomanon manja Aisakwaanon keuro. Asia Aabraham ano manja Aisak yoronon wala balon iikanon waba koloon laligori. ²⁸ Manja Aisakwaa laaligo kambanja ii yambu 180 kolooro komuro. ²⁹ Eja wana kolooro yambuyanon momogoro goron qen komun ambosakonjuruta yononon toroqero. Merawoita Iisoo (Eesau) ano Jeikob yoronon qamoya ii ron koni. Kian.

36

Iisoowaa gbiliuruta

1 Hist 1.34-37

¹ Iisoo qata mon Edom iwaa gbiliuruta yonoo qa arengia ii kokaen: ² * Iisoonon Keinan emba karoon ononoti, iyonoo qagia ii kokaen: Ada ii Hit eja Elon iwaa borataga, Oholibama ii Hiwi eja Zibeombaa meria Ana iwaa borataga. ³ * Basemat ii Ismaelwaa borata Nebaiotwaa naanja.

* 35:21: Eder = lama tuumbaa jaagalen meme miri koriga * 35:22: Jen 49.4 * 35:27: Jen 13.18 * 36:2: Jen 26.34 * 36:3: Jen 28.9

⁴ Adanon Iisoowaa meria Elifaz mero Basematnon iwaa meria Reuel mero. ⁵ Oholibamanon Jeus, Jalam ano Kora onono. Iisoowaa merauruta kaen ii Keinan balonon koloogi.

⁶⁻⁷ Jeikob ano Iisoo yoroonon miriwaa oro tuunja tuunja mamaga egiti-waajon balon wabaga laligoriti, iikanon mende sokono. Esuhinagaranon somata totoon kolooro motoon rama laligowombaaajon amamaagi. (6) Kawaajon Iisoonon embauruta, meraborauruta ano kanagesouruta kuya iwaa mirinon laligogiti, ii unuano. Ii unuama lama bulmakao tuunja tuunja, donji kameluruta ano esuhina iwoiwa kuuya Keinan balonon laligon mokoloroti, ii men koga Jeikob mesaon balon mononon keno.

⁸ Iisoo qata mon Edom iinon kaen ama Seir balon baanayawo kanon kema laligogi.

⁹ Iisoonon Seir balon baanayawo kanon laligon Edom kanageso yonoo bemunjalegia kolooroti, iwaa gbiliuruta yonoo qa arengia ii kokaen:

¹⁰ Iisoowaa merauruta yonoo qagia ii kokaen:

Embia Ada iwaa meria qata Elifaz. Embia Basemat iwaa meria qata Reuel.

¹¹ Elifazwaa merauruta 5 ii

Teman, Omar, Zefo, Gatam ano Kenaz.

¹² Iisoowaa meria Elifaz iwaa embia sewanja mende memeta qata Timna iinon Elifazwaa meria Amalek mero. Iisoowaa embia Ada iwaa esa ejauruta ii kianj.

¹³ Reuelwaa merauruta 4 ii

Nahat, Zera, Sama ano Miza. Iisoowaa embia Basematwaa esauruta eja ii kianj.

¹⁴ Iisoowaa embia Oholibama iinon Iisoowaa merauruta

karonon ononoti, ii qagia Jeus, Jalamano Kora qagi.

Oholibama ii Zibeombaa meria Ana iwaa borata kolooro.

¹⁵ Iisoowaa gbiliuruta tuunja tuunja yonoo eja pongia

ii kokaen: Iisoowaa meria mutuya Elifaz iwaa merauruta

eja ponj koloogiti, ii qagia Teman, Omar, Zefo, Kenaz, ¹⁶ Kora, Gatam ano Amalek. Elifazwaa gbiliuruta eja ponj Edom balonon koloogiti, ii kianj. Ii Iisoowaa embia Ada iwaa esaurutaga koloogi.

¹⁷ Iisoowaa meria Reuel iwaa merauruta eja ponj koloogiti,

ii qagia kokaen: Nahat, Zera, Sama ano Miza. Reuelwaa gbiliuruta eja ponj Edom balonon koloogiti, ii kianj. Ii Iisoowaa embia Basemat iwaa esaurutaga koloogi.

¹⁸ Iisoowaa embia Oholibama iwaa merauruta eja ponj koloogiti,

ii qagia kokaen: Jeus, Jalamano Kora. Eja ponj ii Iisoowaa embia Oholibama, Anawaa borata iwaa merauruta koloogi.

¹⁹ Iisoo (Esau) qata mon Edom iwaa merauruta kianj ano yonoo kanage-sourugia ano eja pongia ii kianj.

Seir kanagesowaa qa arenja

1 Hist 1.38-42

²⁰ Hoor kanagesowaa eja Seir iwaa merauruta wala Edom balonon laligogiti, iyonoo qagia ii kokaen:

Lotan, Sobal, Zibeon, Ana, ²¹ Dison, Ezer ano Disan. Seirwaa merauruta ii wala Edom balonon Hoor kanageso yonoo eja pongiaga laligogi Iisoonon kanagen karo.

²² Lotambaa merawoita woi ii qagara

Hori ano Heman. Lotambaa naanja qata Timna.

²³ Sobalwaa merauruta qagia ii kokaenj:

Alwan, Manahat, Ebal, Sefo ano Onam.

²⁴ Zibeon iwaa merawoita woi qagara Aiya ano Ana. Anawaa sunduya ii kokaenj: Iinonj manja Zibeombaa dongia balonj qararanjkonjkonjkonj galej koma onono nene monjgama negi iikanonj apu jaaya jaaya geriawo mokolooro.

²⁵ Anawaa meraborawoita woi ii meria Dison ano borata Oholibama.

²⁶ Disombaa merauruta qagia ii kokaenj: Hemdan, Esban, Itran ano Keran.

²⁷ Ezerwaa merauruta qagia ii kokaenj: Bilhan, Zaawan ano Akan.

²⁸ Disombaa merawoita woi ii qagara Uuz ano Aran.

²⁹ Hoor kanagesoya kanagesoya yonoo eja ponjurugia yonoo qagia ii Lotan, Sobal, Zibeon, Ana, ³⁰ Dison, Ezer ano Diisan.

Hoor kanagesoya kanagesoya yonoo eja ponjurugia ii arengiaa so Seir balononj kaenj laligogi. Kianj.

Edom yonjoononj kinj ponj arej

1 Hist 1.43-54

³¹ Israel kanageso yonjoononj kinj ponj monj mende galej koma onono walawala kambanjanonj kinj ponj kokaenjanonj Edom balonj kanonj galej koma onoma laligogi: ³² Beorwaa meria Bela iinonj Edom yonoo kinj ponjgia kolooro. Iwaa sitiaa qata Dinhaba.

³³ Belanonj komuro Bozra gomambaa eja qata Jobab, Zerawaa meria iinonj Belawaa dujanonj kinj koloonj laligoro. ³⁴ Jobabnonj komuro Teman balombaa eja qata Husam iinonj dujanonj kinj koloonj laligoro. ³⁵ Husam komuro Hadad, Bedadwaa meria iinonj dujanonj kinj koloonj laligoro. Hadadnonj Moab balononj kema Midian eja yonowo manja qen unun haamo ano. Iwaa sitiaa qata ii Awit. ³⁶ Hadadnonj komuro Masreka gomambaa eja qata Samla iinonj dujanonj kinj koloonj laligoro.

³⁷ Samlanonj komuro Saul iinonj kitianonj kinj koloonj laligoro. Iwaanonj gomanj miri Rehobot ii Yufreitis apu gowoyaa kosianonj ero. ³⁸ Saulnonj komuro Baalhanan, Akborwaa meria iinonj Saulwaa kitianonj kinj koloonj laligoro. ³⁹ Akborwaa meria Baalhanan komuro Hadarnonj kitianonj kinj koloonj laligoro. Iwaa sitiaa qata ii Pau. Embiaa qata Mehetabel. Ii Matredwaa borata ano Mezahabwaa esiaga laligoro.

⁴⁰ Iisoowaa gbiliuruta yonoo eja ponj qa arengiaa ii isigiaa so ano gomanj miri balongiaa so kokaenj kolooro:

Timna, Alwa, Jetet, ⁴¹ Oholibama, Ela, Pinon,

⁴² Kenaz, Teman, Mibsar, ⁴³ Magdiel ano Iram. Eja ii Edom kanagesowaa eja ponjurugiaga laligogi qagiaa so gomanj miri balongiaa qagia qagi.

Edom qata monj Iisoo iinonj wala balonj menj rama laligonj Edom kanagesowaa bemunjaleya kolooro. Kianj.

37

Joosef ano daremunuruta

¹ Aisaknonj Keinan balononj waba koloonj laligoro meria Jeikobnonj iikanonj toroqen laligoro. ² Jeikobwaa gbiliuruta iyonoo sundugia kokaenj:

Joosefnonj eja gbaworo yambuya 17 kolooro daremunuruta, manjaa embawoita sewanjgara mende memeta Bilha ano Zilpa yoroo merauruta

yoŋowo lama ano meme (nonin) tuuŋa tuuŋa galen koma oŋoma laligogi. Kaen laligon daremunurutanon sili anŋiti, iikawaa sunduya bologa bologa ii maŋa ijoro moma laligoro.

³ Jeikobnon eja waŋa kolooro meria Joosefnon kolooroti, iikawaaŋon maŋanon ii merauruta tosaŋa kuuya unuugun uutanon jopagon muŋ laligoro. Kambaŋ moŋnon maleku koriga iima-aiŋaiŋawo boria koriga ii meŋ Joosef muro. ⁴ Maŋanon ii daremunuruta kuuya unuugun uutanon jopagon muŋ laligoroti, iwa a daremunurutanon ii iima kanaiŋ kazi ama muŋ iwo ala-alawaa qaaya moŋ mende amin moma laligogi.

⁵ Gomantiŋa moŋnon Joosefnon gaon moŋ moŋ iima iikawaa sunduya ii daremunuruta injiŋoro mogi. Ii mogi uugianon waaro kazi mamaga moma muŋ laligogi. ⁶ Sunduya ii kokaen jero mogi: “Mobu, nii gaon moŋ iijenj, ii kokaen: ⁷ Anana gawonon laligon wiit padi boranana somoŋgombaa tani anjon. Kaen anij noonon wiit padi borana iikanon waama koŋa nano oŋoonon boran kanon mono noonon boran liligon sigon nanjuya.”

⁸ Kaen injiŋoro moma daremunurutanon Joosef kokaen ijogi: “Gii nonoonon kin poŋga koloonaga me? Gii oŋanon galen koma nonomambaaŋon moŋan me?” Joosefnon gaon iima kawaa sunduya injiŋoroti, iikawaaŋon yoŋoo uugianon mombo toroŋen waaro kazi somata totoon moma muŋ laligogi.

⁹ Kawaa gematanon gaon moŋ moŋ mombo iima iikawaa sunduya daremunuruta kokaen injiŋoro mogi: “Niinon gaon moŋ iibe iikanon ween, koin ano sengelao 11 kanon noonon usugogi.”

¹⁰ Sunduya ii maŋa ano daremunuruta injiŋoro mogi maŋanon temboma kokaen jeŋ muro: “Gii gaon tania kaŋa ii nomaembaaŋon iijaŋa? Nii, nemunŋa ano daremunuruga nono mono nomaenanon goonon kan jaasewanon simin kuma namonon usugowonaga?” ¹¹ * Kaen kolooro daremunurutanon uugianon motoqoto moma muŋ laligogito, maŋanon qaa ii uu konononon ano ero romononon laligoro. Kian.

Joosef sewan meŋ wama Iijipt balonon kenŋi.

¹² Kambaŋ moŋnon Joosefwa a daremunuruta yoŋonon maŋgiaanon lama tuunuruta galen koma oŋombombaaŋon Sekem gomaŋ kosianon kema laligogi. ¹³ Iikanon laligogi Israelnon Joosef kokaen ijoro: “Merana, goo daremunuruganon Sekem kosianon lama tuunana galen koma oŋoma laligojuti, ii moŋan. Saanon koi kana wasin gombe yoŋoonon kema.” Kaen ijoro “Saanon kemaŋa,” jero.

¹⁴ Jero kokaen ijoro: “Gii mono kema daremunuruga ano lama tuunana iniima nomaen laligojuti, iikawaa qaa sunduya ii meŋ eleema kan jena momaŋa.” Kaen jero moro Hebron dondoonononŋa wasin muro kema kema Sekem balonon keuro.

¹⁵ Sekem balonon keuma balon korianon kana moŋgama lan kema laligoro eja moŋnon mokolon iima kokaen qisin muro: “Gii naa iwoiga moŋgama laligojan?”

¹⁶ Qisin muro kokaen meleeno: “Nii daremunuruna yoŋooŋon moŋganjen. Yoŋonon dakanon liligon lamaurugia galen koma oŋonjuti, ii saanon jena momaŋa.”

¹⁷ Kaen meleeno kokaen jero: “Yoŋonon mono gomaŋ koi mesaon kenŋi. Dotan gomanon kembombaaŋon jegi mobe.” Kaen jero moma

* 37:11: Apo 7.9

daremunuruta yonoo kanagianon onjotaan kema Dotan goman kosianon kema mokoloon onono.

¹⁸ Mokoloon onoma kosogianon mende keuroto, sigersigen endu karo daremunanoy ii iima ajoroon Joosef qewombaaon angonan анги. ¹⁹ Angonan ama iyangiodeen kokaen amin mogi: “Iibu, gaon ii-i eja iikanon mono endu kaja. ²⁰ Ayo, mono kagi kema qenin komuro qamoya apu ronj mononon gilinin kemero kokaen jewonja: ‘Oro kawalianon mono ii qero komuro.’ Gaonaa honanon nomaen koloowaati, ii mono iikawaa gematanon iibonja.”

²¹ Kaen amin mogi Ruubenon ii moma Joosef borogianonga metogon laaligoya somonjomambaaon moma kokaen jero: “Ii mono mende qenin komuwaa.” ²² Toroqen kokaen jero mogi: “Saya mono mende maabu. Balon qararanonkonjonon apu ronj koi nanji, ii saanon iikanon giligi keme-waato, borogianon mono iwaa selianon mende oosirin qewu.” Ruubenon Joosef borogianonga metogon angon koma wama manaanon eleema kembojon moma qaa kaen jero.

²³ Kaen jero moma nanji Joosefnon daremunuruta yonoonon kouro. Kouro malekuya koriga iima-ainainawo boria koriga mouma karoti, ii lan horon menjugenjuranji. ²⁴ Ii menjurama kogia qelanjin menj kema apu rononon giligi kemero. Apu ronj ii apuya qaa gbamenaga nano.

²⁵ Kaen ama nene newombaaon kamaan ragi. Kamaan rama jaagia uugi keno Ismael kanagesowaa komahooro eja tosanon Gilead goman mesaon kamelgia donon donon kuun onoma awanjo kagi injiigi. Yononon kamel qagianon daje rombo, sele morimoriwaa kelega ano marasin gere tokoya qata mor bala ii анги bosima Iijipt kantrinon kembombaaon kagi.

²⁶ Kaen injiima Juudanon daremunuruta kokaen injjoro: “Anana konana qenin komuro sayaa qaaya kolatin asangwonjati een, iikanon mono nomaen ilaan nononaga? ²⁷ Iinon ananaa konana koloon ananaa sakinana koloojiwaaon mono boronananon selianon mende oosirin qewonjato, saanon kagi kema Ismael eja yononon ii sewanja mewutiwaaon onjombonja.” Kaen injjoro daremunurutanon ii moma uumotoonngo ama wambelaagi.

²⁸ * Kaen анги Midian balombaa Ismael kanagesowaa komahooro eja yononon kan koma unjuuguwombaaon анги. Kaen анги kogia Joosef ii apu ronononga horogi kouro silwa kota 20:non sewanja mewutiwaaon ononji. Ononji Ismael eja yononon ii sewanja menj wama Iijipt kantrinon kenji.

²⁹ Kenji Ruubenon mongenja eleema apu rononon karo Joosef iikanon mombo mende nano iima wosoya juno wosobiria qendeema malekuya menjurano. ³⁰ Malekuya menjurama kouruta yonoonon eleema kanj kokaen injjoro: “Mera gbaworonon mono daengen alin sooja? Yei, mangaa siita! Iikawaa qaaya ananaa qananon uro mono nomaen ambenaga?”

³¹ Kaen injjoro meme (nonin) ejia monj menj qegi komuro Joosefwaanon maleku menj meme iikawaa sayanon qendunjon menj boligi. ³² Menj bolin malekuya koriga iima-ainainawo boria koriga ii menj mirinon kema manja qendeema kokaen ijogi: “Nono koi mokoloonon. Ii meraga Joosefwaanonga me qaago, ii saanon iima gosiwa.”

³³ Kaen jegi iima gosin kokaen jero: “Koi ii meranaanon malekuga. Oro kawalia mononon mono japalelen qero komuro gogoro. Onanon, Joosef ii kitomitoro borombooron kolooro.” ³⁴ Kaen jenj amburerej ama

* 37:28: Apo 7.9

wosobiria qendeema malekuya menjurama selia namononj menj bolinj meriaajonj kambanj koriga jingenj qama saama laligoro. ³⁵ Kaenj laligoro meraborauruta kuuya yonononj kanj ulunjolenj menj mubombaajonj angito, iinonj ii qetama togonj uukondungadeenj moma kokaenj jero: “Qaago! Niinonj mono jinjenj qama saama laligonj komunj koomu gomanonj meranaanonj kememaŋa.” Kaenj jenj Joosefwaajonj saama laligoro.

³⁶ Kaenj laligoro kambanj kanonj Midian balombaa komahooro eja yonononj Joosef wama Iijipt kantrinonj keuma sewanŋa mewutiwaajonj anŋi Faarao kimbaa jawinŋa monj qata Potifar, kimbaa laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galenŋiaga laligoroti, iinonj ii sewanŋa mero welenqeqeya omaya kolooro. Kianj.

38

Juuda ano Taamar

¹ Kambanj kanonj Juudanonj daremunuruta onjomesaonj yagomananonj Adulam gomanonj kemenj eja monj qata Hira iwo rama laligoro. ² Kanonj laligonj Juudanonj Keinan eja monj qata Sua iwaa borata iima embiaga mero motoonj eri. ³ Motoonj eri embianonj koro ama mera menj qata Er qarō. ⁴ Kaenj qama mombo koro ama mera monj menj qata Oonan qarō. ⁵ Kawaa baatanonj mombo toroqenj mera monj menj iwaa qata Sela qarō. Mera ii Kezib gomanonj laligonj kanonj mero.

⁶ Kaenj laligogi Juudanonj meria mutuya Er iwaajonj emba monj qata Taamar muro embiaga kolooro. ⁷ Embiaga kolooroto, Juudawaa meria mutuya Er iinonj Pombaa jaanonj kilega meme koloonj laligoroti, iikawaajonj Poŋnonj jenj tegonj muro komuro. ⁸ Komuro Juudanonj meria Oonambaajonj kokaenj jero: “Gii saanonj dagaanonj malo menj qambota koloowanj iwaawaa kana qaaya otaanj iwo enj dagaajonj gbili mekolooowa.”

⁹ Kaenj jeroto, Oonanonj gbili ii iwaa buŋa mende koloowaati, kaenj moma sili kokaenj ama laligoro: Dataajonj gbili mekoloowabotiwaajonj iwaa emba maloyawo enj laligoriti, kambanj iikanonj kambanj so mera mekomekoloowaa sele apuya ii eenj namononj maama laligoro. ¹⁰ Sili kaanj ama laligoroti, ii Pombaa jaanonj kilegamonj kolooro. Kawaajonj Poŋnonj ii kaanŋadeenj jenj tegonj muro komuro. ¹¹ Komuro Juudanonj enaroya Taamar kokaenj ijoro: “Gii mono manŋaa miri gomanonj eleema kema maloya laaligo laligona merana Selanonj somariinj somata koloonŋo gii gombaa.” Keeta kokaenj romonŋonj kaenj ijoro: Selawaa dawoita komuri iinonj iikawaa so laligonj kaanŋadeenj komuwabo. Kaenj romonŋonj Taamar ijoro manŋaa gomanonj eleema kema kanonj rama laligoro.

¹² Kanonj rama laligoro kambanj koriga tegoro Suawaa borata, Juudawaa embia iinonj komuro. Komuro jinjenj qama saama laligoro tegoro Juudanonj gomanj balonj qata Timna kanonj eja tosanonj iyanŋaa lamauruta yonoo jugia motogiti, ii injiimambaajonj uro. Adulam gomambaa eja alia Hira iwo motoonj iikanonj uri. ¹³ Uri Taamar buzu qaa kokaenj jegi moro: “Moba, goo eja enaroganonj mono lamauruta yonoo jugia motomambaajonj ama Timna gomanj balononj kenja.”

¹⁴ Kaenj jegi moro. Juudawaa meria Selanonj mono somariinj somata kolooro kilenj ii embia koloowaatiwaajonj mende muro. Kawaajonj Taamarnonj malo laligomambaa malekuya qetegonj wanj kawososenonj wanj jaaya esuunj turunj aoro. Kaenj ama Timna kekembaa kananonj kema taonj qata Enaim kanonj keuma kiropo nagu kosianonj raro.

15 Raro Juudanonj kanj iima jaasewana esuurotiwaajonj ii mende iima kotonj ii kana somata embaga kaenj romonjgoro. 16 Enaroyaga raroti, ii mende moma kotorotiwaajonj ama kana goraayanonj iwaanonj kema kokaenj ijoro: “Saanonj kana niinonj giwo ewota.”

Kaenj ijoro moma kokaenj qisiro: “Niwo ewagatiwaa tawaya mono naa iwoiga nomba?”

17 Kaenj qisiro kokaenj ijoro: “Nii neenaa tuunjonja meme meria gbaworoya monj ambe goononj kawaa.” Kaenj ijoro kokaenj qisiro:

“Ii wala mende kanj kouro qaagaa honja koloowaatiwaa iwoi monj ii nomba me qaago?”

18 Kaenj qisiro kokaenj jero: “Noo qaanaa honja koloowaatiwaa iwoi monj ii mono naa iwoiga gombenaga?”

Kaenj jero kokaenj meleeno: “Munjen aasoganonj qaga mokotaankejani, ii ano iikawaa kasa wota ano gbaruga boroganonj menj nanjani, mono ii nomba.” Kaenj meleeno iwoi ii munj iwo ero koro ano. 19 Iwo enj waama mirianonj kema wanj kawosesenja luluuma qetegonj malo laligomambaa malekuya ii mombo mouma laligoro.

20 Kaenj laligoro Juudanonj kamban monjonj Adulam gomambaa eja alia Hira wasinj kokaenj ijoro: “Gii mono meme (noninj) meria gbaworoya menj kema emba ii muna noo qaanaa honja koloowaatiwaa iwoi ii meleema gono menj kawa.” Gawonj kaenj mewaatiwaajonj Hira wasiro kenoto, Hiranonj emba ii mende mokolooro. 21 Mende mokolonj Enaim eja tosaanja kokaenj qisij onjoma jero: “Siimolonj jigowaa kana somata embanonj Enaim kokaamba kana goraayanonj raroti, ii dakanonj?”

Kaenj jero kokaenj meleema ijogi: “Emba kaanja monj ii kokanonj mende laligoro.”

22 Kaenj jegi Hiranonj eenj eleema Juudawaanonj kanj ijoro: “Niinonj kema emba ii mende iibe. Gomanj iikawaa toya yonjonj kaanagadeen qaa kokaenj jegi mobe: ‘Siimolonj jigowaa kana somata embia monj ii kokanonj mende laligoro.’”

23 Kaenj ijoro Juudanonj kokaenj jero: “Oo alana, mesaowa! Iinonj iwoi ii saanonj menj laligowaa. Iwoi monj amboraga, mono jomoma noronji gamunonj turunj norombabo. Niinonj meme meria gbaworoya koi ii saanonj ambe kenoto, giinonj emba ii mende mokoloona.”

24 Kaenj jero koinj karoombaa so tegoro tosonianonj Juuda buzu qaa kokaenj ijogi moro: “Goo enaroga Taamarnonj mono serowilinj ama koro ama laligoja.”

Kaenj ijogi Juudanonj ii moma Mooseswaa kana qaawaa so jenkooto kokaenj ano: “Ii mono wama ororaanj gerenonj giligi kemenj jewaa.”

25 Ii wama ororaanj kenji enaroyanonj Juudawaajonj qaa kokaenj ano keno: “Oo enarona, iwoi kokawaa toyanonj mono nono koro ama laligojen. Kawaaajonj munjenj aaso koi, iikawaa kasa wota ano gbaru koi mono iima gosinj toya mokoloowa.”

26 Qaa kaenj ano keno moma anja iwoiya ii iima gosinj kokaenj jero: “Iinonj qaa ii onja jeja. Niinonj ii merana Selawaa embia koloowaatiwaajonj mende mube. Kawaaajonj iinonj mono nii nuugunj emba dindinja koloonj qaa ii jeja.” Kaenj jenj emba iikawo mombo mende ero.

27 Kanagenj merabora memambaa kambanjonj kanj kuuro mera gesoyaa uutanonj sunesune eja meria woi rari. 28 Rari mera memambaaajonj ano monjonj boria suluro kamaaro. Kamaaro koipu embanonj ii iima moma

kasa oso popolanj menj borianonj somonjonj kokaenj jero: “Iinonj wala asugija.”

²⁹ Kaenj jeroto, mera kanonj boria mombo hororo uro alianonj wala asugiro. Iinonj asugiro koipu embanonj kokaenj jero: “Oo mono iikaanja ama kanaga menjurama asugijan.” Kaenj jero qata Perez qagi. (Perez = Kania menjuranja.) ³⁰ Kawaa gematanonj aliaa borianonj beweso kasa oso popolanj eroti, iinonj asugiro qata Zera qagi. (Zera = oso popolanj) Kianj.

39

Joosef ano Potifarwaa embia

¹ Kambanj batuya kanonj Ismael kanagesowaa komahooro eja yonjononj Joosef wama Iijipt kantrinonj keuma sewanja mewutiwaajonj angj. Angj Iijipt eja monj qata Potifar, Faarao kimbaa jawanja monj ano laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galengiaga laligoroti, iinonj ii sewanja mero welenqeqeya omaya kolooro.

² * Kaenj ama laligoro Ponjonj Joosefwo nano iwoi kuuya ama menj laligoroti, iikanonj toomorianj mokolooro. Iinonj toya Iijipt eja iwaa mirinonj laligoro. ³ Kaenj laligoro Ponjonj Joosefwo nama kondoonj muro iwoi kuuya borianonj menj laligoroti, iikanonj toomorianjawo kolooro. Kaenj kolooro toyanonj ii iiro. ⁴ Toyanonj ii iiro awaa sokono iwaa jaanonj iima-ainj mokolooro ijoro anaa laaligoyaa galanja kolooro. Potifarnonj Joosef kuunj muro miriaa iwoi kuuya galenj kono esuhina bunyaya kuuya iwaa borononj ano kalanj koma laligoro. ⁵ Miriaa iwoiya ano esuhina bunyaya ii kuuya Joosefnonj galenj kombaatiwaajonj borianonj ano laligoroti, Ponjonj kambanj iikanonjadeenj kanainj Iijipt eja iwaanonj miri iwoiya ii Joosefwaajonj ama kotuegonj laligoro. Potifarwaa mirianonj ano gawonjonj ilawoilaya kuuya eroti, ii kotumotue qaganonj ero. ⁶ Kaenj ero Potifarnonj ilawoilaya enj muroti, ii kuuya Joosefwoa borianonj andaboronj nama anjo ii me woi iikawaa majakakaya monj mende moro. Iinonj nene nemambaajonj kaangadeenj motoqoto mende moma siiseweweya qaa laligoro. Joosefwoa selia onjonbonjonj somariiro kaitanianonj iima-ainjanjawo ero laligoro.

⁷ Kaenj laligoro kambanj tosia tegoro Potifarwaa embianonj Joosef iima iimanaanja moma kokaenj ijoro: “Gii mono kana niwo ewo.”

⁸ Kaenj ijoroto, iinonj ii togonj toyaa embia kokaenj ijoro: “Qaago! Moba, tona anjo mirianonj ilawoila ejiwaa majakakaya mende momakejato, esuhina bunyaya kuuya ii mono niinonj galenj koma laligomambaajonj noo boronanonj andabororota eja.

⁹ Kaenj ero miri kokawaa uutanonj ii ano nii noroo ku-usunaranonj mono ororonj eja. Giinonj iwaa embia koloojanjwaajonj gii anjonj koma nonoto, iwoi tosia monj ii noojonj mende anjonj kono. Kawaaajonj nii nomaembaajonj ama nanamemenj bologa totoonj kaanja ii ama iikanonj Anutu qotogonj singisonjo ambenaga? Awawi totoonj” ¹⁰ Kaenj ijoro moma qaa kaanja ii weemboria so Joosef ijonj laligoroto, iinonj kilenj ii qotogonj kema iwaa dunj eenonj kema iwo ewotiwaajonj mende wambelaaro. Kaenj iwo motoonj laligowotiwaajonj kaangadeenj togoro.

¹¹ Kaenj togonj laligoro weemboria monjonj miriwaa welenqeqeuruta yonoononga monjonj miri uutanonj mende laligoro Joosefnonj gawonja jejeta memambaajonj miri uutanonj uro. ¹² Uro emba iikanonj Joosefwoa

* 39:2: Apo 7.9

malekuyanōŋ qelanjin meŋ kokaen ijoro: “Gii mono kana niwo ewo.” Kaen ijoroto, Joosefnōŋ malekuya ii iwaa borianōŋ mesaōŋ olōŋ koma qiqigōŋ kema sombenōŋ seleenŋen kamaaro. ¹³ Malekuya iwaa borianōŋ mesaōŋ olōŋ koma sombenōŋ kamaaroti, emba iikanōŋ ii iiro.

¹⁴ Ii iima miriwaa welenqeQuruta oŋoono kagi ii kokaen injjoro: “Mobu, lonanōŋ Hibruu eja ii wama mirinananoŋ karoti, iinoŋ mono gōŋgiso gōŋgegee ama nonoma laligoja. Iinoŋ niwo ewojoŋ noonōŋ koujato, niinoŋ qama gigilaajen. ¹⁵ Qama gigilaawe moma malekuya noo wosonanōŋ mesaōŋ olōŋ koma qiqigōŋ kema seleenŋen kemeja.”

¹⁶ Kaen injjōŋ Joosefwaanōŋ maleku kosianoŋ ano ero Joosefwaa toyanōŋ eleema kawaatiwaaŋ mamboma raro karo. ¹⁷ Karo sundu ii kaanagadeen ijoro: “Hibruu welenqeqe eja ii wana ananaa mirinoŋ karoti, iinoŋ mono niwo gōŋaŋgole amambaaŋ noonōŋ koujaa. ¹⁸ Koujaato, niinoŋ qa gigilaawe malekuya noo wosonanōŋ mesaōŋ olōŋ koma qiqigōŋ kema seleenŋen kemejaa.”

¹⁹ Kaen ijoro Joosefwaa toya ii embianoŋ sundu kaen jero moro kokaen ijoro: “Goo welenqeQeganōŋ mono kaen ama nonja.” Kaen ijoro irina soono uuta gere jero. ²⁰ Uuta gere jero jeŋ kotoŋ Joosef meŋ Faarao kimbaa kapuare mirinoŋ eja galen koma oŋoma laligogiti, mono kapuare miri iikanōŋ oŋgi kemeŋ en laligoro. ²¹ * Joosefnōŋ kapuare miri iikanōŋ laligoroto, Poŋŋōŋ Joosefwo nama kotuegōŋ kiankoomu muŋ laligoro kapuare miriwaa galen waŋanoŋ ii iima iwaaŋoŋ iima-aiŋaiŋ moro. ²² Iima-aiŋaiŋ morotiwaajōŋ eja kuuya kapuare mirinoŋ ragiti, ii Joosefnōŋ galen koma oŋombaatiwaaŋ iwaa boronoŋ oŋoono. Iwoi kuuya kanōŋ ama meŋ laligogiti, ii Joosefnōŋ jeŋ kotoŋ oŋnotiwaa so otaan ama meŋ laligogi.

²³ Poŋŋōŋ Joosefwo nama kotuegōŋ muŋ kondooro iwoi kuuya ama meŋ laligoroti, ii toomorianoŋ asugin ero. Kawaajōŋ kapuare miriwaa galen waŋanoŋ Joosef iwoi kuuya nomaen galen koma jeŋ kotoŋ oŋoma laligoroti, iikawaa majakakaya moŋ mende totoŋ moma laligoro. Kian.

40

Joosefnōŋ eja woi yoroŋ gaŋgaraa kania jero.

¹ Kambaŋ tosia tegoro Iijiptwaa kin poŋaa wain apu qambiwaaw galen ano bered oŋoombaa galen yoronōŋ somatagara Iijiptwaa kin qotogon kana ŋogiri. ² Kaen ani Faarao kinōŋ jawina woi, wain oo qambiwaaw galen waŋa ano bered oŋoombaa galen waŋa iyoroŋoŋ irina soono. ³ Iriŋa soono jeŋ kotoŋ uruama kimbaa laaligoyaa sikiriti yoŋoo kawali galenŋiaa kapuare mirinoŋ iwaa borianōŋ orooŋgi kemeŋ. Joosefnōŋ kapuare miri iikanōŋadeen laligoro. ⁴ Sikiriti yoŋoo kawali galenŋianoŋ Joosef jeŋ kotoŋ muro ii welen qen oroma laligoro. Kaen laligoro kambaŋ tosaana toroqen kapuare mirinoŋ en waama laligogi.

⁵ Kaen en waama laligogi Iijipt kimbaa wain apu qambiwaaw galen ano bered oŋoombaa galen yoronōŋ gomantiina motoŋgo iikanōŋadeen gaŋgaraa iyaŋa iyaŋa iiri. Gaŋgaraa kania ii aŋa aŋa. ⁶ Ii iiri Joosefnōŋ umugawodeen yoroŋoŋ uma iriuro uukamakamaa ama bosoleen rari.

⁷ Kaen rari Faarao kimbaa jawinwoita iyoronōŋ Joosefwaa somatayaa kapuare mirinoŋ iwoi motoŋ rariti, ii kokaen qisiŋ orono: “Oro kete nomaembaajōŋ jaasewangara wosobiri jaajaa uuŋ rajao?”

* 39:21: Apo 7.9

⁸ Qisij orono kokaen meleema ijori: “Noro gaonjara anj anj iijotato, iikawaa kanagara ii moronon jero moboraga?” Kaen ijori Joosefnon kokaen jero: “Anutonon mono gaon kanagia jejetaa Toya koloojato, saanon kilen gaonjara nijori momanja.”

⁹ Kaen jero wain apu qambiwaaw galen wananon gaonj iiroti, iikawaa sunduya ii Joosef kokaen qero moro: “Nii gaonaa uutanon wain apu gere mon ii noo wosonanon nano iijen. ¹⁰ Wain apu gerewaa boria karoon nanji kanainj sota juma kouma kuuji, kamban iikanonadeen juraya kouma tuno kanjenja kanjenja asuginj momogogi honjaa kota osaajuya. ¹¹ Osaagi nii Faarao kimbaa qambia boronanon menj nama honjaa kota menj mejejaawe apuya Faarao kimbaa qambinon kemero kimbaa borianon anjenja.”

¹² Kaen qero moma Joosefnon kokaen ijori: “Gaonjaa kania ii kokaen: Gere boria karoon ii mono weemboria karoombaa sareya kolooja. ¹³ Weemboria karoonj tegoro Faarao kinjonj goo wangga metaama isama goma mombo gawonjanonj goombaa. Gii wala iwaanonj wain apu qambiwaaw galenaga laligonj qambi Faarao kimbaa borianonj ama laligonati, iikawaa so mono mombo ama laligowaga.

¹⁴ Kaen laligowagato, siiseweweya qaa laligowagati, kamban iikanonj mono nii romongonj kiankoomu noma sunduna Faarao kinj ijona moba. Kaen ama ilaanj nona kapuare miri koi mesaonj kamaabenaga. ¹⁵ Moba, nii Hibruu kanagesowaa balononga esunmumu qaganonj yonjgoro nuangi kanj kokaamba kaanagadeen iwoi bologa monj kapuare miri koikawaa dutanonj nonjgitiwaa so ii mende ambe.”

¹⁶ Joosefnon kaen jero moro bered oonjoombaa galen wananonj aliaa gaonjaa kania awaa jenj asariroti, ii iima kokaen jero moro: “Niinonj kaanagadeen gaonj iibe iikanonj bered konde karoonj noo wanjanonj qindiinj kajenja. ¹⁷ Niinonj kawe konde qaganonj eu raji, iikanonj bered iwoi naanjiawo kania kania Faarao kimbaajonj ejato, koonja koonja yonjononj kouma konde qindiinj kajenati, iikanonjadeen ii nedaborojuya.”

¹⁸ Kaen jero moma Joosefnon kokaen meleema ijori: “Gaonjaa kania ii kokaen: Konde karoonj ii weemboria karoombaa sareyaga. ¹⁹ Weemboria karoonj tegoro Faarao kinjonj jenj koto ro wasanonj suunj qetoonj goma wangga ano qamoga metaama gere talonawononj mondongj koonja koonja yonjononj kouma busuga nedaborowuya.”

²⁰ Kaen meleema jero weemboria karoonj tegoro Faarao kimbaa kolokoloo kambanjonj kanj kuuro jawinjuruta kuuya ii nene lomban oonj onjono. Ii oonj onjooma wain apu qambiwaaw galen wana ano bered oonjoombaa galen wana iyoroo wanggara ii jawinjuruta yonjoo jaanonj metaano. ²¹ Wain apu qambiwaaw galenonj wala gawonja menj laligoroti, ii toroqenj mewaatiwaaajonj kuunj muro mombo toroqenj qambi ii Faarao kimbaa borianonj ama laligoro.

²² Kaen laligoroto, kinjonj bered oonjoombaa galen wanaa qaaya jenj tegoro Joosefnon gaonjaraa kania jero moritiwaa so ii wasanonj uunj qetoonj wana ano qamoya ii metaama mondongj nano. ²³ Iikawaa gematanonj wain apu qambiwaaw galen wana iinonj Joosef mende romongonj muroto, ii duduunj qemasologenj laligoro. Kianj.

¹ Yambu woi tegoro Faarao kinjon gaon mon kokaen iiro: Iinon Nail apu gowoyaa goraayanon nano ² bulmakao donja 7 awaa soroya kele busugiawo ii apu gowoya iikanonja kouma bowololoo batugianonj nama tembanj kegbanj negi. ³ Iyonoo gemagianonj bulmakao tosaanja 7 sii gbaranjiagadeen kaitanigja kaapironja ii apu gowoya iikanonja kouma bulmakao mutuya iyonoo kosogianonj kema apu gowoyaa goraayanonj nanji. ⁴ Bulmakao kaapironja sii gbaranjiagadeen iyonononj bulmakao donja awaa soroya kele busugiawo 7 ii gogon ononji. Faarao kinjon gaonj ii iima iikanondeen uuta tooro moma waaro. ⁵ Waama gaonjaajonj mombo moma kemenj kema en gaonj monj kokaen iiro: Wiit dumunj kota gowoya motoongowaa batuyanonj honja kota somasomata kanjenjiawo 7 awaa totoonj ii tongbama giliro kamaanj nanji.

⁶ Iyonoo gemagianonj honja kanjenjiawo 7 ii mombo tongbama giliro kamaanj nanji balonj qararanjonkonjaa haamo gerianonj onjoro soolinj gipeya (auta) koloogi. ⁷ Honja boloboolo kanjenjiawo yonononj honja kanjenjiawo kogia somasomata kuukuuya ii gogon ononji. Faarao kinjon iikanondeen uuta tooro moma poranj ama waama moro honja qaagoto, ii gaonja kolooro. ⁸ * Gomanj asariro Faarao kinjon gaonjaajonj motoqoto moma Iijipt kantriwaa tiriqoonjonj ano momakooto eja kuuya horonj onono iwaa jaasewanonj kougij. Kougij gaonj iirotiwaa sunduya ii jero mogito, kuuya yonononj gaonjaa kanagara ii Faarao kimbaajonj jen asariwombaaajon amamaagi.

⁹ Amamaagi wain apu qambiwaa galenj wananonj nama Faarao kinj kokaen ijoro: "Oo kinj, nii kana songiweti, iikawaa qaayanonj keteda koi uunanonj kouro romonjgojenj. ¹⁰ Kambanj monjonj Faarao kinjonj jawinwoita noroojonj ama irinja soono noma laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galenjaa kapuare mirinonj noono rabe. Nii ano bered onjoombaa galenj wanja ii niwo iyanjaa kapuare mirianonj noroono rari.

¹¹ "Iikanonj rama laligonj norononj gomantiinja motoongjo iikanonjadenj gaonjara anja anja iiri. Gaonaraa kania ii iyanja iyanja. ¹² Gaonara iiri Hibruu eja gbaworo monjonj iikanonj norowo laligoro. Iinonj sikiriti yonoo kawali galenjaa welenjeqeya laligoro noro gaonara ii ijori. Iinonj gaonaraa kanagara ii iyanja iyanja jenj asarinj norono. ¹³ Kanagara jero moritiwaa so honja mono tororo kokaenj asugiro: Niinonj gawona wala menj laligoweti, Faarao kinjonj nii gawonj iikanonj mombo noonoto, alana bered onjoombaa galenjaa qaaya jenj tegoro wasanonj idonj qetoonj wanja ano qamoya ii metaama mondonj nano."

¹⁴ Kaenj jero Faarao kinjonj moma Joosefnonj jaasewanonj koubaatij waajonj jenj kotonj tosaanja wasinj onjono kema kapuare miriwaa dutanonjga uulanjowo wama kagi. Kagi jero wanj juya motogij opoqiisi malekuya utegonj Faarao kimbaa jaasewanonj kouro. ¹⁵ Kouro Faarao kinjonj Joosef kokaenj ijoro: "Niinonj gaonj monj iibe kuuyanonj iikawaa kania jewombaaajonj amamaajuto, monjonj goo kanaga kokaenj nijoro mojenj: 'Monjonj gaonja gijoro moma giinonj iikawaa kania saanonj jenj asarinjkejanj.'"

¹⁶ Kaenj jero Joosefnonj Faarao kinj kokaenj meleema muro: "Oo Faarao kinj, niinonj qaagoto, Anutunonj mono gaonjgaa kania jenj asarinj qaa awaa gonoo uuganonj qeangowaa."

¹⁷ Kaenj meleema muro Faarao kinjonj kokaenj jero: "Nii gaonj iijenji, iikawaa uutanonj neeno Nail apu gowoyaa goraayanonj nanjenj. ¹⁸ Kanonj nambe bulmakao donja 7 awaa soroya busugia omakelegagiawo ii apu

* 41:8: Dan 2.2

gowoya iikanonja kouma bowololoo batugianonj nama tembanj kegban nejuya. ¹⁹ Iyonoo gemagianonj bulmakao tosaanja 7 sii gbaranggiagadeen kaitanigia kaapironja totoonj ii apu gowoya iikanonja koujuya. Niinonj bulmakao bologa totoonj kaanja ii kambanj monjonj Iijipt balonj kuuya kokanonj mende injibe. ²⁰ Bulmakao sii gbaranggiagadeen kaitanigia kaapironja iyonononj bulmakao donja busugia omakelegagiawo 7 wala koujuti, ii gogonj onjonju.

²¹ “Ii gogonj onjonjuto, ii kilenj kaitanigianonj gogonj onjonjutiwaa so utequte mende kolooro injijento, wala kaitanigianonj kaapironja totoonj kouma nanjuyati, iyonononj kaanjadeen toroqen nanjuya. Nii gaonj kaenj iima uuna tooro poranj ama waajenja. ²² Waama mombo enj gaonj monj kokaenj iijenja: Wiit dumunj kota gowoya motoongowaa batuyanonj honja kota somasomata kanjenggiawo 7 awaa totoonj ii tonjgbama giliro kamaanj nanjuya.

²³ “Iyonoo gemagianonj honja kanjenggiawo tosaanja 7 ii unjuta juma kouma tonjgbama giliro kamaanj nanji namo qararanjonjonjaa haamo gerianonj ii onjooro soolinj melaada ano gipeya (auta) koloojuya. ²⁴ Honja boloboolo gipeya kanjenggiawo ii honja kanjenggiawo awaa soroya ii gogonj onjonjuya. Niinonj gaonj woi ii iima tirigoonjonj ejauruna injojento, kuuya yonononj iikawaa kanagara jenj asarinj nombombaa amamaaju.”

²⁵ Faarao kinjonj kaenj jero Joosefnonj qaa kokaenj ijoro: “Oo Faarao kinj, goononj gaonjwoi iikawaa kanagara ii motoonjgo koloojao. Anutunonj iwoi kanagenj amambaajonj moji, iinonj ii Faarao kinj gii gisaanja. ²⁶ Bulmakao donja 7 awaa soroya ii yambu 7:baa sareya koloaju. Wiit dumunj kota honja kanjenggiawo awaa totoonj 7 ii kaanagadeen yambu 7:baa sareyaga. Kanagara ii ororonj ano motoonjgo koloojao.

²⁷ “Bulmakao sii gbaranggiagadeen kaitanigia kaapironja 7 kanagenj koujuti, ii yambu 7:baa sareyaga koloaju. Wiit dumunj kota honja kanjenggiawo 7 balonj qararanjonjonjaa haamo gerianonj onjooro soolinj gipeya (auta) koloajuti, ii bodi laaligowaa yambu 7 iikawaa sareyaga koloaju. ²⁸ Anutunonj iwoi kanagenj amambaajonj moji, iinonj ii gi gisaama qendeenja. Faarao kimbaajonj qaa keteda koi kaenj jejenj, ii mono iikawaajonj ama jejenj. ²⁹ Oo kinj, yambu 7:baa so nene morianj somata qatawo asuginj Iijipt balonj kuuya sokoma ewaa.

³⁰ “Ii ewaato, yambu 7 iikawaa gemagianonj bodiwwaa yambu 7 koloonj tiwitiwilaa somata kondooro Iijipt kantrinonj boliwaa. Iikanonj asugiro nene morianj wala Iijipt balononj eroti, ii balonj so yonononj duduudaborowuya.

³¹ Bodi ii kotakota totoonj ewaatiwaaajonj ama gomanj so ejemba yonononj nene moriambaa yambuya 7 wala Iijipt balononj eroti, iikawaa qaaya ii mombo mende romonjonj laligowuya. ³² Anutunonj gaonj kania motoonjgo ii ambenja woi gono iijanji, ii kania kokaembaajonj: Anutunonj qaa ii mono somonjonj jenj kotiinj anota raja. Ii jenj kotiinj anoti, kawaajonj iikanonj mono uulanjawo asugiwwaa.

³³ “Kawaajonj Faarao kinj gii saanonj momakooto eja monj qaa tororo gosinjeji, ii meweengonj kuuna Iijipt kantri koi galej koma laligowaa.

³⁴ Kaanjadeen kia wanja wanja kuunj onjona gomanj sokoma galenggiaga laligowu. Yonononj nene moriambaa yambuya 7 iikaanja uugianonj nene honjgiawo Iijipt balononj asugiwuti, iikawaajonj jero mendeengi bakagia 5 kolooji yonononjga motoonjgo motoonjgo menj gawmambaa kowinonj menj kululuunj laligowu.

³⁵ “Yonononj nama mono jenjkooto anji yambu awaa 7 koloowuti, iikaanja uugianonj nene honjgia korebore menj kululuunj gosinj laligowu. Kaenj

ama wiit dumuŋ kota ii Faarao kimbaa kowi miria miria kanon meŋ kululuuŋ laligowu. Ii taon so gawmambaa kowi miria miria kanon meŋ kululuuŋ galeŋ koma laligogi kanagembaa neneyaga ewaa. ³⁶ Nene kaen meŋ kululuuŋ laligowuti, ii mono gawmambaa kowi miri so galeŋ kongi mawosusunon ero kanageŋ bodiwaa yambu 7 Iijipt balon so koloowaati, kamban iikanon ii saanon meŋ mendeema neŋ laligowuya. Kaen anŋi kantriwaa kanatuuru nononon bodi iikawaa kambananon nenewaa mende komuŋ gororonŋowonŋa.” Kian.

Faarao kinon Joosef Iijiptwaa eja ponŋa kuuro.

³⁷ Joosefnon qaa kaen jero Faarao kin ano jawinuruta kuuya yononon areŋ iikawaaŋon mogi sokono ainŋa mogi.

³⁸ Kaen mogi Faarao kinon jawinuruta kokaen injoro: “Eja kokawaa uutanon beŋ yonoo unayanon nano laligoji, nono ii kaŋŋa eja moŋ saanon mende mokoloowonŋa.”

³⁹ Kaen injoro mogi Joosef kokaen ijoro: “Anutunon qaa areŋ kuuya koi gisaanŋi, iikawaaŋon gii kaŋŋa momakooto eja qaa tororo gosinagati, ii moŋ mende laligoja. ⁴⁰ * Kawaajon gii mono naa jinŋaron mirinaa galeŋa waŋa koloon laligowa. Giinon noo kanagesouruna kuuya jeŋ koton onona yononon mono goonon qaa teŋ koma qaagaa baatanon laligowu. Niinon jinŋaron duŋ raranon ramakejeŋi, iikayadeŋ romonŋon kawaajon ama gii guugun somataga koloon laligomanŋa.”

⁴¹ Kaen ijon toroqen kokaen ijoro: “Moba, niinon gii Iijipt kantri kuuya kokawaa eja ponŋia laligowagatiwaaŋon kuun gonjen.” ⁴² * Kaen ijon boro susuyaa jenjen kanon aaso munŋen kaŋŋa qata mokotaan laligoroti, ii qetegon Joosefwaa boro susuyanon mouro. Opoqiisi maleku iima-ainŋinawo opo taanjon memeta ii mouma mun soron goulnon memeta moŋ ii meŋ Joosefwaa aroyanon kono kemero.

⁴³ Kaen ama hoos kare qabo soroya anŋaa kareyaa qerewenŋa ii iwaajon jeŋ tegoro iikanon uro hoosnon horogi kema kan laligoro. Kaen kema laligoro kimbaa sikiriti manjaqeqe eja moŋnon wala qele kema goda qen mubombaajon kokaen qaro qagi laligoro: “Geja! Mono kesaambu!” Kaen ama mun Iijipt kantri kuuyaa eja ponŋa kuun muro. ⁴⁴ Faarao kinon Joosef kokaen ijoro: “Niinon Faarao kin koloojento, Iijipt kantri kuuya kokaamba moŋnon moŋ mono goo jega qotogon boria me kania mende metaambaa.”

⁴⁵ Kaen ijon Joosefwaa qata gbilia (Iijipt qaanon) Zafenat-Panea qaro. Kaen qama Heliopolis taombaa jigo gawon galeŋ qata Potifera iwaa borata Asenat ii embiaga koloowaatiwaaŋon muro. Kaen kantriwaa eja ponŋa koloon Iijipt kantri iimambaaŋon kema liligoro. ⁴⁶ Joosefnon yambuya 30 kolooro kanon Faarao Iijiptwaa kinŋa iwaa jinŋaron gawon kanain mero. Ii meŋ Faarao kimbaa sitia mesaon Iijipt uutanon sokoma liligon laligoro.

⁴⁷ Nene moriambaa yambuya 7 iikawaa kambananon balonŋianon nene honombononŋa qaa asugin onono. ⁴⁸ Nene moriambaa yambuya 7 kan kuugiti, iikawaa kambananon Joosefnon jeŋ kotooro nene kania kania Iijipt balonon asugigiti, ii meŋ kululuuŋ taonŋia so kema gawmambaaŋon anŋi. Namu koria taon so liligon rama keŋgiti, iikanon nene honŋa asugigi ii meŋ taonŋia so kema qenjaaro kowi mirigianon anŋi. ⁴⁹ Joosefnon jeŋ kotooro wiit padia ano dumuŋ kota tosia ii qenjaaro kowi mirigianon hononŋa qaa meŋ kululuuŋ anŋi. Ii sakasin kowe goraayanon ejiwaa so uma nana. Nene

* 41:40: Apo 7:10 * 41:42: Dan 5:29

morian kelemalelen asugin toroqen erotiwaajon nene tarugia ii toroqen weengon bimbimgogi bimooro amamaan mesaogi.

⁵⁰ Bodi kambaanon mende kan kuuro walawala kanon embia Asenaton Joosefwaa merawoita woi orono. Asenat ii Heliopolis taombaa jigo gawon galeñ qata Potifera iwaa borataga. ⁵¹ Meria mutuya kolooro Joosefnon qaa kokaen jero: “Anutunon ilaan nono kakasilin majakakana kuuya ano amanaa gomambaa iwoiya kuuya ii duduun laligojen, iikawaa-jon.” Kaen jen meriaa qata Manase (Duduujen.) qaro. ⁵² Meria kanageno kolooro Joosefnon qaa kokaen jero: “Nii siimbobolonaa balonon laligowe Anutunon koloonseisei nonji, iikawaa-jon.” Kaen jen qata Efraim qaro. (Efraim = Koloonseisei nonja.)

⁵³ Nene morian somataa yambuya 7 Iijipt balon sokoma kan kuugiti, ii en koug tegoro. ⁵⁴ * Yambu 7 ii tegoro Joosefnon qaa jerotiwaa so bodiwaa yambuya 7 ii kanain kan kuugi. Bodi ii balon tosia kuuya sokoma kolon eroto, Iijipt balonon nene ii goman so kowigianon ero. ⁵⁵ * Iijipt kanageso korebore yononon kanain bodi moma Faarao kimbaa qama nene onombaatiwaa-jon welengi. Welengi moma Faarao kinon ii kuuya kokaen injjoro: “Ono mono Joosefwaanon kenggi iwoi ii me ii ambutiwaa jen koton onombaati, ii mono ten koma otaan amakebu.”

⁵⁶ Bodinon kantri kuuya sokoma en Iijiptwaa goman goman kuuya kanon toroqen mamaga bimooro. Kaen kolooro Joosefnon jen koto-ro qenjaaro kowi miria miria iyonoo nagugia horon nene ii Iijipt yononon sewan mewutiwaa-jon angi. ⁵⁷ Bodi ii balon kuuya sokoma bimoon erotiwaajon ejembanon goman so kanon Iijipt kan Joosefwaanon kouma nene sewan men laligogi. Kian.

42

Joosefwaa dauruta Iijipt balonon kenggi.

¹ Iijipt kanon nene eroti, qaa ii Keinan balon kanon jegi tuno Jeikobnon moma merauruta kokaen injjoro: “Ono mono naambaajon silemale ama kuru jaa aimalaligoju? ² * Iijipt kanon wiit dumun kota eji, niinon qaa kaen mobe. Anana mende komun laaligo toroqen laligowombaa onono mono waama Iijipt kemeñ kanon nene tosia sewan men kagi nen laligowona.”

³ Kaen injjoro moma Joosefwaa dauruta 10 ii mirigia mesaon nene sewan mewombaa-jon Iijipt balonon kembombaa angi. ⁴ Mangia Jeikobnon Joosefwaa koga Benjamimaa qaganon tiwitiwilaa mon ubabotiwaajon toroko moro. Kawaa-jon ii dauruta yonowo mende wasin muro kenggi.

⁵ Keinan balonon bodi ii kaanideen erotiwaajon Israelwaa merauruta yononon Keinan eja tosanon kengiti, iyonoo batugianon wiit dumun kota sewan mewombaa-jon motoon kenggi. ⁶ Kengito, Joosefnon Iijipt kantriwaa eja pongia rama laligoro. Iinon wiit dumun kota ii kanagesoya kuuya yononon sewan mewutiwaa-jon ano iwaanon kouma laligogi. Kawaa-jon dauruta kagiti, iyononon kouma iikanonadeen iwaa batanon simin kuma namonon usugogi. ⁷ Kaen usugogi Joosefnon dauruta iniima moma koton ononoto, iyanaa kania kolatin onoma waba eja tani ama onoma horon ureen onoma qaa geriawo jen kokaen qisin onono: “Ono mono dakaya naambaajon kajuya?” Qisin onono kokaen meleengi: “Nono Keinan balononga nene sewan mewombaa-jon kajan.”

* 41:54: Apo 7.11 * 41:55: Jon 2.5 * 42:2: Apo 7.12

⁸ Kaen meleengi Joosefnon dauruta injiima moma kotonj ononoto, yonononj ii mende moma kotonj mugi. ⁹ * Mende moma kotonj mugi Joosefnon eenjanonj gaonja yonoojonj iiroti, ii momoyanonj kouro romonjonj sonj jaa susugia motonj kokaen injijoro: “Ye, mangaa siita! Ono kike kakasililinj ejaga kolooju. Nono kantrinana dakanonj baagenj looloria ero aworo (defence) ama manja qewombaajonj bimoojonj, onononj ii iima gosinj mobombaajonj koi kajuya!”

¹⁰ Kaen injijoro kokaen meleengi: “Oo eja ponnana, kaen qaago. WelenqeQuruga nono nene sewana mewombaajonj kajona. ¹¹ Nono kore eja motoongowaa merauruta koloojonj. Nono eja dindina laligonj qolomolonj mende jenkejonj. Goo welenqeQuruga nonononj balonj iimagoosiwaa manjaqeqe ejaga mende koloojonj.”

¹² Kaen meleengi totoronkota “Qaago toton!” gama kokaen toroqero: “Nono kantrinana dakanonj baagenj aworo (defence) ama manja qewombaa bimoojonj, onj ii iima gosinj mobombaajonj koi kajuya!”

¹³ Ii moma kokaen meleengi: “WelenqeQuruga nono Keinan balombaa eja motoongowaa meraurutaga, daremunj 12 koloojonj. Konana konoganonj kambanj kokaamba mannanawo mirinonj raro mojonj mende toroqen laligoja.”

¹⁴ Kaen meleengi kokaen jen onono: “Kaen koloorogo onj onjanonj gomanj iimagoosiwaa manjaqeqe ejaga koloojuti, ii mono injidaborowe tegoja.

¹⁵ Kaen laligojutiwaajonj niinonj kokaen angotete menj onjoma: Faarao kinonj jaawo laligoji, niinonj qaa honj toontoona iikawaa so jojopanj qaa kokaen jen kotiijen: Kogia konoganonj koi mende kawaaati eenj, onj mono balonj koi mende mesaonj kembuya. ¹⁶ Onj qaa honj jeju me qaago, niinonj ii angotete memambaajonj kokaen jejenj: Onj mono batugianonja monj wasigi kema kogia konoga wano koi kawao. Tosaana onj mono koi mamboma kapuare mirinonj rama laligowu. Kaen mende ambuti eenj, onj onjanonj balonj iimagoosiwaa manjaqeqe ejaga kolooju. Faarao kinonj jaawo laligoji eenj, niinonj qaa honj toonj iikawaa so jojopanj qaa ii jen kotiijen.”

¹⁷ Kaen jen onjoma jero kapuare mirianonj onjooingi weemboria karoombaa so ragi. ¹⁸ Weemboria karonj koloorogo Joosefnonj kanj qaa kokaen injijoro: “Jaagiawo toroqen laligowombaajonj mobuti eenj, onj mono iwoi jemanati, ii anji niinonj saanonj laaligogia somonjomana. Niinonj kaanagadeen onj kaanja Anutuwaawo jeta uugumambotiwaajonj keena momakejen. Kawaaajonj onj mono kokaen ambu: ¹⁹ Onj eja dindina qolomolonia qaa laligojuti eenj, daremunj onjooonja mono monjonj kapuare mirinonj toroqen raro tosaana onj saanonj wiit dumunj kota menj gomangianonj eleema kembu. Iikanonj kema mirigianonj kanagesourugia bodi qaganonj laligojuti, ii nene onjombu. ²⁰ Onj mono kaen kema kogia konoga wama noononj kawu. Kagi qaagiaa honjanonj kaen asugiro iima moma kotonj mende unjuwe komuwuya.” Qaa kaen injijoro mono iikawaa so anji.

²¹ Yonononj Hibruu qaagianonj batugianonj qaa kokaen aminj mogi: “Nono konana sili ama muninj, iikawaa ironja kileganonj mono onjanonj qanananonj uja. Iinonj laaligoya somonjonj kiankoomu mubombaajonj welema kuuj nonono kakasililinj somata iininto, iwaawo qaaya moma ii tondumende otaaninj. Kawaaajonj kakasililinj lombotawo koi kanonj ananaa qanananonj uja.”

* 42:9: Jen 37.5-10

22* Kaen aminj mogi Ruubenonj kokaen jero: “Nii kamban kanonj kokaen injoweto: ‘Onjo eja gbaworo ii mono sili bologa mende ama mubu.’ Kaen injoweto, onjo noononj qaa ii qewagon silemale anji. Mobu, kamban kokaamba iwaa sayaa ironanonj mono qanananonj uro kakasililinj mojonj.”

23 Kaen aminj mogi Joosefnonj yonjowo Iijipt qananonj qaa jero mojononj meleeno. Kawaajonj yonjononj qaagia jegi saanonj moma asariroti, ii daurutanonj mende moma kotogi. 24 Joosefnonj qaagia moma asarinj eleema saaro. Saama mombo eleema injiima yonjowo qaa jero. Yonjowo qaa jenjo Simeon batugianonjga menj jero yonjoo jaagianonj somonjgogi. Kianj.

Joosefwaa dauruta Keinan balononj eleengi.

25 Joosefnonj jenkooto kokaen ano: “Welenqege onjo mono eja iyonjoo taru gesogianonj wiit padi mougi qaa ootanonj kouro motomotoonj yonjooononj moner esugia ii totogianonj anja anja tarugianonj moubu ano kana kekembaa nene samonja ii kaanjadeen onjombu.” Kaen jenj kotonj onjono iikawaa so otaanj anji. 26 Kaen otaanj anji wiit padi tarugia ii donji qagianonj somonjgonj mesanaj kenji. 27 Kema kema gaonj ewombaajonj miri mojononj keuma daremunj yonjooononjga mojononj donjia wagimambaajonj ama taru kasia isama moner esuya ii taru qaa ootanonj nene qaganonj raro iiro. 28 Ii iima daremunja kokaen injjoro: “Hei! Iibu, noononj moner koi mono meleema tarunanonj mougi rajaa.” Kaen moma wosogia junjo aarunj tililinjgonj aima aonj kokaen jegi: “Anutunonj koi mono naa iwoiga ama nononja aanj?”

29 Kema kema Keinan balononj mangia Jeikobwaanonj keuma iwoi koloonj onjototi, iikawaa sunduya ii kuuya kokaen ijogi moro: 30 “Kantri iikawaa eja ponja iinonj horonj ureenj qaa molanjkota jenj gomanj iimagoosiwaa manjaqege ejaga koloowonagati, iikawaa tani kaanja ama nonono.

31 “Kaen ama nononoto, nono ii kokaen ijoniinj: ‘Nono eja dindinja qolomolonana qaa laligonj balonj iima gosiwombaajonj ama mende kajonj. Qaago totoon!’ 32 Nono eja motoongowaa meraurutaga, daremunj 12 koloonj laligojonj. Mojononj mende toroqenj laligoro konana konoganonj kamban kokaamba Keinan balononj manjanawo mirinonj raja.’

33 “Kaen ijoniinj balonj iikawaa eja ponjanonj nonoojonj qaa kokaen jero: ‘Onjo eja dindinja me qolonmolojgoya laligojuti, ii kokaen gosinj onjoma momanja: Onjooononjga daremunjgia monj ii mono mesaogi niwo koi raro tosaanja onjo saanonj wiit padi menj eleema kumbu. Kema mirigianonj kanagesourugia bodi laligojuti, ii nene onjombu. 34 Onjo gomanj iimagoosiwaa manjaqege ejaga qaagoto, eja dindinja qolomolongia qaa laligojuti, ii kokaen gosinj onjoma momanja: Onjo mono kema kogia beju ii wama noononj kawu. Kaen kagi daremunjgia meleema onjombe saanonj balonj kokanonj angunenj-qangunenj ama laligowu.’”

35 Kaen jenj taru gesogianonjga nene kowigianonj maagi moner esugia monenjgiawo ii tarugianonj motomotoonj totogianonj raro mokoloogi. Moner esugia mokoloonj iima ii ano mangia motoonj aarunj lalanjaninj toroko mogi. 36 Kaen mogi mangia Jeikobnonj kokaen injjoro: “Onjo merauruna korebore nuambombaajonj moju: Joosefnonj mende laligoja. Simeon ananawo mende laligoja. Benjamin ii kaanjadeen nuama wama kembombaajonj jeju. Siimbobolo kuuya kanonj mono noo qananonj uja.”

37 Kaen injjoro moma Ruubenonj manja qaa kokaen ijoro: “Nii Benjamin mende wama eleema kanj gomanjati eenj, gi saanonj neenaa merawoina woi

* 42:22: Jen 37.21-22

ii uruna komuwao. Benjamin ii saanonj noo boronanonj ana ii mono galej koma kema laligonj wama eleema kaj gomaŋa.”

³⁸ Kaenj iJOROTO, Jeikobnonj meleema jero: “Merawoina konoga woi iyoroononga datanonj komuro koganonj motoonngo laligoja. Onjo kananonj kembombaajonj mobuti, iikanonj tiwitiwilaa monjonj iWaa qaganonj ubaati eenj, onjo mono kondoogi wosobiri uutanonj mono noo qananonj uro komuj waj juna lanjonawononj koomu gomanonj kememaŋa. Kawaaajonj noo merananonj mono nomesaonj onjowo mende kemma.” Kianj.

43

Joosefwaa daremunuruta eleema Iijipt kenji.

¹ Keinan balanonj bodi lombotawo ii toroqenj ero. ² Jeikobwaa kanagesourutanonj wiit padi Iijipt kantrinonja menj kagiti, ii kuuya nedaborogi qaono mangianonj merauruta kokaenj injjoro: “Onjo mono mombo eleema kema nenenana tosaana sewana mewu.”

³ Kaenj injjoro Juudanonj kokaenj jero: “Eja ponj iinonj kaparanj koma nonoo galej meme qaa kotakota kokaenj jero: ‘Kogianonj onjowo mende kawaati eenj, onjo mono noo jaasewananonj mombo koubombaajonj amamaawu.’

⁴ Kawaaajonj giinonj konana wasina nonowo kawaati eenj, nonononj saanonj gomesaonj nenenana sewana mewombaajonj kembonja. ⁵ Eja iikanonj qaa kokaenj ninijoro: ‘Kogianonj onjowo mende kawaati eenj, onjo mono noo jaasewananonj mombo koubombaajonj amamaawuya.’ Kawaaajonj giinonj Benjamin anjonj kombagati eenj, nono mende kembonja.”

⁶ Juudanonj kaenj jero Israelnonj kokaenj jero: “Onjo mono naambaajonj kogia monj laligojiwaa qaaya eja ii ijogi morotiWaaajonj nii uulombo somata nonju?”

⁷ Kaenj jero kokaenj meleema jegi: “Eja iikanonj anana ano kanagesourunana ananaajonj tororo qiqisi kania kania nonoma kokaenj ninijoro, ‘Mangianonj jaawo laligoja me qaago? Daremunjgia monj laligoja me qaago?’ Kaenj jerotiWaaajonj qiqisiya ii nonononj onanondeenjenj meleeninj. Iinonj kanagenj konana wama kawutiWaaajonj jenagati, ii mono walawala kamban kanonj nomaenj mobonaga?”

⁸ Kaenj jegi Juudanonj mana Israel kokaenj ijoro: “Kawaaajonj eja gbaworo ii mono noo boronanonj ama wasina motoonj kembonja. Kaenj ana afaanjonj uulanawo gomesaonj kananonj keninj nono, gii ano embameraurunana anana mende komuj gororongowonja. ⁹ BenjamimBaa laaligoyaa doweya iikawaa qaaya mono noo borononj ero eleema kaj gomambaajonjenj kotiijenj. Niinonj ii mende wama eleema koi kaj goo jaasewanganonjenj mende oomanjati eenj, iikawaa ironjanonj mono noo qananonj uro goo jaanonj bosima laligowe namononj laaligona tegowaa. ¹⁰ Kambanj koriga ezelobezelo ama mende mambombonagati eenj, nonononj mono endu kema eleema koi kaninj ambenja woi koloonaga.”

¹¹ Kaenj jero amagia Israelnonj kokaenj jero mogi: “Kaenj kolooji eenj, onjo mono kokaenj ambu: Gomanj kokawaa toomoriana awaa totoonj tosia koi kaana ii menj taru gesogianonj mouma kema eja ii kalenj mubu: Sele morimoriwaa kelega tosia, moronj apuya, danej riki, marasinj gere tokoya qata mor gipi, komonj, gou ano seu wakato iikawaa hongia. ¹² Silwa moner walaga taru gesogiaa qaa oogianonj mougi menj kagiti, ii ano iikawaa so qaganonj toroqenj ama mindirigi janjgoyanonj somariinj 2:waa so kolooro ii menj eleema kema mubu. Tosianonj koposo ama ii gesogianonj anji

me nomaen? ¹³ Kogia kaanagadeen wama uulanawo waama eja iikanonj mombo eleema kenji. ¹⁴ Anutu ku-usunj kuuyaa Toyanonj mono eja iikawaa jaanonj kiankoomuya onono iinonj daremunjgia monj ano Benjamin ii onowo mirinonj koi eleema kawutiwaajonj wambelaawaa. Noo meraururanonj komuntiwilaa ambuti eenj, niinonj mono eenj totoonj laligomana.”

¹⁵ Kaen injjoro kalen iwoi ii menj silwa monen menj kagiti, iikawaa so qaganonj toroqen ama mindirigi jangyanoj somariinj 2:waa so kolooro. Ii menj Benjamin motoonj wama waama uulanawo Iijipt kema Joosefwaa jaanonj keugi. ¹⁶ Keugi Joosefnonj Benjamin ii yonoo batugianonj iima iikanondeen miriaa galenja kokaen jenj kotonj muro: “Gii mono eja koi unjuama neenaa mirinonj kema onjoona rabu. Ragi kema oro monj qenj oonj weembaa neneya mozozonjgona yonononj saanonj niwo motoonj nene newonja.” ¹⁷ Joosefwaa miriaa galenjanonj jenj kotonj murotiwaa so eja ii unjuano Joosefwaa mirianonj kenji.

¹⁸ Unjuano Joosefwaa mirianonj kema jenengia ororo toroko moma kokaen romonjonj batugianonj jegi: “Wala kaninj monenana meleema taru gesonananonj mougi menj keninj, iikawaajonj yonononj mono nunuama kanj koi nonoongi rajonj. Yonononj mono qelanjinj nununj ureenj haamo ama nonoma nonoongi welenqeqeuruta omaya kolooninj donjiurunana kalugonj anjonj koma onjombubo.” ¹⁹ Kaen jenj nama Joosefwaa miriwaa galenja iwaanonj uma kenji miri naguyanonj nano iwaajonj qaa kokaen jegi: ²⁰ “Oo somatanana, nono kambanj mutuya nene sewanja mewombaajonj koi kaninj. ²¹ Kanj nene sewanja menj mombo eleema kema kananonj miri monjonj kema ewombaajonj rama taru gesonanaa kasia isama monenana totonananonj ii kore gesonana anja anja qaa oogianonj nene qaganonj raro iininj. Kawaajonj monen ii kete mombo meleema menj kajonj. ²² Silwa monen ii morononj taru gesonananonj meleema mombo anoti, ii nono mende mojonj. Nonononj ii ano silwa monenj tosaanja ii qaganonj torokuunj nene sewanja mombo mewombaajonj gesonananonj mouma menj kajonj.”

²³ Kaen jegi miri galenjanonj kokaen jero: “Majakaka mende mobu. Onjoanjiiaa ano manjiiaa Anutugianonj mono mombaa uuta kuuro silwa monen ii taru gesogianonj mouro mokoloogi. Niinonj onjoononj silwa monen ii medaborowe. Kawaajonj keegia mende moma mono uubonjonj rabu.” Kaen jenj Simeon wama yonjoononj kari.

²⁴ Kari motoonj unjuama Joosefwaa mirinonj ugi kanagia songbambutiwaajonj apu onono ano dongigia lolo gbojoja nenegia unjuagi. ²⁵ Yonononj weembaa neneya Joosefwaa mirinonj motoonj newutiwaa qaaya mogi. Kawaajonj Joosefnonj weenj biiwianonj mirianonj koubaatiwaajonj mamboma kalenj iwoigia ii asuganonj arenjonj ragi. ²⁶ Ragi Joosefnonj mirinonj karo kalenj iwoigia menj kanj mirianonj ugiti, ii munj batanonj siminj kuma namononj usugogi. ²⁷ Usugonj waagi jolongia injijonj nomaen laligojuti, qisinj onjoma kokaen injjoro: “Manjgia eja wanjaajonj nijogiti, iinonj nomaen laligoja? Toroqen jaawo laligoja me qaago?”

²⁸ Kaen jero kokaen meleengi: “Goo welenqeqega, nonoo amanananonj saanonj laligoja. Mono toroqen jaawo laligoja.” Kaen meleema goda qenj munj siminj kuma namononj usugogi.

²⁹ Kaen anji jaaya uuro kema karo koga Benjamin, iyanjaa nemunjaa meria ii iima kokaen qisinj onjono: “Kogia konogaajonj nijogiti, iinonj koi koloaja me nomaen?” Qisinj onjoma toroqen kokaen ijoro: “Merana, Anutononj mono kiankoomu gono laligowa.”

³⁰ Kaen ijon koga iima wosoya pororogoro jaaya kalilingoro saamambaajon moma iikanondeen alanzan eleema onomesaon uulanawo miri uuta oloŋa mononj uma anodeen rama saaro. ³¹ Saadaboron jaauŋa songbama miri uuta oloŋa ii mesaon kan tororo mokosinjon nama iyaŋa galenj koma aon nembanene kombutiwaajon jero. ³² Iijipt yonononj Hibruu ejemba yonjowo motoonj nene newombaajon mogi arokuukuuyawo koloojiwaajon ii amamaankeju. Kawaajon Joosefwaa neneya ii iyaŋa koma mugi raro daremunjuruta yonoo ii iyaŋa koma onjonji ragi Iijipt ejemba iwo nene newombaajon kan ragiti, iyonoo nenegia ii iyaŋa konji ragi. ³³ Joosefnonj jero daremunjuruta ii koloogitiwaa so arenjonj onjonji mutuyanonj jaageqeyanonj raro bejugianonj konoganonj raro Joosefnonj jaasewanj qeŋ onoma raro. Kaen rama iyaŋgia aima kotonj aonj walingjonj ragi.

³⁴ Kaen ragi Joosefnonj jero iyaŋaa nene duŋnonja nene tosaanja mendeema meŋ kanj koma onjonji koga Benjamimbaajon ambeŋa 5:waa so toroqen konji nero. Kaen neŋ Joosefwo jejelomban ama afaanikota apu kotgia nerj korisoro qaganonj ragi. Kianj.

44

Joosefnonj daremunjuruta qambiwaa angobato meŋ onjono.

¹ Kawaa gematanonj Joosefnonj miriaa galenja jenj kotonj muŋ kokaen jero: “Gii mono eja iyonoo taru gesogianonj wiit padi ii elaawutiwaa so mouna qaa oogianonj koubu. Kaanjadeen motomotoonj yonoononj monenj esugia ii anja anja toto qeŋ taru gesogiaa qaa oogianonj amba. ² Kogia konoga iwaa taru gesoyaa qaa ootanonj neenaanonj qambi silwanonj memeta ii mono wiit padiwaa monenja meŋ karoti, iikawo amba.” Kaen jenj kotonj muro iikawaa so ano.

³ Gomanj asariro umugawodeen eja ii wasin onjonji donggigia unjuama kananonj kenji. ⁴ Kema siti mesaon koriganonj mende kenji Joosefnonj miriaa galenja kokaen jenj kotonj muro: “Gii mono uulanawo waama eja ii onjotaanj kema mokolonj injiima kokaen qisin onomba: ‘Eja Poŋnonj awaa ama onjono onjo mono naambaajonj iikawaa kitia kilegamonj meleema muŋ kaju? ⁵ Noo somatananonj qambia qaanj nenkeji ano qambia iikanonj unju qeŋ qaa aasangoyaa kania mokolonjkeji, onjo qambi ii mono naambaajonj yonjoro meŋ kaju? Onjo mono sili ii bologa totoonj anju!’ ”

⁶ Joosefnonj miriaa galenja kaen jenj kotonj muro kema mokolonj onjoma qaaya ii jerotiwaa so ijoro. ⁷ Injoro moma kokaen meleengi: “Somatananonj qaa tania kaanja ii mono naambaajonj jeja? Goo welenjqequeuruga nonononj sili bologa kaanja ii mende totoonj anjonj. Ii yamagenj! ⁸ Moba, nono taru gesonanaa qaa oogianonj silwa monenj esu mokoloninji, ii kaanagadeen Keinan balononja meŋ kanj goninj. Nono mono naambaajonj silwa me goul ii somatagaa mirinonja yonjoro mewonaga? ⁹ Welenjqequeuruga nonononja mombaa taru gesoyanonj silwa qambi ii mokoloowagati eej, iinonj mono koomuwaa buŋaga kolooro tosaanja nonononj somatanana, goo welenjqeque omaya koloonj laligowonja.”

¹⁰ Kaen meleengi kokaen jero: “Iikaanja kanonj awaa. Jejutiwaa so ii saanonj ambonja. Mombaa taru gesononja silwa qambi ii mokoloomanjati, iinonj mono noo welenjqeqena omaya koloowaato, tosaanja onjoo selegianonj qaa monj mende ero saanonj onjoangideen mirigianonj kembu.” ¹¹ Kaen jero moma kuuyanonj gesogia anja anja uulanawo qetegonj meŋ kamaanj namononj ama qaa oogiaa kasia isanji. ¹² Aisnji Joosefwaa miriaa

galenjanon dagia mutuyaa taru gesoyanonga kanain qengama mongama kema kema ko bejugia Benjamimbaa taru gesoyanon tetegoyanon iima qambi ii iikanon mokoloo. ¹³ Ii mokoloo yononon uugia kouma eligoro wosobirigia qendeema malekugia menjuqenjurangi. Kaen ama esuhinagia dongi qagianon ama mombo eleema sitinon kenji.

¹⁴ Juuda ano daremunuruta yononon eleema Joosefwaa mirinon kenji iinon kaanjadeen mirianon raro. Raro batanon keuma simin kuma namonon usugogi. ¹⁵ Usugogi Joosefnon kokaen injoro: “Onjo mono naa siliga anjuya? Eja nii kaanjanon mono saanon unju men iwoi yongoro megii ii mokoloonkejenj, onjo ii mende moju me?”

¹⁶ Kaen jero Juudanon kokaen meleeno: “Oo somatanana, nono mono naa qaaga gijowonaga? Nono qaawaajon monganjon. Nononon iwoi bologa mende aninj, ii qendeema gombonatiwaa so qaago. Anutunon mono welenqeqeuruga, nonoo koposowaa qaaya injisaanota asuganon eja. Kawaaajon mombaa taru gesoyanonga qambi ii mokolooji ano tosaan nononon kaanagadeen eja ponjanaa welenqeqeuruta omay koloon laligowanja.”

¹⁷ Kaen meleenoto, Joosefnon kokaen jero: “Niinon iwoi kaanja ii mende ama onomanja. Ii awawi totoon! Eja morowaa taru gesoyanon qambi ii mokolooji, iinondeen mono noo welenqeqena koloon laligowaato, tosaan onjo saanon luaenon eleema manjiaanon kembu.”

Juudanon Benjamimbaajon Joosef welema muro.

¹⁸ Kaen jero Juudanon Joosefwaa batanon kema qaa kokaen jero: “Oo eja ponja, saanon wambelaana welenqeqega niinon qaa tosia eja ponja goojon jewenaga. Giinon Faarao kin anawo ororon koloojanto, kilen welenqeqega nii kazi mende ama nomba. ¹⁹ Eja ponja giinon welenqeqeuruga nono wala kanin kokaen qisin nonona: ‘Onjo manjia ano daremunjia mon laligojao me qaago?’

²⁰ “Kaen qisin nonona nononon eja ponja goojon kokaen meleeninj: ‘Nonoo manjana eja waja koloon konana eja gbaworoga mon mirinon rajao. Konana kanon manjananon eja waja koloo kamba kanon koloo. Nemunanon mera woi orono datanon komuro anodeen laligoja. Iinon mono manja wombo (komunjua) meriaga kolooja.’ ²¹ Kaen meleeninj giinon welenqeqeuruga qaa kokaen ninijona, ‘Onjo mono kogia wama noonon koi kagi ii saanon neenaa jaanon uun iimanja.’

²² “Kaen ninijona nononon eja ponjana goojon kokaen meleeninj: ‘Eja gbaworo ii manja mesaomambaajon amamaawaa. Manja mesaonagi een, manjanon mono komunaga.’ ²³ Kaen meleeninto, giinon welenqeqeuruga nonoonon qaa kokaen jen kotona: ‘Kogia konoganon onjowo koi mende kawaat een, onjo mono noo jaasewananon mombo mende asugiwuya.’

²⁴ “Kaen jen kotona mirinananon eleema kema noo manja, goo welenqeqega eja ponja goonon qaa ii ijininj. ²⁵ Ii ijininj moma manjananon kanagen kokaen jero: ‘Onjo mono mombo Iijipt kema ananaajon nene tosaan sewanja men kawu.’

²⁶ “Kaen jeroto, nono kokaen jeninj, ‘Nononon nononanodeen kembaaajon amamaawonja. Konana konoganon nonowo motoon kemaabaawaajon jewagi een, mono saanon kembonja. Konana bejuya mende wama kembonati een, nononon mono eja pon iikawaa jaasewananon asugiwombaaajon amamaawonja.’

²⁷ “Kaen jenin noo manna goo welenqeqega iinon kokaen jero: ‘Embana Reizelonj merawoina woi orono. Ii onjoangia saanonj moju. ²⁸ Datanonj nomesaonj kema sooro kokaen jewe, “Oro kawalianonj mono kitoqitoro komuro me nomaen?” Kambanj iikanondeen kanainj ii mende iibe. ²⁹ Kete koga koi kaanagadeen nuama kenji kananonj tiwitiwilaa monononj iwaa qaganonj unagati eenj, onjo mono kondooji wosobiri uutanonj noo qananonj uro konjajilinj moma komunj wanj juna lanjonawononj koomu gomanonj kememaŋa.’”

³⁰ Juudanonj toroqen qaa kokaen jero: “Oo eja poŋnana, niinonj konana eja gbaworo ii mende wama kema manna, goo welenqeqega iwaa mirinonj keubenagi eenj, amanananonj mono tiwilaawabo. Iinonj mono uuta kuuya meria bejuya iwaanonj somonjgoro laaligogara motoondeenjaligonjkejaŋo.

³¹ Kawaajonj eja gbaworo ii mende wama keninj mannananonj ii iima mono koomu mokoloowabo. Goo welenqeqeuruga nonoononj kaen asugiro nono mono kondooninj wosobiri uutanonj amanana, goo welenqeqega iwaa qaganonj uro komunj wanj juya lanjonawononj koomu gomanonj kemebaa.

³² Goo welenqeqega niinonj eja gbaworononj mende tiwilaawaatiwaa qaaya ii mannaajonj jenj somonjgonj kokaen ijowe: ‘Ii mende wama goononj eleema kamaŋati eenj, iikawaa qaa lombotanonj mono goo jaanonj noo qananonj uma ero namononj laaligona kaenjaligonj umaŋa.’ ³³ Kawaajonj gii saanonj jenj tegona niinonj eja gbaworo iwaa kitianonj eja poŋna goo welenqeqega omaya koloonj koi laligowe iinonj dauruta yonjowo eleema mirigianonj kembu.

³⁴ “Eja gbaworo kanonj niwo mende kawaati eenj, niinonj mono nomaen ama mannaanonj kemberaga? Wosobiri uutanonj mannaa qaganonj unagati, niinonj mono ii iimambaajonj togonj kotiijenj. Kawaajonj ii noo mende somonjgowa.”

45

Joosefnonj iyanŋaa kania injisaano.

¹* Juudanonj kaen jero ejemba lilingonj onjoma nama injiigiti, Joosefnonj kuya iyonjoo jaagianonj toroqen kania kolatinj anja galenj koma aomambaajonj bimoonj amamaaro. Kawaajonj Joosefnonj kokaen silama qaro: “Onjo mono kore nomesaonj deembu.” Kaen qaro deenji Iijipt eja monononj kosogianonj mende nano Joosefnonj iyanŋaa kania ii daremunjurutu ii kokaen injisaano:

² Iinonj amburerej menj otombeen qama saaro Iijipt ejemba seleengenjaligogiti, iyonononj ii moma Faarao kimbaa jinjkaronj mirianonj kema buzu qaaya ii jegi mogi.

³ Joosefnonj saama nama daremunjurutu ii kokaen injijoro: “Nii Joosef! Amananonj kaanjadeen jaawo laligoja me qaago?” Kaen injijoro mogito, daremunjurutanonj uugia kouma gojono aarunj tililingonj jaayanonj eenj nama qaa monj mende romonjgonj meleema mubombaajonj amamaagi.

⁴ Amamaanj nanji Joosefnonj kokaen injijoro: “Onjo mono noo kosonanonj koi kawu.” Kaen injijoro kagi kokaen injijoro: “Nii Joosef, onjoo daremunjuria sewana mewutiwaajonj anji Iijipt kaweti, ii mono niinonj.

⁵ “Mono uunonj konjajilinj mende mobu. Anutunonj onjo komuwubotiwaajonj nii wala wasinj nono walawala koi kaweta onjononj kaju. Nii sewana mewutiwaajonj ama nonji koi kaweti, iikawaajonj mono onjoangiaajonj irinsoonjsoonj mende moma aowu. ⁶ Bodi koi kanonj mono yambu woiwaa

* 45:1: Apo 7.13

so namo sokoma eja. Ii toroqen mombo yambu 5:waa so ewaa. Kamban iikawaa uutanon balon qen koomo mende ama nene hona mende mokoloon men kululuun laligowonja.

⁷ “Anutunonj mono kana damubiribiriawo otaan onjo laaligogiaa sewana somongoro toroqen jaawo laligon gbili mokoloon onoma namo qaganon laligowutiwaajon moja. Kawaajon ama nii wala wasin nono walawala koi kaweta onjo kaju. ⁸ Kawaajon onononj mende wasin nonggi tanitani koloojato, Anutunonj mono onanonj wasin nono koi kawe. Iinonj kuuj nono Faarao kimbaa jawina mutuya koloon jinjaron mirianonj naa gawonj menkejuti, kuuya iyonoo somatagiaga koloojen. Kaen koloowe Anutunonj Iijipt kantri kuuya koi ii noo boronanonj anota eja ponjiaga koloojen.

⁹ * “Onjo mono kete koi waama uulanawo amanaanonj eleema kema qaa kokaen jegi mobaa: ‘Goo meraga Joosefnonj qaa kokaen jeja: Anutunonj nii kuuj noma Iijipt kantri kuuya ii noo boronanonj anota eja ponjiaga koloojen. Kawaajon giinonj mono kamban mende qen koriwato, uulanawo noononj kawa. ¹⁰ Koi kanj saanonj rara dundunga Goosen balononj meagonj neenaa kosonanonj laligowaga. Gii ano esameraanjuruga, goononj lama bulmakao tuunja tuunja ano ilawoila kuuya bunjaga eji, ii mono men kololoon kawu.

¹¹ “Bodi koi kanonj mono mombo toroqen yambu 5:waa so en ubaa. Kamban iikawaa uutanonj gii, mirigaa sumanjuruga me tinitosauruga tosaanja yonoononjga mononj bodi laligon nenewaa mojqoqoronj ama komunj gororongowabo. Kawaajonj mono Goosen balononj kanj laligon naa iwoiwaajon amamaawuti, niinonj ii onoma laligomanja.’ Amananaajon qaa ii mono kaen jegi mobaa.

¹² “Nii neeno onanonj koi nama onjojon qaa jejenj, ii saanonj ononjgiaa jaagianonj niima kotoju ano kona Benjamin anjo kaanagadeen niima kotoja.

¹³ Kawaajonj onjo mono mannaanonj kema Iijipt kantrinonj qabunja somata kuuya nongita laligojenj ano iwoi kuuya iigiti, iikawaa sunduya ii amana jegi mobaa. Ii moro mono uulanawo wama kamaanj koi kawu.”

¹⁴ Kaen injijon boria koga Benjamimbaa aroyanonj giliro kemero saaro Benjaminonj kaanjadien anjon munj saaro. ¹⁵ Toroqen boria dauruta kuuya yonoo arogianonj giliro kemero saama buugia kitoro nero. Iikawaa gematanonj daremunjuranonj iwo qaa aminj mogi. ¹⁶ Joosefwaa daremunjuranonj kagiti, iikawaa buzuyanonj Faarao kimbaa jinjaronj mirinonj keno Faarao kinj ano jawinjuruta kuuya yonononj ii moma keraqeeangjo mogi.

¹⁷ Kaen moma Faarao kinjonj Joosef kokaen ijoro: “Daremunjuruga mono jena kokaen ambu: ‘Eshuinagia mono dongi qagianonj ama mombo eleema gomangianonj Keinan balononj kembu. ¹⁸ Kema mangia ano sumanjurugia unjuama eleema noononj kawu. Koi kagi niinonj balonj awaa totoonj Iijipt kantri uutanonjga meweengonj onombe saanonj iikawaa kelega mokoloon nenj korisoro ama laligowuya.’

¹⁹ “Kaanagadeen kokaen jenj kotonj onona ambu: ‘Iijipt kokanonjga mono hooswaa kareya kareya tosia menj kema embameraurugia iikanonj onjooma mangia wama motoonj koi kawu. ²⁰ Mirigiaa iwoiya tosia Keinan balononj mesaowuti, iikawaa majakakaya mende ambu. Niinonj iikawaa kitanonj Iijipt kantri kuuya kokawaa iwoiya awaa totoonj ii onombe bunjagia koloowaa.’”

²¹ Faarao kinjonj kaen jero Israelwaa meraurutanonj iikawaa so otaanj angji. Joosefnonj Faarao kimbaa jenkotoo qaaya otaanj hooswaa kareya tosia

* 45:9: Apo 7.14

onono. Kaanagadeen kana kekembaa nene samonj tosaanja onono. ²² Ii onomago dauruta motomotoon yonoo opo malekugia dologa totogianon ononoto, koga Benjamimbaajon opo maleku dologa boro monj (faiw) muj monej silwa kota 300 muro. ²³ Manaaajon Iijipt kantriwaa iwoi awaa soroya jaasoonjo menj dongi ten yonoo qagianon ano kenji. Kaanjadeen dongi embia ten yonoo qagianon wiit dumuj kota, bered ano nene tosia manaa kana samonja ano bosima kenji. ²⁴ Kenji Joosefnon daremunuruta wasinj onono kembombaajon angi qaa kokaen injijoro: “Onjo kanaanon kema anjgowowo mono mende ambu.”

²⁵ Kaen injijoro Iijipt mesaonj kema Keinan balonon mangia Jeikobwaanon keugi. ²⁶ Keuma mangia qaa sundu kokaen ijogi: “Joosefnon toroqen jaawo laligoja. Iijipt kantri kuuya ii iwaa borianonj ero eja ponggiaga koloon laligoja.” Kaen ijogi qaa ii mende moma laarirotiwaaajon uuta toroqen olomoooro raro.

²⁷ Kaen raroto, Joosefnon qaa kuuya jeroti, ii jegi moro ano hooswaa kare tosia ii wama Iijipt kemaatiwaaajon ano karoti, mangia Jeikobnonj ii iima nama uu selianonj qeleeno geregere ano. ²⁸ Geregere ama kokaen jero: “Oo, ii onanonj! Ii moma kotiijen. Merana Joosefnonj mono toroqen jaawo laligoja. Niinonj mono kema ii iimago kanagenj saanonj komumanja.” Kianj.

46

Jeikobnonj kanatuuru-uruta yonowo Iijipt kenji.

¹ Israelnonj esuhina iwoiya kuuya kopepereen menj waama keno. Kema Beerseba gomanonj keuma nama kanonj manja Asakwaa Ponj Anutuyaaajon siimolonj ooro.

² Ii onj gomantiinja ero jaaya meleeno unja iima iikanonj Anutunonj Israel qaa ijon qata “Jeikob, Jeikob!” qaro

“Nii koi,” jenj meleeno.

³ Meleeno kokaen ijoro: “Nii Anutu, goo mangaa benjakonja. Gii Iijipt kememambaajon toroko mende moba. Niinonj iikanonj kotuegonj gombe kanagesoga tuunjleembe somata koloowuya. ⁴ Niinonj giwo Iijipt kememanja ano kaanagadeen gbiliuruga iikanonja unjuama mombo eleema koi kawuya. Giinonj komuna Joosef iyanjaa borianonj mono goo jaa juga kuno kamaawaa.”

⁵ Kawaa gematanonj Jeikobnonj Beerseba gomanj mesaowonja jero Israel-waa meraurutanonj mangia ano embameraurugia ii chojoononj ononj hoos karenonj ugi. Faarao kinjonj hoos kare iikanonj unjuama kawutiwaaajon jenj tegonj anota menj kenji. ⁶ * Eshinagia ano miri orogia kuuya Keinan balononj laligonj bunja qen menj laligogiti, ii kaanjadeen motoon menj kenji. Jeikob ano gbiliuruta kuuya yonononj kaen Iijipt kenji. ⁷ Gbiliuruta kuuya, esameraanjuruta eja ano emba ii kuuya unjuama Iijipt kenji.

⁸ Israel qata monj Jeikob ano iwaa gbiliuruta Iijipt kenjiti, iyonoo qagia ii kokaenj:

Jeikobwaa meria mutuya Ruuben.

⁹ Ruubembaa merauruta qagia

Hanok, Palu, Hezron ano Karmi.

¹⁰ Simeombaa merauruta qagia

* 46:6: Apo 7.15

Jemuel, Jamin, Ohad, Jakin, Zohar ano Saul. Saulwaa nemunja ii Keinan emba moŋ.

11 Liwaiwaa merauruta qagia
Gerson, Kohat ano Merari.

12 Juudawaa merauruta qagia
Er, Onan, Sela, Perez ano Zera. (Er ano Oonan yorononj Keinan balononj komuri.)

Perezwaa merawoita ii
Hezron ano Eer.

13 Aiskarwaa merauruta qagia
Tola, Puwa, Jasub ano Simron.

14 Zebulumbaa merauruta qagia
Sered, Elon ano Jalel.

15 Jeikobwaa merauruta embia Leanonj Mesopotemia (Padan Aram) balononj ononoti, iyonŋoo qagia kianj. Boragara Daina ii kaanagadeenj mero. Jeikob ano Lea yoroo esameraanurugara ii kaenj weenjonj mindirigi 33 kolooro.

16 Gadwaa merauruta qagia
Zefon, Hagi, Suni, Ezbon, Eeri, Arodi ano Areli.

17 Aserwaa merauruta qagia
Imna, Iswa, Iswi ano Beria.

Naangiaa qata Sera.
Beriwaa merawoita qagara ii
Heber ano Malkiel.

18 Labanonj emba qata Zilpa borata Leawaa welenj embaga laligowaawaa-
jonj muroti, iinonj Jeikobwaa merauruta kaenj onono. Jeikob ano Zilpa yoroo
esameraanurugara ii kaenj weenjonj mindirigi 16 kolooro.

19 Jeikobwaa embia Reizelwaa merawoita ii Joosef ano Benjamin. 20 *
Joosefwaa merawoita Iijipt kantrinonj kolooriti, ii qagara Manase ano
Efraim. Nemunŋaraa qata Asenat ii Heliopolis (On) taombaa jigo
gawonj galenj qata Potifera iwaa borataga.

21 Benjamimbaa merauruta qagia
Bela, Beker, Asbel, Geera, Naaman, Eehi, Ros, Mupim, Hupim ano Ard.

22 Jeikobwaa merawoita Reizelonj oronoti, iyoroo qagara kianj. Jeikob
ano Reizel yoroo esameraanurugara kaenj weenjonj mindirigi korebore 14
kolooro.

23 Dambaa meria qata
Husim.

24 Naftaliwaa merauruta qagia
Jaziel, Guni, Jezer ano Silem.

25 Labanonj emba qata Bilha borata Reizelwaa welenj embaga laligowaati-
waaonj muroti, iinonj Jeikobwaa merauruta kaenj onono. Jeikob ano Bilha
yoroo esameraanurugara ii kaenj weenjonj mindirigi korebore 7 kolooro.

26 Jeikobwaa esameraanuruta dindiŋa toonj iwo Iijipt kengiti, iyonŋoo
janngogia weenjonj mindirigi korebore kanatuuru 66 koloogi. Meraanuruta
yonŋoo embagia ii jango iikanonj mende toroqegi. 27 * Joosefwaa merawoita
Iijipt kantrinonj kolooriti, ii woi. Jeikobwaa kanatuuruuruta Iijipt kengiti,
iyonŋoo janngogia ii kaenj weenjonj mindirigi 70 kolooro. Kianj.

* 46:20: Jen 41.50-52 * 46:27: Apo 7.14

Jeikobnon kanagesouruta yonowo Iijipt keugi.

²⁸ Kananon kema laligon Jeikobnon Juuda wala wasin kokaen ijoro: “Gii mono Joosefwaanon kema Goosen balonon kekembaa kaniaaajon qisin muba.” Kaen ijoro kema karo Goosen prowinsnon keugi. ²⁹ Joosefnon keugitiwaa buzuya moma jero hoos karenon somonon mozozongogi gaganon uma manja Israelwo aitongowowaajon Goosen balonon kenon. Kema iima iwaa jaanon keuma boria aroyanon giliro kemero angon mun kamban koriga qaqatete ya men urusaan qero. ³⁰ Israelnon Joosef kokaen ijoro: “Giinon toroqen jaawo laligojanj, ii neeno giijenja kamban kokaamba saanon jojorin komumanja.”

³¹ Kaen ijoro Joosefnon daremunuruta ano manaa kanagesoya kokaen injjoro mogi: “Niinon mono Faarao kimbaanon uma qaa kokaen ijo-manja: ‘Daremunuruna ano manaa kanagesoya Keinan balonon laligogiti, iyononon mono noonon kajuya. ³² Daremunuruna yononon lama bulmakao galengia koloon ii galen koma onoma laligojutiwaa kawombaajon ama lama tuungia, bulmakao tuungia ano esuhina ilawoilagia kuuya ii unuama kajuya.’ ³³ Kawaajon Faarao kinon onoono jaasewananon keugi kokaen qisin onmbaa: ‘Ono naa gawonja menkeju?’”

³⁴ “Kaen qisin onono onjo kokaen meleema mubu: ‘Welenqeqeuruga nononon mono au asaurunana wala men laligogitiwaa so meraanananonga lama bulmakao galenkonkon gawonja men laligon kouma laligojon.’ Kaen meleema mugi iinon saanon Goosen prowinsnon rara dundungia meagowutiwaaajon “Oon!” jero laligowuya. Iijipt ejemba yononon lama bulmakao galen konkon ejemba kuuya yonoojon mogi arokuukuugiawo koloonkeju.” Joosefnon qaaya kaen injjoro.

47

Joosefnon kimbaa jaanon kouro.

¹ Joosefnon kema Faarao kin kokaen ijoro: “Noo man daremunuruna yononon lama bulmakao tuungia ano esuhina ilawoilagia kuuya men Keinan balon mesaon kan kan kete koi Goosen balonon kouma laligoju.”

² Iinon daremunuruta yonoononga eja 5 unuama Faarao kimbaa jaanon uma nanji injjoro.

³ Injiima kokaen qisin onono: “Ono naa gawonja menkeju?”

Kaen qisin onono kokaen meleema ijogi: “Welenqeqeuruga nono manurunanonon wala laligogitiwaa so lama bulmakao galenkonkon gawonja men laligon kouma laligojon.”

⁴ Kaen ijon toroqen kokaen jegi: “Keinan balonon bodi lombotawo ejiwaaajon welenqeqeuruga nono lama bulmakao tuunana yonoojon nene mende mokolonin. Kawaajon nono balon kokanon tatawaga laligowombaajon kajon. Kaen kolooro welenqeqeuruga saanon ‘Oon!’ jengo jen tegon nonona nono Goosen prowinsnon rara dundunana meagowonja.”

⁵ Kaen jegi Faarao kinon Joosef kokaen ijoro: “Man daremunuruganon goonon kaju. ⁶ Iijipt kantri koi asuganon goo jaanon ejiwaaajon saanon man daremunuruga balon bakaya kelega awaa iikanon onoono laligowu. Saanon Goosen prowinsnon laligowu. Batugianon gawon awaa soro meme eja tosaan laligojuti, ii moma onombagati een, saanon noo miriwaa oro tuunna ii iyonoo borogianon ama onona galen koma onoma laligowu.”

⁷ Kaen ijoro Joosefnon manja Jeikob Faarao kimbaa jaanon wama karo iiro Faarao kin ii kotuegon muro. ⁸ Kotuegon muro kokaen qisin muro: “Goo yambuga dawi kolooja?”

⁹ Qisin muro kokaen meleeno: “Noo yambuna 130:waa so namonon liligon laligon kouma laligojen. Noo laaligonaa yambuya kuuya ii afaangoya ano osiqosigiawo kolooro. Manjuranon yambu seiseiya namonon liligon laligogiti, noo yambu janjonanon yonoonon kawo so motonggo mende kolooja.”

¹⁰ Kaen jen Faarao kin ii mombo kotuegon mun jaasewanonnga kamaan keno. ¹¹ Joosefnon man daremunja ii Faarao kinon jen kotorotiwaa so Iijipt kantrinon onoma Iijiptwaa balon bakaya kelega awaa mon ii Rameses prowins (Goosen) kanon onono. ¹² Joosefnon kaanagadeen man daremunuruta ano manja kanagesouruta kuuya ii nenega embameraurgia laligogiti, janjogiaa so sogianon onoma laligoro.

Bodi kambaj lombotawo.

¹³ Bodi somata ii lombotawo ero nenenon balon so qaono Iijipt ano Keinan kantri iyoroo kanagesogaranon mono nenewaa komun jambedngon laligogi.

¹⁴ Kaen laligon Joosefwaanon kan wiit dumun kota sewanja megii iinon monen kuuya Iijipt ano Keinan kantri utanon eroti, ii men kululuun Faarao kimbaa jinjaron miriwaa kowianon ano. ¹⁵ Iijipt kanageso ano Keinan kanageso yonoonon monen qaondabororo Iijipt kuuya yononon Joosefwaanon kan kokaen ijogi: “Monenananon qaondaborojiwaajon ginon mono nene nonomba. Nene mende nonombagati een, nono goo jaasewanon komuwonja.”

¹⁶ Kaen ijogi Joosefnon kokaen jero: “Monenjanon qaonjiwaajon onoonon lama ano bulmakao ejuti, ii mono men kan nonji niinon nene onomanja.”

¹⁷ Kaen jero kema lama bulmakaogia unuama kan Joosef mugi. Yononon hoosgia, lamagia, memegia, bulmakaogia ano donggia ii unuama kan nenewaa sewanjaga Joosef mun nene men laligogi. Lama bulmakaogia kuuya ii Joosef mugi iinon nene onoma iikaanja kanon yambu motoongwaa utanon laaligogia nangoro mende komugi.

¹⁸ Mende komugi yambu kanon tegoro. Tegoro yambu gbilianon dunanon mombo iwaanon kan kokaen jegi: “Eja ponjana, monenana qaonjiwaajon kaniahana hona ii goo jaaganon saanon mende kolatiwonja. Nonoonon lama bulmakaonana ii kaanagadeen gonin goo bunaga kolodaboroja. Nono ii kuuya eja ponjana gii gondaboronijiwaajon nononana ano balonana iikayadeen en nononja. Kawaajon mono naa iwoi mon gombonaga? ¹⁹ Nono mono kania naambaajon goo jaanon tondu komuwonaga? Nono komunin balonananon mono naambaajon een en gbangbarasin bolinaga? Kawaajon mono nononana ii balonana sewanana men iikanon nembanene nonona nono saanon Faarao kimbaa welenqege omaya koloonin balonananon kaanagadeen iwaa bunaga koloowaa. Nono toroqen jaawo laligon komuwombotiwaajon mono nene kota nonomba. Nonona balon gawon munin een mende en qanda kotiga koloowaa.”

²⁰ Bodi kotiga totoon iikanon Iijipt kanatuuru yonowo erotiwaajon yononon kuuya motomotoon gawon balongia koria ii sewanjaajon angi Joosefnon Iijipt balon kuuya ii sewanja mero Faarao kimbaa bunaga kolodabororo. ²¹ Joosefnon Iijipt kanatuuru goman so kantriwaa jawo tetegoya

uutanon laligogiti, ii kuuya unuano gawmambaa welenqece omaya koloon laligogi. ²² Faarao kinon jigo gawon galen yonoo footnait tawagia onono men iikanon laaligogia nangon laligogi. Kaen kolooro nenegiaajon mende bimooro balongia Joosefnon sewanja mewaatiwaajon mende angi. Kawaajon jigo gawon galen yonoonon balon iikanon motoonngo kin Faaraowaa bunja mende koloogi.

²³ Joosefnon kanageso kokaen injjoro: “Mobu, niinon onjoangia ano balongia sewanjia mewe tegoro Faarao kimbaa bunaga kolooja. Kawaajon niinon nene kota onombe ii saanon men namonon komowu. ²⁴ Komogi hona kolooro ii mono gosigi tuun 5 koloogi kanonga motomotoon ii Faarao kimbaajon ama mun laligowuto, tuun 4 ii mombo namonon komowutiwaajon ano nenegiaajon ewaa. Ii onjoangia, embameraurugia ano tosaan mirigianon laligojuti, mono onoo nenege ewaa.”

²⁵ Kaen injjoro kokaen jegi: “Giinon nonoo laaligonana bodinonga metogona. Kawaajon eja ponanaa jaanon kiankoomu mokoloowonjati een, nono saanon Faarao kimbaa welenqece omaya koloon laligowonja.”

²⁶ Joosefnon Iijipt yonoo balombaajon jenkooto ano en waama koi oojeni, kamban kokaamba kaanagadeen toroqen eja. Jenkooto ii kokaen: Nene gawombaa hongia ii mono mendeengi tuun 5 kolooro iikanon motomotoon ii Faarao kimbaa bunaga kolooawaatiwaajon ama laligowu. Jigo gawon galen yonoonon balon iikanon motoonngo Faarao kimbaa bunja mende koloogi.

Jeikobnon qamoyaaajon Joosef qisiro Oon jero.

²⁷ Israel yononon Iijipt balombaa prowins qata Goosen kanon rara dundungia men balon angon koma laligogi. Kanon laligon koloon seisei angi jangogianon mamaga somariiro. ²⁸ Jeikobnon laaligoya yambu 17 ii Iijipt balonon laligoro. Laaligoya kuuyaa yambuya ii mindirin 147 kolooro.

²⁹ * Israelwaa koomu kambananon dodowiro meria Joosef jero karo kokaen ijoro: “Niinon goo jaanon kewoonngo mokoloojeni een, giinon mono keteda koi uukalen qendeema qaa kokaen pondan otaan men yagomambaajon jen boroga noo tawonaa baatanon ama kokaen jen somongowa: Niinon komuwe qamona ii Iijipt balon kokanon mende ron komba. ³⁰ Niinon komun man asaanjuruna yonowo haamo men emanjati, kamban iikanon noo qamona ii mono Iijipt kantrinonja men kema man asaana ron koma onongiti, iyonoo qasirigianon onon ron komba.” Kaen jero kokaen ijoro: “Jejanjwaa so ii saanon otaan amanja.”

³¹ Kaen ijoro mananon kokaen jero: “Qaa ii mono jojopan qaanon jen kotiin nomba.” Kaen jero Joosefnon ii jojopan qaanon jen kotiuro Jeikobnon ii moma ligon wanja men kemen gbaruyaa kitianon ama laarin Anutuwaa waeya men mepeseero. Kianj.

48

Jeikobnon Manase ano Efraim kotuegon orono.

¹ Kamban tosia tegoro Jeikobnon ji mokolooro qaa ii Joosef ijogi moro. Ii moma merawoita woi Manase ano Efraim ii uruama manaanon keno. ² Keno tosonian Jeikob kokaen ijogi, “Meraga Joosefnon gimambaajon kaja.” Israelnon qaa ii moma ku-usunja eroti, ii kululuun ee dunyanonja waama raro. ³ * Waama rama Joosef kokaen ijoro: “Anutu ku-usun kuuyaa

* 47:29: Jen 49.29-32; 50.6 * 48:3: Jen 28.13-14

Toya iinon Keinan balombaa Luz goman kanon noonon asugin kotuegon nono.

⁴ Ii noma kokaen nijoro: ‘Niinon koloonseisei gombe gbiliuruga yonoo jangogianon mono somariin somariin uro giinon kanageso tuunja tuunja mamaga yonoo bemunjalegiaga koloowaga. Gbiliuruga kanagen koloon ubuti, niinon balon koi ii bunja qen onombe iyonoo bunjagiaga tetegoya qaa en ubaa.’

⁵ Anutunon kaen nijoro. Wala nii Iijipt balonon goonon mende kaweti, kambaŋ iikanon embaganon merawoiga woi Iijipt kokanon oronoti, iyoronon mono noo bunja koloowao. Manase ano Efraim yoronon mono Ruuben ano Simeon kaanja noo bunja koloowao. ⁶ Kaen koloori kanagen balon mosoma yoroonon distrik woi orombu. Efraim ano Manase yoro bagaranon meraborauruga tosaanja koloogiti, iyononon mono geengaa bunjaga koloowuya. Yononon balon bakaya bunja qen aowuti, ii mono Efraim ano Manase yoronon distrik woi iikawaa uutanon egi yoronon wanja koloori dawoigara yoro newo baogaranon laligowuya. ⁷* Niinon Mesopotemia (Padan Aram) mesaon eleema Keinan balonon kan Efrata taon dodowiwe embana Reizelonon komuro wosobiri somata koloon nono. Komuro qamoya ii Efrat kekembaa kana goraayanon ron kombe. Efrat gomambaa qata mon jii Betlehem.”

⁸ Israelnon kaen jen Joosef woi merawoita iriima kokaen qisin muro: “Mera woi koi ii moronon moronon?”

⁹ Qisin muro Joosefnon manja kokaen ijoro: “Noo merawoina Anutunon Iijipt kokanon nonoti, mono ii.” Kaen ijoro Israelnon jero: “Niinon kotuegon oromambaaŋon jii saanon uruana noo kosonanon kawao.” ¹⁰ Kaen ijoro Joosefnon merawoita uruama kosianon kagi boria giliro arogaranon kemero buugara kitor nero. Israelnon eja waja kolooro jaaya umun kono iwoi mon iima kotomambaaŋon hanqan qen amamaaro. ¹¹ Buugara kitor nen Joosef kokaen ijoro: “Niinon wala goo jaasewangga mombo giimambaaŋon mende mamboma laligoweto, Anutunon kana meleuro kete koi geengaa ano merawoiga kaanagadeen injijjen.”

¹² Kaen ijoro Joosefnon merawoita manjaa tawoyanonga uruama simin kuma usugon kemero.

¹³ Usugon kemen waama merawoita borogaranon menj uruano anjaa manjaa batanon kari. Efraim ii boria dindinanon menj Israelwaa boria qanianon ama Manase ii boria qanianon menj Israelwaa boria dindinanon ano. ¹⁴ Kaen ama oronoto, Efraim koga kolooro asianon kilej boria dindinanon boraama iwaa wananon ano. Manasenon Joosefwaa meria mutuya kolooro, asianon kilej boria qanianon iwaa wananon ano. Kaen ama boria maripoon kaanja ama koton wanaranon ano. ¹⁵ Kaen ama rama Joosef kotuegon mun kokaen jero:

“Asana Abraham ano manja Aisak yoronon Anutu waa jaanon kema kan ama menj laligori.

Niinon koloon laligon koubeti, Anutunon mono

kambaŋ iikanon pondan kalan koma noma laligon kouro.

¹⁶ Siwe gajobanon nii bologa kuuya iikanon metogon angon koma noma laligoroti, iinon mono eja gbaworo woi koi kotuegon oroma laligowa.

Ejembanon yoro qagara qagi iikanon mono nii ano man asana Aisak ano Abraham nonoo qabuŋanana bosima laligowao.

* 48:7: Jen 35.16-19

Yoroo kanagesogaranonj mono namo qaganonj hononja qaa sein laligowuya.”

¹⁷ Kaen jeroto, Joosefnonj manjanonj boria dindinanonj Efraimbaa wananonj ano ii iiro mende sokono kawaajonj moma bolinj manjaa boria dindinanonj menj Efraimbaa wananonjga metogonj Manasewaa wananonj amambaajonj ano. ¹⁸ Kaenj ama manja kokaenj ijoro: “Amana, kaan mende mewa. Mera koi kanonj mutu merana kolooja. Kawaajonj boroga dindinanonj mono iwaa wananonj amba.”

¹⁹ Kaenj ijoroto, manjanonj ii amambaajonj qetama Joosef kokaenj ijoro: “Merana, ii saanonj mojenj. Niinonj ii mojenj. Manasenonj kaanagadeen waanawo kolooro iwaa gbiliurutanonj kaanagadeen koloonj seisei ama kanageso somata koloowuyato, Efraimbaa qaqabunyanonj mono Manase-waanonj qabuŋa uugun ewaa. Iwaa gbiliurutanonj mono koloonj seisei somata ama kanageso tuunja tuunja mamaga koloonj laligowuya.”

²⁰ * Kaenj ijoro moro weemboria iikanonjadeenj kotuegonj oroma kokaenj jero:

“Israel yonononj mono oroo qagara qama kanagesogia kotuegonj onjoma kokaenj jewuya:

Anutononj mono oyanboyonj ama onjonota onjononj Efraim ano Manase kaanja koloowu.”

Kaen jery Manase ii Efraimbaa newo baatanonj ano.

²¹ Israelnonj kotuegonj onjono tegoro Joosefwaa qaa kokaenj jero: “Moba, niinonj komumambaajonj anjentonj, Anutononj onjowo laligonj ubaa. Iinonj mono unjano manj asaurugia yonoo balononj eleema kembuya. ²² Iikanonj kema batugianonj balonj mosonjgi niinonj goononj balonj toroqenj Sekem balonj kelegawo ii gonjenj. Niinonj balonj bambaanja ii Amor kanageso yonjowo manja qen neenaa tiwo ano manjawaa soo somata iikanonj yonjooonjga mewa. Joosef gi daramunjuruga yonjoo wangia koloojanjwaajonj ii daramunjuruga yonjoojonj qaagoto, goo bunjaga jery tegoweta ewaa.” Kianj.

49

Jeikobnonj merauruta kotuegonj onjono.

¹ Kawaa gematanonj Jeikobnonj merauruta onjonoo kagi qaa kokaenj jero: “Onj mono horonj ajoroogi niinonj laaligogianonj kanagenj nomaenj koloowaati, iikawaa gejatootoo qaaya injisaama jewe mobu:

² “Jeikobwaa merauruta, onj mono kanj ajoroonj amagia Israelwaanonj qaa geja ama mobu.

³ “Oo Ruuben, giinonj neenaa mutu meranaga koloojanj. Giinonj noo ku-usuna ano emba mewe esunmumunaa honja mutuya koloona. Qabunjaqaa akadamyua ano ku-usunja kanonj kouruga yonjooonj unjuuguja.

⁴ Haamononj kowe siri qindiiro kalumalu kema kankeji, goo uuganonj mono iikawaa so waaro kalugonj lanj kema kankejanj. Giinonj manja noo dunj eenanonj uma qembonanonj qen embanawo ena dunj kanonj mono anjonjorayawo koloonj tilooro. Kawaajonj goo qabunjaqaa akadamyuanonj mono

* 48:20: Hib 11.21

kouruga mende toroqen unjuugun ewaa.

- 5 “Simeon ano Liwai yoronon daremunwoiga koloojao.
Yoroo tiwo wasa gawongaranon mono kike kakasililin kondoonkeja.
- 6 Yoronon irinsoonsoon qaganon eja unjuri komugi
eej toton ainjaajon bulmakao eja iyonoo
kana boro iwoigia lan unjuri kotori meendangoya koloogi.
Kawaajon yoronon qaa arej somonjonkebaoti,
niinon iikawo uumotoongo mende amakemana.
Ajoajoroo ambaoti, niinon iikanon iyorowo mende toroqen ramaña.
- 7 Uukazigaranon geriawo koloojiwaaajon ii jen qasuaan oronjen.
Uuduuduugaranon kanjanawo koloojiwaaajon ii jen jororaan oronjen.
Niinon kanagesogara kondeema onombe yononon Jeikobwaa balon sokoma
kembu.
Niinon mendeema onombe yononon Israel batugianon lan goonpora
ama laligowu.
- 8 “Oo Juuda, goo daremunuruganon gii mepeseen goma laligowuya.
Goo boroganon mono kereuruga yonoo aro kokonjianon rabaa.
Mangaa merauruta yononon mono goojon usugon simin kuma laligowu.
- 9* Oo Juuda, giinon laion gbaworoya kaanja laligojan.
Oo merana, gii borojan men oro qen nen laligon
iikanonadeen eleema kajan.
Iinon laion kaanja selia ama qeteteren
laion embia kaanja kamaan koma enkeja.
Kuuyanon ii kawali koloon utun mondowombaaajon keegia momakeju.
- 10 Ku-usumbaa aiweseya ii mononon
Juuda yonoo borogianonga mende unjuambaa.
Eja pombaa gbaruyanon kania batugaranon nano
mononon ii mende qetegowaa. Qaago!
Iyanon ano gbiliuruta jinjaron dunanon rama
laligon ugi kanagen mononon asugiro kanageso tuuna tuuna yononon
iwaa jeta ten koma laligowu.
- 11 Iinon dongia wain apu gere batuyanon somongoro nambaa.
Dongia meria ii wain apu kasa batugaranon gbadooro ewaa.
Iinon opoya ii wain ooyanon songbambaa.
Malekuya ii wain kotaa oo sayanon qesaama qejaambaa.
- 12 Wain oo nero jaayanon wain oo apu kaanja osaan injan kombaa.
Aju tokoya nero jetanon aju ooya kaanja taaliwaa.
- 13 “Zebulun kanageso yononon kowe goraayanon laligowu.
Yonoo gomanon wangoya wangoya sulunkebu.
Balongiaa jawoya iikanon mono Saidon taon baagen kema ewaa.
- 14 “Aiskar ii dongi siita koukouya iikawaa so kolooja.
Dongi qaganon dun rarawaa gesoya woi iikawaa batugaranon ama
qeteteren lokolin sologon enkebaa.
- 15 Lokolin sologon haamo men ero dun miria ii
saanon sokono gomananon naan toton koloowaa.
Ii iima gemata iwoi lombotawo anjommbaaajon usugon kemero

* 49:9: Jan 24.9; Ais 5.5

tosianonj welenqeqe gawonj mewaatiwaaajonj kuunj somonjonj munkebuya.

- 16 “Tosianonj Dambaa kanagesouruta mendunjonj onjonji
Dan iinonj mono aworo (defence) nama qaa dindiŋaajonj manja qen
laligowaa.
Dan tuunj yonononj Israelwaa tuunj tosaanja iikaanja koloonj laligowuya.
- 17 Dan iinonj qato mokolej kaanja kananonj enj
hooswaa gbakotanonj kiro aarunj lalanjanij giliro
qaganonj rabaati, iinonj mono tama gemagama namononj kemebaa.
- 18 “Oo Ponj, giinonj nii kasa gbadononja metogonj
anjonj koma nombaatiwaaajonj jaa rinj mambomakemaŋa.
- 19 Kike kakasililin tuunj yonononj Gad kanageso
unjunj onjonj laligowuto, Gad yonononj mono meleema
kanagianonj onotaan iyanja unjunj onjonj laligowuya.
- 20 “Aserwaa balononj nene morianj mamaga asuginkebaa.
Kinj yonononj nene naanjiawo nenkejuti, iinonj mono
nene kaanja ii balonjanonj komoro seinj iikanonj tosaanja ilaanj onoma
laligowaa.
- 21 “Nembarononj anja jaajaa naanjaajonj uulanjawo lansanj goonjpora
amakeji,
Naftalinonj mono iikawaa so koloonj meraboraanjuruta injiima-
ainjainjiawo ii onoma laligowaa.
- 22 “Wain gere apu jaayaa kosianonj komogi kota mamaga kuunj
boria giliro kema sopa qisigonj seleenjenj kemakeji,
Joosefnonj mono iikawaa so kolooja.
- 23 Iwaa kereurutanonj tiwo jangbenja menj uugere qaganonj
Joosefwaa tuunj ii onotaan injidonj unjunj onjonj laligowu.
- 24 Kaen laligowuto, Jeikobwaa bena Anutu ku-usunjawo
iwaa borianonj mono menj kotiinj muro iinonj tiwo tokoya mende
mesaonj boro siita sombanja qaa qero laligowaa.
Anutunonj mono uuwaa lama galaŋa koloonj Israelwaa anjonkonjonj
Toya kolooja.
- 25 Mangaa Anutuyanonj mono ilaanj goma laligowaa.
Benj ku-usun kuuyaa Toyanonj mono
kokaen kotuegonj gono laligowa:
Kombaa kotumotueyanonj mono kanakeewanga goononj kamaaro
namo dusiita emuyaa apuyanonj mono goononj kouro
merabora ano oro mamaga mokoloonj onoma laligowa.
- 26 Baanja baanja iyonjoo kotumotuegianonj
kambanja kambanja ejemba sokoma onjono laligonj kougi.
Baanja soroganonj yambu so nene gawonja menj laligogi
nene morianj asugiro laligonj kougito,
goo amagaa kotumotueyanonj mono ii kuuya uuguwaa.
Kotumotue kaanja kaanjanonj mono Joosefwaa wanja qaganonj ubu.
Daremun batugianonj ponj qerewenja jawinj tak-kootoya koloojiwaa
laligoyanonj ii kuuya mono enj ubu.

27 “Benjamin ii kasu kawalia kaanja kolooja.

Gomaamba so tiwojun tigon oro unun nen gogon onomakeja.

Ween asaganon iwoi luluuma qenkeji, ii gomantiina so mendeemakeja.” Kian.

28 Israelwaa tuun kuuya jangogia 12 ii kian. Mangianon kotuegon onoma gaa kaanja kaanja jero mogi. Kotumotuegia morota morota ii anja anja mendeema kuuya kotuegon onono. Kian.

Jeikobnon komuro.

29 Kotuegon onoma nama gaa kokaen jen koton onono: “Anutunon mono nuano niinon isi alauruna komugiti, iyonowo toroqemambaa anjen. Noo qamona ii mono manjruna yonoo koorongianon kobaa Hit eja Efrombaa balon korianon eji, iikanon ronj koma nombu. 30 * Kobaa ii Keinan balonon Makpela balon korianon Mamre kosianon eja. Aabrahamnon balon koria kobaayawo ii isinanaa qasiria ewaatiwaajon Hit eja qata Efron iwaanongga sewanja mero.

31 * Aabraham ano embia Saara ii kobaa iikanon ronj koma orongi. Kaanagadeen Aisak ano embia Rebeka ii iikanon ronj koma orongi. Niinon toroqen Lea iikanon ronj kombe. 32 Aabrahamnon namo koria kobaayawo ii wala Hit yonoononga sewanja merota eja.” 33 * Jeikobnon merauruta gaa kaen jen koton onono tegoro kanawoita hororo dun eeyanon uro goron qen komuro Anutunon wano isi alauruta yonoonon toroqero. Kian.

50

Jeikob ronj kongi.

1 Jeikobnon komuro Joosefnon lugun manja kepelaan mun ligon kema aroyanon giliro kemero buuta kiton nero. 2 Kawaa gematanon Joosefnon doktauruta jenkootoyaa baatanon laligogiti, ii manaa qamoya sele men kotikotii keleganon moriwutiwaajon jen koton onono. Jen koton onono yononon Israelwaa qamoya kaen ama mugi. 3 Gawon ii men laligogi weemboria 40 kuuya tegoro. Qamogia kelenon morinkegi, iikawaa gawonja ii kamban koriga kaen men laligonkegi. Iijipt kanatuuru yononon Jeikob-waajon weemboria 70:waa so jinjen qama saama laligogi.

4 Saama jinjen koma wosobiri laligogitiwaa kambanja iikanon tegoro Joosefnon Faarao kimbaa jinjaron mirinon gawon men laligogiti, ii gaa kokaen injjoro: “Niinon onoo jaagianon kiankoomu mokolooweti een, onjo mono noo jenanon men Faarao kin gaa kokaen jengi mobaa: 5 * Manjanon jaawo laligon gaa kokaen somongon jojopon qaanon jen kotimambaaajon jen koton nono: ‘Niinon komumambaaajon anjen. Nii neenaajon jamo kobaa Keinan balonon osoweta nanji, noo qamona ii mono iikanon kema ronj komba.’ Kawaajon saanon kete jen kotona nii iikanon kema mannaa qamoya ronj komago mombo eleema kamanja.”

6 Kaen injjoro jengi Faarao kinjon ii moma kokaen jero, “Gii manggaajon gaa somongon jojopon qaanon jen kotiinati, iikawaa so saanon kema mangga qamoya ronj komba.”

7 Kaen jero Joosefnon manaa qamoya ronj komambaaajon uro. Faarao kimbaa jawinjuruta qabunagiawo kuuya, jinjaron miriaa ano Iijipt kantriwaa

* 49:30: Jen 23.3-20 * 49:31: Jen 25.9-10; 35.29 * 49:33: Apo 7.15 * 50:5: Jen 47.29-31

jotamemeuruta qabuŋagiawo ii kuuya iwo motoonj kenji. ⁸ Joosefwaa miri-waa sumanjuruta korebore, iwaa daremunjuruta ano manjaa kanagesouruta yonononj kaanagadeenj motoonj kenji. Embameraurugia, lama, meme ano bulmakao tuunja tuunja iigadeenj mono onjomesaogi Goosen gomanonj ragi. ⁹ Hooswaa kareya kareya ano eja hoos qagianonj ragiti, ii kaanagadeenj kenji. Kaenj mindirinj tuunj somata totoonj kenji.

¹⁰ Kema kema Jordan apu gowoya kotonj leegenj toroqenj kema Atad gomanonj wiit dumunj kotawaa honja ano kaawoya mendeema gosigiti, miri balonj iikanonj keuma jinjenj aro metaama qama silama saama bolinj laligogi. Joosefnonj manjaajonj weemboria 7:baa so jinjenj qama saama laligoro. ¹¹ Atad gomanonj jinjenj qama saagi balonj toya Keinan kanageso yonononj ii iima moma kokaenj jegi, “Iijipt yonononj mono jinjenj saawaa arenja uuta anju.” Kaenj jegi miri balonj iikawaa qata ii kanainj Aabel Mizraim * qagi. Ii Jordan apu gowoyaa weenj koukoutaagenj eja.

¹² Jeikobnonj merauruta jenj kotonj ononoti, yonononj iikawaa so otaanj ama mugi. ¹³ * Yonononj qamoya anjonj Keinan balononj kema Mamre kosianonj Makpela balonj korianonj kobaa eji, iikanonj kema ronj konji. Aabrahamnonj waladeenj balonj koria kobaayawo ii qasirigia ewaatiwaaajonj Hit eja Efron iwaanongja sewanja mero. ¹⁴ Joosefnonj manjaa qamoya ronj kono tegoro anja, daremunjuruta ano tosaanja kuuya iwo manjaa qamoya ronj kombombaajonj kenjiti, iyonononj mombo Iijipt balononj eleema kagi. Kianj.

Joosefnonj ironja mende meleemambaajonj mombo jero.

¹⁵ Joosefwaa daremunjurutanonj manjia komuro rama iima kotonj kokaenj romongonj jegi: “Joosef sili bologa kuuya ama muniji, iinonj iikawaaajonj uuduudu moma nonoma kambanj kokaamba kanainj ironja meleema nonombabo.” ¹⁶ Kaenj jenj Joosefwaa qaa kokaenj anji keno, “Manjanonj komumambaa ama nonoojonj qaa kokaenj jenj kotoro: ¹⁷ ‘Onjo mono Joosefwaaajonj qaa kokaenj jegi mobaa: Daremunjuruganonj sili bologa ama tiwilaanj gombombaajonj anjiti, giinonj mono iyonoo singisongogia ano kakasililingia ii mesaowa. Kawaaajonj giinonj saanonj mangaa Anutuyaa welenqequeuruta nonoo singisongonana mesaowa.’ Yonononj qaa ii anji Joosefwaanonj karo moma mono qama saaro.

¹⁸ Kawaa gematanonj Joosefwaa daremunjuruta iyangio kanj balononj tama batanonj usugonj kamaanj kokaenj ijogi: “Moba, nono goo welenqequeuruga omaya koloojonj.”

¹⁹ Kaenj ijogito, Joosefnonj meleema kokaenj jero: “Mono keegia mende mobu. Niinonj Anutuwaa kitianonj mende nanjenj. ²⁰ Onjanonj, onjo sili bologanonj tiwilaanj nombombaajonj kaparanj koma anjito, Anutunonj ii meleeno kitianonj iwoi awaa asugiwaatiwaaajonj kaparanj koma ano. Kaenj ama kondoonj kuunj nono kanatuuru mamaga onjoo laaligogia somongowe iikawaa honjanonj kambanj kokaamba asuganonj kolooro iima kotojonj. ²¹ Kawaaajonj mono keegia mende mobu. Niinonj mono onjaangia ano embameraurugia onjoo laaligogia kuuya nanjonj onjoma laligomanja.” Kaenj jenj kilenqagaa ironja ii mende meleemambaajonj mombo jenj kotiinj gumbonjonjonj ama onjono. Kianj.

Joosefnonj komuro.

* **50:11:** Abel: = Jinjenj saawaa arenja. Mizraim = Iijipt. Hibruu qaa kaanja. * **50:13:** Apo 7.16

²² Joosefnon maŋaa kanagesouruta yoŋowo toroqen Iijipt balonon laligogi. Joosefnon laligon uro yambuya 110 kolooro komuro. ²³ Joosefnon esa amboanja Efraimbaanonga koloogi ii injiuro. Kaŋagadeen Manasewaa meria Makir iwaa meraboraanja koloogi Joosefwaa tawoyanon onjoongi doongon onono.

²⁴ Kawaa gematanon Joosefnon daremunuruta yoŋoojon qaa kokaen injjoro, “Nii komumambaajon anjento, Anutunon mono kalan koma onono laligowuya. Iinon onjo balon kokainonga unuama balon Aabraham, Aisak ano Jeikob yoŋoo buŋaga koloowaatiwaajon jen tegon jojopan qaanon jen kotiiroto, mono iikanon kema laligowu.”

²⁵ * Kaen injjoro Israelwaa meraurutanon qaa jen somongon jojopan qaanon kokaen jen kotiiwutiwaajon jen koton onono: “Anutunon kalan koma onono laligogi niinon komuwe noo siina ii mono balon kokainonga anjon Keinan balonon kembu.” ²⁶ Kaen jen yambuya 110 kolooro komuro. Komuro Iijipt kanon qamoya ii sele men kotikotiiwaa keleganon morin qamo bokisnon anji ero. Kiaŋ.

---

* **50:25:** Eks 13.19; Joos 24.32; Hib 11.22

RUUT

Ruutwaa sunduya

Jenjasa-asari

Eja pon yonoo kambangianon Israel yonoo laaligogia ii uma kamaanawo. Uugia meleengi oyanboyan laligogito, iikawaa gematanon silemale laligogi kamaan kamaan sooro lombo utanon deenqeema siinsereren laligogi. Laligon iikawaa gematanon uugia meleengi. Kaan kaan ama laligogi. Ruutnon kamban iikanon luaewaa kania qendeeno. Moab emba iinon Israel ejaga mero. Eja kanon komuro Ruutnon enaroya Israel emba iwo pondan ororon somongon Israelwaa Anutuyawo tororo qokotaan laligoro. Kaen laligon kantria Moab mesaon Israel utanon kan tetegoyanon loya mutuyaa tinitosauruta yonoo batugianonga eja dologa mon mokoloon mero. Yoroo gbiligara monnon kin Deiwidwaa amboya kolooro. Deiwid iinon Israel yonoo kin pongia qabunaya uuta laligoro. Deiwidwaa gbilias mon ii Jiisas. Ruutnon yambu 1110-1100 Kraist mende koloortinon laligoro.

Eja pon buk iikawaa sunduya kanon laaligowaa kania kokaen qendeengi: Ejembanon Anutu gema qegi kamban kanon kakasililin kondemondeen somatanon qagianon umakero. Ruutwaa sunduyanon kana kokaen qendeenja: Waba emba iinon uuta Israelwaa Anutuyaanon meleema molaari kanagesonon toroqero kotumotuenon qaganon uro oyanboyan mokolooro.

Buk kokawaa bakaya wana 3 ii kokaen:

- 1) Naominon Ruutwo Betlehem eleeni. 1.1-22
- 2) Ruutnon Boazwo aitonqori. 2.1-3.18
- 3) Boaznon Ruut ii embiiga mero. 4.1-22

Elimelek ano sumanjuruta yononon Moab kenji.

¹ Kerugen Israel utanon kin mon mende laligoro eja pon yononon kanatuuru galen koma onoma laligogi. Kamban kanon bodi koloon balon kuuya sokoma ero. Bodi kamban kanon Juuda eja monnon embia ano merawoita unjuama taongia Betlehem mesaon kantri qata Moab kanon kema raran dundungia meagon waba laligogi. ² Eja qata Elimelek, embia qata Naomi ano merawoigara qagara Malon ano Kilion balongia qata Efrata. Yononon taongia Betlehem mesaon Moab balonon kema kanon laligogi. *

³ Iikanon laligogi Naomiwaa loya Elimelek komuro. Komuro Naominon emba maloya koloon merawoita yorowo laligogi. ⁴ Merawoita yoronon laligon somariin Moabga emba woi qagara Orpa ano Ruut † agimin aogi. Agimin aogi toroqen Moab balonon yambu 10:baa so laligon kougi. ⁵ Laligon kouma merawoita woi Malon ‡ ano Kilion yoronon kaanagadeen komuri. Komuri nemungara Naomi iinon lomeria qaa anodeen laligoro. Kian.

Naomi ano Ruut yoronon Betlehem eleeni.

* **1:2:** Efrata: ii Betlehem goman liligon ejati, balon iikawaa qata. Ruut 4: 11, Jen 35: 19, 1 Sml 16: 18, Mai 5: 2 † **1:4:** Ruut: qa iikawaa kania ii ala-ala. Jiisaswaa ambosakonjuruta yonoo batugianon emba 4 kokaen laligogi: Taamar, Raahab, Ruut ano Batseba. Mat 1.3-6 ‡ **1:5:** 3 Malon: qa iikawaa kania ii esunjakamakamaa eja

⁶ Naominonj anjodeen Moab kantrinonj laligonj kambanj moŋnonj qaa kokaenj jegi moro: ‘Poŋnonj kanatuuruya ilaanj onjoma Israel kanonj nembanene sogianonj mokoloonj onjmakeja.’ Kaenj moma Moab mesaonj Israel balononj eleema kemambaajonj joronqoronj ama enarowoita yorowo waagi. ⁷ Waama gomanj balonj laligoroti, ii mesaonj Juuda balononj eleema kemambaajonj ano enarowoita yorowo motoonj kananonj kenji.

⁸ Kananonj kema Naominonj enarowoita kokaenj irijoro: “Emba woi, oro mono eleema nemunwoigara yoroo gomanonj kema laligowao. Oro noo lomeraana komugiti ano nii nono awaagadeenj kalanj koma noma laligori Poŋnonj mono kawaa so tawaya meleema awaagadeenj kiankoomu orono laligowao. ⁹ Poŋnonj saanonj kana mero oro eja mombo agimij aonj laaligo rarangara yoroo mirinonj mokoloonj uukorisoro qaganonj laligowao.” Kaenj irijonj buugara kitonj neroto, yorononj amburerej ama silama saari.

¹⁰ Saama kokaenj ijori: “Qaago! Noro mono giwo eleema goo kanageso tuunja yonoononj kembonja.”

¹¹ Kaenj ijori meleema kokaenj irijoro: “Oo enarowoina, mono naambaajonj niwo kawowaajonj anjao? Nii mombo eja merawoina mewe somariiri ii orombaoraga me? Kaenj romongowaoragati eenj, iikanonj mende sokonja. Qaago totoonj! Mono keteda koi eleema kembao. ¹² Nii emba wanj koloonjewaajonj eja moŋnonj nii mende nombaa. Oo enarowoina, oro mono eleema miriganonj kembao. Nii mombo eja memambaajonj romonjonj kete gomantijnja eja mombo enj korowo koloonj merawoina qokoloonj orombenagati eenj, ii mono kilej bimobimooyawo.

¹³ Mera ii somariiri lowoigara oromambaajonj mamboma laligowaoraga me qaago? Yoroonj ama eja memegaraa kania somonjonj aonj kambanj batuya koriga ii eenj laligowaobo. Ii mende sokonja. Oo enarowoina, iikaanj qaago. Poŋnonj boria boraama lona nuano komurotiwaajonj laaligonananonj bimooro nii oroosonj wosojinjina mojenj.”

¹⁴ Kaenj irijoro mombo toroqenj silama saari. Saari tegoro Orpanonj enaroyaa yeizozoya jenj buuta kitonj nenj eleema mirianonj keno. Orpanonj kenoto, Ruutnonj kaparanj koma sele kopaya kaanja qokotaaro. ¹⁵ Kaanja qokotaaro Naominonj kokaenj ijoro: “Moba, alaganonj kenja. Iinonj anjaa bejsakonj ano anjaa ejemba tuunj yonoononj kenja. Gii mono kaangadeenj eleema miriganonj kembaa.”

¹⁶* Kaenj ijoroto, Ruutnonj kilej kokaenj meleeno: “Nii mono gii gomesaomanjatiwaajonj kaparanj mende koma jewa. Saanonj jena giwo kembo. Gii noma nomaenj kembagati, nii mono kaangagadeenj giwo iikanonj kemaŋja. Gii dakanonj dakanonj laligowagati, nii mono kaangagadeenj iikanonj laligomaŋja. Goononj ejemba tuunj ii noo ejemba tuunjnaga koloogi goononj Anutu ii noo Anutuga kolooro laligomaŋja.

¹⁷ Gii dakanonj komuwagati, nii mono kaangagadeenj iikanonj komuwe ronj koma nombutiwaajonj mojenj. Qaa ii kokaenj jenj kotijjenj: Koomu motoonjononj mono mendeema norombaa. Iwoi morota moŋnonj mendeema norombaati eenj, Poŋnonj saanonj iikawaa ironja meleeno noo qananonj uba.”

¹⁸ Kaenj jenj iwo kemambaajonj kotakotagadeenj kaparanj kono iima moma kotonj kawaa qaaya mombo mende ijoro.

¹⁹ Mende ijoroto, motoongara kema kema Betlehem taononj keuri. Keuri taononj ejemba kuuyanonj ii iriima korisoro somata moma ajoroogi. Emba yonononj qama Naomi koma horonj jolonja kokaenj jegi: “Ei! Ii onjanonj, Naomi yanjo me nomaenj? Oowe oowe oowe!”

* 1:16: Ruut 2.11-12; 2 Kin 2.2-6

²⁰ Kaen jegi Naominonj kokaen injjoro: “Noo qana Naomi ii eenj mende qabu. Nii uukorisoro embaga qaago. Anutu ku-usunj Toyanonj mono kondoonj nono uukondunj moma laligojenj. Kawaajonj noo qana Mara qagi sokombaa. § ²¹ Noononj iwoi mamaga wala ero taonj koi mesaonj kembeto, kete Poñnonj nuano bobora eleema eenj omaya kajen. Poñ ku-usunj Toyanonj qaana gosinj menj bolinj nono konajilinj qaganonj laligojenj. Kawaajonj qana Naomi ii mono eenj qabubo.” Kianj.

²² Naomi ano enaroya Ruut, Moab emba kanonj Moab mesaonj Betlehem taononj kariti, kambañ iikanonj ejembanonj kanainj padiwaa alia baali ii gawonjianonj kema borogianonj kunj.

2

Ruutnonj Boazwaa gawononj baali otano.

¹ Naomiwaa loya Elimelekwaa isi uutanonj tinitosaya, eja qabunayawo monj qata Boaz laligoro.

² * Kambañ monononj Moab emba Ruut iinonj enaroya Naomi kokaen ijoro: “Saanonj jen tegona nii gawonj monononj kema ejemba baali gowia kuma reremonja mesaonkejuti, ii otama menj kululumanja. Nii saanonj eja mombaa jaanonj iima-ainj mokoloowe nisosoronj ‘Oonj!’ jero saanonj iwaa gematanonj kema ii menj kululumanja.” Kaen jero Naominonj ijoro: “Oo enarona, saanonj kemba.”

³ Kaen ijoro mesaonj gawonj monj morowaanonj gawonja, ii mende moma kilenj tondu kema nama baali kunj yonoo gemagianonj kema gowia motomotoonj qeqelala kamaanj egiti, ii otama otama keno. Gawonj korianonj kenoti, ii Boazwaanonj gawonja. Boaz ii enaroya Elimelekwaa isinonja monj.

⁴ Boaznonj ketego koi Betlehemga kouma gawonj ejembauruta injiima jolonja kokaen jero: “Bonjonj! Poñnonj mono onowo laligowa.” Kaen jero meleema kokaen qagi: “Poñnonj mono kotuegonj gomba.”

⁵ Kaen qagi Boaznonj gawonj galenajonj kokaen qisiro: “Emba ii morononj?”

⁶ Kaen qisiro kokaen meleeno: “Emba ii koriganonja. Ii Naomiwo Moab kantrinonja kari. ⁷ Iinonj gomaamba amandiinanonj kanj qisinj nono ‘Oonj!’ jewe gawonj ejemba yonoo kanagianonj onotaan baali gowia otama menj kululuuja. Gawonj pondan menj laligonj ketada koi kuunonj endu kema haamo menj raja.”

⁸ Kaen meleeno Boaznonj Ruut kokaen ijoro: “Borana moba, nii qaa goroga monj gomanja: Gii gawonj koi mende mesaonj tosaanja yonoo gawononj mende kema baali menj kululuuwa. Mono noo welenjeqe embaauruna yonowo motoonj koikanonj otama laligowa. ⁹ Nii gawonj ejauruna goosiriwubotiwaa sonjo anjen. Gawonj noma nomaeenj kema dumunj kota kumbuti, gii mono iikawaa jaagalenj ano yonoo gemagianonj kema emba yonowo laligowa. Apugaajonj mobagati eenj, welenjeqe yonononj apu koworanenonj kosojuti, saanonj iikanonj kema apu newa.”

¹⁰ Kaen ijoro Ruutnonj moma balononj kemenj usugonj Boaz kokaen ijoro: “Nii nomaembaajonj waba laligonj kilenj goo jaanonj kiankoomu mokoloowe iikaanja kalanj koma nonjanj?”

§ 1:20: Qa woi: ii Hibruu qaa kanagarawo. Naomi = uukorisoro. Mara = uukondunj. * 2:2: Lew 19.9-10; Dut 24.19

¹¹ Kaerj ijoro kokaerj meleeno: “Nii goo nanamemeŋgaa sunduya ii kuuya jegi mojerj. Gii loganoj komuro enaroga awaagadeerj galenj koma laligoj kouna. Gii nemuŋmanŋa ano kolokoloo kantriga mesaerj ejemba wala mende moma nononati, kilenj nonoo batunananonj kanj laligojanj. ¹² Gii sumanjuruga sili awaa qendeema onona Anutu Israel nonoo Porjnananonj mono iikawaa tawaya gomba. Kurunonj enŋanjonj meraanŋa reerjreenj koma onomakeji, iikawaa so gii Anutuwaawaa umuganonj laligomambaajonj koi kana.”

¹³ Kaerj ijoro Ruutnonj kokaerj meleeno: “Somatana, nii goo gawonj meme embauruga yonoo tani qaagoto, giinonj kilenj sili awaa qendeema nonjanj. Giinonj qaa nuna selenatunja.” Kaerj meleeno.

¹⁴ Nembanene kambanjonj karo Boaznonj Ruut kokaerj ijoro: “Saanonj koi kanj bered kitia menj wain apu aasonjawononj qendunjonj newa.” Kaerj ijoro gawonj ejemba yonowo raro Boaznonj baali honja onjkootoya tosia muro. Ii muro nerj tomenja junoo nene tosia mesaoro raro. ¹⁵ Rama waama kema toroqerj baali gowia otano Boaznonj gawonj ejauruta kokaerj jerj kotonj onono: “Iinonj baali gowia boranawo iikawaa batugianonŋa kaanŋagadeerj otama menj kululuuwaati eerj, onjo mono qaa tokoronjkota mende jerj mubu. ¹⁶ Kaerj qaagoto, baali gowia tosia ii boranŋianonŋa kaanŋagadeerj horogi kamaaro anŋi kanj iyanŋaajonj menj kululuuwaawaa. Onjo mono ii mende jerj mubu.”

¹⁷ Kaerj jerj kotonj onono Ruutnonj baali gowia korama menj kululuuro uro honja ano kaawoya mendeema oromambaa sapa sarayawononj kosonj korereŋŋonj gosiro honja geso karoombaa so (36 liita) kolooro gomanj siŋsiŋŋonj karo. ¹⁸ Kaerj kolooro baali honja ii menj taononj eleema kanj dawii koranoti, ii enaroya qendeema muro. Kawaa gematanonj nene nerj timbiriinjonj tosia mesaoroti, ii kaanŋagadeerj unjuma muro.

¹⁹ Ii muro kokaerj qisiro: “Gii kete dakanonj kema baali otama menj laligojanja? Morowaa gawononj kema gawonj menj laligojanja? Eja galenj koma gonjaati, Anutunonj mono ii kotuegonj muba.” Kaerj qisiro morowaa gawononj kema gawonj menj laligoroti, iwaa sunduya Naomi ijoro: “Nii kete eja mombo gawonj mejerjati, iwaa qata ii Boaz.”

²⁰ * Kaerj ijoro Naomiwaa eleŋa kamaaro kokaerj ijoro: “Porjnonj mono Boaz kotuegonj muba. Porjnonj kiankoomu nonomambaa qaa somonjgoroti, iikawaa so mono pondan lomeraanjuranonj komugiti ano anana kete koi laligojonj, nonoojonj kiankoomuya mende anjonj koma laligoja.” Toroqerj qaa kokaerj jero: “Eja ii nonoo tinitosananaŋa ano isinanaa doweya meme eja. Kawaaajonj iinonj mono saanonj galenj koma nonombaa.”

²¹ Kaerj jero moma Moab emba Ruutnonj kokaerj jero: “Qaa monj toroqerj kokaerj nijojaa: ‘Gii mono noo gawonj meme ejemba yonowo bonj qerj laligona noononj baali kuuya ii kundaborowuya.’”

²² Kaerj jero Naominonj kokaerj ijoro: “Oo enarona, ii awaa. Gii tosia yonoo gawonj korianonj kena sili bologa ama gombubo. Kawaaajonj gii saanonj Boazwaa gawonj meme emba yonowo kema gawonj menj laligowa.”

²³ Kaerj jero Ruutnonj Boazwaa gawonj meme emba yonoo kosogianonj bonj qerj laligonj honja otama menj kululuunj laligoro baali ano wiit kunjun kambanjonj tegoro. Tegoro toroqerj enaroya Naomiwo laligori. Kianj.

* **2:20:** Lew 25.25

3

RuuT ano Boaz yoronon baali gawonon aitongori.

¹ Kamban tosia tegoro Naominon enaroya Ruut kokaen ijoro: “Oo enarona, nii saanon eja mon batogon mokoloowe galen koma gono iwo keraqeeanjo qaganon geenjo miriga kalan koma raba. ² Gii gawon meme emba yonowo mokotaan laligonati, iyonoo galengia Boaznon mono nonoo tinitosanaga. Moba, iinon kete gomantiinjo baaliqeqe sombenon kemen baali honja ano kaawoya mendeema oromambaajon sapa sarayawonon koson korerejgon gosiwaa.

³ Kawaajon gii mono keteda koi apu arin selega kele unkoowayawonon morin opo suruga mouma baaliqeqe sombenon kemeba. Emu kemebato, wala sigersiger laligona nembaneneya ano apu kizanja nedabororo kawaa gematanon saanon iwaa jaanon asugina giibaa. ⁴ Gaombaajon moma kamaan dakanon honj koma ewaati, mono ii iima kanon kamba. Kokojiji gombaatiwaaajon qisiwagati, iikawaa kaisareya mono kokaen amba: Gii iwaa kooronjonon kema kaniaagen esu kitia mena waaro kemen ewa. Kaen ena mokolon goma nomaen ambagati, ii gijoro moba.”

⁵ Enaroyanon kaen ijoro Ruutnon kokaen meleeno: “Qaa kuuya nijojani, ii saanon andaboromana.”

⁶ Kaen meleema baaliqeqe sombenon kemen enaroyanon jen koton murotiwaa so otaan andabororo: ⁷ Boaznon gomantiinjo nembaneneya ano apu kizanja nedabororo selia men looriro waama baali tuun mombaa goraayanon kemen gaon ero. Kanon ero Ruutnon oloj janjan qen kema kaniaagen esu kitia metaama iikanon kemen ero. ⁸ Ero goman ruujanon iwoi mombaajon aarun lalananiro uuta tooro moma eleema emba mon kanianon eroti, ii mokolon iiro.

⁹ Iima qisin muro: “Gii moronon?” Qisin muro kokaen meleeno: “Oo somatana, nii Ruut, goo welenqeqe embaga. Giinon geenjo isigaa doweya meme ejaga koloojan. Kawaajon Juuda onoo nanamemengia otaan nii saanon galen koma noma esuganon turun nomba.”

¹⁰ Kaen meleeno kokaen ijoro: “Oo borana, Ponjon mono kotuegon gomba! Gii saanon eja wanaya me qaqabunja esuhinagiawo yonoo gemagianon kenagato, iikaanja mende anjan. Gii eenjonon isiuruna awaa nanjon onoma laligonago kete ii uugun sili awaa soroya anjan. ¹¹ Oo borana, gii mono toroko mende moba! Bonjon laligowa! Gii emba awaa soroya koloojani, ii taombaa ejemba kuuyanon moju. Kawaajon gii ii me woiwaaajon qisin nombagi, nii ii saanon ama gomanja. ¹² * Nii goo tinitosaga koloon galen koma gomanatiwaa so koloojen. Qaa ii onjato, eja monjon nuugun isinaa doweya meme eja mutuya kolooja. Nii iwaa qerewenaga laligojen. ¹³ Kawaajon gii saanon gomantiinjo koi kokaen ewa. Dowe meme eja mutuyanon woran sewanja memambaajon jenagi een, ii awaato, sewanja mende memambaajon mobaati een, niinon saanon sewanja memanja. Qaa ii somonjon Pombaa qatanon jopon qaanon jen kotiijen. Kawaajon saanon bonjon ena goman amba.”

¹⁴ Boaznon kaen ijon emba monjon baaliqeqe sombenon iwaanon kamaaroti, monjon ii mobabotiwaajon moro. Kawaajon Ruutnon Boazwaa kanianon kamaan eroto, wengeran suluro kamban iikanonadeen monjon ii mende iima kotoro oloj kemaatiwaaajon waaro. ¹⁵ Waaro Boaznon kokaen ijoro: “Mono malekuga seleganonga metogon qererej men namba.” Kaen

* 3:12: Ruut 2.20

ijoro metogon menj nano baali hona 25 kilogrammaa so gosin maaro kemero. Kemero menj kobibiiñ Ruutwaa sawinanon ano anjon eleema taonon keno.

¹⁶ Ruutnon taonon kema enaroyaanon keuro qisiro: “Oo enarona, nomaen ej kajan?” Kaen qisiro Boaznon iwaa iwoi kuuya anoti, iikawaa sunduya ijoro moro.

¹⁷ Moro kokaen toroqen ijoro: “ ‘Gii enarogaajon bobora mende kemba,’ kaen nijon baali koi nonja.”

¹⁸ Kaen ijoro Naominon kokaen jero: “Oo enarona, eja iikanon kete een haamo mende mewaato, qaaga galeñ koma laligoro ii mindingogi tegorogo kawaa gematanon rama haamo mewaa. Kawaaajon gii mono sosoo mamboma rama qaaga nomaen jegi asugiwaati, ii moba.” Kian.

4

Boaznon Ruut embiaga mero.

¹ Boaznon taombaa kiropo naguyanon kema qenjaaro sombenon kamaan raro. Raro isiaa dowe meme ejawaa qaa jeroti, iinon kan uugumambaa ano iwaajon kokaen qaro: “Oo alana, gii saanon koi kan kamaan rabaga.” Kaen qaro kan kamaan raro. ² Raro Boaznon taononqaa jota meme eja boro woi (10) onoono kagi rabutiwaa injoro motoon kamaan ragi.

³ Ragi Boaznon isiaa dowe meme eja ii kokaen ijoro: “Kamban kokaamba Naominon Moab kantri mesaon eleema karoti, iinon danana Elimelek-waanon balon kitia ii sewanja mewutiwaa eja. ⁴ Kawaaajon niinon kokaen romonqojen: Gii qaa ii mobagatiwaa gijojen. Gii isinaraa dowe meme ejaga koloona niinon goo qerewenqa koloojen. Dowe meme eja mon mende laligoja. Kawaaajon giinon ii sewanja mewagatiwaaajon kuun gonjen. Gii ii sewanja memambaa ainja mobagati een, ii saanon sewanja mewato, ii togowagati een, saanon ii kaanqadeen jena momaqa. Ii saanon eja koi rajuti, iyonoo jaanon jewa. Ii kanatuuru tuunqaa jotameme koi yonoo jaagianon jewa.” Boaznon kaen ijoro eja alianon kokaen ijoro: “Nii ii saanon sewanja memaqa.”

⁵ Kaen ijoro Boaznon jero: “Gii Naomiwaanon balon koria sewanja mewagati, kamban iikanon mono Moab emba Ruut, eja komurotiwaa maloya ii kaanqadeen sewanja mewa. Kaen ana eja komurotiwaa qatanon mono borosamo balon kanon ewaatiwaaajon ii galeñ koma laligowa.”

⁶ Kaen jero dowe meme eja mutuyanon meleeno: “Kaen kolooro niinon ii sewanja memambaaajon amamaajen. Ruutnon neenaa meraboraana yonowo motoon borosamona mendeengi motomotoon yononon balon kitia melamelaa iikayadeen bunja qen aowubo. Nii kaen amambaaajon amamaajen. Kawaaajon giinon saanon ii sewanja mena geenqaa bunqaga koloowaa.” Kaen meleeno.

⁷ * Kerugen Israel uutanon monnon balon iwoi sewanja mero bunqaga kolooro iikawaa qaaya kotiiwaatiwaaajon yononon sili kokaen ama laligogi: Qaa jen tegon soomonqo angi tegoro iyorononqaa monnon kana esuya qetegon alia munjero. Israel yononon iwoi sewanja memewaa qaaya tegoroti, ii sili iikaanja kanon qendeema laligogi

⁸ Kawaaajon eja kanon Boaz kokaen ijoro: “Giinon ii saanon sewanja mena bunqaga koloowaa.” Kaen jen kana esuya qetegon Boaz muro. ⁹ Ii muro Boaznon jotameme eja ano kanageso kuuya kokaen injoro: “Niinon Elimelek, Kilion ano Malon yonoonon iwoi kuuya ii Naomiwaanonqaa

* 4:7: Dut 25.9

sewana mejen. Onjo ii kete jaasewan qer nanjon jewutiwaa so koloaju.
¹⁰ * Nii Moab emba Ruut, Malombaanonj malo ii kaanjadeen sewana mewewee noo embanaga koloowaa. Kaenj ama eja komurotiwaa qatanonj borosamo balonj kanonj ewaatiwaaajonj ii galenj koma laligomanja. Qata kaenj mende aliwaato, gbiliurutanonj Elimelekwaaw qata duduuwubotiwaajonj ii gawmambaa buknonj oogi enj ubaa. Onjo ii kete jaasewan qer nanjonj jewutiwaa so koloaju.”

¹¹ * Boaznonj kaenj jero jotameme eja ano kanatuuru taombaa kiropo naguyanonj sombenonj ragiti, iyonjononj kuuya kokaenj jegi: “Nono ii jaasewan qer nanjononja. Ponjononj embaga goo mirinonj kawaati, ii saanonj kotuegonj muro iinonj mono Reizel ano Lea yoroo so koloowaa. Yorononj Jeikobwaanonj meraboraanja mamaga qokolori Israel kanatuurunananonj kolooro. Gii saanonj Efrata balononj jotameme eja esuhinawo koloonj Betlehem taononj qabunqagawo laligowa. ¹² * Ponjononj emba malo saranj iwaanonja gbili gombaati, goononj kanageso yonjononj mono Juuda ano Taamar yoroo meragara Perezwaanonj sumanj yonoo so koloonj laligowu.” Kianj.

Boazwaanonj gbili yonoo qa arenjia

¹³ Kaenj ama Boaznonj Ruut wama mirianonj kema embiaga mero Ponjononj kotuegonj muro koro ama meraga mero. ¹⁴ Meraga mero emba yonjononj Naomiwaa kokaenj jegi: “Nono Ponj mepeseejonj. Iinonj kete isigaa dowe meme ejaga gonja. Iinonj saanonj galenj koma goma laligowaa. Mera kanonj Israel uutanonj qaqabunqayawo koloowaa.

¹⁵ Goo enjaroganonj jopagonj gomakeja. Goo merauruga 7 laligowuyagati eenj, iinonj mono ii kuuya unjuugunj ilaanj goma laligoja. Iinonj kete esaga gono iinonj mono laaligoga tililuaanj keraqeeanjo qer goma laligowaa. Kanagenj emba wana koloona iinonj saanonj galenj koma gono laligowaga.”

¹⁶ Kaenj jegi Naominonj mera ii menj doonjon galenj koma munj laligoro.

¹⁷ Emba kosianonj laligogiti, iyonjononj kokaenj jegi: “Naomiwaanonga esia meraga koloaja.” Kaenj jenj qata Obed qagi. Obedwaa meria Jesi, esia kinj Deiwid.

¹⁸ Qa arenj koi ii Perezwaanonga kanainj nama Deiwidwaanonj uja: Perezwaa meria Hezron, ¹⁹ Hezrombaa meria Raam. Raambaa meria Aminadab. ²⁰ Aminadabwaa meria Naason. Naasombaa meria Salmon. ²¹ Salmombaa meria Boaz. Boazwaa meria Obed. ²² Obedwaa meria Jesi. Jesiwaa meria kinj Deiwid. Kianj.

* **4:10:** Dut 25.5-6   * **4:11:** Jen 29.31   * **4:12:** Jen 38.27-30

Joonawaanon gejatootoo qaa Joona Jen'asa-asari

Buk koi kanon gejatootoo qaa qaita mon koloaja. Ii Joonawaanon nomaen asugiroti, iikawaa sunduya. Anutunon qaa kokaen jen koton muro: “Gii mono Assiria kantriwaa siti wanja qata Niiniwe kanon kema uukuukuu gawon mewa.” Assiria yononon kakasililingia somata ero Israel yononon kere yonoo boronon komuwombotiwaajon toroko moma laligogi. Anutunon Joona kaen jen koton muroto, Joonanon togon Anutuwaaw qele koloon Niiniwe kemambaajon qotogoro. Ii kokaembaajon togoro: Anutunon siti ii tiwilaamambaa galen meme qaa ijoroto, Joonanon iikawaa so onanon koloowaatiwaajon mende moma kotiuro.

Joonanon togon qotogoro lombo uuta qaganon uro iikawaa gematanon iyan'aa jaajaa amambaa ainja men kamaan ama ten koma keno. Kema uukuukuu gawon mero Niiniwe seiseiyanon uugia onanon meleengi. Kawaajon Anutuwaaw uuta olomooro mende tiwilaan onono. Kawaajon Joonawaa uutanon bolin kobooro komumambaajon moro. Kin mononon yambu 782-753 Kraist mende koloorotonon galen'giaga laligoro Joonanon kaman kanon gawona mero. Joonawaanon goman qata Gat Hefer ii Nazaret kosianon, 5 kilomiita kekembaa so. Niiniwe ii koriganon, 500-600 kilomiita keken'aa so.

Kanagen Israel yononon iyangio gejatootoo ejemba yonoonon qaa moma mende ten koma yangisen laligogi Anutunon jen tegoro Assiria yononon kan unun unuama kengi iyang'iaa nanangia ii kaen sooro. Buk koi ii Anutuwaaw kania woi kokaen ninisaanja: Nono kuuya Anutuwaaw uaija tororo ten kombonatiwaa so koloonon. Kaen mende ambonati een, lombo mono onanon qanananon ubaa. Anutuwaaw kania wanja mon ii kiankoomu ano uujopa. Anutunon an'aa kaziuruta Assiria gadokopa yonoo singison'gogia kaanjadeen mesaon iimalein'onga metogon onombaatiwaajon kaparan komakeja. Ironja bologanon qagianon ubabotiwaajon moma kotin uunana melembonatiwaajon kuun nononja.

Buk kokawaa bakaya wanja 4 ii kokaen:

- 1) Anutunon Joona oono yangisen ano. 1.1-17
- 2) Joonanon uuta meleema saran'onga lolooro. 2.1-10
- 3) Joonanon Niiniwe kanageso uugia kuuro. 3.1-10
- 4) Uugia meleengi Anutunon kiankoomu onono. 4.1-11

Joonanon Pon qetama kokomomola mero.

1 * Israel kanon Pombaanon qaa ii Amitai iwaa meria Joonawaanon kokaen kolooro: 2 “Assiria kantriwaa siti somata Niiniwe ii ween koukutanon eja. Yononon bao jaagoo kaanja koloon kilen'agia lansan nama men tintuan laligon'keju. Iikawaa qaaya ii noo jaasewananon kouro mojen. Kawaajon gii mono waama eu kema noo bunja qaana injijon uugia kuuwa.”

3 Kaen ijoroto, Joonanon Pombaa jaasewananon'ga olon kok koma ween kemekemetanon baagen kemambaajon keno. Kema goman qata Jopa (Jaffa) kanon kemej wanjo mon mokolon jero, “Yonowo saanon Tarsis gomanon Spein kantrinon kemaña.” Kaen jen kana sewanja men wanjonon uro.

* 1:1: 2 Kin 14.25

Kaen uma Pombaa jaasewanjonnga kokomomola menj keno. ⁴ Kenoto, Ponjon haamo kotakota wasiro kowenonj kemenj kuuro siri dimbonj somata waama wanjo qero janjomambaajonj ano. ⁵ Kaen kolooro wanjo gawonj eja yonjononj toroko moma iyangiaa benjurugaa so anja anja qama koolinj onjonji. Kaen ama wanjononj afaangowaatiwaajonj kawaa hina iwoi kuuya menj borogi kowenonj kemeroto, Joonanonj wanjo dutaa utanonj kemenj iikanonj oloj koma gaonj komunagbiili ero.

⁶ Iikanonj ero wanjo galenjononj iwaanonj kanj kokaen jenj muro: “Gii mono naambaajonj koi gaonj ejanj? Mono waama geenjaa benja qama koolina iinonj ilaaj nonono mende tiwilaawonaga.”

⁷ Kaen jenj munj batugianonj aminj moma jegi: “Ayo, mono kawu! Mono unju kuuwonja. Eja morowaa singisonjgoyaajonj ama iimaleinj koi qanananonj uji, iikawaa kania mokoloowonja.” Kaen jenj unju kuugi Joona asugiro. ⁸ Asugiro jegi karo kokaen qisinj mugij: “Iimaleinj tiwitiwilaa koi ii morowaa singisonjgoyaajonj ama qanananonj uji, gii mono iikawaa kania ninijowa. Gii naa gawonja menjekanj? Gii daanj kaya kajanja? Goononj kantri ii daenj? Goo kanagesouruga ii dakanonj laligoju?”

⁹ Kaen qisinj mugij kokaen meleeno: “Nii Israelga. Hibruu ejaga koloojen. Nii Ponj, Siwewaa Anutuya waeya menj mepeseenjekanj. Iinonj kowe ano namo toboga mokolonj orono. ¹⁰ Iinonj gawonj osiqosiawo nono togonj Pombaa jaasewanjonja oloj kok koma kajenj.”

Kaen meleeno moma aaruj lalanjanij kokaen ijon jenj mugij: “Ye! Gii mono naambaajonj ama kaen anjanja?” ¹¹ Kowenonj toroqenj bolinj kotiinj qindiinj ero. Kawaaajonj kokaen qisinj mugij: “Nono mono iwoi nomaenj ama goninj ironja mena kowenonj goronj qenaga?”

¹² Kaen qisinj mugij kokaen meleema injoro: “Siri dimbonj koi mono noojonj ama qanananonj uma qeji, niinonj ii moma kotojenj. Kawaaajonj mono nii noma kowenonj borogij kemebe goronj qewaa.”

¹³ Kaen meleeno gawonj eja yonjononj kilenj wanjo mombo namo goraayanonj keubaatiwaajonj loqanonj nanjonj qenj bimbjngogito, kowenonj bolidaborotiwaajonj ama amamaagi. ¹⁴ Amamaanj Israel Ponjanaa qata kokaen qama kooligij: “Oo Ponj, mono geenjaa qaa joga otaanj iwoi koi anjanj. Kawaaajonj Ponj, eja koi komuwaatiwaajonj ama mono mende tiwilaaj nonomba. Sayaa qaaya ii mono nonoo qanananonj mende ana uba. Qaa ii onjanonj.” ¹⁵ Kaen qama koolinj kema Joona menj borogi kowenonj kemero. Kemero kowewaa usujanonj iikanonjadenj kamaaro bonj qero. ¹⁶ Bonj qero eja yonjononj Anutuwaajonj aaruj lalanjanij nanduj somata ama Ponj siimolonj oonj munj qaagia kokaenj somonjgogij: “Anana mono Pombaanonj qaa apanja tenj koma laligowonja.”

¹⁷ * Joonanonj kowenonj kemero Ponjonj sara somata monj wasiro kema Joona gogoro. Gogoro sara iikawaa utanonj weemboria karonj enj laligoro. Kianj.

2

Joonanonj gajugaju korojonjanonj enj qama kooliro.

¹ Joonanonj sara utanonj enj Ponj Anutuya qama koolinj munj ² kokaen ijoro:

“Oo Ponj, nii kokojinjinj utanonj qama koolinj gombe gii qaana moma leeya meleemba.

* 1:17: Mat 12.40

- Nii koomuwaa senjon dusiitanon ej komun tagon welema gombe
gii geja ama jejewelenwelena mojan.
- ³ Gii monago kowe biiwi jabirinanon (jauranon) hagon nongi kamaan ejen.
Geengon riiwagon nona goman sinjngoyaa dutanon kamaabe
gboulu somatanon esuun nonja.
Goo apu kokopa kuuya ii musulungon nonja.
Goo kowe siriga ii turun nej olaan nonja.
- ⁴ Nii kokaen romongojen: Gii geenjaa jaasewanganonja
konjoma nona soon tintuan ejen.
Ii kiler nii mombo jaananon goo jiwowon jigo kowogaagen
uuwe keno jejeromonromon anjen.
- ⁵ Apu ano omanjareya ii qananon uma turun nondaboroja.
Kowe biiwi jauagadeen liligon nondaboroja.
Kowewaa tokoleya ii jamojuu kaanja warnja momosiin esuoja.
- ⁶ Nii kowe biiwi jaujaa dusiitanon koi kanon ulungon kamaajen.
Kowe biiwi jaujaa jaa ununja ii kongi
pondan qananon eu somonjon nonja.
Oo Pon Anutuna, nii koi laligojento,
gii mono koomuwaa senjon dusiita
koi kanonja gou koma nona
saanon mombo laaligonon koumanj.
- ⁷ “Noo laaligonanon qaomambaajon ano kamban koi kanon
oo Pon, nii romonjon gombe qamakoolinanon keuma
goo Siwe jigo kowoganon eu uma gejaganon kemebaati, ii mojen.
- ⁸ “Ejemba gadokopa ben lopion omaya goda qen usugon onomakejuti,
iyononon kaen ama kalenmorianj Toya gii gema gunkejuto,
- ⁹ nii mono mepemepesee onnsaa qama
mamatewoo ama siimolon on gomambaajon mojen.
Nii iwoi amambaa qaa jen somonjobetii,
iikawaa so mono ama sorogonkemanja.
Oo Pon, gii gou konkonj Tona kolojan. Qaa ii onanon.”
- ¹⁰ Kaen qama kooliro Ponjon sara ii jen kotonj muro
kanj kouma Joona lono namo toboganon kamaaro. Kianj.

3

Joonanon Anutuwaa gawon Niiniwe kema mero.

¹ Namu toboganon kamaaro Pombaanon qaa koi ii mombo Joonawaanon kolooro: ² “Giinon mono waama siti somata Niiniwe kanon kema Bunja qaa gomanati, ii injijon uugia kuuwa.” ³ Qaa kaanja kolooro Joonanon waama Pombaa qaa jeta tenj koma Niiniwe keno. Niiniwe sitiwaa soya ii kokaen: Gii goraayanonja kanainj kema laligona weenj karoonj tegoro teegenj endu keubaga. ⁴ * Joonanon kanainj siti uutanonj kema laligoro weenj motoonjo tegoro bunja qaa qama kokaen injjoro:

“Weemoria 40 mombo eja. Ii tegoro Niiniwe siti koi mono meleeno kemebaa.” ⁵ Qaa kaen qama injijon keno Niiniwe kanatuuru yonononj Anutuwaanon buzu qaa ii moma laarinj uugia meleema nene singi laligowom-baa kamban koma jenj kotiigi. Ii jenj kotiinjemba somata melaa korebore yonononj uumeleembaa samo megi selegianonj uro too arigi.

* **3:4:** Mat 12.41; Luuk 11.32

⁶ Kaen anji iikawaa buzu qaaya ii Niiniwewaa kin (praim minista) iwaanonj keuro. Keuro moma jinjononj dunj rarayanonja kamaanj malekuya kotogonj samo menj aturaanj too utunj arinj raro. ⁷ Rama jenjkooto kokaenj ano Niiniwe siti sokondaboronj keno: “Onjo mono kinj ano jawinjuruta nonoononj jenjkooto koi mobu: Monjononj mono nene qaanj mende newa. Ejemba me bao kuru, lama bulmakao, onjononj nene qaanj newombaajonj mende moma onjombu. ⁸ Nene singi kaenjaligonj samo medaboronj Anutu kotakotagadeenj saama qama koolinj munj anja anja kaniagia bologa ii mesaowu! Ejemba unuj tiwilaanj onjonjgi sagianonj borogija tiloonj eji, sili ii mono gema qedaborowu. ⁹ Kaenjaninj Anutunonj irinsoonjsoonjaa uugeria qelanjinj singisonjononana mesaonaga. Ii mesaaro mende tiwilaawonaga. Kaenjenjonj.”

¹⁰ Ii moma asarinj kaniagia bologa gema qenj uugia meleengi Anutunonj nanamemenjgia ii iima wosoya moma onjoma roromonjgoya eleeno singisonjogogiaa ironja meleema onjomambaajonj moroti, ii mesaaro. Uutanonj kaenj kamaaro mende menj kileenj onono. Kianj.

4

Joonanonj temboma irinja soono.

¹ Kaen kolooroto, Joonanonj iikawaajonj uubooli somata moma irinja soono. ² * Irinja soono Ponj welema munj kokaenj ijoro: “Ae! Ponj, gii kiankoomuwaa beña laligonj saanonj niniima koboonjkejanj. Goo kalenjmoriantja ii hononja qaa ero irinja ii uulanawo mende soonjkeja. Kaen uuga uulanawo olomooro wosomomo ama kanageso menj menj kileenj onjomambaajonj mende momakejanj. Ii neenaa gomanonj laligonj moma yagonj gijoweti, ii duduujanj me qaago? Kania kawaajonj ama kambañ kanonj “Tarsis kemaña,” jenj uulanawo kokomomola menj kema laligowe. ³ * Kete jaawo laligomambaajonj togonj koomunaajonj uugunj mobe awaa kolooja. Kawaajonj Ponj, gii mono laaligona doloda koi nuamba. Qaa ii onjanonj.”

⁴ Kaen welenoto, Ponjonj kokaenj meleema ijoro: “Joona, gii kiankoomuwaaajonj irinsoonjsoonj mojanj, ii sokonja me qaago?”

⁵ Kaen ijoro Joonanonj siti mesaonj kamaanj weenj koukoutanonj baagenj kema kana goraayanonj endu kuunj qenj iikawaa umuganonj raro. Rama sitiwaajonj kaenj me kaenj koloowaati, ii iimambaajonj uunj uunj raro.

⁶ Kaenjaroto, Ponj Anutunonj Joona keraqeeanjgo qenj mumambaajonj moma jero alonjalonj monj asuginj korinj kouma Joonawaa wanja aonj koma muro. Aonj koma muro alonjalombaajonj keraqeeanjgo somata moma raro.

⁷ Rama gomantiinja monj ero gomanj ano kanonj Anutunonj taronj monj wasiro kanj alonjalonj ii kiririiro senja sooliro. ⁸ Weenjonj kouro Anutunonj jero haamo geriawo totoonj ii gomanj jaaya koukoutanonjgo qero weenj jaayanonj wanjanonj kuuro kuuro irinja soono komumambaajonj moma monjandaboronj qama koolinj kokaenj jero: “Nii laligomambaajonj togonj komumambaajonj mobe afaanja kolooja. Qaa ii onjanonj.”

⁹ Kaenjeroto, Anutunonj Joona kokaenj ijoro: “Gii alonjalombaajonj irinja soonj, ii sokonja me qaago?”

Kaen ijoro kokaenj meleeno: “Irina soonj, ii mono sokonjaa. Noo irinsoonjsoonaa ii somata kolooro unanonj mende olomowaa. Kawaajonj saanonj komunanj. Qaa ii onjanonj.”

* 4:2: Eks 34.6 * 4:3: 1 Kin 19.4

¹⁰ Joonanon kaen meleeno Pohnon kokaen ijoro: “Gii alonjalombaa gawonja monj mende menj ii mende galej kona koriro. Ii gomantiija motoongowaa uutanon asugiro ano gomantiija motoongowaa uutanon soolinj komuro. Kilenj geenjo iwoi omaya kaanja iikawaajon ama saama majakaka mojan. ¹¹ Kaen kolooro nii mono nomaembaajon siti somata kokawaa kanatuuruya yonoojon majakaka mende mobenaga? Iikawaa uutanon ejemba 120.000 (handet twenti tausen) jango ii uugunjalaligojuti, ii awagaa ano bologaa kanagara mende moma gosinj oromakejuti ano bao kuru iwoi ii kaanjadeen kelenmalelenjalaligoju. Ii ejemba yonowo kaanjadeen menj kileenj onjomambotiwaajon ama mono uuairnanon Niiniwe injiima koboojen.” Kianj.

Matyuu

Oligaa Buɗa Matyuunonj ooro.

Jeɗ-asa-asari

Matyuu qa iikawaa kania ii Pombaanonj kalerj. Qata monj Liwai. Room gawmambaa takis meme ejaga laligoro. Gawonj ii meɗ laligoro Jiisasnonj kanj oono uuta meleema gowoko 12 yonɗoo batugianonj laligoro.

Oligaa Buɗa koi Jiisaswaa kania iyanɗaa kanagesouruta Juuda yonɗoojonj jeɗ asarinj onomambaajonj ama ooro. Qaa kota wana ii kokaenj, “Jiisas Kraistnonj Hamoqeɗe Tonana ano Kinj Poɗnana koloɗja.” Juuda ejemba yonɗoojonj qaa ii mende sokono uugianonj boliro amamaagi. Kawaaajonj Matyuunonj Jiisas gawonɗaa kania ii asuganonj jeɗ asarinj tororo kuma onono. Soomongo Walaganonj hamoqeqewaa soomongo qaa (promis) eji, ii kuuya Jiisaswaaajonj ama asuganonj asuginj qebulugonj honawo kolood-abororo. Hamoqeɗe Toya ii Hibruu qaanonj Mesaia ano Griik qaanonj Kraist.

Jiisasnonj uuwaa gawonj bakaya karonj meɗ laligoro: Iinonj Oligaa Buɗa ejemba kuma onoma uugia iikanonj kuɗj omejiilanj konjoma onoma jigia meɗ qeaɗonj laligoro. Kaenj meɗ keno angoleto kolooro laligonj maripoonj gerenonj uma komuro ronj konji mombo waaro. Iikanonj Anutuwaa bentotonɗaa kania qendeema nonono. Kaenj ano anana letoma Anutuwaa meraboraana koloowombaa kania kolooro. Jiisaswaaajonj qaaya wana 5 ii kokaenj: 1) Bonj 5-7, 2) Bonj 10, 3) Bonj 13, 4) Bonj 18 ano 5) Bonj 24-25

Buk kokawaa bakaya wana 7 ii kokaenj:

Jiisaswaa ambosakonjuruta ano kolokolooya 1.1-2.23

Jon Oomulu ejanonj uuwaa gawonj mero 3.1-12

Jiisas oomula mero Satanonj angobato meɗ muro 3.13-4.11

Jiisasnonj Galili uutanonj qenjaaro gawonj mero 4.12-18.35

Jiisasnonj Galili mesaonj Jerusalem keno 19.120.34

Sonda konoga Jerusalem laligonj komuro 21.1-27.66

Koomunonɗa waama laligonj Siwenonj uro 28.1-20

Jiisas Kraistwaa ambosakonja yonɗoo qa arenjia

Luuk 3.23-38

¹ Jiisas Kraistwaa ambosakonja yonɗoo qa arenjia ii kokaenj: Aabahambaa gbili monj Deiwid. Deiwidwaa gbili monj Jiisas.

² Aabahambaa meria Aisak. Aisakwaa meria Jeikob. Jeikobwaa merauruta Juuda ano iwaa daremunjuruta. ³ Juudawaa merawoita Perez ano Zera, nemunɗara Taamar. Perezwaa meria Hezron. Hezrombaa meria Ram.

⁴ Rambaa meria Aminadab. Aminadabwaa meria Naason. Naasombaa meria Salmon. ⁵ Salmombaa meria Boaz, nemunɗa kantri mombaa embiaga Raahab. Boazwaa meria Oobed, nemunɗa kantri mombaa embiaga Ruut. Oobedwaa meria Jesi. ⁶ Jesiwaa meria kinj Deiwid. Deiwidwaa meria Solomon, nemunɗa wala Uriawaa embiaga laligoro. Juuda kinj kuuya ii Deiwidwaa gbiliuruta koloonj laligogi.

⁷ Solomombaa meria Rehoboam. Rehoboombaa meria Abija. Abijawaa meria Asa. ⁸ Asawaa meria Jehosafat. Jehosafatwaa meria Jehoram. Jehorambaa meria Usia. ⁹ Usiwaa meria Jootam. Jootambaa meria Aahaz. Aahazwaa meria Hezekia. ¹⁰ Hezekiawaa meria Manase. Manasewaa meria

Aamon. Aamombaa meria Joosia. ¹¹ *Joosiawaa merauruta Jekonia ano iwaa daremunuruta. Kamban iikanon Babilon yononon Israel kanageso unuangi Babilon kema kapuare miri laaligo tani kaanja welenqeqegiaa galigogi.

¹² Babilon kapuare miri laaligo tani kaanja laligon iikanon Jekoniawaa meria Sealtiel kolooro. Sealtielwaa meria Jerubaabel. ¹³ Jerubaabelwaa meria Abiud. Abiudwaa meria Eliakim. Eliakimbawaa meria Azor. ¹⁴ Azorwaa meria Jaadok. Jaadokwaa meria Akim. Akimbawaa meria Eliud. ¹⁵ Eliudwaa meria Eleazar. Eleazarwaa meria Matan. Matambawaa meria Jeikob. ¹⁶ Jeikobwaa meria Joosef, Mariawaa loya. Marianon Jiisas merota qata Kraist Hamoqeqe Toya jenkejon.

¹⁷ Kamban Aabrahambaanonga kanain laligon kougi kin Deiwid kolooroti, isi iyonoo jango arengia ii 14. Mombo kin Deiwidwaanonga kanain laligon kougi Israel kanageso unuangi Babilon kema kapuare miri laaligo tani kaanja laligogiti, isi iyonoo jango arengia ii kaanagadeen 14. Babilon kapuare miri laaligo tani kaanja laligogiti, kamban iikanondeen kanain laligon kougi Kraist kolooroti, isi iyonoo jango arengia ii kaanagadeen 14.

Jiisas Kraist ii kokaen kolooro:

Lujuk 2.17

¹⁸ *Jiisas Kraist koloorotiwaa sunduya ii kokaen: Iwaa nemuna Maria ii Joosefwaa bunaga laligon mende mindirin aon laligori kamban iikanon Unja Toroyanon men letoma muro korowo laligoro kania mokoloogi. ¹⁹ Kaen mokoloogi eja bunaya Joosef iinon laaligo dindina laligorotiwaanon Mariawaa kanianon asuganon asugiro gamuyawo koloowaatiwaanon togoro. Kaen togon utanon ii olon mesaomambawaa momo areja ano.

²⁰ Kaen romongon ero Pombaa gajoba monon gaanon asugin mun kokaen ijoro, “Joosef Deiwidwaa gbili, Unja Toroyanon mono Maria men letoma muro koroyawo laligoja. Kawaaajon gii mono ii wama miriganon kan embaga koloowaatiwaanon toroko mende moba. ²¹ *Marianon koko meraga mewaa. Eja iikanon kanagesoya singisongogianonga hamo qen onono solananiwuya. Kawaaajon giinon mono qata Jiisas qaba.” Kaen ijoro.

²² Ponon gejatootoo eja mon sololoo qaa mon jeroti, iikanon honawo koloowaatiwaanon iwoi kuuya ii kolooro. Gejatootoo qaa ii kokaen, ²³ * “Emba saran jumuna monon koroyawo koloon mera ejaga mero qata Imanuel qabuya.” Qa iikawaa kania ii kokaen, “Anutonon ananawo laligoja.”

²⁴ Joosefnon uuta tooro waama Pombaa gajobanon jen koton muroti, iikawaa so ama Maria embia koloowaatiwaanon wama mirianon keni.

²⁵ *Kema laligorito, kamban biiwianon iikanon motoon mende eri kema meria mero Joosefnon qata Jiisas qarow. Mera mero iikawaa gematanon loemba laligori. Kian.

2

Momakooto eja ween koukoutanonaga kagi.

¹ Jiisasnon eja pon Herodwaa kambanon Judia prowinswaa taon mon qata Betlehem kanon kolooro. Kolooroti, kamban kanon sengelaowaa

* **1:11:** 2 Kin 24.14-15; 2 Hist 36.10; Jer 27.20 * **1:18:** Lujuk 1.27 * **1:21:** Lujuk 1.31 * **1:23:** Ais 7.14 * **1:25:** Lujuk 2.21

momo eja ween koukoutanonja Jerusalem sitinonj kagi. ² Kanj kokaen qisigi, “Juuda onoononj eja ponj koloowaati, mera ii koloonj dakanonj eja? Nono ween koukoutanonj laligonj iwaanonj widi asugiro iima kania kaenj moma waeya menj mepeseewombaajonj kajonj.”

³ Kaenj qisigi eja ponj Herod ano Jerusalem kanageso iwo laligogiti, iyonononj korebore qaa ii moma aarugi. ⁴ Aarugi kinj Herodnonj qaa ama kanagesowaa jigo gawonj galenjanj ano Kana qaawaa boi kuuya koma horonj onono kagi. Kanj ajoroogi kokaenj qisijn onono, “Hamoqeqe Toya Kraistnonj mono dakanonj koloowaatiwaajonj jegita eja?”

⁵ Qisijn onono kokaenj meleema mugi, “Iinonj Judia prowinswaa taonj qata Betlehem iikanonj koloowaa. Iikawaa qaaya ii gejatootoo eja Maikanonj kokaenj oorota eja,

⁶ *‘Oo Betlehem kanageso Juuda gomanonj laligojuti, onoo batugianonja ponj somata koloonj neenaa Israel kanageso mindingonj kalanj koma nonombaa.

Kawaajonj onjo Juuda gomambaa jotamemeya yonoo batugianonj laligogi qabunjanonj kamaanjeqeta mende toontoonj koloowaa.’”

⁷ Kaenj meleema mugi momakooto eja ii oloj onoono kagi kokaenj qisijn onono, “Widia ii naa kambanonj asugiro kanainj iigi?” Iikawaa kania tororo momambaajonj moma kaenj qisijn onono. ⁸ Iikawaa qaaya moma wasijn kokaenj jenj kotonj onono, “Ono mono Betlehem kema mera ii tororo qisijn mokolonj iikanondeenjanj buju qaa anjgi noononj kawa. Niinonj ii moma kaanjadeenjanj kema ii waeya menj mepeseenjanj mumarja.”

⁹ Kinjonj kaenj injijonjonj jenj kotonj onono moma kanaanonj kenji. Kema widi ween koukoutanonj laligonj iigiti, iikanonj wanjanonj waladeenjanj keno kosijn otaanj Betlehem kema miri koko mera eroti, iikanonj nano. ¹⁰ Widi ii nano iima korisoro somata qatawo mogi. ¹¹ Korisoro moma miri uutanonj uma mera ano nemunja Maria iriigi. Ii iriima siminj kuma usugonj waeya menj mepeseenjanj mugi. Mepeseenjanj munj wayanjesogia qengama iikanonja goul, jinijn paora ano sanda qata mor ii unjuma kalenjanj mugi.

¹² Gomantiinja monj egi Anutunonj gaanonj asugin kinj Herodwaanonj mombo mende kembutiwaajonj qotogonj onono. Kawaajonj kana monjenjanj iyanjiaa gomanjanj balongianonj eleema kenji. Kianj.

Herodwaajonj asanonj Joosef embameria Iijipt kenji.

¹³ Momakooto eja yonononj kenji Joosefnonj gaonj iiro Pombaanonj gajoba monjonjanj asugin munj kokaenjanj ijoro, “Herodnonj mera qero komuwaatiwaajonjanj monjgama mubaa. Kawaajonjanj mono waama mera ano nemunja uruama oloj koma Iijipt kantrinonjanj kembu. Iikanonjanj kema laligogi kanagenjanj niinonjanj kawutiwaa kambanjanj jemanjati, iikanonjanj mono eleema kawu.”

¹⁴ Kaenjanj ijoro waama gomantiinja iikanondeenjanj koko mera ano nemunja uruama Iijipt kenji. ¹⁵ *Iijipt kema laligogi kinj Herodnonjanj komuro kambanjanj iikanondeenjanj eleema kagi. Wala Ponjonjanj gejatootoo eja Hoosea sololoo qaa kokaenjanj jerota eja, “Niinonjanj merana oombe Iijipt gomanjanj mesaonjanj karo.” Gejatootoo qaa iikanonjanj mono kaenjanj asugiro honjawa kolooro. Kianj.

Mera Betlehem gomanonjanj unjugi komugi.

¹⁶ Momakooto eja yonononjanj Juuda gomanjanj oloj mesaonjanj kenji Herodnonjanj iikawaa kania iima “Tiligonjanj nonjgi,” jenjanj irinja mamaga soono jenjkooto kokaenjanj ano, “Manjajeqe eja, onjo Betlehem ano gomanjanj kuuya ii liligonjanj raji,

* 2:6: Mai 5.2 * 2:15: Hoos 11.1

iikanonj kema mera gbanigia woi ano iikawaa baatanonj koloojuti, ii mono kuuya unjugi komuwu.” Momakooto eja widi asugirotiwaa kambaajaajon tororo qisin onono ijogiti, iikawaa so mera gbanigiaajon jenjkooto ii ano. ¹⁷ Gejatootoo eja Jeremaianonj qaa monj jerota eji, iikanonj mono kaenj asugiro honawo kolooro. Qaa ii kokaenj,

¹⁸ * “Betlehem kosianonj gomanj monj qata Rama iikanonjga saagujugia mogi qama silama amburerej somata meju.

Reizel embawaa gbiliuruta yonononj gbiliurugia qaonji saaju.

Kawaajonj saagi ulunjolej menj onjombombaaajonj anji uukondunjdunjdadeenj momakeju.” Kianj.

Iijipt mesaonj Joosef embameria Nazaret eleengi.

¹⁹ Joosefnonj Iijipt laligoro kinj Herodnonj komuro iikanondeenj Pombaanonj gajoba monnonj gaononj asuginj muj ²⁰ kokaenj ijoro, “Mera qegi komuwaatiwaaajonj embonjgiti, iyonononj mono komudaborogi. Kawaajonj mono waama mera nemunjawo uruama eleema Israel gomanonj kembu.”

²¹ Kaenj ijoro Joosefnonj waama mera nemunjawo uruama eleema Israel gomanonj kenji.

²² Kananonj kema qaa kokaenj moro, “Herodwaa meria Arkelausnonj manjaa kitianonj Judia prowins galenj koma laligoja.” Kaenj moma iikanonj kemambaajonj toroko moro. Moma laligoro Anutunonj gaononj Galili prowinsnonj kembutiwaaajonj jenj kotonj muro waama iikanonj kenji.

²³ * Galili prowinsnonj keuma taonj qata Nazaret iikanonj laligogi. Kaenj laligogi gejatootoo eja yonononj Hamoqeqe Toyaaajonj qaa jegiti, iikanonj honawo kolooro. Qaa ii kokaenj, “Iwaa qata ii Nazaret ejaga qama laligowuya.” Kianj.

3

Jon Oomulu ejanonj Jiisaswaa kana meleuro.

Maak 1.1-8; Luuk 3.1-18; Jon 1.19-28

¹ Gbani tosia tegoro Jon Oomulu ejanonj kanj Judia prowinswaa balonj qararankonjkonjanonj liligonj ejemba uugia Buna qaanonj kuunj kokaenj injonj laligoro, ² * “Siwe Toyanonj bentotonj ambaatiwaa kambaajanonj mono kanj kuuja. Kawaajonj mono uugia meleema iikanonj keubu.” ³ * Jombaajonj gejatootoo eja Aisaianonj qaa monj kokaenj jenj ooro,

“Qele gajoba monnonj balonj qararankonjkonjanonj qama laligoro kema qaa otonj kokaenj mobuya,

‘Ponnonj kawa-oo! Kawaajonj mono jorinj kania meleuwu. Mono uugia mindingonj kania qeleleewu.’”

⁴ * Jombaanonj selekopaa ii kamel juyanonj memetaga ano batuyanonj iinjkaoro oro selianonj memetaga ii somonjonj laligoro. Nembaneneya ii njaagiso borotaanj ano duuyaa moronj apuya. Ii kuuya gejatootoo eja Elaija iwaa sogaa. ⁵ Jononj gawonj mero ejemba tunjleleembe yonononj Jerusalem siti ano Judia prowinswaa gomanj tosaanj kuuya yonoononjga iwaanonj horonj kagi. Kaanjadeenj Jordan apu leelee gomanj kuuya rama kenjgiti, iikanonj kagi. ⁶ Kanj kouma singisonjgogia jokoloogi Jononj ii Jordan apu berenanonj oomulu menj onono.

* **2:18:** Jer 31.15 * **2:23:** Maak 1.24; Luuk 2.39; Jon 1.45 * **3:2:** Mat 4.17; Maak 1.15 * **3:3:**

7 *Menj onjonoto, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjon) ano Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonjon) ejemba tuunleembe yonjonon oomulu menj onjombaatiwaajon kagi injiima kokaen injjoro, “Oo qato mokolembaa gbiliuruta, onjo uugia mende meleengi Anutuwaa irinjonon mono soono irona meleema onjombaajon anja. Ii olon kombombaa gejanono qaaya ii mono moronon injjoro sombugia moma koi kaju? 8 Kawaajon mono onjonon uugia meleembu. Kilenjagia mesaon uugia meleengi honja kolooro ii mono nanamemenjianon asuganon qendeema laligowu.

9 *Uugianon mondomondo qaa kokaen jewombaaajon mende romonjowu, ‘Nononon Aabrahambaa gbiliga laligonin Anutunon mende tiwilaan nonombaa.’ Kaen jen togianon qenkejuto, honja ii mende koloonkeja. Niinon iikawaajon kokaen injjomanja, Anutunon jamo koi saanon jen koton onono letoma Aabrahambaa gbiliuruta koloon Anutu mepeseenkebuto, onjo nomaen?

10 *Uugia mende meleembuti een, Anutunon mono onjo gere kaanja kono kamaawombaaajon anju. Gere kuuya honja awaa mende kuunkejuti, ii mono kono kamaagi gere gagirinin giliro kemebuya. Gere kaanja komambaa wejja ii jeta suja ama gere kanianon ano jorjorin eja. Anutunon mono kilenjagiala irona meleema onjombaa.

11 Niinon onjo uugia meleembutiwaajon apu toonjon mulu menj onjonjento, noo gemananon eja ku-usunja kotakota mon kawaa. Iwaa ku-usunja uutaga ii mono noonon uuguwaa. Iinon eja uuta koloowaatiwaajon niinon iwaanon kana esuya ilaaj mun gesonon mouma besaamambaaajon amamaamanja. Iinon mono Unja Toroya uugianon ano gere bolananon koma konjoratin onono iikaanja kanon mulu menj onjombaa.

12 Iinon honja ano kaawoya mendeema oromambaa saraya menj kouma koson koreregonj gosiwaa. Gosin wiit kota menj kululuun kowianon ambaato, kaawoya ano bulaaya ii mono usuno gere gagirinin kemen gere tetegoya qaa kanon jewaa.” Kian.

Jonon Jiisas oomulu menj muro.

Maak 1.9-11; Luuk 3.21-22

13 Kamban kanon Jiisanon Galili prowins mesaon Jordan apu berenanon Jombaanon kan oomulu menj mubaatiwaajon qisiro. 14 Qisiroto, Jonon qotogon mun kokaen ijoro, “Giinon saanon nii oomulu menj nonagato, giinon singisongo mende ama mono nomaembaajon noonon kajan?”

15 Kaen ijoro Jiisanon kokaen meleeno, “Kamban kokaamba ii saanon amba. Kaen anjoti, iikanon Anutunon nanamemen dindinja otaawombaa qaa jeroti, iikawaa honja kolooro sokombaa.” Kaen meleeno Jonon moro sokono uumotoon ano.

16 Uumotoon ama oomulu menj muro tegoro iikanondeen apunonga kouro kokaen asugiro: Sombinon aantano Jiisanon uun iiro Anutuwaa Unja Toroyanon meleema kewo koon kaanja koloon Jiisaswaa wanjon kamaan mero. 17 *Kamaan mero Siwenonga aro mon kokaen kolooro, “Iinon mono neenaa komunjua meranaga koloojiwaajon kerana qeangoro iimasiinja mojen.” Kian.

Satanon Jiisas angobato menj mun laligoro.

Maak 1.12-13; Luuk 4.1-13

* 3:7: Mat 12.34; 23.33 * 3:9: Jon 8.33 * 3:10: Mat 7.19 * 3:17: Jen 22.2; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 12.18; 17.5; Maak 1.11; Luuk 9.35

4

1 *Kawaa gematanonj Uᅇa Toroyanonj Jiisas kuuj wasinj muro balon qararanᅇonᅇonᅇonᅇonj Kilenᅇaa Toyanonj angobato meᅇj mubaatiwaaᅇonj ama keno. 2 Kanonj kema gomantiᅇa asaga 40 Anutuwaᅇonj nene sinᅇi laligonj nenewaa komuro. 3 Nenewaa komuro omejiilanj wangᅇia qata angobato Toya iᅇnonj asuginj kokaᅇnj iᅇoro, “Gii Anutuwaᅇa Meria koloᅇonjani eenj, gii mono esunᅇa qendeema jamo koi jeᅇj kotona letoma bered kolooro newa.”

4 *Kaᅇnj iᅇoroto, Jiisasnonj qaa kokaᅇnj meleeno, “Qaago! Buᅇa Terenonj qaa moᅇj kokaᅇnj oogita eᅇa, ‘Nenenondeᅇnj eᅇmᅇba laaligo mende nono-makejato, Anutuwaᅇa jetanonᅇa qaa kanᅇjeᅇi, ii kuuya teᅇj koniᅇj iikanonj mono nunuagiro kotiᅇnj laligowonᅇa.’”

5 Kaᅇnj iᅇoro Kilenᅇaa Toyanonj Jiisas wama Jerusalem siti toroya kanonj kema jiwowonj jigowaa waarenᅇonᅇj eu uma ano nano. 6 *Kaᅇnj nano kokaᅇnj iᅇoro, “Gii Anutuwaᅇa Meria koloᅇonjani eenj, mono kokanonᅇa lugunᅇj emu kemᅇba. Buᅇa Terenonj qaa moᅇj kokaᅇnj oogita eᅇa,

‘Anutunonj goᅇonj ama gajobauruta jeᅇj kotonᅇj onᅇono saanonj kobibiigi kemeᅇj jamononj kanaga mende gunᅇj mijimiji ambaa.’

Kawaᅇonj kemeᅇj mende tiwilaanᅇj gombaa.”

7 *Kaᅇnj iᅇoro kokaᅇnj meleeno, “Qaago! Buᅇa Terenonj qaa moᅇj kaanagadeᅇnj kokaᅇnj eᅇa, ‘Gii mono Ponᅇj Anutuga mende angobato meᅇj muba.’”

8 Kaᅇnj meleeno Kilenᅇaa Toyanonj mombo wama baanᅇa koriga palonᅇpalonᅇ moᅇonᅇj uma namo kuuya yonᅇoo kantri totonᅇa totonᅇa ano yonᅇoo esuhina iwoᅇia damugiawo kuuya qendeema muro. 9 Qendeema muᅇj kokaᅇnj iᅇoro, “Giᅇnonj simiᅇj kuma noma waena meᅇj mepeseᅇnj nombagati eenj, niᅇnonj ilawoila kuuya koi mono togonᅇj gomᅇba buᅇa qeᅇj aonᅇj galenᅇj koma onᅇomba.”

10 *Kaᅇnj iᅇoro Jiisasnonj kokaᅇnj meleeno, “Qaago! Satan gii mono togowa. Buᅇa Terenonj qaa moᅇj kokaᅇnj oogita eᅇa, ‘Gii mono Ponᅇj Anutuga, ii motoonᅇo simiᅇj kuma muᅇj waeya meᅇj mepeseewa.”

11 Kaᅇnj meleeno Kilenᅇaa Toyanonj iikanondeᅇnj Jiisas mesaonᅇj togoro. Kaᅇnj kolooro gajoba yonᅇononᅇj kanᅇj Jiisas ilaanᅇj mugᅇi. Kianᅇj.

Jiisasnonj kanaiᅇj Galili uutanonj uuwaa gawonᅇj mero.

Maak 1.14-15; Luuk 4.14-15

12 *Kawaa gematanonj Jon Oomulu eᅇa kapuare mirinonᅇj* anᅇi raro Jiisasnonᅇj ii moma Judia prowins mesaonᅇj Galili keno. 13 *Kema prowins iikanonᅇj keuma gomanᅇa Nazaret mesaonᅇj Kaperneam kema laligoro. Kaperneam taonᅇj ii Zebulun ano Naftali gomanonᅇj Galili apu anᅇonᅇj kooronᅇonᅇj eᅇa. 14 Iikanonᅇj laligonᅇj gawonᅇa mero Anutunonᅇj qaa moᅇj geᅇatootoo eᅇa Aisaia sololooᅇo jeroti, iikanonᅇj honᅇawo kolooro. Qaa ii kokaᅇnj,

15 *‘Eᅇmᅇba Zebulun ano Naftali gomanonᅇj Jordan leegenᅇonᅇj laligogi batugianonᅇj kana somata kowe waagenᅇj kema nanᅇi, ii Juuda qaagoto, tuunᅇj tosiaonᅇj Galili prowinsnonᅇj laligoᅇuti,

16 kanageso yonᅇononᅇj panᅇamanonᅇj laligonᅇj asasaga somata iibuya.

* 4:1: Hib 2.18; 4.15 * 4:4: Dut 8.3 * 4:6: Ond 91.11-12 * 4:7: Dut 6.16 * 4:10: Dut 6.13 * 4:12: Mat 14.3; Maak 6.17; Luuk 3.19-20 * 4:12: Kiᅇj Herodonᅇj emba moᅇj olonᅇj mero Jon Oomulu eᅇanonᅇj ii kawaᅇonᅇj jeᅇj muro iriᅇa soono jero opotoro yonᅇononᅇj Jon somonᅇonᅇj kapuare mirinonᅇj anᅇi raro. * 4:13: Jon 2.12 * 4:15: Ais 9.1-2

Koomunonj ejemba ii anjonj koma onono pangamanj gomanonj laligojuti, iyonjoonj mono gomanj wenjeranj suluwaa.”

17 *Jiisasnoj Kaperneam laligonj kambanj iikanondeen kanainj Bunja qaa jenj asarinj ejemba uugia kuunj kokaen jenj laligoro, “Siwe Toyanonj bentotonja ambaatiwaa kambanja mono kanj kuuja. Kawaaajonj mono singgisonjo laaligogia mesaonj uugia meleembu.” Kianj.

Jiisasnoj gowokouruta mutuya onono.

Maak 1.16-20; Luuk 5.1-11

18 Kaen jenj liligonj laligonj Galili apu anjonj goraayanonj metetereen kema daremunj woi Saimon qata monj Piito ano koga Andruu iriirro. Yorononj sora hooro ejaga laligonj misagara apu anjononj sora horowowaaajonj gilinj laligori. 19 Jiisasnoj iriima kokaen irijoro, “Ejawoi, oro mono nii notaanj kari kuma orombe ejemba sora kaanja horonj onombao.” 20 Kaen irijoro iikanondeen misagara mesaonj kanainj Jiisas otaanj keni.

21 Jiisasnoj yorowo boronja monj torogonj kema mombo daremunj woi Zebediwaa merawoita Jeims ano Jon iriirro. Yorononj mangara Zebediwo wanjononj rama misagia meagonj somonjonj laligogi injiima oroono. 22 Kaen injiima oroono iikanondeen waama wanjo ano mangara mesaonj kanainj Jiisas otaanj gematanonj keni. Kianj.

Jiisasnoj ejemba kuma onoma menj qeangonj onono.

Luuk 6.17-19

23 *Jiisasnoj kema Galili prowins uutanonj kuuya liligonj qamakooli mirigianonj uma bentotombaa Oligaa Bunjaya jenj asarinj uugia kuunj kuma onoma laligoro. Kaenj ama batugianonj ejemba ji ano jepajerepa kania kania injiro laligogiti, ii menj qeangonj onoma laligoro.

24 Kaen menj laligoro Jiisaswaa Bunjayanonj seinj Siria kantri uutanonj sokoma tuma keno. Kaenj tuma keno ii moma ji ejemba kuuya unuama iwaanonj kagi. Tosianonj ji wiji ano jepajerepa kania kania injiro laligogi. Tosianonj omejiilanonj uugianonj kemero qaamuunj me kokojinjimbo laligogi. Tosianonj tama kamaanj unuro pipinjo motonj sembenj aonj laligogi. Tosianonj selegiaa bakaya koomuya laligogi. Kaanja kaanja yonjononj Jiisaswaanonj kagi menj qeangonj onono.

25 Kaenj ama onono iigitiwaaajonj ejemba kanageso somata yonjononj Jiisaswaa gematanonj otaanj kagi. Tuunjelembe ii Galili prowins ano Ten-Taonj distriknongga kagi. Tuunj tosanonj Jerusalem siti ano Judia prowinswaa gomanj tosanonjga kagi. Tuunj tosanonj Jordan apu leengenja kagi. Kianj.

5

Jiisasnoj baananonj nama kuma onono.

1 Jiisasnoj ejemba tuunj somata injiima baananonj uma raro gowokourutanonj kouma liligonj mugi. 2 Liligonj mugi kanainj ejemba tuunja tuunja kuma onoma kokaen jero:

Daenj yonjononj simbawonjawa koloouju?

3 “Daenj yonjononj iyanjiaajonj Anutuwaa jaanonj kamaanj qegeta kaanja mojuti, iyonjononj Siwewaa bentotonja bunja qenj aowutiwaaajonj mono simbawonjawa koloouju.

4 *Daenj yonjononj jinjenj qama saajuti, Anutunonj ii ulunjkolen onjombaatiwaaajonj mono simbawonjawa koloouju.

* 4:17: Mat 3.2 * 4:23: Mat 9.35; Maak 1.39 * 5:4: Ais 61.2

5 *Daen yononon gumbonjonjon laligonkejuti, Anutunonj namo koi ii yonoo bunja qen onombaatiwaajonj mono simbawonjowo koloouju.

6 *Daen yonononj Anutuwaa jaanonj solanjaniwombaaajonj kaparanj koma ii nene ano apuwaa kaanja komunj qenjenj qen laligojuti, Anutunonj mono siingia ii unuagiwaa. Kawaajonj yonononj mono simbawonjowo koloouju.

7 Daen yonononj tosaanja kiankomun onomakejuti, Anutunonj ii kiankomun onombaatiwaajonj iyonononj mono simbawonjowo koloouju.

8 *Daen yonoo uugianonj soraaya koloouji, iyonononj saanonj Anutu iibuya. Kawaajonj iyonononj mono simbawonjowo koloouju.

9 Daen yonononj luae qenkejuti, iyonoo qagia ii Anutuwaa meraboraanja gabuya. Kawaajonj iyonononj mono simbawonjowo koloouju.

10 *Anutunonj qaagia jenj tegoro solanjanijutiwaajonj sisiwerowero ama onomakejuti, iyonononj Siwewaa bentotonja bunja qen aowuya. Kawaajonj iyonononj mono simbawonjowo koloouju.

11 *Ejembanonj onjo noojonj ama uuqeqe qaa tokoronkota jenj onjoma sisiwerowero ama qaa bologa kania kania selegianonj kuunj qolonmolongonkejuti, onjononj mono simbawonjowo koloouju.

12 *Mobu, Anutunonj tawagia uuta Siwe gomanonj ano ejiwaajonj mono otokorianj maama korisoro qaganonj laligowu. Ii kokaembaajonj: Gejatootoo ejemba wala laligogiti, ii sisiwerowero tania kaanjadeenj ama onjngi onjononj iyonoo gemagianonj asuginj iyonowoo ororonj laligoju.” Kian.

Onjo balombaa sii ano kiwa kaanja koloouju.

Maak 9.50; Luuk 14.34-35

13 Jiisasnonj jero, “Onjo balonj ejemba yonoo sii tani kolooujuto, sii naanjanonj titiikota koloowaati eenj, ii mono nomaen meagoninj mombo ainjowo koloonaga? Iikawaa kania monj qaago. Toroqen iwoi monj aninj mende sokombaato, ii kikisi kaanja giligi kemero ejembanonj ii kanagianonj riimemelaawuya.

14 *Onjo balonja balonja yonoo kiwa kaanja koloonj laligoju. Siti monj baanjanonj uma megij raji, iikanonj aasangoyanonj ramambaajonj amaamaankeja. 15 *Monjonj kiwa ootirinj monjonj baatanonj mende ambaato, kiwawaa dunj rarayanonj ano rabaa. Kaenj rama asariro ejemba miri uutanonj rajuti, mono kuuya iyonoo jaagia kuuro اساسaga iimakebuya.

16 *Kaanjadeenj mono onjoo اساسagia qendeenji ejemba batugianonj asariro iimakebu. Ejembanonj nanamemengia awaa iima kawaajonj Mangia Siwe gomanonj laligoji, mono ii mepeseenj munj laligowuya.” Kian.

Jiisasnonj Kana qaawaa kania kuma onjono.

17 “Niinonj Mooseswaanonj Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoononj Buju Tere ii qewagomambaajonj ama mende kanj laligojen. Iikaenj tondu mende romonjowu. Niinonj qewagomambaajonj qaagoto, qaa ii tenj kondaborowe iikawaa honjanonj pondanj koloowaatiwaajonj ama kanj laligojen.

18 *Niinonj qaa honja monj kokaenj injowee mobu, Mooseswaa Kana qaanonj tere melaazilinj monj me kirifi onj-oombaa jimbolanja motoongoo ii mende totonj aliwaato, qaa kuuya ii wala hongjowoo kolooro Siwe namo yorononj goronj qewaota.

* 5:5: Ond 37.11 * 5:6: Ais 55.1-2 * 5:8: Ond 24.3-4 * 5:10: 1 Piito 3.14 * 5:11: 1 Piito 4.14 * 5:12: 2 Hist 36.16; Apo 7.52 * 5:14: Jon 8.12; 9.5 * 5:15: Maak 4.21; Luuk 8.16; 11.33 * 5:16: 1 Piito 2.12 * 5:18: Luuk 16.17

19 “Kawaajon moŋnon Kana qaawaa jenkooto melaada iikawanonga qaa mon kolonani ejemba kaen kuma onjomekeji, iinon Siwewaa bentotonon keuro qata melaada daaburuya qabuya. Kaen qabuto, moŋnon ii ten koma otaen ejemba kaen kuma onjomekeji, iinon Siwewaa bentoton uutanon keuro qata Somatanana qabuya.

20 “Niinon iikawaa so kokaen injiowe mobu: Onjo nanamemeŋgia solan kanon mono Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparankonjon) yonoo siligia kaan ororon koloowabo. Siligianon yonoo sili mamaga mende uuguwaati een, onjonon mono Siwewaa bentoton uutanon mende keubuya.” Kian.

Yon kazi ano unjui koomuwaa kania.

21 *Jiisanon toroŋen jero, “Onjonon wala eenanon qaa mon kokaen injionkegi, ‘Ejemba mon mende qegi komuwa,’ ano ‘Moŋnon kazia qero komuwaati, ii mono distrikwaa qaa jakeyanon oonji qaaya jen tegowuya.’

22 “Kaen injiogito, niinon qaa ii kokaen jen asariwe mobu: Moŋnon aliawo angowowo ama irinja soono yon kazi anji, ii mono kaanagadeen distrikwaa qaa jakeyanon oonji qaaya jen tegowutiwaa so kolooja. Kaanjadeen moŋnon alia jejewili qaanon jen bolin ‘Gii nekonja uuga qaa koloojan,’ jeji, ii mono kantriwaa jigo kaunsol yonoo jaagianon oonji qaaya jen tegowutiwaa so kolooja. Moŋnon alia qaa saganon jen bolin ‘Gii anjonragawo koloojan,’ jeji, iinon mono gere sianon kemebaatiwaa so koloowaa.

23 “Kawaajon giinon mamatewoo nandunja men kan alatanon amambaajon ana iikanon qaa kokaanonon momoganon kounaga: Alagaa uutanon qaa ero iinon kazi ama gomambaajon moja. Qaa kaan ro-mongowagati een, 24 kalenja ii mono alata baatanon ama wala alagaanon kema iwo qaagara jen solanani uumotoon ama iikawaa gematanon mombo kan mamatewoo nandunja Anutuwaajon amba.

25 “Kereganon seleganon kuun qaa jakeyanon horon gomambaajon ano komitiwaanon kema kana somatanon iikanon mono kaparan koma uumotoon ama qaagara jen solananiwao. Kaen mende ambaoti een, kereganon saanon oron gono (jas, majistreit) jenteego toyaa jaanon keuna moma jero opotorowaa boronon kena kapuare mirinon goombabo. 26 Niinon qaa honja mon kokaen injiowe mobu: Gii iikanon wantaaga kuuya ambaatiwaa so osin rabaga. Toiyaga konoga kaanagadeen andoboronjo mono wantaaga men kamaawaga.” Kian.

Sero yongorowaa kania

27 * “Qaa mon kokaen injionkegi, ‘Serowilin mono mende amba.’ 28 Kaen injiogito, niinon qaa ii kokaen jen asariwe mobu: Moŋnon serowaa siin kombombanqa qaganon emba uun iiji, iinon mono uutanon iwo serowilin anja.

29 * “Jaaga dindinganon singisonjo ambaatiwaa konjoro ama gombaati een, ii mono qonjoma gilina kema. Sele kitiga moŋnon tiwilaaro kaanonon Siwenon una sokombaato, sele busuga jumunja laligona hagogi gere sianon kemen tiwilaawabo. 30 *Boro dindinganon singisonjo ambaatiwaa konjoro ama gombaati een, ii mono koton gilina kema. Sele kitiga moŋnon tiwilaaro Siwenon una sokombaato, sele busuga jumunja laligon gere sianon kemen tiwilaawabo.” Kian.

* 5:21: Eks 20.13; Dut 5.17 * 5:27: Eks 20.14; Dut 5.18 * 5:29: Mat 18.9; Maak 9.47 * 5:30: Mat 18.8; Maak 9.43

Loemba mesaonj aoaowaa kania

31 * “Qaa monj kokaen jegita eja, ‘Monjonj embia mesaowaati, iinonj mono mesaonj aoaowaa papiaya oonj embia muba.’ 32 *Kaen jegita ejato, niinonj kokaen injjowe mobu: Monjonj embia olonkaku ano mesaonagato, kania mombaajonj embia mesaowaati, iikaanja kanonj mono embianonj olonkaku ambaatiwaajonj kondoonj singisonjowaa qaayawo koloonaga. Kaen kolooro eja mombo mero eja dologa iikanonj mono kaanagadeen olonkaku ambaa.” Kianj.

Qaagia jojopanj qaanonj jendje kotiiwu.

33 * “Qaa monj ii kaanagadeen wala eenanonj kokaen injjonkegi, ‘Qaagia jojopanj qaanonj jendje kotiiwiti, ii mono mende uuguwu. Pombaajonj iwoi ambonatiwaa qaaya jojopanj qaanonj jendje somonjogiti, ii mono otaagi honjowo kolooowa.’

34 * “Kaen injjogito, niinonj qaa ii kokaen jendje asariwe mobu: Qaagia mono jojopanj qaanonj mende totoonj jendje kotiiwu. Siwe ii Anutuwaawaa jinjaronj dunja koloojiwaajonj ama qaa kokaen jendje jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Siwe Toyanonj saanonj ironja meleeno qananonj ubaa.’

35 * “Namo ii Anutuwaawaa kaniaa doya koloojiwaajonj ama qaa kokaen jendje jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, namononj saanonj qenj turunj nomba.’ Jerusalem ii Kinj Tak-kootoyaa sitia koloojiwaajonj ama qaa koi kaanja ii kaanagadeen jendje jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Kinj Somata iinonj saanonj qemasologenaa ironja meleeno qananonj ubaa.’ 36 Gii wanj juga injana mena taanja koloowaatiwaajonj amamaawaga ano wanj juga taanja mena injana koloowaatiwaajonj amamaawaga. Kawaajonj qaa kokaen jendje jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Anutunonj saanonj wanjaa juya mundanonj qero utegowaa.’ 37 Jojopanj qaa mende jewuto, oonj-qaawaajonj mono ‘Oonj!’ jewu ano qaagowaaajonj ‘Qaago!’ jewu. Qaa dindinja iikanonj qaa iwoi toroqewuti, ii mono Kilenjaa Toyanonj sololonj onjon kolooowa.” Kianj.

Jena jewe ana ambe ii mende ambu.

Luuk 6.29-30

38 * “Qaa monj kokaen injjonkegi, ‘Monjonj jaaga qisigowaati, gii mono ironja meleema iwaa jaaya qisigowa. Monjonj jega qemburatiwaati, gii mono ironja meleema iwaa jeta qemburatiwa.’

39 “Kaen injjogito, niinonj qaa ii kokaen jendje asariwe mobu: Monjonj bologa ama onjombaati, ii mono mende qetegonj tuarenjenj ama muba. Kaen qaagoto, urunja dindinja qetaaliwaati eenj, mono urunja lee kaanagadeen qetaaliwaatiwaajonj meleemba. 40 Monjonj ‘Selekopaaga memanja,’ jendje qaanonj goomambaajonj moji eenj, mono mesaonj malekuga qaga kaanagadeen muna bunja qenj aowa.

41 “Kaanagadeen monjonj gesoya kilomiita motoongowaa so elaanj kembagatiwaajonj kuunj gombaati eenj, mono saanonj tenj koma kilomiita woiwaa so elaanj iwo kembaa. 42 Monjonj goononj iwoi mombaajonj qisinj gombaati, ii mono muba. Monjonj ‘Iwoi nona kitia era meleemanja,’ jendje qisinj gombaati, ii mono gema mende qenj muba. Kianj.

* 5:31: Dut 24.1-4; Mat 19.7; Maak 10.4 * 5:32: Mat 19.9; Maak 10.11-12; Luuk 16.18; 1 Kor 7.10-11 * 5:33: Lew 19.12; Janj 30.2; Dut 23.21 * 5:34: Jei 5.12; Ais 66.1; Mat 23.22 * 5:35: Ais 66.1; Ais 48.2 * 5:38: Eks 21.24; Lew 24.20; Dut 19.21

Kaziuruga mono uuganon jopagon onomba.
Luuk 6.27-28, 32-36

43 *⁴³“Qaa mon kokaen injijonkegi, ‘Ejemba kosogianon laligon alaurugia koloojuti, ii jopagon onomakebuto, kaziurugia mono meleema kazi ama onoma laligowu.’

44 “Kaen injijogito, niinon qaa ii kokaen jen asariwe mobu: Ono mono kaziurugia jopagon onoma nama sisiwerowero ama onomakejuti, iyonoojon mono qama koolin laligowu. ⁴⁵ Kaen amakebuti een, iikaanja kanon Mangia Siwe gomanon laligoji, mono iwaa kania qendeema meraboraanja koloon laligowuya. Iwaa kania ii kokaen: Iinon weenja mende angon kono kouma ejemba awaa ano bologa kaanagadeen menj asarin onomakeja ano kon anota ejemba dindinja ano doogoya yonoo nene gawonjia kaanagadeen bedu menkeja.

46 “Ononon mono nona gomambaa tania uugun Anutuwaa kania qendeema aonkebu. Takis tiligiligiawo megii sisigia menkejuti, iyononon alaurugianon jopagon onongi ii meleema jopagon onomakeju. Ii uumeleembaa silia qaago. Ono yonoo sili iikayadeen otaan aonkebuti een, Anutuwaanon tosa mon mende kolooro iinon siligiaa tosay mende onono tawa mon mende bunja qen aowuya. Kawaajon mono ejemba korebore jopagon onoma laligowu.

47 “Uumeleembaa gadokopa ejembanon kaanagadeen batugianon jolongia jen aon laligojuto, ii uumeleembaa aiweseya qaago. Ono yonoo so alaurugia onoo batugianonga jolongia jen aonkebuti een, iikanon mono gadokopa ejemba kaanja koloou. Gadokopa ejemba yonoo siligia mono uugun awaa soro koloon laligowu? ⁴⁸ *Onoo Siwe Mangianon akadamu soro koloou, ononon mono iikawaa so akadamu sorogiawo koloon laligowu.” Kian.

6

Memeqemeaj ejemba ii kalen onomakebu.

1 *Jiisanon kokaen kuma onono, “Mono kokaembaajon galen menj aon laligowu: Nanamemengia solanja dindinja ii ejembanon iima onoojon mogi ubaatiwaajon ama mende amakebu. Kaen amakebuti een, onoo Mangia Siwenon laligoji, iinon mono siligiaa tosay mende onono tawa mende bunja qen aowuya.

2 “Kawaajon memeqemeaj ejemba kalen onomanjen ii qenjaaronon koman romombo uun qele ambutiwaajon mende amba. Uumeleembaa ejemba seleseya yononon ejembanon menj biwiin onombutiwaajon moma qamakooli mirinon ano kana somatanon kema ejemba injiima kaen amakeju. Niinon qaa honja toon mon kokaen injiowe mobu, Yononon mono siligiaa tawaya kuuya bunja qen aodaborogi Siwe Toyanon ii mende torogewaa.

3 “Giinon kaen mende ambato, memeqemeaj ejemba kalen onomanjen boro dindinganon nomaen anji, boro qaniganon ii mende moba.” ⁴ Kalengga iikanon aasangyanon ero Mangianon nanamemen aasangoya iimakeji, iinon mono tawa gombaa.” Kian.

* 5:43: Lew 19.18 * 5:48: Lew 19.2; Dut 18.13 * 6:1: Mat 23.5 * 6:3: Boroga qaniganon ii mende mobaati, qaa iikawaa kania ii kokaen: Ii mono aasangyanon ana komunjua alaganon kaanagadeen ii mende moba. Anutunon sololonon gono gawon awaa afaanjon menkejanj, ii mono geengoo duduunkejanj.

*Qamakooli gawombaa kania kokaen:**Luuk 11.2-4*

5 *⁴“Kawaajon Anutuwaa qama kooliwuti, ii mono uumeleembaa ejemba seleseleya yonoo so mende ambu. Yononon ejembanon injiibutiwaajon moma siingianon qamakooli mirinon ano kana sosoonon nama qama koolinkeju. Niinon qaa hona toon mon kokaen injijowe mobu, Yononon mono siligiaa tawaya kuuya bunja qen aodaborogi Siwe Toyanon ii mende torogewaa.

6 “Giinon kaen mende ambato, Anutuwaa qama koolimanjen mono geengaa miri uuta melaanon uma nagu koma Manja aasangoyanon laligoji, ii qama koolin muba. Kaen ana Manjanon nanamemen aasangoya iimakeji, iinon mono tawa gombaa.

7 “Qama kooliwuti, iikanon mono uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo tani kaana[†] qaa julujulu ii mende jen laligowu. Yononon qaa je sei-seiya jegi Anutunon iikawaajon ama geja ama moma onombaatiwaajon romongonkeju. 8 Mono kokaembaajon yonoo so mende koloon laligowu: Ono naa iwoiwaajon amamaan mozogozoron anjuti, Mangianon ii mende qama kooligi waladeen modaboronkeja. 9 Mono kokaen qama koolinkebu: Nonoo Manana, gii Siwenon laligojan. Goo qaga mono toroya ewa.

10 Mono galej koma nonona bentotongaa hona koloowa.

Goo uusiingaa Siwenon ten komakejuti, ii mono namonon kaaniadeen koloowa.

11 Ketewaa nenenana ii mono sonananon nonomba.

12 Tosia yonoonon tosa nonoonon eji, nono ii mesaon onononon eej, gii mono iikawaa so nonoonon tosa songbama nonomba.

13 Angobatonon kamaan nunuwabotiwaajon mono anjon koma nonoma Kilejaa Toyaa borianonga[‡] metogon nonomba. (Gii geengoo bentoton Toya, ku-usun Toya ano asamararan Toya ii kambaŋa kambaŋa laligon kouma laligona ano tetegoya qaa laligon ubaga. Ii onanon.)

14 *⁵Ono ejemba yonoo singisonggogia mesaowuti eej, Siwe Mangianon mono kaanagadeen onoo singisonggogia mesaowaa. 15 Mesaowaato, ejemba yonoo singisonggogia mende mesaowuti eej, Mangianon mono kaanagadeen onoo singisonggogia mende mesaowaa. Kian.

Nene singi laligo ii kokaen amakebu:

16 “Nene singi laligowuti, iikanon mono uumeleembaa ejemba seleseleya kaana kubosobosole mende ama laligowu. Yononon Anutuwaajon nene singi laligonkejuti, ejembanon ii iibutiwaajon ama zilinolon ama jaasewanjianon saabesaabe koloonkeja. Niinon qaa hona toon mon kokaen injijowe mobu, Yononon mono siligiaa tawaya kuuya bunja qen aodaborogi Siwe Toyanon ii mende torogewaa.

17 “Giinon kaen mende ambato, Anutuwaajon nenewaa singi laligon kanon mono tonon gbulunon me saifenon jaasewanja songbama wan juga qen laligowa. 18 Kaen ama nenewaa singi laligona ejembanon qaagoto, Manja aasangoyanon laligoji, iinon ii iibaa. Kaen ana Manjanon nanamemen aasangoya iimakeji, iinon mono tawa gombaa. Kian.

* 6:5: Luuk 18.10-14 † 6:7: Waba kantri yononon Anutu mende moma mun bejsakongia morota morota qama koolin qaa omaya julujulu ii tondu jen laligoju. ‡ 6:13: “Bologa Toyaa borianonga metogon nonomba,” tosanon qaa ii kokaen meleenju: bologanonga metogon nonomba. * 6:14: Maak 11.25-26

Iwoi sewarja somata ii mono Siwenonj menj kululuuwu.

Luuk 12.33-34

19* “Monen hina iwoi ii mono namononj enj onjombaatiwaajonj mende menj kululuuwu. Kaenj menj kululuugi kanonj dumunjanj gejalolononj ii kitogi kasukerajuju rost (kufenj) menj boliro kikekakasililinj yonjononj miri qosoma uma yongoro menjkeju.

20 “Namononj qaagoto, Anutuwaa uusiinja tenj kongi qabunagianonj somariywaatiwaajonj mono kaparanj komakebu. Kaenj anggi maa suanggia qaita monj ii Siwe gomanonj ero gurenj dumunjanonj ii mende kitogi kasukerajuju rost (kufenj) ii mende menj boliwuya. Kikekakasililinj yonjononj eu uma miri qosoma iwoi yongoro mende mewuya. 21 Iwoiwaajonj akadamma menj mona uji, iikanonj miri mongenj ero giinonj mono uuga kaanagadeen iikanonj qokotaan laligowaga. Kianj.

Selewaa asasaga ii jaanana.

Luuk 11.34-36

22 “Goo jaaga ii uu selegaa kiwaya kolooja. Kawaajonj ji monjonj jaaga mende menj boliji eenj, iikanonj mono toonj asaridabororo Anutuwaa asasaganonj saanonj uuganonj menj asariro laaligoga kuuya asasaganonj laligowaga.

23 “Asasaganonj laligowaato, siinj kombombanja bologanonj me iwoi monjonj jaaga menj bolinj asasaga kojangiji eenj, iikanonj selewaa laaligoga kuuya kaanagadeen menj tiiro pangamanj uutanonj umbuqumbianj laligowaga. Kaenj kolooro pangamanonj uugaa asasaga kojangiro tiiji eenj, geengaa pangamanonj mono ‘Ye!’ damubiribiriawo kolooja. Kianj.

Anutuga me monengga moma laariwaga?

Luuk 16.13; 12.22-31

24 “Monjonj ponj woi welenj qenj oromambaaajonj amamaankeja. Monjonj kaenj amambaaajonj moji, iinonj mono monj kazi ama munj monj uutanonj jopagowaa. Mombaanonj qokotaan monj jejewili ama mubaa. Kawaajonj onjononj Anutu ano monenj hina ii mindirinj welenj qenj orombombaaajonj amamaawuya. Kianj.

Anutu moma laarinj majakaka mende mobu.

25 “Kaenj kolooro niinonj kokaenj injjowe mobu: Onjo namononj laligowutiwaa majakakaya ii kokaenj jenj mende mobu, ‘Mono naa iwoiga angunj aonj newonaga ano naa iwoinonj selenana esuuwonaga?’ Jaagiawo laligojuti, iikanonj iwoi honja kolooro nenenonj iikawaa qerewenja kolooja. Selegiawo laligojuti, iikanonj iwoi honja kolooro opo surunonj iikawaa qerewenja kolooja. Mono ii romonjgowu.

26 “Kanakeewanj koonja koonja ii mono injibu. Yonjononj nene kota mende qosoma kororoonkeju. Dumunj honja ii mende kotonj kowi mirigianonj mende menj kululuunkeju. Ii qaago totoonj ano onjoo Siwe Manggianonj mono kilenj ii unjuaginkeja. Onjo koonj yonjoo so qaagoto, onjoo sewangianonj mono koonj sewangia unjuugunj uuta kolooja me qaago? Mono ii romonjgogi kembera.

27 “Onjooonngga monjonj majakaka moma iikaanja kanonj namononj laligowaatiwaa kambanja ii weenj motoonjgowaa so menj torogewaa me qaago? Ii qaago totoonj!§ 28 Opo surugiaajonj mono nomaembaajonj majakaka moju? Ii mende sokonja. Sombembaa japu jarinj juraya

* 6:19: Jei 5.2-3 § 6:27: Tosianonj jawo 27 ii kokaenj meleema jeju: Onjooonngga monjonj majakaka moma iikaanja kanonj selia wan fiitwaa so toroqen menj korimambaaajonj amamaawaa.

somariinkejuti, mono ii uun injiibu. Yoŋononj opo surugiaajonj beweso mende longbamakeju ano gawonj tosaanja mende menkeju.

²⁹ * “Ii kilenj niinonj kokaenj injijowe mobu, Kinj Solomononj goul silwaya geragonj asombilibiliawo laligoroto, iwaa malekuya ii leinj firindua me jura mombaa so iimasiinsiiŋawo mende kolooro. ³⁰ Sombembaa japu jarij juraya toonj kete kosonananonj ero woranj kŋngi kamaaro menj kululuunj gilinj oogi jewaato, ii kilenj Anutunonj ii awaagadeenj menjerenŋonkeja. Kawaajonj iinonj onjo kaanagadeenj saanonj esuunj onjombaa. Onjononj japu jarij jurayaa so qaago. Anutunonj kalanj koma onjomambaaajonj moma iikawaajonj siinja uuta momakeja. Oo ejemba, momalaarigianonj mono naambaajonj eenj toontoonj melaada kolooja?”

³¹ “Kaenj kolooro onjo mono laaligogiaa majakaka ano motoqoto mende momakebu. Ii moma bimoonj kokaenj jewubo, ‘Nono mono naa nene apuga newonaga?’ ano ‘Naa iwoinonj selenana esuuwonaga?’

³² “Ii kokaembaajonj: Uumeleembaa gadokopa yoŋononj iwoi kuuya ii buŋa qerj aowombaaajonj kaparanj koma uugere momakeju. Onjononj iwoi kuuyaaajonj memeqemearj menj osinkejuti, onjo Siwe Manŋianonj mono ii modaboroja. ³³ Iikawaa uugereya mende mobuto, wala mono Anutuwwa bentotononj keuma iwaa jaanonj solanjaniwombaaajonj kaparanj komakebu. Uugia iikanonj anŋi ero iinonj mono galeŋj koma onjoma iwoi iikaanja kuuya ii kaanjadeenj onjombaa.

³⁴ “Kaenj ama onjononj mono woranj laligowutiwaa majakakaya ii mende momakebu. Worambaa majakakaya ii worambaajonj. Weenj motomotoombaa majakakagia mono anja anja bosiniŋj sogianonj koloojaa.” Kianj.

7

Jenteego toya kaanja mende kolooju.

Luuk 6.37-38, 41-42

¹ Jiisanonj toroŋen kokaenj injjoro, “Anutunonj qaagia gosinjenj tegoro kamaawubotiwaajonj mono tosaanja yoŋoo qaagia mende gosinjenj tegowu.

² * Kawaa kania ii kokaenj: Onjononj tosaanja yoŋoo qaagia gosinjenj tegowuti, Anutunonj mono keda motoonjgonondeenj onjoanŋiaa qaagia gosinjenj tegowaa. Onjononj tosaanja yoŋoojonjenj kooto ama menj uma kamaanj onjomakejuti, Anutunonj mono iikawaa so onjoanŋia ama onjono uma kamaanjkebuya.

³ “Gii alagaa jaanonj godomaruru melaada iijanto, geengaa jaaganonj gere tapia somata eji, ii mono naambaajonj mende iima kotojanj? ⁴ Me nomaembaajonj ama afaanŋonj alaga kokaenj ijojanj, ‘Alana moba, nii saanonj jaaganonja godomaruru itagowe kamaawa?’ Kaenj afaanŋonjenj jejanto, gere tapia somata ii geengaa jaaganonjenj eja.

⁵ “Oo gii uumeleembaa selesele ejaga, gii mono wala geengaa jaaganonja gere tapia somata menj giliwa. Ii menj gilingo tororo iima kotonj alagaa jaanonja godomaruru melaada ii saanonj itagona kamaawaa. ⁶ Iwoiwaajonj mogi tak-kootoya qaita monj kolooji, ii mono kasu mende onjombu. Maa damandanj qeqeta ii mono bao bagianonjenj mende giligi kamba. Kaenj ambati eenj, iyonjononj mono ii kanagianonjenj tilalaan onjoma mombo meleema onjoanŋia injin kitomitonj onjombubo. Kianj.

* **6:29:** 1 Kinj 10.4-7; 2 Hist 9.3-6 * **7:2:** Maak 4.24

Mono qisij mongama Anutuwaa nagunonj qenkebu.

Luuk 11.9-13

⁷ “Mono Anutu qama koolinjkebu. Qama kooligi gosinj iwoi onjombaa. Mono iwoiwaa Anutuwaanonj borojanj menj mongamakebu. Ii mongangji qendeeno iwoi mokoloowuya. Mono nama nagunonj qenkebu. Qegi nagu horonj onjombaa. ⁸ Monjonj Anutu qama koolinjkeji, Anutunonj mono iwaa kitia meleeno bunja qenj aowaa. Iwoiwaa mongamakeji, iinonj mono iwoi mokoloowaa. Nagunonj qenjejiwaajonj mono nagu horonj mubaa.

⁹ “Mobu, ejemba onjooonjga morononj kokaenj anaga: Merianonj bisketwaajonj qisiro jamo mubaa? ¹⁰ Me merianonj sorawaajonj qisiro qato mubaa?

¹¹ “Kaenj kolooro onj ejemba bologa koloonj kilenj kalenj awaa awaa meraboraurugia onjombombaa so koloojuti eenj, onjoo Mangia Siwe gomanonj laligoji, iinonj mono kalenja nomaenj anjonj konaga? Iwaa uutaa nanamemeja ii nunuugunj qaita monj kolooja. Kawaaajonj onj iwoi awaawaajonj qama koolinj qisij mubuti eenj, iinonj mono siinanonj ii onjombaa.

¹² * “Kawaaajonj ejembanonj onj iwoi kuuya ama onjombutiwaajonj mo-makejuti, iikawaa so mono ii kaanagadeenj ama onjomakebu. Kaenj angji Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonjoo Bujuu Tere qaa-gia iikanonj mono honjgiawo kolooro mindimindiri kanianonj asuganonj koloowaa. Kianj.

Mono kiropo nagu gonjona kotonj kembu.

Luuk 13.24

¹³ “Gere sianonj kemebombaa kania ii afaangoya ano naguya ii laanjanja. Ejemba seiseijanonj nagu ii kotonj kana ii metetereenj kembuya. Kawaaajonj onj mono kiropo nagu gonjona kotonj iikawaa uutanonj kembu.

¹⁴ “Laaligo kombombananonj keukeutaa kania ii opoponjgoya osiqosiawo ano naguya ii gonjona. Ejemba afaangoyanonj nagu ii mokoloowuya. Kianj.

Gerewaa kania ii honja iima moma kotowu.

Luuk 6.43-44

¹⁵ “Gejatootoo ejemba takapolakaya yonjononj lamawaa sele esuya mouma onjooonj kankejuto, uugianonj kasu kawalia kaanja koloouju. Kawaaajonj onj mono yonjoojonj ama toogia moma galenj menj aonj laligowu.

¹⁶ Gawonjgiaa honja iigi kanagia qendeeno saanonj moma kotowu. Nejonj honja ii kasuneselanonj koloonjkeja me qaago? Warunj honja ii kowororononj kolooro menj kululuunkejonj me qaago? Qaago!

¹⁷ “Kawaa so gere awaa kuuya yonjononj honjgia awaa kuunkejato, gere bologanonj mono honjgia bologa kuunkejato. ¹⁸ Gere awaanonj honja bologa kuumambaajonj amamaanjkeja ano gere bologanonj honja awaa kuumambaajonj amamaanjkeja.

¹⁹ * “Gere kuuya honja awaa mende kuunkejuti, ii mono galenjanonj kotonj menj gerenonj giliro kembuya. ²⁰ *Iikawaa so ejemba yonjoo gawonjgiaa honja iigi kanagia qendeeno saanonj moma kotowuya. Kianj.

Gowoko honja kania

Luuk 13.25-27

²¹ “Noo Siwe mannaa uusiina ten komakeji, iinon mono iwaa bentotonon keubaa. Mamaga yononon noojon ‘Pon, Pon!’ een gama jenkejuto, kuuya yononon Siwewaa bentotonon mende keubuya.

²² “Jenteegowaa kaman somata iikanon mamaga yononon kan noojon kokaen nijowuya, ‘Oo Pon Pon, nononon mono goo qaganon iwoi kolooaatiwaa gejatootoo qaa waladeen jen laligonin. Nononon mono goo qagaa esunanon omeya omeya onjotaan laligonin. Goo qaganon mono nemun koma nonono angoletto esunmumugiawo mamaga men laligonin. Ii duduujan me?’ ²³ *Kaen nijogi kaman kanon kaniagia asuganon kokaen injiowe mobuya, ‘Niinon kaman mononon onjo mende moma onjombe. Ejemba jeulalan aana, onjo mono nomesaon togowu.’ Kianj.

Miri memewaa momakooto awaa ano kaapiroga

Luuk 6.47-49

²⁴ “Kaen koloojiwajaan daen yononon noo qaa jena jejeni, ii moma iikawaa so ten koma menkejuti, niinon kuuya iyonoo kaniagia qendeema momakooto ejawaa so ama kokaen jemaana: Iinon miria jamo kowonjin qaganon mero. ²⁵ Kaen mero konjuru kamanon kon rombu gilin kamaaro apu luguro musu somata qero apu gboulu somata waama miri sopayanon kuuroto, miri ii jamo kowonjin qaganon mero nanotiwaajon ama mende kuno.

²⁶ “Daen yononon noo qaa jena jejeni, ii moma iikawaa so mende ten koma menkejuti, niinon kuuya iyonoo kaniagia qendeema eja nekonjaa so ama kokaen jemaana: Iinon miria sakasin banare qaganon mero. ²⁷ Kaen mero konjuru kamanon kon rombu gilin kamaaro apu luguro musu somata qero apu gboulu somata waama miri sopayanon kuuro gororonjon kamaaro.” Kianj.

Ejemanon Jiisaswaa ku-usunjaajon waliingogi.

²⁸ *Jiisasnon qaa ii jedabororo ejemba tuuna tuuna yononon mogi kuma ononoti, tani iikawajaan aarun waliingogi. ²⁹ Iinon yonoo Kana qaawaa boiurugiaa tani mende kuma ononoto, ku-usun Toya koloojiwaa so ejemba kuma onono moma tani kawajaan waliingogi newogia tegoro. Kianj.

8

Jiisasnon eja mon manimbayawo men solananiro.

Maak 1.40-45; Luuk 5.12-16

¹ Jiisasnon baana ii mesaon kamaaro kanageso tuunleembe somatanon gematanon otaagi. ² Kaen kagi kanon eja manimbayawo mononon kan simin kuma Jiisaswaa wosoyanon kemej kokaen ijoro, “Oo Pon, giinon siinganon men qeangon nomambaajon mojanj een, mono nii saanon men solanani nomba.”

³ Kaen ijoro boria boraama selia oosirin ijoro, “Niinon ii amambaajon mojen. Gii mono solananiwa.” Kaen ijoro manimbaya ii iikanondeen solananiro awaa kolooro. ⁴ *Solananiro kokaen jen koton muro, “Moba, kokawaa buju qaaya ii mon mende jena moba. Qaagoto, mono jigo gawon galembaanon kema selega qendeema muba ano Mooseswaanon jenkootoya otaan solananijanjwaa dangisen nanduna ama siimolon oowa. Ii oona iiro ejemanon kaniaga moma kotowu.” Kianj.

* 7:23: Ond 6.8 * 7:28: Maak 1.22; Luuk 4.32 * 8:4: Lew 14.1-32

*Jiisasnoŋ kawali galenŋ mombaa gawoŋ eja meŋ qeaŋgoro.
Luuk 7.1-10*

⁵ Jiisasnoŋ Kaperneam taonoŋ kouro Room kawali galenŋ moŋnoŋ iwaanoŋ kaŋ qama kooliŋ kokaenŋ ijoro, ⁶ “Oo Poŋ, noo gawoŋ ejanaa seliaa bakayanonŋ koomuya kolooro siimbobolo kanjaŋawo moma mirinoŋ eja.”

⁷ Kaenŋ ijoro kokaenŋ jero moro, “Niinoŋ mono kema ii meŋ qeaŋgomaŋa.”

⁸ Ii moma kokaenŋ meleema ijoro, “Oo Poŋ, nii kaandiaga laligowe noo miri waarenanoŋ gualeembaatiwaajoŋ gamuna mojenŋ. Kawajoŋ qaa jeganondeenŋ jena welenŋ ejananoŋ qeaŋgowaa.

⁹ Ii kokaembaajoŋa: Nii neeno kaanagadeenŋ galenaa ku-usuŋ baatanonŋ ama noŋgi laligojenŋ. Noo baananonŋ manjaqeqe eja laligogi ii jenŋ kotoŋ oŋomakejenŋ. Yoŋoonoŋga mombaajoŋ ‘Kemba,’ jenŋ kotowe iinoŋ kembaa. Mombaajoŋ ‘Kawa,’ jenŋ kotowe iinoŋ kawaa ano welenŋ ejana mombaajoŋ ‘Gawoŋ koi mewa,’ jewe iinoŋ ii mewaa.”

¹⁰ Jiisasnoŋ qaa ii moma walingoŋ ejemba otaanŋ kagiti, iyoŋoonoŋ eleema kokaenŋ injjoro, “Niinoŋ qaa hoŋa moŋ kokaenŋ injjowe mobu: Israel kanageso batugianoŋ kaanagadeenŋ momalaari somata kaanŋa ii mombaa uutanonŋ mende mokoloowe.

¹¹ *Niinoŋ qaa kokaenŋ injjowe mobu: Ejemba tuuŋ somasomatanonŋ mono weenŋ koukoutanoŋga ano weenŋ kemekemetanoŋga kaŋ Siwewaa bentotoŋ uutanonŋ kouma Aabraham, Aisak ano Jeikob yoŋowo nembanene nenŋ korisoro ama laligowuya. ¹² *Yoŋonoŋ kaenŋ laligowuto, bentotombaa meraboraana ii mono oŋomesaonŋ hagoŋ oŋoŋgi paŋgamanonŋ seleenŋgenŋ kemebu. Iikanonŋ laligowuti, iyoŋonoŋ mono saama gigilaanŋ gobugia kigi qaro laligowuya.”

¹³ Kaenŋ injjoŋ kawali galenŋ kokaenŋ ijoro, “Gii mono miriganonŋ kemba. Momalaarigaa hoŋa mono koloonŋ gomba.” Kaenŋ ijoro welenŋ ejanonŋ mono aua iikanondeenŋ qeaŋgoro. Kianŋ.

*Jiisasnoŋ ji ejemba mamaga meŋ qeaŋgoŋ oŋono.
Maak 1.29-34; Luuk 4.38-41*

¹⁴ Jiisasnoŋ Piitowaa mirinoŋ kema Piitowaa seuŋanoŋ selegere ji kiro ero iiro. ¹⁵ Ii iima borianonŋ oosiriŋ selegereya mesaoro waama kanainŋ Jiisas nene oonŋ wagiro.

¹⁶ Kaenŋ laligogi gomaŋ tiiro kanonŋ ejembanonŋ alaurugia omegiawo ii mamaga unuama iwaanoŋ kagi. Kagi ome ii qaayanonŋ jenŋ konjoma oŋono kouma kenŋgi ano ji ejemba kuuya ii meŋ qeaŋgoŋ oŋono. ¹⁷ *Iikaanŋ ano Anutunoŋ qaaya gejatootoo eja Aisaiawaa uutanonŋ ano jerota eji, iikanonŋ hoŋawo kolooro. Qaa ii kokaenŋ,

“Iinoŋ ananaanŋ ji wijinana mero qaganonŋ uro bosino.” Kianŋ.

*Jiisas otaawombaa mondomondo qaaya
Luuk 9.57-62*

¹⁸ Jiisasnoŋ ejemba tuuŋ somata liligoŋ mugi injiima kambaŋ kanonŋ gowokouruta yoŋowo apu angoŋ kotoŋ leegenŋ keubombaajoŋ jenŋ kotoŋ.

¹⁹ Kana qaawaa boi moŋnoŋ Jiisaswaanonŋ kaŋ kokaenŋ ijoro, “Boi, gii daenŋ daenŋ kembagati, niinoŋ mono iikanonŋ gii gotaanŋ kamaŋa.”

²⁰ Ii moma Jiisasnoŋ kokaenŋ ijoro, “Duuyaa kasuya yoŋonoŋ jamo kobaagianonŋ egi kanakeewambaa kooŋa yoŋonoŋ saraŋ bambanŋgianoŋ

* 8:11: Luuk 13.29

* 8:12: Mat 22.13; 25.30; Luuk 13.28

* 8:17: Ais 53.4

laligonkejuto, Siwe gomambaa Eja honanon mono dakanon kema wanja naa gembonon qen laarin haamo menaga?"

²¹ Kaen ijoro gowoko yonoononga mononon kokaen ijoro, "Ti saanonto, mannanon komumambaa anjiwaajon mono jena wala kema galen kombe komuro ron kombego." ²² Kaen jeroto, Jiisasnon meleema ijoro, "Mono mesaowa, koomuya yononon qamogia koomuya ii saanon ron kombuto, giinon mono kan nii notaawa." Kian.

Jiisasnon jero raidimbon goron qero.

Maak 4.35-41; Luuk 8.22-25

²³ Jiisasnon kema wanjo uutanon uro gowokouruta yononon otaan iwo motoon kengi. ²⁴ Kengi raidimbon somatanon obabankota apu angonon koloon giliro. Giliro sirinon wanjo uutanon kemen saa qemambaaajon anoto, Jiisasnon gaon ero. ²⁵ Gaon ero gowokouruta yononon kema mindiin ijogi, "Hei Pon, mono ilaen nonomba. Nono angonon tiwilaawombaaajon anjon."

²⁶ Kaen ijogi meleema kokaen injjoro, "Oo onjo momalaarigia melaada, mono naambaajon toroko momo eja kolooju?" Kaen injjon waama musu ano siri jen koton orono sirinon goron qen ero.

²⁷ Kaen kolooro awawalin qisin aon jegi, "Yei, mangaa siita! Eja koi naa ejaga laligoja? Iinon musu ano kowe jen koton orono jeta ten konjao." Kian.

Omenon bao uugianon kemegi ejanon qeangori.

Maak 5.1-20; Luuk 8.26-39

²⁸ Kaen kolooro apu anjon koton leegen Gadara yonoo gomanon keuro. Iikanon keuma eja omegarawo woi yoronon qasirionga kan Jiisas mokolori. Yoronon irinjonsoon eja uugeregarawo koloori kuuyanon kana iikanon kembombaaajon amamaagi. ²⁹ Yoronon Jiisas mokoloon silama kokaen qama gigilaari, "Ae! Gii Anutuwaa Meria koloojan. Gii mono nomaen ama nonomambaaajon kajan? Siimbobolo momo kambananon mende kan kuuro waladeen ii geriawo ama nonomambaaajon koi kajan me?"

³⁰ Iikanondeen koriganon qaagoto, kosogianon kanon bao tuun somata mon gbojoja uutanon kuluuma laligogi. ³¹ Kawaajon ome yononon kokaen jen Jiisas welema mugi, "Giinon nono konjoma nonombagati een, mono wasin nonona saanon bao tuun yonoo uugianon kemebonja."

³² Welema mugi Jiisasnon "Mono kema kemebu," jen jen koton onono. Kaen jen koton onono iikanondeen eja uugaranonga kouma kema bao uugianon kemegi. Kemegi bao tuun jumuya yononon mono lugun newonewoyanon (siasiyanon) kema jororongon apu angonon kemen nemoton komudaborogi.

³³ Komudaborogi bao galen yononon koko koma unjurama taanon kema qaa bujugia kuuya jegi. Eja omegarawo yoroonon iwoi kolooroti, iikawaa bujuya kaanagadeen injjogi. ³⁴ Inijogi moma taon ejemba jaasonggo yononon mesaon Jiisas mokoloon iibombaaajon kagi. Kan iima Jiisasnon yonoo mindimindiri sopa goman mesaon kemaatiwaajon welema mugi. Kian.

9

Jiisasnon eja sele bakaya koomuya meagoro.

Maak 2.1-12; Luuk 5.17-26

¹ Jiisasnoŋ waŋgo uutaŋoŋ uma mombo apu aŋgoŋ kotoŋ leegen keuma iyaŋaa taonoŋ keno. ² Kambaŋ kanaŋ eja tosiaŋoŋ alagia sele bakaya koomuya tambomeenoŋ eroti, ii demberunoŋ ama aŋgoŋ kagi. Kaen kaŋ Anutu moma laariŋ mugiti, Jiisasnoŋ iyoŋoo taŋigia iiro sokono ji eja ii kokaen ijoro, “Merana, niinoŋ goo siŋgisoŋgoga mesaojen. Kawaajoŋ mono kотиiŋ qaqaŋuŋabuŋagawo sатиiŋ laligowa.”

³ Kaen ijoro Kana qaawaa boi tosiaŋoŋ nama uugianoŋ kokaen romoŋgogi, “Eja koi kanaŋ mono Anutu mepaqepae ama muja.”

⁴ Kaen romoŋgogito, Jiisasnoŋ roromoŋgogia ii moma kotoŋ kokaen inijoro, “Oŋo mono naambaajoŋ qaa bologa uugianoŋ romoŋgoju?” ⁵ Niinoŋ ‘Siŋgisoŋgoga mesaojen,’ jejeŋi, qaa ii mono afaaŋagadeŋ jejetaga. Moŋnoŋ kaen jero tosiaŋoŋ qaa iikawaa hoŋa mende iibu. Kawaajoŋ qaa ii afaaŋaa so. Niinoŋ qaa moŋ kokaen ijomambaajoŋ mojen, ‘Mono waama kema.’ Qaa ii lombotawo jejetaga kolooja. Kaen jewe hoŋa kolooŋaa me qaagoti, ii mono asugaŋoŋ asugiro iibu.

⁶ Mobu, balonoŋ siŋgisoŋgo mesamesaowaa ku-usuŋa ii Siwe gomambaa Eja hoŋaajoŋ eji, oŋo iikawaa kaniaajoŋ umbuqumbuyan laligowubo. Kawaajoŋ qaa lombotawo ii eja koi ijowe hoŋa iibu.” Kaen jen eja sele bakaya koomuyaa jaayanon iima ijoro, “Gii mono waama tambomaeege meŋ mirigaŋoŋ kema. Qaa biŋawo ii hoŋawo kolooŋaati een, qaa afaaŋa ii mono kaŋagadeeŋ nomaembaajoŋ omaya koloonaŋa?”

⁷ Kaen ijoro iikaŋondeeŋ waama mirianoŋ keno. ⁸ Kaen kolooro ejemba tuuŋ yoŋonoŋ ii iima waliŋgoŋ Anutu mepeseeŋ mugi. Balon ejawaajoŋ ku-usuŋ kaŋa murotiwaaŋoŋ Anutu mepeseegi. Kiaŋ.

Jiisasnoŋ Matyuu (Liwai) oono.

Maak 2.13-17; Luuk 5.27-32

⁹ Jiisasnoŋ iikaŋondeeŋ kema takis ofis uugumambaajoŋ ano iikaŋoŋ eja qata Matyuu raro iima ijoro, “Gii mono noo gemanaŋoŋ kawa.” Kaen ijoro waama takis gawoŋ mesaoŋ Jiisaswaa gemanaŋoŋ keno.

¹⁰ *Kema Matyuuwaa mirinoŋ kema nene neŋ ragiti, kambaŋ iikaŋoŋ takis meme eja tiliqiligiawo ano siŋgisoŋgo eja mamagaŋoŋ kaŋ Jiisas ano iwaa gowokouruta yoŋowo rama nene motooŋ negi. ¹¹ Kaen negi Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) yoŋonoŋ ii iima Jiisaswaa gowokouruta kokaen jen oŋoŋgi, “Ae! Oŋoo boigianoŋ mono naambaajoŋ takis meme tiliqiligiawo ano siŋgisoŋgo ejemba yoŋowo rama nene neja? Ii mende sokonja.”

¹² Kaen jen oŋoŋgi Jiisasnoŋ kitia kokaen inijoro, “Ejemba jigia qaa yoŋonoŋ doktawaa siŋ mende amakejuto, ji ejembaŋoŋ mono doktawaaŋoŋ kemakeju. ¹³ *Niinoŋ siŋgisoŋgo ejemba oŋoomambaajoŋ kaŋ laligojento, ejemba iyaŋgiaajoŋ mogi solanŋa koloojuti, ii qaago. Kawaajoŋ qaa kokawaa kania mono kema kuma aon mobu, ‘Niinoŋ siimolon oowombaajoŋ qaagoto, kiaŋkomuŋ aowombaa siŋa mojen.’” Kiaŋ.

Nene siŋgi laaligowaa qaaya

Maak 2.18-22; Luuk 5.33-39

¹⁴ Kambaŋ kanaŋ Jon Oomulu ejawaa gowokouruta yoŋonoŋ Jiisawaanoŋ kaŋ kokaen qisigi, “Nononoŋ ano Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) yoŋonoŋ Anutuwaajoŋ nene siŋgi mamaga laligoŋkejoŋ. Geengaa gowokourugaŋoŋ mono naambaajoŋ nene siŋgi mende laligoju?”

¹⁵ Kaen qisigi kokaen meleeno, “Onjanon, nono naa kambanon nene singi laligonkejon? Emba meme kambanonon ejawaa gemakootanurutanon gereya angi embawaa sakitiurutanon iwoi ii togonkeju me qaago? Ninon neenaa gowokouruna yonoo eja bunagia koloon yonoo batugianon ainjolon ramakejen. Rabe yononon kawaajon ainjolon aisoon rama nene singi laligowombaajon amamaankeju. Amamaankejuto, Anutunon laaligona nuano komuwe yononon mono kamban iikanon saanon nene singi laligonkebuya.

¹⁶ (Ono laaligo walaga ano korisoro Buna gbilia ii mindirin orombombaajon amamaawuya. Kawaa qaa gemata ii kokaen injjomanja:) Moumou walaga jurano monjon opo gbilia mende soongbanja moton iikanon opo jakanja mende ama uumbinaankeja. Opo jakanja gbilia kaanjon mono waziin moumou walaga hororo mombo riuro ootanon somariin boliqoliwabo.

¹⁷ Kaanjadeen monjon wain apu gbilia ii bokon me taru walaga lama selianon memeta kanon mende kosoro kemenkeja. Kaen anagati een, wain apu gbilianon mono somariin taru qenjumenjurama molaaro namonon kamaan sooro taruyanon kileqileewubo. Kawaajon wain apu gbilia ii taru gbilianondeen molaanin kemero sokombaa. Kaen anin yoronon awaa koloowao. (Kaanjadeen apu awaa ii konon qamoganon mende kosonkejon. Kaen kosowonagati een, iikanon mono juma siisoro kamaaro nen ji niniwabo. Kaen koloowabotiwaajon apu awaa ii konon awaanon kosonkejon. Ono kaanjadeen laaligo walaga ano Oligaa Buna gbilia ii mindirin orombombaajon amamaawuya.) Kian.”

Jairusnon boratajon Jiisas qama kooliro.

Maak 5.21-43; Luuk 8.40-56

¹⁸ Jiisasnon qaa ii injjoro qaa galej monjon kouma Jiisaswaa batanon kemen simin kuma kokaen qama koolin muro, “Noo borana keteda koi komujato, mono kan boroganon selianon oosirina gbilin toroqen laligowa.”

¹⁹ Qama koolin muro waama gowokouruta yonowo ii otaan kenji.

Emba jiwanonon Jiisaswaa malekuya oosiro.

²⁰ Kenji kamban iikanon batugianon emba mon laligoro. Inon koinja gbani 12:waa so iima ji kiro laligoro. Emba iikanon Jiisaswaa gematanon kan malekuyaa kiti susuya oosiro. ²¹ Ii oosirin iyanjaajon kokaen jero, “Niinon ii oosirimambaajon moma bimoon malekuyanondeen boronja mon oosiriwenagati een, mono saanon qeangomanja.”

²² Kaen jen oosiro Jiisasnon iikanondeen eleema ii iima kokaen ijoro, “Borana, momalaariganon mono men qeangon gonja. Mono kotiin qaqabunabunagawo satiin laligowa.” Kaen ijoro moma aua iikanondeen qeangoro.

Jiisasnon Jairuswaa borata menj gbiliro.

²³ Toroqen kenji Jiisasnon qaa galembaa mirinon uma ejemba jinjen gama awelo uugiti ano ejemba tuun guju giligiti, ii injiima kokaen jen koton onono, ²⁴ “Mono seleengen kumbu. Emba melaanon mende komujaato, gaonga eja.” Kaen jen koton onono mogi jononsisi kaanja kolooro jomoma mugi.

²⁵ Jomoma mugito, ejemba tuun somata ii injjoro seleengen kenji emba melaa iikawaa ee miri utanon uma borianon mero waaro. ²⁶ Waaro

iikawaa buju qaayanon sein mindimindiri sopa goman ii kuuya sokoma keno. Kian.

Jiisasnon jaagoo eja woi men qeangon orono.

²⁷ Jiisasnon goman balon ii mesaon kemambaajon keno eja jaagoo woivanon otaan gematanon kan kokaen qari, “Deiuidwaa gbilaa, gii mono kiankomu noromba.”

²⁸ Kaen qari miri mombaa uutanon uro jaagoo eja yoronon Jiisaswaanon kari kokaen qisin orono, “Jaagara men toomambaa ku-usunja noonon eji, ii moma laarijao me qaago?” Qisin orono kokaen meleema muri, “Ponjara, ii saanon moma laarijo.” ²⁹ Kaen meleema muri jaa dawogaranon oosirin irijoro, “Momalaarigaraa so mono koloowa.”

³⁰ Kaen irijoro jaagaranon tooro. Kaen kolooro galen meme qaa kotakota oroma kokaen irijoro, “Mobao, kokawaa bujuya ii mono monjende jeri mobu.” ³¹ Kaen irijoroto, yoronon mesaon kema iikawaa bujuya jeri seiri mindimindiri sopa goman ii kuuya sokoma keno. Kian.

Jiisasnon eja qaamuun monj men qeangoro.

³² Jaagara tooro keni qaamuun eja monj ii wama Jiisaswaanon kagi. ³³ Kagi Jiisasnon omeya konjono eja qaamuun iinon qaa jero ejemba tuun yononon ii iima walingon jegi, “Tani koi kaanja ii Israel uutanon wala eenjanon kamban monjenjende iinin. Qaago. Keteda koi jaa morotaga iijon.”

³⁴ *Kaen jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yononon jegi, “Iinon mono omejiilan yonoo ponjiaa esunanon ome onotaankeja.” Kian.

Jiisasnon kanageso yonoojon wosoya moro.

³⁵ *Jiisasnon kema goman ano taon so liligon ejemba qamakooli mirigianon kuma onjoma bentotombaa Oligaa Bunja jeri asarin iikanon uugia kuun ji wiji ano jepajerepa kania kania men qeangon onjoma laligoro.

³⁶ *Kaen laligon ejemba tuunja tuunja injiira lama galengia qaa taninjen deenjeema ilinwalin qen qeqelala laligogi yonoojon wosoya moro.

³⁷ *Kaen injiima gowokouruta kokaen injiira, “Anutuwaawawonon nene honja mamaga osasaan momogon ejato, ii men kululuuyaa gawon meme ejembanon mono afaangia laligoju. ³⁸ Kawaaajon nene honja masuqeqetaa Ponjanon gawon meme ejemba wasin onombaatiwaaajon mono qama koolin laligowu. Qama koolin mugawon ejemba asugin honja ii men kululuuwu.” Kian.

10

Aposol 12 yonoo qagia

Maak 3.13-19; Luuk 6.12-16

¹ Jiisasnon gowokouruta 12 onjono iwaanon kagi omejiilan konjoma onjombutiwaa ku-usunja onono. Kaanagadeen ji wiji qenjenmanjen kania kania men qeangowutiwaa ku-usunja onono. ² Wasiwasi eja aposol 12 yonoo qagia ii kokaen: Mutuya ii Saimon, qata monj Piito qagi ano iwaa koga Andruu. Kawaa gematanon jeims ano koga Jon, mangara qata Zebedi.

* **9:34:** Mat 10.25; 12.24; Maak 3.22; Luuk 11.15 * **9:35:** Mat 4.23; Maak 1.39; Luuk 4.44 * **9:36:** Jan 27.17; 1 Kin 22.17; 2 Hist 18.16; Eze 34.5; Maak 6.34 * **9:37:** Luuk 10.2

³ Filip ano Bartolomyuu, Tomas ano Matyuu takis meme eja, Jeims Alfiuswaa meria ano Lebeus qata moŋ Tadius, ⁴ Saimon Zelot-politik ejaga* ano Juudas Iskariot. Kariot eja kanonŋ kanagenŋ Jiisas memelolo meŋ muro.

Jiisasnoŋ gowokouruta 12 wasiŋ oŋono.

Maak 6.7-13; Luuk 9.1-6

⁵ Jiisasnoŋ eja 12 ii wasiŋ oŋoma kokaenŋ jeŋ kotonŋ oŋoma injjoro, “Oŋo waba kantriwaa ejemba yoŋoonoŋ mende kembu. Kaanŋagadeenŋ Samaria prowins yoŋoo taongia moŋnoŋ mende kembu. ⁶ Iikanonŋ mende kembuto, Israeŋ kanagesowaa lama soogiti, mono iyoŋoonoŋ kembu. Ii gawoŋgia mutuya. ⁷ *Daenŋ daenŋ kembuti, iikanonŋ mono Bunja qaa kokaenŋ injjonŋ jeŋ asariwu, ‘Siwewaa bentotononŋ mono kosere kaja. Mono iikawaa uutanonŋ keubu.’

⁸ “Ejemba jigawo mono meŋ qeangonŋ oŋoma koomuya ii meŋ gbilinŋ oŋoma laligowu. Ejemba manimbagiawo ii mono meŋ solananiŋ oŋoma omejiilanŋ ii konjoma oŋoma laligowu. Anutunonŋ iwoi kalenŋ oŋonoti, ii mono toroqenŋ kalenŋ oŋoma laligowu.

⁹ “Kana kembutiwaaŋ soojaakota goul me silwa me aenŋ kopanonŋ memeta ii mono irimunŋ kasagianonŋ mende somongowu. ¹⁰ *Ejembanonŋ gawonŋ meme ejemba oŋoo laaligogia nanŋgowitiwaa so kolooju. Kawaaŋonŋ kana kembuti, iwoi koi mende meŋ kembu: geso mende, maleku samonŋa mendeto, motoonŋo mewu, kana esu mende ano taa gbaru mende mewu.

¹¹ “Kema taonŋ me gomanŋ dakanonŋ keubuti, iikanonŋ mono morononŋ eja geria qabuŋayawo kolooji, iikawaaŋonŋ qisigi miri oŋombuti, mono iikanondeenŋ laligonŋ gawonŋ meŋ taonŋ ii mesaonŋ kana kembu. ¹² Miri moŋnoŋ uma luaenonŋ yoŋowo ewaatiwaa jewu. ¹³ Kaenŋ jegi luaegia anŋonŋ kombutiwaa so koloojuti eenŋ, luaegianonŋ mono iyoŋoo qagianonŋ ubaato, ii anŋonŋ kombutiwaa so mende koloojuti eenŋ, luaegianonŋ mono eleema oŋoanŋgiaanonŋ kawaa.

¹⁴ * “Kema laligonŋ miri moŋnoŋ keugi mende koma horonŋ oŋoma qaagia mende mogi telambelanŋia mono kokaenŋ jeŋ qendeema oŋombu, ‘Nono oŋoo gomanonŋ kaninŋ sububunŋ kana tambonananonŋ mokotaaŋi, ii mono riinŋ konjoratininŋ oŋoanŋgiaanonŋ eleema kemebaa.’ Kaenŋ jeŋ saanonŋ gomanŋ me taonŋ ii mesaonŋ toroqenŋ kembu. ¹⁵ *Niinonŋ qaa honŋa moŋ kokaenŋ injjowe mobu: Anutunonŋ kambanŋ somatanonŋ qemasologengiaa ironŋa meleeno taonŋ iikawaa qaganonŋ ubaati, so iikanonŋ mono Sodom ano Gomora gomanŋ yoŋoo so uugunŋ toroqenŋ oŋombaa. (Sodom Gomora yoŋononŋ bologa kanŋanŋawo meŋ uugia mende meleenŋi Anutunonŋ gerenonŋ kondeema oŋooro.) Kian.

Kema gawonŋ megi sisiwerowero kolooawaa.

Maak 13.9-13; Luuk 21.12-17

¹⁶ * “Mobu, lama yoŋononŋ duuyaa kasu kawalia yoŋoo batugianonŋ kemegi lugunŋ injiwubo, niinonŋ oŋo iikawaa tani kaanŋa wasiŋ oŋombe kembu. Kawaaŋonŋ mono mokolen† kaanŋa momakooto qaganonŋ galenŋ

* **10:4:** Nesenel paati Zelot yoŋononŋ Room gawman tuarenjenŋ ama iyanŋiaa nanan mewombaaŋonŋ tompe meŋ laligogi. * **10:7:** Luuk 10.4-12 * **10:10:** 1 Kor 9.14; 1 Tim 5.18 * **10:14:** Apo 13.51

* **10:15:** Mat 11.24; Jen 19.24-28 * **10:16:** Luuk 10.3 † **10:16:** Mokolenŋ ano raskol yoŋononŋ asuganonŋ manŋa qegi uulanŋawo mokoloonŋ somonŋonŋ oŋombuyaga. Iikawaa so bimoowabotiwaanŋonŋ gowoko nonononŋ maslim, komyunist ano tosaanŋa yoŋoo batugianonŋ qanana misinari ii asuganonŋ mende jenkejonŋ. Momakooto ii awaa.

menj aon laligon kewo kaanja ejemba bonjona koposowaa qaagia qaa laligowu. ¹⁷*Ejembanon onjo horon qaa jakegianon ama onjoma qamakooli mirigianon qaa gawongia menj ooli waayawonon onjootiwuya. Kawaajon ejemba kaanja yonoojon mono galen menj aon laligowu.

¹⁸“Tosianon noojona ama unjangi kantria kantria yonoo eja pon ano gawana yonoo jaasewangianon nambuya. Kaen nama noo kania naonon jegi eja geria ii ano waba kantri kanageso yononon ii mobuya. ¹⁹Ii mobuto, qaa jakeyanon ama onjoni nambuti, kamban kanon naa qaaga nomaen jewonaga, iikawaa majakaka mende mobu. Qaa jewuyati, ii Unj Toroyanon aua iikanondeen onombaa. ²⁰Onjonganua uugiaajonga qaa mende jewuyato, Amagiaa Unj Toroyanon mono uugia sololooro qaa jewuya.

²¹*“Uumeleembaa gadokopa mojonon daremjanon uuta meleenoti-waajon ama ii memelolo mero qaa jakeyanon anji qegi komuwaa. Kaanagadeen man mojonon meraborata memelolo mero komuwaa ano merabora yononon nemunmanurugia qetama onjoma jegi unjugi komuwuya.

²²*Noo qanaajon ama kantria kantria yononon kuuya kazi ama onjoni laligowu, mojonon kaparan koma kamban tegowaatiwaa so kotiin bon qen nambaati, iinon mono oyanboyan bunja qen aowaa.

²³“Taon mojonon sisiwerowero ama onjombuti, ii mono kok koma taon monjen kembu. Niinon qaa honja mon kokaen injjowe mobu: Onjo Israel taon taon mende liligodaborogi Siwe gomambaa Eja honjanon eleema kawaa. ²⁴*Gowoko mojonon boiya uugun momoyawo mende koloaja ano welenqeqe mojonon somataya uugun gawombaa momo mende menj laligaja.

²⁵*“Gowokonon boiya kaanja momoyawo kolooro sokombaa ano welenqeqenon somataya kaanja gawombaa momo menj laligoro sokombaa. Miri uuta mombaa eja jen bolin qata limolan[‡] qajuti een, iwaa embameranuruta yonoo qaagia mono afaanagadeen iikaan qamakebua. Kian.

Qaagiaajon mono galen menj aon laligowu.

Luuk 12.2-7

²⁶*“Ejembanon iwoi unun megii eji, ii kuuya mono kotunji asuganon koloowaa. Kaanjadeen qaa aasanjogya eji, ii kuuya mono inisaanji moma kotowuya. Kawaajon ejemba yonoojon toroko mende moma laligowu.

²⁷Niinon qaa pangamanon olon jemanati, ii mono asasaganon jewu. Qaa saje anji gejagianon kemero mobuti, ii mono sombenon asuganon jewu. Kawaajon mono qaagiaajon galen menj laligowu.

Morowaajon toroko monin sokombaa.

²⁸“Tosianon selegia qen komuwuyagato, unjaga qen komuwombaaajon amamaawuyati, iyonoojon toroko mende moma laligowu. Ii qaagoto, iwoi jegenja koi: Mojonon ku-usun menj unj ano sele kaanagadeen tiwilaan orono gere sianon kemebaoti, iwaaajon mono toroko moma laligowu. ²⁹Tosianon arion (me wilisi) woi monen kota motoongodanon sewana mewutiwaaajon amakejuto, iridogi Mangianon ‘Oon!’ mende jero iyoroononga motoononon balonon mende kamaawaa.

* **10:17:** Maak 13.9-11; Luuk 12.11-12; 21.12-15   * **10:21:** Maak 13.12; Luuk 21.16   * **10:22:** Mat 24.9, 13; Maak 13.13; Luuk 21.17   * **10:24:** Luuk 6.40; Jon 13.16; 15.20   * **10:25:** Mat 9.34; 12.24; Maak 3.22; Luuk 11.15   ‡ **10:25:** Juuda yonoonon limolan qata Beelzebub. Ii omejilan yonoo somatagia. Matyuu 9.34 kanon Jiisaswaaajon qa bologa ii qagi. Iikawaa so Jiisaswaa alauruta ananaajon qa bologa kania kania qamakebu.   * **10:26:** Maak 4.22; Luuk 8.17

30 “Anutonon kalan koma onjoma wan jugia kuuya kaanagadeen weengodaboron janngogia moja. ³¹ Ejemba onoo sewanngia ii arion wilisi mamaga unjuugun uuta kolooja. Kawaaonj mono toroko mende moma laligowu. Kianj.

Kraist jokoloowu me qakoombu?

Luuk 12.8-9

32 “Kaenj kolooro monjonj nii ejemba jaagianonj jokolonj nombaati, niinonj mono kaanjiadeen ii Manja Siwe gomanonj laligojiwaa jaanonj jokoloomanja. ³³ *Kaento, monjonj nii ejemba jaagianonj qakooma nombaati, niinonj mono kaanjiadeen ii Manja Siwe gomanonj laligojiwaa jaanonj qakoomanja.” Kianj.

Jiisaswaaonj luae qaagoto, kazi koloowaa.

Luuk 12.51-53; Luuk 14.26-27

34 Jiisasnonj toroqenj kokaenj injjoro, “Kokaenj mende romongowu: Jiisasnonj luae qemambaajonj ama namononj kamaaro. Niinonj luae qemambaajonj qaagoto, noojonj ama juma deenji manjawaa soo somatanonj aowuya.

35 *³⁵ “Ii kokaembaajonj jegenj: Noo Buja qaananonj ejemba uugia kuro meleengitiwaaonj ama kokaenj koloowaa: ‘Manj mera yorononj juma kerekere ani nemunj bora yorononj riitama aori enjarononj enjaroya qetama aonj deembaota. ³⁶ Ejemba iyanngiaa sumanjurugianonj mono kereurugia koloowuya.’

37 “Monjonj nii gogoraagenj ama noma nemunja me manja jegenja ama jopagowaati, ii noononj mende sokombaa. Monjonj nii gogoraagenj ama noma meria me borata jegenja ama jopagowaati, ii noononj mende sokombaa. ³⁸ *Sisigia megi monjonj nii notaanj siimbobolo moma maripoononj komumambaajonj mende jororiwaati, ii noononj mende sokombaa.

39 *³⁹ “Monjonj iyanngaa laaligo siiseweweya qaa ii mokoloowaati, iwaa laaligoyanonj mono soowaa. Monjonj noojonj ama laaligoya qeleeno soowaati, iinonj mono oyanboyanj laaligo mokoloowaa.” Kianj.

Anutononj gawonngiaa tawaya onjombaa.

Maak 9.41

40 *⁴⁰ Jiisasnonj jero, “Monjonj onjo mirianonj koma horonj kalan koma onjombaati, iinonj mono nii koma horonj nombaa. Monjonj nii koma horonj nombaati, iinonj wasinj nonoti, mono ii mirianonj koma horonj mubaa.

⁴¹ Monjonj gejatootoo ejemba monj gejatootoo gawonngiaajonj ama mirianonj koma horonj kalanj kombaaati, iinonj mono gejatootoo ejembawaa tawaya buja qenj aowaa. Monjonj ejemba solanja monj solanja koloojiwaaonj ama mirianonj koma horonj kalanj kombaaati, iinonj mono ejemba solanngaa tawaya buja qenj aowaa.

⁴² “Monjonj merabora koi yonoononnga mambaajonj noo gowokona koloojiwaaonj ama apu sanjonja qambiwawoo newaatiwaaonj mubaati, Anutononj mono iikawaa tawaya meleema mubaa. Niinonj qaa honja monj kokaenj injjowe mobu: Nanjonj onjombuti, iyonjononj mono tawa mewuya.” Kianj.

* **10:33:** 2 Tim 2.12   * **10:35:** Mai 7.6   * **10:38:** Mat 16.24; Maak 8.34; Luuk 9.23   * **10:39:** Mat 16.25; Maak 8.35; Luuk 9.24; 17.33; Jon 12.25   * **10:40:** Maak 9.37; Luuk 9.48; 10.16; Jon 13.20

11

*Jombaanonj gowoko woi Jiisaswaanonj kari.**Luuk 7.18-35*

¹ Jiisasnonj jenkooto qaaya kaenj gowokouruta 12 onono tegoro gomanj ii mesaoŋ toroqenj Galili prowinswaa taonj tosonianj kema Buŋa qaa kuma onjoma iikanonj uugia kuunj laligoro.

² Kambanj kanonj Jon Oomulu ejanonj kapuare mirinonj rama Kraistnonj gawonj kaenj meroti, ii moma gowokowoita woi wasinj orono Jiisaswaanonj keni. ³ Kokaenj qisinj mubaotiwaajonj wasinj orono kema jeri, “Menqeeanggo eja kawaatiwaajonj mamboniŋ giinonj ii koloojanj me eja monj kanagenj kawaatiwaajonj mambomboŋa?”

⁴ Kaenj qisinj muri kokaenj meleeno, “Iwoi iima mojaoti, iikawaa sunduya mono kema Jon kokaenj ijori moba: ⁵ *Jaagoo yonononj jaagia uunj iigi meendangoya yonononj kana kema kagi manimbagiawo yonononj solanjanigi gejaduu yonononj qaa mogi koomugiti yonononj gbiliŋ waagi kamaanqeqeta yonoojonj Oligaa Buŋa jenj asariwe momakeju. ⁶ Kaenj kolooro iigi mombaa uutanonj mende boliro gema nuwaati, iinonj mono simbawonj kolooja.”

⁷ Kaenj meleeno Jombaa gowoko yorononj keni Jiisasnonj kanainj Jombaa kania ejemba tuunj yonoojonj kokaenj jenj asariro, “Ono balonj qararanjonkonjononj naama iibombaaajonj kenji? Haamononj bowo utugonj metano wansanj-wansanj amakeji, onjo eja iikaanja kaya iibombaaajonj kenji me? ⁸ Me naa iwoiga iibombaaajonj kenji? Eja malekuya akadamuyawo mouma laligoroti, ii iibombaaajonj me? Mobu, ejemba malekugia iimasiiŋsiŋawo moumakejuti, iyonononj mono kinj yonoo jinjaronj mirigianonj laligoju. Ii balonj qararanjonkonjononj qaago.

⁹ “Me naa iwoiga iibombaaajonj kenji? Gejatootoo eja monj iibombaaajonj me? Onjanonj, niinonj kokaenj injijowe mobu: Eja iigiti, iinonj mono gejatootoo ejemba tosaanja unjuugunj qaita monj kolooja. ¹⁰ *Iwaa kania ii wala eenjanondeenj kokaenj oogita eja, ‘Moba, niinonj qelena gajoba monj wasiwe waladeenj kema ejemba uugia mindingonj goo kana meleuro giinonj mono iwaa gematanonj namononj emu kemebaga.’

¹¹ “Qaa kaenj ejato, niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Embanonga merabora koloogiti, kuuya iyonoo batugianonj Jononj mono kuuya unjuugunj qabunayawo nanja. Nanjato, Siwewaa bentotonj uutanonj keuma Anutuwaa qabunaya mokolonjkejuti, iyonoo batugianonj kamaanqeqeta konoga iinonj mono Jon uuguja.

¹² * “Jon Oomulu ejanonj Buŋa qaa jero kambanj iikanondeenj kanainj Siwewaa bentotonja geriawo tuarenjenj ama manja qenkejuto, kilenj uulanjowo kema samariŋkeja. Manja geregiawo qenkejuti, iyonononj mono bentotonj ii iyanjiaajonj horonj buŋa qenj aonkeju. ¹³ Bentotombaa kania ii Mooseswaa Kana qaanonj ano gejatootoo ejemba kuuya yonoo Buju Terenonj oogi weenjonj laligonj kouninj Jononj koloonj honja asuganonj injisaano. ¹⁴ *Qaa koi moma anjalinj angonj kombombaaajonj mojuti eenj, Elaija koloowaatiwaa so anoti, Jononj mono ii kolooja. ¹⁵ Monjonj uugejiawo laligoji, iinonj mono qaa ii geja ama moma kotowa.

* **11:5:** Ais 35.5-6; 61.1   * **11:10:** Mal 3.1   * **11:12:** Luuk 16.16   * **11:14:** Mal 4.5; Mat 17.10-13; Maak 9.11-13

16 “Ejemba kete namononj laligojuti, ii mono naa iwoiwo so ama onjombenaga? Yonononj naamade kaanja kolooju. Yonononj maaket sombenonj rama qaa jomo menj tondu qama kokaen jenkeju,

17 ‘Nono rii gbawe menj awelo uuniñ onjo mende orogi.

Nono jinjenj qaniñ onjo mende saagi.’

18 “Iikawaa kania ii kokaen: Jon Oomulu ejanonj kanj nene sinji laligonj wain apu mende nero iwaajonj jenkeju, ‘Ome moñnonj uutanonj kemero laligoja.’

19 “Siwe gomambaa Eja honjanonj kanj nembanene nenj korisoro ano iwaajonj kokaen jenkeju, ‘Mobu, iinonj baononj newageen nene qozozongonj nenj wain apu suulanj nenj takis eja tiliqiligiawo ano bologa meme yonoo alagiaga laligoja.’ Anutuwaa momakooto koma gbilinkejuti, iyonoo nanamemenjiaa honjanonj mono momakootogianonj sokonji, ii qendeemakeja.” Kianj.

Jiisasnonj taonj 3 yonoojonj ‘Yei wosobiri!’ jero.

Luuk 10.12-15

20 Kawaa gematanonj Jiisasnonj kanainj taonj tosaanja temboma onono. Taonj tosaanja iikanonj anjoletoya ku-usunawo seiseiya mero kolooroto, kilenj uugia mende meleengji. Kawaaajonj ii temboma kokaen jenj onono,

21 *²¹ “Oo Korazin toya, niinonj onjojonj ‘Yei!’ jenj saajen ano Betsaida toya, onjojonj kaanagadeen ‘Yei!’ jenj saajen. Niinonj yonoononj kema qaana jewe sasoniro anjoletona ku-usunawo kolooroto, uugia kilenj mende meleengji. Anjoletto ii waba gomanonj Taia ano Saidon sitinonj koloonagati eenj, iyonononj mono kambanj koriga uugia meleembombaa kaisareya qendeema resa ano too arinj saabuyaga.

22 “Saabuyagato, niinonj kokaen injjowe mobu: Anutunonj kanagenj Korazin ano Betsaida yonoo qaagia jenj tegonj ironja meleeno siimbobolo mobuti, kambanj somata kanonj ii mono Taia ano Saidon iyonoo siimbobolo soya uugunj mobuya.

23 *²³ “Ano Kaperneam toya, Anutunonj onjo saanonj metaama onono Siwe gomanonj ubuyaga me qaago? Qaago totonj! Onjo mono koomuwaa senjonj gomanonj kemebuya. Niinonj yonoononj kema qaana jewe sasoniro anjoletona ku-usunawo mewe kolooroto, uugia kilenj mende meleengji. Anjoletto ii Sodom taononj koloonagati eenj, taonj iikanonj mono kambanj kokaamba kaanagadeen toroqenj nanaga.

24 *²⁴ “Nanagato, niinonj kokaen injjowe mobu: Anutunonj kanagenj Kaperneam onoo qaagia jenj tegonj ironja meleeno siimbobolo mobuti, kambanj somata kanonj mono Sodom yonononj siimbobolo iikawaa soya uugunj mobuya.” Kianj.

Lombogiawo onjononj mono noononj kanj haamo mewu.

Luuk 10.21-22

25 Kambanj kanonj Jiisasnonj qaa kokaen jero, “Oo Amana, giinonj Buñja qaaga momakooto ejemba momo somata megiti, iyonoononj mesanjonato, ejemba iyanjiaaajonj moma kamaanj merabora kaanja poumapou laligojuti, ii mono iyonoononj inisaana moma asariju. Kawaaajonj niinonj Siwe namowaa Ponja gii mepeseen gonjen. ²⁶ Oo Amana, gii geenjo kaen kolooawaatiwaaajonj mona sokono awaa kolooro.

* **11:21:** Ais 23.1-18; Eze 26.1-28.26; Joel 3.4-8; Aam 1.9-10; Zek 9.2-4 * **11:23:** Ais 14.13-15; Jen 19.24-28 * **11:24:** Mat 10.15; Luuk 10.12

27 **“Amananonj mono iwoi kuuya jej kotooro noo buŋa kolooro. Amananonj Meriaa kania aŋodeenj moma yagoro moŋŋonj ii mende moja. Kaanagadeen Merianonj Amayaa kania moma yagoro moŋŋonj ii mende moja. Kaanagadeen moŋŋonj Amanaa kania mende moma yagoro Merianondeenj ii moja ano ejemba meweengonj oŋoma yoŋoojonj ii injisaambaati, iyoŋononj mono Ama moma mubuya.*

28 *“Gawonj meŋ uulombogiawo laligojuti, oŋo kuuya mono noononj kagi uugia meŋ afaanjonj oŋombe haamo mewu. 29 *Noononj qaqaŋ ii mono sawiŋgianonj ama aŋgowu ano niinonj nanamemena kuma oŋombe ii mono moma sororogonj laligowu. Niinonj uuna meŋ kamaan ama gumbonjonjonj ejaga koloojenjwaajonj mono saanonj uugia meŋ afaanjonj oŋombe haamo mokoloowuya. 30 Noononj qaqaŋ meŋ aŋgogi sogianonj kolooja ano lombo oŋombe bosimbuti, iikanonj mono afaaŋa kolooja.”* Kianj.

12

Jiisanonj Sabat kendombaa Poŋa kolooja.

Maak 2.23-28; Luuk 6.1-5

1 *Kawaa gematanonj Sabat kendonj moŋŋonj Jiisanonj wiit dumuŋ gawonj koria somata kotonj keno. Keno gowokourutanonj wosogia injiro wiit honja motomotoonj kanainj borogianonj kuma negi. 2 Negito, Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkonjonj) tosianonj ii iima Jiisas kokaenj ijogi, “Moba, goo gowokouruganonj mono Sabat kendombaa gawonj meme sonjgoya uuguju?”

3 *Kaenj ijogi kokaenj meleeno, “Kinj Deiwidnonj manjaqeqe ejauruta yoŋowo liligonj wosogia injiro iwoi aŋgiti, ii weengogi me qaago? 4 *Iinonj Anutuwaawo opo sel jigiononj uma bered kowoga Anutuwaawo jaasewananonj alatanonj aŋgi raro esujanonj tururo qetegogiti, ii mero negi. Bered kowoga mesamesaoya ii jigo gawonj galenj yoŋonondeenj neŋ laligogi. Iinonj ano iwaa kerasuru-urutanonj ii newubotiwaawo sonjo eroto, ii kilenj negi. 5 *Kaanjadeenj jigo gawonj galenj yoŋononj Sabat kendononj jiwowonj jigiononj nama gawonj meŋ gawonj mewutiwaawo sonjo uugunj kilenj qaagiawo mende koloonjeju. Qaa ii Kana qaanonj weengogi me qaago?”

6 “Ii weengogi, kaenj mojento, niinonj kokaenj injijomana: Koi nanji, iinonj mono jiwowonj jigo uugunj uuta kolooja. 7 *Buŋa Terewaa qaa moŋ kokaenj eja, “Niinonj siimolonj oowutiwaajonj qaagoto, batugianonj kiankomunj aowutiwaajonj mojen.” Oŋo qaa iikawaa kania mobuyagati een, ejemba koposowaa qaana qaa nonoo qaana mono tondu mende jej tegowuyaga.

8 “Ii kokaembaajonj jejenj: Siwe gomambaa Eja honjanonj mono Sabat kendombaa Poŋa kolooja.” Kianj.

Jiisanonj eja boria sooronjgoya meŋ qaanjgoro.

Maak 3.1-6; Luuk 6.6-11

9 Jiisanonj gomanj ii mesaonj qamakooli mirigianonj uro. 10 Iikanonj eja boria soosoolia moŋ raro. Ejembanonj Jiisas qaa jakeyanonj ama mubombaajonj kokaenj qisiŋ mugi, “Eja Sabat kendononj meagonj Kana qaa uuguwonja me qaago?”

* 11:27: Jon 3.35; 1.18; 10.15 * 11:29: Jer 6.16 * 12:1: Dut 23.25 * 12:3: 1 Sml 21.1-6

* 12:4: Lew 24.9 * 12:5: Jan 28.9-10 * 12:7: Mat 9.13; Hoos 6.6

11 *Qisij mugi kokaen meleeno, “Onoononga moronon kokaen koloaja: Eja mombaanon lama motoonjonon Sabat kendonon rojonon kemebaati een, iinon ii mende men hororo koubaa? 12 Ejawaa sewanjon mono lamawaa sewanja mamaga uuguji, mono ii romongowu. Kawaajon Sabat kendonon gawon awaa men kaananon Kana qaa mende uuguwonja.”

13 Kaen meleema eja ii ijoro, “Gii mono boroga getetereewa.” Kaen ijoro getetereero wala anoti, iikawaa so awaa koloon boria alia kaanja kolooro. 14 Kaen kolooro Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yononon seleengen kema ajojoro ama Jiisas nomaen ama qenin komuwaatiwaa qaa jen monganji. Kianj.

Anutuwaa gawon meme eja tak-kootoya ii kokaen:

15 Jiisasnon qaagia ii iima koton iikanondeen goman ii mesaon monjen keno. Keno mamaganon iwaa gematanon otaan kengi yonoo batugianon ji ejemba kuuya men qeangon onono. 16 Ii men qeangon onoma kania asuganon jewubotiwaajon kotakota qotogon onono. 17 Kaen kolooro Anutunon gejatootoo eja Aisaia sololooro qaa mon jeroti, iikanon mono honawo kolooro. Qaa ii kokaen jerota eja,

18 **“Iibu, koi mono noo gawon ejana kolooro ii meweengon mube.*

Niinon wombo alana iwaajon mobe kerana qeangoro uunanon iwaajon aisoonkejen.

Niinon Unana Toroya iwaa uuta sokombaatiwaajon wasiwe kemero iinon qaa dindinagadeen jen tegonkejeniwaa Bunja qaaya injisaama jen seiroya kantria kantria yonoonon kembaa.

19 Iinon angowowo mende ama qaa tokoronkota mende qamakebaa. Ejemba monjon iwaa qa otonja ii roonqeqe kananon mende mobaa.

20 Bowo ologogiti, iinon ii mende qosombaa.*

Lambewaa wikyanon jen koton sokoya kolooro bolananon jen bobo amakeji, iinon ii mende qebugowaa.

Gawonja kaen men ejembanon qaa dindina otaawutiwaajon manja qen laligoro qaa iikanon haamo ano otokorian ambuya.

21 Kantria kantria yononon mono iinon ilaan onombaatiwaajon mam-boma joronqorongia iwaa qatanon ama laligowuya.” Kianj.

Jiisasnon ome yonoo esungia uugun qero kamaaja.

Maak 3.20-30; Luuk 11.14-23

22 Omenon eja mon qaamuun men muro jaaya gooro moto laligoroti, ii wama Jiisaswaanon kagi. Jiisasnon ii men qeangoro omeya kouma keno neselanja lolooro mombo qaa jen uun iiro. 23 Uun iiro ejemba tuun kuuya yononon ii iima aarun jegi, “Eja koi kanon mono Deiwidwaa gbiliala koloaja me?”

24 *Kaen jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yononon ii moma kokaen jegi, “Eja koi kanon mombaa ku-usunon qaagoto, omejiilan yonoo Ponjia Iimolan iwaa esunjon ome onotaankeja.”

25 Kaen jegito, Jiisasnon uuroromongogia modaboron kokaen injoro, “Kantri daen yonoo galenurugianon batugianon angowowo ama jumbuti,

* 12:11: Luuk 14.5 * 12:18: Ais 42.1-4 * 12:20: Bowo ano lambewaa wik ii ejembawaajon jeja. Ejembanon mon qen jaabamagege ama mugi momalaarianon janjon qaomambaajon anji, Jiisasnon ii men qeangowaa. * 12:24: Mat 9.34; 10.25

iyonononj mono tiwilaan aogi kantrigianonj bolinj saoyagadeen koloon qe-qelalan ewaa. Kaanagadeen siti me gomanj mombaa kanageso yonononj batugianonj angowowo ama jumbuti, iyonononj mono galenkonkonj gawongia menj nambombaaonj amamaawuya.

26 “Mobu, Satanonj mono alia Satan monj otaanagati eenj, iyonononj mono batugianonj angowowo ama jumbuyaga. Kaen kolooro galenkonkonj gawongia mewombaaonj amamaagi ometotonjianonj mono nomaen nanaga?

27 “Mobu, niinonj iimolambaa esunjonj omejiilanj konjoma onjombenagati eenj, onjo alaurugianonj mono morowaa esunjonj ii konjoma onjombuyaga? Kawaajonj yonononj mono qaagia honj me qaagoti, ii gosinj jenj tegowu.†
28 Ii jenj tegowuto, Anutuwwa ku-usunonj noo boro susuna sololooro omejiilanj onjotaankejenj eenj, Anutuwwa bentotononj mono onjoononj kanj kuuja. 29 Monjonj eja kotiga iimolambaa kana boria waladeenj mende somongowaati eenj, iinonj mono nomaen mirianonj uma qengama esuhinaya menaga? Waladeenj ii somonjoro rarogo mono saanonj mirianonjga ilawoilaya kuuya tagonj menj kembaa. (Iikawaa so niinonj kaanagadeen Satan somonjonj gematanonj omeya onjotaankejenj.)

30 * “Monjonj niwo mende laligoji, iinonj mono qetegonj nomakeja. Monjonj ejemba noo qanonj ajoroowutiwaajonj mende horonj onjmakeji, iinonj mono mendeema onjmakeja. 31 Kawaajonj niinonj qaa monj kokaenjinjomanja: Ejemba singisonjgo ama mepaqepae kuuya amakejuti, ii Anutunonj saanonj mesaonkejato, monjonj Unj Toroya mepaegowaati, iikawaa singisonjgoya Anutunonj mono kambanj monjonj mende mesaowaa. Qaago totoonj!

32 * “Monjonj Siwe gomambaa Eja honj mepaegonj qaa jewaati eenj, Anutunonj ii saanonj mesaowaato, monjonj Unj Toroya mepaegonj qaa iwoi jewaati, iwaawaa singisonjgoya ii Anutunonj namononj laligowaatiwaa so me koom gematanonj kanonj mende mesaowaa.

Gerewaa kania ii honj iima gosinj moma kotowu.

Luuk 6.43-45

33 * “Gerewaa kania ii honj iima gosinj mojonj. Kawaajonj mono gere galen kongi awaa kolooro honj awaa koloonkebaa me gere menj boligi honj bologa koloonkebaa. 34 *Eja uutanonj iwoi saa qen eji, ii mono buutanonj asuganonj jenkeja. Kawaajonj onjoangio qatowaa merauruta koloouju. Bologa kaan koloonj mono nomaen qaa awaa jewuyaga? 35 Eja awaawaa uu kowianonj iwoi awaawaa morianja eji, iinonj mono awaa ii asuganondeen jenkeja. Eja bologaa uu kowianonj iwoi bologaa morianja eji, iinonj mono bologa ii asuganonj jenkeja.

36 “Kaen jenkejato, niinonj qaa honj monj kokaenjinjowe mobu: Ejembanonj songo waleema qaa je omaya omaya jewuti, iyonononj mono qaa jegia kuuyaa kania ii jenteegowaa kambanj somatanonj Anutuwaajonj jenj asarigi gosiwaa. 37 Iikawaa kania ii kokaenj: Anutunonj mono qaa juga gosinj iikawaa so qaaga jenj tegoro solanjaniwaga me qaagawo koloonj lombo mokoloowaga. Kianj.

† 12:27: Iyangia sele galenurugianonj Anutuwwa qata qama kilenj ome ii iimolambaa esunjonj konjoma onjngi niinonj ii Anutuwwa ku-usunonj konjoma onjmakejen. Ororonj mende nanjonjwaajonj morononj honj ano morononj qaa qolonjmolonjgoya otaankeja? Yonononj me niinonj? * 12:30: Maak 9.40 * 12:32: Luuk 12.10 * 12:33: Mat 7.20; Luuk 6.44 * 12:34: Mat 3.7; 23.33; 15.18; Luuk 3.7; 6.45

*Boi tosiyanon angoletowaajon kaparanj koma welenji.
Maak 8.11-12; Luuk 11.29-32*

38 *Kamban kanon Farisii (Kana qaawaa kaparanjkonjon) ano Kana qaawaa boi tosiyanon Jiisaswaajon kokaen ijogi, “Boi, gii saanonj angoletomonj mena ii iibombaajon mojonj.”

39 *Kaen ijogi kokaen meleema onono, “Ejemba kete namononjaligojuti, ii tuuj somata bologa koloonj serowilinj amakeju. Yonononj Anutuwaawaa aiweseyaajon kaparanj komakejuto, aiwese monj gejatootoo eja Joonawaanonj mono koloodabororo. Anutunonj aiwese morota monj mende ama onjombaa.

40 *Joonanonj gomamboria karoonj kowe osombaa (gajugaju) tomenanonj laligoroti, kawaa so Siwe gomambaa Eja honjanonj kaanagadeen gomamboria karombaa so balonj uutanonj ewaa.

41 **“Joonanonj Niiniwe jemba batugianonj kema Anutuwaawaa qaanonj uugia kuuro moma iikanondeenj uugia meleengito, mobu, niinonj batugianonj asuginj nama Joonawaa nanamemenja uugunj amakejen. Kaen amakejento, onjo kilenj telambelanj ama nomakeju. Kawaaajon Niiniwe ejembanonj jenteegowaa kambanj samatanonj jemba tuuj somata koi nanjuti, onjowo ororonj koomunonjga waama onjoo kooronjgianonj motoonj nambu. Motoonj nama Niiniwe yonononj qaa kokaen onjoo selegianonj kuuwuya, ‘Onjo Siwe gomambaa Eja honja telambelanj ama mugi Anutunonj ironja meleema onjoo siimbobolo uuta mobuya.’ Niiniwe yonononj kaen jegi nanamemengianonj onjonganja kaniagia injisaanji gamugia mobuya.*

42 **“Kaniagiaa kaisareya monj ii kokaen: Anutunonj kerugen momakooto uuta somata ii kinj Solomonj muro Saut waagenja kantri mombaa kwiin embanonj Solomombaa momakootoya momambaaajonj siinja moro. Siinja moma gomanj goraayanonjga waama kana koriga tintinj kanj laligonj Solomombaa momoya moro.*

“Ii moroto, mobu, kambanj kokaamba niinonj batugianonj koloonj nama Anutuwaanonj momakooto uuta menj kajenji, ii Solomombaa momakootoya uuguja. Uugujato, onjo kilenj telambelanj ama noma tompinj laligogi mende sokonja. Kawaaajonj Anutunonj kanaganj jemba korebore horonj onjoma qaa-gia jenj tegowaatiwaajonj jaayanonj keubuti, kambanj iikanonj Saut kantriwaa kwiin emba iikanonj mono kaanagadeen keubaa. Iinonj jemba tuuj somata koi nanjuti, onjowo ororonj koomunonjga waama onjoo kooronjgianonj motoonj nambaa. Motoonj nama qaa kokaen onjoo selegianonj kuuwaa, ‘Onjo Jiisas telambelanj ama mugi Anutunonj ironja meleema onjoo siimbobolo uuta mobuya.’ Iinonj kaen jero onjoo siligia gosinj onjonganjaajonj gamugia mobuya. Kianj.

*Ome yonononj eja uutanonj eleembombaajonj kaparanj konju.
Luuk 11.24-26*

43 “Omenonj eja uutanonjga kouma balonj qararanjkonjonjanonj kema lanj laligonj laligonj haamo memambaaajonj miri mongama monj mende mokoloowaa. 44 Ii mende mokolonj mojoya tiiro kokaen jewaa, ‘Mirina mesaonj kaweti, iikanonj mono mombo elemanja.’ Kaen jenj eleema miria usuma menjerenjgoro eroti, ii gbamenja ero mokoloowaa.

45 “Kaenj mokolonj kema omejiilanj tosaanja 7 unjumbaa. Omejiilanj 7 ii iyanja uugunj bologa totoonj kolooju. Iinonj ii unjano kanj miri ii uma iikawaa uutanonj laligowuya. Kaenj koloooro eja iikawaa kania wala kilenjkenj

* 12:38: Mat 16.1; Maak 8.11; Luuk 11.16 * 12:39: Mat 16.4; Maak 8.12 * 12:40: Jon 1.17

* 12:41: Jon 3.5 * 12:42: 1 Kinj 10.1-10; 2 Hist 9.1-12

koloroto, kanagej boliqolidaborowaa. Ejemba tuuj somata bologa koi kete namononj laligojuti, onoononj kaanagadeen kaen koloowaa.” Kianj.

Jiisaswaa nemunjouruta
Maak 3.31-35; Luuk 8.19-21

⁴⁶ Jiisasnonj toroqen ejemba tuuj qaa injonj laligoro nemunqoganonj kan seleengenj nama iwo qaa jewombaajonj mogi. ⁴⁷ Mogi mononj kokaen ijoro, “Moba, goo nemunqoganonj mono seleengenj nama giwo qaa jewombaajonj moju.”

⁴⁸ Qaa ii ijoroto, iwaajonj meleema kokaen jero, “Noo nemuna ii morononj? Noo kouruna ii morononj?” ⁴⁹ Kaen jen boria gowokouruta yonoononj baagen boraama jero, “Iibu, noo nemuna ano kouruna hona mono koi. ⁵⁰ Daen yonononj noo Siwe Mannaa uusiina ten komakejuti, kuuya iyonononj mono noo nemuna ano naanqouruna koloouj.” Kianj.

13

Qosomakororo ejaawaa sareqaa.
Maak 4.1-9; Luuk 8.4-8

¹ Kamban iikanondeen Jiisasnonj gomanj ii mesaonj apu anqonj goraayanonj kemenj raro. ² *Raro ejemba tuunlembenonj iwaanonj kema ajoroogi wanqononj uma raro. Raro ejemba tuuj kuuya yonononj anqonj goraayanonj sakasinonj ajoroogi.

³ Kaen ajoroogi sareqaa mamaga jen kokaen jero, “Mobu! Eja mononj nene kota qosoma kororoomambaajonj gawononj keno. ⁴ Kema qosoma kororooro kota tosonianj kana goraayanonj kemenj konqi. Kemenj konqi (warawen) koonja koonja kouma ii nedaborogi.

⁵ “Kota tosonianj jamo kowonjinonj kemenj konqi. Kemenj koma kanonj namo mamaga mende mokoloogi. Namo dusiita qaa erotiwaajonj kuragagia uulanawo kougi. ⁶ Kougito, weenonj kouma injiima jen kotonj onono tiigia qaagotiwaajonj soolinj gororongogi.

⁷ “Kota tosonianj kumuntiri waayawononj kemenj konqi. Kemenj konqi iikanonj kouma qen turuj bibiloko menj onqonj. ⁸ Kaen jangonj qaonoto, kota tosonianj namo awaanonj kemenj konqi. Kemenj koma tosaanja kogia 100 koloogi. Tosia kogia 60, tosia 30 iikawaa so koloonj seigi. ⁹ Mononj ugejiawo laligoji eenj, iinonj mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kianj.

Jiisasnonj naambaajonj sareqaa jero.
Maak 4.10-12; Luuk 8.9-10

¹⁰ Kaen jero gowokourutanonj kan Jiisas kokaen qisin mugj, “Gii mono naambaajonj ejemba yonoo qaa jemanjen sareqaanonj ama jenkejan?” ¹¹ Qisin mugj kokaen meleema injjoro, “Ii kokaembaajonj: Siwewaa bentotononj keuma laligowonjatiwaa qaa aasangoya ii onjo asuganonj injjowe moma kotojuto, iyonoononj ii kaen qaago.

¹² * “Kawaa kania ii kokaen: Mononj momakootoyawo laligoji, Anutunonj mono ii toroqen muro koma gbilin morianawo laligowaato, mononj momakootoya qaa laligoji, Anutunonj mono momoya melaa eji, ii kaanagadeen qetegonj wambaa.

* 13:2: Luuk 5.1-3 * 13:12: Mat 25.29; Maak 4.25; Luuk 8.18; 19.26

13 “Ejemba yonoo qaa jemanjer kokaembaajon sareqaanon ama jenkejer: Yononon iyangiaa jaagianon iwoi iimago kania kilerj mende iima kotowuya. Iyangiaa gejagianon qaa tororo momago kania kilerj mende moma asariwuya. 14 *Gejatootoo eja Aisaianon waladeen qaa monj jerj ooroti, iikanonj ejemba kaanja yonoojon honjowo koloonkeja. Qaa ii kokaen,

‘Qaa moma bimbimonggo kania kilerj mende moma asariwuya.
Iwoi iima bimbimonggo kania kilerj mende iima kotowuya.

15 Ejemba tuunj somata koi yonoo uugianonj mono kotakota gojoma eja. Gejagianon qaa moma bimbimonggo jaagia komujulaan laligoju. Kaenj mende ambuyagati eenj, mono jaagianon iwoi iima kotonj gejagianon qaa moma uugianonj kania moma asarij uugia meleenji niinonj ii saanonj menj qeangonj onjombenaga.’

16 * “Qaa kaen ejato, onoo jaagianon iwoi iima kotojiwaajonj mono simba-wonjowo kolooju. Gejagianonj qaa moma kotojiwaajonj mono simba-wonjowo kolooju. 17 Niinonj qaa honj toonj monj kokaen injjomanja: Gejatootoo ejemba ano Anutuwaanonj ejemba solanja mamaganonj onjo iwoi koi iijuti, ii iibombaajonj awelegonj laligogito, ii mende iigi. Ono qaa koi moju, yonononj ii mobombaajonj uuqeeanggo somata moma laligogito, ii mende mogi. Kianj.

Jiisanonj sareqaawaa kania jero.

Maak 4.13-20; Luuk 8.11-15

18 “Qosomakororo ejawaa sareqaa jejenj, iikawaa kania ii mono geja ama mobu. 19 Nene kota qosoma kororooro kana goraayanonj kemenj konoti, ii kokaen: Monjonj bentotombaa Buja qaaya moma kania mende moma asariro Kilerjaa Toyanonj kanj uutanonj kota komogiti, ii qetegowaa. 20 Nene kota qosono jamo kowonjinonj kemenj konoti, ii ejemba sareya monj. Yonononj Buja qaa moma ii iikanondeen uuqeeanggo qaganonj moma anjonj komakeju.

21 “Kaenj amakejuto, uugianonj tiita mende enj onjombaato, kambanj toro-daamongadeen nama kotiinj laligowuya. Buja qaawaajonj ama kakasilinj me sisiwerowero kolooro kambanj iikanondeenj mono tama uruwaa. 22 Nene kota qosono kumuntiri waayawononj kemenj konjiti, ii kokaen: Yonononj Buja qaa mogi uugianonj kemejato, balononj laaligowaa majakakaya ano monenj hina memewaa uugereya koloonj bimoonj onjmakeja. Qabunagiawo koloowombaajonj koposongogi siinj kombombanja bologa tosianonj kaanagadeen uugianonj dunjunj Buja qaa bibiloko menj munkeja. Kaenj kolooro honjia qaa auta (gipeya) koloowuya.

23 “Nene kota namo awaanonj qosono kemenj konjiti, ii ejemba koi kaanja: Yonononj Buja qaa geja ama moma moma asarij pondanj nama honjia mokoloonkeju. Tosianonj qaa je motoonjononga kota 30 mokoloonkeju. Tosianonj honjia 60, tosianonj qaa kota motomotoon yonoo honjia 100 menj seinj mokoloonkeju.” Kianj.

Qinqiliwaa sareqaa

24 Jiisanonj sareqaa monj kokaen jero, “Siwewaa bentotonjaa kania ii eja kokaanja so ama jemanja. Iinonj gawonjanonj kema nene kota awaa qosoma kororooro. 25 Qosoma kororooro, gomantiinjanonj egi kanonj kere ejanonj kanj wiit dumunj batugianonj kanonj qinqiliwaa kota qosoma kororoonj mesaonj keno. 26 Wiit dumunj kotanonj juma waama uma honja asugiroti, kambanj iikanonj qinqilinonj kaanagadeen asuganonj asugiro.

* 13:14: Ais 6.9-10 * 13:16: Luuk 10.23-24

²⁷ “Asuganon asugiro welenqequeurutanon ii iima gawon toyaanon kan kokaen ijogi, ‘Somatanana, gawonjonon nene kota awaa qosoma kororona me qaago? Qinqiliwaa kota ii mono daankaya iikanon asugija?’

²⁸ “Kaen ijogi kokaen injjoro, ‘Kere ejanon ii qosoma kororooro.’ Kaen injjoro welenqeque yononon kokaen jegi, ‘Nono saanon kema qinqili ii qonjoma men kululuwonjatiwaaajon mojan me qaago?’ ²⁹ Kaen jegito, kokaen injjoro, ‘Qaago! Ono qinqili qonjoma men kululuun iikanon dumun tosaanja ii kaanagadeen qonjombubo.

³⁰ “Mono mesaogi motoon somariin honja memeyaa kambanja kan kuro niinon kamban iikanon dumun kunjun ejemba ii kokaen injjomana: Mono wala qinqili men kululuun angi jewaatiwaaajon borangon kasanon somongowu. Ii somongonggo mono wiit dumun honja ii men kululuun men kan noo kowi mirinon ambu.” Kian.

Nejon kotaa sareqaa

Maak 4.30-32; Luuk 13.18-19

³¹ Jiisasnon sareqaa mon kokaen toroqen injjoro, “Siwewaa bentotonja ii kokaen: Eja monjon nejon kota men anaa gawon namoyanon kema ano.

³² Kota ii melaa kazupuleenda. Ii nene kota kuuya iyonoo kamaanqegetagia koloojata, juma waama logoya kuuya unjuugun somariin gere koloowaa. Kaen koloon nano kanakeewambaa koonja koonja kouma haigia gere iikawaa borianon amakeju.” Kian.

Yiistwaa sareqaa

Luuk 13.20-21

³³ Jiisasnon dujanon mombo sareqaa mon kokaen jero: “Siwewaa bentotonja ii yiist me flaua men somasomariiwaa so kokaen kolooja: Emba monjon bered oomanjen yiist men flaua konde karoon kanon mindirin melenqeleen ama kema raro korebore somariiro.” Kian.

Jiisasnon nomaembaajon sareqaaya qaaya jero?

Maak 4.33-34

³⁴ Jiisasnon qaa kuuya ii kanageso yonoojon sareqaanon jero. Sareqaaya qaa kaen qaa mon mende injjoro. ³⁵ *Kaen kolooro Anutunon gejatootoo eja mon sololooro qaa mon jeroti, iikanon honjowo kolooro. Iinon qaa ii kokaen jero eja,

“Noo buunanon mono afaangoro sareqaaya qaaya jemanja.

Anutunon namo mokolooro asugiroti, kamban iikanondeen qaa aasangoyanon ero laligon kouniji, niinon mono qaa ii asuganon jen injisaamanja.” Kian.

Qinqiliwaa sareqaawaa kania

³⁶ Jiisasnon sareqaa ii jedaboron ejemba tuun somata onomesaon miri uutanon uro. Uro gowokourutanon iwaanon kan kokaen qisin mun ijogi, “Qinqili nene gawonon asugiroti, gii mono sareqaa iikawaa kania jen asarin nonomba.”

³⁷ Kaen ijogi kokaen meleema injjoro, “Siwe gomambaa Eja honanon mono nene kota awaa awaa qosoma kororoonkeja. ³⁸ Nene gawon ii namowaa kantri kuuya. Nene kota awaa ii bentotombaa meraboraana onoojon jejen ano qinqili ii eja bologaa meraboraana yonoojon jejen. ³⁹ Kerenon ii qosoma kororooroti, ii Kilenaa Toyaaajon jejen. Dumun kunjun

* 13:35: Ond 78.2

kambaŋa ii namowaa kambaŋa tegowaatiwaa kambaŋa somata ii. Dumuŋ kunŋun ejemba ii Siwe gajoba yoŋooŋoŋ jejeŋ.

⁴⁰ “Qinŋqili meŋ kululuuŋ gerenonŋ anŋi jewaati, iikawaa so mono namowaa kambaŋa tegowaatiwaa kambaŋa somatanonŋ koloowaa. ⁴¹ Siwe gomambaa Eja honanonŋ mono gajobauruta wasinŋ onŋono kanŋ qaa areŋ bologa Kraistwaa bentotonŋ uutanonŋ sinŋisonŋgo ambombaajonŋ kondoonkeji, ii qewagonŋ mindinŋgowu ano ejemba jeulalanŋa kuuya ii kululuuŋ onŋombuya.*

⁴² “Kaenŋ mindinŋqindinŋ ama ejemba ii hagonŋ onŋonŋi gere tombo tanjururunŋ jenŋ eji, iikanonŋ kemebuya. Iikanonŋ kemebuti, iyonononŋ mono saama gigilaanŋ gobugia kigi qaro laligowuya. ⁴³ Kambaŋ iikanonŋ ejemba solanŋ yoŋononŋ mono weenŋ kaanŋa koloonŋ Manŋgiaa bentotonŋ uutanonŋ asarinŋ laligonŋ ubuya. Moŋnonŋ uugejiawo laligoŋi, iiononŋ mono qaa ii geja ama moma kotowa. Kianŋ.

Maa suan mesamesanŋoyaa sareqaa

⁴⁴ “Siwewaa bentotonŋa ii maa damandanŋ sewanŋa uuta iikawaa so kokaenŋ kolooja: Ii gawononŋ mesanŋogoi ero eja moŋnonŋ ii mokoloonŋ anŋalinŋ anŋonŋ koma mombo namononŋ mesanŋoro. Mesanŋonŋ iikawaaajonŋ aisoŋonŋ kema esuhinaya kuuya sewanŋa mewutiwaaajonŋ ano monenŋ karo iikanonŋ gawonŋ balonŋ ii sewanŋa mero.” Kianŋ.

Soronŋ kotaa sareqaa

⁴⁵ “Siwewaa bentotonŋa ii stua ejawaa so ama sareqaa moŋ kokaenŋ jemaŋa: Iiononŋ soronŋ kota moŋgama laligoro. ⁴⁶ Moŋgama laligonŋ soronŋ kota motoonŋgo sewanŋa somata ii mokoloonŋ kema esuhinaya kuuya sewanŋa mewutiwaaajonŋ ano monenŋ karo iikanonŋ soronŋ kota ii sewanŋa mero.” Kianŋ.

Misa hoorowaa sareqaa

⁴⁷ “Siwewaa bentotonŋa ii misawaa so ama sareqaa moŋ kokaenŋ jemaŋa: Ii apu anŋononŋ giligi kemero sora tanigia kania kania kemegi onŋoma meŋ kululuuro. ⁴⁸ Meŋ kululuuro saa qero ejembanonŋ ii horogi goraayanonŋ kouro kamaanŋ rama sora awaa gosinŋ kondenenŋ meŋ kululuugito, soro bologa ii giligi keno. ⁴⁹ Qaa iikawaa so mono namowaa kambaŋa tegowaatiwaa kambaŋa somatanonŋ koloowaa. Siwe gajoba yoŋononŋ kanŋ ejemba bologa ii solanŋ yoŋoononŋga gosinŋ onŋombu. ⁵⁰ Gosinŋ onŋoma ejemba bologa ii giligi gere tombo tanjururunŋ jenŋ eji, iikanonŋ kemebuya. Kanonŋ kemebuti, iyonononŋ mono saama gigilaanŋ gobugia kigi qaro laligowuya.” Kianŋ.

Qaa kota walaga ano gbilia

⁵¹ Jiisanonŋ sareqaa ii jedaboronŋ kokaenŋ qisinŋ onŋono, “Qaa kuuya jejenŋi, ii moma asariju me qaago?” Qisinŋ onŋono meleema “Oonŋ!” ijogi. ⁵² “Oonŋ!” ijogi kokaenŋ inŋjoro, “Miri toyanonŋ miriaa kowianonŋga hina iwoi walaga ano gbilia unjuma amakeja. Iikawaa so Kana qaawaa boi kuuya Siwe bentotombaa gowokouruta koloogiti, iyonononŋ mono kaanŋagadeenŋ uugiaa kowianonŋga qaa akadamugiawo donŋgoga ano qaa awaa soro walaga unjuma jenkeju.” Kianŋ.

Nazaret yoŋononŋ Jiisas gema qegi. Maak 6.1-6; Luuk 4.16-30

* **13:41:** Qaa areŋ (ideology) bologa ii ŋaa (yawenŋ) gawonŋ momo, komyunist, maslim ano momo areŋ tosaanŋa ii ejemba somonŋonŋ onŋonŋi osigi laaligogianonŋ bolinŋ soonkeji, gajoba yoŋononŋ mono ii kuuya qewagonŋ mindinŋgowuya.

⁵³ Jiisasnon sareqaa ii jedaboron goman balon ii mesaon keno. ⁵⁴ Kema nensoomari taonanon keuma qamakooli mirigianon uma Buqa qaa kuma onono. Kuma onono aarun waliyon kokaen jegi, “Yei, gejajuju! Ilinon momakooto koi ano angoletu ku-usunawo ii mono daenkaya meja? ⁵⁵ Eja koi mono goman kokawaa motonqeeqee ejawaa meriaga. Nemunaa qata Maria ano kouruta Jeims, Joosef, Saimon ano Juuda. Ii saanon mojon. ⁵⁶ Naanurutanon kuuya batunananon koi laligoju. Kawaajon iwoi kuuya koi mono daenkaya men kan anja?”

⁵⁷ *Nazaret yononon kaen jegi uugianon boliro iikanon osigi. Osigito, Jiisasnon kokaen injoro, “Gejatootoo eja ii iyanaa taonon ano iyanaa mirinon jejewili ama munkejuto, goman tosanon iikaana qaago.” ⁵⁸ Kaen injoro momalaarigianon mende kolooro yangisenjiaajon ama angoletu ku-usunawo ii iikanon mamaga mende mero. Kian,

14

Jombaa aroya kotogi komuro.

Maak 6.14-29; Luuk 9.7-9

¹ Kamban kanon balon bakayaa (Galili prowinswaa) kin Herod iinon Jiisaswaa bujuya moro. ² Ii moma welenqeeqeuruta ii kokaen injoro, “Ii mono Jon Oomulu ejaga. Ilinon mono koomunonga waama gawon mero angoletu ku-usunawo kolonkeju.” Majakaka moma kaen injoro.

³ *Ii kokaembaajona jero: Herodnon koga Filipwaa embia Herodias olon mero Jon Oomulu ejanon kin jen muro opotoro wasin onono kema Jon men somonjon kapuare mirinon onngi. ⁴ *Jonon Herodwaaajon qaa kokaen jero, “Gii gamboga men laligon Kana qaa uugujan.” ⁵ Kaen jero Herodnon Jon qegi komuwaatiwaa moroto, kanageso yononon Jombaajon mogi gejatootoo ejaga laligoroti, iikawaajon kanageso yonoon toroko moro.

⁶ Toroko moroto, Herodwaa kolokoloo kambanjon karo somataurutanon ajoroon ragi Herodiaswaa boratanon yonoo jaagianon danis ano Herodnon iikawaa iimasiina mamaga moro. ⁷ Kawaajon emba saran iikanon naa iwoiwaajon qisinaga, kinjon ii togon mumambaajon qaa somonjon qaaya ii jojopar qaanon jen kotiuro. ⁸ Kaen jen kotiuro nemunanon emba saran ii kuun muro kokaen ijoro, “Mono qisina Jon Oomulu ejawaa aroya koton waja kondenon ama men kan nomba.”

⁹ Kaen ijoro kimbaa uutanon kobooro wosobiri moroto, jojopar qaaya jero somataurutanon ii mogiti, iyonoo jaagianon kamaan qewabotiwaajon ama Jombaa waja mubutiwaajon jen koto. ¹⁰ Kaen jen koton opotoroya mon wasin jero, “Gii mono kapuare mirinon kema Jombaa aroya koton waja men kawa.” ¹¹ Kaen jero Jombaa waja kondenon ama men kan emba saran ii muro men kema nemuna muro. ¹² Jombaa gowokourutanon iikawaa bujuya moma kema qamoya men qasiriwaa jamo kobaanon amaron konngi. Ron koma kema qaa ii Jiisas ijogi moro. Kian.

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagiuro.

Maak 6.30-44; Luuk 9.10-17; Jon 6.1-14

¹³ Jiisasnon Jombaa sunduya moma goman ii mesaon wanjonon uma balon gbamenja monjon iyangiodeen laligowombaaajon kenngi. Ejemba tuun yononon iikawaa bujuya moma taon ano gomangia mesaon Jiisaswaa

gematanonj otaanj balonj kana kenji. ¹⁴ Kenji Jiisasnonj wanjononjga kamaanj ejemba tuun somata injiima yonjoonj wosoya moro. Wosoya moma batugianonj ji injiro laligogiti, ii menj qeangonj onono.

¹⁵ Kaenj ama laligoro mare kolooro gowokourutanonj Jiisaswaanonj kanj kokaenj jegi, “Boi, nono balonj ghamenja kokanonj laligoninj weenj jaaya tegonj kemembaaajonj anja. Kawaaajonj gii saanonj ejemba tuunj koi wasinj onona gomanja gomanja kanonj kema nembanenegia sewanja menj newu.”

¹⁶ Kaenj jegito, Jiisasnonj kokaenj injjoro, “Yonjononj saanonj kokanonj rabu. Onononj mono onjoangio ii nene unjagiwu.” ¹⁷ Kaenj injjoro jegi, “Nono bered 5 ano sora woi iikaanj menj laligojonj.” ¹⁸ Kaenj jegi injjoro, “Mono ii menj kanj nombu.”

¹⁹ Kaenj injjonj ejemba tuunj somata ii jiiro lolononj kamaanj rabutiwaaajonj jenj kotonj onono ragi. Ragi bered 5 ano sora woi ii menj Siwenonj uuro uro kotuegonj bered motorj gowokouruta onono ejemba tuunj so mendeema ononjgi. ²⁰ Mendeema ononjgi ejemba korebore nenj nenj timbirinjgogi. Nenj timbirinjgonj nene kitia rremonja mesaogiti, ii gowoko yonjononj menj kululuugi konde 12 kanonj kemenj saa qero. ²¹ Eja bered negiti, iyonjoo janjgogia ii 5,000. Emba merabora yonjoo janjgogia ii mende megj. Kianj.

*Jiisasnonj apu anjonj qaganonj riinj riinj keno.
Maak 6.45-52; Jon 6.15-21*

²² Negi tegoro Jiisasnonj iikanondeen gowokouruta jenj kotonj onoma kokaenj jero, “Onjo mono wanjononj uma waladeenj apu anjonj kotonj leegenj kembu. Niinonj saanonj kambaanj biiwianonj ejemba tuunj koi onjoombe kenjgigo kamaanja.” ²³ Kaenj jenj ejemba onjono kenji baananonj uma anjodeen laligonj qama kooliro. Qama koolinj laligoro mare kolooro baananonj yanjabuju raro. ²⁴ Raro wanjogianonj apu anjonj biiwianonj koriganonj keno haamononj kenjgiti, iikaanj baagenja qenj karo sirinonj wanjo kuunj giliro keqelanj kema karo.

²⁵ Kaenj ano gomanj aworanjoro (3-6 kilok) iikanondeen Jiisasnonj apu anjonj qaganonj riinj riinj gowokouruta yonjoonj karo. ²⁶ Kanj apu anjonj qaganonj riinj riinj karo gowokourutanonj ii iima aarunj toroko moma jenengia ororo “Kowe Songorinonj kaja,” jenj sombugia moma qama qa gigilaagi.

²⁷ Qama qa gigilaagito, Jiisasnonj iikanondeen qaa jenj kokaenj injjoro, “Alauruna, mono qaqabunjabunagiawo satiinj laligowu. Neeno kajej. Toroko mende mobu.” ²⁸ Kaenj injjoro moma Piitononj meleema kokaenj ijoro, “Giinonj Ponja kolojanj eej, mono saanonj jena niinonj apu qaganonj riinj riinj goononj kamaanja.”

²⁹ Jiisasnonj ii moma “Saanonj kawa,” ijoro. Kaenj ijoro Piitononj wanjo mesaonj apu anjonj qaganonj riinj riinj kanainj Jiisaswaanonj keno. ³⁰ Kanainj kenoto, haamononj mamaga qenj siri karo iima toroko moma jeneja ororo kanainj apu uutanonj kemenj kokaenj qaro, “Ponj, mono ilaanj nomba!” ³¹ Qaro Jiisasnonj iikanondeen boria boraama Piitowaa borianonj menj kokaenj ijoro, “Momalaariga ii melaada. Mono naambaajonj uuwoi anjanj?”

³² Kaenj ijonj ilaanj muro wanjononj uri haamononj goronj qero sirinonj nonj qero. ³³ Nonj qero eja wanjononj ragiti, iyonjononj waeya menj mepeseenj munj kokaenj jegi, “Onanonj, gii Anutuwaa meriaga.” Kianj.

*Jiisasnonj Genesaret laligonj menj qeeangjo gawonj mero.
Maak 6.53-56*

³⁴ Apu anjon koton leegen Genesaret gomanon keuma wanjo mesaon sakasinon kemegi. ³⁵ Sakasinon kemegi goman iikawaa ejembaya Jiisas moma koton mug. Moma koton mun qaa anji goman kuuya kosianon ragiti, iikanon keno bujuya moma ji ejemba kuuya unjama Jiisaswaanon kagi. ³⁶ Kan nama Jiisaswaa maleku susuyanon oosiriwombaajon welema mun laligogi. Oosirigiti, kuuya iyononon mono qeangodaborogi. Kian.

15

Ambosakon yononon qaa kuma soogi.

Maak 7.1-13

¹ Kawaa gematanon Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) ano Kana qaawaa boi tosanon Jerusalem sitinon Jiisaswaanon kan kokaen qisin mug, ² “Goo gowokouruganon mono naambaajon kana uugun ambosakonurunana yononon sili mende otaaju? Yononon mono borogia songbama hamo mende qen kilen kanain nembanene neju?”

³ Kaen qisin mug kokaen injoro, “Onjonjo mono naambaajon ambosakonana yononon sili otaawombaajon kana uugun Anutuwaanon jojopan qaa qenjeju? ⁴*Kawaa qaaya mon ii kokaen: Anutunon kokaen jen koto, ‘Nemun manja mono goda qen oromakeba,’ ano ‘Monjon manja me nemun qasuaan orombaati, ii mono qegi komuwa.’

⁵ “Kaen jen koto, onjo qaa ii uugun kokaen jenjeju, ‘Monjon manjaajon me nemunjaajon kokaen jewaa: Wosona mojen. Noo nanjonongo iwoina bunja qen aonaga, ii mono Anutuwa mamatewoo nandumbaajon gosin ambeta eja. Monjon kaen jen manja me nemunja goda qen mubaatiwaa so mende kolooja.’

⁶ “Kaen jen siligia walagaajon ama Anutuwa jojopan qaaya itagogi omaya kolon janjon qaomakeja. Ii mende sokonja. ⁷ Oo uumeleembaa ejemba selesele, gejatootoo eja Aisaianon onoo kaniagia tororo waladeen injasaama kokaen jerota eja,

⁸ *Ejemba tuun koi kanon mono je buugianon awaagadeen goda qen nomakejuto, uugianon mono telambelan ama noma monjen koriganon anji eja.

⁹ “Kaen ero noo waena een tonton men mepeseen nomakeju. Kana qaa kuma onjombonjen kitianon ejemba yonoo jenkootogia ii gisomaso ama melokanjinjeju.” ’ Kaen meleema onono.

Eja uuta ii nomaen tilooja?

Maak 7.14-23

¹⁰ Jiisasnon ejemba tuun mombo onono kagi kokaen injoro, “Onjo mono qaa koi geja ama moma asariwu. ¹¹ Ejanon iwoi nero uutanon kemenjeji, iikanon mende tiloon munkejato, iyanjaa wombotanonga qaa kouma kamaanjeji, iikanon mono tiloon munkeja.”

¹² Kaen injoro gowokourutanon kan kokaen qisigi, “Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yononon qaa ii mogi unuro uugianon boliji, ii mojan me qaago?” ¹³ Qisigi kokaen meleeno, “Niinon waro kuuya noo Siwe Manjanon mende komoroti, ii mono tiitawo qonjomanja. ¹⁴*Kilen, ii mono onjomesaowu. Yononon ‘Ejemba jaagoo unjambanja,’ jenjejuto, iyanjiaa

* 15:4: Eks 20.12; 21.17; Dut 5.16; Lew 20.9

* 15:8: Ais 29.13

* 15:14: Luuk 6.39

jaagianon mono gooja. Jaagoo mononon jaagoo alia mon borianon men wambaati een, iyoronon mono motoon ronon kemej uruwaa.”

¹⁵ Kaen meleeno Piitonon ijoro, “Sareqaa iikawaa kania mono jen asarina mobon.” ¹⁶ Kaen ijoro Jiisasnon jero, “Oo alauruna, onjo kaanagadeen toroqen momogia awaa mende kolooja me? ¹⁷ Ejanon iwoi kuuya nero utanon kemejkeji, ii korojonanon kemej seleenjen kamaankeja. Ii moma kotoju me qaago?”

¹⁸ *¹⁸ “Ii kamaankejato, qaa uu kononjonnga kouma buutanongga kamaankeji, iikanon mono tiloon munkeja. ¹⁹ Ejemba uu kononjianongga iwoi koi kaanja koloon koumakeja: Qaa bologa romonjon owen jenan men jemba unugi komuwutiwaajon momakeju. Olonkalu ama serow-ilin ambombaaajon momakeju. Iwoi yongoro mewombaaajon momakeju. Jenonkuukuu qaa qolonmologoya jewombaaajon momakeju. Gemaqeqe qaa jen Anutu mepaegowombaaajon momakeju. ²⁰ Iwoi kaanjonon mono ejemba tiloon onomakejato, borogia mende songbama nembanene nenkejuti, iikanon eja mon mende tiloonkeja.” Kianj.

Keinan emba mononon kaparan koma qama kooliro.

Maak 7.24-30

²¹ Jiisasnon Genesaret goman mesaon siti qagara Taia ano Saidon yoro distrik qata Fonisia iikawaa utanon keno. ²² Keno Keinan emba, balon iikawaa toya mononon kan Jiisas welema kokaen qama ijoro, “Pon, Deiwid-waa gbili, mono kiankomun nomba! Omenon borana kokojinjin ama muro siimbobolo somata momakeja.”

²³ Qama ijoroto, Jiisasnon qaa mon mende meleeno. Kaen kolooro gowokourutanon kan kokaen kuun mun ijogi, “Emba ii saama qama kanaananon kajywaajon mono ilaan muna kema.” ²⁴ Kaen ijogi meleeno, “Amananon Israel kanagesowaa lama soosooya iikayadeen hamo qen onjombaajon ama wasin nonota kajej.” ²⁵ Kaen meleeno emba iikanon kosianon kan simin kuma mun ijoro, “Pon, mono ilaan nomba!”

²⁶ Kaen ijoroto, Jiisasnon kokaen meleema muro, “Qaago, merabora yonoo mirigianongga bered men kasu onjonin mende sokombabo. Juuda nono wabaurunana onoo qagia kasu qamakejon. Niinon waladeen Juuda ejemba ilaan onombe kantri tosaanja ononon mono kasu kaanja mamboma laligowu.”

²⁷ Meleema muroto, embanon ijoro, “Pon, ii saanon mojento, kasu meria yononon mono kaanagadeen togiaa nene dunjonnga nene remonja kamaaro nenkeju.” ²⁸ Kaen ijoro Jiisasnon kokaen ijoro, “Oo emba, goo momalaariga ii somata. Kawaajon welema nonjanjwaa honja mono koloowaa.” Kaen ijoro moma boratanon aua iikanondeen qeangoro. Kianj.

Jiisasnon ji jemba seiseiya mero qeangogi.

²⁹ Jiisasnon goman ii mesaon kan Galili apu angombaa goraayanon kouma baanjonon uma kamaan raro. ³⁰ Raro ejemba tunjelebeyanon iwaanon kan ejemba koi kaanja unuangi: Lokon ano ejemba jaagia googa, tosaanja kana borogia eraqeerangoya, tosaanja qaamuun ano tosaanja ji mamaga injiro laligogiti, ii unuama Jiisaswaa kana banon onoongi men qeangon onono.

³¹ Men qeangon onono qaamuun ejemba yononon qaa jegi kana borogia eraqeerangoya yononon qeangon dingogi lokon yononon kana riinj kema

* 15:18: Mat 12.34

kagi jaagia doongoya yononon jaa uun iigi ejemba tuun yononon ii iima walingonj Israel ananaa Anutunana mepeseegi. Kianj.

Jiisasnoj eja 4,000 nene unuagi.
Maak 8.1-10

³² Jiisasnoj gowokouruta onono iwaanon kagi kokaen injjoro, “Niinon ejemba tuunleembe somata koi yonoojon wosona mojen. Yononon noonon kan ween karoon laligon waagi nenegia qaondabororo iijen. Kananon kema laligon batuyanon jaagia giliro tiwitiwilaa mokoloowubotiwaajon ii een wasin onomambaajon togojen. Kawaaajon ii nene unuagimambaajon mojen.”

³³ Kaen injjoro gowokourutanon meleema kokaen ijogi, “Balon qararanjonkonjon kokanon nononon mono daenkayaga nemanene mamaga mokolon ejemba tuunleembe koi unuagiwonaga?” ³⁴ Ii moma Jiisasnoj kokaen qisij onono, “Onoonon bered dawu raja?” Qisij onono “Bered 7 ano sora melaa tosaanja raja,” jen ijogi. ³⁵ Ijogi Jiisasnoj ejemba tuunleembe ii namonon kemen rabutiwaajon jen koton onono kemen ragi.

³⁶ Kemen ragi bered 7 ano sora ii menj Anutu qama koolinj dangisen jen moton gowokouruta onono yononon ii ejemba tuun so toto qen ononji. ³⁷ Toto qen ononji nen nenj timbiringgogi. Nenj timbiringon nene kitia mesaagi kemeroti, ii konde 7 kanon menj kululuugi saa qero. ³⁸ Eja nene negiti, yonoo janngogia ii 4,000. Emba merabora yonoo janngogia ii mende megii. ³⁹ Jiisasnoj ejemba tuunleembe onono kenji iyanja wanjonon uma Magadan gomanon keno. Kianj.

16

Boi tosanon angoleta iibombaajon kaparanj konji.
Maak 8.11-13; Luuk 12.54-56

¹ *Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) ano Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkonj) tosanon Jiisaswaanon kan qaawaa timbinon horowaatiwaajon angobato menj munj kokaen qisigi, “Mono jena Siwenonnga angoleta monj asugiro iibonja.” ² Kaen qisigi kokaen meleeno, “Ono ween kememambaajon ano iikanon kokaen jenkeju, ‘Sombinon ososaajiwaajon woranj ween awaa koloowaa.’”

³ “Kaanagadeen umugawodeen kokaen jenkeju, ‘Sombinon ososaaro koosunon totowijiwaajon mono konj musu giliwaa.’ Kaen kaen jenj sombimbaa tania iima konj weembaa kania saanon gosinkejuto, kambanj laligonjoni, iikawaa aiweseya gosiwombaaajon mende moju. Ii mende sokonja.

⁴ *Ejemba tuun bologa namonon laligon olonkalu amakejuti, iyononon Anutuwaa aiweseya asugiwaatiwaajon kaparanj komakejuto, Anutunon getatootoo eja Joonawaa aiweseya onondabororo aiwese tosia mende toroqen qendeema onombaa.” Kaen meleema onomesaon mongen keno. Kianj.

Farisii ano Sadusii yononon wosokondunj kaanja koloju.
Maak 8.14-21

⁵ Jiisasnoj gowokouruta yonowo apu anjon koton leegen keuma samon mewombaaajon duduugiti, ii iigi. ⁶ *Ii iigi Jiisasnoj kokaen injjoro, “Ono Farisii ano Sadusii paati woi yonoo wosokondungia ano riki sombanjia

* 16:1: Mat 12.38; Luuk 11.16

* 16:4: Mat 12.39; Luuk 11.29

* 16:6: Luuk 12.1

iikawaajonj mono galengia menj laligowu. Ii awaagadeenj mende gosinj gema gegi yonononj mono yiist kaanja somariinj menj bolinj onjombuya.”

⁷ Injijoro qaa gemata ii mende moma asarij batugianonj kokaenj aminj mogi, “Nono bered mende menj kajonj. Kawaajonj jeja me nomaenj?”

⁸ Ii aminj mogi gejianonj kemero kokaenj injijoro, “Oo onjo momalaarigia melaada, naambaajonj ‘Bered mende mejonj,’ menj onjoangia aminj moju?”

⁹ *Noo kaniana ii naambaajonj mende moma kotoju? Niinonj bered 5 ii 5,000 yonoojonj motowe iikawaa kitia menj kululuugi konde dawinonj kemenj saa qero? Ii duduuju me qaago?

¹⁰ *¹⁰ “Kaanagadeenj bered 7 ii 4,000 yonoojonj motowe iikawaa kitia menj kululuugi konde dawinonj kemenj saa qero? Ii duduuju me qaago? ¹¹ Nii beredwaaajonj qaa mende jejenj, ii nomaenj ama mende moma kotoju? Niinonj beredwaaajonj qaagoto, Farisii ano Sadusii paati yonoo wosokondungia ano riki sombangia gosinj gema qewutiwaajonj jejenj.” ¹² Kaenj injijoro iikanondeenj qaayaa kania kokaenj moma asarigi, “Ahaa! Flaua menj somasomarii yiistwaa galenj menj aowombaajonj mende jejato, Farisii paati ano Sadusii paati yonoononj qaa melokanjinj gema qewombaajonj jeja.” Kianj.

Piitononj Jiisaswaa kania jokolooro.

Maak 8.27-30; Luuk 9.18-21

¹³ Jiisasnonj Sisaria Filipai taombaa kosianonj kema kanonj gowokouruta kokaenj qisinj onono, “Ejembanonj Siwe gomambaa Eja honja noojonj nomaenj jenkeju? Nii moroga koloojen?” ¹⁴ *Qisinj onono meleema kokaenj ijogi, “Tosianonj ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojanj,’ jenkejuto, tosianonj ‘Gii Elaija koloojanj,’ jenkeju ano tosianonj toroqen kokaenj jenkeju, ‘Gii Jeremaia me gejatootoo eja walaga yonoononga monj koloojanj.’”

¹⁵ Kaenj ijogi kokaenj qisinj onono, “Ano onjoangio noojonj nomaenj jenkeju? Nii moroga koloojen?” ¹⁶ *Qisinj onono Saimon Piitononj meleema ijoro, “Gii Hamoqeqe Toya Kraist ano laaligo Toya Anutuwaa Meria koloojanj.”

¹⁷ Kaenj ijoro Jiisasnonj meleema kokaenj ijoro, “Oo Saimon Joonawaa meria, balonj eja sa busuyawo monjonj qaagoto, noo Amana Siwe gomanonj laligoji, iinonj mono qaa ii gii gisaano. Kawaajonj giinonj mono simbawonjowo koloojanj. ¹⁸ Niinonj kokaenj gijowe moba: Gii Piito (ananaa qaanonj karanjanj) koloona niinonj karanjanj iikawaa qaganonj uumeleenj kanagesonaa tandoya ambe nanjonj onjona uugia meagonj kotiinj nambu. Giinonj ii galenj koma onjona koomu Toyanonj ii senjonj gomambaa kiropo naguyanonj horonj onjomambaaajonj amamaawaa. Omejiilanj tosaanja yonoo ku-usungianonj kaanagadeenj ii kondeema haamo ama onjombombaaajonj amamaawuya.

¹⁹ *¹⁹ “Niinonj Siwe bentotonjaa kii meria woi gomanja. Gii namononj singisonjo somonjona iikanonj mono Siwe gomanonj kaanagadeenj soomonjgoya ewaa. Gii namononj singisonjo mesaonj isana iikanonj mono Siwe gomanonj kaanagadeenj iisanja ewaa.” ²⁰ Kaenj menj Hamoqeqe Toya Kraist kolooroti, ii asuganonj jegi monjonj mobobotiwaajonj gowokouruta yonoojonj solonjo kotakota ama onjono. Kianj.

* **16:9:** Mat 14.17-21 * **16:10:** Mat 15.34-38 * **16:14:** Mat 14.1-2; Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8

* **16:16:** Jon 6.68-69 * **16:19:** Mat 18.18; Jon 20.23

*Jiisasnoŋ komumambaa qaaya jero.**Maak 8.31–9.1; Luuk 9.22–27*

²¹ Kambaŋ kanoŋa Jiisasnoŋ kanaiŋ gowokouruta ii qaa kokaen inŋisaama jero, “Niinoŋ Jerusalem kema siimbobolo mamaga momaŋa. Kantriwaa jotamemeya, jigo gawoŋ galen ano Kana qaawaa boi yoŋonoŋ nugi komumaŋa. Komuwe weeŋ karoŋ kolooro koomunonŋa waamaŋa.”

²² Jiisasnoŋ kaen jero Piitonoŋ horoŋ muŋ goraayanonŋ kema kanaiŋ qotoŋoŋ kokaen jeŋ muro, “Oo Poŋ, ii kambaŋ moŋnoŋ kolooŋ gombabotiwaajon Anutunonŋ mono sopa somoŋgoŋ gomba.” ²³ Qotogoŋ muro eleema Piito kokaen jeŋ muro, “Gii qaa romoŋgojani, ii Anutuwaanonŋ qaaga qaagoto, baloŋ ejemba ano Satan siinŋgiaga. Gii noo kana utumambaajon mona uunanonŋ bolija. Kawaajon Satan, gii mono keteda koi noo jaasewanonŋa togowa!” Kianŋ.

Kraist otaawombaa sewana

²⁴ *Kambaŋ kanonŋ Jiisasnoŋ gowokouruta qaa kokaen injjoro, “Moŋnoŋ noo gemananonŋ kamambaajon moji, iinoŋ mono iyaŋaa uuselaa siinŋ kombombaŋa bologa gema qero ‘Buŋa gbilia meŋ kaja,’ jeŋ sisia megi siimbobolo ii bosimakeba. Ii maripoononŋ komuwaatiwaa so mokosiŋgoŋ nii notaanŋ kawa. ²⁵ *Moŋnoŋ laaligoya iyaŋaajon analiŋ anŋonŋ koma anaa jaajaa laligoji, iinoŋ mono laaligoya hoŋa somoŋgoro soowaa. Soowaato, moŋnoŋ balombaa laaligoya nooŋonŋ ama geleema togoŋ nombaati, iinoŋ mono laaligo hoŋaa kania mokoloŋ kotiinŋ laligowaa.

²⁶ “Moŋnoŋ gomaŋa gomaŋa yoŋoo ilawoilaya kuuya koma hororo buŋaya kendabororo uutaa laaligoya meŋ soŋ silemale laligoŋ komuro Anutunonŋ qaaya jeŋ tegoro uŋayanonŋ tiwilaaro mende sokombaa. Esuhinaya iikanonŋ mono uukoisoro mende ama mubaa. Qaago totoŋ! Kuuya anana mono waŋnana somoŋgoŋ aowombaajon amamaawonŋa.

²⁷ *“Siwe gomambaa Eja hoŋanonŋ kanagenŋ Siwe gajoba toroya yoŋowo koi kamaagi Maŋaa asamararaŋa iima aaruwuya. Kambaŋ iikanonŋ motomotoŋonŋ ananaa nanamemenana gosinŋ ironŋa me tawaya iikawaa so nonombaa. ²⁸ Niinoŋ qaa hoŋa moŋ kokaen injjowe mobu: Koi nanjuti, onŋoo batugianonŋa toŋianonŋ Siwe gomambaa Eja hoŋanonŋ kinŋ poŋ kolooŋ asugiwaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligoŋ koomuwaa siimboboloya mende mogi asugiro ii iibuya.” Kianŋ.

17*Jiisaswaa selianonŋ letono.**Maak 9.2-13; Luuk 9.28-36*

¹ *Weeŋ 6 tegoro Jiisasnoŋ Piito, Jeims ano Jeimswaa koga Jon ujuama iyaŋgia siri baana koriga moŋnoŋ uma gbamenanonŋ laligogi. ² Laligogi jaasewanŋanonŋ nana Jiisaswaa sele tanianonŋ letoma qaita moŋ koloooro. Jaasewanŋanonŋ weeŋ jaaya kaana asariro malekuyanonŋ tualalakota kolooŋ asasagawo kolooro.

³ Kaen kolooro iigi Mooses ano Elaija yorononŋ asuginŋ onŋoma Jiisaswo qaa qaa amigi. ⁴ Amigi Piitonoŋ kanaiŋ qaa jeŋ Jiisas kokaen ijoro, “Poŋ, nonononŋ kokanonŋ uukorisoro moŋonŋ. Kawaajon siinganonŋ mojanŋ een, niinoŋ saanonŋ kuunŋ karoŋ memaŋa. Gooŋonŋ moŋ, Mooseswaaŋonŋ moŋ ano Elaijawaajonŋ moŋ.”

* **16:24:** Mat 10.38; Luuk 14.27   * **16:25:** Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25   * **16:27:** Mat 25.31; Ond 62.12; Room 2.6   * **17:1:** 2 Piito 1.17-18

5 *Kaen ijon nano kokolo tualalakota asamararanawo mononon kamaan aonanon esuun onono iikawaa uutanonga qa aro mon kokaen kamaaro mogi, “Eja koi ii neenaa wombo meranaga. Noo uusiihna somatanonj mono iwaanon eja. Mono iwaa qaaya moma laligowu.” 6 Gowoko yonononj qaa ii moma jenerjia ororo usugonj namononj kamaanj keegia mamaga mogi.

7 Kaen mogi Jiisasnonj yonoononj kanj selegia oosirinj kokaen injjoro, “Mono waabu. Keegia mende mobu.” 8 Qaa ii moma uuuj waama woi ii mende iriigito, Jiisasnondeen nano iigi. Kianj.

Jon Oomulu eja ii Elaijawaa kitiaga koloaja.

9 Baananonga roganonj kamaanj Jiisasnonj kokaen jenj kotonj onono, “Ono iwoi iijuti, iikawaa bujuya ii ejemba monj mende injjowu. Siwe gomambaa Eja honanonj koomunonga waaro iikawaa gematanonj ii saanonj jenj asarinj laligowu.”

10 *Kaen jenj kotonj onono gowokouruta karoonj yonononj Jiisas kokaen qisinj mugi, “Kana qaawaa boi yonononj qaa kokaen ii naambaajonj jenjkeju, ‘Eja Elaijanonj mono waladeen Siwenonga kamaaro Hamoqeqe Toyanonj iikawaa gematanonj asugiwaa?’”

11 Qisinj mugi meleema kokaen injjoro, “Elaijanonj waladeen kamaanj asuginj laaligo kuuya meagowaa. Qaa ii honagato, 12 *niinonj kokaen injjomanja: Elaijanonj kamaanj asugiroto, ii iima kania mende moma kotogito, ejembanonj ii anjiaa siingia otaanj lanj ama mugi. Kaanjadeen Siwe gomambaa Eja hona kaanagadeen lanj ama mugi Juuda jotamemeya sisiwerowerogiawo yonoo borogianonj kemenj siimbobolo mobaa.” 13 Elaijawaaajonj kaen jenj hona Jon Oomulu ejawaaajonj qaa injjoroti, gowoko yonononj ii kaen moma asarigi. Kianj.

Jiisasnonj ome otaaro meranonj qeangoro.

Maak 9.14-29; Luuk 9.37-43

14 Jiisas ano gowoko karoonj yonononj baananonga kamaanj ejemba tuunj yonoononj kagi eja monononj Jiisaswaa kosianonj kanj siminj kuma munj kokaen ijoro, 15 “Ponj, giinonj mono merana kiankomunj muba. Ji kiro tama kamaanj qero sembenj aonj siimbobolo mamaga momakeja. Kambanj mamaga tama gerenonj me apunonj kemenkeja. 16 Niinonj ii wama gowokouruga yonoononj kajento, yonononj ii menj qeangonj mubombaaajonj amamaajuya.”

17 Kaen ijoro meleema munj jero, “Yei! Balombaa ejemba yangisenj ano irinqiringiawo, mono kambanj dawi onowo laligonj qato unjuwe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakemanja? Ii mono wama noononj koi kawu.” 18 Wama kagi Jiisasnonj ome ii jenj muro mesaonj keno meranonj kambanj iikanondeen qeangoro.

19 Qeangoro gowokourutanonj ii iima anjiodeen Jiisaswaanonj kanj rama kokaen qisinj mugi, “Nonononj mono naambaajonj ii nononanodeen otaawombaaajonj amamaajonj?”

20 *Qisinj mugi kokaen injjoro, “Momalaarigianonj melaada koloojiwaaajonj ii otaawombaaajonj amamaaju. Niinonj qaa hona monj kokaen injjowe mobu: Momalaarigiaa hona ii nejonj kotaa so enagati eenj, onononj saanonj baanja kokawaa Toyaaajonj kokaen jenj kotowuyaga, ‘Gii mono baanja ii metogonj waama kema leegenj endu amba.’ Kaen jenj moma laarigi iikawaa so kolooro endu kembaa. Anutu moma laarigi inaanj onono iwoi mombaaajonj

* 17:5: Jen 22.2; Dut 18.15; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 3.17; 12.18; Maak 1.11; Luuk 3.22 * 17:10: Mal 4.5 * 17:12: Mat 11.14 * 17:20: Mat 21.21; Maak 11.23; 1 Kor 13.2

mende osiwuyaga.” ²¹ (Ome tania kaanja ii mono qama koolinj nene singi laligon otaawonja. Iwoi morota monj aninj mende kouma kembaa. Kianj.)

Jiisasnoj koomuyaa Buja jero indinj woi kolooro.

Maak 9.30-32; Luuk 9.43b-45

²² Jiisasnoj gowokouruta yonowo motoonj Galili prowins uutanonj liligon kananonj kenji Jiisasnoj qaa kota kokaen injjoro, “Anutunonj Siwe go-mambaa Eja honja ii balonj ejemba yonoo borogianonj ama muro kemebaa. ²³ Kemero ii qegi komuwaa. Komuro weenj karonj kolooro mono koomunonja waabaa.” Gowokourutanonj ii moma uugianonj bimooro wosobiri mogi. Kianj.

Jiisasnoj jiwowonj jigowaa takisya ano.

²⁴ *Jiisasnoj gowokouruta yonowo Kaperneam taononj kougi jiwowonj jigowaa takis meme eja yonononj Piitowaanonj kanj kokaenj qisinj mugi, “Onoo boigianonj jiwowonj jigowaa takisya ambaa me qaago?”

²⁵ Qisinj mugi “Oonj!” jero. Kawaa gematanonj Piitononj miri uutanonj uro Jiisasnoj qaa mutuya kokaenj qisinj muro, “Saimon, gii nomaen romongojan? Daen yonononj konkorowaa takis ano takis tosaanja (custom, revenue) ii balombaa kinj eja ponj yonoojonj amakeju? Kantri toya anana me wabaya yonononj ii anji menj kululuunkeju?”

²⁶ Kaenj qisinj muro meleema “Wabaya yonononj,” jero. Kaenj jero Jiisasnoj kokaenj ijoro, “Kaenj amakejutiwaajonj kantri toya anana ii ambombaa so mende koloojonj. ²⁷ Kaenj koloojonto, takis mende aninj eja iyonoo uugianonj boliwabotiwaajonj mono kema kasa uupanja apu angononj giliwa. Gilinj sora mutuya horonj mewaati, mono iikawaa qaa oofa mesagonj monej kota iikanonj mokoloowaga. Monej kota ii eja woi anaraa takisnaraa so. Mono ii menj onjoma iikanonj noojonj ano geenjaajonj takis amba.” Kianj.

18

Gowoko batugianonj morononj uuta kolooja?

Maak 9.33-37; Luuk 9.46-48

¹ *Kambanj kanonj gowoko yonononj Jiisaswaanonj kanj kokaenj ijogi, “Siwewaa bentotonj uutanonj morononj uuta kolooja?” ² Kaenj ijogi merabora melaa monj qaro karo batugianonj ano nano. ³ *Nano kokaenj jero, “Niinonj qaa honja monj kokaenj injjowe mobu: Uugia mende meleema merabora kaanja mende koloowuti eenj, onjo mono kambanj monjonj Siwewaa bentotononj mende keubuya.

⁴ “Kawaajonj monjonj iyanja menj kamaanj aonj merabora kokaanja koloowaati, iinonj mono Siwewaa bentotonj uutanonj uuta kolooja. ⁵ Monjonj merabora koi kaanja monj noo qananonj koma horonj kalanj kombaati, iinonj mono nii koma horonj nombaa.” Kianj.

Singisongowaa kongoro mono qotogowu.

Maak 9.42-48; Luuk 17.1-2

⁶ Jiisasnoj toroqenj kokaenj jero, “Merabora koi kaanja moma laarin nonjuti, monjonj iyonoononga monj kongoro ama muro singisonggo ambaati, eja iikanonj mono lombo uuta mokoloowaa. Anutunonj lombo iikawaa ironja nomaenj muro soyanonj koloonaga? Kemunj kowonjinj aroyanonj somonjonj kowe biiwianonj giligi kemenagati, iikanonj mono afaanjkota koloonaga.

* 17:24: Eks 30.13; 38.26

* 18:1: Luuk 22.24

* 18:3: Maak 10.15; Luuk 18.17

7 “Singisongowaa siipatitanonj mono afaanagadeen koloonkeja. Kawaa-
jon balon ejemba onjoonj ‘Ye!’ wosobiri mojen. Mononj siipatiti
anjon komambaajon amamaankejato, monj morononj tosaana kongoro ama
onono singisonjo ambuti, iwaajonj mono ‘Ye!’ qama wanjinjingonj saajen.
Siimbobolo uutanonj mono iwaa qaganonj ubaa.

8*“Boroganonj me kanaganonj singisonjo ambaatiwaa kongoro ama gombaati
eenj, ii mono kotonj giliwa. Kotonj gilingo borodomonj me kanadomonj
laligonj laaligo kombombanja mokoloonj oompelelenj mokoloowagato, kana
boroga woiwo laligona kanagenj gere sianonj giligi kemebabo. Sia gereya ii
tetogeya qaa jewaa.

9*“Kaanjadeenj jaaganonj singisonjo ambaatiwaa kongoro ama gombaati
eenj, ii mono qonjoma giliwa. Qonjoma gilingo jaakoga motoongowo laligonj
laaligo kombombananonj keuma oompelelenj mokoloowagato, jaaga woiwo
laligona gere siawaa gerenonj giligi kemebabo. Kianj.

Lamanonj soorotiwaa sareqaa

Luuk 15.3-7

10 “Ejemba melaa koi yonoononga monj menj kamaanj mububotiwaajonj
mono galengia mewu. Niinonj qaa kokaen injiwe mobu: Yonoo kokojiji
gajobaurugianonj Siwe gomanj iikanonj noo Siwe Amanaa kosianonj laligonj
jaasewanja suulanj iimakeju. Kawaaajonj jejewili mono mende ama onjombu.
11 (Siwe gomambaa Eja honjanonj mono ejemba soogiti, ii menj letoma onono
oyanboyanj koloowutiwaajonj kamaaro.)

12 “Onjo qaa koi kawaaajonj nomaenj romonjgoju? Eja mombaa lamauruta
100 laligogi yonoononga monjonj soonj jinjauj keno toyanonj nomaenj am-
baa? Iinonj mono 99 ii baajanonj onjomesaonj kema motoonjgo jinjauj kenoti,
iikawaaajonj monjgama kembaa. 13 Monjgama kema laligonj mokoloowaati
eenj, niinonj qaa honj monj kokaen injiwe mobu: Iinonj 99 jinjauj mende
kenjgiti, iyonjoojonja kamban iikanonj mamaga mende aisoowaato, mo-
toonjo iikawaaajonj honombonjaga mende aisoonj laligowaa. 14 Iikawaa
so onjoo Manjia Siwe gomanonj laligoji, iinonj mono ejemba melaa koi
yonoononga monjonj soonj gere sianonj mende kemebaatiwaajonj mo-
makeja.” Kianj.

Alaganonj singisonjo ama gono kokaenj amba:

15*“Uumeleenj alaganonj singisonjo ama gombaati eenj, gii mono iwaanonj
kema jaasewan qen munj kana songiroti, ii qendeema muba. Kaenj ana
qaaga moma baatanonj kambaati eenj, giinonj mono alaga haamo ama muna
mombo uumotoonjo ama laligowao. 16*“Kaenj ana qaaga moma iikawaa
baatanonj mende kambaati eenj, giinonj mono toroqenj ala motoonjo me woi
uruama iwaanonj kembu. Bunja Terewaa qaa kokawaa so mono kaenj amba,
‘Qaa kuuya ii ejemba woi karononj nanjonj jegi kotiiwaa.’

17 “Kaenj anji qaagia moma iikawaa baatanonj mende kambaati eenj,
giinonj mono uumeleenj kanagesowaa jotamemeya ii injiona iwo aminj
mobu. Aminj mobuto, iyonjoo qaa baatanonj kaanagadeenj mende kambaati
eenj, ii mono asuganonj jegi jawo kolooro uumelembaa gadokopa kaanja
ama munj laligowa. Takis tiliqiligiawo megii sisigia menjkejuti, iikawaa tani
kaanja ii mono mesaona seleenjenj laligowaa.

Singisongowaa soomonjgoya ano iisanja

* 18:8: Mat 5.30 * 18:9: Mat 5.29 * 18:15: Luuk 17.3 * 18:16: Dut 19.15

18 *¹⁸“Niinon qaa honja toonj monj kokaen injjowe mobu: Onononj singgisonjo namononj somonjowuti, ii kuuya mono Siwe gomanonj kaanagadeen soomonggoya ewaa ano singgisonjo balononj mesaonj isambuti, ii kuuya mono Anutononj mesaoro Siwe gomanonj kaanagadeen ewaa.

19 “Toroqen qaa kokaen injjowe mobu: Namononj onoononga woiyanonj qaa ii me ii kawaajonj uumotoonj ama qama kooliwaotiwaawaa qaa somonjowaoti, noo Majna Siwe gomanonj laligoji, iinonj mono ii orono bunja qen aowaota. ²⁰ Ii kokaembaajonj: Ejemba woi me karononj noo qananonj iikanonj me kanonj ajoroowuti, niinonj mono iikanonj yonjoo batugianonj laligomanja.” Kianj.

Welenqe qe kiankomuya qaa iwaa sareqaa

21 *²¹“Kamban kanonj Piitononj Jiisaswaanonj kanj qaa kokaen ijoro, “Ponj, alananonj singgisonjo ama nomakeji, niinonj ii indinj dawiwaa so mesaowe sokombaa? Indinja 7 ii mamaga. Iikawaa so mesaowe sokombaa me qaago?” ²² Jiisasnonj ii moma kokaenj meleema muro, “Indinja 7 qaagoto, 70 taims 7 ii* mesaona sokombaa. Niinonj kaenj gijojen. ²³ Iikawaa kania ii kokaen jenj asarimanja. Siwewaa bentotonja ii kinj eja pombaa so ambe kokaen kolooja: Kijnonj welenqe qeuruta onjono monengia galenj kongiti, iikawaa arenj papiaya qendeenji mindingowaatiwaajonj kaparanj kono.

24 “Kaenj kanainj monenja iikawaa sunduya gosinj mindinggogi kanonj eja monj wama kagi iwaa jaanonj nano. Tosaya ii 10 milyon Kina iwaanonj ero. ²⁵ Ii eroto, tosaya ii kumambaajonj monenja mende sokono amamaarotiwaaajonj ama somatayanonj nama kokaen jenj kotoro, ‘Eshuhinaya eji, ii kuuya mono sewanja mewutiwaajonj ambu. Ii ano embameraanja ii kaanagadeenj mono sewanjia mewutiwaajonj anji monenj karo iikanonj tosaya ii kumbu.

26 “Kaenj jenj kotoro welenqe qeyanonj batanonj kamaanj siminj kuma usugonj kokaenj welema muro, ‘Gii mono uugere mende ama mokosinjonj mamboma nona goononj tosaga kuuya ii saanonj kuma gomanja.’ ²⁷ Kaenj welema muro somatayanonj welenqe qeyaaajonj wosomomo ama tosaya ii kotonj mesaonj isano kamaaro. ²⁸ Kamaaroto, seleenjenj kema kanonj welenqe qe alia monj mokolonj iiro. Iwaa tosaya ii weenj 100:waa tawaya (Kina 2,000) kawaa so iwaanonj ero. Ii iima aroya kotakota menj mosoma kokaen ijoro, ‘Noononj tosa goononj eji, ii mono kuma nombaga me?’

29 “Kaenj ijoro welenqe qe alianonj batanonj kamaanj siminj kuma usugonj kokaenj welema muro, ‘Gii mono uugere mende ama mokosinjonj mamboma nona goononj tosaga ii saanonj kuma gomanja.’

30 “Kaenj ijoroto, iinonj ii togonj kema jenteego eja majistreit ijoro menj somonjonj kapuare mirinonj onjgi raro tosaya kundaborogi kamaawaa. ³¹ Iwoi ii kolooro welenqe qe alaurutanonj tani ii iima uugia kobooro wosobiri moma kema iikawaa sunduya kuuya ii somatagia ijogi moro.

32 “Ii moma somatagianonj welenqe qe mutuya ii qaro jaayanonj karo kokaen ijoro, ‘Gii gawonj meme eja bologa! Gii tosaga kotonj mesao-mambaajonj qisinj nona niinonj ii kuuya mesaonj gonjenj. ³³ Niinonj giima koboonj kiankomunj gombe giinonj kaanagadeenj iikawaa so welenqe qe alaga kiankomunj muna sokonaga.’

34 “Somatayanonj kaenj ijoro irinja soono welenqe qe iikawaa qaaya jenj tegonj kasa miriwaa galenj yonjoo borononj ama muro siimbobolo mamaga

* **18:18:** Mat 16.19; Jon 20.23 * **18:21:** Luuk 17.3-4 * **18:22:** 70 taims 7 = 490. Kawaa so alagaa singgisonjgoya ii mono suulanj mesaowa.

moma rabaa. Iikanonj rama tosaya kinj pombaanonj eroti, ii kuuya kundabororo kamaawaa. ³⁵ Sareqaa kokawaa honja ii kokaenj: Onjo motomotoonj alagiaa singisongoya uugianonj mende mesaowuti eenj, noo Siwe Manjanonj mono kaanagadeenj qaa iikawaa so ama onjombaa.” Kianj.

19

Loemba mesaonj aooawaa qaaya

Maak 10.1-12

¹ Jiisasnonj qaa ii jedaboronjo Galili prowins mesaonj Jordan apu kotonj leegenj kema metetereenj kamaanj mombo apu ii kotonj Judia prowinsnonj karo. ² Karo ejemba tuunjelembenonj otaanj kagi iikanonj menj qeangonj onono.

³ Menj qeangonj onono Farisii (Kana qaawaa kaparanjkononj) tosianonj iwaanonj kanj qaawaa timbinonj horowaatiwaa anjgobato menj muj kokaenj qisij mugj, “Ejanonj kania ii me woiwaajonj embia mesaowaati, ii Kana qaa uuguwaa me qaago?”

⁴ *Qisij mugj meleema kokaenj injjoro, “Mokomokoloo Toyanonj mono kakananaiyanonja ii ‘Eja ano emba laligowutiwaajonj mokoloonj onono.’ Buña qaa ii weengogi me qaago? ⁵ *Mokoloonj kokaenj jero, ‘Kawaaonj ejanonj mono nemuñmanja oromesaonj embiaanonj kema qokotaaro yorononj sele motoonjo koloonj laligowao.’ Qaa ii weengogi me qaago? ⁶ Kaenj ama toroqenj woi mende koloojaoto, sele motoonjo koloonj laligowao. Anutunonj eja ano emba mindirinj oronoti, ejemba monononj mono ii mende mendeema oromba.”

⁷ *Kaenj injjoro kokaenj ijogi, “Ejanonj mesaonj aooa papia onj embia saanonj mesaowaa. Moosesnonj mono naambaajonj qaa kaenj jenj kotonj nononota eja?” ⁸ Kaenj ijogi kokaenj jenj onono, “Moosesnonj mono uugia kotiga koloorotiwaajonj ama embia mesaowaatiwaa qaa kaenj jenj kotoroto, kakananaiyanonj kaenj mende ero. ⁹ *Niinonj kokaenj injijowe mobu: Embianonj oloñkalu mende ano kilenj otaanj emba monj mewaati, iinonj mono serowilinj ambaa. Monononj emba mesamesaoya mewaati, iinonj mono serowilinj ambaa.”

¹⁰ Jiisasnonj kaenj injjoro gowoko yonononj ijogi, “Loemba batugaranonj mesaonj aooawaa sonjo kaenj eji eenj, mono loemba mende kolooninj sokombaa.”

¹¹ Kaenj jegito, Jiisasnonj kokaenj meleeno, “Iikawaa qaaya kuma onjonjenj, ejemba kuuyanonj ii iyangiaajonj anjonj koma iikawaa so saanonj mende ambuto, Anutunonj qaa ii ejemba tosaanja yonoojonj onjonoti, iyonjonondeenj mono iikawaa so ambu. ¹² Kawaa kania ii kokaenj: Tosianonj nemuj goronj uutanonj koloonj iikanonja kanainj loemba koloowombaaonj mende moju. Tosianonj ejembanonj selegia kotonj *kondoonj onjonj loemba koloowombaa so mende koloaju. Tosianonj Siwe bentotoñajonj ama loemba mende koloowombaa qaaya jenj somonjonj qaagia ii otaanjkeju. Monononj qaa ii me ii moma anjonj koma otaamambaa so kolooji, iinonj mono iikawaa so amba.” Kianj.

Jiisasnonj merabora kotuegonj onono.

Maak 10.13-16; Luuk 18.15-17

* **19:4:** Jen 1.27; 5.2 * **19:5:** Jen 2.24 * **19:7:** Dut 24.1-4; Mat 5.31 * **19:9:** Mat 5.32; 1 Kor 7.10-11 * **19:12:** Eja tunja konjombaaonj jeja.

¹³ Kamban kanonj tosonianj merabora busubuusu unjuama Jiisasnonj boria wanjianonj ama qama kooliwaatiwaajonj iwaanonj kagito, gowoko yonjononj ejemba ii jerj qewagonj onjonji. ¹⁴ Kaerj anji Jiisasnonj kokaerj jero, “Merabora melaa ii saanonj onjomesaogi noononj kawu. Siwewaa Toyanonj ejemba kaanja ii bentotonja buja qerj onjombaa. Kawaajonj ii mende somonjonj onjombu.” ¹⁵ Kaerj jerj boria wanjianonj ama onjomesaonj monjerj keno. Kianj.

Jiisasnonj eja qabunajawo mombaa qambanjmambanj qaa jero.

Maak 10.17-31; Luuk 18.18-30

¹⁶ Kamban monjonj eja monjonj Jiisaswaanonj kanj kokaerj qisinj muro, “Boi, niinonj nanamemenj awaa nomaerj ama laaligo kombombanja buja qerj aowenaga?” ¹⁷ Qisinj muro kokaerj ijoro, “Nanamemenj awaa nomaerj, naambaajonj iikaerj qisinj nonjanj? Motoongoyanonj mono awaa kolooja. Laaligo kombombananonj keumambaajonj mobaati eenj, gii mono jojopan qaa terj koma laligowa.”

¹⁸ *Kaerj ijoro moma kokaerj jero, “Naa jojopan qaawaajonj jejanj?” Jero Jiisasnonj ii moma ijoro, “Mono koi: ‘Monj mende qena komuwa. Serowilinj mono mende amba. Iwoi monj mono yongoro mende mewa. Jenonjkuukuu mono mende ama muba. ¹⁹ *Nemunjanja mono goda qerj oromakeba,’ ano ‘Geenja jopagonj aonjkejani, iikawaa so mono ejemba kuuya jopagonj onjomakeba.’”

²⁰ Kaerj ijoro eja gbaworononj kokaerj jero, “Ii kuuya mono terj koma laligonj waabe. Naambaajonj mombo amamaajerj?” ²¹ Kaerj jero Jiisasnonj ijoro, “Gii akadamuwo laligomambaajonj mobagati eenj, mono kema esuhinaga sewanja mewutiwaajonj ana monerj karo ejemba wanaya onjomba. Kaerj ana esuhinaga somata (maa suanj, milyon Kina kaanja) ii Siwe gomanonj erj gombaa. Kaerj ama nii notaanj kawa.”

²² Kaerj jeroto, gbaworononj qaa ii moma esuhinaya mamaga erotiwaajonj ama wosobiri moma jaaya bosoleero eenj mesaonj keno. ²³ Mesaonj keno Jiisasnonj gowokouruta kokaerj injijoro, “Niinonj qaa honja monj kokaerj injijowe mobu: ‘Yei!’ Ejemba qabunajawo yonjononj mono Siwewaa bentotononj keubombaaajonj bimoonj kupukapa ambuya. ²⁴ Ii kokaerj jerj asarimanja: oro somata kamel ii sosoro ootanonj saanonj mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabunajawo yonjononj Anutuwaa bentotonj uutanonj keubombaaajonj bimoonj osiwuya.”

²⁵ Kaerj injijoro gowoko yonjononj aarunj tililingonj kokaerj jegi, “Oopopoonj! Ejemba morononj mono Siwewaa buja koloona?” ²⁶ Kaerj jegi Jiisasnonj uunj injiima kokaerj jero, “Ejembanonj ii angobato menj amamaanj osinkejuto, Anutunonj mono iwoi kuuya saanonj amakeja. Iinonj iwoi monj ama memambaajonj mende amamaanj osinkeja.” Kianj.

Jiisaswaa gawonj memewaa tawaya

²⁷ Piitononj qaa ii moma meleema kokaerj ijoro, “Moba, nonononj mono iwoinana kuuya mesaonj gii gotaanj kaniinj. Iikawaa tawaya mono naa iwoiga mewonja?” ²⁸ *Kaerj ijoro Jiisasnonj kokaerj injijoro, “Niinonj qaa honja monj kokaerj injijowe mobu: Iwoi kuuya gbilia kolooro Siwe gomambaa Eja honjanonj jinjaronj dujanonj raro asamararanjanonj asariwaati, kambanj qaita

* **19:18:** Eks 20.13-16; Dut 5.17-20   * **19:19:** Eks 20.12; Dut 5.16; Lew 19.18   * **19:28:** Mat 25.31; Luuk 22.30

mon ijkanonj nii notaanj kagiti, onononj mono kaanagadeen jinjaronj dunj 12 kanonj rama Israel tuunj 12 yonoo qaagia gosinj jenj tegowuya.

²⁹ “Moijnonj noo qanaajonj ama iwoi monj mesaroti, ii jigo miria, daremunja, naambeeta, nemunmanja, meraboraanja me gawonj molalena ii onjomesaoro Anutunonj mono iikawaa ironja uuguj meleema muro seiwaa. Kaen seiro laaligo kombompanja tetegoya qaa bunja qenj aowaa. ³⁰ *Kaen koloowaato, mutuya onjoononga mamaganonj daaburuya koloogi daaburuya yonjoononga mamaganonj mutuya koloowuya.” Kianj.

20

Wain gawonj meme ejemba yonoo sareqaa

¹ Jiisanonj jero, “Siwewaa bentotonja ii kokaenj: Balonj toya moijnonj umugawodeen waama seleenjenj kema eja tosaanja injiima wain gawonjanonj monen gawonj mewutiwaajonj qisinj onono. ² Qisinj onono ‘Saanonj,’ jegi weenj motoongowaa tawaya (Kina 20) onjombaatiwaajonj uumotoonj anjgi wasinj onono wain gawonjanonj kenji.

³ “Kenji 9 kilok kawaa so kolooro mombo toroqenj kema eja tosaanja maaket sombejanonj eerj nanji injiuro. ⁴ Injiima kokaenj injiuro, ‘Onjo mono kaanagadeen noo wain gawonjanonj kema gawonj megi tawagia soyanondeen onjomanja.’

⁵ “Kaen injiuro wain gawononj kenji. Kenji 12 kilok kolooro mombo keno ano mare 3 kilok kawaa so dunjanonj mombo seleenjenj kema kaanagadeen ano. ⁶ Kaen koloonj mare 5 kilok kawaa so seleenjenj keno eja tosaanja dunjanonj mombo eerj lanj nanji injiuro. Injiima kokaenj qisinj onono, ‘Onjo mono naambaajonj weenj koriga koi eerj laligoju?’”

⁷ “Kaen qisinj onono kokaenj meleengi, ‘Moijnonj monen gawonj mewombaajonj mende qisinj nononja. Kawaaajonj eerj koi nanjonj.’ Meleengi kokaenj injiuro, ‘Onjo mono kaanagadeen noo wain gawonjanonj kema gawonj mewu.’ ⁸ *Gawonj megi mare kolooro wain gawonj toyanonj gawonj galenja horonj kokaenj ijoro, ‘Gii mono gawonj meme eja onjooma tawagia onjomba. Tetegoya mare kolooro kajuyati, iyonjoononga kanainj tawagia onjoma kena gomaambadeen kajuyati, iyonjoononj tegowa.’

⁹ “Kaen injiuro mare 5 kilok gawononj kagiti, iyonjononj kougi weenj motoongowaa tawaya (Kina 20) ii motomotoonj onono. ¹⁰ Wala gawononj kagiti, iyonjononj kouma tawagia uuguj mewutiwaajonj romonjogito, ii motomotoonj kaanagadeen weenj motoongowaa tawaya onono. ¹¹ Tawa motoongoo iikayadeen menj kanainj balonj toyaaajonj uugianonj njindinj-njunduru jenj jenj munj kokaenj jegi, ¹² ‘Nono weenj geriawononj nogo ariinj gawom-baa lombota bosinjonjato, eja ii dologo kanj gawonj mewutiwaajonj qisinj onjonjanja. Yonjononj aua motoongowaa so gawonj mejuyato, giinonj kilenj yonjoononj moma onjoma nonowo ororonj koloouju. Ii mende sokonja.’

¹³ “Kaen jegito, yonjoononga mombaajonj kokaenj meleema jero, ‘Alana, nii giwo qaa jenj weenj motoongowaa tawa (Kina 20) gomambaajonj uumotoonj anjota. Kawaa so tawa iikayadeen gombe sokonja. Mono ii romonjgowa. ¹⁴ Uuga iikawaaajonj boliwaati eerj, mono geenngaa tawaga menj kemba. Eja dologo gawonj mewutiwaajonj qisinj onjonjeni, iyonjoononj kaanagadeen tawa gonjenji, mono iikayadeen onjomambaajonj mojenj.

* **19:30:** Mat 20:16; Luuk 13:30   * **20:8:** Lew 19:13; Dut 24:15

¹⁵ “Neenaa monerñon neenaa aijnaa so ambe sokonja me qaago? Niinon loloogendeen onjonjenywaajon uuganon baagon jaaga bosoleeja me?”
¹⁶ *Jiisasnon qaa ii jedaboron kokaen jero, “Iikawaa so konoga yononon mutuya koloogi mutuya yononon konoga koloowuya.” Kianj.

Jiisasnon koomuyaa qaaya jero indij karoon kolooro.

Maak 10.32-34; Luuk 18.31-34

¹⁷ Jiisasnon Jerusalem sitinon ubombaajon balon kana kenji gowokouruta 12 ii horon onoma goraayanon kema kokaen injjoro, ¹⁸ “Mobu, anana Jerusalem ubonja. Iikanon monon Siwe gomambaa Eja honja memelolo menj muro jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yonoo borogianon kembaa. Yononon komuwaatiwaa qaaya jedaboron ¹⁹ waba gawman yonoo borogianon ama mubuya. Ama mugi mepaegon ooli waayawonon qetaalin talungowuya. Qetaalin talunjon maripoonon qegi komuwaa. Komunj ween karoon kolooro koomunonja waabaa.” Kianj.

Jeims Jon yoroo nemungaranon iwoiwaajon weleno.

Maak 10.35-45

²⁰ Kamban kanon Zebediwaa merawoita yoroo nemungaranon merawoita yorowo Jiisaswaanon kan simin kuma munj iwoi qaita mombaa welembaajon jero. ²¹ Kaen jero qisinj muro, “Gii naa iwoiwaajona mojan?” Qisinj muro kokaen ijoro, “Giinon saanon jej kotona noo merawoina koi yoronon mono goo bentotonon eu uma monon boro dindinganon ano monon boro qaniganon rama iwoi kuuya galen kombuyaga.”

²² Kaen ijoroto, Jiisasnon meleema kokaen jero, “Ono iikawaa kania mende moma yagon welenju. Niinon qambi aasonjo nemanjati, oro ii saanon nej siimbobolo mobaota me qaago?” Kaen jero moma “Saanon newota,” ijori. ²³ Ijori kokaen irijoro, “Ii onanon! Niinon qambi aasonjowo nemanjati, oro ii kaanjadeen newaoto, noo boro dindinanon me qaninanon moronon rabaati, niinon qaa ii jej kotomanjatiwaa so qaago. Noo Manjanon duj woi ii daen yorojon mozozonjoroti, ii mono yorojon orono niwo rama iwoi kuuya galen komakebonja.” Kianj.

Galen honjanon mono welenqeqeya kolooja.

²⁴ Daremunj woi yoronon kaen welema muri alaurugara 10 yononon ii moma uugia boliro. ²⁵ *Kaen boliroto, Jiisasnon onjono kagi kokaen injjoro, “Namowaa kantria kantria yonoo jawinjurugianon mono eja pon kaanja ama onjoma ku-usungia qendeemakeju. Ono yonoo kaniagia ii saanon moju. ²⁶ *Onoo batugianon sili iikaanja ewaboto, monon onoo batugianon somatagia koloomambaajon moji, iinon mono welenj qej onoma laligowa.

²⁷ “Kaanagadeen monon onoo batugianon jetamemeya mutuya laligomambaajon moji, iinon mono onoo newo baagianon laligon welenqeqegia omaya koloowa. ²⁸ Siwe gomambaa Eja honjanon mono kaanagadeen sili kaanja qendeema iyanja welenj qej mubutiwaajon ama mende karoto, mono welenj qej onoma ejemba kuuya onoo dowegia memambaajon ama kamaan laaligoya qeleema mesaowaa.” Kianj.

Jiisasnon eja jaagoo woi jaagara metooro.

Maak 10.46-52; Luuk 18.35-43

* **20:16:** Mat 19.30; Maak 10.31; Luuk 13.30   * **20:25:** Luuk 22.25-26   * **20:26:** Mat 23.11; Maak 9.35; Luuk 22.26

²⁹ Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo Jeriko siti mesaowombaaŋoŋ aŋgi ejemba tuuŋlelebenoŋ oŋotaŋ gemagianoŋ kagi. ³⁰ Kaen kagi eja jaagoo woi kana goraayanonŋ rari. Rari “Jiisasnoŋ uruugumambaaŋoŋ anja,” jegi moma kokaenŋ qari, “Poŋ Deiwidwaa gbili, mono kiankomuŋ noromba!”

³¹ Kaenŋ qari ejemba tuuŋ somata yoŋonoŋ bo rabaotiwaajoŋ qotogoŋ oronŋito, iyoronoŋ mono kaparaŋ koma kokaenŋ qari, “Poŋ Deiwidwaa gbili, mono kiankomuŋ noromba!” ³² Kaenŋ qari Jiisasnoŋ doronŋ ama iwaanonŋ kawaotiwaajoŋ qaro kari kokaenŋ qisiŋ orono, “Alawoina, niinonŋ naa iwoi ama oromambaaŋoŋ moŋao?”

³³ Kaenŋ qisiŋ orono kokaenŋ ijori, “Poŋ, noro jaanara mombo uuwobaaŋoŋ moŋo.” ³⁴ Kaenŋ ijori Jiisasnoŋ yoroŋoŋ wosoya moma jaagara oosiriro iikanondeenŋ tooro uuŋ Jiisas otaanŋ gematanonŋ keni. Kianŋ.

21

Jiisaswaaŋoŋ mare koŋgi Jerusalem uro.

Maak 11.1-11; Luuk 19.28-40; Jon 12.12-19

¹ Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo Jerusalem siti dodowiŋ Oil gere baananoŋ Betfage gomanonŋ kagi. Kaŋ gowokowoita woi wasiŋ oromambaaŋoŋ ama ² kokaenŋ irijoro, “Gomaŋ jaasewanŋsewanŋ raji, mono iikanonŋ kembao. Kema iikanonŋ keuma donŋi embia kasanonŋ somonŋgogi nanŋi ano donŋi melaa ii iikanondeenŋ mokoloŋ orombaota. Ii mono isama oroma meŋ noononŋ kawao.

³ “Aisni moŋnoŋ qaa moŋ jero kokaenŋ ijowao, ‘Poŋnaranonŋ mono iikawaajoŋ amamaaja.’ Kaenŋ ijori donŋi ii uulaŋawo orono koi kawao.”

⁴ Anutunonŋ qaa moŋ gejatootoo eja mombaa uatanonŋ anota jeroti, iikanonŋ hoŋawo koloowaatiwaajoŋ kaenŋ kolooro. Qaa ii kokaenŋ,

⁵*“Oo Jerusalem ejemba Zaiŋon baanŋa liligonŋ laligoŋjuti, iyoŋooŋoŋ mono kokaenŋ inŋjogi mobu,

‘Mobu, oŋoo kinŋ poŋŋianonŋ mono oŋoononŋ asugiwaa.

Iinonŋ gumbonŋonŋoŋ ama donŋi qaganonŋ rama kawaa.

Donŋi lombo bosimakejiwaa meriaa qaganonŋ rama kawaa.”

⁶ Jiisasnoŋ gowokowoita wasiŋ orono kema qaa irijorotiwaawo so ani.

⁷ Yorononŋ donŋi nemuŋmera uruama kari. Kari malekugia qetegoŋ donŋi qagaranonŋ aŋgi Jiisasnoŋ meriaa qaganonŋ uma raro.

⁸ Kaenŋ rama keno ejemba tuuŋlelebenonŋ goda qeŋ malekugia qetegoŋ kana somatanonŋ tambonŋi tosanonŋ gere uatanonŋ kema boria memburatiŋ kana somatanonŋ tambonŋi. ⁹*Tambonŋi ejemba tuuŋlelemba somata wala koma horonŋ keŋgiti ano gematanonŋ otaanŋ kagiti, iyoŋonoŋ kokaenŋ jeŋ qagi, “Hoosana! Anutu mepesejoŋ.

Deiwidwaa gbili ooŋe ooŋe! Pombaa qatanonŋ kawaati, Anutunonŋ mono ii kotuegowa.

Hoosana! Qabuŋaga mepeseeniŋ eukanonŋ uja! Ooŋe ooŋe!”

¹⁰ Kaenŋ qagi Jerusalem sitiŋoŋ uma sitiwaa ejemba kuuyanonŋ aaruŋ gujumaju ama kokaenŋ qisiŋi, “Eja koi mono moroga?”

¹¹ Qisiŋi ejemba tuuŋlelemba yoŋonoŋ kokaenŋ meleenŋgi, “Iinonŋ mono gejatootoo eja Jiisas, Galili prowinswaa gomaŋa Nazaretga.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ jiwowonŋ jigo jeŋ kobooro.

Maak 11.15-19; Luuk 19.45-48; Jon 2.13-22

12 Jiisasnoŋ jiwowon jigowaa totonj uutanonj keno. Iikanonj ejemba injiŋro hina sewanja mewutiwaajonj anŋi sewanja megiti, iinonj ii kuuya konjomaa onono kamaagi. Monenj utekute ejemba yonoo jakegia metaama meleeno kenŋi. Kaanagadeenj kewo sewanŋia mewutiwaajonj anŋiti, iyonoo dunj raragia ii kaanjadeenj riitanoo kenŋi. 13 *Kaenj ama kokaenj injiŋro, “Aisaianonj qaa monj kokaenj oorota eja, ‘Noo jigonanonj mono qamakooli miri koloowaatiwaajonj qabu.’ Qaa ii ejato, onjo ii utegogi kikekakasililin yonoo kobaa kaanja kolooja.”

14 Kaenj kolooro jaagoo ama lokonj ejemba ii jiwowonj jigononj iwaanonj kagi menj qeangonj onono. 15 Kaenj kolooroto, jigo gawonj galenj ano Kana qaa waa boi yonononj angoletoo meroti, ii iigi ano merabora jiwowonj jigononj qama “Hoosana! Deiwidwaa gbili oowe oowe!” jegiti, ii injiima uubologa mogi.

16 *Uu bologa moma kokaenj jenj mugi, “Merabora qaa qajuti, ii mojanj me qaago?” Jenj mugi kokaenj meleema onono, “Saanonj mojenj. Onjo kamban monjenj Buŋa qaa koi weenŋogi me qaago,

‘Giinonj mono merabora ano mera sayawo aju nenkejuti, ii kuma onona geenŋa tororo mepeseenj gomakeju.’”

17 Kaenj meleema onoma onomesaonj mare kolooro siti mesaonj Betani kema ero. Kianj.

Jiisasnoŋ fig gere monj qasuaaro gororonjoro.

Maak 11.12-14, 20-24

18 Eŋ umugawodeenj waama mombo sitinonj kema nenewaajonj komuro.

19 Nembanenewaa komunj kana goraayanonj fig gere* monj iima kawaa kanianonj keno. Kenoto, honja mende mokoloroto, qasenagadeenj iiro. Kaenj iima gere ii kokaenj jenj muro, “Giinonj mono kamban monjonj honŋa mombo mende ewa.” Kaenj jenj tegonj muro fig gere iikanonj mono iikanondeenj gororonjoro.

20 Gororonjoro gowokourutanonj ii iima aarunj kokaenj jegi, “Fig gerenonj mono nomaenj ama alanzanj pilitiknonj gororonjogoja?” 21 *Jegi Jiisasnoŋ kokaenj meleeno, “Niinonj qaa honja monj kokaenj injiŋowe mobu: Momalaari pondanj menj uuwoi mende ambuyati eenj, fig gerewaanonj iwoi kolooji, onononj iikayadeenj mende ambuyato, koi mono kaanagadeenj saanonj ambuyaga: Baanja kokawaa toyaajonj kokaenj jenj kotowuyaga, ‘Mono baanja koi qetegonj wama waama kema kowenonj amba.’ Kaenj jenj kotonj Anutu moma laariro mono iikawaa so koloowaa. 22 Naa iwoiwaajonj qisinj qama kooliwuti, ii kuuya buŋa qenj aowombaajonj moma laarigi mono buŋagia koloowaa.” Kianj.

Jotamemeya yonononj Jiisaswaa ku-usunjaajonj qisigi.

Maak 11.27-33; Luuk 20.1-8

23 Jiisasnoŋ jiwowonj jigowaa totonj uutanonj kema ejemba kuma onono jigo gawonj galenj ano kantriwaa jotamemeya tosaanja yonononj iwaanonj kougi. Kouma kokaenj qisinj mugi, “Gii kokanonj iwoi anjanj, ii mono morononj jenj kotonj gono amakejanj? Iikawaa ku-usunja ii mono morononj gono?”

* 21:13: Ais 56.7; Jer 7.11   * 21:16: Ond 8.2   * 21:19: Fig ii sambii gerewaa alia monj. Ii gawonjanonj komogi honja naanawoga kolooro mamaga nenkejju.   * 21:21: Mat 17.20; 1 Kor 13.2

²⁴ Qisij mug i kokaen meleema onono, “Niinon kaanagadeen qaa mon qisij onomanja. Ii meleema nombuti eenj, niinon kaanagadeen moronon ku-usun nono iwoi koi amakejenj, ii injjomanja. ²⁵ Jonon ejemba oomulu menj onoma laligoroti, iinon iikawaa ku-usunja ii daenkaya mero? Siwe Toyanon muro me balon toyanon mug?” Kaen meleema onono batugianon aminj moma kokaen jegi, “ ‘Ku-usunjanon Siwenonga asugiro,’ kaen jewonati eenj, iinon mono kokaen jewaa, ‘Ono mono naambaajon Jon mende moma laarin mug?’ Ii mende sokonja.

²⁶ Me ‘Balon ejembanonga asugiro,’ jewonati eenj, nononon mono ejemba tuuj yonoonon toroko moma amamaawonja. Kanageso kuuya yononon Jombaajon ‘Gejatootoo ejaga kolooja,’ jen laligoju.” ²⁷ Qaa kaen gosin Jiisasnong kokaen meleengi, “Ii mende mojon.” Kaen meleengi Jiisasnong kokaen injjoro, “Kaen kolooro niinon kaanagadeen iwoi koi amakejenjwaa ku-usunja moronon nonoti, ii mende injjomanja.” Kianj.

Mombaa merawoita yoroo sareqaa

²⁸ Jiisasnong sareqaa mon kokaen jero, “Ono qaa koi kawaajon nomaen romongjoju? Eja mon merawoita woi laligogi. Kamban monnon mangaranon meria mombaanon kema kokaen ijoro, ‘Merana, gii saanon kete noo wain kasa gawonon kema gawon mewa.’

²⁹ Kaen ijoro kokaen meleeno, ‘Nii togojen.’ Kaen ijoroto, kanagen qaaya iikawaajon moma bolin eleema kema gawon mero. ³⁰ Kawaa gematanon mangaranon meria mombaanon kema mutu meriaajon ijoroti, qaa iikayadeen ijoro. Ii ijoro qaa kokaen meleema jero, ‘Somatana, saanon kema.’ Kaen jeroto, kilen mende keno.”

³¹ Jiisasnong kaen jen qisij onono, “Woi yoroononga moronon mangaraa jeta ten kono?” Kaen qisij onono kokaen meleengi, “Meria mutuya iinon.” Kaen meleengi kokaen injjoro, “Niinon qaa hona toon mon kokaen injjowe mobu: Takis meme ejemba tiliqiligiawo ano kana somata emba yononon mono onjo unjuugun wala Anutuwaa bentoton uutanon ubuya.

³² * “Qaa iikawaa kania ii kokaen: Jon Oomulu ejanon onoonon kan Anutuwaa jaanon solananiwonatiwaa kania qendeeno onjo iwaa qaaya ii mende moma laarigito, takis meme ejemba tiliqiligiawo ano kana somata emba yononon mono ii moma laarin mug. Yononon ii moma laarin mugiti, onjo ii iima kilen kanagen kaanagadeen onoangia mende moma bolin aon eleema ii mende moma laarin mug.” Kianj.

Wain kasa gawon galen bologa yonoo sareqaa *Maak 12.1-12; Luuk 20.9-19*

³³ * Jiisasnong jero, “Sareqaa mon ii kokaen mobu: Balon toya monnon wain kasa gawon mon koma komoro. Koma komoma sopaya menj liligoro. Menj liligon wain juu somata jamonon mero. Iikanon waimbaa hona ama kanaanon rijjaagi apuyanon lalanon kemero. Wain juu somata ii jamonon menj wain yongoro mewubotiwaajon galen meme jake koriga kowiawo mero. Iwoi kuuya medaboron wain gawon galen tosaanja mokoloon onoma kokaen injjoro, ‘Mono gawon menj honaa bakaya onoangia menj bakaya toya nii nombu.’ Kaen jen gawon ii borogianon ama onomesaon kantri monnon kema laligoro.

³⁴ “Laligon laligoro hona momogoroti waa kambanja gbani 5 toriro kanon welenqeqeuruta tosia wasin onono galen yonoonon kema wain gawon

* **21:32:** Luuk 3.12; 7.29-30   * **21:33:** Ais 5.1-2

honaa bakaya mubutiwaajon jero. ³⁵ Jeroto, galen yononon ii unuama somonjon tosia koobinon sagorogoro unuj tosia unugi komugi tosia jamonon gilin unugi komugi. ³⁶ Kawaa gematanon welen eja tosaanja toroqen wasin onono mamaga koloogito, ii kaanjadeen horon ureen men ononji.

³⁷ “Kaen анги wain gawon toyanon qaa mongama jero, ‘Neenaa merana mono goda qen mubuya me nomaen?’ Kaen jen konoga ii anjaa meria wasiro yonoonon keno. ³⁸ Kenoto, wain gawon galen yononon meria iima batugianon kokaen amin moma jegi, ‘Iinon mono borosamoyaa toya koloaja. Ayo, mono men qenin komuro wain kasa gawonjonon mono ananaa bunaga koloowaa.’

³⁹ “Kaen jen qelanjin men somonjon giligi gawon seleenjen kemero qegi komuro. ⁴⁰ Wain gawon toyanon ii moma kan gawon galen ii mono nomaen ama onombaa?”

⁴¹ Jiisasnon kaen qisin onono kokaen ijogi, “Galen bologa ii mono kondeema japalelen men onombaa ano gawon galen dologa mokolon onoma wain kasa gawonja yonoo boronon ambaa. Yononon honja momogowaatiwaa kambanjonon bakaya tororo munkebuya.” ⁴² *Jiisasnon ii moma kokaen injjoro, “Bunja Terewaa qaa koi kamban monjen weenjogi me qaago,

‘Miri meme yononon jamo tando mon gema qen een mesaogi raroti, iikanon mono tando kombombanja kolooro mokoloogi.

Iikanon riiri mirinon mono gororonjon kamaan kombaa.

Ponjon tando ii kuuro jaanananon iinin qabunayawo kolooro waliingonkejon?’

⁴³ “Kawaajon kokaen injjowe mobu, Anutunon mono bentotonja ii unuama ejemba tuuj mon onono yononon iikawaa gawonja megi honja saanon koloonkebaa. ⁴⁴ Monjon tando wanja iikanon ritatannon kamaan qewaati, ii mono selia kotomotowaato, aen tando iikanon joloma tama mombaa qaganon kamaan kombaat, ii mono kuuya qenjanmenjanjowaa.”

⁴⁵ Jiisasnon kaen jero moma jigo gawon galen ano Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon sareqaaya ii moma kania moma asarin kokaen jegi, “Ii mono nonoojonja jeja.” ⁴⁶ Kawaajon ii men somonjowombaaajon mogito, ejemba tuuj somata yonoojon toroko moma amamaagi. Ejemba tuuj somata yononon Jiisaswaaajon mogi gejatootoo ejaga kolooro. Kian.

22

Maran lombambaa sareqaa

Luuk 14.15-24

¹ Jiisasnon mombo kanain sareqaanon qaa kokaen jero, ² “Siwewaa bentotonja ii kokawaa so koloaja: Kij eja Ponjon meriaajon maran (agomin aoo) lomban arenjon mozozongoro. ³ Mozozonjon welenqeqeuruta wasin onoma kokaen jero, ‘Niinon ejemba tosaanja maran lombanon kawutiwaajon mojen. Ono mono yonoonon qele kema kawutiwaajon injjowu.’ Kaen jero kema injjogito, ejemba yononon ii moma kawombaaajon togon silemale angi.

⁴ “Kawaa gematanon welenqeqeuruta tosaanja mombo wasin onoma kokaen jero, ‘Ejemba kawutiwaajon jeweti, mono iyonoonon kema kokaen injjowu: Mobu, niinon lombambaa nenena mozozongodaboronja raja. Noo bulmakao ejia ano bulmakao tosaanja unuaginij kelegiawo koloogiti,

* **21:42:** Ond 118.22-23

ii unjuy oonj qeragonij iwoi kuuya mono jojorinj eja. Onjo mono maranj lombanonj kawu.’

⁵ “Kaenj jero kenji ejemba yonjononj qaa iikawaa geja mende angito, lolomoninj tondu kenji. Tosianonj nene gawonjgianonj kenji tosanonj konkororo gawonjgianonj kenji. ⁶ Tosianonj kinj pombaa welenjgeqeuruta qelanjinj unjuama horonj ureenj onjoma unjugi komugi. ⁷ Komugi kinj pombaa irinja soono manjaqeqe tuunja wasinj onjono kema nama borosa meme eja ii kondeema onjoma taonj mirigia ii kuugi jero.

⁸ “Kawaa gematanonj kinjonj welenjgeqeuruta ii kokaenj injjoro, ‘Maranj lombanj mozozonjoninj jojorinj rajato, ejemba kawutiwaajonj jeweti, iyonjononj mono korisorononj kakawaa so mende koolooju. ⁹ Kawaaajonj onjo mono kana aogaranonj ano miri sombenja sombenja kanonj kema ejemba ii me ii mokolonj onjombuti, ii mono maranj lombanonj kawutiwaajonj jenj kaparanj koma kuuy onjombu.’

¹⁰ “Kaenj injjoro welenjgeqeurutanonj mesaonj kana enj kenjiti, iikanonj kema ejemba ii me ii mokolonj onjonjiti, ii korebore horonj kululuunj onjoma kagi. Mende gosinj onjonj ejemba awaa ano bologa kaanadeenj kanj maranj lombanj miri gojoma nene dunj liligonj ragi. ¹¹ Nene dunj liligonj ragito, kinjonj ii injimambaaajonj kanj iikanonj eja monj maranj lombambaa maleku taanja mende mouroti, ii iiro. ¹² Eja ii iima kokaenj ijoro, ‘Alana, gii maranj lombambaa malekuya mende mouma kilenj nomaembaajonj miri koi kawaa uutanonj kajaanja?’ Kaenj ijoro eja iikanonj qaaya bogoro oloj raro.

¹³ * “Kaenj raro kinj ponjonj welenjgeqeuruta kokaenj jenj kotonj onjono, ‘Mono eja ii menj kana boria somonjonj seleenjenj giligi pangamanonj kemeba.’ Iikanonj laligowuti, iyonjononj mono saama gigilaanj gobugia kigi qaro laligowuya. ¹⁴ Qaa iikawaa so Anutunonj ejemba seiseijanonj kawutiwaajonj jeroto, afaangoya yonjononj qaa ii anjalinj moma angonj koma kanj Anutunonj tuunj somata meweengonj onjonoti, mono iyonjoo batugianonj koubuya.” Kianj.

*Takis aambaa Jiisas angobato menj mugi.
Maak 12.13-17; Luuk 20.20-26*

¹⁵ Kawaa gematanonj Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonjononj kema aminj moma Jiisas qisinj qaawaa timbinonj hororo gbadoonj mubombaajonj arenja anji. ¹⁶ Arenj kaenj ama gowokouruta ano gawana Herodwaa paati alauruta tosaanja wasinj onjonj Jiisaswaanonj kanj kokaenj qisinj jegi, “Boi, giinonj eja honja koloojanj, nono ii mojonj. Giinonj ejemba tosaanja mende injisosoroonj tosaanja mende sureenj onjomekajanto, so motoonjononj gosinj nonomakejanj. Kawaaajonj kuunj gonji mende dogonj somata mende esuunj onjomekajanto, Anutuwaanonj kana ii qaa honjaa so kuma nonomakejanj. Giinonj Anutuwaanonj qaa dindinja iikanonj uuta ano kamaanjgeqeta motoondeenj kuuya jenj qindiinj ama nonomakejanj. ¹⁷ Kawaaajonj qaa koi kawaaajonj nomaenj romonjojanj, ii jena mobonj. Nono Siisa-kimbaajonj takis ama iikanonj Mooseswaa Kana qaa songiwonja me qaago?”

¹⁸ Kaenj qisigi arenja qolonjmolongoya moma kotonj kokaenj injjoro, “Oo uumeleembaa eja seleseleya, onjo mono naambaajonj qaawaa timbinonj ama nombombaajonj angobato menj nonju? ¹⁹ Saanonj takis aambaa monenja monj qendeema nonji iimaanja.” Kaenj injjoro silwa monenj monj menj kagi.

* **22:13:** Mat 8.12; 25.30; Luuk 13.28

²⁰ Kagi kokaen qisij onono, “Morowaa unayaga ano qataga ii koi oogita eja?” ²¹ “Oo ii Siisa-kimbaanona,” kaen meleema jegi. Jegi kokaen injjoro, “Kaen kolooro iwoi Siisa-kimbaa unayawo ii mono iwaa bunu munkebu. Iwoi Anutuwaa unayawo eji, ii mono Anutuwaa bunu qewu.” ²² Kaen injjoro iwaajon mamaga walingon mesaon seleengen kengi. Kian.

Koomunonga waawaataa Jiisas angobato men mugi.

Maak 12.18-27; Luuk 20.27-40

²³ *Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonkon) yononon ‘Komugiti, iyononon mende waabuya,’ jen laligogi. Kamban kanon yonoononga tosianon Jiisaswaanon kan kokaen qisij mun jegi, ²⁴ * “Boi, Moosesnon kokaen jen koton nononota eja, ‘Eja mon emba mero merabora mende koloogi komuro koganon saanon maloya men laligon gbili mekoloon muro dataa qa men laligowaa.’ ²⁵ Moba, kamban monnon daremun 7 laligogi. Dagia mutuyanon emba men laligon gbilia qaa een laligon komuro. Komuro koganon maloya ii mero.

²⁶ “Men laligon komuro koga monnon maloya ii mero. Mero kawaa gematanon koga monnon emba iikayadeen mero. Kaanondeen kaan daremun 7 kuuya yononon emba motoonggo iikayadeen men gbilia qaa laligon komudaborogi. ²⁷ Komudaborogi konoga malogia ii kaanagadeen komuro. ²⁸ Giinon ‘Komugiti, iyononon gbilin waabuya,’ jejanto, nono ii mende moma laarijon. Moba, eja 7 kuuya ii ororon waabuyagati een, emba motoonggo ii embagiaga megilaligorotiwaajon ama mono morowaa embiaga koloonaga?”

²⁹ Kaen qisigi Jiisasnon meleema kokaen injjoro, “Ono qaa jen soaju. Uumeleembaa Bunu Tereya ano Anutuwaa ku-usuna mende moma kotojutiwaajon mono jinjaun amakeju. ³⁰ Onanon, koomunonga waama kamban iikanon loemba mende koloowuyato, gajoba yononon Siwe gomanon laligojuti kaana koloon laligowuya.

³¹ “Mobi! Komugiti, iyononon gbilin waabutiwaa qaaya Anutunon onoojon jeroti, ono ii mono weengogi me qaago? Qaa ii kokaen, ³² * ‘Niinon Anutu Aabrahambaa Ponj, Aisakwaa Ponj ano Jeikobwaa Pongga laligon waama laligojen.’ Anutunon koomuya yonoo Pongga qaagoto, laaligo kombombana laligojuti, mono iyonoo Ponggiaga laligoja.” ³³ Jiisasnon ejemba tuun somata kaen kuma onono moma walingogi. Kian.

Jojopan qaa wana woi ii nomaen?

Maak 12.28-34; Luuk 10.25-28

³⁴ Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonkon) yononon Jiisas qisij mugileleema jen sororogoro qaagia bogoroti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon moma kan ajoroogi. ³⁵ *Yonoononga boi mon Kana qaa tororo moma kotoroti, iinon kan Jiisas timbi ama kokaen qisij muro, ³⁶ “Boi, Mooseswaa Kana qaa uutanon naa jojopan qaa ii wana somata kolooja?”

³⁷ *Qisij muro meleeno, “Wana somata ii kokaen, ‘Gii uuga, unaga ano roromongoga jumuna iikanon mono Ponj Anutuga jopagon laligowa.’ ³⁸ Iikanon mono jojopan qaa wana ano uuta kolooja. ³⁹ *Jojopan qaa iikawaa alia ii kokaen, ‘Geenwa jopagon aonkejani, iikaanideen mono

* **22:23:** Apo 23.8 * **22:24:** Dut 25.5 * **22:32:** Eks 3.6 * **22:35:** Luuk 10.25-28 * **22:37:**

ejemba kuuya jopagon onoma laligowa.’⁴⁰ Jojopan qaa woi ii mono Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoonon Buju Tere kuuya iikawaa wanaga kolooja.” Kian.

Kraist ii kin Deiwidwaa Pona ano gbiliga.

Maak 12.35-37; Luuk 20.41-44

⁴¹ Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon kan ajoroogi Jiisasnon kokaen qisin onono, ⁴² “Ono Kraistwajaan nomaen moju? Iinon mono morowaa meriaga kolooja?” Kaen qisin onono meleema ijogi, “Mono kin Deiwidwaa gbiliaga kolooja.”

⁴³ Ijogi moma injoro, “Kaen koloojato, nomaen ama Unja Toroyanon Deiwid sololoon muro iwajaan ‘Neeana Ponna,’ qama kokaen jero,

⁴⁴ *Anutunon nama noo Ponna kokaen ijoro, Giinon mono kan noo boro dindinanon rana niinon kamban biwianon kereuruga riin riitama haamo ama onoma goo kana baaganon onooma.

Kamban ii kan kuuwaatiwaa so mono asamararanon koi raba.’

⁴⁵ Deiwidnon ajo kaen jer qata ‘Noo Ponna’ jeja. Ponna jer mono nomaen ama iwaa gbilia kaangadeen koloonaga?”

⁴⁶ Kaen injoro iikawaa kitia mononon mon meleemabaajon amamaan qaagia bogoro nanji. Somaqa iikanondeen kuuya yononon Jiisas mombo qaa mombaa qisin mubombaajon kokodundun ama mesaogi. Kian.

23

Uumelembaa selesele laaligowaa galej meme qaa

Maak 12.38-39; Luuk 11.43, 46; 20.45-46

¹ Kamban kanon Jiisasnon ejemba tuunlelebe ano gowokouruta ii kokaen injoro, ² “Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon Mooseswaa jinaron dun raranon rama Kana qaawaa kania ku-usun qaganon kuma onomakeju. ³ Kawaajon qaa kuuya jer koton onomakejuti, ii mono ter kombuto, nanamemengia ii mono mende otaawu. Yononon qaa jegianon jer asarinkejuto, iyangio ii mende otaankeju. Kawaajon mono ii kaanja mende amakebu.

⁴ “Yononon qaaya qaaya jer koton iikawaa qaqan binawo ii ejemba sawingianon amago anji ii angowombaajon bimooro jarambaran amakejuto, iyangio ii boro susugia melaa mononon ilaan onombombaajon wosomogia mon mende enkeja.

⁵ * “Yononon nanamemengia kuuya ejembanon injibutiwaajon ama menkeju. Baibel qaa kota (memori jawo) irimun kasa bokisgia men somariin asuganon gendeema Bunja momogiaajon awelegon aonkeju. Malekugiaa susuyanon akadamuwaa goubire somasomata men mondonkeju.*⁶ Yononon jejelombanon dun rara mutuyanon jegenjegen rabombaajon momakeju ano qamakooli mirinon jaageqeyanon eu rabombaajon siina momakeju. ⁷ Maaketnon me kananon ejemba injigi jolongia jewutiwaajon moma ‘Oo somatanana,’ qagia kaan qabutiwaa siina momakeju.

* **22:44:** Ond 110.1   * **23:5:** Mat 6.1; Jan 15.38; Dut 6.8   * **23:5:** Baibel memori jawo irimun kasia ii Duteronomi 6.8 qaa iikawaa so oro selianon men palapanganon me qoi kaanja borogianon somongon laligogi. Malekugiaa susuyanon akadamuwaa goubire bewesonon men mondon laligogiti, ii Anutuwaaja ejemba honja toon koloogitiwaa aiweseya kolooro.

8 “Yononon kaen amakejuto, motoonngo iinon onjo Boigia kolooro onjo kuuyanon iwaa uumeleen alauruta koloou. Kawaajon onjo qagia boinana qabutiwaaajon mende mobu. 9 Motoonngo iinon Mangia koloouja. Iinon Siwe gomanon laligojiwaaajon balon eja mombaajon nonoo Manana qa kaen mende qabu. 10 Kraist motoonngo niinon onjo somatagia koloolej. Kawaajon onjo qagia ‘Somatanana,’ qabutiwaaajon mende mobu.

11 * “Kaen qaagoto, onjo batugianon monnon yanja koloouji, iinon mono welen qen onjoma laligowa. 12 * Kaen laligowaato, monnon iyanjaa uuta men ubaati, Anutunon mono ii men kamaan mubaa. Monnon iyanjaa uuta men kamaawaati, Anutunon mono ii men uma mubaa.

Jiiasnon Farisii yonoojon qama wanjinjigon ‘Ye!’ jero.

Maak 12.40; Luuk 11.39-42, 44, 52; 20.47

13 “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjonon ejemba! Onjo uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaaajon mono qama wanjinjigon ‘Ye!’ jejen. Ejemba Siwewaa bentoton uutanon keububotiwaana naguya koma somonjonkeju. Onjoangio iikawaa uutanon mende keuju ano tosanon iikawaa uutanon keubombaajon anjuti, onjo ii somonjon anjon koma onjomaakeju. 14 Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjonon ejemba! Onjo uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaaajon mono qama wanjinjigon ‘Ye!’ jejen. Onjo malo yonoonon miri iwoi bidaan baagon anjalij onjomaakeju ano qabunagia koloowaatiwaaajon ama qamakooli koriga koriga qama koolij totogianon qenkeju. Kawaajon Anutunon qaagia jen tegon ironja uuta meleeno onjo qagianon ubaa.

15 “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjonon ejemba! Onjo uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaaajon mono qama wanjinjigon ‘Ye!’ jejen. Onjo monnon Juuda ejemba mon koloowaatiwaaajon kaparan koma koweya koweya koton balon balon liligonkeju. Kaen angi monnon Juuda anana nanamemenon qokotaawaati, ii mono kuma soon mugi gere siawaa bunja koloowaa. Onjoangia kaanja qaagoto, indina woi onjoangia unjuugun kileqileewaa.

16 “Jaagianon gooro ejemba borogianon men unjuamakejuti, lombo onjo qagianon ubaatiwaaajon mono qama wanjinjigon ‘Ye!’ jejen. Onjo qaa kokaen jenkeju, ‘Monnon jiwowon jigowaa qatanon qaaya jojopan qaanon jen kotiiwaati een, iikanon mende kotiiwaato, monnon jiwowon jigowaa iwoi goulonon memeta iikawaa qatanon jojopan qaaya jewaati een, jojopan qaa iikanon mono somonjon mubaa.’

17 “Oo jaagoo ejemba nekonja! Iwoi goulonon memeta ano jiwowon jigo woi yoroononga naa iwoinon uuta koloouja? Goul yanjo kowoga mende kolooujato, jiwowon jigowon angi iikanon mono ii men kobooja.

18 “Qaa mon kokaen jenkeju, ‘Monnon alatawaa qata qama qaaya jojopan qaanon jen kotiiwaati een, iikanon mende kotiiwaato, monnon nandun mamatewoo alatanon eji, iikawaa qata qama jojopan qaaya jewaati een, jojopan qaa iikanon mono somonjon mubaa.’

19 “Oo jaagoo ejemba! Nandun mamatewoo ano alata yoroononga naa iwoinon uuta koloouja? Nandun yanjo kamaanqeqeta kolooujato, alatanon angi iikanon mono nandun men kobooja. 20 Kawaajon monnon alatawaa qanon qaaya jojopan qaanon jen kotiiwaati, iinon alata ano iwoi kuuya alatanon eji, mono iikawaa qanon qaaya jen kotiiwaa.

* 23:11: Mat 20.26-27; Maak 9.35; 10.43-44; Luuk 22.26 * 23:12: Luuk 14.11; 18.14

²¹ “Morḡonḡ jiwowonḡ jigowaa qanonḡ qaaya jojoponḡ qaanonḡ jenḡ kotiiwaati, iinonḡ monoḡ jigoḡ iikawaa anoḡ iikanonḡ kотиinḡ laligoji, iwaa qanonḡ qaaya jenḡ kotiiwaa. ²² *Kaanḡadeenḡ morḡonḡ Siwewaa qanonḡ qaaya jojoponḡ qaanonḡ jenḡ kotiiwaati, iinonḡ Anutuwaa jinḡkaronḡ dunḡ anoḡ iikanonḡ raji, iwaa qanonḡ qaaya jenḡ kotiiwaa.

²³ * “Oo Kana qaawaa boi anoḡ iikawaa kaparanḡkonḡkonḡ ejemba! Onoḡ uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianonḡ ubaatiwaajonḡ monoḡ qama wanjinḡjigonḡ ‘Yei!’ jejenḡ. Onoḡ nembanene kuuya mendeema bakaya 10 iikanonḡa motoonḡgo Anutuwaa bunḡa qenḡkeju. Danḡe, raki anoḡ kiesopa ii kaanḡadeenḡ mendeema tenonḡga motoonḡgo ii Anutuwaa bunḡa qenḡkeju. Nandunḡ ii tororo amakejuto, Kana qaawaa kota wanḡa koi monoḡ uugunḡ mesaonḡkeju: Gii ejemba batugianonḡ nanamemenḡ dindinḡa otaanḡ kianḡkomunḡ aonḡ qaa pondanḡ otaanḡ laligowa. Qaa wanḡa ii monoḡ kaparanḡ koma otaanḡ laligowu anoḡ qaa melamelaa ii kaanḡagadeenḡ mende uugunḡ mesaowu. ²⁴ Jaagia gooro ejemba borogianonḡ menḡ unḡuamakejuti, onḡ jenḡgeranḡ apuwo newubotiwaajonḡ apugia saiyanonḡ gosinḡkejuto, oro somata kamel ii tondu gogonḡkeju. ²⁵ Oo Kana qaawaa boi anoḡ iikawaa kaparanḡkonḡkonḡ ejemba! Onoḡ uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianonḡ ubaatiwaajonḡ monoḡ qama wanjinḡjigonḡ ‘Yei!’ jejenḡ. Onḡ hamo qenḡ aowombaaajonḡ qambi anoḡ amanenewaa selia songbama yagonḡkejuto, onḡonḡgiaa dogo otokogia mende galeḡ koma iwoi tondu goronḡgonḡ nepaqepalo anḡi iikanonḡ uugia saa qero laligoju.

²⁶ “Oo jaagoo eja Kana qaawaajonḡ kaparanḡ komakejani, gii monoḡ wala qambi waa uuta songbana selianonḡ kaanḡagadeenḡ tataanḡkota koloowaa. ²⁷ *Oo Kana qaawaa boi anoḡ iikawaa kaparanḡkonḡkonḡ ejemba! Onoḡ uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianonḡ ubaatiwaajonḡ monoḡ qama wanjinḡjigonḡ ‘Yei!’ jejenḡ. Onḡ qasiriwaa maripoonḡa songbanḡi taanḡa koloojuti, monoḡ iikawaa so kolooju. Selegianonḡ iimasiiḡsiḡngiawo kaanḡa koloojuto, qasiriwaa uutanonḡ qamo sii anoḡ iwoi arokuukuuyawo eji, iikaanḡanonḡ monoḡ onḡoo uugia saa qenḡ eja.

²⁸ “Iikawaa so onḡ kaanḡagadeenḡ ejemba jaagianonḡ onḡanonḡ dindinḡa tani koloonḡkejuto, uumeleembaa selesele tani anoḡ qewolononḡ monoḡ uugia saa qero laligoju.

Bologa memewaa ironḡa
Luuk 11.47-51

²⁹ “Oo Kana qaawaa boi anoḡ iikawaa kaparanḡkonḡkonḡ ejemba! Onoḡ uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianonḡ ubaatiwaajonḡ monoḡ qama wanjinḡjigonḡ ‘Yei!’ jejenḡ. Onḡ gejatootoo ejemba yonḡoo qasirinonḡ simenḡ kuunḡ menḡkeju anoḡ ejemba solanḡa yonḡoo jamo kobaagia menḡjerenḡgonḡkeju. ³⁰ Kaenḡ ama kokaenḡ jenḡkeju, ‘Nononḡ ambosakonana yonḡoo kambanonḡ laligowonagati eenḡ, monoḡ yonḡowo mende toroqeninḡ gejatootoo ejemba yonḡoo sagianonḡ monoḡ nonoo qanananonḡ mende unaga.’

³¹ “Kaenḡ jenḡ iikanonḡ onḡonḡgio gejatootoo ejemba unḡugiti, iyonḡoo esaurugia koloojuti, monoḡ qaa ii nanḡonḡ jenḡ danḡunu kaanḡa nanju. ³² Kawaaajonḡ ambosakonḡgianonḡ sinḡisonḡgo kanainḡ anḡiti, iikawaa so onḡ monoḡ toroqenḡ kuuya andaborowu.

* **23:22:** Ais 66.1; Mat 5.34   * **23:23:** Lew 27.30   * **23:27:** Apo 23.3

33 *³³“Oo Farisii, onjo mono qato melaa kaanja koloouju. Anutunonj qaa-gia jen tegoro gere sianonj kemebubotiwaajonj mono nomaenj umburatinj kembuyaga? Ii mono amamaawuya. ³⁴ Kawaajonj mono mobu, niinonj gejatootoo ano momakooto ejemba ano Kana qaawaa boi wasinj onjombe onjoonj kawuya. Kagi yonjoononga tosaanja ii unugi komuwuya ano tosaanja maripoononj unuwuya. Tosaanja qamakooli mirigianonj ororaanj onjoma qaagia jen tegonj oolinonj onjootinj konjoma onjongi taonja taonja kanonj kemakebuya.

35 *³⁵“Eja solanja Aabelwaa sayanonj kamaaro iikanonja kanainj unuj kouma laligonj Zekaraia jiwowonj jigo kowoga ano siimolonj alata yoroo batugaranonj qegi saya kamaaro iikanonj tegoro. Ejemba solanja yonoo sagia balanonj molaanj laligogiti, sa kuuya iikawaa ironja mono onjoo qagianonj ubaa. ³⁶ Niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Sagiaa ironja kuuya ii mono ejemba kete laligojuti, mono onjoo qagianonj uro Anutunonj ironja meleema onjono mobuya.”

Jiisasnonj Jerusalem kanageso jopagonj onjono.

Luuk 13.34-35

³⁷ Jiisasnonj jero, “Oo Jerusalem Jerusalem, onjo gejatootoo ejemba unugi komugi Anutunonj ejemba wasinj onjono onjoononj kankejuti, ii jamononj unugi komunkeju. Kuru nemujanonj meraboraanja enganja baatanonj ama kojooonj onjomakeji, niinonj mono iikawaa so kambanja kambanja goo kanagesouruga kotama kololonj onjomambaajonj moma laligoweto, onjo ii togonj laligonj kougii. ³⁸ *Mobu, Anutunonj mono jigo mirigia gema qero saoyagadeen ewaa.

³⁹ *³⁹“Kaenj ewaato, niinonj kokaenj injijowe mobu, Onjo nii mombo mende niibuya. Kanagenj kambanj monj kanj kuuro iikanonj niima kokaenj jewuya, ‘Pombaa qatanonj kanj nononji, Anutunonj mono ii kotuegonj muba.’ Kianj.”

24

Jiwowonj jigolonj kondemondéenj koloowaa.

Maak 13.1-2; Luuk 21.5-6

¹ Jiisasnonj jiwowonj jigo mesaonj kamaaro gowokourutanonj iwaanonj kanj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj miri ragiti, ii Jiisas qendeema mugi.

² Qendeema mugi meleema kokaenj injijoro, “Miri kuuya ii saanonj injijuto, niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Ii mono kondeengi miriwaajamo monj ii jamo mombaa qaganonj mende ewaato, qeqelala saoyagadeen ewaa.” Kianj.

Kakasililinj ano sisiwerowero koloowaa.

Maak 13.3-13; Luuk 21.7-19

³ Jiisasnonj Oil gere baanjonj kema raro gowokourutanonj iyanjia siri iwaanonj kanj kokaenj qisinj mugi, “Boi, qaa jejanj, iikawaa honja mono naa kambanonj asugiwaajamo ano giinonj kana balombaa kambanja tegomambaajonj ambaati, iikawaa aiweseyanonj mono nomaenj asugiwaajamo? Ii saanonj ninjowa.”

⁴ Kaenj qisinj mugi meleema kokaenj jero: “Monjonj angomokolonj ano jinjauj kembubotiwaajonj mono galenjia menj laligowu. ⁵ Ejemba magananonj asuginj noo qananonj kokaenj jewuya, ‘Niinonj Hamoqeqe Toya

* **23:33:** Mat 3.7; 12.34; Luuk 3.7 * **23:35:** Jen 4.8; 2 Hist 24.20-21 * **23:38:** Jer 22.5 * **23:39:** Ond 118.26

Kraist koloorej.' Kaen jen ejemba mamaga tiligon onjombuya. ⁶ Ono manjawaa bujuya ano otona koloon kema karo momakebuya. Ii moma jengia orowabotiwaajon mono galengia mewu. Iwoi kaanja ii waladeen koloowaatiwaa jejetaga. Ii koloowaato, balombaa kambanjon mono iikanondeen uulanjowo mende tegowaa.

⁷ "Kantri monjon kantri mon unjowombaaajon waabuya. Ejemba tuun monjon tuun mon yonowo aron qej aowombaaajon waabuya. Gomaņa gomaņa kanon bodia bodia koloowaa ano nan somasomata ii qonjoma menj namo meleeno kemenkebaa. ⁸ Iwoi kuuya ii emba korowonon masu kanain unjokejiwaa so. Balombaa kambanjonon mono iikawaa so kanain tegomambaaajon ambaa.

⁹ *"Kaen ambaato, kamban kanon tosianon onjo uugia meleengitiwaaajon ama gawman yonoo boronon onjoonji siimbobolo ama onjoma unjui komuwuya. Kantri kuuya yononon noojona ama kazi ama onjomakebu. ¹⁰ Kamban kanon maganon momalaarigia mesaon anjonan menj kazi ama aowuya. ¹¹ Gejatootoo ejemba takapolakaya maganon asuginj ejemba mamaga kilikalu menj onjoni jinjanj qej kemakebuya.

¹² "Jeulalan Toyanon seinj ejemba galen koma onjombatiwaaajon ama uumeleen ejemba seiseiya yonoo uugianon olomooro uujopagianon loorin zolologowaa. ¹³ *Monjon kaparanj koma kotiin bor qej nama laligoro balombaa kambanjon tegowaati, iinon mono oyanboyon bunja qej aowaa. ¹⁴ Anutuwaa bentonjaa Oligaa Bunja koi mono waladeen namowaa kantria kantria kuuya kanon jen seigi kanageso so nanjonjo qaaya mogigo balombaa kambanjon iikawaa gematanon tegowaa. Kianj.

*Jerusalem sitiwaa kondemondoenj uuduuduyawo
Maak 13.14-23; Luuk 21.20-24*

¹⁵ *"Gejatootoo eja Danielon kondemondoenj uuduuduyawo kawaa qaaya jerota eja. Qaa iikawaa so tosianon kanj kondemondoenj ano iwoi anjonjorayawo ii jiwowonj jigo toroyanon angj nano iibuti, qaa koi weengowagati, iinon mono saanon geja ama moma kotowa. ¹⁶ Kamban iikanon Judia prowinsnon laligowuti, ononon mono misingon horon baanjon kembu. ¹⁷ *Miri kosianon sombenon laligowaati, iinon mono kamaanj geso iwoiya memambaaajon miri utanon mende uba. ¹⁸ Gawonon kema laligowaati, iinon mono kaanagadeenj malekuya memambaaajon elema mirinon mende kema.

¹⁹ "Ye! Emba korowo ano merabora ajunon yononon kamban iikanon nomaen uulanjowo kembuya? ²⁰ Kawaajon iwoi ii konjuru me Sabat kendombaa kambanjon mende koloowaatiwaaajon mono qama koolinjebu.

²¹ *"Ii kokaembaajon: Kamban iikanon kakasililin jekania boorongoya koloowaa. Kakasililin soya kaanja ii wala eenanon kamban monjenj mende kolonj ero. Anutonon iwoi kuuya mokoloroti, kamban iikanondeen kanain kamban kokanon laligon kouma kamban biiwianon monj mende kolooro. Wala eenanon mende kolooro ano kanagenj kamban monjon mombo mende koloowaa. Kawaajon mono qama koolin laligowu. ²² Ponjon kokojinjinj kamban ii mende menj torinagati een, ejemba kuuyanon mono tiwilaadaborowuyagato, ejemba iyanjaajon meweengon onjoni, iyonjoonj ama ween iikawaa jangoya ii menj toriwaa.

* **24:9:** Mat 10.22 * **24:13:** Mat 10.22 * **24:15:** Dan 9.27; 11.31; 12.11 * **24:17:** Luuk 17.31 * **24:21:** Dan 12.1; Ais 7.14

23 “Kamban iikanonj kokaen jewuya, ‘Mobu! Kraistnonj koi laligoja,’ me ‘Iibu! Hamoqeqe Toyanonj endu nanja.’ Monjonj kaen jewaati een, ii mono mende moma laariwu. 24 Ii kokaembaajonj; Hamoqeqe toya qolonmolongoya ano gejatootoo ejemba takapolakaya asugin angoleto ano aiwese somasomata megii letombuya. Kaen letonj Anuntunonj ejemba iyañaajonj meweengonj ononoti, ii kaanagadeen enkalolonj menj onjombutiwaajonj angobato menj kaparanj kongi jinjaunj qewubo. Onj galengia awaagadeen menj aonj laligogi ii amamaawuya. 25 Mobu! Niinonj iwoi kuuya ii mende kolooro waladeen injjowe modaboroju.

Siwe gomambaa Eja honjanonj asugiwaa.

Maak 13.24-27; Luuk 21.25-28

26 * “Kawaajonj ‘Hamoqeqe Toyanonj balonj qararanjkonjkonjanonj laligoja,’ kaen jegi mobuti een, iikanonj mono mende kembu. Me ‘Mobu! Kraistnonj miri kawaa uitanonj asugin raja,’ kaen injjogi ii mende moma laariwu. 27 Ii kokaembaajonj; Siwe gomambaa Eja honjanonj mombo kawaati, kamban ii mono oobiliwaa so kokaen koloowaa: Ii weenj koukoutanonjga pilitik bilisik ama leegenj weenj kemekemetanonj sokoma asarinj keno iijonj, iinonj mono iikawaa so asugiwaa.

28 * “Oro gisaganonj mongenj ewaati, mambonkarara yonjononj iikanonj horonj ajoroonjkejuti, mono iikawaa so koloowaa.” Kianj

Siwe gomambaa Eja honjanonj asugiwaa.

Maak 13.24-27; Luuk 21.25-28

29 * “Konjajilinj kamban iikanonj tegoro iikanondeen weenj jaayanonj injanj kono koiñonj umunj kombaa.

Sengelao yonjononj sombinonjga tegonj kamaawuya ano

sombinonj utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragia mesaonj enkalolonj anjji soowaa.

30 * Kamban iikanonj Siwe gomambaa Eja honja aiweseyanonj sombinonj asugiro iibuya. Kamban iikanonj namowaa kanageso kuuya yonjononj jinjenj qama saabuya. Saama Siwe gomambaa Eja honja iinonj sombimbaa koosu qaganonj karo iibuya. Ku-usunja somatanonj sakondindinjawo asuganonj asugiro asamararaja iibuya. 31 Karo iigi romonj qaita monj uugi otonja kotakota mogi Siwe gajobauruta wasinj onjono yonjononj ejemba Anuntunonj iyañaajonj meweengonj ononoti, ii balonj goraaya teete eugenj emugenj iikanonja kopepereen onjoma unjuambuya. Kianj

Noronj gerewaa sareqaa

Maak 13.28-31; Luuk 21.29-33

32 “Onj noronj gere iima tania romonjonj sareqaa koi mobu. Borianonj apuyawo kolooro sengia lonjgogi ii iima moma kokaen jenkeju, ‘Weenj kambanja mono dodowija.’ 33 Onjononj kaanjadeen aiwese iikawaa so asugiro iima moma asarinj kania kokaen jewu, ‘Jiisasnonj mono nagunonj dodowija.’

34 “Niinonj qaa honja monj kokaen injjowe mobu: Ejemba koi kete namononj laligojuti, iyonjononj mende komugi iwoi kuuya jejenj, ii mono iyonjoo laaligo kambanganonj koloowaa. 35 Sombinj namononj goronj qewato, noo Bunja qaananonj mono kamban monjonj mende aliwaa. Kianj

* 24:26: Luuk 17.23-24 * 24:28: Luuk 17.37 * 24:29: Ais 13.10; 34.4; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15; Ais 6.12-13 * 24:30: Dan 7.13; Zek 12.10-14; Ais 1.7

Jiisas kawaatiwaa kambanja ii moŋnoŋ mende moja.

Maak 13.32-37; Luuk 17.26-30, 34-36

³⁶ “Siwe gomambaa Eja hoŋanoŋ kawaato, naa kambanoŋ kaŋ kuuwaati, iikawaa weeŋa me aua kambanja ii moŋnoŋ moŋ mende moja. Siwe gajobanoŋ ii mende moju. Anutuwaa Merianoŋ kaŋagadeeŋ ii mende moja. Amanoŋ aŋodeeŋ ii moja. ³⁷ *Wala eeŋanoŋ Nooawaa kambanoŋ eŋembanonŋ laaligogia qemasoleŋ qaganonŋ laligoŋ meŋ kileegiti, iikawaa so mono Siwe gomambaa Eja hoŋanoŋ mombo kawaatiwaa kambanoŋ koloowaa.

³⁸ “Apu gboulu somatanoŋ mende karo waladeeŋ iikanonŋ eŋemba nene lomboŋ ama apu kotiga neŋ embaqemba sewanaaŋonŋ aŋgi kema karo agimiŋ aonŋ laligogi. Nanamemeŋ kaeŋ ama meŋ qemasoleŋ laligogi Nooanoŋ waŋgo uutanonŋ uroti, weeŋ iikanonŋ tegoro. ³⁹ *Tegoro naa iwoi koloowaati, ii mende mogi apu gboulu somatanoŋ kaŋ jinoŋa qaa tiwilaanŋ oŋono. Kanageŋ Siwe gomambaa Eja hoŋanoŋ mombo kawaati, kambanŋ iikanonŋ eŋembanonŋ kaŋiadeeŋ qemasoleŋ ama laligoŋ tiwilaawuya.

⁴⁰ “Kambanŋ iikanonŋ eja woi gawonoŋ laligori yoroonoŋga moŋ meŋ moŋ mesaowuya. ⁴¹ Kaŋiadeeŋ emba woi taweŋ orasiŋ rabaoti, iyoroonoŋga moŋ meŋ moŋ mesaowuya.

⁴² “Poŋnoŋ kawaatiwaa kambanja me auaya mende moŋutiwaajoŋ mono uugbiligibili laligowu. ⁴³ *Gbili laligowombaa qaa koi mono moma kotowu: Gomantiŋanoŋ kikekakasililiŋ ejanonŋ naa kambanoŋ me auanoŋ kawaati, miri toyanonŋ ii monagati eeŋ, iinoŋ mono gbili rama miria awaagadeeŋ galenŋ mero qosoma umambaajoŋ amamaawaa. ⁴⁴ Oŋo ‘Siwe gomambaa Eja hoŋanoŋ kambanŋ kokanoŋ mende koubaa,’ jeŋ romoŋgogi iinoŋ mono kambanŋ iikanondeeŋ koubaa. Kianŋ.

Gawoŋ ejanonŋ silemale laligoŋ tiwilaaro.

Luuk 12.41-48

⁴⁵ “Kaeŋ kolooro gawoŋ meme eŋemba batugianoŋ moronoŋ tirinŋ kotoŋ tosaŋa unuuguja? Tosianoŋ zololoŋgoŋ gawoŋ mesaogi moŋnoŋ momakooto awaawaa qaganonŋ kaparaŋ koma pondanŋ meŋkeji, iinoŋ mono simbawoŋawo kolooja. Miri toyanonŋ nanamemeŋa gosinŋ iima moŋgeŋ kema miriaa ilawoilaya ii borianoŋ ano galenŋ koloowaa. Galenŋ kolooŋ welenqeqeuruta ijorotiwwaa so kalaŋ koma kambanŋ dindinoŋ unuagiŋkebaa. ⁴⁶ Kaeŋ kalaŋ koma oŋoma laligoro toyanonŋ eleema kaŋ iikaŋ iima ‘Mono simbawoŋawo kolojanŋ!’ jewaa.

⁴⁷ “Niinoŋ qaa hoŋa moŋ kokaeŋ injjowe mobu: Toyanoŋ ‘Mono simbawoŋawo kolojanŋ!’ jeŋ esuhinaya kuuyaa galenŋ kuuŋ mubaa. ⁴⁸ Kuuŋ mubaato, gawoŋ meme bibilokoya iinoŋ uutanonŋ romoŋgoŋ kokaeŋ jewaati eeŋ, ‘Poŋnaa kaka kambanoŋ mono koriga eja.’ ⁴⁹ Kaeŋ jeŋ kanaŋ gawoŋ meme eŋembauruta unuŋ ureeŋ aonŋ jejelomboŋ ama aiisoŋ apu kotiga neŋ uuta sooro eŋkalolonŋ silemale kolooŋ laligowaa.

⁵⁰ “Kaeŋ laligoŋ kambanŋ moŋnoŋ poŋa koubaatiwaajoŋ mende mam-bombaati, mono iikanondeeŋ koubaa. Kambambaajoŋ imowamo ulumbu-luŋ laligoro mono aua iikanondeeŋ kouma ⁵¹ geŋ japaleŋ meŋ muŋ jeŋ koto-ro uumelembaa eŋemba seleseleya kaŋa gere sianonŋ kemeŋ siimbobolo mobaa. Kaeŋ moma saama gigilaŋ gobugia kigi qaro laligowuya.” Kianŋ.

* 24:37: Jen 6.5-8

* 24:39: Jen 7.6-24

* 24:43: Luuk 12.39-40

25

Emba saraj 10 yonjoo sareqaa

¹ *Jiisasnoj jero, “Mombo kamanjati, kambanj iikanonj Siwewaa bentonja ii kokaenj koloowaa: Maranj lombanj kambanjonj emba saraj jumunja ten yonjononj ‘Eja bujawo aitonjgowonja,’ jenj kiwagia menj kananonj kenji. ² Yonjoononjga 5 ii momakootogiawo koloogito, tosaanja 5 ii nekonja.

³ Nekonja yonjononj kiwagia megito, gere (koinsare) kelega* mende menj kenji. ⁴ Momakootogiawo yonjononj kiwagia ano koinsare kele kaarogia kaanagadeenj menj kenji. ⁵ Kenji eja bujanonj uulanjawo mende karo mambonji kambanj korirotiwaajonj kuuya yonjoo jaalologia bombonj mero usugonj gaonj egi.

⁶ “Gaonj egito, gomantiinja biiwianonj monjonj romunj qero qa kokaenj mogi, ‘Mobu, eja bujanonj mono kaja-oo! Mono iwaanonj kema aitonjgowu.’

⁷ Qa ii moma emba saraj ten ii kuuyanonj waama kiwagia menj meagonj ootirigi. ⁸ Ootirigi nekonja yonjononj emba momakootogiawo yonjoononj kanj kokaenj jegi, ‘Nonoononj kiwa bogojiwaajonj onjononj mono koinsare kelega tosia nonombu.’

⁹ “Kaenj jegi momakootogiawo yonjononj meleema kokaenj jegi, ‘Qaago! Ii onjo ano nono mende sokoma nonombaa. Kawaaonj mono sii mirinonj kema onjoanjiiaa koinsare kelega sewanja mewu.’

¹⁰ “Kaenj jegito, yonjononj koinsare kelega sewanja mewombaajonj kema kananonj laligogi eja bujanonj mono iikanondeenj kouro. Emba saraj jojorinj nanjiti, iyonjononj kema iwo aitonjgonj maranj lombanj miri uutanonj ugi nagu konji. ¹¹ *Emba saraj stuanonj kenjiti, iyonjononj kaanagadeenj kanagenj kouma nagu qenj kokaenj qagi, ‘Ponj Ponj, mono nagu metaama nonomba!’

¹² “Kaenj qagito, kokaenj meleema jero, ‘Qaago! Nii onjo mende moma onjonjen. Qaa ii honjaga injjojen.’ ¹³ Jiisasnoj sareqaa kaenj menj gowokouruta ii qaa kokaenj injjoro, “Onjo nii kamambaa kambanja me auaya mende mojutiwaajonj mono uugbilighili laligowu.” Kianj.

*Monej esu galej kongitiwaa sareqaa.**Luuk 19.11-27*

¹⁴ * “Mono sareqaa kokawaa so koloowaa: Eja monj gomana mesaonj koriganonj kantrinj monjenj kemambaajonj moma welenjqequeuruta onjoono kagi monej esuhinaya galej koma onjombutiwaajonj jenj kotonj onjoma borogianonj ano. ¹⁵ Gawonj memegia gosinj honja dawo koloowaatiwaa so moma gawonj meme eja mombaajonj monej esu 5 (Kina 20,000) munj monj monej esu woi (Kina 8,000) munj monj motoonjgo (Kina 4,000) muro. Kaenj galej kombutiwaajonj mendeema onjoma onjomesaonj keno.

¹⁶ “Eja esu 5 (Kina 20,000) meroti, iinonj iikanondeenj kema konkororo gawonj mero monej seirowo esu 5 mombo mero. ¹⁷ Kaanjiadeenj esu woi (Kina 8,000) meroti, iinonj kema konkororo gawonj mero monej seirowo esu woi mombo mero.

¹⁸ “Kaenj merito, eja monej esu motoonjgo (Kina 4,000) meroti, iinonj mono mesaonj kema balonj osonj eja ponjaa moneja ronj koma mesanjgoro.

* **25:1:** Luuk 12.35 * **25:3:** Gere (koinsare) kelega ii oil gerewaa kota mujugogi kelega ii kolooro. Gomanj tirowo gere susuyanonj opo kokosiinj kele iikanonj qendunjonj kiwa ootirinj kananonj kenji 15 minitwaa so jero. Kawaa gematanonj gere ii eenj bubu giliwubutiwaajonj ii mombo oil gere kelenonj qendunjonj. * **25:11:** Luuk 13.25 * **25:14:** Luuk 19.11-27

19 Kamban koriga tegoro welenqege yonoo eja ponjianonj eleema kanj 'Gawonj megitiwaa sundugia moma gosimana,' jenj koma horonj onono kagi.

20 "Kaenj kagi eja esu 5 (Kina 20,000) meroti, iinonj jaayanonj kouma esu 5 mombo toroqen menj kanj kokaenj ijoro, 'Somatana moba, giinonj monenj esu 5 nonati, niinonj iikawaa konkororoya mewe seiroy esu 5 mombo kolooro menj kajen.'

21 "Kaenj ijoro eja ponjanonj kokaenj meleema muro, 'Ii awaa. Gii gawonj meme eja awaga membiri-qembiriga qaa. Gii iwoi afaanja menj ii kaparanj koma galenj koma laligona seiroy. Kawaaonj niinonj iwoi mamaga goo boroganonj ambe iikawaa galenjaga laligowa. Saanonj kanj eja ponja noo miri uutanonj kouma motoonj korisoro ama laligowonj.' 22 Eja Kina esu woi (Kina 8,000) meroti, iinonj kaanjiadeen kouma kokaenj ijoro, 'Somatana moba, giinonj monenj esu woi nonati, niinonj iikawaa konkororoya mewe seiroy esu woi mombo kolooro menj kajen.'

23 "Kaenj ijoro eja ponjanonj kokaenj meleema muro, 'Ii awaa. Gii gawonj meme eja awaga membiri-qembiriga qaa. Gii iwoi afaanja menj ii kaparanj koma galenj koma laligona seiroy. Kawaaonj niinonj iwoi mamaga goo boroganonj ambe iikawaa galenjaga laligowa. Saanonj kanj eja ponja noo miri uutanonj kouma motoonj korisoro ama laligowonj.'

24 "Kawaa gematanonj eja monenj esu motoonjgo (Kina 4,000) meroti, iinonj kouma kokaenj ijoro, 'Somatana moba, niinonj kaniaga kokaenj moma yagowe: Eja Ponjanonj mono eja kotakota geriawo koloowa. Geenjo nene kota mende qosoma kororoona iikanonj mono kilenj honja soononj kotonj memambaajonj momakejan. Dumunj kota mende osona kemero iikanonj mono kilenj honja menj kululumambaajonj momakejan.

25 "Kaenj moma yagonj keena moma kema goo monenj esuga ii namononj mesanjgowe ero. Iiba, monenj esu nonati, iikayadeenj mono tororo koi.'

26 Kaenj ijonj ii muroto, eja ponjanonj meleema kokaenj jenj muro, 'Gii injarere koloonj welenqege bologa koloowanj! Gii kaniana moma yagona: Neeno nene kota mende qosoma kororoowe iikanonj mono kilenj honja soononj kotonj memambaajonj momakejan. Neeno dumunj kota mende osowe kemero iikanonj kilenj honja menj kululumambaajonj momakejen. Noo tanina kaanja moma yagonjgo mono naambaajonj ama soonj laligona?

27 "Gii noononj monenj ii benknonj ana sokonaga. Benknonj ana somariiro eleema kaweti, kamban kokanonj ii saanonj susuyawo mewenaga.'

28 Toroqenj tosaanja ii injjoro, 'Onjo mono qezenj injarere eja kokawaa monenj esuya ii wama monj esu 10 mokoloroti, mono ii mubu.'

29 "Sareqaa kokawaa kania ii kokaenj: Daenj yonjononj iwoi eji, kuuya iyonjoonj mono toroqen onjonji seiroy kelemalelenj enj onjombaa. Kaenj seiwaato, mombaanonj iwoi monj mende eji, iwaanonj iwoi ii mono kaanagadeenj wanji eenj toontoonj laligowaa. 30 "Ayo, welenqege eja omaya gawonjaa honja qaa ii mono seleenjenj hagogi pangamanonj kemeba. Iikanonj kemenj saama gigitan gubugia kigi qaroy laligowuya." Kianj.

Jenteegowaa kamban somatanonj kokaenj koloowaa:

31 "Siwe gomambaa Eja honjanonj nama Siwe gajoba kuuya unjuama motoonj kawuti, kamban iikanonj Siwewaa asamararanjanonj asugiro iinonj Kinj Pombaa jinjaronj dunjonj rabaa. 32 Rama jero namowaa ejemba tuunj kuuya menj kululuun onjonji iwaajonj jaanonj asugiwuya. Asugigi lama

* 25:29: Mat 13:12; Maak 4:25; Luuk 8:18 * 25:30: Mat 8:12; 22:13; Luuk 13:28 * 25:31: Mat 16:27; 19:28

galejanonj lamauruta meme (noninj) yonoononga gosinj mendeema ononji, iikawaa so ii mendenqendeenj ama onjombaa. ³³ Ii ama onjoma jero lama ii boro dindijanonj ano meme (noninj) ii qanianonj ama onjombuya.

³⁴ “Kaenj ama onjongi Kinj Ponjonj boro dindijanonj nambuti, ii kokaenj injijowaa, ‘Noo Amananonj kotuegonj onjono laligogiti, onjono mono kawu. Ama Anutunananonj gomanj kuuya mokoloonj onjototi, kambanj iikanondeenj mono bentotonj onjoojonj mozozongonj merota jojorinj enj kouji, onjono mono kanj ii bunja qenj aonj laligowu.

³⁵ “Ii kokaembaajonj jejenj: Niinonj nembanenena komunj laligowe onjono neneya noma laligogi. Niinonj apuwaajonj qenjenj qenj laligowe onjono apu noma laligogi. Niinonj waba koloonj laligowe onjono koma horonj nonjgi mirigianonj uma laligowe. ³⁶ Niinonj sele esunaajonj amamaanj laligowe onjono opo kerej noma laligogi. Niinonj ji niro laligowe onjono galej koma noma laligogi. Niinonj kapuare mirinonj laligowe onjono nii niibombaaajonj iikanonj kanj laligogi.’

³⁷ “Kaenj injjoro ejemba solanj yonononj kokaenj meleema munj jewuya, ‘Ponj, gii mono naa kambanonj nembanenegaajonj komuna giima guaginj laligoninj? Mono naa kambanonj apuwaajonj qenjenj qenj laligona giima apu goma laligoninj? ³⁸ Mono naa kambanonj wabaga laligona giima koma horonj goninj mirinananonj una laligoninj? Mono naa kambanonj sele esugaajonj amamaanj laligona giima opo kerej goma laligoninj?’

³⁹ “Mono naa kambanonj ji giro ena giima me kapuare mirinonj laligona moma gii giibombaaajonj goononj kanj laligoninj?’ ⁴⁰ Kaenj jegi Kinj Ponjonj meleema kokaenj injijowaa, ‘Niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Onjono neenaa uumeleenj alauruna kamaanjqeqeta koi yonoononga mombaaajonj iwoi monj angiti, ii kuuya mono nii ama noma laligogi.’

⁴¹ “Kaenj jej kawaa gematanonj boro qanianonj nambuti, iyonoononj meleema kokaenj injijowaa, ‘Manjanonj qasuaanj onjono laligogiti, onjono mono nomesaonj togowu. Gere sia tetegoya qaa jej ubaati, mono iikanonj kema kemebu. Anutunonj ii Kilenjaa Toya ano iwaa gajobauruta yonoojonj mozozongonj merota jojorinj enj kouja. ⁴² Ii kokaembaajonj injjoojenj: Niinonj nembanenena komunj laligowe onjono neneya mende noma laligogi. Niinonj apuwaajonj qenjenj qenj laligowe onjono apu mende noma laligogi.

⁴³ “Niinonj waba koloonj laligowe onjono mende koma horonj nonjgi mirigianonj mende uma laligowe. Niinonj sele esunaajonj amamaanj laligowe onjono opo kerej mende noma laligogi. Niinonj ji niro ewe ano kapuare mirinonj laligoweto, onjono nii niibombaaajonj iikanonj mende kanj laligogi.’

⁴⁴ “Kaenj injjoro yonononj kaanqadeenj meleema munj kokaenj jewuya, ‘Ponj, gii mono naa kambanonj nembanenegaajonj komuna me apuwaajonj qenjenj qenj laligona me wabaga laligona me sele esugaajonj amamaanj laligona me ji giro ena me kapuare mirinonj laligona nono gii mende welenj qenj goma laligoninj?’

⁴⁵ “Kaenj jegi meleema kokaenj injijowaa, ‘Niinonj qaa honja kokaenj injijowe mobu: Onjono uumeleenj alauruna kamaanjqeqeta koi yonoononga mombaaajonj iwoi monj mende angiti, ii kuuya mono nii mende ama noma laligogi kolooja.’

⁴⁶ * “Kaenj injjoro ironja meleema onjono qagianonj uro hagonj onjono kemenj siimbobolo kambanj tetegoya qaa moma laligonj ubuya. Kaenj laligonj ubuyato, solanj yonononj oyanboyanj laaligo ii kambanj tetegoya qaa laligonj uma laligowuya.” Kianj.

* 25:46: Dan 12.2

26

Jiisas qenin komuwaatiwaa angonan angji.
Maak 14.1-2; Luuk 22.1-2; Jon 11.45-53

¹ Jiisasnon qaa kuuya ii jedaboron gowokouruta kokaen injjoro, ²*“Ween woi tegorogo pasowa kendonja kan kuuwaa.* Onjo ii saanon moju. Kan kuuro Siwe gomambaa Eja honja ii waba gawman yonoo borogianon angji maripoonon qegi komuwaa.”

³ Kamban kanon jigo gawon galen ano kantriwaa jotamemeya yononon ajoroon jigo gawon galen wanja qata Kaiafas iwaa jinjaron mirianon ragi. ⁴ Kanon rama nomaen mondonin Jiisas olon men qegi komunagati, iikawaa kania monggama gosigi. ⁵ Monggama gosin kokaen jegi, “Ejemba iringia soono kareña kareña aowubotiwaajon ii korisoro kendon kambananon ambombaaajon amamaawonja.” Kian.

Emba monnon Jiisas apu unkoowagawonon moriro.
Maak 14.3-9; Jon 12.1-8

⁶ Jiisasnon Betani gomanon laligon Saimon mon manimbaya men solananiroti, iwaa mirinon uma raro. ⁷*Iikanon nene nen raro emba monnon jamo kaaro mon men iwaanon karo. Kaaro ii lalu langonawo qata alabasta iikanon memetaga. Ii apu unkoowagawo iikanon saa qegetaga. Iinon ii sewanjan somatanon men kan apuya Jiisaswaa wanjanon qbibirin moriro.

⁸ Moriro gowokourutanon ii iima uugia boliro kokaen jegi, “Ii mono naambaajon kaen tiwilaja? ⁹ Apu kelegawo ii sewanjan mewutiwaajon ano monen uuta kolooro ii ejemba wanaya onono sokonaga.”

¹⁰ Jiisasnon uumomogia ii iima koton kokaen injjoro, “Emba kokawaa uuta ii mono naambaajon men boliju? Iinon sili awaa ama sororogon nono sokonja. ¹¹*Ejemba wanaya ii kambanja kambanja batugianon laligowuto, niinon onjo batugianon kamban so mende laligomanja.

¹² Niinon komuwe ron koma nombutiwaajon ama kelenon selena nomorija. ¹³ Niinon qaa honja mon kokaen injjowe mobu: Oligaa Bunja koi kantri kanon me kanon jen seigi kemaati, iikanon emba koi kanon iwoi ama nonji, iikawaa bujuya kaangadeen jegi seirowaajon romonjon laligowuya.” Kian.

Juudasnon Jiisas memelolo men mumambaaajon uumotoonngo ano.
Maak 14.10-11; Luuk 22.3-6

¹⁴ Kamban kanon gowokouruta 12 yonoononga mon qata Juudas Iskariot iinon jigo gawon galen yonoonon kema ¹⁵*kokaen qisin onono, “Niinon Jiisas memelolo men mun borogianon ambe ononon naa tawaga nombuya?” Qisin onono silwa monen kota 30 weenon borianon angji. ¹⁶ Aua iikanondeen kanain Jiisas kamban mongen memelolo men mumambaa kana moma monggama kokobimbij koma laligoro. Kian.

Jiisasnon gowoko yonowo Pasowa lama negi.
Maak 14.12-21; Luuk 22.7-13, 21-23; Jon 13.21-30

¹⁷ Bered yiistya qaa iikawaa kendon ween mutuyanon (Sikunenonon) gowoko woi yoronon Jiisaswaanon kan kokaen qisin muri, “Boi, nono miri

* **26:2:** Eks 12.1-27 * **26:2:** Pasowa ii Kiankomu kendon. Qaa iikawaa kania ii Niniima koboon nuuuguro. Eksodus 12.15 * **26:7:** Luuk 7.37-38 * **26:11:** Dut 15.11 * **26:15:** Zek 11.12

dakanonj kema pasowa lama mozozonjonj goni newaga? Ainjga nomaen eja?”

18 Qisijn muri kokaenj meleeno, “Oro Jerusalem sitinonj uma eja monj mojenj, ii mokolonj kokaenj ijowao, ‘Boinonj jeja: Noo kambananonj mono† dodowija. Niinonj goo mirinonj kanj gowokouruna yonjowo Pasowa lama newonja.’” 19 Gowoko yorononj Jiisasnonj jej kotonj oronoti, iikawaa so otaanj Pasowa lama mozozonjgori.

20 Mare kolooro gomanj tiiro Jiisasnonj gowokouruta 12 yonjowo miri iikanonj kouma uma dunj kosianonj rama nene mendeema negi. 21 Nene nej nej rama Jiisasnonj kokaenj injjoro, “Niinonj qaa honja monj kokaenj injjowe mobu: Onjooonjga muonjonj mono memelolo menj nombaa.” 22 Kaenj injjoro moma iikanondeenj uugianonj wosobiri somata kolooro kanainj anja anja qisijn munj ijogi, “Ponj, mono noojonja jewabo?”

23 *Qisijn mugj kokaenj meleeno, “Niwo bered qaanjonj qendunjoji, mono iinonj. 24 Siwe gomambaa Eja honjanonj mono iwaajonj qaa oogita ejiwaa so onjanonj namo mesaonj kambaato, monjonj ii memelolo menj mubaati, iwaajonj mono ‘Yei!’ jej qama wanjinjinjgojen. Iikawaa ironja kanjanawononj mono iwaa qaganonj ubaa. Eja ii nemunj koro utanonjga mende asuginagati, iikanonj mono afaanjonj munaga.” Kianj.

25 Kaenj meleeno Juudas memelolo menj mubaati, iinonj kokaenj meleema ijoro, “Boi, ii mono noojonja jewabo?” Jiisasnonj kokaenj ijoro, “Jejanj, mono kianj!” Kianj.

Pombo samonj konoga negi.

Maak 14.22-26; Luuk 22.14-20; 1 Kor 11.23-25

26 Nene nej nej rama Jiisasnonj bered menj kotuegonj motonj onjoma kokaenj injjoro, “Koi neenaa busuna. Ii mono menj newu.”

27 Kaenj injjonj wain qambi menj qama koolinj dangisenj jej onjoma kokaenj injjoro, “Onj kuuya mono qambi kokanonja newu. 28 *Koi neenaa sana. Ii Anutononj ejemba yonjowo soomonjgo arenj ano kotiiwaatiwaajonj sana molaagi kemero ejemba mamaga yonjoo singisongogia mesaowaa. 29 Niinonj qaa monj kokaenj injjowe mobu: Niinonj wain kasawaa honja koi mombo toroqenj mende nemanja. Kanagenj Manjaa bentotonj uutanonj eu raninj jejelombanj ambaati, weenj iikanonj mono wain apu qaita monj ii onjowo nemanja.”

30 Kaenj injjonj korisoro rii qama mesaonj kema Oil gere baanjanonj ugi.

Piitononj Jiisas qakoombaatiwaajonj ijoro.

Maak 14.27-31; Luuk 22.31-34; Jon 13.36-38

31 *Uma Jiisasnonj kokaenj injjoro, “Gejatootoo eja monjonj qaa monj kokaenj oorota eja,

‘Niinonj galengia qewe

lama tuunanonj deembuya.’

Iikawaa so onjononj kuuya kete gomantiinjanonj uugia noojonj ama boliro nomesaonj boratiwuya.

32 *Boratigi nuwuyato, niinonj mono koomunonjga waama waladeenj Galili prowinsnonj kema iikanonj asuginj onjomanja

† 26:18: Anutononj Jiisas komuwaatiwaa kambanja anoti, iikawaajonj jeja. * 26:23: Ond 41.9

* 26:28: Eks 24.8; Jer 31.31-34 * 26:31: Zek 13.7 * 26:32: Mat 28.16

³³ Kaen injjoro Piitonon meleema kokaen jero, “Yononon kuuya uugia goojon ama boliro gomesaon boratiwuti een, niinon mono kilen kambañ mononon mende gomesaomanja.” ³⁴ Jero Jiisasnon ijoro, “Niinon qaa hona monon kokaen gijomanja: Kurunon mende qaro giinon kete gomantiinanon qakooma nona indij karonon koloowaa.”

³⁵ Kaen jeroto, Piitonon kokaen ijoro, “Boi, kaen qaagoto, nii nugi giwo motoon komuworagati, ii kilen niinon gii mende qakooma gomanja.” Gowoko tosaanja kuuya kaanagadeen qaa iikayadeen jegi. Kianj.

Jiisasnon Gezemane urukisinon qama kooliro.

Maak 14.32-42; Luuk 22.39-46

³⁶ Kaen amin moma kema yonowo urukisi mon qata Gezemane iikanon keugi. Keuma Jiisasnon gowokouruta kokaen injjoro, “Niinon endu kema qama kooliwe onjo mono kambañ biiwianon koi rabu.” ³⁷ Kaen injjoron Piito ano Zebediwaa merawoita woi uruama kengi Jiisasnon kanain wosobiri moma konjilin kolooro kana boria qetegoro. ³⁸ Kambañ kanon kokaen injjoro, “Noo uunanon mono kondun kondun koma koujiwaaon ama wosobiri mobe koomuya ama nonja. Onjo mono kokanon rama niwo gbili laligowonja.”

³⁹ Kaen injjoron yanodeen boronja mon toroqen kema simin kuma usugon kokaen qama koolin jero, “Amana, gii iwoi mon mende mololombijan. Kawaajon siingaa eji een, siimbobolowaa qambia koi kanon mono noo qananon ubabotiwaajon nuamba. Nuambaa me qaagoti, ii mono geengaa usuiingaa so koloowa. Ii noo siimbaa so qaago!”

⁴⁰ Kaen jen eleeno gowokouruta karonon yononon gaon egi injiima Piito kokaen ijoro, “Onjo aua motoongoda niwo gbili laligowombaaon mende kotiiju me?” ⁴¹ Uunananon gbili laligowombaa siinja momakejonto, selenananon looloria kolooja. Kawaajon angobatonon kamaan unuwabotiwaajon mono qama koolin gbiligbili laligowu.”

⁴² Kaen ijoro mombo onjomesaon kema indij woi kolooro kokaen qama koolin jero, “Amana, siimbobolowaa qambi koi kanon mende nuuguwaati een, ii saanon nemanjato, ii mono geengaa usuiingaa so koloowa.”

⁴³ Qama koolin eleeno jaa lologia bombon merotiwaajon mombo gaongadeen egi injiiri. ⁴⁴ Mombo onjomesaon leegen kema qaa iikayadeen mombo jen qama kooliro indij karonon kolooro. ⁴⁵ Gowoko yonoonon eleema kan kokaen injjoro, “Onjo toroqen haamo men gaongadeen ewombaaon moju me? Mobu! Mononon Siwe gomambaa Eja hona memelolo men muro gawman eja sisiwerowogaiwo yonoo borogianon ubaa. Iikawaa aua kambanjonon mono kan kuuja. ⁴⁶ Mono waagi kembonja! Memelolo men nombaati, iinon mono kosere koi kaja.” Kianj.

Jiisas qelanjin menj somongogi.

Maak 14.43-50; Luuk 22.47-53; Jon 18.3-12

⁴⁷ Jiisasnon kaen jen nano iikanon gowokouruta 12 yonoononga mon qata Juudas iinon tuun somata mon jeta menj onono kougi. Jigo gawon galen ano kantriwaa jotamemeya yononon ii wasin onjonon manjawaa soo somata ano wasagia menj kagi. ⁴⁸ Memelolo memambaaon anoti, iinon waladeen yonowo aiwese qaa kokaen somongon injjoro, “Niinon eja buuta kiton nemanjati, iinon mono ii kolooja. Mono ii menj somongowu.”

⁴⁹ Kaen injjoron kan iikanondeen Jiisaswaanon keuma “Kokona (Boi), uubonjon!” jen buuta kiton nero. ⁵⁰ Kiton nero Jiisasnon kokaen ijoro,

“Alana, gii naambaajon kajanj, ii mono uulanawo amba.” Kaen ijoro eja tuun yononon Jiisaswaanon kouma qelanjin menj somongogi. ⁵¹ Somongogi Jiisaswo laligogiti, iyonoononga monon borianon manjawaa soo somata horon jigo gawon galen wanja welenqeqeya qen gejia kotogoro kamaaro.

⁵² Jiisasnon ii iima kokaen ijoro, “Mono mesaowa! Manjawaa soo somata taanjen mewuti, ii mono kuuya manjawaa soo somatanon unjoro komuwuya. Kawaajon mono sooga kopinanon qena kemeba! ⁵³ Niinon Amana qama kooliwe saanon ilaan nombaatii, ii mojanj me qaago? Qama koolinj mubenagati, iinon mono iikanondeen gajoba manjaqeqe tuun[‡] 12 uugin wasinj onono kanj ilaan nombuyaga. ⁵⁴ Ilaan nombuyagati eenj, Buja Terewaa qaayanon mono nomaen honjowo koloonaga? Buja Tere qaawaa so iwoi koi kanon mono asugiwaa jejetaga kolooja.”

⁵⁵ *Kambanj iikanondeen Jiisasnon manjaqeqe tuun ii kokaen injjoro, “Nii kikekakasililin ejaga qaagoto, kilen noojon kaen moma manjawaa soo somata ano wasa menj noma somongowombaajon kouju. Niinon weenj so jiwowon jigonon onjowa rama nama Buja qaa kuma onjoma laligowe mende nongi. ⁵⁶ Kaento, iwoi kuuya koi mono gejatootoo ejembanon qaa oogiti, iikanon honjowo koloowaatiwaaajon asugija.”

Jiisas somongogi gowoko yononon kuuya Jiisas mesaon boratinj umburatinj kenji. Kianj.

*Jigowaa jotamemeya yononon Jiisaswaa qaa gawon megii.
Maak 14.53-65; Luuk 22.54-55, 63-71; Jon 18.13-14, 19-24*

⁵⁷ Manjaqeqe eja Jiisas menj somongogiti, iyononon ii wama jigo gawon galen wanja qata Kaiafas iwaa mirinon kenji. Kenji Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yononon iikanon kan ajoroogi. ⁵⁸ Kenji Piitonon sigensigen onjotaan iikanon keuma jinjaron miriwaa kiropo utanon uro. Uma tetegyanon nomaen koloowaati, ii iimambaajon welenqeqe eja yonoo batugianon raro.

⁵⁹ Kaen raroto, jigo gawon galen ano jigo kaunsol tuun yononon Jiisaswaa selenon kuukuu qaa nomaen mondon nanjon jeninj qegi komuwaatiwaaajon mongangji. ⁶⁰ Mongama nama mamaganon waama nama qaa qolonmologoya Jiisaswaa selianon kuun nanjon jegito, kilen kania monj mende mokoloogi. Mende mokologito, tetegyanon eja woi kouma

⁶¹ *kokaen jeri, “Eja koi kanon mono kokaen jero mori, ‘Nii saanon Anutuwaa jiwowon jigoya kondeembe namonon kamaaro weenj karoombaa utanon ii mombo metaama kumanja.’”

⁶² Kaen jeri jigo gawon galen wanjon waama Jiisas qisin munj kokaen ijoro, “Yononon goo seleganon qaa kuun nanjojuti, iikawaa kitia monj jewaga me qaago?” ⁶³ Qisin muro Jiisasnon iwoi bologa monj mende anoto, kilen qaaya bogoro nano. Qaaya bogoro nano jigo gawon galen wanj iinon kokaen ijoro, “Niinon Anutu laaligo Toyaa qatanon kokaen qisin kuun gonjen: Gii Anutuwaa Meria Kraist koloojan me qaago, ii tororo jen joppan qaanon jen kotiina mobonja.”

⁶⁴ *Kaen ijoro kokaen jero, “Jejanj, mono ii. Iito, niinon kuuya onj kokaen injjowe mobu: Kambanj kokaambadeen kananj Siwe gomambaa Eja

[‡] **26:53:** Room yonoonon liijon me manjaqeqe tuun monj ii manjaqeqe eja 6,000 kawaa so koloon laligogi. Kawaajon manjaqeqe tuun 12 yonoo jangogia ii Siwe gajoba 72,000 kawaa so. * **26:55:**

Luuk 19.47; 21.37 * **26:61:** Jon 2.19 * **26:64:** Dan 7.13

hoŋaŋonj mono ku-usuŋ Toyaa boro dindinaŋonj rama kanagenj sombimbaa koosu qaganonj kamaaro iibuya.”

⁶⁵ *Qaa ii jero jigo gawonj galeŋ waŋa iinonj malekuya menjurama kokaen jero, “Yei, mangaa siita! Mono Anutu mepaegoja. Tosianonj qaaya nanŋowutiwaajonj mombo mende qisiŋ onjombonja. Anutu mepaegoji, ii keteda koi onjoanŋio modaboroju. ⁶⁶ Kawaajonj onjo mono nomaen romonŋoju?” Kaen qisiŋ onjono kokaen jen tegogi, “Iinonj mono koomuwaa buŋa koloowa.”

⁶⁷ *Kaen jen tegon jaayanonj sulaapanj qeŋ moriŋ borogia kuma pala-pananonj qegi. Tosianonj uruŋanonj qetaalinj ⁶⁸ kokaen ijogi, “Gii gejatootoo eja Kraist koloojanjwaajonj morononj guji, mono iwaa qata qana mobonja.” Kianj.

Piitononj Jiisas qakoono.

Maak 14.66-72; Luuk 22.56-62; Jon 18.15-18, 25-27

⁶⁹ Kaen kolooro Piitononj seleenŋen kiropo uutanonj sombenonj raro. Raro welenqeŋe emba moŋonj iwaanonj kanj kokaen jero, “Gii kaanŋagadeen Galili eja Jiisaswo motoonj laligona.” ⁷⁰ Kaen jeroto, kuuya yoŋoo jaagianonj qakooma kokaen jero, “Qaa jejanj, ii mono kondanjenj.” ⁷¹ Kaen jen kiropo naguyanonj kemero welenqeŋe emba moŋonj ii iima eja kosianonj nanŋiti, ii kokaen injjoro, “Eja koi kanonj mono kaanŋagadeen Nazaret eja Jiisaswo laligoro.”

⁷² Kaen injjoro mombo qakooma jojopanj qaanonj jen kotiinj kokaen jero, “Niinonj eja ii mende moma mujeŋ.” ⁷³ Kambanj boronja moŋ tegoro eja kosianonj nanŋiti, iyoŋononj Piitowaanonj kouma kokaen ijogi, “Onjanonj! Giinonj kaanŋagadeen yoŋoononŋa moŋ koloojanj! Galili qaa aro jejanj, iikanonj mono kaanŋagadeen ii qendeeno mojonj.” ⁷⁴ Ii moma kanainj anja qasuaan aon jojopanj qaanonj jen kotiinj jero, “Nii eja ii mende moma mujeŋ! Qaa qolonmolonŋoya jewenagati een, Anutunonj mono ironja meleema nomba.” Kaen jero iikanondeen kuru qaro.

⁷⁵ Kurunonj qaro moma Jiisasnong qaa kokaen ijoroti, ii romongoro, “Giinonj wala indinj karoonj qakooma nona kurunonj qabaa.” Qaa ii romonŋonj wosoya jumambaajonj ano seleenŋen kemenj meduqedu menj saaro. Kianj.

27

Jiisas wama Pailotwaa borononj anŋi.

Maak 15.1; Luuk 23.1-2; Jon 18.28-32

¹ Gomanj ano amandiinonj jigo gawonj galeŋ kuuya ano kantriwaa jota meme (70) yoŋononj ajoroonj Jiisas qegi komuwaatiwaa qaaya aminj mogi.

² Aminj mogi tegoro Jiisas somonŋonj wama Room gawana Pailotwaa borononj anŋi. Kianj.

Juudasnong aroya mosono.

Apo 1.18-19

³ *Jiisas qegi komuwaatiwaa qaaya jen tegogi Juudas memelolo muroti, iinonj ii moma moma bolinj aonj silwa monerj kota 30 mugiti, ii menj jigo gawonj galeŋ ano kantriwaa jotamemeya yoŋoononj kema meleema onjoma kokaen injjoro, ⁴ “Niinonj sinŋisonŋo ama eja koposoya qaa ii memelolo menj

* 26:65: Lew 24.16 * 26:67: Ais 50.6 * 27:3: Apo 1.18-19

mube qegi komuwaa.” Kaen injjoroto, yononon kokaen ijogi, “Ii nonoonon iwoiga qaago! Ii mono geengaa majakakaga!” ⁵ Kaen ijogi moma silwa monej kota ii menj giliro jiwowon jigo uutanon keno. Keno anj mesaon kema kasanon jegelaan aroya mosono.

⁶ Jigo gawon galen waja yononon monej kota ii menj kokaen jegi, “Monej koi mono eja sayaa sewanaga. Kawaajon ii jiwowon jigowaa monej kowinon ambombaa soya qaago. Kaen ama Mooseswaa Kana qaa uuguwombo.”

⁷ Kaen jen aminj moma monej iikanon gbakonon monjon meme eja mombaanon balon koria monj sewanaga megj waba ejemba yonoo qasirigiaga kolooro. ⁸ Kawaajon ama balon koria iikawaa qata ii kamban kokaamba kaanagadeen toroqen ‘Balon koria sayawo,’ qamakeju.

⁹ *Gejatootoo eja Jeremaianon qaa waladeen jeroti, iikanon mono honjowo kolooro. Qaa ii kokaen,

“Yononon Israel kanagesowaa jotamemegia koloon eja ii sewanaga mewutiwaajon gosin anji silwa monej 30 kolooroti, ii megj. Ii ejawaa sewanaga.

¹⁰ Yononon ii menj iikanon gbakonon monjon meme eja mombaanon balon koria monj sewanaga megj. Ii mono Ponjon jen koton nonotiwa so iikaan megj.” Kian.

Pailotonj Jiisas qisin muro.

Maak 15.2-5; Luuk 23.3-5; Jon 18.33-38

¹¹ Kamban kanon Jiisasnj Pailotwaa jaanon nano kokaen qisin muro, “Ononon, gi Juuda yonoo kin pongia koloojan me qaago?” Qisin muro Jiisasnj meleema ijoro, “Mono geengoo jejanj, iikaan.” ¹² Jigo gawon galen ano kantriwaa jotamemeya (70) yononon qaa mamaga Jiisaswaa selianon kuuj jegito, kilen qaa kitia monj mende meleeno.

¹³ Qaaya bogoro nano Pailotonj Jiisas mombo qisin muuj ijoro, “Moba! Yononon qaa mamaga goo seleganon kuuj nanjon jejuti, ii mojan me qaago?” ¹⁴ Kaen ijoroto, Jiisasnj bologa monj mende anoto, kilen qaa iikawaa kitia monj mende meleeno. Qaaya bogoro nano gawananon mamaga walingoro. Kian.

Pailotonj Jiisas komuwaatiwaajon jen tegoro.

Maak 15.6-15; Luuk 23.13-25; Jon 18.39-19.16

¹⁵ Room gawananon gbani so Pasowa korisoro kambananon kapuare mirinonga eja motoonjog siingiaa so qata qama qisigiti, ii isama onjomakero.

¹⁶ Kamban iikanon eja monj qata Barabas qagiti, iinon kapuare mirinon raro. Ii kilenajon menj biwugi laligoro.

¹⁷ Kaen ano ajoroogi kokaen qisin onono, “Barabas me Jiisas, qata Kraist qamakejuti, iyoroononga moroga isama onjombe kamaawaatiwaajon moju?” ¹⁸ Galen yononon Jiisaswaaajon goronkiki mogitiwaajon ama ii gawanawaa boronon anji. Ii moma siingiaajon kaen qisin onono.

¹⁹ Ii moroto, jentegowaa jinjaron dunj rarayanon raro embianon buju qaa monj kokaen ano karo, “Nii kete gomantiinanon gaon monj iima iikanon eja iikawaajon ama siimbobolo mamaga mojen. Kawaajon eja solanja ii mono lombo mende muba.”

* 27:9: Zek 11.12-13

²⁰ Qaa kaen karoto, jigo gawon galen ano kantriwaa jotamemeya yononon ejemba tuun uukuukuu men onoma kokaen injjogi, “Mono Barabas isama Jiisas maripoonon qewutiwaajon jewa. Kaen qisin mubu.”

²¹ Kaen jegi gawananon meleema qisin onono, “Eja woi yoroononga mono moroga isama mube onoonon kamaawaatiwaajon moju?” Kaen qisin onono “Barabas!” jegi. ²² Kaen jegi Pailotnon kokaen qisin onono, “Kaen jejutiwaajon Jiisas, qata Kraist qamakejuti, niinon ii mono nomaen ama mubenaga?” Kaen qisin onono yononon kuuya qagi, “Mono maripoonon qewu jewa!”

²³ Kaen qagi gawananon jero, “Ii naambaajon? Iinon mono naa bologa ano?” Kaen jeroto, yononon ii moma kaparan koma toroqen qa gigilaan kokaen qagi, “Mono maripoonon qewu jewa!” ²⁴ *Kaen qagi gejajojon qegi gujubajunon mombo somariiro Pailotnon ii iima moma manja kora kolooabotiwaajon apu men boria ejemba tuun jaagianon songbama kokaen injjoro, “Eja kokawaa saya molaagi kemebaati, iikanon mono noo qananon qaagoto, mono ononganjaa qagianon ubaa.”

²⁵ Kaen jero ejemba tuun korebore yononon kokaen meleengi, “Sayaa irona mono nono ano meraboraurunana nonoo qananon ubaa!” ²⁶ Kaen meleengi Pailotnon Barabas isama muro yononon kamaaroto, Jiisasga jero ooli waayawonon qeyayagon qegi. Kaen qegi maripoonon qewutiwaajon Room manjaqeqe eja yonoo borogianon ano. Kian.

Jiisas kunjulolopo ama mug.

Maak 15.16-20; Jon 19.2-3

²⁷ Borogianon ano Room gawanawaa manjaqeqe eja yononon Jiisas wama gawanawaa jinjaron miriwaa kiropo uutanon keugi. Keuma manjaqeqe tuun kuuya horon ononggi kan ajoroon Jiisas liligon mug. ²⁸ Liligon mun iyanaa sele esuya kotogon maleku osoga nezongbala mon mouma mug. ²⁹ Mouma mun soman kasa lipima ila kaana wananon konji kemero. Kemero bowo mon boro dindinanon ama simin kuma mun gongeege ama mun kokaen ijogi, “Oowe oowe! Juuda yonoo kin pongia, oowe!”

³⁰ Qaqatete kaana ama sulaapan qen morin bowoya tagon iikanon wananon qegi. ³¹ Mepaqepae kaana ama mudaboron maleku osoga nezongbala ii qetogon iyanaa sele esu mombo mouma mun maripoonon qewombaaajon wama kenji. Kian.

Jiisas maripoonon qegi.

Maak 15.21-32; Luuk 23.26-43; Jon 19.17-27

³² Kema kana somatanon eja mon qata Saimon mokoloogi. Iinon Afrika siti qata Sairini iikawaa ejiaga. Mokolon kuun mug Jiisaswaanon maripoon men angoro. ³³ Jiisas kaen wama balon mon qata Golgota ii ananaa qanon Wansii, iikanon kema keugi. ³⁴ *Keuma wain apu ano marasin qata mor ii mindirin melokanjin men newaatiwaajon mugito, Jiisasnon ii batogon nen moma togoro.

³⁵ *Togoro nama maripoonon qegi. Qegi nano Jiisaswaa sele esuyaa kiawen meg janjgoya kolooro iikawaa so batugianon mendeema meg. ³⁶ Ii men rama Jiisas jaagalen men mug. ³⁷ Wananon eu qegitiwaa kania ii kokaen onn qegi nano, ‘Juuda yonoo kin pongiaga koi.’ ³⁸ Kikekakasililin

* 27:24: Dut 21.6-9 * 27:34: Ond 69.21 * 27:35: Ond 22.18

eja woi ii iwo maripoononj urugi. Monj boro dindinanonj, monj qanianonj leeleee kaanj urugi.

39*Ejemba uugunj kema kanj kunjulolopo ama lukukuunj munj wambelaan kokaenj jegi, 40*“Yei! Gii mono jiwowonj jigo saanonj kondeena balononj kamaaro weenj karoombaa utanonj mombo metaama kuumambaajonj jena. Oo, gii eja qabo! Gii Anutuwaa Meriaga koloojanj eenj, mono saanonj jengga ilaanj aonj maripoononjga kamaawa.”

41 Jigo gawonj galenj, Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yonononj kaanjagadeenj mepaqepae menj munj kokaenj jegi, 42 “Tosiaga ilaanj onjoma laligoroto, iyanja ilaanj aomambaajonj amamaaja. Iinonj Israelwaa kinj ponj kolooji eenj, mono keteda koi maripoononjga kamaaro iima ii moma laariwonaga. 43*Iinonj Anutu moma laarinj munj qaqabunjabunjayawo laligonj anjaajonj ‘Anutuwaa meria koloojenj,’ jero moninj. Ayo, Anutunonj ii kambanj kokaamba metogonj mumambaajonj moja me qaagoti, ii saanonj iibonja.” Kaenj jegi. 44 Kikekakasililinj eja iwo maripoononj urugiti, iyorononj kaanjadeenj uuqeje qaa tokoronjkota jenj muri. Kianj.

Jiisasnonj komuro.

Maak 15.33-41; Luuk 23.44-49; Jon 19.28-30

45 Weenj biiwia 12 kilok kolooro iikanondeenj pangamanonj kamaanj balonj kuuya sokoma ero kema aua karoombaa so ano. 46*Jiisasnonj 3 kilok iikanonj anjaa qaanonj kokaenj qa somata qaro, “Eeli, eeli, lama sabaktani?” Ii ananaa qaanonj: Anutuna, Anutuna, mono naambaajonj gema nujanj?

47 Kaenj qaro eja kosianonj nangiti, iyonoononjga tosianonj ii moma jegi, “Mono Elaijawaajonj qaja.” 48*Iikanondeenj yonoononjga monjonj bobog-arinj kema momondo monj suuj kaanja ii menj wain apu aasonjawanonj qendunjonj gere goronj kitianonj somonjonj sulunj Jiisaswaa buu susuyanonj eu ano nero. 49 Neroto, tosianonj jegi, “Mono mesaogi anodeenj namba. Elaijanonj kanj metogoro kamaawaa me qaagoti, mono ii iibonja.”

50 Kaenj anji Jiisasnonj mombo qa somata qama sewanj aasonj konoga horonj komuro. 51*Komuro iikanondeenj jiwowonj jigowaa utanonj opo* nanoti, iikanonj eukaya biiwianonj jurama kamaanj woi kolooro. Kaenj kamaaro nanj somata mero jamo somasomata mesuno. 52 Qasiriwaa jamo kobaawaa qaa oota anjiodeenj aantangi ejembaya soraaya komugiti, iyonoononjga mamaganonj gbilinj waagi. 53 Waama qasiriwaa jamo kobaagia mesaanj Jiisasnonj koomunonjga waaroti, iikawaa gematanonj Jerusalem siti toroya iikanonj kanj ejemba mamaga asuginj onjonji injiigi.

54 Kawali galenj ano manjaqeje eja iwo Jiisaswaa jaagalenj menj laligogiti, iyonononj nanj mero iwoi tosia kuuya kolooroti, ii iima aarunj jenenggia mamaga ororo toroko ama kokaenj jegi, “Iinonj mono onjanonj Anutuwaa meriaga kolooja.”

55*Emba mamaganonj sigensigenj nama iwoi ii kaanjagadeenj iigi. Yonononj Jiisas otaanj Galiliga kanj welenj qenj munj laligogi. 56 Yonjoo batugianonj Maria Magdalaga ano Maria Jeims ano Jooses yoroo nemunjgara ano Zebediwaa merawoita yoroo nemunjgara. Kianj.

* 27:39: Ond 22.7; 109.25 * 27:40: Mat 26.61; Jon 2.19 * 27:43: Ond 22.8 * 27:46: Ond 22.1 * 27:48: Ond 69.21 * 27:51: Eks 26.31-33 * 27:51: Opo ii jiwowonj jigowaa uuta toroya ano uuta kowoga totoonj iikawaa batugaranonj nano. * 27:55: Luuk 8.2-3

Jiisaswaa qamoya ronj konji.

Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42

⁵⁷ Mare kolooro Arimatia eja qabunayawo monj qata Joosef karo. Iinonj kaanqadeenj Jiisaswaa gowokoya monj kolooro. ⁵⁸ Iinonj Pailotwaanonj kema Jiisaswaa qamoya memambaajonj qisiro. Qisiro kawali ejanonj ii Joosef mubutiwaajonj jenj kotonj onono.

⁵⁹ Jenj kotonj onono Joosefnonj kema Jiisaswaa qamoya menj kamaanj opo taananonj esuuro. ⁶⁰ Esuunj menj qasirinonj kema anjaa kobaa dologa jamononj uroorogi nanoti, qamoya ii iikanonj ano. Kaenj ama jamo somata monj metano jamo kobaawaa qaa oota kojanjiro mesaonj keno. ⁶¹ Maria Magdalaga ano Maria alia monj yorononj iikanonj jamo kobaa jaasewanj qenj rari.

Manjaqeqe eja qasiri galej megi.

⁶² Sabat kendonj rarawaajonj iwoi mozozongonj enj waama iikanonj jigo gawonj galej ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjkonjkonj) yonononj Pailotwaanonj kema ajoroonj kokaenj jegi, ⁶³ **“Somatanana, enjkalolombaa uukuukuu eja iikanonj jaawo laligoroti, kambanj iikanonj kokaenj jero monij, ‘Niinonj weenj karonj tegoro mombo gbilinj waamaŋa.’ Nonononj qaa ii romonjgonj.*

⁶⁴ Kawaajonj giinonj saanonj manjaqeqe ejauruga injijona qasirinonj kema ii tororo jaagalej menj laligogi weenj karonj tegoro mesaowu. Kaenj mende galej mewuyati een, gowokourutanonj mono kema qamoya olonj menj mesaŋgonj ejemba kokaenj injijowuya, ‘Jiisasnonj mono koomunonjga waaro.’ Kaenj jegi tiliqili enjkalolonj qaa konoga iikanonj mono enjkalolonj qaa mutuya uguro kileqileewabo.” ⁶⁵ Kaenj jegi kokaenj injijoro, “Manjaqeqe eja koi mono saanonj unjama kema kuunj onjngi qasiri jamo kobaawaa qaa oota ii tororo galej koma sororogowu.”

⁶⁶ Kaenj injijoro qasirinonj kema jamo kobaawaa qaa ootanonj jamo somata anji kojanjinj nanoti, ii aasoya ama manjaqeqe eja kuunj onjngi jaagalej kotakota megi.

28

Jiisasnonj koomunonjga waaro.

Maak 16.1-10; Luuk 24.1-12; Jon 20.1-10

¹ Sabat kendonj ragi tegoro Sonda umugawodeenj waama gomanj ano Maria Magdalaga ano alia Maria monj yorononj qasiriwaa jamo kobaa iibotiwaajonj keni. ² Keni iikanondeenj nanj somata kokaembaajonja mero: Pombaa gajoba monjonj Siwenonjga kamaanj qasirinonj kanj qaa ootanonj jamo somata qetano keno qaganonj raro. ³ Gajobawaa kaitania ii pilisik kaanja kolooro malekuya ii koosu kaanja tualalakota kolooro.

⁴ Kaenj asugiro manjaqeqe eja qasiri galej megiti, iyonononj iwaajonj awawalinj jenengia ororo komunj torigi. ⁵ Kaenj anji gajobanonj emba woi ii qaa kokaenj irijoro, “Jiisas maripoononj qegiti, oro iwaajonj monjanjaoti, ii mojenj. Kawaajonj mono toroko mende mobao. ⁶ Anjo jerotiwaas so mono koomunonjga waaja. Kawaajonj koi mende eja. Mono kanj dunj eroti, ii iibao.

* **27:63:** Mat 16.21; 17.23; 20.19; Maak 8.31; 9.31; 10.33-34; Luuk 9.22; 18.31-33

⁷ Ii iima uulanawo gowokouruta yonoonon kema buju qaa koi injijowao, Jiisasnon koomunonga waaja. Mobu, iinon mono waladeen Galili prowinsnon kembra. Ono saanon iikanon kema ii iibu. Mobu, niinon ii mono injijowe mogi.”

⁸ Kaen irijoro uulanawodeen qasiri mesaon toroko moma kilen honombononja mende aisoon buju ii men gowokouruta injijowaotiwaajon uulanawo keni. ⁹ Uulanawo keni Jiisasnon ii kanaanon asugin oroma “Gomaambagara!” irijoro. Kaen irijoro kosianon kema usugon kanianon meragon waeya men mepeseen muri. ¹⁰ Mepeseen muri kokaen irijoro, “Toroko mende mobao. Mono kema kourunanon Galili kembutiwaa qaa injijori iikanon kema nii niibuya.” Kian.

Qasiri galeŋ meme yononon sundugia jegi.

¹¹ Embawoi yoronon kana keni qasiriwaa jamo kobaawaa galeŋ meme manjaqeŋe eja tosonianon sitinon kan jigo gawon galeŋ injiima iwoi kuuya kolooroti, iikawaa sunduya injjogi. ¹² Yononon ii moma Juuda yonoo jotamemeurugia horon ononŋi motoon ajoajoroo ama Jiisas waawaataa qaa mesanŋowonatiwaa qaa aren mokoloon monen somata totoon ii manjaqeŋe eja ononŋi.

¹³ Ii onoma kokaen jen koton ononŋi, “Ono mono qaa kokaen jewu: Nono gomantiinanon gaon enin gowokourutanon olon kan qamoya yonŋoro men kenŋi. ¹⁴ Qaa kaen jegi qaa iikanon gawanawaa gejianon kemero mobaati een, lombo onoo qagianon ubabotiwaajon nononon mono uuta men loorin men kamaan anin majakakaya qaa laligowu.”

¹⁵ Kaen jen koton ononŋi iikawaa so otaan monen men kema gawon qaagia otaagi. Kaen anŋi Juuda yononon qaa ii batugianon jen seigi moma laligogi kema kamban kokaamba kaanagadeen ii toroŋen jegi momakejon. Kian.

Misin gawon mewonatiwaa jenkootoya

Maak 16.14-18; Luuk 24.36-49; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

¹⁶ * Gowokouruta 11 yononon Jerusalem mesaon Galili prowinsnon kema Jiisasnon baananon kawutiwaajon injjoroti, iikanon ugi. ¹⁷ Iikanon uma Jiisas iima waeya men mepeseen mugito, tosonianon iwaajon uuwoi mogi. ¹⁸ Mepeseen mugŋi yonoonon kan kokaen injjoro, “Siwewaa ano namowaa ku-usun kuuya ii Anutunon nonota noonon eja.

¹⁹ * Kawaajon ono mono goman so kema ejemba tuun kuuya kokaen injjon ononŋi noo gowokouruna koloowu: Ii mono Man, Mera ano Unja Toroya nonoo qanon oomulu men onombu ²⁰ ano niinon qaa otaawutiwaajon jen koton onombeti, ii kuuya ten kombutiwaajon mono kuma onoma laligowu. Mobu, niinon mono kamban kamban onowo laligon kema laligowe namowaa kambanon tegowaa.” Kian.

* 28:16: Mat 26.32; Maak 14.28   * 28:19: Apo 1.8

Maak Oligaa Buḡa Maaknoḡ ooro. Jen-asa-asari

Maak nemuḡa qata Maria, maḡa qata mende moḡoḡ. Jerusalem siti toya laligogi. (Aposol 12.12) Anḡaa sunduya moḡ qata mende gama boḡ 14.51-52 iikanonḡ oorota eja. Piitononḡ ilaanḡ muro uuta meleeno Buḡa qaa kuma muro. Muro niwita Barnabas ano Pool yorowo liligonḡ misin gawonḡ meḡ kema Pool mesaonḡ deeni. Deeni toroḡeḡ gawonḡ meḡ laligonḡ Buḡa sundu motomotoonḡ meḡ kululuuḡ metulanḡonḡ waba kantri yoḡooḡonḡ Griik qaanonḡ ooro. Jiisaswaanonḡ qaa ii Arameik. Ii “Eeli eeli lama lama sabaktani,” iikawaa so.

Jiisasnonḡ uuwaa gawonḡ nomaenḡ meḡ Anutuwaa Meria koloonḡ ejemba ilaanḡ onḡoma laligoroti, Maaknoḡ qaa ii jen asarinḡ ooro. Jiisaswaanonḡ gawonḡ waḡa ii karoonḡ: Buḡa kuma onḡono, omejiilanḡ konjoma onḡono ano singisonḡgo mesaonḡ jia jia meḡ qeaḡgoro.

Buk kokawaa bakaya waḡa 6 ii kokaenḡ:

Qaa mutuya: Jon ano Jiisas 1.1-13

Qenjaaro gawonḡ Galili utanonḡ mero 1.14-9.50

Galili mesaonḡ Jerusalem keno 10.1-52

Jerusalem Sonda motoonḡgo laligonḡ komuro 11.1-15.47

Jiisasnonḡ koomunonḡga waaro 16.1-8

Waama koloonḡ Siwenonḡ uro 16.9-20

¹ Hamoqeḡe Toya Jiisas Kraist ii Anutuwaa Meria kolooja. Niinonḡ iwaa Oligaa Buḡaya kanainḡ oojenḡ.

Jononḡ Jiisaswaa kana meleuro.

Mat 3.1-12; Luuk 3.1-18; Jon 1.19-28

² *Anutunonḡ Siwe utanonḡ meriaaḡonḡ qaa moḡ ijoro gejatootoo eja Aisaianonḡ ii oorota iwaa Buju Terenonḡ kokaenḡ eja,

“Moba. Niinonḡ qele gajobana moḡ wasiwe waladeenḡ kema ejemba uugia mindinḡonḡ goo kanaga meleuro giinonḡ iwaa gematanonḡ namononḡ kemeba.”

³ * “Qele gajoba moḡnonḡ balonḡ qararanḡkonḡkonḡonḡ gama laligoro kema qata kokaenḡ mobu, ‘Poḡnonḡ kawa-oo! Kawaaḡonḡ mono jojorinḡ kania meleuwu. Mono uugia mindinḡonḡ kania qeleleewu.’”

⁴ Qaa iikawaa so eja moḡ qata Jon asugiro. qata moḡ Oomulu eja. Asuginḡ balonḡ qararanḡkonḡkonḡonḡ laligonḡ nama Buḡa qaa kokaenḡ jen laligoro, “Onḡononḡ mono uugia meleengi niinonḡ oomulu meḡ onḡomaḡa. Kaenḡ anḡi Anutunonḡ singisonḡgogia songbama mesaowaa.” ⁵ Kaenḡ jen laligoro Judia prowinswaa gomaḡa kuuya ano Jerusalem siti yoḡononḡ tuuḡ tuuḡ koma horonḡ Jombaanonḡ kagi. Kanḡ kouma singisonḡgogia jokoloogi Jononḡ ii Jordan apu bereḡanonḡ oomulu meḡ onḡono.

⁶ * Jombaanonḡ selekopaa ii kamel juyanonḡ memeta ano batuyanonḡ iinḡkasa oro selianonḡ memeta ii somonḡonḡ laligoro. Nembaneneya ii ḡaagiso borotaanḡ ano duuyaa moronḡ apuya, ii neḡ laligoro. Ii kuuya gejatootoo eja Elaija iwaa sogaa. ⁷ Jononḡ qaa kokaenḡ jen asarinḡ laligoro, “Noo gemananonḡ eja ku-usuḡa kotakota moḡ kawaa. Iwaa ku-usuḡa utanonḡ mono noononḡ

uuguwaa. Iinonj eja uuta koloowaatiwaaajonj niinonj iwaa kana esuyaa kasia ilaanj isamambaajonj gamugamu ama amamaamanja. ⁸ Niinonj apu toonjonj mulu menj onjonjento, iinonj mono Uja Toroyanonj mulu menj onjombaa.” Kianj.

Jononj Jiisas oomulu menj muro.

Mat 3.13-17; Luuk 3.21-22; 4.1-13

⁹ Kambanj kanonj Jiisasnonj Galili prowinswaa gomanja qata Nazaret kanonja Jombaanonj karo Jordan apu berenanonj oomulu menj muro. ¹⁰ Menj muro apunonjga kouro iikanondeej Siwenonj aantano Jiisasnonj uuj iiro Uja Toroyanonj meleema kewo koonj kaanja koloonj Jiisaswaa wanjonj kamaanj mero. ¹¹ *Li iiro Siwe gomanonjga qaa monj kokaenj kolooro, “Giinonj mono neenaa komunjua merana koloona kerana qeanggoro giimasiinj moma gonjenj.” Kianj.

Satanonj Jiisas angobato menj munj laligoro.

Mat 4.1-11; Luuk 4.1-13

¹² Oomulu menj muro iikanondeej Uja Toroyanonj Jiisas kuunj wasinj muro balonj qararanjonkonjononj keno. ¹³ Kema weenj 40 kawaa so iikanonj laligoro omejiilanj wanjia Satan iinonj angobato menj munj laligoro. Oro kawalia yonoo batugianonj laligoro Siwe gajoba yonononj ilaanj munj laligogi. Kianj.

Jiisasnonj gowokouruta mutuya onjono.

Mat 4.12-22; Luuk 4.14-15; 5.1-11

¹⁴ Kanagenj Jon kapuare mirinonj oonjgi raro Jiisasnonj kambanj iikanonj Galili prowinsnonj eleema keno. Kema Anutuwaa Oligaa Bunja jej asarinj laligoro. ¹⁵ *Jenj asarinj kokaenj injjoro, “Anutunonj bentotonja ambaatiwaa kambanjonj mono dodowija. Anutunonj kambanj ano laligonj kougiti, ii keteda koi kolooja. Kawaaajonj mono uugia meleema Oligaa Bunja moma laariwu.” ¹⁶ Jiisasnonj kaenj injijonj liligonj laligonj Galili apu angombaa goraayanonj metetereej kema sora hoooro eja woi iriirro. Qagara Saimon, koga qata Andruu. Yorononj misagara apu anjononj sora horowowaaajonj gilinj laligori. ¹⁷ Jiisasnonj iriima kokaenj irijoro, “Ejawoi, oro mono nii notaanj kari kuma orombe ejemba sora kaanja horonj onjombao.” ¹⁸ Kaenj irijoro iikanondeej misagara mesaonj kanainj Jiisas otaanj keni. ¹⁹ Jiisasnonj yorowo boronja monj toroqenj kema Zebediwaa meria Jeims ano koga Jon iriirro. Yorononj kaanjadeej wanjononj rama misagara meagonj somonjonj rari. ²⁰ Rari iriima iikanonja oroono. Oroono manjgara Zebedi ano monej gawonj ejauruta wanjononj onjomesaonj kanainj Jiisas otaanj gematanonj keni. Kianj.

Jiisasnonj ome monj otaaro.

Luuk 4.31-37

²¹ Kaenj motoonj kema Kaperneam taononj keugi Sabat kendonj kolooro Jiisasnonj iikanondeej qamakooli mirigianonj uma Bunja qaa kuma onjono. ²² *Kana qaawaa boi kaanja qaagoto, ku-usunj enj murotiwaa so kuma onjoma nanamemenjaa so ambutiwaaajonj jero. Kawaaajonj kanageso yonononj ii iima aarunj waliingogi.

²³ Qamakooli mirigia iikanonj kambanj iikanondeej eja monj omeyawo raro ome iikanonj qata kokaenj qaro, ²⁴ “Oo Jiisas, Nazaret eja! Gii naama

* **1:11:** Jen 22.2; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 3.17; 12.18; Maak 9.7; Luuk 3.22 * **1:15:** Mat 3.2 * **1:22:** Mat 7.28-29

ama nonomambaa anjanje? Mono menj kileen nonomambaaonj kajan me? Nii kaniaga moma kotojen. Gii Anutuwaanonj eja Tak-kootoya koloojan.”

²⁵ Kaen qarō Jiisasnonj temboma kokaen jen muro, “Gii mono qaaga bogoro eja koi mesaonj togowa.”

²⁶ Kaen jen muro omenonj eja ii utugonj orogonj muj qa bobolo qama kouma mesaonj kenō. ²⁷ Keno kuuyanōnj newogia tegoro waliḡonj qisij aonj kokaen jegi, “Yei, mangaa siita! Koi mono naa iwoiga? Koi momo dologa ku-usunawo. Iinonj omejiilanj kaanḡadeen jen kotonj onono jeta tenj konju.”

²⁸ Kaen kolooro Jiisaswaa qabuḡayanonj uulanawo seḡ gomanj kosianonj rama kenḡiti, iikanonj kema kema Galili prowins kuuya sokono. Kianj.

Jiisasnonj ji ejemba mamaga menj qeaḡonj onono.

Mat 8.14-17; Luuk 4.38-41

²⁹ Jiisasnonj Kaperneam onoononj qamakooli miri mesaonj iikanondeen jeims Jon yorowo Saimon ano Andruu yoroo mirinonj ugi. ³⁰ Iikanonj ugi Saimombaa seujanonj selegere ji kiro ero. Ero bujuya ii uulanawo Jiisas ijogi. ³¹ Ijogi iwaanonj kema borianonj menj kobibiuro waaro. Waaro selegereya mesaoro nene onj unuḡagi.

³² Unuḡagi mare kolooro ween jaaya kemero kanonj Kaperneam toya yoḡononj nama ejembaya ejembaya ji omegiawo ii kuuya unuama Jiisaswaanonj kagi. ³³ Kaperneam taononḡa tuunjelembenonj kanj Saimombaa miri naguyanonj ajoroogi. ³⁴ Ajoroogi nama ejemba ji kania kania inḡiroti, ii mamaga menj qeaḡonj onono. Kaanḡadeen omejiilanj yoḡononj Jiisaswaa kania mogitiwaajonj Jiisasnonj buugia muunḡunj mamaga onotaaro. Kianj.

Hamoqeqe gawonj Galili kuuya sokono.

Luuk 4.42-44

³⁵ Jiisasnonj gaonj ero gomanj wenḡeran suluro waama gomanj goraayanonj kema yanḡsiri tirin kotonj iikanonj qama kooliro. ³⁶ Qama kooliro Saimon ano alauruta iwo laligogiti, yoḡononj uulanawo kanianonj kenḡi. ³⁷ Kema mokolonj kokaen ijogi, “Ejemba kuuyanonj mono goojonj monḡanju.”

³⁸ Kaen ijogi kokaen inḡioro, “Gomanj tosia liligonj rama kenḡuti, ii iiju. Niinonj Buḡa qaa gomanj so jen seimanḡatiwaajonj kamaanj laligojen. Kawaaonj mono gomanj liligonj kembonḡa.”

³⁹ *Kaen inḡonj Galili prowins kuuya liligonj kema qamakooli mirigianonj Buḡa qaa jen omeya omeya ii onotaan laligoro. Kianj.

Jiisasnonj manimba eja monj menj solanjaniro.

Mat 8.1-4; Luuk 5.12-16

⁴⁰ Jiisasnonj taonj monḡonj laligoro manimba eja monḡonj kanj simin kuma Jiisaswaa wosoyanonj kemenj kokaen qama koolinj muro, “Giinonj siinḡanonj menj qeaḡonj nomambaaonj mojanj een, mono nii saanonj menj solanjanin nomba.”

⁴¹ Kaen qama koolinj muro iwaajonj wosoya moma boria boraama selia oosirin ijoro, “Niinonj ii anuwaatiwaajonj mojen. Gii mono solanjaniswa.”

⁴² Kaen ijoro manimbaya ii iikanondeen solanjaniro. ⁴³ Solanjaniro galenj meme qaa kotakota muj iikanondeen “Saanonj kemba,” ijoro. ⁴⁴ *Gejanono qaa ii kokaen ijoro, “Moba. Kokawaa buju qaaya ii mono monj mende jena mobu. Qaagoto, mono jigo gawonj galembaanonj kema selega qendeema

* 1:39: Mat 4.23; 9.35 * 1:44: Lew 14.1-32

muba ano Mooseswaanon jenkooto otaan solarjanijanwaa mamatewooya ama siimolon oowa. Ii oona iiro ejembanon kaniaga moma kotowu.”

⁴⁵ Jiisasnon kaen ijoroto, iinon kema kilen kanain buju qaa ii mamaga jen laligoro sei-ro. Sei-ro Jiisasnon taon taon kanon asuganon mombo kemambaajon amamaaro. Amamaan taon gemagianon goman gbamerja iikanondeen laligoro. Iikanon laligoro goman so iikanon ejembaya ejembaya iwaanon kagi. Kian.

2

Jiisasnon eja sele bakaya koomuya ii meagoro.

Mat 9.1-8; Luuk 5.17-26

¹ Kaen liligoro kamban tosia tegoro Jiisasnon eleema mombo gomanon Kaperneam karo. Karo “Mirinon laligoja,” jegi mogi. ² Ejemba mamaganon ii moma ajoroon iwaa miri nagu atapanon eligon sombenan sa qegi. Saa qegi Jiisasnon nama Buja qaa injoro. ³ Injoro iikanon eja mon sele bakaya koomuya, ii wama iwaanon kagi. Eja 4:yanon ii demberunon ama angon kagi. ⁴ Kagi eligon nangitiwajon ama Jiisaswaa kosianon kema ambombajon amamaagi. Amamaan miri qaganon uma Jiisaswaa wajanon ga waaren oson luluungi. Luluungi oota kolooro iikanon ji eja ii demberuyawo kasanon somonon anggi kemero. ⁵ Kaen kemero Anutu moma laarin mugiti, Jiisasnon iyonoo tanigia ii iiro sokono ji eja ii kokaen ijoro, “Merana, niinon goo singisonogoga mesaojen.”

⁶ Kaen ijoro Kana qaawaa boi tosianon batugianon rama uugianon kokaen romongogi, ⁷ “Eja kokanon mono nomaembaajon kaen jeja. Mono Anutu mepaegoja. Anutu motoongonon singisonogonana mesaonkejato, eja monon ii qaago.”

⁸ Uugianon kaen romongogi Jiisasnon iikanondeen uutanon ii moma koton kokaen injoro, “Ono mono naambaajon qaa kaanja uugianon romongoj? ⁹ Niinon ‘Singisonogoga mesaojen,’ ji eja kaen ijojen, qaa iikanon mono afaanagadeen jejeta. Monon kaen jero tosianon qaa iikawaa hona mende iibu. Kawaajon ii qaa afaana so. Niinon qaa mon kokaen jemambaajon mojen, ‘Mono waama tambomaega men kema.’ Qaa ii mono lombotawo jejeta koloaja. Kaen jewe hona koloowaa me qaagoti, iikanon mono asuganon asugiro iibu. ¹⁰ Mobu, namonon singisonogoga mesamesaowaa ku-usuna ii mono Siwe gomambaa Eja honanon eji, ono iikawaa kaniaajon tinuan laligowubo. Kawaajon qaa lombotawo ii eja koi ijowe hona iibu.” Kaen jen eja sele bakaya koomuyaa jaayanon iima ijoro, “Niinon gijojen: Gii mono waama tambomaega men miriganon kema. Qaa binawo ii honawo koloowaati een, qaa afaana ii mono kaanagadeen nomaembaajon omaya koloonaga?” ¹¹ Kaen jen eja sele bakaya koomuya kokaen ijoro, “Niinon gijojen: Gii mono waama tambomaega men miriganon kema.”

¹² Ijoro mono waama iikanondeen tambomaeeya men ejemba kuuya yonoo jaagianon seleenjen keno. Kaen keno kuuyanon walingon Anutu mepeseen kokaen jegi, “Yei, mangaa siita! Tani koi kaanja ii wala eenanon kamban monjen mende iinin. Qaago! Keteda koi jaa morotaga iijon.” Kian.

Jiisasnon Matyuu (Liwai) oono.

Mat 9.9-13; Luuk 5.27-32

¹³ Jiisasnon mombo Kaperneam mesaon angonon kemen sakasin kooronon kema laligoro. Laligoro ejemba tuunlelebenon iwaanon kagi

Bunja qaa kuma onjono. ¹⁴ Kema takis ofis uugumambaaajon ano iikanonj eja qata Liwai Alfiuswaa meria raro iima ijoro, “Gii mono noo gemananonj no-taan kawa.” Kaen ijoro waama takis gawonj mesaonj Jiisaswaa gematanonj keno.

¹⁵ Kema Liwaiwaa mirinonj kema nene nej ragiti, kamban iikanonj takis meme eja tiliqiligiawo ano singisonjgo eja mamaga yonononj kan Jiisas ano iwaa gowokouruta yonowo rama nene motoonj negi. Mamaganonj Jiisas otaanj laligogi. ¹⁶ Jiisasnonj takis meme tiliqiligiawo ano singisonjgo ejemba tosaanja yonowo rama nene negiti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) ano yonononj boi tosanonj iima Jiisaswaa gowokouruta kokaen jej onjngi, “Ae! Iinonj mono naambaajonj takis meme tiliqiligiawo ano singisonjgo ejemba yonowo rama nene neja? Ii mende sokonja.”

¹⁷ Kaen jej onjngi Jiisasnonj kitia kokaen injjoro, “Ejemba jigia qaa yonononj doktawaa siinj mende amakejuto, ji ejembanonj mono dok-tawaanonj kemakeju. Niinonj singisonjgo ejemba onoomambaaajonj kan laligojento, ejemba iyanjiaajonj mogi solanja koloojuti, ii qaago.” Kianj.

Nene singi laaligowaa qaaya

Mat 9.14-17; Luuk 5.33-39

¹⁸ Kamban kanonj Jombaanonj gowokouruta ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj nene singi laligogi tosanonj Jiisaswaanonj kan kokaen qisigi, “Jon Oomulu ejawaa gowokouruta nonononj Anutuwaajonj nene singi laligonjkejonj. Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonoo gowokourugianonj kaanjideen ama laligoju. Geengaa gowokouruganonj mono naambaajonj Anutuwaa nene singi mende laligoju?”

¹⁹ Kaen qisigi kokaen meleeno, “Onjanonj! Nono naa kambanonj nene singi laligonjkejonj? Emba meme kambananonj ejawaa gemakootanjurutanonj gereya anji embawaa sakitiurutanonj iwoi ii togonjkeju me qaago? Niinonj neenaa gowokouruna yonoo eja bunja koloonj yonoo batugianonj ainjolonj ramakejenj. Rabe yonononj iikawaajonj aisoonj ainjolonj rama singi laligowombaa amamaanjkeju. ²⁰ Amamaanjkejuto, Anutunonj laaligona nuano komuwe yonononj mono kamban iikanonj saanonj nene singi laligonjkebuya.

²¹ “(Onjo laaligo walaga ano korisoro Bunja gbilia ii mindirinj orombombaaajonj amamaawuya. Iikawaa qaa gemata ii kokaen injjomanja.) Moumou walaga jurano monjonj opo gbilia mende soongbanja motonj iikanonj opo jakanja mende uunj menj uumbinaanjkeja. Kaen anagati eenj, opo jakanja gbilianonj mono waziinj moumou walaga ii hororo mombo riiro ootanonj somariinj boliqoliwabo. ²² Kaanjideen monjonj wain apu gbilia ii bokonj me taru walaga lama selianonj memeta iikanonj mende kosonj maaro kemenjkeja. Kaen anagati eenj, wain apu gbilianonj mono somariinj taru qosono juma maaro namononj kamaanj sooro taruyanonj boliqoliwubo. Kawaajonj wain apu gbilia ii taru gbilianonj maaninj kemero sokombaa. (Kaanjideen apu awaa ii kononj gbamoganonj mende kosonjkejonj. Kaen kosowonagati eenj, iikanonj mono juma siisororo kamaaro neninj ji niniwabo. Kaen kolooawaatiwaajonj apu awaa ii kononj awaanonj kosonjkejonj. Onjo kaanjagadeen laaligo walaga ano Oligaa Bunja gbilia ii mindirinj orombombaaajonj amamaawuya.) Kianj.”

Jiisasnonj Sabat kendombaa Ponja kolooja.

Mat 12.1-8; Luuk 6.1-5

23 *Kawaa gematanon Sabat kendon monon Jiisasnon wiit gawon koria somata koton keno. Keno gowokourutanon wosogia injiro wiit hona motomotoon kanain borogianon mesuma negi. 24 Kaen negitiwaajon Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) tosianon Jiisas kokaen ijogi, “Moba, yonononj mono naambaajon Sabat kendombaa gawon meme songoya uuguju?”

25 *Kaen ijogi kokaen meleeno, “Kin Deiwidnon manjaqeqe ejauruta yonowo liligon wosogia injiro nenewaajon amamaan iwoi anjiti, ii kamban mononj weengogi me qaago? 26 *iinonj mono Anutuwaa opo sel jigonoj uma bered kowoga Anutuwaa jaasewananon alatanon anji raro esujanon tururo qetegogiti, ii menj nero. Bered kowoga mesamesaoya ii jigo gawon galej yononondej nej laligogi. Tosianon ii newubotiwaajon songo ero kilen nero. Nej ejauruta kaanjadeen onono mooton negi. Kamban kanon eja qata Abiatar iinonj jigo gawon galej wanjaa gawon menj laligoro.”

27 Kaen meleema kokaen injijoro, “Anutunonj Sabat kendonj ii ejemba qeangowutiwaajon ano eja. Ii ejembanonj tondu jej kotowutiwaajon ama qaago! 28 Kaen ano Siwe gomambaa Eja honanonj mono Sabat kendombaa Ponja kaanagadeen koloaja.”

3

Jiisasnon eja boria soorongoya ii menj qeangoro.

Mat 12.9-14; Luuk 6.6-11

1 Jiisasnonj mombo qamakooli mirinonj uro iikanonj eja boria soosolia monj raro. 2 Ejembanonj Jiisas qaa jakeyanonj ama mubombaajon “Eja ii Sabat kendononj meagowaa me qaago?” kaen jej Jiisaswaa jaa galej menj ragi. 3 Megi Jiisasnonj eja boria soosolia ii kokaen ijoro, “Mono waama jaanananonj namba.” 4 Kaen ijonj kokaen injijoro, “Kana qaa otaanj Sabat kendononj iwoi awaa me bologa ambonaga? Saanonj mombaa waja somongowonja me mesaoninj komuwaa? Monja me monja meninj sokombaa?” Kaen jero moma qaagia bogoro ragi.

5 Qaagia bogoro ragi eleema injiuro uugianonj kotakota gojonotiwaajon wosobiri moma ugerenonj injiuro. Kaen injiima eja ii kokaen ijoro, “Gii mono boroga qeteterewaa.” Kaen ijoro boria qeteterero mombo awaa kolooro. 6 Awwa kolooro Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yonononj seleenjenj kema iikanondej gawana Herodwaa paati alauruta yonowo ajoajoroo ama “Jiisas nomaen qeninj komunaga?” jej qaa gawonj megj. Kianj.

Jiisasnonj ji ejemba menj qeangonj onono.

7 Kaen megj Jiisasnonj gowokouruta unuano apu anjonj goraayanonj kenji. Kenji Noot prowins qata Galili kanonja ejemba tuunjeleme yonononj kanianonj otaanj kenji. Judia prowins kanonja kaanagadeen iwaanonj kagi. 8 Siti waja qata Jerusalem, Saut prowins qata Aidumia ano Jordan apu leengga weenj kookoutanonj yonononj ano weenj kemekemetanonj baagenja taonj qagara Taia ano Saidon liligon laligojuti, iyonononj kaanagadeen tuunjelebeyanonj horonj kagi. Jiisasnonj angoletu somasomata menj laligoro, iikawaa bujuya moma mindirinj kougii. 9 *Kaen kouma utama

* 2:23: Dut 23.25

* 2:25: 1 Sml 21.1-6

* 2:26: Lew 24.9

* 3:9: Maak 4.1; Luuk 5.1-3

mububotiwaajon Jiisasnon gowokouruta kokaen injjoro, “Ologon nombutiwaajon onjo mono wanjo mon mokoloon noojon kosere anji raba.”

¹⁰ Kaen injjoro ejemba seiseiya men qeangon onjoma laligoro. Kawaa-jon qenjenmanjen ano sele bimobimoogiawo kuuya yononon selianon oosiriwombaajon liligon mamaga aon memetan anji. ¹¹ Omeya omeya yononon Jiisas iima jaasewanonon namonon kemen kokaen qagi, “Gii mono Anutuwa Meria koloojan!”

¹² Kaen qagi Jiisasnon qetegon onjoma kanianon asuganon asugiwabotiwaajon sonjo kotakota ama onjono. Kian.

Jiisasnon gowokouruta meweenjon onjono.

Mat 10.1-4; Luuk 6.12-16

¹³ Kanagen Jiisasnon baananon uma iikanon iyanaa siina otaan eja onjono iwaanon kagi. ¹⁴ Kagi eja 12 iwo laligowutiwaajon kuun onjoma Bunja qaaya jen seiwutiwaajon wasin onjono. ¹⁵ Wasin onjoma omejiilan konjoma onjombutiwaa ku-usunja onjono.

¹⁶ Kaen ama eja 12 ii kokaen kuun onjono: Piito, Jiisasnon qa ii Saimon muro. ¹⁷ Jeims ano koga Jon, mangara qata Zebedi. Jiisasnon yoroo qagara mon Boanerges qaro. Ii ananaa qaanon Gunparandambaa Merawoita. ¹⁸ Andruu, Filip, Bartolomyuu, Matyuu, Tomas, Jeims Alfuswaa meria, Tadius, Saimon Zelot-politik ejaga,* ¹⁹ ano Juudas Iskariot. Kariot eja iikanon kanagen Jiisas memelolo men muro. Kian.

Jiisasnon ome yonoo esungia uugun qero kamaaja.

Mat 12.22-32; Luuk 11.14-23; 12.10

²⁰ Jiisasnon iikaan ama onjoma baananonqa kamaan yanaa mirinon karo. Mirinon karo ejemba tuun somatanon mombo kouma ajoroogi nembanene newombaajon amamaagi. ²¹ Amamaagi sakitiurutanon ii moma “Uuta soodaboroja!” jegi. Jen kemen wambombaajon kenji.

²² *Kengi Kana qaawaa boiya Jerusalemga kagiti, iyononon jegi, “Satabaa limolanon mono uutanon kemero laligoja. Iinon omejiilan yonoo wangja iwaa ku-usunanon ome konjoma onjotaankeja.”

²³ Kaen jegitiwaajon Jiisasnon onjono kagi sareqaanon kokaen injjoro, “Satanon mono nomaen alia Satan mon konjonaga? ²⁴ Kantri mombaa galenjurugianon batugianon angowowo ama deembuti een, iyononon mono galenkonjon gawongia men nambombaajon amamaawuya. ²⁵ Kaanagadeen miri mombaa kanageso yononon batugianon angowowo ama deembuti een, mono galenkonjon gawongia men nambombaajon amamaawuya. ²⁶ Kaanagadeen Satambaa kanageso yononon batugianon angowowo ama tuarenjen ama aowuyagati een, galenkonjongia esujanon kamaaro ometotongianon mono qaomambaa anja.

²⁷ “Monon eja kotiga limolambaa kana boria wala mende somongowaati een, iinon mono mirianon uma esuhinaya qengama memambaajon amamaawaa. Wala ii somongoro raro mono saanon mirianonqa ilawoilaya kuuya kopeperedaboron men kembaa. (Iikawaa so niinon kaanagadeen Satan somonjon gematanon omeya onjotaankejen.)” Kian.

Singisonjo mesamesaoya qaa

* **3:18:** Nesenel paati zelot yononon Room gawman tompe ama iyangiaa nanan mewombaajon tompe men laligogi. * **3:22:** Mat 9.34; 10.25

²⁸ Niinon qaa honja monj kokaen injjomanja, “Ejemba somata melaa singisonjo amakejuti, ii Anutononj mesaonkeja. Lombotawo me afaanja mepaqepae ambuyagati eenj, Anutononj ii saanonj songbama onjombaa. ²⁹ *Songbama onjombaato, monjonj Unja Toroya mepaegowaati, iikawaa singisonjogoya Anutononj mono kambanj monjonj mende mesaowaa. Qaago totoonj! Singisonjo iikanonj mono qaganonj uro kambanj tetegoya qaa Anutuwaa jaanonj qaayawo laligowaa.” Kaen injjoro. ³⁰ “Omenonj utanonj kemerota laligoja,” kaen jegitiwaaajonj ama kaen kuma onjono. Kianj.

Jiisaswaa nemunjoanuruta.

Mat 12.46-50; Luuk 8.19-21

³¹ Kaen aminj mogi nemunjoanuruta yonononj kanj seleenjenj nama yonoononj kamaawaatiwaa qaa angi iwaanonj keno. ³² Keno ejemba tuunj yonononj liligonj munj rama kokaen ijogi, “Moba! Goo nemunjoanuruganonj mono seleenjenj nama goojonj qisiju.”

³³ Ijogi meleema kokaen injjoro, “Noo nemuna ii morononj ano noo kouruna ii daen yonononj?” ³⁴ Jiisasnonj kaen injjorj ejemba liligonj munj ragiti, ii suuj injiima kokaen jero, “Iibu! Noo nemuna ano kouruna ii mono koi. ³⁵ Anutuwaa uusiinja tenj komakejuti, iyonononj mono noo nemuna ano naanjoanuruna kolooju.” Kianj.

4

Qosomakororo ejawaa sareqaa

Mat 13.1-9; Luuk 8.4-8

¹ *Jiisasnonj mombo apu anjonj goraayanonj kemenj kanainj kuma onjono. Kuma onjono ejemba tuunjelembenonj iwaanonj kema ajoroogi wanjononj uma apu anjonj qaganonj kema raro. Raro ejemba kuuya yonononj anjonj goraayanonj sakasinonj ajoroogi. ² Kaen ajoroogi sareqaa mamaga jenj kuma onjono. Kuma onjoma kokaen jero:

³ “Mobu! Eja monjonj nene kota qosoma kororoomambaajonj gawononj keno. ⁴ Kema qosoma kororooro kota tosianonj kana goraayanonj kemenj konji. Kemenj konji (warawenj) koonja koonja kouma ii nedaborogi. ⁵ Kota tosianonj jamo kowonjinonj kemenj konji. Kemenj koma iikanonj namo mamaga mende mokoologi. Namu dusiita mende erotiwaajonj kuragagia uulanjowo kougii. ⁶ Kougito, weenjonj kouma onjoonj jenj kotonj onjono tiigia qaagotiwaajonj soolinj gororongogi. ⁷ Kota tosianonj kumuntiri waayawo iikanonj kemenj konji. Kemenj konji komuntirinonj kouma qenj turuj bibiloko menj onjongi. Kaen kolooro honja mende kuugi. ⁸ Kota tosianonj namo awaanonj kemenj konji. Kemenj koma kuragagia juma waama geregiaa hongia awaa asugigi. Tosianonj kogia 30, tosianonj kogia 60, tosianonj 100 iikawaa so koloonj seigi.” ⁹ Kaen jenj jedabororo, “Monjonj uugejiawo laligoji eenj, iinonj mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kianj.

Jiisasnonj naambaajonj sareqaa jero.

Mat 13.10-17; Luuk 8.9-10

¹⁰ Tuunj somata yonononj deema kenji Jiisasnonj yanodeenj raro. Yanodeenj raro gowokouruta 12 ano tosaanja liligonj mugiti, ii motoonj sareqaa koi kawaa kanagaaajonj qisinj mugii. ¹¹ Qisinj mugii kokaen meleema injjoro,

* 3:29: Luuk 12.10 * 4:1: Luuk 5.1-3

“Anutuwaa bentotononj keuma laligowonjatiwaa qaa aasangoya ii onjo asuganonj injijowe moma kotojuto, seleengenj laligojuti, iyonjoonj ii kuuya sareqaanondeen asuginjeja. ¹²*Kaen asugiro

Iyanjiaa jaagianonj iwoi iimago kania kilenj mende moma kotowuya. Iyanjiaa gejagianonj qaa tororo momago kania kilenj mende moma asariwuya.

Ii moma asariwuyagati eenj, mono saanonj uugia meleengi Anutunonj singisongogia mesaonaga.’”

Jiisasnoj sareqaawaa kania jero.

Mat 13.18-23; Luuk 8.11-15

¹³ Jiisasnoj toroengenj kokaen injijoro, “Sareqaa iikawaa kania ii mende moma asarijuti eenj, sareqaa tosaanja kuuya jemañati, ii mono nomaen moma asariwuyaga? ¹⁴ Sareqaa iikawaa kania ii kokaen: Qosomakororo ejanonj Buñja qaa qosoma kororoonjeja. ¹⁵ Nene kota kana goraayanonj kemenj kongiti, ii kokaen: Buñja qaa qosoma kororoogi ejemba uugianonj kemenjejata, ii mogi Satanonj iikanondeen kanj qaa uugianonj qosongi kemeroti, ii qetegenj unuamakeja. ¹⁶ Nene kota qosono jamo kowonjinonj kemenj kongiti, ii kaanagadeenj ejemba saregia monj. Yonononj Buñja qaa moma iikanondeenj uuqeeanggo qaganonj moma anjonj komakeju. ¹⁷ Kaen amakejuto, uugianonj tiita mende en onjombaato, kamban torodaamonjadeen nama kotiinj laligowuya. Buñja qaawaajonj ama kakasililinj me sisiwerowero kolooro kamban iikanondeenj mono tama unuwaa. ¹⁸ Nene kota qosono kumuntiri waayawononj kemenj kongiti, ii kokaen: Yonononj Buñja qaa mogi uugianonj kemenjeja. ¹⁹ Kemenjejata, namononj laaligowaa majakakaya ano monenj hina hoorowaa uugereya koloonj bimoonj onjmakeja. Qabunagiawo koloowombaa koposongogi siinj kombombanja bologa tosianonj kaanagadeenj uugianonj dungun Buñja qaa bibiloko menj munjeju. Kaen kolooro honjgia qaa auta (gipeya) koloowuya. ²⁰ Nene kota namo awaanonj qosono kemenj kongiti, ii ejemba koi kaanja: Yonononj Buñja qaa geja ama moma moma anjonj koma pondan nama honjgia mokoloonjeju. Tosianonj qaa je motoonjononga kota 30 mokoloonjeju. Tosianonj honjgia 60, tosianonj qaa kota motomotoonj iikawaa honjgia 100 menj seinj mokoloonjeju.” Kianj.

Lambe ii asasaga nonombaajonj raja.

Luuk 8.16-18

²¹* Jiisasnoj qaa monj kokaen jero, “Monjonj lambe me kiwa menj ootirin monjonj me dunj baatanonj ambaa me qaago? Ii dakanonj ambaa? Ii mono iikawaa dunj rarayanonj asuganonj ambaa. ²²* Kaanjadeenj iwoi monj mesanogogi eji, ii mono asuganonj asugiwaatiwaajonj eja. Iwoi monj koma turugi eji, ii mono luluungi qetumbaatiwaajonj ama eja. ²³ Monjonj uugejiawo laligoji eenj, iinonj mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kianj.

Nomaen diwelopmen kolooja?

²⁴* Jiisasnoj qaa kokaen injijoro, “Qaa mojuti, ii mono moma anjonj koma uu wombogianonj ama koma gbilinj laligowu. (Kaen laligogi uugia dinjgoro roromonogogianonj somariiro moma komuwuya.) Onjo tosaanja yonjo qaagia gosinj jenj tegowuti, Anutunonj mono jenjkootogia motoonjo iikawaa so

* 4:12: Ais 6.9-10 * 4:21: Mat 5.15; Luuk 11.33 * 4:22: Mat 10.26; Luuk 12.2 * 4:24: Mat 7.2; Luuk 6.38

onjoangiaa qaagia gosinj jenj tegowaa. So ii mono uugunj ironja meleema onjombaa. ²⁵ *Iikawaa kania ii kokaenj: Monjonj momakootoyawo laligoji, Anutunonj mono ii toroqenj muro laligowaato, monjonj momakootoya qaa laligoji, Anutunonj mono momoya melaa eji, ii kaanagadeenj qetegonj wambaa.” Kianj.

Bunja qaa kota ii kuragawo.

²⁶ Jiisasnoj sareqaa monj kokaenj jero, “Anutuwaanonj bentotonj ii koi kaanja: Eja monjonj gawononj kema nene kota qosoma kororoowaa. ²⁷ Qosoma kororoonj kema asaga gomantiinja enj waawaa ano nene kotaa kuraga juma koumakeju. Nomaenj juma koumakejuti, ii anjo mende moma kotoja. ²⁸ Namo anodeenj nemunj kono honja koloonkeja: Wala geria, kanagenj honja ano iikawaa gematanonj honja iikawaa kota ii kuuya koloonj somariidaborowuya. ²⁹ *Honja somariidaboronj momogoro honja memewaa kambanja kolooro welenqeqeuruta wasinj onjono soogia kaapengyoya jetawo menj honja mewombaajonj gawonjonj kembuya.” Kianj.

Nejon kotaa sareqaa

Mat 13.31-32, 34; Luuk 13.18-19

³⁰ Jiisasnoj sareqaa monj kokaenj jero, “Anutuwaaw bentotonja ii naamombo so ambonaga me naa sareqaanonj jenj asariwonaga? ³¹ Ii nejonj kotaa so kokaenj kolooja: Kota ii kazupuleenda. Ii namowaa nene kota kuuya iyonjoo kamaanqeqegia kolooja. Kaenj kolooro gawononj komomakeju. ³² Komomakejuto, juma waama logoya kuuya unuugunj somariinj boria somasomata bororo kema kankeja. Kaenj boronj keno kanakeewambaa koonja koonja yonjononj haigia iikawaa umuganonj amakeju.” Kianj.

Jiisasnoj sareqaa mamaga jero.

³³ Jiisasnoj sareqaa kaanja kaanja ii mamaga jenj laligonj Bunja qaa injjoro. Moma kotogitiwaa so ii injjoro moma laligogi. ³⁴ Kambanj so qaaya kuuya ii sareqaanonj jenj laligoro. Qaaya monj eenj mende jeroto, gowokouruta yonjowo iyangiodeenj laligogi kambanj kanonj qaa kuuya kawaa kanagia ii jenj asariinj onjoma laligoro. Kianj.

Jiisasnoj jero raidimbonj goronj qero.

Mat 8.23-27; Luuk 8.22-25

³⁵ Weenj kanonj mare kolooro Jiisasnoj gowokouruta kokaenj injjoro, “Mono mesaonj anjonj kotonj leegenj keubonja.” ³⁶ Kaenj injjoro ejemba tuunj onjomesaonj Jiisas wangi wanjononj uma raro kenji. Wanjo tosaanja ii kaanagadeenj yonjowo gemanonj gemanonj kenji. ³⁷ Kenji raidimbonj somatanonj obabankota waaro sirinonj wanjo uutanonj kemero wanjo saa qemambaajonj ano. ³⁸ Kaenj kolooro Jiisasnoj wanjo tetegoyanonj rama qembononj laariinj gaonj ero. Gaonj ero gowokourutanonj kema mindiinj ijogi, “Hei boi! Nono anjononj tiwilaawombaajonj anjonj. Iikawaa majakakaya monj mojanj me qaago?”

³⁹ Kaenj ijogi uuta tooro moma waama musu ano siri kokaenj jenj kotonj orono, “Mono bogonj eenj ewao!” Kaenj jero haamononj donjgoro sirinonj goronj qenj ero. ⁴⁰ Kaenj ama kokaenj jenj onjono, “Onjo naambaajonja toroko momo eja kolooju? Nomaembaajonj ama Anutu mende moma laariju? Sombugia mono eenj moju.”

* 4:25: Mat 13.12; 25.29; Luuk 19.26 * 4:29: Joel 3.13

41 Jen onono awawalin qarasombugia moma amin mogi, “Yei, mangaa siita! Eja koi naa ejaga laligoja? Iinon musu ano kowe jen koton orono jeta ten konjao?” Kian.

5

Omenon bao uugianon kemegi ejanon qeangoro.

Mat 8.28-34; Luuk 8.26-39

1 Kaen asugiro anjon koton leegen Gerasin yonoo gomanon keugi. 2 Keuma goraayanon ugi Jiisasnon wanjo mesaoro iikanondeen eja omeyawo mon qasirinonga kan nama Jiisas mokolooro. 3 Eja ii qasirinon laligon qamo jamo kobaa oson uroroogi egiti, iikanon en laligoro. Eja kuuyanon kanaboria gbado (tape):non somongowonatiwaajon amamaan laligogi. 4 Indinjan indinjan kania gbadonon somongon binen qen laligogito, boro bota qenkegiti, ii qesuma kana kasia ritoqiton laligoro kuuyanon ii galen koma mubombaajon amamaagi. 5 Amamaan asaga gomantiinjan suulan qasiriwaa jamo kobaanon me baanjon lansan en laligoro. Kaen laligon qama silama selia jamonon qen kotomoton laligoro.

6 Jiisasnon korikori karo iima bobogarin kan balonon kosianon kemen simin kuno. 7-8 Simin kuno Jiisasnon omeya ii kokaen jen mumambaajon ano, “Ome bologa, gii mono eja koi mesaon kamba!” Kaen jemambaajon ano qa jinjereren somata qama jero, “Ae! Jiisas, gii Anutu uataa Meria koloonjan. Gii nomaen ama nomambaajon kajan? Niinon Anutuwaa jaasewanonon welema gonjen: Gii qaa somongon jojopan qaanon jen kotiin siimbobolo gerawo mende ama nomba.”

9 Kaen jero kokaen qisiro, “Gii qaga moro?” Qisiro jegi, “Nono mamaga laligojonwaajon qanana Liijon jejon.” Ii ananaa qaanon Kere tuun somata. 10 Kaen jen kaparan koma kokaen welema mug, “Gii nonotaawagati een, mono balon kokanon mende wasin nonomba.”

11 Kosogianon maronjan kanon bao tuun somata mon gbojoja uutanon kuluuma nangi. 12 Kawaaajon ome yononon kokaen jen Jiisas welema mug, “Giinon wasin nonona nono saanon bao yonoo uugianon kemebonja.” 13 Welema mug “Mono kema kemebu!” jen koton onono eja uutanonga kouma kema bao uugianon kemegi. Kemegi iikanondeen bao tuun 2,000 kawaa so ii mono lugun newonewonon kema jororongon apu anjonon kemen nemoton komugi.

14 Komugi bao galen yononon kok koma taon ano goman boleboole iikanon kema buju qaa jegi. Jegi moma ejemba jaasongon yononon iwoi kolooroti, ii iibombaajon kagi. 15 Kan Jiisaswaanon kouma iigi eja ome tuunawonon laligoroti, iinon mono opo selekopaaya tororo somongon rama uuta tooro roromongoya kuuya asugiro iima awawalin nangi. 16 Nangjan bao ii nomaen kemen komugiti ano eja omeyawo iwaanon iwoi kolooroti, ii iigiti, iyononon sundu woi ii injijogi.

17 Injijogi nama Jiisasnon mindimindiri goman balonjan mesaon kembaatiwaajon welema mug.

18 Welema mug mesaon wanjonon umambaajon nano eja omeyawo laligoroti, iinon kan Jiisaswo motoon kema laligomambaajon qisiro.

19 Qisiroto, Jiisasnon qotogon mun kokaen ijoro, “Gii mono gomanonon kema tinitosauruga injiima Pononon angoletto somata menj kiankomun gonji, iikawaa sunduya ii injiona mobu.”

²⁰ Kaen ijoro mesaon kema Jiisasnon angoletto somasomata menj muroti, iikawaa qaaya kanain Ten-taon distrik uutanon jen seiro kuuyanon moma waliingogi. Kian.

Jairusnon borataajon Jiisas qama kooliro.

Mat 9.18-26; Luuk 8.40-56

²¹ Jiisasnon wanjononj uma eleema anjon kotonj leegenj karo ejemba tuun mamaganon iwaanonj kan ajoroogi anjon goraayanon nangi. ²² Nangji qamakooli miriwaa qaa galen monj qata Jairus iinon kan Jiisas iima batanonj kemenj siminj kuma muro. ²³ Siminj kuma munj kaparanj koma qama koolinj kokaenj ijoro, “Borana melaanonj komumambaajon anja. Mono kan boroga qaganonj ana qeangonj toroqenj laligowa.”

²⁴ Kaen ijon Jiisas wano motoonj keni ejemba tuunleembe yonononj gemagaranj kema oloqologonj liligonj oroma kenji. Kian.

Emba jiwanonj Jiisaswaa malekuya oosiri.

²⁵ Kenji iikanonj batugianonj emba monj laligoro. Iinonj koinjsa gbani 12:waa so iima ji kiro laligoro. ²⁶ Kaen laligonj siimbobolo mamaga moro selegalenj mamaganonj iwaa gawonja megij ilailaa monj mende mokoloonj laligoro. Iinonj selegalenj ejemba yonoo tawagiaajon monenjinay kuuya gilinj laligoroto, jia iikanonj mono mombo momboga menj bolinj muro laligoro. ²⁷⁻²⁸ Kaen laligonj Jiisaswaa bujuya moma kokaenj jero, “Niinonj ii oosirimambaajon moma bimoonj malekuyagadeen boronja monj oosiriwenagati eenj, mono saanonj qeangomanja.” Kaen jen ejemba tuun batugianonj Jiisaswaa gematanonj kema malekuyanonj oosiri.

²⁹ Oosiriro saya iikanondeen juguro qenjenmanjena ii qaono selianonj qeangoro moro. ³⁰ Qeangoro Jiisasnonj iikanondeen esunja monj kotonj kenoti, ii moma ejemba tuun batugianonj eleema qisiro, “Morononj malekuna oosirija?”

³¹ Kaen qisiro gowokourutanonj kokaenj ijogi, “Ejemba tuunonj ologonj liligonj goma goosiriju. Ii iima nomaenj ‘Morononj noosirija?’ qisijan?”

³² Kaen ijogito, Jiisasnonj mombo “Morononj ii anja?” jenj qisinj mokoloomambaajon eleema uun injiuro. ³³ Injiuro emba selianonj angoletto kolooroti, iinonj ii moma iikawaaajonj toroko moma jenenja ororo kan Jiisaswaa batanonj kemenj siminj kuma kania kuuya ijoro. ³⁴ Jiisasnonj ii moma kokaenj ijoro, “Borana, momalaariganonj mono menj qeangonj gonja. Qenjenmanjenganonj mono qaono saanonj uubonjononj kemba.” Kian.

Jiisasnonj Jairuswaa borata menj gbiliro.

³⁵ Qaa kaen ijon nano qamakooli miriwaa qaa galenaa mirinonjga mononj gele kan Jairus ijoro, “Boraga komuja! Kawaaajonj mono boiwaa qaganonj lombo toroqenj mende amba.”

³⁶ Ijoro Jiisasnonj qaa iikawaa telambelan ama qamakooli miriwaa qaa galen kokaenj ijoro, “Toroko mende moba. Mono nii moma laarinj nomba.”

³⁷ Kaen ijon ejemba tosaanja onjomesaonj Piito, Jeims ano Jeimswaa koga Jon iigadeen unuano ii otaanj kenji. ³⁸ Kema qamakooli miriwaa qaa galenaa mirinonj keugi ejemba tuun guju megij injiuro. Mamaganonj jingenj qama kotakota saama amburerej megij. ³⁹ Injiima mirinonj uma kokaenj injiuro, “Onj mono naambaajonj guju menj saaju? Bora iikanonj mende komujato, gaonja eja.”

⁴⁰ Kaen injiuro jononjsisi kaanja kolooro jomoma mugito, iinonj ii kuuya onjotaan borawaa nemunmanja ano tosaanja iwo laligogiti, iigadeen unuano

bora eroti, iikanonj ugi. ⁴¹ Uma Jiisasnonj bora ii borianonj menj ijoro, “Talita kuum.” Ii ananaa qaanonj Bora melaa, nii gijojen: Mono waaba!

⁴² Kaenj ijoro bora gbania 12 iinonj mono iikanondeen waama nama kema karo. Kaenj kolooro iima kosogia kitonj waliingogi. ⁴³ Waliingogi iikawaa bujuya monj jegi mobubotiwaajonj jenj songo kotakota ano. Ii ama bora melaa ii nembanene mugi newaatijonj injjoro. Kianj.

6

Nazaret yonononj Jiisas gema qegi.

Mat 13.53-58; Luuk 4.16-30

¹ Ii kolooro Jiisasnonj Jairuswaa gomanj balonj mesaoro gowokourutanonj otaanj iwo kema Jiisaswaa somasomarii taononj keugi. ² Sabat kendononj karo qamakooli mirinonj uma Buja qaa kanainj kuma onono. Kuma onono moma ejemba mamaganonj aarunj waliingonj kokaenj jegi, “Yei, gejajuju! Iwoi kuuya koi mono daenkaya moma jeja? Momakootoya ii mono morononj kuma muro jeja? Ano angoletu ku-usunjawo kaanja ii mono morononj inaanj muro borianonj mero asugija? ³ Eja koi mono gomanj kokawaa motonj qeqe ejiaga. Mariawaa meria ano Jeims, Joosef, Juuda ano Saimon yonoo dagiaga. Naanurutanonj batunananonj koi laligoju.” Nazaret yonononj kaenj jegi uugianonj boliro iikanonj amamaagi.

⁴ *Amamaagi Jiisasnonj kokaenj injjoro, “Gejatootoo ejawaa sakiti ano tinitosaurutanonj mono iyanjaa taononj jejewili ama munkejuto, gomanj tosaanja iikanonj kaenj qaago.”

⁵ Kaenj anjitiwaajonj Jiisasnonj ji ejemba motomotoonjo boria qagianonj ama menj qeangonj ononoto, angoletu ku-usunjawo tosaanja memambaajonj amamaaro. ⁶ Kaenj kolooro momalaaringianonj mende asugiro yangisengiaajonj ama aaruro. Aarunj onomesaonj Nazaretwaa kosianonj gomanja gomanja liligonj Buja qaa kuma onoma laligoro. Kianj.

Jiisasnonj gowokouruta 12 wasinj onono.

Mat 10.5-15; Luuk 9.1-6

⁷ Jiisasnonj gowokouruta 12 ii onono kagi kanainj woi woi kuuya wasinj onono. Wasinj onoma omejiilanj konjoma onombutiwaa ku-usunja onono.

⁸ *Ii onoma kokaenj jenj kotonj onono, “Kana kembutiwaajonj taa gbarugia menj kumbu. Iwoi tosia monj mende mewu. Kana samongia qaago, gesogia qaago me soojaakota ii irimunj kasagianonj mende somongowu. ⁹ Kana esu saanonj kanagianonj somongowu. Maleku samonja qaagoto, maleku motoonjo mewu.” ¹⁰ Kaenj jenj kokaenj injjoro, “Kema miri daen daen keubuti, mono iikanondeen laligonj gawonj menj taonj ii mesaonj kana kumbu.

¹¹ *Kema laligonj miri monjonj keugi mende koma horonj onoma qaagia mende mogi telambelangia mono kokaenj jenj qendeema onombu, ‘Nono onoo balononj kaniinj sububunj kana tambonananonj mokotaaaji, ii mono riinj qesaaninj onoonj gaaonj eleema kemebaa.’ Kaenj jegi kaniagia solanja moma kotogi saanonj gomanj me taonj ii mesaonj toroqenj kumbu.”

¹² Kaenj injjoro mesaonj kema ejemba uugia meleembutiwaa Buja qaaya ii jenj seinj laligogi. ¹³ *Laligonj omejiilanj mamaga onotaaaji ji ejemba mamaga kelenonj onjomorinj menj qeangonj ononj. Kianj.

* 6:4: Jon 4.44

* 6:8: Luuk 10.4-11

* 6:11: Apo 13.51

* 6:13: Jei 5.14

*Kinj Herodnon toroko moro.**Mat 14.1-12; Luuk 9.7-9*

14 *Jiisaswaa qabuɣayanon seinj kinj Herodwaa gejianon kemero moro. Ejembanon kokaen jegi, “Jon Oomulu ejanon mono koomunonga waama gawona mero angoletu ku-usuɣawo asuginjeja.”

15 Kaen jegito, tosianon kokaen jegi, “Ii mono Elaija.” Tosianon toroqen jegi, “Ii gejatootoo eja walaga yorɣoononga monj.”

16 Kaen jegito, kinj Herodnon ii moma kokaen jero, “Jon Oomulu eja niinon jewe aroya kotogiti, iinon mono koomunonga waama laligoja.” Majakaka moma kaen jero.

Jombaa aroya kotogi komuro.

17 *Ii kokaembaajon jero: Herodnon koga Filipwaa embia Herodias olon mero Jon Oomulu ejanon kinj pon jeɣ muro kawaajon opotoro wasinj onono kema Jon menj somonɣon kapuare mirinon oonɣi. 18 Jonon Herodwaa qaa kokaen jero: “Gii qamboga olon menj laligon Kana qaa uugujan.”

19 Kaen jero Herodiasnon Jon kazi ama munj qegi komuwaatiwaajon moroto, iikawaa kania monj mende mokolooro. 20 Mende mokolooro Jonon eja solanɣ ano soraaya toroya kolooroti, Herodnon ii moma sopa somonɣon kokojinjij koma reenreenj sulunj munj Jombaajon toroko moma laligoro. Kaen laligon Herodnon Jombaa jetanonɣa qaa moroti, ii uuta kuugi qaa mamagaajon uuwoiwoi moro. Ii kilen Jombaa qaaya momambaa siinj moro.

21 Kaen kolooro Herodiasnon Jon qemambaa kania mende mokolon laligoro iikawaa kambanɣ awaa ii kokaen kanj kuuro: Kinj pombaa kolokoloo kambanɣon karo jejelomban ama jawin ano kawali galeɣuruta ano Galili prowinswaa jotamemeya wanɣa ii koma horon onono kouma ragi.

22 Kouma ragi Herodiaswaa boratanon miri iikawaa uutanon kouma danis ano Herod ano iwo nene duɣ liligon ragiti, iyononon iikawaa iimasiinj mamaga mogi. Kaen mogi kinjon emba saranj ii kokaen ijoro, “Borana, gii naa iwoiwaajon siinj mobagati, ii saanon qisinj nona toɣon gomanɣa.”

23 Kaen ijon qaa ii joɣon qaanon jeɣ kotiin kokaen ijoro, “Naa iwoiwaajon qisinj nombagati, ii mono saanon gomanɣa. Iwoi ii me ii me prowins galeɣ koma onomakejenj, ii kaanjadeen saanon mendeema bakaya monj gombe galeɣgia koloowa.”

24 Kaen ijoro seleeɣenj kema nemunɣa kokaen qisinj muro, “Nemuna, nii kinjon naa iwoiga nombaatiwaajon qisinj mubenaga?”

Kaen qisinj muro nemunanon kokaen meleeno, “Mono kema jena Jon Oomulu ejawaa aroya kotogi wanɣa menj kanj nomba.”

25 Kaen meleeno iikanondeen miri uutanon bobogarin kimbaanon uma kokaen qisinj ijoro, “Ama, niinon siinj kokaen mojen: Giinon mono jeɣ kotona Jon Oomulu ejawaa aroya kotonj wanɣa kondenon ama menj kanj ii keteda koi nomba.”

26 Kaen ijoro kimbaa uutanon kobooro wosoya moroto, joɣon qaa somonɣoro somataurutanon ii mogiti, iyonoo jaagianon kamaan qewabotiwaajon qiqisiya gema qemambaajon moma bimoon mesaoro. 27 Mesaon iikanondeen opotoroya monj wasinj ijoro, “Gii mono kema Jombaa aroya kotonj wanɣa menj kawa.” 28 Kaen ijon wasiro kapuare miri gbadeyanon kema aroya kotonj wanɣa kondenon ama menj kanj emba saranj ii muro nemunɣa muro. 29 Jombaa gowokourutanon iikawaa bujuya moma kema qamoya

* 6:14: Mat 16.14; Maak 8.28; Luuk 9.19

* 6:17: Luuk 3.19-20

menj qasiriwaa jamo kobaanonj ama ronj kongi. Kaenj koloorotiwaajonj ama kinj Herodnonj kanagenj Jiisaswaajonj jero, “Jononj mono koomunonga gbilinj waama laligoja.” Kianj.

Jiisasnonj eja 5,000 nene unuagiwo.

Mat 14.13-21; Luuk 9.10-17; Jon 6.1-14

³⁰ Wasiwasi eja aposol yonjononj Jiisaswaanonj kanj ajoroonj iwoi menj ejemba kuma onjonjgiti, iikawaa sunduya kuuya ijogi. ³¹ Ijogi ejemba dononj dononj kanj kema anjgi selegia tiiroto, nene newuyatiwaa kambanjanj mende kolooro. Kawaaajonj Jiisasnonj gowokouruta kokaenj injjoro, “Onjo mono niwo kagi gomanj gbamenjanonj anana siri kema laligonj haamo melaada mewonja.” ³² Kaenj injjoro ejemba onjomesaonj wanjononj uma gomanj gbamenjanj monjenj iyanjgia siri laligowombaaajonj kenji.

³³ Kenji ejembanonj ii iima mamaganonj iikawaa bujuya moma taonj ano gomanj so iikanonjanj balonj kana bobogarinj waladeenj kema iikanonj keugi.

³⁴ **Keugi Jiisasnonj wanjononjanj kamaanj ejemba tuunj somata injiuro lama galengia qaa tani ilinjwalinj qenj laligogi yonjoonj wosoya moro. Wosoya moma kanainj Bunja qaa kania kania kuma onono. Kianj.

Jiisasnonj eja 5,000 nene unuagiwo.

³⁵ Kaenj ama laligoro weenj jaaya tegonj kememambaaajonj ano gowokourutanonj Jiisaswaanonj kanj kokaenj ijogi, “Boi. Nono gomanj gbamenjanj kokanonj laligoninj gomanj tiimambaa anja. ³⁶ Kawaaajonj gi saanonj ejemba koi wasinj onona gomanj ano miri boleboole kosere rama kenjuti, iikanonj kema nembanenegia sewanjanj menj newu.”

³⁷ Kaenj ijogito, kokaenj meleema injjoro, “Onjononj mono onjoanjgio ii nene unuagiwu.” Kaenj injjoro qisinj mugj, “Nonononj mono nomaenj ambonaga? Gawonj meme kambanjanj 200:waa sewanjanj (Kina 2,000) eja. Monenj ii menj kema nene bered sewanjanj menj unuagiwombaaajonj jejanj me?”

³⁸ Kaenj qisinj mugj jero, “Onjoanjgiaonj nene bered dawj raja? Ii kema iibu.” Kaenj jero gesogia qengama jegi, “Bered 5 ano sora woi iikaanda menj laligojonj.”

³⁹ Kaenj jegi Jiisasnonj ejemba tuunj kokaenj jenj kotonj onono, “Ejemba kuuya, onjo mono deema nene newombaaajonj tuunj boleboole ajoroonj lolo tonjonjanonj kemenj rabu.” ⁴⁰ Kaenj jenj kotonj onono kosere tuunjanj tuunjanj deema ragj. Tuunj tosia 100 ano tosia 50 kaanj kaanj kululuunjanj rama kenji.

⁴¹ Rama kenji bered 5 ano sora woi ii menj Siwenonj uuro uro kotuegonj bered motonj gowokouruta onono ejemba tuunj so mendeema batugianonj anjgi. Sora woi ii kaanjadeenj tuunj kuuya yonjoonj mendeeno. ⁴² Mendeeno ejemba korebore nenjo nenj timbiriigi. ⁴³ Nenj timbiriigi nene kitia kitia mesaogiti, ii gowoko yonjonj menj kululuugi konde 12 kanonj kemenj saa qero. Kaanjagadeenj sora kitia ii menj kululuugi. Kianj. ⁴⁴ Eja bered negiti, iyonjo jangogia ii 5,000. Kianj.

Jiisasnonj apu anjonj qaganonj riinj riinj keno.

Mat 14.22-33; Jon 6.15-21

⁴⁵ Negi tegoro Jiisasnonj iikanondeenj gowokouruta jenj kotonj onoma kokaenj jero, “Onjo mono wanjononj uma waladeenj apu anjonj kotonj leegenj Betsaida gomanonj kembu. Niinonj saanonj kambanjanj biwianonj ejemba tuunj koi wasinj onjomago kamanjanj.” ⁴⁶ Kaenj jenj yeizozogia jenj onjooma baanjanonj

* 6:34: Janj 27.17; 1 Kinj 22.17; 2 Hist 18.16; 34.5; Mat 9.36

* 6:34: Janj 27.17; 1 Kinj 22.17; 2 Hist 18.16; Eze 34.5; Mat 9.36

uma qama kooliro. ⁴⁷ Qama kooliņ laligoro mare kolooro iyanodeen baananon laligoro wanngonianon anjon biiwianon keno. ⁴⁸ Keno loqanon qeņ qeņ bimbimģon nanngogi keno haamonon keņgiti, iikaan baageņa qeņ karo bimooro majakaka somata mogi. Gomaņ aanaanon (3-6 kilok) iikaananon Jiisasnon kaer injiima apu anjon qaganon riņ riņ gowokouruta onjonon kaņ unuugumambaa ano. ⁴⁹ Apu anjon qaganon riņ riņ karo ii iima “Kowe Songorinon kaja!” jeņ kanaiņ qama silanģi. ⁵⁰ Qama silama kuuyanon ii iima toroko mogito, Jiisasnon iikanondeen qaa bonjonda jeņ kokaen injjoro,

“Alauruna, mono qaqabunabunagiawo satiņ laligowu. Neeno kajen. Toroko mende mobu.” ⁵¹ Kaer jeņ yonjonon wanjonon uro haamonon goron qero. Goron qero jenengia ororo hononja mende aarugi. ⁵² Wala bered meņ seiņ unuagiroti, iikawaa kania mende moma asarigito, uugianon gojono kaanjadeen aarun ģagi. Kiaņ.

Jiisasnon Genesaret laligon meņqeeanģo gawon mero.

Mat 14.34-36

⁵³ Apu anjon koton leegen Genesaret gomanon keuma wanģo mesaon sakasinon kemegi. ⁵⁴ Wanģo mesaon sakasinon kemegi ejembanon Jiisas iikanondeen moma koton mugi. ⁵⁵ Moma koton muņ qaa anģi meņ bobogariņ mindimindiri sopa gomangianon gomaņ so liligogi. Liligogi moma kanaiņ ji ejemba demberunon anjon onjoma Jiisasnon gomaņ daer laligorotiwaa so unuama kagi. ⁵⁶ Gomaņ so, taon, miri me kuun mombaa uutanon kenotiwaa so ji ejemba unuama sombenģianon ama onjonģi. Ama onjoma Jiisaswaa selianon me malekuyaa susuyanon oosiriwombaajon welema muņ laligogi. Oosirigiti, kuuya yonjonon mono qeanģodaborogi. Kiaņ.

7

Ambosakon yonjonon qaa kuma soogi.

Mat 15.1-9

¹ Kana qaawaa kaparanķonķon ano iikawaa boi tosaņa Jerusalem sitinonģa kagiti, iyonjonon Jiisaswaanon kaņ ajoroogi. ² Kambaņ iikanon Jiisaswaa gowokouruta tosaanon borogia mende songbama donģhamo mende qeņ nembanene negi injiima uugia boliro.

³ Farisii (Kana qaawaa kaparanķonķon) ano Juuda ejemba tosaņa kuuya yonjonon ambosakon yonģoo siligia otaan laligogi. Kawaajon borogia wala songbama sororogonģo nembanene neņ laligogi. ⁴ Kaanģadeen gawononģa me maaketonģa kawuti, iikanon wala apu koson ariņ konjoratiņģo nene oosiriņ laligogi. Kaanģadeen ģambi, monjon ano komanene kuuya ii songbama hamo qeņ laligogi. Sili kaanģa kaanģa ii mamaga otaan laligogi.

⁵ Kawaajon Kana qaawaa kaparanķonķon ano iikawaa boi yonjonon Jiisas kokaen ģisiņ mugi, “Goo gowokouruganon mono naambaajonģa ambosakonurunana yonjonon sili mende otaan borogia donģhamo mende qeņ kilen nembanene meņ neņķeju.”

⁶*Kaer ģisiņ mugi kokaen injjoro, “Oo uumeleembaa ejemba seleseleya, gejatootoo eja Aisaianon mono onģoo kaniģia tororo luluuma Buju Tere mon kokaen oorota eja,

* 7:6: Ais 29.13

‘Ejemba tuun koi kanonj mono je buugianonj awaagadeen goda qen nomakejuto, uugianonj telambelanj ama noma mongenj koriganonj anji eja.

⁷ Kaenj ero noo waena eenj toontoonj menj mepeseen nomakeju.

Kana qaa kuma onjombonjenj kitianonj ejemba yonoo jenjkootogia ii gisomaso ama melokanjinkeju.’

⁸ Aisaianonj kaenj ooro. Onjo mono iikawaa so Anutuwaanonj jojopanj qaa gema qen ambosakonjurugia yonoo siligia otaankeju. Ii mende sokonja.”

⁹ Kaenj jenj kokaenj injjoro, “Onjoangiaa siligia walaga otaawombaaajonj mono awaagadeen Anutuwaanonj jojopanj qaa qewagonkeju. ¹⁰ *Iikawaa qaaya monj ii kokaenj: Moosesonj kokaenj jenj kotoro, ‘Nemunj mangga mono goda qenj oromakeba,’ ano ‘Monjonj manja me nemunja qasuaanj mubaati, ii mono qegi komuwa.’ ¹¹ Kaenj jenj kotoroto, onjo qaa ii uugendj kokaenj jenkeju, ‘Monjonj nemunj manja ii kokaenj irijowaa: Oo wosona mojenj. Noo nangonanjo iwoina bunja qenj aowaoragati, ii Anutuwaa taha mamatewowaaajonj gosinj andaborowe bunyaa nandunja koloowaa. ¹² Monjonj kaenj irijoro sokombaa jeju.’ Kaenj jenj somonjonj mugij nemunj manja yorojonj ilailaa monj mende toroqenj oromakebaa. Ii mende sokonja. ¹³ Yei! Kaenj ama onjoangiaa nanamemengiaa siligia jenj kotonj iikanonj Anutuwaanonj jojopanj qaa qewagogi omaya koloonj jangonj qaomakeja. Onjo iwoi kaanja ii mamaga amakeju.” Kaenj jenj meleema onjono. Kianj.

Eja uu ii nomaenj tiloonj riisija?

Mat 15.10-20

¹⁴ Jiisasnonj ejemba tuunj mombo onjono kagij kokaenj injjoro, “Onjo mono kuuya qaa koi geja ama moma asariwu. ¹⁵ Iwoi seleengenga eja uutanonj kemenkeji, iikanonj tiloonj mumambaaajonj amamaankejato, iyanjaa uu wombotanonjga qaa kouma kamaankeji, iikanonj mono tiloonj munkeja. ¹⁶ Monjonj gejiawo laligoji eenj, iinonj mono qaa koi geja ama moma kotowa.” Kianj.

¹⁷ Jiisasnonj kaenj jenj ejemba tuunj onjomesaonj kema mirij monjonj uro. Uma raro gowokourutanonj sareqaa iikawaa kaniaaajonj qisigi. ¹⁸ Qisigij kokaenj injjoro, “Oo alauruna, onjo kaanagadeenj momogia awaa mende kolojamaenj? Nembanene iwoi seleengenga eja uutanonj kemenkeji, ii tiloonj mumambaaajonj amamaankeja. Ii moma kotoju me qaago? ¹⁹ Ii uu wombotanonj mende kemenkejato, korojonjonj kemenj seleengenj kamaankeja.” Jiisasnonj qaa kaenj jenj iikanonj nembanene kuuya ii menj soraidabororo.

²⁰ Jiisasnonj toroqenj kokaenj jero, “Eja uu wombotanonjga qaa kouma kamaankeji, iikanonj mono tiloonj munkeja. ²¹ Ejemba uu wombogianonjga iwoi koi kaanja koloonj koumakeja: Qaa bologa romonjonj serowilinj ambombaaajonj momakeju. Iwoi yongoro menj owenj jenanj menj ejemba unjugi komuwutiwaaajonj momakeju. ²² Olonkalu ambombaaajonj momakeju. Menjo mewombaa otoko amakeju. Bidaanj jembooli ano anjomokolonj ambombaaajonj momakeju. Qaa saga jenj uuduudu ambombaaajonj momakeju. Gejajuju ama goronjoso ambombaaajonj momakeju. Sewanjiki laligonj gemaqeqe qaa jenj Anutu mepaegowombaaajonj momakeju. Jabarambaranj ama sili uugia qaa amakeju. ²³ Iwoi bologa kuuya iikanonj mono ejemba uu wombogianonjga kouma tiloonj onjomakeja.” Kianj.

* **7:10:** Eks 20.12; 21.17; Lew 20.9; Dut 5.16

Keinan emba moŋnoŋ kaparaŋ koma qama kooliro.

Mat 15.21-28

²⁴ Jiisasnoŋ waama Genesaret gomaŋ mesaŋ siti qaŋara Taia ano Saidon iikawaa distrik qata Fonisia kawaa uutaŋoŋ keno. Kema gomaŋ moŋnoŋ uma bujuya moŋnoŋ mebabotiwaajoŋ buugia mejuŋoroto, kileŋ aasaŋgoya laligomambaajoŋ amamaaro. ²⁵ Amamaaro iikanondeeŋ emba moŋ borata melaa ii omeyawo laligoro Jiisaswaa bujuya moma iwaanŋoŋ kaŋ batanoŋ kemeŋ simiŋ kuno. ²⁶ Emba ii Juudaga qaagoto, Griik qaa jeŋ laligoro. Nemuŋ maŋa ii Fonisiaga Siria prowins kaŋoŋa. Iinoŋ borataa uutaŋoŋga ome konjombaatiwaajoŋ welema muro. ²⁷ Welema muro kokaeŋ ijoro, “Juuda nono wala nononanaa meraboraanaa uŋuaginiŋ neŋ timbirin ambuya. Kawajoŋ merabora yoŋoo mirigianoŋga bered meŋ kasu oŋonoŋ mende sokombabo. Juuda anana wabaurunana oŋoo qaŋia kasu qaŋakejoŋ. Niinoŋ wala Juuda ejemba ilaŋ oŋombe kantri tosaŋa oŋonoŋ mono kasu kaŋa mamboma laligowu.”

²⁸ Kaeŋ ijoro moma kokaeŋ meleeno, “Poŋ, ii saanoŋ moŋento, kasu meria yoŋonoŋ mono kaŋagadeeŋ merabora yoŋonoŋ nene reemoŋa nene duŋ baatanoŋ kamaaro neŋkeju.”

²⁹ Kaeŋ meleeno Jiisasnoŋ kokaeŋ ijoro, “Qaa kaeŋ jeŋaniwaajoŋ saanoŋ moma goŋjeŋ. Ome iikaŋoŋ mono keteda koi boraga mesaŋ kenja. Kawajoŋ gii saanoŋ kemba.”

³⁰ Kaeŋ ijoro moma mirianoŋ keno omenoŋ borata mesaoro duŋanoŋ ero iiro. Kiaŋ.

Jiisasnoŋ eja moŋ megoro.

³¹ Jiisasnoŋ mombo Taia siti gomaŋ mesaŋ Saidon sitinoŋ kema uugun misiŋoŋ Ten-taŋ gomambaa biwia uugun Galili apu aŋgoŋ kosianoŋ karo. ³² Karo gejaduu eja moŋ qaaya qaomambaajoŋ anoti, ii wama Jiisaswanoŋ kagi. Kaŋ boria waŋanoŋ ambaatiwaajoŋ qisiŋ mugi. ³³ Qisiŋ mugi eja ii wama ejemba tuuŋ ii oŋomesaŋ moŋgeŋ keŋi. Kema Jiisasnoŋ boro susuya geŋianoŋ ama nama mombo iyaŋaa boro susyanoŋ sulaŋ neselaŋanoŋ oosiriŋo. ³⁴ Oosiriŋ Siwenoŋ uuro uro osoŋgombo qama kooliŋ iyaŋaa qaanoŋ “Efata,” ananaa qaanoŋ ‘Mono toowa,’ kaeŋ jero.

³⁵ Kaeŋ jero gejawoitanoŋ toori neselaŋanoŋ lolooro qaaya awaagadeeŋ jero. ³⁶ Jero Jiisasnoŋ iikawaa bujuya ejemba inŋiwoŋbotiwaajoŋ qotogon oŋono. Qotogon oŋoma kaparaŋ kono yoŋonoŋ ii kaparaŋ koma jeŋ seiŋ laligogi. ³⁷ Jeŋ seiŋ laligogi ejembaŋoŋ newogia tegoro waliŋgoŋ kokaeŋ jeŋi, “Iwoi kuuya awaagadeeŋ amakeja. Gejaduu geŋagia metooro momakeju. Ejemba motoya yoŋoo neselaŋgia isano qaa jeŋkeju.” Kiaŋ.

8

Jiisasnoŋ ejemba 4,000 nene uŋuagiŋo.

Mat 15.32-39

¹ Kambaŋ kaŋoŋ ejemba tuuŋ somatanoŋ mombo ajoroogi. Nembanenegia qaa laligogitiwaajoŋ Jiisasnoŋ gowokouruta oŋoŋo iwaanŋoŋ kagi kokaeŋ inŋjoro, ² “Niinoŋ ejemba tuuŋ koi yoŋooŋoŋ wosona moŋeŋ. Yoŋonoŋ niwo kaŋ weeŋ karoŋ laligogi nembanenegia qaondabororo iijeŋ. ³ Yoŋonoŋga tosiaŋoŋ koriganoŋga kaŋ laligogi niinoŋ ‘Saanoŋ gomangianoŋ kembu,’ jemambo. Nene mende negi eeŋ wasiŋ oŋombe kana batuyanoŋ kema kema jaagia giliro tiwitiwilaa mokoloowubo.”

4 Kaen injoro gowokourutanon meleema kokaen ijogi. “Balon qararankonkonanon kokanon monnon mono daenkaya nembanene kaanja mokolon tuunleembe koi unuaginaga?”

5 Kaen ijogi kokaen qisin onono, “Onoonon bered dawi raja?” Qisin onono “Bered 7 raja,” ijogi.

6 Ijogi Jiisanon ejemba tuunleembe ii namonon kemen rabutiwaajon jen koton onono kemen ragi. Kemen ragi bered 7 ii men Anutu gama koolin dangisen jen moton gowokouruta onoma ejemba tuun so batugianon ambutiwaajon jero. Kaen jero iikawaa so анги. 7 Yonoonon sora boleboole tosia kaanagadeen raro. Ii kaanjadeen men kotuegon ejemba tuun so batugianon toto qen onombutiwaajon jen koton onono. 8 Jen koton onono ononji nen nen timbirinjogi. Nen timbirinjogon nene kitia mesaogi raroti, ii konde 7 men kululuugi saa qero. 9 Eja nene negiti, iyonoo janjogia ii 4,000. Negi wasin onono gomangianon kenji. Kian.

Boi tosanon angoletu iibombaaon kaparan konji.

Mat 16.1-4

10 Kenji iikanondeen gowokouruta yonowo wanjonon uma distrik qata Dalmanuta kanon kenji. 11 *Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) tosanon iikanon kan Jiiaswo kanain jenonkooli анги. Qaawaa timbinon horowombaaon angobato men muj kokaen kaparan koma qisigi, “Mono jena Siwenonga angoletu mon asugiro iibona.” 12 *Kaen jegi uutanon bimooro osongonawo qero jero, “Oo ejemba kamban kokaamba namonon laligojuti, onjo mono naambaajon Anutuwaa aiwese asugiwaatiwaajon kaparan komakeju? Niinon qaa honja mon kokaen injiowe mobu: Anutunon aiwese kaanja ii mende men qendeema onombaa. Qaago awawi!”

13 Kaen jen onomesaon mombo gowokouruta yonowo wanjonon uma apu anjon koton leegen keugi. Kian.

Farisii ano Herod yononon woso kondun kaanja kolooju.

Mat 16.5-12

14 Iikanon keuma samon mewombaaon duduugi bered motoongoda ii wanjonon men ragi. 15 *Ragi Jiisanon kokaen jen koton onono, “Onjo Kana qaawaa kaparankonkon (Farisii) yonoo tomembounboun qaagia ano Herodwaa riki somban iikawaajon mono galengia mewu. Ii waagadeen mende gosin gema qewuti een, iyoronon mono yiist kaanja somariin men bolin onombaota.”

16 Jen koton onono qaa gemata ii mende moma asarin batugianon kokaen amin mogi. “Berednana qaawaajon jeja me nomaen?”

17 Ii amin mogi gejianon kemero kokaen injoro, “Naambaajon berednana qaa jen amin moju? Noo kaniaana ii naambaajon mende moma kotoju? Ii mende moma asariju me? Uugejagianon gojoma raja me? 18 *Jaagia rajaoto, kilen mende iima kotoju me? Gejagia rajaoto, kilen mende moma asariju me? Iwoi asugiroti, ii duduugu me qaago? 19 Niinon bered 5 ii ejemba 5,000 yonoojon motowe iikawaa kitia men kululuugi konde dawinon kemen saa qero?” Qisin onono “Konde 12,” ijogi.

20 Ijogi toroqero, “Niinon bered 7 ii ejemba 4,000 yonoojon motowe iikawaa kitia men kululuugi konde dawinon kemen saa qero?” Qisin onono “Konde 7,” ijogi.

* 8:11: Mat 12.38; Luuk 11.16

* 8:12: Mat 12.39; Luuk 11.29

* 8:15: Luuk 12.1

* 8:18:

²¹ Ijogi moma jero, “Kawaajon kaniana ii mono kaanjiadeen mende moma asariju me?” Kianj

Eja jaagoo mombaa jaaya metooro.

²² Jiisasnonj gowokouruta yonjowo Betsaida taononj kagi. Kanonj kanj eja jaagoo monj wama Jiisaswaanonj kouma borianonj oosiriwaatiwaaajonj qama koolinj mugij. ²³ Qama koolinj mugij Jiisasnonj eja jaagoo ii borianonj menj wama miri seleenjenj kenij. Kema sulaaya sulaanj jaayanonj ama borija wajanonj ama qisinj muro, “Iwoi monj iijan me qaago?”

²⁴ Qisinj muro jaaya uuro uro jero, “Ejemba injiijento, ii gere tanitani koloogi kokoosugadeen injiibe kema kanj nanju.”

²⁵ Kaenj jero mombo borianonj jaawoita oosiro toori tororo uuro asarinj kotooro iwoi kuuya awaagadeen iidabororo. ²⁶ Iidabororo wasinj mujj kokaenj ijoro, “Gii gomanj monjenj mende kembato, dindinja geengaa gomanjanonj kema.” Kianj.

Piitononj Jiisaswaa kania jokolooro.

Mat 16.13-20; Luuk 9.18-21

²⁷ Jiisasnonj Betsaida mesaonj gowokouruta yonjowo Sisaria Filipai taom-baa kosianonj kenjij. Kananonj kema gowokouruta kokaenj qisinj onono, “Ejembanonj noojonj nomaenj jenkeju? Nii eja moroga koloojenj?”

²⁸ *Qisinj onono meleema kokaenj jeginj, “Tosianonj ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojanj,’ jenkejuto, tosanonj ‘Gii Elaija koloojanj,’ ‘jenkeju ano tosanonj torojenj kokaenj jenkeju, ‘Gii gejatootoo eja walaga yonjoononga monj koloo-janj.’ ” ²⁹ *Kaenj jeginj kokaenj qisinj onono, “Ano onjoangio noojonj nomaenj jenju? Nii moroga koloojenj?” Qisinj onono Piitononj kokaenj meleeno,

“Gii Anutuwaanonj Hamoqeqe Toya Kraist koloojanj.”

³⁰ Kaenj meleeno kania asuganonj jeginj monjonj mobabotiwaajonj sonjo kotakota ama onono.

Jiisasnonj komumambaa qaaya jero.

Mat 16.21-28; Luuk 9.22-27

³¹ Jiisasnonj gowokouruta kanainj kokaenj kuma onono, “Siwe gomambaa Eja honjanonj mono siimbobolo mamaga mobaa. Kantriwaa jotamemeya, jigo gawonj galenj ano Kana qaawaa boi yonjononj mono gema qenj qegi komuwaa. Komuro weenj karonj tegoro koomunonga waabaa.” ³² Jiisasnonj qaa ii mende kolatinj asuganonj jero Piitononj iikanondeenj horonj mujj goraayanonj kema kanainj qotogonj muro. ³³ Qotogonj muro eleema gowokouruta uuj injiima Piito qotogonj kokaenj jenj muro, “Gii qaa romonjojanj, ii Anutuwaanonj qaaga qaagoto, balonj ejemba ano Satan siingjiaga. Kawaajonj Satan, gii mono keteda koi noo jaasewananonga togowa.” Kianj.

Kraist otaawonjatiwaa sewanja.

³⁴ *Jiisasnonj ejemba tuunj ano gowokouruta onjono kagi qaa kokaenj injijoro, “Monjonj noo gemananonj kamambaaajonj moji, iinonj mono iyanjaa uuseliaa siinj kombombanja bologa gema qero sisia megij siimbobolo ii bisimakeba. Ii maripoononj komuwaatiwaa so mokosinjonj nii notaanj kawa. ³⁵ *Monjonj laaligoya iyanjaajonj anjonj koma iyanjaa jaajaa laligoji, iinonj mono laaligoya honja somonjgoro soowaa. Soowaato, monjonj balombaa laaligoya ii nii ano noo Oligaa Bunjanaajonj ama qeleema togonj

* 8:28: Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8 * 8:29: Jon 6.68-69 * 8:34: Mat 10.38; Luuk 14.27 * 8:35: Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25

nombaati, iinonj mono laaligo honaa kania mokoloonj kotiin laligowaa. ³⁶ Mononj gomaŋa gomaŋa yoŋoo ilawoilaya kuuya koma hororo bunaya kendabororo uuwaa laaligoya meŋ soonj silemale laligonj komuro Anutunonj qaaya jeŋ tegoro unayanonj tiwilaaro mende sokombaa. Eshinaya iikanonj mono uukoisoro mende meŋ mubaa. Qaago totoonj! ³⁷ Anana kuuyanonj mono ananaa downana mewombaajonj amamaawonja. ³⁸ Ejemba tuunja tuunja kambaŋ kokanonj balononj olonkaku ama singisonjo tosaana ama laligonjeju. Mononj iyonoo batugianonj noo qana ano noo Bunja qaana meŋ kamaanj ambaati, ii Siwe gomambaa Eja honanonj kaanagadeenj iima tiiwaa. Iinonj kanagenj Siwe gajoba toroya yoŋowo koi kamaagi Manaa asamararaŋa iima aarugi iinonj eja me emba kaanja mono injiima tiin onjombaa.” Kianj.

9

¹ Kaen injijonj kokaen jero, “Niinonj qaa honja monj kokaen injijowe mobu: Koi nanjuti, onjo batugianonga tosanonj Anutunonj bentotonja kuuro kusujanonj asugiwaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligonj koomuwaa siimboboloya mende mogi ii koloonj asugiro iibuya.” Kianj.

Jiisaswaa selianonj letono.
Mat 17.1-13; Luuk 9.28-36

² *Ween 6 tegoro Jiisasnonj Piito, Jeims ano Jon unuama ejemba onjomesaonj iyanjia siri baanja koriga mononj uma gbamejanonj laligogi. Iikanonj laligogi jaasewanjgianonj nano Jiisaswaa sele tanianonj letoma morota kolooro. ³ Malekuyanonj tualalakota asamararaŋawo kolooro. Balononj opo taanja gbabulunonj (saife, omo) songbamakejuti, mono ii uuguj taaliro. ⁴ Kaen kolooro Elaija ano Mooses yorononj asuginj onjoma Jiisaswo qaa amigi. ⁵ Amigi Piitononj kanainj qaa jeŋ Jiisas kokaen ijoro, “Somatanana, nonononj kokanonj uukorisoro mojonj. Kawaajonj nonononj saanonj kuunj karoonj mewonja: Goojonj monj, Mooseswaaonj monj ano Elaijawaajonj monj.” ⁶ Gowoko yonononj jenengia mamaga ororo Piitononj “Nomaen jemaŋa?” jeŋ qaa monjgano. ⁷ *Qaa monjgama nano kokolo tualalakota asamararaŋawo mononj kamaanj umugayanonj esuunj onjono iikawaa uutanongga qa aro monj kokaen kolooro monj, “Eja koi neenaa wombo merana kolooja. Mono iwaa qaaya moma laligowu.” ⁸ Qaa ii moma uulanjawa eleema uunj monjgama woi ii mombo mende iriigi Jiisasnondeenj yoŋowo nano. Kianj.

Jon Oomulu eja ii Elaijawaa kitiaga kolooja.

⁹ Baananongga roganonj kamaanj Jiisasnonj kokaen jeŋ koton onjono, “Onjono iwoi iijuti, iikawaa bujuya ii mono ejemba monj mende injijowu. Siwe gomambaa Eja honanonj koomunongga waaro iikawaa gematanonj ii saanonj jeŋ asarij laligowu.”

¹⁰ Kaen jeŋ koton onjono gowokouruta karoonj yonononj qaa ii uugianonj anjonj koma koomunongga waawaataa qaa iikawaa kania ii iyanjia qisiŋ aonj aminj mogi. ¹¹ *Aminj moma Jiisas kokaen qisiŋ mugi, “Kana qaawaa boi yonononj qaa kokaen jeŋkeju, ‘Gejatootoo eja Elaijanonj mono Siwenongga waladeenj kamaanj asugiwaa.’ Ii nomaembaajonj jeŋkeju?”

* 9:2: 2 Piito 1.17-18

* 9:7: Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 3.22

* 9:11: Mal 4.5; Mat 11.14

¹² Qisij mugi meleema kokaen injjoro, “Elaijanon waladeen kamaan asuginj laaligo kuuya meagowaa. Qaa ii honqaga koloojato, qaa monj koi mono naambaajonj oogi eja: ‘Siwe gomambaa Eja honqanonj mono siimbobolo mamaga moro jejewili ama mubuya.’ ¹³ Qaa woi ii ejaoto, niinonj kokaen injjomana: Elaijanonj mono kamaan asugiroto, iwaajonj Buja qaa oogita ejiwaa so ejembanonj ii iyangiaa siingia otaanj tondou ama mugi.” Kianj.

Jiisasnonj ome otaaro meranonj qeangoro.

Mat 17.14-21; Luuk 9.37-43

¹⁴ Jiisas ano gowoko karonj yonononj baananonjga kamaanj gowokouruta tosia yonononj kanj iwoi kokaenji iigi: Kana qaawaa boi tosanonj nama yonowo jenonjkooli ano niinonjginonj qaa jegi ejemba tuunjelembenonj liligonj injiima nanji. ¹⁵ Kaen nama ejemba tuun kuuya yonononj Jiisas iima iikanondeen aarun bobogarinj kosianonj kema jolonja jegi. ¹⁶ Jolonja jegi kokaen qisij onono, “Onononj naambaajonj yonowo jenonjkooli ama niinonjginonj qaa jeju?”

¹⁷ Qisij onono tuunjanonjga eja mononj meleema kokaen ijoro, “Boi, noo merana omenonj buuta muunjun qaamuun menj muro wama goononj kajej. ¹⁸ Iinonj kanonj me kanonj menj utugonj horonj giliro kamaanj qejen buutanonjga kokopa kamaaro irinja kijonjonj selianonj mejugonjeja. Kaenj kolooro kanj goo gowokouruga welema onoma ome ii otaawutiwaajonj injojento, yonononj ii amamaajuya.”

¹⁹ Kaen ijoro meleema munj jero, “Yei! Balombaa ejemba yangisengiawo. Mono kambanj dawi onowo qatonj unuj laligowe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakemanja. Ii mono wama noononj kawu.”

²⁰ Kaen jero wama iwaanonj kagi. Kagi omenonj Jiisas iima iikanondeen mera utugonj orogonj muro wolaza horonj tama namononj qejen poranjporanj itagonj sembenj aonj ero buutanonjga kokopa kouma kamaaro. ²¹ Jiisasnonj ii iima manja kokaen qisij muro, “Kambanj dawiwaa so tani koi asuginj munj kouro?” Qisij muro jero, “Ii mono melaayanondeenj koloonj muro.”

²² “Ii menj bolinj mumambaajonj indinja indinja gerenonj me apunonj metano kambanj mamaga kemenj qejen qeengadeen amakeja. Kaento, iikaanqaa ku-usunja monj goononj eji eenj, mono kiankomunj ilaanj noromba.”

²³ Kaen jero Jiisasnonj ijoro, “‘Ku-usunja monj goononj eji eenj,’ jejan. Anutuwaa ku-usunanonj mono ilawoila mombaajonj mende amamaanjeja. Mononj Anutu moma laariwaati, iwaanonj ilawoila kania kania saanonj koloonjkebaa.”

²⁴ Kaen ijoro mananonj iikanondeen qama jero, “Anutu moma laarijento, momalaarinanonj looloria kolooja. Momalaarina mono menj kotiiwa.”

²⁵ Jero ejemba jaasoongoyanonj bobogarinj kagi injiima iikawaajonj ome ii kokaen menj muro, “Gii qaamuun ano gejaduuwaa omeja, niinonj menj kotonj gonjen: Gii mono eja koi mesaonj kouma kema mombo mende eleema kawa.”

²⁶ Jenj muro qama silama mera ii utugonj uulanawo orogonj muro hororo utama kouma keno. Kouma keno qamo kaanja koloonj ero mamaganonj ii iima “Wosoya tegoja!” jegi. ²⁷ Kaen jegito, Jiisasnonj borianonj menj kobibiuro waama nano.

²⁸ Kaen nano Jiisasnonj miri uutanonj uro gowokourutanonj angiodeen rama kokaen qisij mugi, “Nonononj mono naambaajonj ii nononanodeen otaawombaajonj amamaajonja?”

²⁹ Qisij mug i kokaen injjoro, “Ome tania kaan̄a ii mono qama koolij nene singi laligon̄ saanon̄ otaawon̄a. Iwoi morota mon̄ anij mende kouma kembaa.” Kian̄.

Jiisasnon̄ koomuyaa Bun̄a jero indij woi kolooro.

Mat 17.22-23; Luuk 9.43b-45

³⁰ Jiisasnon̄ gowokouruta yon̄owo goman̄ balon̄ ii mesaon̄ kema Galili prowins uutanon̄ laligon̄ naa gomanon̄ laligogiti, ii mon̄non̄ mobaatiwaajon̄ togoro. ³¹ Ii togon̄ gowokouruta kuma on̄jomambaajon̄ olon̄ kengi. Kananon̄ kema qaa kota kokaen̄ injjoro, “Anutunon̄ Siwe gomambaa Eja hon̄a ii balon̄ ejemba yon̄oo borogianon̄ ano kemebaa. Kemero ii qegi komuwaa. Ii qegi komuro ron̄ kon̄gi ween̄ karoon̄ kolooro koomunon̄ga waabaa.”

³² Qaa kota kaen̄ injjoroto, ii mende moma asarigi ano kania nomaen̄, ii qisiwombaajon̄ kokodundun̄ angi. Kian̄.

Gowoko batugianon̄ moronon̄ uuta koloaja?

Mat 18.1-5; Luuk 9.46-48

³³ Kaen̄ kema Kaperneam taonon̄ kougi. Kanon̄ kouma iyan̄aa miri uutanon̄ uma gowokouruta kokaen̄ qisij on̄ono, “On̄o kananon̄ kan̄ naa qaaga amin̄ mojuya?”

³⁴ *Yon̄onon̄ kananon̄ kan̄ ‘Moronon̄ uuta koloaja?’ jen̄ ii angiodeen̄ amin̄ moma kagi. Kawaajon̄ qisij on̄ono qaagia bogoro ragi. ³⁵ *Qaa bogoro ragi Jiisasnon̄ kemen̄ rama gowokouruta 12 on̄ono kagi kokaen̄ injjoro, “Mon̄non̄ uuta laligomambaajon̄ mobaati een̄, iinon̄ mono kuuya on̄oo newo baagianon̄ kamaan̄qeeta koloon̄ tosaana kuuya welen̄ qen̄ on̄omakeba.” ³⁶ Kaen̄ injjon̄ naamade melaa mon̄ men̄ batugianon̄ ano nano. Nano borianon̄ men̄ tawoyanon̄ ama kokaen̄ injjoro, ³⁷ * “Mon̄non̄ naamade koi kaan̄a mon̄ noo qananon̄ mirianon̄ koma horon̄ kalan̄ kombaa, iinon̄ mono nii koma horon̄ nombaa. Mon̄non̄ kaen̄ ama nombaa, iinon̄ niigadeen̄ qaagoto, mon̄ wasin̄ nonoti, mono ii kaan̄agadeen̄ koma horon̄ mubaa.” Kian̄.

Jiisasnon̄ gowokouruta mindin̄gon̄ on̄ono.

Luuk 9.49-50

³⁸ Jonon̄ Jiisas kokaen̄ ijoro, “Boi, nononon̄ eja mon̄ ananawo mende liligon̄keji, iinon̄ goo qanon̄ omejiilan̄ kon̄joma on̄ono iinij. Iinon̄ nonowo mende qokotaan̄ laligon̄kejiwaajon̄ ama nono ii qotogon̄ munij.”

³⁹ Kaen̄ ijoro Jiisasnon̄ jero, “Ii mono mende qotogon̄ mubu. Mon̄non̄ noo qana qama angoleto meji, iinon̄ mono iikawaa gematanon̄ noo gemaqeqe qaa afaan̄kota jemambaajon̄ amamaawaa. ⁴⁰ *Mon̄non̄ mende qotogon̄ nonomakeji, iinon̄ mono ananaa aren̄non̄ laligoja. (Kawaajon̄ noo alauruna tosia ii angosisiri mende men̄ on̄ombu.) ⁴¹ *Ii mono nan̄gon̄ on̄on̄gi Anutunon̄ iikawaa turun̄a on̄ombaa. Mon̄non̄ Kraistwaa qatanon̄ iwaa bun̄a koloojutiwaajon̄ ama apu qambi newutiwaa on̄ombaati, Anutunon̄ mono iikawaa turun̄a meleema mubaa. Niinon̄ qaa hon̄a mon̄ kokaen̄ injjowe mobu: Nan̄gon̄ on̄ombuti, iyon̄onon̄ mono turun̄a mewuya.” Kian̄.

Singisongowaa kongoroya mono qotogowu.

Mat 18.6-9; Luuk 17.1-2

* **9:34:** Luuk 22.24   * **9:35:** Mat 20.26-27; 23.11; Maak 10.43-44; Luuk 22.26   * **9:37:** Mat 10.40; Luuk 10.16; Jon 13.20   * **9:40:** Mat 12.30; Luuk 11.23   * **9:41:** Mat 10.42

⁴² Jiisasnoj qaa kokaen jero, “Merabora koi kaanja moma laarin nonjuti, mojnnoj iyonoononga monj kongoroya ama muro singisonjo ambaati, eja iikanonj mono lombo uuta mokoloowaa. Anutunonj lombo iikawaa irona mono nomaenj muro soyanonj koloona? Kemunj kowonjin aroyanonj somongonj kowe biiwianonj giligi mendungoro kemebabo, iikanonj mono afaanja koloonj muro tani koloona. ⁴³ *Kawaajonj boroganonj singisonjo ambaatiwaa kongoroya ama gombaati eenj, ii mono kotonj giliwa. Kotonj gilingo borodomonj laligonj laaligo kombombanja mokoloonj oompelelenj mokoloowagato, boroga woiwo laligonj kanagenj gere sianonj kemebabo. Sia gereya ii kambanj mojnnoj mende bogowaa. ⁴⁴ Iikanonj ‘Doononj selegia utoqutoonj keema kougij mende komuwuya ano je geregianonj kambanj mojnnoj mende bogowaa.’

⁴⁵ “Kaanjagadeenj kanaganonj singisonjo ambaatiwaa kongoroya ama gombaati eenj, ii mono kotonj giliwa. Kotonj gilingo kanadomonj laligonj laaligo kombombanja mokoloonj oompelelenj mokoloowagato, kanaga woiwo laligona gere sianonj giligi kemebabo. ⁴⁶ Iikanonj ‘Doononj selegia utoqutoonj keema kougij mende komuwuya ano je geregianonj kambanj mojnnoj mende bogowaa.’

⁴⁷ * “Kaanjadeenj jaaganonj singisonjo ambaatiwaa kongoroya ama gombaati eenj, ii mono qonjoma giliwa. Qonjoma gilingo jaako motoongowo laligonj Anutuwwa bentotononj keema oompelelenj mokoloowagato, jaakoga woiwo laligona gere sianonj giligi kemebabo. ⁴⁸ * Iikanonj ‘Doononj selegia utoqutoonj keema kougij mende komuwuya ano je geregianonj kambanj mojnnoj mende bogowaa.’

⁴⁹ “Gere sia iikanonj ejemba kuuya ii sii kaanja gere bolanonj dalasisi onjoonj siimboboloya mubuya.

⁵⁰ * “Sii ii awaa koloojato, siinonj naanja mesaowaati eenj, ii mono nomaenj meagogi naanja mombo koloona? Onjo kaanjadeenj uumotoonjo laaligowaa ainja mesaowubo. Kawaajonj Siwe siigia mesaowubotiwwaajonj mono galengia menj batugianonj luae qen aonj laligowu.” Kianj.

10

Loemba mesaonj aoaowaa qaaya

Mat 19.1-12; Luuk 16.18

¹ Jiisasnoj waama Kaperneam gomanj mesaonj Jordan apu kotonj leegen kema metefereenj kamaanj mombo apu ii kotonj Judia prowinsnoj karo. Karo ejemba tuunjelembenonj mombo iwaanonj ajoroogi ama laligoroti, iikawaa so mombo kuma onono.

² Kuma onono Farisii (Kana qaawaa kaparanjkonj) tosanonj iwaanonj kanj qaawaa timbinonj horowombaa angobato menj munj kokaenj qisinj mugij, “Ejanonj embia mesaowaati eenj, iikanonj Kana qaa uuguwaa me qaago?”

³ Qisinj mugij meleema kokaenj injjoro, “Moosesnoj iikawaa qaaya nomaenj jenj kotonj onjonota eja?”

⁴ *Kaenj injjoro kokaenj ijogi, “Ejanonj mesaonj aoaowaa papia onjoonj embia saanonj mesaowaa. Moosesnoj kaenjenj kotonj onjonota eja.”

⁵ Kaenjenj ijogi kokaenjenj onono, “Iinonj mono uugia kotigaajonj ama jenjkooto kaenjenj onjonota. ⁶ *Oonj onjonota, Anutunonj kanakanaiyanonj

* 9:43: Mat 5.30 * 9:47: Mat 5.29 * 9:48: Ais 66.24 * 9:50: Mat 5.13; Luuk 14.34-35

* 10:4: Dut 24.1-4; Mat 5.31 * 10:6: Jen 1.27; 5.2

ilawoila kuuya mokooroti, kambaŋ iikanondeeŋ ‘Eja ano emba laligowu-tiwaajon mokoloon onono. ⁷ *Kawaajon ejanon mono nemuŋmanja oromesaon embiaanon kema qokotaaro ⁸ yoronon sele motoonggo koloon laligowao. Kaer koloon toroqen woi mende koloojaoto, sele motoonggo koloon laligowao. ⁹ Anutunon eja ano emba mindirin oronoti, ejemba moŋnon ii mono mende mendeema oromba.”

¹⁰ Jiisasnon kaer jeŋ onoma miri uutanon uro gowokourutanon qaa iikawaajon mombo qisin mugi. ¹¹ *Qisin mugi kokaen injjoro, “Eja moŋnon embia otaan emba moŋ mewaati, iinon mono olonkalo serowilin ambaa. ¹² Kaeragadeen emba moŋnon loya otaan eja moŋ mewaati, iinon mono olonkalo serowilin ambaa.” Kiaŋ.

Jiisasnon merabora kotuegon onono.

Mat 19.13-15; Luuk 18.15-17

¹³ Ejemba tosanon merabora boloboolo unuama Jiisasnon onosiriwaatiwaajon iwaanon kagito, gowoko yononon ejemba ii jeŋ qewagon ononji. ¹⁴ Kaer angito, Jiisasnon ii iima uuta boliro kokaen injjoro, “Merabora melaa mono onomesaogi noonon kawu. Anutunon ejemba kaanja ii bentotonja buŋa qer onombaa. Kawaajon ii mende somonjon onombu. ¹⁵ *Niinon qaa honja moŋ kokaen injjowe mobu: Moŋnon Anutuwa bentotonja ii merabora kaanja buŋa mende qer aowaati, iinon mono iikawaa uutanon keumambaa amamaawaa.” ¹⁶ Kaer jeŋ tawoyanon ama doonjon onoma boria wanjanon ama kotuegon onono. Kiaŋ.

Jiisasnon eja qabuŋayawo mombaa qambaŋmambaŋ qaa jero.

Mat 19.16-30; Luuk 18.18-30

¹⁷ Jiisasnon kanain kana kemambaa ano eja moŋnon bobogarin iwaanon karo. Kaer batanon kemeŋ simin kuma kokaen qisin muro, “Boi awaa, niinon mono nomaer ama laaligo kombombaŋ buŋa qer aowenaga?”

¹⁸ Qisin muro kokaen ijoro, “Noojon ‘Boi awaa,’ ii naambaaŋon jejan? Anutu motoongoyanon awaa kolooja. Eja moŋnon ii kaanja awaa mende kolooja. ¹⁹ *Gii jopopan qaa koi modaboroŋan:

‘Moŋ mono mende qena komuwa. Serowilin mono mende amba. Iwoi mono yongoro mende mewa. Jenonkuukuu mono mende ama muba. Mono kalugon yongoro mende mewa. Nemun manga mono goda qer oromakeba.”’

²⁰ Kaer ijoro moma kokaen jero, “Boi, ii kuuya mono gbaworonanonŋa teŋ koma laligon waabe.”

²¹ Kaer jero Jiisasnon uun iima uuwomboyanon jopagon mun kokaen ijoro, “Gii mono motoongonon amamaajan: Gii mono kema esuhinaga kuuya sewanja mewutiwaajon ana moneŋ karo ejemba wanaya onomba. Kaer ana esuhinaga somata totoon (milyon Kina kaanja) ii Siwe gomanon eŋ gombaa. Kaer ama nii notaan kawa.” ²² Jiisasnon kaer ijoroto, esuhinaya mamaga erotiwaajon ama qaa ii moma uuta bosoleero wosobiri moma een mesaon keno.

* **10:7:** Jen 2.24 * **10:11:** Mat 5.32; 1 Kor 7.10-11 * **10:15:** Mat 18.3 * **10:19:** Eks 20.12-16; Dut 5.16-20

²³ Mesaonj keno Jiisasnonj uuro kema karo gowokouruta kokaenj injjoro, “Oyei! Ejemba monenj hinagiawo yonononj mono Anutuwaaw bentotononj keubombaaonj bimoonj kupukapa kombuya.”

²⁴ Kaenj injjoro gowoko yonononj ii moma walingogito, Jiisasnonj toroqen kokaenj injjoro, “Guanuruna, ejemba daenj yonononj monenj hinagia moma laarinkejuti, iyonononj mono Anutuwaaw bentotonj uutanonj keubombaaonj bimoonj kupukapa kombuya. ²⁵ Ii kokaenj jenj asarimanja: Oro somata kamel ii sosoro ootanonj saanonj mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabunagiawo yonononj Anutuwaaw bentotonj uutanonj keubombaaonj bimoonj amamaawuya.”

²⁶ Kaenj injjoro moma aarunj tililingonj iyangiaaonj kokaenj jegi, “Oopopoonj! Ejemba morononj mono Siwewaa bunja koloonaga?”

²⁷ Kaenj jegi Jiisasnonj uunj injiima kokaenj jero, “Ejembanonj ii anggobato menj osinj amamaankejuto, Anutunonj kaenj mende amakeja. Anutunonj mono iwoi kuuya saanonj amakeja. Iinonj iwoi monj ama memambaaonj mende osinj amamaankeja.” Kianj.

Jiisaswaa gawonj memewaa turunja

²⁸ Piitononj qaa ii moma meleema Jiisas kokaenj ijoro, “Moba, nonononj ilawoila kuuya mesaonj gii gotaanj kaninj.”

²⁹ Ii moma Jiisasnonj kokaenj ijoro, “Niinonj qaa honj monj kokaenj injjowe mobu: Monjonj noo ano Oligaa Bunjawaajonj ama iwoi monj mesaoroti, ii jigo miria, dakoga, naambeeta, nemunmanja, meraborata me gawonj molalenja ii onjomesaoro Anutunonj mono iikawaa tawaya uugunj meleema muro seiwaa. ³⁰ Monjonj iwoi ii mesaoroti, Anutunonj mono tawaya ii 100:waa so toroqen muro iyanjaa bunja koloowaa. Balombaa laaligononj sisiwerowero uutanonj laligowaato, jigo miri, dako, naambee, nemunmanj, merabora ano gawonj molalenja ii mono kitianonj koloonj mubaa ano kambanj kanagenjanonj laaligo kombonja tetegoya qaa bunja qenj aowaa. ³¹ *Kaenj koloowaato, uuta onjoononja mamaganonj kamakamaata koloowuya ano kamakamaata yonoononja mamaganonj uuta koloowuya.” Kianj.

Komuwaatiwaa qaaya jero karonj kolooro.

Mat 20.17-19; Luuk 18.31-34

³² Jiisasnonj gowokouruta yonowo Jerusalem sitinonj ubombaaonj balonj kana kenji. Jiisasnonj wala keno gowokourutanonj gematanonj kema walingogoi ano ejemba gemagianonj kagiti iyonononj mono toroko mogi. Kaenj anji Jiisasnonj gowokouruta 12 ii mombo horonj onjoma kanainj kuma onono. Iwaanonj iwoi koloowaati, qaa ii jenj asarinj kokaenj injjoro, ³³ “Mobu, anana mono Jerusalem ubonja. Iikanonj monjonj Siwe gomambaa Eja honj memelolo menj muro jigo gawonj galenj ano Kana qaawaa boi yonoo borogianonj kemebaa. Yonononj komuwaatiwaa qaaya jenj tegonj waba gawoman yonoo borogianonj oombuya. ³⁴ Oonji mepaegonj sulaapanj qenj ooli waayawononj qetaalinj talungowuya. Qetaalinj talunjonj qegi komuwaa. Komunj weenj karonjanonj koomunonja waabaa.” Kianj.

Jeims Jon yorononj iwoiwaajonj weleni.

Mat 20.20-28

³⁵ Jiisasnonj kaenj injjoro Zebediwaa merawoita Jeims ano Jon yorononj iwaanonj kema kokaenj ijori, “Boi, norononj iwoi mombaaonj welema gonjoti, ii norombagiwaajonj mojo.”

* 10:31: Mat 20.16; Luuk 13.30

³⁶ Ijori qisin orono, “Oronon naa iwoi ama oromanjatiwaajon mojjao?”

³⁷ Qisin orono kokaen ijori, “Giinon saanon jej kotona noro goo asamaranon eu uma monjon boro dindinganon ano monjon boro qaniganon rama iwoi kuuya galej kombonaga.”

³⁸ *Kaen ijorito, Jiisasnon kokaen irijoro, “Oronon iikawaa kania mende moma yagon welenjao. Niinon qambi aasonawo nemanjati, oronon ii saanon nej siimbobolo mobaota me qaago? Jonkowororo nonjbanon mulu menj nombuti, oronon ii mewao me qaago?”

³⁹ Irijoro moma jeri, “Ii saanon mewota.”

Jeri kokaen irijoro, “Ii onanon. Niinon qambi aasonawo nemanjati, oronon ii kaanjadeen newaota ano jonkowororo nonjbanon mulu menj nombuti, iikanon mono oro kaanagadeen mulu menj orombuya. ⁴⁰ Menj orombuto, noo boro dindinanon me qaninanon moronon rabaati, niinon qaa ii jej kotomanjatiwaa so qaago. Anutunon dunj woi ii daen yoroojon mozozonjgoroti, ii mono iyorojon orono niwo rama iwoi kuuya galej komakebona.” Kianj.

Galej honanon mono welenqege kolojja.

⁴¹ Jeims Jon yoronon kaen weleni alauruta 10 yononon ii moma kanainj uubologa mogi. ⁴² *Kaen mogito, Jiisasnon onoono kagi kokaen injoro, “Namowaa kantria kantria yonoo jawingianon galej koma onjombonjatiwaajon jejuti, iyononon mono eja ponj tanijaen ama onjmakeju. Yonoo somatagianon mono qaa jej kotonj ejemba mindingonj onjoma kusungja qendeemakeju. Ono kaniagia ii saanon moju. ⁴³ *Onoo batugianon sili iikaanja koloowaboto, monjon onoo batugianon somatagia koloombaaajon moji, iinon mono welenj qej onjoma laligowa. ⁴⁴ Kaanagadeen monjon onoo batugianon uuta laligomambaa moji, iinon mono kuuya onoo newo baagianon laligonj welenqegegia omaya koloowa. ⁴⁵ Siwe gomambaa Eja honanon mono kaanagadeen sili kaanja qendeema iyanj welenj qej mubutiwaajon ama mende kamaaroto, welenj qej onjoma ejemba kuuya onoo dowegia memambaaajon ama kamaarota laaligoya qeleema mesaowaa.”

Bartimeus jaaya gooro metooro.

Mat 20.29-34; Luuk 18.35-43

⁴⁶ Jiisasnon gowokouruta yonowo Jeriko sitinon kagi. Kanj siti ii mesaowombaaajon angj ejemba tuunjlembenon onjotaan gemagianon kagi. Kaen kagi jaagoo eja qata Bartimeus, Timeuswaa meria iinon monen ano nene mubutiwaajon welema onjoma kana goraayanon raro. ⁴⁷ Raro “Nazaret eja Jiisas kaja,” jegi moma kanainj kokaen qaror, “Jiisas Deiwidwaa gbilia, mono kiankomunj nomba!”

⁴⁸ Kaen qaror mamaganon qaa bogoro rabaatiwaajon qotogon mugito, iinon karanj koma qaror. “Deiwidwaa gbilia, giinon mono kiankomunj nomba!”

⁴⁹ Qaror Jiisasnon moma doronj ama kokaen jero, “Saanon qagi koi kawa.” Kaen jero jaagoo eja ii qama kokaen ijogi, “Goojon qaja. Kawaajon mono satiinj qena kamaaro waama kawa.”

⁵⁰ Ii moma malekuya qetegon gilinj porasak waama nama Jiisaswaanon keno.

* **10:38:** Luuk 12.50 * **10:42:** Luuk 22.25-26 * **10:43:** Mat 23.11; Maak 9.35; Luuk 22.26

⁵¹ Keno kokaen qisin muro, “Alana, niinon naa iwoiga ama gomañatiwaajon mojan?” Kaen qisin muro jaagoo ejanon jero, “Somatana, nii jaana mombo uumambaajon mojen.”

⁵² Kaen jero Jiisasnon kokaen ijoro, “Momalaariganon mono men qeangon gonja. Mono saanon kemba.” Kaen ijoro jaa kota iikanondeen tooro uun gemagianon Jiisas otaan keno. Kian.

11

Jiisas Jerusalem uro mare konji.

Mat 21.1-11; Luuk 19.28-40; Jon 12.12-19

¹ Jiisasnon gowokouruta yonowo Jerusalem siti dodowin Betfage ano Betani goman woi kosogaranon kan Oil gere baananon uma gowokowoita woi wasin oromambaajon ama ² kokaen irijoro, “Goman bagiaagen raji, mono iikanon kembao. Kema iikanon keuma dongi mela kasanon somongogi nanji, ii iikanondeen mokoloowaota. Ii dongi sagbiliaga, eja monon qaganon mende rarataga. Ii mono isama men koi kawao. ³ Aisni monon ‘Naambaajon kaen anjao?’ jen qisin orono kokaen ijowao, ‘Ponnananon iikawaajon amamaan jero kajota kamban mende koriro mombo meleeno kawaa.’”

⁴ Kaen irijon wasin orono kema dongi sagbilia kana goraayanon miri mombaa nagu qaa ootanon kasanon somongogi nano mokolon isani.

⁵ Aisni eja tosia iikanon nangiti, iyononon iriima kokaen qisin orongi, “Hei, nomaen nambojen dongi mela isanjao?”

⁶ Kaen qisin orongi Jiisasnon irijorotiwaa so jeri moma “Saanon men kembao,” jegi. ⁷ Jegi men Jiisaswaanon kari malekugia qetegon dongi melaawaa qaganon anji uma raro. ⁸ Kaen rama keno ejemba jaasongoyanon goda qen malekugia qetegon kana somatanon tambongi tosanon balon korianon kema gere sena memburatin tambongi. ⁹ *Tambongi ejemba wala koma horon kengiti ano gematanon otaan kagiti, iyononon kokaen jen qagi, “Hoosana! Oowe oowe! Anutu mepesejon. Pombaa qatanon kawaati, Anutunon mono ii kotuegon muba. ¹⁰ Ambonana Kin Deiwidnon kantri toton koma galej koma onnoti, kamban iikaanonon mono mombo kan nononja. Oo Anutu mono kantri totonana kotuegowa. Hoosana! Qabunaga mepeseenin euwaa euyanon uja. Oowe oowe!”

¹¹ Kaen qagi Jerusalem sitinon uma jiwowon jigowaa toton uutanon keno. Iikanon liligon ilawoila kuuya iiro mare kolooro kamaan gowokouruta 12 yonowo jigo mesaon Betani gomanon kema egi. Kian.

Jiisasnon fig gere mon qasuaaro gororongoro.

Mat 21.18-19

¹² Enj umugawodeen waama gowokouruta yonowo Betani goman mesaon kengi Jiisasnon nenewaa komuro. ¹³ Nenewaa komun uuro keno fig gere mon * senawo nano iiro. Iima “Sena uutanon hona raro mokolon newenaga,” jen fig gerewaa kanaan keno. Kenoto, honaa kambananon mende torirotiwaajon senagadeen nano iiro. ¹⁴ Kaen iima gere ii kokaen jen muro, “Monon mono honga mombo mende newa.”

Kaen jen muro qaa ii gowokourutanon mogi. Kian.

* **11:9:** Ond 118.25-26 * **11:13:** Fig ii jao gerewaa alia mon. Ii gawongianon komogi kota ainjawa kolooro mamaga nen laligogi.

Jiisasnoŋ jiwowoŋ jigo jeŋ kobooro.

Mat 21.12-17; Luuk 19.45-48; Jon 2.13-22

¹⁵ Kema laligoŋ Jerusalem sitinoŋ ugi Jiisasnoŋ jiwowoŋ jigowaa toton uutanon kenon. Iikanon ejemba injiiron esuhina sewana mewutiwaajon angisewana megiti, ii kanain konjomon onjono kamaagi. Monen utekute ejemba yonoo raragia metaama meleeno kenji. Kaanagadeen kewo sewangia mewutiwaajon angiti, iyonoo duŋ raragia ii kaanjadeen riitano kenji.

¹⁶ Somben kowoga koton iwoi elaan keuma kaamawaa kania ii somonjoro.

¹⁷ *Iikaen ama kuma onjoma kokaen injiiron, "Aisaianon qaa mon kokaen oorota eja, 'Noo jigonanon mon gomanon gomanon kuuya yonoo qamakooli miri koloowaatiwaajon qabu.' Qaa ii ejaton, onjonon ii utegogi kikekakasililin eja yonoo kobaa kaan kolojja."

¹⁸ Kaen injiiron ejemba tuun kuuya yononon iikawaajon newogia tegoro waliŋgogi. Kawaajon jigo gawon galen ano kana qaawaa boi yononon ii moma Jiisaswaajon toroko moma amin moma kokaen jeŋi, "Ii mononomaen jenin qegi komunaga?"

¹⁹ Mare kolooro Jiisasnoŋ gowokouruta yonowon siti mesaon seleenjen kema egi. Kian.

Fig gerenon gororongoŋo iigi.

Mat 21.20-22

²⁰ En umugawodeen waama kananon kema fig gere ii uuguwombaaajon ama gere ii iigi tiitawo gororongoŋon nano. ²¹ Nano Piitonon Jiisaswaanon qaa romonjon kokaen ijoro, "Somatana iiba, fig gere qasuaanati, ii monon gororongoŋon nanja."

²² Ijoro Jiisasnoŋ kokaen meleeno, "Anutu momalaarin ii monon pondan men laligowu." ²³ *Niinon qaa hona mon kokaen injiiron mobu, "Monjon qaayaa hona koloowaatiwaajon uuwoi mende moma baan kokawaa toyaaajon kokaen jeŋ kotonaga, 'Mono baan koi qetegon waama kema kowenon amba.' Kaen jeŋ koton Anutu moma laariron hona monon iikawaa so koloowaa. ²⁴ Kawaajon niinon kokaen injiiron mobu: Naa iwoiwaajon qisin qama kooliwuti, ii kuuya bun qen aodaborojoni, iikaen moma laarigi monon bunjagia koloowaa. ²⁵ *Onon nama Anutu qama kooligi monjon aliaa koposowaajon uubologa mobaati een, koposoya ii monon mesaowu. Kaen ambuti een, onoo Mangia Siwe gomanon laligoji, iinon monon kaanjadeen onoo singisonjogia mesaowaa. ²⁶ (Onon tosaanon yonononon singisonjogon mende mesaowuti een, onoo Mangia Siwe gomanon laligoji, iinon monon kaanjadeen onoo singisonjogia mende mesaowaa.)" Kian.

Jotamemeya yononon Jiisaswaa ku-usunjaajon qisigi.

Mat 21.23-27; Luuk 20.1-8

²⁷ Jiisasnoŋ gowokouruta yonowon mombo Jerusalem sitinoŋ ugi. Uma jiwowoŋ jigowaa toton uutanon kema karo jigo gawon galen, kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya tosaanon yonononon iwaanon kougi. ²⁸ Kouma kokaen qisin mugi, "Gii kokanonon iwoi anjan, ii monon morononon jeŋ koton gono amakejan? Ii mewagiwaa ku-usunja ii monon morononon gono?"

²⁹ Qisin mugi kokaen meleema onjono, "Niinon kaanagadeen qaa mon qisin onjoman. Ii meleema nongi niinon kaanagadeen moronon ku-usunjonon ilawoila koi amakejen, ii injiiron. ³⁰ Jononon ejemba oomulu men

* 11:17: Ais 56.7; Jer 7.11 * 11:23: Mat 17.20; 1 Kor 13.2 * 11:25: Mat 6.14-15

onoma laligoroti, iinonj iikawaa ku-usunja ii dakaya mero? Siwe Toyanon muro me bolonj toyanonj mugj? Ii mono nijowu.”

³¹ Kaenj meleema onono batugianonj aminj moma kokaenj jegi, “‘Ku-usunjanonj Siwenonja asugiro,’ kaenj jewonjati eenj, iinonj mono kokaenj jewaa: ‘Onononj mono naambaajonj Jon mende moma laarinj mugj?’ Ii mende sokonja. ³² Me ‘Balonj ejemba yonoononja asugiro,’ jewonaga? Ii mende sokonja.” Ejemba kuuyanonj Jombaajonj ‘Onjanonj gejatootoo ejaga koloaja,’ jegitiwaaajonj ama ejemba tuunj yonoojonj toroko moma ii jewombaaajonj amamaagi. ³³ Kawaajonj “Ii mende mojonj,” meleenji. Kaenj meleenji Jiisasnonj kokaenj injjoro, “Kaenj ano niinonj kaanagadeenj ilawoila koi amakejenjiwaa ku-usunja morononj nonoti, ii mende injjomana.” Kianj.

12

*Wain kasa gawonj galenj bologa yonoo sareqaa
Mat 21.33-46; Luuk 20.9-19*

¹ *Jiisasnonj kanainj ejemba sareqaanonj kokaenj injjoro, “Eja monjon wain kasa gawonj monj koma komoro. Koma komoma sopaya menj liligor. Menj liligonj wain juu somata jamononj mero. Iikanonj waimbaa honja ama kananonj risuaagi apuyanonj lalanonj kemero. Wain juu somata ii menj wain yongoro mewubotiwaajonj galenj meme jake koriga kowiawo mero. Iwoi kuuya medaboronj wain gawonj galenj tosaanja mokolonj onoma kokaenj injjoro, ‘Mono gawonj menj honjaa bakaya onjoangia menj bakaya toya nii nombu.’ Kaenj jenj somonjonj gawonj ii borogianonj ama onjomesaonj kantri monjonj kema laligoro. ² Laligonj laligoro honja momogorotiwaa kambaaja (gbani 5) toriro iikanonj welenjeqeywa monj wasinj muro galenj yonoononj kema wain gawonj honjaa bakaya mubutiwaajonj jero. ³ Jeroto, galenj yonononj ii menj somonjonj koobinonj qenj otaagi bobora eleeno. ⁴ Kawaa gematanonj welenj eja monj wasiro yonoononj keno waña qosoma gamu qenj mugj. ⁵ Kawaa gematanonj welenj eja monj mombo wasiro keno qegi komuro. Kaanjadeenj eja tosaanja mamaga wasinj onono tosia koobinonj sagorogoro unuj tosia unugi komugi. ⁶ Kaenj angj wain gawonj toyanonj qaa monjgama jero, ‘Neenaa wombo merana motoonjo iikayadeenj laligoja. Ii mono goda qenj mubuya me nomaenj?’ Kaenj jenj konoga kianj meria wasiro yonoononj keno. ⁷ Kenoto, karo iima batugianonj kokaenj jegi, ‘Iinonj mono borosamoya kokawaa toya koloowaa. Ayo, mono menj qeninj komuro wain kasa gawonj kokanonj mono ananaa bunja koloowaa.’ ⁸ Kaenj jenj qelanjinj menj somonjonj qegi komuro qamoya gawonj sopa seleenjenj hagogi kemero.

⁹ “Wain gawonj toyanonj ii moma mono nomaenj ambaa? Iinonj mono anjo kanj gawonj galenj ii kondeema onjombaa ano gawonj galenj dologa mokolonj onoma wain kasa gawonja ii yonoo borogianonj ambaa. ¹⁰ *Bunja Terenonj qaa koi weenjgogi me qaago?

‘Miri meme yonononj jamo tando monj gema qenj eenj mesaogi raroti, iikanonj mono tando kombombanja kolooro mokoloogi. Iikanonj riiro mirinonj mono riima kamaanj kombaa.

¹¹ Ponjonj tando ii kuuro jaanananonj iininj qabunayawo kolooro waliñgonjkejonj.”’

¹² Jiisasnonj kaenj injjoro galenj yonononj qaa iikawaa kania moma asarinj kokaenj jegi. “Sareqaa ii mono nonoojonja jeja.” Kawaajonj ii menj

somongwombaajon mogito, ejemba tuunjelemebe yonoojon toroko moma amamaan mesaon kenji. Kian.

Takis aambaa Jiisas angobato menj mug.

Mat 22.15-22; Luuk 20.20-26

¹³ Juuda jotamemeya yononon Farisii ano gawana Herodwaa paati alauruta tosia wasinj onjoma kokaenj injjogi, “Onjo mono Jiisaswaanon kema qisij qaawaa timbinon horon gbadoon mubu.” Kaenj injjogi Jiisaswaanon kagi. ¹⁴ Jiisaswaanon kan kokaenj ijogi, “Boi, giinon eja hona koloojanj, nono ii mojon. Giinon ejemba tosia mende injisosoroon tosia mende qetama onjmakejanto, so motoonjonon gosing nonomakejan. Kawaajon kuun gongj mende dogon somata mende esuun onjmakejanto, Anutuwaanon kana ii qaa hona otaan kuma nonomakejan. Giinon Anutuwaanon qaa dindinj iikanon uuta ano kamaanqeqeta motoondeen kuuya jen mindingon nonomakejan. Kawaajon nono siisa-kimbaajon takis ama iikanon Mooseswaa Kana qaa songiwonja me qaago? Ii aninj sokonja me qaago?”

¹⁵ Kaenj ijogi arengia qolonmolongoya ii moma koton kokaenj injjoro, “Onjo naambaajon qaawaa timbinon ama nombombaajon angobato menj nonju? Saanon silwa moner monj menj kagi iimanj.”

¹⁶ Kaenj injjoro ii menj kagi kokaenj qisij onono. “Morowaa unyayaga ano qataga ii koi oogita eja?” “Ii Siisa-kimbaa.” Kaenj meleema jegi.

¹⁷ Jegi kokaenj injjoro, “Kaenj kolooro iwoi Siisa-kimbaa unyayawo ii mono iwaa bunja munkebu. Iwoi Anutuwaa unyayawo eji, ii mono Anutuwaa bunja gewu.” Kaenj injjoro iwaajon mamaga waliingogi. Kian.

Koomunonga waawaataa angobato menj mug.

Mat 22.23-33; Luuk 20.27-40

¹⁸ *Sadusii (jigo gawombaa kaparanjonkon) yononon “Komugiti, iyononon mende waabuya,” jenj laligogi. Yonoononga tosianon Jiisaswaanon kan kokaenj qisij mug, ¹⁹ * “Boi, Moosesnon kokaenj jenj koton nononota eja,

‘Eja monj emba mero merabora mende koloogi komun maloya een mesaoro koganon saanon maloya ii menj gbili mekoloon muro dataa qa menj laligowaa.’

²⁰ *Moba! Kamban monjon daremun 7 laligogi. Dagia mutuyanon emba menj laligon gbilia qaa een laligon komuro. ²¹ Komuro koganon maloya ii menj laligon kaanagadeen gbilia qaa een komuro. Komuro koga mon iwaa gematanon iikanon emba iikayadeen menj laligon een komuro.

²² Kaanagadeen daremun 7 kuuya yononon emba motoongo iikayadeen menj gbilia qaa laligon komudaborogi. Kuuya komugi konoga malogia ii kaanagadeen komuro. ²³ Giinon ‘Komugiti, iyononon gbilin waabuya,’ jejanto, nono ii mende moma laarijon. Moba, eja 7 kuuya ii ororon waabuyagati een, emba motoongo ii embagiaga megj laligorotiwaajon ama mono morowaa embiaga koloonaga?”

²⁴ Kaenj qisigi Jiisasnon meleema kokaenj injjoro, “Onjo qaa jenj soaju. Uumeleembaa Bunja Tereya ano Anutuwaa ku-usunja mende moma kotojutiwaajon mono jinjaun amakeju. ²⁵ Onjanon, koomunonga waama kamban iikanon loemba mende koloowuyato, gajoba yononon Siwe gomanon laligojuti kaanja koloon laligowuya. ²⁶ *Mobu! Komugiti, iyononon gbilin waabutiwaa qaaya ii Mooseswaa Buknon kokaenj eja: Soman bambanon

gere bolan asugin mende jen kotoroti, onjo sundu ii weenjoggi me qaago? Anutunonj iikanonj Mooses kokaen ijoro,

‘Niinonj Anutu Aabrahambaa Ponj, Aisakwaa Ponj ano Jeikobwaa Ponja laligon waama laligojen.’

27 “Isi wanjale karoon yonononj Anutuwo laligon kotiin ubuya. Anutunonj koomuya yonoo Ponja qaagoto, laaligo kombombanja laligojuti, mono iyonoo Ponjiaga kolooja. Oo Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkonj paati) onjo mono qaa mamaga moma soonkeju.” Kaen meleeno.

Jojoban qaa wanja woi ii nomaen?

Mat 22.34-40; Luuk 10.25-28

28 *Jiisasnonj Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkonj) yonowo amin moma jen sororogon meleema ononoti, ii kana qaawaa boi eja mononj moro. Iikaan moma jaasewananjon kouma kokaen qisin muro, “Jojoban qaa kuuya iikanonja wanja somata ii nomaen?”

29 *Qisin muro meleeno, “Wanja somata ii kokaen,

‘Israel kanageso mobu! Anutunonj motoonjo ananaa Ponjana kolooja. Bensakonj iwoi mononj qaago.

30 Kawaajonj uugabaga, unaga, roromongoga ano ku-usunga kuuya, iikanonj mono Ponj Anutuga uunonj jopagonj munj laligowa.’

31 * “Jojoban qaa iikawaa alia ii kokaen,

‘Geenja jopagonj aonkejanj, iikaanadeen mono ejemba kuuya jopagonj onoma laligowa.’

Jojoban qaa mononj mono qaa woi ii mende uruuguja.”

32 *Jiisasnonj Kana qaawaa boiyajonj kaen meleeno ijoro, “Boi, gii qaa dindinja jejanj. Anutunonj motoonjo kolooja. Bensakonj iwoi mononj qaago.

33 *Gii uugabaga, momakootoga kuuya ano ku-usunga kuuya, iikanonj mono Ponj Anutuga uujopagonj munj laligowa. Ano geenja jopagonj aonkejanj, iikaanadeen mono ejemba kuuya jopagonj onoma laligowa. Jojoban qaa woi iikanonj wanja somata koloojao. Ii tenj kombagi, iikanonj mono siimolonj kuuya ano nandunj mamatewoo tosia unjuuguja.” 34 Kaen ijoro Jiisasnonj uuroromongoya moro sokono kokaen ijoro, “Gii Anutuwa bentotonj keumambaa dodowijan.” Kaen aminj mori ejemba kuuya yonononj Jiisas toroqen qisin mubombaajonj kokodundunj ama mesaogi. Kianj.

Kraist ii kinj Deiwidwaa Ponja ano gbiliga.

Mat 22.41-46; Luuk 20.41-44

35 Jiisasnonj jiwowonj jigononj nama Bunja qaa kuma onoma kokaen qisin onono, “Kraistnonj kinj Deiwidwaa gbiliga kolooji, kana qaawaa boi yonononj qaa ii nomaembaajonj jenkeju? 36 *Deiwidnonj anjo Unja Toroyanonj sololoonj muro kokaen jero,

‘Anutunonj nama noo Ponja kokaen ijoro: Giinonj mono kanj noo boro dindinanonj rana niinonj kamban biiwianonj kereuruga riinj riitama haamo ama onoma goo kana baaganonj ama onomanj. Kambanj ii kanj kuuwaatiwaa so mono asamaranonj koi rabaga.’

37 Deiwidnonj anjo kaen jen qata ‘noo Ponja jeja.’ Ponja jenj mono nomaen ama iwaa gbiliga kaanagadeen koloonaga?” Kaen jero ejemba tuunjelemebe yonononj Jiisaswaa qaayaa siinja moma geja anji. Kianj.

* 12:28: Luuk 10.25-28 * 12:29: Dut 6.4-5 * 12:31: Lew 19.18 * 12:32: Dut 4.35 * 12:33:

Uumeleembaa selesele laaligowaa galey meme qaa.

Mat 23.1-36; Luuk 20.45-47

³⁸ Jiisasnoñ kuma oñoma toroqen kokaen injjoro, “Oñõ mono kana qaawaa boiya yoñoojon galey meñ laligowu. Yoñoonõ maleku koriga mouma kema kan qendeema oñombombaañon momakeju ano maaketnoñ me kananõñ ejemba injiigi jolongia jewutiwaañon momakeju. ³⁹ Qamakooli miri jaaqeqeyanoñ eu rabombaañon siinã momakeju ano jejelombanoñ duñ jaaya iikanoñ jegenjegen rabombaañon momakeju. ⁴⁰ Yoñoonõñ malo yoñoonõñ miri iwoi bidaañ baagon añalij oñomakeju ano qabuñgia koloowaatiwaañon qamakooli koriga koriga qama koolij totogianoñ qenkeju. Kawaañon Anutunoñ qaagia jen tegon ironã uutaga meleeno qagianõñ ubaa.” Kianj.

Emba malo moñnoñ nanduj honã ano.

Luuk 21.1-4

⁴¹ Jiisasnoñ jiwowõñ jigonoñ nanduj katapa somataa gematanoñ raro ejembanõñ monen iikanoñ añgi kemero uunj injiio. Ejemba qabuñã ano esuhinagiawo mamaga yoñoonõñ kouma kina monen mamaga añgi kemero. ⁴² Añgi kemero malo wanaya moñnoñ kouma soojaakota woi, ii toiya osoga kaanã ano kemero. ⁴³ Jiisasnoñ ii iima gowokouruta koma horonõñ oñoma kokaen injjoro, “Niinoñ qaa honã moñ kokaen injjowe mobu: Malo wanaya koi kanõñ nanduj añji, ii mono tosaanã kuuya yoñoonõñ iwoi katapanõñ añgi kemeji, iikawaa soya uugun anja. ⁴⁴ Kuuya yoñoonõñ monengia mamaga en oñono kitiagadeen añjuto, emba koi kanõñ mono koroboro laligojiwaa so ilawoilaya kuuya andaboronõñ een totoonkota laligowaa.” Kianj.

13

Jiwowõñ jigonoñ kondemondõñ koloowaa.

Mat 24.1-2; Luuk 21.5-6

¹ Jiisasnoñ jiwowõñ jigo mesaõñ kamaaro gowokouruta yoñoonõñga moñnoñ kokaen ijoro, “Boi iiba! Jigowaa toton uutanõñ miria miria ii mono damuyawo. Ii jamo somasomatanõñ meñ kaiterenõñ menjerengogita awaasari nanja.”

² Jiisasnoñ ii moma qaa kokaen meleeno, “Jigowaa toton uutanõñ miri somata waangiawo kuuya koi injijanto, ii mono kondeengi miriwaa jamo moñ ii jamo mombaa qaganõñ mende ewaato, qeqelala qen saoyagadeen ewaa.”

Kakasililij ano sisiwerowero koloowaa.

Mat 24.3-14; Luuk 21.7-19

³ Kaen jero Oil gere baanonõñ uma leegen endu jiwowõñ jigonoñ nanoti, ii iima raji. Iikanoñ rama Piito, Jeims, Jon ano Andruu yoñoonõñ Jiisas iyanagadeen horonõñ kokaen qisij mugij, ⁴ “Boi, qaa jejani, iikawaa honã mono naa kambanoñ asugiwaa ano iwoi kuuya ii kanain asugidaborowaati, iikawaa aiweseyanoñ mono nomaen asugiwaa? Ii saanon jena mobõña.”

⁵ Kaen qisij mugij kanain kokaen injjoro, “Moñnoñ angomokolõñ ano jinjanõñ qen kembubotiwaañon mono galengia meñ aon laligowu. ⁶ “Ejemba magaganõñ asugin noo qananõñ kokaen jewuya, ‘Niinoñ Kraist koloojen.’ Kaen jen ejemba mamaga tiligonõñ oñombuya. ⁷ Oñõ manjawaa bujuya ano otonã kolooro momakebuya. Ii moma jenengia mende oronkeba. Iwoi kaanã ii walagadeen koloowaatiwaa jejeta. Ii koloowaato, namowaa

kambanjonj mono iikanondeej uulanawo mende tegowaa. ⁸ Kantri mojnnoj kantri mojn unjuwombaaajon waabuya. Ejemba tuun mojnnoj tuun mojn mojnowo arojn qej aowombaaajon waabuya. Balonja balonja kanonj naj somasomata mejj namo qonjoma meleeno kemenkebaa. Kaanagadeej bodi gomana gomana asugin ej ubaa. Iwoi kaanja ii emba korowonon masu kanainj unjukejiwaa so. Namowaa kambanjonj mono iikawaa so kanaidaboromambaaajon ambaa.

⁹ * “Kaen koloowaato, onjo galengia awaagadeej mejj aonj laligowu. Ejembanonj onjo horonj qaa jakeyanonj onjooma qamakooli mirigianonj qaa gawonj mejj koobinonj unjuwuya. Tosianonj noojonj ama unjuangi kantria kantria yonjoo eja ponj ano gawana yonjoo jaasewanngianonj nambuya. Kaen nama noo kaniana nanjonj jegi mobuya. ¹⁰ Oligaa Bunja koi mono waladeej namononj kantria kantria kuuya yonjoojonj jeyj seidaborogigo namowaa kambanjonj iikawaa gematanonj tegowaa. ¹¹ Horonj unjuama qaa jakeyanonj onjoojngi nambuti, kambanj iikanonj qaa nomaenj jewonagati, iikawaa majakakaya ii waladeej mende mobu. Unja Toroyanonj aua iikanondeej qaa onjombaati, mono ii jewu. Onjoojngiaa uugiaajonj qaa mende jewuto, Unja Toroyanonj mono uugia sololoooro qaa jewuya. ¹² Uumeleembaa motoya mojnnoj daremunja uuta meleenotiwaajonj ama ii memelolo mero qaa jakeyanonj oonjog jegi komuwaa. Kaanagadeej ama mojnnoj meraboraanja memelolo mero komuwaa ano meraboraanja yonjononj nemunmanjurugia qetama onjoma jegi unjuji komuwuya. ¹³ * Kantria kantria yonjononj noo qanaajonj ama kazi ama onjoojngi laligowuyato, mojnnoj kaparanj koma kotiinj bonj qejj nama laligoro namowaa kambanjonj tegowaati, iinonj mono oyanboyonj bunja qejj aowaa.” Kianj.

Jerusalem sitiwaa kondemondeej uuduuduuyawo

Mat 24.15-28; Luuk 21.20-24

¹⁴ * “Kanagenj tosanonj kanj kondemondeej ama iwoi anjonjorayawo jigononj mende aambaa so ii alatanonj anji nano iibuti, kambanj iikanonj judia prowinsnonj laligowuti, onjononj mono misinjonj horonj baanjonj kembu. Qaa koi weenjgowaati, iinonj mono saanonj geja ama moma kotowa. ¹⁵ * Miri kosianonj sombenonj laligowaati, iinonj mono kamaanj iwoiya memambaaajonj miri uutanonj mende uba. ¹⁶ Gawononj kema laligowaati, iinonj mono kaanagadeej malekuya memambaaajonj eleema mirinonj mende kema. ¹⁷ Yei! Emba korowo ano merabora ajunonj yonjononj kambanj iikanonj nomaenj uulanawo kembuyaga. ¹⁸ Kawaaajonj iwoi ii konj haamo kambanjonj mende koloowaatiwaajonj qama koolinkebu. ¹⁹ * Kambanj iikanonj kakasililin jekania boorongia koloowaa. Kakasililin soya kaanja ii wala eenjononj kambanj mojnnej mende koloonj ero. Anutunonj iwoi kuuya mokoloroti, kambanj iikanondeej kanainj kambanj kokaamba laligonj waama kambanj biiwianonj mojn mende kolooro. Wala eenjononj mende kolooro ano kanagenj kambanj mojnnoj mende koloowaa. Kawaaajonj mono qama koolin laligonkebu. ²⁰ Ponjonj konjajilin kambanj ii mende mejj torinagati eenj, ejemba kuuyanonj mono tiwilaadaborowuyagato, ejemba iyanjaajonj meweengonj onjototi, iyonjoojonj ama weenj iikawaa jangoya ii mejj toriwa.

²¹ “Kambanj iikanonj kokaen jewuya, ‘Mobu! Kraistnonj koi laligoja,’ ano ‘Iibu! Hamoqeqe Toyanonj endu nanja.’ Mojnnoj kaen jewaati

* **13:9:** Mat 10.17-20; Luuk 12.11-12   * **13:13:** Mat 10.22   * **13:14:** Dan 9.27; 11.31; 12.11

* **13:15:** Luuk 17.31   * **13:19:** Dan 12.1; Ais 7.14

eerj, ii mono mende moma laariwu. ²² Ii kokaembaajonj: Hamoqeqe toya qolonmolongoya ano gejatootoo ejemba takapolakaya asuginj angoletto ano aiwese jaamorota megii letombuya. Kaenj letongji Anutunonj ejemba iyanjaajonj meweengonj ononoti, ii kaanagadeenj enkalolonj menj onjombutiwaa angobato menj kaparanj kongji jinjauj qewubo. Onjononj galengia awaagadeenj menj aonj laligogi ii amamaawuyaga. ²³ Niinonj iwoi kuuya ii mende kolooro waladeenj kuuya injijowe moju. Ii wala jejenjiwaajonj ii mono uuwombogianonj ama galengia menj aonj laligowu.” Kianj.

Siwe gomambaa Eja honjanonj asugiwaa.
Mat 24.29-31; Luuk 21.25-28

²⁴ * “Kakasililinj ii tegoro kambanj iikanondeenj weenj jaayanonj injanj kono koinjonj umunj kombaa. ²⁵ * Sengelaonj yonjononj sombinongja tegonj kamaawuyaga ano sombinonj utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragia mesaonj enkalolonj anjji soowaa. ²⁶ * Kambanj iikanonj Siwe gomambaa Eja honja iinonj koosu qaganonj karo iibuya. Ku-usunja somatanonj sakondindinjawo asuganonj asugiro asamararanja iibuya. ²⁷ Kanj Siwe gajobaurta wasinj onjono yonjononj ejemba Anutunonj iyanjaajonj meweengonj ononoti, ii balonj goraaya leelee, eugenj emugenj iikanondeenj kopepereenj onjombuya.” Kianj.

Noronj gerewaa sareqaa
Mat 24.32-35; Luuk 21.29-33

²⁸ “Onjo mono noronj gere iima tania romonjonj sareqaa koi mobu. Borianonj apuyawo kolooro senjgia longogi ii iima moma kokaenj jenkeju, ‘Weenj kambanj dodowija.’ ²⁹ Onjononj kaanjadeenj aiwese iikawaa so kolooro iima moma asarinj mono kania kokaenj jewu, ‘Jiisanonj mono nagunonj dodowija.’ ³⁰ Niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Ejemba koi kete namononj laligojuti, iyonjononj mende komugi iwoi kuuya jejenj, ii mono iyonjoo laaligo kambanjianonj koloowaa ³¹ Sombinj ano namo yorononj goronj qewaotato, noo Buñja qaananonj mono mende aliwaa.” Kianj.

Jiisas kawaatiwaa kambanja ii monjonj mende moja.
Mat 24.36-44

³² * “Siwe gomambaa Eja honjanonj naa kambanonj kawaati, iikawaa weenja me aua kambanja ii monjonj monj mende moja. Siwenonj gajoba yonjononj ii mende moju. Anutuwaa Merianonj kaanjadeenj ii mende moja. Ama anjodeenj ii moja. ³³ Naa kambanonj asugiwaaati, ii mende mojutiwaajonj onjononj mono galen menj aonj uugbiligibili laligowu. ³⁴ * Ii sareqaa kokawaa so eja: Eja monjonj gomanja mesaonj kantri monjenj keno. Kemambaajonj ama galenjuruta iwoi kuuya jenj kotonj onjoma naguwaa kiiya meria borogianonj ama usunja onjono. Ku-usunja onjoma weleñqeqeuruta motomotoonj gawonjgia onjono. Onjoma laligonj nagu galenja kaanagadeenj uugbiligibili laligowaatiwaajonj jenj kotonj muro. ³⁵ Miri toyanonj naa kambanonj eleema kawaati, ii mende moju. Mare me gomantiinja ruunjanonj kawaa me? Wenjeranj suluro kawaa me? Weenj kouro kawaa me? Iikawaa so onjo ii mende mojutiwaajonj ama mono uugbiligibili laligowu. ³⁶ Onjononj gaonj egi uulanjawo kanj kaenj mokolonj onjombabo. ³⁷ Onjo mono uugbiligibili laligowu. Qaa ii gowokouruna onjoojonj jejenj, ii kaanagadeenj alauruna kuuya onjoojonj motoonj jejenj: Onjo mono uugbiligibili laligowu.” Kianj.

* **13:24:** Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15; Ais 6.12 * **13:25:** Ais 34.4; Joel 2.10; Ais 6.13

* **13:26:** Dan 7.13; Ais 1.7 * **13:32:** Mat 24.36 * **13:34:** Luuk 12.36-38

14

Jiisas qenin komuwaatiwaajon anjonan anji.

Mat 26.1-5; Luuk 22.1-2; Jon 11.45-53

¹ *Pasowa kendonj* ano bered yiistya qaa iikawaa kendonja toriri. Ween woi tegoro kanon kanaiwombaa ani jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon ajoroogi. Ajoroonj nomaen mondoninj Jiisas olon menj qegi komunaga, iikawaa kania monngama jen gosigi. ² Monngama gosinj kokaen jegi, “Ejemba iringia soono kareña kareña koloowabotiwaajonj ii korisoro kendonj kambanjonj ambombaajonj amamaawonja.” Kaenj jegi.

Emba monjonj Jiisas apu unkoowagawononj moriro.

Mat 26.6-13; Jon 12.1-8

³ *Jiisasnonj Betani gomanonj laligonj Saimon monj manimbaya menj solanjaniroti, iwaa mirinonj uma raro. Iikanonj nene nenj raro emba monjonj jamo kaaro monj menj iwaanonj karo. Kaaro ii lalu lanjonj gawo qata alabasta iikanonj memeta. Ii apu unkoowagawo honja qata naad iikanonj saa qen raro. Iinonj ii sewanjan somatanonj menj kanj lalu aroya kotonj apuya Jiisaswaa wanjonj qibibirinj moriro. ⁴ Moriro eja ragiti, iyonoononnga tosonianj uugia boliro iyanngiodeenj kokaenj aminj mogi, “Naad apu ii mono naambaajonj kaenj tiwilaaja? ⁵ Naad apu kelegawo ii sewanjan mewutiwaajonj anagati een, saanonj weenj 300:waa tawaya uugunaga. Ii ejemba wanaya onono sokonaga.” Kaenj jenj emba ii jenj mugi.

⁶ Jenj mugi Jiisasnonj kokaenj injijoro, “Emba koi mono mende jenj mubu. Naambaajonj uuta menj bolijju? Iinonj sili awaa ama sororogonj nono sokonja.

⁷ *Ejemba wanaya ii kambanja kambanja batugianonj laligogi awaa ama onjombonatiwaajonj moma ii saanonj kambanj so ambuyato, niinonj onjoo batugianonj kambanj so mende laligomanja. ⁸ Iinonj ii iyanngaa nanamemenngaa so ama nonja. Niinonj komuwe ronj koma nombutiwaajonj saanonj waladeenj selena kelenonj nomorija. ⁹ Niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Oligaa Bunja koi kantri kanonj me kanonj jenj seigi kemaati, iikanonj emba koi kanonj iwoi ama nonji, iikawaa bujuya ii kaangadeenj jegi seirowaajonj romonjonj laligowuya.” Kianj.

Juudasnonj Jiisas memelolo menj mumambaa uumotoonj ano.

Mat 26.14-16; Luuk 22.3-6

¹⁰ Gowokouruta 12 yonoononnga monj qata Juudas Iskariot iinonj Jiisas memelolo menj mumambaajonj ama jigo gawon galen yonoononj keno. ¹¹ Yonoononj kema qaaya jero ii moma uugia qeangoro sewanjan monenj mubombaajonj qaa somonngogi. Qaa somonngogi Jiisas kambanj monjenj memelolo menj mumambaa kana monngama kokobimbij qen laligoro. Kianj.

Jiisasnonj gowoko yonowonj Pasowa lama negi.

Mat 26.17-25; Luuk 22.7-14, 21-23; Jon 13.21-30

¹² Bered yiistya qaa iikawaa kendonj weenj mutuyanonj (Siikunenonj) siligia otaan pasowa lama monj qenj oonkegi. Kawaajonj Jiisaswaa gowokourutanonj ijogi, “Boi, nono miri dakanonj kema pasowa lama goojonj mozozonjonjgo newonja? Siinnga nomaen eja?”

* **14:1:** Eks 12.1-27 * **14:1:** Kantri qata Iijipt kanonj Pombaa gajobanonj sa iima koboonj unjuuguroti, kendonj iikawaa qata Koon qaanonj Pasowa. Eks 12.15 * **14:3:** Luuk 7.37-38 * **14:7:** Dut 15.11

¹³ Kaen ijogi gowokowoita woi kokaen jen wasin orono, “Oro Jerusalem sitinonj uri eja monj apu monjonj qindiinj karo mokoloowaota. Mokoloonj ii saanonj otaanj kembao. ¹⁴ Keni mirinonj uro iikawaa toya kokaen ijowao, ‘Boinonj kokaen jeja: Saanonj miri uuta monj jen tegonj nonona iikanonj uma gowokouruna yonjowo pasowa lama newonja.’ ¹⁵ Kaen ijori toyanonj miri qaganonj eu uma uuta somata monj qendeema orombaa. Iikanonj dunj rara iwoi mozonjogogita raja. Ii qendeema orono iikanonj mono lama qen oowao.”

¹⁶ Kaen jero gowokowoitanonj mesaonj sitinonj uma Jiisasnonj qaa jeroti, iikawaa so mokoloonj nama lama qen oonj mozonjogori.

¹⁷ Gomanj tiiro Jiisasnonj gowokouruta 12 yonjowo miri iikanonj kougi.

¹⁸ *Kouma uma dunjonj rama nene negi Jiisasnonj kokaen injjoro, “Niinonj qaa honja monj kokaen injjowe mobu: Onjooonjga monj niwo nene nenj raji, iinonj mono memelolo menj nombaa.”

¹⁹ Kaen injjoro moma uugianonj wosobiri moma kanainj anja anja qisinj munj jegi, “Noojonja jewabo?”

²⁰ Qisinj mugi kokaen injjoro, “12 onjooonjga monj niwo bered qaahnonj qendunjgoji, iinonj. ²¹ Siwe gomambaa Eja honjanonj mono iwaajonj qaa oogita ejiwaa so namo mesaonj kembaa. Kembato, memelolo menj mubaati, iwaajonj ‘Yei wosobiri!’ jen wanjinjingojen. Anutunonj mono ironja uuta meleema mubaa. Eja ii nemunja goronj uutanonjga mende koloonagati, iikanonj mono afaanjonj munaga.” Kianj.

Pombo samonj konoga negi.

Mat 26.26-30; Luuk 22.14-20; 1 Kor 11.23-25

²² Nene nenj rama Jiisasnonj bered menj kotuegonj motonj onjoma kokaen jero, “Koi neenaa busuna. Ii mono menj newu.”

²³ Kaen jen wain qambi menj dangisen jen onjono kuuyanonj qambi iikanonjga negi. ²⁴ *Negi kokaen injjoro, “Koi neenaa sana. Koi Anutunonj ejemba yonjowo soomongo arenj ano kotiiwaatiwaajonj sana maagi ejemba mamaga hamo qen onjombaa. ²⁵ Niinonj qaa honja monj kokaen injjowe mobu: Niinonj wain kasawaa honja kokanonj mombo toroqen mende nemanja. Kanagenj Anutuwaabentotonj uutanonj eu raniinj jejelombarj ambaati, weenj iikanonj mono wain apu qaita monj ii nemanja.”

²⁶ Kaen jero korisoro rii qama mesaonj kema Oil gere baanjanonj ugi. Kianj.

Piitononj Jiisas qakoombaatiwaa jero.

Mat 26.31-35; Luuk 22.31-34; Jon 13.36-38

²⁷ *Uma Jiisasnonj kokaen injjoro, “Gejatootoo eja monjonj qaa monj kokaen oorota eja,

‘Niinonj galengja qewe lama tuunanonj deembuya.’

Iikawaa so onjononj kuuya uugia boliro nomesaonj boratiwuya.

²⁸ *Boratigi nuwuyato, niinonj mono koomunonjga waama wala Galili prowinsnonj kema iikanonj asuginj onjomanja.”

²⁹ Kaen injjoro Piitononj kokaen ijoro, “Yonjononj kuuya uugia boliro gomesaonj boratiwuti eenj, niinonj mono kilenj iikaan mende amanja.”

³⁰ Ijoro Jiisasnonj jero, “Niinonj qaa honja monj kokaen gijowe moba: Kurunonj indinj woi mende qaroguinonj kete gomantiinanonj qakooma nona indinj karonj koloowaa.”

* **14:18:** Ond 41.9 * **14:24:** Eks 24.8; Jer 31.31-34 * **14:27:** Zek 13.7 * **14:28:** Mat 28.16

³¹ Kaen jeroto, Piitonon kaparan koma kotikotii ano, “Boi, kaen qaagoto, nii nugi giwo motoon komuworagati, ii kilen niinon gii mende qakooma gomanja.” Gowoko tosaanja kuuyanon qaa iikayadeen jegi. Kianj.

Jiisasnon Gezemane urukisinon qama kooliro.

Mat 26.36-46; Luuk 22.39-46

³² Kaen aminj moma kema urukisi monj qata Gezemane iikanonj keugi. Keuma gowokouruta kokaen injjoro, “Niinonj endu kema qama kooliwe onjo mono kambanj biiwianonj koi rabu.” ³³ Kaen injjorj Piito, Jeims ano Jon unjuama kenji. Kenji Jiisasnonj kanainj konjilinj kanjanawo moro kana boria qetegoro. ³⁴ Kaen ama kokaen injjoro, “Noo uunanonj mono kondurjkondurj koma waajiwaajonj ama wosobiri mobe komukomuyawo ama nonja. Onononj mono kokanonj rama niwo gbili laligowonja.”

³⁵ Kaen injjorj anodeen boronja monj torogonj kema siminj kuma usugonj siimbobolo kambanja ii Manjaa jetaa so uuguwaatiwaajonj qama kooliro.

³⁶ Qama koolinj jero, “Aba Amana, gii iwoi monj mende menj bimbijonkejanj. Kawaajonj siimbobolowaa qambia koi mono nuamba. Nuanagati, ii noo siimbaa so qaagoto, mono geengaa uusijnga otaanj koloowa.”

³⁷ Kaen jenj eleeno gowokouruta karoonj yonononj gaonj egi injiima Piito kokaen ijoro, “Saimon, gii gaonj ejanj me? Gii aua motoongoda gbili laligomambaajonj mende kotijanj me? ³⁸ Uunananonj gbili laligowombaa siinja momakejonto, selenananonj looloria koloaja. Kawaajonj angobatononj kamaanj unuwabotiwaajonj mono qama koolinj uugbiligbili laligowu.”

³⁹ Kaen ijoro mombo onjomesaonj kema qaa iikayadeen mombo jenj qama kooliro. ⁴⁰ Qama koolinj eleeno jaa lologia bombonj mero mombo gaongadeen egi injiuro. Gaonongga waama qaa meleembom-baajonj onjopopo qegi.

⁴¹ Jiisasnonj keno indinj karoonj kolooro eleema kanj kokaen injjoro, “Onjo torogonj haamo menj gaongadeen ewombaajonj moju me? Mobu! Monjonj Siwe gomambaa Eja honja memelolo menj muro gawman eja sisiwerowerogiawo yonoo borogianonj ubaati, iikawaa aua kambananonj mono kanj kuuja. Onjo gaonj ee kambangia mono tegoja. ⁴² Mono waagi kembonj. Mobu! Memelolo menj nombaati, iinonj mono kosere koi kaja.” Kianj.

Jiisas qelanjinj menj somonjgogi.

Mat 26.47-56; Luuk 22.47-53; Jon 18.3-12

⁴³ Jiisasnonj kaen jenj nano iikanondeenj gowokouruta 12 yonoonongga monj qata Juudas iinonj tuunj monj jeta menj onjono kougij. Jigo gawonj galenj, Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yonononj ii wasinj onjoni manjawaa soo somata ano wasagia menj kagi. ⁴⁴ Memelolo memambaa anoti, iinonj wala yonowo aiwese qaa kokaenj somonjonj injjoro, “Niinonj eja buuta kitorj nemanjati, ii iima ‘Mono ii!’ jenj menj somonjonj tororo galenj koma kembu.”

⁴⁵ Kaen jenj kanj iikanondeenj Jiisaswaanonj keuma “Oo kokona! (Boina!)” jenj buuta kitorj nero. ⁴⁶ Kitorj nero iima Jiisas qelanjinj menj somonjgogi. ⁴⁷ Somonjgogi kosianonj nanngiti, iyonoonongga monjonj manjawaa soo somata horonj jigo gawonj galenj wanjaa welenqegeya qenj gejjia kotogoro kamaaro. ⁴⁸ Jiisas somonjgogi qaa kokaen injjoro, “Nii kikekakasililinj ejaga qaagoto, kilenj noojonj kaenj moma manjawaa soo somata ano wasa menj noma somonjonj nombombaaajonj kaju. ⁴⁹* Niinonj weenj so jiwowonj jigononj

* 14:49: Luuk 19.47; 21.37

onjowo nama Bunja qaa kuma onjoma laligowe mende nonjgito, iwoi koi mono Bunja Terewaa qaayanon honjowo koloowaatiwaajon koloaja. ⁵⁰ Jiisas somonjogi gowoko yononon kuuya Jiisas mesaon boratin onon koma kenji. Kian.

Sagbili monjon onon koma keno.

⁵¹ Eja gbaworo monjon opoqiisia taanja kokosiin Jiisaswaa gematanon otaan keno. Opoya tosia mende mouma keno ii metaqetatan megii. ⁵² Mewombaaajon amamaan opoqiisia qetegogi lalan onon koma keno. Kian.

Jigowaa jotamemeya yononon Jiisaswaa qaa gawon megii.

Mat 26.57-68; Luuk 22.54-55, 63-71; Jon 18.13-14, 19-24

⁵³ Jiisas somonjon wama jigo gawon galen wanjaa jinjaron mirinon kenji. Kenji jigo gawon galen kuuya, kantriwaa jotamemeya ano Kana qaawaa boi yononon iikanon kema ajoroogi. ⁵⁴ Kenji Piitonon sigensigen onotaan jigo gawon galen wanjaa jinjaron mirinon keuma miriaa kiropo uutanon uro. Uma welenqeqe eja yonoo batugianon gere kosianon rama konano. ⁵⁵ Kaen raroto, jigo gawon galen ano jigo kaunsol tuun yononon Jiisaswaa selenon kuukuu qaa nomaen jen nanjonin qegi komuwaatiwaajon jen monjanjgito, iikawaa kania mon mende mokoloogi. ⁵⁶ Monjama nama mamaganon qaa qolonmolonggoya selianon kuun nanjon jegito, qaagianon kania motoonjgo mende kolooro.

⁵⁷ Kaen anji tosianon waama nama qaa qolonmolonggoya selianon kuun nanjon kokaen jegi, ⁵⁸ *"Iinon kokaen jero monin, 'Niinon jiwowon jigo boronon memeta koi kondeembe namonon kamaaro ween karoombaa uutanon jigo qaita mon boronon memeta qaago ii men waama kumaanjan.'" ⁵⁹ Kaen jegito, kilen qaagianon kania motoonjgo mende kolooro.

⁶⁰ Kaen mende kolooro jigo gawon galen wanjonon waama jaasewan qen onjoma nama Jiisas qisij mun kokaen ijoro, "Yononon goo seleganon qaa kuun nanjojuti, iikawaa kitia mon jewaga me qaago?"

⁶¹ Kaen ijoro iwoi bologa mon mende anoto, kilen kitia mon mende meleema qaaya bogoro nano. Qaaya bogoro nano jigo gawon galen wanjonon mombo kokaen qisij muro, "Anutu mepeseen mumakejoni, gii iwaa Meria Kraist koloajan me qaago?"

⁶² *Qisij muro "Oon" jen kokaen injoro, "Siwe gomambaa Eja honjonon mono ku-usun Toyaa boro dindinjonon rama era sombimbaa koosu qaganon kamaaro iibuya."

⁶³ Qaa ii injoro jigo gawon galen wanjonon malekuya menjurama kokaen jero, "Yei, mangaa siita! Tosianon qaaya nangowutiwaajon mombo mende qisij onjombona. ⁶⁴ *Anutu mepaegoji, ii mono onjoojgi modaboroju. Kawaaajon mono onj nomaen moju?" Kaen jero yononon kuuya Jiisas koomuwaa bunja koloowaatiwaajon jen tegogi.

⁶⁵ Kaen jen tegon tosianon kanain sulaapan qen jaasewan esuun boro kuma qen kokaen ijogi, "Moronon guji, ii saanon jena mobonon." Jigowaa kiropo galen (sikiriti) yononon kaanagadeen Jiisas men urunanon qetaaligi. Kian.

Piitonon Jiisas qakoono.

Mat 26.69-75; Luuk 22.56-62; Jon 18.15-18, 25-27

* **14:58:** Jon 2.19 * **14:62:** Dan 7.13 * **14:64:** Lew 24.16

⁶⁶ Kamban iikanon Piitonon kiropo uutanon sombenon laligoro. Emu laligoro jigo gawon galen wan̄aa welenqeqe emba mononon iikanon kouro. ⁶⁷ Kouma Piitonon gere konama nano iigigiin kokaen jero, “Gii mono kaan̄agadeen Nazaret eja Jiisaswo laligona.”

⁶⁸ Kaen jeroto, Piitonon qakooma kokaen jero, “Qaa jejan̄i, ii kondanjen.” Kaen jen̄ kiropo naguyan̄on kemej nano kuru qar̄o.

⁶⁹ Nagunon kemero welenqeqe emba mononon ii iikanon mombo iima eja kosianon nan̄giti, ii kanain̄ kokaen injjoro, “Eja koi kanon mono yon̄oon̄on̄ga mon̄ kolooja.”

⁷⁰ Kaen injjoroto, iinon mombo qakoono. Qakoono kamban boron̄a mon̄ tegoro eja kosianon nan̄giti, iyon̄onon mombo Piitowaajon kokaen jegi, “Giinon Galili ejaga mon̄ koloojan̄iwaajon mono hon̄anon̄ iyon̄oon̄on̄ga mon̄ koloojan̄.”

⁷¹ Ii moma kanain̄ an̄a qasuaan̄ aon̄ jopangon̄ jen̄ kotiin̄ jero, “Eja qaaya jejuti, niinon̄ ii mende moma mujen̄. Qaa qolon̄-molon̄goya jewenagati een̄, Anutunon̄ mono iron̄a meleema nomba.”

⁷² Kaen jen̄ nano iikanondeen̄ kurunon̄ qar̄o indin̄ woi kolooro. Kurunon̄ qar̄o Jiisasnon̄ qaa kokaen̄ ijoroti, Piitonon̄ ii romongoro, “Giinon̄ indin̄ karoon̄ qakooma nona kurunon̄ qar̄o indin̄ woi koloojaa.” Qaa ii romon̄gon̄ wosoya jumambaajon̄ ano silama saaro. Kian̄.

15

Jiisasnon̄ gawana Pailotwaa jaanon̄ nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Luuk 23.1-5; Jon 18.28-38

¹ Goman̄ ano amandiinon̄ jigo gawon galen̄, kantriwaa jotamemeya (70), ano Kana qaawaa boi ano jigo kaunsol kuuya yon̄onon̄ qaa jake uutaa ajoajoroo ama Jiisaswaa qaa jen̄ tegogi. Jen̄ tegogi Jiisas somon̄gon̄ wama kema gawana Pailotwaa boronon̄ an̄gi. ² Room gawana iinon̄ Jiisas kokaen̄ qisin̄ muro, “On̄anon̄, gii Juuda yon̄oo kingia koloojan̄ me qaago?” Qisin̄ muro Jiisasnon̄ meleema ijoro, “Mono geen̄go jejan̄i, kaen̄.”

³ Jigo gawon galen̄ yon̄onon̄ qaa mamaga Jiisaswaa selianon̄ kuun̄ jegi. ⁴ Jegi Pailotnon̄ Jiisas mombo qisin̄ mun̄ ijoro, “Moba! Yon̄onon̄ qaa mamaga goo seleganon̄ kuun̄ jejuti, giinon̄ iikawaa kitia mon̄ jewaga me qaago?”

⁵ Kaen̄ ijoroto, Jiisasnon̄ bologa mon̄ mende anoto, kilen̄ qaa kitia mombo mende meleeno. Qaaya bogoro nano gawananon̄ walingoro. Kian̄.

Pailotnon̄ Jiisas komuwaatiwaa jen̄ tegoro.

Mat 27.15-26; Luuk 23.13-25; Jon 18.39-19.16

⁶ Gbani so pasowa kendon̄ kambananon̄ gawananon̄ kapuare mirinon̄ga eja mon̄ qata qama qisigiti, ii silia otaan̄ isama on̄omakegi.

⁷ Kamban̄ iikanon̄ eja mon̄ qata Barabas ii kapuare mirinon̄ raro. Iinon̄ kikekakasililin̄ eja tosaan̄a yon̄owo karen̄ gilin̄ eja mon̄ qegi komuroti, iikawaajon̄ kapuare mirinon̄ on̄on̄gi. ⁸ Kaen̄ an̄gi kanageso yon̄onon̄ gawanawaa jin̄karon̄ miri sombenanon̄ eu uma nama kanain̄ ama lalig-orotiwaa so ambaatiwaaajon̄ qisin̄ mugi. ⁹ Qisin̄ mugi meleema kokaen̄ injjoro, “Niinon̄ Juuda on̄oo kingiaga isambe kamaawaatiwaaajon̄ moju me?” ¹⁰ Jigo gawon galen̄ yon̄onon̄ Jiisaswaaajon̄ goroṅṅoo mogitiwaaajon̄ ama ii gawanawaa boronon̄ on̄on̄gi. Ii moma siin̄gi momambaajon̄ kaen̄ qisin̄ on̄ono.

¹¹ Qisin onono jigo gawon galen yononon ejemba tuun uukuukuu men onoma kokaen jegi, “Jiisas mesaon Barabas isamba! Mono kaen qisin mubu.” ¹² Kaen jegi mombo meleema qisin onono, “Kaen jejutiwaajon Juuda onoo kingia qata kaen qamakejuti, niinon mono ii nomaen ama mubenaga?”

¹³ Kaen qisin onono mombo qagi, “Mono maripoonon qewu jewa!”

¹⁴ Kaen qagi Pailotnon kokaen injoro, “Ii naambaajon? Iinon mono naa bologa ano?” Kaen jeroto, yononon ii moma kaparan koma toroqen qa gigilaan kokaen qagi, “Mono maripoonon qewu jewa!”

¹⁵ Kaen qagi Pailotnon ejemba tuun somata siingiaa so amambaajon moma Barabas isama onono kamaaroto, Jiisasga jero ooli waayawonon qeyayagon qegi. Kaen qegi maripoonon qewutiwaajon ii Room manjaqeqe eja yonoo borogianon ano. Kian.

Jiisas kungulolopo ama mug.

Mat 27.27-31; Jon 19.2-3

¹⁶ Manjaqeqe eja yononon Jiisas wama kema gawanawaa jinkaron miri-waa kiropo uutanon keugi. Keuma manjaqeqe tuun somata kuuya horon ononji iikanon kagi. ¹⁷ Kan maleku osoga nezongbala ii Jiisaswaa selianon mouma mun soman kasa lipima ila kaanja wanjanon konji kemero. ¹⁸ Kaen kemero kanain waeya men jolona jegi, “Oowe oowe! Juuda yonoo kin pongia, oowe!” ¹⁹ Qaqatete kaen ama jegi bowonon qen salaapan qen simin kuma mun usugon mepeqepese qolormolongoya men mug. ²⁰ Mepaqepae kaen ama mudaboron maleku osoga nezongbala ii qetegon iyanaa sele esu mouma mun maripoonon qewombaajon wama kenji. Kian.

Jiisas maripoonon qegi.

Mat 27.32-44; Luuk 23.26-43; Jon 19.17-27

²¹ *Kema kana somatanon eja mon qata Saimon mokoologi. Iinon Afrika siti qata Sairini iikawaa ejiaga ano Aleksander ano Ruufus yoro mangaraga. Iinon gawononga kouro kuun mug Jiisaswaanon maripoon men angoro. ²² Jiisas kaen wama goman mon qata Golgota ii ananaa qaanon Wan sii, iikanon kema keugi. ²³ Keuma wain apu ano marasin qata mor ii mindirin melokanjin mugito, Jiisasnon ii togoro. ²⁴ *Togoro nama maripoonon qegi. Qegi nano kiawen megi janggoya kolooro Ji-isaswaa sele esuya motomotoon batugianon iikawaa so mendeema megi. ²⁵ Gomaamba 9 kilok iikanon maripoonon qegi. ²⁶ Maripoonon qen wanjanon eu qegitiwaa kania kokaen oon qegi, “Juuda yonoo kin pongiaga koi.” ²⁷ Kikekasililin eja woi kaanagadeen iwo maripoonon urugi. Mon boro dindijanon mon qanianon leele kaen urugi. ²⁸ * (Anutuwaa Bunj Terenon qaa kokaen oogita eja, “Ii gosin kikekasililin eja kaanja romonon yonoo batugianon anji.” Qaa iikaen kanon honawo kolooro.)

²⁹ *Ejemba uugun kema kan kungulolopo ama lukukuun mun wambelaan kokaen jegi, “Yei! Gii mono jiwowon jigo saanon kondeena namonon kamaaro ween karoombaa uutanon mombo metaama kuumambaajon jena. Oo, gii eja awaa soro! ³⁰ Mono geenga ilaan aon maripoononga kamaawa.”

* **15:21:** Room 16.13   * **15:24:** Ond 22.18   * **15:28:** Ais 53.12   * **15:29:** Ond 22.7; 109.25; Maak 14.58; Jon 2.19

³¹ Jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon kaanagadeen batugianon mepaqepae ama mun jegi, “Tosiaga ilaan onjoma laligoroto, iyanja ilaan aomambaaon amamaaja. ³² Iinon Hamoqeqe Toya Kraist ano Israelwaa kin kolooji een, mono keteda koi maripoononga kamaaro iima ii moma laariwonaga.” Kaen jegi.

Eja iwo maripoonon urugiti, iyoronon kaanagadeen uuqege qaa tokonkota jen muri. Kianj.

Jiisasnoj komuro.

Mat 27.45-56; Luuk 23.44-49; Jon 19.28-30

³³ Ween biiwia 12 kilok kolooro iikanon goman kuuya pangaman men sokoma ero kema aua karoombaa so kolooro. ³⁴ *Jiisasnoj 3 kilok iikanon anjaa qaanon kokaen qa somata qaro, “Eeli eeli lama sabaktani?” Ii ananaa qaanon: Anutuna, Anutuna mono naambaaon gema nujan?

³⁵ Kaen qaro eja kosianon nanjiti, iyonoononga tosanon ii moma jegi, “Mobu! Mono Elaijawaajon qaja.” ³⁶ *Yonoononga monon bobogarin kema momondo mon suun tanijeen ii men wain apu aasonawonon qendunjon gere goron kitianon somongon sulun Jiisaswaa buu susuyanon eu ano nero jero, “Mono mesaogi anjodeen namba. Elaijanon kan motogoro kamaawaa me qaago, mono ii iibonja.”

³⁷ Kaen anji Jiisasnoj qa somata qama wosoya goron qero komuro.

³⁸ *Komuro iikanondeen jiwowon jigowaa uutanon opo nanoti, iikanon mono eukaya biiwianon jurama kamaan woi kolooro. ³⁹ Kawali galenon maripoon jaasewan qen nama Jiisasnoj wosoya goron qero komuroti, ii iima kokaen jero, “Eja koi kanon mono onjonon Anutuwaaw meriaga kolooja.”

⁴⁰ *Emba tosanon kaanagadeen sigensiger nama iwoi ii iigi. Yonoo batugianon Maria Magdalaga ano Maria Jeims dubaya ano Jooses yoroo nemungara ano Salome yononon motoon nanji. ⁴¹ Yononon Jiisasnoj Galili prowinsnoj laligoro iikanon ii otaan welen qen mun laligogi. Kaanagadeen emba tosaan mamaga Jiisaswo Jerusalem sitinon uma kagiti, iyononon kaanjadien kosianon nanji. Kianj.

Jiisaswaa qamoya ron kongi.

Mat 27.57-61; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42

⁴² Sabat kendon rarawaajon iwoi mozonggogi Sabat kendonon kanaimambaaon dodowiro mare koloon karo. ⁴³ Nemungawon iikanon Arimatia toya, eja waanjawo gata Joosef iinon karo. Iinon kaanagadeen Anutu bentotombaa honja koloowaatiwaaajon mamboma laligoro. Iinon Juuda yonoo jigo kaunsol tuumbaa jotamemeya mon koloon Sabat kendonon kanaimambaa antiwaaajon ama toroko yakarin Pilotwaanon kema Jiisaswaa qamoya memambaaajon qisiro. ⁴⁴ Qisiro “Onjon komuja me qaago?” jen romongon kawali galenja jero karo “Jiisasnoj kaman koriga me toroga komuja,” jen qisij muro. ⁴⁵ Qisij muro buju qaaya moma Jiisaswaa qamoya Joosef jen tegon muro. ⁴⁶ Jen tegon muro opo taanja sewanja men kema qamoya maripoononga qetegon men kamaan oponon esuuro. Esuun men qasirinon kema jamo kobaa urorooji dun eroti, iikanon ano. Ama jamo somata mon metano kobaa qaa oota kojanjiro. ⁴⁷ Dakanon

* 15:34: Ond 22.1

* 15:36: Ond 69.21

* 15:38: Eks 26.31-33

* 15:40: Luuk 8.2-3

anoti, ii Maria Magdalaga ano Maria Jooseswaa nemuŋa yorononj nama iiri. Kianj.

16

Jiisasnoŋ koomunonŋa waaro.

Mat 28.1-8; Luuk 24.1-12; Jon 20.1-10

¹ Sabat kendonj ragi tegoro iikanonj Maria Magdalaga, Maria Jeimswaa nemuŋa ano Salome yonononj “Jiisaswaa qamoya kema moriwoŋa,” jeŋ jiniŋ marae unkoowagawo sewanŋa megi. ² Meŋ eŋ Sonda umugawodeen waama gomaŋ ano ween jilinjolanj kouro qasirinoŋ kenŋi. ³ Kema amin moma jegi, “Qasiriwaa qaa ootanonj jamo somata raji, ii mono morononj qetambaa?” ⁴ Kaen jeŋ uugi keno iigi: Jamo somata qatawo ii mono qetanŋi kema ero. ⁵ Qasiriwaa jamo qaa oota kaen aantama nano uutanonj ugi. Ugi dindingiaagen eja gbaworo moŋ malekuya koriga taanŋa raro iigi. Kaen iima mamaga awawaligi.

⁶ Awawaligito, kokaen injjoro, “Mono toroko mende mobu. Ono Nazaret eja Jiisaswaaonj moŋganju. Ii maripoononj qegito, iinoŋ mono gbilin waaja. Kawaajonj koi mende eja. Iibu! Duŋa koi, iikanonj sulugi ero. ⁷ *Kawaajonj mono kema Piito ano gowokouruta kuuya buju kokaen injjowu, ‘Iinoŋ mono jeta meŋ onoma waladeen Galili prowinsnoŋ kembaa. Ono kaanagadeen iikanonj kema qaaya jerotiwaa so ii iibu.’”

⁸ Kaen injjoro aaruŋ jenengia ororo jamo ootanonŋa kamaan bobogariŋ kenŋi. Sombugia mogitiwaaonj qaa moŋ mende jegito, qaagia bogoro. Kianj.

Jiisasnoŋ Maria Magdalaga iwaanonj asugiro.

Mat 28.9-10; Jon 20.11-18

⁹ Jiisasnoŋ Maria Magdalaga iwaa uutanonŋa omejiilanj 7 onotaaro laligoro. Jiisasnoŋ koomunonŋa waama Sonda gomaamba amandiinoŋ wala Maria ii asugin muro. ¹⁰ Asugin muro alaurutanonj Jiisaswo laligon kouma kamban iikanonj jinŋen qama saagiti, Marianonj mono iyonoononj kema bujuya injjoro. ¹¹ Injoroto, Jiisasnoŋ gbilin laligoro Marianonj iiroti, ii mende moma laarigi. Kianj.

Jiisasnoŋ alawoita yoroononj asugiro.

Luuk 24.13-35

¹² Kawaa gematanonj alawoitanoŋ Jerusalem siti mesaonj gomaŋ moŋnoŋ kembojonj kananoŋ keni Jiisasnoŋ kaitania meleema asugin orono. ¹³ Yorononj kaanagadeen kema bujuya ii alauruta injjorito, yonononj ii kaanagadeen mende moma laarigi. Kianj.

Jiisasnoŋ gowokouruta asugin onono.

Mat 28.16-20; Luuk 24.36-49; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

¹⁴ Kanagenj gowokouruta 11 yonononj ajoroonj nene neŋ ragi yonoononj kaanagadeen asugiro. Asugin uugia kotiirotiwaaonj temboma koomunonŋa waaro iigiti, iinoŋ bujuya injjogi ii mende moma laarigitiwaaonj ii jeŋ onono. ¹⁵ *Jiisasnoŋ kokaen injjoro, “Ono mono kantri so kema gomaŋa gomaŋa liligon ejemba laligon kenjutiwaa so Oligaa Buŋana jeŋ asarigi mobu. ¹⁶ Moŋnoŋ Anutu moma laariro oomulu meŋ mugu uuta meleembaati, iinoŋ mono letoma Siwewaa buŋa koloowaa.

* 16:7: Mat 26.32; Maak 14.28 * 16:15: Apo 1.8

Morɔnɔŋ mende moma laarin yangisen laligowaati, Anutunonɔ mono iwaa qaa jerɔ tegoro gere siawaa buɔa koloowaa. ¹⁷ Moma laarin noma laligowuti, ii aiwese meɔ oɔombe kaniagia kokaen koloowaa: Yoɔononɔ noo qanonɔ omejiilanɔ oɔotaawuya. Kantri tosia yoɔoononɔ qaa jerɔ laligowuya. ¹⁸ Mokolenɔ borogianonɔ meɔ metaambuya. Nombenɔ warabe apu iwoi negi iikanonɔ mono mende meɔ bolinɔ oɔombaa. Borogia ji ejemba qagianonɔ anɔi qeanɔgowuya.” Kianɔ.

Jiisasnɔŋ Siwe gomanonɔ uro.
Luuk 24.50-53; Apo 1.9-11

¹⁹ *Poɔnɔ Jiisasnɔŋ qaaya kaenɔ injjoro Anutunonɔ wano Siwenonɔ uma Anutuwaawaa boro dindinanonɔ rama laligoja. ²⁰ Eu laligojato, gowokourutanonɔ mesaonɔ gomanɔ balonɔ so kema Buɔa qaaya jerɔ seinɔ laligogi. Kaenɔ laligogi Poɔnɔnɔ yoɔowoo gawonɔ meɔ inaanɔ oɔono anɔoleto asugiro qaagianonɔ kotiiro. Kianɔ.

---

* 16:19: Apo 1.9-11

Luuk Oligaa Buḡa Luuknoḡ ooro. Jen-asa-asari

Uumeleen yoḡonoḡ miti dologa mende men kajuti, dokta Luuknoḡ ii eja uuta Tiofiluswaajoḡ qendeemambaajoḡ ama Oligaa Buḡa koi ooro. Luuk ii Jiisaswaa gowokoya 12 yoḡoonoḡga moḡ qaagoto, Griik ejaga kolooḡ ji ejemba menqeeango gawonoḡ laligoro. Luuknoḡ Jiisaswaa kania woi ii kokaen qendeema nononja: 1) Anutunoḡ Hamoqeqe Toya wasimambaa qaa somoḡgoroḡ, ii Israel iyoḡoonoḡ kolooḡ, 2) Iinoḡ kantria kantria men qeangoḡ nonomambaajoḡ karo. Pombaa Uḡa Toroyanoḡ Jiisas oono “Ejemba kamaanqeqeta yoḡooḡḡ Oligaa Buḡa” jen asariḡ laligoro. Ejemba iwoi kania kania kawaajoḡ memeqemeen ama laligogiti, Jiisasnoḡ iyoḡooḡḡ majakaka moma ilaan oḡoma laligoro. Luuknoḡ sundu kaanḡ seiseiya areḡḡoḡ oodabororo. Luuknoḡ korisorowaa sunduya mamaga ooro. Jiisasnoḡ wala namonoḡ kamaaro ano tetegoyanoḡ namo mesaḡ Siwenḡ uro. Kawaajoḡ korisoro seiseiya ii boḡ 1-2 ano boḡ 24 iikanḡ eja. Jiisasnoḡ Siwenḡ uro Buḡa gawoḡ men seigi momalaari tuuḡnoḡ somariḡḡ somariḡḡ keno. Luuknoḡ iikawaa sunduya ii buk qata “Aposol gawoḡ meme,” iikanḡ ooroḡ eja.

Luuknoḡ Oligaa Buḡa ooroḡ, iikawaa qaa waḡa ii kokaen sokoma ano eja: Qamakooli gawoḡ megi hoḡa kolooḡ. Uḡa Toroyanoḡ ejemba sololooḡ oḡono laligogi. Emba yoḡonoḡ Jiisaswo gawoḡ mamaga nanḡoḡ megi. Anutunoḡ singisoḡḡogia mesaḡ laligoro.

Buk kokawaa bakaya waḡa 8 ii kokaen:

Buk kokawaa kania Luuknoḡ ooro boḡ 1.1-4

Jon Oomulu eja ano Jiisas kolooḡ somariiri 1.5–2.52

Jon Oomulu ejanḡ Anutuḡwaa gawoḡ mero 3.11-20

Jiisas oomulu men muro angobato mokolooḡ 3.21–4.13

Jiisasnoḡ qenjaaro gawoḡḡ Galili prowinsnoḡ mero 4.14–9.50

Galili mesaḡ kana kema Jerusalem keuro 9.51–19.27

Jerusalem keuma sonda konoga laligoro 19.28–23.56

Waama asugiḡ oḡoma Siwenḡ uro 24.1-53

Matyuu, Maak, Jon yoḡonoḡ sundu tosia mende oogiti, ii Luuknoḡ iyanodeen ooro bakaya 2 ano 6 iikanḡ eja. Sundu tosia ii kokaen: Gajoba yoḡonoḡ rii qagi. Lama galen yoḡonoḡ Jiisas kolooḡ kan iigi. Jiisasnoḡ melaadianḡ iḡwowoḡ jigoḡoḡ uro. Samaria ejanḡ gbilibuuruḡ eja kiankomuḡ muro ano qewolon ejanḡ singisoḡḡonoḡ kemen sooroḡ, iikawaa sareqaaya.

Luuknoḡ tere Tiofiluswaa ooro.

¹ Gejatootoo ejembanḡ Hamoqeqe Toya koloowaatiwaa qaa jegi iikawaa hoḡa batunananḡ asugiroḡ, ejemba mamaganḡ kawaa sunduya kanain oogi. ² Iwoi hoḡa ii batunananḡ asugiro tosiانوḡ ii kanakanaiyanḡḡa kanain kouma iyangiaa jaagianḡ iima moma yagogiti, yoḡonoḡ iikawaa so kawaa bujuya toroqen jen seigi gejanananḡ kemen ananaa buḡa kolooḡ. Ejemba kaanḡ yoḡonoḡ Buḡa ii kanain papianoḡ oḡḡ arengogita eja.

³ Niinoḡ kaanḡḡadeen iwoi kuuya asugiḡ kouroti, ii tororo qisiḡ oḡombe kanianoḡḡa kanain jegi moma kotojen. Oo Tiofilus niinoḡ goojḡ moḡe uuta kolooḡḡ. Niinoḡ giwo qaa amin mobotiwaajoḡ moḡe awaa kolooḡ

Jiisaswaa sunduya ii kuuyagadeen arengon oojen. ⁴ Buŋa qaa hoŋa kuma gonggi mojanj, giinonj iikawaa kania weengonj korebore moma komuwa. Kianj.

Jon koloowaatiwaa qaaya Geibrielnon jero.

⁵ *Judia prowinswaa kin qata Herod iwaa kambananon eja monj qata Zekaraia laligoro. Iinonj jigo gawonj galen laligonj Abaiawaa gawonj arengonj nano. Embia qata Elisabet iinonj kaanagadeen jigo gawonj galen Aarombaa gbili monj kolooro. ⁶ Yorononj Anutuwaa jaanonj laaligo dindinj laligonj Pombaa jojopan qaa ano jenkooto ii kuuya tororo otaanj koposowaa qaagara qaa laligori. ⁷ Laligorito, Elisabetnonj kopimbaajonj gbiligara qaa laligonj ejemba wanja koloori.

⁸ Kamban monjonj Abaiawaa gawonj aren kambananonj karo Zekaraianonj jigonj galen gawonj mewaatiwaaajonj Anutuwaa jaasewanonj kouro. ⁹ Kouro jigo gawonj galen yonononj kaiyakagia otaanj batugianonj gawonj mendeema Zekaraia metogogi Pombaa alatanonj uma jininj moronawo ooro. ¹⁰ Jininj marae oonjonj kambananonj kanj kuuro iinonj iwoi moronawo ii ooro ejemba tuunj kuuya yonononj jiwowonj jigo seleenjenj mamboma Anutu qama koolinj ragi.

¹¹ Jininj ooro moronononj pumpunjonj miri uuta sokono kanonj Pombaa gajoba monjonj alatanonj eu asuginj munj boria dindinjagenj nano. ¹² Nano Zekaraianonj iima aarunj toroko moro. ¹³ Toroko moroto, gajobanonj kokaenj ijoro moro, “Zekaraia, gi toroko mende moba. Anutunonj qamakooliga madaboroja. Kawaaajonj embaganonj koro ama koko meraga mewaa. Ii mero giinonj qata Jon qaba.

¹⁴ Meraga kolooro uuganonj iwaajonj qeangoro aisoono ejemba mamaganonj korisoro mobuya. ¹⁵ *Ii nemunaa goronj uutanonj raro Uŋa Toroyanonj iikanondeen kanainj uuta saa qero somariinj wain me apu kotiga ii mende nenj Pombaa kooronononj eja uuta koloonj laligowaa.

¹⁶ Kaenj laligonj Israel ejemba mamaga uugia meleeno Ponjgia Anutuwaanonj eleembuya. ¹⁷ *Anutuwaa Uŋanonj gejatootoo eja Elaija in-aaro ku-usunj qaganonj gawonj meroti, iinonj mono iikawaa so waladeen keno Ponjonj gematanonj kawaa. Iinonj kema kanageso uu kuunj onjono Ponjonj kawaatiwaaajonj jorinj nambuya. Manj ano merabora juma deengj uukuuku meŋ onjono mombo metulanjonj aowuya ano qootogo ejemba ii dindinja yonoo momo arengonj keubuya.”

¹⁸ Siwe gajobanonj kaenj ijoro Zekaraianonj jero, “Embanawo norononj ejemba wanja koloojotiwaajonj qaaganonj mono nomaenj honawo koloon-aga?”

¹⁹ *Kaenj jero meleeno, “Nii Geibriel. Niinonj Anutuwaa wambu-soonononj nambe wasinj nono buju awaa koi meŋ kanj gijowe mojanj. ²⁰ Noo qaa jena honawo koloowaati, giinonj ii jewe mende moma laarijanjwaajonj qaaga mono muunjgoro nekonj laligowa. Kaenj laligona buju qaa kokawaa honja koloowaatiwaa kambanja kanj kuuro iikanonj neselanga lolooro qaa mombo jewaa.”

²¹ Kamban biiwianonj kanonj ejembanonj mamboma rama Zekaraianonj jiwowonj jigononj eu kamban koriga nanotiwaajonj uugianonj motoqoto mogi. ²² Kaenj ama ragi seleenjenj kamaanj qaa jemambaajonj amamaaro moma asarinj kokaenj jegi, “Iinonj jiwowonj jigononj nama jaaya meleeno

Siwenonqa unja mon iija.” Kaen jegi borianondeen kaisare ama onoma nekon koloon laligoro.

²³ Kaen laligon jigo gawonj meme kambaanonj tegoro eleema mirianonj keno. ²⁴ Ween tosia tegoro Elisabetnonj koro ama koinj 5 kawaa so mirinonj asanjonj kokaenj jenj rama laligoro, ²⁵ “Merana qaawaajonj ejembanonj menj kamaanj nonji Ponjonj wambusoonj qenj noma iikawaa lombota menj gilinj kiankomunj nonja.” Kianj.

Jiisas koloowaatiwaa qaaya Geibrielnonj jero.

²⁶ Elisabetnonj koro antiwaa koinja 6 kolooro Anutunonj gajobaya qata Geibriel wasiro Galili prowinswaa gomanja monj qata Nazaret kanonj kamaaro. ²⁷ *Kamaanj emba saranj jumunja qata Maria iwaanonj keno. Iinonj eja qata Joosef iwaa emba bunaga laligoro. Joosefnonj kinj Deiwidwaa gbiliala monj kolooro. ²⁸ Gajobanonj Mariawaanonj kema kokaenj ijoro, “Oo Maria, weengaa awaa. Ponjonj kalenmorianj goma giwo namba.”

²⁹ Kaen ijoroto, Marianonj jolonj iikawaajonj mamaga aarunj kania mongama motoqoto moro. ³⁰ Motoqoto moro kokaenj ijoro, “Maria, Anutunonj kalenmorianj gono iwaa jaanonj sokonjanj. Kawaaajonj toroko mende moba. ³¹ *Moba, giinonj koro ama koko meraga mewaga. Menj qata Jiisas qaba. ³² *Jiisas iinonj somariinj eja qabunayawo kolooro qata ‘Uuta somataa Meria,’ qagi laligowaa. Kaen laligoro Ponj Anutunonj amboya kinj Deiwidwaa jinjaronj dunj muro ejemba galej koma onoma laligowaa. ³³ Jeikobwaa kanageso yonjoo kinggia koloonj tetegoya qaa galej koma onoma laligowaa. Bentotonja iikanonj mono kambaanj monjonj mende qaombaa.”

³⁴ Gajobanonj kaenj ijoro Marianonj jero moro, “Yei! Nii ejawaa kania mende mojenj. Kawaaajonj qaa jejani, iikawaa honja mono nomaenj koloowaa?”

³⁵ Kaen jero moma meleeno, “Unja Toroyanonj mono anjonj koma gono Anutu uuta somataa esunanonj sokoma turunj gombaa. Kawaaajonj mera mewagati, iinonj toroya kolooro ejembanonj qata ‘Anutuwaa Meria,’ jenj qamakebuya. ³⁶ Moba. Tinitosaga Elisabet iinonj kaanagadeenj ‘Kopinj laligonj mera memambaajonj amamaaja,’ jegito, kilenj emba wana koloonj kambaanj kokaamba koko merawaa koroyawo kolooro koinja 6 kolooja. ³⁷ *Anutunonj iwoi monj amambaajonj jenj ii mende amamaanjeja.”

³⁸ Kaen jero Marianonj ijoro, “Moba, niinonj Pombaa welenqqe emba koloojenj. Kawaaajonj qaa jejani, iikawaa so saanonj koloonj nomba.” Kaenj ijoro Siwe gajobanonj mesanonj keno. Kianj.

Marianonj Elisabetwaanonj kusu kema iiro.

³⁹ Marianonj ii moma kambaanj koriga mende kolooro waama uulanawo jorinj gomanj baanjonj uma Judia prowinswaa taonja monjonj keno. ⁴⁰ Kema Zekaraiawaa mirinonj uma embia Elisabet iima aisoonj jolonja jero. ⁴¹ Jolonja jero iikanondeen moro koko meranonj goronj uutanonj lugunj uma kamaaro Unja Toroyanonj Elisabetwaa uuta saa qero.

⁴² Saa qero qaa somata qama kokaenj jero, “Oo alana, Anutunonj kotu-motueya uuta ama gono emba batunananonj laligowaga ano mera mewagati, ii kaanjadeenj kotuegonj mubaa. ⁴³ Nomaembaajonj Ponjaa nemunanonj kanj niiro kaenj koloonj nonja? ⁴⁴ Moba, gii jolona jena qaa aroga gejananonj

* 1:27: Mat 1.18 * 1:31: Mat 1.21 * 1:32: 2 Sml 7.12, 13, 16; Ais 9.7 * 1:37: Jen 18.14

kemero meranon goronanon kaanagadeen korisoro qaganon lugun uma kamaaja. 45 Ponjon buju qaaya jero moma iikawaa honja asugiwaati, ii moma laarijanjawaajon goojon mobe simbawonjowo koloojan.” Kianj.

Marianon korisoro rii qaro.

46 *Marianon qaa ii moma kokaen jero,

“Ii-ia! Noo uu kononanon mono jinonja qaa Ponj mepeseaja.

47 Noo unjananon Anutu, Hamoqeqe Tonaajon aisoon korian maaja.

48 *Niinon welenqeqe emba kamaanqequeta laligojento, Anutunon kilen ba koma kiankomun nonja.

Moba, ejemba tuunja tuunja kete kanain koloojenti, yononon mono noojonja ‘Simbawonjowo!’ jen mepeseen noma laligowuya.

49 Ku-usun Toyanon mono angoletto uuta menj nono laligojenj.

Iwaa qata ii Toroya.

50 Ejemba kete namonon laligojuti ano kanagen koloonj seiwuti, iyonjoo batugianon isi daen yonononj Anutuwaaja uuguwubotiwaa toroko mobuti, iwaa kiankomuyanonj mono yonjowo pondan ewaa.

51 Anutunonj borianonj angoletto menj iikanonj usunja

gendeema nonono iinij.

Ejemba iyanjia menj biwiinj aonj sewanpirinj laligojuti, Anutunonj mono ii kondeema onono simbirinsambaranj koloonj laligoju.

52 *Kinj ponja ponja jinjononj dunjianonj rama ejemba galen koma onjoma laligogiti, Anutunonj ii iikanonja qetegonj utama onjono kamaagi.

Kamaagito, kamaanqequeta iiga mono menj uma onjono.

53 Ejemba iwaiwaa mememeyanj ama laligogiti, iyonjoo uugia mono iwai awaa awaanonj saa qeroto, ejemba qaqabunajawo ii wasinj onjono borogija bobora eenj kenji.

54-55 *Anutunonj ambosakonjurunana metogonj unjuano Israel koloojenti nono torogonj Anutuwaaja welenqequeuruta laligojontj.

Anutunonj wala eenanonj jojopanj qaaya kokaen jenj somonjonj nonono, ‘Niinonj Aabram ano iwaa gbiliuruta tetogoya qaa laligonj uma laligowuti, ii kiankomun onjoma laligomanja.’

Kaen jenj qaaya ii mende duduunj laligonj kouro.

Qaagoto, iinonj mono qaa jeta ii otaanj laligonj kete baagonj nonomambaajonj kaja.”

Marianonj kaen jero.

56 Marianonj koinj karoonj kawaa so Elisabetwaa laligonj mombo mirianonj eleeno. Kianj.

Jon Oomulu ejanonj koloooro.

57 Elisabetwaa mera meme kambananonj kanj kuuro koko meraga mero.

58 Koko meraga mero miri kosianonj laligogiti ano tinitosauruta yonononj Ponjonj kiankomu uuta qendeema muroti, ii moma asarinj iwo motoonj korisoro anji.

59 *Korisoro ama weenj 7 tegoro waama kema Anutuwaaja aiweseya mera selianonj kotowutiwaajonj ajoroogi. Ajoroonj manjaa qata Zekaraia ii wase menj muwombaajonj jegi. 60 Jegito, nemujanonj jero, “Ii qaagoto, qata mono Jon qabonja.”

* 1:46: 1 Sml 2.1-10 * 1:48: 1 Sml 1.11 * 1:52: Job 5.11; 12.19 * 1:54-55: Jen 17.7

* 1:59: Lew 12.3

⁶¹ Jero kokaen ijogi moro, “Jon qajanto, goo tinitosaga yonoononga mombaa qata kaen mende eja.” ⁶² Kaen ijogi nama mananon iwaa qata qabaatiwaa qisij borogianon kaisare anji.

⁶³ Kaisare anji tafewaaajon qisiro mug iikanon tere kokaen ooro, “Qata ii Jon.” Kaen ooro iikawaaajon kuuya aarun tililingogi. ⁶⁴ Aarun tililingogi iikanondeen buuta afaangoro neselaja lolooro qaa jen Anutu mepeseero. ⁶⁵ Mepeseero alaurugia kuuya yononon qarasombugia mamaga mogi. Mogi iwoi kolooroti, iikawaa bujuya amin mogi sein Judia baanja goman kuuya sokono.

⁶⁶ Bujuya amin mogi kuuyanon ii moma uu konongianon ama anjon kongi. Pojonon ku-usunja kokosaposapo qaganon maaro laligoroti, iikawaa kania moma asarin kokaen jegi, “Mera koi kanon somariin mono naa iwoiga mon nomaen ama menaga?” Kian.

Zekaraianon gejatootoo qaa jero.

⁶⁷ Kaen jegi Unja Toroyanon manja Zekaraiawaa uuta saa qero gejatootoo qaa kokaen jero,

⁶⁸ “Nono Israel nonoonon Pon Anutu mepeseewonja. Ii-ia!
Iinon mono kanagesouruta ba koma nonoma downana memambaa-
jon jojorin kawaa.

⁶⁹ Anutunon welen ejia kin Deiwidwaa kanageso nonoo batunananonga eja ku-usunjawo kuuro waama Hamoqeqe Tonanaga koloowaa.

⁷⁰ Monowaa monoyanonga gejatootoo ejembauruta tak-kootoya ii sololoon onono qaa je kokaen jen laligogi,

⁷¹ ‘Niinon mono kereurgia yonoo esungia qewe kamaaro onoo se-
wangia somongomanja.

Daen yononon kazi ama onombuti, niinon mono kuuya iyonoo boro-
gianonga metogon sopa somongon onomanja.’

⁷² Qaa kaen jen benurunana kiankomun onoma yonowo soomongon arej tania mon somongoroti, ii romongon otaaro hamoqeqewaa honja asugiwaa.

⁷³ Soomongon qaa ii benjana Aabrahambaaajon jen jopon qaanon jen kotiirota eja.

⁷⁴ Soomongon qaa iikawaa honja kokaen:

Iinon nono kereurunana yonoo borogianonga metogon nonono yonoojon toroko mende moma welenja qen mun laligowonja.

⁷⁵ Iinon qaanana jen tegoro solanani iwaa jamanon soraaya koloon laaligonana honja dindinja kaen laligon komuwonja.

⁷⁶ *Oo kokona Jon, giinon somariin laligon waladeen kema ejemba uugia mindingon iikaan ama Pombaa kania meleuna kawaa.

Kawaaajon qaga ‘Anutu uuta somataa gejatootoo ejaga,’ kaen qagi laligowaga.

⁷⁷ Kaen laligon hamoqeqe Toyaa kania ii Anutu waa kanagesouruta kuma onona ii moma koton uugia meleengi Anutunon singisonogogia songbama mesaowaa.

⁷⁸ Anutunananon uutanon jopagon kiankomun nonomakeja.

Kaen ama ba koma nonoma widia eukanonja ano bilikbilik anja.

Kawaaajon nononon mono wengeran suluro asuganon asariwombaa anjon.

* 1:76: Mal 3.1

79* Nono pangamanon tintuar ranin koomuwaa kondomondo Toyanon anjon koma nonomakejato, ween jilinjolan kouma qanananon kuun men asarin nonombaa.

Men asarin nonono luawaa kania asuganon asugiro iima iikanon keuma riin nambonja.” Zekaraanon kaen jero.

80 Mera Jon iinon somariin waaro Uŋa Toroyanon inaan muro Anutuwaa qele eja kotakota kolooro. Kaen koloon balon qararanjonkonjonon laligoro kambananon kan kuuro Israel kanageso yonoo jaagianon asuganon asugin qenjaaro gawonja kanain mero. Kian.

2

Jiisas Betlehem taanon kolooro.

Mat 1.18-25

1 Jon Oomulu ejanon kolooro kamban kanon Siisa-kin Oogastus iinon Room sitinon gomanja gomanja galen koma onono. Galen koma onoma takis kanain mewutiwaajon gawmambaa jenkooto ano gomanja gomanja kuuya yononon ajoroogi kuskus (sensus eja) yononon qagia papianon oon arenjogi.

2 Aren gawon ii kamban mutuyaga megii. Megiti, kamban iikanon eja qata Kwirinius iinon Siria prowinswaa gawana laligon galen koma onono.

3 Oogastusnon jenkooto ano ejemba korebore horon keuma qagia arenjon oowutiwaajon iyanjiaa kolokoloo gomangia wanja so kenji.

4 Galili prowinswaa taon qata Nazaret iikanon eja qata Joosef laligoro. Iwaa amboya ii kin Deiwid. Kin Deiwidwaanon taon qata Betlehem ii Judia prowinsnon ero. Kawaajon Joosefnon Nazaret mesaon uma kemen Betlehem keno. 5 Keman jero kamban kanon emba bunjaya qata Maria ii koroyawo laligoro. Laligoro ii aima njaon qagara oowutiwaajon motoon keni.

6 Kema Betlehem keuri Mariawaa mera memi kambananon kan kuuro.

7 Kan kuuro qenjaaro ee mirinon keuma iikawaa uutanon tintinjon mende mokolori. Kawaajon bao bulmakao mirianon uma rari. Rama iikanon mutu meria men oponon esuun bulmakao juuyanon ano kemen ero. Kian.

Lama galen yononon Siwe gajoba injigi.

8 Betlehem taon goman kanon eja tosianon gomantiinja so balon koria iikanon kema lama taungia galen koma onoma laligogi. 9 Kaen laligogi gomantiinja kanon Pombaa gajoba monjon kosogianon asugin onono. Asugin onono Pombaa asamararananon liligon onoma asariro sombugia moma jenengia ororo. 10 Jenengia ororoto, Siwe gajobanon injoro, “Mono geja ambu! Niinon korisoro Bunja somata ejemba korebore yonoojon men kajej, ii injisaama onomanja. Kawaajon jenengia mono mende orowa. 11 Bunja ii kokaen: Onoo Hamogeqe Togianon keteda koi kolooja. Iinon kin Deiwidwaa taanon koloon Pon qata Kraist kolooja. 12 Qaa iikawaa aiweseya ii kokaen: Ono mono kema mera sayawo oponon esuun bulmakao juuyanon anji eji, ii mokoloowu.”

13 Gajobanon kaen jero iikanondeen gajoba tuun somatanon Siwenonga asugin iwo aitonjon Anutuwaa mepemepese rii qama kokaen jegi,

14 “Anutuwaa qabunjaya mepeseenin Siwenon eukanon uja.

---

* 1:79: Ais 9.2

linon ejemba iyanjaajon meweengon ononoti, iyonoojon uuqeeanggo moma balonon luae ama ononja.” Kianj.

Lama galej yononon kema Jiisas iigi.

¹⁵ Gajoba yononon onomesaon Siwenon eleema ugi lama galej yononon anggo kokaen jegi, “Ayo, Betlehem kanon iwoi kolooro Ponjon iikawaa qaaya jero mojonj, nono mono ii kema iibonja.”

¹⁶ Kaen jen esungiagadeen kema Maria Joosef ano mera sayawo bulmakao juuyanon eroti, mokoloon iigi. ¹⁷ Iima nama gajobanon merawaa qaa jero moma kagiti, ii inisaama jen asarigi. ¹⁸ Jen asarigi mogiti, iyononon korebore aarun walingogi.

¹⁹ Walingogito, Marianon qaa kuuya ii uu kononanon ama dungun somonjon kania romonjon laligoro. ²⁰ Walingogito, iwoi kuuya Siwe gajobanon jerotiwaa so asugiroti, ii lama galej yononon iima moma kawaajon Anutuwaa korisoro rii qama mepeseegi. Mepeseen mesaon eleema kenji. Kianj.

Mera qata Jiisas qagi.

²¹ *Jiisas kolooro Sonda motoonggo kawaa so tegoro Anutuwaa aiweseya selianon kotowombaa kambanja karo qata Jiisas qagi. Siwe gajobanon qa ii waladeen qama murogo kambanj iikanondeen nemunaa goron uutanonja kolooro. Kianj.

Jiisas wama Anutuwaa bunja anji.

²² *Mooseswaa Kana qaanon qaa kokaen eja, “Embanon koko meria mutuya men ween 40 kuunanon laligoro tegoro suru guluga koma konjoratin muj onj mono jiwowon jigonon uma mera ii Pombaa jaanon anji iwaa bunja koloowaa.” Kawaajon kambanj ii kanj kuuro Joosef Maria yoronon qaa ii tenj koma Jiisas wama Pombaa bunja koloowaatiwaaajon Jerusalem uri.

²³ *Pombaa Kana qaanon qaa kokaen oogita eja, “Mera mutuya kuuya ii mono qegi Pombaa bunja soraaya koloowuya.” Yoronon qaa ii otaari. ²⁴ Kaanagadeen Pombaa Kana qaanon jenkotoo qaa ejiwaa so kewo me kewosusu koon woi ii siimolon oowaatiwaaajon Jerusalem sitinon uma keni.

²⁵ Kambanj iikanon eja monj qata Simeon Jerusalem laligoro. Iinon uuta jumunja Anutuwaanon qokotaanj uumeleembaa komagbiligibili ano Unja Toroyanon iwo nano Hamoqege Toyanon Israel uutanon asugiwaatiwaaajon mamboma laligoro. ²⁶ Mamboma laligoro Unja Toroyanon qaa kokaen isaano, “Gii Pombaa Hamoqege Toya Kraist asugiro wala iimagoo koomuwagatiwaa siimboboloya mobaga.” ²⁷ Nemunmanjon Mooseswaa Kana qaa otaanj Jiisas wama jiwowon jigonon uri. Uri Unja Toroyanon Simeon sololoooro kambanj iikanondeen kaanagadeen jigonon uro. ²⁸ Uma mera ii iima menj doongon Anutu mepeseen kokaen jero,

Simeombaa korisoro rii

²⁹ “Oo Ponj, kete welenj ejaganon saanon kema uuluaenon laligonj komuwaa.

³⁰ Goo qaaga eji so Hamoqege Toya wasina asugiro ii neenaa jaananon iima simbawonjowo mojen.

Kawaajon saanon kema gomumanja.

³¹ Giinon hamoqege gawombaa kania mozozonjon kantri kuuya yonoojon inisaama onona ii iima moma kotowu.

* 2:21: Lew 12.3; Luuk 1.31 * 2:22: Lew 12.6-8 * 2:23: Eks 13.2, 12

32 *Giinonj Hamoqeqe Toyaa asasaga injisaana waba kantri yonjoo uugia kuuro asariwu ano qabunaganonj geengaa kanagesoga Israel nonoo batunananonj kaanjiadeen somariiwaa.”

Simeombaanonj gejatootoo qaa

33 Simeononj merawaajonj qaa kaen jero nemunmananonj moma kiko ama waliŋgori. 34 Waliŋgori kotuegonj onjoma nemunja Maria kokaen ijoro,

“Moba, Anutunonj mera koi kuunj ano Israel ejemba seiseiyanonj ii gema qeŋj kamaanj unjuro

mamaganonj uugia meleema qeangowuya.

Anutu anjo ii ano aiwese kolooro mamaganonj ii toropere jeŋj mubuya.

35 Toropere jeŋj mugi uumomogia aasangoya ii kaen asuganonj asugi-waa.

Geengaa uuganonj kaanagadeen wosobiri kolooro iikanonj soo sulutuk aanja kaanja uuga kuunj qosombaa.” Kianj.

Ana embawaanonj gejatootoo qaa

36 Jerusalem kanonj gejatootoo emba waŋa monj qata Ana laligoro. Iwaa isia qata Aser, maŋa qata Fanuel. Emba kanonj saraŋanonj eja meŋj laligoro gbani 7 motoonj laligori. 37 Laligori loya komuro malo koloonj laligonj kouro kambanj iikanonj gbania 84 kolooro. Iinonj kambanj so jiwowonj jigononj uma ii weenj monj mende mesaoroto, gomantiŋa asasaga Anutuwaajonj nene siŋgiŋj laligonj qama kooliŋj waeya meŋj mepeseenj laligoro.

38 Iinonj kambanj iikanondeenj kouma mera ii iima Anutu mepeseero. Anutunonj Jerusalem ejemba dowegia mewaatiwaajonj mamboma laligogiti, kuuya iyonjoojonj mera iikawaa kania jeŋj asariro mogi. Kianj.

Jiisaswo Nazaret eleenji.

39 *Joosef Maria yorononj Poŋnonj areŋa jeŋj kotoro Kana qaanonj eji, ii kuuya ani tegoro Galili prowinsnonj eleema taonjgara Nazaret kanonj keni. 40 Meranonj somariin waama kotiin momakootoyanonj asuginj saa qero Anutuwaa kalenmoriananonj turunj muro laligoro.

Jiisas gbania 12 kolooro jiwowonj jigononj ugi.

41 *Jiisaswaa nemunmananonj gbani so kiankomu* kendonj kambanjonj Jerusalem sitinonj uma kemakegi. 42 Kaen laligonj Jiisas gbania 12 kolooro siligia amakejutiwaa so kambanja kanj kuuro kaanagadeenj uma kenji. 43 Kema laligonj kendonj kambanj iikanonj tegoro eleema mirigaranonj keni. Kenito, mera gbaworo Jiisasnonj Jerusalem raro nemunmananonj ii mende moma kotori. 44 “Iinonj ejemba tuunjeleembe yonjowo kenja,” jeŋj weenj motoonjgowaa so kana kema sakiti ano alaurugara yonjoo uugianonj qama monjani. 45 Qama monjanito, mende mokoloonj mombo eleema Jerusalem kema monjani.

46 Monjgama laligori weenj karoonj tegoro jiwowonj jigononj uma iikanonj mokoloori. Mokoloori eja somata yonjoo batugianonj raro. Raro kuma mugiti, ii moma qisiŋj onjoma raro. 47 Rama Buŋa qaawaa kania tororo moma asariŋj dindiŋagadeenj meleeno korebore yonjooŋonj ii moma waliŋgogi. 48 Nemunmananonj iima aarunj nemunjanonj ijoro, “Merana,

* 2:32: Ais 42.6; 49.6; 52.10 * 2:39: Mat 2.23 * 2:41: Eks 12.1-27; Dut 16.1-8 * 2:41: Anutunonj Iijipt kanonj Israel ejemba injiima koboonj unjuuguroti, kiankomu kendonj iikawaa qata monj Pasowa.

gii nomaembaajon kaen ama noronjan? Moba, mangawo noro goojon majakaka moma qama mongama laligori.”

⁴⁹ Kaen ijoro kokaen meleema orono, “Oro mono naambaajon nii mongama nonjao? Nii neenaa Amanaa mirinon rabe sokonji, ii mojado me qaago?” ⁵⁰ Kaen meleema oronoto, yoronon qaa jeroti, iikawaa kania ii mende moma asariri.

⁵¹ Mende moma asaririto, kilenj waama yorowo eleema Nazaret taonon kema nemunmanja tenj koma oroma laligoro. Jiisasnon qaa jeroti, nemunanon ii kuuya moma uu konojanon ama somonjon anjon kono.

⁵² *Jiisasnon laligon somariiro gbanja uro momakootoya asarinj seirot Anutunon kalenmorianja muro kotiinj ejemba ano Anutu yonoo jaagianon sokoma onono. Kianj.

3

Jon Oomulu ejanon Buja qaa jero.

Mat 3.1-12; Maak 1.1-8; Jon 1.19-28

¹ Zekaraiawaa meria Jon iinon gawonja kanairo. Kamban kanon Siisa-kinj qata Taiberius iinon Room sitinon laligon gomanja gomanja mindirin gbanj 15 eja ponj koloonj toroqen galen koma onono laligogi. Galen koma onjomambaajon gomanja gomanja Israel liligon ejuti, ii mosonji bakaya 4 kolooro yonoo kingia 4 ii kokaen kuunj ononji:

Pontius Pailot, Herod, Filip ano Lisanas. Pontius Pailot ii Judia prowinswaa gawanagia laligoro. Kin Herodnon Galili prowins galen koma onono ano data Filipnon Ituria ano Trakonitis prowins woi yonoo ponjiaga laligoro ano Lisanas iinon Abilene gomanj menj laligoro.

² Jigo gawon galen wanj woi laligori, qagara Anas ano Kaiafas. Kamban kanon Zekaraiawaa meria Jon iinon balon qararanjon-konjanon laligoro Anutuwaanon Buja qaa kolooro moro. ³ Anutuwaa Buja moma kema Jordan apu berenja kosianon gomanj so liligon laligoro. Liligon laligon Buja qaanon uugia kuunj kokaen jenj laligoro, “Ono mono uugia meleengi niinon oomulu menj onomanja. Kaen anji Anutunonj singisonjgogia sonjbama mesaowaa.”

⁴ *Kawaa qaaya ii gejatootoo eja Aisaianon oorota iwaa Buju Terenonj kokaen eja,

“Qele gajoba mononj balon qararanjonkonjanon qama laligoro kema qata kokaen mobu,

‘Ponjonj kawa-oo! Kawaajonj mono jorinj kania meleuwu. Mono uugia mindinjonj kania qeleleewu.

⁵ Kana dondoonja kuuya mono qen riigi dindinj koloowa.

Baana wanjaleya kuuya ii mono qetegonj koma qeleleegi koria koloowa. Kana misiqisiawo ii mono meagogi dingowa.

Haamononj kana kuno simbirinj sambaranj eji, ii mono kotonj meleugi solanjanowa.

⁶ Anutunonj oyanboyonj Toya wasiro karo gomanja gomanja kuuya yonononj ii iima moma kotowuya.”

⁷ *Jononj kawaa so uugia kuuro ejemba tuunja tuunja yonononj oomulu menj onombaatiwaaajon iwaanonj kagi injiima kokaen injjoro, “Oo qato mokolembaa gbiliuruta, onjo uugia mende meleengi Anutuwaawo irinja soono

ironja meleema onjomambaajon anja. Ii oloj kombombaa gejanono qaaya ii mono moronon injijoro sombugia moma koi kaju?

8*“Kawaajon mono onanon uugia meleembu. Kilenagianonga eleengi honja kolooro ii mono nanamemengianon asuganon qendeema laligowu. Uugianon mondomondo qaa kokaen mende romongowu, ‘Nononon Aabrambaa gbiliga laligonin Anutonon mende tiwilaan nonombaa.’ Kaen togotianon qenkejuto, honja ii mende amakeju. Niinon kawaajon kokaen injijomanja: Anutonon jamo koi saanon jej koton onono letoma Aabrambaa gbiliuruta koloon Anutu mepeseenkebuto, onjo mono nomaen?”

9*“Uugia mende meleembuti een, Anutonon mono onjo gere kaanja kono kamaawombaajon anju. Gere kuuya honja awaa mende kuunkejuti, ii mono kono kamaagi gere gagirinoj giliro kemebuya. Gere kaanja komambaa weja mono jeta surja ama gere kanianon ano jorinj eja. Anutonon mono kilenagiala ironja meleema onombaa.”

10 Kaen injijoro ejemba tuunja tuunja yononon kokaen qisij mugi, “Kawaajon nono mono nomaen anij sokombaa?”

11 Qisij mugi kokaen meleeno, “Mononon maleku woi menj laligoji, iinon mono yoroononga monj ii malekuya qaa ii mubaa ano daen yononon nenegiawo laligojuti, iyononon mono kaanagadeen nenegia qaa yonoojon mendeema onombu.”

12* Takis meme eja tosianon kaanagadeen oomulu menj onombaatiwaaajon kanj qisij mugi, “Boi, nononon mono nomaen anij sokombaa?” 13 Qisij mugi injijoro, “Gawmanonj takiswaa janjgoya jej koton ononota eji, so ii mono mende uugun mewu.”

14 Manjaqeqe eja tosianon kaanagadeen qisij mugi, “Nonoto? Nononon nomaen anij sokombaa?” Qisij mugi kokaen injijoro, “Mombaanonj mon-embraajon kuunj ubeqube ama luluuma mende ambuto, onjanjiaa tawagia menkejuti, iikawo mono uumotoonj ama bonjon laligowu.” 15 Ejemba kuuya yonononj “Jononj Hamoqeqe Toya Kraist kolooowabo,” kaen jej uugianon romongogoi. Kawaa kania mobombaajon geja qen qen laligoji.

16 Kaen anji Jononj ii kuuya kokaen injijoro, “Niinonj apu toononj mulu menj ononjento, eja ku-usunja kotakota monj kawaa. Iwaa ku-usunja utanonj mono noononj uuguwaa. Iinonj eja uuta kolooawaatiwaaajon niinonj iwaa kana esuyaa kasia ilaan isamambaajon amamaamanja. Iinonj mono Unja Toroya uugianonj ano gere bolananonj koma konjoratinj onono iikaanja kanonj mulu menj onombaa. 17 Iinonj honja ano kaawoya mendeema oromambaa saraya menj kouma kosonj korerejgonj gosiwaa. Gosinj wiit kota menj kululuunj kowianonj ambaato, kaawoya ano bulaaya ii mono usuno gere gagirinoj kemenj tetegoya qaa jewaa.”

18 Qaa kaanja kaanja mamaga toroqen jej uugia kuunj Oligaa Bunja ejemba tuunjeleembe ii jej asarinj onoma laligoro. 19* Laligoroto, gomanj bakayaa kinj ponja Herodnonj dataa embia qata Herodias ii oloj mero ano bologa kania kania ama laligoroti, ii Jononj injisaama asuganonj jej muro. 20 Jej muro kilenjaya monj toroqenj ama Jombaanonj gawonja rijugonj kawali galenja jero Jon menj kapuare mirinonj anji. Kianj.

*Jononj Jiisas oomulu menj muro.
Mat 3.13-17; Maak 1.9-11*

* 3:8: Jon 8.33 * 3:9: Mat 7.19 * 3:12: Luuk 7.29 * 3:19: Mat 14.3-4; Maak 6.17-18

²¹ Jonon ejemba kuuya oomulu men onoma Jiisas kaanagadeen oomulu men muro. Men muro qama kooliro iikanondeen sombinon aantano. ²² *Aantano Un̄a Toroyanon meleema kewo koon kaanja koloon Jiisaswaa gaganon kamaaro. Kaen kamaaro Siwenonga qa aro mon kokaen kolooro, “Giinon neenaa komunjua meranaga koloona kerana qeangoro giimasiin mona gonjen.” Kian.

Jiisaswaa ambosakona yonoo qa arengia
Mat 1.1-17

²³ Jonon Jiisas oomulu men muroti, ii gbania 30 kawaa so kolooro hamoqeqe gawonja kanain men laligoro. Men laligoro Joosefwaa meriaga kolooji, ejembanon kaen romonggogi. Jiisas manja Joosef, asaya qata Heli. ²⁴ Jiisas amboya qata Matat, jariria qata Liwai. Liwai manja Melki, asia Janai, amboya Joosef, ²⁵ jariria Matatias. Matatias manja Aamos, asia Naahum, amboya Esli, jariria Nagai. ²⁶ Nagai manja Mat, asia Matatias, amboya Semen, jariria Joosek. Joosek manja Jooda, ²⁷ asia Joanan, amboya Reesa, jariria Zerubaabel. Zerubaabel manja Sealtiel, asia Neeri.

²⁸ Amboya Melki, jariria Adi. Adi manja Koosam, asia Elmadam, amboya Eer, ²⁹ jariria Joosua. Joosua manja Eliezer, asia Joorim, amboya Matat, jariria Liwai. ³⁰ Liwai manja Simeon, asia Juuda, amboya Joosef, jariria Joonam. Joonam manja Eliakim, ³¹ asia Melea, amboya Mena, jariria Matata. Matata manja Naatan, asia Deiwid, ³² amboya Jesi, jariria Oobed. Oobed manja Boaz, asia Salmon, amboya Naason.

³³ Jariria Aminadab. Aminadab manja Admin, asia Arni, amboya Hezron, jariria Perez. Perez manja Juuda, ³⁴ asia Jeikob, amboya Aisak, jariria Aabraham. Aabraham manja Teera, asia Naahor, ³⁵ amboya Seruk, jariria Reu. Reu manja Pelek, asia Eber, amboya Seela, ³⁶ jariria Kainan. Kainan manja Arpaksad, asia Siem, amboya Nooa, jariria Laamek. ³⁷ Laamek manja Metusela, asia Eenok, amboya Jared, jariria Mahalalel. Mahalalel manja Keenan ³⁸ asia Enos, amboya Seet, jariria Adam. Adam ii Anutunon mero kolooro. Kian.

4

Satanon Jiisas angobato men mun laligoro.
Mat 4.1-11; Maak 1.12-13

¹ Jonon Jiisas oomulu men muro Un̄a Toroyanon uuta saa qero Jordan apunonga eleeno wama balon qararanjonkonanjon keno. ² Kema kanon laligoro Kilenaa Toyanon angobato men mun laligoro ween 40 tegoro. Kamban 40 kanon nene mon mende nen laligoro tegoro neneyaaon komuro.

³ Neneyaa komuro Kilenaa Toyanon kokaen ijoro, “Gii Anutuwaaw meriaga koloojan ee, ii mono qendeema jamo koi jen kotona letoma bered kolooro newa.”

⁴ *Ijoro meleeno, “Qaago! Buja Terenon qaa kokaen oogita eja, ‘Nenondeen ejemba laaligo mende nonomakeja.’”

⁵ Meleeno Satanon wama baanja koriga monjon uma namowaa kantria kantria kuuya ii ulanawo qendeema muro. ⁶ Qendeema mun kokaen ijoro, “Niinon kantri kuuya ii galen koma onomambaa ku-usunja ano esuhina iwoiyaa akadamuya ii noo boronanon aanaga eja. Kawaajon ii neenaa

* **3:22:** Jen 22.2; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 9.35   * **4:4:** Dut 8.3

aiñnaanoy moroga mumanjen saanoy ii mumaña. Kawaajoy iwoi kuuya koi mono goo boroganonj amaña. ⁷ Kawaajoy gii waena menj mepeseen nombaati een, ii kuuya mono goo bunaga koloodaborowaa.”

⁸ *Kaen ijoro kokaenj meleeno, “Qaago! Bunja Terenoy qaa kokaenj oogita eja, ‘Gii mono Ponj Anutugaa waeya menj mepeseen ii motoonggo welenj qen munj laligowa.’”

⁹ Meleeno Satanoy Jiisas mombo wama Jerusalem sitinoy kema jiwowonj jigowaa waarenjonoy eu uma kokaenj ijoro, “Gii Anutuwaaw meria koloojanj een, mono kokainongga lugunj emu kemeba. ¹⁰ *Bunja Terenoy qaa monj kokaenj oogita eja, ‘Anutunoy gajobauruta jenj kotonj onjono saanoy galenj koma sopa somonjgoy gombu,’ ¹¹ *ano qaa monj ii kokaenj, ‘Yononoy borogianoy ama nononjgolinj gonjgi kemenj jamonoy kanaganoy gunj mijimiji mende ambaa.’” Kawaajoy saanoy kemenj mende tiwilaanj gombaa.

¹² *Kaen ijoroto, Jiisasnoj kokaenj meleema muro, “Qaago! Anutunoy jeja, ‘Gii mono Ponj Anutuga angobato mende menj muba.’”

¹³ Kileña Toyanonj angobato kuuya ii Jiisas ama muro tegoro mesaonj keno. Kianj.

Jiisasnoj kanainj hamoqeqe gawonj mero

Mat 4.12-17; Maak 1.14-15

¹⁴ Jiisasnoj balonj qararanjkonjña mesaoro Unja Toroyaa ku-usunjanoy iwo nano Galili prowinsnoj eleeno. Eleeno qaa bujuyanoy seinj gomanj miri liligonj rama kenjgiti, ii kuuya sokoma keno. ¹⁵ Sokono gomaña gomaña liligonj qamakooli mirigianoy uma Bunja qaa kuma onjono. Kuma onjono mogiti, kuuya iyononoy aisoonj mepeseen mugij. Kianj.

Nazaret yononoy Jiisas gema qegi.

Mat 13.53-58; Maak 6.1-6

¹⁶ Jiisasnoj eleema somasomarii taonja Nazaret kanonj keno. Sonda kondonoy karo amakejiwaa so qamakooli mirinoy uma Bunja Tere weenjonj onjomambaajonj waaro. ¹⁷ Waaro gejatootoo eja Aisaiawaa Buju Tere mugij metuma qaa batuya kokaenj oogita eji, ii mokolooro:

¹⁸ *“Pombaa Unja Toroyanonj noo uunanoy kemenj gawonj memewaaajonj bedu menj noma ejemba

kamaanqeqeta yonoojonj Oligaa Bunja jenj asarinkejen. Ilinoy wasinj nono qaa kokaenj jenj seinkejen:

Bologanonj gbadoonj onjono laligojuti, Anutunoy mono ii isama metogonj onjono laligowu.

Anutunoy jaagoo ejemba jaagia metooro mombo uunj iibuya.

Kike taribari ama mendunjonj menj kamaanj angij laligojuti, Anutunoy mono ii metogonj onjono siiseweweya qaa laligowuya.

¹⁹ Ponjonj hamoqeqewaa gbani awaa ano kanj kuuwaati, niinonj iikawaa qeleyaga kanj ii jenj asarinkejen.”

²⁰ Qaa kaenj weenjonj tere pipipipiya ii pipiinj galenja munj kamaanj raro. Raro qamakooli mirinoy ragiti, iyononoy kuuya dorondonj ama jaasapo iigigiigi. ²¹ Iigigiigi kanainj kokaenj injjoro, “Buju Terewaa qaa koi weenjgowe gejagianoy kemero mojuti, iikawaa honja mono kete koi asugija.”

²² Kaen injjoro kalenmorian qaaya qaaya buutanonga kamaaro kuuyanon ii moma waliŋgon jen sororogon mun qaa iikawaa jenkelekeleya ii kokaen jegi, “Eja koi Joosefwaa meriaga me?”

²³ Jegi kokaen injjoro, “Onjo kambaŋa kambaŋa gbaqooson qaa koi jenkeju, ‘Menqeeanjo eja gii mono geenja men qeangon aowa.’ Onjo gbaqooson qaa ii keteda koi nijowombaajon mojuŋi, ii mojen. Ii jen kokaen jewuyaga, ‘Gii Kaperneam taonon kema angoletu uuta mena bujuya moniji, iikawaa so mono geenjaa gomanon koi kaanagadeen mewa.’”

²⁴ *Kaen jen injjoro, “Niinon qaa honja mon kokaen injjomana: Gejatootoo ejemba mon iyanjaa somasomarii taonon mende moma uma mubuya.

²⁵ *“(Niinon qaa honabonja mon kokaen injjomana: Elaijawaa kambanon Anutunon Siwe naguya kono gbani karoon ano koin 6 kawaa utanon kon mende kiro bodi somata kolooro namo kuuya sokono. Kamban kanon emba malo mamaga Israel utanon laligogi. ²⁶ *Mamaga laligogito, Anutunon Elaija yoŋoononga mombaanon kemaatiwaajon mende wasiroto, waba balon Saidombaa goman qata Sarefat iikanon emba malo motoongoya iwaanon wasiro keno. ²⁷ *Gejatootoo eja Elisawaa kambanon manimbanon Israel eja mamaga turun onjo laligogito, iyoŋoononga monon mon mende solanjiro. Qaagoto, waba balon Siriaga eja qata Naeman ii motoononon mono Elisawaa qaaya moma laarin solanjin qeangoro.”

²⁸ Jiisasnon kaen injjoro qamakooli mirinon ragiti, iyoŋonon kuuya qaa ii moma iriŋgia soono uuduudu koloon onono. ²⁹ Uuduudu koloon onono waama Jiisas konjoma otaagi taon seleengen keno. Taonjia ii baanjaa sia kosianon megi nanoti, mono iikanon hagogi kemaatiwaajon kenji. ³⁰ Kenjito, batugianon qendeema onomesaon keno. Kianj.

Kaperneam taonon ome mon konjono.

Maak 1.21-28

³¹ Jiisasnon Galili prowins utanon Kaperneam taonon kamaan keuma Sabat kendonon ejemba tuun kuma onono. ³² *Kuma onono qaayanon ku-usunawo kolooro jero. Kawaaon kanageso yoŋonon ii iima aarun waliŋgogi.

³³ Qamakooli miri iikanon eja mon omeyawo raro. Raro omeyanon terenon silama qa kokaen qaro, ³⁴ “Ae! Jiisas, Nazaret eja! Gii nomaen ama nonomambaajon anjane? Mono tiwilaan nonomambaajon kajaj me? Nii kaniaga moma kotojen. Gii Anutuwaanon eja Tak-kootoya koloojan.”

³⁵ Kaen qaro Jiisasnon temboma kokaen jen muro, “Gii mono qaaga bogoro eja koi mesaon togowa.” Kaen jen muro omenon eja ii men giliro tama batugianon namonon kemero qen mizimizi mende totoon koloon kouma mesaon keno.

³⁶ Keno kuuyanon newogia tegoro waliŋgon batugianon amin moma kokaen jegi, “Ye! Qaa koi naa qaaga? Iinon mono esunmumu qaganon ome jen koton onono ten kuma kouma kenju.” ³⁷ Kaen kolooro Jiisaswaa gabunayanon sein goman kuuya kosere rama kenjiti, iikanon kema sokono. Kianj.

Jiisasnon ji ejemba mamaga men qeangon onono.

Mat 8.14-17; Maak 1.29-34

* 4:24: Jon 4.44 * 4:25: 1 Kinj 17.1 * 4:26: 1 Kinj 17.8-16 * 4:27: 2 Kinj 5.1-14 * 4:32: Mat 7.28-29

³⁸ Jiisasnoŋ waama Kaperneam qamakooli miri ii mesaon Saimon Piitowaa mirinoŋ uro. Uro Saimombaa seuŋanoŋ selegere ji uuta kiro ero. Ero iwaajoŋ ama Jiisas qama kooliŋ mugi. ³⁹ Qama kooliŋ mugi kema usugoŋ kemeŋ selegere jeŋ kotoŋ muro mesaoro iikanondeeŋ waama nene oon uŋuagiŋo.

⁴⁰ Weeŋ jaaya tegoŋ kemero kanon ejemba daeŋ yoŋonoŋ alaurugia ji kania kania kanon injiro egiti, ii kuuya uŋuama Jiisaswaanon kagi. Kagi boria kuuya yoŋoo qagianon aŋa aŋa ano qeaŋgodaborogi. ⁴¹ Ome yoŋonoŋ kaanagadeeŋ ejemba mamaga yoŋoo uugianoŋga kouma silama kokaen qagi. “Gii Anutuwaaw meria koloojan.”

Jiisasnoŋ Hamoqeŋe Toya Kraist kolooji, iyoŋonoŋ ii mogitiwaajoŋ Jiisasnoŋ jeŋ oŋoma buugia muunŋuŋ oŋotaaro. Kiaŋ.

Hamoqeŋe gawoŋa ii Galili sokono.

Maak 1.35-39

⁴² Jiisasnoŋ gaon ero gomaŋ wengeran suluro waama iyaŋa tirin kotoŋ kemeŋ goria moŋnoŋ keno. Kenoto, ejemba yoŋonoŋ iwaan muŋ kema mokolooŋ mende oŋomesaon kemaatiwaajoŋ batogon anŋon mugi.

⁴³ Anŋon koma mugito, kokaen injiŋoro, “Niinoŋ Anutu bentotoŋaa Oligaa Buŋa ii taon tosia yoŋooŋon kaanagadeeŋ jeŋ asariŋ oŋombe sokombaa. Anutunoŋ mono iikawaajoŋ wasiŋ nono.”

⁴⁴ Kaen jeŋ kema Galili prowins liligon qamakooli mirigianoŋ Buŋa qaanoŋ uu kuun oŋoma laligoro. Kaen.

5

Jiisasnoŋ gowokouruta mutuya oŋoŋo.

Mat 4.18-22; Maak 1.16-20

¹ *Kambaŋ moŋnoŋ Jiisasnoŋ Genesaret apu anŋon goraayanon nano ejembanon kan tuun tuun koma Anutuwaaw Buŋa qaa mobombaaŋon ologologon liligon mugi. ² Liligon mugi nama wanŋo woi kowe goraayanon rari iriŋoro. Sora hooro yoŋonoŋ wanŋo ii mesaon kemeŋ misagia qeesaŋ soŋgbangi. ³ Wanŋo moŋ ii Saimombaanoŋa. Jiisasnoŋ iikanon uma toya kokaen qisiŋ muro, “Giinoŋ mono nanŋona boronŋa moŋ nuama apunoŋ baageŋ kema.” Qisiŋ muro nanŋoro keno wanŋonoŋ rama ejemba tuunlelemba kuma oŋono.

⁴ Kuma oŋono tegoro Saimon iŋoro, “Giinoŋ mono wanŋo koi nanŋona apu anŋon biiwianoŋ keno alauruga yoŋowo misagia sorawaajoŋ giligi kemeba.”

⁵ *Iŋoro Saimonoŋ meleeno, “Somatana, nono gomantiŋa koriga misa giliŋ bimbigoŋ honŋa moŋ mende mejoŋa. Qaagoto, giinoŋ jeŋ kotojaniwaajoŋ mono kileŋ kema giliniŋ kemebaa.” ⁶ *Kaen meleeno jerotiwaa so anŋi sora ambembo misagianon kemegi misanon boratiwombaa anŋi. ⁷ Kaen anŋi alaurugia wanŋo moŋnoŋ laligogiti, iyoŋooŋon kan ilaŋ oŋombutiwaaw boro kaka koŋgi kagi. Kagi wanŋo woi ii soranon saa qegi nemoton tagori.

⁸⁻⁹ Sora honombonŋa mende meŋ iima iikawaajoŋ kuuyanon waliŋgogi. Waliŋgoŋ Saimon Piitonoŋ ii iima Jiisaswaaw batanon kemeŋ simin kuma iŋoro, “Oo Poŋ, nii singisoŋgo ejaŋa koloojenj-waajoŋ mono nomesaŋ kema.” ¹⁰ Saimombaa alawoita Jeims ano Jon Zebediwaaw merawoita

* 5:1: Mat 13.1-2; Maak 3.9-10; 4.1 * 5:5: Jon 21.3 * 5:6: Jon 21.6

yoronon kaanagadeen newogara tegoro walingori. Saimonon qaa ii ijoroto, Jiisasnon kokaen meleeno, “Mono keega mende moba. Gii kokawaa gematanon ejemba ii sora kaanja horon onona giwo toroqegi laligowuya.”

¹¹ Kaen ijoro wangogia horon kouma sakasinon ama ilawoilagia kuuya mesaon Jiisaswaa gematanon otaan kenji. Kian.

Jiisasnon eja manimbayawo monj menj solanjaniro.

Mat 8.1-4; Maak 1.40-45

¹² Jiisasnon taon mojonon laligoro kanon eja monj selia manimbanon menj bolidabororo raro. Rama Jiisas iima kosianon siminj kuma kemenj kokaen qama koolinj muro, “Oo Ponj, giinon siinganon menj qeangon nomambaajon mojanj eenj, mono nii saanon menj solanjanij nomba.”

¹³ Kaen jero boria boraama selia oosirin ijoro, “Niinonj ii amambaajon mojenj. Gii mono solanjanawa.” Kaen jero manimbaya ii iikanondeen solanjaniro. ¹⁴ *Solanjaniro kokaen jenj kotonj muro, “Moba, kokawaa buju qaaya ii monj mende jena mobu. Qaagoto, gii mono jigo gawonj galembaanonj kema selega qendeema muj Mooseswaanonj jenkootoya otaan solanjanijaniwaa dangisenj nandunja ama siimolonj oowa. Ii oona iiro ejebanonj kaniaga moma kotowu.”

¹⁵ Kaen ijoroto, ii kilej Jiisaswaa qabunaya jenj seiro gomanj so asarin keno. Kenotiwaa so ejemba tuunja tuunja yonjononj qaaya mobombaaajonj ano jigia menj qeangowaatiwaaajonj iwaanonj kanj ajoroogi. ¹⁶ Kagito, Jiisasnon onjomesaonj balonj qararanjonj-konjanonj kema laligonj qama kooliro. Kian.

Jiisasnon eja sele bakaya koomuya ii meagoro.

Mat 9.1-8; Maak 2.1-12

¹⁷ Jiisasnon ween mojononj Bunja qaa kuma onono Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) ano Kana qaawaa boi tosianonj Galili ano Judia prowinswaa gomanj gomanj ano Jerusalemga kanj ejemba tuunjeleembe batugianonj ragi. Pombaa ku-usujanonj Jiisas nemunj koma muro ejemba jigia mero qeangogi.

¹⁸ Kambanj kanonj eja tosianonj alagia sele batuya koomuya ii demberunonj ama anjonj kagi. Kanj kotonj Jiisaswaa kosianonj miri uutanonj uma ambombaaajonj batogogi. ¹⁹ Batogogito, ejemba tuunjelembenonj ologon nanngitiwaaajonj kuunj papangonj miri uutanonj ubombaa kana monj mende mokoloon menj miri qaganonj ugi. Uma waarenj jamononj memeta ii osonj luluunji oota kolooro ji eja demberuyawo kasanonj somonjonj iikanonj anji ejemba batugianonj Jiisaswaa batanonj kemero. ²⁰ Kaanj kemero Anutu moma laarin mugiti, Jiisasnonj iyonoo tanigia ii iiro sokono ji eja kokaen ijoro, “Alana, niinonj singisongoga mesaojenj.”

²¹ Kaen ijoro Kana qaawaa boi ano Farisii yonjononj ii moma kanainj kokaen jenj romongogi, “Eja koi moroga? Iinonj mono Anutu mepaegonj mepaqepae anja. Anutu motoonjononj singisongonana mesaonkejato, eja mojononj ii qaago.”

²² Kaen romongogito, Jiisasnonj uugia iima kotonj kokaen injoro, “Tosaanja onjo uugianonj naambaajonj qaa jejenj, iikawaaajonj mamaga romongojou? Ii mende sokonja. ²³ ‘Niinonj singisongoga mesaojenj,’ jejenj, qaa iikanonj mono afaanagadeen jejetaga. Mojononj kaen jero tosianonj qaa iikawaa honja mende iibu. Kawaaajonj ii qaa afaanaa so. Niinonj qaa monj kokaen jemambaajonj mojenj, ‘Mono waama kema.’ Qaa ii mono

* 5:14: Lew 14.1-32

lombotawo jejetaga koloaja. Kaen jewe hona koloowaa me qaagoti, iikanon mono asuganon asugiro iibu.

²⁴ Mobu, balonon singisono mesamesaowaa ku-usuna ii Siwe gomambaa Eja honaanon eji, onjo iikawaa kaniaajon tintuan laligowubo. Kawaajon qaa lombotawo ii eja koi ijowe hona iibu." Kaen jen eja sele batuya koomuya ii ijoro, "Niinon gijojen: Gii mono waama tambomaega men miriganon kemba. Qaa binawo ii honawo koloowaati een, qaa afaana ii mono kaanagadeen nomaembaajon omaya koloonaga?"

²⁵ Kaen ijoro iikanondeen jaagianon waama tambomaeeya eroti, ii men Anutu mepeseen mesaon mirianon keno. ²⁶ Kaen kolooro ejemba kuuyanon walingon sombugia moma Anutu mepeseen jegi, "Yei! Kete iwoi awaa soroga iijon." Kian.

Jiisasnon Matyuu (Liwai) oono.

Mat 9.9-13; Maak 2.13-17

²⁷ Kawaa gematanon Jiisasnon Kaperneam mesaon kema takis ofis uugumambaajon ano kanon takis meme eja qata Liwai raro iima ijoro, "Gii mono noo gemananon kawa." ²⁸ Kaen ijoro gawonja kuuya mesaon waama Jiisaswaa gematanon keno.

²⁹ Kema Jiisas mirianon koma horon iwaajon jejelomban somata mozonogoro. Mozozongon takis meme tiliqiligiawo ano alauruta tosaanja horon onono tuun somatanon yonowo rama nembanene negi. ³⁰ *Kaen negi Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) ano yonoonon boi yononon ii iima njindinjunduru jen Jiisaswaa gowokouruta kokaen jen ononggi, "Ae! Onjo mono naambaajon takis meme tiliqiligiawo ano singisono ejemba yonowo rama nene apu neju? Ii mende sokonja."

³¹ Kaen jen ononggi Jiisasnon kitia kokaen injjoro, "Ejemba jigia qaa yononon doktawaa siin mende amakejuto, ji ejembanon mono doktawaanon kemakeju. ³² Niinon singisono ejemba uugia melembuti onoomambaajon kan laligojento, ejemba iyanjiaajon mogi solanja koloojuti, ii qaago."

Nene singi laaligowaa qaaya

Mat 9.14-17; Maak 2.18-22

³³ Ejemba tosanon Jiisaswaanon kan qisigi, "Jon Oomulu ejawaa gowokouruta nononon kamban mamaga Anutuwaajon nene singi laligon qamakooli ajoajoro koriga amakejon. Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yonoo gowokourugianon kaanjadeen ama laligojuto, geengaa gowokouruganon mono pondar nene apu nenkeju."

³⁴ Kaen qisigi kokaen meleeno, "Onanon! Nono naa kambanon nene singi laligonkejon? Emba meme kambananon ejawaa gemakootanjurutanon gereya anji embawaa sakitiurutanon iwoi ii togonkeju me qaago? Niinon neenaa gowokouruna yonoo eja bunja koloon yonoo batugianon ainjolon ramakejen. Rabe nene singi laligowombaajon jegi yononon ainjolon aisoon rama singi laligowombaajon amamaankeju. ³⁵ Amamaankejuto, Anutunon laaligona nuano komuwe yononon mono kamban iikanon saanon nene singi laligonkebuya.

³⁶ "Onjo laaligo walaga ano korisoro Bunja gbilia ii mindirin orombombaajon amamaawuya. Iikawaa sareqaa gemata mon ii kokaen injjomana: Moumou walaga jurano mononon moumou gbilia moton opo jakanja kanon

* 5:30: Luuk 15.1-2

mende ama uumbinaankeja. Kaen anagati eenj, opo jakaŋa gbilianonj mono walagawo ororonj mende koloonj ii horonj menjurano boliqoliwabo.

³⁷ “Kaanjadeenj moŋonj wain apu gbilia ii bokonj me taru walaga lama selianonj memeta iikanonj mende kosonj maaro kemenkeja. Kaen anagati eenj, wain apu gbilianonj mono somariinj taru qenjumenjurama molaaro namononj kamaaro taruyanonj kileqileewubo.

³⁸ “Kawaajonj wain apu gbilia ii taru gbilianondeenj molaaninj kemero sokombaa. (Kaanjadeenj moŋonj apu awaa ii kononj qamoganonj mende kosonjkejonj. Kaenj kosowonagati eenj, iikanonj mono juma siisororo kamaaro neŋ ji niniwabo. Kaenj koloowaboti-waajonj apu awaa ii kononj awaanonj kosonjkejonj. Ono kaanagadeenj laaligo walaga ano Oligaa Buna gbilia ii mindirinj orombombaaonj amamaawuya.) ³⁹ Moŋonj wain apu walaga mepeseenj neŋ laligonjkeji, iinonj wain apu gbilia nemambaaonj siinj mende moma mojtitiiti amakeja.” Kianj.

6

Jiisasnonj Sabat kendombaa Poŋa kolooja.

Mat 12.1-8; Maak 2.23-28

¹ *Kawaa gematanonj Sabat kendonj moŋonj Jiisasnonj wiit dumunj gawonj koria somata kotonj kenonj. Kenonj gowokouru-tanonj wosogia injiro wiit honj motomotoonj borogianonj kuma osasaanj negi. ² Kaenj negitiwaajonj Farisii (Kana qaawaa kaparanj-konkonj) tosanonj ii iima kokaenj injijogi, “Ono mono naambaaonj Sabat kendombaa gawonj meme soŋgoya uuguju?”

³ *Kaenj injijogito, Jiisasnonj kokaenj meleeno, “Kinj Deiwidnonj manjaqeqe ejauruta yonjowo liligonj wosogia injiro iwoi angiti, ii weenngogi me qaago?”

⁴ *Iinonj Anutuwaa opo sel jigononj uma bered kowoga Anutuwaa jaasewanonj alatanonj angij raro esujanonj tururo qetegogiti, ii mero negi. Bered kowoga mesamesaoya ii jigo gawonj galenj yonjonondeenj neŋ laligogi. Iinonj ano iwaa kerasuru-urutanonj ii newubotiwaajonj soŋgo eroto, ii kilenj negi.”

⁵ Kaenj neŋ kokaenj injijoro, “Siwe gomambaa Eja honjanonj mono Sabat kendombaa Poŋa kolooja.” Kianj.

Jiisasnonj eja boria soorongoya menj qeangoro.

Mat 12.9-14; Maak 3.1-6

⁶ Jiisasnonj Sabat kendonj moŋonj qamakooli mirinonj uma Buna qaa kuma onjono. Iikanonj eja moŋ boria dindinj sooliro raro. ⁷ Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjkonkonj) yonjononj Jiisas iima qaa jakeyanonj ama mubombaa kania monjgama “Eja ii Sabat kendononj meagowaa me qaago?” kaenj neŋ jaa galenj menj ragi. ⁸ Ragito, Jiisasnonj roromongogia ii moma kotonj eja boria soosoolia ii kokaenj ijoro, “Mono waama jaanananonj namba.” Kaenj ijoro waama nano.

⁹ Nano Jiisasnonj kaenj jero, “Kana qaa otaanj Sabat kendononj iwoi awaa me bologa ambonja? Saanonj mombaa waŋa somonj-gowonja me mesaoninj tiwilaawaa. Nomaenj aninj sokombaa? Ii qisinj onjombe jewu.”

¹⁰ Kaenj neŋ eleqeleema korebore injiidaboronj eja ii ijoro, “Gii mono boroga qeteterewa.” Kaenj ijoro boria qeteterero mombo awaa kolooro.

* 6:1: Dut 23.25 * 6:3: 1 Sml 21.1-6 * 6:4: Lew 24.9

¹¹ Awaa kolooroto, galeŋ yononon iringia mamaga soono “Jiisas nomaen ama mubonʔa?” jeŋ iyanɣia amin mogi. Kian.

Gowokouruta 12 meweŋgoŋ onono.

Mat 10.1-4; Maak 3.13-19

¹² Kamban kanon Jiisasnon baananon qama koolimambaajon uma gomantiina koriga ii Anutu qama koolin mun laligoro goman ano. ¹³ Goman ano gowokouruta onooma yonoononɣa 12 meweŋgoŋ onoma wasiwasi eja aposol qa ii onono.

¹⁴ Qagia ii kokaen qaro: Saimon, Jiisasnon qata Piito muro, iwaa koga Andruu ano Jeims, Jon, Filip, Bartolomyuu, ¹⁵ Matyuu, Tomas, Jeims Alfiuswaa meria ano Saimon qata mon Tompe eja qagi.* ¹⁶ Juudas Jeimswaa meria ano Juudas Iskariot. Kariot eja kanon kanagen memelolo ejaga kolooro.

Jiisasnon ji ejemba men qeaŋgoŋ onono.

Mat 4.23-25

¹⁷ Jiisasnon aposoluruta yonowo baananonɣa kamaan balon korianon kema nanɣi. Nanɣi gowoko tuun somata ano ejemba tuunleembe yononon iwaajon ajoroon mambonɣi. Yononon “Bunaya jero monin jinana men qeaŋgowaa,” jeŋ iikawaajon Judia prowins kuuya, Jerusalem siti ano kowe goraayanonɣa Taia ano Saidon taon iikanonɣa kan ajoroogi. ¹⁸ Omejiilanon kokojinjin men ononoti, iyononon kaanagadeen kan qeaŋgogi. ¹⁹ Kusunanon iwaanonɣa koton yonoonon uro kuuya men qeaŋgoŋ onono. Kawaajon ejemba kuuyanon Jiisas oosiriwombaaajon janjarin riigi. Kian.

Simbawonawo ano gejajuju aamba qaaya

Mat 5.1-12

²⁰ Jiisasnon gowokouruta otaama injiima kokaen injjoro,

“Anutuwaa bentoton ii wanaya onoo bunɣaga. Kawaajon wanaya onono mono simbawonawo koloju.

²¹ Kamban kokaamba nenewaa kaana komun genjen qen laligojuti, Anutunon mono siingia ii unuagiwaa. Kawaajon onono mono simbawonawo koloju. Kamban kokaamba saajuti, ononon mono korisoro ama jomo jomowu. Kawaajon wosobiri laligojuti, onono mono simbawonawo koloju.

²² * “Ejembanon onono Siwe gomambaa Eja honaajon ama kazi ama yakarin selianon kuun uugege qaa tokoronkota jeŋ onoma kasu seibolo kaana qagia koton kondeembuti, onono mono simbawonawo koloju.

²³ * Ambosakonurugianon iikawaa so gejatootoo ejemba yonoonon ama onoma laligogi. Mobu! Anutunon tawagia uuta Siwe gomanon anota eja. Kawaajon kaen ama ononɣi kamban iikanon mono aisoon otokorian maabu.

²⁴ Onono simbawonawo laligojuto, qabuɣa esuhinagiawo onono laaligo siiseweweya qaa laligojuti, ii mono tegowaa. Kawaajon niinon onoonon qama wanjinjinon ‘Oo yei!’ jejen.

²⁵ Kamban kokaamba nen timbirin ama laligojuti, onono mono wosogia injiro bodi laligowuya. Kawaajon niinon onoonon qama wanjinjinon ‘Oo yei!’ jejen. Kamban kokaamba korisoro ama jomo jomojuti, onono

* **6:15:** Nesenel paati zelot yononon Room gawman tuarenjen ama iyanɣiaa nanan mewombaaajon tompe men laligogi. * **6:22:** 1 Piito 4.14 * **6:23:** 2 Hist 36.16; Apo 7.52

mono amburereŋ meŋ saabuya. Kawaajon niinon onjoon qama wanjinjinjon ‘Oo yei!’ jejen.

26 “Ambosakonurugianon gejatootoo ejemba takapolakaya jen mepeseen onoma laligogi. Ejemba kuuya iikawaa so ama onjongi niinon onjoon qama wanjinjinjon ‘Oo yei!’ jejen.” Kian.

Kereuruga mono jopagon onjomba.

Mat 5.38-48; 7.12a

27 “Bologa ama onjombuyato, onjo qaana moma laligojuti, niinon onjoon kokaen injowebu: Mono kereurugia uugianon jopagon onjomba laligowu. Daen yononon kazi ama onjonjuti, ii mono awaagadeen ama onjomba laligowu.

28 “Daen yononon qasuaan jiringon onjonjuti, ii mono kobibiin kotuegon onjombu. Horon ureen ama onjonjuti, iyonjoon mono Anutuwaaw qama kooliwu.

29 “Monjon urunga lee qetaaliro leegen kaanagadeen meleema muba. Monjon malekuga qaga guama opoga duta kaanagadeen memambaajon moro giinon mono ii mende anjon komba.

30 “Iwoiwaa welema gonji ii mono kuuya onjomba. Monjon goo hina iwoiga mero ii mono meleema gombaatiwaajon mende kaparan koma qisiwa. 31 *Ejembanon onjo iwoi ama onjombutiwaa momakejuti, iikawaa so mono yonjoon kaanagadeen ama onjomba.

32 “Namowaa singisonjo ejembanon alaurugianon jopagon onjongi kitia meleema jopagon onjomba mepeseen aonkeju. Onjo iikawaa so balombaa tania otaankejuti een, Anutuwaanon tosa mende kolooro mono nomaen onjo mepeseen onjona? Alaurugia ano kereurugia ii mono motoon jopagon onjongi tawa onono oyanboyan koloowuya.

33 “Namowaa singisonjo ejembanon alaurugianon iwoi awaa ama onjongi kitia meleema onjoma ala men aon mepeseen aonkeju. Onjo iikawaa so ama balombaa tania otaankejuti een, Anutuwaanon tosa mende kolooro onjo mende mepeseen onjomba.

34 “Namowaa singisonjo ejembanon monen iwoi ii singisonjo ejemba tosaan yonjoon onjoma kitia iikayadeen meleema onjombutiwaajon kaparan komakeju. Ii balombaa nanamemenja. Onjo tosanon tosgia meleema onjombutiwaa mambonji Anutunon mono nomaen mepeseen onjona? Tosianon tosgia mende meleema onjongi Anutunon mono kitia ii meleema tawa onjomba.

35 “Onjo mono Siwe Toyaa nanamemenja ama men laligowu. Balon ejembanon bologa ama dangisen mende jenkejuto, Anutunon kilen ii awaa ama onjomba. Kawaajon onjo mono kereurugia uugianon jopagon awaagadeen ama onjomba monen iwoi onjoma iikawaa kitia mon meleema onjombutiwaajon mende moma mambombu. Kaen ama laligogi tawagianon sein uuta kolooro Anutu uuta meraboraana koloon laligowuya.

36 “Siwe Manjianon korebore kiankomun onjomambaajon moji, onjo mono iikawaa so ejemba kuuya kiankomun onjomba laligowu.” Kian.

Jenteego toya kaanja mende koloowu.

Mat 7.1-5

37 “Ejemba tosia yonjo qaagia ii mende gosin jen tegowu. Ii mende jen tegon onjongi Anutunon mono onjonga kaanagadeen mende jen tegon

* 6:31: Mat 7.12

onjombaa. Onjo tosia yonjoo singgisonjoggiaa ironja ii mende meleema onjombu. Ii mende meleema onjongi Anutunonj mono onjoanggiaa singgisonjoggiaa ironja ii kaanagadeenj mende meleema onjombaa. Onjo mono tosia yonjoo singgisonjoggiaa mesaowu. Ii mesaogi Anutunonj onjoanggiaa singgisonjoggiaa kaanagadeenj songbama mesaowaa.

³⁸ “Onjo ejemba tosia yonjoo iwoi ama onjongi Anutunonj mono iikawaa so gosinj iwoi ii meleema onjo kaanjiadeenj ama onjombaa. Kawaajon onjo mono iwoi kalenj onjomakebu. Kaenj onjongi Anutunonj mono kaanjiadeenj kalenj onjomakebaa. Onjanonj, Anutunonj ii kalembone mende moma ilaaj onjomakebaa. Anutunonj gosinj onjo iwoi onjogiti, iikawaa soya kuuya menj qambinonj maaro qaa ootanonj kouro utugoro ororonj kolooro mendungoro kemero toroqen qaganonj maaro soya uugurj qeqelalanj kamaaro ii mono gesogianonj mouma onjombaa.” Anutuwaaw kania ii kaanjia.

Ejembanonj anjgiaa kanagia iima mobu.

³⁹ *Jiisasnonj sareqaa monj kokaenj injjoro, “Jaagoo ejemba monjonj jaagoo alia monj saanonj borianonj menj wambaa me qaago? Kaenj kembraoraga mono motoonj rojnonj kemenj urunaga. ⁴⁰ *Gowokononj boiya mende uuguya. Boigianonj momo kuuya tororo kuma onjono moma komuwuti, kuuya iyonjononj mono boigia kaanja kolooowuya.

⁴¹ “Gii naambaajonj alagaa jaayanonj godomaruru melaada iijanto, geengaa jaaganonj gere tapia somata eji, ii nomaenj mende iima kotonjanj? ⁴² Geengaa jaaganonj gere tapia somata eji, ii mende iima kotonj nomaambaajonj alagaajonj kokaenj jenaga, ‘Alana moba! Jaaganonj eugenj godomaruru kemenj raji, ii saanonj itagowe kamaawaa.’ Oo uumeleembaa gesesele eja, gii mono wala geengaa jaaganonj gere tapia somata ii menj giliwa. Ii menj gilingo tororo iima kotonj alagaa jaayanonj godomaruru kemenj raji, ii saanonj itagona kamaawaa.” Kianj.

Gerewaa kania ii honja iima gosinj moma kotowu.

Mat 7.16-20; 12.33-35

⁴³ “Gere awaa monjonj honja bologa mende kuunkeja. Kaanjiadeenj gere bologa monjonj honja awaa mende kuunkeja. ⁴⁴ *Jao kota ii kasuneselanonj kolooro mewombaajonj amamaanjkejonj ano muli honja ii kowororononj kolooro qetegowombaajonj amamaanjkejonj. Iikawaa so gerewaa honja iima gosinj mono kania moma kotowu.

⁴⁵ * “Eja uutanonj iwoi saa qero eji, ii mono buutanonj asuganonj jenkeja. Kawaajonj eja awaawaa uu kowianonj iwoi awaawaa morianja eji, iinonj mono awaa ii asuganonj jenkeja. Eja bologaa uu kowianonj iwoi bologa eji, iinonj mono bologa ii asuganonj jenkeja.” Kianj.

Miri tando kotakota ano looloria

Mat 7.24-27

⁴⁶ “Onjo noojonj ‘Ponj Ponj!’ qa ii mono naambaajonj qamakejuto, niinonj iwoi mewutiwaajonj jenkejenj, ii mende tenj koma menjkeju.

⁴⁷ “Daenj yonjononj noononj kanj qaana moma tenj koma mejuti, niinonj iyonjoo kaniagia qendeema sareqaanonj jemanja. ⁴⁸ Iinonj motonj qeqe eja kokawaa so kolooja: Eja iikanonj miri memanjjen roj koriga osonj kemenj tandoya jamo kawonjinj (simenj) qaganonj kuunj menj kotiuro nano. Kaenj nano konjuru kambanonj apu gboulu somata qenj miri batuyanonj kuuroto,

* 6:39: Mat 15.14   * 6:40: Mat 10.24-25; Jon 13.16; 15.20   * 6:44: Mat 12.33   * 6:45: Mat 12.34

awaagadeen menj mejugoro nanotiwaajon kumambaajon qen bimbimgoro kotiin nano. ⁴⁹ Qen bimbimgoroto, monon qaana moma mende ten koma meji, iinon mono motonqeeq eja kokawaa so koloaja: Iinon miri manjanjen tandoya mende oson komoma namo qaganon teku manjagadeen ama mero. Mero nano konjuru kambanon apu gboulu somata qen miri batuyanon kuuro miri ii iikanondeen kuno ororonon kamaaro.” Kianj.

7

Jiisasnon kawali galej mombaa gawon ejia menj qeangoro.

Mat 8.5-13

¹ Jiisasnon ejemba tuunleembe batugianon laligon Bunja qaaya kuuya ii injijon onjomesaon Kaperneam taonon kouro. ² Iikanon Room kawali galej mombaa gawon ejianon ji miro komumambaa ano. Galejanon iwaajon mero uuta kolooro.

³ Kawaajon Jiisaswaa bujuya moma Juuda yonoo jotamemeya tosaana wasin onono Jiisaswaanon kema kokaen qisigi, “Mono kan welen ejia menj qeangowa.” ⁴ Kema Jiisaswaanon keuma kaparan koma qama koolin jegi, “Somatanana, kawali galej iikanon mono ilaan mubaatiwaa so awaa soro koloaja. Kawaajon mono kawa.” ⁵ Moba, iinon Juuda ejemba tuun somata nonoonon siin ano ‘Qamakooli mirinana mewonja,’ jenin waba iinon monen ano megj.”

⁶ Kaen jegi moma yonowo keno. Kenoto, kawali galembaa miria dodowiro iinon alauruta wasin onjoma Jiisaswaaajon qaa kokaen ano, “Oo Pon, nii kaandiaga laligowe noo miri waarenanon gualeembaatiwaaajon gamuna mojen. Kawaajon mono mende aon komun kawa.” ⁷ Nii neenaa mobe kamaanqeeqeta koloojiwaaajon goonor kamambaa so mende mojent, qaa jegagadeen jena welen ejananon qeangowaa. ⁸ Ii kokaembaajon: Nii neeno kaanagadeen galenaa ku-usun baatanon ama nongi laligojen. Noo baananon manjagadee eja laligogi ii jen koton onjmakejen. Yonoononja mombaaajon ‘Kemba!’ jen kotowe iinon kembaa. Mombaaajon ‘Kawa!’ jen kotowe iinon kawaa ano welen ejana mombaaajon ‘Gawon koi mewa!’ jewe iinon ii mewaa.”

⁹ Jiisasnon qaa ii moma kawali galembaaajon waliqon ejemba tuun otaan kagiti, iyonoonon eleema kokaen jero, “Niinon kokaen injijowe mobu: Israel kanageso batugianon kaanagadeen momalaari somata kaanja ii mombaa utanon mende mokoloowe.”

¹⁰ Kaen jero kawali galembaa qele ejaurutanon eleema mirinon keuma welen eja mokolon iigi qeangon raro. Kianj.

Jiisasnon malo mombaa meria menj gbiliro.

¹¹ Kawaa gematanon Jiisasnon taon qata Nain kanon keno gowokouruta ano ejemba tuunleembenon otaan kengi. ¹² Iikanon taon kiropo naguya dodowiro qamo mon anjon kagi. Malo mombaa meriaga motoononon komuro taombaa ejemba tuun somatanon ajoroon ron kombombaaajon kagi.

¹³ Ponon malo ii iima wosoya moma ijoro, “Mende saaba.” ¹⁴ Kaen jen kema bokis anjon kagiti, ii jero doron anji bokis oosirin kokaen jero, “Eja gbaworo, mono waaba. Niinon gii kaen gijojen.” ¹⁵ Kaen jero qamo kanon gbilin waama kanain qaa jero. Qaa jero Jiisasnon ii nemunja mun kemaatiwaaajon jero.

¹⁶ Ejemba kuuya yonononj ii iima qarasonbugia moma Anutu mepeseen jegi, “Gejatootoo eja somata monononj mono batunananonj asuginj laligoja.” Tosianonj jegi, “Anutunonj kanagesoya ba koma nonono laligojonj.”

¹⁷ Iwaa buju qaa ii seinj Judia prowins kuuya so koma gomanja gomanja leele kanonj kema tegoro. Kianj.

Jombaa gowokowoita Jiisaswaanonj kari.

Mat 11.2-19

¹⁸ Jon Oomulu ejanonj kapuare mirinonj raro gowokourutanonj iwoi kuuya ii kolooroti, iikawaa sunduya ijogi. ¹⁹ Ijogi moma gowokowoita woi oroono kari Pombaanonj kema kokaenj qisinj mubaotiwaajonj wasinj orono, “Menjqueeango eja kawaatiwaajonj mamboninj giinonj ii koloojanj me eja monj kanagenj kawaatiwaajonj mambombonja.”

²⁰ Wasinj orono Jiisaswaanonj keuma ijori, “Jon Oomulu ejanonj kokaenj qisinj gombojonj wasinj norono kajo, ‘Menjqueeango eja kawaatiwaajonj mamboninj giinonj ii koloojanj me eja monj kanagenj kawaatiwaajonj mambombonja.’”

²¹ Jiisasnonj kambanj iikanondeenj ejemba mamaga ji wiji lokonj ano omejiilanjiawo (isinabisina) ii menj qeangonj onono ano ejemba jaagia googa mamaga jaagia metooro uunj iigi. ²² *Jombaa gowokowoitanonj keuma qisinj muri kokaenj meleeno, “Iwoi iima mojaoti, iikawaa sunduya mono kema Jon kokaenj ijowao: Jaagia googa yonononj uunj iiju. Meendanngoya yonononj kana kema kaju. Manimbagiawo yonononj solanjaniju. Gejaduu yonononj qaa moju. Koomuya yonononj gbilinj waaju. Kamaanqegeta yonoojonj Oligaa Buja jenj asariwe momakeju. ²³ Kaenj kolooro iigi mombaa uutanonj mende boliro gema mende nuwaati, iinonj mono simbawonj kolooja.”

²⁴ Kaenj meleeno Jombaa gowoko yorononj keni Jiisasnonj kanainj Jombaa kania ejemba tuunjeleembe yonoojonj kokaenj jenj asariro, “Ono balonj qararanjonkonjononj kanonj naa iwoiga iibombaajonj kenji? Haamononj bowo utitiinj metano kema kankeji, onjo eja iikaanja iibombaajonj kenji me?”

²⁵ “Me naa iwoiga iibombaajonj kenji? Eja malekuya akademuyawo mouma laligoroti, ii iibombaajonj me? Mobu, ejemba malekugia tereya iimasiinjiinjawo mouma kema kanj siiseweweya qaa laligojuti, iyonononj mono kinj yonoo jinjononj mirigianonj laligoju. Ii balonj qararanjonkonjononj qaago.

²⁶ “Me naa iwoiga iibombaajonj kenji? Gejatootoo eja monj iibombaajonj me? Onjanonj, niinonj kokaenj injijowe mobu: Eja iigiti, iinonj mono gejatootoo ejemba tosaanja unjuugunj qaita monj kolooja. ²⁷ *Iwaa kania ii waladeenj kokaenj oogita eja, ‘Moba, niinonj qelena gajoba monj wasiwe waladeenj kema ejemba uugia mindinjonj goo kana meleuro giinonj mono iwaa gematanonj namononj emu kemeba.’ ²⁸ Qaa kaenj ejato, niinonj kokaenj injijowe mobu: Embanonnga meraurugia kuuya megiti, iyonoo batugianonj Jononj mono kuuya unjuugunj qabunajawo nanja. Nanjato, Anutuwaa bentotonj uutanonj keuma Anutuwaa qabunajawa mokoloonkejuti, iyonoo batugianonj kamaanqegeta konoga iinonj mono Jon uuguja.

²⁹ * “Ejemba kanageso kuuya ano yonoo batugianonj takis meme yonononj kaangadeen Jombaa Buja qaaya mogi oomulu menj ononotiwaajonj Jiisaswaa Buja qaaya moma jenj qeleema jegi, “Ahaa! Anutuwaa kana dindinja jenj asarija.” Kaenj jenj uugia meleengji. ³⁰ Kaenj meleengito, Jononj Farisii ano

* 7:22: Ais 35.5-6; 61.1 * 7:27: Mal 3.1 * 7:29: Mat 21.32; Luuk 3.12

Kana qaawaa boi oomulu mende meŋ oŋonotiwaajon yononon Anutuwaa areŋa mende teŋ koma Buŋaya gema qeŋ silemale aŋgi.

³¹ “Ejemba kete namonon laligojuti, ii mono naamombo so ama oŋombenaga? Yoŋoo siligia ii nomaen? ³² Yoŋonon naamade kaanŋa kolooju. Yoŋonon maaket sombenon rama qaa jomo meŋ tondu qama kokaen jenkeju, ‘Nono awelo uunin oŋo rii gbawe mende orog. Nono jingey qanin oŋo mende toroqey saagi.’ ³³ Iikawaa kania ii kokaen: Jon Oomulu ejanon kaŋ nene singin laligon wain apu mende nero oŋo iwaajon jenkeju, ‘Ome moŋonon uutanon kemerota laligoja.’

³⁴ “Siwe gomambaa Eja hoŋanon kaŋ nene neŋ korisoro aŋgi oŋonon jenkeju, ‘Mobu, iinon baonon newageen nene qozozonon neŋ wain apu mamaga neŋ takis eja tiliqiligiawo ano kileŋa meme yoŋoo alagiaga laligoja.’ ³⁵ Korebore Anutuwaa momakooto koma gbilinkejuti, iyonoo nanamemengiaa hoŋanon mono momakooto-gianon sokonji, ii qendemadeja.” Kian.

Singisongo embanon Jiisaswaa kania kele moriro.

³⁶ Farisii (Kana qaawaa kaparanŋkonon) eja yoŋoononga moŋonon Jiisas ii iyanŋa mirianon kaŋ nene newaatiwaa koma hororo. Koma hororo kema mirianon uma nene duŋonon raro. ³⁷ *Taon kanon singisongo emba moŋ laligo. Iinon Jiisas Farisii ejawaa mirinon uma rama nene neroti, iikawaa bujuya moma kele uŋkoowayawo maaro jamo kaaro moŋ saa qeroti, ii meŋ uma karo. Kaaro ii lalu langonŋawo qata alabasta iikanon memetaga.

³⁸ Uma kaŋ Jiisaswaa kanianon kemeŋ rama kanain saaro jaunŋanon riima kemeŋ kanianon moriro. Moriro waŋ juyanon kereŋ, selemooto meŋ kotoŋ toboriro kania buutanon kitoŋ neŋ kele uŋkoowayawonon moriro. ³⁹ Moriroto, Farisii ejanon Jiisas koma hororoti, iinon ii iima uutanon kokaen romongoro, “Emba koi singisongoyawoga. Eja koi kanon gejatootoo ejaŋa laligonagati een, iinon mono emba kanianon oosirijiwaa kania moma kotonaga.”

⁴⁰ Jiisasnon ii moma kotoŋ kokaen meleema jero, “Saimon, niinon qaa moŋ jemambaajon mojen.” Jero ijoro, “Boi, saanon jena momaŋa.”

⁴¹ Ijoro Jiisasnon kokaen ijoro, “Ejemba woinon benkonon kema kiti ambowaa monen galeŋaa qisiri. Moŋonon ween 500:waa tawaya (Kina 5,000), moŋonon ween 50:waa tawaya (Kina 500) kawaa so kiti ambotiwaa qisiri. Qisiri iikawaa so orono. ⁴² Oroma kanen kitigara kumbao jero monengara qaono amamaari. Amamaari benk galeŋanon kitigara qetegon kotoŋ mesaon orono. Mesaon orono iyoroonŋa moronon ii uutanon mamaga jopagon munkeja?”

⁴³ Kaen qisiro Saimonon kokaen meleeno, “Noo momonon kiti somata kotoŋ mesaon muroti, iinon.” Kaen meleeno jero, “Gii qaa tororo gosin jejan.”

⁴⁴ Kaen jeŋ embawaanon eleema kokaen ijoro, “Emba koi iiba. Niinon miriganon koube giinon kanana songbamambaajon apu moŋ mende nonjanto, emba koi kanon mono kanana jaunŋanon morin waŋ juyanon selemooto meŋ kotoŋ toborija. ⁴⁵ Giinon buuna mende kitoŋ nejanto, emba koi kanon mono mirinon koube iikanondeen kaparan koma kanana kitoŋ neŋ laligoja. ⁴⁶ Giinon waŋna kele mende morijanto, emba koi kanon mono kele uŋkoowayawonon kanananon nomorija. ⁴⁷ Kawaajon niinon

* 7:37: Mat 26.7; Maak 14.3; Jon 12.3

kokaen jewe moba: Anutunonj emba kokawaa singgisonjgoya mamaga ii mesaonj songbano kawaaonj uutanonj nii mamaga jopagonj nonja. Monjonj singgisonjgo melaada monj ano Anutunonj singgisonjgoya melaada mesaoro iinonj uutanonj boronja monj iigadeen jopagonj nomakeja.”

⁴⁸ Kaen jenj emba ii kokaen ijoro, “Niinonj goo singgisonjgoga songbama mesaojenj.”

⁴⁹ Kaen jero eja motoonj nene nenj ragiti, iyonjononj kanainj iyangiodeen kokaen jegi, “Singgisonjgo songbama mesaoji, iinonj mono moro ejaga koloomambaa moja?”

⁵⁰ Kaen jegito, Jiisasnonj embawaaonj jero, “Momalaariganonj mono hamo qen gonja. Saanonj luaenonj kembera.” Kianj.

8

Emba tosanonj Jiisas nanjonj kenji.

¹ Kawaa gematanonj Jiisasnonj liligonj taonja taonja ano gomanja gomanja kanonj kema Anutuwaawaa bentotombaa kania jenj asarinj Oligaa Burja qaanonj ejemba uugia kuunj laligoro. Gowokouruta 12 yonjononj iwo motoonj kenji.

² *Kaanagadeen emba tosanonj iwo kenji. Emba ii wala ji injiro omenonj kokojinjinj menj onono laligogi Jiisasnonj menj qeangonj onono. Emba ii kokaenj: Magdalaga emba monj qata Maria qagi. Jiisasnonj iwaa uutanonjga ome 7 onjotaaro kouma kenji. ³ Emba monj qata Joana. Iwaa loya qata Kuza iinonj kinj Herodwaa jinjkaronj miri kanonj gawmambaa monenj galenaga laligoro. Emba monj qata Susana. Yonjononj ano emba tosaanja mamaga yonjononj iyangiaa monenj esuhinagianonj Jiisas ano gowokouruta kananonj galenj koma nanjonj onjonji. Kianj.

Qosomakororoo ejawaa sareqaa

Mat 13.1-9; Maak 4.1-9

⁴ Ejembanonj taonj so kanonja horonj Jiisaswaanonj kanj tuunjelembenonj ajoroogi Jiisasnonj sareqaa monj kokaen jero:

⁵ “Eja monjonj nene kota qosoma kororoomambaaonj keno. Kema qosono kota tosanonj kana goraayanonj kemenj konji. Kemenj konji ejembanonj riinj rikotaagi kanakeewanjaa (warawen) koonja koonja kouma ii nedaborogi. ⁶ Kota tosanonj jamo kowonjinonj kemenj konji. Kemenj koma kanonj namo apuyawo mende mokolonj kuragagia kouma soolinj gororonjgogi.

⁷ “Kota tosanonj komuntiri waayawononj kemenj konji. Kemenj konji iikanonj ororonj kouma unjuugunj qen turunj bibiloko menj onjonji. ⁸ Kota tosanonj namo awaanonj kemenj konji. Kemenj koma juma waama honjgia awaa koloonj handewaa so koloonj seigi.”

Qaa ii jedaboronj qa somata kokaen qaroroo, “Monjonj ugejiawo laligoji eenj, iinonj mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kianj.

Jiisasnonj nomaembaaonj sareqaawaa kania jero.

Mat 13.10-17; Maak 4.10-12

⁹ Kaen jero gowokourutanonj sareqaa kokawaa kaniaaonj Jiisas qisinj mugij. ¹⁰ *Qisinj mugij jero, “Anutuwaawaa bentotononj keuma laligowonjatiwaa qaa aasangoya ii onjo asuganonj injijowe moma kotojuto, tosaanja yonjoonj ii sareqaanonj jewe momakeju. Kaenj moma iyangiaa

* 8:2: Mat 27.55-56; Maak 15.40-41; Luuk 23.49

* 8:10: Ais 6.9-10

jaagianon iwoi iimago kania kilenj mende iima kotowuya. Iyangiaa gejagianon qaa tororo momago kania kilenj mende moma asariwuya.”

Jiisasnon sareqaawaa kania jero.

Mat 13.18-23; Maak 4.13-20

¹¹ “Sareqaa iikawaa kania ii kokaen: Kota qosoma kororooji, ii Anutuwaanon Buja qaa. ¹² Nene kota kana goraayanon kemen kongiti, ii kokaen: Ejemba tosianon Buja qaa mojuto, ii mogi Kilenaa Toyanon kan uugia meleema Siwewaa buja koloowubotiwaajon qaa kota ii uugianonga qetegon unjuamakeja. ¹³ Nene kota qosono jamo kowonjinon kemen kongiti, ii ejemba sareya mon. Yononon Buja qaa moma ii uuqeeango qaganon moma angon komakejuto, uugianon kemen tiigia mende megitiwaajon kaban torodaamo-ndeen moma laarin laligogi anjobatowaa kambanjon mono tama unjuwaa.

¹⁴ “Nene kota qosono kumuntiri waayawonon kemen kongiti, ii kokaen: Yononon Buja qaa mogi uugianon kemenkejato, balonon laaligowaa majakakaya ano monen hina memewaa uugereya koloon bimoon onjmakeja. Qabunagiawo koloowombaajon koposongogi siin kombombanja bologa tosianon kaanagadeen uugianon dunnun Buja qaa bibiloko men munkeju. Kaen kolooro hongia qaa auta (gipeya) koloowuya. ¹⁵ Kaento, nene kota namo awaanon kemen kongiti, ii ejemba koi kaanja: Yononon Buja qaa geja ama mogi uugia awaa gbingsbaon qaa iikanon kemero soowabotiwaajon mokosingon kaparan koma galen kongi hongia awaa awaa mokolonkeju.” Kian.

Iwoi aasangoya kuuya ii asuganon koloowaa.

Maak 4.21-25

¹⁶ * “Monjon lambe me kiwa ootirin monjonon mende koma turuwaa me dun baatanon mende ambaa. Ii qaagoto, ii iikawaa dun qaganon ano rabaa. Rama asariro tosianon miri uutanon ubombaajon mojuti, yononon iikawaa asasaga iima saanon ubuya.

¹⁷ * “Kaanjadeen uunananon iwoi mon mesangonin aasangoyanon eji, ii mono asuganon koloowaa. Iwoi mon koma turunin eji, ii mono luluungi asuganon ewaa.

¹⁸ * “Kawaajon Anutuwaa qaa mojuti, ii mono uu wombogianon ama romongon koma gbilin laligowu. Monjon momakootoyawo laligoji, Anutonon mono ii torogon muro somariwaato, monjon momakootoya qaa laligojato, ‘Kawo laligojen,’ jeji, Anutonon mono momoya melaa ii kaanagadeen qetegon wambaa.” Kian.

Jiisawaa nemunjouruta.

Mat 12.46-50; Maak 3.31-35

¹⁹ Jiisasnon kaen jen laligoro nemun kourutanon ii iibombaajon kagito, ejemba tuun somatanon ologon eligogitiwaajon kosianon kembombaajon amamaagi. ²⁰ Amamaan nanji monjon kokaen ijoro, “Goo nemunkoannga mono seleengen nama gii giibombaajon moju.”

²¹ Ijoroto, Jiisasnon kokaen meleema injoro, “Ejemba koi Anutuwaa Buja qaa moma tej koma koma gbilinkejuti, iyononon mono noo nemuna ano kouruna koloouju.” Kian.

* **8:16:** Mat 5.15; Luuk 11.33 * **8:17:** Mat 10.26; Luuk 12.2 * **8:18:** Mat 25.29; Luuk 19.26

Jiisasnoy jero raidimboj goroy qero.

Mat 8.23-27; Maak 4.35-41

²² Weej mojnroj Jiisasnoy gowokouruta kokaen injijoro, “Mono mesaon apu anjon koton leegen keubonja.” Kaen jep wanjononj motoonj uma apu anjon qaganonj kenji. ²³ Kema opo sel mororongogi haamononj nanjoro kenji Jiisasnoy gaonj ero. Ero haamo raidimboj apu anjononj giliñ siri qindiuro wanjo uutanonj kemero. Kemeñ saa qemambaajonj ano tiwilaawombaajonj anji.

²⁴ Tiwilaawombaajonj ama gowokourutanonj kema mindiin ijogi, “Ponj Somatanana, mono nono anjononj tiwilaawombaajonj anjonj.” Kaen ijogi uuta tooro musu ano apu angombaa siria kokaen jenj kotonj orono esunjaranonj kamaaro goronj qenj ero.

²⁵ Kaen kolooro injijoro, “Onjoo momalaarigia ii dakanonj?” Kaen injijoroto, yonjononj awawalinj qarasombugia moma jegi, “Ye! Eja koi naa ejaga laligoya? Iinonj musu ano kowe siri jenj kotonj orono jeta tenj konjao.” Kianj.

Omenonj bao uugianonj kemegi ejanonj qeangoro.

Mat 8.28-34; Maak 5.1-20

²⁶ Jiisasnoy gowokouruta yonjowo toroqenj opo sel mororongogi haamononj nanjoro kema apu anjonj kotonj Galili prowins leegenj Gerasa gomanonj keugi. ²⁷ Iikanonj keuma sakasinonj uro eja omeyawo moñ taononjga kanj Jiisas mokolooro. Eja ii qasirinoñ laligonj qamowaa jamo kobaa osonj uroroogi egiti, iikanonj enj laligoro. Kambañ koriga opo maleku mende mouma miri mombaa uutanonj mende enj laligoro.

²⁸⁻²⁹ Omenonj kambañ koriga horonj ureenj muro eja mamaganonj boria bota qenj kania gbadononj (tapenonj) somonjonj galenj koma laligogito, tapeya ii hororo riiqiuro omenonj kuuro balonj qararanjonkonjanonj kema lanj laligoro. Kawaajonj Jiisasnoy omeya ii kokaen jenj kotonj mumambaajonj ano, “Ome bologa, gii mono kouma eja koi mesaonj kema.” Kaen jemambaajonj ano Jiisas iima silama namononj kosianonj kemeñ qa gigilaan kokaen qaro, “Ae Jiisas, gii Anutu uutaa meria koloojanj. Gii mono nomaenj ama nomambaajonj koi kajanj? Niinonj welema gonjenj: Gii siimbobolo geriawo mende ama nomba.”

³⁰ Kaen qaro kokaen qisiro, “Gii qaga moro?” Omejiilanj mamaga uutanonj kemeñ laligogitiwaaajonj “Qanana Liijon jejonj,” jegi. Ii ananaa qaanonj Kere tuunj somata. ³¹ Kaen jenj Jiisas kokaen welema mugi, “Gii nonotaanj omeronj dusiita qaa iikanonj kemebombaajonj mende jenj kotonj nonomba.”

³² Kosogianonj maronja kanonj bao tuunj somata moñ gbojaja uutanonj kuluuma laligogi. Kawaajonj ome yonjononj kokaen jenj welema mugi, “Gii saanonj jena nono bao yonjoo uugianonj kemebonja.” Welema mugi “Mono kema kemebu,” jenj kotonj onjono. ³³ Jenj kotonj onjono eja uutanonjga kouma kema bao uugianonj kemegi. Kemegi bao tuunj yonjononj lugunj newonewononj kema jororongonj apu anjononj kemeñ nemotonj komugi.

³⁴ Iikaenj kolooro bao galenj yonjononj ii iima taonj ano gomanj boleboole kanonj kok koma unjurama kema buju qaa ii jegi. ³⁵ Jegi moma ejemba jaasonjgo yonjononj iwoi kolooroti, ii iibombaajonj kagi. Kanj Jiisaswaanonj kouma eja uutanonjga omenonj kougiti, iinonj Jiisaswaa kanianonj raro mokoloogi. Opo selekopaaya tororo somonjonj uuta tooro roromongoya kuuya asugiro iima awawaligi. ³⁶ Eja omeyawo iinonj nomaenj qeangoroti, ii iigitiinonj inijogi.

³⁷ Inijogij moma mamaganonj awawalinj qarasombugia mogi. Kawaajonj Gerasa gomambaa ejemba tuunj kuuya yonjononj Jiisasnoy

onjomesaowaatiwaajonj welema mugi. Welema mugi eleema kemambaajonj wangononj umambaa ano. ³⁸ Umambaa ano eja uutanongga ome kougiti, iinonj kanj Jiisaswo motoonj kema laligomambaajonj qisiro. Kaenj qisiroto, Jiisasnonj qotogonj wasinj munj kokaenj ijoro,

³⁹ “Gii mono eleema miriganonj kema Anutunonj angoletto somasomata menj gonoti, iikawaa sunduya jena mobu.” Kaenj ijoro kema Jiisasnonj angoletto somasomata menj muroti, iikawaa qaaya ii taonj uutanonj liligonj gomanj so jej seiro. Kianj.

Jairusnonj borataajonj Jiisas qama kooliro.

Mat 9.18-26; Maak 5.21-43

⁴⁰ Ejemba kuuya Jiisaswaajonj mambongi eleema karo tuunja tuunja koma aisonj horonj mugi. ⁴¹ Qamakooli miriwaa qaa galenj monj qata Jairus iinonj kanj Jiisaswaa batanonj kemenj siminj kuma mirianonj kawaatiwaajonj qama koolinj muro. ⁴² Merauruta qaato, borata guanj motoonggo gbania 12:waa so laligonj komumambaajonj ano. Jiisas koma horonj mugi keno ejembanonj leeleo ologonj utama mugi. Kianj.

Emba jiwanonj Jiisaswaa malekuya oosiro.

⁴³ Utama munj kenji kanonj batugianonj emba monj laligoro. Iinonj koinja gbani 12 kawaa so iima ji kiro laligoro. Iinonj selegalenj yonoo kawaga monenj hinaya kuuya siminj kuma mirianonj selegalenj kuuyanonj menj qeangowombaaajonj amamaagi. ⁴⁴ Emba kanonj Jiisaswaa gematanonj kema malekuyaa kiti susuya oosiroo iikanondeenj saya juguro.

⁴⁵ Jiisasnonj qisinj jero, “Morononj noosirija?” Kaenj jeroto, ejemba kuuyanonj ii qakoongji Piitononj ijoro, “Somatana, ejemba tuunjonj ologonj utama aonj kanj goosiriju.”

⁴⁶ Ijoro Jiisasnonj jero, “Qaago, monjonj noosiroo esunja monj keno mojenj.” ⁴⁷ Kaenj jero embanonj “Kania mokooloja,” menj jenenja ororo kanj Jiisaswaa batanonj siminj kuma jiaa kania ano oosirinj iikanondeenj qeangoroti, iikawaa kania asuganonj jero ejemba tuunj kuuyanonj mogi. ⁴⁸ Mogi Jiisasnonj kokaenj ijoro, “Borana, momalaariganonj mono menj qeangonj gonja. Saanonj uubonjononj kema.” Kianj.

Jiisasnonj Jairuswaa borata menj gbiliro.

⁴⁹ Qaa kaenj ijonj nano qamakooli miriwaa qaa galenja mirinongga monjonj welenj kanj Jairus ijoro, “Boraganonj komuja! Kawaaajonj mono boiwaa qaganonj lombo toroqenj mende amba.”

⁵⁰ Ijoroto, Jiisasnonj qaa ii moma qamakooli miriwaa qaa galenj kokaenj ijoro, “Toroko mende moba. Mono uumotoonj ama nii moma laarinj nona boraganonj qeangowaa.”

⁵¹ Kaenj ijonj iwaa mirinonj kema ejemba tosaanja onjomesaonj Piito, Jon, Jeims ano borawaa nemunmanja iigadeenj unuano iyanjiodeenj miri uutanonj ugi. ⁵² Ugi ejemba kuuyanonj jinjenj qama saama amburerenj megito, Jiisasnonj jero, “Iinonj mende komujato, gaonja eja. Kawaaajonj mono saa mesaowu.”

⁵³ Kaenj jero jononjsisi kaanja kolooro “Mono komuja!” qaa ii moma jomoma mugi. ⁵⁴ Jomoma mugito, bora ii borianonj menj qama ijoro, “Borana, mono waaba.” ⁵⁵ Kaenj ijoro kokoosuyanonj eleeno iikanondeenj waama nano. Nano nene mugi newaatiwaajonj jero. ⁵⁶ Nemunmanjanonj ii iima waliqorito, Jiisasnonj iwoi kolooroti, iikawaa bujuya monj jegi mobubotiwaajonj songo ama onono. Kianj.

9

Jiisasnoj gowokouruta 12 wasinj onono.

Mat 10.5-15; Maak 6.7-13

¹ Jiisasnoj gowokouruta 12 ii onono ajoroogi omejiilan kuuya konjoma onjombutiwaajonj ama ji wiji menj qeangowutiwaajonj ku-usunja esunmumuyawo onono. ² Ku-usunj onjoma kokaenj jenj wasinj onono, "Ono mono kema Anutuwaabentotombaa kania ejemba jenj asarinj onjoma ji ejemba menj qeangonj onjoma laligowu." ³ *Wasinj onjoma injjoro, "Ono kana kembutiwaajonj iwoi monj mende menj kembu, taa gbaru mende, geso mende, kana samonj mende ano soojaakota mende. Maleku samonja mendeto, motoonjo mewu.

⁴ "Kema mirinonj daenj daenj keubuti, mono iikanondeenj laligonj gawonj menj taonj ii mesaonj kana kembu. ⁵ Kema laligonj miri monjonj keugi mende koma horonj onjoma qaagia mende mogi telambelangia mono kokaenj jenj qendeema onjombu, 'Nono onjoo balononj kaniinj sububunj kana tambonananonj mokotaaji, ii mono qesaaniinj onjonganjanonj eleema kemebaa.' Kaenj jegi kaniagia solanja moma kotogi saanonj taonj ii mesaonj toroqen kembu."

⁶ Kaenj injjoro mesaonj kema gomanja gomanja liligonj miri so Oligaa Bunja jenj asarinj ji ejemba menj qeangonj onjoma laligogi. Kianj.

Herodnonj Jiisaswaajonj sisau ano.

Mat 14.1-12; Maak 6.14-29

⁷ *Iwoi kuuya kolooroti, iikawaa qabunayanonj seinj balonj bakayaa (Galili prowinswaa) kinj Herodwaa gejianonj kemero moro. Ejemba tosanonj kokaenj jegi, "Jon Oomulu ejanonj mono koomunonga waama laligoja." Kawaaajonj kinjonj qaawaa monjgama sisau ano. ⁸ Anoto, tosanonj jegi, "Elaijanonj mombo asuginj laligoja." Tosianonj toroqen jegi, "Gejatootoo eja walaga yonjooononga monjonj mono gbiliinj waama laligoja." ⁹ Kaenj jegito, kinj Herodnonj kokaenj jero, "Jon Oomulu eja ii niinonj jewe aroya kotogito, mombaa qaaya kaenj jegi mojenji, ii mono morononj?" Kaenj jenj Jiisas iimmbaaajonj kaparanj koma jejeromonjromo ano. Kianj.

Jiisasnoj eja 5,000 nene unuagiwo.

Mat 14.13-21; Maak 6.30-44; Jon 6.1-14

¹⁰ Wasiwasi eja aposol yonjononj Jiisaswaanonj eleema iwoi ama megiti, iikawaa sunduya kuuya ijogi. Ijogi unuama ejemba qenjaaro sombenjgia mesaonj taonj qata Betsaida kawaa kosianonj iyanggia siri gbamenjanonj laligowombaajonj kenji. ¹¹ Kengito, ejemba tuunj yonjononj ii moma Jiisas gematanonj otaanj kenji. Kema Jiisas-waanonj kagi koma horonj onjoma Anutu bentotombaa kania jenj asarinj ji ejemba menj qeangonj onono.

¹² Kaenj ama laligoro weenj jaaya tegonj kememmbaaajonj ano. Kaenj kolooro gowoko 12 yonjononj kanj Jiisas kokaenj ijogi, "Nono balonj gbamenja koi kanonj laligojoniwaajonj gii saanonj ejemba tuunj koi wasinj onjona gomanj miri kosere rama kenjuti, iikanonj kema eemiri ano nembanene mokoloowu."

¹³ Kaenj ijogito, kokaenj injjoro, "Onjononj mono onjonganjo ii nene unuagiwu." Kaenj injjoro meleengi, "Nono bered 5 ano sora woi iikayadeenj menj laligojoni. Kawaaajonj nomaenj ambonaga? Nono saanonj kema ejemba tuunj koi kuuya yonjoojoni nene sewanja mewonaga me?" ¹⁴ (Yonjononj

* 9:3: Luuk 10.4-11; Apo 13.51 * 9:7: Mat 16.14; Maak 8.28; Luuk 9.19

eja 5,000:baa so laligoju.)” Kaen meleengi gowokouruta kokaen injoro, “Onononj mono ejemba injijonj mendeema ononj tuunj so 50:waa so nene newombaaonj ajoroonj kamaanj rabu.”

¹⁵ Injijoro iikaen ama mendeema ononj ejemba kuuyanonj kamaanj tuunja tuunja rama kenji. ¹⁶ Rama kenji bered 5 ano sora woi ii menj Siwenonj uuro uro kotegoro. Kotuegonj bered motonj gowokouruta onono ejemba tuunj so mendeema batugianonj anji. ¹⁷ Batugianonj anji korebore nenj nenj timbiringogi. Nene kitia reemonja mesaogiti, ii gowoko yonononj menj kululuugi konde 12 kanonj kemenj saa qero. Kianj.

Piitononj Jiisaswaa kania jokolooro.

Mat 16.13-20; Maak 8.27-30

¹⁸ Kambanj mononj Jiisasnonj iyanodeenj gomanj mongenj qama kooliro gowokourutanonj iwo laligogi qisinj onoma kokaen injijoro, “Ejembanonj noojonj nomaen jenkeju? Nii moroga koloojenj?”

¹⁹ *Injijoro meleema kokaen jegi, “Tosianonj ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojan,’ jenkejuto, tosanonj ‘Gii Elaija koloojan,’ jenkeju ano tosanonj toroqenj kokaen jenkeju, ‘Gii gejatootoo eja walaga yonoononjga mononj koomunonjga waama laligojan.’”

²⁰ *Kaen jegi kokaen qisinj onono, “Ano onononj noojonj nomaen jeju? Nii moroga koloojenj?” Qisinj onono Piitononj meleema ijoro, “Gii Anutuwaanonj Hamoqqe Toya Kraist koloojan.” Kianj.

Jiisasnonj komumambaa qaaya jero.

Mat 16.20-28; Maak 8.30-9.1

²¹ Kaen qisinj onono kania asuganonj jegi mononj mobutiwaajonj songo kotakota ama onono. ²² Jiisasnonj jero, “Siwe gomambaa Eja honjanonj mono siimbobolo mamaga mobaa. Kantriwaa jotamemeya, jigo gawonj galen ano Kana qaawaa boi yonononj mono gema qen qegi komuwaa. Komunj weenj karonj koloooro koomunonjga waabaa.” Kianj.

Kraist otaawombaa sewanja.

²³ *Jiisasnonj ejemba kuuya ii qaa kokaen injijoro, “Mononj noo gemananonj notaanj kamambaaonj moji, iinonj mono iyanjaa uuselias siinj kombombanja bologa gema qero ‘Bunja gbilias menj kaja,’ jenj sisias megis siimbobolo ii bisimakeba. Ii maripoononj komuwaatiwaa so mokosingonj nii notaanj kawa.

²⁴ * “Mononj laaligoya iyanjaajonj anjonj koma iyanjaa jaajaa laligoji, iinonj mono laaligoya honja somonjgoro soowaa. Soowaato, mononj balombaa laaligoya noojonj ama qeleema togonj nombaat, iinonj mono laaligo honjaa kania mokoloonj kotiinj laligowaa.

²⁵ “Mononj balonja balonja iyonoo ilawoilaya kuuya koma hororo bunaja kendabororo utaa laaligoya menj soonj silemale laligonj komuro Anutunonj qaaya jenj tegoro gere sianonj kemenj unayanonj tiwilaaro mende sokombaa. Eshinaya iikanonj mono uukoisoro mende ama mubaa. Qaago totoonj!

²⁶ “Mononj noo qana ano Bunja qaana menj kamaanj anji, ii Siwe gomambaa Eja honjanonj kaanqadeenj iima tiwaa. Iinonj kanagenj Siwe gajoba toroya yonowo koi kamaagi iyonoononj, anjaa ano Manjaa asamararanga iima aaruwuya. Kambanj iikanonj eja me emba kaanja mono iima tiinj

* 9:19: Mat 14.1-2; Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8 * 9:20: Jon 6.68-69 * 9:23: Mat 10.38; Luuk 14.27 * 9:24: Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25

mubaa. ²⁷ Niinon qaa honja mon kokaen injjowe mobu: Koi nanjuti, onjo batugianonga tosianonj Anutuwaa bentotonjaa honjanonj koloowaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligonj koomuwaa siimboboloya mende mogi asugiro ii iibuya.” Kianj.

Jiisaswaa selianonj letono.

Mat 17.1-8; Maak 9.2-13

²⁸ *Qaa ii injjoro ween 8:waa so tegoro Jiisasnonj Piito, Jon ano Jeims unuama baanjanonj uma Anutu gama kooliro. ²⁹ Qama kooliro iikanonj jaasewanjaa kaitanianonj letoma qaata monj kolooro. Malekuyanonj tualalakota koloonj kokobilibiliawo asariro. ³⁰ Iikanondeenj iigi eja woinonj asuginj Jiisaswo qaa qaa amigi. Ii Mooses ano Elaija. ³¹ Asamararanj uutanonj asuginj Jiisaswo qaa kokaen aminj mogi, “Anutunonj Jiisas siimbobolo moma komuwaati-waajonj wasiro kamaanj uulanawo Jerusalem sitinonj keno arenj iikanonj honjowo koloodaborwaa.”

³² Kaen aminj mogito, Piitononj alawoita yorowo jaagianonj bimooro gaonj egi. Egito, gaononga uugia tooro jaagia uunj Jiisaswaa asamararanj ano eja woi iwo naniti, ii injiigi. ³³ Injiigi nama Jiisas mesaowotiwaajonj ani Piitononj Jiisas ijoro, “Somatanana, nonononj koi kanonj keraqeeangjo mojonj. Kawaajonj nonononj saanonj kuunj karoonj mewonja: Goojonj monj, Mooseswaajonj monj ano Elaijawaajonj monj.” Piitononj kaen ijoroto, iyanjaa qaayaa kania ii mende moma kotoro.

³⁴ Kaen jey nano kokolo monjonj kamaanj aonjanonj esuunj onono koosu uutanonj laligonj awawalinj jenengia ororo. ³⁵ *Jenengia ororo nanji koosu uutanongga qa aro monj kokaen kamaaro mogi, “Eja koi ii neenaa meranaga. Ii ejemba hamo qenj onjomambaajonj meweengonj mube. Mono iwaa qaaya moma laligowu.”

³⁶ Qa aro iikanonj kamaaro moma gowoko yonononj iikanondeenj uunj Jiisasnondeenj nano iigi. Baanjanonj iwoi iigiti, iikawaa bujuya ii kambanj iikanonj mende jey qaagia bogoro laligogi monjonj monj mende moro. Kianj.

Jiisasnonj ome otaaro meranonj qeangoro.

Mat 17.14-21; Maak 9.14-29

³⁷ Ej waagi Jiisasnonj gowokouruta karoonj yonowo baanjanongga kamaanj roganonj ejemba tuunjeleme injiigi. ³⁸ Injiigi ejemba tuunjonnga eja monjonj qama kokaen ijoro, “Boi, noo merana guanga koloojiwaajonj mono kanj ii iiba. Kawaajonj qama koolinj gonjenj. ³⁹ Moba, ome monjonj ii menduonjoro iikanondeenj qa gigilaaro utugonj muro wolaza hororo buutanongga kokopa kamaanjeja. Ome iikanonj horonj ureenj munj kambanj mamaga mende mesaonjeja. ⁴⁰ Kaen kolooro goo gowokouruga ome ii otaawutiwaajonj welema onjonjento, yonononj ii amamaaju.”

⁴¹ Kaen ijoro Jiisasnonj meleema munj jero, “Yei, balombaa ejemba yangisenj ano irinjiringiawo, niinonj mono kambanj dawo onjowo laligonj qatonj unjuwe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakemanja? Meraga mono wama koi kawao.”

⁴² Mera ii wama karo kambanj iikanonj kaanagadeenj omenonj mera utugonj orogonj muro wolaza hororo. Kaen kolooro, Jiisasnonj ome ii jey muro mesaoro mera menj qeangonj manja muro. ⁴³ Anutuwaa ku-usunja somatanonj kaen asugiro kuuyanonj ii iima newogia tegoro waliingogi. Kianj.

* 9:28: 2 Piito 1.17-18 * 9:35: Ais 42.1; Mat 3.17; 12.18; Maak 1.11; Luuk 3.22

Jiisasnoŋ koomuyaa Buŋa jero indij woi kolooro.

Mat 17.22-23; Maak 9.30-32

Jiisasnoŋ iwoi kuuya ii meroti, iikawaajoŋ ejemba kuuyanoŋ walinggogi Jiisasnoŋ kambaŋ iikanonŋ gowokouruta qaa kota kokaen injjoro, ⁴⁴ “Qaa koi mono geja ama mobu: Anutunoŋ Siwe gomambaa Eja honŋa ii balon ejemba sisiwerowerogiawo yoŋoo borogianoŋ ama muro kemebaa.” ⁴⁵ Qaa kota ii injjoroto, ii mende moma kotogi. Anutunoŋ ii koma tururo aasangoyanoŋ ero ii mende moma asarigi ano kania nomaen, ii qisiwombaaŋonŋ kokodundunŋ anŋi. Kianŋ.

Gowoko batugianoŋ moronoŋ uuta kolooja?

Mat 18.1-5; Maak 9.33-37

⁴⁶ *Gowoko nonoonoŋga ‘Moronoŋ uuta kolooja?’ jenŋ qaa ii romoŋgogi. ⁴⁷ Ii romoŋgogito, Jiisasnoŋ uuroromoŋgogia moma kotonŋ naamade melaa moŋ meŋ kooroŋanoŋ ano nano. ⁴⁸ *Nano kokaen injjoro, “Kuuya oŋoonoŋga moŋnoŋ kamaaŋqegeta konoga kolooji, iinoŋ mono uuta kolooja. Kawaajoŋ moŋnoŋ naamade koi noo qananonŋ mirianoŋ koma horonŋ kalaŋ kombaati, iinoŋ mono nii koma horonŋ nombaa. Moŋnoŋ nii koma horonŋ nombaati, iinoŋ wasiŋ nonoti, mono ii kaanŋagadeenŋ koma horonŋ mubaa.” Kianŋ.

Moŋnoŋ kerega qaago, iinoŋ mono alaga kolooja.

Maak 9.38-40

⁴⁹ Kambaŋ kanaŋ Jononŋ kanaŋ qaa kokaen ijoro, “Somatana, eja moŋnoŋ goo qanoŋ omejiilanŋ konjoma oŋono iiniŋ. Iinoŋ nonowo mende liliŋonŋ laligoŋiwaajoŋ nono ii qotogoŋ muninŋ.”

⁵⁰ Kaenŋ ijoroto, Jiisasnoŋ kokaen ijoro, “Ii mende qotogoŋ mubu. Moŋnoŋ mende qotogoŋ oŋomakeji, iinoŋ mono oŋoanŋgiaa arenŋonŋ laligoja. (Kawaajoŋ oŋo mono noo alauruna tosaanŋa ii anŋosisiri meŋ oŋombubo.)” Kianŋ.

Samaria gomaŋ moŋ yoŋonoŋ Jiisas gema qegi.

⁵¹ Jiisasnoŋ Siwenonŋ umambaajoŋ ano. Kawaa kambaŋa torijiwaajoŋ Jiisasnoŋ nama “Jerusalem sitinoŋ kemaŋa,” jenŋ jenŋ kotiŋ kanaŋ kanaanonŋ keno. ⁵² Kema qele waladeenŋ ano wala kengi. Kanaanonŋ kema laliŋonŋ Samaria prowinswaa gomaŋ moŋnoŋ keuma “Jiisas kawaatiwaajoŋ mozoqozojoŋ ambonŋatiwaajoŋ kajoŋ,” jegi. ⁵³ Jegito, Samaria yoŋonoŋ Juuda ano Jerusalem jejewili ama oŋomakegitiwaajoŋ Jiisasnoŋ “Nii Judia prowinsnoŋ Jerusalem jigo waagenŋ kemaŋa,” jerotiwaajoŋ miri anŋonŋ koma yeizozogia mende injjogi. ⁵⁴ *Kaenŋ anŋi gowokowoita Jeims ano Jon yorononŋ ii iima jeri, “Oo Ponŋ, sombinonŋga gere kamaanŋ oŋooro qaombuyaga, kaenŋ qama kooliwombaaŋonŋ mojaŋ me qaago?”

⁵⁵ Kaenŋ jerito, Jiisasnoŋ eleema temboma jenŋ orono. ⁵⁶ Kanoŋa toroqenŋ gomaŋ moŋnoŋ kengi. Kianŋ.

Jiisas otaawombaa mondomondo qaaya.

Mat 8.18-22

⁵⁷ Kanaanonŋ kengi eja moŋnoŋ kaŋ Jiisas ijoro, “Gii daenŋ daenŋ kemaati, niinoŋ mono iikanonŋ gii gotaanŋ kamaŋa.”

* 9:46: Luuk 22.24

* 9:48: Mat 10.40; Luuk 10.16; Jon 13.20

* 9:54: 2 Kin 1.9-16

58 Ii moma Jiisasnoj kokaen ijoro, “Duuyaa kasu yononon jamo diingianon egi kanakeewan koon yononon haigia men laligonkejuto, Siwe gomambaa Eja honanon mono daengen kema waja naa qembonon laarin haamo menaga?”

59 Jiisasnoj eja mombaajon ijoro, “Gii mono kan nii notaawa.” Ijoroto, kokaen meleeno, “Ponj, ii saanonto, mannanon komumambaaajon anja. Kawaaajon mono wala jena kema galen kombe komuro ronj kombego.”

60 Kaen meleenoto, Jiisasnoj qaaya meleema ijoro, “Mesaowa! Koomuya yononon qamogia koomuya ii saanon ronj kombuto, giinon mono kema Anutu bentotombaa kania jen asarin onjoma laligowa.”

61 *Mombo eja monjon kouma ijoro, “Ponj, niinon gii gotaamambaa siinj mojent, moba, gii saanon jena wala mirinon kema tinitosauruna yeizozogia jewego.”

62 Ijoroto, Jiisasnoj meleeno, “Monjon balon meenjangowaa kinon ii hoos gematanon somonjon borianon kinon maayanon men nano keno mombo eleema gematanon uuji, iinon mono Anutuwaabentotonon keuma gawonja mewaatiwaa so mende kolooja.” Kianj.

10

Jiisasnoj gowoko 72 wasinj onono kenji.

Mat 9.37-38; 10.7-16

1 Kawaa gematanon Ponjon gowoko tosaanja 72* ii meweengon onono. Anjo “Taoja taoja gomaña gomaña kemaña,” jen kanon woi woi metogon wala wasinj onono. 2 * “Wasinj onomaña,” jen kokaen injijoro mogi, “Anutuwaabawonon nene honja mamaga momogon ejato, ii men kululuuwombaaajon gawonj meme ejemba anana afaananon laligojon. Kawaaajon mono nene honja masuqeqetaa Ponja qama koolinj mugj gawonj meme ejemba wasinj onono honja men kululuuwu.

3 * “Onjo mono kembu. Mobu, lama yononon duuyaa kasu kawalia yonjo batugianon kemegi lugun injiwuboti, niinon onjo iikawaa tani kaanja wasinj onombe kembu. 4 * Onjo monen irimunj kasa me geso monj me kana esu ii mende menj kembu. Kema kananon ejemba injiima jenkelekele ama yeizozogia mende jewu.

5 “Kema miri monjonj uma wala kokaen injijowu, ‘Anutunonj mono miri koi kanonj luae qero bonjonj laligowu.’ 6 Kaen jegi monjonj luae angonj komambaa so kolooji eenj, luaegianonj mono iwaa qaganonj ubaato, monjonj ii mende angonj kombaati eenj, luaegianonj mono eleema onjoangiaa qagianonj ubaa. 7 * Miri ubuti, mono iikanondeenj laligonj gawonj mewu. Ejembanonj gawonj meme ejemba laaligogia nanggowutiwaa so kolooju. Kawaaajon yonononj nene ano apu onjombuti, ii mono newu. Miri tosonianonj lansanj mende ewu. Miri suenj mende kema kawu.

8 “Taoj iikanonj me iikanonj keugi koma horonj nene onjombuti, ii mono newu. 9 Nenj tosonianonj kanonj ji injiro ewuti, ii mono menj qeangonj onjombu. Kaen ama kokaen jegi mobu, ‘Anutuwaabentotonanonj mono kosere karo iikawaa uutanonj keubu.’ 10 * Kaen ambuto, taoj monjonj keugi gema unjuwuti, iikanonj mono maaketnonj me sombenonj kema kokaen jegi mobu,

* 9:61: 1 Kin 19.20 * 10:1: Tosianonj weengonj 70 jeju. Tosianonj 72 jeju. * 10:2: Mat 9.37-38

* 10:3: Mat 10.16 * 10:4: Mat 10.7-14; Maak 6.8-11; Luuk 9.3-5 * 10:7: 1 Kor 9.14; 1 Tim

11 ‘Nono onjo taonon kanin sububun iwoi kana tambonananon moko-taaji, ii mono riin konjoratinin onjoangiaanon eleema kemebaa. Kemebaato, qaa koi mono moma yagowu: Anutuwaa bentotonanon mono kosogianon asugija.’ 12 *Niinon kokaen injiowe mobu: Anutunon kamban somatanon gemasologengiaa irona meleeno taon iikawaa qaganon ubaati, so iikanon mono Sodom yonoo siimbobolo soya uugun toroqen onjombaa.”†

Jiisasnon taon 3 yonoojon ‘Yei wosobiri!’ jero.

Mat 11.20-24

13 **“Oo Korazin toya, niinon onoojon ‘Yei!’ jey saajen ano Betsaida toya, onoojon kaanagadeen ‘Yei!’ jey saajen. Niinon yonoonon kembe qaana jewe sostoniro angoletona ku-usunawo asugiroto, uugia kilen mende meleengi. Angoleta ii waba balonon Taia ano Saidon sitinon asuginagati een, iyononon mono kamban koriga uugia meleembombaajon kaisareya gendeema resanon lumu aon too arin saabuyaga.*

14 *“Saabuyagato, Anutunon kanagen Korazin ano Betsaida yonoo qaagia jey tegon irona meleeno siimbobolo mobuti, kamban somata iikanon ii mono Taia ano Saidon yonoo siimbobolo soya uugun mobuya. 15 *Ano Kaperneam toya, Anutunon onjo saanon metaama onono Siwe gomanon ubuyaga me qaago? Qaago totoon! Onjo mono koomuwaa senjon gomanon kemebuya.*

16 **“Monjon qaagia mobaati, iinon mono noo qaana mobaa. Monjon gema unuwaati, iinon mono nii gema nuwaato, monjon nii gema nuwaati, iinon wasin nonoti, mono ii gema qewaa.” Kian.*

Gowoko 72 yononon eleema aisoogi.

17 *Gowoko 72† yononon laligon eleema kan aisoon kokaen jegi, “Pon, nono goo qaganon omejiilan jey koton ononin yononon kaanagadeen qaanana baatanon kema togon kenji.”*

18 *Kaen jegi Jiisasnon meleeno, “Niinon Satan aagogi Siwenonga lugun oobili kaanja hagon kemero iibe. 19 *Mobu, niinon ku-usun onombe onjo saanon mokolen, soromaan, kuanquan ano kerenanaa esunmumuya jetawo kuuya riigi kamaaro haamo ambuya. Kawaajon iwoi monjon unun mizimizi mende mewaa.*

20 *“Kawaajon omejiilan yononon qaagia baatanon kenjuto, kilen onoonon korisoro wana ii iikawaajon mende aisoowu. Onoo qaagia Siwe gomanon oogi Anutuwa buknon eji, iikawaajon mono honombononga qaa aisoowu.” Kian.*

Jiisasnon aisoon Anutu mepeseero.

Mat 11.25-27; 13.16-17

21 *Kamban kanon Unja Toroyanon Jiisas inaan muro aisoon qaa kokaen jero, “Oo Amana, giinon Buja qaaga momakooto ejemba momo somata megiti, iyonoonon mesanjonato, ejemba merabora kaanja iyanjiaajon mogi poumapou kolooji, ii mono ii inisaana moma asariju. Kawaajon niinon Siwe gomambaa Ponja gii mepeseen gonjen. Oo Amana, gii geengo kaen koloowaatiwaajon mona sokono awaa koloojo.*

* **10:12:** Jen 19.24-28; Mat 10.15; 11.24 † **10:12:** Sodom yononon bologa kanjanawo men laligon uugia mende meleengi Anutunon gerenon kondeema onono. * **10:13:** Ais 23.1-18; Eze 26.1-28.26; Joel 3.4-8; Aam 1.9-10; Zek 9.2-4 * **10:15:** Ais 14.13-15 * **10:16:** Mat 10.40; Maak 9.37; Luuk 9.48; Jon 13.20 ‡ **10:17:** Tosianon weengon 70 jeju. Tosianon 72 jeju. * **10:19:** Ond 91.13

22 **“Amananonj mono iwoi kuuya jenj kotooro noo bunaga kolooro. Amananonj meriaa kania anodeenj moma yagoro monjonj ii mende moja. Kaanagadeenj monjonj Amayaa kania mende moma yagoro Merianondeenj ii moja ano ejemba meweengonj onjoma yonjoonj ii injisaambaati, iyonjononj mono Ama moma mubuya.”*

23 Jiisasnonj kaenj jenj gowokouruta yonjoononj eleema iyangiodeenj olonj kokaenj injjoro, “Daenj yonjononj onj iwoi ijuti, ii iima mono jaagiaajonj ama simbawonj koloowaga. 24 Iikawaa kania ii kokaenj: Niinonj qaa kokaenj injjowe mobu, Gejatootoo ejemba ano kinj eja ponj mamaganonj onj iwoi koi ijuti, ii iibombaaonj awelegonj laligogito, ii mende iigi. Onj qaa koi mojutu, iyonjononj ii mobombaaonj awelegonj laligogito, ii mende mogi.” Kianj.

Jojoponj qaa wana woi ii nomaenj?

Mat 22.34-40; Maak 12.28-31

25 *Kana qaawaa boi monjonj waama Jiisas timbi ama kokaenj qisijn muj ijoro, “Boi, niinonj mono nomaenj ama laaligo kombombanjanj tetegoya qaa bunjan qenj aowenaga?” 26 Ijoro Jiisasnonj kokaenj meleema qisiro, “Mooseswaa Kana qaanonj qaa nomaenj oogita eja? Iikawaa kania ii nomaenj?” 27 *Qisiro meleema jero, “‘Gii uugabaga, unjaga, ku-usungga ano roromonjgoga jumunjan iikanonj mono Ponj Anutuga jopagonj laligowa,’ ano ‘Geengga jopagonj aonkejanj, iikaanjadeenj mono ejemba kuuya jopagonj onjoma laligowa.’”

28 *Jero Jiisasnonj meleeno, “Dindinjan meleenanjan. Ii tenj koma laaligo kombombanjan bunjan koloowaga.” 29 Kaenj meleenoto, Kana qaawaa boinonj ‘Ii tenj koma solanjan koloowonj,’ kaenj romonjonj kaniaya qendeemambaaonj moma Jiisas ijoro, “Ejemba batugianonj laligonj koubeti, iyonjoononjanj mono morowaajonj jejanj? Nii mono moroga mende jopagonj mubenaga?”

Samaria ejanonj gbilibuurunj eja kiankomunj muro.

30 Kaenj jero Jiisasnonj meleema jero, “Eja monjonj Jerusalem siti mesaonj Jeriko gomanonj kemerj kananonj kikekakasililinj yonjo borogianonj kemero megii. Menj hina iwoiya wama opoya qetegonj gbilibuurunj qenj gilinj kenggi komumambaaonj ama ero. 31 Enj mambono jigo gawonj galerj monjonj kana iikayadeenj kema iima iima sisiriinj kana leegenjanj kema uugunj keno. 32 Keno mambono jigo gawonj eja (Liwait) monjonj iikanonj kouma iima kaanjadeenj iima sisiriinj uugunj keno. 33 *Kenoto, Samaria prowinswaa eja § monjonj kana iikayadeenj kema eroti, iikanonj keuma iima wosoya moma iima kobooro.

34 “Iima koboornj kosianonj kemerj wijia kele ano wain apuyanonj morinj esuuro. Wijia esuunj menj kobibiinj dongiya qaganonj ama wama qenjaaro ee mirinonj kema ama kalanj koma muro. 35 Kalanj koma muj enj waama umugawodeenj weenj woiwaa tawaya (Kina 20) unjuma qenjaaro miriwaa toya muj ijoro, ‘Eja koi mono kalanj koma muj laligona monen gonjenj, ii mende sokoma uuguwaati eenj, ii mono eleema kanj kanonj toronjenj gomanjan.’ 36 Eja karoonj kaniagia kaenj qendeengij. Eja kikekakasililinj yonjo borogianonj kemeroti, iwaa alia morononj kolooro? Yonjoononjanj morowaajonj mona, ii uukalenj muro?”

* 10:22: Jon 3.35; 10.15   * 10:25: Mat 22.35-40; Maak 12.28-34   * 10:27: Lew 19.18; Dut 6.5

* 10:28: Lew 18.5   * 10:33: 2 Hist 28.15   § 10:33: Juuda yonjononj Samaria ejemba jejewili ama onjoma laligogi.

³⁷ Qisiņ muro meleeno, “Kiaņkomuņ muroti, iinoņ.” Kiaņ meleeno Jiisasnoņ ijoro moro, “Gii mono kema kaanjiadeeņ ama laligowa.” Kiaņ.

Jiisasnoņ Marta Maria yorowo kusu raro.

³⁸ *Jiisasnoņ gowokouruta yoņowo kananoņ keņgi Poņgianoņ gomaņ moņnoņ keuro. Keuro emba moņ qata Marta iinoņ koma horoņ muro mirianoņ uro. ³⁹ Martawaa koga qata Maria laligoro. Iinoņ Poņ iima kosianoņ kamaaņ rama Buņa qaa jeroti, ii geja ama awutambaņa koma moro. ⁴⁰ Moroto, Martanoņ lombaņ gawonoņ hororo kema kaņ amaqama-maa ama Jiisaswaajoņ ijoro, “Poņ, konanoņ nomesaoro neenodeeņ welen gawoņ mewe mona sokonja me qaago? Kawaajoņ mono Maria jena kaņ ilaaņ nomba.”

⁴¹ Ijoro Poņnoņ meleema ijoro, “Marta Marta, gii iwoi kania kania kawaajoņ majakaka ano motoqoto moma koroboro laligoņ geriawo ama nanjaņ.

⁴² Kaeņ nanjanto, majakaka motooņgo moņ meņ meņ kotiiiniņ sokom-baa. Nono iwoi seiseiya kawaajoņ mende amamaajoņ. Marianoņ gosiņ uuwaa teeya meagoņ aomambaajoņ meweęgoņ simbawoņawo kolooja. Laaligowaa bakaya awaa ii moņnoņ moņ mende wambaa.” Kiaņ.

11

Jiisasnoņ qamakooliwaa kania kuma oņono.

Mat 6.9-13; 7.7-11

¹ Jiisasnoņ gomaņ moņnoņ qama kooliņ laligoro tegoro gowokouruta yoņoonoņga moņnoņ kokaeņ ijoro, “Poņ, Jon Oomulu ejanoņ gowokouruta qamakooliwaa kania kuma oņonoti, gii mono kaanjiadeeņ nono kuma nonomba.”

² Ijoro Jiisasnoņ kokaeņ inijoro, “Oņo mono qama kooliwonjeņ kokaeņ jewu:

Ama, geęngaa qaganoņ mono toroya ewa. Mono galę koma nonona bentotoņgaa hoņa koloowa. (Goo uusiņga Siwenoņ teņ komakejuti, ii mono namonoņ kaanagadeeņ koloowa.)

³ Gii mono weeņ so nembanene sonanoņ nonomba.

⁴ Tosianoņ siņgisoņgo ama nonoņgiti, nono kuuya iyoņoo siņgisoņgogia ii mesaoņoji eeņ, gii mono iikawaa so nonoonoņ siņgisoņgo soņgbama nonomba.

Aņgobatonoņ kamaaņ nunuwabotiwaajoņ mono aņgoņ koma nonoma Kileņaa Toyaa borianoņga metogoņ nonomba.”*

⁵ Jiisasnoņ toroqeņ kokaeņ inijoro, “Oņoonoņga moņnoņ gomantiijaa ruuņanoņ aliaa mirinoņ kema mindiiņ kokaeņ ijowaa, ‘Alana, bered karooņ nona kitia era meleema gomaņa. ⁶ Alana moņnoņ kananoņ laligoņ noonoņ kouro nenena qaagotiwaajoņ wagimambaajoņ moņganjeņ.’ ⁷ Kaeņ ijoro alianoņ miri uutanonņa kokaeņ meleema ijowaa, ‘Gii gaoņ gbili qeņ nonoņjaņ. Nii nagu koma qaqaņ suluwe meraboraaurunanoņ niwo tambomaeenana tamboma gaoņ ejoņ. Kawaajoņ waama ii gomambaajoņ amamaajeņ.’ ⁸ Kaeņ jewaato, niinoņ inijowe mobu: Miri toyanoņ alia koloojiwaajoņ ama mende waama mubaato, ii kileņ kaparaņ koma jeņ nanjiwaajoņ ii saanoņ waama qisiņiwaa so kuuya mubaa.

* **10:38:** Jon 11.1   * **11:4:** Tosianoņ qaa ii kokaeņ meleema jerkeju: kileņaonņa metogoņ nonomba.

⁹ “Niinon ijikawaa bakaya ii kokaen injjowe mobu: Mono Anutu qama kooliwu. Qama kooligi iwoi onjombaa. Anutuwaanon mono iwoiwaa boron men monjambu. Ii monjangi qendeen mokoloowuya. Nama nagunon qewu. Qegi nagu tama onjombaa. ¹⁰ Monjon Anutu qama koolinjeji, iinon mono iikawaa kitia bunja qen aowaa. Iwoiwaa monjamakeji, iinon mono iwoi mokoloowaa. Nagunon qenkejiwaaajon mono nagu horon mubaa.

¹¹ “Manjruna onjoonnga moronon kokaen koloaja: Merianon sorawaaajon qisiro kitianon qato mubaa ¹² me kuru kotaajon qisiro kuanjuan mubaa? ¹³ Kawaaajon onjo ejemba bologa kolooju ano kilen kalen awaa awaa ii meraboraurugia onjombaaajon mojuti een, Siwe Mannananon mono kalen nomaen anjon konaga? Iwaa uutaa nanamemenja ii nunuugun qaita mon koloaja. Kawaaajon Unja Toroyaaajon qama koolin qisin mubuti een, iinon mono siijanon Unja ii wasiro uugianon kemebaa.” Kian.

Jiisasnon ome yonoo esungia uugun qero kamaaja.

Mat 12.22-32; Maak 3.20-27

¹⁴ Omenon eja mon qaamuun men muro moto laligoro Jiisasnon omeja ii otaaro kouma keno neselanja lolooro mombo qaa jero. Qaa jero ejemba tuun yononon ii iima waliingogi. ¹⁵ *Waliingogito, yonoonnga tosanon kokaen jegi, “Iinon mono omejiilan yonoo ponja iimolan iwaa ku-usunon ome onjotaanjeja.”

¹⁶ *Kaen jegi tosanon Jiisas qaawaa timbinon horowombaaajon iijonjon kokaen qisigi, “Gii mono jen kotona sombinonga angoletu mon asugiro iibonja.” ¹⁷ Qisigito, iinon uu roromonjogia modaboron kokaen injjoro, “Kantri daen yonoo galenjurugianon batugianon angowowo ama jumbuti, iyononon mono tiwilaan aogi kantrigianon bolin saoyagadeen ewaa. Kaanagadeen miri mombaa kanageso yononon jumbuti, mirigianon mono qeqlalan ewaa.

¹⁸ “Mobu! Satambaa kanageso yononon kaanagadeen batugianon angowowo ama jumbuyagati een, iyononon mono galenkonjon gawongia mewombaaajon amamaagi ometotonjanon mono nomaen nanaga? Onjo noojon kokaen jeku: Iinon iimolambaa esunjon omejiilan onjotaanjeja. ¹⁹ Kaen jejuto, mobu, niinon iimolambaa esunjon omejiilan konjoma onjombayaga? Kawaaajon yononon mono qaagia honja me qaago, ii gosin jen tegowu.† ²⁰ Ii jen tegowuto, Anutuwa ku-usunanon noo boro susuna sololooro ome onjotaanjejen een, Anutuwa bentotonjanon mono onjoonon kan kuuja.

²¹ “Eja kotiga iimolan iinon‡ tiwo wasayawo goman miria agokayan kono esuhinayanon mono saanon ewaa. ²² Kaen ewaato, eja kotakota totoon Unja Toroya iinon lugun kan qen haamo ama mun tiwo wasaya qirinaaroti, ii kuuya tagon esuhinaya qengama men kema alauruta mendeema onjombaa.

²³ *“Monjon niwo mende laligoji, iinon mono qetegon nomakeja. Monjon ejemba noo qananon ajoroowutiwaaajon mende horon onjomaeki, iinon mono mendeema onjomaeki.” Kian.

* **11:15:** Mat 9.34; 10.25   * **11:16:** Mat 12.38; 16.1; Maak 8.11   † **11:19:** Iyangia sele galenjurugianon Anutuwa qata qama kilen ome ii iimolambaa ku-usunon konjoma onjoni niinon ii Anutuwa ku-usunon konjoma onjomaeki. Ororon mende nanjonjwaaajon moronon honja ano moronon qaa qolonmolongoya otaanjeji, ii ejembanon gosin jen tegowu.   ‡ **11:21:** Eja kotiga ii Satan.   * **11:23:** Maak 9.40

Omejiilanon eja uutanonj eleembombaajon kaparanj konju.

Mat 12.43-45

²⁴ “Omenonj eja uutanonja kouma balon qararanjonkonjanonj kema lanj liligonj laligonj haamo memambaajonj miri mongama monj mende mokolonj mojoya tiuro kokaenj jewaa, ‘Mirina mesaonj kajeni, iikanonj mono mombo eleemaŋa.’ ²⁵ Kaenj jenj eleema miria usuma menjereŋgoro eroti, ii kaanjiadeenj ero mokoloowaa. ²⁶ Kaenj mokolonj kema omejiilanj tosaŋa 7 unjuambaa. Omejiilanj 7 ii iyaŋa uugunj bologa totoonj koloouju. Iinonj ii unjuano kanj miri ii uma iikawaa uutanonj laligowuya. Kaenj kolooro eja iikawaa kania wala kilenjkilenj kolooroto, kanagenj bolidaborowaa.” Kianj.

Daenj yonononj simbawonjawo koloouju?

²⁷ Jiisasnonj qaa kaenj jenj laligoro ejemba tuunj batugianonja emba monjonj qama Jiisas kokaenj ijoro moro, “Kokona, embanonj koro ama menj goma aju guagiroti, niinonj iwaa mobe simbawonjawo koloouja.” ²⁸ Kaenj ijoroto, Jiisasnonj kokaenj meleeno, “Ii jejanto, niinonj kokaenj jemaŋa: Ejemba Anutuwaawaa qaawaajonj geja ama moma tenj koma koma gbilinjejuti, iyonononj mono simbawonjawo koloouju.” Kianj.

Boi tosanonj angoletowaajonj kaparanj koma welengi.

Maak 8.11-12; Mat 12.38-42

²⁹ *Ejemba tuunjonj ajoroogi somariiro Jiisasnonj toroqenj qaa kokaenj jero, “Ejemba kete namononj laligojuti, ii kanageso tuunj bologa. Yonononj Anutuwaawaa aiweseyaajonj kaparanj komakejuto, aiwese monj gejatootoo eja Joonawaanonj koloodabororo. Anutunonj aiwese morota monj mende ama onjombaa. ³⁰ *Qaa iikawaa kania ii kokaenj: Anutunonj wala eenjanonj Joonaa wasiro Niiniwe yonjoo batugianonj kema Anutuwaawaa aiweseya ano. Iikawaa so Siwe gomambaa Eja honjanonj kaanagadeenj ejemba tuunj kokawaa batugianonj asuginj uugia meleembutiwaajonj kuunj onjoma aiwesegiaga koloowaa.

³¹ *“Kaniagiaa kaisareya monj ii kokaenj: Anutunonj wala eenjanonj momakooto uuta somata ii kinj Solomon muro Saut waagengja kantri mombaa kwiin embanonj Solomombaa momakootoya momambaajonj siija moro. Siija moma namo goraayanonja waama kana koriga tintinj kanj laligonj Solomombaa momoya moro. Ii moroto, mobu, kambanj kokaamba niinonj batugianonj asuginj nama Anutuwaanonj momakooto uuta menj kajeni, ii Solomombaa momakootoya uuguja. Uugujato, onjo kilenj telambelanj ama noma tompsonj nangi mende sokonja.

“Kawaajonj Anutunonj kanagenj ejemba korebore horonj onjono qaagia jenj tegowaatiwaajonj jaayanonj keubuti, kambanj iikanonj Saut kantriwaa kwiin emba iikanonj mono kaanagadeenj keubaa. Iinonj ejemba tuunj somata koi nanjuti, onjowo ororonj koomunonja waama onjoo kooronjanonj motoonj nambaa. Motoonj nama qaa kokaenj onjoo selegianonj kuuwaa, ‘Onjo Jiisas telambelanj ama mugi Anutunonj ironja meleema onjono siimbobolo uuta mobuya.’ Iinonj kaenj injjoro silia gosinj onjoanjanonj gamugia mobuya.

³² *“Joonanonj Niiniwe ejemba batugianonj kema Anutuwaawaa qaanonj uugia kuuro moma iikanondeenj uugia meleenggito, mobu, niinonj batugianonj asuginj nama Joonawaawaa nanamemenja uugunj amakejenj. Kaenj amakejento, onjo kilenj telambelanj ama nomakeju.

* **11:29:** Mat 16.4; Maak 8.12 * **11:30:** Joonaa 3.4 * **11:31:** 1 Kinj 10.1-10; 2 Hist 9.1-12

* **11:32:** Joonaa 3.5

Kawaajon Niiniwe ejembanon jenteegowaa kamban somatanon ejemba tuun somata koi nanjuti, onowo ororon koomunonga waama onjo koorongianon motoon nambu. Motoon nama Niiniwe yononon qaa kokaen onjo selegianon kuuwu, 'Onjo Siwe gomambaa Eja hona telambelan ama mugi Anutunon irona meleema onono siimbobolo uuta mobuya.' Niiniwe yononon kaen jegi nanamemen-gianon onjoangiaa kaniagia injisaangi gamugia mobuya." Kian.

*Kiwa ii asasaga nonombaatiwaajon eja.
Mat 5.15; 6.22-23; Maak 4.21-23*

³³ * "Monjon lambe me kiwa ootirin kowi wanjonan me monjonon mende ambaato, ii mono kawaa dun raranon ambaa. Kaen ano tosanon miri uutanon ubombaajon mojuti, yononon iikawaa asasaga iima saanon ubu. ³⁴ Goo jaaga ii uu selegaa kiwaya kolooja. Kawaajon ji monjon jaaga mende men boliji een, iikanon mono toon asaridabororo Anutuwaasaganon saanon uuganon men asariro laaligoga kuuya asaganon laligowaa. Asaganon laligowaato, siin kombomban bologanon me iwoi monjon jaaga men bolin asasaga kojangiji een, iikanon selewaa laaligoga kaanagadeen men tiiro pangaman uutanon tintuan laligowaa.

³⁵ "Kaen kolooro moba, pangamanon uugaa asasaga kojangiro tiwabotiwaajon mono tooga moma galej men aowa. ³⁶ Kaen ana Anutuwaasaganon uuga kuuya sokono wanjonon mende tiiji een, goo seleganon mono kaanagadeen asombilibiliawo koloon jaasewanganon asarija. Kiwa somatanon seleganon kuun kokobilibiliawo men asarin gonji, laaligoga mono iikawaa so Anutuwaasaganon andaboron laligowaa." Kian.

*Uumelembaa selesele taniwaajon 'Yeil' jero indin 6 kolooro.
Mat 23.1-36; Maak 12.38-40; Luuk 20.45-47*

³⁷ Jiisasnon qaa ii jedabororo Farisii (Kana qaawaa kaparan-konkon) eja monjon kokaen jer koma horon muro, "Gii saanon noo mirinon uma nene newonja." Kaen jero kema uma nene nemambaajon raro. ³⁸ Wala boria mende songbama kamaan raroto, Farisii ejanon sili ii iima walingoro. ³⁹ Walingoro Ponjon kokaen ijoro, "Oo Farisii onjo mono onjon hamo qen aowombaajon qambi ano amanenewaa selia songbama yagonkejuto, onjoangiaa uugianon mono tilooja. Ii mono dogo, otoko ano nepaqepalo iikanon saa qero laligoju.

⁴⁰ "Oo onjo, uugia qaa. Monjon selia kuuya mokoloroti, iinon mono uuta kaanagadeen mokoloro me qaago? Onjo mono naambaajon uugia gawombaajon ataqtan anju? Ii mende sokonja. ⁴¹ Kawaajon iwoi qambi, amanenenon raji, ii mono kalengia ejemba wanaya onjombu. Kaen anggi Anutunon hamo qen onono onoonon iwoi kuuya mono soraaya ewaa." Kian.

⁴² * "Oo Farisii ejemba, lombo qagianon ubaatiwaajon mono gama wanjinjinjon 'Yeil' jejen. Onjo nembanene kuuya mendeema bakaya 10:nonga motoonggo Anutuwaasaganon bunja qenkeju. Dane, supe ano logoya kania kania ii kaanagadeen mendeema tenonga motoonggo ii Anutuwaasaganon bunja qenkeju. Nandun ii tororo amakejuto, Kana qaawaa kota wanja koi mono uugun mesaonkeju: Gii Anutu uu kononganon jopagon munkeba ano ejemba batugianon nanamemen dindina otaan laligowa. Qaa wanja ii mono

* 11:33: Mat 5.15; Maak 4.21; Luuk 8.16

* 11:42: Lew 27.30

kaparanj koma otaanj laligowu ano qaa melamelaa ii kaanagadeenj mende uuguj mesaowu.

43 “Oo Farisii, lombo qagianonj ubaatiwaajonj mono qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jejen. Onjo qamakooli mirinonj duj rara mutuyanonj jegenjegen rabombaa siina momakeju. Maaketnonj me kananonj ejemba injigi jolonjgia jewutiwaajonj momakeju. 44 Oo onjo, lombo qagianonj ubaatiwaajonj qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jejen. Onjo qasiri qagia qaa iikawaa so kolooju. Ejembanonj qamo moronjowo dakanonj eji, ii mende moma qagianonj lansanj riinj iwoi donqizizinjawo oosirinj tiloonkeju.” Kianj.

45 Jiisasnonj qaa kaenj jero Kana qaawaa boi yonjoonongga monjonj moma meleema kokaenj ijoro, “Boi, gii qaa kaenj jenj nono kaanagadeenj gamu qen nononjanj.”

46 Kaenj jeroto, Jiisasnonj qaa kokaenj jero, “Oo Kana qaawaa boi, onjoo qagianonj kaanagadeenj lombo ubaatiwaajonj qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jejen. Onjo qaawaa qaa jenj kotonj iikawaa qaqanj lombotawo ii ejemba qagianonj amago ama anjgi ii angowombaaonj bimoonj onono aonjoranjkejuto, onjooanjgio ii boro susugianonj boronja monj ilaanj onjombombaaonj wosomomogia monj mende enkeja.

47 “Oo onjo, lombo qagianonj ubaatiwaajonj mono qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jejen. Onjo gejatootoo ejemba yonjoo qasirinonj simenj kuunj menj menjerengonkejuto, onjooanjgiaa ambosakonjuru-gianonj mono ii unugi komugi. 48 Onjooanjgiaa ambosakonjurugianonj gejatootoo ejemba unugi komugi onjooanj iyonjoo qasirigianonj kuunj menj simenj menkeju. Kaenj menj iikanonj ambosakonjurugia yonjoo nanamembaaonj wambelaanj qaagia nanjonj jenj dangunu kaanja nanju.

49 “Kawaajonj Anutu, momakooto Toya iinonj kokaenj jeja, ‘Niinonj gejatootoo ejemba ano aposol wasinj onjombe onjooonj kawuya. Kagi iyonjooonjgga tosaanja ii unugi komuwuya ano tosaanja sisiwerowero ama onjombuya.’

50 “Anutunonj Siwe namo mokolonj oronoti, kambanj iikanonjadeenj kanainj gejatootoo ejemba unugi sagia molaagi kamaaroti, iikawaa sa ironja kuuya ii ejemba kete laligojuti, mono onjoo qagianonj uro siimbobolo mobuya. 51 *Aabelwaa sayanonj kamaaro iikanonjadeenj kanainj unuj kouma laligonj Zekaraia siimolonj alata ano jiwowonj jigo kowoga yoroobatugaranonj qegi saya kamaaro iikanonj tegoro. Niinonj qaa kokaenj injijowe mobu: Sagiaa ironjanonj mono ejemba kete laligojuti, onjoo qagianonj uro siimbobolo mobuya.

52 “Oo Kana qaawaa boi onjo, lombo qagianonj ubaatiwaajonj mono qama wanjinjingonj ‘Yei!’ jejen. Onjo Anutuwaawo momo mewombaa nagu kii meria ii ejemba unuama anjonj koma onjooakeju. Onjooanjgio iikawaa uutanonj mende keugi ano tosanonj iikawaa uutanonj keubombaaonj anjuti, onjooonj ii somonjonj anjonj koma onjooa laligogi.”

53 Jiisasnonj qaa kaenj jenj mesaonj keno Kana qaawaa boi ano Farisii yonjonj kanainj qaa geriawo jenj munj qaa kania kania jewaatiwaajonj mamaga qisinj mug. 54 Qisinj mug buutanonjgga qaa monj qiwitigoro iikanonj kokosiro qaawaa timbinonj horowombaaonj embonjgi. Kianj.

* 11:51: Jen 4.8; 2 Hist 24.20-21

12

Uumeleembaa selesele laaligowaa galeŋ meme qaa

Mat 10.26-27

¹ *Jiisasnoŋ qaaya jero kamban biiwianonŋ kanonŋ ejemba tausenŋ tausenŋ iwaanonŋ ajoroonŋ oloqologonŋ utaŋutama aonŋ nanŋi. Kaenŋ ama nanŋi kanaiŋ gowokouruta kokaenŋ injjoro, “Iwoi jegenŋ koi: Ono mono Farisii (Kana qaaŋwaa kaparanŋkonŋonŋ) yonoo uumeleembaa selesele nanamemengŋiaaŋonŋ galeŋgia mewu. Ii wosokondunŋ kaanŋa kolooja. Ii mende mesaowuti eenŋ, iikanonŋ mono yiist kaanŋa somariinŋ meŋ bolinŋ onjombaa.

² *“Ejembanonŋ iwoi ununŋ megi eji, ii kuuya mono kotunŋi asuganonŋ koloowaa. Kaanŋiadeenŋ qaa mesanŋgogi eji, ii kuuya mono injisaanŋi moma kotowuya. ³ Kawaajaonŋ onŋo mono qaagiaaŋonŋ galeŋ meŋ aonŋ laligowu. Ono qaa panŋgamanonŋ olonŋ jewuti, ii mono asasaganonŋ jegi mobu. Ono miri uutanonŋ wanŋonŋa monŋenŋ sanenonŋ geŋagianonŋ jewuti, ii mono sombenonŋ asuganonŋ jenŋ asariwu.” Kianŋ.

Morowaajaonŋ toroko moniŋ sokombaa.

Mat 10.28-31

⁴ “Alauruna niinonŋ onŋo kokaenŋ injjowe mobu: Tosianonŋ selegia qen komunŋ iikawaa gematanonŋ iwoi monŋ toroŋenŋ ambombaaŋonŋ amamaawuti, iyonooŋonŋ mono toroko mende moma laligowu. ⁵ Ii qaagoto, morowaajaonŋ toroko mogi sokombaati, niinonŋ ii qendeema onjomanŋa. Monŋ morononŋ ku-usunŋ meŋ unuro komugi riitama onjono gere sianonŋ kemebuti, iwaajaonŋ mono toroko moma laligowu. Onooŋonŋ qaa ii mombo jejenŋ: Iwaajaonŋ mono toroko moma laligowu.

⁶ “Tosianonŋ (arionŋ, wilisi) ⁵ ii toiya woinonŋ sewanŋa mewutiwaaŋonŋ amakejuto, Anutunonŋ iyonoononŋga motoonŋgowaajaonŋ mende duduro. ⁷ Anutunonŋ kalanŋ koma onjoma wanŋ jugia kuuya kaanŋagadeenŋ weenŋgodaboronŋ janŋgogia moja. Ejemba onoo sewanŋia ii wilisi mamaga unuugunŋ uuta kolooja. Kawaajaonŋ toroko mono mende moma laligowu.” Kianŋ.

Kraist jokoloowu me qakoombu?

Mat 10.32-33; 12.32; 10.19-20

⁸ “Niinonŋ qaa monŋ injjowe mobu: Monŋonŋ nii ejemba jaagianonŋ jokoloonŋ nombaati, Siwe gomambaa Eja honŋanonŋ mono kaanŋiadeenŋ ii Anutuŋwaa gajobauruta yonoo jaagianonŋ jokoloowaa. ⁹ Kaento, monŋonŋ nii ejemba jaagianonŋ qakooma nombaati, niinonŋ mono kaanŋiadeenŋ ii Anutuŋwaa gajobauruta yonoo jaagianonŋ qakoomanŋa.

¹⁰ * “Monŋonŋ Siwe gomambaa Eja honŋa qetama qaa jewaati, Anutunonŋ sinŋisongoya ii saanonŋ mesaowaato, monŋonŋ Unŋa Toroya mepaegowaati, iwaaw sinŋisongoya ii Anutunonŋ mende mesaowaa.

¹¹ * “Ejembanonŋ onŋo horonŋ qaa jakegianonŋ onjooŋi qamakooli miri-gianonŋ me kiap gawana ano kantria kantria yonoo eja ponŋ yonoo jaanonŋ nambutu, kambanŋ iikanonŋ qaagiaa kitia naa qaaga nomaeŋ meleema jewonŋati, iikawaa majakakaya mono mende mobu. ¹² Ii kokaembaajaonŋ: Ono qaa jewuti, ii Unŋa Toroyanonŋ aua iikanondeenŋ kuma onjono jewuya.” Kianŋ.

Eja otokoyaa sareqaa

* **12:1:** Mat 16.6; Maak 8.15   * **12:2:** Maak 4.22; Luuk 8.17   * **12:10:** Mat 12.32; Maak 3.29

* **12:11:** Mat 10.19-20; Maak 13.11; Luuk 21.14-15

13 Ejemba tuun batugianonga eja moŋŋon Jiisaswaa jero, “Boi, manŋaranon komuro gii mono danaa jena manŋaraanon borosamoya mendeema nomba.”

14 Kaen jeroto, Jiisasnon kokaen meleema muro, “Oo eja, moronon oro jenteeo togara koloomambaajon kuun nonota balongara mendeembe-naga?” 15 Kaen jen qaa kokaen toroqero, “Eshina tiwomalekugianon afaanagadeen me kelemaleen enagati een, kilen laaligogiaa kania ii iikanon mende eja. Laaligogia mende gosin monen esuhinanon mondowuti een, mono tiwilaawu. Kawaajon menjo mewombaa otoko (greed) kuyawaajon mono galengia menj laligowu.”

16 Kaen jen sareqaa moŋ kokaen injjoro, “Eja qaqaabunayawo moŋ laligoro. Iinon balonon nene gawonja mero toomorian somata kolooro. 17 Ii kolooro uutanon kokaen romonjon jero, ‘Noo kowi mirina ii melaada. Kawaajon dumun gesoya gesoya, amu tuunja tuunja, yagon boranja boranja ii mono dakanon menj kululuuwenaga? Mono nomaen amanamaen?’ 18 Kaen jen jero, ‘Mono kokaen amana: Nii kowi mirina kondeema kitianon kowi miri somasomata memana. Ii menj nene toomoriana ano esuhinana kuuya mono iikanon menj kululuuwe rabaa. 19 Kanon raro neenaajon kokaen jemaŋa: Oo gii simbawonjowo! Toomorianga mono afaana qaa en gonja. Kawaajon mono nene nen aison gbania gbania siiseweweya qaa haamo menj oson laligowa.’ 20 Kaen jeroto, Anutonon kokaen ijoro moro, ‘Oo gii, uuga qaa! Niinon kambanga ama jen tegon unja kokoosoga gomantiina kokanon guambe komuwaga. Komuna ilawoila kuuya bunja qen aon laligonati, ii mono morowaa bunya koloowaamaen?’

21 “Moŋŋon iyanajon tiwomaleku maa suan iwoi menj kululuunkejato, Anutuwa koorononon uuwaa toomoriana mende en muji, iwaajon mono lombo somata kaen koloowaa.” Kian.

Anutu moma laarinj majakaka mende mobu.

Mat 6.25-34

22 Jiisasnon gowokouruta kokaen injjoro, “Kaen koloowaato, niinon onjo kokaen injjowe mobu: Onjo balonon laligowutiwaa majakakaya ii kokaen jen mende mobu: Nono mono naa iwoiga menj newonaga ano naa iwoinon selenana esuwonaga? 23 Selegiawo laligojuti, iikanon iwoi honja kolooro opo selekopaanon mono iikawaa qerewenja koloaja. Jaagiawo laligojuti, iikanon iwoi honja kolooro nenenon mono iikawaa qerewenja koloaja.

24 “Mono aoa koon injiibu: Yoŋonon nene kota mende qosoma koro-roonkeju. Dumun honja mende koton kowi mirigianon mende menj kulu-luunkeju. Sii solongia ii qetegon (stua) nene mirinon mende amakeju ano Anutonon ii kilen unuaginjkeja. Ejemba onjo sewangia ii koon sewangia unuugun uma eja. Mono ii romonjogi kemba.

25 “Onoononga moŋŋon majakaka moma iikaana kanon namonon laligowaatiwaa kambana ii weenj motoonjowaa so menj toroqewaa me qaago? Ii qaago totoon!*

26 “Iwoi melaada kaana ambombaajon amamaawuti een, iwoi tosaana kuuyaajon mono nomaembaajon majakaka mobuyaga? 27 *Onjo mono japu jarin juraya akadangiawo ii injiibu: Yoŋonon opo surugiaajon beweso mende lonjbamakeju. Gawon iwoi tosaana mende menjkeju ano ii kilen

* 12:25: Tosianon kokaen meleema jeju: Onoononga moŋŋon majakaka moma iikaana kanon selia wan fiitwaa so toroqen menj korimambaajon amamaawaa. * 12:27: 1 Kirj 10.4-7; 2 Hist 9.3-6

kokaen injjowe mobu: Kin Solomonon goul silwaya qeragon malekuya asombilibiliawo mouma laligoroto, iwaa malekuya ii taalimba lein firind-uawaa so iimasiinjiinawo mende kolooro.

²⁸ “Japu jarin juraya toon ii kete namonon kosonananon raro woran kongi kamaaro gilij men kululuun kuugi jewaa. Ii kilen Anutunon juraya kaanja mon ii kaanjadeen awaagadeen menjerenngoykeja. Kawaajon iinon mono onjo kaanagadeen saanon esuun onjombaa. Onjo japu jarin jurayaa so mende koloouju. Anutunon kalan koma onjomambaajon moji, siija iikanon mono iwoi kuuya unjuugun uja. Oo ejemba, momalaarigianon mono naambaajon melaada koloouja?

²⁹ “Kaen kolooro onjo kaanagadeen laaligogiaajon majakaka mende mobu. Ii moma bimoon kokaen jewubo, ‘Nono mono naa nene apuga newonaga?’ Kaen jey uugia iikanon mende ama uukamakamaa koloon uugere mokoloowubo. ³⁰ Kantri so uumeleembaa gadokopa yononon iwoi kaanja kuuya bunja qer aowombaajon kaparan koma uugere amakeju. Ii amakejuto, onjo nene opo iwoiwaajon memeqemeaj men amamaajuti, Mangianon mono ii modaboroja. ³¹ Iikawaa uugereya mende ambuto, mono Anutuwaaw bentotonon keubombaajon kaparan komakebu. Uugia iikanon angi ero iinon mono galej koma onjoma iwoi kaanja ii kaanjadeen toroqen onjombaa.” Kianj.

Bujanana Siwenon me namonon men kululuunin sokonja?
Mat 6.19-21

³² “Oo noonon tuun melaada, Mangianon bentoton onjomambaajon moji-waajon mono toroko mende moma laligowu. ³³ Balombaa moner hinaya ii kaparan koma qeragowubo. Kawaajon iwoi en ononji, ii mono sewanajon ama moner horon bakaya ejemba wanaya kalengiaajon onjombu. Kaen angi qabunajia maa suan kaanja ii Siwe gomanon en sein mende qaombaa. Moner gesogia qaita mon ii Siwe gomanon mende boliwu. Gurej dumunjan ano yongoro meme yononon mono eu uma iwoi men boliwombaajon amamaawuya.

³⁴ “Iwoiwaajon akadamuya men mona uji, iikanon miri mongen ero giinon mono uuga kaanagadeen iikanon qokotaan laligowaga.” Kianj.

Uugbili laligon gawon megi sokombaa.

³⁵ * “Onjo mono Anutuwaaw gawon mewombaajon jojorin opo surugia somonon yagon akadamuajawo nama uugiaa kiwayanon ootirigi jero laligowu. ³⁶ *Ii kokawaa so: Miri toya mon ii ejemba maran (agomin aoo) lombanon kan aisoowombaajon horon mug kenno. Kanon kenno meraurutanon mirinon rama eleembaatiwaajon jaagianon seleenjen suun kisi-kasu jey kaparan koma mambonju. Mamboma laligogi iinon kambaan kanon me kanon kouma nagonon qenaga, yononon mono iikanondeen nagu horogi koubaa. Onjo mono mera iyonoo so koloon jojorin laligowu.

³⁷ “Pononon eleema karo gawon memeuruta tosonianon uugbili laligogi kaen mokoloon onjombaati, iyononon mono simbawonawo koloouju. Niinon qaa honja mon kokaen injjowe mobu: Iinon kouma ajoroon onjoma nene dunjon ano ragi nene unuagi mambaajon jojoron aon welen qer onjombaa. ³⁸ Iinon ruunjon me gomanj aworanjoro kanon eleeno tosonianon uugbili laligogi mokoloon onjombaati, iyononon mono simbawonawo koloouju.

* 12:35: Mat 25.1-13 * 12:36: Maak 13.34-36

39 **“Gbili laligowombaajon qaa koi mono saanon romongowu: goman-tiinɔ ano kikekakasililin ejanon naa kambanon me auanon kawaati, miri toyanon ii monagati een, iinon mono gbili laligon miria saanon galen mero qosoma umambaajon amamaawaa. 40 Ono ‘Siwe gomambaa Eja honjanon kamban kokaamba mende koubaa,’ jen romongowuti, iinon mono kamban iikanondeer koubaa. Kawaajon onjo kaanagadeer jorinj laligowu.”* Kian.

Gawon ejanon silemale laligon tiwilaaro.

Mat 24.45-51

41 Jiisasnon qaa kaen jero Piitonon qisiro, “Ponj, gii sareqaa koi ii nonoojon me ejemba tosaanɔ kuuya yonoojon kaangadeer jejan?”

42 Kaen qisiro Ponjon jero, “Gawon meme ejemba batugianon moronon tirin koton tosaanɔ unjuuguja? Tosianon zololonjon gawon mesaogi monjon momakooto awaawaa qaganon kaparan koma pondan menkeji, iinon mono simbawonɔwɔ kolooja. Miri toyanon nanamemenɔ gosin iima monjen kema miriaa ilawoilaya ii iwaa borianon ano galenɔ koloojaa. Galenɔ koloon welenqeuruta ijorotiwaa so kalan koma kamban dindijanon unjuaginkebaa. 43 Kaen kalan koma onoma laligoro toyanon eleema kan kaen iima ‘Mono simbawonɔwɔ koloojan!’ jewaa.

44 “Niinon qaa honɔ mon kokaen injjowe mobu: Toyanon simbawonɔwɔ ijon esuhinaya kuuyaa galenɔ kuun mubaa. 45 Kuun mubaato, gawon meme bibilokoya iinon uutanon romonjon kokaen jewaati een, ‘Ponnaa kaka kambananon koriga eja.’ Kaen jen kanain gawon meme ejembauruta unun ureen jejelomban ama aison apu kotiga nen uuta sooro enkalolon silemale ama laligowaa. 46 Kaen laligon kamban monjon Ponɔ koubati-waajon mende mambombaati, mono iikanondeer koubaa. Kambanajon imowamo ulumbulun laligoro mono aua iikanondeer kouma qen japalelen men mun jen koto qaaqootogo ejemba kaan gere sianon kemen siimbobolo mobaa.

47 “Gawon meme monjon Ponnaa uusiina moma yagoroto, qaa arenɔ ijorotiwaa so joronqoron mende men aon gawonɔ men laligoroti, Ponanon iikawaa ironɔ jero somonjon oolinon indin mamaga qeyayagon qewuya.

48 Kaen qewuyato, gawon meme eja monjon Ponnaa uusiina mende moma yagon iwoi ama mero ironɔ saanon jegi oolinon qewutiwaa so koloji, Ponjon iikawaa ironɔ jero afaanɔ qewuya. Anutunon mombaajon iwoi mamaga muroti, iinon mono ii men seiro honɔ mamaga koloowaatiwaajon mambombaa. Anutunon mombaajon iwoiwaa waroga seiseiya muroti, iinon mono ii men seiro honɔ seiseiya kolooro meleema mubaatiwaajon qisiwaa.” Kian.

Jiisasnon gere bolan men kamaaro deeno.

Mat 10.34-36

49 “Niinon namonon gere ama uulangowe jen kema kawaatiwaajon kamaawe uusiina mono iikawaa bolananon jedaborowaatiwaajon eja.

50 *Ejato, ii ‘Gere ama uulangomanɔ,’ jewe siimbobolo mamaga jon koworo kaanɔ ii noo qanonɔ uma turun nomambaajon ambaa. Anutunon iikaanɔ kanon mulu qaita mon men nombaa. Oo nii konjilin somata moma laligowe mulu men nono iikanon tegowaa. 51 Kokaen romongowubo: Jiisasnon luae qemambaajon ama namonon kamaaro. Niinon kokaen injjowe mobu: Niinon luae qemambaajon qaagoto, noojon ama juma deengi bon jawo koloowaa.

* 12:39: Mat 24.43-44 * 12:50: Maak 10.38

⁵² “Ii kokaembaajon jejer: Noo Buja qaananon ejemba uugia kuuro meleengitiwaajon kambañ kokaamba kanain kokaen koloowaa: Miri mombaa uitanon ejemba 5 yononon batugianon angowowo ama jumbuya. Leegen karon yononon woi yorowo angowowo angi leegen woi yoronon karon yonowo deendeen ama laligowuya. ⁵³ *Manjera yoronon juma kerekere ani nemumbora yoronon riiatama aori enaroyanon enaroya qe-tama aon deembaota.” Kianj.

Kambañ laligojoni, ii moma gosiwu.

Mat 16.2-3

⁵⁴ Jiisasnon toroqen ejemba tuun ii kokaen injjoro, “Ween kemekemetanon goman bulugon koosu umun kono onjo ii iima iikanondeen ‘Kon kawaa,’ jenkeju. Kaen jegi kon kawaa. ⁵⁵ Saut waagennga haamo giliro iima moma kokaen jenkeju, ‘Goman geriawo koloowaa.’ Kaen jegi iikawaa so koloowaa. ⁵⁶ Oo uumeleembaa ejemba seleseleya, onjo sombin namowaa tanigara iima kon weembaa kanagara saanon gosinkejuto, kambañ koi laligojoni, iikawaa kania mende gosin moma kotogi mende sokonja.” Kianj.

Angowowogia mindingogi solananiwaa.

Mat 5.25-26

⁵⁷ “Onjo ‘Twei dindina ii nomaen ambona,’ jen kawaa kania ii nomaembaajon ama onjoangio mende gosin jen tegonkeju? Ii mende sokonja. ⁵⁸ Kereganon seleganon qaa ama qaa jakeyanon horon gomambaajon ano jenteego galembaanon kema kana nemunanon iikanon mono kaparan koma uumotoonjo ama qaagara jen solananiwao. Kaen mende ambaoti een, kereganon saanon ororaan gonon (jas, majistreit) jenteego toyaa jaanon keuna moma jero opotorowaa borianon kemena kapuare mirinon goombabo. ⁵⁹ Niinon kokaen jewe moba, Gii kanon tawaga kuuya ambaatiwaa so osin rabaga. Toiyaga konoga kaanagadeen andaboronjo mono wantaaga men kamaawaga.” Kianj.

13

Uugia meleemba me komun tiwilaawu.

¹ Kambañ iikanondeen tosianon kouma Jiisas sundu kokaen ijogi moro, “Galili ejemba tosianon Jerusalem jigolonon siimolon oogi gawana Pailotonon jero kawali galenurutanon kanon uma unun komugi sagia kamaan lama bulmakao sagiawo melokanjij ero.”

² Kaen jegi meleema kokaen injjoro, “Onjo iikawaajon kokaen romongowubo: Galili ejemba yononon Galili ejemba tosaana kuuya unjuugun singisonjo ama laligogitiwaajon siimbobolo ii mogi. ³ Kaen qaagoto, niinon kokaen injjowe mobu: Onjo uugia mende meleembuti een, onjo kuuyanon mono kaanagadeen tiwilaadaborowu. ⁴ Me goman qata Siloam kanon miri koriga monjon kamaan koma ejemba 18 turun onono komugiti, onjo iyonoojon kokaen romongowubo: Yononon Jerusalem kanageso tosaana kuuya unjuugun singisonjo ama qaagiawo laligogi. ⁵ Qaagoto, niinon kokaen injjowe mobu: Onjo uugia mende meleembuti een, onjo kuuyanon mono kaanagadeen tiwilaadaborowuya.” Kianj.

Muli gere gorosonaa sareqaa

⁶ Jiisasnon sareqaa mon kokaen jero, “Eja monjon muli gere komoro gawonjon kouma nano kawaa honja mongamambaajon kenoto, mon

* 12:53: Mai 7.6

mende mokolooro. ⁷ Mende mokoloon gawon galenaajon jero, 'Moba, niinon muli gere kokawaa hona gbani karoombaa so kan monyambeto, mon mende mokoloowe. Kawaajon ii mono naambaajon toroqer namowaa kelega een horowabo. Kawaajon ii mono koma gilina kema.' ⁸ Toyanon kaen jeroto, galenon meleema ijoro moro, 'Oo eja ponja, ii saanon mesaona gbani koi mombo namba. Niinon kamba biiwianon kokaamba kanon kinonon namo oson qidigon isombason ama liligowe kelegawo koloowaa. ⁹ Niinon kaen ambe gbani gematanon iikawaa hona saanon koloonaga. Ii mende koloowaati een, ii saanon komba.' " Kian.

Jiisasnon Sabat kendonon emba mon men qeangoro.

¹⁰ Jiisasnon Sabat kendonon qamakooli miri monon uma Buja qaa kuma onono. ¹¹ Kanon emba mon raro. Omenon gbani 18 kawaa so men loorin muro gemata miligoro qetereembaajon amamaan rama laligoro. ¹² Jiisasnon emba ii iima oono karo kokaen ijoro, "Emba, isinabisina jiganon mono gomesaoro awaa koloajan." ¹³ Kaen jen boria wananon ano iikanondeen qetereen Anutu mepeseen muro.

¹⁴ *Mepeseen muroto, Jiisasnon Sabat kendonon emba ii men qeangoroti, qamakooli miriwaa galenanon ii iima kawaajon moro boliro qaa kanain ejemba tuun yonoonon jero, "Gawon memewaa kamba 6 eji, iikanon mono kan men qeangon onombaatiwaaajon jewu. Ii Sabat kendonon qaago."

¹⁵ Kaen jeroto, Ponon meleema kokaen jero, "Oo uumeleemba selesese ejemba, onjo kuuya bulmakao ejiaga me donyigiaga ii Sabat kendonon mirinon isama unyaji apunon kema nenkeju me qaago? Onoonon monon ii mende anjon koma onomakeja. ¹⁶ Mobu! Emba koi kanon Aabrahambaa gbiliga kolooro Satanon somonon muro gbani 18:baa so laligoro niinon kasia ii Sabat kendonon isambe sokoma ononja me qaago?" ¹⁷ Kaen jero tuarenjenuruta kuuya yononon gamugia mogi ano ejemba tuun kuuya yononon angoletto damuyawo meroti, ii kuuya iima moma aisoogi. Kian.

Nejon kotaa sareqaa

Mat 13.31-32, 34; Maak 4.30-32

¹⁸ Jiisasnon sareqaa mon kokaen jero, "Anutuwa bentotonaa kania ii nomaen? Ii naamombo so ambenaga? ¹⁹ Ii nejon kotaa so kokaen koloaja: Eja monon ii men gawonon kema komoro waama somariin gere kolooro. Gere kolooro kanakeewan koonja koonja yononon haigia gere iikawaa borianon anji." Kian.

Yiistwaa sareqaa

Mat 13.33

²⁰ Jiisasnon mombo sareqaa mon kokaen jero, "Anutuwa bentotonaa ii naa iwoiwo so ambenaga? ²¹ Ii yiist me flaua men somasomariiwaa so kokaen koloaja: Emba monon 'Bered oomanja,' jen yiist men flaua konde karoon kanon mindirin melenqeleen ama ano rama korebore somariiro." Kian.

Mono nagu gonjonon janjarin riin keubu.

Mat 7.13-14, 21-23

²² Jiisasnon kema taonja taonja ano gomanja gomanja kanon Buja qaa kuma onoma kema laligon Jerusalem sitinon baager keno. ²³ Keno monon

* **13:14:** Eks 20.9-10; Dut 5.13-14

kokaen qisin muro, “Poŋ, uugia meleengi Anutunon hamo qen onono letombuti, ii ejemba afaangoya me nomaen?” Qisin muro kokaen injjoro,

²⁴ “Ono mono nagu gonjonanon keubombaajon janjarin riin aonjowu. Niinon kokaen injjowe mobu: Ejemba mamaganon Anutuwaabentoton uutanon keubombaajon batogowuto, ii amamaawuya. ²⁵ Kanagen miri toyanon waama nagu konogo onjo kamban iikanon kanain seleeŋen nama nagunon qen kokaen jewuya, ‘Poŋ, mono nagu horon nonomba.’ Kaen jegi meleema kokaen injjowaa, ‘Nii mende moma onjonjen. Onjo daanƙaya, ii mende mojen.’ ²⁶ Kaen injjoro onjo iikanondeen kanain kokaen jewuya, ‘Nononon mono giwo ainjolon rama nene nenin. Giinon mono liligon nonoo sombenon Buŋa kuma nonona.’ ²⁷ *Kaen jewuyato, iinon qaa kokaen injjowaa, ‘Onjo mono dakaya, nii mende moma onjonjen. Kawaajon kokaen injjowe mobu: Bologna meme kuuya, onjo mono nomesaon togowu.’

²⁸ **“Togogi iikanon Aabraham, Aisak, Jeikob ano gejatootoo ejemba kuuya yonjonon Anutuwaabentoton uutanon nanngi injibuto, onjoangia hagon onjonji seleeŋen nambuya. Kaniagia kaen mokolon sama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya. ²⁹ Ejembaya ejembaya ii ween koutanonga ano kemekemetanonga ano leelee Noot Saut iikanon kan Anutuwaabentotonon keuma duŋ raga men nemanene nen korisoro ama laligowuya. ³⁰ *Kaen laligowuto, mobu! Konoga yonjononga tosanon mutuya koloowuya ano mutuya yonjononga tosanon konoga koloowuya.” Kian.

Kin Herodnon kasu soona kawa so koloja.

Mat 23:37-39

³¹ Kamban iikanondeen Farisii (Kana qaawaa kaparanƙonƙon) tosanon Jiisasaanon kan kokaen jegi, “Kin Herodnon guro komuwaatiwaaajon moja. Kawaajon mono goman koi mesaon kemba.”

³² Jegi kokaen meleema onono, “Onjo mono duuyaa kasu soona ii kokaen jegi moba, ‘Moba! Niinon kete ano woran ome onjotaamaŋa ano ji ejemba men qeangon onjoma laligomaŋa. Kemaŋati, indigen mono iikanon keuma gawona metogomaŋa.’ ³³ “Gejatootoo ejemba seiseiya ii Jerusalem sitinon ungi komugi. Goman tosanon mende toroqen ungi komunkeju, iikawaa tanitani eja iijen. Kawaajon niinon kete ano woran indigen kana kema laligomaŋa. Jerusalem keube nugi komumaŋati een, mono iyonjonon kaiyakagiaga ii toroqen ambu.” Kian.

Jiisanon Jerusalem sitiwaaajon saaro.

Mat 23:37-39

³⁴ Jiisanon jero, “Oo Jerusalem Jerusalem, onjo gejatootoo ejemba ungi komugi Anutunon ejemba wasin onono onjonon kankejuti, ii jamonon ungi komunkeju. Kuru nemunanon mearuruta engana baatanon ama kojojon onjomakeji, niinon iikawaa so kambana kambana goo kanagesouruga suŋgon kololon onjomabaajon moma laligoweto, onjo ii togon laligon kougi. ³⁵ *Mobu! ‘Anutunon mono jigo mirigia gema qero saoyagadeen ewaa.’ Kaen ewaato, niinon kokaen injjowe mobu, Onjo nii mombo mende niibuyato, kanagen kamban men kan kuuro iikanon niima kokaen jewuya, ‘Pomaa qatanon kan nononji, Anutunon mono ii kotuegon muba.’ Kian.”

* **13:27:** Ond 6.8 * **13:28:** Mat 22.13; 25.30 * **13:28:** Mat 8.11-12 * **13:30:** Mat 19.30; 20.16; Maak 10.31 * **13:35:** Ond 118.26; Jer 22.5

14

Jiisasnoj ji eja monj menj qeangoro.

¹ Jiisasnoj Sabat kendoj monjonj Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonoo jotamemeya mombaa mirianonj uma nene nero. Nej raro tosianonj galen menj itiigi. ² Iikanonj iwaa jaasewanjonj ji eja monj kana boria apunonj ologonj somariiro raro. ³ Jiisasnoj ii iima kanainj Kana qaawaa boi ano Farisii ii qisij onoma kokaen jero, “Sabat kendononj eja menj qeangonj munj iikaanja kanonj Kana qaa uuguwonja me qaago?”

⁴ Kaen jeroto, yonjononj goronj qenj ragi. Ragi borianonj eja ii oosirinj menj qeangonj wasiro keno. ⁵ *Keno kokaen injjoro, “Onoononga mombaanonj mera me bulmakao eja ii Sabat kendononj apu ronjonj kemebaati eenj, ii mono uulanjowo horogi koubaa. Morononj ii mende hororo kounaga?” ⁶ Kaen qisij onono kawaa kitia meleembombaa bimoonj qaagia bogoro ragi. Kianj.

Jiisasnoj sele menj-uu ii qetano.

⁷ Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) ejanonj ejemba nenewaajonj koma horonj ononoti, iyonjononj dunj jaayanonj eu metogonj ragiti, Jiisasnoj ii iima kawaajonj sareqaa monj kokaen injjoro, ⁸ * “Monjonj gii maranj (agominj aoao) lombambaanonj koma horonj gono iikanonj kema dunj jegenja mende menj raba. Kaenj ambagati eenj, tosaanja koma horonj ononoti, iyonjononjga monjonj gii guugunj qabunajawo koloowabo.

⁹ “Iinonj kouro lombanj toyanonj goononj kanj kokaen jenaga, ‘Gii dunj koi mesaona uuta iinonj raba.’ Kaenj jewaati eenj, gii mono waama baatanonj emu kamaanj dunj menj rama gamuga senjombo mobabo. ¹⁰ Kaenj qaagoto, monjonj koma horonj gombaati, gii saanonj dunj siminjononj emu kema raba. Kaenj rana lombanj toyanonj kouma giima jewaa, ‘Alana, gii saanonj kanj dunj jegenjononj eu kema raba’. Kaenj jero giinonj ejemba giwo rama nene nejuti, mono kuuya iyonjoo jaagianonj qabunajawo koloowaa. ¹¹ * ‘Ii kokaembaajonja: Iyangiaa uugia menj ubuti, Anutunonj ii kuuya menj kamaanj onjombaa. Monjonj iyanja uuta menj kamaawaati, Anutunonj mono ii menj uma mubaa.”

¹² Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) ejanonj ejemba koma horonj onono lombanonj ragi Jiisasnoj lombanj toya eleema iima kokaen ijoro, “Gii weembaa me gomantiinjaa lombanj monj oonj iikanonj geengaa alauruga me daremunjuruga ii mende koma horonj onjomba. Tinitosauruga me miri ejemba qabunajagiawo ii mende koma horonj onjomba. Kaaanja lombambaajonj koma horonj ononoti, ii kaanjiadeenj koma horonj goma tosaga ii metogonj gonjgi tegowaa. Kaenj ambaati eenj, Anutunonj mono iikawaa tawaya mende gombaa.

¹³ “Kaenj qaagoto, lombanj mozozonjonj oowagati, gii mono ejemba kamaanjqeqeta ii koma horonj onjomba. Ejemba wanaya, lokonj ano jaagoo koloojuti, mono ii onjona sokombaa. ¹⁴ Ii koma horonj onjona yonjononj tosa metogonj gombambaajonj amamaagi gii iikawaajonj simbawonjowo koloonj laligowaa. Tosagia ii eenj ero laligona solanja yonjononj koomunonjga waagi kambanj iikanonj Anutunonj anjo ii goojonj metogonj gombaa.” Kianj.

Lombanj ano mondomondo qaa jenj togogi.

Mat 22.1-10

* **14:5:** Mat 12.11   * **14:8:** Gba 25.6-7   * **14:11:** Mat 23.12; Luuk 18.14

¹⁵ Jiisasnonj kaenj jero nene nej raji yonoononjga monnonj ii moma kokaenj ijoro, “Monnonj Anutuwaa bentotonj uutanonj keuma nene nej rabaati, niinonj iwaajonj simbawonjgawo jejey.”

¹⁶ Kaenj ijoro kokaenj meleeno, “Eja monnonj gomantiinjaa lombanj somata mozozonjonj oonj ejemba mamaga horonj onjonji kawutiwaaajonj jero. ¹⁷ Lombanj kambaaja kanj kuuro welenqeqeya monj wasiro koma horonj onjomambaajonj ijoroti, iinonj yonoononj kema jero mogi, ‘Twei kuuya mozozonjgodaboronij eja. Kawaajonj mono saanonj kawu.’ ¹⁸ Kaenj injijoroto, ii moma yonononj korebore kanainj iwoi tosonianj mondonj togogi. Eja mutuyanonj jero, ‘Nii molalenj monj sewanja mewetiwaajonj iikanonj kema iimambaajonj mojenj. Iikanonj somonjonj nonja. Kawaajonj saanonj kema ijona mende moma bolinj nomba.’ ¹⁹ Eja monnonj jero, ‘Nii bulmakao eja 10 sewanjgia meweti, ii qaaganonj somonjgowe kinonj horogi kema gawonj batogonj menjanjomana. Iikanonj somonjonj nonjiwaaajonj saanonj ijona mende moma bolinj nomba.’ ²⁰ Monnonj toroqenj kokaenj jero, ‘Nii emba woranda koi sewanja mewetiwaajonj kamambaajonj amamaajenj.’

²¹ “Kaenj jegi welenqeqenonj eleema eja ponja buju ii ijoro. Ijoro moma uuta gere jero welenqeqeya kokaenj jeyj kotonj muro, ‘Gii mono alanzanj genjaaro sombenonj ano kananonj kema ejemba kamaanjqeqeta, wanaya, kana borogia riiriita, jaagoo ano lokonj ejemba ii mono unjuana lombanj miri uutanonj koi kawu.’ ²² Jeyj kotonj murotiwaa so andaboronj kanj kokaenj ijoro, ‘Ponjna, jeyj kotonj nonjanjiwaa so anjento, dunj tintinja mombo kaanjadienj raja.’

²³ “Kaenj ijoro eja ponnonj jero, ‘Gii mono roonjqeqe ano kuungianonj kema ejemba rama kenjuti, ii kaparanj koma kuuj onjona lombanj miri uutanonj kouma saa qewu. ²⁴ Niinonj kokaenj injijowe mobu: Ejemba wala koma horonj onjomambaajonj jeweti, iyonoononjga monnonj noo lombanonj mende kouma nembanene nej naanja mobaa.’” Kianj.

Jiisaswaa gowoko laaligowaa kania

Mat 10.37-38

²⁵ Jiisasnonj keno ejemba tuunjelembe yonononj otaanj kenjgi eleema kokaenj injijoro, ²⁶ **“Monnonj niwo kanj laligomanjenj nii gogoraagenj ama noma nemunjana, embameria, daremunja, naambeeta ano iyanjaa laaligoya kaanagadeenj jegenj ama jopagonkjeji, iinonj mono noo gowokona koloomambaajonj amamaawaa. ²⁷ *Sisigia megij monnonj nii notaanj simbobolo moma maripoonnj komumambaajonj mende jojoriwaati, iinonj mono noo gowokona koloomambaajonj amamaawaa.*

²⁸ “Onoononjga monnonj miri korija memambaajonj moji eenj, iinonj mono wala kamaanj rama monenja miri medaborowaatiwaa so kolooja me qaagoti, iikawaa kania gosinj iima kotowaa. ²⁹ Kaenj mende ama miri tandoya komoma medaboromambaajonj kotikotiiya mende enj muro mesaoro eenj nano ejemba kuuya ii iima kanainj jeyj mepaqepae ama mububo. ³⁰ Kaenj ama munj kokaenj jewubo, ‘Eja ii kanainj miria meroto, ii medaboromambaajonj mende kotiitiro.’ Iikawaa so gii Jiisas otaawaa me qaagoti, ii tororo gosinj moma kotowa.” Kianj.

³¹ Jiisasnonj qaa ii toroqenj kokaenj jero, “Kaanagadeenj kinj eja ponj monnonj kinj mombo aronj qenj ‘Manja qewonja,’ jeyj nomaenj ambaa? Iinonj uulanawogadeenj kere mende ama mubaato, wala jawinjuruta horonj onjono

* 14:26: Mat 10.37 * 14:27: Mat 10.38; 16.24; Maak 8.34; Luuk 9.23

ajoroon rama gambanmamban qaa kokaen amin mobuya, ‘Ananaanon ejaurunana 10,000 laligojon ano leegen kereurunana ii 20,000 laligoju. Eja ponjianon ii unuama kagi injiima saanon kotiinj unuwoja me qaago?’³² ‘Mende kotiiwoja,’ jewuti een, iinon kere kinjon koriganon karo iikanondeen jotamemeuruta wasinj onono iwaanon kema luae qewombaa-
 jon gejanono amin mobuya. ³³ Kaanagadeen onjoononga monjon iwoi kuya en muji, ii jegenja ambaati, iinon mono noo gowokona koloomambaa-
 jon amamaawaa. Kawaajon mono niiga jegenja noonji sokombaa.” Kianj.

Sii naanja qaa ii iwoi omaya totooj.

Mat 5.13; Maak 9.50

³⁴ “Sii ii awaa koloojato, siija mesaowaati een, ii mono nomaen meag-
 oninj mombo siinjawo koloonaga? ³⁵ Kikisi omaya ii balon kelegawo
 kolooawaatiwaa-
 jon men kululuun isombason amakejonto, sii naanja qaa
 ii iwoi mombaa-
 jon mende sokombaa. Qaago! Ii mono een namonon
 gilini-
 jen keme-
 en toontoon ewaa. (Gii kaanagadeen noo gowokona koloon
 batuyanon koton nomesaowagati een, mono iwoi omaya koloo-
 waga.) Monjon gejiawo laligoji een, iinon mono qaa ii moma kotowa.” Kianj.

15

Lamanon soorotiwaa sareqaa

Mat 18.12-14

¹ *Takis tiliqili ama megiti ano singisonjo ejemba tosaanja ii jaa-
 soongoyanon Jiisaswaa Buja qaaya mobombaa-
 jon kagi. ² Kaen kagito,
 Farisii ano Kana qaawaa boi yononon Jiisaswaa-
 jon uugia boliro njindinj-
 njundurur qaa kokaen jegi, “Eja kanon singisonjo
 ejemba unuama yonowo
 rama nene neja.” ³ Kaen jegitiwaa-
 jon Jiisasnon sareqaa mon kokaen injoro,
⁴ “Onjoononga mombaa lamauruta 100 laligogi
 yonjoononga monjon
 soon jinjaun keno toyanon nomaen ambaa? Iinon
 mono 99 ii balon qararan-
 konkonon onomesaon kema motoonjo
 jinjaun kenoti, iikawaajon
 mongama kema laligon mokolooro tegowaa. ⁵ Mokoloon
 uu-
 koisoro ama sawinanon ama bosima kawaa. ⁶ Mirinon
 kan alauruta ano tosaanja kosere
 laligojuti, ii onjoono ajoroogi kokaen
 injiowaa, ‘Lamana sooroti, ii mokolo-
 o-
 o-
 jatiwaa-
 jon mono kagi niwo korisoro ambona’ ⁷ Niinon
 kokaen injiow mobu: Iikawaa so
 singisonjo eja motoonjonon uuta
 meleembaati, iwaajon Siwe
 gomanon korisoro somata koloo-
 waa. Ejemba 99 iyangiaa
 jaagianon solanja dindinja koloon
 uugia meleembombaa-
 jon mende moma laligojuti,
 iyonjoonon korisoro kaanja mende
 koloo-
 waa.” Kianj.

Money kota soorotiwaa sareqaa

⁸ “Kaanagadeen emba monjon silwa monej kota 10
 men laligoro yonjoononga
 motoonjonon keme-
 jen sooro nomaen ambaa? Iinon
 mono kiwa ootirin kaparan
 koma miri usuma mon-
 gambaa. Mon-
 gama laligon mokolooro
 tegowaa. ⁹ Ii mokoloon emba
 alauruta ano emba tosaanja
 kosere laligojuti, ii onjoono
 ajoroogi kokaen injiowaa,
 ‘Noonon silwa monej kota
 motoonjonon sooroti, ii
 mokolo-
 o-
 o-
 jatiwaa-
 jon mono kagi niwo korisoro
 ambona.’ ¹⁰ Iikawaa so
 niinon kokaen injiow
 mobu: Singisonjo ejemba
 monjon uuta meleeno
 Anutu-
 waa gajobauruta yononon
 iwaajon korisoro uuta
 ambuya.” Kianj.

Qewolon ejanon uunjonjan ama uuta meleeno.

*

11 Jiisasnoŋ toroqen kokaen jero, “Eja mombaa merawoita woi laligori. 12 Koganoŋ maŋaajoŋ kokaen ijoro, ‘Amana, gii mono monen esuhinaga mendeema bakaya nomba.’ Kaen ijoro maŋgaranon ilawoilaya kuuya sogaranon mendeema orono. 13 Ii orono meria melaanon goman boria woi karoon laligon hina iwoiya kuuya ii kololoon meŋ kantri moŋgen keno. Iikanon kema iyanaa jaajaa kana somata emba yoŋowo bao kasu kaan pangaman laaligo laligon monen hinaya gilidabororo.

14 “Twei kuuya gilidabororo bodi somata koloon balon kuuya ii sokono. Iinon kambaŋ kanon kanain tapekokoro koloon memeqemean ama ama-maaro. 15 Amamaan kantri iikawaa toya mombaanon kema gawombaajon qisij muro wasiro iwaa bao sopanon kemeŋ bao galengiaga laligoro.

16 Iikanon laligoro bao yoŋonoŋ sako kota negi iima ‘Saanon ii newe tomena sokonaga,’ jeroto, ii kaanagadeen moŋnoŋ mende muro.

17 “Kaen laligon uuta tooro kokaen jero, ‘Maŋnaa gawon ejemba naa afaana yoŋonoŋ gawon megi sewana onono nene neŋ timbiringon laligojuto, niinon kokanon koŋkorara bodi laligon komumambaajon anjen. 18 Nii mono waama maŋnaanon eleema kema kokaen ijoman, ‘Ama, nii siŋgisonggo ama iikanon gii ano Siwe Toya qaagara qotogon qagara meŋ boliwe. 19 Kawaajon giinon mombo noojon ‘Merana,’ jewagatiwaa so mende koloojen. Gii saanon jena welenqeqega moŋ koloomaŋ.’

20 “Kaen jeŋ waama maŋnaanon keno. Kema miri dodowiro maŋnanon korikori endu nama iiro karo bata pororogoro iima koboon esunagadeen qiqigon kema kema aroyanon giliro kemero buuta kitoŋ neŋ ‘Merana, oowe oowe!’ jero. 21 Kaen anoto, merianon ijoro, ‘Maŋna, nii siŋgisonggo ama iikanon gii ano Siwe Toya qaagara qotogon qagara meŋ boliwe. Kawaajon giinon mombo noojon ‘Merana,’ jewagatiwaa so mende koloojen.’

22 “Kaen ijoro maŋnanon iikanondeen welenqeqeuruta kokaen injjoro, ‘Ono mono uulanawo maleku akadamyawo moŋ meŋ kan mouma mubu. Ilawage aroyanon koma menjerenon muŋ kana esu kanianon mouma mubu. 23 Kaanagadeen sopanon kema bulmakao donja kelegawo moŋ meŋ kan qen oogi neŋ korisoro ambona. 24 Merana koi komuŋ tagoroti, iinon mono mombo gbiliŋ kaja. Iinon mono soorogo Anutunon mombo mokoloooro asugija.’ Kaen injjoro kanain korisoro angi.

25 “Korisoro angitto, datanon gawonon laligon eleema miri dodowin kanon rii gbawe qama oron aisoogiti, iikawaa otona moro. 26 Ii moma welen mera moŋ qaro karo ‘Ii nomaembaajon anju?’ jeŋ qisij muro. 27 Qisij muro kokaen ijoro, ‘Koganoŋ luluuŋkota eleema karo maŋnanon ii mombo analiŋ ba koma muŋ iikawaajon injjoro bulmakao donja kelegawo qen oon aisoju.’

28 “Kaen ijoro irina soono mirinon umambaajon togoro. Togoroto, maŋnanon ii moma seleenjen kamaan uuluae qaa bonjonanon jeŋ meŋ looriŋ muro. 29 Meŋ looriŋ muroto, iinon meleema kokaen ijoro, ‘Maŋna, niinon gbani mamaga welenqa qen laligon jenkootoga kambaŋ moŋnoŋ mende uugun laligoweto, kilen giinon kambaŋ moŋnoŋ meme (nonin) melaa moŋ alauruna yoŋowo korisoro ambombaajon mende nona.

30 Mende nonato, meraga koi kanon kana somata emba yoŋowo laligon monen hinaga tiwilaan kouro giinon mono iwaaajon ama injjona bulmakao donja kelegawo qen oju.’

31 “Ijoro maŋnanon kokaen meleema jero, ‘Merana, gii kambaŋ so neenawo laligonkejan. Kawaajon neenaa bujana kuuya ii mono goo

bunaga kaangadeen kolooja. ³² Kaangadeen koloojato, koga koi kanon komun tagoroto, mombo gbiliŋ eleema kaja. Iinon soodabororoto, Anutunon ii mombo mokolooja. Kawaajon keteda koi nene korisoro anin sokonja.’” Kian.

16

Eshina galeŋ tiliqiliawowaa sareqaa

¹ Jiisasnon gowokouruta qaa mon kokaen injjoro mogi, “Eja qabunayawo mombaa esuhina galeŋa mon laligoro. Tosianon kan eja qabunayawo ii qaa kiisan ijogi, ‘Iinon goonon monen hinaga kondeema tondu gilin laligoja.’” ² Ii moma galeŋ ii jero karo jen muro, ‘Nii goojon bunja bologa jegi mojen. Gii noo miri ano esuhinana mombo galeŋ kombagatiwaa so mende koloojan. Kawaajon ii nomaen galeŋ koma laligona, iikawaa lopoya jen asariŋ nomba.’” ³ Kaen jero uutanon kokaen romongoro, ‘Miri toyanon galeŋkonkon gawona nuano nomaen amanamaen? Esuŋna mende sokonjiwaaajon balon osomambaajon amamaajen ano jejewelenwelen eja laligomambaajon gamuna mojen.’” ⁴ Iinon galeŋkonkon gawona nuambaati, niinon kamban iikanon nomaen ambe tosianon mirigianon koma horon kalan koma nombuyaga? Ahaa! Kana mon romongojen.’”

⁵ “Kaen jen ejemba toyanon tosa ama ononoti, ii kuuya anja anja horon onono kagi. Mutuyanon karo ii kokaen ijoro, ‘Tonaanon tosa goonon dawi eja?’” ⁶ Kaen qisiro jero, ‘Oil dram 100 mewe.’ Kaen jero kokaen meleeno, ‘Gii tosa papiaga men koi rama uulanawo utegon 50 oona ewa.’” ⁷ Kaen jen eja mon qisiri muro, ‘Ano gii? Goonon tosa dawi eja?’ Qisiro kokaen jero, ‘Wiit flaua ii 21,000 kilogram mewe.’ Kaen jero ijoro, ‘Gii tosa papiaga men iikanon 16,800 kilogram kaen oona ewa.’”

⁸ “Kaen kolooro miri toyanon moma jenqeeŋgo qaa kokaen jero, ‘Galenanon tiliqili qaganon iwoi anoti, ii momakooto awaa qendeenja.’” Pon Jiisasnon sundu kaen jen toroqen jero, “Panŋamambaa nanamemen otaŋkejuti, iyonoo momakootogia ii ejemba tosaŋa kete laligojuti, ii tiliqili ama onombutiwaa so ejato, Anutuwaa asasaganon laligojuti, yonoo momakootogia ii iikawaa baatanon kolooja.

⁹ “Kawaajon kokaen jewe mogi: Tosianon balombaa monen hinanon ejemba tiligon onomakejuto, ononon mono iikanon men alaurugia mokolon onombu. Ii mokolon ononŋi balombaa iwoinon qaombaati, Anutunon mono kamban iikanon koma horon onono laaligo kombombanŋaa gomanon keuma tetegoya qaa laligowu.

¹⁰ “Mononon iwoi melaada men kaparan koma tororo galeŋ konji, iinon mono iwoi somata kaanagadeen tororo galeŋ kombaa. Mononon iwoi melaada galeŋ koma gijigaju anji, iinon mono iwoi somata ii kaanagadeen galeŋ kombaatiiwaaajon jenin gijigaju ambaa. ¹¹ Balombaa monen hinaya borogianon anŋi ii pondan mende galeŋ konŋi honja mende kolooroti een, mononon mono iwoi bunaya uuta honja ii borogianon mende ambaa. ¹² Ono tosaŋa yonoonon iwoi ii pondan mende galeŋ konŋi honja mende kolooroti een, ononŋiaa uugiaa bunja honja ii moronon mon ononaga?”

¹³ *“(Welenqeeqen mononon pon woi welen qen oromambaajon ama maankeja. Mononon kaen amambaajon moji, iinon mono mon kazi ama mun mon uutanon jopagowaa. Mombaanon qokotaan mon jejewili ama

* 16:13: Mat 6.24

mubaa. Kawaajon ononon Anutu ano monen hina ii mindirin welen qen orombombaajon amamaawu.” Kian.

Monembaa uugere ambubotiwaa qambarmamban qaa

Mat 11.12-13; 5.31-32; Maak 10.11-12

¹⁴ Farisii (Kana qaawaa kaparanjonon) yononon monembaa naan mama en onono laligogitiwaaajon Jiisasnon qaa kuuya ii jeroti, ii moma jaa kuma mepaegon mug. ¹⁵ Mepaegon mugi kokaen injjoro, “Farisii ononon mono ejemba jaagianon solan kaana qendeema onombombaajon geriawo amakejuto, Anutunon uugiaa kania moma kotodaboroja. Ejemba jaagianon iwoi mombaajon mug uuta kolooji, ii Anutunon iiro arokuukuuyawo koloonkeja.

¹⁶ * “Bentotombaa kania ii Mooseswaanon Kana qaanon ano gejatootoo ejemba yonoo Buju Terenon oogi weengon laligon waanin Jonon asugin hona asuganon injisaano. Kamban iikanon kanain qaa ii jen sein Anutuwa bentotonon keubutiwaaajon ejemba uugia kuunkejon. Ejemba kuuyanon mono janjarin riin kaparan koma bentoton iikawaa uutanon keubombaajon amakeju. ¹⁷ * Siwe balonon goron qewaotiwaa so anjaoto, Kana qaawaa tere jimbolana motoonjo ii kamban mongen mende totoon aliwaa. Kian.

¹⁸ * “Eja monon embia mesaon emba mon mewaati, iinon mono olonkalu ambaa. Eja monon emba loyanon mesaoroti, ii mewaati, iinon mono kaanagadeen olonkalu ambaa.” Kian.

Eja qaqabunayawo ano Lazarus

¹⁹ “Eja qabunayawo mon laligoro. Iinon opo maleku nezongbala osoga akadamuyawo mouma laligon kamban so nenkorisoro ama siiseweweya qaa laligoro. ²⁰ Kaen laligoro, iwa miri naguya kosianon eja wanaya mon qata Lazarus en laligoro. Wiji nombonon selia so koma raro. ²¹ Wosoya ano gbadonon en eja pon qerewenaa nene dunnonga nene kera remona kamaaro ii nemambaajon moro. Moma ero kasu yononon kouma wiji nombon bojon laligori.

²² “Kaen laligon wanaya iinon komuro. Komuro Siwe gajoba yononon wama uma oyanboyan gomanon anji Aabrahambaa kooronon raro. Eja qabunayawo iinon kaanadeen komuro ron kongi. ²³ Ron kongi koomuwaa senjon gomanon kemero jen sorogoro siimbobolo somata moma uuro uro Lazarus Aabrahambaa kooronon koriganon endu raro iriuro. ²⁴ Iriima silama qama jero, ‘Oo amana Abraham, mono wosoga moma nomba. Nii gere bolanon nooro kokanon konajilin uuta moma nanjen. Kawaajon mono Lazarus wasina kema koso susuyanon apunon qeesan kan neselananon moriro olomoowa.’

²⁵ “Kaen jeroto, Abrahamnon meleeno, ‘Merana, mono koi romongona keno. Giinon namonon laaligo korisoroyawo mono laligona tegoroto, Lazarusnon namonon laaligoya qenjenmanjen ama laligoro. Kaen laligoro, kamban kokaamba ulunkolen ama munin rajato, giinon siimbobolo moma konajilin qaganon nanjan. ²⁶ Kaen laligojon ano torogon kokaen jejen: Anutunon nono ano onjo batunananon mendeema jawo ama kotiuro eja. Kawaajon tosanon jawo qisigon nonoononga onoonon koubombaajon mobuyaga, ii mono amamaawuya. Kaanagadeen leegen endu laligojuti, ononon kaanagadeen nonoonon koubombaajon osiwuya.’ ²⁷ Kaen jero

kokaen ijoro, ‘Amana, kaen kolooro kokaen welema gonjen: Giinonj mono Lazarus wasina mannaa mirinonj kema. ²⁸ Miri iikanonj daremunuruna 5 laligojuti, iyonononj kaanjadeen senjonj gomanj koi kanonj kamaanj siimbobolo somata mobubo. Kawaajonj mono jena kema gejatootoo qaa injjoro mobu.’

²⁹ “Kaen welenoto, Aabrahamnonj jero, ‘Qaago! Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoononj Buju Tere ii yonoo bunaga eja. Qaa ii mono geja ama mobu!’ ³⁰ Kaen jero kokaen jero, ‘Oo ama Aabraham, kaen qaagoto, koomuya nonoononga monnonj yonoononj kenagati eenj, yonononj mono uugia melembuyaga.’ ³¹ Jero Aabrahamnonj kokaen ijoro, ‘Yonononj Mooses ano gejatootoo ejemba yonoo qaawaajonj geja mende anjuti eenj, kaanjadeen koomuya nonoononga monnonj waama qaa jenagati eenj, iyonononj mono kilenj Anutu mende moma laarinj mubuyaga.’” Kianj.

17

Singisongwaa kongoro mono qotogowu.

Mat 18.6-7, 21-22; Maak 9.42

¹ Jiisasnonj gowokouruta qaa kokaen injjoro, “Bologaa siipatitanonj mono afaanjkota koloonjeja. Monnonj siipatiti anjonj komambaajonj amaankejato, monj morononj tosaanja kongoro ama onono singisonggo ambuti, iwaajonj mono terenjonj ‘Yei!’ qama wanjinjinjojen. Siimbobolo uutanonj mono iwaa qaganonj ubaa. ² Iinonj ejemba melaa iyonoononga monj kongoro ama muro singisonggo ambaati, eja iikanonj mono lombo uuta mokoloowaa. Anutunonj lombo iikawaa ironja nomaenj muro soyanonj koloonaga? Kemunj kowonjinj aroyanonj somonjonj kowe biuwianonj giligi kemenagati, iikanonj mono afaanjkota koloonaga.

³ “Kawaajonj mono onjoangia galengia menj aonj laligowu. Alaga monnonj singisonggo anji, ii mono jenj mindinjonj muba. Jenj mindinjonj muna moma bolinj aonj wosoya mobaati eenj, gii mono singisonggoya mesaonj muba. ⁴ Weenj mombaa uutanonj singisonggo 7 ama bolinj goma ambenja 7 goononj eleema kokaen jewaa, ‘Alana, nii singisonggo anjenywaajonj moma bolinj aojenj.’ Kaenj jewaati eenj, gii mono singisonggoya ii mesaonj muba.” Kaenj.

Momalaariwaa honja ii ku-usujawo.

Mat 17.20; 21.21; Maak 11.23

⁵ Aposol yonononj Pombaajonj jegi, “Momalaarinana mono toroqen menj kotiiwa.” ⁶ Kaenj jegi Ponjonj meleeno, “Momalaarigiala honja ii nejonj kotaa so enagati eenj, onjonj saanonj numuzu gere* koi kawaajonj kokaen menj kotowuyaga, ‘Gii mono tiigawo joloma waama lugunj kowononj kemen geengga komoma aonj namba.’ Kaenj jenj moma laarigi gere iikanonj mono qaagia tenj kombaa.” Kianj.

Welenqeqe awaa ii nomaenj?

⁷ “Onoononga mombaa gawonj ejanonj bulmakao menj gawononj kema kinonj hororo balonj mosombaa me lama galengiaga laligowaa. Laligonj mirinonj kouro iikanonj toyanonj kokaen jero mobaa me qaago, ‘Gii mono mirinonj kouma rama nenega newa.’ ⁸ Kaenj qaago! Iinonj mono kokaen jewaa: ‘Gii mono apu arinj meagonj aonj gomantiinaga nenena oonj ama

* **17:3:** Mat 18.15 * **17:6:** Jiisasnonj mulberi gere monj qendeeno. Gere ii numuzu kaanaga, kota kowororo kota kaanja neneyaga.

nona nemaŋa. Kawaa gematanonj geengaa nenega onj newa.’ ⁹ Kaen jen kotonj muro gawonj eĵianonj jerotiwaa so gawonja medabororo sokono galejanonj kawaajonj mepeseenj mubaa me qaago? Qaago! ¹⁰ Onjo kanagia ii kaanĵadeenj eja. Galeŋĵianonj iwoi kuuya jen kotonj onjonoti, onjo ii andaboronj kanonj mono kokaen jewu, ‘Nono gawonj eĵemba toonja laligojonj. Galenananonj iwoiwaajonj jeroti, mono iigadeenj menj kajonjwaajonj mepemepesee monjgambobaajonj amamaajonj.’” Kianj.

Jiisasnonj eja 10 selegia menj solanjaniro.

¹¹ Jiisasnonj Jerusalem sitinonj kemambaajonj Galili ano Samaria prowins woi yoroo batugaranonj kana eroti, iikanonj keno. ¹² Kananonj kema gomaj monjonj keuro eja 10 selegia manimbayawo yonjononj mokoloonj iima korikori endu nanĵi. ¹³ Nama kotakota qama silama jegi, “Somatanana Jiisas, mono kiankomunj nonomba!”

¹⁴ *Qama jegi inĵiima kokaen inĵijoro mogi, “Onjo mono jigo gawonj galen yonjononj kema selegia qendeema onjombu.” Kaen inĵijoro tenj koma kanaanonj kenĵi selegianonj iikanonj solanjanin awaa kolooro. ¹⁵ Awaa kolooroto, 10 yonjononĵa monjonj selia solanjaniro iima eleema kanj Anutu kotakotagadeenj qama mepeseero. ¹⁶ Mepeseenj Jiisaswaa kanaanonj kemenj usugonj siminj kuma ‘Dangĵisen!’ jero. Eja ii Samaria eĵaga. Juuda yonjononj Samaria prowinswaa eĵemba yonjojonj mogi kamaanjqeqeta kolooro laligogi.

¹⁷ Dangĵisenj jero Jiisasnonj meleema ijoro, “Ii saanonj anjanto, eja kuuya 10 onjo selegianonj mono solanjanidabororo me? Eja 9 yonjononj mono daen laligoju? ¹⁸ Eja wabaya giinonj geengodeenj eleema kanj Anutu mepesejanto, eja 9 yonjononj mono kema lolomoninj kenju.” ¹⁹ Kaen jen kokaen ijoro moro, “Momalaariganonj mono menj qeangjonj gonja. Kawaaajonj saanonj waama kema.” Kianj.

Anutuwaa bentotonja ii nomaenj koloowaa?

Mat 24.23-28, 37-41

²⁰ Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonjononj Jiisas kokaen qisin munj jegi, “Anutuwaa bentotonj ii mono naa kambanonj asugiwaa?” Jegi moma meleema kokaen jero, “Anutuwaa bentotonjanonj mono jaanananonj iibombaa so mende asugiwaa. ²¹ Mobu! Anutuwaa bentotonja ii batugianonj uugianonj asuginj eja. Kawaajonj ii kokanonj me endukanonj eji, kaen jewombaaajonj amamaanjkejonj.”

²² Jiisasnonj gowokouruta kokaen inĵijoro mogi, “Kanagenj kambanj monj kanj kuuwaati, iikanonj Siwe gomambaa Eja honĵaa gawonj meme weenja yonjononĵa monj iibombaa siinja mobuto, ii mombo iibombaaajonj ama-maawuya. ²³ Kambanj iikanonj kokaen jegi mobu, ‘Mobu! Hamoqeqe Toy-anonj mono endu laligoja. Mobu! Mono koi asugija.’ Kaen kaen jegi ii iibombaaajonj iikanonj uulanawo mende lugunj kembu. ²⁴ Ii kokaembaajonj: Siwe gomambaa Eja honjanonj mombo kawaati, kambanj ii oobiliwaa so kokaen koloowaa: Ii siwe leengenja uulanawo bilisik ama asarinj leegenj sokoma kenĵi, iinonj mono iikawaa so asugiwaa. ²⁵ Kanagenj kaen koloowaato, wala eĵemba kambanj kokaamba namononj laligojuti, iyonjononj eja ii yakarinj gema qen mugj siimbobolo somata mobaa.

²⁶ * “Wala eenjanonj Nooawaa kambananonj eĵembanonj laaligogia qemasologerj qaganonj laligonj tiwilaagiti, iikawaa so mono Siwe gomambaa

Eja honjanonj mombo kawaatiwaa kambanjanonj kaanagadeen asugiwaa. ²⁷ *Nooawaa kambanjanonj nene lomban ama apu kotiga neŋ embaqemba sewanaa anŋi kema karo agiminj aogi. Nanamemenj kaen ama menj qemasologenj laligogi Nooanonj wanjo uutanonj uroti, ween iikanonj tegoro. Tegoro apu gboulu somatanonj kanj ejemba qaa ronj koma onono apu nemotonj komugi.

²⁸ *“Lootwaa kambanjanonj kaanagadeen qemasologenj laligogi kaanjadeen kolooro. Ejembanonj nene lomban ama apu gisi neŋ gawonj koma komoma jigo mirigia menj qetegonj nene sii miri ama iwoi sewana mewutiwaajonj anŋi iwoi tosia sewana menj laligonkegi. ²⁹ Kaen ama menj laligogito, Lootnonj Sodom gomanj mesaonj keno ween iikanondeen gere ano jamo qara geriawo ii mono konj kaana sombinonga kamaanj ejemba jinonja qaa onoro komugi. ³⁰ Kanagenj Siwe gomambaa Eja honjanonj mombo asugiwaati, kamban iikanonj ejembanonj kaanjadeen qemasologenj ama laligonj tiwilaawuya.

³¹ “Ween iikanonj sombenonj laligowaati, iinonj mono hina iwoiya memambaajonj miri uutanonj mende uba me gawononj kema laligowaati, iinonj mono kaanjadeen mirianonj mende eleema kawa. ³² Loot embianonj meleema gematanonj uunj komunj jamo karanjanj kolooroti, mono ii romongowu. ³³ *Moŋnonj laaligoya siiseweweya qaa iyanjaajonj angonj koma iyanjaa jaajaa laligomambaajonj moji, iwaa laaligoyanonj mono soowaato, moŋnonj laaligoya noojonj ama qeleema mesaowaati, iinonj mono laaligo honjaa kania mokoloonj oyanboyanj laligowaa.

³⁴ “Niinonj kokaen injijowe mobu: gomantiina iikanonj eja woi duŋnonj motoonj ewaoti, iyorononga monj wama monj mesaowuya. ³⁵ Kaanagadeen emba woi ii motoonj tawenj orasinj rabaoti, iyorononga monj wama monj mesaowuya.” ³⁶ (Eja woi nene gawononj laligowaati, iyorononga monj wama monj mesaowuya.)

³⁷ Jiisasnonj kaen jero gowokourutanonj meleema ijogi, “Oo Ponj, ii dakanonj koloowaa?” Kaen ijogi kokaen injijoro mogi, “Oro gisaganonj moŋgenj baagenj ero mambonkararanonj mono iikanonj horonj ajoroonkejuti, mono iikawaa so koloowaa.” Kianj.

18

Malonj kaparanj koma weleno eja somatanonj ilaaro.

¹ “Ono mono kamban so Anutu qama koolinj qelokoli mende ama laligowu.” Jiisasnonj kaen jenj iikawaa sareqaaya kokaen injijoro mogi, ² “Taonj moŋnonj qaa jenteego eja monj laligoro. Iinonj ejemba yonononj qaa jenj mubutiwaajonj gamuya mende moma iyanjaa jaajaa laligonj Anutu waa jeta uugumambotiwaajonj toroko mende moro. ³ Taonj kanonj malo emba monj laligoro. Iinonj suulanj qaa jenteego eja iikanonj kema kokaen jenj laligoro, ‘Moŋnonj niwo angowowo anjiwaajonj giinonj mono ilaanj nonaga.’

⁴ “Kaen jero kambanj koriga ii moma gema qenj laligoroto, kanagenj uutanonj kokaen jero, ‘Niinonj ejemba yonoo qaagiaajonj gamuna mende moma neenaa jaajaa laligonj Anutu waa jeta uugumambotiwaajonj toroko mende momakejenj. ⁵ Kaen laligojento, malo koi kanonj mono qaasoso pondanj jenj noma kankejiwaajonj mojona tiiro saanonj ilaanj mube qaaya

* **17:27:** Jen 7.6-24   * **17:28:** Jen 18.20–19.25   * **17:33:** Mat 10.39; 16.25; Maak 8.25; Luuk 9.24; Jon 12.25

tegowaa. Mende ilaaj mubenagati eenj, iinonj mono kanasoso karo mojtitiitiya momambo.’”

⁶ Poŋonj sundu ii medaboronj jero, “Jenteego eja doogoyanonj qaa jeroti, mono iikawaajonj geja ama kania romonggowu. ⁷ Anutunonj ejemba iyanjaajonj meweengonj ononoti, iyonononj gomantiija اساسا ilaaj onjombaatiwaaajonj qama kooligi Anutunonj mono yonoo qaagia gosinj jey tegoro awaa koloowu. Ilaaj onjomambaajonj jey silemale mende ama kamban mende konjoratiro ubaa. Ii qaago totoonj! ⁸ Niinonj kokaenj injjowe mogi: Anutunonj mono kamban mende koriyo qaagia gosinj jey tegoro awaa koloowuya. Mono alanzaj ilaaj onjmakejato, ii kilen Siwe gomambaa Eja honjanj eleema kanj ejemba gosinj onjombaati, kamban iikanonj momalaari honja mokoloowaa me qaago?” Kianj.

Farisii ano takis meme yoroo qamakooligara

⁹ Ejemba tosianonj iyangiaajonj mogi uro solana dindiŋa koloojonj jey tosaanja mogi kamaanqegeta kolooro. Jiisasnonj ii injiima sareqaa monj kokaenj injjoro mogi, ¹⁰ “Eja woivanonj jiwowonj jigononj uma qama kooliri. Moŋonj Farisii ano moŋonj takis meme ejaga.

¹¹ “Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) iinonj nama anodeenj kokaenj qama kooliro, ‘Oo Anutu, ejemba tosianonj uugia dogoro kalugonj serowilinj amakejuti, nii ii kaanja mende laligojen me takis meme endu nanji, nii iwaa so kaanagadeenj mende laligojen. Kawaajonj dangisenj jey gonjen. ¹² Niinonj sonda so somanja woi nenewaa singi laligonkejen. Niinonj monen hinana kuuya mendeema 10:nonja motoonggo Anutuwaa bunyaya qenkejen.’

¹³ “Kaenj qama kooliroto, takis meme iinonj wanjonja moŋonj nama Siwenaj eu uumambaajonj gamuya moma borianonj jaaya esuunj kokaenj qama kooliro, ‘Oo Anutu, singisonjo eja nii mono kiankomun nomba.’

¹⁴ *Niinonj kokaenj injjowe mobu: Iinonj mono Anutuwaa jaanonj solananinj mirianonj eleenoto, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) iinonj kaenj qaago. Daenj yonononj iyangiaa uugia menj ubuti, Anutunonj mono ii kuuya menj kamaanj onjombaato, moŋonj iyanjaa uuta menj kamaawaati, Anutunonj mono ii menj uma mubaa.” Kianj.

Jiisasnonj merabora kotuegonj onono.

Mat 19.13-15; Maak 10.13-16

¹⁵ Ejemba tosianonj merabora busubuusu kaanagadeenj urjuama Jiisasnonj borianonj oosirinj onjombaatiwaaajonj iwaanonj kagi. Kagito, gowoko yonononj ii iima jey qotogonj ononji. ¹⁶ Kaenj angito, Jiisasnonj merabora ii koma horonj onono kagi kokaenj jero, “Merabora melaa ii saanonj onjomesaogi noononj kawu. Anutunonj ejemba kaanja ii bentotonja bunja qen onjombaa. Kawaajonj ii mende somonjonj onjombu. ¹⁷ Niinonj qaa honja monj kokaenj injjowe mobu: Moŋonj Anutuwaa bentotonja ii merabora kaanja bunja mende qen aowaati, iinonj mono iikawaa uutanonj keumambaajonj ama-maawaa.” Kianj.

Jiisasnonj eja qabunayawo mombaa qambanmamban qaa jero.

Mat 19.16-30; Maak 10.17-31

¹⁸ Galenjonkonj eja moŋonj Jiisaswaanonj kanj kokaenj qisinj muro, “Boi awaa, niinonj mono nomaenj ama laaligo kombombanja bunja qen aowenaga?”

* 18:14: Mat 23.12; Luuk 14.11

¹⁹ Qisij muro kokaen ijoro, “Gii noojon ‘Boi awaa’, ii naambaajon jejan? Anutu motoonjonon awaa koloaja. Eja monjon ii kaanja awaa mende koloaja. ²⁰ *Gii jojopan qaa koi modaborojan: ‘Serowilin mono mende amba. Mon mono mende qena komuwa. Iwoi mono yongoro mende mewa. Mon jenonkuuku mono mende ama muba. Nemunjanja mono goda qen oromakeba.’”

²¹ Kaen jeroto, galenkonjon ejanon kokaen ijoro, “Ti kuuya mono gba-woronanonga ten koma laligon waabe.” ²² Ijoro Jiisasnon moma kokaen ijoro, “Gii tani motoonjonon amamaajan: Gii mono kema esuhinaga kuuya sewanja mewutiwaajon ana monen karo mendeema ejemba wanaya onjomba. Kaen ana esuhinaga somata (maa suan, milyon kina kaanja) ii Siwe gomanon en gombaa. Kaen ama nii notaan kawa.” ²³ Kaen ijoroto, eja iikanon kindimbiri laligorotiwaajon ama qaa ii moma wosobiri mokolon jaaya bosoleero een mesaon keno.

²⁴ Wosobiri mokolooro Jiisasnon ii iima kokaen jero, “Yei! Ejemba monen hinagiawo yonjonon Anutuwa bentotonon keubombajon bimoon kupukapa ambuya. ²⁵ Ii kokaen jen asarimanja: Oro somata kamel ii sosoro oofanon saanon mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabunagiawo yonjonon Anutuwa bentoton uutanon keubombajon bimoon osiwuya.”

²⁶ Qaa ii jeroti, iyonjonon kokaen jegi, “Oopopoon! Ejemba moronon mono Siwewaa bunja koloonaga?” ²⁷ Kaen jegi kokaen meleeno, “Ejembanon ii angobato men amamaan osinkejuto, Anutanon mono iwoi kuuya saanon amakeja. Iinon iwoi mon ama memambaajon mende amamaan osinjeja.”

Jiisaswaa gawon memewaa tawaya

²⁸ Piitonon qaa ii moma meleema kokaen jero, “Moba, nononon mono miri balonana mesaon gii gotaan kanin.” ²⁹ Kaen jero Jiisasnon kokaen injoro, “Niinon qaa hona mon kokaen injowe mobu: Monjon Anutuwa bentotonajon ama iwoi mon mesaoroti, —ii miri balonja, embameria, daremunja me nemunjanja —ii onjomesaoro ³⁰ Anutanon mono kitia torogon uugun tawaya meleema muro ii namowaa laaligonon mewaa ano laaligo kanagenanon laaligo kombombanja tetegoya qaa bunja qen aon laligowaa.”

Jiisasnon komuwaatiwaa qaaya jero karon kolooro.

Mat 20.17-19; Maak 10.32-34

³¹ Jiisasnon gowokouruta 12 ii horon onono kagi kokaen injoro, “Mobu, nono Jerusalem ubonja. Gejatootoo ejembanon Siwe gomambaa Eja honajon qaa kuuya oogiti, ii mono honawo koloodaborowaa. ³² Monjon ii memelolo men muro waba gawman yonoo borogianon kemebaa. Yonjonon jejewili ama mepaegon qaa tokoronkota jen mun sulaapan qewuya. ³³ Sulaapan qen ooli waayawonon ootin talungon qegi komuwaa. Komun ween karon kolooro koomunonga waabaa.”

³⁴ Kaen injoroto, gowoko yonjonon qaa ii mende totoon moma asarigi. Qaa injoroti, ii aasangoyanon ero ii mende moma kotogi. Kian.

Jiisasnon eja jaagoo mombaa jaaya metooro.

Mat 20.29-34; Maak 10.46-52

³⁵ Jiisasnon kema Jeriko goman dodowiro eja jaagoo monjon nene monen mubutiwaajon welema kana goraayanon raro. ³⁶ Raro ejemba tuunjelemba kananon uugun kenji otongia moma “Naa iwoi koloaja?” jen qisij onono.

* 18:20: Eks 20.12-16; Dut 5.16-20

³⁷ Qisij onono kokaen jegi, “Jiisas, Nazaret ejanonj mono kanaanj kan guugumambaaajonj anja.”

³⁸ Jegi kokaen qaro, “Jiisas, Deiwidwaa gbili! Gii mono kiankomun nomba!”

³⁹ Kaen qaro ejemba wala kengiti, iyonononj bo rabaatiwaaajonj qotogonj mugito, iinonj kaparanj koma qa gigilaaro, “Deiwidwaa gbili! Gii mono kiankomun nomba!”

⁴⁰ Qa gigilaaro Jiisasnonj doronj ama kokaen jej kotoro, “Ii mono borianonj menj noononj kawu.” Jej kotoro menj kosere kougi kokaen qisij muro,

⁴¹ “Alana, gii mono naa iwoi gomanjatiwaaajonj mojanj?” Qisij muro ijoro, “Ponj! Nii jaana mombo uumambaaajonj mojenj.”

⁴² Ijoro Jiisasnonj moma kokaen ijoro, “Mono jaaga uuwa. Momalaariganonj mono menj qeangonj gonja.”

⁴³ Kaen ijoro iikanondeenj jaaya tooro tororo uunj Anutu mepeseen Jiisas otaanj gematanonj keno. Ejemba kuuya yonononj iwoi ii iima Anutu mepeseegi. Kian.

19

Zakiusnonj uuta meleeno.

¹ Jiisas Jeriko taononj kouma kotonj kemambaaajonj ano. ² Iikanonj eja monj qata Zakius laligoro. Iinonj eja qabunjayawo koloonj takis meme yonoo jotamemegiaga laligoro. ³ Iinonj Jiisaswaa kaitania iimambaa siinja moroto, eja torodaamombaaajonj ejemba tuun batugianonj nama akakarinj amamaaro. ⁴ “Jiisasnonj koi kanj nunuuguwaa,” jegi moma iimambaaajonj bobogarinj kema ejemba unjuugunj Sikamore gere* qaganonj uma raro. ⁵ Raro Jiisasnonj kanonj keuma jaayanonj uuro uro iima kokaen ijoro, “Zakius, gii mono uulanawo kamaawa. Nii kete goo mirinonj kawe motoonj rabota.”

⁶ Kaen jero uulanawo kamaanj aisoonj koma horonj muro mirianonj keni.

⁷ Keni ejemba kuuyanonj ii iima njindinj-njunduru ama kokaen jegi, “Mono naambaaajonj singisonjo eja kaanjaa mirinonj uma raja?”

⁸ Kaen jegito, Zakiusnonj ejemba batugianonj asuganonj waama nama Ponj kokaen ijoro, “Ponj moba, niinonj tiwomalekuna biiwianonj mendeema leeya ejemba wanaya yonoojonj onomanja ano daen yonoononj ilawoila monj so uugunj tiliqili ama wambeti, ii mono ambenja 4:waa so toroqen meleema onomanja.”

⁹ Kaen ijoro Jiisasnonj iwaa kaniaaajonj kokaen jero, “Anutunonj kete miri kokawaa toya hamo qen muro letonja. Iinonj kaanagadeenj Aabrahambaa gbiliuruta yonoo batugianonj laligoja. ¹⁰ *Siwe gomambaa Eja honanonj mono ejemba soogiti, ii mongama hamo qen onomambaaajonj ama kamaaro.” Kian.

Monej esu 10 mendeema ononotiwaa sareqaa.

Mat 25.14-30

¹¹ *Jiisasnonj kanj Jerusalem siti dodowinj qaaya jero ejemba ii mogiti, iyonononj kokaen romongogi, “Anutuwaaw bentotonjaa honanonj mono uulanawo asugiwaaw.” Kaen romongogitiwaaajonj Jiisasnonj sareqaa monj kokaen jero, ¹² “Eja qabunjayawo monjonj kokaen jero, “Nii mirina mesaonj kantri

* **19:4:** Sikamore ii kowa kaanqaya, kota neneyaga. * **19:10:** Mat 18.11 * **19:11:** Mat 25.14-30

monjon koriganon kembe iikanon nii eja pon kuun nongi laligon eleema kamaŋa.’ ¹³ Kaen gomaŋ koriganon kemambaajon jen gawon ejauruta 10 onoono kagi monen esu 10 mendeema onoma kokaen injoro, ‘Niinon kema laligon kanagen eleema kamaŋa. Ononon kambaŋ biiwianon monen kokanon konkororo gawon men ii men seiwu.’ ¹⁴ Kaen jen kenoto, kanagesourutanon kazi ama muŋ kokaen jegi, ‘Nono eja koi kanon ananaanon eja pon koloon galen koma nonombaatiwaaajon togojon.’ Kaen jen welen eja tosaŋa wasin onongi gematanon kema buju ii ijogi.

¹⁵ “Kaen ijogito, kilen kantri kenoti, iyononon ii eja pon kuun mugi iyanŋa prowinsnon mombo eleema karo. Kan gawon ejauruta monen esu ononoti, ii jero iwaŋ jaanon kougi. Motomotoon yononon konkororo gawon men monen men seiŋi dawi kolooroti, ii qendeengi iimambaajon qisin onono. ¹⁶ Gawon eja mutuyanon jaanon kouma jero, ‘Pon, niinon monen esuga men seiwe toroqen mombo esu 10 mokoloowe.’

¹⁷ “Kaen jero kokaen ijoro, ‘Ii awaa. Gii gawon meme eja awaga. Gii iwoi melaada men ii kaparan koma galen koma laligona seiŋo. Kawaajon niinon taon gomaŋ 10 mindirin goo boroganon ambe iyonoo galenŋiaga laligowa.’

¹⁸ Kaen ijoro gawon eja alianon jaayanon kouma kokaen ijoro, ‘Pon, niinon goonon monen esuga men seiwe toroqen mombo esu 5 mokoloowe.’

¹⁹ Kaen ijoro ii kaanagadeen kokaen ijoro, ‘Ii awaa. Niinon taon gomaŋ 5 mindirin goo boroganon ambe iyonoo galenŋiaga laligowa.’

²⁰ “Mombo monjon kouma ijoro, ‘Pon iiba. Goo monen esuga koi. Ii oponon esuun lolongowe ero. ²¹ Giinon eja geriawo koloojanwaaajon ama goojon keena moma laligowe. Gii geenŋo hina iwoi kowinon mende anati, ii kilen memambaajon momakejan. Gii geenŋo nene kota mende komona kolooroti, iikawaa honŋa ii kilen koton memambaajon momakejan.’

²² “Kaen ijoro meleema kokaen jen muro, ‘Gii gawon eja bologa. Geenŋo qaa jejanŋi, niinon iikawaa so gosin goma ironŋa meleema gomaŋa. Nii eja geriawo koloojen. Neeno iwoi kowinon mende ama ii memambaajon momakejen. Neeno nene kota mende komoma iikawaa honŋa ii kilen koton memambaajon momakejen. Ii saanon moma laligona. ²³ Gii kaniaŋa kaen momago mono naambaajon monen esuna ii benknon mende ana somariiro. Ii konkororo gawonon anagati een, iikanon mono seiŋo niinon kan susuyawo mewenaga.’

²⁴ “Kaen jen muŋ eja kosianon nanŋiti, ii kokaen injoro, ‘Ono mono iwaŋ borianonŋa monen esuya ii wama esu 10 mokoloroti, ii mubu.’ ²⁵ Injoro moma kokaen ijogi, ‘Pon, iwaanon monen esu 10 ii edaboroja.’ ²⁶ *Kaen ijogi meleema jero, ‘Niinon kokaen injowe mobu: Ejemba iwoi en onono gawonŋa menkejuti, kuuya iyonoojon Anutunon ii toroqen onono seiwaato, mombaanon iwoi melaada mon ero gawonŋa mende menkeji, Anutunon mono ii kaanagadeen wano een toontoon laligowaa.’ ²⁷ Kaen jejento, kereurunanon niinon eja pon koloon galen koma onomanatiwaaajon togogiti, ii mono unuama kagi injiima jen kotowe unugi komuwuya.’” Kian.

Jiisaswaaajon mare konŋi Jerusalem uro.

Mat 21.1-11; Maak 11.1-11; Jon 12.12-19

²⁸ Jiisasnon qaa ii jedaboron mesaon Jerusalem sitinon umambaajon wala keno. ²⁹ Kema Betfage ano Betani gomaŋ woi kosogaranon kan baŋa qata Oil gere baŋa qamakejuti, iikanon uma gowokowoita woi

* 19:26: Mat 13.12; Maak 4.25; Luuk 8.18

wasinj orono. Wasinj oromambaajonj ama ³⁰ kokaenj irijoro, “Gomanj jaase-wanjaranonj raji, mono iikanonj kembao. Kema iikanonj keuma dongi melaa kasanonj somonjgogi nanji, ii mokoloowao. Dongi ii dologaga, eja monjonj qaganonj mende rarayaga. Ii mono isama menj koi kawao. ³¹ Aisni monjonj ‘Ii naambaajonj isanjao?’ jej qisinj orono kokaenj ijowao, ‘Ponjaranonj iikawaajonj amamaaja.’”

³² Kaenj wasinj orono kema ijorotiwaa so mokolori. ³³ Mokoloronj dongi melaa isambowaaajonj ani toya yonjononj irijogi, “Hei! Dongi melaa ii naambaajonj isanjao?”

³⁴ Irijogi kokaenj meleeni, “Ponjaranonj iikawaajonj amamaaja.” ³⁵ Kaenj meleema menj Jiisaswaanonj kanj malekugia qetegonj dongi qaganonj tamboma jegi Jiisasnonj uma raro. ³⁶ Kaenj rama keno ejemba tuunjelembeyonjononj goda qenj opo malekugia qetegonj kana somatanonj tambonji.

³⁷ Tambonji kema Jerusalem dodowinj Oil gere baanaa roganonj kemero gowoko tuun kuuyanonj kanainj aisoonj angoletu kuuya ku-usunj qaganonj mero iigiti, iikawaajonja qa somata qama Anutu mepeseenj munj ³⁸ *kokaenj jej qagi, “Anutu mepeseenonj. Kinj Pombaa qatanonj kawaati, Anutunonj mono ii kotuegowa. Luaega ano qabunaga mepeseeninj Siwe eukanonj uja. Oowe oowe!”

³⁹ Kaenj qagi Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) tosianonj ejemba tuun batugianonj nama kokaenj jej mug, “Boi, mono gowokouruga jej onomba.”

⁴⁰ Kaenj jej mug kokaenj meleeno, “Niinonj kokaenj injjowe mobu: Yonjononj goronj nambuyagati eenj, jamo yonjononj mono silama qabuyaga.” Kianj.

Jiisasnonj Jerusalem sitiwaaajonj saaro.

⁴¹ Jiisasnonj Jerusalem dodowinj siti ii iima saaro. ⁴² Saama kokaenj jero, “Onjononj luae mono nomaenj koloona! Onjo iikawaa kania weenj kokanonj moma kotogi sokonagato, kambanj kokaamba ii jaagia mende toojiwaaajonj ama aasanjgoyanonj eja. ⁴³ Iikawaa kania ii kokaenj: Kambanj monj kanj kuuwaati, iikanonj kere yonjononj kouma kiropo kotakotanonj siti koi kuun liligonj leelee eu emu gbanj ama emboma kakasililinj ama onjombuya. ⁴⁴ Anutunonj wambusoonj koma onjono onjo kambanj wanja ii mende moma kotonj telambelanj ama Anutu gema qenj tondu laligonj koujuti, iikawaajonj kere yonjononj kondemondeen onjongi miriwaa jamo monj ii jamo mombaa qaganonj mende nambaato, siti koi kanonj mono qeqelalanj ewaa. Yonjononj jigo mirigia kondeema meraboraurugia siti uutanonj laligojuti, ii unj ureewuya.” Kianj.

Jiisasnonj jiwowonj jigo jej kobooro.

Mat 21.12-17; Maak 11.15-19; Jon 2.13-22

⁴⁵ Jiisasnonj qaa ii jedaboronj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj kema hina sewanjanj mewutiwaaajonj anjiti, ii kanainj konjoma onjono kamaagi.

⁴⁶ *Konjoma onjoma kokaenj injjoro, “Aisaianonj qaa monj kokaenj oorota eja, ‘Noo jigonanonj mono qamakooli mirigiaga koloowa.’ Qaa ii ejato, onjo ii utegogi kikekakasililinj yonoo kobaa kaanja kolooja.”

⁴⁷ *Jiisasnonj kambanj so jiwowonj jigolonj uma Bunja qaa kuma onjoma laligoro. Kaenj laligoro, jigo gawonj galenj ano Kana qaawaa boi yonjononj ajoronj kantri jigo kaunsul yonjowo aminj moma kokaenj jegi, “Ii mono nomaenj jeninj pegi komunaga?” ⁴⁸ Kaenj jegito, ejemba tuunj somata kuuya

* 19:38: Ond 118.26 * 19:46: Ais 56.7; Jer 7.11 * 19:47: Luuk 21.37

yoŋonoŋ iwo qokotaan Bunaya geja ama momakegi. Kawaajon “Mono nomaen ambonjato?” jen kana monj mende mokoloogi. Kianj.

20

Jotamemeya yoŋonoŋ Jiisaswaa ku-usunjaajon qisigi.

Mat 21.23-27; Maak 11.27-33

¹ Jiisasnonj jiwowonj jigonoŋ uma ejemba tuunj kuma onjoma Oligaa Buna jenj asarin onjoma laligoro. Kamban monjonj kaenj ano jigo gawonj galenj ano Kana qaawaa boi yoŋonoŋ kantriwaa jotamemeya tosaanja yoŋowo Jiisaswaa jaanonj kougi. ² Kouma kokaenj qisinj mugij, “Gii koi kanonj iwoi anjanji, ii mono morononj jenj kotonj gono amakejanj? Iikawaa ku-usunja ii mono morononj gono? Ii mono jena mobonj.”

³ Qisinj mugij kokaenj meleema onjono, “Niinonj kaanagadeenj qisinj onjombe ii meleema nijowu. ⁴ Jononj ejemba oomulu menj onjoma laligoroti, iinonj iikawaa ku-usunja ii daenkaya mero? Siwe Toyanonj muro me balonj toyanonj mugij?”

⁵ Kaenj meleema onjono batugianonj aminj moma kokaenj jegij, “Ku-usunjanonj Siwenonja asugiro,’ kaenj jewonjati eenj, iinonj mono kokaenj jewaa, ‘Kaenj kolooro onjononj ii mono naambaajonj mende moma laarinj mugij? Ii mende sokonja.’ ⁶ Kanageso kuuya yoŋonoŋ Jombaajonj ‘Gejatootoo ejaga kolooja,’ jenj ii kotakota moma laarinj laligoju. Kawaajonj ‘Balonj ejembanonja asugiro,’ jewonjati eenj, yoŋonoŋ mono iringia soono jamononj nunuwuya.” ⁷ Qaa kaenj gosinj kokaenj meleengi, “Ku-usunjanonj daenkaya asugiroti, nono ii mende mojonj.”

⁸ Kaenj meleengi Jiisasnonj kokaenj injjoro, “Kaenj kolooro niinonj kaanagadeenj iwoi koi amakejeniwaa ku-usunja morononj nonoti, ii mende injjomana.” Kianj.

Wain kasa gawonj galenj bologa, yoŋoo sareqaa

Mat 21.33-46; Maak 12.1-12

⁹ *Jiisasnonj kanainj ejemba sareqaanonj kokaenj injjoro, “Eja monjonj wain kasa gawonj koma komoro. Koma komoma gawonj galenj tosaanja mokolonj onjoma jero gawonja menj honjaa bakaya iyangia menj bakaya toya mubutiwaaajonj borogianonj ano. Borogianonj ama onjomesaonj kantri monjonj kema kambanj koriga laligoro.

¹⁰ “Laligonj laligoro honja momogorotiwaa kambanja (gbani 5) toriro kanonj welenjeqeyaya monj wasinj muro galenj yoŋoononj kema wain gawonj honjaa bakaya mubutiwaaajonj jero. Jeroto, gawonj galenj yoŋonoŋ ii koobinonj qenj otaagi boria bobora eleeno. ¹¹ Kawaa gematanonj welenj eja monj wasinj muro kenoto, ii kaanagadeenj koobinonj qenj gamu qenj munj otaagi boria bobora eleeno. ¹² Eleeno gawonj toyanonj welenj eja monj mombo wasiro keno ambenj karoonj kolooroto, ii kaanagadeenj sagorogoro qenj gawonj sopa seleenjenj hagogij kemero.

¹³ “Kaenj angij wain gawonj toyanonj qaa mongama jero, ‘Mono nomaen amanjato? Neenaa komunjua merana mono wasiwe keno ii iima goda qewuya me nomaenj?’ ¹⁴ Kaenj jenj meria wasiro kenoto, wain gawonj galenj yoŋonoŋ ii iima batugianonj kokaenj aminj moma jegij, ‘Iinonj mono borosamoyaa toya koloowaa. Ayo, ii mono qeninj komuro wain kasa gawonj koi kanonj mono ananaa bunaja koloowaa.’ ¹⁵ Kaenj jenj hagogij gawonj

* 20:9: Ais 5.1

seleengen kemero qegi komuro. Wain gawon toyanon ii moma mono nomaen ama onombaa?

¹⁶ Iinon mono ano kan gawon galen ii kondeema onombaa ano gawon galen dologa mokoloon onoma wain kasa gawon ya yonoo borogianon ambaa." Jiisasnon sareqaa kaen injjoro moma jegi, "Ii mende sokonja. Yamagen (kozigen)!" ¹⁷ *Jegito, Jiisasnon ii tororo injiima koton kokaen jero, "Bunja Terenon qaa mon ii kokaen eja,

'Miri meme yononon jamo tando mon gema qer een mesaogi raroti, iikanon mono tando kombombanja kolooro mokoloogi.

Iikanon riiri mirinon mono gororonjon kamaan kombaa.' Qaa iikawaa kania ii nomaen?

¹⁸ Kawaajon kokaen jema: Monon tando waja iikanon ritatannon kamaan qewaati, ii mono selia kotomotowaato, aen tando iikanon joloma tama mombaa qaganon kamaan kombaati, ii mono kuuya qenjanmenjanngowaa."

¹⁹ Jiisasnon kaen jero Kana qaawaa boi ano jigo gawon galen yononon qaa iikawaa kania moma asarin kokaen jegi, "Sareqaa ii mono ananaojon jeja." Kawaajon ii kamban iikanondeen menj somonngowombaaon mogito, ejemba tuunjeleme yonoojon toroko moma amamaagi. Kian.

Takis aambaa Jiisas angobato menj mug.

Mat 22.15-22; Maak 12.13-17

²⁰ Juuda jotamemeya yononon Jiisaswaa jaagalen meg. Kaen menj qaaya mon qiwitigoro qaawaa timbinon hororo gbadoon mubutiwaaon ama eja tosaan wasin ononji iwaanon kagi. Oporo ano gawana yonoo borogianon ama mubombaaon moma Bunja qaa awaa jeje tanijaan ama qisin qaayaon geja anji.

²¹ Aren kaen ama qisin muj kokaen jegi, "Boi, nono goo kanaga mojon. Giinon qaa dindina jen kuma nonomakejan. Giinon ejemba tosaan mende injisoroon tosaan mende suren onomakejanto, so motoononon gosin nonomakejan. Kaen ama Anutuwaanon kana ii qaa hona otaan kuma nonomakejan. ²² Kawaajon nono Siisa-kimbaajon takis ama kaen Mooseswaa Kana qaa songiwon me qaago?"

²³ Kaen jegito, Jiisasnon angomokolon arengia moma koton kokaen injjoro, ²⁴ "Saanon silwa monen mon qendeema nonji iimaan. Morowaa unqayaga ano qataga ii kanon oogita eja?" "Oo, ii Siisa-kimbaanon," kaen meleema jegi.

²⁵ Jegi kokaen injjoro, "Kaen kolooro iwoi Siisa-kimbaa unqayawo ii mono iwaa bunja munkebu. Iwoi Anutuwaa unqayawo ii mono Anutuwaa bunja qewu." ²⁶ Jiisasnon kaen jerotiwaaon ejemba tuun somata yonoo jaagianon qaawaa timbinon ama mubombaaon amamaan qaayaon walijon qaagia bogoro nanji. Kian.

Koomunonga waawaataa Jiisas angobato menj mug.

Mat 22.23-33; Maak 12.18-27

²⁷ *Sadusii boi paati yononon "Komugiti, iyononon mende waabuya," jen laligogi. Yonoononga tosanon Jiisaswaa jaanon kouma kokaen qisin muj ²⁸ *jegi, "Boi, Moosesnon kokaen jen koton nononota eja, 'Eja mon emba mero merabora mende koloogi komuro koganon saanon maloya menj laligon gbili mekoloon muro dataa qa menj laligowa.'

29 “Moba! Kamban moŋonŋ daremuŋ 7 laligogi. Dagia mutuyanŋ emba meŋ laligoŋ gbilia qaa een laligoŋ komuro. 30 Komuro koganŋ maloya ii mero. 31 Kawaa gematanŋ koga moŋonŋ emba iikayadeen mero. Kaandeen kaan daremuŋ 7 kuuya yoŋonŋ emba motoonŋo iikayadeen meŋ gbilia qaa laligoŋ komudaborogi. 32 Komudaborogi konoga malogia ii kaanagadeen komuro. 33 Giinŋ ‘Komugiti, iyoŋonŋ gbilin waabuya,’ jeŋanto, nono ii mende moma laariŋ. Moba, eja 7 kuuya ii ororon waabuyagati een, emba motoondeen ii embagiaga megi laligorotiwaajon ama mono morowaa embiaga koloonaga?”

34 Kaen jegi Jiisasnŋ kokaen meleeno, “Kamban kokaamba namo koi kanŋ eŋemba loemba koloon laligoŋkeju. 35 Laligoŋkejuto, eŋemba uugia meleengi Anutonŋ iima moro sokono koomunŋga waama gomaŋ balon qaita moŋ eukanŋ keuma laligowuti, iyoŋonŋ iikanŋ mende agimin aowuya.

36 “Kawaa kania ii kokaen: Uumeleen eŋemba gbilin koomunŋga waabuti, iyoŋonŋ Anutuwaawaa meraboraana kolooju. Yoŋonŋ Siwe gajoba kaana koloon mombo mende komuwuto, tetegoya qaa laligoŋ ubuya.

37 *Mobu! Komugiti, iyoŋonŋ gbilin waabutiwaawaa qaaya ii Moosesnŋ kaanagadeen nanŋon jero. Somaŋ bambanon gere bolan koloon mende jeŋ kotoroti, iinŋ ii iima sunduya ooro iikanŋ qaa kokaen eja, ‘Niinŋ Anutu Aabrahambaa Poŋ, Aisakwaa Poŋ ano Jeikobwaa Poŋga laligoŋ kouma laligoŋ.’ 38 Isi wanjale karonŋ yoŋonŋ Anutuwo laligoŋ kotiŋ ubuya. Kuuya kotiŋ laligojuti, iyoŋonŋ mono laaligogia Anutuwaajon laligoju. Kawaaŋ Anutonŋ koomuya yoŋoo Poŋgia qaagoto, laaligo kombombanja laligojuti, mono iyoŋoo Poŋgiaga kolooja.”

39 Jiisasnŋ kaen meleeno Kana qaawaa boi tosiaŋon meleema kokaen ijig, “Boi, ii qaa dindina jejan.” 40 Kaen jeŋ qaa moŋ mombo qisin mubombaaŋon kokobimbina ama mesaogi. Kian.

Kraist ii kin Deiwidwaa Poŋa ano gbiliga.

Mat 22.41-46; Maak 12.35-37

41 Jiisasnŋ qaa moŋ kokaen injoro, “Kraistnŋ Kin Deiwidwaa gbilia kolooji, tosiaŋon qaa ii nomaembaajon jeŋkeju? 42 *Deiwidnŋ anŋ qaa kokaen jero Ondino Terenŋ (Buk song, Psalm) eja,

‘Anutonŋ nama noo Poŋna kokaen ijoro, Giinŋ mono kan noo boro dindinanŋ rana

43 niinŋ kamban biiwianŋ kereuruga riin riitama haamo ama oŋoma goo kana baaganŋ ama oŋomaŋa.

Kamban ii kan kuuwaatiwaawaa so mono asamararanŋ koi raba.’

44 Deiwidnŋ kaen jeŋ qata ‘Noo Poŋna’ jeja. ‘Poŋna’ jeŋ mono nomaen ama iwaa gbiliga kaanagadeen koloonaga?” Kian.

Uumeleembaa selesela laaligowaa galen meme qaa

Mat 23.1-36; Maak 12.38-40; Luuk 11.43

45 Jiisasnŋ gowokouruta ii qaa kokaen injoro eŋemba tuun somata kuuya ii mogi, 46 “Kana qaawaa boi yoŋooŋon mono galenŋa meŋ aon laligowu. Yoŋonŋ maleku koriga mouma kema kan gendeema oŋombombaaŋon momakeju. Maaketnŋ me kanonŋ eŋemba iniigi jolonŋia jewutiwaajon momakeju. Kaanagadeen qamakooli mirinŋ jaageqeyanŋ eu rabombaaŋon siŋa momakeju ano jejelombanŋ dun rara mutuyanŋ jegenjegen

rabombaaajon momakeju. ⁴⁷ Yononon malo yonoonon miri iwoi bidaan baagon anjaln onomakeju ano qabunagia koloowaatiwaaajon qamakooli koriga koriga qama koolin totogianon qenkeju. Kawaajon Anutunon qaagia jen tegon irona uuta meleeno qagianon ubaa.” Kianj.

21

Emba malo mononon nanduj honja ano.

Maak 12.41-44

¹ Jiisasnon nama uuro keno ejemba qabunagiawo yononon nandungia ii nanduj katapanon angi kemero. ² Angi kemero emba malo wanaya mononon kanj soojaakota osoga woi ano kemeroti, ii kaanagadeen iiro. ³ Ii iima kokaen jero, “Niinon qaa honja monj kokaen injiowe mobu: Malo wanaya koi kanon nanduj anji, ii mono tosaanja kuuya unjuugun anja. ⁴ Kawaa kania ii kokaen: Kuuya yononon monej somata en onono kitagadeen anjuto, emba koi kanon en laligojiwaa so iwoiya kuuya andaboron een toontoon laligowaa.” Kianj.

Jiwowon jigonon kondemondeen koloowaa.

Mat 24.1-2; Maak 13.1-2

⁵ Jerusalem jiwowon jigo ii jamo iimasiinsiinawo ano kalenja kalenja Anutuwaajon angiti, iikanon menjerenngogi akadamuyawo eroti, gowoko tosonian ii iima amin mogi Jiisasnon qaa kokaen injioro, ⁶ “Miri koi iijuti, ii mono kondeengi miriwaa jamo monj ii jamo mombaa qaganon mende ewaato, qeqelalanj saoyagadeen ewaa.”

Kakasililij ano sisiwerowero koloowaa.

Mat 24.3-14; Maak 13.3-13

⁷ Kaen injioro qisij mugi, “Boi, qaa jejani, iikawaa honja mono naa kambanon koloowaa ano koloombaaajon ambaati, iikawaa aiweseyanon mono nomaen asugiwaa?”

⁸ Qisij mugi kokaen injioro, “Mononon angomokolon ano jinjanj qen kembutiwaaajon mono galengia menj aonj laligowu. Ejemba mamaganon asuginj noo qananon kokaen injiowuya, ‘Niinon Kraist koloojen,’ ano, ‘Kamban mono torija.’ Kaen injiowuyato, ononon mono iyonoo gemagianon mende kembu. ⁹ Manja kareña kareña koloonj kema karo otonja mobuyato, jenengia mono mende orowa. Iwoi ii waladeen koloowaatiwaa jejetaga. Ii koloowaato, namowaa kambananon mono iikanondeenj uulanawo mende tegowaa.”

¹⁰ Kaen injijon toroqen kokaen jero mogi, “Kantri mononon kantri monj unjuwombaaajon waabuya. Ejemba tuunj mononon tuunj monj yonowo aroñ qenj aowombaaajon waabuya. ¹¹ Balonja balonja kanon nanj somasomata qonjoma menj namo meleeno kemenkebaa. Kaanagadeenj bodia bodia koloonj uma ewaa. Ji kotiga kotiga ii koloogi jaasoonngo komunkebu. Sombinon aiwese somata jaamorota morota injiima aarunj toroko momakebuya.” Kianj.

Oligaa Bunawaajon kere koloowaa.

Mat 24.9-14; Maak 13.9-13

¹² “Iwoi kuuya ii koloowaato, wala kozigenj tosonian onjo uugia meleengitiwaaajon ama unuama somonjonj sisiwerowero ama onjombu. Tosianon horon onjoma qamakooli mirigianon qaa gawonngia menj jen tegogi kapuare miria miria kanon onjoombuya. Tosianon noo qanaajon ama unuanj kantria kantria yonoo eja ponj ano gawana yonoo jaasewangianon

nambuya. ¹³ Kaen nama noo kaniana saanon nanjon injowu. ¹⁴ *Qaa jakeyanon onoongi nambuti, kamban iikanon qaa nomaen jewonaga, iikawaa majakakaya waladeen mende mobu. Qaa ii mono uu wombo-gianon angi ewa.

¹⁵ "Ii kokaembaajon: Niinon onjowo nama momakooto onjoma buugia men afaangomana. Uuafaangadeen laligogi tuarenjenurugia yonoononga monjon momakooto ii qotogon qaagia qewagon men kamaan onjombombajon amamaawaa. ¹⁶ Onjonganiam nemunjan, daremun, tinitosa ano alaurugia yononon kaanagadeen anjonan men onjongi onoononga tosaana unugi komuwuya. ¹⁷ Kantri kuuya yononon noo qanaajon ama kazi ama onjongi laligowuya.

¹⁸ "Kaen laligowuyato, niinon kalan koma onjombe wanggiaa juya monjon mende soowaa. ¹⁹ Onj kaparan koma kotiin bon qen nama iikanon mono haamo ama oyanboyan laaligo bunja qen aowuya." Kianj.

Jerusalem sitiwaa kondemondéen uuduuduuyawo

Mat 24.15-21; Maak 13.14-19

²⁰ "Kanagen manjaqeqe tuun yononon kouma Jerusalem siti liligon gban ambuti, onjo ii iima kamban iikanon mono kokaen romongowu, 'Siti wana kondemondeembutiwaa kambanonon mono kan kuuja.' ²¹ Kamban iikanon judia prowinsnon laligowuti, ononon mono misingon horon baanjon kembu. Sitinon laligowuti, ononon mono siti mesaowu. Siti selegenjanon laligowuti, ononon mono sitinon mende kembuya.

²² *"Ii kokaembaajon: Bunja Terenon gejatootoo qaa oogita eji, ii kuuya mono honjowo koloowaa. Qaa iikawaa so Anutunon kamban iikanon singisonogogiaa irona meleema qagianon ano ubaa. ²³ Anutunon Israel kanageso singisonogogiajon irinja soono kazia qendeema onono namonon kakasililin jekania booronogoya asugiwaa. Emba korowo ano merabora ajunon yononon mono kamban iikanon nomaen uulanjowo kembuyaga? Kawaajon 'Yei!' qama wanjinjingojen.

²⁴ "Kondenmondeen iikanon ejemba tosaana ii manjawaa soo somatanon unugi komuwuya. Tosaana kasa gbadoon onjoma unjanji kantri kuuya yonoo batugianon keubuya. Keugi waba kantri yononon kouma Jerusalem riimemeaan laligowuya. Kaen laligogi Anutunon kambangia toon qero raji, iikanon kan kuuro mesaowuya." Kianj.

Siwe gomambaa Eja honjon asugiwaa.

Mat 24.29-31; Maak 13.24-27

²⁵ *"Ween ano koin jaagaranon ano sengelao iikanon aiwese morota morota asugiwaa. Kowenon siri qegi oton somata koloonkejiwajon namowaa kantri kuuya yononon doomonoggia keno konjajilin moma laligowuya.

²⁶ Kaen laligogi sombinon utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragia mesaon enjalolon angi soowaa. Kawaajon goman goman kanon lombo bologa to-ton koloowaatiwajon laligon toroko moma uugia duuro jaagiili ambuya.

²⁷ *"Kamban iikanon Siwe gomambaa Eja honja iinon koosu qaganon karo iibuya. Ku-usuna somatanon sakondindinjowo asuganon asugiro asamararana iibuya. ²⁸ Kaen kawaato, iwoi ii kanain koloowaati, ononon mono kamban iikanon Siwenon ubombaa kambangianon toriwaatiwajon mono wanggia men waama uugia men kululuun awasanjaka nambu." Kianj.

* **21:14:** Luuk 12.11-12 * **21:22:** Hoos 9.7 * **21:25:** Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.31; Ais 6.12-13

* **21:27:** Dan 7.13; Ais 1.7

*Taon gerewaa sareqaa**Mat 24.32-35; Maak 13.28-31*

²⁹ Jiisasnoŋ sareqaa moŋ kokaen injjoro, “Oŋo mono taon ano gere tosaana ii iniima tanigia mobu. ³⁰ Gere ii senŋia longogi ii iima iikawaa kania onoanŋio moma asariŋ kokaen jenkeju, ‘Ween kambaŋa mono dodowija.’ ³¹ Ononoŋ kaanjiadeen qaa jejenji, iikawaa hoŋanoŋ kolooro iima moma asariŋ mono kania kokaen jewu, ‘Anutuwaa bentotonŋaa Eja hoŋanoŋ mono uulaŋawo dodowiŋ kawaa.’

³² “Niinoŋ qaa hoŋa moŋ kokaen injjowe mobu: Ejemba kete namonoŋ laligojuti, iyoŋonoŋ mende komugi iwoi kuuya jejenji, ii mono iyoŋoo laaligo kambanŋianoŋ asugiwaa. ³³ Siwe namonoŋ goron qewaoto, noo Buŋa qaananoŋ mono mende aliwaa.” Kianŋ.

*Ugbili mesaon koomuya laligowombo.**Mat 24.42-44; Maak 13.33-37*

³⁴⁻³⁵ “Kambaŋ somata iikawaa lombotanoŋ ejemba kuuya namonoŋ laligowuti, iyoŋoo qagianonŋ kaen koloonŋ ubaa. Kawaaŋon iikanonŋ pilitik kanŋ siwa kaanŋa qeragonŋ onŋombabo. Kawaaŋon namonoŋ laaligowaa majakakayanonŋ qagianonŋ uro jejelombaŋ ama apu kotiga nen enkalolonŋ ama uugia bimoowabotiwaajonŋ mono galenŋia menŋ aonŋ laligowu.

³⁶ “Kawaaŋonŋ mono kambaŋ so ugbili laligonŋ qama kooliŋ laligowu. Kaenŋ laligogi esuŋ onono iwoi kuuya ii koloowaati, iikawaa uutanonŋga kok koma mono Siwe gomambaa Eja hoŋaa jaasewananoŋ awasankaka nambuya.” Kianŋ.

³⁷ *Kambaŋ iikanonŋ Jiisasnoŋ weenŋ so jiwowonŋ jigononŋ nama Buŋa qaa kuma ononoŋ gomanŋ mare kolooro mesaonŋ baanŋa qata Oil gere baanŋa qamakejonji, iikanonŋ uma enŋ laligoro. ³⁸ Kaenŋ laligoro ejemba tuuŋ kuuya yoŋonoŋ weenŋ so umugawodeenŋ jiwowonŋ jigononŋ uma Buŋaya jero mobombaajonŋ iwaanonŋ kanŋ laligogi. Kianŋ.

22*Jiisas qeniŋ komuwaa jenŋ anŋonoŋ anŋi.**Mat 26.1-5; Maak 14.1-2; Jon 11.45-53*

¹ *Kaenŋ laligogito, bered yiistya qaa iikawaa korisoroya, qata Pasowa kendonŋ jenkejonji, ii toriro.* ² Toriro iikanonŋ jigo gawonŋ galenŋ ano Kana qaawaa boi yoŋonoŋ ejemba tuuŋ yoŋoojonŋ toroko mogitiwaajonŋ ama iyanŋiodeenŋ ajoroonŋ “Nomaenŋ aninŋ qegi komunaga?” jenŋ kana moŋgama amigi.

*Juudasnoŋ Jiisas memelolo menŋ mumambaaŋonŋ uumotoonŋ ano.**Mat 26.14-16; Maak 14.10-11*

³ Kambaŋ kanonŋ Satanoŋ Juudaswaa uutanonŋ kemero. Juudas ii Jiisaswaa gowokouruta 12 yoŋoononŋga moŋ. Kariot gomanonŋga karotiwaajonŋ qata moŋ Iskariot qagi. ⁴ Iinoŋ jigo gawonŋ galenŋ ano jigowaa kiropo galenŋ wanŋa yoŋoononŋ kema Jiisas memelolo menŋ borogianoŋ amambaa qaaya injjoro. ⁵ Yoŋonoŋ ii moma “Ayo!” jenŋ uugianoŋ qeangoro sewanŋa monenŋ mubombaajonŋ qaa somonŋgogi. ⁶ Qaa somonŋgogi Juudasnoŋ Jiisas oloŋ memelolo menŋ borogianoŋ amambaa kana moŋgama kokobimbinŋ koma laligoro. Kianŋ.

* **21:37:** Luuk 19.47 * **22:1:** Eks 12.1-27 * **22:1:** Pasowa ii ananaa qaanonŋ niniima koboonŋ nunuuguro. Eksodus 12.15

Jiisasnoŋ gowoko yoŋowo Pasowa lama negi.

Mat 26.17-25; Maak 14.12-21; Jon 13.21-30

⁷ Bered yiistya qaa iikawaa kendoŋ weeŋ moŋnoŋ Pasowa lama qeŋ ooŋkegiti, kambaŋ iikanonŋ kaŋ kuuro. ⁸ Jiisasnoŋ Piito ano Jon kokaeŋ iriŋon wasiŋ orono, “Oro mono kema Pasowa lama mozoŋgoŋori newoŋa.”

⁹ Kaeŋ iriŋon wasiŋ orono qisiŋ muri, “Ii dakanonŋ kema mozoŋgowota?”

¹⁰ Qisiŋ muri kokaeŋ meleeno, “Mobao, oro sitiŋon keuri eja moŋ apu moŋnoŋ qindiima karo mokoloowaota. Mokoloonŋ ii otaaŋ kema miri ubaati, mono iikanonŋ ubao. ¹¹ Uma miri toya kokaeŋ ijowao, ‘Boinoŋ gooŋon jeja: Ala miriga daeŋ? Nononoŋ saanoŋ iikawaa utanoŋ kaŋ gowokouruna yoŋowo Pasowa lama newoŋa?’ ¹² Kaeŋ ijori moma miri qaganonŋ eu uma uuta somata moŋ qendeema orombaa. Iikanonŋ duŋ rara iwoi mozoŋgogita raja. Ii qendeema orono iikanonŋ mono lama qeŋ oowao.”

¹³ Kaeŋ jeŋ wasiŋ orono kema Jiisasnoŋ qaa jeroti, iikawaa so mokoloonŋ nama lama qeŋ ooŋ mozoŋgoŋori. Kiaŋ.

Pombo samonŋ konoga negi.

Mat 26.26-30; Maak 14.22-26; Jon 13.21-30; 1 Kor 11.23-25

¹⁴ Nene kambaŋanoŋ karo Jiisasnoŋ aposoluruta yoŋowo nene newombaajoŋ kamaaŋ ragi. ¹⁵ Ragi kokaeŋ injoro, “Niinoŋ Pasowa lama koi oŋowo newombaajoŋ siŋ mamaga moma laligowe. Nene koi neŋgo mono siimbobolo momaŋa. Iikawaa kambaŋanoŋ torija. ¹⁶ Ii torijiwaajoŋ kokaeŋ injiŋowe mobu: Niinoŋ Pasowa lama namonoŋ koi kanoŋ toroqeŋ mende nemaŋa. Kanageŋ nene samonŋ kokawaa hoŋa qaita moŋ asugiwaati, ii Anutuwaanoŋ bentotoŋ uutanoŋ eukanonŋ nemaŋa.”

¹⁷ Kaeŋ injiŋon wain qambi meŋ kotuegoŋ kokaeŋ jero, “Mono koi meŋ oŋoŋgio aŋguŋ aon newu. ¹⁸ Niinoŋ kokaeŋ injiŋowe mobu: Nii wain kasawaa hoŋa koi kanoŋ mombo toroqeŋ mende nemaŋa. Mombo nemaŋati, ii Anutuwaanoŋ bentotoŋ asugidabororo iikanonŋ nemaŋa.”

¹⁹ Kaeŋ jeŋ bered meŋ kotuegoŋ motoŋ oŋoma kokaeŋ jero, “Koi neenaa busunaga. Ii oŋooŋon ama togoŋ oŋoŋjeŋ. Ii neŋ mono nii romoŋgoŋ nomakebu.” ²⁰ *Ii oŋono negi wain qambi kaŋgiadeeŋ meŋ kokaeŋ jero, “Qambi koi ii soomoŋgo areŋ doŋgogaa qambiaga kolooja. Niinoŋ hamo qeŋ oŋomambaajoŋ ama sana molaama komumaŋa. Sa iikanonŋ mono Anutuwaanoŋ soomoŋgo areŋa ii meŋ kotiiwaa.”

²¹ *Kaeŋ koloojato, mobu, memelolo meŋ nombaati, iinoŋ mono motoŋon koi nene neŋ rajoŋ. ²² Oŋanoŋ, Anutunoŋ jeŋ kotorotiwaa so Siwe go-mambaa Eja hoŋanoŋ mono namo mesaonŋ kembraa. Kembraato, memelolo meŋ mubaati, iwaajoŋ meŋo qama wanjinjiŋonŋ ‘Oo yei!’ jeŋeŋ. Anutunoŋ mono iroŋa uutaga meleema mubaa.”

²³ Kaeŋ jero gowokourutanoŋ kanaiŋ batugianoŋ amiŋ qisiŋ aon jeŋi, “Nonoonoŋga mono moronoŋ memelolo meŋ munaga?” Kiaŋ.

Gowoko yoŋonoŋ batugianoŋ niinoŋgiinoŋ aŋgi.

Mat 20.25-27; Maak 10.42-44

²⁴ *Gowoko nonoonoŋga moronoŋ jotamemeya waŋa kolooja?” kaeŋ jeŋi kawaajoŋ kaŋgaadeeŋ batugianoŋ jeŋoŋkooli aŋgi. ²⁵ *Iikaeŋ aŋgi

* 22:20: Jer 31.31-34 * 22:21: Ond 41.9 * 22:24: Mat 18.1; Maak 9.34; Luuk 9.46 * 22:25: Mat 20.25-27; Maak 10.42-44

Jiisasnoŋ kokaen injjoro, “Namowaa kantria kantria yonoo kingianonŋ mono eja poŋ kaanŋ koloonŋ galenŋ koma onomakeju. Yonoo poŋ qerewenŋ jawingianonŋ mono qaa jenŋ kotonŋ kanagesogia mindingonŋ ononŋgi welenŋ qen onoma ‘Eja awaa!’ jenŋ mepeseen onomakeju. ²⁶ *Kaenŋ amakejuto, onononŋ mono iikawaa so mende ambu. Onoo batugianonŋ monononŋ somatagia kolooji, iinonŋ mono kamaanqeqeta kaanŋ koloonŋ laligowa. Jotamemeya wananonŋ mono welenqeqe kaanŋ koloonŋ laligowa.

²⁷ * “Monononŋ rama nene nero monononŋ nene koma munŋ kema kankeji, iyoroononŋga uuta ii morononŋ? Onononŋ, ‘Rama nene neji, iinonŋ mono uuta kolooja.’ Kaenŋ injjonkejuto, niinonŋ onoo batugianonŋ welenqeqe kaanŋ koloonŋ laligojenŋ.

²⁸ “Kaenŋ laligowe angobato menŋ nonŋgi konjilinŋ qarasombuyawowaa uutanonŋ keube onŋo kilenŋ kaparanŋ koma niwo qokotaanŋ laligonŋ kouju. ²⁹ Mannanonŋ jenŋ kotonŋ nono niinonŋ iwaa bentotonŋa ku-usunŋ qaganonŋ galenŋ komakejenŋ. Kawaajonŋ niinonŋ toroqenŋ jenŋ kotonŋ onombe onŋo kaanŋgadeenŋ ku-usunŋ qaganonŋ ejemba kinŋ kaanŋ galenŋ koma onomakebuya. ³⁰ *Kawaajonŋ onŋo saanonŋ noo bentotonanonŋ keuma nene dunŋna liligonŋ rama apu ano nene nenŋ laligowuya ano eja poŋ raranonŋ rama Israel kanageso tuunŋ 12 yonoo qaagia gosinŋ jenŋ tegonŋ onombuya.” Kianŋ.

Piitononŋ Jiisas qakoombaatiwaaajonŋ ijoro.

Mat 26.31-35; Maak 14.27-31; Jon 13.36-38

³¹ Jiisasnoŋ jero, “Oo Saimon Saimon, moba! Komakoomo ejanonŋ wiit dumunŋ kota juunonŋ ama utugoro kaawoya deema kamaankeji, Satanonŋ mono iikawaa so onononŋ loorinŋ iwaa borianonŋ kemebutiwaaajonŋ utugonŋ angobato menŋ onomambaajonŋ kaparanŋ koma jojorija. ³² Jojorijato, goo momalaariganonŋ zololonŋonŋ jangonŋ qaombabotiwaaajonŋ niinonŋ goojonŋ qama koolinŋ laligowe. Kawaajonŋ kambanŋ monŋgenŋ uuga mombo meleema noononŋ kawagati, iikanonŋ mono uumeleenŋ alauruga nanŋonŋ menŋ kotiinŋ onomba.”

³³ Kaenŋ jero Saimononŋ meleeno, “Poŋ, niinonŋ mono giwo kapuare mirinonŋ kembotiwaajonŋ ano motoonŋ komuwotiwaajonŋ jojorinŋ laligojenŋ.”

³⁴ Kaenŋ meleenoto, Jiisasnoŋ ijoro, “Piito, niinonŋ kokaenŋ gijowe moba: Kurunonŋ kete mende qarŋo giinonŋ waladeenŋ “Ii mende moma mujenŋ,” jenŋ nii qakooma nona indinŋ karoonŋ koloojaa.

Geso ano manjawaa soo somata iikayadeenŋ menŋ kembu.

³⁵ * Jiisasnoŋ gowokouruta kokaenŋ qisinŋ onono, “Niinonŋ onŋo wala gesogia qaa, monenŋ gesogia qaa, kana esugia qaa kaenŋ wasinŋ onombe kenŋgiti, kambanŋ iikanonŋ iwoi mombaajonŋ amamaagi me qaago?” Qisinŋ onono “Iwoi mombaajonŋ mende amamaaninŋ,” ijogi.

³⁶ Ijogi kokaenŋ toroqenŋ injjoro, “Wala kaenŋ angito, kambanŋ kokaamba mombaanonŋ geso ano monenŋ geso qarŋa eji, ii mono menŋ besaanŋ laligowa. Manjawaa soo somata ii mombaanonŋ mende eji, iinonŋ mono malekuya sewanŋa mewutiwaaajonŋ ama monenŋ mokolonŋ soo ii sewanŋa mewa.

³⁷ * Niinonŋ kawaajonŋ kokaenŋ injjowe mobu: Anutuwwa qaanonŋ noojonŋ jegita eji, qaa kuuya ii mono honŋawo koloodaborowaa. Iikawaa kambanjonŋ

* **22:26:** Mat 23.11; Maak 9.35   * **22:27:** Jon 13.12-15   * **22:30:** Mat 19.28   * **22:35:** Mat 10.9-10; Maak 6.8-9; Luuk 9.3; 10.4
* **22:37:** Ais 53.12

mono kan kuumambaajon anja. Buña qaa mon ii kokaen oogita eja, 'Iinon bologa meme yonoo tuunjon ewaa, jegi.' Kawaajon jejen: Qaa iikawaa hona ii noonon kolodaborowaa."

³⁸ Kaen injjoro gowokourutanon ijogi, "Pon iiba, manjawaa soo somata woi koi rajao." Kaen ijogi "Ii sokonja," jen meleema onono. Kian.

Jiisasnon Gezemane urukisinon qama kooliro.

Mat 26.36-46; Maak 14.32-42

³⁹ Jiisasnon miri mesaon silia otaan Oil gere baanjonon uro gowokourutanon gematanon kenji. ⁴⁰ Uma iikanon keuma kokaen injjoro, "Angbatonon kamaan unjwabotiwaajon mono qamakooli gawon mewu."

⁴¹ Kaen injjon onjomesaon jamo gilinin kemakeji, iikawaa so kema simin kuma qama kooliro ⁴² Qama koolin kokaen jero, "Amana, giinon uusiinga mojan ee, siimbobolowaa qambia koi kanon mono noo qananon ubabotiwaajon nuamba. Nuambaa me qaagoti, ii mono geengaa uusiingaa so koloowa. Ii noo siimbaa so qaago." ⁴³ Kaen qama kooliro gajoba monjon Siwenonga asugin men kotiin muro. ⁴⁴ Men kotiin muro konjilin uuta moma mono kaparan koma uuta men kululuun qama kooliro. Qama kooliro nogoya ii sa lalan kaan riin namonon kamaaro.

⁴⁵ Qama koolidaboron waama gowokouruta yonjonon keno. Kema mokolon injiuro wosobironon men kamaan onono gaon egi. ⁴⁶ Egi injjoro, "Mono naambaajon gaongadeen eju? Mono waama angbatonon kamaan unjwabotiwaajon mono qama kooligi." Kian.

Jiisas qelanjin men somongogi.

Mat 26.47-56; Maak 14.43-50; Jon 18.3-11

⁴⁷ Jiisasnon kaen jen nano iikanondeen eja tuun kougi. Gowokouruta 12 yonjononga mon qata Juudas iinon jeta men onoma Jiisaswaanon kouma buuta kiton nero. ⁴⁸ Kiton neroto, Jiisasnon kokaen ijoro, "Juudas, gi buuna kiton nen iikaan kanon Siwe gomambaa Eja hona memelolo men mujan me?"

⁴⁹ Kaen kolooro tosianon Jiisas liligon mun nangiti, iyonjonon iwoi koloomambaajon ano ii iima jegi, "Pon, nono manjawaa soo somatanon unjwona me?" ⁵⁰ Kaen jen yonjononga monjon jigo gawon galen wanaa welenqeqeya qen geja dindina kotogoro kamaaro.

⁵¹ Kamaaroto, Jiisasnon meleema "Mono mesaowu!" jen welenqeqewaa geja kotoroti, ii oosiro qeangoro.

⁵² Qeangoro nama jigo gawon galenurugia, jigowaa kiropo galen (sikiriti) wana ano kantriwaa jotamemeya yonjonon Jiisas mewombaajon kougiti, ii kokaen injjoro, "Nii kikekakasililin ejaga qaagoto, kilen noojon kaen moma manjawaa soo somata ano wasa men kouju. ⁵³ *Niinon ween so jiwowon jigonon onowo laligowe ononon borogia boraama nii mende nonji. Ii qaagoto, keteda koi pangamambaa ku-usunjonon haamo ama asuganon kolooro onoo kambanjonon kan kuuja." Kian.

Piitonon Jiisas qakoono.

Mat 26.57-58, 69-75; Maak 14.53-54, 66-72; Jon 18.12-18, 25-27

⁵⁴ Kaen kolooro manjaqeqe eja yonjonon Jiisas men somonjon wama jigo gawon galen wanaa mirinon kenji. Kenji Piitonon gemagianon sigenjigen onotaan keno. ⁵⁵ Iikanon kema jinjonon miriwaa kiropo uutanon kemen somben biwianon gere on motoon raji. Piitonon kaanjadeen yonoo

* 22:53: Luuk 19.47; 21.37

batugianon raro. ⁵⁶ Raro welenqege emba mononon Piitonon gere kosianon raro iigigiin kokaen jero, “Eja koi kanon mono kaanagadeen iwo laligoro.”

⁵⁷ Kaen jeroto, Piitonon qakooma kokaen ijoro, “Embada, niinon ii mende moma mujen.”

⁵⁸ Kaen ijon raro mende koriro eja mononon ii iima ijoro, “Gii kaanagadeen iyonoononga mon koloojan.” Kaen ijoroto, Piitonon meleeno, “Alana, nii qaago.”

⁵⁹ Aua motoongowaa so tegoro mononon qaa ii mombo kaparan koma jero, “Eja koi kanon kaanagadeen onanon iwo laligoro. Iinon mono Galili ejaga kolooja.”

⁶⁰ Kaen jeroto, Piitonon meleeno, “Ejada, qaa jejanj, niinon ii kondanjen.” Kaen meleema jen nano iikanondeen kurunon qaro.

⁶¹ Qaro Pononon eleema Piito uun iiro iikanondeen qaaya kokaen jeroti, ii romongoro, ‘Gii kete indin karoon qakooma nona kurunon qabaa.’ ⁶² Qaa ii romongon wosoya jumambaaon ano seleenjen kemen meduqedu men saaro. Kianj.

Jiisas jen jononsisi ama mugj.

Mat 26.67-68; Maak 14.63-65

⁶³ Manjaqeqe eja Jiisas men somongogiti, iyononon mepaqepae ama mun nama qewagogi. ⁶⁴ Qewagon jaasewanu esuun qisij ijogi, “Gii gejatootoo ejaga koloojanjwaajon moronon guji, mono iwaa qata qaba!” ⁶⁵ Kaen jen mamaga terenjon mepaegon jen qetama mugj. Kianj.

Jigowaa jotamemeya yononon Jiisaswaa qaa gawon megj.

Mat 26.59-66; Maak 14.55-64; Jon 18.19-24

⁶⁶ Jen qetama mun laligogi goman ano kantriwaa jotamemeya ano jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon ajoroon Jiisas wama Juuda yonoo jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon angj.

⁶⁷ Iikanon angj ijogi, “Giinon Hamoqeqe Toya Kraist koloojanj eenj, ii mono asuganon pan jena mobonja.” Kaen ijogi meleeno, “Ii injjowenagato, ii mono mende moma laariwuya. ⁶⁸ Me qisij onjombenagato, ii mono mende meleema nombuya. ⁶⁹ Kaen mojento, kamban kokaambadeen kanain Siwe gomambaa Eja honja iinon mono Anutu, ku-usun Toyaa boro dindinanon rama laligowaa.”

⁷⁰ Kaen meleeno iikanondeen korebore yononon kokaen jen qisigi, “Onanon, gii Anutu waa meriaga koloojan me qaago?” Kaen qisigi kokaen meleema onono, “Ii koloojenjwaa qaaya mono onjonganjo jeju.”

⁷¹ Meleema onono jegi, “Ano kuakua qen komuwaatiwaa nanjonanjo qaaya mono iyanjaa jetanon jero modaborojon. Kawaaon tosianon qaaya nanjowutiwaajon mono naambaajon mombo qisij onjombonaga?” Kianj.

23

Jiisasnon gawana Pailotwaa jaanon nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Maak 15.1-5; Jon 18.28-38

¹ Kaen jen tuun kuuya yononon waama Jiisas wama kema gawana Pailotwaanon kengj. ² Iwaanon kema kanain selianon qaa kuun kokaen jegi, “Eja kokawaa kania ii kokaen iima monin; Iinon ejemba kuun onono enkalolon kolooro karen aonkeju. Nono Siisa-kimbaa takis mende ambonatiwaajon songo amakeja. Iyanjaajon ‘Nii Hamoqeqe Toya Kraist ano kin koloojen,’ kaen jenkeja.”

³ Kaen jegi Pailotnoŋ kokaen qisij muro, “Onjanon, gii Juuda yoŋoo kin poŋgiaga koloojan me qaago?” Qisij muro Jiisasnoŋ meleema jero, “Mono geenjo jejanj, kianj.”

⁴ Pailotnoŋ jigo gawon galen ano ejemba tuuj ii kokaen injjoro, “Niinon eja kokawaa qinjita monj mende mokoloojen.”

⁵ Kaen injjoro mombo kaparanj koma kuuj jegi, “Iinonj mono ejemba tuuj kuuj onjoma Buŋa qaaya Galili prowinsnoŋ kanainj kuma onjoma balonj sokoma kanj Judia prowins kokanonj kaanagadeen ii jenj seinjeja.”

⁶ Kaen jegi moma qisij onjoma jero, “Ii Galili ejaga kolooja me qaago?”

⁷ Kaen jero “Mono ii!” jegi moma Herodnoŋ Galili ano prowins tosaanj mindirinj galenj koma onjoma kambanj iikanondeen Jerusalem sitinonj kanj laligoroti, iikawaajonj Pailotnoŋ jero Jiisas Herodwaanonj wama kenjgi. Kianj.

Jiisasnoŋ kin Herodwaa jaanonj nano.

⁸ Herodnoŋ Jiisaswaa sunduya moma mono kambanj koriga iimambaajonj siinj moma laligorotiwaajonj ii iima uutanonj mamaga qeangoro. Jiisasnoŋ angoletto monj mero iimambaajonj ama mamboma laligoro. ⁹ Kawaajonj qiqisi mamaga Jiisas qisij muro. Ii qisij muroto, Jiisasnoŋ kitia monj mende meleeno.

¹⁰ Jigo gawon galenj ano Kana qaawaa boi yoŋononj nama selenonj kuukuu qaa geriawo jenj mugj. ¹¹ Herodnoŋ manjaqeŋe ejauruta yoŋowo Jiisas menj kamaanj ama jejewili ama mepaqepae menj mugj. Kaen ama maleku akadamuyawo monj mouna mugj nano wasiro mombo gawana Pailotwaa jaanonj keno. ¹² Wala Pailot ano Herod yorononj kerekere ama aonj laligorita kambanj iikanonj ala-ala koloori. Kaenj.

Pailotnoŋ Jiisas komuwaatiwaajonj jenj tegoro. *Mat 27.15-26; Maak 15.6-15; Jon 18.39-19.16*

¹³ Jiisasnoŋ karo gawana Pailotnoŋ jigo gawon galenj ano galenkonjonj ejauruta ano ejemba tuuj horonj onjono ajoroogi. ¹⁴ Ajoroogi kokaen injjoro, “Onjo eja koi kokaen jenj noononj wama kaju, ‘Iinonj ejemba tuujja tuujja kuuj onjono enkalolonj amakeju.’ Mobu! Onjo qaa selianonj kuujuti, niinonj iikawaa kanja onjoo jaagianonj gosinj kokaenj mokoloojen: Onjo eja kokawaa selianonj qaa kuuya kuujuti, ii niinonj koposoya monj mende mokoloojen. ¹⁵ Herodnoŋ qaa kaanjadeen jenj wasiro mombo nonoononj kaja. Mobu, iinonj iwoi qinjita monj mende ano. Kawaajonj koomuwaa buŋa koloowaatiwaajonj amamaaya koloojaa. ¹⁶ Kawaajonj niinonj jewe manjaqeŋe eja yoŋononj oolinondeen qegi isambe kamaawaa.” ¹⁷ (Pailotnoŋ gbani so Pasowa korisoro kambananonj kapuare mirinonja eja motoonjo isama onjomakero.)

¹⁸ Kaen injjoro koreboreyanonj silama qama jegi, “Iiga mono yamagenj (kozigenj)! Barabas mono isama nonomba!” ¹⁹ Barabasonj sitinonj karenj motonj laligogiti, iyoŋoo galenjiaga koloonj eja monj qero komuroti, iikawaajonj kapuare mirinonj oonjgi raro.

²⁰ Pailotnoŋ Jiisas isamambaajonj moma qaa mombo jero. ²¹ Jeroto, yoŋononj qetama qaa siita kuma qa gigilaagi, “Maripoononj qewu! Mono maripoononj qewu!”

²² Qa gigilaagi iinonj qaa indinj karonj kokaen injjoro, “Iinonj mono naa bologaga ano? Niinonj iwaanonj koposo monj mende mokoloowe koomuwaa buŋa koloowaatiwaa so mende kolooja. Kaenj kolooro niinonj jewe manjaqeŋe eja yoŋononj oolinondeen qegi isama mube kamaawaa.”

²³ Kaen injjoroto, yononon jaba ama kaparan koma toroqen qa gigilaan qagi, 'Jiisas mono maripoonon qegi komuwa.' Kaen qama Pailotwaanon qaa ii qewagogi. ²⁴ Qewagogi Pailotnon qaagiaa baatanon kema qaa kaparan koma jegiti, iikawaa hona koloowaatiwaajon jen tegoro. ²⁵ Jen tegon "Barabas kamaawa!" jen kaparan kongitiwaajon ii isama muro kamaaro. Ii karej motonj laligogiti, iyonoo galenngaga koloon eja monj qero komurotiwaajon kasa mirinonj oonngi raro. Ii isano kamaaroto, Jiisas siingia otaanj ama mubutiwaajon borogianonj ano. Kianj.

Jiisas maripoononj qegi.

Mat 27.32-44; Maak 15.21-32; Jon 19.17-27

²⁶ Pailotnonj Jiisas borogianonj ano wama kana somatanonj kema Afrika siti qata Sairini iikawaa eja monj qata Saimon mokoloogi. Iinonj gawonongga kouro jen kotonj munj Jiisaswaa maripoonja menj iwaa sawinjanonj anggi angonj otaanj keno.

²⁷ Kaen keno ejemba tuunj somata yonononj luluuma gematanonj otaanj kenji. Yonoo batugianonj emba tosianonj kaanagadeenjinjenj qama sama kenji.

²⁸ Saama kenji Jiisasnonj eleema injiima kokaen injjoro, "Oo Jerusalem emba, onjo mono noojonj mende saabu. Noojonj qaagoto, onjoangia ano meraboraurugia yonoojonj mono saabu. ²⁹ Mobu! Kanagenj kamban monj karo iikanonj kokaen jewuya, 'Emba aruna ii simbawonjowo. Koro mende ama merabora mende megiti, ii simbawonjowo kolooju. Merabora aju onjoma mende doongogiti, ii simbawonjowo.' ³⁰ *Kamban iikanonj ejembanonj kanainj baanja Toya ii kokaen welema onjombuya, 'Onjo mono baanja ii jegi bagonj qanananonj ubu.' Ano senj sia Toya ii kokaen welema onjombuya, 'Onjo mono kobaagianonj mesanjonj nonombu.'

³¹ "Niinonj Anutuwaanonj gere gbiligbili koloojenj ano noojonj kilenj kokaen ama nonju. Onjo gere koomuya singisongogiao eja sii qen nanju. Kawaa-jonj Anutunonj ironja meleema onjono gerenonj onjoro siimbobolo uuta mobuya."

³² Bologa meme woi ii kaanagadeenj Jiisaswo motoonj uruwombaaajonj uruama kenji. ³³ Kema gomanj qata Wanji qajuti, iikanonj keuma Jiisas maripoononj qegi. Qen bologa meme woi ii motoonj monj dindijanonj monj qanianonj leele kaen urugi. ³⁴ *Kaen angito, Jiisasnonj jero, "Amana, yonononj iwoi anjuti, iikawaa kania mende moma kotojutiwaajonj mono singisongogia mesanjonj onjomba."

Qegi nano Jiisaswaa sele esuyaajonj kiawenj megijangoya koloo eja iikawaa so ii mendeema megij.

³⁵ *Kaen anggi ejemba tuunj yonononj nama ii uunj iigi. Iigito, Juuda jotamemeya yonononj kaanagadeenj mepaqepae menj munj kokaen jegi, "Anutunonj meweenjonj muro Hamoqeqe Toya Kraist kolooji een, tosaanja ilaan onjoma laligoroti, iinonj mono iyanja ilaan aowa."

³⁶ *Manjaqeqe eja yonononj kaanagadeenj qaa gonjegeee jen mepaegonj kosianonj kema wain apu aasonjowo qeesaanj menj uma munj ³⁷ kokaen ijogi, "Gii Juuda yonoononj kinj ponnga koloojanj een, mono saanonj geenja ilaan aowa."

* **23:30:** Hoos 10.8; Isa 6.16   * **23:34:** Ond 22.18   * **23:35:** Ond 22.7   * **23:36:** Ond 69.21

38 Wanjanon eu tere mon kokaen on qegi nano, “Juuda yonoo kin ponjiaga koi.”

39 Kikekakililin eja woi motoon mondon oroni naniti, iyorononga monjon uuqege qaa tokoronkota Jiisas jen mun kokaen ijoro, “Gii Hamoqege Toya Kraist koloojan ee, mono geenga ilaan aon noro kaanagadeen ilaan noromba.”

40 Kaen ijoro, alianon jen mun kokaen ijoro, “Gii godaqege qaa. Gii Anutuwaajon kaanagadeen keega mende mojan me? Yonjon jen tegon siimbobolo ororon nonongi bosinjon. 41 Anara onanon koposo anitiwaajon irona soyanon meleema ama norongi siimbobolo mojo. Ii mojoto, eja koi kanon bologa mon mende ano ii kilen tiwilaaju.” 42 Kaen jen ijoro, “Jiisas, gii bentotongaa uutanon keubagati, iikanon mono nii romongon nomba.”

43 Ijoro ii kokaen ijoro, “Niinon qaa hona gijowe moba: Giinon mono kete niwo oyanboyan gomanon uma laligowa.” Kian.

Jiisasnon komuro.

Mat 27.45-56; Maak 15.33-41; Jon 19.28-30

44 Ween biiwia 12 kilok kolooro ween jaaya bulugoro pangamanon kamaan goman kuuya sokoma ero kema aua karoombaa so ano. 45 *Kamban iikanon jiwowon jigo uutanon opo nanoti, iikanon mono eukaya biiwianon jurama kamaan woi kolooro. 46 *Jiisasnon kamban iikanon kotakota qama kokaen jero, “Amana, nii kokoosuna goo borongan anjen.” Kaen jen sewan aason konoga horon komuro.

47 Komuro iwoi kolooroti, kawali galenon ii iima Anutu mepeseen kokaen jero, “Iinon mono onanon eja solanaga kolooja.”

48 Ejemba tuun kuuya ii iibombaaon kan ajoroogiti, iyononon iwoi ii kolooro iima wosogia juno wan gilin motomotoon mirigianon kenggi. 49 *Kengito, ejemba kuuya Jiisas moma mugiti, iyononon sigensigen nama ii uun iigi. Emba tosanon Jiisas otaan Galiliga kagiti, iyononon kaanagadeen nama ii iigi. Kian.

Jiisaswaa qamoya ron konji.

Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Jon 19.38-42

50-51 Juuda yonoonon taon qata Arimatia iikanonja eja awaa qabunayawo qata Joosef iinon kaanagadeen karo. Iinon Anutu bentotombaa hona kolooawaatiwaajon mamboma laligoro. Iinon Juuda yonoo jigo kaunsol tuumbaa jotamemeya laligon Jiisaswaa qaa jen somongon angiti, iikawaa uumotoon mende ano.

52 Iinon Pailotwaanon kema Jiisaswaa qamoya memambaaon qisiro. 53 Qisij uma qamoya maripoononga metegon menj kamaan opo taananon esuuro. Esuun menj qasirinon kema jamo kobaa mon uroron qamo mon kanon mende angiti, iikanon Jiisaswaa qamoya ii ano. 54 Sabat kendon rarawaa iwoiya mozozongogiti, (nemungawon) iikawaa weenja jaayanon kemembaa ano.

55 Kememambaaon ano emba Jiisaswo Galiliga kagiti, iyononon Joosefwaa kanianon qasirinon kema iinon Jiisaswaa qamoya menj jamo kobaanon anoti, ii iigi. 56 *Iikanonja eleema mirinon kema jinij sambori

* 23:45: Eks 26.31-33 * 23:46: Ond 31.5 * 23:49: Luuk 8.2-3 * 23:56: Eks 20.10; Dut 5.14

unjoowagawo ano kele gawasuyawo Jiisaswaa qamoyanonj moriwombaa-
jonj mozozonjgogi. Mozozonjgogito, Moosesonj Kana qaanonj Sabat kendom-
baajonj jery kotoero eroti, ii otaanj haamo meny eenj raji. Kian.

24

Jiisasnonj koomunonga waaro.

Mat 28.1-10; Maak 16.1-8; Jon 20.1-10

¹ Sabat kendonj raji tegoro Sonda umugawodeenj gomanj ano emba
yonononj waama jininj marae unjoowagawo mozozonjgogiti, ii meny qasiri-
nonj kenji. ² Kema mononj qasiriwaa qaa ootanonj jamo somata qetano
kenoti, ii iigi. ³ Ii iima jamo kobaawaa uutanonj ugito, Ponj Jiisaswaa qamoya
mende mokologiti. ⁴ Kawaajonj uugia uma kamaaro moma nangi eja woi
malekugara taanja kokobilibiliawo yorononj bagianonj nani iriigi.

⁵ Ii iriima awawalinj balononj kemenj adaragogi kokaenj injjori, “Jaawo
kotiinj laligoji, ii mono nomaembaajonj koomuya yonoo batugianonj
monganju? ⁶ *Tinsonj koi mende ejato, mono gbilinj waaja. Galili prowinsnonj
laligonj qaa injjoroti, ii mono romongowu: ⁷ Iinonj kokaenj jero, ‘Mononj
Siwe gomambaa Eja honja memelolo meny muro gawman eja sisiwerowero-
giawo yonoo borononj keno maripoononj qegi komunj weenj karonj kolooro
gbilinj waabaa.’”

⁸ Kaenj jery qaaya ii momogianonj keuro romongogi. ⁹ Kaenj romongonj
qasirinongga eleema kanj iwoi kuuya kolooroti, iikawaa buju qaaya ii
gowoko 11 ano tosaanj kuuya ii injjogi. ¹⁰ Qaa ii injjogiti, ii Maria
Magdalaga, Joana ano Maria Jemswaa nemunja ano emba tosaanj yonowo
laligogiti, iyonononj ii kanj aposol ii injjogi.

¹¹ Buju qaa ii injjogito, ii mogi qaa omayaanj kolooro ii mende moma
laarigi. ¹² Mende moma laarigito, Piitononj waama bobogarinj qasirinonj
kema jamo kobaawaa uutanonj uuro keno opo taanja esuugiti, iikayadeenj
raro iiro. Ii iima iwoi kolooroti, ii anjodeenj romongonj walinjonj mirinonj
eleeno. Kian.

Gowoko woiyanonj Emeus kananonj keni.

Maak 16.12-13

¹³ Weenj iikanondeenj Jiisaswaa gowokouruta yonoonongga woiyanonj
Jerusalem siti mesajonj gomanj qata Emeus sewen mail kanonj kumbojonj
keni. ¹⁴ Kananonj kema iwoi kolooroti, ii kuuya iyanjarodeenj aminj mori.
¹⁵ Ii aminj moma kania jery bimoonj keni Jiisasnonj anjo kosogaranonj keuro
motoonj kenji. ¹⁶ Kenjgito, jaagara kojangiro ii mende iima kotori. ¹⁷ Mende
iima kotori kokaenj irijoro, “Oro angarodeenj naa qaaga kananonj aminj
moma kajao?” Kaenj irijoro doronj ama wosobiri jaajaa uunj iima nani.

¹⁸ Iima nama yoroonongga monj qata Kliipas iinonj kokaenj qisinj muro,
“Pasowa kendononj iwoi kolooroti, ii Jerusalem ejemba kuuyanonj moju. Gii
motoongononj wabaga koloonj ii mende mojanj me?”

¹⁹ Qisinj muro “Ii naama?” jero moma kokaenj ijori, “Nazaret eja Jiisas-
waanonj iwoi kolooroti, mono ii. Iinonj gejatootoo ejaga laligonj Anutu ano
ejemba kuuya yonoo jaagianonj nanamemenj ku-usunjawo ama qaa kotakota
jery laligoro. ²⁰ Kaenj laligoro ananaa jigo gawonj galenana ano galenkonjkonj
ejaurunananonj ii wama gawanawaa borononj anji komuwaatiwaaajonj jery
tegoro maripoononj qegi komuro. ²¹ Iinonj Israel kanagesonana kasanongga

* 24:6: Mat 16.21; 17.22-23; 20.18-19; Maak 8.31; 9.31; 10.33-34; Luuk 9.22; 18.31-33

isama downenana mewaatiwaajon mamboma jejeromonromon ama laligo-ninto, 'Yei!' Ii mono qegi komujaa. Iwoi ii kolooro laligon kounin kete soman̄a karoon koloodorvoja.

²² "Ii mende sokono kete nonoonnga emba tosianon qaanon kuun walingon nonongi laligojon. Yojonon gomaamba amandiinon qasirion kema ²³ qamoya mende mokolon eleema kokaen jejuya, 'Nono Siwe gajoba woiwaa jaameleen un̄a iinin yoronon 'Jiisasnon gbilin laligoja,' jeri mojon. ²⁴ Qaa ii moma eja nonowo laligojuti, iyonoonnga tosianon qasirion kema emba yojonon qaa jejuyati, iikawaa so ero iijuya. Ron̄ gbamer̄a iijuyato, iyan̄a mende iijuya."

²⁵ Qaa ii moma kokaen irijoro, "Yei! On̄o gejatootoo yojonon qaa jegiti, ii kuuya mono naambaajon ataqatan̄ ama ajojon gaonjaajaa laligon mende moma laariju? ²⁶ Hamoqeqe Toya Kraistnon siimbobolo kaan̄a momago iyan̄aa asamararan̄ uutanon ubaa. Iikawaa so oogita eja me qaago?"

²⁷ Kaen irijon Mooses ano gejatootoo ejemba kuuya yojonon qaa jegiti, iikanon̄a kanain̄ iyan̄aa qaa kuuya oogita eji, iikawaa kania jen̄ asarin̄ orono.

²⁸ Jen̄ asarin̄ oroma kema goman̄ kembojon jen̄ keniti, ii dodowin̄ kanon̄ toroqen̄ kemambaajon moro. ²⁹ Kaen̄ moroto, yoronon̄ kaparan̄ koma kokaen̄ ijori, "Goman̄ mare kolooro ween̄ jaayanon̄ kememambaajon an̄a. Kawaajon̄ saanon̄ norowo rama ewa." Kian̄ ijori yorowo mirinon̄ uma ragi. ³⁰ Rama yorowo nene newombaajon̄ ama bered men̄ kotuegon̄ moton̄ oromambaajon̄ ano iwoi kokaen̄ kolooro:

³¹ Iikanondeen̄ jaagaranon̄ tooro iima katori ayayooga kono mombo mende iiri. ³² Kaen̄ kolooro an̄garodeen̄ kokaen̄ amin̄ mori, "Kana somatanon̄ Bun̄a Terewaa qaa jen̄ kania jen̄ asarin̄ noron̄ji, kambañ iikanondeen̄ mono uunaranon̄ gere jejiwaa so mojo."

³³ Kaen̄ jen̄ iikanondeen̄ waama Jerusalem̄ sitinon̄ eleema keuma gowokouruta 11 ano alaurugia yojon̄owo ajoroon̄ ragiti, ii mokolon̄ on̄oni.

³⁴ Mokolon̄ on̄oni kokaen̄ injiori, "Pon̄on̄ mono hon̄a waama Saimom-baanon̄ asugijaa."

³⁵ Kaen̄ injiori iyan̄goro kanaanon̄ iwoi kolooro ano bered motoroti, kambañ iikanon̄ uugara tooro moma katori, iikawaa sunduya men̄ on̄oni. Kian̄.

Jiisasnon̄ gowoko tuun̄a asugin̄ on̄ono.

Mat 28.16-20; Maak 16.14-18; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

³⁶ Gowokouruta yojonon̄ qaa ii amin̄ moma ragi iikanondeen̄ Jiisas an̄o batugianon̄ asugin̄ nama kokaen̄ injiori, "Alauruna, luaenon̄ mono on̄owo ewa!"

³⁷ Kaen̄ injiori toroko moma jenengia ororo "Ome kokoosuga iijon̄," iikaan̄ romon̄gogi. ³⁸ Kaen̄ romon̄gogito, kokaen̄ injiori, "On̄o nomaem-baajon̄ aaruj̄ momo kaan̄a uugianon̄ koloaja? ³⁹ Nii neeno koi laligojen̄. Ii mono an̄gio kana borona uun̄ iima mobu. Ome kokoosu ii siibusugia qaa. Nii siibusunawo nambe niiju. Mono noosirin̄ niima kotowu."

⁴⁰ Kaen̄ injijon̄ kana boria qendeema on̄ono. ⁴¹ Qendeema on̄onoto, ii korisorogiaajon̄ kilen̄ mende moma laarin̄ walingon̄ ragi kokaen̄ qisin̄ injiori, "Nembanenegia mon̄ koi raja me qaago?" ⁴² Kaen̄ qisin̄ injiori sora jejetaa kitia mon̄ muḡi. ⁴³ Muḡi men̄ nero iigi.

⁴⁴ Nero iigi kokaen̄ injiori, "Nii on̄owo laligon̄ kambañ kanon̄ qaa injiow̄e mogiti, iikawaa hon̄a ii kambañ kokanon̄ kolooro iiju. Niinon̄ kokaen̄

jen laligowe: Noo qaa ii Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo eja yonoo Bujū Tere ano Ondino (Buŋa rii) buknoŋ oogita eji, ii kuuya mono hoŋawo koloodaborowaa.”

⁴⁵ Kaen injon iikanondeen Buŋa Terewaa kania moma kotowutiwaa-
jon uugia metooro. ⁴⁶ Metoon kokaen injoro, “Qaa kokaen oogita eja:
Kraistnoŋ siimbobolo moma komuŋ somaŋa karoon kolooro koomunonga
waabaa. ⁴⁷ Kawaaŋon ononon mono Jerusalem sitinon kanain Buŋa qaa noo
qananon jen asariŋ kantri kuuya sokoma kema uukuukuu meŋ onomakebu.
Daen yononon uugia meleembuti, Anutunon mono iyonoo singisonogia
songbama mesaowaa.

⁴⁸ “Qaa ii hoŋawo kolooro ano koloowaati, onjo ii kolooro iima nanŋon
jen dangunu kaanŋa nambu. ⁴⁹ *Mobu! Maŋnanon kalen onombaatiwaa
qaa somonŋoroti, niinon ii wasiwe uugianon kemebaa. Eukanonŋa ku-usuŋ
ambe qagianon ubaa. Onjo mono siti koi kanon iikawaaŋon mamboma rama
laligowu.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ Siwe gomanon uro.

Mat 16.19-20; Apo 1.9-11

⁵⁰ *Jiisasnoŋ qaaya jedaboron gowokouruta unuama kema Betani goman
kosianon keuma iikanon boria metaama kotuegon onono. ⁵¹ Kotuegon
onono iikanondeen Anutunon wano onomesaon Siwenon uro. ⁵² Uro
korisoro somata moma usugon waeya meŋ mepeseen muŋ Jerusalem
eleengi. ⁵³ Eleema suulan jiwowon jigonon laligon Anutu mepeseen muŋ
laligogi. Kianŋ.

---

* 24:49: Apo 1.4 * 24:50: Apo 1.9-11

Jon Oligaa Buŋa Jononj Ooro. Jen-asa-asari

Jononj iyanŋaa qata Oligaa Buŋa kokanonj asuganonj mende ooro, iyanŋaajonj kokaenj jeja, “Gowoko Jiisasnonj uutanonj jopagonj muroti.” (19.26) Jononj uujopa ukalembaa qaaya ii kaparanj koma jenkeja. Jononj Oligaa Buŋa koi ii ejembanonj qaa kokaenj moma kotowutiwaajonj (20.31) ooro, “Jiisas Kraist ii balonj ejagadeenj mende laligoroto, onjononj Anutuwaaw Meria ano Hamoqeqe Toya kolooja. Onjo mono ii moma laariŋ iikanonj laaligo kombombanŋa mokoloowu.” Jiisasnonj wala Manŋaa kosianonj laligonj qaa jetaga laligoro. (1.1) Kaenj laligonj namo ejaga koloonj esunjmumuya ano momoya ii aiwese angoletto menj iikanonj qendeen. Ii qendeeama bentotombaa kania jenj asariro tosianonj uugia meleenji tosianonj kilenjanj gisenj anji.

Jiisasnonj kokaenj kolooja, jero: Hamoqeqe Toya (4.26), laaligowaa nene wota (6.35), Siwe gomanj eukawaa buŋaga (8.23), bensakonj tetegoya qaa (8.58), namowaa asasaga (9.5), nagu (10.7), lama galeŋ awaa (10.11), Anutuwaaw Meria (10.36), Ponj ano Boi (13.13), koomunonjga waawaataa Toya ano laaligo kombombanŋa Toya (11.25), kana honŋa, qaa honŋa ano laaligo kombombanŋa (14.6), wain gere honŋa (15.1), tere wanŋa mutuya ano tetegoya A ano Z (Ais 1.8), Mutuya ano Konoga (Ais 1.17) ano kaanŋa kaanŋa.

Jiisasnonj gowokouruta onjononj jopagonj onoma laligoroti, gejanono qaa konoganonj (Bonj 13-17) ii tororo qendeenja. Qaa ii naanŋawo. Koomunonjga waamago Piito menj kotiiwaatiwaajonj kokaenj qisiro: “Nii jopagonj nonjanj me qaago? Kaenj koloojanj, kianj mono alauruna kalanj koma onjomba.”

Buk kokawaa bakaya wanŋa 6 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1-18

Jon Oomulu eja ano gowokouruta mutuya 1.19-51

Jiisasnonj qenjaaro gawonj mero 2.1-12.50

Tetegoyanonj Jerusalem kanj laligonj komuro 13.1-19.42

Gbilinjanj waama alauruta koloonj onjono 20.1-31

Galili kanj gowokouruta koloonj onjono 21.1-25

Anutuwaaw qaa jeta laaligoyawo.

¹ Kanakanaiyanonj monowaa monoyanonjga qaa je laligoro. Iinonj laaligowaa kania nanjonj jenj waama laligoro. Qaa je iinonj Anutuwaaw kooronjononj laligonj waaro ano anjo bensakonj Anutugadeenj kolooja. ² Qaa je iinonj kanakanaiyanonj Anutuwaaw kooronjononj laligoro. ³ Iwaa kooronjononj laligonj ilaanj muro iwoi kuuya kolooro. Iwoi monj mende ilaanj munaga, ii mende koloonaga. ⁴ Qaa je iinonj laaligowaa bemunjaleya kolooja. Iwaanonj laaligo kombombanŋa iikanonj ejemba menj asariŋ onjono iima laligonj waagi. ⁵ Asasagayanonj pangamanj uutanonj asariŋkejato, pangamanonj laligogiti, iyonjononj asasagaa kania ii mende moma asariŋ laligonj kougi. Kianj.

⁶⁻⁷ * Anutunonj ejemba kuuya asasagaya moma laariwutiwaajonj moma gele eja qata Jon wasiro asugiro. Asuginjanj kanj asasagaa kania injaama nanjonj jenj laligoro. ⁸ Jon anjo asasaga ii mende koloonj laligoroto, iinonj

* 1:6-7: Mat 3.1; Maak 1.4; Luuk 3.1-2

asasгаа kania ii nanḡon jeḡ laligoro. ⁹ Asasaga oḡaboḡa iinon eḡemba gomaḡ so meḡ asariḡ nonomakeḡi, iinon namonon asugimambaajon ano.

¹⁰ Iinon kanakanaiyanon gomaḡa gomaḡa iikawaa ilawoilaya kuuya ii nemuḡ koma oḡono koloogi. Koloogi aḡo batugianon laligon kouroto, balon eḡembanon kilen ii mende moma koton muḡ tompin laligogi. ¹¹ Kaen tompiririn laligogi iyaḡaa gomaḡ mirianon karo kanagesourutanon zizi toḡon telambelan ama gema qeḡ mugi. ¹² Kaen aḡgito, daeḡ yoḡonon koma horon muḡ qabuḡaya moma moma laarigiti, iinon mono kuuya iyoḡooḡon kana meleuro kokaen kolooro: Aḡo nemuḡ koma ku-usuḡ oḡono kolokoloo dongoga koloon Anutuwaa meraboraḡaḡa koloogi. ¹³ Anutuwaa uusiḡḡanon nemuḡ koma oḡono koloogi. Namo ejanon siḡḡa otaḡḡ embiawo qaa somoḡoro koro ama mera mero koloogi, iyoḡonon kana kaḡḡa iikanon Anutuwaa meraboraḡaḡa mende koloogi. Kiaḡ.

¹⁴ Qaa je iinon eja sele busuwo koloon batunananon kema kaḡ laligoro. Kaen laligoro akadamyua suḡ iima laligonin. Maḡḡanon Meria motoḡḡowaajon akadamyua kuuya ama aon koma muro qaita moḡ laligogi, iinon mono iikawaa so kalenmoriaḡanon uuta saa qero akadamyawo koloon kambaḡ so qaa hoḡ toontoḡa jeḡ laligoro.

¹⁵ Jonon eja iikawaa kania nanḡon kokaen qama jeḡ laligoro, “Niinon mombaajon qaa jeḡ laligoweti, iinon mono ii kolooja. Kokaen jeḡ laligowe: Noo gemananon eja moḡ kawaati, niinon mende koloowe iinon wala laligoro. Kawaaḡon iwaḡ qabuḡayanon mono nii nuugun uuta kolooja.” Jon Oomulu ejanon kaen jeḡ laligoro.

¹⁶ Kalenmoriaḡanon eja iikawaa uuta saa qero akadamyawo laligoro, iinon mono iikawaa so kotueḡon nonoma laligoro. Kotumotueya ii kambaḡa kambaḡa maaro kuuya nonoo qanananon uro laligonin. ¹⁷ Mooseson Kana qaanana nemuḡ kono kolooroto, Jiisa Kraistnon qaa hoḡa ninisaama Anutuwaa kalenmoriaḡa nemuḡ kono asuganon kolooro. ¹⁸ Namo eja moḡḡon Anutu kambaḡ moḡḡon mende iiro. Meria motoḡḡonon Maḡaa wosoyanon laligon kouma laligoroti, iinon mono namonon kamaḡ kania ninisaano monin. Kiaḡ.

Jon Oomulu ejanon iyaḡaa kania jeḡ asariro.

Mat 3.1-12; Maak 1.1-8; Luuk 3.1-18

¹⁹ Juuda jotamemeya yoḡonon jiḡo gawon galen ano jiwowon jigowaa welenqeḡe tosaḡḡa Jerusalem sitinonḡa wasin oḡonḡi Jombaanon kagi. Kaḡ qisin muḡ jeḡi, “Gii naa ejaga koloojan? Kaniaga nomaen?” Kaen jeḡi kaniaya inisaama inijoro.

²⁰ Kaniaya mende qakoonoto, asuganon kokaen jokolooro, “Niinon Hamoqeḡe Toya Kraist mende koloojeḡ.”

²¹ *Kaen jokolooro kaparaḡ koma qisin mugi, “Gii mono eja moroga koloojan? Gii Elaija koloojan me qaago?” Qisin mugi “Qaago!” jero. “Gii geḡatootoo eja moḡ koloojan me qaago?” Kaen qisigi “Kaaḡ qaago!” meleeno.

²² Meleeno qisigi, “Gii moroga koloojan? Wasin nononḡi kajoni, iyoḡooḡon mono nomaen meleema inijowonaga? Gii geḡḡaa kaniaga nomaen jeḡ asariwaga?”

²³ *Qisigi kokaen inijoro,

“Geḡatootoo eja Aisaianon qaa moḡ kokaen jerota eja, ‘Nii gajoba koloon balon qararaḡkoḡḡanon laligon kokaen qamakejeḡ: Poḡḡon kawa-oo!’

Kawaajon onjo mono uugia mindinjon kania meleun meagowu.' Nii kawaa qele gajobaya koloojen."

²⁴ Eja wasin ononji Jombaanon kagiti, ii Farisii (Kana qaawaa kapaanjonkon) ejaga koloogi. ²⁵ Yonononj mombo kokaen jen qisin mugi, "Gii Hamoqeqe Toya Kraist mende koloojan ano Elaija me gejatootoo eja yonoononga mon mende koloojanj, iikawaajonj mono naambaajonj ejemba oomulu men onmakejan?"

²⁶ Qisin mugi kokaen meleema onono, "Niinonj apu toonjon onomorinkejento, eja mon onjo mende moma kotojuti, iinonj koi batugianon nanja. ²⁷ Eja monj noo gemananonj kawaatiwaajonj jen laligoweti, iinonj mono ii kolooja. Iinonj kanj nii nuugun somatana kolooj laligowaatiwaajonj niinonj iwaa kosianonj kema wayangesoya besaan kana esuya kasia isamambaa amaqamamaa amana." ²⁸ Jononj Jordan apu leegenonj goman qata Betani iikanonj laligonj ejemba oomulu men onoma laligoro. Iwoi ii iikanonj kolooro. Kian.

Jononj Jiisaswaajon "Anutuwaanonj lama meriaga," jero.

²⁹ Ii kolooro goman ano Jononj Jiisas sigensigen karo iima jero, "Iigi, eja ii Anutuwaanonj lama meriaga. Iinonj mono balonja balonja ananaa singisongonana koma konjoratiro solananiwonja. ³⁰ Niinonj mombaajonj qaa jen laligoweti, iinonj mono ii kolooja. Kokaen jen laligowe: Noo gemananonj eja monj kawaati, niinonj mende koloowe iinonj walagadeen laligonj waaro. Kawaajonj iwaa qabunayanonj mono nii nuugun uuta kolooja. ³¹ Niinonj ii wala mende moma kotoweto, Anutunonj kaniaya Israel ejemba nono ninisaano mobonatiwaajonj moja. Ii moma nii wasin nono kanj oomulu men onmakejen."

³² Jononj kaen jen dangunu kaanja nama nanjonj kokaen injijoro, "Unja Toroyanonj mono Siwenonja kamaanj kewo koonj kaanja iwaa wanjonj kamaanj koma raro iibe. ³³ Niinonj ii wala mende moma kotonj laligoweto, monjonj ejemba oomulu men onomanatiwaajonj wasin nonoti, iinonj kokaen nijoro, 'Unja Toroyanonj mombaa wanjonj kamaanj koma raro iibagati, iinonj mono Unja Toroya ejemba uugianonj ama iikanonj mulu men onombaa.' ³⁴ Niinonj ii iibetiwaajonj ama kaniaya kokaen nanjonj jejen, 'Iinonj Anutuwa Meria kolooja.'" Kian.

Jiisasnonj gowokouruta mutuya onoono.

³⁵ Kaen injijoro gomanj ano Jononj mombo apu goraayanonj iikanondeen keno gowokouruta yonoononga woinonj iwo motoonj nanji. ³⁶ Nanji Jiisasnonj iikanonj unuugun kenoti, ii tororo uunj iigigiin jero, "Eja ii mono iibao. Iinonj Anutuwaanonj lama meriaga kolooja."

³⁷ Kaen jero gowoko woi yerononj qaa ii moma Jiisaswaa gematanonj keni. ³⁸ Keni Jiisasnonj eleema gematanonj kariti, ii iriima kokaen qisin orono, "Oro moroga mongama kajao?" Iikaenj moma meleema ijori, "Somatanara, gii miri dakanonj enj laligojan?" (Juuda yonononj 'Somatanana' qaa ii boiwaajonj jenkegi.)

³⁹ Kaen ijori meleeno, "Mono kanj iibao!" Kaen meleeno ween jaaya eleeno 4 kilok kawaa so kolooro. Ween jaaya meleeno iikanonj motoonj kema miri dakanonj enj laligoroti, ii iigi. Ii iima kanonj iwo laligori gomanj sinsinjonj tiiro mesaonj kari.

⁴⁰ Jononj qaa jero gowoko woita moma Jiisaswaa gematanonj keniti, iy-
 oroononga mombaa qata Andruu, dataa qata Saimon Piito. ⁴¹ Andruu iinonj

wala data Saimon mokoloon kokaen ijoro moro, “Noro mono Hamoqeqe Toya mokoloojota.” Hamoqeqe Toya ii Griik qaanon Kraist. ⁴² Kaen jen data wama Jiisaswaanon kenii. Kenii Jiisasnon Saimon tororo uun iigigiin jero, “Gii Saimon, Jombaa meria koloojanto, niinon qaga Siifas qabe ewaa.”* Kian.

Jiisasnon Filip ano Natanael oroono.

⁴³ Goman ano Jiisasnon Galili prowinsnon kemambaajon kema kananon eja qata Filip mokoloon kokaen ijoro, “Gii mono nii notaan kawa!” ⁴⁴ Filipnon Andruu ano Piito yorowo gomanjia motoonja. Taonjia qata Betsaida.

⁴⁵ Filipnon eja qata Natanael mokoloon kokaen ijoro, “Moosesnon eja mombaajon Kana qaanon oorota gejatootoo yononon toroqen oogita eji, nono mono eja ii mokoloonja. Eja ii qata Jiisas, manaa qata Joosef, gomanja qata Nazaret.”

⁴⁶ Natanaelnon ii moma walingon jero, “Oo Nazaret! Ii goman qandayaga. Iikanonja iwoi awaa mon koloowaatiwaa so qaago.” Kaen jero Filipnon ijoro, “Mono kan geengo iima kotowa!”

⁴⁷ Kaen ijoro moma Jiisaswaanon kan kouro iima iwaajon qaa kokaen jero, “Iibu! Eja koi kanon mono Israel eja honja kolooja. Uutanon gbingbaon qolomolonjgoya qaa.”

⁴⁸ Kaen jero Natanaelnon qisin mun jero, “Gii mono nomaenanon nii moma koton nonjan?” Kaen jero Jiisasnon meleema ijoro, “Gii fig gere† umaganon rana giima kotowe. Wala giima kotowego Filipnon kawaa gematanon giima goono.”

⁴⁹ Kaen ijoro Natanaelnon meleema ijoro, “Oo Somatana, gii mono onanon Anutuwaa Meria koloojan. Gii Israel nonoonon eja Ponja laligojan.”

⁵⁰ Kaen jero moma Jiisasnon meleema ijoro, “Nii wala kokaen jejen, ‘Gii fig umaganon rana giibe.’ Kaen jen asugijenjwaajon moma laarin nonjan. Anutuwaanon ku-usun koi iima mojan, ii mono iwoi melaada kolooja. Honja somata ii mono kanagen iima moma laligowaga.”

⁵¹ *Kaen ijon toroqen ijoro, “Niinon qaa hon toonja mon kokaen jewe moba: Kanagen noo gowokouruna koloogi koton kondoon onjombe jaameleen unja kokaen iibuya: Siwe nagunon tano Anutuwaa gajobaurutanon asugin Siwe gomambaa Eja Honjaanon uma kamaan anji injiibuya.” Kian.

2

Jiisasnon apu mej letono wain kolooro.

¹ Jiisasnon Filip ano Natanael oroono ween karon tegoro laligogi monon agomin aawaa maran lomban ano ajoroogi. Ii Galili prowinswaa goman qata Kaana iikanon anji. Jiisaswaa nemunanon kanon motoon kema ragi. ² Jiisas ano iwaa gowokouruta ii kaanagadeen horon ononji lombanon motoon ragi. ³ Iikanon ragi wain apunon qaono Jiisaswaa nemunanon meria ijoro, “Yonoonon wain apu qaonja.”

* **1:42:** Siifas ii Griik qaanon Piito, ananaa qaanon jamo karanjan. † **1:48:** Fig ii sambii kaanjaya. Ii gawongianon komogi kota naanjawo kolooro kamban mamaga nen laligoju. * **1:51:** Jen 28.12

⁴ Kaen ijoro kokaen ijoro, “Nemuna, ii nomaen amanatiwaaajon jejan? Jen koton nonjan me? Noo angoletto meme kambananon mende kan kuuro laligojen.”

⁵ Kaen jero moma welenqeqeuruta kokaen injjoro, “Iinon iwoi mombaajon jen koton onjombaati, ii mono otaan ambu.”

⁶ Juuda yononon hamo qen aowombaaajon Kana qaagia otaan borogia songbama laligonkegi. Iikawaa so miri iikanon koworanen somata 6 raro. Koworanen motomotoon ii apu konon 8 me 12 iikanon kemen saa qenagiwaa saga ragi.

⁷ Jiisasnon ii iima kokaen injjoro, “Ono mono apu koson kan maagi koworanen koi saa qewa.” Kaen jero moma jerotiwaa so angi. ⁸ Koworanen ii saa qegi kokaen jen koton onono, “Mono apu qaga koson men kema lomban galen mubu.” Jen koton onono men kenji.

⁹ Koson kenjito, galenon apu letoma wain kolooroti, ii nen naanja moma daenkaya men kagiti, ii mende moma asarin aaruro. Aaruroto, welenqeqe apu kosogiti, iyononon ii moma jegi galenon maran lomban toya oono karo.

¹⁰ Karo kokaen ijoro, “Maran kambananon kuuya yononon wain apu awaa ii wala men kan onjomaakeju ano ii nen enkalolon men aogigo wain apu naanja qaa ii kanagen onjomaakeju. Giinon wain apu awaa ii wala angon koma mende onjoma ketego koi kamban uugun men kajan. Ii sili morota mon anjan.”

¹¹ Jiisasnon angoletto mutuya koi ii Galili prowinswaa gomanja qata Kaana iikanon mero. Ii men iikanon ku-usuja asuganon injisaano. Kaen injisaano gowokourutanon moma laarin mug.

¹² *Jejelombanon laligogi tegoro Jiisaswaa nemunjoaana ano gowokouruta yononon gomangianon Kaperneam kenji. Iikanon kema somanja tosia toroqen laligogi. Kianj.

Jiisasnon jiwowon jigo jen kobooro.

Mat 21.12-13; Maak 11.15-17; Luuk 19.45-46

¹³ *Kamban kanon Juuda nonoonon kiankomu kendon kambanja dodowiro. Anutunon wala eenanon niniima koboon nunuuguroti,* iikawaaajon aisoowombaaajon angi Jiisasnon kaanagadeen gomanja mesaon Jerusalem sitinon uro. ¹⁴ Sitinon uma jiwowon jigowaa toton utanon keuma iwoi kokaen mokolooro: Ejemba bulmakao ejia, lama ano kewo koon ii sewanja mewutiwaaajon angi ano tosanon monen utekute ambombaaajon ragiti, ii injiuro.

¹⁵ Ii injiima kasanon tape (qoilomu) miziziin iikanon onjootin unjuro. Unjor ejemba ii kuuya konjoma onjoma lama bulmakaogiwawo jiwowon jigononga onjotaaro. Utekute ejemba yonoonon soojaakota qewagoro kamaaro peragia metama maaro keno. ¹⁶ Kewo sewanjia mewutiwaaajon anjiti, ejemba ii kokaen jen onono, “Iwoi ii mono men togon seleenjen kembu. Ono noo Manjaa jiwowon jigo koi mono naambaaajon utegogi konkororo miri kaanja koloaja?”

¹⁷ *Kaen jen onono Bunja qaa mon gowoko yonoo momogianon kouro romonjogi. Qaa ii kokaen oogita eja, “Noo uunanon goonon jigo ii kowoga

* **2:12:** Mat 4.13   * **2:13:** Eks 12.1-27   * **2:13:** Anutunon Iijipt kanon Israel ejemba niniima koboon nunuuguroti, iikawaa korisoroya ii Koon qaanon Pasowa. Eksodus, Mootogo 12.15   * **2:17:** Ond 69.9

ewaatiwaajon kaparan kombe iikanon uunanon neqan gere kaaja jero majakaka iikanon ji mokoloonkejen.”

¹⁸ Ti konjoma onono Juuda jotamemeya yononon temboma waama Jiisaswaanon kouma kokaen qisij mugi, “Gii mono naa angoletoto mon ana kusunqaa iinin sokoma nononogo tere kaaja anaga?”

¹⁹ *Kaen qisij mugi kokaen meleema onono, “Onononon jiwowon jigo koi kondeenji namonon kamaaro niinon ii ween karoombaa uutanon metaama kuumanja.”

²⁰ Meleema onono kokaen ijogi, “Gbani 46:waa uutanon jiwowon jigo koi men laligon medaborogita nanja ano giinon ii ween karoombaa uutanon mono nomaen ama metaama kuunaga?”

²¹ Kaen ijogito, Jiisasnon jigowaa qaa ii iyanqaa seliaa sareaga jero. ²² Jiisasnon kanagen koomunonqaa waaro sareqaa jeroti, ii kamban iikanon gowokouruta yonoo roromonogogianon kan kono moma asarigi. Ii romonqon Jiisasnon qaa jeroti, ii ano Bunja qaa oogiti, ii kuuya moma laarigi. Kianj.

Jiisasnon ejemba kananana modaboroja.

²³ Jiisasnon Jerusalem sitinon kiankomu kendombaa kambananon laligon angoletoto ku-usunqawo meroti, ii ejemba mamaganon iima qata moma laarin iwaanon rapinqogi. ²⁴ Rapiinqogito, Jiisasnon ejemba kuuya yonoo kanagia moma kotodabororo. Kawaajon ejemba kuuya mende moma laaridaboron onoma qaagiaa baatanon mende kema laligoro. ²⁵ Ejemba uugianon qaa iwoi eroti, Jiisas mononon ejemba uugiaa kania ii isaama qendeema mubaatiwaa so mende kolooro. Mono anjo ii moma kotoro. Kianj.

3

Jiisasnon Nikodeemus uumeleembaa kania kuma muro.

¹ Juuda kanagesowaa jigo kaunsol batugianon jotamemeya eja mon qata Nikodeemus laligoro. Iinon Farisii (Kana qaawaa kaparanqonqon) tuunqon nano. ² Iinon gomantiinja mononon Jiisaswaanon kouma kokaen ijoro, “Somatana, gii angoletoto menkejanj, ii eja mononon Anutu iwo mende nano anodeen memambaa amamaankeja. Kawaajon gii Anutunon nemun koma gono boi koloojan, iikaen mojon.”

³ Kaen jero kokaen jey meleema muro, “Niinon qaa honja toon mon kokaen jewe moba: Mononon Anutuwaanonga kolokoloo donqoga mende koloowaati een, iinon mono Anutuwaawaa bentotonon keuma iimambaa amamaawaa.”

⁴ Meleema muro kokaen ijoro, “Mononon ejemba waja koloon laligonqo kolokoloo donqoga ii mono nomaen koloonaga? Iinon mono nemun goron uutanon keuro mombo koro ama memambaa amamaawaa.”

⁵ Kaen ijoro kokaen meleeno, “Niinon qaa honja toon mon kokaen jewe moba: Mononon oomulu men mugi Unja Toroyanon uutanon kemero iikanon kolokoloo donqoga mende kolooji een, iikaananon mono Anutuwaawaa bentotonon uutanon keumambaa amamaawaa. ⁶ Balombaa nemunqan onoononqaa merabora koloojuti, ii balombaa meraberaanqaga. Unja Toroyanon inaan nemun kono merabora koloonqejuti, ii mono Siwewaa meraberaanqaga.

⁷ “Kawaajon onqo kolokoloo donqoga Anutuwaanonga mende koloowuyati, ii mono mende sokonja. Qaa ii jewe iikawaajon mono mende aaruwa.

* 2:19: Mat 26.61; 27.40; Maak 14.58; 15.29

⁸ Haamonon anaa jaajaa lan giliro otona momakejanto, ii dakaya qen kankeji ano dakaan baagen qen kemakeji, giinon iikawaa kania mende moma asarijan. Unu Toroyanon ejemba nemun koma onono kolokoloo donogoga koloogiti, kuuya iyonoo kaniagia mono haamo kawaa so kolooja.”

⁹ Kaen meleeno Nikodeemusnon kiko qen kokaen jero, “Ii mono nomaen koloonaga?”

¹⁰ Kaen jero Jiisasnon ijoro, “Gii Israel kanageso kuma nonomakejan ano kilen qaa iikawaa kania mende moma asarijan. Ii mende sokonja. ¹¹ Niinon qaa hona toon mon kokaen jewe moba: Nononon naama moma kotojonj, ii jen injisaamakejon ano naama jaanananon iima mojonj, ii nanjon jenkejon. Kaen amakejonto, ononon kilen Buja qaanana ii mende moma anjon komakeju.

¹² “Balombaa iwoiya jaanon ii-iita kawaa qaaya jewe moma mende moma laarin nonjuti een, niinon Siwewaa iwoiya mende ii-iita kawaa kania injiowe ii mono nomaen moma laariwuya? ¹³ Balombaa eja monjon Siwenon mende uroto, Siwe gomambaa Eja honanon Siwe gomanon laligon kamaan koloon asugiroti, iinon mono elema Siwenon ubaa.

¹⁴ * “Anutunon Mooses balon qararanonkononon jen kotooro kopa aenon mokolen unaya men toonon kosigoro nanoti, iikawaa so Siwe gomambaa Eja Honu ii kosigogi uma nambaa. ¹⁵ Ejemba ii moma laarin mujuti, iyonon kuuya laaligo kombomban mokoloon laligowutiwaajon ama eu ubaa.

¹⁶ “Iikawaa kania ii kokaen: Ejemba ii moma laarin munkejuti, iyonononga monjon tiwilaawaabotiwaajon Anutunon balon so jinon qaa jopagon nonono. Anana kuuya letoma laaligo kotigaa buja kolowonatiwaajon ama Meria motoonggo soro ii nonono. ¹⁷ Ejemba goman so laligon kenjonj, Anutunon Meria anana qaanana jen tegowaatiwaajon qaagoto, Merianon hamo nunuro kantri so letoma oyanboyan kolowonatiwaajon ama wasiro namonon kamaaro.

¹⁸ “Ejemba monjon Meria moma laariji, Anutunon iwaa qaa jen tegoro mende tiwilaawaato, monjon Jiisas mende moma laarin muji, Anutunon iwaa qaa jen tegoro laligoja. Anutuwa Meria motoongowaa qata mende moma laarijiwaajon ama gere siawaa buja kolowaa. ¹⁹ Anutunon balon ejemba qaanana jen tegonkeji, iikawaa kania ii kokaen: Asaganon namonon kamaan kolooroto, ejembanon nanamemen bologa bologa ama men laligogi. Kaen laligon Anutuwa asasaga togon uugia pangamambaa nanamemenon lan somonjon laligon kougi.

²⁰ “Kuuya nanamemen bologa amakejuti, iyononon Anutuwa asasaga togon gema qenkeju. Anutunon nanamemengia bologa bologa ii injisaama jen onono gamugia mobubotiwaajon toroko momakeju. Ii moma asasagaa uutanon mende keumakeju. ²¹ Mende keumakejoto, monjon qaa hona otaan laligogi, iinon saanon asasagayaa uutanon keubaa. Anutunon sololoon muro nanamemen ama men laligoroti, iikawaajon nanamemen iikanon asuganon kolowaaatiwaajon moja.” Kian.

Jon Oomulu ejanon Jiisaswaa kania jokolooro.

²² Jiisasnon kaen jedaboron nama gowokouruta unuama Jerusalem siti mesaon Judia prowinswaa goman gematanon jengi. Iikanon kema gowokouruta yonowo sonda tosia toroqen laligon ejemba oomulu men onoma laligoro. ²³ Jiisasnon kaen laligoroto, Jonon kaanagadeen goman qata Salim kawaa kosianon laligoro. Goman qata Ainon kanon apu mamaga ero

* 3:14: Jan 21.9

ano ejembanon Jombaanon kouma oomulu men onjombatiwaajon qisigi afaangon men onjoma laligoro. ²⁴ *Kambar iikanon Jon ii kapuare mirinon mende oonji raro.

²⁵ Juuda yononon hamo qen aowombaaajon borogia songbama laligonkegi. Kawaaajon Jombaa gowokouruta yononon Juuda eja mombo qaa iikawaa niinonjiinon jen kanai jenonkooli angi. ²⁶ Kaen angi bimooro Jombaanon kan kokaen ijogi, "Somatanana moba, eja Jordan apu leegeranon giwo laligoro geenjo kaniaya nangon jenati, iinon ejemba oomulu men onjono tuur somasomatanon mono iwaanon kemakeju."

²⁷ Jonon ii moma kokaen meleenon, "Anutunon eja mombaaajon iwoi mon Siwenonga mende ama munagati een, iinon mono ii bunja qen aomambaa amamaawaa. ²⁸ *Iwo laligon kokaen jewe, 'Nii Hamoqeqe Toya Kraist mende kolojento, Anutunon wasin nono wala kajeja iinon gemananon kawaa.' Niinon qaa ii jeweti, onjo ii saanon onjoangio nangon jen laligowuyatiwaa so koloju. ²⁹ Iikawaa sareya ama kokaen jemaña: Eja monjon emba bunjayawo koloon emba memambaaajon korisoro qaa jen sein laligoja. Kaen laligoro eja alianon kosianon nama korisoro qaayaa aroya moma iwaajon jinonja qaa aisoonkeja. Kawaa so niinon Jiisaswaa alia koloon iwaajon aisoowe korisoro iikanon keteda koi uuna saa qero laligojen. ³⁰ Jiisaswaa qabunyanon somariin seiro Jon noonon waziuro sokombaa." Kian.

Jiisasnon Siwenonga kamaarotiwaa kania jero.

³¹ "Moronon eukanonja kamaaroti, iinon ejemba kuuya unjuugun uuta kolooja. Monjon namonon asugin namowaa bunja kolooja ano namonon laaligowaa qaaya jenkeja. Siwenonga kamaan karoti, iinon mono kuuya unjuugun uuta kolooja. ³² Iinon iwoi iima moma koton laligoroti, iikawaa kania jen nangon dangunu kaanja nanja. Kaen nanjan, nangonanjo qaaya ii ejemba monjon mon mende moma anjon konja.

³³ "Ejemba monjon nangonanjo qaaya moma anjon konji, iinon Anutu onabonja koloojiwaa qaaya men kotiuro powowon koloowaa. ³⁴ Anutunon qele eja wasin Unjaya Toroya dogo qaganon qaagoto, kelemalelen munkeja. Kawaaajon qele ejanon mono Anutuwaanon qaa honja ii inisaama jenkeja. ³⁵ *Mananon Meria uunon jopagon munkejiwaajon ama iwoi kuuya bunja qen mun borianon ano eja.

³⁶ "Ejemba monjon Meria moma laarin uuta meleenji, iinon mono mombo letoma laaligo kotigaa bunja kolooja. Monjon Meriaa qaaya mende ten komakeji, Anutuwa irinjonsoonanon mono iwaa qaganon uma pondan nano laaligo kotigaa kania mende iima koton een lan laligoja." Kian

4

Jiisasnon Samaria emba mombo qaa amiri.

¹ Jiisasnon ejemba kaen kuma onjono gowokouruta koloogi oomulu men onjoma iikanon Jon Oomulu eja uugun haamo ama laligoroti, qaa ii Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yonoo gejagianon kemero mogi. Yononon ii mogiti, buju ii jegi sein Pombaa gejagianon kemero moro. ² Jiisasnon anjo ejemba mende oomulu men onjono, iinon jero gowokourutanon ii angi.

* 3:24: Mat 14.3; Maak 6.17; Luuk 3.19-20

* 3:28: Jon 1.20

* 3:35: Mat 11.27; Luuk 10.22

³ Ii moma Judia prowins mesaonj eleema mombo Galili prowins waagenj kenji. ⁴ Kana kaenj kema Samaria prowinsnonj keuma uugunj kenji.

⁵ *Uugunj kema Samaria prowinswaa taonj monj qata Sikar iikanonj keuro. Sikar taonj ii Jeikobnonj balonj bakaya monj meria Joosef muroti, iikawaa kosianonj eja. ⁶ Jeikobwaanonj apu ronj koriga ii Sikar taononj nanja. Jiisasnonj kana karotiwaajonj ama selia bimooro weenj jiji kolooro apu ronj iikanonj keuma kosianonj kamaanj raro.

⁷ Apu ronj kosianonj raro Samaria emba monjonj apu kosomambaajonj karo. Karo Jiisasnonj iima kokaenj ijoro, “Gii saanonj apu nona newenaga.”

⁸ Kambanj kanonj gowokourutanonj nene sewanja mewombaajonj ii mesaonj taononj kenji iyanjarodeenj nani.

⁹ *Juuda ejembanonj Samaria prowins sureenj onjoma yonjowo ainjolonj mende laligonjkegi ano pake motoonjgononj apu mende kosonj laligonjkegi. Kawaajonj iyanjarodeenj nani kanonj emba iinonj kokaenj ijoro, “Gii Juuda ejaga ano nii Samaria embagato, nomaembaajonj ‘Apu nona newenaga,’ jenj qisinj nonjanj?”

¹⁰ Jiisasnonj qiqisi ii moma kokaenj meleema muro, “Gii Anutu kalenja kania moma kotona sokonaga. Morononj ‘Apu nona newenaga,’ jenj qisinj gonji, iwaa kania moma asarinagati eenj, ii mono qisina laaligowaa apuya gonaga.”

¹¹ Kaenj ijoro kokaenj ijoro, “Oo somatana, apu kosomanjatiwaa pakeya monj mende raja ano apu ronj koi kanonj mono koriga kolooja. Kawaajonj laaligowaa apuwaajonj jejani, ii mono daanjaya mokolonaga? ¹² Benj isinana Jeikobnonj apu ronja koi nonono. Iinonj wala anjo ano iwaa gematanonj meraurutanonj koi kanj apu kosonj nenj laligonjkegi ano bulmakaonj tuunja tuunja apu onjongi nenj laligonjkegi. Gii Jeikob uugunj uuta koloonj ejemba apu menj seinj onjomambaajonj jejanj me?”

¹³ Kaenj jero moma Jiisasnonj kokaenj meleeno, “Ejemba kuuyanonj apu koi nenjo mombo apuwaa newombaajonj momakebua. ¹⁴ Kaenj laligowuto, niinonj mombaajonj apu mumanjati, iinonj ii nenjo kambanj monjonj apuwaa mombo mende mobaa. Kaenj qaagoto, apu mumanjati, ii mono iwaa uutanonj letoma laaligowaa apu jaaya jujuguya qaa kolooro laligowaa. Ujunjonj kouma laaligo kombombanja tetegoya qaa ii munjkebaa.”

¹⁵ Kaenj meleeno embanonj jero, “Oo somatana, gii mono apu ii nona nemanj. Ii nenjo kambanja kambanja mombo apuwaa moma apu kosomambaajonj koi kanasoso mende riuwenaga.”

¹⁶ Kaenj jero kokaenj jenj kotonj muro, “Gii mono kema loga wama koi kawao.”

¹⁷ Kaenj jenj kotonj muro “Nii lona qaa,” jenj meleeno. Meleeno kokaenj ijoro, “Gii ‘Lona qaa,’ qaa ii onjanonj jejanj. ¹⁸ Gii wala eja 5 onjoma laligona ano kete monj mena rajaoti, iinonj goo loga mende kolooja. Qaa jejani, ii honj toonjaga.”

¹⁹ Embanonj ii moma kokaenj ijoro, “Somatana, gii mono gejatootoo eja qaita monj koloojanj. Niinonj taniga kaenj giima kotojenj. ²⁰ Nonoo ambosakonjurunananonj baanja qendeema kokanonj uma siminj kuma qama koolinj laligogito, Juuda onononj kokaenj jenjeju, ‘Samaria onjo mono Jerusalem sitinonj uma jiwowonj jigononj usugonj qama kooligi sokombaa.’

* 4:5: Jen 33.19; Joos 24.32 * 4:9: Esr 4.1-5; Neh 4.1-2

²¹ Ii moma Jiisasnonj kokaen jen kotoro, “Oo emba, kambanj monj kan kuuwaati, onjo kambanj iikanonj Ama waeya menj mepesee-wombaajonj baanja kokanonj me Jerusalem kanonj mende uma laligowuya. Gii qaa ii moma laarina sokombaa. ²² Samaria onjo Anutuwaa kania tororo mende moma kotonj kilenj iwaa waeya tondu menj mepeseenjeju. Hamoqeqewaa kania ii Juuda nonoo batunananonj asuganonj koloonj eja. Kawaajonj Juuda nonononj Anutunanaa kania moma kotonj waeya menj mepeseeninj sokonja.

²³ “Kilenj kambanj monj kokaenj koloowaa: Kambanj iikanonj Unja Toroyanonj ejemba sololoonj inaan onono qaa honja otaanj Ama waeya menj onanonj mepeseenj laligowu. Manjananonj ejemba kaanja monjgama onjoma asugiwutiwaaajonj siinja moma laligoja. Kambanj morota iikanonj mono kanj kuunj kete koi eja. ²⁴ Anutononj Unjaga kolooja. Kawaajonj Unja iikawaa waeya menj mepeseenjejuti, iyonononj mono Unja Toroyanonj sololoonj inaan onono qaa honja otaanj mepeseenj laligowu.”

²⁵ Jiisasnonj kaen jenj kotoro embanonj ijoro, “Hamoqeqe Toya qata Kraist qajuti, iinonj asugimambaajonj anja, ii mojenj. Iinonj kawaati, kambanj iikanonj mono qaa kuuya ninisaano iima mobonja.”

²⁶ Jiisasnonj qaa ii moma kania kokaenj isaano, “Giwo koi nama qaa aminj mojoti, niinonj mono iikaya koloojenj.” Kianj.

Gowoko yonononj kanj yorowo toroqegi.

²⁷ Kaniaya isaano gowoko yonononj iikanondeenj eleema kagi. Kanj embawo qaa aminj mori, ii iima waliingogito, monjonj kokaenj mende qisiro, “Gii nomaembaajonj iwo qaa qaa anjao?” me “Gii naama gombaatiwaaajonj mojanj?” Kaenj qisiwombaajonj mogito, kuuyanonj kokodundunj koma ragi.

²⁸ Kaanj ragi embanonj apu pakeya mesaonj eleema taanonj kema ejemba kokaenj injjoro mogi, ²⁹ “Mobu! Niinonj eja monj mokoloowe iwoi kuuya ama laligoweti, iikawaa kania nisaama jero mojenj. Kawaajonj iinonj Hamoqeqe Toya Kraist koloowabo. Mono onjonganjo kanj eja ii iibu.” ³⁰ Qaa ii moma taonj mesaonj luluuma horonj Jiisaswaanonj kenji.

³¹ Gowoko yonononj kambanj biiwianonj kanonj Jiisas kuunj munj kokaenj ijogi, “Somatanana, nene newa.”

³² Kaenj ijogito, kokaenj injjoro, “Niinonj nenena qaita monj menj laligojenj, onononj iikawaa kania mende moma kotoju. Qaago.”

³³ Kaenj injjoro iyangia qisinj aonj kokaenj jegi, “Monjonj nene monj menj kanj mujaa me nomaenj?”

³⁴ Kaenj jegi kokaenj injjoro, “Wasinj nono kaweti, niinonj iwaa jeta tenj koma gawonja menj sororogonjejenj, iinonj noo neneana kolooja. ³⁵ Onononj qaa kokaenj jewubo, ‘Koinj 4 tegoro olinj-izizii kambanjanonj toriwa.’ Mobu, niinonj iikawaajonj kokaenj jejenj, moma geja ambu: Gawonj bonja bonja yonjoo honjgianonj mumugodabororo qenmemetaa kambanjanonj mono kanj kuuja. Onjo mono uugiaa jaayanonj meleeno uugi keno ii iima kotowu.

³⁶ Tosianonj wala qaa kota qosoma kororoonj laligogi honjanonj kambanj kokaamba asugiro tosanonj ii menj kululuunj tawagia megij ejembaya ejembaya laaligo kotigaa bunja koloonjeju. Kaenj kolooro honja qenmeme yonononj qosomakororoo ejemba yonjowo ajoroonj motoonj jejelombanj ama aisoonj oyanboyanjawo mobuya.

³⁷ ‘Monjonj kota qosoma kororooro monjonj honja qen meji,’ qaa kaenj jenkejuti, ii qaa honjaga. Ii Anutuwaa gawonj memewaa kania injisaanja.

³⁸ Niinonj onjo wasinj onjombe gawonj qaita monjonj onjonganjo iwoi kota mende komogiti, mono gawonj iikanonj kema honja qenj mewu. Tosianonj

wala selegia qeŋ gawoŋ meŋ laligogi oŋonoŋ yoŋoo gemagianoŋ kema gawoŋ megitiwaa hoŋa mokoloon qeŋ meŋkebu. Niinoŋ kaeŋ wasiŋ oŋoŋjeŋ.” Kian

Samaria ejemba mamaganoŋ uugia meleenji.

³⁹ Samaria embanon qaa kokaen nanŋon jero, “Niinoŋ eja moŋ mokoloowe iwoi kuuya ama laligoweti, iinoŋ iikawaa kania nisaama jero mojeŋ.” Kaen jerotiwaajon ama Samaria ejemba mamaganon Sikar taon kanon uugia meleema Jiisas moma laarin mug. ⁴⁰ Moma laarin muŋ iwaanon kan yoŋowo toroqen laligowaatiwaajon kaparan koma qisigi ween woiwaa so toroqen kanon laligoro.

⁴¹ Kaen laligon qaa jeŋ laligorotiwaajon ama mamaganon Jiisas moma laarin toroqegi tuungia somariiro. ⁴² Toroqen emba ii kokaen ijogi, “Eja koi kanon oŋanoŋ gomaŋa gomaŋa ananaa Hamoqeŋe Tonanaga kolooja. Nononoŋ ii goo qaawaajonadeen mende toroqen moma laarijonto, ii nononano geja ama moma moma kotojon.” Kian.

Jiisasnoŋ kawali galen mombaa meria meŋ qeaŋgoro.

⁴³ Jiisasnoŋ Samaria laligoro ween woi tegoro oŋomesaon Galili prowinsnoŋ keno. ⁴⁴ *Jiisas aŋo kambaŋ moŋnoŋ qaa moŋ kokaen nanŋon jero, “Gejatootoo ejemba moŋnoŋ iyaŋaa gomaŋ balonon laligoro iwaajon mende mogi uro goda mende qeŋ muŋkeju.”

⁴⁵ *Kaen jeroto, kilen kambaŋ kanon aŋaa prowinsnoŋ Galili kouro iikanon kaanagadeen tosianon joloŋa jegi. Yoŋonoŋ kiankomu kendoombaa-jon Jerusalem sitinoŋ uma Jiisasnoŋ kendon kambananon angoletto meroti, ii kuuya iima mogi. Kawaaajon kambaŋ iikanon saanon koma horon mug.

⁴⁶ *Galili prowins yoŋonoŋ koma horon mug gomaŋ qata Kaana wala kanon apu meŋ letono wain kolooroti, iikanon mombo karo. Taon qata Kaperneam kanon kimbaa kawali galen moŋ laligoro. Iwaa merianon ji kiro ero.

⁴⁷ Eŋ komumambaaajon ano. Kawaaajon Jiisasnoŋ Judia prowins mesaon Galili uutanon karoti, iinoŋ iikawaa bujuya moma Jiisaswaanon kema kokaen qisiŋ muro, “Gii saanon kan merana meŋ qeaŋgon mubaga.”

⁴⁸ Qisiŋ muro kokaen ijoro, “Oŋo nii een mende moma laarin nombutiwaa so koloojuti, ii mende sokonja. Niinoŋ angoletto aiwese mewe iimago mono afaanŋon nii moma laarin noma uugia meleembuyaga.”

⁴⁹ Kaen ijoroto, kawali galenon kokaen ijoro, “Somatana, merananon komuwabotiwaajon mono uulanawo kawa.”

⁵⁰ Kaen ijoro meleema muro, “Meraganon mono qeaŋgon laligowaa. Kawaaajon mono saanon eleema kema.” Kaen meleema muro iinoŋ ii moma laarin eleema keno. ⁵¹ Kananon keno welenqeŋeurutanon kan mokoloon kokaen ijogi, “Meraganon mono qeaŋgojaa.”

⁵² Kaen ijogi qisiŋ oŋoma jero, “Naa kambanon kanain qeaŋgojaa?” Kaen jero ijogi, “Woraŋ mare wan kilok kanon sele gereya mesaojaa.”

⁵³ Ijogi momoya kokaen koloon asariro: Ahaa! Jiisasnoŋ “Meraganon mono qeaŋgon laligowaa,” jeroti, mono aua iikanondeen qeaŋgojaa. Qaa ii moma asarin ii ano sumanuruta kuuya yoŋonoŋ uugia meleema Jiisas moma laarin mug.

* 4:44: Mat 13.57; Maak 6.4; Luuk 4.24

* 4:45: Jon 2.23

* 4:46: Jon 2.1-11

⁵⁴ Jiisasnoŋ Judia mesaŋ Galili prowins uutanŋ kaŋ angoletŋ moŋ koi mero indina woi kolooro. Kiaŋ.

5

Jiisasnoŋ Betesda angoŋ teru goraayanŋ eja moŋ meŋ qeaŋgoro.

¹ Kanageŋ kambaŋ moŋnoŋ Juuda yoŋoo kendoŋ somata moŋ toriro Jiisasnoŋ Jerusalem sitiŋoŋ uro. ² Jerusalem sitiwaa kiriponoŋ nagu moŋ ii lama oŋooŋoŋ ero. Kawaa kosianoŋ angoŋ teru moŋ qata Hibruu qaanoŋ Betesda qagiti, ii ero. Iikawaa goraayanŋ haamo miri koriga somata 5 nangi. ³ Haamo miri 5 iikawaa uutanŋ ji ejemba tuuŋ somata eŋkegi. Tosianoŋ jaagia gooro rahi. Tosianoŋ kanaborogia meendaŋgoyaga egi. Tosianoŋ bakagia koomuyaga egi.*

⁴ Kambaŋ tosaanoŋ Pombaanoŋ gajoba moŋnoŋ kamaaŋ angoŋ terunoŋ rinjanjanoro oronkero. Apunoŋ ororo kambaŋ iikanondeeŋ moŋnoŋ wala angoŋ terunoŋ kemeŋkero jia ii me ii iikanoŋ mono qeaŋgoŋkero. Kawaaŋoŋ mamboma rahi. ⁵ Iikanoŋ eja moŋ gbani 38:waa so ji kiro eŋkero. ⁶ Iikanoŋ ero Jiisasnoŋ kouma iima kambaŋ koriga totoŋoŋ ji kiro eŋ laligoroti, ii moma kokaeŋ qisiŋ muro, “Gii qeaŋgomambaajoŋ mojaŋ me qaago?”

⁷ Qisiŋ muro kokaeŋ meleeno, “Oo Poŋ, apunoŋ oron oton aoro alana moronoŋ mono angoŋ terunoŋ noma noonaga? Alana kaanŋa moŋ mende laligoja. Neeno kemambaajoŋ moma batogoŋ laligoweti, kambaŋ iikanondeeŋ tosaanŋ yoŋooŋoŋga moŋnoŋ nii nuuguŋ kemeŋkeju.”

⁸ Meleema muro Jiisasnoŋ ijoro, “Gii mono waama tambomaeeŋa meŋ kema.” ⁹ Kaeŋ ijoro moma iikanondeeŋ qeaŋgoŋ tambomaeeŋa meŋ keno. Kenoto, iwoi ii Sabat kendonoŋ kolooro. ¹⁰ *Iikawaajoŋ Juuda yoŋonoŋ eja qeaŋgoroti, ii kokaeŋ ijogi, “Kete Sabat kendon koloja. Kawaaŋoŋ tambomaeeŋa meŋ angoŋ kana mende sokonja.”

¹¹ Ijogi kokaeŋ meleeno mogi, “Meagoŋ nonji, iinoŋ kokaeŋ jeŋ tegon nonja, ‘Gii mono waama tambomaeeŋa meŋ kema.’”

¹² Ii moma kokaeŋ qisiŋ mugi, “Eja moronoŋ goojon ‘Tambomaeeŋa meŋ kema,’ jeja?”

¹³ Qisiŋ mugito, Jiisasnoŋ meŋ qeaŋgoro ejemba tuuŋ somatanoŋ ologogi yoŋoo batugianoŋga ilinolon koma keno. Kawaaŋoŋ moronoŋ ii ama muroti, ii mende moma tompiririŋ geŋ nano.

¹⁴ Iikawaa gematanoŋ jiwowoŋ jigo totoŋ uutanŋ uro Jiisasnoŋ iikanoŋ mokoloŋ muŋ qambaŋmambaŋ qaa kokaeŋ ijoro, “Moba, gii qeaŋgojanŋa. Kawaaŋoŋ tiwitiwilaa seyawo bologa moŋ koloon gombabotiwaajoŋ mono siŋgiŋoŋgo mombo mende toroqen ama laligowa.”

¹⁵ Eja qeaŋgoroti, iinoŋ Jiisas iima koton kema Juuda jotamemeya ii kokaeŋ injoro, “Eja meŋ qeaŋgoŋ nonoti, iwaa qata Jiisas.” ¹⁶ Ii moma Jiisasnoŋ Sabat kendonoŋ gawoŋ kaanŋa meroti, Juuda jotamemeya yoŋonoŋ iikawaajoŋ ama sisiwerowoŋ ama muŋ laligogi. ¹⁷ Kaeŋ laligogito, Jiisasnoŋ kokaeŋ meleema oŋono, “Noo Amananoŋ suulan gawoŋ meŋkeja ano niinoŋ kaanjiadeeŋ ii meŋkejeŋ.”

¹⁸ Kaeŋ meleema oŋoma ejemba Sabat kendombaa qaa tosaanŋ toroqen anŋi Jiisasnoŋ ii nanamemeŋanoŋ qewagoŋ yoŋoo jaagianŋoŋ siŋgiŋoŋgo

* **5:3:** Yoŋonoŋ apu angoŋoŋ eligon orowaajoŋ mamboma ramakegi. Tosianoŋ qaa ii jawo 3:waa tetegoyanoŋ ama oju. * **5:10:** Neh 13.19; Jer 17.21

ano. Singisongo ii toroqen Anutuwaajon ‘Amana!’ jen Anutu tani kaana laligojiwaa so koloon iyanja menj uma aoro. Juuda ejemba yononon iwoi woi iikawaajon ama moma koboon kaparanj koma Jiisas qewombaajon jen kotiigi. Kianj.

Laaligo gbiliwaatiwaa ku-usunja ii Jiisaswaanonj eja.

¹⁹ Kaen angito, Jiisasnonj qaa kokaen injjoro, “Niinonj qaa honja toonj monj kokaen injjowe mobu: Meranonj iyanjaa uutaajonj iwoi monj mende menkejato, Manjanonj iwoi menkeji, Merianonj mono ii kaanjadeen menkeja. Kawaajonj Manjanonj iwoi mero iimakeji, iinonj mono iikayadeen menkeja.

²⁰ Manjanonj Meria unonj jopagonj munj laligonj anjo gawonj menkeji, ii kuuya qendeema munkeja. Kawaajonj angoleto iima laligojuti, ii iwoi kamaanjeqeta. Iikawaa honja ii kanagenj qendeema onono iima newogia tegoro walingonj laligowuya.

²¹ “Monj kokaembaajonj walingowu: Amanonj ejemba koomuya onomindiro gbilinkeju. Merianonj mono iikawaa so kaanjadeen ejemba koomuya moroga gbiliwutiwaa moji, ii mono onomindiro gbilinkeju. ²² Kaanjadeen Amanonj mombaa qaaya mende jen tegonkejato, jenteego gawombaa ku-usunja kuuya ii kokaembaajonj Meriaa borianonj anota eja:

²³ “Ejemba Ama goda qen munkejuti, iikawaa so kuuyanonj Meria goda qen mubutiwaajonj moja. Amanonj Meria wasinj muro. Kawaajonj monjonj Meria mende goda qen muji, iinonj mono Ama kaanagadeen goda mende qen muja. ²⁴ Kawaajonj niinonj qaa honja toonj monj kokaen injjowe mobu: Monjonj noo Bunja qaana moma nii wasinj nonoti, ii moma laarinj muji eenj, iinonj mono laaligo kotigaa bunja koloaja. Niinonj qaaya jen tegowe gere siawaa bunja mende koloowaa. Koomu kotigaa leeya mesaonj jawo waleema laaligo kotigaa leegenj keuma laligonj ubaa.

²⁵ “Niinonj qaa honja toonj monj kokaen injjowe mobu: Kambanj qaita monj kawaati, ii mono noojonj ama kanj kuudaboroja. Kambanj iikanonj singisongo ama unonj koomuya koloajuti, iyonononj Anutuwaa Merianonj qaror qaa aroya mobu. Ii moma tej kombuyati, iyonononj mono gbilinj kotiinj laligowu. ²⁶ Ii kokaembaajonj: Ama anjo laaligo kombombanja kondoonkeji, iikawaa so laaligo gbilinj kotiwaatiwaa ku-usunja ii Meria muro iinonj kaanagadeen ejemba menj gbilinj onomakeja. ²⁷ Iinonj Siwe gomambaa Eja Honja laligojiwaaajonj ama Amanonj ejemba qaagia jen tegowaatiwaa ku-usunja kaanagadeen iwaa borononj ano iwaa bunja kolooro.

²⁸ “Niinonj qaa kota jejenj, iikawaajonj mono mende aaruwu. Kambanj monj kanj kuuwaati, iikanonj kuuya qasirinonj ejuti, yonononj kaanagadeen qa gabaati, ii mobuya. ²⁹ *Qata ii moma waama asuganonj asugigi nanamemenj awaa ama laligogiti, iyonononj laaligo kotiganonj keubuto, nanamemenj bologa ama laligogiti, niinonj iyonoo qaagia jen tegowe koomu kotigaa bunja koloowuya. ³⁰ Niinonj neenaa uunaajonj iwoi monj neeno ama memambaajonj amamaankejen. Nii Amawaa jetanonjga qaa momakejenj, mono iikawaa so ejemba qaagia jen tegonj onomakejen. Neenaa uunaajonj tondu mende menkejento, wasinj nonoti, mono iwaa qaaya otaankejen. Kawaajonj jenteego qaana jenkejenj, ii mono soyanonjgadenj koloonkeja.” Kianj.

Tosianonj Jiisaswaa kaniaya nanjonj jegi.

³¹ “Niinonj neenaa kaniana nanjonj jebenagati eenj, qaana iikanonj saanonj mende kotiinaga. ³² Alana monjonj noo kaniana nanjonj jenkeja.

* 5:29: Dan 12.2

Iinon noojon qaa jenkeji, iikanon mono kotiinj honjowo kolooja, ii mojen.
 33 *Onjo jotamemeya wasinj onjonji Jombaanon kagi qaa honjaa so noo kaniaa injisaama jen nanjoro.

34 “Jen nanjoroto, niinon namo ejawaa nanjonanjo qaaya ii moma mende mobe uja. Mende ujato, Jombaa nanjonanjo qaawaajon jenkejeni, ii mono onjo kamban kokaamba letonji Anutonon wangia somongowaatiwaajon ama jenkejen. 35 Jonon kiwa somata koloon awaa-gadeen jen asariroto, onjo kamban koriga qaagoto, kamban torodaamon iwaa asasaganon tondu aisoowombaajon siinja mogi.

36 “Jonon noo kaniaa torodaamon injjoro mogito, mojonon ii nanjon jenkeji, iwaa qaayanon mono Jombaanon nanjonanjo qaa uuguja. Neenaa Amananon gawonon nono mewe honja koloonkeja. Honja iikanon mono kaniaa kokaen nanjon injisaamakeja: Amanon wasinj nono iwaa jeta memeya koloojen. 37 *Amanon wasinj nono kamaaweti, iinon kaniaa nanjon jen laligoro. Onjo kamban mojonon iwaa qaa aroya mende mogi ano kaitania mende iigi. 38 Iinon moroga wasiro kamaaroti, onjo ii mende moma laarin muju. Kawaajon iwaa qaayanon mono onjo uugianon mende eja.

39 “Onjo laaligo kotigaa kania ii Bunja Terenon en onjonja, iikaen romonjon ii weenjon uu kononjianon ama Siwewaa bunja koloowombaajon moju. Kaen mojuto, tereya tereya kuuya yononon mono noo kaniaa nanjon injisaamakeju. Ii moma yagoju me qaago? 40 Nanjonanjo qaa mamaga ejato, onjo laaligo kombombarja bunja qen aowombaajon noonon kawombaajon togonkeju.

41 Balonon ejemba yononon qabunja nonji somariywaatiwaajon mende mambonjen. Ii nonji mobe mende uro laligojen. 42 Kaen laligojento, onjo kaniagia ii kokaen eji, ii mojen: Onjo uugia Anutuwaanon qaago totoon somonjon uujopa mende ama mun laligoju. 43 Niinon Amanaa qata qama kawo onjo gema nunkejuto, mojonon iyanja qata qama kawaati, onjo mono ii saanon moma anjon koma horon mubu.

44 “Oo onjo ononjia mepeseen aon qabunja somariywaatiwaa mogi umakeja. Umakejato, ben motoonjonon Anutu honja kolooji, iinon qabunja onombaatiwaajon kaparan mende komakeju. Kaen ama akadamugiawo koloowutiwaajon mende janjarinj riinj nanju. Kawaajon nomaen nii moma laarin nombuyaga? Ii mono amamaawuyaga.

45 “Niinon onjo ‘Amawaa jaasewanonon qaa jakeyanon ama onomanja,’ kaen mobubo. Onjo Mooseswaa qaawaa jejeromonromon ama Siwe gomanon ubombaajon mamboma laligojuto, Anutuwaa jaanon keugi Mooses anjo Anutuwaa qaa jakeyanon onooma qaa selegianon kuunj onono gamugia mobuya.

46 “Ii kokaembaajon: Moosesonon noo kaniaa jen asarin Bunja Terenon oorota eja. Kawaajon Mooses moma laarin mubuyagati een, mono nii moma laarin nombuyaga. 47 Kaanto, Mooseswaanon tere ii mende moma laarin ten konjutiwaajon mono noonon qaa ii nomaen moma laariwuyaga? Ii kupukapayawo koloowabo.” Kian.

6

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagiwo.
 Mat 14.13-21; Maak 6.30-44; Luuk 9.10-17

* 5:33: Jon 1.19-27; 3.27-30 * 5:37: Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 3.22

¹ Kawaa gematanon Jiiisanon Galili apu anjon, qata mon Taiberias apu anjon ii koton leegen keuro. ² Ji ejemba men qeangon onono angoletu kolooro iigitiwaajon ama ejemba tuunleembe jaasoonngoyanon Jiiiswaa gematanon otaan kagi. ³ Jiiisanon gowokouruta unuama baananon uma ragi.

⁴ Kamban kanon Juuda nonoonon kiankomu kendonon toriro.*

⁵ Jiiisanon jaa uuro keno ejemba tuunleembe jaasoonngoyanon iwaanon kougiti, ii injiima Filipwaaajon jero, “Nono nembanene daenkaya sewanja menin tuun somata kaanja nen timbiringgogi sokonaga?” ⁶ Iwoi amambaa anoti, ii anjo moroto, qaa ii Filip angotete ama mun ijoro.

⁷ Kaen ijoro kokaen meleeno, “Nene bered ween 200:waa tawaya (Kina 4,000) iikanon sewanja men mendeenin kuuya yononon kitiagadeen negi kilen mende sokoma ononaga.”

⁸ Kaen meleeno gowokouruta yonoononga mon qata Andruu, Saimon Piitowaa koganon kokaen ijoro, ⁹ “Mera melaa mon koi kanon raja. Iwaanon baali† bered 5 ano sora woi rajato, ejemba ambembo kokaanja ii mende sokombuya.”

¹⁰ Kaen ijoro Jiiisanon injiijoro, “Ono mono ejemba tuun koi jen mendeema onongi nene newombaaajon kamaan rabu.” Balon kanon kegban lolo mamaga ero. Kawaaajon eja janngogia 5,000:waa so yononon namonon kamaan ragi.

¹¹ Kamaan ragi Jiiisanon bered ii men dangisen jen qama koolin ejemba ragiti, ii mendeema onono ano sora ii kaanngadeen mendeema siingianon jegitiwaa so onono. ¹² Mendeema onono nen timbiringgogi Jiiisanon gowokouruta kokaen injiijoro, “Nene kitia tiwilaawabotiwaaajon ii mono men kululuwu.” ¹³ Kaen injiijoro baali bered 5 iikanonja nen kitia reremonja mesaogi raroti, ii men kululuugi konde 12 kanon kemen saa qero.

¹⁴ Jiiisanon angoletu kaen mero ejembanon iima walingon jegi, “Gatootoo eja namonon asugiwaatiwaaajon jegiti, iinon mono onanon ii koloaja.” ¹⁵ Kaen jen Jiiiswaaajon otokorian maama kin pongia koloowaatiwaaajon romongogi. Romongon kan liligon mun walingon kin kuun mubombaaajon angi. Kaen angi moma koton injiima togon onomesaon mombo baananon uma anodeen laligoro. Kian.

Jiiisanon apu anjon qaganon riin riin keno.

Mat 14.22-33; Maak 6.45-52

¹⁶ Negi tegoro mare kolooro Jiiiswaa gowokouruta yononon apu anjon gorayaanon kemegi. ¹⁷ Kemen wanjonon uma goman ii mesaon apu anjon koton leegen Kaperneam goman baagen kenngi. Kenngi goman tiiro Jiiisanon kilen yonoonon mende asugiro. ¹⁸ Kenngi haamo kotakota qero apu anjonon geriawo qindiima uma kamaaro.

¹⁹ Uma kamaaro loqanon qen nanjon 5 me 6 kilomiita kawaa so kenngi Jiiisanon apu anjon qaganon riin riin wango kosianon karo iima aarun toroko mogi. ²⁰ Kaen mogi kokaen injiijoro, “Neeno kajan. Toroko mende mobu.” ²¹ Kaen injiijoro Jiiisanon wanjonon ubaatiwaaajon ijogi uro. Uro wanngogianon iikanondeen uulanawo unuama balon gorayaanon kembombaa anngiti, iikanon keugi. Kian.

* **6:4:** Anutunon wala eenanon injiima koboon unuuguroti, Juuda yononon kawaaajon gbani so kamban ama aisonkeju. Koon qaanon qata Pasowa jeju. Eksodus 12.15 † **6:9:** Baali ii dumun, wiit, out ano yagon yonoo alagia mon.

Ejemba yoŋonoŋ Jiisaswaaŋoŋ uuŋ moŋgama bimbimgogi.

²² Iikanonŋ keugi gomanŋ ano ejemba tuuŋ somata yoŋonoŋ apu aŋgoŋ leegen toroŋen laligonŋ kokaenŋ romongogi, “Woranŋ wanŋo motoonŋonoŋ raro iininŋ Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo wanŋo iikanonŋ mende uma kenjaa. Jiisas ooma aŋgiodeenŋ kenŋi. Wanŋo morota moŋ mende iininŋ. Kawaajonŋ Jiisasnoŋ mombo koi laligoja.”

²³ Kaenŋ romonŋonŋ toŋianonŋ kokaenŋ jegi, “Wanŋo motoonŋonoŋ kenŋito, oŋononŋ, Taiberias taononŋa wanŋo tosaanŋa kaŋi. Wanŋo ii Poŋononŋ bered-waaŋonŋ dangisenŋ jenŋ qama kooliro neŋ raninŋi, mono gomanŋ iikawaa kosianonŋ kaŋita Jiisasnoŋ wanŋo iyoŋoononŋga moŋhoŋonŋ uma keno me nomaenŋ?” ²⁴ Ejemba tuuŋ yoŋonoŋ kaenŋ jenŋ Jiisas ano gowokouruta kanonŋ mende mokolonŋ onŋogi. Kaenŋ iima moma kaanŋiadeenŋ wanŋononŋ uma Kaperneam taononŋ kema Jiisas moŋganŋi. Kianŋ.

Jiisasnoŋ laaligo kotigaa neneya koloaja.

²⁵ Ejembanonŋ Jiisas moŋgama apu aŋgoŋ leegenŋ luangenŋ baagenŋ mokolonŋ iima kokaenŋ ijogi moro, “Oo Somatanana, gii mono naa kambanonŋ koi kajaŋa?”

²⁶ Kaenŋ ijogi kokaenŋ meleema onŋono, “Niinonŋ qaa honŋa toonŋ moŋ kokaenŋ injiŋowe mobu: Onŋ aŋgoletu mewe iigitiwaaŋonŋ ama nii mende moŋgama nonjuto, nene bered kotuegowe neŋ timbiringogiti, mono iikawaajonŋ nii notaanŋ koi kaŋu. ²⁷ Nene aliwaati, ii mokoloowombaaŋonŋ janjarinŋ mende riinŋ laligowuto, uuwaa neneya laaligo kombombanŋa onŋomakeji, mono ii bunŋa qeŋ aowombaaŋonŋ kaparanŋ koma laligowu. Ama Anutononŋ muŋgeŋ silimbanŋa Siwe gomambaa Eja Honŋa muro ku-usuŋanonŋ tururo uuwaa nene onŋono oyanŋboyanŋ mokoloowu. Kaenŋ ama laligonŋ kotiinŋ komuŋ toroŋen tetegoya qaa laligowu.”

²⁸ Kaenŋ meleema onŋono kokaenŋ qisinŋ mugŋi, “Anutuŋwaa uusiinŋa otaanŋ nanamemenŋ tania mono nomaenŋ aninŋ sokonaga?”

²⁹ Qisinŋ mugŋi kokaenŋ meleeno, “Anutononŋ eja wasinŋ muroti, onŋo ii moma laarinŋ muŋ laligowu. Nanamemenŋ iikanonŋ mono Anutuŋwaa uusiinŋa otaanŋ koloaja.”

³⁰ Kaenŋ meleeno kokaenŋ qisinŋ mugŋi, “Kaenŋ kolooro gii mombo naa aŋgoletoga esuŋawo moŋ mena iima moma laarinŋ gombonaga? Gii mono naa iwoi moŋ Moosesnoŋ ano, iikawaa so ama mewaga? ³¹ *Bunŋa Tere moŋ kokaenŋ oogita eja, ‘Iinonŋ Siwenonŋga nene bered onŋono negi.’ Qaa iikawaa so ananaa ambosakonŋ yoŋonoŋ balonŋ qararanŋkonŋkonŋonŋ kema laligonŋ nene qata “mana” neŋ laligogi ano gii mono kaniaga Mooses uuŋuŋ nomaenŋ qendeenaga?‡

³² Qisinŋ mugŋi Jiisasnoŋ kokaenŋ injiŋoro, “Onŋo iikawaa kania saanonŋ mende moma kotoju. Niinonŋ qaa honŋa toonŋ moŋ kokaenŋ injiŋowe mobu: Moosesnoŋ aŋgoletu Toya mende kolooro. Iinonŋ nene bered ii Siwenonŋga mende onŋono negito, neenaa Amananonŋ mono Siwenonŋga bered onŋabonŋa ii onŋomakeja.

³³ Anutuŋwaanonŋ nene bered ii Siwenonŋga kamaanŋ asuginŋ gomanŋ so ejemba laaligo kombombanŋa onŋomakeja.”

* **6:31:** Eks 16.4, 15; Ond 78.24 † **6:31:** Balonŋ qararanŋkonŋkonŋonŋ Anutononŋ gomaamba so gomaambawaa iwoi jokanŋa taanŋa ano afaanŋa aju paora kaanŋa ano namononŋ ero iima seleenŋenŋ sombenonŋ kema menŋ kululuuŋ kuunŋianonŋ kanŋ bered looloria menŋ nenŋkegi. Eks 16.13-36

³⁴ Kaen injijoro kokaen jegi moro, “Oo Pon, gii kambaŋ so nene bered ii nonona neŋ laligowona.”

³⁵ Jiisasnoŋ ii moma kokaen injijoro, “Niinoŋ laaligo kombom-banaa neneya koloojen. Moŋnoŋ noonoŋ kaji, iinoŋ neŋ timbirinŋoŋ wosoya kambaŋ moŋnoŋ mende kiwaa. Moŋnoŋ nii moma laarin nomakeji, iinoŋ apuwaajoŋ mende mobaa. ³⁶ Kaen anogo oŋo nii niima kotojuto, kilen mende moma laarin nonju. Ii jewe moju. ³⁷ Ano kilen Amanoŋ ejemba tosaana nomakeji, iyoŋonoŋ kuuya noonoŋ kawu. Moŋnoŋ noonoŋ kawaati, niinoŋ mono ii mende yakarimaŋa.

³⁸ “Niinoŋ Siwenoŋga kamaan neenaa siinŋanoŋ iwoi lan ama meŋ laligomambaajoŋ mende asugiwe. Kaen qaago. Wasin nonoti, mono iwaa uusiŋa otaan gawoŋ meŋ laligomambaajoŋ kamaawe.

³⁹ “Wasin nonoti, iwaa uusiŋa ii kokaen eja: Iinoŋ ejemba noo boronanoŋ ama oŋono laligojuti, niinoŋ ii kuuya kalaŋ koma oŋoma laligowe iyoŋonoŋga moŋnoŋ moŋ mende soŋ tiwilaawaa. Mende tiwilaagi niinoŋ ii kambaŋ somatanon oŋomindiin meŋ gbilin oŋomaŋa.

⁴⁰ “Amanaa uusiŋanoŋ kokaen eja: Tosianoŋ Meria iima moma laarin mujuti, iyoŋonoŋ kuuya kambaŋ kokaamba letoma laaligo kombombaŋa buŋa qeŋ aon laligowuya. Kaen laligoŋ komugi niinoŋ ii kambaŋ somatanon oŋomindiin meŋ gbilin oŋomaŋa.”

⁴¹ Jiisasnoŋ kaen injijon qaa kota moŋ kokaen jero, “Niinoŋ laaligowaa nene hoŋa kolooŋ Siwenoŋga kamaan asugiwe.” Kaen jerotiwaaajoŋ ama Juuda jotamemeya yoŋonoŋ moma bolin uugianoŋ ŋindin-ŋunduru jeŋ jeŋ mugi. ⁴² Jeŋ muŋ jegi, “Eja koi Jiisas, Joosefwaa meriaga. Iwaa nemuŋmaŋa ii saanon moma oronjonto, mono nomaembaajoŋ ‘Siwenoŋga kamaan asugiwe,’ jeŋa?”

⁴³ Kaen jegi moma kokaen meleeno, “Uugianoŋ mono mende ŋindin-ŋunduru jeŋ jeŋ nombu. ⁴⁴ Ama nii wasin nonoti, iinoŋ ejemba mende horon oŋonji een, oŋonoŋga moŋnoŋ noonoŋ kamambaajoŋ amamaawaa. Hororo kanagi een, niinoŋ ii mono kambaŋ somatanon oŋomindiin meŋ gbilin mumana.

⁴⁵ *⁴⁵ “Gejatootoo yoŋoo Buju Terenoŋ qaa moŋ kokaen oogita eja, ‘Anutunon ii kuuya kuma oŋono mobu.’ Amanoŋ ejemba kuma oŋono qaa moma uu kononŋianoŋ ama laligojuti, iyoŋonoŋ mono korebore noonon kawuya. ⁴⁶ Ejemba moŋnoŋ Ama mende iima laligoja. Amawaanoŋa kamaaroti, ii motoonŋonoŋ mono ii iima laligoja. ⁴⁷ Niinoŋ qaa hoŋa toon moŋ kokaen injijowe mobu: Moŋnoŋ nii moma laarin nonji, iinoŋ mono laaligo kombombaŋa buŋa qeŋ aon laligoŋ ubaa.

⁴⁸ “Niinoŋ laaligo kombombaŋa nene hoŋa koloojen. ⁴⁹ Mobu! Oŋoo ambosakonurugianoŋ balon qararankonŋonoŋ kema laligoŋ nene qata mana neŋ laligogito, kilen komuŋ gisaagi. ⁵⁰ Yoŋonoŋ komugito, nene bered kambaŋ kokaamba Siwenoŋga kamaan laligoji, moŋnoŋ ii neŋ laligoŋ koomu kombombaŋa mende komuwaa.

⁵¹ “Nene bered laaligoyawo Siwenoŋga kamaaroti, ii niinoŋ koloojen. Moŋnoŋ nene ii neŋ laligowaati, iinoŋ mono tetegoya qaa kotiin laligowaa. Nene muŋ laligomaŋati, ii noo busuna. Gomaŋa gomaŋa yoŋonoŋ kotiin laligowutiwaaajoŋ ii ama oŋomaŋa.”

* 6:45: Ais 54.13

⁵² Jiisasnoŋ kaen meleeno Juuda jotamemeya yoŋonoŋ batugianon uugerenon jeŋ qisiŋ aon jegi, “Ye! Eja koi kanon mono nomaen ama busuya nonono newonaga?”

⁵³ Ii moma jegi kokaen injoro, “Niinon qaa hoŋa tooŋ moŋ kokaen injjowe mobu: Oŋo Siwe gomambaa Eja Hoŋaa saya ano busuya mende newuyati een, laaligo kombombara iikanon mono oŋoo uugianon mende ewaa. ⁵⁴⁻⁵⁵ Noo sananon apu hoŋa kolooja ano noo busunanon nene hoŋa kolooja. Kawaajon moŋnoŋ noo sa busuna nenkeji, iinon mono letoma laaligo kombombara buŋa koloon laligon ubaa. Kaen laligon komuro niinon ii kambaŋ somatanon mindiŋ meŋ gbiliŋ mumana.

⁵⁶ “Moŋnoŋ noo sa busuna nenkeji, iinon mono niwo qokotaan namakeja ano niinon iwo namakejen. ⁵⁷ Amanon Laaligo Toya koloon wasiŋ noma wona koloon nemuŋ koma nono kotiŋ laligojen. Kaaniadeen moŋnoŋ nii neŋ nomakeji, niinon mono kaaniadeen iwaa wota koloon nemuŋ koma mube saanon kotiŋ laligowaa. ⁵⁸ Nene hoŋa Siwenonja kamaaroti, ii niinon koloojen. Oŋoo ambasakonurugianon Anutuwaanon nene neŋ laligon komugito, kambaŋ kokaamba oŋoonoŋga moŋnoŋ bered koi neŋ laligowaati, iinon mono tetegoya qaa kotiŋ laligowaa.”

⁵⁹ Jiisasnoŋ Kaperneam taombaa qamakooli mirianon nama qaa ii jeŋ kuma oŋono. Kiaŋ.

Gowoko mamaganon uugia boliro Jiisas mesaogi.

⁶⁰ Jiisaswaa gowokouruta yoŋoonoŋga mamaganon qaa ii moma jegi, “Qaa je jeji, iikanon mono qaa kota lombotawo kolooja. Ii moniŋ uunananon bimoon bolidaboroja. Kawaajon ii mombo mobombaajon mojonana tiijiwaaajon ii mono mesaowonja.”

⁶¹ Gowoko yoŋonoŋ Jiisaswaa qaawaajon moma bolin uugianon njindir-ŋunduru jeŋ jeŋ mugi Jiisasnoŋ ii uutanon moma kokaen jero mogi, “Qaa jejenj, ii moma boliju me qaago? ⁶² Qaa iikawaajon moma bolijuti een, kanagen mono nomaen koloonaga? Siwe gomambaa Eja hoŋanon wala gomaŋ laligon kouroti, eukanon mombo eleema uro iibuti een, kambaŋ iikanon mono nomaen mobuya?”

⁶³ “Uŋa Toroya iinon ejemba meŋ gbiliŋ oŋomakeja. Oŋo namo embawaanonja koloon busugiawo koloojuto, kolokoloo donogonanon mende koloon oŋoanŋiaa esungianon een letoma Siwewaa buŋa mende kolooju. Ii qaago totoon. Uŋa Toroyanon laaligo kombombara oŋonji, niinon qaa kota ii jeŋ asariwe moma laligogi. ⁶⁴ Kaen moma laligogito, oŋoonoŋga tosanon kilen nii mende moma laariŋ noma laligoju.” Daen yoŋonoŋ mende moma laariŋ mugiti ano moronon kanagen memelolo meŋ mubaati, Jiisasnoŋ ii kanakanaiyanonja moma kouro. Iikawaajon qaa kaen jero.

⁶⁵ Kaen jeŋ toroqen jero, “Kawaajon niinon kokaen injjowe mobu: Noo Amananon ejemba moŋ mende inaan muji een, iinon mono noonon kamambaajon amamaawaa.”

⁶⁶ Qaa iikawaajon ama gowoko iyoŋoonoŋga mamaganon piriri ama ziriŋziriŋ koloon mesaon iwo mende toroqen kema kagi. ⁶⁷ Kawaajon Jiisasnoŋ gowoko 12 ii kokaen injjoro, “Oŋonoŋ mono kaaniadeen nomesaon kembombaajon moju me qaago?”

⁶⁸ *Kaen jero Saimon Piitonon meleeno, “Oo Poŋ, nononon mono morowaanon kembombara? Laaligo kombombara Buŋa qaaya ii mono

* 6:68: Mat 16.16; Maak 8.29; Luuk 9.20

goonon eja. ⁶⁹ Giinonj Anutuwaanonj eja soraaya koloojanj, nonononj ii moma laarinj moma asarinj laligojonj.”

⁷⁰ Kaenj meleeno Jiisasnonj moma injjoro, “Niinonj eja 12 onjo meweengonj onjombe ano onjoononga monjonj bologaa waŋa kolooja.” ⁷¹ Juudas Saimon Iskariotwaa meria iinonj gowoko 12 yonoo batugianonj laligonj kanagenj memelolo meŋ muro. Jiisasnonj qaa ii iwaajonj moma injjoro. Kianj.

7

Jiisasnonj kouruta yonowo qaa aminj mogi.

¹ Juuda jotamemeya yonononj Jiisas qewombaajonj kaparanj konjitiwaaajonj Judia prowins uutanonj kema kamambaajonj togoro. Kawaajonj Judia mесаonj Galili prowins uutanonj kema liligonj laligoro koinj tosaanja tegoro.

² *¹ Ii tegoro Juuda yonoononj kendonj monj qata teuteuhalihali kawaa kambananonj toriro.*

³ Kawaajonj Jiisaswaa kourutanonj kokaenj ijogi, “Gii kokanonj laligonj angoletto menkejanj, ii gowokouruganonj kaanagadeen iima kotowutiwaaajonj gii mono gomanj koi mesaonj Judia kena sokombaa. ⁴ Monjonj anjo asuganonj asugimambaajonj momakeji, iinonj iwoi monj aasangoyanonj mende menkeja. Angoletto kaanja menkejanj-waaajonj mono ejemba tuunja tuunja yonoo jaagianonj kema asuginj kaniaga injisaamba.” ⁵ Kourutanonj mende moma laarinj munj tompinj laligogitiwaaajonj ama kaenj lanj ijogi.

⁶ Kaenj ijogi kokaenj injjoro, “Niinonj uuwaa gawonj asuganonj memanjatiwaa kambananonj mende kanj kuuro laligojento, onjo kambanganonj mono suulanj kembutiwaa so eja. ⁷ Balonj ejembanonj kazi ama onjombombaajonj amamaankejuto, niinonj iyonoo nana-memengia bologa injisaama nanjonj jewe mojutiwaaajonj mono nii kazi ama nomakeju. ⁸ Kemanjatiwaa kambananonj mende kanj kuuja. Kawaajonj niinonj korisoro kendonj kokanonj mende umanja. Niinonj mirinonj rabe onjononj saanonj kema uma aisoowu.” ⁹ Qaa kaenj injijonj Galili prowins uutanonj toroqen laligoro. Kianj.

Jiisasnonj teuteuhalihali korisorononj laligoro.

¹⁰ Jiisaswaa kourutanonj teuteuhalihali kendombaajonj kengito, anjo mirinonj rama kanagenj asuganonj qaagoto, asanjonj kema Jerusalem uro.

¹¹ Juuda yonoo jotamemeurugianonj korisoro kambananonj Jiisaswaa jaaya monngama qisiqisi ama kokaenj jegi, “Eja ii dakanonj raja?”

¹² Ejemba tuun yonononj batugianonj Jiisaswaaajonj sanje qaa mamaga jegi. Tosianonj “Eja ii awaa soro,” jegito, tosianonj kokaenj jegi, “Qaago! Iinonj mono ejemba tuunjeleembe enkalolonj ama meŋ onjono kaamaa koloonkeju.”

¹³ Kaanj kaanj lanj jegito, Juuda jotamemeya yonoojonj toroko moma laligogitiwaaajonj monjonj iwaa qaaya asuganonj mende jero. Kianj.

Jiisasnonj anjaa kania ejemba kuma onjono.

¹⁴ Kendonj korisoro biiwianonj laligogi Jiisasnonj jiwowonj jigo totonj uutanonj uma kanainj ejemba kuma onjono. ¹⁵ Kuma onjono Juuda yonononj

* **7:2:** Lew 23.34; Dut 16.13   * **7:2:** Teuteuhalihali ii kokaenj: Wain gawongianonj kema gere senja meŋ kuunqen ijikanonj enj ween 8 aisoonj kendonj rama laligogi. Ween konoganonj korisoro uuta angj. Wala eenjanonj balonj qararanjonkonjanonj gbani 40 kawaa so opo kuungianonj enj kanj laligogiti, ii romonjonj aisoogi. Lew 23.33-36, 39-43; Dut 16.13-15

walingonj kokaen jegi, “Eja koi momo jake uutanonj mende uma kilenj Bunja Terewaa kania nomaenj moma sororogoja?” Kaen jenj walingogi.

¹⁶ Walingogi kokaen injijoro mogi, “Momo Bunja jenkejenj, niinonj iikawaa Toya mende koloojen. Neeno qaagoto, wasinj nonoti, niinonj mono iwaa momoya menj kanj jenkejen. ¹⁷ Ejemba monjonj Anutuwaa uusiina otaanj ama memambaajonj moji, iinonj momo qaa jewe iikawaa Toya morononj kolooji, ii moma kotowaa. Anutunonj Bunjaya noo uunanonj ano asugija me neenaa uunaajonj qaa lanj jenkejen?”

¹⁸ “Monjonj iyanjaa uutaanonj romonjonj qaa jenkeji, iinonj anj qabunayawo koloomambaajonj moja. Kaen mojata, wasiwasi eja mono toyanonj qabunayawo koloowaatiwaaajonj kaparanj konji, iinonj mono jotamemeya honjabaonj gbingbaonj qaa kolooja. ¹⁹ Moosesonj Kana qaa ama onjonota ii eja me qaago? Ii ejato, onjoononga monjonj ii mende tenj koma otaanjeja. Onjo mono naambaajonj kaparanj koma nii nuwombaajonj romonjoju?”

²⁰ Kaen injijoro moma ejemba tuunj yonjononj kokaen meleengi, “Omeji- ilanonj mono uuganonj kemenj nanja. Morononj kaparanj koma gii gumambaajonj romonjoja?”

²¹ Kaen meleengi injijoro mogi, “Niinonj angoletoto motoonggo mewe onjo korebore aarunj kiko qeju. ²² *Moosesonj selegianonj Anutuwaa aiwese kotowombaajonj jenj kotonj onjonoti, oo Moosesonj ii wala mende jenj kotoroto, ambosakonjurunana yonjononj ii kanainj menj laligogi sili ii nonoononj karo Sabat kendononj kaanjagadeenj eja selegia kotonjeju.

²³ * “Anana Mooseswaa Kana qaa waleeninj singisonjgo koloowa- botiwaajonj kotakota mojonj. Ii mojonjto, qaa ii qetama Sabat kendononj kaanjagadeenj eja selegia kotonj kilenj onjoangia mende jenj aonj silemale laligoju. Kaen laligojuto, niinonj eja jumunja Sabat kendononj menj qeangonj mubeti, iikawaajonj mono naambaajonj nii yonj jenj nonju? ²⁴ Onjo ejemba selegia iikayadeenj iima iikaanja kanonj bakasasanj gosinj qaa lanj jenj tegonjejuti, ii mono mesaowu. Ii mesaonj uugia tororo moma gosinj qaa honjagadeenj jenj tegowu.” Kianj.

Jiisasnonj Hamoqeqe Toya kolooja me qaago?

²⁵ Jerusalem toya yonjoononga tosianonj kokaen jegi, “Eja kaparanj koma qewombaajonj romonjoju, iinonj mono ii me? ²⁶ Iibu, iinonj ejemba jaagianonj asuganonj qaa jero mende jenj muju. Kawaajonj eja koi kanonj Hamoqeqe Toya Kraist kolooji, qaa ii honja galenkonj eja yonoo gegagianonj kemero moju me qaago? ²⁷ Hamoqeqe Toya Kraistnonj kawaatiwaaajonj jenj kouma laligogiti, iinonj ‘Daenkaya koloowaati, ii monjonj monj mende mobaa,’ jejuto, eja koi kanonj daenkaya kolooroti, ii saanonj mojonj.”

²⁸ Kaen aminj mogi Jiisasnonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj nama aroya menj metaama kuma onjoma qaa kokaen jero, “Onjo noojonj kokaen jeju, ‘Eja ii moma munj gomanja dakanongga ii saanonj mojonj.’ Neenaa ku-usunj qaganonj mende koloonj nanjenj. Wasinj nonoti, iinonj wasiwasi Toya honja kolooro ii mende moma kotonj munj laligoju. ²⁹ Iinonj wasinj nono iwaanongga kamaawetiwaaajonj ii saanonj moma mujenj.”

³⁰ Kaen jero ii menj somonjgowombaajonj mogito, kambananonj mende kanj kuurotiwaaajonj ama monjonj selianonj mende mero. ³¹ Kaen mogito, ejemba tuunj somata yonjoononga mamaganonj moma laarinj munj kokaen

* 7:22: Jen 17:10; Lew 12.3 * 7:23: Jon 5.9

jegi, “Kraistnonj kawaati, iinonj mono eja koi uugunj angoletto menj laligowaa me nomaenj? Kaenj taniñaanj kolooja.” Kianj.

Jiisas menj somonjgowutiwaajonj nagu galenj wasinj onjonjgi kagi.

³² Ejemba tuunj yonononj Jiisaswaajonj kaenj niinonjgiinonj jenj jenonjkooli anjgiti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparanjkonjkonj) yonononj mogi. Ii moma jigo gawonj galenj yonowoo nama kiropo galenj (sikiriti) tosaanj wasinj onjonjgi menj somonjgowombaa kagi. ³³ Kagi Jiisasnonj kokaenj jero, “Niinonj onjowo kambanj torodaamonj toroqenj laligomanja. Ii laligonjgo onjomesonj wasinj nono kamaawetiwaanonj eleema umanja. ³⁴ Ube iwaanj noma laligowuto, nii mende mokolonj nombuya. Niinonj gomanj laligomanjati, onjoo iikanonj kawombaaajonj amamaawuya.”

³⁵ Kaenj jero Juuda jotamemeya yonononj batugianonj kokaenj amigi, “‘Nono mokolonj mubombaaajonj amamaawonja,’ jeja. Iikawaajonj mono dakanonj umambaaajonj jeja? Juuda ejemba tosonianonj deema kantri tosonianonj kema Griik yonjoo batugianonj laligojuti, mono iyonjooononj kema Griik ejemba kuma onjomambaaajonj moma jeja me? ³⁶ Qaa kokaenj jeja, ‘Iwaanj noma laligowuto, nii mende mokolonj nombu,’ ano qaa monj kokaenj jeja, ‘Niinonj gomanj laligomanjati, onjoo iikanonj kawombaaajonj amamaawuya.’ Qaa woi yoroo kanagara nomaenj?”

Laaligo kotigaa apuyanonj mono jaaya toonj koubaa.

³⁷ *Kaenj amigito, kendonj aisoogiti, iikawaa weenj konoga somata kanonj kanj kuuro Jiisasnonj nama kotakotagadeenj qama kokaenj jero, “Monjonj apuwaajonj moji, iinonj mono noononj kanj newa. ³⁸ *Bunja Terenonj qaa monj kokaenj oogita eja, ‘Monjonj nii moma laarinj nonji, iwaaw uutanonjga laaligo kotigaa apuyanonj mono toonj sasagonj koumakebaa.’” ³⁹ Kaenj jeroto, qaa ii Unja Toroyaaajonj sare ama kokaenj jero, “Daenj onjononj nii moma laarinj nonjuti, onjononj mono Unja Toroya bunja qenj aonj laligowuya.” Anutunonj Jiisas namononj laligorotiwaaw so Siwewaa asamararanja mende muro laligoro. Iikawaajonj Unja Toroya mende wasiro kamaanj uugianonj kemero eenj laligogi. Kianj.

Ejemba batugianonj deendeenj kolooro laligogi.

⁴⁰ Jiisasnonj kaenj jero ejemba tuunj somata yonjooonjga tosonianonj qaa ii moma kokaenj jegi, “Eja koi kanonj mono onjaga gejatootoo eja asugiwaati-waaajonj jegiti, mono ii kolooja.”

⁴¹ Tosianonj jegi, “Iinonj Hamoqeqe Toya Kraist kolooja.” Kaenj jegito, tosonianonj qewagonj jegi, “Kraistnonj mono nomaenj Galili prowinsnonjga kanaga? Ii mende sokonja. ⁴² *Bunja Terenonj kokaenj jeja, ‘Kinj Dei-widnonj Judia prowinswaa taonj melaa Betlehem kanonj laligoroti, Kraist-nonj iikanonja koloonj Deiwidwaa gbiliuruta yonjooonjga monj koloowaa.’”

⁴³ Kaanj kaanjanj jegi ejemba tuunj yonononj Jiisaswaajonj ama juma deenjgi.

⁴⁴ Yonjooonjga tosonianonj menj somonjgowombaaajonj mogito, monjonj selianonj mende mero. Kianj.

Juuda galenj yonononj Jiisas mende moma laarinj mugj.

⁴⁵ Jiwowonj jigowaa kiropo galenj (sikiriti) yonononj eleema jigo gawonj galenj ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjkonjkonj) yonjooonj kagi kokaenj jenj onjonjgi, “Onjoo naambaajonj ii mende menj kaju?”

* 7:37: Lew 23.36 * 7:38: Eze 47.1; Zek 14.8 * 7:42: 2 Sml 7.12; Mai 5.2

⁴⁶ Jen onjongi kokaen meleengi, “Eja iikanonj qaa jenkeji, monjonj kamban monjonj qaa tania kaanja mende jero.”

⁴⁷ Kaen meleengi Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj qisin jen onjonji, “Onjo kaanjadeen enkalolonj menj onjono laligoju me? ⁴⁸ Galenjonkonj eja nonoononga monjonj mono ii mende moma laarinj muro. Ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) nonoononga monjonj monj uuta iwaanonj baagenj meleeno me qaago? ⁴⁹ Kaen qaago totoonto, ejemba tuunjeleme Mooseswaa Kana qaa mende moma kotonj Jiisaswaa qaa moma gadokopa qaa lanj jenkejuti, iyonoononj qaa senja ii mesaowonja! Anutunonj mono ii qasuaanj onjono tiwilaawuya.”

⁵⁰ *Kaen jen onjonji eja qata Nikodeemus wala Jiisaswaanonj karo gambanmamban qaa muroti, iinonj kaanagadeen iyonoononnga monj koloonj batugianonj rama kokaen injjoro, ⁵¹ “Eja monjonj singisonjo anoti, ii mende qisininj jero momago kilenj gosininj sokonja me qaago? Mende gosinj qaaya eenj lanj jen tegowonjati eenj, mono anono Kana qaanana qewonja me? Ii mende sokombaa.”

⁵² Kaen jero moma kokaen meleema mugi, “Gii kaanagadeen Jiisas kaanja meleema Galili qanda ejaga koloojan me? Galili prowinsnonga gejatootoo eja monj mende koloowaati, ii mojonj. Kaya ii geengo Bunja Tere weengonj kania monjgama moma kotowa.” ⁵³ Kaen jenonkooli ama juma deema mirigianonj kenji. Kianj.

8

Emba monjonj serowilinj ano mokoloogi.

¹ Mirigianonj kenggito, Jiisasnonj kema Oil gere baanjonj uro. ² Uma enj gomanj ano umugawodeenj mombo eleema jiwowonj jigononj uro ejemba tuunj kuuya kanj liligonj mugi kamaanj rama kuma onjono.

³ Kuma onjono Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj emba monj wama iwaanonj kagi. Emba iinonj serowilinj mero iikawaajonj menj somongogiti, ii wama tuunj jaagianonj anji.

⁴ Jaagianonj ama Jiisaswaaajonj jegi, “Boi, emba koi kanonj olonkalo ama mero mono iikanondeenj mokoloonj menj kajonj. ⁵ *Mooseswaa Kana qaanonj emba kaanja ii jamononj gilinj qeninj komuwaatiwaaajonj jenj kotonj nononota eja. Kaen ejato, giinonj iwaajonj nomaenj jewaga?”

⁶ Kaen jen iikanonj mondonj Jiisas qaawaa timbinonj horoninj amamaaro kania mokoloonj qaa jakeyanonj ama qewombaaajonj jegi. Kaen jegi usugonj kamaanj borianonj tere monj namononj ooro.

⁷ Ooroto, toroqenj kaparanj koma qisinj mugi hak otaama waama dindinja nama kokaen injjoro mogi, “Onoononnga monjonj singisonjo monj mende ama laligoji, iinonj mono saanonj jamo mutuya menj gilinj qewaa.” ⁸ Kaen injjoro mogi mombo usugonj kamaanj tere mombo namononj ooro.

⁹ Jiisasnonj qaa jeroti, iikanonj onjoma somongoro iyangia singisonjgogia gamuyawo anjiti, ii Anutunonj qendeema iyangiaa uugianonj nanjonj jero isinjonjgia qaono. Iikanonj qaono qaa bok nanji wangianonj wala onjomesaonj keno iwa qerewenanonj gematanonj keno tosaanja motomotoonj yonononj kokomomola menj kuuya kendaborogi. Konoganonj keno Jiisasnonj penjonj kuunj raro embanonj yanodeenj iwo nano. ¹⁰ Jiisasnonj otaama waama dindinja nama emba ii iima kokaen ijoro, “Emba, gii qaa jakeyanonj ama gombombaaajonj jejuti, iyonononj mono daengenj gii geengja nii neena

kenju? Yonoononga moŋnon nama gii komuwagatiwaa qaaya mende jeŋ tegoja me?”

¹¹ Ijoro moma meleeno, “Oo Poŋ, moŋnon mende jeŋ tegoŋ nonja.” Kaen meleeno ijoro, “Niinon kaanagadeen gii mende jeŋ tegoŋ gonjeŋ. Gii mono keteda koi kanain singisonjo mombo mende ama laligowa.” Kian.

Gomaŋ so ananaa asasaganana ii Jiisa.

¹² *Jiisasnon qaa mombo toroqen kokaen injoro mogi, “Niinon ejemba gomaŋa gomaŋa rama kenjuti, oŋoo asasagagia koloojeŋ. Moŋnon nii notaan kawaati, iinon mono paŋgamanon umbuqumbulan mende kuun laligowaato, laaligo kotigaa asasaga iikawaa uutanon laligowaa.”

¹³ *Kaen injoro Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon kokaen ijogi, “Geengodeen kaniaga nanŋon jeŋ asarinkejan, iikaŋa ii mende sokonja. Qaago.”

¹⁴ Kaen ijogi kokaen injoro, “Niinon daakaya kamaan kaweti ano dakanon kema umanati, ii modaborojeŋ. Kawaajon neeno kania naŋon jeŋ asarinkejen, qaa ii mono saanon sokonja. Ii sokonjato, oŋo noo kania ii onanon mende moma kotoju. ¹⁵ Ononon ejemba selegia iikayadeen iima iikaŋa kanon bakasasan gosin onoma qaagia tondu jeŋ tegoŋkejuto, niinon ejemba mombaa qaaya mende jeŋ tegoŋkejeŋ.

¹⁶ “Nii neenodeen mende laligojento, Ama wasin nono kaweti, iinon mono niwo nano laligojo. Iikawaajon mombaa qaaya jeŋ tegowenagati een, ii mono dindinagadeen gosin soyanon jeŋ tegowenaga. ¹⁷ *Woinon qaa moŋ uumotoon ama nanŋon jeri kotiinkeja. Qaa ii onoo Kana qaanon kaanagadeen oogita eja.

¹⁸ “Niinon neenaa kania naŋon jeŋkejeŋ ano Ama wasin nonoti, iinon kaanagadeen noo kania naŋon jeŋkeja. Kawaajon woi koloojo iikanon saanon kotiin sokondaboroja.”

¹⁹ Jiisasnon kaen jero moma kokaen qisin mug, “Goo Manja ii dakanon laligoja?” Qisin mug meleeno, “Ono nii ano Manja noroo kania nara mende moma laligoju. Ono noo kania moma kotowuyagati een, mono noo Manja kaanagadeen moma mubuyaga.”

²⁰ Jiisasnon jiwowon jigowaa nandun dun kosianon nama ejemba kuma onoma qaa ii jero. Ii jeroto, kambanon mende kan kuurotiwaaajon ama moŋnon ii mende meŋ somonjoro. Kian.

“Dakanon umanati, ono iikanon ubombaajon amamaawuya.”

²¹ Jiisasnon qaa moŋ kokaen toroqen injoro, “Niinon onomesaon kema laligowe onon nii moŋgama noma laligowuya ano singisonjo angiti, iikanon qokotaan nama koomu kombombanja komuwu. Iikawaajon dakanon umanati, ono iikanon ubombaajon amamaawuya.”

²² Juuda jotamemeya yononon ii moma jegi, “Kokaen jeja, ‘Dakanon umanati, ono iikanon ubombaajon amamaawuya.’ Qaa ii nomaen? Aro aomambaajon jeja me?”

²³ Kaen jegi injoro, “Ono namo kokawaa toya koloon laligojuto, niinon gomaŋ balon eukawaa buŋaga koloojeŋ. Ononon balonon koloon namo kokawaa buŋa koloon laligojuto, niinon waladeen namo koi kanon mende koloowe. ²⁴ Mende koloon laaligowaa kania kamban so laligon koubeti, niinon mono ii koloojeŋ. Noojon kaen mende moma laarijuti een,

mono singisonjo anjiti, ii mende mesaon iikanonj qokotaan nama koomu kombombanja komuwuya. Kania iikawaajon ama kokaen injjowe moju, 'Onjo singisonjo anjiti, mono iikanonj qokotaan nama koomu kombombanja komuwuya'. Qaa ii onjanonj."

²⁵ Qaa ii moma kokaen qisin mugi, "Gii mono moroga koloojan?" Qisin mugi meleeno, "Kaniana injisaambe modaborojuti, niinonj mono ii koloojen.

²⁶ Niinonj onjojonj qaa mamaga saanonj toroqen jewenaga ano singisonjo mamaga anjiti, iikawaa qaaya saanonj jen fegowenagato, wasin nonoti, iinonj mono noo wasiwasi Tona honja kolooja. Iinonj qaa jero iwaanongga moma kouma laligojenj, niinonj mono qaa ii asuganonj jewe gomanja gomanja yonjononj momakebuya."

²⁷ Kaen meleenoto, Amawaajonj qaa toroqen jeroti, iyonjononj ii mende moma asarigi. ²⁸ Jiisasnonj toroqen kokaen injjoro, "Niinonj laaligowaa kania kamban so laligonj koubeti, mono ii koloojen. Iikawaa kania ii kanagenj saanonj moma asariwuya. Niinonj iwoi monj neenaa esunanonj me neenaa unaajonj mende amakejento, Amananonj qaa kuma noma laligoroti, mono iikawaa so qaa jena koi jenkejenj. Qaa kota woi iikawaa kania ii kanagenj moma asariwuya. Onjo Siwe gomambaa Eja Honja kosigogi eu uma komuwaati, kamban iikanonj ii saanonj moma asariwuya.

²⁹ Wasin nonoti, iinonj mono niwo nano laligojo. Nanamemenj moro sokoma munkeji, niinonj mono suulanj ii amakejenj. Kawaajonj iinonj mende nomaeso neenodeenj mende laligojenj."

³⁰ Qaa kaen jerotiwaaajonj ama ejemba mamaganonj uugia meleema Jiisas moma laarinj mugi. Kianj.

Aabahambaa gbiliuruta qolonjmolongoya ano Jiisas.

³¹ Jiisasnonj Juuda ejemba tosianonj moma laarinj mugiti, iyonjojonj qaa kokaen injjoro, "Noo Bunja qaananonj uugianonj kemero kanonj qokotaan silia qen nanjuti eenj, mono onjanonj noo gowokouruna kolooju. ³² Kaen laligonj qaa honjaa kania moma kotogi Bunja qaa honjanonj onjo bologagaa kasanongga isama onono solanja (frie) koloonj laligowuya."

³³ *Kaen jero moma meleema kokaen jegi, "Nono Aabahambaa gbiliuruta laligonj kanageso walaga koloojonj. Kawaajonja eja monjonj kasa gbadomej nonono laligojonjwaaajonj jejanj, ii qaago. Nono mono kamban monjonj kamaanqeqeta kaanja mende koloonj laligoninj. Ano gii nomaembaajonj ama kokaen jejanj, 'Kasanongga isama onono solanja koloonj laligowuya'? Qaa ii mende sokonja."

³⁴ Kaen jegi kokaen meleema onono, "Niinonj qaa honja toonj monj kokaen injjowe mobu: Singisonjo anjuti, kuuya iyonjononj singisonjowaa welenqeqe omaya tawagia qaa laligogi iikawaa kasanonj kokosiinj onjmakeja.

³⁵ Kokosiinj onjmakejato, welenqeqenonj toyaa miri uutanonj kamban so mende laligonj ubaa. Iyanjaa Merianonj saanonj mirianonj kamban tetegoya qaa laligowaa.

³⁶ "Merianonj bologaa kasanongga isama onono solanjaniwuti eenj, onjononj mono onjanonj kasa gbadoya qaa solanja (frie) koloonj laligowuya. ³⁷ Onjo Aabahambaa gbiliuruta laligojuti, mojento, bologanonj uugia gojonjiwaaajonj noo Bunja qaananonj qososoniinj onjoma kondondongonj kamaankeja. Kania kawaajonj mono kapaanj koma nii nuwombaaajonj moju. ³⁸ Niinonj Amanaa koorjononj laligonj iwoi iima laligonj koubeti, iikawaa qaayaga

* 8:33: Mat 3.9; Luuk 3.8

jenkejen. Ononon kaanagadeen mangianon qaa injjoroti, iikawaa so amakeju.”

³⁹ Jiisasnon kaen meleema onono kokaen jegi moro, “Aabrahamnon mono ananaa asa-ambonana kolooja.” Kaen jegi moma jero, “Onjo Aabrahambaa gbiliuruta koloouwuyagati een, mono iwaanon nanamemen otaagi sokonaga. ⁴⁰ Iikawaa tania kokaen kolooja: Niinon Anutuwaa jetanongga qaa moma iikawaa so qaa onabonja ii jewe momakeju. Kamban kokaamba onjo kaparan koma eja nii nuwombaajon mojuto, Aabrahamnon kaanja mende ano. ⁴¹ Onjoangiaa manjurugiaa nanamemengia iikayadeen otaan laligoju.” Kaen jero ijogi, “Serowilin kananon koloon manjana qaa (gua mera) mende koloojonto, Manjanawo laligojon. Anutu iyanja motoonjonon mono man koma nononja.” Kian.

“Onjo Kilenjaa Toyaa buja kolooju,” jero.

⁴² Jiisasnon kokaen injjoro, “Anutunon anjo man koma ononagati een, niinon iwaanongga kamaan kolooewiwaajon mono saanon nii uu jopagon nombuyaga. Neenaa esunnon nemun kono mende kolooewo, Anutunon wasin nono kamaan laligojen. ⁴³ Qaa jenkejeni, ii naambaajon moma asariwombaajon bimoonkeju? Noo qaananon uugia undeenjiwaajon ii moma kotowombaajon mojogia tiiro zizi togonkeju. Kawaaajonja ii moma asariwombaajon amamaankeju?

⁴⁴ “Mono mangia Bologa Toyaa buja kolooju. Siingia kombombananon mono mangiaa siinja bologa otaawutiwaajon eja. Iinon kanakanaiyanongga ejemba unugi koomu ejaga koloon kouma laligoja. Qaa honanon uutanon mende nanjiwaajon ama qaa hona uugun siliqalu nanja. Qolomolon jeje ejaga koloon qolomolon jejewaa wan koloojiwaajon qolomolon jenkeji, ii mono anaa uutaajon jenkeja.

⁴⁵ “Iinon qolomolon jenkejato, niinon qaa hona jenkejeni, onjo iikawaaajon nii mende moma laarin nomakeju. ⁴⁶ Onjo kuuyanon noo kaniana kokaen qendeembombaa amamaankeju: Iinon singisonjo ano qaayawo laligoja. Kaniana iikaya monjanjuto, niinon qaa hona jenkejeni, ii mono naambaajon mende moma laarin nonju?

⁴⁷ “Monnon Anutuwaa buja kolooji, iinon mono Anutuwaanon qaa geja ama momakeja. Onjo Anutuwaa buja mende koloojutiwaajon ama qaa ii mende moma asarinkeju.” Kian.

Jiisasnon iyanjaajon nomaen jokolooro?

⁴⁸ Jiisasnon Juuda ejemba yonoo kanagia inisaano kitia meleema kokaen ijogi, “Gii Samaria prowinswaa siliqalu ejaga koloon omenon uuganon kemero laligojan. Kaen jenin sokonja me qolonjojon, ii saanon geenjo jena mobon.”

⁴⁹ Kaen ijogi kokaen meleeno, “Omenon uunanon mende kemero laligojen. Nii Amanagadeen goda qen mun laligowe ononon kilen nii gamu qen nomakeju. ⁵⁰ Kaen amakejuto, neeno qabujanawo koloomambaajon janjarin mende riinkejen. Motoonjonon kaan koloomambaajon manjaya qen laligoja. Eja iinon motoonjo gosin noma ‘sokonjan,’ jen jen tegon nomakeja. ⁵¹ Niinon qaa hona toon mon kokaen injjowe mobu: Monnon noo Buja qaana ten koma otaankeji, iinon mono kamban monnon koomu kotigaa buja mende koloojaa.”

⁵² Kaen meleeno Juuda jotamemeya yononon Jiisas kokaen jegi moro, “Aabraham ano gejatootoo ejemba yononon komugi ano giinon kilen

kokaen jena sisau kolooja, 'Moñnoñ noo Buña qaana ten koma otaañkeji, iinon kamban moñnoñ koomu kotigaa buña mende koloowaa.' Kaen jeariwaajon gii ome moñnoñ uuganonj kemero laligojan. Ii keteda koi saanonj moma asarijon. ⁵³ Nonoo beñnana Aabraham komuroti, giinonj mono ii uugun iwaa somataya koloojan me? Gejatootoo yonononj kaanagadeen komugi. Gii geenğaajonj mona uro 'Somata moroga koloojen?' jen mojan?"

⁵⁴ Kaen jegi moma kokaen meleeno, "Neenaajonj mobe uro Anutuwaa akadamuya ii neeno buña qen aowenagati een, qabunana ii mono kikisi kaanğ koloonaga. Amananonj iyanğaa akadamuya nonotiwaajonj ama qabunanawo koloonj laligojen. Onononj iwaajonj 'Nonoo beñnana Anutu kolooja,' jeju. ⁵⁵ Onononj kania ii saanonj mende moma kotonjekuto, niinonj ii saanonj moma mujen. 'Ii mende moma mujen,' jewenagati een, mono onjo kaanğ tiliqili eja koloowenaga. Nii eja kaanğ mende koloojento, ii saanonj moma mujen ano iwaa qaaya ten komakejen. ⁵⁶ Onjo beñğia Aabrahamnonj nii namononj kamaanj laligomanatiwaajonj mamboma kamban ii iimambaajonj uu korisoro moma laligoro. Kambanj kokaamba Siwenonj laligonj kotiiro niinonj asugiwe noo kambana ii iima kawaaajonj aisooro."

⁵⁷ Kaen meleeno Juuda jotamemeya yonononj kokaen jegi moro, "Gbaniga 50 mende uugun iikawaa baatanonj laligojanj ano 'Aabraham iibe,' jena mende sokonja."

⁵⁸ Ii moma injjoro, "Niinonj qaa honja toonj moñ kokaen injjowe mobu: Aabrahamnonj mende kolooro niinonj mono kamban kanonj laligowe."

⁵⁹ Kaen jero moma jamononj gilinj qewombaajonj jamo amboranjonj megito, Jiisasnonj asanjonj jiwowonj jigowaa toonja mesaonj olonj koma keno. Kianj.

9

Jiisasnonj eja jaagoo moñ menj qeangoro.

¹ Jiisasnonj toroqen kana kema eja moñ nemunğaa goronj uutanonj jaagoo kolooroti, ii iiro. ² Ii iiro gowokourutanonj qisinj munj jegi, "Somatanana, iinonj mono morowaa siñgisonjgo-waaajonj ama jaagoo kaanğ kolooro? Iyanğaa siñgisonjgowaajonja me nemunğamanja yoroo siñgisonjgowaajonja?"

³ Jegi kokaen meleeno, "Anjo siñgisonjgo moñ mende ano nemunğamanonj siñgisonjgo mende anito, Anutuwaa ku-usunanonj iwaa laaligoyanonj asuganonj asugiwaatiwaajonj kaanğ kolooro. ⁴ Ween asarinj ejiwaa so mono wasinj nonoti, iwaanonj gawonj pondanj menj laligowonja. Gomanj tiiwaati, iikanonj kuuya gawonj mewombaajonj amamaawonja. ⁵ *Niinonj namononj laligomanatiwaa so gomanja gomanja onjo asagagia koloonj asarinj laligomanja."

⁶ Kaen jenj balononj sulaaro kemero gbakonj meleema eja jaagoowaa jaayanonj timimearo. ⁷ Timimeanj kokaen jenj koto, "Gii mono Siloam apu anjononj kema jaaga songbambaa." (Siloam qa ii ananaa qaanonj Wasiwasi eja.) Kaen jenj koto kema jaaya songbano tooro uuro asariro eleema mirianonj karo.

⁸ Kaen karo alauruta kosianonj laligogiti ano tosonianj wala nene iwoiwaajonj welema onoma laligoro iigiti, iyonononj ii iima jegi, "Jaagoo eja nenewaa welema rama laligoroti, eja iinonj me?"

* 9:5: Mat 5.14; Jon 8.12

⁹ Tosianon jegi, “Eja inaa ii.” Tosianon jegi, “Qaago, kaitania ii kaanja koloojato, iinon qaago.” Kaandeen kaan jegi ano jero, “Niinon mono iiga koloojen.”

¹⁰ Kaen jero kokaen qisigi, “Jaaga mono nomaen ana tooja?”

¹¹ Qisigi kokaen meleema injjoro, “Eja qata Jiisas gamakejuti, iinon sulaaro balon gurujuyanon kemero meleema jaananon timimean jen koton kokaen jero, ‘Gii mono Siloam apu angonon kema jaaga songbambaa.’ Kaen jero apu iikanon kema jaana songbambe tooro uuwe asariro.”

¹² Kaen meleema onono kokaen qisigi, “Eja ii dakanon laligoja?” Qisin mugi “Mende mojen,” jero. Kian.

Farisii yononon jaaya toorotiwaajon qiqisi anggi.

¹³ Eja jaagoo laligoroti, iinon “Mende mojen,” jero ejembanon ii wama Farisii (Kana qaawaa kaparankonon) yononon kengi. ¹⁴ Jiisasnon sulaayanon balon gurujuyawonon meleema jaayanon timimean metooroti, ii mono Sabat kendon kambananon mero. ¹⁵ Kawaajon Farisii yononon kaanagadeen kokaen qisin mugi, “Jaaga mono nomaen ana tooja?” Qisin mugi kokaen meleema onono, “Eja iikanon mono sulaayanon balon gurujuyawonon meleema jaananon timimearo kema jaasewana songbama jaana uuwe asarija.”

¹⁶ Kaen meleema onono Farisii yonononga tosianon jegi, “Eja iikanon Sabat kendon kotogoji, iikawaajon mono Anutuwaanon ejaga mende kolooja.” Tosianon jegi, “Kaan qaago! Eja doogoya mojonon mono nomaen ama angoletto kaanja memambaajon kotiinaga?” Kaan kaan jen iyanjia juma deengi.

¹⁷ Kaen deema eja jaagoo iikawanon mombo eleema kan jegi, “Jaaga metooroti, iwaajon mono nomaen jewaga?” Kaen jegi “Gejatootoo ejaga kolooja,” jero.

¹⁸ Kaen jero jaaya honaga goorota tooro uuroti, Juuda jotamemeya yononon ii mende moma laarigi. Mende moma laarin uuwoi nama nemunmanja horon onongi kari. ¹⁹ Kari kokaen qisin onongi, “Eja koi oro meragaraga me qaago? ‘Jaagoo kolooro,’ jejaoto, nomaen ama keteda koi jaaya uun iija?”

²⁰ Qisin onongi kokaen meleeni, “Eja koi noroo meranaraga kolooja ano jaagoo kolooroti, ii saanon mojo. ²¹ Ii mojoto, nomaen ama keteda koi jaaya tooro uun iiji, ii mende mojo. Moronon jaaya metooro uui, noro kaanagadeen mende mojo. Kokoga qaago, mono somariin gowia jorakanaga ano momakootoyawo kolooja. Kawaajon mono iyanjaajon qisigi kaniaya saanon jewaa.”

²² Juuda jotamemeya yononon toroko moma kaen injjori. Yononon batugianon qaa kokaen somononon uumotoonngo ama nanggi, “Mojonon ‘Jiisas Hamoqeqe Toya Kraist kolooji,’ kaen jen asugiwaati een, ii mono gamakooli miri tuun somatanonga konjoma mubonja.” ²³ Qaa kawaajon ama kokaen injjori, “Kokoga qaago, ii ugejiawo. Kawaajon mono iyanja qisin mubu.”

²⁴ Kawaajon eja jaagoo laligoroti, ii mombo horogi karo kokaen jegi moro, “Eja ii singisonngo ejaga kolooja, ii mojon. Iikawaajon mono Anutuwaqaqabunaya mepeseena akadamyawo kolooro sokombaa.”

²⁵ Ii moma kokaen meleeno, “Singisonngo ejaga kolooja me qaago, niinon ii mende mojen. Motoonngo kokaenja kaya mojen: Niinon jaagoo laligoweto, keteda koi kanon saanon uun iijen.”

²⁶ Kaen meleeno kokaen qisij mugi, “Naa iwoiga ama gonja? Jaaga mono nomaen metooja?”

²⁷ Qisij mugi kokaen meleema onono, “Niinonj mono meleema onjonjento, onjononj qaa jejenjati, ii mende mojuya. Naambaajonj ii onja kosiga mombo jewe mobombaajonj kaparanj konju? Onjononj mono kaanagadeen iwaa gowokouruta koloowambaajonj moju me qaago?”

²⁸ Kaen meleema onono mepaqepae ama uuqeqe qaa tokoronj kota kokaen jenj mugi, “Gii mono iwaa gowokoyaga koloojanto, nonononj Mooseswaa gowokourutaga laligojonj. ²⁹ Anutunonj Mooses Bunja qaa muroti mojonjto, eja iikanonj mono iikanonja me kanonja kolooroti, ii mende mojonj.”

³⁰ Kaen jegi qaa kokaen injijoro, “Iinonj dakaya kolooroti, onjo iikawaaajonj kaanjadeenj tompiririnj ama kiko qejutiwaaajonj moma walingojenj. Onjonj walingojento, kilenj noo jaana metooro saanonj uunj iijenj. ³¹ Ejemba doogoya yonononj Anutu qama kooligi mende moma onjomakeja, ii mojonj. Ii mojonjto, mojnnonj Anutu goda qenj munj uusiiija otaankeji, iwaanonj qamakooli mono geja ama momakeja. ³² Monj jaagoo kolooro mojnnonj kanj jaaya metooroti, sundu kaanja ii walagadeenj mende moma laligoninj. Siwe balononj koloori, kambanj iikanonja kanainj kouma kete laligojonj, iikanonj sundu kaanja monj mende moninj. ³³ Anutuwaanonja mende kanagati eenj, iinonj mono iwoi kaanja memambaajonj amamaanaga.”

³⁴ Kaen jero moma kokaen jenj mugi, “Nemuinjmanjanonj sinjgisonjgowo laligori gii sinjgisonjo kuuya kawo koloonj somariina ano giinonj kete nono kuma nonomambaajonj mojanj. Ii mende sokonja.” Kaen jenj munj konjonjgi seleenjenj kamaaro. Kianj.

Uuwaa jaanonj gooro kematou-kantou ama laaligo.

³⁵ Konjonjgi seleenjenj kamaaroti, qaa iikanonj Jiisaswaa gejianonj kemero moma eja ii mokoloonj kokaen ijoro, “Gii Anutuwa Meria moma laarinj mujan me qaago?”

³⁶ Kaen ijoro kokaen meleema qisiro, “Oo Somatana, eja ii morononj? Ii jena momago ii saanonj moma laarinj mumaņa.”

³⁷ Meleeno kokaen jenj kotonj muro, “Gii kokaen uunj niiba. Giwo qaa jejenj, eja ii mono niinonj koloojenj.”

³⁸ Ii moma jero, “Oo Ponj, nii moma laarinj gonjenj.” Kaen jenj usugonj qama koolinj muro.

³⁹ Jiisasnonj jero, “Niinonj ejemba gosinj qaagia jenj tegomambaajonj ama kamaanj namononj koloowe. Noojonj ama tosianonj jaagoo koloojuti, yonjoo jaagia tooro saanonj uunj iima kotowuya. Tosaanja jaagia awaa laligojuti, yonjononj noojonj ama bao jaagoo koloonj laligowuya.”

⁴⁰ Kaen jero Farisii tosianonj kosianonj iikanonj nama qaa ii moma kokaen qisigi, “Wae! Nono kaanjadeenj jaagoo ejaga koloojonj me? Nonoojonja jejan me?”

⁴¹ Kaen qisigi kokaen injijoro, “Onjo ‘Jaagoo koloojonj,’ jewuyagati eenj, mono sinjgisonjo mende enj onjonagato, kambanj kokaamba ‘Saanonj iima kotojonj,’ kaen jenjkejutiwaaajonj ama sinjgisonjgogianonj mono enj alinj enj onjombaa.” Kianj.

¹ Jiisasnoŋ galeŋ meme qaa kokaen jero, “Niinoŋ qaa hoŋa toon moŋ kokaen injjowe mobu: Tosianoŋ lama totonŋ uutanonŋ keubombaaŋonŋ nagononŋ qaagoto, sopa waleema kemejuti, yoŋononŋ mono kikekakasililinŋ ano yoŋgoro meme ejemba koloou. ² Moŋnoŋ nagononŋ keuji, iinoŋ lama yoŋoo galengia koloou. ³ Iinoŋ kouro nagu galenonŋ ii iima nagu horon muro kamaanŋ qaro lama yoŋononŋ qaa aroya saanonŋ moma kotonkeju. Galengianonŋ aŋaa lamauruta oŋooma qagia qama unuano totonŋia mesaonŋ saanonŋ seleengenŋ kemakeju.

⁴ “Aŋaanoŋ lamauruta kuuya unuano totonŋia mesaonŋ seleengenŋ kengi iinoŋ jotamemegia koloouŋ wala keno qaa aroya moma kotojutiwaajonŋ gematanonŋ otaanŋ kemakeju. ⁵ Iyanŋiaa galengia saanonŋ otaankejuto, waba moŋnoŋ kanŋ qaro ii mende totonŋ otaawuya. Waba yoŋoo qaa arogia mende moma kotojutiwaajonŋ mono jirinŋjirinŋ ama iwaajonŋ keeta togonŋ deembuya.”

⁶ Jiisasnoŋ qaa aasaŋgoya ii injjoroto, qaa iikawaa kania mende moma asariŋ kiko qegi. Kianŋ.

Jiisasnoŋ lama galeŋ awaa koloouja.

⁷ Kiko qegi toroqenŋ yoŋooŋonŋ kokaen jero, “Niinoŋ qaa hoŋa toon moŋ kokaen injjowe mobu: Niinoŋ lama totombaaŋ naguya koloouenŋ. ⁸ Noo gemananonŋ tuuŋ galeŋ kuuya wala kagiti, iyoŋononŋ kike ano yoŋgoro meme ejembaga koloougi. Kaenŋ koloogitiwaajonŋ lama yoŋononŋ ii mende moma kotonŋ oŋoma laligogi.

⁹ “Niinoŋ motooŋgo lama totombaaŋ naguya koloouenŋ. Daenŋ oŋononŋ Anutuwo kotiinŋ laligowombaaŋonŋ jenŋ niwo qokotaanŋ laligojuti, niinoŋ mono hamo qenŋ oŋombe letombuya. Kaenŋ koloouŋ lama totonŋ uutanonŋ uma kamaanŋ seleengenŋ kema nene gomaŋa moriaŋawo mokoloouŋkebuya. ¹⁰ Yoŋgoro meme yoŋononŋ naambaajonŋ kankeju? Yoŋononŋ yoŋgoro meŋ nunuŋ tiwilaanŋ nonombombaaŋonŋ kankeju. Iwoi morota ambombaaŋonŋ qaago. Niinoŋ iikaanŋa mende koloouenŋ. Niinoŋ oŋo laaligo kombombanŋa mokoloouŋ oyanboyanŋ laligowutiwaajonŋ kanŋ laligojenŋ.

¹¹ Niinoŋ lama galeŋ awaa koloouenŋ. Lama galeŋ awaanonŋ mono lamauruta yoŋooŋonŋ ama laaligoya qeleema oŋombaa. ¹² Moŋnoŋ lama toya mende koloouŋ tawaya mewutiwaajonŋgadeenŋ kanŋ tondu galeŋ koma oŋomakeji, ii kokaenŋ: Kasu kawalianonŋ karo iima lama oŋomesaonŋ unjurama keno kasu kawalianonŋ lama kisiyaenŋ meŋ injinŋ unuŋ mendeema oŋombaa. ¹³ Iinoŋ seleengenŋga kanŋ sewanŋ memewaajonŋgadeenŋ ‘Lama galeŋ koma oŋomaŋa,’ ii jetanonŋ jenŋ lama oŋooŋonŋ majakaka mende moma telambelanŋ qaganonŋ tondu laligonŋ unjurama kembaa.

¹⁴⁻¹⁵ * “Niinoŋ lama galeŋ awaa koloouenŋ. Amananonŋ nii moma nono niinoŋ Amana moma muŋ laligojenŋ. Iikawaa so niinoŋ neenaa lamauruna moma oŋombe yoŋononŋ nii moma nomakeju. Niinoŋ laaligona lamauruna oŋooŋonŋ ama qeleema mesaomaŋa. ¹⁶ Noononŋ lama tuuŋ tosia ii kaanŋagadeenŋ koloouŋ laligowuya. Yoŋononŋ lama totonŋ kokawaa toya mende laligojuto, kileŋ noo qaa arona momakebuya. Niinoŋ ii kaanŋagadeenŋ unuambe kawaa so kema kankebuya. Kanagenŋ tuuŋa tuuŋa yoŋononŋ kululuuŋ tuuŋ somata motooŋgo koloougi galeŋ motooŋgononŋ galeŋ koma oŋono laligowuya.

¹⁷ Amanonŋ kokaembaajonŋa ama nii uutanonŋ jopagonŋ nomakeja: Niinoŋ laaligona mesaonŋ mombo gbilinŋ laligonŋ umanŋa. Ii Amawaa jaanonŋ sokonja.

*

18 Laaligona moñonj mende nuambaato, ii neeno qeleema mesaomanya. Amananonj jej kotonj nono neeno laaligona qeleema mesaomanya ano iikawaa gematanonj mombo gbiliñ laligonj umanja. Ku-usurj kaanja ii noononj eja.”

19 Jiisasnonj qaa ii jerotiwaaajonj ama Juuda jotamemeya yonoo batugianonj niinonjginonj mombo kolooro. 20 Yonoononjga mamaganonj kokaenj jegi, “Omenonj uutanonj kemerota laligonj kaamaa anja. Mono naambaajonj qaaya mobonaga? Mono mesaowonja.”

21 Tosianonj jegi, “Qaa kaanja ii kokojinjinj ejawaa qaa kaanja qaago. Omenonj mono jaagoo ejemba yonoo jaagia nomaenj metoonaga?” Kaenj amigi.

Juuda jotamemeya yonononj Jiisas gema qegi.

22 Wala eenanonj jiwowonj jigo koma konjoratinj naguya horogi. Ii gbani so romonjonj kendombaa aisoowombaajonj* Jerusalem ajoroogi. Kambanj iikanonj kanj kuuro konjuru kambanj sanjonjaa uutanonj laligogi.

23 Jiisasnonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj kinj Solomombaa sombenj sarañawo qagiti, kanonj kema liligoro. 24 Kema liligoro Juuda jotamemeya yonononj kanj liligonj muñ kokaenj qisinj mugi, “Kaniaga kolatina mono kambanj dawi toroqenj mambombom-baajonj mojanj? Gii Hamoqeqe Toya koloojanj me qaago, ii mono asuganonj jena mobonj.”

25 Kaenj jej qisinj mugi Jiisasnonj kokaenj meleema onono, “Nii jewe mogito, onjo noo qaana ii mende moma laariju. Niinonj Amanaa qatanonj angoletto amakejenj, iikanonj mono kaniana injisaama nanjonj qendeema onomakeja. 26 Ii nanjonj qendeema onomakejato, onjo noo lama tuuj uutanonj mende laligojutiwaaajonj ama qaana mende moma laarinjkeju.

27 “Niinonj lamaauruna moma onombe yonononj kaanagadeenj noo qaa arona moma nii notaanjkeju. 28 Niinonj laaligo kombombanja onombe letoma kambanj moñonj mende totoonj tiwilaawuya. Moñonj moñj ii noo boronanonjga mende horonj kondeema onjombaa. 29 Noo Amananonj ii noo boronanonj onoonoti, iinonj kuuya unjuugunj uuta kolooja. Kawaaajonj kuuyanonj ii noo Amanaa borianonjga horonj kondeema onjombombaaajonj amamaawuya. 30 Nii ano Ama norononj mono motoonjgo kolooñ laligojo.”

31 Jiisasnonj kaenj jero Juuda jotamemeya yonononj mombo namononjga jamo amboranjonj iikanonj gilinj qewombaajonj anjgi. 32 Kaenj anjgito, kokaenj jej onono, “Amanonj nemuñ koma nono angoletto somata mamaga ama mewe iigiti, iyonoononjga mono naa mombaajonja romonjonj nii jamononj gilinj nuwombaajonj moju?”

33 *Jeñ onono Juuda yonononj meleema jegi, “Nonononj angoletto somata anatiwaaajonj ama mende jamononj gilinj guwombaajonj anjonto, Anutu mepaqepae ama mujanjwaa ironja ama gombonja. Gii balonj ejaga ano selega eenj meñj uma Anutu kaanja koloomambaajonj jejaj.”

34 *Kaenj jegi Jiisasnonj meleema onono, “Bunja Terenonj Kana qaa moñ kokaenj oogita eja, ‘Anutu niinonj jewe: Onjo mono noo beñsakonjuruna kolooju.’ 35 Bunja Terewaa qaa ii mono mende janjonj qaombaato, powowonj ewaa. Kawaaajonj Anutunonj qaaya ano kanj ejemba bunjagiaga kolooroti, Anutunonj yonoo qagia ‘beñsakonjuruna’ kaenj qama onono. 36 Ejemba

* **10:22:** Kendonj qata Hanuka ii Disemba 25 kanainj ween 8 kawaa so rama aisoogi. Miri kuuyanonj kiwa ootirigi asariro gere seña kululuunj rii qama korisoro anjgi. * **10:33:** Lew 24.16 * **10:34:** Ond 82.6

omaya kaen qama ononoto, Amanonj eja menj sorainj wasiro namononj kamaaroti, onononj mono nomaenj ama iwaajonj kokaen jeju, ‘Gii Anutu mepaqepae ama muj laligojan.’ Niinonj ‘Anutuwaa meria koloojen,’ qaa kaen jewe onononj mono naambaajonj ii mogi mende sokonja? Onjo Anutuwaanonj Buja qaa ii jeju me?

³⁷ “Gawonj menkejerji, ii iigi Amanaa nanamemembaa so mende amakeji eenj, mono mende moma laarinj nombu. ³⁸ Amanaa nanamemembaa so ama menj laligojenj eenj, kania kaen iima mono moma laarinj nombu. Ii qaanaajonj ama mende moma laariwuyagati eenj, mono argoletonaajonj ama kilej moma laarinj nombuya. Amanonj niwo qokotaan nanja ano niinonj Amawo qokotaan nanjenj, onjo iikawaa kania moma sorogonj asariwuti-waajonj koi jejenj.”

³⁹ Jiisasnonj kaen jero mombo menj somonjgowombaajonj mogito, boro baagianonjga qosoma kamaanj keno.

⁴⁰ *Onjomesaonj Jordan apu gowoya kotonj mombo leegenj kema Jononj wala oomulu menj onjoma laligoroti, kanonj keuma kambanj tosaanja toroqenj iikanonj laligoro. ⁴¹ Iikanonj laligoro ejemba mamaganonj iwaanonj kouma iima kokaen jegi, “Jononj argoleto motoonjo mojj mende meroto, qaa kuuya eja koi kawaajonj jeroti, ii mono qaa honja jenj laligoro.” ⁴² Kougiti, iyonoononjga mamaganonj uugia meleema moma laarinj mugj. Kiaj.

11

Jiisaswaa alia Lazarusnonj komuro.

¹ *Betani taononja eja mojj qata Lazarus iikanonj jji kiro ero. Maria ano Marta daremunj yorononj Betani taonj iikanonj laligori. ² *Maria iikanonj Ponj apu koowayawononj morinj waj juyanonj kania kerej mero. Lazarus jji kiro eroti, ii iwaa naanaga. ³ Lazarusnonj jji kiro ero naanjwoitanonj buju qaa kokaen ani Jiisaswaanonj keno, “Ponj moba, wombo alaganonj mono jji kiro eja.”

⁴ Buju ii kenoto, Jiisasnonj ii moma kokaen jero, “Ji iikanonj eja alana komuwaatiwaajonj ama mende kolooj muro eja. Iikawaajonj qaagoto, Anutuwaa Merianonj ii menj qeanggoro ejembanonj kania ii iima kotonj Anutu mepeseegi qabunayanonj asarinj seiro Siwewaa akadamuyawo koloowaa. Ji ii iikawaajonj ama kolooj muro.”

⁵ Jiisasnonj Marta, iwaa koga ano naanaga Lazarus yonjoojonj uuta ero laligoro. ⁶ Kaen laligoroto, kilej jiaa bujuya moma gomanj laligoroti, iikanondeen weenj woi toroqenj laligoro. ⁷ Ii laligoro kambanj ii tegoro gowokouruta yonjoojonj kokaen injjoro, “Anana mono Judia prowinsnonj eleema kembonja.”

⁸ Kaen jero meleengi, “Somatanana, Juuda yonononj indigenj kaparanj koma jamononj gilinj guwombaajonj anji. Kawaajonj mombo Judia eleema kemambaajonj jejanj, ii mende sokonja.”

⁹ Kaen meleengi Jiisasnonj qaa kokaen jero, “Weembaa auaya 12 ejuti, monjonj kawaa asasaganonj kana kemaati, ii mono iwoi monjonj qen mizimizi mende menj mubaa. Balombaa asasaganonj asarinj muro saanonj iima kembaa. ¹⁰ Saanonj kemaato, monjonj kiwaya mende enj muro gomantiinjanonj kemaatou-kantou kemaati, iinonj mono kema qen mizimizi

mewaa.” ¹¹ Qaa ii jenggo kokaen injjoro, “Alanana Lazarusnon gaon ejato, niinon kema gaononga mindiwe waabaa.”

¹² Qaa ii moma kokaen jegi moro, “Pon, onanon gaon eji een, mono saanon en qeangowaa.”

¹³ Jiisasnon Lazarus komurotiwaa qaa saana jeroto, gowoko yononon ‘Gaonga eja,’ jeroti, iikawaa moma bimbimgon qaa kania mende moma kotogi. ¹⁴ Mende moma kotogitiwaaajon Jiisasnon asuganon jokoloon jero, “Lazarusnon komurota eja. ¹⁵ Niinon iwo mende laligowe komurotiwaaajon niinon kema mej gbiliwe waaro iigi momalaaringianon kotiiwaa. Kaen kolooro onoojon aisoon oyanboyawo moma jejen. Mono waagi iwaanon kembona.”

¹⁶ Kaen jokolooro Tomas qata mon Sunesune qagiti, iinon gowoko alauruta yonoojon kokaen injjoro, “Anana saanon motoon iikanon kembona. Kemago iwo komuwona.” Kian.

Laaligo Toyanon naanwoita uugara menj saoliro.

¹⁷ Lazarusnon komuj ween 4 mono qasirinon ero tegero Jiisasnon kouro bujuya kaen jegi moro. ¹⁸ Betani taon ii Jerusalem siti mesaon 3 kilomiita kekenaa so kosere ero. ¹⁹ Kawaajon Juuda ejemba mamaganon Marta Maria naangara komurotiwaaajon ‘Songon iriibona,’ jen kan ragi.

²⁰ Ragi Martanon “Jiisas kaja,” jegi moma miri mesaon kananon kema mokoloroto, Marianon mirinon raro. ²¹ Kananon mokoloon kokaen ijoro, “Pon, gii kokanon laligonagati een, naannonon mono mende komunaga. ²² Mende komunagato, giinon kamban kokaamba kaanjadeen Anutuwaajon iwoi mombaajon qama kooliwaati een, ii kuuya saanon moma gono mokoloowaga, iikaan mojen.”

²³ Qaa ii moma Jiisasnon ijoro, “Goo naanganon mono gbilin waabaa.”

²⁴ Ii moma Martanon jero, “Balombaa kamban tetegoyanon koomuya yononon waabuti, iinon mono kamban somata iikanon gbilin waabaati, ii moma yagojen.”

²⁵ Kaen jero Jiisasnon ijoro, “Koomunonga waawaataa Toya ii niinon koloojen. Neeno Laaligo kotigaa Toya koloojen. Iikawaajon mononon nii moma laarin nonji, iinon komuwaato, kilen toroqen laligon kotiin laligowaa. ²⁶ Mononon mon namonon laligon moma laarin nombaati een, iinon mono kamban mononon koomu kom-bombana mende komuwaa. Qaago. Qaa ii moma laarijan me qaago?”

²⁷ Martanon qaa ii moma jero, “Oo Pon, ii moma laarijen. Giinon Anutuwa Meria koloojan. Hamoqeqe Toya Kraist namonon asugiwaatiwaa jegiti, giinon mono ii koloojan. Kaen moma laarijen.” Kian.

Jiisasnon saaro jaunanon kamaaro.

²⁸ Martanon qaa kaen jen mirianon eleema kema koga Mariawaajon olon jero goraayanon karo ijoro, “Boinon kan kananon nama goojon endu kema iibagiwaaajon jeja.”

²⁹ Kaen jero Marianon qaa ii moma iikanondeen ii mesaon Jiisaswaanon keno. ³⁰ Kenoto, Jiisasnon miri sombenon mende kouro endu Martanon kana somatanon mokoloon iiroti, iikanondeen nano. ³¹ Juuda ejemba yononon Mariawo miri uutanon uuta menj saoliwombaajon ragi Marianon uulanawo waama seleenjen kamaan keno iima kokaen romongon jegi, “Iinon mono qasirinon kema saabaa.” Kaen jen iwaa gematanon otaan kenji.

³² Marianon kema Jiisas nanotinoŋ keuma iima kanianon usugoŋ kamaan kokaen ijoro, “Oo Poŋ, giinoŋ koi laligonagati een, naanŋanon mono mende komunaga.”

³³ Kaen jeŋ silama qama saaro Juuda ejemba iwo kaŋ nanŋon motoon saagiti, Jiisasnoŋ ii iima basusuya kolaano jaaya kalilingoro kana boria jenenawo ororo. ³⁴ Jenenawo ororo qisiŋ oŋono, “Ti dakanon anŋi eja?” Qisiŋ oŋono jegi moro, “Poŋ, kokaen kaŋ iiba!”

³⁵ Kaen jegi Jiisasnoŋ saaro. ³⁶ Saaro Juuda ejemba yoŋonoŋ iima jegi, “Yei! Mono aliaaŋon siin mamaŋa eŋ muro laligoŋkeja’

³⁷ Kaen jegito, tosiانوŋ qaa ii qeŋ kokaen jegi, “Jaagoo ejemba jaagia metoon laligoroti een, mono saanon Lazarus jero mende komunaga me?” Kiaŋ.

Jiisasnoŋ Lazarus meŋ gbiliro koomunonga waaro.

³⁸ Kaen tondu jegi Jiisaswaa wosoya mombo popoliiro jaaya kalilingoro qasirinoŋ keno. Qasirinoŋ kema iwoi kokaen iiro: Jamo oota uroroŋ qamoya iikawaa utanon ama naguya jamo somatanon koma koŋanŋigi raro. ³⁹ Ii iima kokaen jero, “Mono jamo qiziziŋgogi kemba.” Kaen jero eja komurotiwaa naanŋa Marta iinoŋ kokaen ijoro, “Oo Poŋna, weeŋ 4 ejiwaajoŋ mono moroŋawo kolooja.”

⁴⁰ Jiisasnoŋ ii moma Martawaajoŋ kokaen jero, “Gii moma laariŋ nonagati een, Anutuwaa ku-usuŋanon akadamyawo asugiro iinaga. Wala qaa kaen giŋowe me qaago?”

⁴¹ Kaen jero jamo qiziziŋgogi keno Jiisasnoŋ eu uuro uro kokaen jero, “Ama, gii qamakoolina mojanjwaajoŋ ama ‘Keraqeeango awaa!’ jeŋ gonjeŋ. ⁴² Gii kambaŋ so qamakoolina momakejaŋi, moŋento, giinoŋ wasiŋ nona namonoŋ kamaaweti, ejemba tuuŋ somata liligoŋ noma koi nanjuti, iyoŋonoŋ ii moma moma laariwutiwaajoŋ ama qaa koi jejeŋ.”

⁴³ Kaen jeŋ aroya meŋ waama kotakota qama kokaen jero, “Lazarus, gii mono waama kawa!” ⁴⁴ Kaen qaro eja koomuya iinoŋ gbilin waama kaaro. Kana boria opo jakaŋa taananoŋ esuuŋ jaasewanŋa sibenoŋ pipiŋ somoŋgogi ero. Erota waama opo dunduŋawo karo. Kaen karo Jiisasnoŋ jero, “Mono dunduŋa isaŋgi saanon kemba.” Kiaŋ.

Juuda galen yoŋonoŋ Jiisas komuwaatiwaa anŋonoŋ anŋi.

Mat 26.1-5; Maak 14.1-2; Luuk 22.1-2

⁴⁵ Juuda ejemba Mariawaanoŋ kouma Jiisasnoŋ iwoi ano iigiti, iyoŋonoŋŋa mamaganon uugia meleema Jiisas moma laariŋ mugi. ⁴⁶ Moma laariŋ mugito, tosiانوŋ Farisii (Kana qaawaa kaparaŋ-koŋkoŋ) yoŋonoŋ kema Jiisasnoŋ iwoi anoti, iikawaa sunduya injjogi.

⁴⁷ Ii injjogi jigo gawoŋ galen ano Farisii yoŋonoŋ jigo kaunsol jotamemeya horon oŋoŋgi ajoroogi kokaen jegi, “Eja iikanon angoletu ku-usuŋawo ambembo meŋkejiwaajoŋ ii mono nomaen ama muniŋ sokonaga? ⁴⁸ Kondiaŋon iwoi moŋ mende ama muniŋ toroqen kaen ama laligowaati een, mono ejemba korebore ii moma laariŋ mubuyaga. Kaen anŋi Rom gawman yoŋoo iriŋgia soono kaŋ nononana jiwowoŋ jigonana ano ejemba tuuŋ somata koi nunuanŋi een totoon laligowombo.”

⁴⁹ Kaen jeŋ ragi yoŋonoŋŋa moŋ qata Kaiafas iinoŋ gbani iikanon jigo gawoŋ galen waŋa kolooŋ gawoŋ ii meŋ laligoro. Iinoŋ waama gejatootoo qaa kokaen injjoro, “Oŋo uu momogiaa oota kaanjadeen mende tooja.

⁵⁰ Oŋo qaa koi saanon mende gosiju: Nono ejemba tuuŋ somata korebore

tiwilaanij lombo somata qatawo koloowabo. Kawaajon eja motoongonon Juuda tuun somata nonoo aisenana men downana komuro sokombaa.”

⁵¹ Iinon qaa ii iyanqaa aroyanon mende kolooro jeroto, gbani iikanon jigo gawon galej waja laligorotiwaajon ama anjo qaayaa kania mende moma gejatootoo qaa jero, “Jiisasnon ejemba tuun somata nonoojon ama komuro sokombaa.” Qaa ii honqaga jero. ⁵² Juuda ejemba tuun somata nonoojonadeen mende komuroto, Anutuwaanon uumeleen kanageso balon so deenqeema laligojoni, anana kaanqadeen mindirin nonono uumeleen tuun motoonggo koloon laligowombaaajon komuro. Komuwaatiwaa qaaya ii waldeen jero.

⁵³ Ween iikanondeen kanain jotamemeya yononon ajoroon kaen amin moma Jiisas komuwaatiwaa qaaya jej kotiin arenja anji. ⁵⁴ Kawaajon Jiisasnon torogon Juuda yonoo batugianon asuganon mende kema kan laligoro. Kaen qaagoto, onomesaon balon qararakonkonqaa gorayaanon kenon. Iikanon kema taon qata Efraim kanon keuma gowokouruta yonowo iyanqiodeen laligogi.

⁵⁵ Juuda nonoonon kiankomu kendonon toriro.* Kawaajon Juuda ejemba mamaganon goman so mirigia mesaon koma konjoratin aowombaaajon moma Jerusalem sitinon ugi. ⁵⁶ Jiisas mongama laligon jiwowon jigowaa toton uutanon nama amin moma kokaen qisin aogi, “Jiisasnon korisoro kendombaaajon koi kanaga me qaago? Nomaen moju?”

⁵⁷ Kaen qisin aogito, jigo gawon galej ano Farisii yononon jenkooto qaa kokaen anji seirow, “Mononon Jiisaswaa en raraya iima mobaati, iinon mono nonoonon kan bujuya jero moma kema men somongowonq.” Kian.

12

Marianon Jiisas kowu unkoowayawonon moriro.

Mat 26.6-13; Maak 14.3-9

¹ Anutunon wala eenanon niniima koboon nunuuguroti, iikawaa kiankomu kendonon torin ween 6 tegoro kanon kan kuumbaaajon ano. Jiisasnon kamban kanon goman qata Betani kanon kenon. Wala eja qata Lazarus men gbiliro koomunonqaa waama laligoroti, mono iwaa mirinon keuro. ² Iikanon keuro Jiisas goda qen mubombaaajon miri mononon nene onon mozozongogi. Martanon onon rindeema koma ononoto, eja Jiisaswo motoon rama nene negiti, Lazarusnon iyonoo batugianon raro.

³*Kaen ragi Marianon kele kaaro mon bija 500 gram ii men Jiisaswaanon karo. Kaaro ii apu unkoowagawo honq qata naad sewanja uuta somataga iikanon saa qegetaga. Iinon ii men kan simin kuma Jiisas kanianon qibibirin morin wan juyanon motoro toboriro. Kaen kolooro miri uutanon ragiti, ii apuwaa morononon pumpunjon sokoma ero mogi.

⁴ Kaen kolooro Jiisaswaa gowokouruta yonoononqaa mon qata Juudas Iskariot, kanagen Jiisas memelolo meroti, eja iikanon qotogon mun kokaen jero, ⁵ “Apu unkoowagawo ii mono naambaaajon sewanja mewutiwaajon mende anja? Yei, mangaa siita! Ii anagati een, mono ween 300:waa tawaya (Kina 6,000) kawaa so kitonaga. Ii ejemba wanaya ononon sokonaga.”

⁶ Kaen jeroto, qaa ii ejemba wanaya yonoojon majakaka morotiwaajon ama mende jero. Yonoojon ama qaagoto, yongoro meme ejaqa laligon

* **11:55:** Kendon qata Koon qaanon Pasowa jeju. Anutunon wala eenanon Israel ejemba niniima koboon nunuuguroti, iikawaajon gbani so kamban ama aisonkegi. Eksodus 12.15 * **12:3:** Luuk 7.37-38; Dut 15.11

kulukululuu monej gesogia galen kono monej anji kemero iikanonja kitia iyanajon menj laligoro. Mono kawaajon ama ii jero.

⁷ Kaen jero Jiisasnon injjoro, “Onjo emba koi mono mende jen mubu. Niinon komuwe ron koma nombutiwaa kambanja torijiwaaajon saanon selena apu unkoowayawonon nomorija. ⁸ Ejemba wanaya ii mono kambanj so batugianonj laligonkejuto, niinon onjowo kambanja kambanja mende laligomanja.” Kianj.

Lazarus qewombaa qaa somonjonj anjonanj anji.

⁹ Jiisasnonj Betani gomanonj laligoroti, ii Juuda ejemba tuunj mamaganonj moma kanonj kagi. Jiisaswaaajongadeen mende kagito, Lazarus koomunonja menj gbiliro waaroti, ii motoonj iibombaajon leelee mujonj horonj kougij. ¹⁰ Kaenj kougito, jigo gawonj galenj yonjononj “Lazarus kaanagadeen qeninj komuwa,” jenj qaa somongogi. ¹¹ Juuda ejemba mamaganonj Lazaruswaaajon ama Betani kema uugia meleema Jiisas moma laarigi. Kawaajonj qaa kaenj somongogi. Kianj.

Jiisas Jerusalem uro mare konji.

Mat 21.1-11; Maak 11.1-11; Luuk 19.28-40

¹² Kaenj anji enj waama iikanonj ejemba tuunjelembenonj kiankomu kendombaajonj Jerusalem sitinonj kouma laligogiti, iyonjononj buju qaa kokaenj mogi, “Jiisasnonj Jerusalem kamambaajonj kananonj kaja.” ¹³ *Qaa kaenj moma tombo boria senjowo menj kananonj mokolonj iibombaajonj kema kokaenj jenj qagi,

“Hoosana! Oowe oowe! Anutu mepeseejonj. Pombaa qanonj kaji, Anutunonj mono ii kotuegowa! Israel nonoo Kinj Ponjana oowe oowe!”

¹⁴ Jiisasnonj donji melaa monj mokolonj kawaa qaganonj uma raro. Ii jejatotoo qaa monj kokaenj oogita ejiwaa so kolooro,

¹⁵ “Oo Jerusalem ejemba Zaion baanja liligonj rajuti, onjo mono mobu, onjo Kinj Ponjianonj mono kawaa.

Donji melaawaa qaganonj rama kawaa. Kawaajonj keegia mono mende mobu.”

¹⁶ Jiisaswaa gowokourutanonj iwoi kolooroti, iikawaa kania wala mende moma kotogito, kanagenj saanonj moma asarigi. Jiisasnonj Siwenonj uma asamararanjowo laligoroti, qaa ii kambanj iikanonj romonjonj kokaenj jegi, “Ahaa! Qaa ii mono Jiisaswaaajonja oogita eja ano ejembanonj qaa iikawaa so ama mugij honjowo kolooro.”

¹⁷ Ejemba Jiisaswo Betani laligogiti, iyonjononj dangunu kaanja nama bujuya jenj seigi. Jiisasnonj Lazarus qarokoomunonja gbilinj waama qasiriwaa jamo kobaa mesaonj kouro ejemba tuunjonj iigiti, iyonjononj Jiisaswaa kania nanjonj jenj jenj asarigi. ¹⁸ Jiisasnonj angoletokoo ii meroti, qaa ii mogitiwaaajonj ama ejemba tuunj somatanonj luluuma koma horonj mubombaajonj kenji.

¹⁹ Kaenj kenji Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonjononj iyanjiodeen aminj moma kokaenj jegi, “Mobu. Balonja balonja ejemba yonjononj mono luluuma horonj iwaa gematanonj kemakeju ano nono qaa gawonj iikayadeen menj bimbimoninj honja monj mende koloora.” Kianj.

Griik ejemba tosanonj Jiisas monganji.

²⁰ Juuda ejemba kiankomu kendombaajonj Jerusalem sitinonj uma Anutu waeya menj mepeseegiti, iyonjoo batugianonj Griik ejemba tosanja motoonj

* 12:13: Ond 118.25, 26; Zek 9.9

lalogigi. ²¹ Yononon gowoko qata Filip iwaanon kagi. Filipnon Galili prowinswaa taon qata Betsaida kawaa ejaga laligoro. Griik yononon iwaanon kan qisin kokaen ijogi moro, "Somatanana, nono ainjananon Jiisas iibombaajon mojon."

²² Kaen ijogi moma Andruuwaanon kema qaa ii ijoro. Jero moma motoon kema Jiisas jeri moro. ²³ Qaa ii moma meleema kokaen jero, "Siwewaa asamararananon Siwe gomambaa Eja Honja iwaanon mombo asugin koto asariwaati, iikawaa kambanon mono torija. ²⁴ Niinon koomunaa sare qaa honja toon mon kokaen injijowe mobu: Yagon kota namonon mende kemen jumbaati een, mono een iikayadeen ewaa. Kaen een ewaato, kemen jumbaati een, kuragayanon mono juma ondonbondonj waaro honja mamaga sogowaa.

²⁵ *²⁵ "Kawaa so daen yononon laaligogia iyanjiaajon anjon koma iyanjiaa jaajaa siiseweweya qaa laligowombaajon siija momakeji, iyonoo laaligogianon mono soowaa. Kaen soowaato, monnon mon iyanjaa laaligoya goragora ama niijejena ama nombaati, iinon mono laaligo honja ondonbondonjawo mokolonj tetegoya qaa kotiin laligon ubaa. ²⁶ Monnon nii welen qen nomambaajon jeji, iinon mono nii notaan laligoro sokombaa. Welena qenkeji, mono nii kema kan laligomanati, iikanon kaanagadeen niwo laligowaa. Monnon niwo laligon welena qen nomakeji, Amanon mono ii goda qen muro laligowaa." Kian.

Jiisasnon komuj gbiliwaatiwaa qaa saanja jero.

²⁷ Jiisasnon jero, "Wosona keteda koi kouma gojono bana kuuro laligonen. Mono nomaen jewenaga? Qaa monjanjen. Oo Ama, gii saanon konjilin aua kamban kokanonja metogon nomba. Kilenj kokaembaajon kaen mende qama koolimanja: Aua koi kawaa siimboboloya ii mokosingon bosimanjiwaajon ama geengo qananon anjan. ²⁸ Oo Ama, gii mono geengaa akadamura ama noma qabuqaga menj somariwa." Kaen qama kooliro Siwanonga qaa kokaen kolooro, "Niinon akadamuna ama goma kanon qabuqana menj somariwe ano toroqen menj somariwe seinj kembaa."

²⁹ Qaa ii kolooro ejemba tuun nanji yononon ii moma jegi, "Pilisik qendan qaja." Tosianon jegi, "Siwe gajoba monnon iwaajon qaa ijoro otona mojon."

³⁰ Kaen kaen jegi kokaen injijoro, "Otonj ii noojon ama mende koloojato, ii onoojon ama kolooja. ³¹ Kamban kokaamba gomanja gomanja ejemba nanamemen bologa otaankejuti, iyonoo gosigosi kambanjanon mono ba koma ononja. Anutunon yonoo qaagia jen tegon ironja meleema onono qagianon ubaatiwaajon anja. Kamban kokaamba Anutunon Kilenjaa Ponja gomanj so galej koma onomakeji, mono ii konjono seleengen kamaawaatiwaajon anja. ³² Iinon kamaawaato, noojonja kokaen koloowaa: Ejembanon balononga noma kanakeewan kosigogi uma namba kana kolooro ejemba gomanj so horon onombe luluuma noonon kan tuun menj nambuya." ³³ Ii koomu nomaanja komuwaati, iikawaa qaa saanja kaen injijoro mogi.

³⁴ *³⁴ "Ejemba tuun yononon ii moma kokaen ijogi, "Nono Kana qaa weengon kokaen mojon, 'Kraistnon mende komuj tetegoya qaa laligon uma laligowaa.' Giinon naambaajonja kokaen ninijojan, 'Siwe gomambaa Eja Honja namononga menj kosigogi kanakeewan uma nambaa.' Siwe gomambaa Eja Honja ii moronon?"

* **12:25:** Mat 10.39; 16.25; Maak 8.35; Luuk 9.24; 17.33

* **12:34:** Ond 110.4; Ais 9.7; Eze 37.25;

Dan 7.14

³⁵ Ii moma meleema oḡono, “Asasaganon kamban torodaamon mombo batugianon asarin laligowaa. Pangamanon qagianon uma turun oḡono kawaa buḡa koloowubotiwaajon mono asasaganon kema kan laligowu. Asasaganon en oḡombaatiwaa so mono asasaganon laligowuya. Moronon pangamanon jibujabu kema kankeji, mono dakanon keubaati, ii mende moja. ³⁶ Kawaaajon asasaganon kamban dawii oḡowo laligowaati, kamban iikanon ii mono uutanon moma anḡon koma laligowu. Asasagaa kanageso koloon laligowutiwaajon mono asasaga ii moma laarin laligowu.” Jiisasnon qaa kaen jen oḡomesaon asaḡon keno. Kian.

Juuda somata yonoo uukotiigianon mende looriro.

³⁷ Jiisasnon anḡoleto mamaga men laligoro Juuda galen yononon ii jaagianon iigito, kilen ii mende moma laarin mun silemale laligogi. ³⁸*Kaen laligogi gejatootoo eja Aisaiawaanon qaa mon ii honawo kolooro. Iinon qaa ii kokaen oorota eja,

“Oo Pon, nononon Buḡa qaa jen asarin uugia kuun oḡomakejonto, moronon ii moma laarinaga?”

Ponon ku-usunḡa ii mono morowaajon isaano moma asariwaa?”

³⁹ Hamoqeḡe Toya moma laarin mubombaajon bimoon amamaagiti, Aisaianon iikawaa kania moma qaa mon waladeen kokaen jen oorota eja,

⁴⁰ “Iyanḡiaa jaagianon iwoi iima kania iima kotowubo me uugianon qaa kania moma asariwubo. Ii moma asarin uugia meleembubo.

Uugia meleengi men qeḡonon oḡomambo. Iinon kaen koloowubotiwaajon ejemba jaagia men goon uugia gojono laligoju.”

⁴¹ Jiisasnon Siwewaa asamararanon asarin laligoro Aisaianon kaen iima kania jen asarin qaa ii jero.

⁴² Jotamemeya ano galenkonkon eja yonoononḡa mamaganon kaanḡadeen Jiisas moma laarigito, Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon qamakooli miri tuunononḡa konjoma oḡombubotiwaajon ii asaganon mende jokoloogi. ⁴³ Ejembanon mepeseen oḡombutiwaajon kaparan konḡito, Anutunon mepeseen oḡombaatiwaajon ii qemasolonen anḡi. Kian.

Jiisaswaa qaayanon ejemba gosin qaanana jen tegowaa.

⁴⁴ Tosianon kaen anḡito, Jiisasnon qama kokaen jero, “Monon moma laarin nonji, iinon niḡadeen mende moma laarin nonjato, moronon wasin nonoti, ii kaanḡadeen moma laarin muja. ⁴⁵ Monon nii niima mono wasin nonoti, ii kaanḡadeen iimakeja. ⁴⁶ Ejemba mon nii moma laarin nonji, iinon mono pangamanon qokotaan laligowabo. Kawaaajon niinon kamaan asugin gomanḡa gomanḡa oḡoo asasagagiaga koloowuta laligojen.

⁴⁷ “Niinon kamaan asugin gomanḡa gomanḡa oḡoo qaagia jen tegomambaajon ama mende kaweto, ejemba balon so hamo qen oḡombe kamban kokaamba letoma Siwewaa buḡa koloowuti-waajon ama kaweta laligojen. Kawaaajon ejemba noo Buḡa qaana moma mende ten koma otaankejuti een, niinon iyonoo qaagia mende jen tegomanḡa. ⁴⁸ Daen yononon jejewili ama nama Buḡa qaana mende moma anḡon konjuti, iyonoo jen teegogianon mono kokaen koloowaa: Niinon Buḡa qaa jewe mogiti, qaa iikanon mono kamban somatanon qaagia jen tegoro siimbobolo iikawaa so mobuya.

⁴⁹ “Kania kokaembaajon kaen koloowaa: Niinon Buḡa qaa jen laligoweti, ii qaa omaya qaagoto, ii neenaa ainanonḡa mende kolooro jen laligon

* 12:38: Ais 53.1; 6.10

koube. Kaen qaagoto, Ama wasin nonoti, ii anjo qaa je nomaen jemaṅati, iikawaa jen koton nono jen laligon koujen. ⁵⁰ Amawaanon jenkooto iikanon mono onjo laaligo kotakotonon ama onjomaṅeja, ii mojen. Kawaajon Amananon ii jemaṅatiwaaajon jen koton nonoti, mono iikawaa so Bunja qaa jenkejen.” Kian.

13

Jiisasnon gowoko yonoo kanagia songbano.

¹ Kiankomu kendonon* toriro Jiisasnon kania kokaen moma yagoro, ‘Namo mesaon Amananon umambaa kambaṅanon mono torija.’ Kaen moma yagon iyanṅaa alauruta namonon laligogiti, ii uutanon jopagon onjoma laligon tetegoyanon iikanon kaanagadeen uujopaya ii qendeema onono.

² Komuwaatiwaa kambaṅanon kan kuumambaaajon ano kambaṅ moṅnon gomantiṅṅaa nene newombaaajon ajoroon motoon ragi iwoi kokaen kolooro: Saimon Iskariotwaa meria qata Juudas ii Satanon sololoodabororo. Jiisas memelolo men mubaatiwaa qaaya ii saje anota uutanon kemero moma raro. ³ Jiisasnon iyanṅaa kania ii kokaen moma koto, ‘Amanon iwoi kuuyaa ku-usunja ii noo boronanon ano Anutuwaanongga kamaan laligon mombo iwaanon umambaaajon anjen.’

⁴ Kania kaen moma koton nene nen ragitinongga waama malekuya kotogon gawombaa opo jokaṅa moṅ men batuyanon kokosiṅ somongoro. ⁵ Ii somongon apu juunon molaaro kemero kanain gowokouruta yonoo kanagia songbano. Songbandaboron keren jokaṅa (selemooto) batuyanon kokosiṅ somongoroti, iikanon kanagia motoro. ⁶ Songbama kema Saimon Piitowaa kanaanon kouro kokaen ijoro, “Oo Pon gii welenqeqe kamaanqeqeta qaago. Giinon noo kanana songbana mende sokombaa.”

⁷ Kaen jero moma kokaen meleeno, “Iwoi keteda koi anjeni, giinon iikawaa kania kambaṅ kokaamba mende moma kotojanto, kanagenon ii saanon moma asariṅ laligowaga.”

⁸ Meleeno kokaen kaparaṅ koma jero, “Gii mono noo kanana kambaṅ moṅnon qaago totoon songbambaga.” Kaen jero kokaen ijoro, “Niinon gii mende songbama gomaṅati een, gii mono noo gowokona toroṅ laligomambaaajon amamaawaga.”

⁹ Kaen ijoro Saimon Piitonon birindin aaruṅ meleeno, “Pon, kawaajon gii kananagadeen qaagoto, borona ano wajna ii motoon songbama.”

¹⁰ Kaen meleeno kokaen ijoro, “Moṅnon apu ariṅ karo kania kaanjadeen songbanin jewonja qaa tataanṅkota koloowaa. Onjo kuuya soraaya koloodaborojuto, motoongoyanon soraaya mende kolooja.” ¹¹ Moronon memelolo men mumambaaajon anoti, Jiisasnon ii moma kawaajon kokaen jero, “Onjo kuuya soraaya mende kolooju.”

¹² *Kanagia songbandaboron malekuya mombo mouma kamaan raro nene negi kokaen qisiṅ onjoma jero, “Niinon iwoi ama onjonjeni, onjo iikawaa kania moma asariju me qaago? ¹³ Onjo noojon ‘Boi!’ ano ‘Pon!’ kaan noomakeju ano niinon ii honja koloojen. Kawaajon ii soyanon jenkeju. ¹⁴ Niinon onjoo Pon Boigia koloon welenqeqe kamaanqeqetaa sili men

* **13:1:** Anutonon wala eenanon Israel ejemba niniima koboon nunuuguroti, kendon iikawaa qata Koon qaanon Pasowa jeju. Eksodus 12.15 * **13:12:** Luuk 22.27

kanagia songbanjeni eenj, onononj mono kaanjadien menj kamaanj aonj welenqege koloonj kanagia songbama aonj laligogi sokombaa. Ii mono gawonjgiaga.

15 “Niinonj ama qendeema ononjeni, onjo mono iikawaa so nanjonj welenjenj aonj laligowu. Kaenj laligowutiwaajonj iikawaa silia niinonj kete qendeema onjombe iiju. Ii romonjonj iikawaa tania otaagi sokombaa. 16 *Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injijowe mobu: Welenqeqenonj kamaanqeqeta kolooro toyanonj uuta kolooja. Gowokononj boiya uugunj uuta koloomambaajonj amamaawaa. Kaanagadeenj eja ponj mojononj gajobaya wasiro qele kema gawonj menkeji, iinonj mono ponjaa baatanonj laligonjeja. 17 Onjo qaa kota ii kete moma kotoju. Kawaaajonj selememe mesaonj alaurugia yonoo newo baagianonj kema laligowuti eenj, niinonj mono onjoonj ‘Iia simbawonjowo!’ jemaŋa.” Kianj.

Mojononj memelolo menj mubaatiwaa qaa waladeenj jero.

Mat 26.20-25; Maak 14.17-21; Luuk 22.21-23

18 * “Qaa jejenj, ii mono onjo kuuya mende unuanja. Niinonj moroga meweengonj unuambeti, yonoo kaniagia ii saanonj moma kotojenj. Kaenj laligojentonj, Buŋa Tere monj iikanonj honjowo kolooro sokombaa. Qaa ii kokaenj, ‘Mojononj niwo nene motoonj nejoti, iinonj mono kelebele ama gbakoyanonj riitama noma numambaajonj jorjorija.’†

19 “Nii honja kanagenj koloowaatiwaa qaayaga wala jejenj. Kawaaajonj honja koloowaati, onjo kambanj iikanonj noo kanana moma asarinj kokaenj jewuya, ‘Ahaa! Laaligowaa kania kambanj so laligonj kouma laligoroti, iinonj mono ii kolooja.’ Kaenj menj moma laarinj nombutiwaajonj niinonj qaa ii waladeenj asuganonj jewe moju.

20 * “Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injijowe mobu: Niinonj ejemba monj wasiwe gawonj memambaajonj karo mojononj ii koma horoji, iinonj mono nii kaanjadienj koma horonj nombaa. Kaanjadienj nii koma horonj nonji, iinonj morononj wasinj nonoti, mono ii kaanagadeenj koma horonj mubaa.”

21 Jiisasnonj qaa kaenj menj wosia kouma gojoma jumambaajonj ano qaa injisaama kokaenj injijoro, “Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injijowe mobu: Onjoononga mojononj nii memelolo menj nombaa.”

22 Kaenj injijoro gowokourutanonj iyangia kunjkalilinj uunj aigigiinj anja anja kokaenj romonjgogi, ‘Mono morowaajonja jeja?’ Kaenj romonjonj uuwoi tompiririnj ragi. 23 Tompiririnj rama nene negi Jiisaswaa wombo gowokoyanonj iwaa kooronjonj raro. 24 Iinonj raro Saimon Piitononj wananondeenj gowoko ii sare ama munj kokaenj ijoro moro, “Qaa ii morowaajonj jeji, ii qisinj munj jena momanj.”

25 Kaenj ijoro moma rapingonj Jiisaswaa totoyanonj nanjonj kokaenj qisiro, “Ponj, eja ii morononj?”

26 Kaenj qisiro meleema muro, “Bered kitia qaanjonj qendunjonj monj mumanjati, iinonj mono ii.” Meleema munj bered kitia menj qaanjonj qendunjonj Juudas muro. Juudaswaa manja qata Saimon Iskariot. 27 Bered kitia ii muro Satanonj iikanondeenj Juudaswaa uutanonj kemero. Kawaaajonj Jiisasnonj ii menj kotonj munj kokaenj ijoro, “Iwoi ambagati, ii mono uulanjowo

* 13:16: Mat 10.24; Luuk 6.40; Jon 15.20   * 13:18: Ond 41.9   † 13:18: Gbakoyanonj riitama noma numambaajonj jorjorija, qaa ii Israel yonjoononj sareqaa monj. Kania kokaenj: Iinonj uutanonj qetama nonja.   * 13:20: Mat 10.40; Maak 9.37; Luuk 9.48; 10.16

amba.”²⁸ Qaa kaen ijoroto, ii naambaajon ijoroti, ii gowoko tosonianon motoon rama nene negiti, iyonoonongga mononon mon mende moma asariro.²⁹ Gowoko tosonianon iikawaajon kokaen romonggogi, “Juudasnon monej geswaa galenaga laligoroti, iikawaajon kendon kambananon iwoi amamaawonjati, ii sewan mewaatiwaaajon wasija me ejemba wanaya monej iwoi mon men onjombaatiwaaajon jeja.”

³⁰ Juudasnon qaa ii saanon moma asarin bered kitia ii men iikanondeen mesaon seleenjen keno goman tiiro. Kian.

Jiisasnon jojopan qaa dongoga jen koto.

³¹ Juudasnon mesaon seleenjen keno Jiisasnon kokaen injoro, “Keteda koi Anutunon akadamuya Siwe gomambaa Eja Hona ama tegon muro iinon Anutuwa qabunaya men somariiro asugija.³² Iinon Anutuwa qabunaya men somariin Anutuwo qokotaaji-waaajon Anutunon mono kaanjadeen iwaa qabunaya men somariwaa. Ii kamban mende koriro men somariiro asamararanon asugiro laligon ubaa.

³³ * “Oo kokouruna, niinon kamban torodaamon mombo onowo laligomanja. Ii laligon onomesaowe kanagen mongama noma laligowuya. Juuda yonoojon kokaen injoweb mobu, ‘Nii goman kemañati, onjo iikanon kawombaaajon amamaawuya.’ Qaa iikayadeen keteda koi onoojon kaanjadeen jejen.

³⁴ * “Niinon jojopan qaa gbilia jen koton ononjen: Onjo mono uugianon jopagon aon laligowu. Niinon jopagon onoma laligoweti, onjo mono iikawaa so jopagon aon laligowu.³⁵ Batugianon uugianon jopagon aon laligowuti een, ejemba kuuya yononon injiima kaniagia moma koton kokaen jen laligowuya, ‘Ahaa! Mono Jiisaswaa gowokouruta kolooju.’ ” Kian.

Piitonon Jiisas qakoombaatiwaa qaa waladeen jero.

Mat 26.31-35; Maak 14.27-31; Luuk 22.31-34

³⁶ Saimon Piitonon Jiisas kokaen qisin muro, “Pon, gii daen kembaga?” Qisin muro meleeno, “Nii dakanon kemañati, gii iikanon notaan kamambaaajon amamaawaga. Kamban kokaamba amamaawagato, kanagen ii saanon notaan kawaga.”

³⁷ Meleeno kokaen qisiro, “Pon, nii mono naambaajon kamban kokaamba gii gotaan kamambaaajon amamaamanja? Niinon mono laaligona goojon ama qeleema mesaomanja.”

³⁸ Qisiro kokaen meleeno, “Gii honaga laaligoga noojon ama qeleema mesaomambaaajon jejan me? Qaa ii jeganondeen jejan. Niinon qaa hona toon mon kokaen gijoweb moba: Kete kurunon qamambaaajon dodowiro giinon kamban iikanon qakooma nona indinjan karon koloojaa.” Kian.

14

Jiisasnon gowokouruta ulukolej men onon.

¹ “Uugianon mono majakaka qaganon wosobiri mende moma laligowu. Mono Anutu moma laariwu ano nii kaanjadeen moma laarin noma laligowu.² Noo Amanaa goman wananon miri uuta seiseiya raja. Ii mende ranagati een, mono onoojon qaa kokaen jewanaga: Niinon mono iikanon uma onoo durj miri men meagomanja.

³ “Niinon wala kema uma onoo durj mirigia men meagomanjato, niinon goman laligomanjati, ononon kaanjadeen niwo iikanon motoon

* 13:33: Jon 7.34 * 13:34: Jon 15.12, 17; 1 Jon 3.23; 2 Jon 5

liligowombaa siinja mojen. Kawaajon niinonj mono mombo eleema kanj unjuambe eukanonj ubuya. ⁴ Niinonj gomanj daengenj kemaŋati, onjononj iikawaa kania moma kotodaboroju.” Kianj.

Amawaanonj kekenja kana ii Jiisas.

⁵ Jiisasnonj kaenj injijoro gowoko qata Tomas iinonj kokaenj jero, “Oo Ponj, gii gomanj dakanonj kemaati, nonononj ii mende mojonj. Kawaajonj iikawaa kania ii mono nomaenj moma kotowonaga?”

⁶ Ii moma kokaenj ijoro, “Niinonj Kana koloojenj. Niinonj Qaa honja ano Laaligo kotakota koloojenj. Mojononj Amawaanonj keumambaajonj moma noononj kawaati eenj, iinonj mono kana mokoloowaa. Kana morota monj mende raja. ⁷ Onjononj nii onjanonj moma kotonj nombuyagati eenj, mono neenaa Amana kaanjadeenj moma kotonj mubuyaga. Onjononj kambanj kokaamba kanainj noo Amana iima modaboroju.”

⁸ Kaenj jero Filipnonj kokaenj ijoro moro, “Oo Ponj, gii Ama qendeema nonona nonononj ii uunj iinij sokoma nonombaa.”

⁹ Ii moma Jiisasnonj ijoro moro, “Oo Filip, nii kambanj koriga totoonj onjowo pondanj laligowego niima kilenj kanana mende moma kotojanj me? Mojononj nii niima kotoroti, iinonj mono Amana kaanjadeenj iima kotonj laligoja. Kawaajonj gii mono nomaembaajonj Ama qendeema nonona iibombaajonj jejanj?

¹⁰ “Niinonj Amawo qokotaanj nambe Amanonj niwo qokotaanj nanji, ii moma laarijanj me qaago? Qaa Buŋa jewe momakejuti, niinonj qaa ii neenaa uunanonjga mende menj jenkejenj. Qaago! Gawonj menkejenj, ii kaanjadeenj Amananonj niwo qokotaanj nanji, iinonj nemunj koma nono honja koloonjkeja. Kawaajonj gawonj menkejenj, ii mono iwaa gawonjga menkejenj.

¹¹ “Niinonj Amawo qokotaanj nambe Amanonj niwo qokotaanj nanja. Onjononj mono kaenj moma laarijn nombu. Qaa ii jenanonj jewe moma mende moma laarijn nombuyagati eenj, ii mono anjoletona iijutiwaajonj ama moma laarijn nombuya. ¹² Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injijowe mobu: Daenj yonjononj nii moma laarijn nonjuti, yonjononj kaanjadeenj nii anjoletome menj laligoweti, iikayadeenj menkebuya. Iikaanjadeenj menkebuya ano kambanj tosaanjanonj niinonj meweti, iikawaa soya uugunj ii menkebuya. Niinonj Amawaanonj uma laligomanjatiwaajonj ama anjoletome uuta somata megij asugiwuya.

¹³ “Amananonj noojonj ama qabunayawo koloowaatiwaajonj mojenj. Kawaajonj ama onjononj noo qananonj naa iwoiwaajonj qama kooliwuyati, niinonj mono ii amanja. Kaenj ambego iikanonj Amanaa qabunaya jegi somariinjkebaa. ¹⁴ Onjononj iwoi mombaajonj noo qananonj qama koolinj qisinj nombuyati eenj, niinonj mono ii amanja. ¹⁵ Onjononj nii uugianonj jopagonj nomakejuti eenj, mono noo jojopanj qaana tenj koma otaanj laligowu.” Kianj.

Jiisasnonj Uŋa Toroya wasimambaajonj jej somonjgoro.

¹⁶ “Niinonj Ama qama koolinj mube iinonj nemunj koipu Toya monj onjono kamaanj noo kitina tetegoya qaa onjowo laligonj ubaa. ¹⁷ Nemunj koipu Toya ii Uŋa Toroya. Iinonj qaa honjaa Toya kolooja. Uugia mende meleenggiti, iyonjononj ii mende iima kotonj mende moma muju. Kawaajonj yonjononj ii koma horonj munj anjonj kombombaajonj amamaanjkejuto, Uŋa iinonj mono onjowo laligoja ano kanagenj uugianonj kemenj onjowo nambaa. Kawaajonj ii wabaga qaagoto, ii saanonj moma kotonj muju.

18 “Niinon onjomesaowe guan mera kaanja mende koloon laligowu. Nii mono onjooonj eleema kamaña. 19 Kambanj torodaamon tegorogo balon ejemba omaya yonononj nii mombo mende niima laligowuya. Yonononj qaagoto, uugia meleenjgiti, onjooonj nii saanonj niimakebuya. Niinonj kotiinj laligojenywaajon onjooonj kaanjadeenj gbilinj kotiinj laligowuya. 20 Ama, nii ano onjo, anono motoonjo koloon laligojonj. Niinonj Amanawo qokotaanj nambe onjooonj niwo qokotaanj nanji niinonj onjowo qokotaanj nanjen. Iikawaa kania ii Uña Toroyanonj uugianonj kemebaatiwaa kambanj kanonj saanonj moma asariwuya.

21 “Moñonj noononj jopopanj qaana kuuya moma anjonj koma tej komakeji, iinonj mono uutanonj nii jopagonj nomakeja. Moñonj nii jopagonj nono noo Amananonj mono ii jopagonj munjeja ano niinonj ii jopagonj munjejen. Niinonj ii jopagonj kania isaambe moma kotowaa.”

22 Jiisasnonj kaen jero Juudas Iskariotwaa wakanja Juudas iinonj kokaen ijoro, “Ponj, gii nomaembaajonj kaniaga nonogadeenj ninisaambaga ano ejemba uugia mende meleenjgiti, yonoojonj ii kolatinj onjomambaajonj jejan?”

23 Kaen ijoro kokaen meleema muro, “Moñonj uutanonj jopagonj nomakeji eenj, iinonj mono noo Buña qaana tej koma otaanj laligowaa. Kaen laligoro Amananonj ii jopagonj muro Amawo norononj mono iwaa uutanonj kemenj pondanj iwo motoonj laligowonja. 24 Moñonj nii uutanonj mende jopagonj nomakeji eenj, ii mono noo Buña qaana mende tej koma otaanj laligowaa. Qaa jewe momakejuti, ii neenaa Buñaga qaagoto, Ama wasinj nonoti, iinonj ii nono jenjejen.

25 “Niinonj qaa kuuya ii onjowo pondanj laligoweti, kambanj iikanonj kuma onjoma laligowe. 26 Kaen laligoweto, Amanonj Uña Toroya noo qananonj wasiro kamaanj nemuj koipu Togia koloon rijojoonj onjmakebaa. Iinonj qaa kuuya kuma onjoma niinonj qambanjmambanj qaa kuuya onjombeti, ii duduuwubotywaajonj koma gbilinj onjmakebaa.

27 “Niinonj luae onjonjen. Neenaa luae soro qaita monj ii ambe uugianonj ewaa. Balononj ejemba yonononj luae qenj aonjejuti, niinonj iikawaa tani kaanja mende qenj onjmakejento, ii uugunj luae qaita monj onjomakemaña. Kawaajonj uugianonj mono wosobiri qaganonj keegia mende moma laligowu.

28 “Niinonj qaa kokaen injijowe mobu, ‘Niinonj onjomesaonj uma laligonj mombo onjooonj eleema kamaña.’ Onjooonj uugianonj nii honjaga jopagonj nombuyagati eenj, qaa jejenj, iikawaaajonj saanonj aisoowuyaga. Amanonj noo somatana kolooja. Kawaajonj nii ‘Amanaanonj umanja,’ jejenj, onjooonj ii moma saanonj uukoisoro mokoloogi sokonaga. 29 Qaa keteda koi jewe mojuti, iikawaa honja era koloowaa. Honja koloowaati, onjooonj kambanj iikanonj ii saanonj romonjonj moma laariwuya. Kawaajonj ii waladeenj injijowe moju.

30 “Kambana torijiwaajonj onjowo qaa mamaga mombo jemambaajonj mende mojenj. Kilenjaa Ponjanonj gomanj so galej koma onjmakeji, iinonj mono kamambaajonj jororija. Iwaa esunanonj mono haamo mende ama noma kondondongowaa. Noononj kana ii iinonj jenj kotowaatiwaa so mende eja. 31 Mende ejato, niinonj Ama jopagonj munjejenywaajonj iwoi kuuya qaa jenj kotonj nomakejiwaa so amakejenj. Balonj ejembanonj noo kania kaja jenj kuma onjooonj moma asariwutiwaajonj mojenj. Kawaajonj mono mesaonj waama kagi kembonja.” Kianj.

15

Jiisasnoj wain gere wanjaleya, anono boria koloojon.

¹ Jiisasnoj gowokouruta ii kokaen injjoro, “Niinon wain gere honja koloowe noo Manjanon wain gawombaa toya kolooja. ² Niinon gere kaanja qa boronawo koloojen. Gere boria kuuya hongia mende mokoloon gorosonja koloojuti, Amananon ii koton gilin onjombaa. Gere boria kuuya noonon raji hongia koloon elaankejuti, Amananon ii mono koma konjoratin onjombaa. Nanamembaa honja somariinj qebulugon seiseiyawo koloowuti-waajon mono men solanjaninj onjombaa.

³ “Onjo Buja qaa injjowe iikanon mono men solanjaninj koma konjoratin onono soraaya koloon laligoju. ⁴ Kawaajon ononon mono niwo qokotaan nambu. Kaen nanji niinon onowo namaña. Wain boria moñnon gere batuyanon mende rama tama kamaaji een, ii mono iyanj nemuj koma aon honja koloombaajon amamaawaa. Iikawaa so ononon kaanjadeen niwo mende qokotaan nanjuti een, mono onjonganideen nanamembaa honja een mokoloowom-baajon amamaawuya.

⁵ “Nii wain gere koloowe ononon iikawaa boria koloju. Ononon nomesaon onjonganideen nama iwoi moñ, ambombaajon amamaawuya. Kawaajon moñnon niwo qokotaan nano niinon iwo qokotaan nambe iinon mono nanamembaa honja honombononga mende mokoloon laligowaa.

⁶ Daen yononon niwo mende qokotaan nanjuti een, wain gere toyanon mono ii gere boria kaanja koton onoma giliro seleengen kembuya. Kema sooligi men kululuun gerenon giliro kemen jewuya.

⁷ “Yononon jewuto, leegen ononon mono niwo qokotaan nambu. Kaen nanji noo Buja qaananon onjo uugianon qokotaan nanji een, ononon ii me woi buja qej aowombaajon moñjuti, ii mono Ama qama koolinj mug onjombaa. ⁸ Ononon noo gowokouruna koloon nanji nanamemengiaa honja honombononga qaa koloon kamaan raji laligowuya. Kaen men laligowuyatiwaajon Amanaa qatanon mono akadamuyawo koloon ewaa.

⁹ Amananon nii jopagon noma laligoroti, niinon mono iikawaa so kaanjadeen jopagon onoma laligowe. Onjo mono noo uujopa uutanon nambu. ¹⁰ Niinon Amananon jojopanj qaa tenj koma laligon kouma iwaa uujopa uutanon nanjen. Kawaa so onjo noonon jojopanj qaana men tenj koma laligowuti een, mono saanon noo uujopa uutanon nanji jopagon onoma laligomanja.

¹¹ “Niinon uu korisoro ononon ambe koton uugia saa qej ero honombononja qaa aisoon laligowutiwaajon qaa ii injjowe moju. ¹² *Noonon Kana qaa ii kokaen: Niinon uunanon jopagon onoma laligoweti, onjo mono iikawaa so onjanganja jopagon aon laligowu. ¹³ Moñnon alauruta yonoonon ama anjaa laaligoya togon mesaowaati, iikanon mono uujopa uuta somata koloja. Moñnon ii uugun jopagon onjomambaajon amamaawaa. Uujopa tosaanja ii iikawaa kamakamaaya.

¹⁴ “Niinon iwoiambutiwaaajon jen koton onjomanjen, ononon iikawaa so amakejuti een, mono noo alauruna koloju. ¹⁵ Welenqeqewaa kania kokaen: Galenanon gawonja nomaen ama menkeji, ii welenqeqeyanon mende momakeja. Kawaajon onjo qagia ‘Welenqeqeuruna,’ kaen mende torogon jen onjomanjato, Amananonja Buja qaa mobeti, ii kuuya mono onjoonon injisaambe moju. Kawaajon qagia ‘Alauruna,’ kaen onjoombe sokonja.

* 15:12: Jon 13.34; 15.17; 1 Jon 3.23; 2 Jon 5

16 “Oo alauruna, oŋonoŋ nii mende meweengon nonŋito, niinon oŋo meweengon kuun oŋombe nanju. Kawaajon oŋonoŋ liligon kema hona kokaen mokoloon pondan elaagi en uro sokombaa: Noo qana qama iwoi ii me ii kawaajon Ama qama kooliwuti, ii mono oŋono bunagia koloowaa. 17 Oŋo mono batugianon jopagon aon laligowu. Niinon jojopan qaana kaen jen koton oŋonjen.” Kianj.

Uumeleembaa gadokopaya yoŋonoŋ oŋo kazi ama oŋombu.

18 “Balonon uugia mende meleengi yoŋonoŋ kazi ama oŋombuti een, mono qaa kokaen moma kotowu: Yoŋonoŋ wala nii kaanjadeen kazi ama noma laligogi. 19 Oŋo uumeleembaa gadokopa tuunonon laligowuyagati een, tuunurugia yoŋonoŋ mono iyangiaa alaurugia uukalen ama oŋombuyaga. Ii ama oŋombuyagato, niinon oŋo meweengon yoŋoo areŋnonnga unuambe morota koloon laligoju. Yoŋoonon nanamemen bologa ii gema qen laligowutiwaaŋon ama kazi ama oŋomakeju.

20 **“Niinon qaa mon kokaen injiowe mogiti, ii mono uu wombogianon ama romonŋowu, ‘Welenŋeqenon kamaanŋeqeta kolooro toyanon somataya kolooja. Gowokonon boiya uugun uuta koloomambaajon amamaawaa.’* Kawaa so toŋianon nii sisiwerowero ama noma laligon kougiti een, tosaanŋ yoŋonoŋ mono noo mundunuruna oŋo kaanjadeen sisiwerowero ama oŋoma laligowuya. Yoŋonoŋ noonon Buŋa qaa moma anŋon koma laligogiti een, oŋonoŋ noo qaana jen seiŋ laligogi mono kaanjadeen saanon moma anŋon koma laligowuya. 21 Kaen laligowuyato, nii wasin nonoti, iyoŋonoŋ ii mende moma muju. Kawaajon silemale qaganon iwoi kania kania tondou ama oŋombuti, ii mono noo qabunanaajon ama koloon oŋombaa.

22 *“Niinon yoŋoonon mende kamaan Buŋa qaa injiowe mobuyagati een, iyoŋonoŋ mono singisonŋogiaa gamuya mende moma laligowuyaga. Kaen een laligowuyagato, kambaŋ kokaamba singisonŋogia modaboron koma turuwombaajon amamaawuya. Mondomondo qaagia mono nomaen mokoloowuyaga? 23 Mononon nii kazi ama nonji, iinon mono Amana kaanjadeen kazi ama muja. 24 Anŋoleta uuta somata meweti, ii mononon mon oŋoo batugianon mende men laligoro. Niinon ii mende mewenagati een, iyoŋonoŋ mono singisonŋogiaa gamuya ii mende moma laligowuyaga. Tompiririn qen laligowuyagato, kambaŋ kokaamba niinon ii mewe iidaboronŋo kilen nii ano Amana kaanjadeen een toton kazi ama noroma laligoju.*

25 **“Kaen ama noroma laligogi Buŋa qaa monon honawo kolooro. Mooseson kana qaa oŋonoti, iikanon qaa ii kokaen oogita eja, ‘Yoŋonoŋ een tontonon kazi ama noma laligogi.’* Qaa iikanon mono honawo kolooro.

26 Niinon Amawaanon uma koipu Toya wasiwe oŋoonon kan uugianon kemen nanŋon oŋombaa. Unŋa Toroya iinon qaa honaa Toya kolooja. Iinon Amawaanonŋa kamaan noo kaniana nanŋon jen asarin oŋoma laligowaa. 27 Iinon kaen laligowaa ano oŋonoŋ kaanjadeen noo kaniana nanŋon jen asarin laligowuya. Niinon kanain uuwaa qenjaaro gawon men laligoweti, oŋonoŋ mono kanakanaiyanonŋa niwo laligon waagi. Kawaajon oŋo mono ii saanon jen asarin laligowu. Kianj.

* 15:20: Mat 10.24; Luuk 6.40; Jon 13.16

* 15:25: Ond 35.19; 69.4

16

Jiisaswaa gowokouruta manja kigi utama onjomu.

¹ Jiisasnoŋ toroqenŋ kokaenŋ jero, “Ono kamaanŋ ujuro jinjaunŋ qewubo. Kawaajonŋ niinonŋ qaa ii waladeenŋ jewe moju. ² Uugia mende meleengi iyonononŋ mono qamakooli miri tuungianonŋa utama ononŋi seleenŋenŋ kamaanŋ laligowuya. Kanagenŋ kambanŋ monŋ kanŋ kuuwaati, iikanonŋ onŋ noojonŋa ama ujugi komuwuya. Kaenŋ ununŋ kokaenŋ jewuya, ‘Iikaanŋa kanonŋ Anutuwaawelenŋa qeninŋ Anutuwaawutanonŋ qeangojja.’ Kuuyanonŋ kaenŋ moma soonŋ jewuya. ³ Yonononŋ Ama ano nii noroo kanianara mende moma asarinŋkejutiwaajonŋ ama iikaanŋ ama onjoma laligowuya.

⁴ “Kaenŋ tompiririnŋ qenŋ laligowuyato, niinonŋ qaa ii waladeenŋ injiowe moju. Kawaajonŋ kambanŋ ii kanŋ kuuro qaa iikawaa honŋa koloowaati, onŋ kambanŋ iikanonŋ saanonŋ kokaenŋ jewuya, ‘Kraistnonŋ kokawaa buju qaaya mono waladeenŋ ninjoro moninŋ.’ Neeno onjowo laligowetiwaajonŋ ama qaa ii kambanŋ koriga ero wala mende jewe moma kougi.” Kianŋ.

Uŋa Toroyanŋ gawonŋa kokaenŋ menŋkeja:

⁵ “Niinonŋ kambanŋ kokaamba wasinŋ nono kamaaweti, mono iwaanonŋ umambaajonŋ ambe onjooonŋga mononŋ monŋ kokaenŋ mende qisinŋ nonja, ‘Gii daenŋ kembaga?’ ⁶ Qaa kaenŋ jejenŋi, onononŋ ii moma kawaajonŋ wosobirinonŋ uugia saa qero laligoju.

⁷ “Kaenŋ laligojuto, kilenŋ niinonŋ iikawaa kitia qaa honŋa monŋ kokaenŋ injiowe mobu: Niinonŋ onjomesaonŋ eleema umanŋati, iikawaa honŋanonŋ koloonŋ mono kokaenŋ menŋ qeangonŋ onjombaa: Niinonŋ uma koipu Toya wasiwe onjooonŋ kamaanŋ uugianonŋ kemebaa. Niinonŋ mende onjomesaonŋ ubenagati eenŋ, Toya iinonŋ mono onjooonŋ kamaamambaajonŋ amamaanaga.

⁸ “Koipu Toya iinonŋ kamaanŋ laaligowaa kania kokaenŋ qendeema onjoma laligowaa: Gomanŋ so singisonŋgogia inisaano Anutononŋ qaagia jenŋ tegoro solanŋaniwu me uugia mende meleengi qaagia jenŋ tegonŋ ironŋa meleema onjombaa. Ejembanonŋ kaniagia kaenŋ iima moma kotowuya. ⁹ Nii mende moma laarinŋ nonjutiwaajonŋ singisonŋgowaa kania inisaano moma kotowuya.

¹⁰ “Anutuwaanonŋ kana solanŋa ii moma soonŋ noojonŋa qaa lanŋ jenŋkeju. Kawaajonŋ iinonŋ noo kania inisaama qendeema onjono kokaenŋ moma kotonŋ nombuya: Niinonŋ solanŋa laligonŋ Amanaanonŋ eleema ube nii mombo mende niima laligowuya. ¹¹ Kilegaa Ponŋa gomanŋ so galenŋ koma onjomakejato, Anutononŋ iwaaw qaaya mono jenŋ tegorota gere siawaa Toya koloowaa. Kawaa so kuuya ananaa qaanana kaanŋagadeenŋ jenŋ tegowaa.

¹² “Niinonŋ saanonŋ qaa mamaga toroqenŋ jewenagato, ii kambanŋ kokaamba jewe otoŋjomboranŋ ama koma gbiliwombaajonŋ amamaawubo. ¹³ Ii amamaawuboto, qaa honŋaa Toya, Uŋa Toroya iinonŋ kamaanŋ uugianonŋ kemenŋ qaa saŋe qero mobuya. Ii iyanŋaa uutaajonŋ tondu mende jenŋ laligowaato, Anutuwaanonŋ qaa geja ama moji, iinonŋ mono iikayadeenŋ jenŋkebaa ano kanagenŋ iwoi koloowaati, ii waladeenŋ inisaama jewaa. Iikawaajonŋ iinonŋ onjoma qaa honŋa kuuya iikawaa apu anŋonŋanonŋ mendunŋonŋ onjono qaa honŋaa kaniagadeenŋ riinŋ kembu.

¹⁴ “Iinonŋ mono neenaa kowinonŋa qaa menŋ jenŋ asarinŋ uu kuunŋ onjoma laligowaa. Kawaajonŋ mono noo kanana inisaano niinonŋ qabuŋanawo koloonŋkemaŋa. ¹⁵ Amanaanonŋ iwoi kuuya eji, ii mono noo boronanonŋ anota eja. Iikawaajonŋ jejenŋ, ‘Iinonŋ mono neenaa kowinonŋga qaa menŋ jenŋ asarinŋ uugia kuunŋ onjoma laligowaa.’ Qaa ii kianŋ.”

Wosobiri laligogi meleeno uukoisoro mobuya.

16 “Kamban torodaamon tegoro onjo nii mombo mende niibuya. Kawaa gematanon kamban torodaamon tegorogo mono koloon onjombe saanon mombo niibu.”

17 Kaen jero gowokouruta yonoononga tosanon iyangiideen kokaen amin mogi, “Qaa kokaen jeja, ‘Kamban torodaamon tegoro onjo nii mende niibuya. Kawaa gematanon kamban torodaamon tegorogo mono koloon onjombe saanon mombo niibuya,’ ano qaa mon kokaen jeja, ‘Nii Amanaanon umaŋa.’ Kaen jero mojonj, qaa woi iikawaa kania ii nomaen?” 18 Kaen amin moma qejejaan jegi, “Iinon ‘Kamban toroga tegorogo,’ jejato, qaa iikawaa kania nomaen? Ii naambaajona jeji, ii mende moma asarijon.”

19 Kaen jej qisin mubombaaon mogi Jiisanon injiima koton kokaen injjoro, “Qaa kokaen jejen, ‘Kamban torodaamon tegoro onjo nii mende niibuya. Kawaa gematanon kamban torodaamon tegorogo mono koloon onjombe saanon mombo niibuya,’ Onjo mono qaa iikawaa kaniaga monŋama amin moju me?”

20 “Niinon qaa hona toon mon kokaen injjowe mobu: Niinon kembe onjo jingen qama saabuyato, uugia mende meleengiti, yononon tondu borun men korisoro ama laligowuya. Onjo wosobiri ama laligowuyato, wosobirigia iikanon mono noojon ama meleema korisoro ama laligowuya.

21 Embanon merabora memambaa kamban kan kuuro masu qero genjen qaganon merabora mejato, merabora donŋoga men nama ii iima korisoroy-aajon mono siimboboloya ii duduunkeja. 22 Iikawaa so onjo kaanagadeen kamban kokaamba wosobiriwo laligojuto, niinon kanagen mombo koloon injiibe onjo saanon uukoisorowo laligowuya. Uukoisorogia ii monjon mon mende unuambaa.

23 “Kamban iikanon iwoi mombaajon nii mende qisin nombuto, qamakooligia Amawaanon angj dindinagadeen keno afaanoro laligowuya. Niinon qaa hona toon mon kokaen injjowe mobu: Onjo noo qanon iwoi mombaajon Ama qama koolin mubuti een, iinon ii mono togon onjombaa.

24 Niwo laligon kagiti, onjo kamban iikanon iwoi mombaajon noo qananon mende qama koolin laligogi. Mono Ama qama koolin laligowu. Qama kooligi saanon meleema onjombaa. Ii onono korisorogianon koloon sein uugia saa qero laligowuya.” Kianj.

Jiisanon balombaa nanamemen bologa ii haamo amakeja.

25 “Qaa injjowe moma kankejuti, ii qaa seiyawo jewe moma laligogi. Kanagen kamban mon kan kuuwaati, iikanon qaa saan ja ii mombo mende qen injjowe mobuya. Qaagoto, Amanaa kania ii asuganon jen asarin laligomanja. 26 Kamban kanon onjo noo qana qama Ama qama koolin laligowu. Kawaa kania ii kokaen: Onjo qamakooligia Amawaanon ambombaaon noonon mombo mende kankebuto, onjoangio Amawaanon dindin qama koolin laligowu. Niinon onjo je men Amawaa mende qama koolimanja.

27 “Amanon anjo uutanon jopagon onjoma qamakooligia kokaembaajona moma laligowaa: Niinon Anutuwaanonga kamaaweti, onjo noo kanana kaen moma laarin pondan uugianon jopagon noma laligon kougi kana kaen kolooro qamakooligia moma laligowaa. 28 Niinon Ama mesaon namonon kamaan laligon namo mesaon mombo eleema Amanaanon umaŋa.”

29 Kaen jero gowokourutanon jegi, “Moba, qaa kete koi jejanj, ii saan mende qen jejanj. Ii mono asuganon gadeen jena saanon moma asarijon.

30 Nono kete kaniaga kokaen moma yagojon: Giinon mono geengodeen

iwoi kuuya moma tegona moŋŋonj moŋ qisin kuma gombaatiwaaŋonj mende amamaaŋaj. Kawaajonj gii Anutuwaanonŋa kamaanati, nono ii moma laarijonj.”

³¹ Kaenj jegi Jiisasnoŋ meleema jero, “Kete saanonj moma laariŋ nonjuto, ³² mobu, kambaŋ tania moŋ kawaa ano iikanonj mono jaasewanj qeŋ nagunonj nanja. Kambaŋ iikanonj kaŋ kuuro oŋononj toroko moma nome-saonj deenqeenŋi neenodeeŋ laligomaŋa. Kilenj neenodeeŋ totominj mende laligomaŋato, Amananonj niwo laligowaa. Amanonj niwo laligowaatiwaa-jonj ama neenodeeŋ totoonkoto mende laligomaŋa. ³³ Oŋononj toroqen balononj laligonj kakasililin qaganonj laligowuyato, niwo qokotaan luanonj laligowutiwaaŋonj moma qaa konoga koi jewe moju. Qaagadeeŋ mende jejento, niinonj balombaa nanamemeŋ bologa ii mono haamo ama waa-jambaranŋa kundaborowe kamaaro. Iikawaajonj mono qaqaŋabunŋabunŋagiawo satiŋ laligowu.” Kiaŋ.

17

Jiisasnoŋ iyaŋaajonj Ama qama kooliro.

¹⁻² Jiisasnoŋ qaa kaenj jeŋ tegonj Siwenonj baagenj uuro uro kokaenj qama kooliro, “Amana, giinonj gomaŋ so ejemba kuuya Meraga noo baananonj ama oŋona ku-usuŋ qaganonj Poŋ koma oŋonjeŋ. Ejembanonj Meraga noo qaana saanonj mende gema qeŋ uguŋ laligowuya. Giinonj ejemba batugianonŋa tosaanŋa metogonj noo boronanonj oŋooma kokaenj jeŋ kotonj nona, ‘Gii mono ii kuuya kuma oŋona laaligo kombombaŋa mokoloonj laligowu.’ Gawonj ii medaborowe Meraganonj qabuŋaga meŋ somariiwaati-waaŋonj mono akadamura nomba. Noo kambana ii keteda koi kaŋ kuuro nama kaenj qama koolijeŋ.

³ “Laaligo kotigaa kania ii kokaenj: Giinonj motoonŋo Anutu hoŋa koloŋaŋ ano eja Jiisas Kraist nii wasiŋ nona kamaaweti, ejembanonj anaraa kani-anara kaenj moma kotowuya. Laaligo kombombaŋa kaenj mokoloowuya.

⁴ Gawonj noma ‘Mewa,’ jeŋ jeŋ kotonj nonati, niinonj ii teŋ koma meŋ laligonj metogojenj. Akadamugawo laligonj qabuŋaga namononj inŋisaama jeŋ seiwe akadamuyawo kolooro.

⁵ “Oo Ama, niinonj balonj mende kolooro Siwe gomanonj kanonj goo kooronŋanonj asamararambo asariŋ laligowe. Asamararanj iikayadeeŋ mono kete koi mombo ama nona asuginj kotonj nono mombo goo kooronŋanonj asamararambo asariŋ laligomaŋ.” Kiaŋ.

Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋooŋonj ama qama kooliro.

⁶ “Oo Amana, giinonj balonj ejemba tosaanŋa gosin noo boronanonj ama oŋonati, niinonj goo qabuŋaga ii yoŋooŋonj inŋisaama qendeema laligowe. Yoŋononj goo buŋaga koloogi giinonj ii noo boronanonj ama oŋona yoŋononj goo Buŋa qaaga ii moma anŋonj koma laligoju. ⁷ Giinonj iwoi nonagi, ii kuuya goononŋa kaŋkeji, iyoŋononj ii kambaŋ kokaamba mono moma kotoju. ⁸ Giinonj qaa Buŋa nonati, niinonj ii gowokouruna kuma oŋombe moma anŋonj koma laligoju. Nii gomesaonj namononj kamaaweti, iyoŋononj ii oŋanonj moma yagoju. Giinonj wasiŋ nona asugiweti, iyoŋononj ii kaanŋagadeeŋ moma laariju.

⁹ “Nii yoŋooŋonj ama qama kooliŋ gonjeŋ. Uumeleembaa ejemba mo-toya yoŋooŋonj mende qama koolijento, kanageso noo boronanonj ama oŋona uugia meleema goo buŋa koloŋoju, mono iyoŋooŋonj ama qama kooliŋ gonjeŋ. ¹⁰ Ejemba kuuya noo buŋa koloŋoju, iyoŋononj mono goo buŋa koloŋoju ano ejemba goo buŋa koloŋoju, iyoŋononj mono noo

buɲa kaanagadeen kolooju. Neenaa akadamuna ama oɲombe iikawaa qaganonɲ nama nanamemengia anɲi noo qabuɲananonɲ somariin seɲkebaa. ¹¹ Nii namononɲ laaligona tegoro goononɲ koumambaajonɲ anjento, iyoɲononɲ toroqenɲ namononɲ laligowuya. Oo Ama Toroya, giinonɲ qaga nona iikawaa esujanonɲ mono sɔpa somonɲonɲ oɲona mende jumbu. Anoro motoonɲgo koloonɲ laligojoti, iyoɲononɲ iikawaa so motoonɲgo koloonɲ laligowu-tiwaajonɲ qama koolijenɲ.

¹² *¹² “Niinonɲ yoɲowo namononɲ laligonɲ koubeti, kambaɲ iikanonɲ qabuɲaga nona iikanonɲ sɔpa somonɲonɲ oɲoma laligowe. Buɲa Terewaa qaa moɲonɲ honjowo koloowaatiwaajonɲ eja motoonɲgononɲ soonɲ gere siawaa buɲa koloonɲ siimbobolo moma laligowaa. Niinonɲ galenɲ koma oɲombetiwaajonɲ yoɲoononɲga tosiyanonɲ mende jinɲaunɲ ama soogi. ¹³ Tosianonɲ mende soogito, niinonɲ keteda koi namononɲ laligonɲ goononɲ kamambaajonɲ kanɲ qaa koi jejen: Noo ukori-soronanonɲ mono yoɲoononɲ kotoɲo megi uugia saa qero aisoonɲ laligowuya. Kaenɲ koloowaatiwaajonɲ qama koolijenɲ. ¹⁴ Niinonɲ goo Buɲa qaa kuma oɲombe moma laligoju. Niinonɲ balombaa nanamemenɲ bologa ii mende otaanɲkejenɲ, iyoɲononɲ mono kaanagadeenɲ ii mende otaanɲ gema qenɲkeju. Iikawaajonɲ namononɲ uugia mende meleengiti, yoɲononɲ kazi ama oɲomakeju.

¹⁵ “Niinonɲ namononɲga unɲuamambaajonɲ mende qisinɲ gonjento, Kilenɲaa Toyaanonɲga anɲonɲ koma sɔpa somonɲonɲ oɲoma laligo-wagatiwaajonɲ qama koolijenɲ. ¹⁶ Niinonɲ balombaa nanamemenɲ bologa gema qenɲ ii mende otaawe yoɲononɲ kaanagadeenɲ ii gema qenɲ mende otaanɲkeju. ¹⁷ Qaa honɲa iikanonɲ mono meɲ sorainɲ oɲono laligowu. Goo Buɲa qaaganonɲ mono qaa honɲa toontoonɲ kolooja. ¹⁸ Giinonɲ wasinɲ nona balonɲ ejemba batugianonɲ kamaanɲ gawonɲ meɲ laligoweti, niinonɲ kaanɲadeenɲ ii wasinɲ oɲombe balonɲ ejemba yoɲoo batugianonɲ deema kembuya. ¹⁹ Oo Amana, iyoɲononɲ qaa honɲaa so laaligogia kuuya toɲonɲ gombutiwaajonɲ ama ilaanɲ oɲoma neenaa laaligona kuuya toɲonɲ gonjenɲ.” Kianɲ.

Jiisasnonɲ uumeleenɲ ejemba kuuya anaaajonɲ qama kooliro.

²⁰ “Oo Amana, niinonɲ gowokouruna yoɲooɲonɲadeenɲ ama mende qama koolijento, Buɲa qaa jenɲ seigi ejemba moma laarinɲ nombuti, iyoɲooɲonɲ ama kaanagadeenɲ qama koolijenɲ. ²¹ Ama giinonɲ niwo qokotaanɲ nana niinonɲ kaanagadeenɲ giwo qokotaanɲ nanjenɲ. Iikawaa so yoɲononɲ kaanagadeenɲ anarawo qokotaanɲ nambutiwaajonɲ mojenɲ. Geenɲgo wasinɲ nona kamaaweti, namo ejembanonɲ ii moma laariwutiwaajonɲ ama yoɲononɲ korebore motoonɲgo koloonɲ laligowutiwaajonɲ qama koolijenɲ. ²² Anara motoonɲgo koloonɲ laligojoti, iyoɲononɲ kaanɲadeenɲ motoonɲgo koloonɲ laligowutiwaajonɲ ama akadamuga ama nonati, niinonɲ ii iyoɲooɲonɲ ama oɲondaborowe.

²³ “Niinonɲ iyoɲowo qokotaanɲ nambe giinonɲ niwo qokotaanɲ nanjanɲ. Iikawaa so yoɲononɲ qaagia jenɲ somonɲonɲ aonɲ motoonɲgo koloonɲ laligowutiwaajonɲ qama koolijenɲ. Motoonɲgo koloonɲ nanɲgi balonɲ ejembanonɲ kaniana kokaenɲ moma asariwuya: Giinonɲ jopagonɲ noma laligonati, iikawaa so ii kaanagadeenɲ jopagonɲ oɲoma laligonɲ nii wasinɲ nona kamaawe.

²⁴ “Oo Amana, giinonɲ namo mende mokolonati, waladeenɲ kambaɲ iikanonɲ uuganonɲ jopagonɲ noma asamararanɲ ama nona laligonɲ koube. Kanagenɲ alauruna nonati, niinonɲ iyoɲononɲ kaanagadeenɲ asamararanɲ ii iibutiwaajonɲ mojenɲ. Kawaajonɲ niinonɲ gomanɲ laligo-manɲati, yoɲononɲ kanonɲ niwo motoonɲ laligowutiwaajonɲ siɲna mojenɲ.

* **17:12:** Ond 41.9; Jon 13.18

25 “Oo Ama solarja, balon ejemba uugia mende meleengiti, yononon gii mende moma koton goma laligon kougito, niinon gii saanongadeen moma koton gonjer. Geengo wasin nonati, noo uumeleen alaurunanon ii modaboroju. 26 Niinon goo qaga ii jen asarin onombe moma laligogi. Giinon uuganon jopagon noma laligonati, uujopa iikanon uugianon ero mogi niinon yonowo qokotaan nambe laligowutiwaajon mono toroqen qaga jen asarin onoma laligomanja.” Kian.

18

Jiisas menj somongogi.

Mat 26.47-56; Maak 14.43-50; Luuk 22.47-53

1 Jiisasnon qaa ii jedaboron gowokouruta unuano siti mesaon kemen apu qata Kidron koton leegen keuma urukisi mon eroti, iikanon kenji. 2 Jiisas ano iwaa gowokouruta yononon suulan iikanon ajoron laligonkegi. Kawaajon Juudas memelolo menj mumambaajon anoti, iinon kaanagadeen urukisi ii saanon moro.

3 Jigo gawon galen ano Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon jiwowon jigowaa kiropo galen (sikiriti) tosaanja wasin ononggi Juudasnon ii ano gawmambaa manjaqeqe eja tuun mon unuano motoon kagi. Yononon kiwa lambe ano tiwo wasagia menj kan urukisinon kougii. 4 Kougii Jiisasnon iwoi kuuya kaen koloon mubaati, ii saanon morotiwaajon ama waama asuganon kan kokaen qisin onono, “Ono morowaajona monganju?”

5 Qisin onono kokaen meleengi, “Nono Jiisas Nazaret toya ii monganjon.” Meleengi kokaen injjoro, “Nii kian koi.” Juudas memelolo meme eja iinon kaanagadeen yonowo nano.

6 “Nii kian koi.” Jiisasnon qaa kaen injjoro gemagama kema namonon tama kamaan unuro. 7 Kaen anji mombo qisin onono, “Ono mono morowaajon monganju?” Qisin onono jegi, “Nono Jiisas Nazaret toya iiga monganjon.”

8 Kaen jegi meleeno, “Nii kian koi, injjowe mojuya. Ono niiga mongama nonjuti een, mono eja koi saanon onomesaogi kembu.” 9 Wala qama koolin gowokouruta yonoojon qaa mon kokaen injjoro, “Ejemba noo boronanon ama onoma laligojuti, niinon ii kalan koma onoma laligowe yonoononga monjon mon mende soon aliro.” Qaa iikanon honawo kolooawaatiwaajon Jiisasnon jotamemeya yonoojon qaa kaen jero.

10 Kaen jero Saimon Piitonon manjawaa soo somata menj laligoroti, iinon ii kopinanonnga horon jigo gawon galen wanja welen eja qen gejia dindinaaqen kotogoro kamaaro. Welenqeqe eja ii qata Malkus. 11 *Kaan ano Jiisasnon Piito kokaen jen koton muro, “Gii manjawaa soo somata ii mono mombo ana kopinanon kemeba. Amananon siimbobolowaa qambi apu kokonawo noo bunja qeroti, ii saanon moma mokosinon wambusoon gemaña.” Kian.

Jiisas kuugi Anaswaa jaanon nano.

12 Kawali galengianon jero manjaqeqe eja tuun ano Juuda yonoo nagu galen (sikiriti) yononon Jiisas menj somongogi. 13 Somongon wama wala jigo gawon galen qata Anas iwaa mirinon kenji. Anaswaa qegaya qata Kaiafas iinon jigo gawon galen wanja koloon gbani iikanon gawon ii menj laligoro.

14 *Kaiafasnon wala Juuda ejemba yonoojon qambanmaban qaa kokaen

jero, “Ejemba tuun kuuya alidaborowombotiwaajon eja motoongonon nonoojon ama komuro sokombaa.” Kian.

Piitonon Jiisas kanain qakoono.

Mat 26.69-70; Maak 14.66-68; Luuk 22.55-57

¹⁵ Jiisas men kenji Saimon Piito ano gowoko alia mon yoronon gemanianon keni. Kema alia iikanon jigo gawon galej wanja moma murotiwaajon ama saanon afaankota Jiisas otaan jinkaron miri sopa uutanon kemero.

¹⁶ Iinon kemeroto, Piitonon sopa seleengen nagunon nano. Kaen nano gowoko alianon jigo gawon galej wanja moma muroti, iinon seleengen kemen nagu galej emba iwo qaa ijoro nagu hororo Piito wama sopa uutanon kemeri. ¹⁷ Kemebotiwaajon ani iikanon welenqege emba sopa naguya galej konoti, iinon Piito iima kokaen qisin muro, “Gii onanon kaanagadeen eja iikawaa gowoko yonoononga mon koloojan me?” Kaen qisin muro moma “Nii qaago!” jero.

¹⁸ Welen eja ano nagu galej (sikiriti) yononon sanjonajon ama gere anji jen uroronon ero konama nanji. Kaen nanji Piitonon kaanagadeen yonoo batugianon kema gere konama nano. Kian.

Jigo gawon galej wananon Jiisas qisin muro.

Mat 26.59-66; Maak 14.55-64; Luuk 22.66-71

¹⁹ Jigo gawon galej wanja Anas iinon Jiisas qisin mun kokaen jero, “Gii ejemba nomaen kuma onoma gowokouruga moro moro unuama laligonkejan?”

²⁰ Kaen jero kokaen meleema muro, “Nii kamba so asuganon ejembaya ejembaya kuma onoma laligowe. Juuda kanageso kuuya nononon jiwowon jigonon uma qamakooli mirinana so ajoroonkejon, nii mono iikanon nama kuma onoma laligowe. Buja qaa aasangoya mon mende jewe. ²¹ Niinon qaa nomaen ejemba kuma onoma laligoweti, naambaajon nii iikaen qisin nonjan? Niinon qaa jewe ejemba moma laligogiti, iyononon mono qaanaa kota modaboroju. Kawaajon ii qisin onona sokombaa.”

²² Kaen meleema muroto, jigowaa kiropo galej (sikiriti) monon kosianon nama Jiisas urunanon qetaalin jero, “Jigo gawon galej wananon qisin gono gii qaa silia kaanja mono naambaajon meleema mujan? Godaqe-gega qaa.”

²³ Kaen jero kokaen meleema muro, “Qaa bologaga jewanagati, ii nisaana sokombaato, qaa honja jejenj een, mono naambaajon nii een nujan?”

²⁴ Kaen meleema muro Anason Jiisas wasin jero gbadoya kaanjadeen borianon raro wama jigo gawon galej wanja Kaiafas iwaanon kenji. Kian.

Piitonon Jiisas qakoono indin woi karoon kolooro.

Mat 26.71-75; Maak 14.69-72; Luuk 22.58-62

²⁵ Saimon Piitonon gere konama nano tosanon qisin kokaen ijogi, “Gii onanon kaanagadeen iwaa gowokouruta yonoononga mon koloojan me qaago?” Kaen ijogi qakooma “Nii qaago!” jero.

²⁶ Piitonon jigo gawon galej wanja welen ejia qen geja kotegoro kamaaroti, iwaa tinitosaya welenqege alia mononon ii moma qisin ijoro, “Oo gii mono urukisinon iwo motoon laligori giijenja me nomaen?”

²⁷ Kaen ijoro Piitonon mombo qakoono kamba iikanondeen kurunon kanain qaro moro. Kian.

Jiisasnoj gawana Pailotwaa jaanonj nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Maak 15.1-5; Luuk 23.1-5

²⁸ Gomanj ano umugawodeen Jiisas Kaiafaswaa mirinonja wama kamaanj Room gawanawaa jinjaronj mirinonj kenji. Juuda yonononj uugia tiloonj kokojinjinj kolooowombotiwaajonj majakaka moma kokaenj jegi,* “Kiankomu kendombaa lama newombaaajonj amamaa-wombo.” Kaenj jenj moma bi-moonj gawanawaa jinjaronj miri uutanonj mende ugi. ²⁹ Kawaajonj gawana Pailotnoj seleengenj kamaanj injiima kokaenj qisinj onono, “Eja koi kanonj mono naa qinjitagaa ano qaa jenj munj wama kaju?”

³⁰ Qisinj onono meleengi, “Eja iikanonj kikekakasililinj me bologa meme eja monj mende koloonagati eenj, nonononj mono eenj toontoonj ii wama goononj mende kawonaga.”

³¹ Kaenj meleengi Pailotnoj injijoro, “Ono mono onjoangio qaa jakeyanonj ama munj Kana qaagiaa so gosinj qaaya jenj tegowu.” Kaenj injijoro moma ijogi, “Nonononj eja monj komuwaatiwaa qaaya jenj tegowombaaajonj songo ero amamaajonj.” ³² *Juuda yonononj kaenj ijogi Jiisas anj koomu nomaanj komuwaatiwaa qaaya ii injisaama jeroti, iikaanja kanonj honjowo kolooro.

³³ Pailotnoj Juuda yonoo qaagia moma mombo jinjaronj miri uutanonj uma Jiisas oono karo kokaenj qisinj muro, “Gii Juuda yonoononj kinj ponjgiaga koloojanj me qaago?”

³⁴ Kaenj qisinj muro meleema kokaenj qisiro, “Qaa ii mono geengaa uganonja jejanj me tosianonj noojonja qaa kaenj jenj jeganonj anji jejanj?”

³⁵ Kaenj qisiro Pailotnoj meleeno, “Ye! Nii Juuda ejaga koloonj Juuda onoo qaagia nanjonkejenj me? Qaago totoonj! Nii Room gawana laligowe geengaa ejembauruga ano jigo gawonj galenj yonononj mono guama kanj noo borononj ama gonju. Giinonj mono naa iwoiga ana?”

³⁶ Kaenj meleeno jero, “Noo bentotonaa kania ii balonj kokoinonj mende eja. Niinonj balombaa kinj-totonj mombaa kinj ponja kolooowenagati eenj, noo kerasuru-urunanonj mono saanonj waama noojonj ama manja qewuyaga. Manja qenj niinonj Juuda jotamemeya yonoo borogianonj kememamboti-waaajonj kaparanj koma manja qegi nombombaaajonj amamaawuyaga. Ii amamaawuyagato, noo kinj-totonaa kania ii gomanj monjgenj eja. Nii balonj eja ponj mende koloojenj.”

³⁷ Qaa ii jero Jiisas kokaenj qisinj muro, “Gii kilenj eja ponj qaita monj koloojanj, ii onanonj me qaago?” Kaenj qisinj muro meleeno, “Nii eja ponj qaita monj koloojenj, ii geengoo jejanj. Niinonj qaa honja nanjonj jenj asarimambaaajonj ama namononj kamaanj asugiwe. Kuuya yonononj qaa honjaa leegenja laligojuti, iyonononj mono noo qaana geja ama momakeju.”

Jiisas komuwaatiwaaajonj jenj tegogi.

Mat 27.15-31; Maak 15.6-20; Luuk 23.13-25

³⁸ Kaenj meleeno Pailotnoj mepaqepae ama qisiro, “Qaa honja ii mono naama?” Kaenj qisinj mombo Juuda yonoononj kemenj atapanonj nama kokaenj injijoro, “Niinonj eja iikawaa qinjita mongama monj mende mokoloojenj. ³⁹ “Monj mende mokoloojento, noo nanamemena monj kokaenj ero moju: Gbani so kiankomu kendonj kambanjonj kapuare mirinonja eja

* **18:28:** Room gawman yonoojonj Juuda yonononj kokaenj moma laarigi: Nono Room yonoo jinjaronj mirinonj uninj uunana tilooro esunjanana kamaaro kokojinjinanawo koloonj kiankomu kendombaa lama toroya newombaaajonj amamaawonja. Kawaajonj sombenonj seleengenj laligogi. * **18:32:** Jon 3.14; 12.32

motoonjo onjoon isambe kamaanjeji, ii moju. Kawaajon Juuda onjo kin pongia saanon onjoon isambe kamaanaga me qaago? Kawaajon onjo siingianon nomaen moju?”

⁴⁰ Kaen injjoro meleema kokaen qagi, “Qaago, ii qaagoto, Barabas isana nonoonon kamaawa!” Kaen qagito, Barabas iinon kikekakasilin ejaga koloon manja karen mon qegiti, iikawaa wanj kolooro. Kianj.

19

Pailotnoj Jiisas maripoonon komuwaa jen jen tegoro.

¹ Silama qagi Pailotnoj Jiisas wama kema jero manjaqeqe eja yononon ooli waayawonon molaankota ootigi. ² Manjaqeqe eja yononon talungon mepaqepae kokaen ama mugi: yononon Jiisas qen kasa waayawo men pipiin ila meagon wanjonon konji kemero maleku osoga nezongbalawo ii koma mugi kemero. ³ Kaen ama kosia-non arenjon nama jegi, “Oowe oowe! Juuda yonoo Kin Pongia, oowe!” Kaen jen urunjonon mamaga qetaaligi.

⁴ Kaen mepaqepae ama mugi Pailotnoj mombo seleengen kemen kokaen injjoro, “Mobu! Niinon eja ii gosin qinjita mon mende mokoloojen. Kawaajon ii mombo wama onjo jaagianon kamaawe kania kaen moma koton iibuya.” ⁵ Kaen injjoro Jiisasnon kamaan atapanjonon nano kokaen iigi: Tosianon kasa waawonon ila pipiin wanjonon koma maleku osoga nezongbalayawo koma mugi nano Pailotnoj kokaen injjoro, “Mono eja hona koi iibu!”

⁶ Kaen injjoro jigo gawon galen ano nagu galen (sikiriti) yononon ii iima qaa wowombo qama jegi, “Maripoonon qegi komuwa. Maripoonon qegi komuwa.” Kaen jegi Pailotnoj jegianon men kokaen injjoro, “Niinon qinjita mon mende mokoloojen. Kawaajon onjo mono onjoangiodeen ii men maripoonon qegi komunaga.”

⁷ Juuda jotamemeya yononon qaa ii moma kaparan koma kokaen jegi, “Nonoonon Kana qaa eja. Qaa iikawaa so gosinin komuwaatiwaa so kolooja. Iyanj menj uma ‘Anutuwa meria koloojen,’ jenkeja. Kawaajon mono koomuwaa bunj kolooro sokombaa.”

⁸ Kaen kaparan koma jegi Pailotnoj moma bombongaoya waaro jenenj ororo toroko moro. ⁹ Kaen moma Jiisas wama mombo jinjonon miri uutanonj uma kokaen qisin muro, “Gii daakaya?” Qisin muroto, iinon kitia mon mende meleema qaaya bogoro nano. ¹⁰ Qaaya bogoro nano kokaen ijoro, “Gii noonon qaa kitia mon meleembaga me qaago? Niinon jen tegowe isama gombuya me maripoonon gugi komuwaga. Iikawaa ku-usunja ii noonon eja. Kawaa kania mojan me qaago?”

¹¹ Kaen jero moma kokaen meleema muro, “Monjonon eukanonja ku-usun mende ama gonoti eenj, gii mono eja omaya laligon iwoi ama nomambaajon amamaanaga. Kawaajon eja mon moronon nii goo boronon noonji, iwaa singisonjogyanon mono goonon qinji uugun somata kolooja.”

¹² Kaen meleema murotiwaaajon ama Pailotnoj Jiisas isano kamaawaatiwaa kaparan kono. Kaen kaparan konoto, Juuda yononon qa gigilaan kokaen jegi, “Aisna kamaawaati eenj, mono Siisa-kimbaa alia mende toroqen koloon laligowa. Tuonjon neenaajon moro uro ‘Kin pon koloojen’ jeji, iinon mono Siisa-kin tuarenjen ama muj.”

¹³ Kaen jegi qaa ii moma jen kotooro Jiisas wama seleengen kamaagi. Kamaagi gawana Pailotnoj jake mon jamonon ama tambongi eroti, iikanon

uma qaa jenteegowaa dun rarayanon kamaan raro. Jake kawaa qata Hibruu qaanon Gabata jen laligogi. Ii ananaa qaanon Jake Jamonon men taambona. ¹⁴ Kamaan raroti, Juuda ejembanon ween iikanon kiankomu kendon rabombaajon jojorigi. Ween ii kolooro ween biiwia dodowiro Pailotnon dun rarayanon rama Juuda yonoojon kokaen injoro, “Tigi, onoo kin ponjia koi!”

¹⁵ Kaen jero moma qa gigilaagi, “Qaomba! Qaomba! Maripoonon qegi komuwa!” Qa gigilaagi kokaen jero, “Onoo kin ponjiaa qaa jen tegowe maripoonon ubaatiwaajon jeju me?” Kaen jero jigo gawon galen yononon meleema jegi, “Siisa-kinonon motoongon kin ponjana koloaja. Nonoonon eja pon morota mon mende raja.”

¹⁶ Kaen meleema jegi Pailotnon Jiisaswaa qaa jen tegon maripoonon qegi komuwaatiwaajon borogianon ano. Borogianon ano manjaqeqe eja yononon Jiisas men galen kongi.

Jiisas maripoonon qegi.

Mat 27.32-44; Maak 15.21-32; Luuk 23.26-43

¹⁷ Galen kongi iyanaa maripoonon ano anjon siti koton seleengen kemen goman mon qata Wansii qamakejuti, kanon kenji. Wansii qa ii Hibruu qaanon Golgota qamakeju. ¹⁸ Iikanon kema maripoonon qegi ano iwo eja woi teete motoon urun Jiisas batugaranon anji nanji.

¹⁹ Kaen qegi Pailotnon tere onon jero maripoonon Jiisaswaa wanjon eu ama qegi. Tere ii kokaen ooro nano, “Jiisas Nazaret toya, Juuda yonoo kin ponjiaa koi.” ²⁰ Jiisas maripoonon qegiti, goman ii siti kosianon ero ano tere ii qaa karoon, Hibruu, Latin ano Griik qaanon oogi nano. Kawaajon Juuda ejemba mamaganon uugun kema kan eu uun tere ii weengogi.

²¹ Kaen ooro Juuda yonoo jigo gawon galen yononon Pailot kokaen ijogi, “Juuda yonoo kin ponjiaa koi,’ kaen mende oowato, kokaen oowa, ‘Iyanajaona Juuda kin Ponjiaa koloijen, jero.’” ²² Ii moma Pailotnon qaa kokaen meleeno, “Qaa oodaborojeniwaajon ii mono kaen ewaa.”

²³ Manjaqeqe eja yononon Jiisas maripoonon qengon opo selekopaa ilawoila men eja 4 batugianon mendeema 4 kolooro totogianon meggi. Kaen meggi malekuya ero megito, ii kokaembaajon saanon mende mendeengi: Ii kuuyagadeen opo jakana motoongonon memetaga. Opo kitia kitia mende mindirin eukaya lililili uun meggi emu kemekemeta ero. Kawaajon ii boliwabotiwaajon mendeembombaajon amamaagi. ²⁴ *Amamaan amin moma kokaen jegi, “Ii motonin mende sokombaa. Kawaajon saanon iikawaa unju qenin toya koloowaa.” Kaen jen unju qegi Bunja qaa mon honawo kolooro. Qaa ii kokaen oogita eja,

“Yononon opo selekopaana men batugianon mendeema totogianon men malekunaan unju aangole anji mononon haamo ambaa.”
Manjaqeqe eja yononon qaa iikawaa so anji.

²⁵ Jiisas maripoonon qegi nano emba kokaananon kanianon nanji: Jiisaswaa nemun naseya ano Kloopaswaa embia qata Maria ano Maria Magdalaga. ²⁶ Jiisasnon nemuna ano wombo gowokoya kosianon nani iriima nemunaajon kokaen jero, “Nemuna, mono meraga koi iima kalan koma rijojoon laligowa.”

²⁷ Kaen jen gowoko ii kokaen ijoro, “Mono nemuna koi iima kalan koma rijojoon laligowa.” Kaen jero moma Jiisaswaa nemuna kaman iikanondeen wano mirianon kema motoon laligori. Kian.

*

*Jiisasnon maripoonon nama komuro.**Mat 27.45-56; Maak 15.33-41; Luuk 23.44-49*

28 *Jiisasnon gawoŋa kuuya medabororoti, ii moma iikanon Buŋa Terewaa qaaya moŋnon hoŋawo koloowaatiwaajon kokaen jero, “Nii apuwaajon mojer.”

29 Kanon jua moŋ wain apu aasonawo iikanon saa qeŋ raro. Ii raro kowe momondo moŋ suuŋ taniŋaen ii meŋ wain apunon qendunŋon sepere susuyanon qesanŋon megi uro buutanon anŋi. 30 Anŋi wain apu aasonawo ii neŋ jero, “Mono tegoja.” Kaen jeŋ laaligoya mesao-mambaajon aroya sigon kamaaro kokoosuya kouro non qero. Kian.

Jiisaswaa maroŋa wasanon utoogi.

31 Jiisasnon non qero Juuda ejembanon weeŋ iikanon kiankomu kendon rabombaajon jojorigi. Kiankomu Sabat kendon ii kendon kambaŋ s-mata kolooro. Kawaaajon Juuda jotamemeya yoŋonon majakaka moma kokaen jeŋi, “Qamo yoŋonon Sabat kendon kambaŋanon maripoonon nanŋi mende sokonja.” Kaen jeŋ gawana Pailotwaanon kema kokaen qisin mugi, “Gii saanon jeŋ tegona kema maripoonon unjujuyati, iyoŋoo tawo siigia kunŋi qamogia metogonin kamaawuya?” 32 Qisin mugi jeŋ tegoro manjaqeŋe ejanon kougi. Kouma Jiisaswo maripoonon urugiti, ii uulanawo komuwaatiwaajon wala yoroononŋa mombaa tawo siita kuma leegeŋ kema mombaanon kaanjadeen anŋi.

33 Kaen anŋito, Jiisaswaanon kouma iigi mono komuro. Kaen iima siita mende kunŋi. 34 Mende kungito, manjaqeŋe eja yoŋoo-nonŋa moŋnon wasa meŋ maroŋa utooro iikanondeen sa ano apu kamaaro.

35 Kaen anŋi moŋnon iwoi ii jaayanon iiroti, iinon ii nanŋon jeŋ koi oorota ero keteda koi weenŋoju. Qaa nanŋon jeŋ oorota eji, ii mono qaa hoŋa koloaja. Ono kaanagadeen ii moma laariwuti-waajon moma qaa hoŋa mojiwaa so jeja. 36 *Iwoi ii kolooroti, ii Buŋa Terewaa qaa moŋnon hoŋawo koloowaatiwaajon kolooro. Qaa ii kokaen,

“Iwaa siita mono mende kumbu.”

37 *Ano Buŋa Terewaa qaa moŋ kokaen eja,

“Eja utoogiti, iyoŋonon mono iwaagen jaagia uuŋ iibu.”

Ono qaa woi iikawaajon ama ii moma laariwu. Kian.

*Jiisaswaa qamoya jamo kobaanon ron kongi.**Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56*

38 Kawaa gematanon Arimatia taon toya qata Joosef karo. Iinon Jiisaswaa gowokoya koloon laligoroto, Juuda jotamemeya yoŋooŋon ama toroko moma momalaaria kolatin laligoro. Iinon kaŋ gawana Pailotwaanon kema Jiisaswaa qamoya metogomambaajon qisin muro. Qisin muro moma jeŋ tegoro kaŋ metogoro.

39 *Eja qata Nikodeemus wala Jiisaswaanon gomantiinanon karoti, iinon kaanagadeen karo. Kaŋ qamo morimambaajon kele koowagawo qata mor ii repa apuyawo meleengiti, ii esu moŋ binja 30 kilowaa so sewarŋa meŋ kaŋ Joosef ilaan muro. 40 Ilaan muŋ motoon Jiisaswaa qamoya metogori. Metogon jinin moroŋa awaa meŋ qamo selianon ama opo taanŋa iikanon momosiiri. Juuda ejemba nononon qamonana kaan ama mozoŋonŋon ron koma onomakejon.

* 19:28: Ond 69.21; 22.15 * 19:36: Eks 12.46; Jan 9.12; Ond 34.20 * 19:37: Zek 12.10; Ais 1.7

* 19:39: Jon 3.1-2

⁴¹ Jiisas maripoonon qegiti, goman iikawaa leegenanon urukisi mon ero. Urukisi iikanon qasiriwaa jamo kobaa dologa mon uroroogi nano. Iikanon qamo mon mende anji gbamenja ero. ⁴² Gbamenja koloon kosianon ero Juuda ejembanon kiankomu kendon rabombaajon jojorigi kambangia toriro. Kawaajon Jiisaswaa qamoya men iikanon ama ron koni. Kian.

20

Jiisaswaa kobaa qasirianon gbamenja ero.

Mat 28.1-8; Maak 16.1-8; Luuk 24.1-12

¹ Sabat kendon ragi tegoro Maria Magdala emba iinon Sonda umuga-wodeen wengeran suluro qasirino kenon. Kema jaaya uuro kenon jamo somata iiro iikanon mono kobaa urorooya iikawaa qaa ootanon ga qetangi kan ero. ² Kaen iima iikanondeen mesaon uulanawo kema Saimon Piiton ano Jiisaswaa wombo gowokoya yoroonon kan kokaen irijoro, “Mono Pombaa qamoya qasirino ga men kema dakanon anji eji, ii mende mojon.”

³ Kaen irijoro mesaon qasirino kenon. ⁴ Motoon bobogarin kenito, gowoko alianon bobogarin kema Piiton uugun wala qasirino keuro. ⁵ Keuma jamo kobaa urorooya iikawaa uutanon mende uma qaa ootanon een akakarino uuro kenon opoya momosigiti, iikayadeen ero iiro. ⁶ Ii iiro Saimon Piitonon kaanagadeen gematanon kouma jamo kobaa uutanon uma opoya momosigiti, iikayadeen ero iiro. ⁷ Ii iiro ano wanja opo jakanja monon momosin esuugiti, ii tosanon kuma selewaa opoya kawo mende mindirin anjaso anji raro iiro.

⁸ Kaen iiro gowoko alianon wala qasirino kouroti, iinon kaanagadeen jamo kobaa uutanon uma iwoi ii iima moma laairo. ⁹ Jiisas gbilin koomunon ga waabaati, yoroonon Bunja Terewaa qaa kaanja ii waladeen mende moma asarin tompiririn laligon kouri. Kian.

Jiisasnon Magdala emba Mariawaanon asugiro.

Mat 28.9-10; Maak 16.9-11

¹⁰ Rama kouma iikanondeen moma laarin eleema mirigaranon kenon. ¹¹ Yoroonon kenito, Marianon anodeen qasiriwaa jamo kobaa qaa ootanon nama saaro. Kaen saama kobaa urorooya iikawaa uutanon akakarino uuro kenon. ¹² Uuro kenon Siwe gajoba woi malekugara tualalakota iriuro. Yoroonon Jiisaswaa qamoya eroti, iikanon rari. Mononon wanja eroti, iikanon raro monon kanianon raro.

¹³ Kaen rama kokaen ijori, “Emba, gii naambaajon saajan?” Ijori moma jero, “Ponaa qamoya men kema dakanon anji eji, ii mende mojen.”

¹⁴ Kaen jen eleema Jiisasnon kosianon nano iiroto, kaitania ii mende iima koton hanqan qen nano. ¹⁵ Hanqan qen nano Jiisasnon kokaen qisin muro, “Emba, gii naambaajon saajan? Morowaajon monganjan?” Kaen qisin muro urukisi galejanon nanja me nomaen, iikaen romonjon kokaen ijoro, “Oo somatana, gii qamoya men anjon monjen kema anjanati een, mono nijona kema memanja.”

¹⁶ Kaen ijoro Jiisasnon qata qama “Maria!” jero. Ii qama jero iwaanon eleema Hibruu qaanon qama “Raboni!” jero. Ii ananaa qaanon “Boina!”

¹⁷ Kaen jero kokaen ijoro, “Nii Amanaanon mende uma koi nanjen. Kawaajon nii mende noosiriwato, noo kouruna yoroonon kema buju kokaen injowa: Niinon mono Manja Anutu ano onoo Mangia Anu-twaanon eleema umanja.”

¹⁸ Kaen ijoro Magdalaga emba Maria iinonj eleema kema gowo-kouruta kokaen injjoro, “Niinonj Ponj iibe qaa kaan kaan nijojaa.” Kianj.

Jiisasnonj gowokouruta asuginj onono.

Mat 28.16-20; Maak 16.14-18; Luuk 24.36-49

¹⁹ Sonda iikanondeenj gomanj tiiro gowoko yonononj ruunjanonj ajoroonj Juuda yonoojonj toroko moma miri naguya koma kii menj ragi. Kaenj ragi Jiisasnonj asuginj batugianonj nama kokaen injjoro, “Alauruna, luae mono onowo raba!” ²⁰ Kaenj jenj borowoita ano maronja qendeema onono iima korisorononj uugia saa qero. ²¹ Saa qero mombo kokaen injjoro, “Alauruna, luae mono onowo raba! Amanonj nii wasinj nono kaanjadeenj niinonj onjo wasinj onjonjenj.”

²² Kaenj jenj buu aasonja uulanjonj jero, “Mono Uŋa Toroya mewu.

²³ *Onjo ejemba singisonjgogia mesaowuyati eenj, ii mono Anutuwaajaanonj solananidaborowaa. Ejemba singisonjgogia mende mesaowuti eenj, ii mono Anutuwaajaanonj mende solananiwuya.” Kianj.

Jiisasnonj Tomas asuginj muro.

²⁴ Jiisasnonj gowokouruta kaen asuginj ononoto, gowoko 12 yonoononja monj qata Tomas, qata monj Didimus qagiti, iinonj kambanj kanonj batugianonj mende laligoro. ²⁵ Tomasnonj karo gowoko tosanonj “Nono Ponj iijonja,” jegi moma kokaen jero, “Jaananonj birinj lopoya borianonj iima boro susunanonj maronjanonj oosirimanjati eenj, ii saanonj moma laarimanja. Nii neeno ii mende oosirimanjati eenj, mono qaagadeenj nijogi ii mende moma laarimanja.”

²⁶ Kaen jero sonda motoonjgo tegoro gowoko yonononj Sonda iikanonj mombo mirinonj kululuunj nagu koma kii menj Tomaswo motoonj ragi. Motoonj ragi Jiisasnonj mombo asuginj batugianonj nama kokaen jero, “Alauruna, luae mono onowo raba!” ²⁷ Kaen jenj Tomas ijoro, “Gii mono boroga boraama borowoina menj iima boro susuganonj maronanonj oosiriwa. Kaenj ama yangisenj mesaonj uuwoiga yakarinj nii moma laarinj nomba.”

²⁸ Kaen ijoro kokaenj meleeno, “Oo, gii noo Ponj Anutunaga!”

²⁹ Kaenj meleeno kokaen ijoro, “Gii niijanjiwaajonj nii saanonj moma laarinj nonjanto, ejemba mende niima kilerj nii moma laarinj nomakejuti, iyonononj mono simbawonjowo koloouju.” Kianj.

Jononj Oligaa Buŋa koi kokaembaajonja ooro:

³⁰ Jiisasnonj gawonj esunmumuyawo menj laligoro angoletoseiseiya tosaanja ii gowoko yonoo jaagia qaganonj asugiroto, ii buk koi kanonj mende oowe. ³¹ Qaa tosaanja ooweti, ii kokaembaajonja oowe: Jiisasnonj Anutuwaaja Meria koloonj Hamoqeqe Toya Kraist koloouji, onjo qaa ii moma laarinj iikaanja kanonj Jiisaswaa qabunjaajonj ama laaligo kombombanja buŋa qen aowuya. Kaenj ama laligowutiwaajonj niinonj Oligaa Buŋa tere koi oowe onoononj kaja. Kianj.

21

Jiisasnonj gowoko 7 yonoononj asugiro sora ambembo horogi.

¹ Kanagenj Jiisasnonj mombo gowoko tosaanja yonoononj asugiro. Taiberias apu anjonj goraayanonj kanonj kokaen asuginj onono: ² Gowoko eja kokaanjanonj motoonj laligogi: Saimon Piito, Tomas qata monj Sunesune

* 20:23: Mat 16.19; 18.18

(Didimus) qagiti, Natanael eja ii Galili prowinswaa taonja Kaanaga ano Zebediwaa merawoita woi ano gowoko tosaanja yonoononja woi.

³ *Motoonj laligogi Saimon Piitononj injjoro, “Nii mono sora horomambaajonj kemaaja.” Kaenj jero tosanonj jegi, “Nono saanonj giwo motoonj kemonja.” Kaenj jeni mesanonj wanjononj uma kema gomantiinja iikanonj sora monj mende horogi. ⁴ Sora mende horonj eenj laligogi gomanj ano Jiisasnoj sakasinonj nano. Nanoto, iwaa kaitania ii mende iima kotogi. ⁵ Jiisasnoj nama onjooma qar, “Alauruna, sora monj horoju me qaago?” Jero meleema “Qaago!” jegi.

⁶ * “Qaago!” jegi kokaenj jeni kotonj onono, “Ono mono misagia wanjo dindiinaagenj giligi kemero saanonj sora mokoloowuya.” Ii moma misagia giligi sora seiseiya kemej ologogitiwaaajonj horoninj koubajen amamaanj horonj susugogi.

⁷ Kaenj kolooro Jiisaswaa wombo gowokoya iikanonj Saimon Piito kokaenj ijoro, “Ii mono Ponja!” Kaenj jero Pombaa qata moma opoqiisiagadeenj somonjonj laligorotiwaajonj selekopaaya kokosiinj iikanondeenj apu anjononj lugunj kemero. ⁸ Yonononj sakasinj kooronononj 100 miita kawaa so kosianonj kema laligogi. Kawaajonj Piitononj kemej keno gowoko tosaanja yonononj wanjo loqanonj qenj nanjonj kema misa sorayawo horogi wanjo gematanonj karo.

⁹ Kaenj kanj sakasinonj riinj iikanonj iwoi kokaenj iigi: Gere jero lokotanonj sora jejeta ano bered raro. ¹⁰ Ii iigi Jiisasnoj kokaenj injjoro, “Ono keteda koi sora horojuti, mono iikanonja tosaanja mej koi kawu.”

¹¹ Ii jero Saimon Piitononj moma wanjononj uma misa hororo sakasinonj uro. Uro honja 153 iigi. Misa ii sora somata seiseiya yonononj saa qegito, misanonj kilenj mende riiro. ¹² Honja ii iigi Jiisasnoj kokaenj injjoro, “Mono kanj gomaambawaa neneya newu.” Kaenj jero moma kanj “Ii Ponjanaga,” kaenj moma kotogito, gowoko yonoononja monjonj “Gii morononj?” kaenj qisimambaajonj uulombo moma mende qisiro. ¹³ Mende qisiroto, Jiisasnoj kema bered menj onjoma sora kaanagadeenj mendeema onono.

¹⁴ Jiisasnoj koomunonja waama gowokouruta asuginj onono indinj karoonj kolooro. Kianj.

Jiisasnoj Piito mombo kuunj menj kotiiro.

¹⁵ Gomaambawaa neneya negi tegoro Jiisasnoj Saimon Piito-waajonj kokaenj ijoro, “Saimon Jombaa meria, alauruga koi yonononj nii uugianonj jopagonj nomakejuti, giinonj ii unjuugunj mamaga jopagonj nomakejanj me qaago?” Ii moma kokaenj meleeno, “Oo Ponj, nii uunanonj jopagonj gomakejenj. Gii noo wombo alana koloojanj. Ii geenjo saanonj mojanj.” Kaenj meleeno Jiisasnoj ijoro, “Gii mono noo lamauruna melaa unjuaginj laligowa.”

¹⁶ Kaenj ijoro indinja woi qisinj muro, “Saimon Jombaa meria, gii onanonj jopagonj nomakejanj me qaago?” Ii moma kokaenj meleeno, “Oo Ponj, nii goojonj ama nomakeja. Gii noo wombo alana koloojanj. Ii geenjo saanonj mojanj.” Kaenj meleeno Jiisasnoj ijoro, “Gii mono noo lamauruna galenj koma onjoma laligowa.”

¹⁷ Kaenj ijoro indinja karoonj qisinj muro, “Saimon Jombaa meria, gii mono onanonj womboganonj noojonj ama gomakeja me qaago?” Kaenj qisinj muro uujopawaa qiqisia motoonjo iikayadeenj qisiro indinja karoonj

kolorotiwaajon Piitonon wosobiri moma meleema kokaen jero, “Oo Pon, gii iwoi kuuya saanon modaboroan. Gii wombo alana koloojan. Giinon mono geenggo ii awaagadeen mojan.” Kaen jero Jiisasnon ijoro, “Gii mono noo lamauruna unuagin laligowa.

18 “Niinon qaa hona toon mon kokaen jewe moba: Gii sagbili laligon geenggo selekopaaga somonjon kana kanon me kanon kemanjen siin mobagatiwaa so saanon kema kan laligona. Kaen laligon waanato, eja waja koloowagati, kamban iikanon boroga boraana monjon kan opo selekopaaga somonjon goma kana monjen mende kemambaajon mobagati, mono iikanon guama kembaa.”

19 Jiisasnon gejatootoo qaa kaen jen Piito komuwaatiwaa qaa saan injisaano. Iinon koomu tania mon komuro Anutuwaa qabunaya somari-waatiwaajon romonjon ii jero. Qaa ii jen iwaajon ijoro, “Gii mono kan nii notaan laligowa!” Kian.

Jiisasnon Piitowo gowoko mombaa qaaya amin mori.

20 Piitonon Jiisaswo kema eleema Jiisaswaa wombo gowokoyanon gemaranon karo iiro. Gowoko iikanon kiankomu lama negiti, iikanon wananon Jiisaswaa totoyanon laarin jero, ‘Pon, goonon memelolo eja ii moronon?’

21 Gowoko iikanon kanagaranon karo Piitonon ii iima Jiisas kokaen qisin muro, “Pon, gowoko koi kawaanon mono nomaen koloowaa?”

22 Qisin muro kokaen ijoro, “Niinon iwaa laaligo arena kaen me kaen ambenagi, ii mono goo majakakaga qaago. Niinon kokaen moma jewenaga, ‘Iinon mende koomu laligon uro niinon namonon mombo kamanatiwaa kambananon toroqen jaawo laligon unaga,’ qaa ii iwaa qaaga koloonaga. Gii mono iwaa qaa mesaon geengaa laaligoga meagon galen koma aon noo gemananon kan nii notaan laligowa.”

23 Qaa kaen jero tosianon tondumoma jen seigi uumeleen alaurunana yonoo batugianon qaa ii kokaen jen soogi, “Gowoko iikanon mende komuwaa.” Kaen jen soogito, Jiisasnon jaawo tetegoya qaa laligon ubaati-waajon mende jeroto, qaa kokaen jero, “Niinon iwaa laaligo arena kaen me kaen ambenagi, ii mono goo majakakaga qaago. Niinon kokaen moma jewenaga, ‘Iinon mende koomu laligoro niinon namonon mombo kamanatiwaa kamba-nanon toroqen jaawo laligon unaga,’ qaa ii iwaa qaaga koloonaga. Gii mono iwaa qaaya mesaon geengaa laaligoga meagon galen koma aon laligowa.” Kian.

Neeno ii kuuya jaananon iima nanjon oon onjonjen.

24 Gowoko iikanon iwoi ii jaayanon iima laligon iikawaa so ii nanjon jen asarin Oligaa Bunja koi ooro. Korebore onjonon gowoko iikawaa kania mojutiwaajon ama saanon nanjon kokaen jen laligowu, “Iinon qaa nanjon jeroti, iikanon mono qaa hona toon kolooja.”

25 Jiisasnon gawon men angoleto tosaana seiseiya ii kaana-gadeen ama men laligoro. Iikawaa sundugia motomotoon ii kuuya tororo oowonagati een, mono buk papia borana borana seiseiya koloogi kantri so papia kowi miri (laibreri) kuuya kanon anin saa qen ologoro tintina mon mende sokonaga. Kaen romonjonjen.

Aposol Gawonj Meme Unj Toroyanon aposol inaan onono gawonj megj. Jen-asa-asari

Dokta Luuknonj buk qata “Kraistwaa Oligaa Buja” onj sunduya toroqen buk qata “Aposol gawonj meme” ooro. Jiisasnonj gowokouruta mutuya kuma onono Unj Toroyanonj sololoonj onono Kraistwaa buju qaa jen seigiti, Luuknonj iikawaa sunduya asuganonj amambaaajonj moma kokaenj (1.8) ooro, ‘Yonononj ii Jerusalem sitinonj kanainj Judia prowins sokoma Samaria prowinsnonj kema toroqen balonj goraayanonj eu emu leelee kenji sokondaboronj keno.’ Wala Juuda kanageso uutanonj gawonj megj uugia meleema gbiligi Kraistwaa qemburunj kanainj qenj seinj kema kema kantria kantria sokono uumeleenj kanageso yonoo wanjiaga kolooro. Sunduya weengojuti, Luuknonj iyonoo uugia menj kamaamambaaajonj kaparanj koma qaa kota woi kokaenj onj asariro,

1) ‘Kraistwaa alaurutanonj Room mindimindiri gawman ii tuarenjen mende ama onoma laligoju. Yonononj ii menj kamaanj ambutiwaajonj toropere mende anju. Tosianonj kaenj mobuyagati, ii bombonjgaoya eenj waababo.’

2) ‘Juuda yonononj jigo gawonj megj qerewenja kolooro honja asugiwaati-waajonj mamboma laligogiti, Jiisasnonj mono honja ii menj kanj onono.’ Qaa kota ii.

Jiisaswaa Buja qaaya kuunj jen seinj zioz kanainj menj kotiigi toroqen keno uumeleenj yonoo tuungianonj somariiro. Iikawaa so “Aposol gawonj meme,” sundu ii juno qaa bakaya wana karoonj kokaenj koloouju: 1) Jiisasnonj Siwe gomanonj uro gowoko yonononj Jerusalem laligogi Kraistwaa Buja qaayanonj kanainj qemburunj qero. 2) Enj somariinj Palestain balombaa prowins tosianonj keno. 3) Mombo somariinj kantria kantria Batugaranonj Kowe liligonj rama kenjuti, ii sokoma tetegoyanonj siti wana Room kanonj keno.

“Aposol gawonj meme” iikawaa qaa wana ii Unj Toroyaa kania ano gawonj meme. Aposol ano momalaari ejemba yonononj Yambuyambu dologaa (Pentekost) kambananonj Jerusalem qama kooligi Unj Toroyanonj kuusunawo uugianonj kemero. Uugianonj kemenj sololoonj menj kotiinj onono deema kantri liligonj gawonj megj honja kania kania kolooro. Zioz ejemba ano yonoo jotamemeya yonononj Kraistwaa Buja qaa ii kanakanaiyanonj nomaenj jenj laligogiti, Luuknonj iikawaa qaaya ooro ii saanonj buk kokanonj weengonj mobonja. Ejemba uugia meleema mindirinj nanjonj aonj laligogiti, iyonononj Buja qaawaa ku-usunja moma kotogi gomanj so asugiro. Nomaenj asugiroti, Luuknonj iikawaa sunduya onj Unj Toroyaa ku-usunja qendeema nononja.

Buk kokawaa bakaya wana 4 ii kokaenj:

1. Buja qaa nanjonj jewombaaajonj jororigi 1.1-26
  - a) Jiisasnonj jenkooto ama Unj onomambaaajonj jero 1.1-14
  - b) Juudas Iskariotwaa kitia Matias metogogi 1.15-26
2. Jerusalem sitinonj Buja qaa nanjonj jegi 2.1-8.3
3. Judia ano Samaria Buja qaa nanjonj jegi 8.4-12.25
4. Poolnonj misin gawonj menj laligoro 13.1-28.31
  - a) Misin gawonj liligonj megj indinj 1 kolooro 13.1-14.28
  - b) Jerusalem ajoajoroo ama qaa somongogi 15.1-35
  - c) Misin gawonj liligonj megj indinj 2 kolooro 15.36-18.22

d) Misin gawon liligon megi indin 3 kolooro 18.23–21.16

e) Pool Jerusalem, Sisaria ano Room kapuare mirinon raro 21.17–28.31

Jiisasnonj zioz kanairo.

¹*Oo Tiofilus, Luuk niinonj sunduna mutuya ooweti, iikanonj Jiisasnonj gawonj kanainj mej liligonj ejemba kuma onjoma laligoroti, iikawaa sunduya kuuya arengonj ambe iina. ²Jiisasnonj gawonj mej wasiwasi eja aposoluruta meweenjonj kuma onjoma laligonj Unja Toroyaa ku-usunj qaganonj gawonj mewutiwaajonj jenj kotonj onono. Ii onono Anutunonj wano Siwenonj uro. Niinonj sunduna ooweti, ii iikanonj oodaborowe. Kete iikanonja sundu ii toroqenj oomana.

³Jiisasnonj siimbobolo moma komunj koomunonja waama ween 40 namononj toroqenj laligoro. Laligonj kambanj iikanonj aposoluruta indinja mamaga asuginj onjoma Anutu bentotonjaa kania toroqenj jenj asarinj onjoma laligoro. Kaenj laligonj aiwese tani kania kania mej qendeema onono. Yonononj ii iima Jiisasnonj gbilinj laligoji, ii saanonj moma yagogi. Aiwese igiti, iyonononj ii nanjonj jenj dangunu kaanja nanju ano monjonj ii qewagomambaajonj amamaawaa.

⁴*Kambanj monjonj yonowo motoonj laligonj kokaenj jenj kotonj onjoma injjoro, “Ono Jerusalem siti koi uulanjawo mende mesaowu. Manjanonj ‘Kalenj uugianonj ama onjomanja,’ jenj qaaya somongoro injjoweti, ii mono honjawo koloowaa. Onononj mono iikawaajonj mamboma laligowu. ⁵*Wala Jononj ejemba oo toonjonj mulu mej onjoma laligoroto, Anutunonj kambanj mende koriro Unja Toroya uugianonj ama iikanonj mulu mej onjombaa.” Kianj.

Jiisasnonj Siwenonj uro.

⁶Aposol yonononj kambanj monjonj ajoroogi Jiisasnonj batugianonj asugiro kokaenj qisinj mugi, “Ponj, giinonj kambanj kokaamba me naa kambanonj Israel kantriwaa totonj ii mombo kuunj mej kotiiwaga?”

⁷Qisinj mugi kokaenj injjoro, “Amanonj iyanjaa ku-usunj qaganonj gbani ano aua kambanj arengonj anota eji, ii onononj mobutiwaa so qaago. ⁸*Ii qaagoto, Unja Toroyanorj kamaanj uugianonj kemebaati, iinonj mono ku-usunj onono letoma noo kaniana nanjonj jenj laligowu. Ii Jerusalem sitinonj kanainj Judia prowins sokoma Samaria prowinsnonj kema liligonj toroqenj balonj goraayanonj eu emu leelee kenji sokondaboronj kemba.” ⁹*Jiisasnonj qaa ii injjondabororo Anutunonj jaagia qaganonj mej waaro koosunonj kamaanj esuuro eukanonj uro iibombaaajonj uugi uro ayayoogagadeenj kono monjama nanji.

¹⁰Kaenj uro sombinonj eu iigigiinj nanji iikanondeenj eja woi malekugara tualalakota yorononj kosogianonj asuginj nani. ¹¹Nama kokaenj injjori, “Galili eja onjo mono naambaajonj sombinonj eu uungadeenj nanju? Anutunonj Jiisas koi onjoo batugianonjga wama Siwe gomanonj eu uro iijuti, iinonj mono tani kaanjadeenj mombo eleema kamaawaa.” Kianj.

Juudas Iskariotwaa kitia Matias meweenjgogi.

* **1:1:** Luuk 1.14   * **1:4:** Luuk 24.49   * **1:5:** Mat 3.11; Maak 1.8; Luuk 3.16; Jon 1.33   * **1:8:** Mat 28.19; Maak 16.15; Luuk 24.47-48   * **1:9:** Maak 16.19; Luuk 24.50-51

12 Kaen injjori aposol yononon Jerusalem siti kosianon baanja qata Oil gere baanja kanonja eleema kamaan 1 kilomiitawaa so kanj sitinonj kougi*
 13* Jerusalem kouma miri uuta monj qaganonj kanonj rama laligogiti, iikanonj kema ugi. Ugiti, iyonoo qagia ii kokaen: Piito, Jon, Jeims ano Andruu; Filip, Tomas, Bartolomyuu ano Matyuu, Jeims Alfuswaa meria, Saimon Zelot politik ejaga ano Juudas Jeimswaa meria† 14 Eja kuuya yonononj uumotoonj ama etanow kaparanj koma qama koolinj laligogi. Yonoo batugianonj Jiisas kouruta ano nemunja Maria yonononj kaanqadeen laligogi.

15 Qama koolinj laligonj weenj monjonj momalaari ejemba janngogia 120 kawaa so ajoroogi Piitononj batugianonj waama qaa kokaen jero, 16 “Eja alauruna, Jiisas menj somonngogiti, Juudasnonj iyonoojonj kana qendeeno. Unja Toroyanonj Juudaswaa qaa ii waladeen kinj Deiwidwaa uutanonj sane ano jetanonj jero Ondino buk (Buk Song) kanonj oogita eji, iikanonj mono honjowo kolooro. 17 Jiisasnonj Juudas meweenngoro ananaa tuunjonj monj laligoro gawonja mewaatiwaaajonj kuuro wasiwasi eja wanja aposol kolooro.

18* “Juudasnonj nanamemenj bologa ano sewanja mugij menj iikanonj balonj koria monj sewanja mero. Ii menj iikanonj aro aonj wanjonj meleema balononj kuuro tomenja juno kera korojonja data koga ii kuuya ujunjonj kouma kamaaro. 19 Kaen kolooro Jerusalem ejemba kuuya iikawaa bujuya modaboronj balonj iikawaa qata iyanggiaa qaanonj Akeldama qagi. Ii ananaa qaanonj Sa Balonj koria.”

20* Piitononj toroqenj kokaen injjoro, “Ondino (Buk Song) kanonj qaa monj kokaenj oogita eja,

‘Miria mono bembenja koloonj gbamenja namba. Ii monjonj toya mende koloonj laligoro mirigadeen namba,’
 ano qaa monj kokaenj eja,

‘Monjonj saanonj iwaa dundunanonj galenj gawonj menj namba.’

21-22* “Kawaajonj ama nono eja monj meweenngonj kuuninj nonowo jotamemeya koloonj dangunu kaanja nama Jiisasnonj koomunonja waaroti, iikawaa Bunjaya nanjonj jenj laligoro sokombaa. Jononj Jiisas oomulu menj muro Ponjonj kambanj iikanondeen qenjaarononj kema gawonja kanainj menj nonoo balononj liligonj kema kanj laligoro Anutunonj batunananondeen wama uro. Eja kambanj kuuya iikanonj tuunjananonj matoonj laligonj kouninj, mono iyonoononja monj meweenngoninj sokombaa.”

23 Piitononj kaen injjoro ejawaa monjgama eja woi qagara qagi. Monj qata Joosef, qata monj Barsabas ano qata monj Justus. Eja mombaa qata Matias. 24 Qagara qama kokaenj gama koolinj jegi, “Oo Ponj, gii ejemba uunana korebore moma kotojanj. Kawaajonj gii eja koi yoroononja moroga meweenngojanji, ii mono qendeema nonomba. 25 Juudasnonj gbingbaonj ama dogonj kamaanj aposol gawonj mesaonj kilenjaa so tiwilaanj kemeroti, iwaa dundunanonj eja monjonj mono aposol koloonj nama wasiwasi ejawaa gawonj menj laligowaa. Qaa ii onjanonj.”

26 Kaen jenj yoroo unju (kaas, lot) kuugi Matias asugiro. Asugiro aposol 11 yonoo batugianonj dunj monj mugij tuunjanonj toroqero. Kianj.

* **1:12:** Juuda yonononj 1,100 miita ii Sabat kendononj mende uugunj kemakegi. Kawaajonj Kana qaa mende uugunj kagi. * **1:13:** Mat 10.2-4; Maak 3.16-19; Luuk 6.14-16 † **1:13:** Zelot paati yonononj anjgiaa nananj mewombaajonj Room mindimindiri gawmambo toropere ano ugere ama laligogi. * **1:18:** Mat 27.3-8 * **1:20:** Ond 69.25; 109.8 * **1:21-22:** Mat 3.16; Maak 1.9; 16.19; Luuk 3.21; 24.51

2

Uᅇa Toroyanoᅇ kamaaᅇ gowoko uugianoᅇ kemero.

1* Jiiasasnoᅇ komuroti, kambaᅇ iikanoᅇa sonda 7 tegoro weeᅇ 50* iikanoᅇ yambuyambu kambaᅇa kaᅇ kuuro uumeleenᅇ eᅇemba kuuya yoᅇonoᅇ ajoroᅇoᅇ kendoᅇa raga. 2 Ragi Sombinoᅇga iwoi moᅇ obabaᅇ bilisik kaana kamaaro otoᅇ somata asugiro mogi. Raidimbonoᅇ qeᅇkeji, mono iikawaa tani kaana asuginᅇ kamaaᅇ miri ragiti, ii kuuya saa qero. 3 Miri saa qeᅇ iwoi iikanoᅇ deenqeema seiᅇ gere bolaaᅇ kaana waᅇgia qaganooᅇ uro iigi.

4 Kaeeᅇ asugiro Uᅇa Toroyanoᅇ kuuya yoᅇoo uugia saa qero kantri tosia yoᅇonoᅇoᅇ qaa kanainᅇ jegi. Uᅇa Toroyanoᅇ sololoᅇoᅇ qaa saᅇe anotiwaasoo asuganoᅇ jegi.

5 Juuda eᅇemba tosianoᅇ Anutu goda qeᅇ kantri kania kania sombinᅇ baatanooᅇ rama kenjuti, iikanoᅇ deema kema laligoᅇ Jerusalem eleema kagiti, tosia iikaana ii sitinoᅇ laligogi. 6 Kaeeᅇ laligoᅇ otoᅇ somata ii moma eᅇemba tuuᅇ mamaganooᅇ kouma ajoroogi. Ajoroᅇoᅇ naᅇgi momalaari eᅇembanooᅇ qaa morota morota jegiti, ii kuuya moma aᅇo aᅇo moma asariᅇ iikawaajoᅇa aaruᅇ kiko aᅇgi.

7 Kiko ama walingooᅇ kokaeeᅇ jegi, “Mibu! Eja koi qaaya qaaya jejuti, iyoᅇonoᅇ mono kuuya Galili eᅇembaga kolooju me?” 8 Nono kantri morota morota kanooᅇ kolooᅇ kouma laligoᅇiᅇ yoᅇonoᅇ mono nomaeeᅇ ama laligoᅇ somariᅇiᅇ kantrinanaa so qaanana aᅇa aᅇa jegi moᅇoᅇ? 9 Nono Partia eᅇemba, Midia eᅇemba ano Eelam eᅇemba koi nanjoᅇ. Nono tosianoᅇ Mesopotemia laligoᅇiᅇ. Tosianoᅇ Judia laligoᅇu ano tosianoᅇ Kapadosia gomaᅇoᅇ laligogi. Eᅇemba tosianoᅇ Pontuswaajoᅇ, tosianoᅇ Eisia prowinswaajoᅇ kolooᅇoᅇ ano yoᅇonoᅇoᅇ ananaa qaanooᅇ qaa jegi moᅇoᅇ.

10 “Tosianoᅇ Frigia gomaᅇ mesaooᅇ koi kaᅇ laligoᅇu. Tosianoᅇ Pamfilia taooᅇ mesaogi. Tosianoᅇ Iijipt kantrinooᅇ laligogi. Tosianoᅇ Sairini gomaᅇ leegeᅇ Libia kantrinooᅇ laligogi. Tosaᅇaᅇa nono Room sitiga tawatawaga koi kaᅇ laligoᅇoᅇ. 11 Nono tosianoᅇ Juuda eᅇemba kolooᅇ laligoᅇoᅇ ano tosianoᅇ kantri tosianoᅇ kolooᅇ kanageᅇ Juuda eᅇemba kolooᅇiᅇ. Kaana nanjoᅇ ano yoᅇonoᅇoᅇ qaa jegi nono qaanana motomotooᅇ ii saanoᅇ moma kotoᅇoᅇ. Nonooᅇoᅇga tosianoᅇ wato qata Kriit mesaooᅇ kowe kotoᅇ kagi. Tosianoᅇ Arebia qaa jeᅇkeju. Nono kaᅇaᅇanoᅇ laligoᅇjonto, yoᅇonoᅇoᅇ aisoᅇoᅇ Anutunoᅇ aᅇgoleto uuta anoti, iikawaa kania ii ananaa qaanooᅇ aᅇa aᅇa jegi moᅇoᅇ.”

12 Kaeeᅇ jeᅇ kuuya yoᅇonoᅇoᅇ aaruᅇ mogi sooboo kono iyaᅇgia kokaeeᅇ jeᅇ qisiᅇ aogi, “Koi kawaa kania mono nomaeeᅇ?” Kaeeᅇ qisiᅇ aooᅇ qaa moᅇgama tompiiᅇ naᅇgi.

13 Tompiiᅇ naᅇgito, tosianoᅇ mepaqepae ama kokaeeᅇ jegi, “Yoᅇonoᅇoᅇ wain apu naᅇaᅇoᅇ mamaga neᅇ eᅇkaloloᅇ kolooju.” Kaeeᅇ.

Piitonoᅇ Uᅇa Toroyaa kania jeᅇ asariro.

14 Kaeeᅇ jegi Piitonoᅇ aposol 11 yoᅇowo motooᅇoᅇ waama nama kotakota gama eᅇemba tuuᅇ ii kokaeeᅇ inijoro, “Alauruna, Juuda eᅇemba ano eᅇemba kuuya Jerusalem laligoᅇjuti, niinoᅇ iwoi koloojiwaa kania jewe mono geᅇa ama mibu. 15 Ono tosianoᅇ nonooᅇoᅇ kokaeeᅇ jeᅇu, ‘Yoᅇonoᅇoᅇ apu kotiga neᅇi uugianoᅇ eᅇkaloloᅇ kolooᅇa.’ Kaeeᅇ romooᅇgoᅇjuto, nononoᅇoᅇ iikaanaᅇ mende kolooᅇoᅇ. Koi gomaambawaa 9 kilok kolooᅇa. Gomaamba ii apu nene kambaᅇa qaago. 16 Qaagoto, geᅇatootoo eᅇa Joelnoᅇ Buᅇa qaa kokaeeᅇ jeroᅇti, iikanoᅇ mono honawoo kolooᅇa,

* 2:1: Lew 23.15-21; Dut 16.9-11

* 2:1: 50 ii Griik qaanooᅇ Pentekost.

17 *¹⁷“Anutunonj jeja: Pombaa kaka kambanjon toriwaati, niinonj kamban iikanonj Unana Toroya maabe ejemba kuuya yonoo qagianonj ubaa. Uma sololonj kotonj kondoonj onono kokaenj koloowaa:

Onoo meraboraurugianonj gejatootoo qaaya qaaya jenkebuya.

Onoo gbaworo saranurugianonj jaagia meleeno unaya unaya iimakebuya.

Onoo ejemba wana yonononj gaonj kuukuu iimakebuya.

18 Unana Toroya maamanjati, ii eja ano emba noo welenj qen laligowuti, iyonoo qagianonj kaanagadeen uro gejatootoo qaa jenkebuya.

19 Niinonj angoletu sombinonj ambe uugi eu uro iibuya ano namononj aiwese ii kokaenj iibuya:

Iwoi sayawo, gere bolanj uuta ano kaaso kondunawo ii asugiwuya.

20 Ween jaayanonj pangamanj mero koinjonj ososaanj sa kaanja koloowaa.

Kaenj kolooro iikawaa gematanonj Pombaa kamban somatanonj monokanj kuuwaa.

Ween ii akadamu ano qabunayawo.

21 Daenj yonoononjga monjonj Pombaa qata qama kooliwaati, Anutunonj mono ii hamo qenj muro letombaa.’ Joelonj kaenj oorota eja.

22 “Oo Israel ejemba, onjo mono jeja ama qaa koi mobu: Anutunonj Jiisaswaa laaligo kambanjonj sololonj muro laligoronj angoletu, aiwese ano kaiyaka esunmumuyawo ii onoo batugianonj balononj asuganonj asugiro. Onjo ii saanonj moju. Anutunonj iwoi ii koloonj munj iikaanja kanonj Nazaret eja iikawaa kania nanjonj jenj qendeema onoma laligoro.

23 *²³“Anutunonj wala eenjanonj Jiisaswaa qaa waladeen somonjonj moma kotonj kokaenj jerota eja, ‘Hamoqeqe Toyanonj mono eja jotamemeya onoo borogianonj kamaawaa.’

Qaa iikawaa so Anutunonj Jiisas mende anjonj kono onoo borogianonj kamaaro. Kaenj kamaaro onjo komuwaatiwaajonj qagi waba kantri gawman yonononj Mooseswaanonj Kana qaa mende moma kilenjenj kotogi borogianonj Jiisas qelanjinj menj maripoononj qegi komuro. Komuroto, sayanonj mono onoo qagianonj urota eja. ²⁴“Jiisasnonj komuroto, koomuwaa kasa gbadoyanonj kamaaro koomu Toyanonj ii somonjonj kamban koriga galenj koma mumambaajonj amamaaro. Ii Anutuwaanonj mende sokono. Kawaajonj iinonj ii menj gbilinj koomuwaa siimboboloyanongga metogoro waaro. ²⁵*Kinj Deiwidnonj Jiisaswaaajonj kokaenjenj jerota eja,

‘Niinonj taraturu ama tama nuwabotiwaajonj Ponjonj boro dindinanonj laligoja.

Iinonj kamban so kooronanonj nano unajana kaanja iima laligojenj.

26-27 Kaenj laligonj komumanjato, koomuwaa gomanonj kemebe gema mende nuwaa.

Giinonj geenjaa wombo eja soraaya tak-kootoya nii mono metogonj nona qasirinonj enj mende gisaamanja.

Kawaajonj uunanonj korisoro moma buunanonj rendunjenj rii qama laligojenj.

Selenanonj kaanagadeenj gbilinjenj waabaatiwaajonj ama mamboma jejeromonjromonj ama haamo menj ewaa.

28 Giinonj laaligo kotigaa kania qendeema nona moma kotomanja.

* 2:17: Joel 2.28-32 * 2:23: Mat 27.35; Maak 15.24; Luuk 23.33; Jon 19.18 * 2:24: Mat 28.5-6; Maak 16.6; Luuk 24.5 * 2:25: Ond 16.8-11

Niinonj goo jaasewanjanonj pondanj laligowe giinonj uuna korisorononj menj saa qewaa.' Deiwidnonj Jiisaswaajonj kaenj jerota eja.

29 "Oo alauruna, Piito niinonj benj ambonana kinj Deiwidwaa kania ii awasanj kaka qaganonj asuganonj kokaenj jenj asarimanja: Deiwidnonj komuro ronj konjgi qasirianonj kete batunananonj koi eja. 30 *Deiwidnonj gejatootoo ejaga koloonj laligoroti, iinonj kokaenj moro: Anutunonj gbiliuruta yonjoononga monj meweengonj kuuro iyanja kaanja eja pombaa dunj rarayanonj rabaa. Anutunonj qaa ii somonjonj jojopanj qaanonj jenj kotiinj laligoro. 31 Monjonj rabaati, ii waladeenj iima moro. Hamoqeqe Toya Kraist iinonj koomunonja waabaati, Deiwidnonj ii moma kokaenj jero,

'Kraistnonj laligonj komuwaato, koomuwaa gomanonj kemero Anutunonj ii gema mende qero ewaa.

Iwaa sele busuya ii mende mesaoro qamoyanonj qasirinonj mende gisaawaa.'

32 Anutunonj Jiisas menj gbiliro waaro iikaanja kanonj qaa ii honjowo kolooro. Nono kuuya ii jaa konananonj iima nanjonj jenj dangunu kaanja nanjonj.

33 Jiisasnonj waama laligonj Anutunonj wano uma boro dindinanonj raja. Iikanonj rama Manjanonj Uña Toroya wasiwaatiwaajonj jenj somonjgoroti, iinonj (promis) ii moma ii maaro kamaaro honja kete koi asugiro iima moju.

34 *Deiwidnonj Siwenonj mende uro. Iinonj anjo qaa kokaenj jerota eja, 'Anutunonj Siwe gomanj uutanonj neenaa Ponjnaajonj kokaenj jenj kotooro moro:

Giinonj mono kanj boro dindinanonj asamararanj koi kanonj kamaanj rama laligowa.

35 Kaenj rama laligona niinonj kambanj biiwianonj koi kanonj tuarenjenjuruga riinj riitama haamo ama onjomanja.

Haamo ama onjombe yonjonj tama kemenj siimbobolo moma sama kana dogaa kaanja koloowuya.

Kaanja koloogi giinonj saanonj waama yonjoo qagianonj riinj aisoonj laligowa.'

36 "Oo Israel ejemba, onjo Jiisas maripoononj qegi komuroto, Anutunonj Jiisas ii kuuro Ponj ano Hamoqeqe Toya Kraist koloonj nonoma laligoja. Israel tuunj kuuya onjo mono iikawaa kania moma yagowu."

37 Piitononj kaenj jero ejemba tuunjonj moma uugia qosono Piito ano aposol tosaanja ii kokaenj injjogi, "Eja alaurunana, nono mono nonomanjaenjanj aninj sokombaa?"

38 Injjogi Piitononj kokaenj injjoro mogi, "Onjo mono uugia melembu. Motomotoonj uugia meleengitiwaa so nonononj mono Jiisas Kraistwaa qatanonj oo mulu menj onjomboanja. Ii onjoninj Anutunonj singisonjgogia sonjgbama mesaonj Uña Toroyaa kalenja ii bunja qenj onjombaa. 39 Anutunonj Uña ii onjomambaajonj jenj somonjgoroti, qaa ii mono onjonganja ano onjoo gbiliurugia onjoojonj ama jero. Onjoojonj ama tosaanja koriganonj kema laligogi Anutu Ponjanananonj onjoombaati, iinonj soomonjgo qaa (promis) ii mono kuuya onjoojonj ama kaanja gadeenj jenj somonjgorota eja."

40 Piitononj kaenj injjijonj toroqenj qambanjmambanj qaa tosaanja mamaga iikanonj uugia kuunj kokaenj jero, "Ejemba irinj qirinja koi namononj laligojuti, Anutunonj ii hamo qenj onjono letombutiwaajonj moja. Yonjowo siimbobolo mokoloowubotiwaajonj mono uugia meleema ejemba doogoya ii jawo ama onjomesaowu." 41 Piitononj kaenj jero ejemba jaasoonjgoyanonj qaaya moma

* 2:30: Ond 132.11; 2 Sml 7.12-13 * 2:34: Ond 110.1

anjon konji oomulu men onjonji. Ii men onjonji kanagesogianon toroqegi janngogianon ween iikanonadeen 3,000 kawaa so somariiro. Kianj.

Momalaari yonjononj uugia somonjonj aonjaligogi.

⁴² Uugia meleengiti, iyonjononj uumotoonj ama uugia somonjonj aonj kambañ so aima ajoroogi aposol yonjononj Bunja qaa kuma onjonji samonj kowoga ano nembanene motonj neñ qamakooli gawonj menjaligogi. Pondanj laaligo kaanja laligogi.

⁴³ Kaen nama Anutuwaa qatanonj boliwabotiwaajonj jenenjooro ama laligogi. Kaanja laligogi Anutunonj sololoonj onono aposol yonjononj jetamemegia koloonj gawonj megij angoletoi aiwese morota morota asugiro. ⁴⁴ *Anutuwaa laarigiti, iyonjononj kuuya laaligogia motoonj laligonj esuhina (tiwomaleku) iwoigija kuuya mindirinj motoonj menjaligogi.

⁴⁵ Kaen menjaligonj balonj esuhina iwoigija sewanja mewutiwaajonj anjij sewanja onjonji karoti, iibatugianonj mojqoqoronj ama amamaagitiwaa so mendeema anjonj laligogi. ⁴⁶ Kaen mindirinjaligonj suulanj uumotoonj ama kambañ so jiwowonj jigononj ajoroonj laligogi. Bered iimiri so motonj neñ laligogi ano nembanenegia iigbingbaonj qaa korisoro qaganonj rama neñ laligogi. ⁴⁷ Kaiyakagia kaen ama Anutuwaa meweseñ laligogi ejemba kuuya yonjononj iinjosoroonj laligogi. Injosoroonjaligogi tuunngianonj somariiro Ponjonj kambañ so ejemba tosaanja men letoma onono uugia meleema mindimindiri arengianonj toroqegi. Kianj.

3

Piitononj eja meendangoya monj menjaligoro.

¹ Juuda yonjononj mare so 3 kilok qama koolinjeji. Mare monjonj Piitonjon yonjononj qamakooli kambañ iikanonj jiwowonj jigononj uri. ² Uri iikanonj eja monj nemunj goronj uutanonj meendangoya koloonj rama laligoroti, iianjon kanj jiwowonj jigowaa kiropo naguyanonj anjij. Alaurutanonj ween so kanj demberunonj anjonj kiropo nagu qata Nagu Iimasiinjiñawo qagiti, iikanonj anjij raro. Rama ejemba jigo goranonj ugiti, iyonjononj monenj kalenj mubutiwaajonj welema onjoma laligoro.

³ Kaen anjij raro Piitononj ano Jon yonjononj jiwowonj jigononj ubo jeri dodobobo iriima iikañadeen kalembaajonj welema orono. ⁴ Welema orono jaasewanjonj uunj iima Piitononj kokaen ijoro, “Mono noro niriiba.”

⁵ Kaen ijoro jaa suanja irigigiñ iwoi monj borogaranonj nombaotiwaajonj mambono. ⁶ Irigigiñ Piitononj kokaen ijoro, “Noononj silwa me goul monenj mende ejato, noononj iwoi monj eji, iisaanonj gomaña: Gii mono Nazaret eja Jiisa, Hamoqege Toya Kraistwaa qatanonj waama kema!”

⁷ Kaen ijonj boria dindinjonj menj kobibiiro waaro. Waaro kania ano gbako siita mono iikanondeen kotiiro. ⁸ Kotiiro waama lugunj yorowo jiwowonj jigononj uma iikanonj kema kanj torinjaligogi oronj Anutu meweseero.

⁹ Kaen kema kanj Anutu meweseñ muro ejemba tuunj kuuya yonjononj iigi. ¹⁰ Ii iima kokaen jegi, “Eja koi kalenj mubonjiwaajonj jigowaa kiropo Nagu Iimasiinjiñawo wowaa kosianonj rama welema laligoroti, mono i.” Kaen jenj moma munj “Selianonj naa iwoigija kolooja?” jenj aarunj newogia tegoro walinngogi. Kianj.

Piitononj jiwowonj jigononj Bunja qaa jero mogi.

* 2:44: Apo 4.32-35

¹¹ Walingogi jejewelenwelen eja iikanonj suulan Piito Jon yorowo motoon kema karo ejemba tuun korebore yonononj uulanawo kosogianonj kanj jiwowonj jigowaa toton uutanonj uma kinj Solomombaa sombenj saranawononj ajoroon nama iigigiigi.

¹² Kaenj iigigiigi Piitononj injiima kanainj kokaenj injjoro, “Oo Israel alauruna, onjo mono naambaajonj iwoi koi iima aaruju? Naambaajonj noro unj nirigigiiju? Eja koi kanonj qeangonj kana kema kaji, ii noroo esunjonj me Anutuwaawaa Bunja qaa tororo moma otaankejotiwaaajonj ama qaago. Kaenj mende romongowu. ¹³ *Ananaa ambosakonana Aabraham, Aisak ano Jeikob yonoo benj Anutunonj mono Meria Jiisas asamararanj muro jotamemeya uuta kolooro honja asugiro iiju. Onjo Jiisas ii menj balon galenj yonoo borogianonj anji gawana Pailotnonj isamambaa qaaya somonjonj jeroto, onononj Jiisas ii iwaa jaanonj qakooma gema qenj mugj.

¹⁴ *¹⁴ “Onjo eja dindinja ano soraaya ii gema qenj munj borosa meme eja monj isambaatiwaaajonj kaparanj koma qama silama qisigi. ¹⁵ Kaenj qama qisinj iikaanja kanonj laaligowaa Toyanonj komuwaatiwaa qaaya jegi komuro. Komuroto, Anutunonj ii menj gbiliro koomunongga waaro. Norononj ii jaanaranonj iima nangonj jenj iwaa dangunu kaanja nanjo. ¹⁶ Kaenj nama Jiisaswaa qata moma laarinj munj laligojo. Eja koi iima moma mujuti, ii mono qa iikawaa ku-usujanonj menj kotiuro nanja. Jiisasnj sololoonj norono momalaarinanoranj kolooro iikawaa qaganonj nama jenj kotori kana gbakoyanonj qeangoro onjo kuuya ii iiju.

¹⁷ “Oo alauruna, Jiisas komumambaaajonj kaparanj kongiti, onononj ii mono poumapou qaganonj anji, ii mojenj. Onjoanja ano galenjruagianonj kaanjagadeenj iwoi ama mugiti, iikawaa kania mende moma kotonj lanj anji. ¹⁸ Kaenj angito, iikawaa kitia Anutunonj kokaenj ano: Anutunonj qaaya wala eenanonj gejatootoo ejembauruta kuuya sololoonj onono waladeenj kokaenj jenj oogi, ‘Anutuwaawaa Hamoqeqe Toya Kraistnonj mono siimbobolo mobaa.’ Kawaajonj onjo kaenj anji Anutuwaanonj qaa iikanonj mono honjawo kolooro. ¹⁹ Kawaajonj mono uugia meleema Anutuwaanonj eleema kagi singisongogia kotonj songbambaa.

²⁰ “Anutunonj oyanboyanj Toya kolooja. Onjo eenj lanj laligowubotiwaaajonj Anutunonj Jiisas waladeenj meweengoro. Kawaajonj onjo mono uugia meleengi Hamoqeqe Toya Kraist wasiro onoononj karo iwo qokotaagi laaligogianonj gbiliro oyanboyanj kambangia kanj kuuwaa. ²¹ Anutunonj monowaa monoyanonj kanainj qaaya gejatootoo ejembauruta tak-kootoya kuuya ii sololoonj onono waladeenj kokaenj jenj laligogi,

‘Anutunonj Hamoqeqe Toya anjonj koma muro Siwe gomanonj rama laligoro iwoi kuuya mombo arengonj kolonjaniswaati, mono kambanj iikanonjadeenj wasiro Siwe mesaonj kamaawaa.’

Jiisanonj qaa iikawaa so kamaanj nonoononj karo.

²² *Moosesnonj kokaenj injjoro,

‘Ponj Anutunonj Juuda tuun onoo batugianongga gejatootoo eja monj menj gbiliro waama Mooses nii kaanja koloowaa.

Iinonj geregiaga nama qaa injjowaati, mono ii kuuya geja ama menj koma laligowu.

²³ *Monjonj gejatootoo eja iikawaa qaaya mende tenj kombaati, Anutuwaanonj kanageso onononj mono iwaa qaaya jenj tegonj tiwilaan mubu.’

* **3:13:** Eks 3.15 * **3:14:** Mat 27.15-23; Maak 15.6-14; Luuk 23.13-23; Jon 19.12-15 * **3:22:** Dut

18.15, 18 * **3:23:** Dut 18.19

24 Gejatootoo ejemba Samuelwaanona kanainj kouma qaa jegiti, iyonononj mono korebore kaanagadeen gejatootoo qaa kambanj kokaamba honjowo kolooji, ii waladeenj jenj laligogi. 25 *Anutunonj ambosakonjurunana yonjowo soomongoj arenj ama Aabraham kokaenj ijoro,

‘Goo gbiliuruga yonjooononga monjonj koloonj waabaati, Anutu niinonj mono iwaajonj ama namowaa ejemba tuunja tuunja kuuya kotuegonj onjombe oyanjboyanj koloowuya.’

Anutunonj soomongoj qaaya ninisaano gejatootoo ejembanonj ii toroqenj jenj kotiinj laligogiti, ii mono onjoojonj ama anota eja. 26 Anutunonj Meria menj gbiliro waaro kotuegonj onjombaatiwaajonj wasiro wala onjooonj kamaaro. Kawaajonj mono keteda koi uugia meleema anja anja laaligogiaa kana bologa gema qewu. Kaenj ama oyanjboyanj koloowuya.” Kaenj jero.

4

Piito Jon yorononj jigo kaunsol tuunjonj nani.

1 Piito ano Jon yorononj ejemba tuunj ii qaa kaenj injjori jigo gawonj galenj yonjooonj, jigowaa kiroponj galenj wanja ano Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkonj) yonjooonj waama jaagaranonj kougi. 2 Gowokowoiyanonj ejemba tuunj kuma onjoma kokaenj jeri, “Jiisasonj koomunonjga waaro. Kawaa so komugiti, iyonjooonj kaanagadeen gbiliinj waabuya.” Kaenj jeri uugia boliro yoroononj kougi. 3 Kouma uruama gomanj tirotiwaajonj ama kapuare mirinonj orooma jegi, “Gomanj anogoj qaa jakeyanonj oromboonja.”

4 Kaenj jegito, Bunja qaagara mogiti, iyonjooonjga kelemalelanonj uugia meleema Jiisas moma laarigi. Moma laarigiti, iyonjoo jangogianonj somariiro 5,000:baa so koloonj laligogi.

5 Gomanj ano galenjonkonj ejaurugia, Juuda yonjoo jetamemeurugia ano Kana qaawaa boi yonjooonj Jerusalem ajoroogi. 6 Ajoroonj jigo gawonj galenj wanja qata Anas iinonj batugianonj raro. Kaanagadeenj Kaiafas, Jon, Aleksander ano jigo gawonj galenj wanjaa sumanjuruta tosaanja kuuya ii motoonj raji. 7 Ragi Piito Jon uruama jaagianonj oroonjgi nani kokaenj qisinj oronjgi, “Orononj mono nomaenj anjaota? Morowaa qataga qari esujanonj turunj muro letonjaa?”

8 Qisinj oronjgi Unja Toroyanonj Piitowaa uuta saa qero nama kokaenj injjoro, “Kantriwaa galenjonkonj eja ano jotamemeurunana, mobu. 9 Noro eja meendanngoya nomaenj ala ilailaa ama muri kania gbiliinj qeangoro, kete kaenj qisinj noronju. 10 Kawaajonj iikawaa kitia ii saanonj jewe onj ano Israel ejemba kanageso kuuya mobu. Onjooonj Nazaret eja Jiisas, Hamoqeqe Tonana maripoononj qegito, Anutunonj ii menj gbiliro koomunonjga waaro. Jiisaswaa qataa ku-usujanonj mono eja koi meagoro onjoo jaagianonj qeangonj nanja. 11 *Qaa monj ii kokaenj,

‘Miri meme eja yonjooonj kowonjinj tando monj gema qenj mesaogito,

Anutunonj ii komoro aenj tando kombombanja wanja kolooja.’

Aenj tando wanja ii Jiisas. 12 “Jiisas motoonjononj mono hamo qenj nononja. Qa monj qama koolininj ii amamaawuto, Jiisaswaa qatanonj mono sokonja. Anutunonj qa monj Sombimbaa baatanonj mende nononota eja. Qaago! Qa motoonjgo ii qama letoma Siwewaa bunja koloowonja.”

13 Kaenj jendabororo kaitanigara iima kokaenj jegi, “Eja woi koi yorononj momo mirinonj mende uma kilenj qaa kotiga kotiga jenj awasanjkaka nama

* 3:25: Jen 22.18 * 4:11: Ond 118.22

kawali kaanja koloojao.” Kaen jen kiko ama waliŋgoŋ kaniagara moma kotonj jegi, “Oŋanonj! Eja woi yorononj mono Jiisaswo laligoŋ letoni.”¹⁴ Kanagara moma kotonj eja meendangoyanonj qeangonj yorowo nanoti, ii iima qaagara qewagowombaajonj amamaagi.¹⁵ Ti amamaanj jigo kaunsol tuunj onjomesaonj seleenŋenj kemebaotiwaajonj jenj kotogi kemeri anŋiodeen qaa moŋgama gejanonogia amigi.

¹⁶ Gejanonogia amigi, “Nono eja woi koi mono nomaenj ama orombonaga? Yorononj jenj kotori angoletto qaita moŋ asugiroti, ii Jerusalem korebore yonononj modaboroju ano nono ii kaanagadeen qakoombombaajonj amamaajonj.¹⁷ Ti amamaajonto, iikawaa qaaya ejemba batugianonj mombo seinj kembabotiwaajonj mono saanonj kokaenj jenj kotonj oroninj sokombaa, ‘Oro mono Jiisaswaa qatanonj qaa mombo mende jewao.’ Kaen jenj kotakota jenj qetegonj oroninj sologori moŋnoŋ moŋ ii mende mobaa.”

¹⁸ Kaen jenj somonŋonj oronŋgi uri kokaenj jenj kotonj oronŋgi, “Oro mono Jiisaswaa qatanonj qaa moŋ mende toroŋen jenj ejemba kuma onjombao.” Kaen jenj sonŋo kotakota ama oronŋgi.¹⁹ Kaen jenj kotonj oronŋgito, Piito Jon yorononj meleema kokaenj injijori, “Norononj onjoo jenkootogia tenj kombojonj Anutuwaanonj qaa menj kamaanj ani omaya koloowabo. Ii Anutuwaa jaasewanjonj sokonja me qaagoti, ii mono onjonganjo gosinj jenj somonŋowu.²⁰ Kaen me kaen jenj somonŋowuyagato, norononj iwoi iima moriti, ii kolatinj qaa bogoro laligowotiwa so qaago.”

²¹ Kaen injijori mogi ejemba kuuyanonj angoletto asugiroti, iikawaaajonj Anutu mepeseegi. Kaen mepeseegitiwaajonj ama “Kitia nomaenj ama orombonaga?” jenj kana moŋ mende mokolooŋi. Mende mokoloonj galenj meme qaa kotiinj jenj oroma oromesaonj kamaari.²² Angoletto asugiro eja meendangoya qeangoroti, ii gbania 40 uugunj laligoro. Kawaajonj mono Anutu mamaga mepeseen laligogi. Kianj.

Umeleenj yonononj qama koolinj nama kotiiŋi.

²³ Jigo gawonj galenj waja ano jotamemeya yonononj Piito ano Jon galenj meme qaa jenj oroma oromesaonj iyanŋaraa alaurugara yonoononj eleema keni. Kema qaa kuuya jegiti, ii injijori mogi.²⁴ *Ii injijori moma uumotoonj ama uugia menj kululuunj aroŋgia menj waama Anutu kokaenj qama koolinj mugi, “Oo Ponj uuta somata, giinonj Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikanonj eji, ii mokoloonj onjoma Togia koloojanj.²⁵ *Giinonj eenjanonj geŋŋgaa Unj Toroya wasina kamaanj gawonj ejaga Deiwid, nonoo ambonana iwaa buutanonj qaaga ana goo jega menj kokaenj jero,

‘Umeleembaa gadokopa yonononj mono naambaajonj guju mamaga menjkeju?

Kantria kantria yonononj mono nomaembaajonj ama momo omaya omaya romonŋonjkeju?

²⁶ Namowaa kinj ponja ponja yonononj balonŋiaa so waamakeju.

Ponj jawinja jawinja yonononj mindirinj ajoroonjkeju. Kaen qemburunj ero Ponj ano iwaa Hamoqeŋe Toya qetama oromakeju.’

²⁷ *Oŋanonj, qaa iikawaa so siti kokanonj kolooro. Gii Meraga Toroya Jiisas kuuna Hamoqeŋe Tonana koloaja. Iinonj asugiro eja ponj woi Herod ano Pontius Pailot yorononj Room gawman galenj koloonj ananaa Israel isiurunana yonowo mindirinj ajoajoroo ama tuarenjenj ama mugi.²⁸ Gii

* 4:24: Eks 20.11; Neh 9.6; Ond 146.6 * 4:25: Ond 2.1-2 * 4:27: Mat 27.1-2; Maak 15.1; Luuk 23.1, 7-11; Jon 18.28-29

geengo ku-usung'a ano jegaa so iwaajon iwoi koloowaatiwaa qaaya jen waladeen somongon arengona. Yononon iwoi ii ama mugi qaa aren kuuya ii kaen honjowo kolooro.

²⁹ “Oo Pon, nono gii welen qen gonin kete galen meme qaa nononjuti, gii mono ii iima nanjon nonona saanon goo Bunja qaaga kawali kaanja awasankaka nama jen laligowonja. ³⁰ Giinon mono boroga suluna ji ejemba ii Meraga Toroya Jiisaswaa qa ku-usujanon qeangowu ano angoletto aiwese morota morota asuginkebu. Qaa ii onanon.”

³¹ Kaen qama kooligi miri ajoroon ragiti, balon ii memenjalin utugoro Unja Toroyanon korebore uugia saa qero kema kawali kaanja awasankaka nama Anutuwaa Bunja qaa jen laligogi. Kianj.

Uumeleen ejembanon uugia somongon aogi.

³² *Uumeleen tuun somata yononon uuroromongo motoong'o ama laligogi. Iwoi kuuya en ononoti, ii goononga me noononga, iikaen mende jegito, iwoigia kuuya ii metulanngogi motoong'ia kolooro laligogi. ³³ Kaen laligogi Anutuwaa ku-usujanon turun onono kotiigi aposol yononon jeta men dangunu kaanja nama Pon Jiisasnon koomunonga gbilin waaroti, qaa ii nanjon jen laligogi. Kaen laligogi Anutonon kalenmoriaja somata maama onono ejembanon goda qen onongi.

³⁴ Kaanja laligogi iikawaa so batugianon monjon iwoi mombaajon mende memegemean men amamaan laligoro. Korebore nene gawonja gawonja ano miria miria yonoo toya koloogiti, iyononon ii sewanja mewutiwaajon anji. Kaen anji sewanja meg'i monen karo ii men kagi. ³⁵ Men kan aposol yonoo borogianon anji korebore memegemean men amamaagitiwaa so ii batugianon mendeema onoma laligogi.

³⁶ Eja mon qata Joosef, aposol yononon qata Barnabas qagiti, ii ananaa qanon: Uu-nanjonango eja, iinon wato qata Saiprus kanon koloon somariin jigo gawon ejaga (Liwait) laligoro. ³⁷ Iinon kaanagadeen nene gawon balonja sewanja mewutiwaajon ano monen karo sewanja ii men aposol yonoonon kan borogianon ano. Kianj.

5

Ananaias Safaira yoroonon tiliqili

¹ Kaen ama laligogito, eja mon qata Ananaias embia qata Safaira yoronon gawon balongaraa bakaya sewanja mewutiwaajon ani. ² Ani sewanja karo ejanon monen bakaya iyanjaajon anjon koma mesangoro embianon ii modabororo bakaya mon men kan aposol yonoo borogianon ano.

³ Borogianon anoto, Piitonon kokaen ijoro, “Oo Ananaias, gii mono naambaajon Satan mende qetana uuga saa qeja? Iinon uuga saa qero giinon batogon Unja Toroya angomokolon ama muj geengaa balombaa monen bakaya anjon koma mesangojan? ⁴ Gii iikawaa toya koloonati, kaman iikanon ii geengaa bunaga kolooro me? Geengaa balonga sewanja meg'i sewanja karoti, monen ii mono goo bunaga kolooro me qaago? Gii mono naambaajon uuganon qaa somongon iwoi koi anjan? Gii qaa qolonmolongoya jen iikaanja kanon ejemba mende tiligon nononjanto, Anutu iyanja mono tiligon mujan!”

⁵ Kaen ijoro qaa ii moma tama kamaan namonon kemen komuro. Kaen komuro ejemba kuuya iikawaa bujuya moma sombugia mamaga mogi.

* 4:32: Apo 2.44-45

6 Komuro eja gbaworo yononon kouma qamoya men esuun anjon kema ron kongi.

7 Aua karoon tegoro embianon iwoi kolooroti, ii mende moma karo.

8 Karo Piitonon embia Safaira kokaen qisin muro, "Oro gawon meme balongara bakaya sewan mewutiwaajon ani monen karoti, ii iikawaa so me qaago? Ii mono nijona moman!"

Qisin muro kokaen meleeno, "Monen ii onanon iikawaa so karo."

9 Kaen meleeno jen muro, "Oro mono naambaajon uumotoon, ama Pombaa Unja Toroya tiligon mujaota? Moba, loganon komuro ejanon men kema ron konjuti, iyononon mono nagu koi dodowigi otona mojan. Yononon gii kaanagadeen esuun anjon goma kembuya." 10 Kaen jen muro iikanondeen tama Piitowaa batanon kemen komuro. Komuro eja gbaworo yononon kouma qamoya mokoloon men anjon kema loyaa koorononon ron kongi. 11 Ron kongi uumeleen tuun kuuya yononon moma awawaligi bujuya sei ro korebore moma sombugia mamaga mogi. Kian.

Aposol yononon ejemba mamaga men qeangon onjon.

12 Kaen anji Anutuwa ku-usunanon aposol inaan onono gawon men borogia ejemba qagianon anji Anutunon aiwese angolet kania kania mero batugianon mamaga kolooro. Ejemba Jiisas moma laarigiti, kuuya iyononon jiwowon jigowaa toton uutanon uma kin Solomombaa somben sarajawonon ajoroon tuun motoonggo koloon laligogi.

13 Kaen ajoroon laligogi ejemba tosianon keegia moma jirinjin ama mononon iyonoonon mende toroqero. Kaen qaagoto, ejemba tuun yononon goda mamaga qen onoma laligogi. 14 Kaen ajoroon laligogito, kilen ejemba seiseiya yononon tuungia toroqen onoma laligogi. Eja ano emba tuun tuun yononon Jiisas moma laarin uugia meleengi tuungianon somarin sei ro. 15 Aposol yononon gawon kaen megii ejemba seiseyanon qeangogi. Kaen qeangogitiwaajon ama tosianon ji ejemba unuama demberu koma anjon kana goraayanon kaanagadeen dun meagon maki tamboma kanon onooma kokaen jegi, "Piitonon kan nunuuguwaati, unajayanon mono kamban iikanon yonoononga mombaa qaganon uro qeangonaga."

16 Kaanagadeen taon ano goman Jerusalem siti liligon rama kenjuti, iyonoononga ejemba tuun mamaganon horon kagi. Kaen kan ejemba ji injiroti ano omenon qaamuun men* kokojinjin ama onongiti, ii unuama kan kougii. Kougii kuuya yononon qeangogi. Kian.

Gajobanon aposol kapuare mirinonja unuano kamaagi.

17 Kaen ama laligogi jigo gawon galen wananon ano iwaa alauruta Sadusii (jigo gawombaa kaparanonkon) paati nanjon mugiti, kuuya iyononon iringia soono uuduudu anji. 18 Uuduudu ama aposol onoma somonjon gawombaa kapuare mirinon ononon. 19 Ononngito, gomantiin kanon egi Pombaanon gajoba monon kapuare miri naguya naguya horon unuama seleengen kamaan kokaen injoro, 20 "Mobu, onjo mono kema jiwowon jigonon uma ejemba jaagianon nama laaligo gbiliaa kania kuuya asuganon injowu."

21 Kaen injoro goman ano jiwowon jigonon uma nama Bunja qaa kuma ononon. Kaen nama kuma ononon jigo gawon galen wanano alauruta nanjon mugiti, iyononon keuma jigo kaunsol tuun ano Israel jotamemeurgia koma horon ononon motoon ajorooji. Ajoroon nama opotoro tosaan

* 5:16: Qaamuun ii kokaen: Omenon buuta muungoro qaa bogoro laligogi.

apostol unjuambombajaon wasin onjongi kapuare mirinon kenji. ²² Kenjito, ii iikanonj mende mokoloon onjoma eenj eleema sundugia kokaen angji, ²³ “Nono onjanon kapuare mirinon keuma nagu kotakota konji nangi eja waagiawo yonononj nagu so nanji injijonj. Ii injijonto, naguya horonj uma kanonj eja monj mende mokoloojonj.”

²⁴ Kaen sundugia angji jigowaa kiropo galen wana ano jigo gawon galen wana yonononj qaa ii moma uugia sooboo kono jegi, “Oopopoon! Kete kaen koloon kanagenj mombo sipasipa kono mono nomaenj koloowabo?” ²⁵ Kaen jegi monjonj kouma kokaen injijoro, “Mobu, eja kapuare mirinonj onjoongiti, iyonononj mono jiwowonj jigononj nama ejemba Buja qaa kuma onjonju!”

²⁶ Kaen injijoro jigowaa kiropo galen wananonj opotoro unjuano kenji. Kema “Ejembanonj jamo gilin nunuwubo,” jej toroko moma loloonkotagadeen jiwowonj jigononj uma apostol unjuama kagi.

²⁷ Kaen unjuama kanj jigo kaunsol tuun yonoo jaagianonj onjoongji nanji jigo gawon galen wananonj kokaen qisin onono, ²⁸ * “Ono Jiisaswaa qatanonj qaa monj mende kuma onjombu. Nonononj kaen jej songo kotakota ama onjoninto, qaa iikawaa onjanonj mono nomaenj kolooro? Onononj mono kilenj toroqen Jiisaswaa sundu kuma onjongi Jerusalem siti kuuya sokoma wangia menj saa qero laligojonj. Ano eja iikanonj komunj saya maaro onononj kokaen ninijonkeju, ‘Iwaa qaayanonj mono Juuda nonoo qanananonj urota eja.’ ”

²⁹ Kaen qisin ononoto, Piito ano apostol tosianonj kokaen meleengi, “Nonononj ejemba onoo jenkootogia tenj kombombajaonj ama Anutuwaanonj qaa uuguninj mende sokombaa. Qaago! ³⁰ Anutunonj ananaa ambosakonjuronanaa benjiaga kolooja. Ono Jiisas gere batuyanonj mondonj qegi komuroto, Anutunonj ii menj gbiliro waaro. ³¹ Anutunonj ii menj gbilin wama uma iyanjaa boro dindijanonj anota raja. Eukanonj raro Anutunonj singisonjonana mesaonj nonomambajaonj kuuro Ponjana ano Hamoqeqe Tonana kolooja. Iikaanja koloonj Israel kanageso menj letoma nonone uunana meleembombajaonj moja. ³² Nono iwoi ii iima qaa kuuya ii nanjonj jej dangunuya koloonj nanjonj. Unja Toroyanonj kaanagadeen qaa ii nanjonj jenkeja. Anutunonj Unja Toroya ejemba jeta tenj koma munkejuti, mono iyonoo uugianonj ama buja qen ononja.”

³³ Piitononj qaa kaen meleeno jigo kaunsol tuun yonononj mogi uugia soononj kotowageen kaanja kotoro. Kotoro uugia gere jero apostol unjugi komuwutiwaajonj mogi. Kianj.

Gamalielnoj lauruta jen menj loorinj onono.

³⁴ Kaen mogito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) eja monj qata Gamaliel iinonj jigo kaunsol tuun yonoo batugianonj raro. Iinonj Kana qaawaa boi ejaga laligoro ejemba kuuya goda qen mugj jotamemegiaga koloo. Kaan koloonj waama apostol unjuangi seleenjen kemenj boronja monj mambombutiwaajonj jenj kotoro.

³⁵ Kaen jenj kotoro kemegi jotameme lauruta kokaen injijoro, “Israel ejauruna, onjo eja koi nomaenj ama onjombuyaga, iikawaajonj mono awaagadeen toogia moma galen menj aowu. ³⁶ Wala emukanonj eja monj qata Teudas iinonj waama ‘Niinonj somatagiaga koloojen,’ jero kete gbani tosaanja tegoro laligojonj. Teudasnonj kaen jero eja 400:waa so iwo toroqen somonjonj aonj laligogito, monjonj ii qero komuro tosianonj ejauruta wambelaan mugiti, ii kuun onjongi boratigi qemburungianonj nanjonj qaondabororo.

* 5:28: Mat 27.25

³⁷ “Iwaa gematanon Galili eja mon qata Juudas asugiro. Iinon takis mewutiwaaajon ejemba qagia oon arengogiti, (sensus) kamban iikanon asugiro. Asugin ejemba tutugon men loorin onjono karen ambutiwaaajon ala ilailaaurata koloogi. Kaen koloogito, ii kaanagadeen qegi komuro ano alaurata wambelaan mugiti, tosiannon ii kuugi toroko moma boratigi. ³⁸ Kaen kolooro niinon kokaen injiowe mobu: Onjo mono eja koi yonoo selegianon iwoi lan mende ambu. Yononon gawon koi megi qemburun koloogi, ii balon ejemba yonoo momo arengianondeen koloogi een, ii mono soon jangon qaombaa. Kawaajon ii mono onjomesaogi kamaawu. ³⁹ Ii qaombaato, Anutuwaa momo arenjonga koloonagati een, onjonon mono qemburun ii somongowombaaajon amamaawuya. Onjo Anutu iyanq qetama tuarenjen ama muj laligowubo. Onjongan kaniagia kaanja mokoloowubotiwaajon mono toogia moma galengia men aowu.”

⁴⁰ Gamalielnon kaen injiwo gejanono qaaya anolin angon koma otaagi. Ii otaan aposol onjongi kougi opotorowaajon jegi raunakapan men onjongi. Raunakapan men onjongi jigo kaunsol tuun yononon aposol ii Jiisaswaa qatanon qaa mon toroqen jewubotiwaa songo kotakota ama onjoma “Kamaan kumbu,” jegi.

⁴¹ Kaen jegi jigo kaunsol tuun mesaon kenji. Kananon kema kokaen jegi, “Jiisaswaa qataajon ama qabunanana kaen men sojuti, ii Anutunon moja. Iinon nono siimbobolo iikaanja mobombaa so moma niniiro saanon sokonja.” Kaen jen uugianon kawaajon qeangoro aisoogi. ⁴² Aisoon gawon toroqen men ween so jiwowon jigonon ugi ano miria miria kanon kema Bunja qaa kuma onjoma laligogi. Jiisasnon Hamoqeqe Toya Kraist koloogi, yononon iikawaa Oligaa Bunaya jen iikanon ejemba uugia kuun laligogi. Kian.

6

Gawon ilailaa eja (diikon) 7 metogon onjongi.

¹ Gowoko jangogianon somariin uro Juuda ejemba tuun woi koloon laligogi. Tosianon kantri tosiannonga kan Griik qaa jegi ano tosiannon iyangiaa balongianon laligon kouma Arameik ano Hibruu qaa jenkegi. Kaen laligogi kamban iikanon niinonjinon kolooro. Griik qaa jegiti, iyononon kokaen jegi boliro, “Aposol yononon kamban so nene hina mendeema nonomakejuto, Griik qaa jeje emba malo nonoo nene hina bakaya ii bakasasan nonomakeju. Ororon mende mendeengi mende sokonja.”

² Kaen jegitiwaaajon ama aposol 12 yononon gowoko tuun ii koma horon onjongi ajoroogi kokaen injiogi, “Nononon selewaa gawon men nembanene mendeema onjoma Anutuwaa Bunja gawombaaajon kambanana saanon mende sokono uuwaa gawonananon kamaawabo. Ii mende sokonja.

³ Kawaajon alaurunana, mobu! Onjonon mono onjongan batugianonga gawon ilailaa mokolon onjombu. Unq Toroyanon eja uugia saa qero Anutunon momakootoya qaita mon onjono qabunq awaa men nanjuti, mono eja iikaanja 7 meweengon onjombu. Ii meweengon onjongi gawon ii onjonon ii galen koma men laligowuya. ⁴ Yononon kaen laligowuyato, nononano kamban so pondan qama koolin Anutuwaanon Bunja qaa jegenq nama jen sein laligowonq. Gawon iikanon mono pondan nambonq.”

⁵ Kaen injiogi tuun kuuya yononon “Saanon sokonja,” jegi. Kaen jen eja qata Stiwen meweengogi. Stiwen ii Anutu kotakota moma laarin muro Unq Toroyanon uuta saa qero laligoro. Toroqen eja kokaen meweengon onjongi: Filip, Prokorus, Nikanor, Timon, Parmenas ano Nikolas. Nikolas

ii waba kantriwaa siti qata Antiokia kanon koloon kanagen Juuda ejaga koloon uuta Kraistwaanon meleeno. ⁶ Ii mweengon onongi aposol yonoo jaasewanjianon uma kenji borogia wanjianon ama qama koolin kotuegon onongi.

⁷ Anutuwaanon qaa jen seigi toomorianawo kolooro gowoko yonoo jangogianon Jerusalem sitinon somariin seiro. Jigo gawon galen yonoo tuunonga seiseiya yononon kaanagadeen uugia meleema Jiisas moma laarigi. Kian.

Stiiwen qelanjin menj somongogi.

⁸ Anutuwaa kalenmorianan ano ku-usunan kanon gawon ilailaa eja Stiiwembaa uuta saa qero nama aiwese angoletto somasomata ii ejemba batugianon mero asugiro. ⁹ Ii asugiroto, Juuda tosianon waama Stiiwen tuarenjen ama mugi. “Loloon kagiti, iyonoo qamakooli miri tuunj”^{*} yonoo batugianon Juuda tosianon Sairini ano Aleksandria Iijipt siti woi kanon eleema kan nanji. Eja kaanjanon mindirin waama Silisia ano Eisia prowinsnonga kagiti, iyonoo tuunonga Juuda eja tosaanjan unuama motoon Stiiwembo mondon niinonjiinon ama jenonkooli amigi.

¹⁰ Kaen amigito, Unjan Toroyanon Stiiwen sololooro momakooto somataa qaganon qaaya meleema injjoroti, ii Juuda yononon qewagowombaajon amamaan kamaagi. ¹¹ Amamaan kamaan kokomomola menj kema eja tosaanjan mokoloon kuun onoma kan kokaen jegi, “Iinon mepaqepae qaa jen iikanon Mooses ano Anutu qetama orono monin.”

¹² Kaen jenj kema ejemba tuun, iyonoo jotamemeyagia ano Kana qaawaa boi yonoo uunonkeeme qaa jegi uugia gere jero. Gere jero tililuaan kan Stiiwen horon qelanjin menj jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon kenji. ¹³ Kema eja tosaanjan unuanji kouma Stiiwembaa selianon qaa qolonmologoya kuun kokaen nanjon jegi, “Eja koi kanon mono jiwowon jigonana ano Mooseswaanon Kana qaa tuarenjen ama mende mesaonkejato, ii toroqen jenkeja. ¹⁴ Tuarenjen ama kokaen jero monin, ‘Jiisas, Nazaret ejanon mono jiwowon jigo koi kondeeno qeqelalan ewaa ano Mooseson Kana qaa nononota eji, ii utegowaa.’”

¹⁵ Kaen jegi jigo kaunsol tuumbaa ajojoroonon ragiti, ii kuuyanon Stiiwen tororo uugi kaitanianon Siwe gajoba tani kaanja kolooro iima mogi. Kian.

7

Stiiwenon qaa kitia meleema jero mogi.

¹ Stiiwen qaa jakeyanon onongi nano jigo galen wananon kokaen qisin muro, “Qaa ii honjan me qolonmologoyaga?”

Stiiwenon Aabahambaa sunduya jero.

² *Qisin muro kitia kokaen meleeno, “Ejauruna, manj daremuna, niinon kokaen injijowe mobu: Ananaa ambonana Aabahamnon Mesopotemia balonon laligoro asamararanj Toya Anutu iinon asuginj muro Mesopotemia mesaon Haran gomanonj kema laligoro. ³ Anutunonj kokaen ijoro,

* **6:9:** Qamakooli miri tuunj mombaa qata ii kokaen kolooro qagi: Ejemba qabunagiawo yononon tosaanjan sewanjia megij bunagia koloon togiaa welen een qen laligon (sleiw) borogianonga loloon kagiti, iyononon iyanjiaa qamakooli miri tuunjia ama qagia kaen qagi. * **7:2:** Jen 12.1

'Gii geenгаа гомань балонга ano tinitosauruga onjomesaonь балонь монь гendeema гоманьати, mono iikanonь kema laligowa.'

4 *Kaenь ijoro moma Kaldia гомань mesaonь Haran гоманонь kema laligoro. Iikanonь laligoro мананонь komuro Anutunonь wasinь murota onjo kambaнь kokaamba koi laligojuti, mono balonь kokanonь кань канайнь rama laligoro.

5 *Balonь kokanonь rama laligoro Anutunonь balonь kitia boronь монь kana tamboyaa so ii mende buнaнь qeнь muro. Balonь koi kawaa toya mende totoonь kolooroto, Aabrahambaa гbilia mende kolooro Anutunonь kambaнь iikanondeenь iwaa qaa waladeenь kokaenь jeнь somonьgoro,

'Niinonь гомань koi ii gii ano goo gemaganonь gbiliuruga koloowuti, mono iyonoojonь onjombe iikawaa toya koloowuya.'

6 *Kaenь jeнь toroqenь qaa kokaenь jero,

'Goo gbiliuruganonь гомань моньgeнь kema wabaya koloonь laligowuya. Wabaya koloonь laligogi гомань iikawaa toya yonononь somonьgonь onьonьgi togiaa welenь eenь qeнь laligowuya. Kaenь laligogi ama riinь onьonьgi gawonь binawo binawo eenь megi sewanьa mende onьonьgi gbani 400:waa so konajilinь qaganonь laligowuya.

7 Kaenь laligowuyato, niinonь kanagenь balonь ejemba welenьgia qeнь laligowuyati, ii qaanonь ama jeнь tegonь onьomanьa.'

Anutunonь toroqenь kokaenь jero,

'Kaenь kolooro gbiliuruganonь гомань ii mesaonь гомань kokanonь eleema кань waena meнь mepeseenь noma laligowuya.' Kianь.

Aisak, Jeikob ano Joosef yonoo sundugia jero.

8 *"Anutunonь Aabraham kaenь ijonь aiwese kokaenь ambutiwaajonь jero moro, 'Onjo niwo soomonьgo ambutiwaajonь mono noo aiwese asa koma eja selegia kotonь laligowu.' Iikawaa so Aabrahamnonь meria Aisak kolooro weenь 8 tegoro kanonь Anutuwaa aiweseяa meнь selia kotoro. Aisaknonь meria Jeikob mekoloonь aiwese ii kotoro ano Jeikobnonь merauruta mekoloonь onьoma iikawaa so kotonь onьono. Jeikobwaa merauruta 12 yonononь Israel nonoo ambosakonьurunanaga koloogi.

9 *"Ambosakonьurunananonь kogia Joosef ii gema qeнь munь sewanьa mewutiwaajonь anьgi tosanonь sewanьa meнь wama Iijipt kantrinonь kema oonьgi laligoro. Iikanonь laligoroto, Anutunonь iwo laligoro. 10 *Iwo laligoro konajilinь kania kania qaganonь uro moroti, kuuya iikanonьga mono metogonь muro. Metogonь munь kalenьmorianьa muro momakootoya awaa kolooro. Ii kolooro Iijipt kantriwaa faarao kinь iwaa jaanonь keuro iiro sokono eja ponь kuunь muro Iijipt kantri ano faarao kimbaa jinьkaronь miri iwoiya galenь koma onьoma laligoro. 11 *Galenь koma onьono bodi kambaнa кань kuuro Iijipt kuuya ano Keinan gomanь ii sokono. Kawaaajonь ejemba yonononь majakaka somata moma koroweborowe laligogi. Kaenь laligonь ananaa ambourunananonь nembanene mokoloowombaaajonь memeanьgogi.

12 "Kaenь memeanьgogi 'Iijipt гоманонь dumunь kota eja,' kaenь jegi Jeikobnonь moro. Kaenь moma merauruta, ananaa ambourunana ii indinь mutuya wasinь onьono канонь kenьgi. 13 *Kaenь kema laligonь eleema manьgiaononь kagi. Kanagenь indinьa монь mombo kenьgi Joosefnonь kaniaya inьisaano mogi. Mogi faarao kinьnonь kaanьiadeenь tinitosaya inьiima kaniagia moma kotoro.

* 7:4: Jen 11.31; 12.4 * 7:5: Jen 12.7; 13.15; 15.18; 17.8 * 7:6: Jen 15.13-14; Eks 3.12 * 7:8: Jen 17.10-14; 21.2-4; 25.26; 29.31-35.18 * 7:9: Jen 37.11, 28; 39.2, 21 * 7:10: Jen 41.39-41 * 7:11: Jen 42.1-2 * 7:13: Jen 45.1, 16

14 *Moma kotoŕo Joosefnon qa a maŕa Jeikob ano tinitosauruta kuuya ii koma horon onono iwaanon kenŕi. Ejemba kenŕiti, iyonoo janŕogia ii 75 koloŕo.

15 *"Jeikob kaen waŕŕi Iijipt gomanon keno. Kema laligon iikanon komuro. Ambourunananon kaanagadeen komudaborogi. 16 *Komudaborogi qamogia meŕ anŕon Keinan gomanon eleema Sekem gomanon kaŕ ron koma ononŕi. Wala eenanon Aabrahamnon Sekem (Sikem) laligon balon mon eja qata Haamor iwaa gbiliuruta yonoononŕa monenonŕi sewanŕa meroti, mono iikawaa qasirianon jamo kobaa uroroon kanon ama ononŕi." Kian.

Moosesnon Iijipt kantrinon koloon laligon kouro.

17 *Stiiwenon toroŕen kokaen jero, "Anutunon wala eenanon soomonŕo qa a Abraham muroti, ii honawo koloowaatiwaa kambanŕa torin dodowiro. Dodowiroti, iikawaa so Israel yononon Iijipt gomanon koloon sein laligogi tuunŕianon somariin uro. 18 Somariin uro faarao kin monon waama kanain Iijipt galeŕ koma onono. Faarao kin gbilia iinon Joosefwaa kania mende moma laligoro. 19 *Iwaa kania mende moma ananaa kanageso ii anŕomokolon qaganon tiligon ambourunana ama riin onono laligogi. Kaen laligogi kinon Israel yonoo jenkoto kotakota kokaen ano, 'Ono mono meraurugia bubuga ii onoma yamagen kema apunon giligi kemen komuwu.'

20 *"Jenkoto kaen ano kamban iikanonadeen mera mon qata Mooses koloŕo. Anutunon ii iima moro sokono. Mooses koloŕo nemunmanonon ii koin karoombaa so miriganon galeŕ koma laligori. 21 *Koin karoon ii tegoro nemunonon meŕ yamagen kema kondonon apu qaganon ama mesanŕoro. Mesanŕon keno faarao kimbaa boratanon mokolon mero meria koloŕo galeŕ koma muro laligoro. 22 Kaen laligoro Iijipt yonoonon momo ano kaiyaka kuuya ii kuma mugitiwaa so Iijipt yonoonon momakoto eja somata koloŕo. Iinon qaaya ano nanamemenŕa ii esunmumu qaganon jen ama laligoro.

23 *"Mooses gbania 40 tegoro kanon Israel daremunuruta yonoo prowinsnon kema injimabaajon romonŕon qaaya somonŕon keno. 24 Kema Iijipt ejanon Israel eja mon iwo een toontoon anŕowowo ama horon ureen ama muŕ qero iiro. Iima kema Israel eja ii ilaŕ muŕ gematanon kema iron meleema Iijipt eja ii qen qero komuro. 25 Qoro komuro Anutunon Mooseswaanon laarin Israel ejemba faarao kimbaa borononŕa metonon onomabaajon ku-usun muro karo. Yononon Mooses iima kaniaya iikaen saanon moma asariju, iikaen romonŕoroto, yononon ii mende moma asarin een timpin laligogi.

26 "Goman ano mombo yonoonon keno Israel eja woiyanon aori iriuro. Iriima batonon batugaranon luae koloowaatiwaaajon moma kokaen irijoro, 'Eja woi, oro daremunŕa. Oroanŕa motoonon mono naambaajon kaen tiwilaŕ aojao?' 27 Kaen irijoroto, ejanon alia meŕ bolin muroti, iinon mono Mooses geriawo utama muŕ kokaen jen muro, 'Gii nonoonon galenkonon ano jenteego ejaga koloŕan me? Moronon kuun gonota nanjan? 28 Gii woran Iijipt eja qena komuroti, mono kaanadeen nii numabaajon jejan me?'

* 7:14: Jen 45.9-10, 17-18; 46.27 * 7:15: Jen 46.1-7; 49.33 * 7:16: Jen 23.3-16; 33.19; 50.7-13;

Joos 24.32 * 7:17: Eks 1.7-8 * 7:19: Eks 1.10-11, 22 * 7:20: Eks 2.2 * 7:21: Eks 2.3-10

* 7:23: Eks 2.11-15

29 *Kaen qisin muro qaa kawaajon ama Iijipt kantri mesaon olon koma Midian gomanon kema wabaga laligoro. Iikanon laligon emba men merawoita woi mekoloon orono laligogi.” Kian.

Moseson balon qararanjonkonjonon gbani 40 laligoro.

30 *Stiiwenon qaa toroqen kokaen jero, “Kaan laligogi gbani 40 tegoro kanon Moseson balon qararanjonkonjonon laligon baan qata Sainai iikawaa kanianon laligoro Siwe gajoba monon asugiro. Ii gere jeren den batuyanon gere bolan koloon mende jen kotoroti, iikanon asugin muro. 31 Kaen asugin muro tani iikawaajon waliqon kania iima moma kotomambaajon kosianon keno Anutuwaanona qaa mon kokaen kolooro moro, 32 ‘Niinon goo ambosakonuruga yonoo Anutugiaga koloijen. Niinon Aabraham, Aisak, Jeikob yonoo Ponjiaga laligon kouma laligojen.’ Qaa kaen kolooro moma jenen kanain ororo iikaen baagen uun iimambaajon toroko moro.

33 “Toroko moroto, Ponjon kokaen ijoro, ‘Balon riin nanjani, ii balon kowogaga. Kawaajon gii mono kana esuga qetegowa. 34 Noo ejemba tuunuruna Iijipt laligojuti, ii ama riin onongi siisiwaewae qaganon aon oron laligoju. Niinon ii iima koton laligojen. Yononon osongon unuro saama welenjuti, niinon ii modaborojen. Niinon yonoo borogianonga metogon onomambaajon kamaajen. Kawaajon gii mono keteda koi waama kana wasin gombe Iijipt kember!’ Kaen ijoro.”

Moseson Israel unuano gbani 40 kananon laligogi.

35 *Stiiwenon qaa toroqen kokaen jero, “Yononon Mooses qakooma kondama mun kokaen ijogi, ‘Gii galenkonjon ano jenteego ejaga koloajan me? Moronon kuun gonota kaya nanjan?’ Kaen qakooma ijogito, Anutunon Mooses ii wasin muro yonoo eja pongia kolooro. Siwe gajobanon gere jerenon bolan jero kanon asugin murti, iinon mono Anutuwaanon buju qaa ii men kan uuta kuuro mootogo ejagiaga kolooro. 36 *Israel mootogo ejagia koloon ejembauruta ii aiwese angoletu kania kania men Iijipt kantrinonga metogon unuano mesaon Kowe Osoga iikanon kagi. Emu kagi kanon ano balon qararanjonkonjonon kaanjadeen toroqen aiwese angoletu morota morota ii gbani 40:waa uutanon men qendeeno iima laligogi. 37 *Moseson eja pongia laligon Israel kanageso ii kokaen injoro, ‘Anutunon Juuda tuun onoo batugianonga gejatootoo eja mon meweenon kuuro nii kaan koloowaa.’

38 * “Israel yononon balon qararanjonkonjonon kan laligogi eja pongia koloon ananaa ambosakonurunana yonowo laligon kanagesogia galen koma onono. Galen koma onoma baan qata Sainai iikanon uro Siwe gajoba monon qaa ijoro moma iwo laligoro. Kaen laligon Anutunon laaligo kotigaa qaaya suulan ijoro moma laligoroti, iinon qaa ii iikawaa so jero nonoo Bunja kolooro.

39 “Iinon eja pongia laligoroto, ananaa ambosakonurunana yononon qaaya ten koma mubombaaajon mojogia tiro gema qegi. Gema qen utama mun uugia meleeno Iijipt kantrinon mombo eleembombaa siin mogi. 40 *Kaen moma Moseswaa data Aaron ii kokaen ijogi, ‘Moseson eja Ponjana koloon Iijipt kantrinonga metogon nunuano kaniin, iinon

* 7:29: Eks 18.3-4 * 7:30: Eks 3.1-10 * 7:35: Eks 2.14 * 7:36: Eks 7.5; 14.21; Jan 14.33
* 7:37: Dut 18.15, 18 * 7:38: Eks 19.1-20.17; Dut 5.1-33 * 7:40: Eks 32.1

baananon uma tani nomaen kolooji, nono ii mende mojon. Ii mende mojonjwaajon giinon saanon tando lopion mena iikanon jotamemenana koloogi kanagianon toroqen kembonja.'

41* "Kaen ijon iikanondeen goul men kanon lopion monj bulmakao meriaa tani megii. Ii menj siimolonj menj kanj ama munj lombanj oonj iwoi borogianon megiti, iikawaa korisoro ama mepeseegi. 42* Kaen angito, Anutunonj ii iima mojoya tiiro gema unuro Sombimbaa sengelao Toya waegia menj mepeseen onjombutiwaajon onjomesaoro. Gejatootoo eja Aamosonj qaa monj ooro Buju Terenonj eji, mono iikawaa so kokaen angji,

'Oo Israel ejemba, onjo balonj qararanjonkonjanonj kanj gbani 40:waa so laligonj kambanj iikanonj oro siimolonj oonj nandunj tosaanja menj kanj noma laligogi me qaago?

43 Ii qaagoto, onjononj mono benj qata Moolek iwaa opo sel kuunja ii anggogi ano benj qata Refan iwaa sengelao unjaya ii anggonj kanj laligogi. Onjononj unja lopionj ii waegara menj mepeseen orombombaajonj megii bunjagia kolooro.

Kawaajonj ama niinonj mono konjoma onjombe kereurugianonj kanj unjuangji kema laligonj koriganonj Babilon kantriwaa gematanonj uma laligowu.' " Kianj.

Stiiwenonj opo sel jigowaa qaaya jero.

44* "Ambosakonjurunana yonjononj balonj qararanjonkonjanonj kanj laligonj Anutuwaawaa dangunu kuunj opo sel jigo menj anggonj laligogi. Ii menj anggonj Anutunonj jigoya mewutiwaajonj Mooses jenj kotonj munj unja sareya qendeema muro iiroti, mono iikawaa so megii nano. 45* Moosesonj ambosakonjurunana galenj koma onjono yonjononj opo sel jigo ii anggonj laligogi. Kanagenj Joosuanonj waama galenj koma onjono gbiliurugianonj jigo ii bunja qenj anggonj toroqenj kanj laligonj kantri kokanonj kougi. Kantri kokanonj kougi Anutunonj balonj toya tuunja tuunja onjotaaro kenji gomangia anggonj koma megii. Menj rama laligogi kinj Deiwid kolooro.

46* "Iinonj koloonj Anutu jaasewananonj kalenjmorianja mokoloonj kokaen qisijn muro, 'Anutu Jeikobwaa beja, giinonj saanonj jena niinonj jenj kowe nono goojonj jiwowonj jigo wanja mewonja.' 47* Kaen qisijn muroto, Solomononj jenj kotooro Anutuwaajonj jiwowonj jigo megii. 48 Ii megito, Uuta Somata iinonj ejanonj miri borogianonj megiti, iikanonj mende laligoja. Kawaa qaaya gejatootoo eja monjonj kokaen oorota eja,

49* "Ponjonj jeja: Noononj jinjaronj dunj rarana ii Siwenonj ero namo ii kananaa doya kolooro iikanonj riinj rajen.

Onjo mono noojonj miri tania nomaen megii sokonaga? Me miri dakanonj mokoloonj nonjgi iikanonj uma haamo menj laligowenaga?

50 Iwoi kuuya ii mono neeno neenaa boronanonj mokoloonj onjombeti, ii moju.' " Kianj.

Stiiwenonj kaunsol yonjoo uugia kuuro.

51* "Oo qaageqe ejemba, onjoo uagianonj moni duuro gadokopa kolooji. Gejagianonj honjonj mende totoonj tooja! Ii duujiwaajonj Anutuwaanonj qaa qotogonj gejojombanj amakeju. Ambosakonjurugianonj Unja Toroya

* 7:41: Eks 32.2-6 * 7:42: Aam 5.25-27 * 7:44: Eks 25.9, 40 * 7:45: Joos 3.14-17 * 7:46: 2 Sml 7.1-16; 1 Hist 17.1-14 * 7:47: 1 Kinj 6.1-38; 2 Hist 3.1-17 * 7:49: Ais 66.1-2 * 7:51: Ais 63.10

tuarenjen ama muñ laligogi onononj mono yonoo so toroqen kaanjadeen Unja Toroya suulan gema qenkeju! ⁵² Onoo ambosakonjurugianonj gejatootoo ejemba afaana qaago sisiwerowero ama onoma laligogi. Yonoononga morononj kakasililinj mende mokolooro? Yonononj Eja Solananonj asugiwaati-waa gejatootoo qaaya jegi ii unugi komugi. Yonononj komugi Eja Solananonj anjo asugiro onononj ii memelolo menj muñ qegi komuro. ⁵³ Anutunonj gajobauruta wasinj onono Siwenonnga kamaanj Kana qaa ononj Bunagia kolooroto, onononj ii mende tenj koma otaanj laligogi.” Kianj.

Stiiwen jamononj qegi komuro.

⁵⁴ Stiiwenonj qaa kaen jero jigo kaunsol yonononj mogiti, ii uugia soononj kootoya kaanja kotoro. Kotoro uugia gere jero ambari kinj waama nanji. ⁵⁵ Kaen anggito, Unja Toroyanonj Stiiwembaa uuta saa qero jaaya Siwenonj uuro uro Jiisas Anutuwaawaa asamararanj uutanonj eukanonj Anutuwaawaa boro dindinanonj nano iiro. ⁵⁶ Jiisas iima jero, “Mobu! Siwe aantano Siwe gomambaa Eja honananonj mono Anutuwaawaa boro dindinanonj nano iijen.”

⁵⁷ Kaen jero moma qa gigilaagi guju somata waaro gejagia borogianonj gojoma kuuyanonj lugunj kema qelanjinj megii. ⁵⁸ Kaen menj taonj goraayanonj ororaanj kema seleenjenj ama jamononj kanainj gilinj qegi. Kaen qegi tosanonj ii iima nama malekugia qetegonj meloloonj eja gbaworo Soolwaa kosianonj anggi. ⁵⁹ Kaenj ama jamononj gilinj qengadeen nanji Stiiwenonj Anutuwaawaa qama koolinj kokaen jero, “Oo Ponj Jiisas, gii mono kokoosona menj angonj komba!” ⁶⁰ Kaen jenj kemenj siminj kuma qa gigilaanj jero, “Ponj, singgisonngo koi anjuti, iikawaa lombota mono yonoo qagianonj mende amba!” Kaen jenj goronj qenj komuro. Kianj.

8

Soolnonj uumeleenj tuunj sisiwerowero ama onono deenjii.

¹ Stiiwen qegi komuroti, ii Soolnonj kaanagadeenj moro sokono. Kambanj iikanonjadeenj sisiwerowero somata kolooro Jerusalem sitiwaa uumeleenj tuunj kazi ama ononj. Kawaajonj yonononj korebore siti mesaonj deema Judia ano Samaria prowins woi ii sokoma kenjgi aposol yononondeenj kaparanj koma sitinonj laligogi. ² Ejemba Anutu goda qenj waeya menj laligogiti, iyonoononj tosanonj Stiiwen komurotiwaaonj jinjenj qama mamaga saama qamoya menj kema ronj konjgi.

³ *Ronj konjgito, Soolnonj uumeleenj kanageso jaabamagege menj onoma miria miria liligonj uma uumeleenj eja ano emba ororaanj unuama gilinj onono kamaagi jero kapuare mirinonj onononj. Kianj.

Filipnonj Samaria sitinonj Bunja gawonj mero.

⁴ Uumeleenj ejembanonj deema gomanj so kema kanj liligonj laligogiti, iyonononj Oligaa Bunja jenj iikanonj ejemba uugia kuunj laligogi. ⁵ Filipnonj Samaria prowinswaa siti mononj kemenj Hamoqeqe Toya Kraistwaa kania jenj asarinj onono mogi. ⁶ Ii jenj asarinj onoma anggoleto mero letono ejemba tuunj yonononj ii iima qaa jeroti, ii uumotoonj ama geja ama moma angonj konjgi.

⁷ Filipnonj gawonj mero Anutuwaawaa ku-usunanonj omejiilanj mamaga ii ejemba uugianonj onotaaro. Onotaaro qa bobolo qama kouma kenjgi. Gawonj mero ejemba seiseiya bakagia koomuya koloonj meendanjojya

* 8:3: Apo 22.4-5; 26.9-11

laligogiti, ii qeaŋgogi. ⁸ Kaen kolooro Samaria sitinonj korisoro uuta koloon ero. Kianj.

Sele galeŋ eja Saimononj umbuqumbulinj ano.

⁹ Korisoro eroto, Samaria siti kanonj owen jenanj eja monj qata Saimon laligoro. Iinonj gbani tosaanja suuqanqaronj hamoqeqe gawonj menj Samaria ejemba walinonj onono laligogi. Kaen laligogi “Eja uuta koloojen,” jen iyanjaajonj moro uro. ¹⁰ Ejemba uuta ano kamaanqegeta yonononj korebore Saimombaa qaawaajonj geja ama moma kokaen jen laligogi, “Anutuwaa esunja qata ‘Ku-usunj somata,’ qajuti, iikanonj mono eja kawaa uutanonj kemerota eja.” ¹¹ Saimononj suuqanqaronj hamoqeqe gawonj ii kambanj koriga mero ejembanonj walinonj laligogi. Kaen ano walinonj laligotiwaajonj ama iwaanonj qokotaan laligogi.

¹² Kaen laligogito, Filipnonj kanj Anutuwaa bentotononj keubombaa Oligaa Buŋa ano Jiisas Kraist qataa kania ii jenj asarinj onono. Ii jenj asarinj onono ejemba mamaganonj Buŋa qaa moma laarinj uugia meleenji oomulu menj onono. ¹³ Kaen anggi Saimononj kaanqagadeen qaa ii moma laariro oomulu menj mugi Filipwaa kosianonj kanj laligonj otaaro. Kaen kolooro Filipnonj angoletto aiwese somasomata mero asugiro ii iima walinonj laligoro. Kianj.

Unja Toroyanonj Samaria yonjoo uugianonj kemero.

¹⁴ Samaria ejembanonj Anutuwaanonj Buŋa qaa kaenj moma anjalinj angonj kongiti, iikawaa bujuyanonj seinj Jerusalem sitinonj keno aposol yonononj mogi. Yonononj ii moma Piito ano Jon meweenonj wasinj oronji yonononj keni. ¹⁵ Kema keuma yonjoonj ama qama koolinj Unja Toroyanonj uugianonj kemebaatiwaajonj Ponj qisiri. ¹⁶ Kania kokaembaajonj qisinj qama kooliri: Yonononj Ponj Jiisaswaa qatanonj oomulu menj ononjito, Unja Toroyanonj yonjononja mombaa uutanonj mende kemero eenj laligogi. ¹⁷ Kawaajonj qama koolinj borogara wanjanonj ani Unja Toroyanonj uugianonj kemero megi. Kianj.

Saimononj Unja Toroya sewanja memambaajonj jero.

¹⁸ Aposol yorononj borogara ejemba wanjanonj ani Anutunonj iikawaa so Unja Toroya yonjoo uugianonj ano Saimononj ii iima monerj menj kanj kokaenj irijoro, ¹⁹ “Oro mono ku-usunj kaanja ii nii monj noni menj borona daenj yonjo wanjanonj amanati, Unja Toroyanonj mono iyonjo uugianonj kemebaa.”

²⁰ Kaen irijoroto, Piitononj kokaenj jenj muro, “Ae! Yamagen! Giinonj Anutuwaa kalenja ii monenonj sewanja memambaajonj jejanj. Kawaaajonj gii mono monenjgawo gere sianonj kemeba. ²¹ Goo uuganonj Anutuwaa jaanonj mende dinggoja. Kawaaajonj gii Buŋa qaa kokawaa honja monj mende tootonj mewaga. ²² Kilenjanonja mono uuga meleema Ponj qama koolina iinonj uumomogaa singisonjgoya ii mesaonaga. ²³ Goo uuganonj kobooro tomembombombonj kaanja juma saa qenj gonja. Singisonjgonganonj mono kasa kaanja kokosiinj gono osijan.”

²⁴ Piitononj kaen jenj muro owen jenanj eja Saimononj kokaen meleema orono, “Oro mono noonj ama Pombaajonj qama kooliri qaa jejaoti, iikawaa honja monj mende koloon nonaga.”

²⁵ Aposol yorononj Pombaa Buŋa qaa ii siti iikanonj nanjon jen jen asarin onjomesaon keni. Kananonj kema Samaria prowinswaa gomanja gomanja liligonj ejemba uugia Oligaa Buŋa qaanonj kuunj onjoma laligonj Jerusalem sitinonj eleema keni. Kianj.

Filipnonj Afrika eja monj ii Buŋa qaa ijoro.

²⁶ Pombaanon gajoba monnon Filip qaa kokaen ijoro, “Gii mono Jerusalem siti mesaon Saut waagen kamba. Balon qararanonkononon kana isia (walaga) Gaza taonon kemeñkeñjuti, mono iikanon kamba.”

²⁷ Kaen ijoro Filipnon afaanon mesaon keno. Kema Afrika eja monnon gomananon eleema keno kananon mokolooro. Iinon Etiopia kantriwaa kandasi kwiimbaa jawina uuta koloon emba pombaa jinñkaron mirianon monen ano esuhina iwoiya galen koma laligoro. Seliaa iwoiwaajon ama Juuda eja koloomambaajon amamaaroto, kilen Anutuwaa waeya men mepeseemambaajon Jerusalem sitinon karo.

²⁸ Kan gomananon elemambaajon hoos karenon uro hoosnon horogi kananon keno. Iikanon kema gejatootoo eja Aisaiwaa buk kotuma weenjon raro. ²⁹ Kaen kolooro Unja Toroyanon Filip sanje qen mun qaa kokaen ijoro, “Gii mono hoos kare iikawaa koorononon kema meteteren kamba.” ³⁰ Unja Toroyanon kaen ijoro iikanondeen bobogarin kosianon keno. Kema ejanon gejatootoo eja Aisaiwaa buk iikanon Buña qaaya weengoro moro. Moma kokaen qisin muro, “Qaa weenjojanj, ii saanon moma asarijan me qaago?”

³¹ Qisin muro ijoro, “Monnon mende jen asariro neeno ii nomaen moma asariwenaga?” Kaen ijoro hoos karenon uro motoon rari. ³² *Buña Tere weengoroti, ii kokaen,

“Ejanon lama qen kotowombaajon men wanjuti, ii mono iikawaa so oson sororonon ero.

Galenon lama meriaa juya bianñkatinon motoro koorononon goron qen otonja qaa nanji, iwaa so mono mende qama waungoro.

³³ Men kamaan mugi monnon qaa jakeyanon qaayaa kitia mende nanjon jero een lan jen tegogi. Namonon laaligoya kaen wanji komuro.

Gbiliuruta qaa komuro. Kawaajon monnon qa arenja kanagen mende weenjon jewaa.”

³⁴ Jawinon ii weenjon Filip kokaen qisin muro, “Gejatootoo ejanon qaa ii morowaañon jeja? Ii iyanñajon me eja mombaajon jeja? Gii saanon iikawaa kania nijowa.” ³⁵ Kaen qisin muro gejatootoo yonoonon Buju Terenonga kanain Jiisawaa Oligaa Buña ii kaniawo jen asariro moro. ³⁶ Kaen amin moma kananon kema apu kosianon keuri kwiin jawinanon ijoro, “Iiba, apu berenja koi eja. Kawaajon gii saanon oomulu men nomba. Qaa monnon anjon koma gonja me qaago?” ³⁷ (Kaen ijoro Filipnon jero, “Gii qaa gijojeni, ii uuga kuuya Anutuwaanon ama moma laarijanj een, ii saanon amana.” Jero qaa kokaen meleeno, “Jiisas Kraistnon Anutuwaa Meria kolooja, niinon ii moma laarijen.”

³⁸ Kaen meleema jen kotooro hoos kare somongogi angarakun apunon kemeñ Filipnon oomulu men muro. ³⁹ Ii men muro apunonga kouri Pombaa Unja Toroyanon Filip wano uma aliro kwiin jawinanon ii mombo mende iiro. Mende iiroto, toroqen korisoro qaganon goman balonanon Etiopia keno. ⁴⁰ Filipnon alin kema taon qata Asdod kanon asugiro mokoloogi. Iikanonadeen toroqen taonja taonja liligon kanon Oligaa Buña qaanon ejemba uugia kuun kema laligon Sisaria taonon kouro. Kian.

* 8:32: Ais 53.7-8

9

*Ponjon Sool asugin muro uuta meleeno.
Apo 22.6-16; 26.12-18*

¹ Kamban biiwia kanon Soolnon uugere qaganon nama uu selia bolan getano Pombaa gowokouruta unun ureen onoma laligoro. Kaen laligon jigo gawon galej waja iwaanon keno. ² Iwaanon kema kokaen kuun qisiro, “Kana gbilia otaan laligojuti, iyonoononga tosanon koriganon Damaskas sitinon laligoju. Kawaajon niinon saanon endu kema mongama onoma mon mokoloomanati, ii mono somongon wama Jerusalem sitinon kamanja. Damaskas sitinon Juuda nonoo qamakooli miri galej komakejuti, iyononon ii angon koma onombotiwaaajon mono jenteego tere oon nona menj kema qendeema onomanja.” Kaen jero ooro menj keno.

³ Kananon kema kema Damaskas siti dodowimambaajon ano iwoi mon ulanawo kokaen kolooro: Asamararan mon Siwenonga oobili kaanja asugin kamaan liligon muro. ⁴ Liligon muro tama namonon kemej ej otong mon moro qaa kokaen ijoro, “Sool Sool, gii mono naambaajon sisiwerowero qaganon ama nonjan?”

⁵ Kaen ijoro Soolnon qisin jero, “Pon, gii moronon?” Kaen jero meleeno, “Nii Jiisas sisiwerowero qaganon ama nomakejanj, nii mono ii. ⁶ Ii koloojento, saanon waama sitinon kema. Iikanon kema naa iwoiga ambagati, monjon iikawaa bujuya gijowaa.”

⁷ Eja iwo kenjiti, iyononon qaagia bogoro totomin nanji. Yononon qaa otong onanon mogito, eja mon mende iigi. ⁸ Qaa meleeno Soolnon namonon waaroto, jaaya unun iwoi mon mende iima titou kuun nano. Kaen nano borianon menj Damaskas sitinon wama kenji. ⁹ Kenji ween karoon kawaa so titou rama apu me nene mon mende nenj eenj raro. Kianj.

Ananiasnon Sool oomulu menj muro.

¹⁰ Damaskas sitinon Jiisaswaa gowoko mon qata Ananias laligoro. Ponjon koton kondooro jaameleenj unja iiro “Ananias!” qarou. Qata qarou jero, “Oo Pon, nii koi rajen.”

¹¹ Kaen jero Ponjon kokaen ijoro, “Gii mono waama kana qata Kana Dindija jenkejuti, iikanon kema. Iikanon kema Juudaswaa mirinon uma Tarsus eja qata Soolwaaajon qisiwa. Moba, iinon nii qama koolinj noma raja.

¹² Qama koolinj rama uutanon jaameleenj unja mon kokaen iiro: Eja qata Ananiasnon miria uutanon kouma jaaya mombo toowaatiwaaajon boria wananon ambaa.”

¹³ Ponjon qaa kaen ijoro kokaen meleeno, “Oo Pon, ejemba mamaganon eja iikawaa sunduya jedaborogi mobe. Iinon Jerusalem sitinon goonon kanagesouruga soraaya ii mamaga unun ureen onoma laligoro. ¹⁴ Jigo gawon galej waja yononon nemun koma ku-usun mugi Damaskas siti kokanon kaanagadeen gawon iikayadeen memambaajon karo. Ejemba goo qaga qama koolinkejoni, iinon mono nono korebore nonoma somongon nonomambaajon moja.”

¹⁵ Kaen mabeleento, Ponjon kokaen ijoro, “Niinon eja ii meweengon mube qana bosima noo manja qen laligowaa. Kaen laligon gomana gomana liligon noo Bujana jer seiro Israel ano waba kantri ejembanon momakebuya. Qaa jakeya jakeya kanon horogi eja pon mamaga yonoo jaagianon keuma noo Bujana injoro mobuya. Kawaajon mono kilenj kema. ¹⁶ Iinon qana bosima kawaaajon siimbobolo mamaga mobaa. Niinon iikawaa arenja qendeema mumambaajon mojen.”

¹⁷ Kaen ijoro Ananiasnon kema miri iikawaa uutanonj uma borowoita Soolwaa wananonj ama ijoro, “Sool alana, kana somatanonj kana Jiisasnon asugin gonoti, Poj iikanonj mono wasinj nono kajen. Goo jaaganonj mombo tooro Unj Toroyanonj uuga saa qewaatiwaajonj nijoro kajen.” ¹⁸ Kaen ijoro iikanondeenj iwoi sunuyawo tani kanonj jaayanonga tama kamaadabororo jaaya tooro. Jaaya tooro uuro asariro waaro. Waama jero oomulu menj muro. ¹⁹ Oomulu menj muro nene nenj kotiuro. Soolnonj kotiinj gowoko yonoo batugianonj Damaskas sitinonj weenj tosaanja laligoro. Kianj.

Soolnonj Damaskas sitinonj Buja gawonj mero.

²⁰ Laligonj iikanonja waama Juuda yonoo qamakooli miria miria kanonj uma Jiisaswaa kania jenj asarinj ejemba uugia kuunj kokaenj injijoro, “Jiisasnon Anutuwaawaa meria kolooja.”

²¹ Kaen injijoro moma kuuya yonononj aarunj waliingonj jegi, “Jerusalem sitinonj qa ii qama kooligiti, eja koi kanonj ii ununj ureenj onjoma laligoro me qaago? Kaanjadeen koi kanonj karoti, ii mono nono somonjonj nunuama jigoo gawonj galej wanja yonoo borogianonj nonoomambaaajonj karo. Kawaa-jonj mono nomaenj letoma anj Anutuwaawaa qaa iikayadeenj nanjonj jenkeja?”

²² Kaen jegito, Anutunonj Sool esunmumu muro mombo kotiinj laligoro. Kotiinj laligonj Juuda ejemba Damaskas sitinonj laligogiti, iyonoo uugia kuunj kokaenj jenj laligoro, “Jiisasnonj onjonj Anutuwaanonj Hamoqeqe Toya Kraist kolooja.” Qaa ii jenj kotiinj kania qendeema laligoro yonononj kiko qenj qaa ii qewagowombaaajonj amamaanj laligogi.

²³ *Weenj mamaga tegoro Juuda yonononj ajoroonj qaa gawonj menj Sool qegi komuwaatiwaajonj anjonanjanj anji. ²⁴ Anjonanjanj anjito, iikawaa bujuya ii Soolwaa gejianonj kemero moro. Soolnonj Damaskas siti mesaomambaaajonj ano iikanonj qegi komuwaatiwaajonj siti kiropo naguyanonj iwaajonj asaga gomantiinja jaa galej menj laligogi. ²⁵ Kaen menj laligogito, gowokourutanonj gomantiinja monjonj konde (misa) somata menj kasanonj somonjonj Sool kondononj ama siti sopawaa ootanonja anji kemenj keno. Kianj.

Soolnonj Jerusalem tatawaga kema laligoro.

²⁶ Soolnonj kema Jerusalem sitinonj keuma Jiisaswaa gowokouruta yonowo batogonj toroqeroto, kuuya yonononj Sool gowoko koloonj laligoroti, ii mende moma laarigitiwaajonj ama iwaajonj toroko mogi. ²⁷ Toroko mogito, eja qata Barnabas iinonj ala menj munj kalanj koma wama aposol yonononj kema qendeema sunduya kokaenj jenj asarinj onjono, “Sool eja koi kanonj kananonj karo Ponjonj asugin muro iuro qaaya ijoro ano kanagenj Jiisaswaa qata ii Damaskas sitinonj jenj asarinj uugia kotakota kuunj laligoro.”

²⁸ Sunduya kaen jenj asarinj onjono yonowo toroqen Jerusalem siti uutanonj liligonj awasanjkaka nama Pombaa qata asuganonj qama ejemba uukuukuu kotakota ama onjoma laligoro. ²⁹ Ii ama onjoma laligonj Juuda ejemba Griik qaa moma laligogiti, iyonowo aminj moma mondonjgosi qaa melenjqueleenj anoto, yonononj Sool kaparanj koma qegi komuwaatiwaajonj mogi. ³⁰ Ii batogi alaurutanonj Sool mokoloonj wama Sisaria taononj kema nama wasigij yanodeenj toroqen kolokoloo taonja qata Tarsus kanonj keno. Kianj.

Uumeleenj tuunj yonononj luaenonj laligogi.

³¹ Soolnonj uuta meleeno iikawaa gematanonj uumeleenj kanageso kuuya Judia, Galili ano Samaria prowins sokoma laligogiti, iyonononj luae mokoloogi Unj Toroyanonj ii menj kotiinj nanjonj onjono laligogi. Kaenj

* 9:23: 2 Kor 11.32-33

metulanjon Pombaa qaaya uguwombotiwaa keegia moma gawon megii uumeleen kanagesogianon somariin seiro laligori. Kianj.

Piitonon Lida eja monj menj qeangoro.

³² Piitonon gomanja gomanja liligon Jiisaswaanon kanageso soraaya injiima kema laligon kamban monjon taon qata Lida kanon keuro. ³³ Keuma kanon eja monj qata Ainias mokoloo. Bakaya koomuya kolooro dunnondeen en laligoro gbani 8 tegoro. ³⁴ Piitonon ii mokolonj kokaen ijoro, "Ainias, Jiisas Kraistnonj gii menj qeangonj gonja. Kawaajonj mono waama tambomaeeega menj kululuwa." Kaen ijoro iikanondeen waaro. ³⁵ Kaen kolooro Lida ano Saaron ejemba kuuya yonononj ii iima uugia meleema Pombaanonj qokotaagi. Kianj.

Piitonon Jopa kema Tabita menj gbiliro.

³⁶ Jopa taononj gowoko emba monj qata Tabita laligoro. (Qa ii Griik qaanonj Dorkas, ananaa qaanonj nembaro, Injilis qaanonj deer.) Iinonj kamban so gawonj awaa awaa menj kalenj seiseiya mendeema ejemba kamaanjeqeta ilaan onoma laligoro. ³⁷ Piitononj gomanj kanonj laligoro Tabitanonj kamban iikanonj ji koloonj muro komuro. Komuro qamoya songbama menj miri uuta monjonj uma anji.

³⁸ Lida ii Jopa taonj kosianonj raro. Kawaajonj Piitononj Lida laligoroti, gowoko yonononj ii moma eja woi wasinj orongi kema Piito kokaen qisinj muri, "Gii mono uulanawo kana norowo Jopa taononj kembonja." ³⁹ Qisinj muri iikanondeen afaangonj yorowo kenji. Kema keugi qamo miri uutanonj erotiwaanonj wama ugi. Ugi emba malo kuuya Piito liligon saama Dorkasnonj yonowo laligonj opo maleku uunj menj ononoti, ii qendeema mugii. ⁴⁰ Qendeema mugito, Piitononj jero kuuya yonononj kemedaborogi siminj kuma qama kooliro. Qama koolindaboronj qamo jaasewanj qenj kokaen ijoro, "Tabita, mono waaba." Kaen ijoro jaaya uunj Piito iima waama raro.

⁴¹ Raro Piitononj borianonj menj kobibiuro waama nano. Nano uumeleenj alauruta ano emba malo onoono ugi. Ugi koomunongga gbilinj waaroti, emba ii jaasewangianonj ano iigi. ⁴² Iikawaa buju qaa ii Jopa uutanonj miri so keno moma ejemba mamaganonj kanainj Ponj moma laarinj mugii. ⁴³ Piitononj Jopa kanonj somanja tosaanja toroqenj laligonj Saimombaa mirinonj rama ero. Eja ii kana esu mewutiwaajonj bulmakao selia orasinj songbama meagonj laligoro. Kianj.

10

Korniliusnonj Piito qaro karo uuta meleeno.

¹ Taonj qata Sisaria kanonj kawali galenj wabaya monj qata Kornilius laligoro. Iinonj manjaqeqe tuunj bakaya monj qata "Italiwaa manjaqeqe tuunj" qagiti, iikanonj manjaqeqe eja 100 yonoo galengia laligoro. ² Iinonj sumanjuruta kuuya yonowo Anutu goda qenj waeya menj mepeseen laligogi. Kaen laligogi Juuda ejemba wanaya yonoojonj kalenj seiseiya onoma Anutu pororo qama koolinj laligoro. ³ Mare monjonj 3 kilok kawaa so kolooro Ponjonj Kornilius kotonj kondooro jaameleenj unja monj iiro. Unja ii tororo iima iikanonj Anutuwaanonj gajoba monjonj mirianonj uro iiro. Gajoba kanonj uma "Kornilius!" jenj qata qaro.

⁴ Kaen qaro gajoba iigigiinj sombuya moma ijoro, "Somatana, naam-baajonj koi kajanj?" Kaen ijoro meleeno, "Gii qama koolinj laligona qaaga Anutuwaanonj uro moro awaa koloaja. Gii ejemba wanaya kalenja kalenja

mendeema onjomakejani, ii Anutunonj moma anjonj koma goojonj romonjonj wasinj nono kajej. ⁵ Kawaajonj mono keteda koi qele ana Jopa taononj keno eja qata Saimon, qata monj Piito qajuti, iiga wama kawu. ⁶ Iinonj oro selianonj gawonj meme eja qata Saimon iwaa mirinonj kowe goraayanonj laligoja.”

⁷ Siwe gajobanonj Kornilius qaa kaenj ijonj mesaonj keno. Mesaonj keno welenqegeya woi oroono kari. Kari koipuya manjaqege eja monj kosianonj kaparanj koma Anutu motoongara goda qenj laligoriti, ii kaanagadeenj oono karo. ⁸ Kagi gajobawaanonj qaa ii kuuya injjoro wasinj onjono Jopa taononj kenji. Kianj.

Ponjonj Piito kotonj kondooro jaameleenj unja iiro.

⁹ Eja yonjononj kananonj kenji gomanj ano taonj dodowigi weenj biiwia kanonj Piitononj miri uuta monj eu kanonj uma nama qama kooliro. ¹⁰ Nama qama koolinj nenewaa komunj iwoi nemambaajonj moma jero oogi. Oogi kambanj kanonj Pombaa umbeumbenanonj qero rama jaameleenj unja monj kokaenj iiro: ¹¹ Siwenonj aantano iwoi somata monj kamaaro. Iwoi ii opo taanja somataa tani kaanja kolooro. Gajoba yonjononj iwoi iikawaa wanjonja 4 iikanonj menj nanngowuyaga, iikawaa tani kaanja balononj kamaaro. ¹² Iwoi iikawaa uutanonj oro kania kania ragi. Oro tosanonj kana 4:yanonj riinj kemakeju. Tosianonj wosogianonj kondondonjonj kemakeju. Kaanagadeenj koonja koonja kanakeewanj elelaonj kemakejuti, iwoi kaanja kaanja ii opo iikawaa uutanonj motoonj kamaagi. ¹³ Kamaagi iikanonj qa monj koloonj qaa kokaenj ijoro, “Piito, gii mono waama iwoi koi qenj oonj newa.”

¹⁴ Kaenj ijoroto, Piitononj jero, “Oo Ponj, kaenj qaago totoonj! Ii qiz-imizinjawo. Nii kambanj monjonj iwoi anjonjorayawo ii mende newe. Nii iikawaajonj arokuukuu mojenj.”

¹⁵ Kaenj ijoro qa iikanonj mombo koloonj iwaajonj jero, “Anutunonj iwoi jenj konjorotiro eji, giinonj iikawaa qata anjonjorayawo kaenj mende qaba.”

¹⁶ Iwoi kaanja ii mombo asugiro indinja karoonj kolooro. Indinja karoonj kolooro iikanondeenj opo ii mombo horogi Siwenonj uro.

¹⁷ Piitononj jaameleenj unja ii iima iikawaa kaniaajonj kiko qenj momambaajonj moma bimbimjonj raro. Kaenj raro kambanj iikanondeenj Korniliusnonj eja wasinj onjono kanj Saimombaa miri mongama kawaajonj qiqisi ama mokoloonj kouma miri naguyanonj nanji. ¹⁸ Miri naguyanonj nama kokaenj qama qisigi, “Saimon qata monj Piito qajuti, iinonj miri koi kanonj laligoja me qaago?”

¹⁹ Piitononj toroqenj jaameleenj unja iikawaa kaniaajonj moma bimbimjonj raro Unja Toroyanonj kokaenj ijoro, “Moba, eja karoononj kanj gii mongama gonju. ²⁰ Niinonj eja ii wasinj onjombe koi kaju. Kawaajonj mono keteda koi waama kemenj uuwoi ezelobezelo mesaonj yonjowo kema.” ²¹ Kaenj ijoro Piitononj eja iyonjononj kemenj injjoro, “Mobu, onjo eja monganjuti, niinonj ii kolooqenj. Mono naambaajonj kaju?”

²² Injjoro meleenji, “Kawali galenj laligoro Juuda ejemba tuunj kuuya yonjononj goda uuta qenj munkeju. Anutuwaaw gajoba toroya monjononj asuginj munj kokaenj jenj kotoro moro, ‘Gii mono qele ama Piito koma horonj muna miriganonj uma qaa uutanongga jewaati, ii geja ama moba.’” ²³ Kaenj meleenji horonj onjono miri uutanonj ugi kalanj koma onjono ainjononj rama egi. Egi gomanj ano Piitononj waama yonjowo keno. Jopa taonj kanonja ala tosaanja unjuano iwoi motoonj kenji. Kianj.

Piitonon waba ejemba yonowo ajoroogi.

²⁴ Motoon kema soman̄a motoonḡo eñ kema laligon̄ Sisaria taonon̄ keugi. Keugi Korniliusnon̄ yonoojon̄ mamboma laligoro. Kaen̄ laligon̄ tinitosa ano alauruta awaa ii koma horon̄ on̄ono mirianon̄ ajoroon̄ ragi. ²⁵ Keuma Piitonon̄ mirinon̄ umambaajon̄ ano Korniliusnon̄ waama kamaan̄ jolon̄a jen̄ kanianon̄ kemen̄ usugon̄ muro. ²⁶ Usugon̄ muroto, Piitonon̄ borianon̄ menj̄ kobibiuro waaro kokaen̄ ijoro, “Mono waaba, nii kaan̄jadeen̄ balon̄ ejaga koloojen̄.”

²⁷ Kaen̄ ijoro iwo amin̄ moma miri uutanon̄ uri ejemba mamaganon̄ ajoroon̄ ragiti, ii injiuro. ²⁸ Injiima kokaen̄ injiuro mogi, “On̄o Juuda ejemba nonono kanianana moju. Juuda nono ejemba wabaya on̄oo mirinon̄ uma on̄owo ainjolon̄ rarawaa songo ero amamaan̄kejon̄. Ii amamaan̄kejonto, Anutunon̄ qaaya mon̄ qendeema noma kokaen̄ nijoro, ‘Giinon̄ ejemba ii me woi yonoo qagia ii an̄gonjora arokuukuuyawo kaen̄ mende qaba.’ ²⁹ Kawaajon̄ on̄o qele ama koma horon̄ non̄gi niinon̄ mende qotogon̄ kan̄ koujen̄. Kouma kokaen̄ qisijen̄: On̄o mono naambaajon̄ qele ama koma horon̄ non̄gi? Ii saanon̄ jegi moman̄a.”

³⁰ Kaen̄ injiuro moma Korniliusnon̄ meleeno, “Nii mare mon̄non̄ kamban̄ kokaamba 3 kilok kanon̄ mirinanon̄ rama qamakooli gawon̄ menj̄ laligon̄ koube kete soman̄a 4 kolooja. Qamakooli gawon̄ menj̄ laligowe iikanon̄jadeen̄ eja mon̄ selekopaaya asamararan̄awo kanon̄ asugin̄ bananon̄ nano. ³¹ “Bananon̄ nama kokaen̄ nijoro, ‘Kornilius, gii qama koolin̄ laligona qaaga Anutuwaanon̄ uro moro awaa kolooja. Gii kalen̄a kalen̄a ejemba wanaya mendeema on̄omakejan̄i, ii Anutunon̄ moma an̄gon̄ koma goojon̄ romon̄gon̄ wasin̄ nono kajen̄. ³² Kawaajon̄ mono keteda koi qele ana Jopa taonon̄ keno eja qata Saimon, qata mon̄ Piito qajuti, iiga wama kawu. Iinon̄ oro selianon̄ gawon̄ meme eja Saimon iwaa mirinon̄ kowe goraayanon̄ laligoja.’

³³ “Kaen̄ nijorotiwaajon̄ ama niinon̄ iikanondeen̄ qele ambe goonon̄ kagi. Giinon̄ qaana moma kajan̄iwaajon̄ uuna qeangoja. Pon̄non̄ qaa kuuya jewagiwaajon̄ jen̄ koton̄ gonoti, giinon̄ ii saanon̄ jena mobon̄a. Nono kuuya keteda koi iikawaajon̄ ajoroon̄ Anutuwaa jaasewan̄anon̄ koi rajon̄.” Kian̄.

Piitonon̄ Korniliuswaa mirinon̄ Bun̄a qaa jero.

³⁴ *Korniliusnon̄ kaen̄ jero Piitonon̄ kanain̄ kokaen̄ jero, “Ahaa! Anutunon̄ ejemba tosaan̄a mende injiisosoron̄ tosaan̄a mende sureen̄ on̄omakejato, so motoon̄gonon̄ gosin̄ nonomakeja. Iwaa jaanon̄ mon̄non̄ an̄gon̄jorayawo mende kolooja. Niinon̄ ii keteda koi on̄anon̄ moma kotojen̄.

³⁵ “Kaen̄ qaagoto, ejemba tuun̄a tuun̄a kuuya non̄oo batunananon̄ daen̄ yon̄oonon̄ga mon̄non̄ Anutu waeya menj̄ mepeseen̄ kaiyakayanon̄ kana dindin̄a otaaji, iinon̄ mono Anutuwaa jaanon̄ sokon̄ja. ³⁶ Jiisas Kraistnon̄ ejemba kuuya ananaa Pon̄nana koloon̄ luae qen̄ nonomakeji, Anutunon̄ Bun̄a qaaya ii Israel kanageso nonoonon̄ ano karo. Bun̄a iikanon̄ karo nono iikawaa Oligaa Bun̄aya jen̄ asarin̄ laligojon̄. ³⁷ Jonon̄ ejemba uugia kuun̄ kokaen̄ jero, ‘On̄o mono uugia meleengi niinon̄ oomulu menj̄ on̄oman̄a.’ Kaen̄ jero kawaa gematanon̄ qaa ii Galili prowinsnon̄ kanain̄ jegi sein̄ kema Judia prowinsnon̄ keuma kuuya sokono. On̄o ii modaboroju.

³⁸ “Anutunon̄ Un̄a Toroya Nazaret eja Jiisaswaa uutanon̄ maaro kusun̄ bun̄a qen̄ aon̄ goman̄ so liligon̄ laligoroiti, ii iwo nano kema ejemba kian̄komun̄ on̄ono. Kilen̄aa Toyanon̄ ejemba esun̄anon̄ somon̄gon̄ horon̄

* 10:34: Dut 10.17

onono kemegiti, iinonj ii kuuya menj qeangonj onondabororo. ³⁹ Iwoi ii Juuda nonoo gomanonj ano Jerusalem sitinonj ama menj laligoro gere batuyanonj mondonj qegi komuro. Nono ii kuuya iima nanjonj jenj danggunuya koloonj nanjonj. ⁴⁰ Komuñj ero somañj karoonj kolooro Anutunonj menj gbiliro waaro. Waama indinñj mamaga ejemba asuginj onono.

⁴¹ “Iinonj ejemba tuunj kuuya yonoononj mende asugiroto, Anutunonj waladeenj nono meweengonj nonono Jiisasnonj koomu-nongañj waama laligoro, kambanj iikanonj iwo qaa aminj moma nembanene angonj nenj laligoninji, mono nonoononj asugiro nono iikawaa qaaya nanjonj jenj namakejonj.

⁴² Kaenj naninj Jiisasnonj kokaenj jenj kotonj nonono, ‘Anutunonj kuunj nono niinonj ejemba laligojuti ano komugiti, iyonoo jenteego Togiaga koloojen. Kawaajonj onononj mono noo kaniaña ii ejemba tuunj so yonoononj nanjonj jenj asarinj laligowu.’ ⁴³ Ejemba daenj yonononj Jiisas moma laarinj muñj qata qamakejuti, Anutunonj mono qa ii moma yonoo singisonggogia mesaonj songbamakeja. Iwaa kaniaña kaenj eji, ii gejatootoo ejemba kuuya yonononj nanjonj jenj asarinj oogita eja.” Kian

Unj Toroyanonj waba ejemba yonoononj kamaaro.

⁴⁴ Piitononj qaa kaenj jengadeenj nano Unj Toroyanonj ejemba geja ama mogiti, iyonoo uugianonj kemero. ⁴⁵ Anutunonj Unj Toroya kalenñj ii waba ejemba yonoo uugianonj kaanagadeenj maaro kemeroti, ii Piitowaa alaurutanonj iima aarugi. Juuda ejemba selegianonj Anutuwaaw aiwese menj kotogi uugia meleema Jiisas moma laarinj Piito otaanj kanj ragiti, iyonononj mono aaruj kokaembaajonj waliñggogi: ⁴⁶ Yonononj kantri tosaanj yonoo qaagia morota morota kanainj jenj Anutu mepeseegi. Kawaajonj waliñggogi Piitononj kokaenj qisinj onoma jero, ⁴⁷ “Yonononj Unj Toroya ii nonononj aninj kaanñj angonj koma bunñj qen aojuti, ii mojonj. Kawaajonj ii saanonj oomulu menj ononinj sokombaa. Ii aninj morononj qotogonj nononaga?”

⁴⁸ Kaenj jenj jenj kotonj onono Piitowaa alaurutanonj nama Jiisas Kraistwaa gatanonj Kornilius sumanjuruta oomulu menj ononj. Oomulu menj ononj Piito angonj koma mugi toroqen weenj tosaanj yonowo laligoro. Kian.

11

Piitononj Jerusalem kema gawonja sunduya jero.

¹ Waba kantri yonononj kaanagadeenj Anutuwaanonj qaa menj angonj kongiti, iikawaa bujuya ii aposol ano uumeleenj alaurugia Judia prowins sokoma laligonj mogi. ² Kawaajonj Piitononj Jerusalem sitinonj eleema uro Juuda selegianonj Anutuwaaw aiwese menj kotogi uugia meleengiti, iyonononj jejewili (jaaliki) ama jenj mugi. ³ Jenj muñj kokaenj ijogi, “Waba kantri eja Anutuwaaw aiwesewo mende laligojuti, gii mono naambaajonj kema yonowo ainjolonj rama nembanene nena? Ii mende sokonja.” ⁴ Kaenj ijogi kanakanai-yanonñj kanainj iwoi kolooroti, ii korebore areñawo jenj asarinj onoma kokaenj injjoro,

⁵ “Niinonj Jopa sitinonj laligonj qama kooliwe Pombaa umbeumbenjanonj nuro rama jaameleenj unj moñ kokaenj iibe: Siwenonj aantano iwoi somata moñ kamaaro. Iwoi ii opo taanñj somata tani kaanñj kolooro. Gajoba yonononj iwoi iikawaa wanjonñj 4 iikanonj menj nanngowuyaga, iikawaa tani kaanñj noo kosonanondeenj kamaanñj ero. ⁶ Kamaanñj ero iwoi iikawaa uutanonj tororo iibe oro kaniañj kaniañj ragi. Oro tosaanñj ii namononj kana 4:yanonj riinj kemakeju. Tosaanñj kawalia geregiawo koloou. Tosianonj wosogianonj kondondongonj kemakeju. Kaanagadeenj koonj kaniañj kaniañj kanakeewanñj elealonj kemakejuti, iwoi iikaanñj ii opo iikawaa uutanonj

motoon kamaagi injiibe. ⁷ Injiibe qa mon kaanagadeen koloon kokaen nijoro mobe, 'Piito, mono waama iwoi koi qen oon newa.'

⁸ "Kaen mobeto, niinon kokaen jewe, 'Oo Pon, nii iikawaajon arokuukuu mojen. Iwoi qizimizin anjonjorayawo kaanja ii kambaen mongen noo buunanona mende oosiro. Kawaajon ii mono mende totoon nemaña.' ⁹ Kaen jewe qa iikanon mombo Siwenonga koloon kokaen nijoro, 'Anutunon iwoi jen konjoratiro eji, giinon iikawaa qata anjonjorayawo kaen mende qaba.'

¹⁰ Iwoi kaanja ii indinã karoon kolooro. Kaen kolooro iwoi kuuya ii mombo horogi Siwenon eleema uro. ¹¹ Uma ayayooga kono kambaen iikanonadeen Korniliusnon Sisaria taononga eja karoon wasin onono noonon kagiti, iyononon miri raninji, iikawaa naguyanon nanji.

¹² "Naguyanon nanji Unã Toroyanon kokaen jen koton nono mobe, 'Gii mono uuwoi ezelobezelo yakarin yonowo kamba.' Qaa ii mobe uumeleen alauruna 6 yononon kaanagadeen Jopa mesaon niwo Sisaria taonon kenin. Sisaria keuma kawali galeñ iikawaa mirinon unin. ¹³ Unin qaa sundu kokaen menj nonono, 'Gajoba mononon noo mirinon asugiro iibe nama kokaen nijoro: Gii mono Jopa gomanon qele ama eja qata Salmon, qata mon Piito ii wama kawu. ¹⁴ Iinon kan Buña qaa jero gii ano sumanjuruganon ii moma laarin uugia meleenji kuuya hamo qen onono letombu.'

¹⁵ "Sundu ii menj nonono niinon kanain Buña qaa jewe. Ii jewe mogi Unã Toroyanon kanakanaiyanon nonoo uunananon kemeroti, mono iikawaa so geja ama mogi iyonoo uugianon kaanagadeen kemero. ¹⁶ *Iinon kemero iibe iikanondeen Pombaa qaa mon noo momonon kouro romongowe. Qaa ii kokaen, 'Jonon oo toonon mulu menj ononoto, niinon Unã Toroya uugianon ama iikanon mulu menj onomaña.' ¹⁷ Nononon Pon Jiisas Kraist moma laarin munin Anutunon kalenã nononoti, ano yononon moma laarigi Anutunon kalenã iigadeen yonoo uugianon kaanagadeen ano. Kawaajon ama nii kaananon mono nomaen Anutu ku-usun Toya batogon qetama mubenaga? Iinon kaen ama ononota niinon anjon koma mumambaajon amamaawe."

¹⁸ Piitonon sunduya kaen jero moma uugia olomooro bonjon kolooro Anutu mepeseen kokaen jegi, "Onanon, nono uunana meleema laaligo kotigaa bunaya kolojon mojonoto, Anutunon kana motoonggo ii waba kantri ejemba yonoojon kaanagadeen ama ononota eja. Ii mono keteda koi asarin moma kotojon." Kianj.

Waba kantrinon uumeleen tuun mutuya kolooro.

¹⁹ *Stiween qegi komurotiwaaajon ama kakasilin kolooro uumeleen ejembanon deema liligon kema kagi. Kema kagi tosanon kowe goraayanon Fonisia gomanon kenji. Tosianon kowe koton wato qata Saiprus kanon kenji. Tosianon Siria prowinswaa sitia qata Antiokia kenji. Kaen deema kenjito, ejemba batugianon Jiisaswaa Buña qaa ii Juuda ejembagadeen injijogi mogi. Waba kantri ii mende injijogi. ²⁰ Mende injijogito, Saiprus ano Sairini eja tosanon yonoo batugianon laligogi. Yononon waba balonon somarin Antiokia sitinon kouma balon toya yonowo Griik qaanon amin moma Pon Jiisaswaa Oligaa Buña ii kaen Juuda qaago yonoojon kaanagadeen jen asarin ononggi. ²¹ Ii jen asarin ononggi Pononon yonowo laligoro ku-usunanon ejemba uugia kuun onono mamaga yononon Pon Jiisas moma laarin uugia meleema iwaanon qokotaagi tuungia somarin gimata kolooro.

* 11:16: Apo 1.5 * 11:19: Apo 8.14

²² Kaen kolooro iikawaa bujuyanon kema Jerusalem kanageso yonoo gejagianon kemero mogi. Ii moma Barnabas wasigi Antiokia sitinon keno. ²³ Kema keuma Anutunon kalenmoriaña ejemba onono qeangogiti, ii jaayanon iima moro uro aisoon qambanmambanja kokaen jero, “Ono mono korebore uugia men kululuun kotiin Pombo qokotaan nambu.” ²⁴ Barnabasnon eja awaa kolooro Unja Toroyanon uuta saa qero uuwoi yakarin gema qer uuta kuuya kanon Jiisas moma laarin mun laligoro. Kawaajon ejemba mamaganon uugia meleema Pombaa tuunon toroqegi somariiro.

²⁵ Barnabasnon Antiokia mesaon Sool mongamambaajon Tarsus taanon keno. ²⁶ Kema mokolon wano Antiokia sitinon kari. Kan iikanon mo-tongara gbani motoongo kuuya laligon zioz gawon men uugia meleengiti, ii tuunja tuunja kuma ononi ejemba mamaganon momo men uu wombo-gianon anji. Antiokia ejembanon mutuya kanain gowoko qagia Kraistwaa ejemba (kristen, Kraistwaa bunja) qama laligogi. Kian.

Waba kantriwaa uumeleen yononon Juuda nanjon ononji.

²⁷ Kamban kanon gejatootoo ejemba tosianon Jerusalem mesaon Antiokia sitinon kamaan kougi. ²⁸ *Yonoononga mon qata Agabus ii waama Unja Toroyanon sololoo buju qaa kokaen injoro, “Bodi somatanon koloon gomaña gomaña sokoma ewaa.” Kaen jero iikawaa so Siisakin qata Kloodius iwaa galenkonkon kambananon kolooro. ²⁹ Ii kolooro gowoko yononon mindirin uumeleen alaurugia Judia prowinsnon laligogiti, ii nanjon onoma kulukululuun nanduj somata anji kambaatiwaa qaa somonogogi. ³⁰ Qaa ii somonogogi ano iikawaa so onanon anji. Yononon monen ano iwoi men kululuun Barnabas Sool yoroo borogaranon ama wasin oronji Jerusalem kema uumeleen kanageso yonoo jotamemeurugia injiima ononi. Kian.

12

Herodnon Jeims qen Piito kapuare mirinon ano.

¹ Kamban iikanon kin Herodnon* uumeleen kanageso sisiwerowero men onomambaajon moma jero uumeleen ejemba tosaanja onoma somonjon ononji. ² Kinjon jen kotooro Jombaa data Jeims ii manjawaa soo somatanon kianji.

³ Kaen jen kotooro qegi komuro Juuda ejemba tosianon ii mogi awaa kolooro iiro. Ii iima kawaajon toroqen jero Piito kaanagadeen men somonogogi. Iwoi ii bered yiistya qaawaa kendon kambananon jero kolooro.

⁴ *Kawaajon kinjon kokaen jero, “Niinon kiankomu kendon† tegoro Juuda yonoo qaa jakeyanon oomaña.” Kaen jen jen kotono kapuare mirinon ononji. Ononji manjaqeqe eja 16 yononon batugianon tuun 4 koma kamban utekute angita eja 4:yanon asaga gomantiina suulan nama galen men mun laligogi. ⁵ Piito kaen galen men mun laligogi kapuare mirinon eroto, uumeleen kanageso yononon suulan iwaajon ama Anutu kaparan koma qama koolin laligogi. Kian.

Siwe gajobanon Piito isama wama kamaaro.

* **11:28:** Apo 21.10 * **12:1:** Kin Herod Agripa I (mutuya) iinon gbani 37-44 kanon Palestain kuuya galen koma onoma laligoro. * **12:4:** Eks 12.1-27 † **12:4:** Kiankomu kendon ii Inggris qanon Passover. Ananaa qanon qata mon ii goukonkon kendon. Israel ejemba yononon Iijipt laligon nagugia sanon morigi Anutu waa gajobanon injiima koboon unjuugun mutu meragia mende unuro komugi.

⁶ Qama koolinj laligogi kiankomu (Passover) kendonj tegoro goman-tiinja kanonj manjaqeqe eja woiyanonj Piito gbado (tape) woinonj kotakota somonjori batugaranonj gaonj ero ano eja waagiawo tosianonj nagu gematanonj nama kapuare miri galej megj. Kinj Herodnonj gomanj ano Piito wama qaa jakeyanonj oomambaajonj romonjorj arenj ano gaonj egj. ⁷ Gaonj egito, Pombaa gajoba monjnonj uulanjowo asuginj Piitowaa kooronjanonj nano kasa miriwaa uuta asaridabororo Piitowaa maronjanonj qenj ijoro, “Mono uulanjowo waaba.” Kaenj ijoro gbado (tape) woiyanonj iikanondeenj Piitowaa borianonjga eenj suni. ⁸ Suni gajobanonj ijoro, “Mono opoga somonjorj kana esuga moubaa.” Ijoro moma iikaenj ano. Ii ano toroqenj ijoro moro, “Mono malekuga mouma nii notaanj kawa.”

⁹ Kaenj ijoro moma miri uuta mesaonj otaaro. Ii otaanj kenoto, gajobanonj iwoi anoti, ii onjanonj kolooro me qaagoti, Piitononj iikawaajonj moro sisau kolooro. Iinonj gaonj enj gaonj iiroti, iikawaa tanitani moro kolooro. ¹⁰ Miri uuta mesaonj nagu mutuyanonj galej menj naniti, ii uruugunj nagu monjnonj keuma uruugunj kotonj kema kapuare miri seliaa aenj kiropoyanonj keuri. Keuri nagu somata kotakota iikanonj mono anjodeenj eenj tano seleejgenj siti kana qaa ootanonj kemeri. Kemej kana somata striit monj toroqenj keni gajobanonj uulanjowo Piito mesaonj aliro.

¹¹ Aliro Piitowaa uuta tooro kokaenj jero, “Oo Ponjonj mono gajobaya wasiro kanj Herodwaa borononga metogonj nonja, ii mojenj. Juuda ejembanonj noo selenanonj iwoi koloowaatiwaaajonj mambonjuti, iinonj mono iwoi kuuya iikanonja noo wajna somonjgoja. Niinonj keteda koi ii onjanonj moma kotojenj.”

¹² Kaenj moma kotoro asariro Jombaa nemunja Mariawaa mirinonj baagenj kenoo. Jon iikawaa qata monj Maak qagi. Miri iikanonj ejemba mamaganonj ajoroonj Anutu qama koolinj laligogi. ¹³ Kaenj laligogi Piitononj kanj toomaanonj nama nagunonj qero. Nagunonj qero welenjqeqe emba qata Roda iinonj kanj “Gi i morononj?” jenj qisiro. ¹⁴ Qisinj nama Piitowaa aroya moma kotonj “Ii-ia kajan!” jenj aisoonj lugunj nagu mende horonj uulanjowo miri uutanonj uma injjoro, “Piitononj kanj nagunonj nanja.” ¹⁵ Injijoro moma iwaajonj “Uuga sooro jejan,” jegi. Jegito, iinonj waj qenj “Qaa onja jejen!” injjoro. Kaenj injjoro jegi, “Ii mono Piitowaa gajobayanonj nanja.”

¹⁶ Kaenj aminj mogito, Piitononj nagu qenggadeenj nano horonj iima aarugi. ¹⁷ Aarugi borianonj sare ama olonj ambutiwaaajonj jero. Jenj Ponjonj kapuare mirinonjga wama seleejgenj kamaaroti, sundu ii injjoro, “Onjo buju koi mono bisop Jeims ano uumeleenj alaurunana tosaanja ii injjogi mobu.” Kaenj injjonj onjomesaonj gomanj monjgenj kenoo. Kianj.

Piitononj kapuare miri mesaoro kinj Herodwaa irinja soono.

¹⁸ Gomanj ano manjaqeqe eja yonjononj Piito monggama “Daenj ilinjolonj koma alinj kenja?” jenj kawaajonj konjilinj ano majakaka somata mogi.[‡] ¹⁹ Herodnonj kaanqagadeenj Piito mokoloowutiwaaajonj jero monggama bimbijonj mende mokoloogi eja waagiawo Piitowaa galej megiti, ii qaa jakeyanonj onjooma mamaga qisinj onjoma jenj tegonj unjama unjugi komuwutiwaaajonj jenj kotonj onjono. Kawaa gematanonj Judia prowins mesaonj Sisaria taononj kemej kanonj laligoro. Kianj.

Anutunonj kinj Herod ironja muro komuro.

[‡] 12:18: Room gawman gawombaa arenja kokaenj: Kapuare ejanonj olonj konagati eenj, eja waagiawo ii mono unjugi komunjkegi. Kawaajonj konjilinj ama majakaka somata mogi.

²⁰ Fonisia prowinswaa taon qagara Taia ano Saidon yononon nene gawongia mewombaaon amamaan kin Herodwaa kantri yonoononga nene iwoigia sewanja men laligogi. Kaanja laligogi Herodwaa irinja soono Taia Saidon kere ama onoma nembanene onombutiwaa songo ano. Kawaajon yononon kululuun jotamemeurugia wasin onongi tuun men kin Herod iibombaaon kenji. Kenji jawina qata Blastus jinkaron miriaa galenanon ii wala injiuro. Injiuro ijogi, “Nono qaa jen solananinin luae koloowaatiwaa qisiwombaaon kajo.” Kaen ijon jen men loorin mugi injjoro, “Saanon qaagia kotingon gemagianon nama.”

²¹ Kaen injjoro kinon qaa meleema onomabaaon kamban men onono kanon ajorooi iyanjaa selia menjerengon kin eja pon malekuya mouma jinkaron dun rarayanon rama korisoro qaa injjoro. ²² Injoro ejemba tuun yononon moma kokaen jen qagi, “Qaa ii Anutuwaanon qaaga. Ii balon ejawaa qaaya qaago.” ²³ Kaen qagito, kinon kaen ama Anutuwaa gabunaya qakooma mende mepeseen iyanjaon moro uro. Kawaajon Pombaanon Siwe gajoba monon iikanondeen qero doonon kin kin kema kiro komuro. ²⁴ Kaen kolooroto, Anutuwaanon Bunja qaa ii jen laligogi toomorianaawo koloon seiro.

²⁵ Antiokia siti yononon Barnabas ano Sool nanjonanngo misin gawon mon§ orongiti, iyoronon ii Jerusalem laligon metogori. Ii metegon Jon qata mon Maak qagiti, ii wama mooton Jerusalem mesaon Antiokia sitinon eleema kagi. Kianj.

13

Barnabas Sool yoronon misin gawon kanain men keni.

¹ Antiokia sitinon tosianon uugia meleema uumeleen kanageso koloogi jotamemegia kokaananon gejatootoo qaa jen kuma onoma laligogi: Qagia Barnabas ano Simeon qata mon Injana (Griik gaanon Naija) ano Lusius (Sairini gomabaaon), Manain (ii pon gawana Herod* iwo mooton laligon somariiri) ano Sool. ² Uumeleen kanageso yononon Pombaa waeya men mepeseen nene singi laligogi iikanon Unja Toroyanon kokaen injjoro, “Niinon Barnabas ano Sool gawon qaita mon mewaotiwaajon meweengon oroombe. Kawaajon ononon mono ii jen tegon wasin onongi kembao.”

³ Kaen injjoro qama kooliwombaaon nene singi laligon borogia wanjaranon anji Pombaa ku-usujanon turun orono wasin onongi keni. Kianj.

Saiprus watonon kema gawon meg.

⁴ Unja Toroyanon kaen wasin orono goman qata Selusia kanon keneri. Kanon kemen wanjonon uri opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kema wato Saiprus kawaa ween koukoutanon keugi. ⁵ Keugi siti qata Salamis kanon kema Juuda ejemba yonoo qamakooli miria miria kanon uma Anutuwaa Bunja qaa jen uu kuun ononi. Eja qata Jon ii kaanagadeen wani yorowo kema kan ala ilailaagaraga laligoro. ⁶ Kaen laligon wato kuuya liligon koton leegen ween kemekemetanon Pafos sitinon keugi. Kanon keuma Juuda eja qata Barjiisas mokoloogi. Iinon owen jenaj ejaga koloon gejatootoo eja takapolakaya laligoro.

§ **12:25:** Antiokia yonoonon nanjonanngo monen ii men kema Jerusalem uumeleen kanagesowaa jotamemeurugia yonoo borogianon ani. Kawaajon qata nanjonanngo misin gawon mon jejon. Apo 11.30 * **13:1:** Herod Antipas iinon gbani 4 B. C. – 39 A. D. kanon Galili ano Perea prowins woi ii galen koma onoma laligoro.

⁷ Owerj eja ii wato kawaa kiapya qata Sergius Pool iwaa mirinonj rama laligoro. Kiap iikanonj momakooto ejaga laligoro. Kaana laligonj Anutuwaanonj Buja qaa momambaa siina enj muro Barnabas Sool koma horonj orono iwaanonj kari. ⁸ Karito, Elimas, (owenj memewaaajonj qata Griik qaanonj kaenj jenkegiti,) iinonj kiapnonj Anutu moma laarinj mubaboti-waaajonj tuarenjenj ama oroma kiap uuta qaanonj enjalolonj memambaaajonj angobato mero. ⁹ Angobato mero Sool, qata monj Pool qagiti, Unj Toroyanonj iwaa uuta saa qero Elimas tororo iima kotoro.

¹⁰ Iima kotonj kokaenj jenj muro, “Yei! Umbuqumbulinj eja, gii mono Kilenaa Toyaa mera koloojanj. Satanonj uuga osonkakale ambembo menj gono selenonj kuukuu kania kania ama laligonkejanj. Qaa dindina kuuyaa kereya koloonj Pombaanonj kana dindina meerangona dogonkeji, ii mono mesaowaga me? ¹¹ Kawaaajonj moba! Pononj mono boria qaganonj ano esujanonj turunj gono jaaga gooro weenj asasaga iimambaaajonj amamaawaga. Iinonj kambanj merotiwaa so mono jinjaunj qenj laligowa.” Jenj muro iikanondeen pangamanonj qaganonj kamaanj tururo umunj koma titou kuunj ilinjwalinj qenj kema kanj borianonj mewutiwaaajonj qisinj borianonj koromojoronj ano. ¹² Iwoi ii kolooro kiapnonj ii iima Pombaa Buja qaa momoyaaajonj walingonj moma laarinj muro. Kianj.

Pisidiawaa Antiokia taanonj misin gawonj megj.

¹³ Poolnonj nenauruta yonowo Pafos gomanj mesaonj wanjononj ugi opo sel horonj mororongogi haamononj nangoro kema laligonj Pamfilia prowinswaa siti qata Perga kanonj keugi. Kanonj keuma nama Jononj oromesaonj eleema Jerusalem sitinonj karo. ¹⁴ Eleema karoto, yorononj Perga siti mesaonj toroqenj kema Pisidia prowinswaa taonj qata Antiokia kanonj keuri. Kanonj keuma Sabat kendononj qamakooli mirigianonj uma rari. ¹⁵ Rari qamakooli miriwaa galenj yonononj Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo yonoononj Buju Tere weenjonj welej anjgi kamaanj kokaenj qisinj oronjgi, “Alawoinana, oroononj qaa monj kanageso uunana kuuwaoti-waaajonj eji eenj, ii mono saanonj jeri mobonj.”

¹⁶ Kaenj qisinj oronjgi Poolnonj waama boro kuma kokaenj jero, “Israel wabaurunana ano balonj toya nonowo Anutu waeya menj mepeseenjejuti, onj mono geja ama mobu. ¹⁷ *Israel ejemba tuunj ananaa bejnana ii Anutu. Iinonj bemunjaleurunana meweengonj onjono ambosakonjuranananonj Iijipt gomanonj kema waba koloonj laligogi. Anutunonj kambanj kanonj Israel ejemba tuunj ii toomorianj onjono seinj qaburagiawo kolooji. Kaenj kolooji Anutunonj angoletoo menj ku-usunja qendeema iikanonj urjuano Iijipt kantri mesaonj selegenj kagi.

¹⁸ * “Kanj laligonj balonj qararanjonkonjanonj kotonj kanj nanamemenj bologa ama menj laligogi Anutu-waa irinja soono gbani 40: waa so uubooli moma laligoro. ¹⁹ * Moma laligoroto, kilenj kanj laligonj Keinan gomanonj kougi. Kougi iikanonj kanageso tuunj 7 konjoma kondeema onjoma balongia menj mendeema isiu-runana toya toya koloowuti-waaajonj buja qenj onjono.

²⁰ * “Kaenj kolooro gbani 450 kawaa so keno. Iikawaa gematanonj Anutunonj jenteegowaa eja ponj ponj (Judge) kuunj onjono. Ii kuunj onjono laligonj kougi Samuelnonj kolooro. Iinonj jenteegowaa eja ponj konoga koloonj gejatootoo ejaga laligoro.

* **13:17:** Eks 1.7; 12.51   * **13:18:** Jan 14.34; Dut 1.31   * **13:19:** Dut 7.1; Joos 14.1   * **13:20:** Ponj 2.16; 1 Sml 3.20

21 *[“]Samuelnon koloonj laligoro kambañ iikanonj kinj pombaajonj Anutu welema mugi eja qata Sool onjono. Sool iinonj Benjamin isi yonjoonongga eja qata Kiis iwaa meriaga kolooro ano gbani 40:waa so kinj pongia laligoro.

22 *[“]Ii laligoroto, Anutunonj Sool utegonj kitianonj eja qata Deiwid kinj eja pongia koloowaatiwaaajonj meweengonj kuuro. Kuunj kania jenj asarinj kokaenj jero, ‘Niinonj Jesiwaa meria Deiwid mokoloojen. Iwaa uuta gosinj mobe saanonj sokoma nonja. Iinonj nanamemenja kuuya kanonj noo jena tenj koma laligowaa.’ 23 Anutunonj wala eenjanonj Hamoqeqe Toya wasinj nonombaatiwaaajonj jeroti, soomonggo qaa iikawaa onjanonj mono kokaenj kolooro: Deiwidwaa gbiliuruta yonjoonongga eja qata Jiisas kolooro Anutunonj ii Israel tuunj nonoo Hamoqeqe Tonana koloonj laligowaatiwaaajonj kuuro.

24 *[“]Jiisasnonj mende asugiro waladeenj iikanonj Jononj kanj kokaenj jenj laligoro, ‘Onjo mono uugia melembu. Uugia meleengi niinonj oomulu menj onjomanja.’ Kaenj jenj Israel ejemba tuunj kuuya uu kuunj onjoma laligoro. 25 *[“]Kaenj laligoroto, iinonj gomanjlili gawonja mendaboromambaajonj ama iikanonj kokaenj injjoro, ‘Onjo noojonj nomaenj romonggoju? Iwoi romonggojuti, niinonj ii qaagoto, mobu, noo gemananonj eja monj kawaa. Iinonj karo niinonj iwaa kooronjanonj kamaanjeqeta laligojenjiwaaajonj wayangesoja besaanj kana esu kasia isamambaajonj moma bimbingomanja.’

26 [“]Oo alauruna, Aabrahambaa gbiliuruta ano balonj toya onjononj nonowo Anutu waeya menj mepeseenkejuti, Anutunonj hamo qenj nonombaatiwaa Bunjaya ii ano nonoononj kaja. 27 Iikawaa kania ii kokaenj: Jerusalem toya ano galenjurunana yonjononj Jiisaswaa kania mende moma kotogi. Gejatootoo yonjononj Buju Tere Sabat kendonj so weengonkejuto, iikawaa kania ii mende moma asarinkejuti. Kaanja tompinj laligojuto, kilenj galenkonkonj ejaurunananonj Jiisas komuwaatiwaa qaaya jenj tegogi gejatootoo ejemba yonjononj qaa ii iikaanja kanonj honjowo kolooro. 28 *[“]Yonjononj Jiisas koomuwaa bunja koloowaatiwaa so qaa kania monjgama monj mende mokoloonj kilenj “Kozigenj!” qagi. Qama Pailotonj jenj tegoro komuwaatiwaaajonj qama welenji.

29 *[“]Iwaaajonj qaa kuuya oogita eji, yonjononj mono iikawaa so angi honja koloodabororo Jiisas gerenongga metogonj kamaanj qasirinonj kema jamo kobaa uutanonj angi. 30 Angito, Anutunonj ii koomu-nongga menj gbiliro waaro. 31 *[“]Waaro iwo Galili prowinsnongga Jerusalem sitinonj kagiti, ii mono weenj boria mamaga asuginj onjono. Alauruta asuginj onjnoti, iyonjononj kambañ kokaamba ejemba batugianonj dangunu kaanja nama kania nanjonj jenj asarinj laligoju. 32 Anutunonj Juuda ambosakonjurunana yonjowo iwoi amambaa qaa jenj somonggorota nono iyonjoo gbiliurugia kolooninj qaa walaga iikawaa onjanonj mono kambañ kokaamba nonoojonj kokaenj kolooro: Iinonj Jiisas menj gbiliro waama laligoja. Kawaaajonj nonononj iikawaa Oligaa Bunja ii jenj asarinj onjononj.

33 *[“]Anutunonj Jiisaswaaajonj qaa jero Deiwidnonj moro Ondino (Buk song) jango woi kanonj kokaenj oorota eja,

* 13:21: 1 Sml 8.5; 10.21 * 13:22: 1 Sml 13.14; 16.12; Ond 89.20 * 13:24: Maak 1.4; Luuk 3.3
 * 13:25: Mat 3.11; Maak 1.7; Luuk 3.16; Jon 1.20, 27 * 13:28: Mat 27.22-23; Maak 15.13-14; Luuk 23.21-23; Jon 19.15 * 13:29: Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42 * 13:31: Apo 1.3 * 13:33: Ond 2.7

‘Giinon neenaa meranaga koloojari, ii kete ejemba qendeema onjombe iima kotoju.’

Iinon qaa iikawaa so Jiisas menj gbiliro waaro. ³⁴ *Jiisas menj gbiliro koomunonja waama kotiin laligon kanagen mombo mende komuwaa. Iikawaa qaaya Anutunonj kokaen jerota eja,

‘Nii kalenmoriana kin Deiwid munj laligowe soraaya koloonj powowonj kotiin nanoti, iikawaa so ii mono onjoonj togon onjomanja.’

³⁵ *Deiwidnonj iikawaa qaaya ii Ondino (Buk song) monnonj kaanagadeen kokaen anota eja,

‘Geengaa wombo ejaga soraaya ii mende mesaona koomuwaa ronnonj mende gisaawaa.’

³⁶ Nono kin Deiwidwaa kania mojonj: Iinon laaligoya laligon Anutuwaa jeta otaanj gawonj muroti, ii medaboronj goronj qen komuro. Komuro ambosakonjuruta yonoo kosogianonj ronj konji qamoyanonj enj gisaan qaano.

³⁷ Deiwidnonj gisaan qaonoto, Anutunonj eja menj gbiliro waaroti, iinon mende gisaaro.

³⁸ “Eja alauruna, kawaajonj qaa koi mono mobu: Anutunonj Jiisaswaaajonj ama singisonjogia mesaonj songbambaa. Nonononj iikawaa Bunjaya jenj asarin onjonj. ³⁹ Wala ‘Mooseswaaonj Kana qaa otaanj iikaanja kanonj solanja koloowonja,’ jeninto, iikanonj iinonj woinonj osinj amamaanj laligoninj. Kaenj laligoninto, kamban kokaamba daenj yonononj Jiisas moma laarinj iwo qokotaawuti, Anutunonj mono kuuya yonoo qaagia jenj tegoro solanjanuwuya. ⁴⁰ Gejatootoo ejembanonj qaa jenj oogita eji, Anutunonj iikawaa so ironja meleeno qagianonj ubabotiwaaajonj mono toogia moma galengia menj aowu. Qaa kaanja monj ii kokaen,

⁴¹ *‘Niinonj onjo laaligo kambanjonj angoletto qaita monj memanja.

Monnonj iikawaa buju qaa jero mobuyaga, ii qaa honja koloowaatiwaaajonj mende moma laariwuyaga.

Kawaajonj qaa ii menj kamaanj ama jejewili amakejuti, onjo mono eenj uuj iima waliinjonj tiwilaawu.’”

⁴² Poolnonj kaen jero Barnabaswo qamakooli miri mesaonj kamaari tosonianj kokaen qisiin oronji, “Nono qaa koi mombo mobombaajonj mojonj. Kawaajonj ii Sabat kendonj monj eukanonj saanonj toroqen jeri mobonaga.”

⁴³ Qamakooli mirinonja kamaanj deengi ejemba mamaganonj Pool ano Barnabas kanagaranonj orotaagi. Tosianonj Juudaga koloogi ano tosonianj waba kantrinonja koloogito, Juuda yonowo toroqen laligogi. Yonononj orotaagi aminj moma qambanmamban qaa kokaen onjoni, “Anutunonj kalenmorianj onjoni, iikanonj mono bonj qen nambu.”

⁴⁴ Sabat kendonj monj kanj kuuroti, iikanonj taon balonj iikawaa ejembaya ii kololonj “Anutuwaaw Bunja qaa mbonja,” jenj kouma ajoroogi. ⁴⁵ Kouma ajoroogi Juuda yonononj ejemba tuunja tuunja injiima iringia soondabororo. Soondabororo Poolwaaonj qaa qewombaajonj jenonkooli ama niinonjiinonj jenj mepaqepae ama oronji. ⁴⁶ Kaenj ama oronji Pool Barnabas yorononj awasankaka kotiin nama qaa kokaen jeri, “Anutunonj gawonj noronotiwaa so Bunjaya wala Juuda ejemba injinonj sokonagato, onjo ii gema qen larj kokaen jeju, ‘Nono laaligo kotiga uutanonj keubonatiwaa so qaago.’ Kawaajonj mobu, norononj mono onjomesaonj waba kantria kantria yonoononj eleema kembota. ⁴⁷ *Ponnonj iikawaa qaaya kokaen jenj kotonj nonono,

* 13:34: Ais 55.3 * 13:35: Ond 16.10 * 13:41: Hab 1.5 * 13:47: Ais 42.6; 49.6

'Niinon kuun gombe waba kantri yonoo اساسagiaga koloon hamoqece-waa kania jen asarin laligona balon goraaya kuuya sokondabororo leeleu eu emu yononon letoma Siwewaa buja koloowuya.' "

⁴⁸ Kaen jeri balon toya Juuda mende laligogiti, iyononon moma uugia qeangoro Pombaa Bunaya mepeseegi. Mepeseen laaligo kotigaa buja koloowutiwaajon Anutanon moma gosin ononoti, iyononon iikawaa so uugia meleema Jiisaswaa Bunaya moma laarigi.

⁴⁹ Moma laarigi Pombaa Buja qaa jen seigi prowins kuuya sokoma keno. ⁵⁰ Saanon kenoto, Juuda yononon taombaa eja geria ano emba uuta Anutu goda qen laligogiti, iyonoo uugia qaanon oson kuun Pool Barnabas motoon sisiwerowero ama oroma goman mirigianonqa orotaagi.

⁵¹ *Kembaotiwaajon ama telambelangia qendeema kokaen injjori, "Noro onoo balonon kari sububun kana tambonaranon mokotaaji, ii mono qesaari onoangiaagen eleema kemebaa." Kaen injjori kaniagara solan moma kotogi kema Galesia prowins uutanon siti qata Aikoniam kanon keuri. ⁵² Keurito, gowokourunana Antiokia taonon laligogiti, Unj Toroyanon iyonoo uugia saa qero hononja mende aisoon laligogi. Kian.

14

Aikoniam sitinon uugia kuuri.

¹ Pool Barnabas yoronon Aikoniam sitinon keuma kaanjadeen Juuda yonoo qamakooli mirinon uma Buja qaa jeri. Jeri Juuda ano waba kantri ejemba yonoononja tuun seiseiya yononon uugia meleema Jiisas moma laarigi. ² Moma laarigito, Juuda ejemba mende moma laarigiti, iyononon balon toya Juuda mende laligogiti, iyonoo uugia oson aposol uunonkeeme ama orombutiwaajon uugia kuugi. ³ Kuugi kilen kamban koriga kanon laligon Pon moma laarin awasankaka nama Bunaya jen laligori. Pon kalenmorianqa qaaya jen asarin qaagara nanjon ku-usunja borogaranon ano aiwese angoletu meri asugiro. ⁴ Kaen asugiro taombaa kanagesoyanon juma deengi. Tosianon Juuda jotamemeya yonowo motoon somonogogi tosonianon aposol yorowo toroqen nangi.

⁵ Kaen aroq qen nangi balon toya ano Juuda ejemba wabaya yononon waama jotamemeurugia yonowo uumotoon ama wasiwasi eja aposol ii "Jamnon gilin uruwonja!" jen romonogogi. ⁶ Kaen romonogogi moma olon koma togon Likaonia prowinsnon keni. Kanon kema taon qagara Listra ano Derbe ano goman liligon oroma rama kenigiti, iikanon keuri. ⁷ Kanon keuma Oligaa Buja jen asarin uukuuku meq onoma laligori. Kian.

Listra taonon Pool Barnabaswaajon ben qagi.

⁸ Listra taonon eja mon kanawoita koomuya laligoro. Ii nemun goron utanonqa meandangoya koloon kamban mongen kana mende riin een ramakero. ⁹ Poolnon Buja qaa jero moma raro uun kania kokaen iima romogoro, "Iwaa uutanon momalalaria en murotiwaajon ama saanon qeangowaa," kaen jero. ¹⁰ Kaen romononon qa somata qama ijoro, "Mono waama namba." Kaen ijoro porazak waama kema kan nano.

¹¹ Poolnon kaen ano ejemba tuun yononon ii iima Likaonia qaagianon kokaen silama qagi, "Ben yoronon letoma eja selewo koloon batunananon asugin nonoonon kamaan laligojao." ¹² Kaen jen Barnabas qata ben wangia qata Zuus qagi ano Poolnon jetanon men qaa jerotiwaajon ama ben qata

* 13:51: Mat 10.14; Maak 6.11; Luuk 9.5; 10.11

Hermes qagi. ¹³ Kaen qagi ben Zuus iwaa jiwowon jigoya taon batanon eroti, iikawaa jigo gawon galejanon bulmakao ejia unuama karo. Kaen kan ila kasaronon men kan taon kiropo naguyanon nama ejemba tuun yonowo jakenon ama siimolon onon orombombaaon angi.

¹⁴ Kaen angi aposolwoi yoronon ii moma “Mende sokonja,” jen qotogon selekopaagara menjurama uulanawo ejemba tuun uutanon kema qari.

¹⁵ *Qama kokaen jeri, “Ejaurunara, onjo mono nomaembaaon ama iwoi kaanja anju? Noro kaanagadeen onjo kaanja balon eja toonga koloojo. Noro Anutuwaaw Oligaa Buna jen asarin ononjo. Kawaajon onjo mono ben omaya gema unuwu ano uugia meleema Anutu laaligo Toyaanon qokotaawu. Anutu laaligo Toyanon Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikawaa uutanon eji, ii mokoloon ononota laligoju. ¹⁶ Gomanja gomanja kuuya yononon wala eenanon laligon kougiti, Anutunon ii mende angon koma onono iyanggiaa jaajaa ilinwalin laligogi.

¹⁷ “Mende angon koma ononoto, kilen tompin mende laligogi. Qaagoto, Anutunon iwoi awaa awaa ama onoma laligoro. Iinon jero kon kiro ween qero toomoriananon kambanja kambanja kolooro nenkorisoro ama iikaanja kanon uugia kuun onono laligogi. Kaen laligogi anaa kania mobutiwaajon kalenja ii qendeema onoma iikaanja kanon dangunuya ano laligogi.” ¹⁸ Yoronon kaen jen ejemba tuun siimolon onon orombutiwaajon jarambaran riin jen kusugon ononi loorin mesaogi. Kianj.

¹⁹ Listra yononon Pool Barnabas oromesaogito, Juuda ejemba tosonian Antiokia taon ano Aikoniam siti woi iikanonja kouma ejemba tuun uunonkeeme ama ononji. Ama onoma yonowo ororon lugun Pool jamonon qen “Mono komuja” jegi. Kaen jen ororaan taon gematanon kamaan mesaogi ero. ²⁰ Eroto, gowoko yononon kouma liligon mugu waama kema taonon uro. Kanon uro eri gomanj ano Barnabaswo Derbe sitinon keni.

Siriawaa Antiokia sitinon eleema kari.

²¹ Derbe sitinon Oligaa Buna jen asarin uugia kuun ononi mamaganon uugia meleema Jiisaswaa gowokouruta koloogi. Kaen koloogi Derbe taon mesaon Listra, Aikoniam ano Antiokia taon iikanon eleema kema injiri. ²² Injiima rama gomanj so liligon Jiisaswaa gowokouruta yonoo uugia nanjon merj kotiiri. Ponj moma laarigiti, iwo qokotaan nambutiwaa qambanmamban qaaya onoma kokaen injjori, “Nono mono konajilin qaganon (lombo kania kania mokoloon) laligon papanjon Anutuwaaw bentotonon eu keubonja.” ²³ Uumeleen kanageso so jotamemeurugia meweengon galej laligowutiwaa kania kuma onoma kuun ononi. Kuun onoma Anutuwaajon nene sinji laligon gowoko tuun yonoojon qama koolin Ponj moma laarigiti, iwaa boronon onooni.

²⁴ Onooma onomesaon Pisidia prowins kotonj kema Pamfilia prowinsnon keuri. ²⁵ Kanon keuma Perga sitinon rama Buna qaa jen uugia kuun onoma Atalia taonon kemeri. ²⁶ Kanon kemenj wangononj uri opo sel horonj moronjonggi haamonon nanjoro kema laligon Antiokia sitinon keuri. Antiokia uumeleen kanageso yononon ii Anutuwaaw kalenmorianj uutanon misin gawonj mewaotiwaajon wala Anutuwaaw borononj ama orongi onomesaon keni. Kema liligon gawongara ii medaboronj mombo iyanggaaa sitinon eleema kari.

²⁷ Kanon kanj uumeleen kanageso koma horonj ononi. Koma horonj ononi ajoroogi qaa sundugara kokaen injjori, “Anutunon norowo laligon angoletto somasomata ama menj laligoro. Iinon nemunj koma norono gawonj meri

* 14:15: Eks 20.11; Ond 146.6

waba kantria kantria yononon Jiisas moma laariwutiwaa nagu horonj onjono uugia meleenji.” ²⁸ Sundugara kaen injijon gowoko tuun yonowo kamba koriga qen korinj rama laligori. Kian.

15

Waba kantri yonoojon ama zioznon deemambaajon ano.

¹ *Antiohia laligorito, Judia prowinsnongga ejemba tosianonj kamaan kan kanainj uumeleenj ejemba kokaen kuma onjongi, “Ono Mooseswaanonj Kana qaawaa so Anutuwaa aiwese menj selegia mende kotowuti een, iikaan mono Siwewaa bunja koloowombaaajon amamaawuya.” ² Kaen kuma onjongitiwaaajon ama angowowo kolooro Pool Barnabas yorononj tuarenjenj ama onjoma geriawo jenj onjoni. Jenj onjoni uumotoonj mende ama qaa kokaenj somonjonj jegi, “Nono mono Pool, Barnabas ano jotamemeya tosaanja wasinj onjonij Jerusalem sitinonj uma qaa ii menj aposol ano Jerusalem uumeleenj kanagesowaa jotamemeya yonoononj kema injijowu.”

³ Qaa kaenj somonjonj jegi uumeleenj kanageso yonononj ii wasinj onjongi kananonj kenji. Kema laligonj Fonia ano Samaria prowins woi ii kotonj kananonj kanagesoya kanagesoya injiigi. Injiima waba kantri tosaanja yonononj uugia meleenjitiwaa bujuya jenj uumeleenj tuun yonoojonj korisoro somata ama onjongi. ⁴ Ama onjoma kema kema Jerusalem sitinonj keugi. Keugi aposol ano jotamemeya yonononj uumeleenj kanageso yonowo koma horonj onjongi. Koma horonj onjongi sundugia kokaenj jegi, “Anutunonj nemunj koma nonono misin gawonj meninj nonowo laligonj angoletoto somasomata ama menj laligoro.” ⁵ Sundu ii jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjkonj) tuunjonngga uumeleenj eja tosianonj waama kokaenj jegi, “Waba kantri yonononj uugia meleenjiti, iyonoojonj mono kokaenj jenj kotowonja: Yonononj mono Anutuwaa aiwese menj selegia kotonj Mooseswaanonj Kana qaa kuuya otaanj laligowu.” Kian.

Jerusalem ajoajoroo ama angowowo qaa mindingogi.

⁶ Kaen jegi aposol ano jotamemeya yonononj qaa ii jenj gosiwombaaajon ajoroogi. ⁷ *Ajoroonj niinonjiinonj qaa mamaga jenj jenonkooli anji. Ii anji Piitononj waama kokaenj injijoro, “Alauruna, Anutunonj wala batunananonj gawonj mendeema meweenjonj noma noojonj kokaenj jero, ‘Gii mono waba kantrinonj kema Oligaa Bunja qaa jenj asarinj onjona yonononj uugia meleema Ponj moma laariwu.’ Onj qaa ii moju. ⁸ *Anutunonj ejemba kuuya uunana moma kotoji, iinonj kania qendeema Unja Toroya Juuda ejemba nonoojonj wasiro kamaaroti, iikawaa so mono waba kantri ejemba yonoojonj kaanjadienj ii wasiro uugianonj kemero.

⁹ “Wasiro kemero iikaanja kanonj Juuda ejemba mende injisosoroonj kantri tosia mende sureenj onjono. Qaagoto, yonononj Anutu moma laarigi singisongogia mesaonj uugia songbano soraaya koloogi. ¹⁰ Kawaaajon onjono mono naambaajonj Anutu angobato menj mubuyaga? Naambaajonj gowoko gbilia yonoo arogianonj qaqaq toroqen aninj angowuyaga? Qaqaq kaanja ii ananaa ambosakonananonj me nononano kaanjadienj angowombaa so mende koloonj laligoninj. ¹¹ Kaen qaagoto, kokaenj moma laarijonj: Ponj Jiisaswaa kalenmorianjanonj mono Anutu nemunj koma muro hamo qen nonono Siwewaa bunja koloowonja. Waba kantri yonononj kaanjadienj

* 15:1: Lew 12.3 * 15:7: Apo 10.1-43 * 15:8: Apo 2.4; 10.44

kana motoonjo iikayadeen otaan letoma Siwewaa bunja koloowombaaonj moma laarinjeju.”

¹² Kaen injijoro tuun yononon kuuya qaa mongama qaa bo ragi. Ragi Pool Barnabas yoronon qaa sundugara kokaen jeri, “Anutunonj nemun koma norono waba kantrinonj kema batugianonj misin gawonj meri aiwese angoletto somasomata asugiro.” Kaen jeri geja ama mogi. Kian. *

Bisop Jeimsnonj qaa injijoro.

¹³ Pool Barnabas yorononj sundugara jedaborori mogi Jeimsnonj qaa kokaen jero, “Alauruna, niinonj qaa jewe mono geja ama mobu. ¹⁴ Anutunonj kamban mutuya waba kantri ejemba jaasewanj qen onjoma batugianonjga ejemba iyanjaajonj meweengonj onjono qata bosima kanage-soya toroqegi. Anutunonj kaen ama kaniaya qendeema nononoti, Saimon Piitononj iikawaa qaaya ninijoro. ¹⁵ Qaa kaanja ii gejatootoo ejemba yonononj kaanagadeen nanjonj jenjeju. Yonononj qaa monj kokaen oogita eja,

¹⁶ *Kawaa gematanonj niinonj eleema kanj kinj Deiwidwaa kantri totonja mombo menj waamanja.

Iinonj wala jinjaronj kuunja qenj ambosakonana galenj koma onjono kuunjanonj boratinj riinj kamaaroto, niinonj ii mombo meagonj kuuwe kantrinonj qeangonj nambaa.

¹⁷ Ii kokaenj koloowaatiwaajonj amanja: Ejemba tuunj tosaanja kuuya yonononj Ponj monjgambuya.

Waba kantri kuuya neenaa bunjana koloowutiwaajonj onjoombeti, iyonononj Ponj nii mongama nombuya.

Ponj niinonj kaen jejenj ano iikawaa so kantrigia menj qeangomanja.

¹⁸ Kaen amakejenj, ii mono monowaa monoyanonjga moma kouma laligoju.’

¹⁹ “Kawaajonj Jeims niinonj qaa ii gosinj momonanonj kokaen romonjonj jejenj: Waba kantri ejemba uugia Anutuwaanonj meleenjuti, nonononj mono lombo qaganj somata iyonjoo qagianonj aninj mende sokombaa. ²⁰ *Kaen qaagoto, iyonjoojonj tere kokaenj ooninj sokombaa: Yonononj oro busuya benj lopiombaa nandun bunja qenj kanagianonj anjgi esungianonj tururoti, ii mende newu. Serowilinj mende ambu. Oro aroya qoosonja busuya ano sa ii mende newu. Iwoi 4 ii mesaowutiwaajonj jenj kotiiwonaga. ²¹ Mooseswaa Kana qaa ii monowaa monoyanonjga gomanj so jenj asarinj kouma laligojonj. Ii Sabat kendonj so qamakooli mirinananonj weengonj momakejonj. Kawaajonj qaa 4 ii saanonj mende mesaowonja.” Kian.

Jerusalem ajoajoroonj waba kantri yonjoojonj tere oogi.

²² Jeimsnonj kaen jero aposol ano jotameme yonononj kanageso kuuya yonjowo qaa ii mogi sokono. Mogi sokono batugianonjga eja tosaanja meweengonj onjoma Pool Barnabas yorowo motoonj Antiokia sitinonj wasinj onjombombaaajonj jegi. Kaen jenj eja qata Juudas qata monj Barsabas ano Sailas meweengonj orongi. Eja woi ii uumeleenj tuumbaa jotameme ejaga koloori. ²³ “Eja ii wasinj orombonja,” jenj tere monj kokaenj onj borogaranonj anjgi,

* **15:12:** Bisop, Griik qaanonj episkopos, ananaa qaanonj jaagalenj me inspekta. Iinonj zioz gawonj kuuyaa mindimindirij galenja koloaja. Jeims koi kanonj Jiisaswaa gowokoya qaagoto, Jiisaswaa koga.

* **15:16:** Aam 9.11-12 * **15:20:** Eks 34.15-17; Lew 17.10-16; 18.6-23

- “Momalaariwaa waba alaurunana, Antiokia siti ano Siria ano Silisia balonon laligojuti, nononon onoo jolongia jejon. Aposol nononon momalaari kanagesowaa jotamemeya yonowo onoo uumeleen alaurugiaga koloojon. Kaen onowo qaa aminj mobombaajon tere ama ononjon.
- 24 Ananaa ejemba tosaanja mende jen koton ononin angio nonomesaon onoonon kanj uugia kuun qaa morotanon lolowawa menj ononji uu momogia sisau koloooro monij.
- 25 Kawaajon nono korebore ajoajoro ama uumotoon anij sokono. Sokono eja woi meweenjon wasin oronin wombo alawoinana Barnabas Pool yorowo onoonon kawuya.
- 26 Barnabas Pool yoronon ananaa Pon Jiisas Kraistwaa qataajon ama laaligogara qeleeni tosanon urugi komuwowaajon ani.
- 27 Nono Juudas Sailas wasin oronin kanj qaa iikayadeen toroqen jegeranon jeri mobuya.
- 28 Unja Toroya ano nononon qaa kokaembaajon uumotoon anij sokonja: Onoo qagianon lombo qagan mende toroqen ambona. Qaa wana 4 iikayadeen mono otaawu. Ii uugugi juma deembombo.
- 29 Qaa 4 ii kokaen: Oro busuya ben lopiombaa nandun bunja qen kanganon anggi esungianon tururoti, ii mono mende newu. Kaanagadeen sa me oro aroya qoosona busuya ii mende newu. Serowilin mono mende ambu. Iwoi 4 ii mesaon gema qegi uumotoon anij Anutunon kotuegon onono qeangon laligowu. Mono uu bonjon laligowu.” Kianj.

Qaa menj kengi Antiokia siti yononon aisoogi.

30 Tere kaen onon wasin ononji kengi. Kana kema kemenj Antiokia sitinon keugi. Keuma uumeleen kanageso koma horon ononji ajoroogi. Ajoroogi tere ii ononji weengogi. 31 Ii weengogi iikawaajon afaangon ulunkolen qaganon moma aisoogi. 32 Juudas Sailas yoronon iyanoro gejatootoo ejaga laligon qambanmamban qaa mamaga onoma uuwaa nanngonanjo qaa jen menj kotiin ononi. 33 Menj kotiin onoma kamban tosaanja kanon toroqen laligori. Laligori tegoro uumeleen alaurugara yononon “Luaewo kembao,” jen wasin oronji. Jerusalem laligori wasin oronjiti, Juudasnon yonoonon eleeno.† 34 (-)

35 Pool ano Barnabas yoronon toroqen Antiokia sitinon laligon ejemba tosaanja mamaga yonowo Pombaanon Bunja qaa kuma onoma uugia kuun onoma laligogi. Kianj.

Pool ano Barnabas yoronon deeni.

36 Kaen laligogito, kamban tosaanja tegoro Poolnon Barnabas kokaen ijoro, “Anara taon ano goman kuuya liligon Pombaanon Bunja qaa jen asarin laligori, mono iikanon eleema uumeleen alaurunanon nomaen laligojuti, ii saanon kema injiima mobota.” 37 Kaen ijoro Barnabasnon Jon qata monj Maak qagiti, ii kaanagadeen wama motoon kembombaajon moro.

38 *Kaen moroto, Jonon wala Pamfilia taonon loorin oromesaon yorowo toroqen gawon mende mero. Kawaajon Poolnon ii wama kembombaajon moro mende sokono. 39 Mende sokono angowowo ama uugara gere jero deeni. Deema Barnabasnon Maak wama kemenj wanngonon uri opo sel horon mororonjogi haamonon nanngoro Saiprus watonon keni. 40 Kenito,

† 15:33: Tosianon toroqen jawo 34 kokaen anju: Eleenoto, Sailasnon qaaya somonjon toroqen kanon laligoro. * 15:38: Apo 13.13

Poolnoŋ eja qata Sailas meweenŋoro uumeleenŋ alaurugara yoŋonoŋ Pom-baa boronoŋ ama oroma kalenmorianŋonoŋ sopa somoŋgoŋ orombaatiwaa-joŋ jegi mesaŋ kenŋ. ⁴¹ Kema laligoŋ Siria ano Silisia prowins woi ii kotoŋ liligori. Liligoŋ Poolnoŋ uumeleenŋ kanagesoya kanagesoya injiima meŋ kotiiŋ oŋoma laligoro. Kianŋ.

16

Timotinoŋ Pool ano Sailas yorowo toroqero.

¹ Poolnoŋ liligoŋ kema laligoŋ taonŋ qagara Derbe ano Listra kanonŋ keuro. Listra keuma kanonŋ gowoko moŋ qata Timoti mokoloro. Nemunanonŋ Juuda uumeleenŋ embaga kolooroto, mananonŋ Griik ejaga. ² Poolwaa eja alaurutanonŋ Listra ano Aikoniam laligogiti, iyoŋonoŋ Timotiwaa kania jeŋ qeaŋgogi moro. ³ Kaenŋ jegi moma wama motoonŋ kemambaajonŋ moro. Ii moroto, Timotiwaa mananonŋ Griik ejaga laligoroti, ii kuuyanonŋ modaborogi ano miri gomaŋ kanonŋ Juuda ejemba mamaga laligogi. Kawaa-joŋ yoŋonoŋ Pool jeŋ mububotiwaajonŋ Timoti wama Anutuwaa aiwese meŋ selia kotoŋ. ⁴ Kotoŋ kema taonŋ ano gomaŋ so keugiti, iikanonŋ Jerusalem mindimindiri ajoajoroowaa qaaya jegi. Aposol ano Jerusalem uumeleenŋ kanagesowaa jotamemeya yoŋonoŋ qaa somoŋgoŋ kotiiŋgiti, ii otaawutiwaajonŋ jeŋ kotoŋ oŋoŋgi. ⁵ Kaenŋ liligogi Jiisaswaanonŋ kanagesoya kanagesoya gomaŋ so laligogiti, iyoŋoo momalaarigianonŋ kotiiro. Kaenŋ kotiiŋ Buŋa qaa jegi tosanonŋ uugia meleema weenŋ so kanŋ toroqegi tuunŋgiaa jangoyanonŋ somariŋ uro. Kianŋ.

Anutunoŋ Pool gaanonŋ kotoŋ kondooro Yurop kenŋgi.

⁶ Liligoŋ laligoŋ “Eisia prowinsnoŋ kema Buŋa qaa jeŋ asariwoŋa,” jegito, Uŋa Toroyanonŋ songo ama anŋonŋ koma oŋono. Kawaa-joŋ yoŋonoŋ toroqenŋ kema Frigia ano Galesia prowins woi ii eenŋ kotoŋ uruugunŋ kenŋgi. ⁷ Kema laligoŋ Misia gomaŋ goraayanonŋ keuma Bitinia prowinsnoŋ keubombaajonŋ moŋgito, Jiisaswaa Uŋa Toroyanonŋ iikanonŋ kembutiwaajonŋ uumotoonŋ mende ano. ⁸ Uumotoonŋ mende ano mesaŋ kema Misia gomaŋ eenŋ kotoŋ kowe goraayanonŋ kemeŋ Troas taanonŋ keugi. ⁹ Troas keuma gomantiinanonŋ gaonŋ egi Anutunoŋ Pool kotoŋ kondooro jaameleenŋ uŋa moŋ kokaenŋ iiro: Yurop eja moŋnoŋ Masedonia leegenŋ nama ooma kokaenŋ jeŋ qama kooliŋ muro, “Gii mono kowe kotoŋ Masedonia gomanonŋ kanŋ ilaanŋ nonomba.”

¹⁰ Poolnoŋ jaameleenŋ uŋa ii iiro nono iikawaa kania kokaenŋ moma kotoŋ jeninŋ, “Anutunoŋ mono nonooma kowe kotoŋ Yurop uutanonŋ kema Oligaa Buŋa Masedonia prowinsnoŋ jeŋ asariŋ oŋombombaajonŋ jeja.” Kaenŋ jeŋ iikanondeenŋ mesaŋ kembombaajonŋ romoŋgoŋ afaanŋgoniŋ. Kianŋ.

Filipai emba Lidianonŋ uuta meleeno.

¹¹ Nononoŋ afaanŋgoŋ kemeŋ waŋgonoŋ uniiŋ opo sel horonŋ mororongogi haamononŋ nanŋoro Troas siti mesaŋ kema dindiŋgadeenŋ Samotres watononŋ keuniŋ. Keuma eŋ gomaŋ ano toroqenŋ kema Neapolis sitiŋnoŋ keuniŋ. ¹² Kanonŋ keuma waŋgonoŋga kamaanŋ kana kema Filipai sitiŋnoŋ keuniŋ. Room ejemba yoŋonoŋ eenanonŋ kanŋ Filipai siti ii meŋ kanonŋ laaligo

raragia angi Masedonia prowinswaa siti somata kolooro.* Nono Filipai keuma weej tosaana kanonj laligonij.

¹³ Kanonj laligonj Sabat kendononj siti kiropo seleengenj kenij. Kanonj kema 'Juuda yonononj apu sakasinanonj ajoroonj Anutu qama koolinkejuti,' kaen romononj kemenj roonqeqe mononj kenij. Kema emba ajoroonj ragiti, ii injiima rama aminj moma Anutuwaanonj Buja qaa ii jeninj mogi.

¹⁴ Mogiti, iyonoo batugianonj emba monj qata Lidia raro. Iinonj Taiataira sitinongga Filipai kanj opo osoga nezongbala akadamyawo menj kululuunj sewanja mewutiwaajonj ama laligoro ano Anutu waeya menj mepeseenj laligoro. Pononj uuta menj afaangoro Poolnonj qaa jeroti, iikawaajonj siinja kolooro geja ama moma anjonj kono. ¹⁵ Anjonj kono iyanja ano sumanjuruta oomulu menj ononinj qisinj nonoma kokaenj ninijoro, "Onjo noojonj 'Ponj moma laarija,' jejuti eenj, mono saanonj kanj noo mirinonj uma rama nene nenj ewu." Kaen jej kaparanj koma qisinj nonono. Kianj.

Pool Sailas yorononj kapuare mirinonj rari.

¹⁶ Nono kambanj mononj qamakooli roonqeqeyanonj kemebombaajonj kana somatanonj kenij welenqeqe emba mononj mokoloonj nonono. Emba ii andoleinjawo laligonj ejemba kaniagia asuganonj menj mokoloomambaajonj moro. Ii moma gejatootoo qaa aasangoya jej koloonj iikaanja kanonj monej iwoi ii mamaga horonj laligoro touruta yonoo borogianonj kemero. ¹⁷ Iinonj Pool ano nono niniima nonoo gemanananonj kanj kokaenj jej qaro, "Eja koi yonononj Anutu uuta somataa welenja qenj Siwewaa bujaya koloowombaa kania jej asarinj onjmakeju." ¹⁸ Kaen jej somanja mamaga qama laligoro. Ii laligoro, Poolnonj togonj iikawaajonj siimbobolo moro. Ii moma kambanj mononj eleema omeya kokaenj jej kotonj muro, "Nii Jiisas Kraistwaa qatanonj gijojen: Gii mono emba kokawaa uutanongga kouma kemba!" Kaen jej kotonj muro iikanondeenj kouma mesaonj keno.

¹⁹ Ii kenoto, emba tourutanonj ii moma monej iwoi horowombaa kania juguroti, ii mokoloonj iringia soono. Iringia soono Pool Sailas oroma somonjonj maaket sombenjanonj horonj orongi galenj eja yonoo jaagianonj kenji. ²⁰ Kema qaa jake galenj yonoo jaagianonj orooma selegaranonj qaa kokaenj kuunj jegi, "Nono siti koi kanonj luaenonj laligojonto, eja woi koi yorononj kanj enkalolonj ama nonomakejao. Yorononj Juuda ejaga koloojao ²¹ ano Juuda siligia kuma nonomakejao. Nono Room mindimindiri kantriwaa totonj toya koloojonj. Kawaaajonj nono siligia ii saanonj mende moma anjonj kombonja. Ii menj otaawombaa songo ero amamaajonj."

²² Selegaranonj qaa kaenj kuunj jej orongi ejemba tuunj yonononj kaanagadeenj waama mindirinj kotiinj qotogonj orongi. Qotogonj orongi galenj yonononj kuunj ononj selekopaagara horonj menjuden-juranj ano jej kotonj ononj arawambunonj urugi. ²³ Mamaga urugi tegoro kapuare mirinonj oroombombaajonj uruama eja waayawononj awaagadeenj galenj menj orombaatiwaajonj jej kotonj mugi. ²⁴ Kaen jej kotonj mugi moma uruama kapuare miri biuwianonj miri uuta mononj kema kanawoigara gere ozozopan[†] batugaranonj ama kasanonj somonjonj miri uuta iikawaa naguya woi ii kii kunjgi kiro rari. Kianj.

Kapuare miri galenjanonj uuta meleeno.

* **16:12:** Masedonia prowinswaa siti waja ii Tesalonaika. Distrik mutuyaa siti waja ii Amfipolis ano siti somata qatawo monj Filipai. Room yonononj Filipai ii Itali kaanja galenj koma ononj. Griik gomanj toya yonononj iyanggia balononj waba kaanja koloonj laligogi. † **16:24:** Gere ozozopan[†] kanagara melanjiro amamaanj rari. Ujaya iiba.

²⁵ Pool Sailas yoronon kaen rari. Rama goman ruunanon kolooro kanon Anutu qama koolin rii qama mepeseen rari kasa eja kuuyanon geja ama mogi.

²⁶ Kaen anji iikanondeen uulanawo nan somata men giliro kapuare miriwaa tandoya kuuya wansanwansan qegi. Kaen qegi iikanondeen nagu kuuya tanji kasa eja kuuya yonoo aen gbadogianon (tape) loloon kamaaro.

²⁷ Kaen kolooro kapuare miri galen iinon gaon utanonnga waaro. Waama kapuare miriwaa naguya kuuya tandaborogiti, ii iima jero, “Ye! Kasa ejanon togon kendaboroju me nomaen?” Kaen jen romonon jenenon ororo manjawaa soo somata ii kopinanonga horon iyanja aomambaajon ano.[‡] ²⁸ Anja aomambaajon anoto, Poolnon gbangban terejgon kokaen jero, “Nono korebore koi rajon. Mono geenгаа selega een mende tiwilaawa.”

²⁹ Kaen jero moma kiwa mubutiwaajon qisiro mugi uulanawo kapuare miri utanon kema jenenon ororo Pool Sailas yoroo kosoga-ranon kema simin kuma orono. ³⁰ Simin kuma oroma kapuare mirinonga uruama kamaan kokaen qisin orono, “Eja somata woi, nii mono nomaen ambe Anutonon hamo qen nono letombenaga?”

³¹ Qisin orono ijori, “Mono uuga meleema Pon Jiisas moma laarin muna gii ano sumanuruganon kaanagadeen letoma Siwewaa buja koloowu.”

³² Kaen ijori mirianon kenji kanagesouruta kuuya yonowo ajoroogi Anutuwaanon Buja qaa jeri mogi. ³³ Jeri moma gomantiinaa aua iikanondeen uruama kema wijigara songbano. Songbano iikanondeen ii ano sumanuruta kuuya ii oomulu men ononi. ³⁴ Oomulu men ononi uruano nene mirinon uma nene onn ama orono. Oroma iyanja ano sumanuruta yononon kuuya Anutu moma laarigitiwaajon korisoro anji. Kian.

Kapuare mirinonga konjoma orongi kamaari.

³⁵ Goman ano qaa jake galen (majistreit) yononon opotoro wasin onongi kapuare mirinon kan kokaen jegi, “Eja woi ii mono isama orona kamaawao.”

³⁶ Kaen jegi eja waayawonon kan buju ii Pool kokaen ijoro, “Majistreit galen yononon qaa kokaen angita kaja: Oro mono kasagara isambe kamaawao. Kawaajon oronon mono keteda koi mesaon kamaan luaenon kembao.”

³⁷ Kaen ijoroto, Poolnon opotoro ii kokaen injjoro, “Room mindimindiri gawmanon sopa somonon noroma kawaa (jenkoto) paaspoot norongi laligojo. Kawaajon yononon qaanara mende gosin jen tegon kilen asuganon ejemba jaagianon een lan arawambu koobinon nurun kapuare mirinon noroongi. Ii gamuyawo. Kaen noroongi rari keteda koi nomaembaajon wasin norongi een oloj kamaaworaga? Ii mende sokonja. Noro qaago totoon kamaawoto, yononon mono angio kan nuruanji kamaaworaga.”

³⁸ Poolnon opotoro ii kaen injjoro qaa ii men majistreit galen yononon kema injjogi. Ii moma Room gawmambaa (jenkoto) paaspoot men lalig-
oriti, ii moma aarun sombugia mogi. ³⁹ Sombugia moma kapuare mirinon kan bonjon susugon kele ama kuun orongi kemeri. Kemeri Filipai siti mesaowaotiwaajon welema orongi. ⁴⁰ Welema orongi Pool Sailas yoronon kapuare miri mesaon Lidiawaa mirinon keni. Kanon kema uumeleen alaurugara injiima uuwaa nanjonanngo qaa jen onomesaon keni. Kian.

[‡] **16:27:** Kasa ejanon oloj kono galenja ii qaa jakeyanon ama qegi irona siimbobolo moma komunkegi. Iyanja gamuya moma aonaga, kaen afaanjon komunaga.

17

Tesalonaika gawonj megi sisiwerowero angji.

¹ Kema laligonj Amfipolis ano Apolonia siti woi ii kotonj Tesalonaika sitinonj keugi. Siti wanja iikanonj Juuda yonononj qamakooli mirigia megi nano. ² Poolnoŋ nanamemeŋa ama laligoroti, iikawaa so qamakooli mirigianonj uma Sabat kendonj karonj kanonj yonowowoo Uumeleembaa Buŋa Tere weenŋonj kania aminj moma laligogi. ³ Kaenj laligonj Buŋa Terewaa kania jenj asarinj kokaenj jero, “Anutunonj arenj ama Hamoqeŋe Toyanonj siimbobolo moma komunj koomunonjŋa waabaatiwaaŋonj jero.” Kaenj jenj iikawaa kania Buŋa Terenonjŋa qendeema uugia kuunj kokaenj injijoro, “Eja Jiisas jenj asarinj onjonjenj, iinonj mono Hamoqeŋe Toya Kraist koloowa.”

⁴ Kaenj injijoro Juuda kanageso yonoononjŋa tosonianonj moma laarinj uugia meleema Pool Sailas yorowowoo toroŋen nanji. Griik ejemba tosonianonj Anutu waeya menj mepeseegiti, iyonoononjŋa kaanagadeenj tuunj somatanonj yonowowoo toroŋegi ano emba uuta qabunagiawo yonoononjŋa mamaganonj uugia meleenji.

⁵ Uugia meleengito, Juuda eja geria yonononj uugia soono uunonj motogoto moma gemaŋeŋe qaa jegi. Kaenj jegi injarere ejemba roonŋeŋenonj lanj laligogiti, iyonoononj kema eja doogoya tosaanŋa ononjŋi. Ii onjoma mindirinj ejemba tuunj uugia kuunj horonj ononjŋi ajoroogi. Ajoroonj lanj qagi qemburunj gujubaju kolooro siti sokonda-bororo. Lanj qaama lugunj eja qata Jeison iwaa miri rijugonj Pool Sailas ejemba tuunj jaagianonj ama orombombaajonj monjgama oronjŋi. ⁶ Monjgama oronjgito, mende mokoloonj oroma Jeison ano uumeleenj alauruta tosaanŋa somonjŋonj horonj onjoma sitiwaa galenkonjonj eja yonoo jaagianonj keuma kokaenj qagi, “Yei! Eja balonja balonja liligonj gomanj so uu kuunj ononjŋi kaamaa ŋenj soonjkejuti, iyononj mono koi kanonj kaanagadeenj kari. ⁷ Koi kanonj kari Jeisononj ii oroma anjonj koma orono. Ejemba kaanŋa kuuya yonononj kokaenj jenjkeju, ‘Eja monj qata Jiisas iinonj kinj Ponjana koloowa.’ Kaenj jenj Room Siisakimbaa jenjkootoya qotogonj menj kamaanj amakeju.”

⁸ Kaenj qagi ejemba tuunj ano galenkonjonj eja yonononj mogi uugianonj kamaanj raidimbonj kaanŋa sisau kolooro. ⁹ Sisau kolooro Jeison ano uumeleenj alauruta tosaanŋa kuunj qisinj ononjŋi monenj ama wanj taraagara megi kamaanj kenji. Kianj.

Berea kenji Baibel stadi ama qaagara gosigi.

¹⁰ Kamaanj kenjgito, uumeleenj alaurugara yonononj Pool ano Sailas iikanondeenj wasinj oronjŋi mesaonj gomantiinŋa kana gomanj qata Bera kanonj kenj. Kema keuma Juuda yonoo qamakooli mirigianonj uri. ¹¹ Qamakooli mirigianonj uma Buŋa qaa jeriti, ii siinŋa somata moma anjalinj anjonj kenji. Juuda kanageso Bera laligogiti, iyonononj Tesalonaika kanageso unjuugunj awaa soro koloogi. Qaa tororo jeri me qaago, ii weenj so Buŋa Terewaa qaanonj gosinj weenjonj aminj moma laligogi.* Sili awaa kaanŋa otaanj Juuda ejemba Tesalonaika laligogiti, ii haamo ama ononjŋi. ¹² Buŋa qaa jeri Juuda yonoononjŋa kelemalelenanonj moma laarinj uugia meleenji. Griik ejemba yonoononjŋa kaanagadeenj mamaganonj Jiisas moma laarigi batugianonj emba uuta qabunagiawo ii mamaga laligogi.

* 17:11: Bera yonononj Baibel stadi awaa angji.

13 Jiisas moma laarigito, Poolnonj Berea kanonj kaanagadeen Anu-tuwaanonj Buṅa qaa jeṅ asarinj laligoroti, iikawaa bujuyanonj seinj Tesalonaika kema Juuda jotamemeya yonṅoo gejagianonj kemero. Gejagianonj kemero moma waama Berea kanj kaanjiadeenj ejemba uugia osonj kuugi. 14 Kuugi uumeleenj alaurugara yonṅonj ii moma iikanondeenj Pool wasigi kowe goraayanonj kemero. Kemeroto, Sailas Timoti yorononj toroqenj Berea laligori. 15 Eja Pool oonṅiti, iyonṅononj toroqenj wama kema Atens sitinonj keugi. Keugi kokaenj jeṅ kotonj onṅono mogi, “Onṅo mono eleema Sailas ano Timoti jegi uulanawo noononj kawao.” Qaa ii moma mesanṅonj kenṅi. Kian.

Poolnonj Atens sitinonj gawonj mero.

16 Poolnonj Atens sitinonj rama Sailas Timoti yoroojonj mamboma laligonj liligoro. Liligonj siti ii tando lopionṅa lopionṅa kanonj saa qegi kana goraaya goraaya nanṅi inṅiima awalalinj temboma uuta gere jero. 17 Poolnonj Juuda yonṅoo qamakooli mirigianonj uma Juuda waba ejemba ano balonj toya Anutu waeya menj mepeseegiti, iyonṅowo nama aminj mogi. Poolnonj weenṅ so roonṅeṅe sombenṅia so kema ejemba mokoloonj onṅoma yonṅowo aitonṅonj aminj mogi.

18 Aminj mogi Epikuros ano Stoik momo jake woi kanonṅa boi tosanonj kanj Poolwo qaa silia siliaa jeṅ niinonṅiinonj ama jenonṅkooli amigi.† Tosianonj toroqenj Poolwaa qaaya moma kokaenj jegi, “Momo kitia kitia zezengṅo kaanṅa usuma uuṅ monṅama lanj menj kululuuṅ motoonṅo woi mokoloonj bimbimṅonj menj kaja. Ii menj kanj sosonṅae kaanṅa lanj jejato, qaayaa honṅa naama jemambaajonj moji, ii mende mojonṅ.”

Poolnonj Jiisaswaa Buṅaya jeṅ asarinj uugia kuuj koomunonṅa waaro‡ jero. Kawaajonj tosanonj toroqenj kokaenj jegi, “Benj wabaya menj kanj yoroo kanagara jeṅ asarija, iikawaa tania kaanṅ kolooro iijonṅ.”

19 Kaenṅ lansanṅ jegi Pool wama maaket sombenṅ somata qata Areopagus§ iikanonj uma kaunsol yonṅoo jaagianonj anṅi nano kokaenṅ jegi, “Gii momo arenṅ gbilia asuganonj kuma nonomakejanṅ, iikawaa kania ii nomaenṅ? Ii saanonj jena mobonṅa. 20 Giinonj waba kantri yonṅoononj qaa morota menj kanj jena gejanananonj kemero mojonṅ. Kawaajonj goo qaa arenṅaa kania ii tororo mobombaajonj mojonṅ.” 21 Atens toya ano waba iikanonj laligogiti, iyonṅononj kuuya eenṅ lansanṅ laligonj momo qaa dologa dologa nuuguna guuguwṅ ama jeṅ moma uugia iikanonj ama kambanṅia tiwilaanṅ laligogi. Kian.

Poolnonj Areopagus sombenonj nama qaa jero.

22 Poolnonj waama Areopagus sombenṅ biiwianonj kema kaunsol yonṅoo jaagianonj nama kokaenṅ jero, “Atens ejauruna, niinonj koi kanj iwoi kuuya iima kaniagia kokaenṅ ero mojenṅ: Onṅo benṅurugia goda awaa qenṅ mepeseenṅ onṅoma laligoju. 23 Niinonj liligonj onṅoononj miri kowoga kowoga iima iikawaa batuyanonj alata tereyawo monṅ mokoloowe. Iikanonj kokaenṅ oogita ero iibe, ‘Benj kania mende mojonṅ, iwaajonṅ koi meninṅ.’ Kawaajonj onṅo benṅ monṅ kania mende moma kilenṅ waeya menj mepeseenṅkejuti, niinonj mono iwaa kania inṅisaama jewe mobu.

† 17:18: Momakooto boi qata Epikuros iinonj keraqeeanṅo mobombaa kania kuma onṅono. Stoik momo jake (akademi) kawaa boiya qata Zeno iinonj siinṅ awaa ano bologa qowogonṅ boṅ qenṅ kotiinṅ nambombaa kania kuma onṅono. ‡ 17:18: Jiisas ano Koomunonṅa waawaataa qaa woi ii mende moma asarinṅ tompinṅ nama kokaenṅ jegi, ‘Iinonj mono benṅ eja ano emba yoroo qagara kaenṅ qaja.’

§ 17:19: Areopagus qaa iikawaa kania ii manjaqeqewaa benṅa qata Ares iwaa baanṅ.

24 *⁴“Ben Anutunonj Siwe namo ano iwoi kuuya iikawaa uugaranonj eji, ii mokoloonj onono. Iinonj Siwe namowaa Ponjaga kolooja. Iinonj jiwowonj jigo borononj memeta kanonj mende rama laligoja. 25 Iyano laaligowaa kania kolooja. Ii ano anana balononj laligowonjatiwaajonj sele, kokooso ano iwoi tosaanj kuuya nonono sewanj aasonj horonjkejonj. Kaenj nonomakejiwaajonj ama anj nembanene me iwoi mombaajonj mende amamaanjkeja. Kawaaajonj ejemba anana ii wagiwombaajonj amamaajonj. Anana boronananonj iwoi mende menj nandurj ama muninj eej, iinonj mende komuwaa. Iinonj balonj eja kaanja mende laligoja. Qaago.”

26 “Iinonj wala eja motoonjg mokoloo ro iwaanongga seinj deema gbala injanja ano sele tosaanj koloonj balonj balonj kuuya sokoma laligojonj. Iinonj kambanana kuuya tororo arenjonj nonono iikawaa so laligojonj ano miri gomanj daenjenj daenjenj eej rama laligojonj, iikawaa goraaya ano aasoya ama jej kotoro iikawaa so laligojonj. 27 Anana mono Anutu iyanj moma monjgama mubombaajonj iwoi kuuya ii arenjonj nonono. Iinonj korebore kosonananondeenj laligojato, kilenj koromojoronj ama Anutu monjgama laligonj mokoloowonaga me qaago? 28 Onjonganj Griik momo ejembanonj qaa kota arenjonj oogiti, iyonjooonjg woiyanonj kaanagadeen qaa kota monj kokaenj jeri,

‘Nono kaanagadeen iwaa gbiliuruta koloonj laligojonj.’

Eja kaanja monjonj qaa kota monj kokaenj ooro,

‘Iinonj mono menj letoma nonono iwaa aonjonj laaligonana laligonjkejonj, kananana kema kanjkejonj ano eej waawaanana amakejonj.’**

29 Qaa iikawaa so anana Anutu waa gbiliuruta koloonj laligonj kosianonj nanjonj. Kosianonj nanjonto, kilenj iwaa kania moma soonj jinjanj gewombo. Unj meme eja (artist) yonjonj momo qaganonj nama benj mombaa tania romonjonj goul, silwa me jamo kowonjinj menj uroroonj tando lopionj sogonj menjerenjonj menjkejuti, iinonj mono iikawaa tani mende kolooja.

30 Ejembanonj poumapouj ama jibijabu laligonj kougij Anutunonj kambanj kanonj nanamemenjiaajonj moma bolinj ironj mende meleema laligoroto, kambanj kokaamba qaaya injisaama kokaenj injijoj, ‘Ejemba korebore gomangia so rama kenjuti, onj mono uugia meleema noononj kawu.’

31 “Anutunonj kambanj somata ano kanj kuuwaa. Iinonj kambanj iikanonj ejemba gomanj gomanj kuuya laligonj kenjuti, ii menj kululuunj nonoma qaanana gosinj tororo menj tegowaa. Iinonj eja monj qaanana menj tegowaatiwaajonj meweengonj jenteegowaa ku-usunj borianonj ano. Iinonj eja ii menj gbiliro koomunonjg waaro iikaanja kanonj ku-usunj somata ii ejemba kuuya qendeema nonono iima mojonj. Eja koomunonjg waaroti, iinonj mono jenteego Tonanaga kolooja.”

32 ‘Anutunonj eja monj koomunonjg menj gbiliro waaroti,’ tosonianj qaa ii moma mepaqepae angi. Kaenj angito, tosonianj kokaenj jegi, “Qaa jejani, nono ii mombomombaajonj mojonj. Kawaaajonj gii saanonj kambanj monjonj qaa ii toroqenj menj asariwa.” 33 Kaenj angij Poolnonj yonjoo batugianonjg waama onjomesaonj keno. 34 Kenoto, tosonianj kanj Jiisas moma laarinj iwoi toroqegi. Moma laarigiti, iyonjoo batugianonj Areopagus kaunsol tuunj yonjoo jotamemeya eja monj qata Dionisius laligoro. Kaanagadeen

* 17:24: 1 Kinj 8.27; Ais 42.5; Apo 7.48

** 17:28: Momo eja somata Pool iinonj momo Jakeya

jakeya uma Griik yonjooonj buk morota morota weenjonj moma kotonj iikanondeen qaa kota kota afaanjonj menj asunganj jero.

emba somata mon qata Damaris ano tosonian yorowo toroqen moma laarin uugia meleengi. Kian.

18

Poolnon Korint sitinon keno uugia meleengi.

¹ Iwoi ii kolooro Poolnon Atens siti mesaon Griik siti mon qata Korint kanon keno. ² Korint kema Juuda eja mon gaya Akwila mokoloo. Akwila iinon Eisiawaa prowinsya qata Pontus kanon koloon kanagen mindimindiri siti Room kema laligoro. Kanon laligoro Siisakin qata Kloodius iinon jenkootoya kokaen ano, “Juuda ejemba on mono korebore Room siti mesaon deambu.” Kaen jenkooto anotiwaajon ama Itali kantri mesaon Griik kemen kamba kanon Korint kouro. Kouro Poolnon mokoloon ii ano embia qata Prisila yoroonon keno. ³ Laaligogara nangowaotiwaajon opo kuun kuun meri. Poolnon kaanagadeen opo sel kuun meme ejaga. Kawaajon yoroonon keno gawongia ororon ero yorowo laligon en opo sel kuun gawon motoon meg. ⁴ Men laligogi Sabat kendon so qamakooli mirinon uma Juuda ano Griik ejemba yonowo Jiisaswaa kania amin mosoma uugia melembutiwaajon kuun onoma laligoro.

⁵ Kuun laligoro alawoita Sailas Timoti yoronon Masedonia prowinsnonga kouri Jiisaswaa Bunya kamba so jen asarin laligoro. Kaen laligon Jiisasnon Hamoqege Toya Kraist kolooji, iikawaa kania asuganon qendeema qaa iikanon Juuda ejemba uugia kuuro. ⁶ Uugia kuuroto, Pool tuarenjen ama uugee qaa tokoronkota jen mug borianon jaagianon kuun sububun gesaaro kamaaro kokaen injjoro, “Niinon koposo mende ambe on tiwilaan iikawaa irona ii mono noo qananon ambombaajon amamaawuya. Ii onongio bosimbu. On Bunya qaa qotogogi niinon saanon onomesaon kete nama ubaati, iikanon waba kantri ejemba yonoonon eleema kema.”

⁷ Kaen injjon onomesaon qamakooli miri goraayanon eja mon qata Titius Jastus iwaa mirinon uma laligoro. Iinon Juuda ejaga qaagoto, kilen Anutuwa waeya men mepeseen laligoro. ⁸ Goraayanon kenoto, qamakooli miriwa galen qata Krispus ano iwaa embameria yononon kuuya uugia meleema Pon moma laarigi. Kaanjadeen Korint ejemba tosaan Poolwaanon qaa mogiti, iyonoononga mamaganon Jiisas moma laarin uugia meleengi oomulu men onongi.

⁹ Poolnon gimantiina monnon gaon ero Ponon koton kondoro jaameleen unj iro kokaen ijoro, “Gii toroko mende mobato, Bunya qaa mono kotiin jen laligowa. ¹⁰ Siti kokanon ejemba tuun mamaga yononon noo bunya kolooju. Kawaajon niinon giwo laligowe monnon iwoi mon mende kanain men bolin gombaa.” ¹¹ Kawaajon Poolnon kamba men korin yonoo batugianon gbani motoonoo ano koin 6 kawa so laligon Anutuwaanon Bunya qaa kuma onoma laligoro.

¹² Kuma onoma laligoro, Room yononon eja Galio kuugi Akaia prowinswaa kiap gawana laligoroti, kamba iikanon Juuda jotamemeya yononon mindirin Pool tuarenjen ama mun horon qaa jakeyanon ongi. ¹³ Qaa kokaembaajon ongi, “Eja koi kanon ejemba enkalolon men onomakeja. Room yononon jenkootogia angi eji, iinon ejemba kana ii uugun Anutuwa waeya men mepeseewutiwaajon uukuuku men nonomakeja.”

¹⁴ Qaa kaen selianon kuun jegi Poolnon qaa kitia jemambaajon ano kiap gawana Galio iinon Juuda ejemba ii kokaen injjoro, “Juuda ejemba onoo batugianon monnon eja qero komunaga me qinji bologa totoon

mon anagati een, iikawaajon niinon saanon qaagia geja ama mobenaga. ¹⁵ Kaanto, onoo batugianon momalaariwaa qaa kolooro qa morota morota gama angowowo ama jenkootogia nomaen ambuti, ii mono onjoangiaa lombogiaga. Niinon iwoi kaana ii gosin jej tegomanatiwaa so qaago.” ¹⁶ Kaen injion qaa jakeyanonga onotaaro kamaagi. ¹⁷ Kamaan iyangiodeen mindirin motoon lugun qamakooli miriwaa galej qata Soostenes ii qelanjin menj kan qaa jakeyaa kana qaa ootanon ama qegi. Qegi kiap gawana Galionon ii iima kawaajon jaaya soongoro hona mon mende kolooro. Kian.

Poolnon anaa gomanon Antiokia sitinon eleeno.

¹⁸ *Poolnon kilen toroqen Korint sitinon ween mamaga laligoro. Laligodaboron uumeleen alauruta yeizozogia jej onjomesaon Prisila ano Akwila uruama kowenon kemen wangowaajon mamboma ragi. Wala Anutuwaa jaanon kokaen jero, “Niinon Anutuwaa gawona pondan kapan koma memana.” Qaa kaen jej ii jojopan qaanon somonjon laligoro. Kamban ii tegoro kowenon goman qata Senkria kanon kemen jojopan qaayaajon jero wan juya motogi. Wango mon Siria prowinsnon kemambaajon anoti, ii koloon iikanon uma opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kenji.

¹⁹ Kema Efesus taonon keuma Poolnon Prisila ano Akwila oromesaoroto, ana qamakooli mirinon uma Juuda yonowo Jiisaswaa kania amin mogi. ²⁰ Amin moma kokaen qisin mug, “Gii saanon kamban koriga nonowo laligowa.” Kaen qisin mugot, Poolnon iikawaa uumotoon mende ano. ²¹ Kawaajon yeizozo kokaen injiuro, “Anutonon iikawaajon ‘Oon,’ jewaati een, mono saanon eleema onjonon kamaana.” Kaen injion wango monjon ugi opo sel horon mororongogi haamonon nangoro Efesus mesaon kenji.

²² Kema taon mon qata Sisaria kanon keuma wango mesaon balon kana Jerusalem uro. Uma eleema uumeleen kanageso jolongia injiuro. Ii injion rama waama kemen Antiokia sitinon keno. ²³ Antiokia sitinon kema laligoro sonda tosaana tegoro onjomesaon kananon keno. Kananon kema Galesia ano Frigia prowins woi ii uugun goman so liligon gowoko kuuya injiima koma gbilin onono kotiigi. Kian.

Apolosnon Efesus ano Korint gawon mero.

²⁴ Kamban kanon Juuda eja mon qata Apolos ii Efesus karo. Apolos iinon Iijiptwaa siti qata Aleksandria kanon koloon laligon momo mirinon uro tegoro Buna Tere Walagaa qaaya awagadeen moma kotooro. Ii moma koton kania jero qaayaa tania kawaajon ejemba goman so aina mamaga moma aisoogi. ²⁵ Pombaa kania otaawombaa kania kuma mug Anutuwaanon gere bolananon uutanon jero. Jiisaswaa kania tororo dindina kuma onoma Jonon oomulu menj ononoti, iikawaa kania saanon moma sorogon jero. Ii jeroto, iikawaa batuya mon mesaoro. Unq Toroyanon mulu menj nononji, ii mende moro.

²⁶ Iinon kan qamakooli miri uutanon kanain qaa esunmumu-yawo jero. Jero Prisila Akwila yoronon qaaya moma nama wani yoro mirinon kenji. Kema Anutuwaa kania awagadeen toroqen jej asarin ijori moro. ²⁷ Apolosnon Griik kantriwaa bakaya qata Akaia kanon kemambaajon moro Efesus uumeleen ala yononon kotinjon mug. Kotinjon mun Akaia gowokourugia yonjonon tere kokaen oogi, “Eja koi mono koma horon mubu.” Apolosnon tere ii menj Akaia prowinsnon kema ejemba Anutuwaa kalenmoriana moma asarin uugia meleengiti, ii mamaga ilaan onono.

* 18:18: Jan 6:18

28 Ilaan onoma "Jiisasnon Hamoqege Toya koloaja," jen iikawaa kania ii Buja Terewaa qaaya qaaya weenjon kanon qendeema onono mogi. Juuda yononon qaa ii moma jenonkooli anji niinonngi non kolooroto, Apolosnon Anutuwaawaa ku-usun qaganon nama qaagia asuganon qewagoro kamaagi. Kian.

19

Poolnon Efesus laligon gawon mero.

¹ Apolosnon Korint sitinon laligoro Poolnon Antiokia siti mesaon prowins tosaanja* uugun kema kema kowe goraayanon Efesus sitinon keuro. Keuma kanon gowoko tosaanja mokolon injiuro. ² Injiima kokaen qisin onono, "Ono moma laarin uugia meleengiti, Unja Toroyanon mono kambaan iikanon uugianon kemero me qaago?" Kaen qisin onono kokaen meleema jegi, "Unja Toroyanon laligoji, nono iikawaa qaaya ii mende totoon monin."

³ Meleema jegi kokaen injiuro, "Ono mono naa oomuluga menj onongita laligogu?" Kaen injiuro meleengi, "Nono Jonon oomuluwaaon menj laligoroti, mono iikaya menj nononji menin."

⁴ *Kaen meleengi Poolnon jero, "Jonon Jiisaswaaon qaa menj ejemba tuun uugia kuuro kokaen mogi, 'Noo gemananon eja mon kawaati, onjo mono ii moma laarin uugia meleembu.' Kaen jero moma uugia meleengiti, Jonon ii oomulu menj onoma laligoro."

⁵ Kaen jero mogi Poolnon Pon Jiisaswaa qatanon oomulu menj onono. ⁶ Menj onoma boria wangianon ano Unja Toroyanon uugianon kemero kantri tosiaa qaa morota morota kanain menj gejatootoo qaa jegi. ⁷ Eja ii mindirin 12 kawaa so laligogi.

⁸ Poolnon qamakooli mirinon uma nama Anutuwaawaa bentotombaa kania amin moma awasankaka nama kawali kaanja uugia kuuro qaaya qewagowombaaon amamaan laligogi. Kaen laligogi koinj karonj tegoro. ⁹ Qewagowombaaon amamaagito, tosanon yangisen ama mende moma laarin Pombaanon kania asuganon menj bolin ejemba jaagianon qaa kisama menj nanji. Kaen menj nanji Poolnon gosin mendeema onoma onomesaon gowokouruta unuano korikori kenji. Korikori kema eja qata Tiranus iwaa qenjaaro momo jakenon ween so (aua 5 ajoroon) kuma onono amin momo ama laligogi. ¹⁰ Kaen ama laligogi Pombaa Buja qaayanon seiuro gbani woi tegoro. Ii tegoro Buja qaa ii Eisia prowins uutanon goman toya ano Juuda ejemba kuuya yonoo gejagianon kemero modaborogi. Kian.

Sewa meraurutanon omejiilan konjombombaaon amamaagi.

¹¹ Anutuwaawaa ku-usunanon Poolwaanon keuro gawon menj boria ejemba wangianon ano Anutanon angoletoto morota morota mero asugiro. ¹² Kaen laligoro ejemba ji injiuro laligogiti, tosanon Poolwaa selianonga nogo motomoto ano opo jokanja tosaanja kaanagadeen menj kema kan qagianon anji jigia onomesaoro omejiilanurugia kouma kenji qeangogi. ¹³ Juuda sele galen tosanon liligon omejiilan onotaan kema kan laligogiti, iyononon kaanjadeen kanain omenon kokojinjin menj onongiti, iyonoo qagianon Pon Jiisaswaa qata gama esuja koma horowombaaon angobato meg. Angobato menj kokaen jegi, "Poolnon Jiisaswaa qata gama uukuuku menj nonomakeji, niinon mono Pon iikawaa qatanon omejiilan kouma

* **19:1:** Balon ii kambaan kokaamba kantri qata Tooki (Turkey) kawaa uutanon eja. * **19:4:** Mat 3.11; Maak 1.4, 7-8; Luuk 3.4, 16; Jon 1.26-27

togowutiwaajon jen koton ononjen.” ¹⁴ Jiisaswaa qata kaen qagiti, iyonoo batugianon Juuda jigo gawon galen waja qata Sewa iwaa merauruta 7 yononon kaanagadeen laligoti.

¹⁵ Yononon ome mon kaen jen koton mugito, iionon meleema kokaen jen onono, “Nii Jiisas moma mujen ano Pool moma mujento, onjo mono moroga?”

¹⁶ Kaen jen onoma eja uutanon nanoti, iionon mono lugun qagianon uma qelanjin onono. Kaen korebore haamo ama japalelen menj onoma selegia motoqoton opo malekugia menjuqenjuranon. Menjuqenjuranon anja anja selegianon sagorogoro kamaan nano togon kesagia menj miri uuta ii mesaon selegia tomana kamaan kemaligi. ¹⁷ Kaen kolooro Juuda waba ano balon toya Efesus laligogiti, kuuya yononon iikawaa bujuya moma mamaga aarun awawaligi. Awawaligi tosanon Pon Jiisaswaa qata kaparan koma mepeseegi akadamyawo kolooro. ¹⁸ Moma laarin uugia meleengiti, iyonoononga mamaganon kema singisonogogia inisaama jen koloogi. ¹⁹ Tosianon suuqangoron hamoqeqe menj laligogiti, iyonoononga mamaganon buk papiagia menj kan menj kululuun ejemba kuuya yonoo jaagianon nama asuganon gerenon giligi jero. Buk papia iikawaa sewangia weengon kululuugi mindimindiri jangogia ii silwa monen (Kina) 50,000 kawaa so kolooro. ²⁰ Tani kaen anji Pombaa Buna qaaya ii esunmumuyawo sein kotiin keno. Kian.

Poolnon gawonaa areja ano.

²¹ Iwoi kuuya ii kolodabororo Unja Toroyanon Pool sololon muro qaaya somongon kokaen jero, “Nii kowe koton Griik kantriwaa leegenja woi Masedonia ano Akaiia kanon liligowe tegoro mesaon Jerusalem sitinon kemaaja.” Kaen jen toroqero, “Kanon kema rama Jerusalem mesaon Room siti kaanjadeen kema iimaaja.” ²² Kaen jen nenawoita Timoti ano Erastus wasin orono Masedonia keni anja toroqen kamba tosaaja Eisia prowins uutanon laligoro. Kian.

Efesus yononon manja karen aogi.

²³ Efesus sitinon Pombaanon kana otaagitiwaajon kamba kanon enkalolon gujubaju somata qatawo kolooro. ²⁴ Silwa gawon meme eja mon qata Demetrius iionon silwa ooro bolbolgoro qokotaan bej emba qata Artemis iwaa jiwowon jigowaa so unja busubuusu menj laligoro. Ii mero sewanja menj laligogi monen uuta hororo konkororo alaurutanon mendeema megii. ²⁵ Megi Demetrius ano tuun tosanon gawon kaanja menj laligogiti, ii motoon onoono kan ajoroogi kokaen injoro, “Alauruna, nono gawon koi menin sewanja awaa koloon kankeji, ii mojon. ²⁶ Ii mojon, Pool eja iikanon Efesus koi kanon kouma ejemba uugia onon ii ano Eisia prowins kuuya sokoma ejemba tuunja tuunja kuun onono jinjaun koloojuti, ii kamba kokaamba saanon iima kotoju. Iionon kokaen jenkeja, ‘Ben boronon memeta ii bej hona qaago.’

²⁷ “Kaen jen laligoro nono komahooro gawonana menkejon, iikawaa qata menj boliro jejewili ambubotiwaa uulombo kolooja. Ano iikayadeen qaagoto, uulombo mon kokaen eja: Ejemba kuuya Eisia prowins uutanon ano balon balon kuuya kanon bej emba uuta Artemis waeya menj mepe-seenkejuti, iwaa bej qabunaya somatanon tiwilaan esunanon kamaawabo ano jiwowon jigoyaa qatanon bolin ejemba jaagianon kamaan omaya koloowabo. Uulombo kaen eja. Kawajaan majakaka moma qaa koi jejen.”

²⁸ Demetriusnoj kaen jero gawonj alaurutanonj ii moma iringia soono kokaen jenj qa gigilaagi, “Efesus nonoononj Artemis ii uuta!” ²⁹ Qa gigilaagi enkalolonj gujubaju kanonj seinj kema siti kuuya sokono. Kaen kolooro Masedonia eja woi qagara Gaius ano Aristarkus Poolwaa nenawoita ii qelanjinj uruama ororaanj oroma kulukululuu mirinonj kema ajoajoroo megi. ³⁰ Ajoajoroo megi Poolnoj kaanagadeenj ejemba tuunjeleembe yonoo batugianonj kemambaajonj moroto, uumeleenj ejembanonj ii anjonj koma mugj.

³¹ Eisia prowinswaa galenkonkonj eja tosianonj Poolwaa alauruta koloogiti, iyonononj kaanagadeenj gele ama kokaenj welema mugj, “Kulukululuu mirinonj ajoajoroo mejuti, gii mono geenja iikanonj mende asugina giibu.”

³² Ajoajoroo megiti, iikanonj ejemba mamaganonj nama ajorogitiwaa kania monj mende mogitiwaaajonj anja anja lansanj qa gigilaanj sisau enkalolonj somata megi seinj keno. ³³ Kaen keno Juuda yonononj eja qata Aleksander kuunjanngogj tuunj yonononj horonj kana megi qaitanonj eu uma nano. Uma nama ejemba jaasewanjanonj qaa kitia metogonj jemambaajonj moma boro aranj kuma aiwese menj onono.

³⁴ Aiwese menj ononoto, Juuda ejaga kolooji, iikaya moma kotonj iikanondeenj buugia mindirinj kuuyanonj kanainj qaa kokaenj qagi, “Efesus nonoononj Artemis ii uuta!” Kaen qama silama nanngi aua woiwaa so keno.

³⁵ Qama nanngi siti (klaak) ponj qerewenjanonj ejemba tuunj uugia menj kamaaro goronj qegi nama kokaenj injjoro, “Efesus ejemba, nono ananaa siti kokanonj Artemis uuta ii mepeseenj laligojonj. Nono iwaanonj jiwowonj jigo ano jamo unjaya kowoga Siwenonnga kamaaroti, ii galenj koma laligojonj. Qaa ii onjo kuuya saanonj moju. ³⁶ Ii monjonj qakoombaatiwaa so qaago. Kawaaajonj onjo mono uugia osonj menj kamaanj ama bonjonj laligowu. Gejajojombanj iwoi monj mende ambu. ³⁷ Eja woi koi jiwowonj jigononj uma iwoi monj mende luluuma qenj menj boliri. Benj embanana mende mepaegonj muri. Onjo kilenj ii uruanngi koi nanjao.

³⁸ “Demetrius ano iwaa komahooro alaurutanonj tosia yonowow angowowo ama qaa jenj aowuyagati eenj, kiap mono rajuw ano qaa jakewaa ajoajorooya ajoajorooya ii qaa mindingowombaajonj amakeju. Kawaaajonj mono saanonj iikanonj kema qaa jakeyanonj ama aonj aronj qenj nanngi sokombaa.

³⁹ Onjo iwoi monj toroqenj jewombaajonj mobuyagati eenj, siti kokawaa toya tosianonj saanonj kanageso horonj ononngi qenjaaro sombenonj ajoroonj qaa gosinj jenj tegowonja. ⁴⁰ Kete enkalolonj gujubaju somata koi kania qaato, kilenj tondu kolooji, ii Room gawman yonononj moma kokaenj jewubo, ‘Efesus yonononj Room mindimindiri gawman qetama manja karenj anju.’ Kaen jenj qaa jakeyanonj nonoombubo. Kawaa uulombota kolooji, ii mojenj. Qaa jakeyanonj nonooma karenj koi kawaa kaniaajonj qisinj nonombuyagati eenj, nono mono kitia meleema anjonj koma jewombaa so mende mojonj.”

⁴¹ Efesus siti ponj qerewenjanonj qaa kaen jenj ejemba tuunj kondeema onono zololonjonj deema kenngi. Kianj.

20

Poolnoj Masedonia ano Griik kema gawonj mero.

¹ Efesus kanonj gujubaju kanonj zololonjgodabororo Poolnoj gowokouruta onoono kagi uuwaa nanngonanngo qaa qambanmambanj onoma yeizozo jenj onomesaonj Masedonia prowinsnoj keno. ² Masedonia kema gomanja gomanja kotonj liligonj kanonj qambanmambanj qaa mamaga jenj laligonj

Griik kantrinoj karo. ³ Griik kanj koinj karoj laligoro. Ii laligoro tegoro wanjo menj kowe kotoj Siria kemambaajonj moro. Kaanja moroto, Juuda jotamemeya yonononj kananonj qewombaa anjononj anji gejianonj kemero moro. Ii moma kawaajonj Masedonia prowins kotoj balonj kana gomanjonj eleemambaa qaaya uutanonj somonjgoro.

⁴ Qaaya somonjgoro nenjauruta kokaanjonj iwo kenji: Berea eja qata Soopater Piruswaa meria, Tesalonaika eja woi qagara Aristarkus ano Sekundus, Derbe eja qata Gaius, Timoti ano Eisia prowinsga eja woi qagara Tikikus ano Trofimus. ⁵ Yonononj waladeen Troas kema kanonj nonoojonj mamboma laligogi. ⁶ Troas kema laligogito, Luuk nii ano tosaanj nonononj bered yiistya qaawaa kendonj ii Filipai sitinonj raninj. Ii raninj tegoro wanjononj uninj opo sel horonj mororonggogi haamononj nangoro kema ween 5 kolooro Troas yonoononj keuninj. Troas keuma kanonj ween 7 toroqen laligoninj. Kianj.

Poolnoj kabanj konoga Troas laligoro.

⁷ Ween 7 laligonj tegoro Poolnoj ween 8 kanonj onjomesaonj kemambaajonj moro. Ii moma gomantiina konoga Sondameraanonj ajoroonj Jiisas romonjonj samonj kowoga motowombaaonj raninj. Kaen raninj Poolnoj yonowo aminj moma qaaya jenj raro raro gomanj ruujanonj keno. ⁸ Nono miri uuta mombaa qaganonj eu uma ajoroonj raninj lambe mamaganonj jenj asarigi. ⁹ Ajoroonj raninj eja gbaworo monj qata Yutikus iinonj jengenanonj raro. Raro Poolnoj qaa jenj raro moro kabanj koriro gaonjaajonj moma enj gbororo motonj kanakeewanonjga tama uuta mende moma miri uuta karoonj uugunj balononj kemenj qero. Kemenj qero lugunj kemenj menj waaninj komuroti, iininj.

¹⁰ Kaen iininto, Poolnoj kemenj kepelaan munj jero, “Mombo sewanj aasonj ama gbilija. Kawaajonj mende awawaliwu.” ¹¹ Kaen jenj mombo eleema miri uutanonj eu uma samonj kowoga motonj nero. Nenj yonowo kabanj koriga qaa jenj raro gomanj anogo onjomesaonj kananonj keno. ¹² Keno eja gbaworo ii wanji gbilinj laligoroti, ii iima ulunjolerj somata moma kenji. Kianj.

Poolnoj Troas mesaonj Miletus keno.

¹³ Yonononj kenggito, Poolnoj anja balonj kana kemambaajonj moma kokaen Luuk nii ano tosia jenj kotoj nonono, “Onjo mono waladeenj kowe kana gomanj qata Asos kanonj kenji aitonjonj nuanj wanjononj ubonja.” Kawaajonj nonononj mesaonj wanjononj uninj opo sel horonj mororonggogi haamononj nangoro kema Asos kanonj keuninj. ¹⁴ Asos keuma nonowo aitonjonj Pool wanj wanjononj uma gomanj qata Mitilini kanonj keninj. ¹⁵ Mitilini kema kanonj opo sel mombo horonj mororonggogi haamononj nangoro kema laligonj enj waama wato qata Kios kawaa kosianonj keuninj. Keuma toroqen kotoj kema enj waamago gomanj qata Samos kanonj kemenj mombo kema enj waama gomanj qata Miletus kanonj kokaembaajonj keuninj: ¹⁶ Poolnoj “Yambuyambu dologa (Pentakost) ii batogonj kema Jerusalem sitinonj ramanja,” jenj kabanj tiwilaawombotiwaajonj uulanjowo kembombaaonj moro. Kawaajonj Eisia prowinsnonj kabanj koriga tiwilaawombotiwaajonj moma wanjononj uma Efesus siti uuguwombaa qaaya somonjgoro laligoninj. Kianj.

Poolnoj Efesus yonoojonj qaa konoga jero.

¹⁷ Miletus keuninj Poolnoj Efesus yonoojonj qele ama uumeleenj kanagesowaa jotamemeurugia yonononj kamaanj kawutiwaajonj koma horonj

onjono. ¹⁸ Koma horonj onjono gomanj qata Miletus kanonj kougij injiima kokaenj injjoro, “Niinonj kambanj mutuya Eisia prowinsnonj kaweti, iikanonjadeenj kanain kambanj kuuya onjowo laligonj kouma gawonj meweti, onjo iikawaa tania saanonj moma yagoju. ¹⁹ Niinonj Pombaa jaanonj uuna menj kamaanj aodaboronj gawonja nomaenj menj kouma laligoweti, onjo ii saanonj moju. Gawonja menj ejemba onjoojonj saama jaunja kamaaro laligowe. Juuda yonjononj uugia mende meleengiti, iyonjononj kambanj tosaanja kanonj selenonj kuukuu ama nuwombaajonj anggonanj ama laligogi. Kaenj ama laligogitiwaajonj ama anggobato morota morota mokolonj siimbobolo moma laligowe.

²⁰ “Niinonj Buja qaa menj qeangonj onjomaeki, ii jenj asarinj onjoma laligowe. Ii qenjaarononj ajoroonj ano miria miria kanonj uma kuma onjoma laligowe. Niinonj kawaajonj kokodundunj koma gawonj mende mesaowe. ²¹ Gawonj mende mesaoweto, Juuda waba ano balonj toya onjoojonj kaanagadeenj qaa kota kokaenj nanjonj jenj laligowe, ‘Onjo mono uugia meleema Anutuwaanonj qokotaanj Ponjana Jiisas Kraist moma laarinj mubu.’ Onjo ii kuuya saanonj modaboroju.

²² “Mobu, kete Uja Toroyanonj nii Jerusalem sitinonj kemambaajonj kuunj nonja. Kanonj kembe naa iwoiga koloonj nombaati, ii mende mojenj. ²³ Monj kokaenj mojenj: Niinonj taonj daenj daenj kema laligoweti, Uja Toroyanonj iikanonj saje nunj kokaenj nanjonj nijoro moma laligowe, ‘Gii kakasililinj moma laligona kapuare mirinonj goongij rabaga.’ ²⁴ *Kaenj nijoro moma laligoweto, ii kilenj. Niinonj toroqenj laligowenaga me komuwenaga, ii qaa monj mende koloonj nonja. Ii qaago totoonto, Ponj Jiisasnonj gawonj nonoti, niinonj mono ii menj yagomambaajonj moma kotiijenj. Iinonj kokaenj nijoro, ‘Anutunonj kalejmorianja ejemba onjomambaajonj moji, gii mono iikawaa Oligaa Bunaya jenj asarinj laligowa.’ Kawaajonj balonj laligomanjati me komumanjati, ii iwoi omaya totoonj koloonj nonja. Ejemba aangolenonj kuuwaajonj kenjuti, monjonj iikanonj batuyanonj kotonj haamo mende ambaa. Niinonj mono iikawaa so gawonja menj batuyanonj kotonj mesaomambotiwaajonj esunja kuuyanonj kaparanj koma kema laligomanja.

²⁵ “Kaenj laligomanjato, mobu, niinonj onjoo batugianonj kema kanj Anutu bentotonjaa kania jenj asariwe mogiti, onjo noo jaasewana ii mombo mende iibuya. Onjooonjga monjonj monj mende niibaati, kete kaenj mojenj. ²⁶⁻²⁷ Kawaajonj niinonj onjo Anutuwaaja jeta kuuya otaawutiwaajonj jenj uukuukuu menj onjoma laligowe. Ii mende kokodundunj koma mesaowe. Kawaajonj onjooonjga monjonj monj singisongoyaaajonj ama soonj komunj gere sianonj kemebaati eenj, onjo nii jenj nombombaajonj amamaawuya. Niinonj ii kete onjoojonj asuganonj nanjonj jenj kotiijenj.

²⁸ “Ponjonj iyanjaa saya maama iikanonj kanagesouruta sewangia mero bunyaja koloodaborojuti, onjo mono ii lama kaanja galenj koma kalanj koma onjoma laligowu. Uja Toroya ajo gawonj ii onjono. Kawaajonj onjo mono onjoangia ano Pombaanonj lama tuunj yonjoojonj galengia menj aonj laligowu. ²⁹ Niinonj kembe iikawaa gematanonj ejemba kanjangiawo ii kasu kawalia kaanja onjoo batugianonj asugiwuya. Yonjononj asuginj lama tuunj onjoojonj mende moma titiikota koloonj lanj kanj injiwuyati, ii mojenj. ³⁰ Onjoangiaa batugianonjga eja tosianonj waama nama Jiisas gowokourutanonj goraayanonj kembutiwaajonj horonj onjoma qaa qolonjmolongoya jenj laligowuya. ³¹ Kawaajonj onjo mono uugbiligibili laligonj qaa koi uu

* **20:24:** 2 Tim 4.7

kononjianon ama romongowu: Niinon gbani karoombaa so asaga goman-tiin qambanmamban qaaya qaaya ii onjo motomotoon pororo kuma onjoma laligowe jaunna kamaanjero.

³² “Niinon kete onjo Anutuwaa boronon onjooma kokaen injiojen: Iwaa Buja qaayanon mono kalenmoriaha injisaama kalan koma onjomaakeba. Anutunon kotiin uugia nanjon megoro saanon kotikotii mokoloon metulanjonkebu. Onjo Anutuwo rappingogi alauruta kuuya tak koton onjono soraaya koloojuti, mono iyonoo batugianon keuma dun raragia men oyanboyon koloon laligowu. ³³ Nii onjoononga mombaa maa suan me monej opo ii mende buja qen aomambajaan moma laligowe. ³⁴ Nii ano nejauruna iwaiwaajon amamaan laligoninji, ii neena borona koi kanon gawon men mokoloon laligowe.

³⁵ “Ii kuuya ama men sili awaa qendeema onjoma laligowe. Onjo mono kaanjadeen gawon men laligowu. Kaen laligon ejemba loorin gawon mewombajaan amamaawuti, ii saanon kalan koma onjoma laligowu. Gawon megi hona kolooro Pon Jiisaswaanon qaa koi mono romongowu: Iinon anjo qaa mon kokaen jero, ‘Hina iwoi buja qen aogi janjon qaono een laligowuyato, tosaan yonoojon iwoi kalengiaga onjongi Anutunon kitia meleeno oyanboyon mokolowuya.’ Kian.”

³⁶ Poolnon qaa kaen jen kamaan simin kuma kuuya yonowo Anutu gama kooliro. ³⁷ Qama kooliro kuuya yononon amburerej men urusaan qen anjon mun buuta kitor negi. ³⁸ Poolnon wala qaa mon kokaen injoro, “Onjo noo jaasewana mombo mende iibuya.” Qaa kaen moma kawaajon wosobiri uuta moma nama wama wanjonon uma yeizozo jen ongi. Kian.

21

Poolnon Jerusalem keno.

¹ Yeizozo jen nonomesaogi opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kema wato qata Koos iikaan baagen dindinagadeen kema keunin. Keuma en waama toroqen wato qata Rodos kanon kenin. Iikanonja toroqen Lisia prowinswaa gomanon mon qata Patara kanon keunin. ² Keuma nama wanjo mon Fonisia gomanon kemambajaan anoti, ii mokoloon kanon unin opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kenin.

³ Kema laligon wato mon qata Saiprus iikawaa kosianon kan iima misinjon Saut waagenja uugun toroqen haamonon nangoro Siria prowins waagen kenin. Kema “Wangowaa hinaya ii Taia taanon kema wanjononga men ambona,” jegitiwaajon iikanon kenin. Iikanon kema wanjo mesaon kemenin. ⁴ Kemeni gowoko tosia mokoloon onjoma yonowo toroqen ween 7 laligonin. Kanon laligonin Unja Toroyanon sololoon onjono Pool Jerusalem sitinon kembabotiwaajon galen meme qaa jegi. ⁵ Ii jegito, nono ween 7 ii yonowo laligonin tegoro onjomesaon kana kenin. Kana kembonja jenin yononon korebore embameraurugiawo nonoombonjen taon mesaon seleengen kagi. Taon seleengen kan kowe sakasinanon kamaan simin kuma Anutu gama koolinin. ⁶ Qama koolin yeizozonana jen aonin Jerusalem kembombajaan wanjonon unin yononon mirigianon eleengi.

⁷ Pool ano nejauruta nono kaen Taia mesaon toroqen kema goman qata Tolemes kanon keuma wanjo mesaonin. Wanjo mesaon uumeleen alaurunana jolonja jenin ano yonowo ween motoonggo laligonin.

⁸ *Laligon en waama onjomesaon balon kana kema Sisaria taanon kounin.

* 21:8: Apo 6.5; 8.5

Jerusalem uumeleen tuuj uutanonj uukuukuu eja (ewanjelis) sewen metogon onjonjiti,* yonoononga monj qata Filip iinonj Sisaria laligoro. Nonononj Sisaria kouma iwaa mirinonj kema rama eninj. ⁹ Filipwaa borauruta 4 laligogi. Anutononj emba saranj yonoo uugianonj gejatootoo qaa jejewaa momo kalenj ano laligogi.

¹⁰*Nonononj Sisaria taonj kanonj weenj mamaga toroqenj laligoninj. Kanonj laligoninj Juuda prowinsnonga gejatootoo eja monj qata Agabus kamaaro. ¹¹ Nonoononj kamaanj Poolwaanonj iinjkaasa menj kanonj anaa kana boria somonjonj kokaenj jero, “Unj Toroyanonj kokaenj jeja, ‘Juuda jotamemeya yonononj iinjkaasa kokawaa toya ii Jerusalem sitinonj kokaenj somonjonj waba kantriwaa galenj† yonoo borogianonj ambuya.’” ¹² Kaenj jero moma nono ano uumeleenj alaurunana kanonj laligogiti, iyonononj kaangadeenj Poolnonj Jerusalem kembabotiwaajonj welema qotogonj muninj. ¹³ Qotogonj muninj kokaenj meleema jero, “Onj mono nomaenj anju? Saama qaa jenj iikaanja kanonj noo uuna menjuranju. Niinonj Jerusalem kembe gbadoonj nombutiwaajonj jorijenj ano iikayadeenj qaagoto, Ponj Jiisas qataajonj ama nugi komuwenagati, niinonj mono iikawaaajonj kaangadeenj jorijenj nanjenj.”

¹⁴ Kaenj jero menj loorinj mubombaajonj amamaanj uunana bonjonj kono kokaenj jeninj, “Ii mono Pombaa uusiinja so koloowa.”

¹⁵ Sisaria taononj laligoninj kambanj ii tegoro afaangonj mozozongonj onjomesaonj kema Jerusalem sitinonj uninj. ¹⁶ Sisaria iikanonja gowoko tosianonj kaangadeenj nonoo koipunana kagi. Kagiti, yonononj kokaenj jegi, “Onj Saiprus eja qata Naason iwaa mirinonj enj laligowu.” Kaenj jenj nunuanj iwaa mirinonj keninj. Naasononj waladeenj uuta meleema Jiisaswaa gowokoya koloonj laligonj kouro. Kianj.

Poolnonj Jerusalem sitinonj kouro.

¹⁷ Nonononj Jerusalem keuninj uumeleenj alaurunana yonononj nunuama aisoonj jolonana jegi. ¹⁸ Jolonana jegi enj waama Poolnonj nonowo bisop Jeims iibombaajonj moma keninj. Keninj uumeleenj kanagesowaa jotamemeya yonononj korebore iikanonj kouma ragi.

¹⁹ Ragi Poolnonj jolongia jenj sunduya ano. Anutononj koipu koloonj nemunj koma nonono waba kantri yonoo batugianonj kema liligonj misin gawonj meninj honja kolooroti, iikawaa sunduya kaniawo motogonj motomotoonj ii korebore injjoro. ²⁰ Ii injjoro moma Anutu mepeseegi eja geria monjonj kokaenj jero, “Pool alanan, Juuda ejemba tausenja tausenja yonononj Jiisas koma laarinj uugia meleema kilenj korebore toroqenj Mooseswaa Kana qaa ii tororo otaawombaajonj kaparanj komakeju. ²¹ Kaenj kaparanj komakejuto, goo bujuga ii kokaenj lanj jegi mogi, ‘Juuda ejemba deema waba kantri yonoo batugianonj kema laligojuti, giinonj liligonj ii kokaenj kuma onjoma laligojanj, jenkeju, “Onj mono Mooseswaa kana qaa gema qenj Anutuwaanonj aiwese ii mende menj merasisi selegia mende kotowu ano Juuda nanamemenj tosaanja ii mende otaawu.”’

²² “Kaenj jenkejutiwaajonj ama giinonj kajanj, iyonononj ii moma iikanondeenj horonj tuuj somata menj ajoroowuyaga. Kawaaajonj nono majakaka moma mono nomaenj aninj sokonaga? ²³*Kawaaajonj nonononj keteda koi

* **21:8:** Aposol gawonj meme bonj 6 kanonj eja 7 ii meweengonj onjonj nanjonanjo gawonj ano ewanjelis gawonj ii mindirinj megij. * **21:10:** Apo 11.28 † **21:11:** Waba kantri yonoo borogianonj ambuya, ii Room gawman yonoojonj jeja. * **21:23:** Janj 6.13-21

qaa goojon jewonati, giinon mono iikawaa so amba. Eja 4:yanon iwoi ambombaa qaagia Anutuwaanon jen jojopon qaanon somongogi. ²⁴ Ii qaanon somongogito, monembaajon amamaan mamboma batunananon koi laligoju. Kawaajon giinon mono ii unuama yonowo koma konjoratin aon yonoojon ama nandun ana sokono saanon waj judia motogi qaagia kotiiwaa. Giinon kaen ama Mooseswaa Kana qaa ten koma otaan laligojanji, koreboreyanon goo kanaga ii tororo iima moma asariwuya. Ii moma asarin goojon qaa jegi mogiti, ii honja monj mende mokoloogi omaya kolooro komuwaa. ²⁵ *Goonon qaa komuwaato, waba kantri yononon Jiisas mome laarin uugia meleengiti, nononon iyonoojon qaa kokaen somongonj tera oon anin keno, 'Oro busuya ben lopion yonoo nandun bunja qen kanagianon anggi esungianon tururoti, ii mono mende newu. Kaanagadeen sa me oro arogia qoosona iikawaa busuya ii mende newu. Serowilin mono mende ambu. Iwoi kamanjawa 4 ii mono mesaonj gema qegi sokombaa.' "

²⁶ Jotamemeya yononon kaen jegi Poolnon eja 4 ii unuama en waama yonowo koma konjoratin aogi. Aogi jiwowon jigononj uma eja motomotoon yonoojon nandun ama siimolon oogi koma konjoratin kambangia tegowaati, iikawaa kamban bujuya injoro. Kian.

Jiwowon jigowaa toton uutanon Pool men somongogi.

²⁷ Poolnonj ii injoroto, ween 7 ii tegomambaajon ano Juuda tosaan Eisia prowinsnonq kagiti, iyononon Pool jiwowon jigononj uro iigi. Iima ejemba tuun kuuya uugia kuun ononggi waaro Pool qelanjinj meggi. ²⁸ Qelanjinj men kokaen qagi, "Israel ejemba, mono ilaan nonombu! Eja koi kanon balona balona liligon goman so kuma onoma uugia kokaen kuun onomakeja: Ono kuuya mono Israel ejemba tuun qotogonj men bolin nonombu. Ananaanon Kana qaa mesaonj jiwowon jigonananon lanj uma jeulalanj ama laligowu. Kaen kuma onoma laligoro ano kete Griik eja Anutuwaa aiweseya qaa ii kaanjadeen wama jiwowon jigononj uro miri kowoga koi kanonj mono totowin kokojinjinjawa koloowabo." ²⁹ *Ii kokaembaajon qagi: Efesus eja Trofimius iinon wala siti kanaanon Poolwo keno iriima kokaen romongogi: Poolnonj ii wano motoonj jiwowonj jigononj ubaobo.

³⁰ Kaen qagi ejembanon enkalolonj ama esungiqadeen luluuma kan ajoronj qemburunj somata men guju meggi siti kuuya sokono. Kaen kolooro Pool qelanjinj somongonj jiwowon jigononj horonj selegenj kamaan iikanondeen jigowaa kiropo naguya kuuya ii uulanjawa koma somongogi. ³¹ Pool somongonj qewombaajon kaparanj kongi bujuya seinj Room manjaqeqe tuumbaa kawali galenj wanja iwaa gejianon qaa kokaen kemero moro, "Jerusalem kuuya yonononj karenj ama manja qeju." ³² Kaen moma iikanondeen manjaqeqe eja tuun tosia kawali galengiwu unuama lugun yonoononj kemegi. Kemegi ii injiima Pool qegiti, ii mesaogi.

³³ Mesaogi kawali galenj wanjonj batugianonj kema jenj kotoro Pool menj gbado (tape) woinonj somongogi. Somongogi kokaen jenj qisin onono, "Eja koi moroga?" ano "Nomaen ano qeju?" ³⁴ Qisin ononoto, ejemba tuunonq qaa morota morota meleema lansanj qagi. Kaen lansanj qama guju megitiwaaajon ama kania tororo momambaajon amamaaro. Ii amamaanj kawaajon jenj kotoro Pool wama manjaqeqe eja yonoo aenj kiropo uutanonj kenji. ³⁵⁻³⁶ Wama kenji ejemba tuunj somata yonononj kanagianonj onotaanj kanj kokaen qagi, "Mono qegi komuwa. Yamagen!" Kaen qagi manjaqeqe eja yonoo aenj kiropo naguyanonj keuro uulanjawa

* 21:25: Apo 15.29 * 21:29: Apo 20.4

kema kan gujubaju somata megitiwaajon bimooro. Kawaajon manjaqeqe eja yononon Pool men anjon kenji. Kian.

Poolnon qaayaa kitia kanaij meleema jero.

³⁷ Anjon kan manjaqeqe eja yonoo kiripo uutanon ubombaajon anji Poolnon kawali galen waqa kokaen qisin muro, "Nii qaa mon saanon gijomaqa me qaago?" Qisin muro moma kiko ama ijoro, "Oo, gii Griik qaa mojan me?" ³⁸ Kawaajon gii Iijipt ejaga koloojan me qaago? Iijipt eja monnon indigen tuarenjen eja tiwogiawo 4,000 ii enkalolon men onoma Room gawman tuarenjen ama manja karen kanaij unun unuama balon qararanjonkononon kenji. Gii galen eja ii koloojan me qaago?"

³⁹ Kaen ijoro Poolnon jero, "Nii Juuda ejaga. Nii Silisia prowinswaa taon qata Tarsus mojan, mono iikanon koloon laligon koube. Kawaajon qisin gomaqa: Gii saanon jena niinon ejemba tuun koi yonoojon qaa jewe mobu."

⁴⁰ Kaen jero "Saanon jewa," ijoro Poolnon donon nama ejemba onoojon boro kuno. Boro kuno guju mesaon qaagia bogoro nanji Hibruu qaanon qaa kokaen jero,

22

¹ Poolnon nama kokaen jero, "Eja alauruna, niinon qaa kitia jemanati, ii mono geja ama mobu." ² Hibruu qaanon qaa jero moma qaagia kuuya bogodabororo nanji toroqen jero,

³ * "Nii Juuda ejaga. Nii Silisia prowinswaa taon qata Tarsus kanon koloowe Jerusalem siti kokanon galen koma nongi laligon somariwe. Laligon somariin kouma boi qata Gamaliel iwaa qaa baatanon rabe iinon Juuda ambosakonurunana yonoonon Kana qaa ano nanamemen ii tororo kuma nono iikawaa momoya moma laligowe. Kete ononon korebore Anutuwaa qaa baatanon keuma kaparan koma iwaajon manja qen laligojuti, niinon mono iikawaa so koloon laligowe. ⁴ * Kaen laligon ejemba Pombaa kania otaan laligogiti, ii unun kondeema sisiwerowero ama onombe siimbobolo moma tosonian komugi. Niinon ejembaya ejembaya unuama gbadonon (tape) somonjon kapuare mirinon onoombe. ⁵ Jigo gawon galen waqa ano jotamemeya kuuya yononon ii saanon moju ano yonoonon kema qisin ononon ii saanon nanjon jewuyaga. Yononon Juuda eja geria Damaskas sitinon laligojuti, iyonoojon tere onon nongi men laligowe. Iikanon ejemba Pombaa kania otaan laligogiti, niinon ii kaanjadeen 'Irona meleema onombutiwaajon gbadoon onoma Jerusalem koi unuama kamaqa,' jen kananon kembe."

Poolnon anaa uumeleenaa kania jero.

⁶ "Kananon kembeto, Damaskas siti dodowiwe kanon iwoi mon kokaen kolooro: Ween biwiiwa kanon asamararan somata mon Siwenonga oobili kaana asugin uulanawo kamaan turun nono. ⁷ Turun nono tama balonon kamaan ewe Siwenonga qaa mon kokaen kolooro mobe, 'Sool Sool, gii mono naambaajon sisiwerowero qaganon ama nomakejan?' ⁸ Ii moma meleembe, 'Pon, gii moronon?' Kaen meleembe nijoro, 'Nii Nazaret eja Jiisas, sisiwerowero men nomakejani, nii mono ii.' ⁹ Eja niwo kan nangiti, iyononon asamararan ii iigito, qaa nijoroti, qaa ii zoobooya mon mende mogi. ¹⁰ Kaen nijoro niinon qisin jewe, 'Pon, nii mono nomaen amana?' Jewe nijoro, 'Gii mono keteda koi waama Damaskas sitinon

* **22:3:** Apo 5.34-39 * **22:4:** Apo 8.3; 26.9-11; 9.1-19; 26.12-18

kena Anutunonj naa iwoiga ambaagiwaajonj jewaati, ii monjonj gijowaa.’
 11 Asamararanj iikanonj jaana kuuro titou kuunj nambe eja niwo kagiti, iyonjononj boronanonj menj nuangji Damaskas sitinonj keninj.

12 “Iikanonj eja monj qata Ananaias laligoro. Iinonj Anutu goda qen Mooseswaanonj Kana qaa tororo otaanj laligoro. Kawaajonj Juuda ejemba Damaskas laligogiti, iyonjononj kuuya godaya awaa qen munj laligogi.

13 Iinonj noononj kanj kosonanonj nama kokaenj nijoro, ‘Sool alana, jaaga mono mombo toowa.’ Kaenj nijoro aua kambanj iikanondeenj jaana tooro uunj iibe. 14 Iibe Ananaiasnonj nijoro, ‘Giinonj nanamemenj dindiña solanña Toyaga iina qaa jetanonj gijoro aro kononja mona. Ananaa ambosakanana yonoononj Anutu iinonj gii meweengonj gono iwaa uusiinja moma kotowa. 15 Gii naa iwoi iima mojanji, mono ii nanjonj jenj iwaa jotamemeya koloonj balonja balonja ejemba jaagianonj dangunu kaanja nama laligowa. 16 Kawaajonj gii naambaajonj ezelobezelo ama mambonjanj? Mono waama iwaa qata qama qama koolinj jena oomulu menj goninj singisonjgoga songbano solanjanjwa.’ Ananaiasnonj kaenj nijoro.”

Misin gawonj waba kantri yonowo memambaajonj noono.

17 “Damaskas siti mesaonj Jerusalem sitinonj eleema jiwowonj jigononj qama kooliwe Pombaa umbeumbenjanonj turunj nono nama jaameleenj unja monj iibe. 18 Unja iikanonj Jiisas iibe noononj kanj kokaenj nijoro, ‘Gii kantri kokanonj noo kaniana ano Bunja qaana ii pondanj mende jenj laligowa. Ii nanjonj jena telambelanj ama gema qewuya. Kawaajonj Jerusalem siti koi mono uulanjawo mesaonj kemba.’

19 “Kaenj nijoro jewe, ‘Ponj, yonjononj noo kanana moju. Niinonj wala liligonj ejemba gii moma laarinj gonjgiti, ii qamakooli miria miria kanonj uma mokoloonj onjoma somonjonj ooli waayawononj onjootinj tosaanja kapuare mirinonj onjooma laligowe. 20 *Goononj gawonj ilailaa eja Stiiwenonj kaniaga nanjonj jero qegi saya kamaaro niinonj kambanj kanonj kaanagadeenj kosogianonj nama wambelaanj malekugia galenj koma nambe qegi komuro.’

21 Kaenj jewe Ponjonj nijoro, ‘Niinonj wasinj gonjenja gii mono koriganonj waba kantri ejemba yonoononj kemba.’ Kianj.”

Room gawmambaa manjaqeqe eja yonjononj Pool galenj konji.

22 Poolnonj qaa kitia jeroti, ii ejemba tuunj yonjononj geja ama mogito, (Ponjonj waba kantri ejemba yonoononj kemambaajonj jeroti,) qaa ii moma iikanondeenj kotigagadeenj silama qagi, “Yamagenj! Eja kaanja ii mono qegi komuwa. Ii balononj nonowo laligowaatiwaa so qaago.” 23 Kaenj silama qama opo kereñ qetegonj gilinj (kanagianonj rimbombonjonj riinj) sonjonj orasinj kanakeewanj lansanj giligi. 24 Kaenj anjgi Room yonjoo kawali galenj wanjanonj jenj kotoro manjaqeqe eja yonjononj Pool wama kema manjaqeqe eja yonjoo aenj kiropo uutanonj anjgi. Kiropo uutanonj anjgi Juuda yonjononj ii naambaajonj ama guju menj qajuti, iikawaa kania momambaajonj kokaenj jenj kotoro, “Ono mono Pool menj ooli waayawononj qenj qisinj mugi kania asuganonj jero mobonja.” 25 Kaenj jenj kotoroto, Pool menj somonjonj ooli waayawononj qewombaajonj anjgi Room kawali galenj monjonj kosianonj nano Poolnonj kokaenj ijoro, “Room mindimindiri gawman yonjononj sopa somonjonj nonjgi borogianonj laligojenj. Niinonj iikawaa (jenkooto) paaspoot menj laligojenj. Kawaajonj onj noo qaana mende moma gosinj lanj jenj tegonj

* 22:20: Apo 7:58

eerj ooli waayawononj nuwuti, ii mono Room jenkooto toya yonoo jaagianonj sokombaa me qaago?”

²⁶ Poolnonj kaen ijoro kawali galenonj moma iikanondeen kawali galen wana iwaanonj kema buju qaa kokaen ijoro, “Eja iikanonj Room gawmambaa (jenkooto) paaspoot menj laligoja. Kawaajonj gii mono nomaen ambaga?”

²⁷ Kaen ijoro kawali galen wananonj Poolwaanonj kema qisij muro, “Gii onanonj Room gawmambaa (jenkooto) paaspoot menj laligojanj me qaago? Ii jena momanj.” Qisij muro Poolnonj meleeno, “Onanonj, niinonj ii menj laligojenj.”

²⁸ Kaen meleeno ijoro, “Nii monen somata gilinj Room mindimindiri gawmambaa (jenkooto) paaspoot sewana mewe nonji laligojenj.” Ijoro Poolnonj jero, “Ii awaato, noo mannanonj Room gawmambaanonj paaspoot menj laligoro niinonj iwaa meria koloonj iikanonja qa ii menj laligojenj.”

²⁹ Kaen jero eja qisij mubombaaajonj angiti, iyonononj iikanondeen mesaonj eleema kenji. Poolnonj “Nii Room gawmambaa paaspoot menj laligojenj,” jero kawali galen wananonj ii moma Room ejaga gbadoonj murotiwaaajonj ama awawalinj sombuya moro.* Kianj.

Poolnonj jigo kaunsol tuunj yonoo jaagianonj nano.

³⁰ Gomanj ano kawali galen wananonj waama Juuda yonononj naambaaajonj Pool gaanonj ama munj jegiti, iikawaa kania tororo momambaaajonj moma jigo gawonj galen wana ano jigo kaunsol tuunj kuuya yonononj ajoroowutiwaaajonj jenj kotonj onono. Kaen ajoroogi jero Poolwaa gbadoya (tape) isangi wama kamaanj yonoo jaasewanganonj ano nano. Kianj.

23

¹ Poolnonj nama jigo kaunsol tuunj ii uunj injiima kokaen jero, “Alauruna, niinonj nanamemena kuuya ii Anutuwaa jaasewananonj ama menj laligowe iinonj iima ‘Sokonja,’ jero uunaa gejananonj moma qeangonj kouma laligonj kete koi nanjenj.” ² Poolnonj kaen jeroto, jigo gawonj galen wana qata Ananias iinonj kosianonj nanngiti, ii jenj kotonj onono urunja qetaaligi.

³ *Qetaaligi Poolnonj ijoro, “Anutunonj mono gii qetaalinj gomba. Giinonj miri sopa taanja kaanja koloojanj. Selia mundanonj oogi taanja koloojata, uuta jewonj menj injanja kolooja. Giinonj Mooseswaa Kana qaa menj kanonj gosinj noma qaana jenj tegomambaaajonj rajanto, kilenj geengo Mooseswaa Kana qaa iikayadeen qen jenj kotonj onona nuju. Ii mende sokonja.”

⁴ Poolnonj kaen ijoro kosianonj nanngiti, iyonononj ijogi, “Gii Anutuwaanonj jigo gawonj galen wana mepaqepae menj gamu qen mujanj me?”

⁵ *Kaen ijogi jero, “Oo alauruna, iinonj jigo gawonj galen wana kolooji, ii mende moma jejenj. Bunja Terewaa qaa monj kokaen eja, ‘Gii mono kanageso tuungaa eja ponja mende qasuaawa.’”

⁶ *Kaen jeroto, jigo kaunsol tuunj yonoononga tosianonj Sadusii (jigo gawombaa kaparanjonkonj) paati qokotaagi tosianonj Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) paati ejaga laligogi. Poolnonj ii moma kawaajonj jigo kaunsol tuunj yonoo jaagianonj qaa kokaen qama jero, “Alauruna, niinonj Farisii

* **22:29:** Monj Room gawmambaa paaspoot menj laligoroti, ii kasanonj gbadoonj mububotiwaajonj songo ero. Monjonj songo ii waleenoti eenj, ii mono qaa jakeyanonj oomakegi. Kawaajonj sombuya moro. * **23:3:** Mat 23.27-28 * **23:5:** Eks 22.28 * **23:6:** Apo 26.5; Fil 3.5

ejaga koloorej. Manñanon kaanagadeen Farisii paati ejaga. Koomuya yononon gbiliñ waabuyati, niinon iikaen koloowaatiwaajon mamboma jejeromonromon ama laligojen. Kaen laligojenywaajon ama qaa jakeyanon noongi gosin noma jeju.”

⁷ Kaen jero iikanondeen Farisii ano Sadusii paati yonoo batugianon angowowo kolooro jigo kaunsol tuun yononon juma tuun woi koloogi.

⁸ *Sadusii (jigo gawombaa kaparankonkon) yononon kokaen jenkegi, “Ejemba koomuya yononon mende gbiliñ waabuya. Siwe gajoba mende laligoju. Omejiilan ano unñ ii mende laligoju.” Kaen jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) paati yononon qaa karon iikanon qokotaan iikawaa so moma laarin namakegi. ⁹ Tuun woi kaen koloon qagi guju somata kolooro Kana qaawaa boi tosanon Farisii tuun yonoo batugianongga waama geriawo tereñgon kokaen jegi, “Nono eja kokawaa qinjita mon mende mokolojon. Siwe gajoba me unñ monon qaa koton kondoon iwaa uutanon ano jenaga, ii mono nomaen sokoma ononaga?”

¹⁰ Kaen jegi angowowo iikanon mombo gere toon somariiro. Somariiro aworanon Pool leelee horogi kema karo mosoma tagogi. Tani kaen kolooro. Kaen kolooro kawali galen wañanon iikawaa toroko moma manjaqe qe tuun mon jen koton onono kemen Pool batugianongga horon wama manjaqe eja yonoo aen kiropo uutanon anji.

¹¹ Anjito, gomantiina kanon gaon ero Ponon Poolwaa koorononon nama kokaen ijoro, “Mono qaqaabunabunagawo koloon satiin laligowa. Noo kanana Jerusalem kokanon nanjon jen laligonati, iikawaa so mono Room sitinon kaanagadeen kema ii nanjon jen asarin laligowa.” Kian.

Pool qewombaaajon anjonan megi.

¹² Ponon kaen ijoroto, goman ano kanon Juuda eja tosanon olon ajoroon Pool komuwaatiwaa anjonan megi. Yononon areñ ii anji ano ii jojopan qaanon somonjon kotiin kokaen jegi, “Nono Pool komuwaatiwaajon mamboma kamban biiwia kokanon nene singi laligowonñ. Singi laligon qenin komuro iikawaa gematanon saanon nene me apu mon mombo newonñ.”

¹³ Eja 40 ano janjo ii uugugiti, iyononon mindirin jojopan qaa ii somonjon kotiin jegi.

¹⁴ Ii jenjo jotamemeya ano jigo gawon galen yonoonon kema kokaen jegi, “Nono Pool komuwaatiwaajon mamboma kamban biiwia koi kanon nene singi laligowonñ. Poolnon mende komuwaati een, ejembanon mono ononon qasuaan nonongi sokombaa. Kawaajon nono mono ajoroon jojopan qaa kokaen somonjon kotiin laligojon: Pool qenin komuro iikawaa gematanon saanon nene me apu mon mombo nen laligowonñ. ¹⁵ Kawaajon ama onjo mono keteda koi jigo kaunsol tuun yonowo motoon mindirin kawali galen wañanon kema qaa kokaen jen qisiwu, ‘Nono Poolwaanon qaa kania mombo qisinin jero honñ mobombaajon mojon.’ Tani kaen kolooro qisigi saanon Pool wama onoonon kamaawaa. Kamaanagato, kananon kan onoonon kouwambaajon ambaati, iikanon mono ii qenin komuwaatiwaajon jojorin laligowonñ.”

¹⁶ Kaen jegito, qenin komuwaatiwaa anjonan anjitiwaa bujuya ii Poolwaa beetaa gejianon kemero moro. Ii moma manjaqe eja yonoo aen kiropo uutanon kema Pool raroti, iikanon uma ijoro. ¹⁷ Jero moma kawali galen mon qaro karo kokaen ijoro, “Eja gbaworo koi kanon qaa mon men kajywaajon giinon ii saanon wama kawali galen wañanon kena

* 23:8: Mat 22.23; Maak 12.18; Luuk 20.27

gaa ii ijowaa.”¹⁸ Kaen ijoro ii wama kawali galen waɗaananon keni jero, “Kasa eja Poolnon noono iwaanon kembe eja gbaworo koi wama goonon kawaatiwaajon qisiin nonja. Iinon goojon gaa mon men kaja.”

¹⁹ Kaen jen keno galen waɗananon borianon men wama goraayanon kema qisiin muro, “Gii naa qaaga men kajan?”

²⁰ Qisiin muro ijoro, “Juuda jotamemeya yononon gaa mon qisiin gombom-baajon somonjon goonon kan kokaen jewuya: Nono Poolwaa gaa kania tororo mende moma komujon. Kawaajon gii saanon Pool woran wana jigo kaunsol tuun yonoonon kamaaro mombo qisiin muna jero kaniayaa hona moboɗa. Yononon kaen koloowaatiwaajon moju. ²¹ Kaen kan jewuyato, giinon gaa iikawaajon mende wambelaawa. Juuda kanageso yonoo batugianonga eja 40 ano jango ii uugugiti, iyononon mindirin Poolwaaajon kokaen jen ii jopon qaanon somonjon kotiigi, ‘Nono Pool komuwaatiwaajon mamboma kamban biwvia koi kanon nene singi laligowon. Singi laligon qenin komuro iikawaa gematanon saanon nene me apu mon mombo newonja.’ Kaen jen giinon wambelaawagatiwaajon mamboma jojorin embonju.”

²² Kaen jero eja gbaworo ii wasin kokaen ijoro, “Buju koi jena mojeni, ii mono mon mende jena moba.” Kian.

Pool wanji Sisaria taanon keno.

²³ Kawali galen waɗananon ii moma kawali galenwoita oroono kari kokaen irijoro mori, “Oro mono tiwo eja 200, hoos manjaqeqe eja 70 ano wasa manjaqeqe eja 200 ii jen koton onon kete gomantiingaa 9 kilok kanon Sisaria kembutiwaajon jojoriwu. ²⁴ Kaanagadeen hoos tosaan meweengon meagon onoma Pool mombaa qaganon ama kalan konji gomantiingaa kokanon gawana Filikswaanon kamba.” ²⁵ Kaen irijoro mori gawanawaa-jon tere mon kokaen ooro,

²⁶ “Oo Uuta sorona gawana Filiks! Klodius Lisias, niinon jolonja jejen.

²⁷ “Juuda yononon eja koi men somonjon qegi komuwaatiwaajon anji. Kaen angito, Room mindimindiri gawmambaa (jenkooto) paaspoot men laligoji, niinon ii moma iikanondeen manjaqeqe tuun yonowo kouma sopa somonjon muɗ metogon wana somonjowe.

²⁸ Naa qaawaajon gaa jakeyanon anjuti, niinon iikawaa kania momambaajon moma wama Juuda yonoo jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon oombe.

²⁹ Oombe gaa jakeyanon uma iyangiaa Kana qaawaa kesaawaran qaaya qaaya kawaajon angowowo ano tuarenjen ama jen mugi mokoloowe. Iikaan mokolooweto, iwoi bologa komuwaatiwaa so me kapuare mirinon anin rabaatiwaa so ii mende kolooro. Yononon gaa kaanaga mon mende jegi mobe.

³⁰ Ii mende mobeto, monjon iwaa buju qaaya ii kokaen nijoro mobe: Tosianon ‘Eja ii qenin komuwaa,’ jen anjonan angita eja. Buju gaa ii moma keteda koi kanonga wasiwe goonon kaja. Qaa jakeyanon ama mubombaajon mojuti, niinon ii kaanagadeen jen koton onombe goo jaasewanjon kouma qaagia kuuya asuganon jen mokoloogi moba.”

³¹ Tere kaen ooro manjaqeqe eja jen koton onongiti, iyononon gaa ii otaan Pool men wama pangamanon goman qata Antipatris kanon kenggi.

³² Kema goman ano manjaqeqe eja hoosgiawo yononon Pool wama kana toroqen kengito, tiwo eja yononon iyangio eleema manjaqeqe eja yonoo aen

kiropo uutanon kagi. ³³ Manjaqeqe eja hoosgiawo yononon Sisaria taanon keuma tere ii gawana mun Pool kaanagadeen iwaa jaanon oonggi. ³⁴ Oonggi tere weengon “Pool ii naa prowinswaajon?” jen qisiin onono. Qisiin onono “Silisia prowins ejaga,” kaen ijogi. ³⁵ Kaen jegi moma ijoro, “Qaa jakeyanon ama gombombaaajon mojudi, iyononon kaanagadeen kougi iikanon saanon qisiin gomaŋa.” Kaen ijon jen kotoro Pool wama kin Herodwaa jinjaron miriwaa kiropo uutanon ama jaagalen men mug. Kian.

24

Pool qaanon angi gawana Fiilikswaa jaanon nano.

¹ Gawon memeya 5 tegoro jigo gawon galen waŋa qata Ananaias iinon jotamemeya tosaana ano Kana qaawaa momo eja (looya) qata Tertulus yonowo aitonon Sisaria taanon kemen gawana Fiilikswaa jaanon uma Pool qaa jakeyanon ambombaa qaaya jegi moro.

² Ii moma Pool koma hororo kouro Kana qaawaa momo eja Tertulusnon kanain Poolwaa selianon qaa kuun gawanawaa jaasewanonon qaa kokaen jero, “Oo Fiiliks, giinon galen koma nonoma laligonati, nono kambaŋ iikanon luae somata moma gumbonjonon laliginin. Giinon awaagadeen kalan koma jen koton nonona laaligo raranana leele meagogi kantri koi kanon utegon waaro qeangojon. ³ Oo somatanana Fiiliks, nono ii gomaŋ so awaagadeen moma koton goojon aisoŋ kilikaluya mon mende moma dangisen jen gonjon. ⁴ Dangisen jen gonjonto, niinon qaa koriga jewe mojoqa tiwabotiwaajon kokaen qisiin gonjen: Nono qaa men kanin toroga jemaŋati, ii mono awutambaŋ koma nonoma geja ama moba.

⁵ “Nono eja kokawaa kania ii kokaen iima mokolonin: Iinon kikekakasilin eja torokoyawo kolojja. Iinon balona balona liligon Juuda ejemba uugia oson kuun onono kareŋa kareŋa gomaŋ so kolooro gujubaju qama amakeju. Tosianon toropere men Nazaret eja mombaa qatanon paati anjuti, iinon mono iyonoo somatagia kolojja. ⁶ Iinon jiwowon jigo ii kaanagadeen kaparanon koma men totowin men kamaan amambaajon ano. Kawaajon nono ii men somononin. Nono qaaya gosin ananaanon Kana qaa otaan jen tegowombaajon monin. ⁷ (Ii moninto, kawali galen waŋa Lisias iinon manjaqeqe eja yonowo kan ku-usun somata kanon geriawo boronananonga metogon wangi. ⁸ Wama qaa selianon kuun jen mujuti, ii goo jaasewanonon koubutiwaajon jen koton nonono.) Gii geengo qisiin muna kania ninisaama jewa. Ii jero qaa men kajoni, iikawaa hona kuuya saanon asugiro moba.” ⁹ Kaen jero Juuda ejemba yononon kaanagadeen “Qaa kuuya ii onanon,” jen wambelaan ii nangon toroqen selianon kuun jen mug. Kian.

Pooln on qaa kitia meleeno Fiiliksn on moro.

¹⁰ Pool jen mug gawananon qaa jewaatiwaajon borojuulan kuuro kokaen meleema jero, “Giinon gbanii mamaga ejemba tuun koi kawaa jenteego toya koloon laligona mojen. Kawaajon niinon qaanaa kitia ii goo jaaganon awasankaka jemaŋa. ¹¹ Niinon indigen Anutu waeya men mepeseemambaajon Jerusalem sitinon ube. Ii ween 12 iikayadeen tegoro kete koi nanjen. Geengo qisiin ononagati een, ii saanon nangon jewuya. ¹² Niinon jiwowon jigonon me qamakooli miri mongen uma eja me emba mombo niinon giinon qaa jen jenoŋkooli ambe iikaana mende mokolonon nongi. Siti uutanon kana me somben mononon ejemba uugia kuuwe orogon liligon nonngiti, iikaana mende niigi.

13 “Kaerj mende niima keteda koi qaa selenanonj kuuj jery nonjuti, yonononj iikawaa honja qendeema gombombaaajonj amamaaju. Qaa omaya jeju. 14 Ii amamaajuto, qaa monj ii onanonj jokoloonj gomanja: Yonononj Nazaret paati qata qajuti, niinonj mono iikawaa kana otaanj laligonj ananaa ambosakonurunana yonoononj bej Anutu ii waeya mej mepeseenjejenj ano Mooseswaanonj Kana qaa ano gejatootoo yonoononj Buju Tere iikanonj qaa oogita eji, ii kuuya moma laarinj kotiijenj. 15 Anutunonj ejemba dindinja ano doogoya ii korebore mej gbilinj onono koomunonjga waabuti, Juuda eja koi yonononj iikawaaajonj mambonju. Niinonj yonowo toroqenj ororonj nama kaerj koloowaatiwaaajonj jejeromonromonj ama mamboma laligojenj. 16 Kaerj laligonj Anutu ano ejemba jaagianonj dindinja nambe Anutunonj qaana nanjonj jero uunaa gejianonj momakejenj. Jenejna mende oroja. Mono soraaya koloonj laligomambaaajonj kamban so kaparanj koma kotiin laligonjejenj.

17*“Niinonj monjenj laligowe gbani tosaanja tegoro eleema gomanj tosaanja yonoononjga kalenj mej indigenj kawe. Kaerj kanj ‘Ii neenaa kanagesourunana wanaya yonoojonj mendeema onomanja,’ jery Anutuwaawaa siimolonj oonj nandunj ama mumambaaajonj Jerusalem ube. 18 Kanonj uma koma konjoratinj aonj solanja laligonj jiwowonj jigononj ube. Iwoi ii oonj Anutu mube mokoloonj nonjgi. Mokoloonj nonjgiti, iikanonj ejemba tosanonj mende kanj liligonj orogonj noma guju megii. 19 Juuda ejemba tosanonj Eisia prowinsnonjga kanj jigononj uma niigiti, iyonononj mono keteda koi goo jaaganonj koi kanonj kouma nama qaa monj enj ononagati, ii asuganonj selenanonj kuuj jery nonjgi sokonaga.

20 “Me jigo kaunsol tuunj yonoo jaagianonj nama qaa jeweti, kamban iikanonj naa Kana qaaga uuguj qinji ambeta qaa jakeyanonj noombombaa qaaya mokoloogi? Eja koi rajuti, iyonononj mono ii jegi sokombaa.

21*“Niinonj yonoo batugianonj nama qaa motoongoj jery qaa tokoronjkota qabe bimooro. Koposo monj kaerj ambe me qaago? Ii nomaenj gosigita eja? Qaa kokaenj qama jewe, ‘Koomuya yonononj gbilinj waabuyati, niinonj iikaya moma laarijenjwaaajonj ama qaa jakeyanonj nonjgi kete qaana gosinj jery tegonj nombombaaajonj anju.’ ” Kianj.

Poolwaa qaaya mende jery tegonj kapuare mirinonj oonjgi.

22 Poolnonj kaerj jero gawana Fiiliksnonj Jiisaswaa kania otaanj laligojuti, iikawaa kania saanonj moma sororogonj Poolwaa qaaya batuyanonj kotonj kokaenj jero, “Kawali galenj wanja Lisiasnonj kouro kamban iikanonj Poolwaa qaa ii jery tegomanja.” 23 Kaerj jery kawali galenj jery kotonj Pool mende somonjonj eenj jaagalenj mero kasa mirinonj raro. Tinitosaurutanonj Pool kalarj koma iwoi amamaaroti, ii mej mubutiwaaajonj mende qotogonj onono.

Poolnonj qaaya jero Fiiliksnonj ano Drusila mori.

24 Weenj tosaanja tegoro Fiiliksnonj embia qata Drusila, Juuda emba somata ii wama kari Poolwaaajonj qaa ano karo qaayaajonj geja ano Kraist Jiisas moma laarinj mubombaa kania jery asariro moro. 25 Ii moroto, Anutuwaawaa qaa tosia toroqenj aminj mogi bimooro. Poolnonj Anutuwaawaa jaanonj solanjaniwombaa kania jery asarinj ananaa nanamemenana galenj koma aowombaaajonj jero ano Anutunonj kamban monj ano iikanonj gosinj nonoma qaana jery tegowaati, qaa karonj iikanonj uuta kuuro. Poolnonj qaa iikaanj jero aaruj lalanjaninj bo qosoma jero, “Yamagen! Mono ii mesaowa. Keteda koi saanonj mesaonj kena kamban monj mobe sokombaati,

* 24:17: Apo 21.17-28 * 24:21: Apo 23.6

iikanonj saanonj mombo koma horonj gombe kawa.” ²⁶ Kaen jej kilenj toroqenj Poolnoñ anj wantaaya monenj mubaatiwaa romonjgoro. Kaenj mamboma jejeromonjromonj ama indinj mamaga koma horonj muro karo qaa qaa jej rari.

²⁷ Poolnoñ kapuare mirinonj raro gbani woi tegoro. Ii tegoro eja qata Porsius Festus iinonj Fiilikswaa mundañaga gawana koloomambaajonj ano. Kaen ano Fiiliksnonj Juuda ejembanonj nisosoroowutiwaajonj moma Pool mende isano kapuare mirinonj toroqenj raro. Kianj.

25

Poolnoñ gawana Festuswaa jaanonj qaa kitia jero.

¹ Festusnoñ gawana koloonj prowins uutanonj keuma raro weenj karoon tegoro Sisaria taonj mesaonj Jerusalem sitinonj uro. ² Uro jigo gawonj galenj wanj ano Juuda jotamemeya yoñononj jaasewanonj kouma Pool qaa jakeyanonj ambombaajonj jej aronj qenj nanji. ³ Aronj qenj nama kokaen jej welenji, “Oo gawana, giinonj saanonj nonononj moninj sokombaatiwaajonj jej tegona qaa anji Pool wama Jerusalem sitinonj koi kawu.” Yoñononj wala qaa kokaenj somonjonj jegi, “Poolnoñ kananonj karo iikanonj mono qeninj komuwaa.” Kaen jej jojorinj embongitiwaajonj ama kanj kaenj welenji.

⁴ Kaenj welenjito, Festusnoñ kokaenj meleema onono, “Pool ii Sisaria taombaa kasa mirinonj raro galenj komakeju. Nii neeno kambanj mende koriro iikanonj eleema kemambaajonj mojenj.” ⁵ Kaen jej toroqero, “Kawaajonj eja iikanonj qinjita monj anagati eenj, saanonj onoo jotamemeurugia tosanonj niwo Sisaria kemenj kanonj qaa selianonj kuun jej mugimomañ.”

⁶ Kaen jej weenj 8 me 10 kawaa so Jerusalem sitinonj yoñowo laligoro tegoro eleema Sisaria taanonj kemero. Kemenj eñ waama iikanondeen qaa jenteegowaa dun rarayanonj rama jej kotooro Pool wama kagi jaayanonj kouma nano. ⁷ Poolnoñ kouma nano Juuda jotamemeya Jerusalem sitinonjga kagiti, iyoñononj liligonj munj nama kazi qaganonj qaa bologa mamaga selianonj kuun jej. Ii jegito, qaagiaa honj ii qendeembombaajonj amamaagi. ⁸ Kazi qaa eenj jej nanjito, Poolnoñ ii qewagonj kokaenj jero, “Niinonj iwoi bologa monj mende ambe. Juuda nonoononj Kana qaa mende qotogowe. Jiwowonj jigo mende menj totowiwe ano Room Siisakimbaanonj qaawaajonj tuarenjenj mende ambe.”

⁹ Kaen jero Festusnoñ Juuda yoñononj iyanjaajonj mogi ubaatiwaajonj moma Pool kokaenj qisinj muro, “Selenonj kuukuu qaa koi jejuti, gii saanonj iikawaa kitia ii Jerusalem uma kanonj noo jaasewananonj nama jewaga me qaago?”

¹⁰ Qisinj muroto, Poolnoñ jero, “Room Siisakinonj jej kotooro qaa jake koi kuugita koi nambe gosinj noma qaana jej tegona sokombaa. Nii Juuda ejemba bologa monj mende ama onombe. Ii geenjo saanonj moma yagojan. Mono naambaajonj mombo yoñoononj kembenaga? ¹¹ Bologa monj mende ambeto, Kana qaa monj uugunj iwoi monj ama bolinj kawaajonj koomuwaa bunja kolowenagati eenj, ‘Niinonj komumambo,’ jej mende olonj koma kemañ. Ii qaagoto, yoñononj kazi qaa eenj toontoonj jej qaagiaa kania qendeembombaajonj amamaajuti eenj, qaa omayaajonj ama monjonj nuama yoñoo borononj amambaajonj amamaawaa. Room Siisakinonj mono qaana mindinjonj jej tegoro dingowaa. Kawaajonj niinonj mono iwaa jaanonj kemambaajonj kotiinj qisijenj.”

¹² Kaen jero Festusnoñ jawinjuruta yoñowo qambanjmambanj qaa monjgama gosinj kokaenj meleema muro, “Gii Siisakimbaanonj

kemambaajon moma qisijani, iikawaajon mono saanon Room kema iwaa jaanon namba.” Kianj.

Poolnoj kinj Agripawaa jaanon nano.

¹³ Ween tosaanj tegoro kinj Agripa ano naanja Bernaisi yorononj Festus iima godagara qendeembaotiwaajon Sisaria taanonj kari. ¹⁴ Kanj kanonj weenj mamaga laligori Festusnonj Poolwaanonj qaa ii kinj pombo aminj moma kokaen jero, “Fiiliksnonj eja monj mende isano kapuare mirinonj kokanonj rama laligoja. ¹⁵ Niinonj Jerusalem kembe Juuda yonoo jigo gawonj galengia wanja ano jotamemeurugianonj noononj kouma kokaen qisij nongji, ‘Nono eja iikawaa qaa menj kaninj giinonj mono saanonj iwaa kania gosinj qaaya jen tegowa.’

¹⁶ “Kaenj qisij nongito, niinonj kokaen injjowe mogi, ‘Room gawman nonoononj kana ii kokaenj: Mombaa selianonj qaa bologa kuunj jejuti, nono ejemba mombaa qaa ii lanj mende jenj tegonkejonj. Wala horonj qaa jakeyanonj aninj kaziurutanonj kagi leelee ororonj aronj qenj nanji qaa selianonj kuunj jenj mugi kitia saanonj jewaa. Qaa kitia jero ii gosinj honja kolooro iikawaa so saanonj qaaya jenj tegonkejonj.’ ¹⁷ Yonononj koi kanj ajuronj niinonj kambanj mende koriro enj waama iikanondeenj jenteegowaa dajo rارانonj rama jenj kotowe eja ii wama kagi noo jaananonj kouro.

¹⁸ “Kouroto, qaa menj kagiti, iyonononj liligonj munj aronj qenj nama qaa selianonj kuunj jenj mugi. Kaenj anji iwoi bologa totoonj monj anagati, kaenj jewuyatiwaajonj mambombeto, qaa iikaanja monj mende jegi mobe. ¹⁹ Ii mende jegi mubeto, kitianonj eja ii qetama iyanggiaa momalaarigaa qaa batuya tosaanja ano eja monj qata Jiisas iwaajonj angowowo megii. ‘Jiisasnj komuro,’ jegito, Poolnoj ‘Gbilinj laligoja,’ jenj kaparanj koma kotiuro. ²⁰ Kaenj jenj kazi anji niinonj ‘Qaa kaanja ii nomaenj gosiwenaga?’ jenj kana mongama uuwoi mobe. Ii moma nama kokaen qisij mube, ‘Selenonj kuukuu qaa jejuti, gii saanonj iikawaa kitia ii Jerusalem uma kanonj jenaga me qaago?’

²¹ Qisij mubeto, Poolnoj Uutananaa jaanonj kemambaajonj kaparanj koma kokaen qisiro, ‘Mono jena galenj koma nongji Siisakimbaanonj kembe qaana mindingoro dingowaa.’ Kaenj qisiro eja waagiawo jenj kotonj onjombe galenj konji raja. Era wasinj mube Siisa-kimbaa jaasewananonj kembaa.”

²² Festusnonj kaenj jero Agripanonj ijoro, “Niida monj eja iikanonj qaaya jero momambaa siinja mojenj.” Ijoro kokaenj meleeno, “Woranjo saanonj qaaya mobaga.”

²³ Kaenj meleeno enj waagi kantriwaa jawinj, kawali galenj somata ano jotamemeya uuta yonononj kanj Agripa ano Bernaisi yorojonj jura soronj arogaranonj mouma korisoro rii qama koma horonj oronji qaawaa jake miri uuta iikawaa uutanonj keugi. Festusnonj jenj kotooro Pool wangi iikanonj kouro. ²⁴ Poolnoj kouro Festusnonj waama nama kokaen jero, “Kinj Agripa ano eja somata kuuya nonowo koi rajuti, onjo mono eja koi iibu. Juuda ejemba tuunj kuuya yonononj iwaajonj ama noo uuna kuugi. Sisaria taonj kokanonj ano Jerusalem sitinonj onjanonj qaanonj kuunj nama qaa gigilaanj kokaen jenj laligogi, ‘Eja koi kanonj mono balononj laligowaatiwaa so qaago. Mono yamagenj!’

²⁵ “Kaenj qama laligogito, niinonj gosiwe iwoi monj koomuwaa bunja koloowaatiwaa so ii mende ano. Niinonj kania kaenj mokolonj iibeto, anjo Room Uutananaa jaanonj keno qaaya mindingoro dingowaatiwaajonj kaparanj koma qisiro. Kawaajonj qaa somonjonj wasiwe Room kembaa.

²⁶ Room sitinonj kambaato, iwaanonj qaa ii nomaenj onj Room eja Ponnaajonj

ambe kenaga? Iwaaajon qaa lan jejuto, qaa kaniawo mon ii tororo mende moma asarijen. Kawaajon jewe wama kan kin Agripa goo jaaganon ano onjo tosaanja kin pombaa gematanon koi rajuti, onjo jaasewanjianon anji nanja. Onjo saanon borojan men qaaya gosigi honja kolooro mono ii moma saanon terenon oowenaga. ²⁷ Eja mon kasanon somonjon qaa jakeyanon oombombaa qaaya nomaen jejuti, ii asuganon jewombaaajon amamaan kilen eenj wasiwombo. Sili ii noo momonon gejojomban tani kaanja koloaja.” Kian.

26

Poolnon qaayaa kitia kin Agripawaa jaanon jero.

¹ Kaen ragi kin Agripanon Pool ijoro, “Gii saanon geengaa qaa kitia jena moman.” Kaen ijoro Poolnon nama boro koton mun iyanjaa qaaya nanjon kokaen kanain jero,

² “Oo kin Agripa, Juuda jotamemeya yononon qaa selenanon kuun jen nonjuti, niinon qaa kuuya iikawaa kitia ii kete saanon goo jaaganon asuganon jemambaajon simbawonawo mojen. ³ Giinon Juuda nonoonon nanamemerj ano angowowo qaanana kuuya ii tororo moma yagojan. Kawaajon niinon onjonon simbawonawo mojen. Kaen kolooro qisin gonjen: Qaa jemanjati, ii saanon moma mokosinjon geja amba.

⁴ “Niinon Juuda ejemba tuun uutanon koloon kakanaiyanonga kanain neenaa kantri koi ano sitinana Jerusalem kanon laligon koube. Kawaajon Juuda ejemba kuuya yononon laaligona gbaworonanonga nomaen kouma laligoweti, ii saanon moma kotoju. ⁵ *Yononon kaniaa kamban koriga moma kotoju. Siingia ero ii saanon kokaen nanjon jewuyaga: Ananaa jigo gawon uutanon Farisii paati nononon asa yononon jigo momo ii tororo toontoon otaan laligonkejon. Niinon wala yonoo tuun paatinon keuma Kana qaa kaparan koma otaan laligowe. ⁶ Anutunon ambosakonurunana yonoojon soomonjo qaa anoti, niinon iikawaa honja koloowaatiwaaajon mamboma jejeromonromon ama laligojen. Kawaajon ama kete qaa jakeyanon noonji nanjen.

⁷ “Ananaa Israel ejemba tuun 12 nononon korebore soomonjo qaa iikawaa honja koloowaatiwaaajon mambomakejon. Ii mamboma jejeromonromon ama asaga gomantiinja pororo Anutu waeya men mepe- seenkejon. Oo Uutana, niinon jejeromonromon kaan amakejeniwaaajon Juuda jotamemeya yononon qaa bologa bologa selenanon kuun jen nomaakejon.

⁸ Anutunon ejemba koomuya men gbilin onono waabuyati, onjo ii mono nomaembaajon ama mende moma laariju?

⁹ * “Neeno kaanagadeen kokaen romonjon laligowe, ‘Nii Jiisas Nazaret ejawaa qabunaya songbambe qaombaatiwaaajon manja mamaga qemanajatiwaa so koloojen’ Kaen romonjon kazi ama laligowe. ¹⁰ Kazi ama Jerusalem kanon onjon manja qen laligowe. Jigo gawon galen wanja yononon nemun koma nonji jen kotowe Anutuwaajon ejemba soraaya ii mamaga unjuama kapuare mirinon onoomakegi ano tosaanja komuwutiwaa qaa jegi niinon kaanagadeen qaa ii kotingon wambelaan (wout ama) laligonkebe. ¹¹ Kambanja kambanja laligon qamakooli miri so borojan men onjombe uugia meleengiti, iyononon asugigi. Asugigi Jiisas qakooma mepaegon mubutiwaaajon kuun qaa tokoronkota jen horon ureen onjombe. Kaen ama onjombe oolion geriawo talunjon unju siimbobolo moma

* 26:5: Apo 23.6; Fil 3.5 * 26:9: Apo 8.3; 22.4-5

lalogi. Uunanonj gere jen sorogoro sisiwerowero ama onjomambaajon koriganonj waba kantriwaa sitia sitia kanonj kema laligowe.” Kianj.

Poolnoj uuta meleenotiwaa sunduya jero.

Apo 9.1-19; 22.6-16

¹² “Kaiyaka kaenj ama laligowe kambanj monjonj jigo gawonj galenj wana yonjononj niwo uumotoonj ama nemunj koma nonjgi Damaskas sitinonj kemambaajon kanaanonj kembe. ¹³ Oo Uutana, niinonj kanaanonj kembe weenj biiwia kanonj Siwenonjga asamararanj monj uulanjowo kamaaro. Kamaanj oobili kaanja asuginj weenj jaaya uugunj asariro iibe. Asasaga iikanonj mono nii ano eja niwo keniinj, nono turunj nonono. ¹⁴ Turunj nonono kuuya tama namononj kamaanj koninj. Kamaanj koma eninj noojonj qaa monj kolooro Hi-bruu qaanonj kokaenj nijoro mobe, ‘Sool, Sool, gii naambaajon sisiwerowero ama nomakejanj? Gii mono bulmakao ejia kanaanj koloowabo. Toyanonj balonj mozozonjgowaatiwaaajonj bulmakao ejia kinonjonj somonjgoro sosooda hororo sokonjato, lanj horonj geriawo yakarinj horonj ureero oolinonj qero siimbobolo momakeja. Gii mono iikawaa so lanj lugunj geengaa gemaga eenj toontoonj kotowabo.’

¹⁵ “Ii moma qisiwe, ‘Oo Ponj, gii morononj?’ Qisiwe nijoro, ‘Nii Jiisas sisiwerowero qaganonj ama nomakejanj, mono ii koloojenj. ¹⁶ Ii koloojento, gii saanonj waama namba. Nii ano iwoi iijaninj ano kanagenj toroqen asuginj goma qendeemanjati, ii mono nanjonj jen dangunu kaanja nama noma jotamemena koloonj welena qen laligowa. Gii gawonj ii menj laligowa. Niinonj kawaajonj ama asuginj gonjenj. ¹⁷ Niinonj mono geengaa Israel kanageso tuunj yonjoo borogianonjga metogonj gomanja ano waba kantri ejemba yonjooonj wasinj gombe kembagati, iyonjononj guwubotiwaaajonj kaanagadeenj reenreenj koma gomanja. ¹⁸ Niinonj wasinj gombe kema ejemba jaagia metoona uugia meleema pangamanonjga asasaganonj koubuya. Jaagia tooro uugia meleema Satambaa ku-usunonjga loloonj Anutuwaawaa sopa uutanonj kawuya. Kaenj kanj moma laarinj nonjgi singisonjgogia songbama mesaomanja. Mesaowe Anutunonj alauruta tak kotonj onjono soraaya koloojuti, mono iyonjoo batugianonj keuma dunj raragia menj oyanjboyanj koloonj laligowuya.’ Jiisasnonj kaenj kotonj kondoonj noma nijoro.”

Poolnoj uuwaa gawonja sunduya jero.

¹⁹ “Oo kinj Agripa, Jiisasnonj kaenj nijoro niinonj Siwenonjga jaameleenj unja iima kania moma ii kolatinj laligomambaajonj moma osiwe. Kawaajonj niinonj jaameleenj unja iikawaa qaaya ii tenj koma gawonj menj laligowe.

²⁰ *Ii tenj koma liligonj Bunja qaa kokaenj jen seinj laligowe: Onj mono uugia meleema Anutuwaanonj eleema kanj uumeleengitiwaa honja ii nanamemengianonj qendeema laligowu. Bunja qaa ii wala Damaskas ano Jerusalem sifi woi iikanonj laligojuti, iyonjoojonj jenj asarinj laligowe. Iikawaa gematanonj Juuda kantri kuuya yonjoojonj jewe ano waba kantri yonjoojonj jenj uugia kuunj laligowe. ²¹ Kania kawaajonj ama Juuda ejemba tosanonj jiwowonj jigononj uma iikanonj qelanjinj noma kaparanj koma koomuya nuwombaajonj anjgi.

²² “Kaenj angito, uuna meleembeti, iikanonjga laligonj koube Anutunonj ilaanj noma laligoro kambanj kokaamba toroqen saanonj laligojenj. Ilailaanj kawaajonj ano koi nama uuta ano kamaanjqeqeta onjoo jaanonj nama qaana koi jejenj. Mooses ano gejatootoo ejemba yonjononj iwoi koloowaatiwaaajonj jegiti, niinonj mono yonjooonj qaa iikayadeenj tororo otaanj qaa kokaenj

* 26:20: Apo 9.20, 28-29

nangon jejen: ²³ *Anutunon aren ano Hamoqeqe Toya Kraist iinon siimbobolo moma komun eja mutuya koomunonga waabaa. Waama Anutu asasagaa kania ii Juuda tuun ano waba kantri ii injisaama jen asarin onoma laligomambaajon nijoro.”

²⁴ Poolnon qaayaa kitia kaen jero gawana Festusnon terejgon qaa batuyanon koton jero, “Pool, gii kaamaa anjan. Papia miria miria kanon una momoganon sein wanja men soorota laligojan.”

²⁵ Kaen jeroto, Poolnon meleeno, “Oo pon sorona Festus, niinon wanja soosooya mende koloojen. Qaa jejen, ii momakooto qaa honaga kolooja.

²⁶ Kin Agripanon qaa kokawaa kania moma yagoja, kaen mojen. Iwoi kuuya ii aasangoyanon wanjon monjon mende kolooro. Kawaajon buju qaa kuuya ii mono kin pombaa gejianon kemero modaboroji, iikaen moma kotiijen. Kawaajon niinon qaana koi saanon awasankaka qaganon nama jewe mojan. ²⁷ Oo kin Agripa, Juuda eja gii gejatootoo yonoonon Buju Terewaa qaaya moma laarijan me qaago? Ii moma laarijan, iikaen mojen.”

²⁸ Poolnon kaen jero Agripanon meleema jero, “Oo Pool, giinon kamba torodaamon kokaamba uuna kuuna niinon uuna meleema Kraistwaa alia koloowenagatiwaaajon mojan me? Kaen romongojan me?”

²⁹ Kaen jero Poolnon meleeno, “Oo kin, qaa koriga me toroga jebenagati, ii kilen. Giinondeen qaagoto, keteda koi qaana geja ama mojuti, kuuya ononon kaanagadeen Kraistwaa alauruta koloowutiwaaajon uusiinanon moma kokaen qama koolijen: Oo Anutu, uugia meleema onona niinon koi laligojen, mono iikawaa so koloowu. Gbado (tape) iikayadeen onoo borogianon ubaatiwaaajon mende mojen.”

³⁰ Kaen meleeno kinjon waaro gawana ano Bernaisi yoronon kaanagadeen waari ano yonowo ragiti, iyononon kuuya waagi. ³¹ Waama mesaon kengi eja geria yononon iyangiodeen amin moma kokaen jegi, “Eja koi kanon bologa mon mende ano naambaajon een toon gbadoon mug? Iinon koomuwaa bunja koloowaatiwaa so mende kolooja, kaen mojen.”

³² Kaen jen amin moma Agripanon Festus ijoro, “Siisakimbaanon kembe qaana mindingoro dingowaatiwaaajon mende kaparan koma qisin jenagati een, mono saanon isanij kemenaga.” Kian.

27

Pool wanjonon ongi kanain Room keno.

¹ Eja geria yononon nonoojon qaa kokaen somongogi: “Nono wanjonon unin haamonon nangoro Itali kantrinon kembona.” Qaa kaen somongogi Pool ano kapuare eja tosaan ii kawali galen mon qata Julius iwaa boronon nonooji. Julius iinon manjaqege tuun bakaya mon qata “Room Siisakimbaa manjaqege tuun” qagiti, iikanon manjaqege eja 100 yonoo galengiga laligoro. ² Goman mon qata Adramitium iikanon wanjo mon kan Eisia prowinswaa kowe goraaya metetereen wanjo doya motomotoon kanon kemaatiwaaajon ama jojoriroti, iikanon unin. Unin opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kowenon kenin. Masedonia prowinswaa siti qata Tesalonika iikanon eja mon qata Aristarkus iinon koipunana kolooro motoon kenin.

³ Kema en waama kanon Saidon gomanon keunin. Keunin Juliusnon Pool ala men mun jen tegoro wanjo mesaon alauruta yonoonon kema injiuro naa iwoiwaajon amamaaroti, ii ilaan mug. ⁴ Iikanon mombo

* 26:23: Ais 42.6; 49.6; 1 Kor 15.20

kowenonj keninj haamononj kana kembonj jeninj, iikaanj baagenja qeñ gillirotiwaajonj bimooro toroqenj wato qata Saiprus kawaa aasangoyanonj kemenj kooronjonj metetereenj keninj. ⁵ Keninj haamononj nanjgoro kowe kotonj Silisia ano Pamfilia prowins woi ii uruugunj Lisia prowinswaa siti qata Maira kanonj keuninj. ⁶ Keuma kanonj kawali galenananonj wanjo monj mokoloooro. Wanjo iikanonj Iijiptwaa siti qata Aleksandria kanonja kanj Itali kantrinonj kemambaajonj ama jojoriro. Ii mokoloonj jeñ kotonj nonono iikanonj uninj.

⁷ Uma kowenonj keninj haamononj saanonj mende nanjgoro weenj mamaga ii osojonj keninj. Kaenj keninj tegoro kanonj kupukapa koma kowe kanonj Nidas taonj kosianonj keuninj. Kosianonj keuninj haamo kotakota qeñ kaanj baagenj toroqenj kembombaa kania somonjgoro. Somonjgoro bimooro Kriit watowaa masuya qata Salmone ii uugunj kema wato gematanonj kemenj kooronjonj metetereenj keninj. ⁸ Kowe goraaya kosere metetereenj osiqosiwo kema laligonj Lasea taonj kosianonj gomanj qata “Wanjo suuluya iimasiinjiinjawo, Fair Hafens” qamakejuti, iikanonj keuninj.

⁹ Iikanonj keuma kambanj korija mesoqesoonj laligoninj. Kaenj laligoninj singisonjo soonjgambaa kendonja qata Yom Kippur* iikawaa kambananonj tegoro haamoqeqe kambananonj mono kanj kuuro keuninj. Haamoqeqe kambananonj ejemba kowenonj kema “Tiwilaawombo,” jeñ wanjogia somonjonj laligonjkegi. Kawaajonj Poolnonj galenj meme qaa monj kokaenj injjoro. ¹⁰ “Ejauruna, anana kowe qaganonj toroqenj kembombo. Kupukapa qaganonj kema tiwitiwilaa mokoloowombo. Raidimbononj qero wanjonana janjgoro esuhinaya sooro nononano kaanjagadeenj komuwombo. Gomanj tianianonj kaenj koloooro iijenj.”

¹¹ Galenj meme qaa kaenj jeroto, kawali galenananonj Poolwaanonj qaa ii qotogonj wanjo toya ano melenjeleenj loqa (steer) galenja yorononj “Saanonj kembonja,” jeriti, kawali galenananonj qaagara ii moma laariro. ¹² Gomanj qata “Wanjo suuluya iimasiinjiinjawo” iikawaa wanjo doya ii haamoqeqe kambanj rarawaa so mende koloooro. Kawaajonj ama eja mamaganonj kembombaa qaa kotingonj kokaenj jegi, “Koi rabombaaajonj mojonana tiija. Saanonj opo sel horonj mororonjgogi kowenonj kembonja. Kema kaparanj koma laligonj kana koloooro Fiiniks wanjo dononj keubonaga. Iikanonj keuma haamoqeqe kambanj koi saanonj rama laligoninj tegowaa.” Wanjo do qata Fiiniks ii Kriit wato kawaa goraayanonj weenj kemekemetaagenj eja. Kianj.

Raidimbononj kowe mero boliro.

¹³ Kembombaa qaa kaenj jegi haamononj osojonj kanainj Saut waagenja qero. Qero “Saanonj kema arenjana otaanj Fiiniks iibonja,” jeñ romonjonj nama wanjowaa kasa mindanja mesunji kouro. Kouro wanjononj loloooro haamononj nanjgoro sosooda nunuano Kriit watowaa goraaya metetereenj kosere keninj. ¹⁴ Kaenj keninto, kambanj mende koriro haamo esunja kotakota qata yoware, Noot Iistwaa raidimbonj (momosia) kanonj mono wato iikawaa qaganonja qeñ giliñ nununj karo.

¹⁵ Nununj karo wanjonana galenj kombombaaajonj menj bimbimgogi haamo qeñ karotiwaagenj kemambaajonj amamaaro. Amamaaro mesaogi haamonondeenj wanjo kuunj menj wano anjo eenj keno utugonj nonono lanj keninj. ¹⁶ Utugonj nonono laligonj wato melaa monj qata Kauda kawaa

* 27:9: Yom Kippur korisoro kendonj ii Septembe tetegyanonj me Oktobe kanakanaiyanonj amakeju.

gematanonj Saut waagenj keninj. Iikanonj kema gomba kasanonj somonjgogi wanjo gematanonj apu kotonj karoti, ii aonj oronj kowenonjga horoninj mamaga bimooro kilenj kaparanj koma horoninj kouro.

¹⁷ Gomba ii horoninj kouro wanjo somatanonj aninj. Wanjononj utugonj janjowabotiwaajonj moninj kasa menj wanjo kokosiinj somonjgonj kotiiigi. Kaenj kema kema sakasiinj bambaanja qata Sirtis[†] iikanonj kowe korja koriga mende eja. Nono iikanonj kuunj osiwombotiwaajonj toroko moninj. Kaenj moninjwaajonj ama wangowaa opo sel iwoiya ii metogonj kamaanj ama wanjo galenjonkonj mesaogi. Ii mesaogi haamononj wanjo kuunj nanjoro eenj lanj keninj. ¹⁸ Eenj lanj keninto, raidimbonj iikanonj mono geriaro toroqenj qenj utugonj nonono. Kaenj utugonj nonono gomanj ano iikanonj kanainj wangowaa esuhina tosaanja menj kowenonj giligi kemero. ¹⁹ Weenj karoonj kolooro kanonj wangowaa ilawoila akadamuyawo ii anjio menj giligi kowenonj kemero. ²⁰ Kaenj memenjalinj kema kema gomantiinja weenj mamaga iikanonj weenj me senjelao monj mende iininj. Raidimbonj kanonj kaanjagadeenj kotakota toroqenj qenj ero. Qenjgadeenj ero bimooro “Mono qaambonja!” jenj laaligo soomonjgowaajonj moma uunananonj kamaaro titiboronana tegoro raninj.

²¹ Raidimbonj uutanonj kambanj koriga kanj laligonj nembanene monj mende neninj. Kawaajonj ama Poolnonj batugianonj waama nama kokaenj injjoro, “Ejauruna, niinonj Kriit wato mende mesaowombaa gejanono injjoweti, onjo noononj qaa ii otaagi sokonaga. Kaenj aninj tiwitiwilaa koi kanonj mono qanananonj mende unaga. ²² Gejanonona mesaogito, keteda koi qambanjmambanj qaa kokaenj onjonjenj: Onjooonjga monjonj laaligoya mende tiwilaawaa. Ii qaagoto, wangogadeenj tiwilaawaa. Kawaajonj onjo mono qaqabunjabunjagia moma rabu.

²³ “Niinonj berj qata Anutu iwaa bunja koloonj welenja qenj laligojenj. Gomantiinja gaonj ewe iinonj Siwe gajobaya monj wasiro noo kosonanonj kanj nanja. ²⁴ Nama kokaenj niijaja, ‘Pool, gii toroko mende moba! Gii saanonj Room Siisakimbaa jaasewanjonj kena gosinj gombaa. Moba! Anutunonj keraqeeangoya qendeema goma ejemba kuuya giwo wanjononj motoonj laligojuti, iyonjoo laaligogia mono goo boroganonj ano giwo nama monjonj mende komuwaa.’ ²⁵ Siwe gajobanonj qaa niijoji, mono iikawaa so koloowaa. Niinonj Anutu kaenj moma laarinj mujenj. Kawaajonj ejauruna, onjo mono qaqabunjabunjagia moma rabu. ²⁶ Kaenj koloowaato, haamononj qenj utitiinj nonono wato mombaa gorayaanonj keubonjatiwaa so kolooja.” Kianj.

Gomantiinja 14 kolooro balonj dodowigi.

²⁷ Wanjonananonj Kowe Balonj Batugaranonj (Mediterranean Sea) iikawaa bakaya qata Adria Kowe iikanonj eenj lanj keno gomantiinja 14 kolooro. Ii kolooro gomantiinja biwija kanonj wanjo gawonj meme eja yonjononj “Mono balonj monj dodowijonj,” jenj uugianonj kaenj mogi. ²⁸ Kaenj moma nama keda kasa monj aenj kitiawo somonjgonj giligi kemenj kowe dusiita oosiriro. Oosiriro kowe korjaa janjgoya kolooroti, ii 40 miita (120 fiit) kawaa so. Boronja monj toroqenj kema tani motoonj ii kaanjadeenj anjji janjgoya iikanonj 30 miita (90 fiit) kawaa so kolooro mokolooji. ²⁹ Ii mokoloonj wanjonananonj jamo toronj batuyanonj kuuwabotiwaajonj toroko mogi. Kaenj moma wangowaa kasa mindanja 4 ii wanjo gematanonjga isama

[†] 27:17: Sirtis ii Afrika kantri qata Libia iikaanj baagenj eja. Sirtis kanonj kowe dutanonj sakasiinj bambaanja bambaanja eja.

osonj menj kamaanj anji ano gomanj asariwaa-tiwaajonj mamboma qama koolinj ragi.

³⁰ Kaenj ragito, wanjowaa gawonj meme eja yonjononj mondomondo qaa kokaenj jegi, “Nono wanjo wanjaagenj wanjowaa kasa mindanja tosaanja giliniñ kemebaa.” Kaenj mondonj jenj wanjo melaa, gomba monj wanjononja metogonj menj kamaanj anji kowenonj kamaaro wanjo mesaonj anjgobato menj aasangoyanonj olonj koma kembombaaajonj anji. ³¹ Kaenj anjgito, Poolnonj kawali galenj ano manjaqeqe eja ii kokaenj irijoro, “Yonjononj wanjononj mende meselatinj nambuti eenj, onjo laaligo soomonjgowaa kania monj mende koloowaa.” ³² Kaenj irijoro manjaqeqe eja yonjononj kema gombaa kasia kotogi anjodeenj keno gawonj meme eja yonjononj olonj koma kembombaaajonj amamaagi.

³³ Wenjeran suluro kanaanj Poolnonj korebore nene newutiwaa qambanmamban qaa jenj kotonj onjoma kokaenj jero, “Onjo mono kamban koriga uuwoi mamboma nembanene monj mende kisiriinj laligogi kete weenj 14:nja kolooja. ³⁴ Kawaajonj nii kokaenj jenj kotonj onjonjenj: Anana laaligonana somonjgowombaaajonj aonj orowonjati, iikanonj esunjanana kamaawabotiwaajonj monjo kotiin nama qeangoninj sokombaa. Kawaajonj onjo mono nembanene newu. Onjoononja monjonj monj selia mende tiwilaawaa. Wanj jugia melaa monj ii mende totoonj soowaa.” ³⁵ Kaenj jenj Poolnonj bered menj korebore yonjo jaasewangianonj Anutuwaa dangisen jenj motonj kanainj nero. ³⁶ Kaenj nero iima kuuya yonjononj awasanjia kamaaro kaanjagadeenj nene menj negi. ³⁷ Nono wanjo utanonj mindirinj janjo 276 kawaa so laligoninj. ³⁸ Yonjononj korebore nene nenj neñ timbirinjgogi. Kaenj ama wanjononj afaanjgowaatiwaajonj wiit dumunj kota taruyawo menj giligi kowenonj kemero. Kianj.

Wanjononj kowe toronjonj kuuj osinj janjoro.

³⁹ Gomanj ano balonj iima ii mende moma kotogi. Mende moma kotogito, kowe wanjonja (bay) sakasinjowo monj mokoloonj iigi. Ii iima “Mono wanjo meleema batogonj iikanonj keubonaga,” jenj qaa somonjgogi. ⁴⁰ Qaa kaenj somonjonj nama wanjowaa kasa mindanja kasia kotogi suno mesaogi kowe dutanonj ero. Ii kotonj iikanondeenj leele melenjeleenj (steer) loqa woi eroti, iyoroo kasagara isanjgi lolooro. Ii isama wanjo bataa opo selya horonj mororonjgogi haamononj nanjoro wanjo meleengi sakasinonj baagenj keninj. ⁴¹ Kaenj keninto, wanjononj kowe toronjonj kembabotiwaajonj somonjgowombaaajonj amamaanj mesaonj giligi kema kuuro. Iikanonj kuuj wanjo wanjanonj toronjonj qenj osinj kema kamambaaajonj amamaanj raro. Kaenj raro kowe sirinonj wanjo goonjanonj kotakota gilinj qenj qosomosono.

⁴² Kaenj kolooro jegi, “Kapuare eja yonjoononja monjonj apu qenj kotonj olonj koma kembabo.” Kaenj jegi manjaqeqe eja yonjononj kapuare eja nono kuuya nunuwombaaajonj mogi. ⁴³ Kaenj mogito, kawali galenananonj Poolwaa laaligoya somonjgombaaajonj moma manjaqeqe ejaurutanonj kaenj ambubotiwaajonj anjonj koma onjono. Anjonj koma onjoma kokaenj jenj kotonj nonono, “Daenj onjononj kowe aotinj kekembaa kania mojuti, onjo mono wala lugunj kemenj kowe aotinj kema goraayanonj ubu. ⁴⁴ Yonjononj wala kengi tosanonj gemagianonj palanj tapia qelanjinj mewu me wanjowaa kitia kania kania mokoloonj iikawaa qaganonj enj kowe aotinj kembu.” Kaenj jenj kotonj nonono tani kaenj ama kuuyanonj laaligonana somonjonj kowe goraayanonj keudaboroninj. Kianj.

28

Malta watononj mamboma laligoninj.

¹ Laaligonana somonjonj kowe goraayanonj kouma kanonj wato qata Malta qagi moninj. ² Kouninj korjonj kanainj kamaaro gomanj olomooroto, Malta ejemba yonononj ala awaa tontonj koloonj nonoma gere anji jero nunuanji korebore gere kosianonj kema konama raninj. ³ Poolnonj gere akado menj kululuunj boranjonj gerenonj ano. Ii ano jero qato monjonj gere kukunjonj kosuro kouma borianonj somonjonj kiro. ⁴ Mokolenonj kaenj somonjonj borianonj mondonj kamaanj nano watowaa toya yonononj iima iyanjiodeen aminj moma kokaenj jegi, “Eja koi kowenonga laaligoya somonjonj kourotto, Songgorinonj kilej ironja meleema laaligoya kotonj muro komuwaa. Kawaajonj mono unjuro koomu ejaga kolooja. Kaenj moma kotiijonj.”

⁵ Kaenj jegito, Poolnonj soromaan utugonj nama giliro gere uutanonj kemero Poolwaa selianonj tiwitiwilaa monj mende kolooro. ⁶ Kaenj jenj iigigiinj “Selia somariinj oosaawaa me uulanawo komunj balononj tama kamaanj kombaa,” kaenj jenj akakarinj iima mamboma nangi. Kambanj koriga mamboma nangito, Poolwaa selianonj iwoi bologa monj mende kolooro. Kaenj kolooro roromongia meleeno jegi, “Oo, eja koi mono benj ejaga kolooja.”

⁷ Malta sakasinonj kouma lanj uunj kosianonj nene gawonj balonj koria koria ano bao bulmakao tuunja tuunja egi iininj. Ii watowaa eja pongia qata Publius iwaanonja ero. Balonj toya iikanonj koma horonj nonono mirianonj uninj ukalej qaganonj kalanj koma nonono iwo ainjolonj raninj weenj karoombaa so kenoo. ⁸ Raninj Publiuswaa manjonj selegere ano kerauru sayawo ji (dysentery) kanonj kiro dunjondeenj ero. Ero Poolnonj iwaanonj kema qama koolinj boria wanjonj ama menj qeangoro. ⁹ Kaenj kolooro iikanondeenj ji ejemba tosaanja kuuya wato iikanonj egiti, iyonononj kaanqadeenj kougi Poolnonj Anutu qama kooliro qeangogi. ¹⁰ Yonononj kalej kania kania mamaga nonoma iikaanja kanonj goda qerj nonoma laligogi. Kanagenj wanjononj ubombaaonj aninji, kambanj iikanonj kowe qaganonj kana laaligowaa iwoiyaaonj amamaaninji, ii menj nonoojonj wanjononj anji. Kianj.

Malta mesaonj kema Room sitinonj keuninj.

¹¹ Koinj karoonj tegoro wanjo monj qata “Benj Sunesuno” mokoloogi. Wanjo iikawaa wanjononj sunesune benjwoi qagara Kastor ano Poluks yoroo unqagara menjerejonj anji nani. Wanjo kanonj Iijipt kantriwaa siti qata Aleksandria iikanonja karo wato kanonj somonjonj haamoqeqe kambanja ii ragi. Ii ragi tegoro uninj opo sel horonj mororonjgogi haamononj nanjoro mesaonj keninj. ¹² Kema kema siti qata Sairakyus kanonj keuma balononj kamaanj weenj karoonj raninj. ¹³ Rama wanjononj uninj opo sel horonj mororonjgogi kema Regium sitinonj keuninj. Keuma enj waama haamo Saut waagengga kanainj qero. Qero kema weenj boria woi kolooro kanonj Room leegenj Puteoli taombaa wanjo dononj keuninj.

¹⁴ Keuma kanonj uumeleenj alaurunana tosaanja mokoloonj injiininj. Injiininj kokaenj qisinj nononjgi, “Ono saanonj nonowo sonda motoonjgo laligowuyaga me qaago?” Qisinj nononjgi “Saanonj,” jenj yonowoo laligoninj. Laligoninj tegoro onjomesaonj Room sitinonj uninj. ¹⁵ Uumeleenj alaurunananonj Room siti laligogiti, iyonononj kanijiwaa buju qaa mogi. Ii moma mokoloonj nonombombaaonj tosianonj waama (kana 43 mail kanj) gomanj qata Apius

Forum maaket iikanonj kagi. Tosianonj (33 mail kanj) gomanj qata Ala miri karoonj, iikanonj kanj mokoloonj nononjgi aitonjoninj. Aitonjonj Poolnojn “Anutu dangisen!” jenj mepeseenj uuta qeangoro. Kianj.

Poolnojn Room rama Juuda ejemba uugia kuuro.

¹⁶ Room sitinonj kouma kanonj Poolnojn miri mojnnonj anodeenj rabaati-waajonj jenj tegonj mugi manjaqeqe eja mojnnonj galenj menj munj laligoro.

¹⁷ Kaenj jenj tegonj mugi miri iikanonj raro weenj karoonj tegoro Juuda ejemba geria koma horonj onono kanj ajoroogi. Ajoroogi Poolnojn kokaenj injjoro, “Alauruna, niinonj ananaa Juuda ejemba tuunjana mende qetama kazi ama onombe me ambosakonjrunana yonoononga nanamemenj moma laligojonj, ii mende menj boliwe. Kaenj qaagoto, kilenj Jerusalem sitinonj qelanjinj noma somonjonj noma kapuare mirinonj noonjgi rabe Room gawman yonoo borogianonj noonjgi. ¹⁸ Noonjgi borojanj menj kaniaana qisinj gosigi qeangoro. Niinonj iwoi bologa mojn mende ama koomuwaa buña koloowenagatiwaa so mende kolooro. Yonjonj kaenj iima kotonj isama nombombaaajonj mogi.

¹⁹ *¹⁹ “Kaenj mogito, Juuda jotamemeya yonjononj Judia kanonj qaa ii qewagonj tuarenjenj angij. Kaenj angij sisau koloonj bimooro niinonj kana mongama mojn mende mokoloonj kokaenj kaparanj koma qisiwe, ‘Niinonj saanonj Room sitinonj kembe Siisakinjonj qaana mindingoro dingowaa.’ Kaenj qisiwe wasinj nonjgi koi kawe. Neenaa Juuda tuunj yonjononj kazi ama nonjgito, kilenj yonoo selegianonj qaa bologa mojn kuunj jenj onjomambaaajonj mende mojenj. Kaenj qaago. ²⁰ Anutunonj eja mojn koloowaatiwaa soomonggo qaa nonono Israel nonononj qaa iikawaa honj koloowaatiwaajonj mam-boma jejeromomomom amakejonj, niinonj mono eja soro iwaajonj ama gbadoonj nonjgi gbado (tape) koi bosinjenj. Kaniaana kaenj. Kawaajonj ama kete injiima qaa qaa ama aminj mobombaaajonj koma horonj onombe koi kagi ajorojonj.”

²¹ Kaenj injjoro moma jegi, “Judia balononj goojonj qaa jenj laligogito, nonoojonj tere mojn mende angij karo iininj. Kaenjagadeenj alaurunananonj iikanonja koi kagiti, iyonoononga mojnnonj goo qaa buju me sundu bologa mojn mende jegi moninj. ²² Ii mojn mende jegi moninto, uuganonj qaa eji, nono ii saanonj mobombaaajonj mojonj. Goononj Nazaret paati tuunj iikawaa qaaya ii balonj so jegi ejembanonj qotogogi leelee iikanonj niinonjgiinonj qaa mamaga jenj kazi amakeju. Paati tuunj iikawaa bujuya ii gejanananonj kaenj kemero mojonj.”

²³ Kaenj jenj Poolnojn qaa mombo jewaatiwaa kambanj mojn arengogi. Ii arengogi Juuda ejemba jaasongononj kambanj iikanonj kanj Pool miri raroti, iikanonj ajoroogi. Ajoroogi umugawodeenj kanainj Anutu bentotonjaa kania jenj asarinj laligoro gomanj tiiro. Jiisaswaa kania moma yagonj moma laarinj uuwoi mesaowutiwaajonj kaparanj koma uukuukuuj menj onjoma laligoro. Wala Mooseswaanonj Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoononj Buju Tere weenjonj qaa iikanonjagadeenj kanainj Jiisaswaa kania injisaama iikanonj qendeema nanjonj jenj laligoro. ²⁴ Buña qaa kaenj jenj laligoro tosanonj uuwoi mesaonj moma laarigito, tosanonj ii mende moma laarinj tompinj laligogi. ²⁵ Angia uumotoonj mende ama aonj batugianonj roromonggo tuunj woi koloonj deembombaaajonj angij. Deembombaaajonj angij Poolnojn qaa kokaenjagadeenj injjoro, “Unj Toroyanonj qaa mojn gejatootoo eja Aisaiawaa

* **28:19:** Apo 25.11

uutanon sari qero ambosakonurugia injjoroti, ii mono onoo saregiaga tororo jero. ²⁶ *Aisaianon qaa ii kokaen jerota eja,

'Gii mono ejemba tuun koi yonoonon kema kokaen injjona mobu:

Ono gejagia ama qaa onanon momago kania moma bimbimgon kilen mende moma asariwuya.

Jaagianon uun iwoi onanon iimago kania iima bimbimgon kilen mende iima kotowuya.

²⁷ Ejemba tuun koi yonoo uugianon mono kotiin gojoma eja.

Gejagianon qaa moma bimbimgon jaagia komujulaan laligoju.

Kaen mende koloowuyagati een, mono jaagianon iwoi saanon iima koton gejagianon qaa moma uugianon kania moma asarin uugia meleengi niinon ii saanon men qeangon onombenaga.' "

²⁸ Poolnon qaa ii jendaboron kokaen injjoro, "Kawaajon ono mono qaa kota koi saanon moma yagowu: Anutunon hamoqeqewaa Buha qaaya ii mono waba kantri yonoonon ano kembaa. Yonoonon keno yononon ii saanon geja ama mobuya." ²⁹ (Poolnon kaen jendabororo Juuda yononon anggideen geriawo jenonkooli ama niinonngiinon amigi uma kamaan ano mesaon kengi.)

³⁰ Poolnon iyanajon miri mon tatawaga sewana men iikawaa uutanon gbani woi kuuyagadeen en laligoro. Iikanon laligon ejemba daen yononon iibombaajon kagiti, iinon ii kuuya saanon koma horon onoma laligoro. ³¹ Awasanakaka qaganon nama Anutu bentotonaa kania jen asarin uukuuku men onoma laligoro. Pon Jiisas Kraist moma mubutiwaajon Anutu hamoqeqewaa kania kuma onoma laligoro. Kaen laligoro monnon mende qotogon muro laligon kouma laligoro. Kian.

---

* 28:26: Ais 6.9-10

Room Tere Poolnoŋ Room yoŋoo Tere ano. Jey-asa-asari

Room sitinoŋ gadokopa laligogi uumeleen tuuŋa tuuŋa yoŋonoŋ batugianonŋ siinsereŋeŋ geŋ deema laligogi. Juuda toŋianoŋ uugia meleema Juuda nanamemenonŋ ano Kana qaanonŋ qokotaanŋ Anutuwaawaa aiweseya selegianonŋ kotoŋ oro mende neŋ laligogi. Waba kantriwaawaa uumeleen tuuŋ yoŋonoŋ Anutuwaawaa kalemorianonŋ qokotaanŋ Anutuwaawaa Kana qaa baatanonŋ mende kema sewanŋqaari qaganonŋ ŋingisongoŋ afaanŋonŋ ambombaajonŋ mogi. (6.15) Anutunonŋ Juuda kanageso honŋa gema unuŋ kitigianonŋ waba ejemba ononoŋ bunŋaya koloogiti, iikawaajonŋ jomoma mepaegonŋ onŋonŋi. (11.18-20) Kaenŋ ama Juuda uumeleen yoŋonoŋ ŋiligia walaga kaanagadeenŋ otaagitiwaajonŋ ama jeyewili ama onoma laligogi. Juuda tuuŋ yoŋonoŋ waba kantriwaawaa uumeleen alaurugia sureenŋ onoma Juuda ŋiligia mende otaagitiwaajonŋ ama qaagia totoronŋkota jey tegonŋ sewanŋqaari laligogi. (2.17-20; 14.3)

Mindirinŋ onomambaajonŋ Poolnoŋ tuuŋ woi yoŋooŋonŋ gejanonoŋ qaa anŋa anŋa oonŋ onomakeja. Juuda yoŋooŋ kanagia inŋisaano (2.21-27) waba kantri yoŋonoŋ aisoogi. Qaa wanŋa kokaenŋ inŋijoro, “Jiisas moma laarininŋ Anutunonŋ momalaarinana iima qaanana jey tegoro solanŋaniwonŋa. Kana morota moŋ mende eja.” (1.17) Waba kantri ejemba sewanŋpiŋŋia qetogowaatiwaajonŋ kanagia inŋisaama kokaenŋ inŋijoro: “Anutunonŋ onŋoanŋia awaagiaajonŋ ama qaagoto, iyanŋaa kiankomuyaajonŋ ama onŋo meweenŋonŋ onono. (11.30-32) Kawaajonŋ mono kaparanŋ koma Kana qaa teŋ koma laligowu. (7.12-24) Korebore ŋingisongowaa kasa gbadononŋ laligonŋ tiwilaawombaajonŋ anjonto, (3.23; 5.12) Anutunonŋ iyanŋaa irinŋonŋsoonŋonŋ kamaawaatiwaajonŋ ama Kraist wasiro. (5.8-9) Unŋa Toroyanonŋ metogonŋ ŋingisongoŋ kiankoomuwaa ku-usunonŋa isama nonombaa. Kawaajonŋ ŋingisongoŋ nanamemenŋ mesaonŋ (6.11-14) mindirinŋ jopagonŋ aonŋ gadokopa yoŋoo batugianonŋ gadokopa kaanŋa mende laligowu.” Gejanonoŋ kaanŋa ononoŋ osonŋ osonŋ teŋ koma mindirinŋ laligogi. Poolnoŋ kambanŋ mutuya Room keno nanŋonŋ mugi toroŋeŋ Spein kantrinonŋ kemambaajonŋ moma kaenŋ ooro.

Buk kokawaa bakaya wanŋa 7 ii kokaenŋ:

Jey-asa-asari qaa ano qaa wanŋa 1.1-17

Kuuyanonŋ ŋingisongowaa hamoŋgeqewaajonŋ amamaajonŋ 1.18-3.20

Anutunonŋ hamoŋ geŋ nonomakejiwaa kania 3.21-4.25

Kraistwo laaligo dologaa kania 5.1-8.39

Israel yoŋonoŋ Anutuwaawaa roromongoŋ arenŋonŋ laligoju 9.1-11.36

Uumeleen nonooŋ ŋiligia nanamemembaa qaa 12.1-15.13

Qaa tetegoya ano anŋa yeizozo qaaya 15.14-16.27

¹ Pool nii Jiisas Kraistwaa gawonŋ meme ejaga ano Room uumeleen ejemba onowo qaa aminŋ mobombaajonŋ kanŋ tere koi oojenŋ. Anutunonŋ nononoŋ wasiwanŋ eja aposolŋ koloojenŋ. Anutunonŋ Oligaa Bunŋaya jey seimambaajonŋ meweenŋonŋ nonota laligojenŋ.

² Anutunonŋ oyamboyanŋ laligowombaa Oligaa Bunŋaya ninisaambaatiwaa qaaya ii waladeenŋ somonŋonŋ jero gejatootoo ejembanonŋ moma Bunŋa Tere toroya iikanonŋ oogita eja. ³ Oligaa Bunŋawaa kania ii iyanŋaa meria Jiisas

Kraist. Ilinon balon eja kaanja kin Deiwidwaa gbiliuruta yonoononga kolooro.

⁴ Siwe eja kaanja Unayanon solanja toroya kolooro. Anutunon ii men gbiliro koomunonga waaro ku-usunanon asuganon asugiro. Anutunon iikaanja kanon iyanjaa Meria koloojiwaa qaaya ii jen kotiin kuuj muro. Ponjanaa kania kian. ⁵ Kraistnon gawombaa honja kokaen kolooatiwaa-jon moro: Nononon waba kantria kantria liligon Jiisaswaa qata batugianon jen seinin moma uugia meleema moma laarin mun qaaya ten koma laligowu. Kawaajon aposol gawonja ano kalenmorianja ii nonono men laligo-jon. ⁶ Anutunon ejemba Jiisas Kraistwaa bunja koloon laligowutiwaaajon onoonoti, Room onjo kaanagadeen iyonoo batugianon laligoju.

⁷ Uugia meleema Room sitinon laligojuti, niinon kuuya onoojon tere koi oojen. Anutunon onjo iyanjaa ejemba soraaya laligowutiwaaajon onooma jopagon onomakeja. Anutu Manjana ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono kalenmorian onjoni luaenon laligowu. Kaen qama koolinjejen.

Poolnon Anutu mepeseen kokaen qama kooliro:

⁸ Gomaña gomaña kuuya yononon Room onoo momalaarigaa sunduya jegi momakejen. Kawaajon qaana kanain Jiisas Kraistnon nemun koma nono kuuya onoojon ama Anutuna dangisen jenkejen. ⁹ Niinon uusiina kuuya Anutuwaa gawonon ama welenja qen Meriaa Oligaa Bunja jen asarinkejen. Iikanon suulan onjo romonjon onomakejeni, ii Anutunon nangon jenkeja.

¹⁰ Kamban so kokaen jen qama koolinjejen, “Oo Anutu, niinon Room yonoonon kemambaajon moma kamban koriga mambonjen. Kawaa-jon mono siingaa so jena kana kolooro kamban kokaamba saanon kemaña.” ¹¹ Injima momalaarigianon kotiiwaatiwaaajon moma saanon gawon memewaa momo kalen mon onomanja. Kawaajon kamban mutuya onoonon kan injimambaajon awelegon laligojen. ¹² Kokaen nombambaajon awelegonkejen: Niinon injiibe metulanjon nii ano onjo nomaen moma laarinkejeni, ii amin moma uunon nangon keraqeeango qen aowonja.

¹³ *Oo uumeleen alauruna, onjo mono kokaen romonjon laligowu: Niinon waba kantri tosia yonoo batugianon liligon uugia kuuj onombe meleengiti, iikawaa so onoo batugianon kaanagadeen honja kolooro iimambaajon mojen. Kawaaajon kamban mamaga onoonon kusu kamambaajon arej ama laligoweto, iwoi tosanon mono kamban kambañ somonjon nono amamaawe. ¹⁴ Anutuwaa jaanon tosa kokaen en nonja: Ejemba tuun kania kania ilaan onomambaa qaayanon mono noo qananon eja. Ejemba momo-giawo ano lalabubuya yonoo welenqeqegia mujon koloojen. Mindimindiri qaa Griik mojuti ano qanda* laligon iyangiaa qaagianon irikawaraka jenkejuti, ii kuuya ilaan onomambaajon mojen. ¹⁵ Kaen moma Oligaa Bunja ii Room siti onoojon kaanagadeen jen asarimambaajon afaanjon geregere amakejen. Kian.

Oligaa Bunjawa ku-usunja kokaen:

¹⁶ *Anutuwaa ku-usunanon anana kuuya men letoma nonon kamban kokaamba Siwewaa bunja koloojon. Juuda nononon wala uunana meleema ii moma laarinin ano nonoo gemanananon kantri tosaña yononon

* **1:13:** Apo 19.21   * **1:14:** Qanda, Koon qaanon bus kanaka, ejemba duuyanon iyangiideen
tompin laligon momo mirigia qaa lalabubu laligogi.   * **1:16:** Maak 8.38

kaanagadeen ii moma laarin uugia meeleengi. Kawaajon Anutunon ku-usuŋa Oligaa Buŋanon ano ejiwaajon ii gamugamu mende amakejen. ¹⁷*Oligaa Buŋanon mono solanŋa koloowombaa kania ninisaamakeja. Buŋa qaa mon kokaen oogita eja, “Solana kolooji, iinon mono momalaarinanon nemun kono kotiin laligon ubaa. Qaa iikawaa kania ii kokaen: Nono Anutu kanain moma laarinin momalaarinana iima qaanana jen tegoro solananinin ano namonon laligowonatiwaa so toroqen moma laarin mun jaayanon solananinkebona.” Kian.

Ananaa siŋgisongonajaajon Anutuwaa iriŋa soomakeja.

¹⁸ Saanon solananiwonagato, ejemba qaa hona nanamemeŋgianon kjangin sisau menkejuti, Anutunon ii Siwenon eukanonŋa uuŋ iiro mende sokono iriŋa soomakeja. Ejemba iikaanŋa kuuya injiima angonjoragia qetama siligia bologaajon ama kazia injisaamakeja. ¹⁹ Ii kokaembaajon: Anutuwaa kania moma kotowombaa so kolooji, ii mono anŋo injisaama onono batunananon asuganondeen erota momakeju.

²⁰ Anutuwaa laaligoya mende iimakejonto, ku-usuŋa ii Siwe namo mokolon oroma iikanonŋa kanain qendeema laligon kouro kamban tetegoya qaa asugin enkeja. Kawaajon Anutuwaa borotereya tororo iinin ben akadamyawo koloojiwaa kanianon mono saanon moma kotowonatiwaa so kolooja. Kawaajon ejembanon iwoi monon monon iyanggia qaagia kitia nanon jewombaajon amamaankeju. ²¹ *Anutuwaa kania moma koton laligogito, kilen “iinon benanaga,” kaen mende jen ii mende mepeseegi qabuŋaya batugianon mende kolooro. Kaen mende kolooroto, qaa omaya lansan romongogi momogianon looriro moto koloogi. Uu momakootogia qaa iikanon mono umuŋ koma pangaman mero tinŋuan laligoju. Kawaajon “Anutuwaa kania mende mojon,” jen mondomondo lan anŋi mende sokonja.

²² “Momakooto ejemba laligojon,” jen selegia men uma laligogito, iikaanŋa kanon ejemba uugia qaa kolooji. ²³ *Anutu qabuŋaya asamararanawo kamban tetegoya qaa laligon ubaati, ii mende mepeseen waeya mende men laligogito, ii mesaon tando lopion ano borosowo unŋa tosaanŋa kuugi. Tando lopion sogogi kaitaniganon eja koomuyaa so kolooji. Unŋa tosaanŋa megi koon, oro ano namonon bagianon koma kondondongonkejuti, iyonoo so kolooji. Yononon ii usugon ben kaanŋa mepeseen onoma laligogi.

²⁴ Kaen ama laligogitiwaaajon Anutunon ii gema unuro iyanggia uugia siin kombanŋa tondou otaan serowilin ama iyanggia selegia gamu qen men kamaan aon laligoju. ²⁵ Anutuwaa qaa hona mesaon kitianon qaa qolonmolongoyanon qokotaagi. Mokomokoloo Toya onanon mende goda qen welenŋa mende qen laligogito, iwoi mokoloroti me iyanggia borogianon megiti, iikawaa siinŋa kolooro moma borotere yonoo waegia men mepeseen onoma laligogi. Iikaanŋa laligogito, nononon mokomokoloo Tonana ii kamban tetegoya qaa mepeseenkebona. Qaa ii onanon.

²⁶ Kaen ama laligogitiwaaajon Anutunon ii gema unuro iyanggia siingia kombanŋa gamuyawo ii tondou otaan kokaen anŋi: Yonoo embaurugianon loemba kana dindinŋa mesaon iyangiodeen meleema agimin aon laligogi. ²⁷ Eja yononon kaanagadeen embawo agimin aon laaligo mesaon dogogi. Serowilin ambutiwaa siingia kombanŋa ii eja batugianon horon aon mogi geriawo kolooro angiodeen meleema agimin aon angonjoragiawo

* 1:17: Hab 2.4 * 1:21: Ef 4.17-18 * 1:23: Dut 4.16-18

koloon laligogi. Dogon jeubaba laligogitiwaa ironja ii Anutunonj sogianon meleema onono qagianonj uro boligi.

²⁸ Anutuwaaw kania moma kotowombaajonj mogi kamaanqeeta kolooro mesaogi Anutunonj mono kaanjadeenj ii gema ujuro iyangiaa roromongogia doogoyanonj galenj koma onono nanamemenj gamuyawo ama menj laligogi.

²⁹ Nanamemenj doogoya ano sili bologa kania kania iikanonj uugia saa qero kokaenj amakeju: Iwoi otoko ama nenj mewombaajonj koposongonj angomokolonj amakeju. Tosaanja yonoononj iwoiwaajonj goronkiki amakeju. Ejemba ujugi komunkeju. Angowowo ama tosaanja tiligonj onjmakeju. Ejemba tosaanja konjilinj qaganonj bologa ama onjombombaajonj momakeju. Ejemba gejagianonj qaa saje anji kemero dimbonjawo juma kemakeja.

³⁰ Gemaqeqe qaa jenkeju. Anutuwaaw yonj jenkeju. Sili bologa geriawo tenj koma otaankeju. Jaba-arambaranj ama selegia menj umakeju. Selenonj kuukuu ano sili bologa morota morota mokoloonkeju. Nemunmanj qaagia mende tenj komakeju.

³¹ Momogia mende tooro uugia qaa laligonj qaa lanj somonjonj mende otaankeju. Ala-ala mende ama tosaanja yonjoojonj wosomomo mende moma kere menj onjmakeju. ³² Anutunonj kana dindinja kokaenj jenj kotorota eja: Ejemba bologa kaanja amakejuti, iyonjononj mono koomu kotakotaa bunja koloowutiwaa so kolooju. Yonjononj jenjkotoo ii moma asarijuto, kilenj iyangio bologa ii amakeju ano iikayadeenj qaagoto, tosanonj kaanja anji ii "Saanonj!" jenj wambelaanj nanjonj onjmakeju. Kianj.

2

Anutunonj qaanana gosinj dindinjagadeen jenj tegonkeja.

¹ *Oo alana, gii tosia yonjoo qaagia jenj tegonkejanj me qaago? Gii tosaanja yonjoo qaagia jenj tegonj geenjo nanamemenj iikayadeenj amakejanj. Kawaaajonj alagaa qaaya monj jenj tegojanji eenj, mono geenjaa qaa kaanagadeenj jenj tegona iikawaa ironjanonj mono geenjaa qaganonj ubaa. Kawaaajonj uuta me kamaanqeeta koloojanji, ii kilenj mono iwoi monjonj mondonj geenjaa qaawaa kitia nanjonj jemambaajonj amamaankejanj. ² Ejemba nanamemenj bologa kaanja amakejuti, Anutunonj iyonjoo qaagia qaa honjaa so gosinj jenj tegonkeja, ii mojonj.

³ Kawaaajonj nomaenj romongojanj? Gii namo ejaga ano kilenj iwoi kaanja amakejuti, iyonjoo qaagia jenj tegonj geenjo nanamemenj iikayadeenj ana sokonja me qaago? Anutunonj qaaga gosinj jenj tegonj ironja meleema gono honja goo qaganonj ubaa. Anutuwaaw jaanonj mende kokomomola menj asangowaga.

⁴ Anutunonj njala menj nonoma kilenjananaa ironja uulanjawo mende meleembaato, mamboma moma mokosingonkeji, qaa iikawaaajonj jejewili anjanj me? Anutunonj uuawagaya qendeema uuga meleembagatiwaaajonj horonj gomakeji, iikawaaajonj tompinj laligowabo. ⁵ Gii gejajuu ama uuga mende meleembagati eenj, iikaanja kanonj Anutuwaaw jaanonj kokomomola mende mewagato, irinjonsoonjanonj mono goo qaganonj seinj ubaa. Kazi kambanjanonj kanj kuuro qaanana dindinjagadeenj jenj tegowaa. Ironja meleema nonombaati, kambanj iikanonj irinjonsoonja mono asuganonj ninisaano iima mobonja.

---

* 2:1: Mat 7.1; Luuk 6.37

6 *Anutunonj mono “Nanamemenanaa so motomotoonj ananaajonj kitia meleema nonombaati,” ii kokaenj: 7 Anutunonj qabuŋaya nonombaatiwaa-
 jonj mamboma akadamananawo koloowombaaajonj kaparaŋ koma pondan
 nama gawon awaa awaa meŋ laligojonj, ananaajonj laaligo kombomban
 nonombaa. Ii nonono kamban tetegoya qaa oyanboyanj laligonj ubonja.
 8 Iikaanja laligonj ubonjato, ejemba iyanjiaajonjadeen romonjonj kirinjaba
 meŋ Buŋa qaa honja gema qeŋ qaa bologa otaanjkejuti, Anutuwaawaa irinjanonj
 mono iikawaajonj soono uugereya ano qagianonj ubaa. 9 Uugereya ii wala
 Juuda nonoo qanananonj uro nonoo gemanananonj kantri tosaanja kaiyaka
 bologa amakejuti, kuuya iyonoo qagianonj kaanagadeen uro siimbobolo
 kakasililinj moma laligowuya.

10 Kaenj laligowuyato, Juuda ano nonoo gemanananonj kantri tosiaonj
 kaanagadeen uugia meleema kaiyaka awaa amakejuti, Anutuwaawaa
 akadamyuanonj mono kuuya ananaa qanananonj uro qabuŋa nonono
 luaenonj laligowonja. 11 *Anutunonj ejemba tosaanja mende ninisoroon
 tosaanja mende sureen onjmakejato, so motoonjononj gosinj nonomakeja.

12 Iikawaa kania ii kokaenj: Kantri tosaanja yonjononj Anutuwaanonj Kana
 qaa mende weenjonj moma singisonjgo lanj amakejuti, iyonjononj mono kore-
 bore tompinj laligonj tiwilaawuya. Juuda nonononj Anutuwaanonj Kana qaa
 weenjonj moma kilenj singisonjgo amakejonj, Anutunonj mono qaa iikawaa
 so kuuya gosinj nonoma qaanana jenj tegowaa. 13 Ejemba Anutuwaanonj
 Kana qaa eenj momakejuti, iyonjononj Anutuwaawaa jaanonj solanja mende
 koloouju. Qaagoto, Kana qaa tenj koma otaanjkejuti, Anutunonj mono iyonoo
 qaagia jenj tegoro solananiwuya. 14 Kantri tosiaonj Anutuwaanonj Kana qaa
 mende meŋ laligojuto, tosiaonj kilenj tondu iyanjiaa aingjiaa so romonjonj
 amakeju. Anutuwaawaa kana qaaya mende mojuato, kilenj momogianonj jenj
 kotonj onono Anutuwaawaa kana qaawaa so ama iikawaa baatanonj laligoju.

15 Kaanja laligojutiwaa kania ii asuganonj asuginj kokaenj eja: Anutunonj
 ejemba mokolonj nonoma iikanonj Kana qaayaa jenjkootoya ii kuuya
 ananaa uunananonj anota eja. Kawaajonj Anutunonj qaaya jenj saŋe amakeji,
 ii waba kantri yonjononj kaanagadeen momakeju. Ii uugiaa gejianonj mogi
 qaagia injjoro Anutuwo ororonj momakeju. Anutunonj uumomono ononoti,
 iikanonj kamban tosaanjanonj qaa jakeyanonj ama kuunj onono moma
 bolinjkeju ano kamban tosaanjanonj qaagia nanjonj jero moma qeangonjkeju.
 16 Oligaa Buŋa jenj asarinjkejenj, iikawaa so kamban somatanonj kokaenj
 koloowaa: Kraist Jiisasnonj Anutu ilaanj muro ejemba ananaanonj qaa
 aasangoya aasangoya gosinj jenj tegonj nonombaa. Kianj.

Kana qaa iikanonj kanianana nomaenj ninisaanja?

17 Gii geengaa qaga Juuda ejaga qama Kana qaanonj hamo qeŋ gombaati-
 waajonj moma laarinj “Anutuwaawaa buŋa koloojen,” jenj selega mepeseena
 sokonja me qaago? 18 Gii Anutuwaawaa jetaa so laaligowaa qaaya moma
 sorogonj laligojanj. Anutuwaawaa Kana qaa kuma gongitiwaaajonj ama kana
 awaa soro otaamambaajonj jenj qaa kuuya gosinj honja ano qolonjmolongoya
 mendeemakejanj. 19 Gii “Saanonj jaagoo ejemba ala ilailaagia koloonj
 unjamaŋa,” jenj awelegonj aonjkejanj. Panjgamanonj laligojuti, ii meŋ asarinj
 onjombagatiwaa so awasanjka kolooujanj.

20 Kaenj koloonj kokaenj jenjkejanj, “Kana qaa kuma nongjita momakooto
 mokolonj qaa honja kania modaborojenj.” Kaenj jenj afaangonj kokaenj

* 2:6: Ond 62.12; Gba 24.12 * 2:11: Dut 10.17

jenkejan, “Nii saanon ejemba momogia qaa yonoo boigia koloomanja. Saanon naambora yonoo qaqazugia koloon kuma onjomakemanya.” ²¹ Kaen jen tosaanja kuma onoma naambaajon geenja mende kuma aonkejan? “Yongoro mende mewa,” jen ejemba uugia kuun onjomakejanto, geenjo yongoro meme kolona mende sokonja.

²² “Serowilin mende amba,” kaen injiona mogito, geenjo serowilin anjan me qaago? Tando lopion sisi men onjomakejanto, kilen geenjo jiwowon jigonon uma iwoi anjon koma lein qen menkejan. Ii mende sokonja.

²³ Anutuwaanon Kana qaawo laligojanjwaajon selega tondu men umakejanto, geenjo ii waleema ikaanja kanon Anutuwa qabunjaya men kamaan ama laligona gamuyawo kolonkeja. ²⁴ *Iikawaa qaaya ii Buja Terenon kokaen oogita eja, “Onoo siligiaajon ama waba kantri kanageso yononon Anutuwa qata mepaegon batugianon mepaqepae amakeju.”

²⁵ Anutuwaanon Kana qaa otaan laligojani een, Anutuwa aiweseya seleganon kotogiti, iikanon mono ilaan gono sokonja. Ii sokonjato, kana qaa waleema singisonjo amakejani een, mono aiweseya mende memetaa tanijaen kolon een tondu laligojan. ²⁶ Tosianon Anutuwa aiweseya selegianon mende kotogi kilen kana qaawaa jenkootoya otaankejuti een, Anutunon aiwese ii selegianon ejiwaa so kaanja injiro sokonja.

²⁷ Iikaanja injiro yonoononga monjon saanon Kana qaawaa so goo qaaga toon gosin jen tegoro kamaawaa. Anutuwa aiweseya seleganon kotogi Kana qaawaa waja motomotoon moma anjon koma laligojanto, ii waleema singisonjo amakejanjwaajon ama kamaawaa. ²⁸ Eja monjon selenondeen Juuda ejaga kolooji een, iinon mono Juuda eja honja mende kolooja. Kaanqadeen Anutuwa aiweseya selianondeen kotogi yangisen amakejuti een, ii mono aiwese omaya, honja qaa.

²⁹ *Honja qaagoto, eja mon uutanon Juuda ejaga kolooji, iinon mono Juuda eja honja kolooja. Kaanjadeen Anutunon uunana qosoma Unja Toroya iikanon ano laligoji, iikanon mono aiwese honja kolooja. Kana qaawaa waja otaan eja selia kotogi balon ejembanon mogi umakejato, Anutunon aiweseya uunananon nanjwaajon moro uro mepeseen nonomakeja. Kian.

3

Anutunon qaaya pondan otaankeja.

¹ Kaen ero Juuda ejemba laligojoni, iikanon mono nomaen ilaan nononaga? Anutuwa aiweseya selenananon kotogiti, iikawaa honjonon mono nomaen koloon nononja? ² Honjonon mono laaligo kuuya kanon mamaga koloon onjon ilaan nonomakeja. Iikawaa qaaya mutuya ii kokaen: Anutunon Buja qaaya nonono ananaa buja kolooro laligojon.

³ Kaen laligojonto, ananaanonga tosanon Anutu mende moma laarin mun laligoti nomaen ama onombaa? Yangisen laligogitiwaa ironja meleema mono nomaen ama nonombaa? Uujopaya somonjon anjon kono omaya kolowaa me nomaen? ⁴ *Ii qaago totoon! Anana koreboreyanon ejemba qoolongoya koloojonto, Anutunon honja toontoonja kolooja. Anutuwa kania ii Buja Terenon kokaen oogita eja,

“Qaa jakeyanon ama qisin gonggi qaagaa kitia jen asarin iikanon dindinja koloon haamo ama onoma namba. Goo kaniaga kaanja mokolon nanjon jewuya.”

* 2:24: Ais 52.5 * 2:29: Dut 30.6 * 3:4: Ond 51.4

⁵ Anana nanamemenj doogoya otaaninj Anutunonj qindingonj nonono iikanonj nanamemenja dindinanonj asuganonj asugiji eenj, anana qaa iikawaaonj mono nomaenj jewanaga? Nii qaa ii namo ejemba momonanaa so kokaenj jejenj: Anutunonj ironja meleeno irinjonsoonjanonj qanananonj uji, iwaa momoyanonj kaenj dogoja me qaago? ⁶ Qaago, ii mono kozigenj! Anutunonj doogoya koloonagati eenj, iinonj gomaña gomaña ananaa qaanana mono nomaenj gosinj tororo jenj tegonaga?

⁷ Niinonj eja qolonmolonggoya koloowe Anutunonj qaaya honja iikanonj mindinonj nono iwaa qabunayanonj iikaenj asuganonj kolooja. Kaenj kolooro niinonj singisonjo ambeti, Anutunonj iikawaa qaaya mono nomaembaaonj jenj tegoja? Nomesaoro neenaa jaajaa laligowe sokonaga me qaago? Qaayanonj mono mende loorinj kamaawaa. ⁸ Mono kokaenj jeninj sokonaga, “Nono saanonj bologa toroqen aninj Anutunonj ii mindingoro sili awagaa honjanonj asugiro qaayanonj qabunayawo koloowaa.” Tosianonj nonooonj qaa solongen kaenj jenj toroqen kokaenj jenkeju, “Poolnonj qaa kaenj jenj iikawaa so lanj amakeja.” Kaenj ama jegitiwaa qaaya ii Anutunonj gosinj sogianonj jenj tegonj onjombaa, ii mojenj. Kianj.

Ejemba monjonj solanja mende kolooja.

⁹ Qaa kaenj aminj moma ii nomaenj jenj tegowonaga? Juuda nonononj kantri tosaanja unjuugunj Anutuwaa jaanonj dindinja koloojonj me qaago? Qaago totoonj! Iikawaa qaaya mono waladeenj kokaenj jenj kotiininj: Juuda me kantri tosaanja koloowonagati, anana korebore singisonjo aninj kokosiinj nonono laligojonj. Kawaajonj selenana menj ubombaajonj amamaankejonj.

¹⁰ *Iikawaa qaaya ii Bura Terenonj kokaenj oogita eja,

“Monjonj monj solanja dindinja mende totoonj kolooja.

¹¹ Mombaa uutanonj momo mende koloonj asariro tondu laligoju. Monjonj monj Anutu mokoloomambaajonj mende kaparanj komakeja.

¹² Qaagoto, kuuyanonj mono kana uugunj sisau laligoju.

Koreborenonj mono bolinj Anutuwaa jaanonj anjonjoragiawo koloju. Awaa koloonkeji, motoondago monj ii mende totoonj mokoloojenj.

¹³ *Neselangianonj anjomokolonj amakeju.

Nengbaogbaogianonj qasiriwaa ronj kaanja aantama nano koomuwaa kangaruga kaanja iikanonj ejemba lanj tiwilaanj onjomakeju. Qaa bologa ii qatowaa jeta nombenj warabe kaanja buugianonj saa qenj ero jegianonj ejemba tondu injinjeju.

¹⁴ *Qaa kowoga seiyawononj mono buugia saa qero ejemba tondu qasuaanj onjomakeju.

¹⁵ *Ejemba tondu ununj sagia molaawutiwaaonj kanagianonj kike uulanjawo kema kanjeju.

¹⁶ Nanamemenjgiaa kania dogoro laligojutiwaa aiwesegia kokaenj kolooja: Daenj daenj liligonjejuti, iikanonj mono kondemondeenj anji ejemba uugianonj bolinj koboonkeja.

¹⁷ Luaenonj laaligowaa kania ii mende moma kotonj yagoju.

¹⁸ *Anutu goda qewombaa qaaya ii uugianonj mende eja. Jeta uuguwubotiwaaonj keegia mende moma eenj lanj laligoju.”

Anutuwaanonj qaa kaenj eja.

* **3:10:** Ond 14.1-3; 53.1-3   * **3:13:** Ond 5.9; 140.3   * **3:14:** Ond 10.7   * **3:15:** Ais 59.7-8

* **3:18:** Ond 36.1

¹⁹ Anutunonj Kana qaa kokaembaajonj nonono, ii mojonj: Kana qaa kuuya kanonj gomanj so somongonj nonomakeja. Anana qaa kawaa baatanonj kema tej koma laligonij sokombaa. Mende tej kombonjati eenj, Anutunonj mononj ironj meleema nonono tiwilaawonja. Kawaajonj sombunana moma nondomondonana mesaonj qaanana bogoro laligonj tej koma munij sokombaa. Anutunonj ejemba kananana kaenj ninisaanota eja.

²⁰ *Kana qaanonj somongonj nonomakejato, nono kuuya ii otaawombaaajonj amamaankejonj. Anutuwaanonj Kana qaanonj singisonjgo-nananj mejj asugiro iima saanonj moma kotowonjato, kana iikanonj Anutuwaanonj solanjanj koloowombaaajonj amamaawonja. Kianj.

Solanja koloowonjatiwaa kania ii momalaari.

²¹ Nononano amamaankejonto, Anutunonj Kana qaa otaanj solanjanj koloowonjatiwaaajonj ii mende jeroto, kana morota kokaenj arenjonj jerota eja: Anutunonj anjo qaanana jej tegoro iwaa jaanonj solanjaniwonja. Anutunonj qaa ii Mooses ano gejatootoo ejemba yonjoojonj injisaano nanjonj jenj Bunja Terenonj oogita kambanj kokaamba asuganonj asugiro mojonj.

²² *Kawaajonj kanonja me kanonja anana Jiisas Kraist moma laarijonj, Anutunonj mononj kuuya ananaa qaanana jenj tegoro solanjaniwonja. Ejemba tuunj morota morota anana Anutuwaanjanonj ororonj koloojonj. ²³ Ejemba kuuya anana singisonjgo ama Anutuwaanjanonj asamararanjaajonj amamaajonj.

²⁴ Ii amamaajonto, Anutuwaanjanonj kalenmorijanonj kolooro Kraist Jiisasnonj dowaanana mero. Anutunonj kalenjikawaajonj ama qaanana jenj tegoro solanjaniwonja. ²⁵ Wala singisonjgo ama laligogiti, Anutunonj ii moma mokosinjonj ironjanj uulanjawo mende meleema onjono. Ii mende meleema onjoma iyanjaa nanamemenj solanjanonj asuganonj asugiwaatiwaaajonj moma Kraist Jiisas siimolonj oro kaanja kolooro qegi komuro Anutuwaanjanonj koma konjoratinj nonombaatiwaa kania kolooro. Saya molaaroti, ii moma laarininj iikaanja kanonj singisonjonanana songbama mesaoro solanjaniwonja.

²⁶ Kania ii kambanj kokaamba asuganonj asugiwaatiwaaajonj moma Jiisas kaenj ama muro. Anutuwaanjanonj solanjanj ii kokaenj: Anjo solanjanj kolooja ano monjonj Jiisas moma laariji, mononj iwaa qaaya jenj tegoro solanjaninkeja.

²⁷ Kaenj kolooro mononj naambaajonja selenana menj ubonaga? Iwoj mombaajonja ama qaago totoonj. Kana qaa otaanj solanjanj koloowombaaajonj ii amamaajonj. Kaanja kanonj solanjanj mende koloowonjato, Jiisas moma laarininj Anutunonj niniima qaanana jenj tegoro solanjaninkebonja. ²⁸ Qaa koi jenj tegonj kota kokaenj jenj kotiijonj: Kana qaa otaanjkejonjiwaaajonj qaagoto, Jiisas moma laarinj mujonjiwaaajonj ama Anutunonj qaanana jenj tegoro solanjaninkebonja. ²⁹ Anutunonj Juuda nonoo Anutunanagadeenj mende kolooja. Mononj kantri tosaanja yonjoo Anutugia kaanagadeenj kolooja me qaago? Mononj yonjoo Anutugia kaanagadeenj kolooja.

³⁰ *Anutunonj motoonjgo kolooja. Kawaajonj selenana kotogi laligojonj, nonononj moma laarinj munij menj solanjaninj nonomakeja ano selegia mende kotogi laligojuti, ii kaanagadeenj moma laarinj mugitiwaaajonj ama menj solanjaninj onomakeja. ³¹ Moma laariwutiwaa qaa jenj kanonj kuunj onjoma iikaanja kanonj Kana qaa menj kamaanj aninj omaya koloowaa me qaago? Ii kozigenj qaagoto, Anutuwaanonj Kana qaa ii mende qewagonjkejonto, ii menj kotiinkejonj. Kianj.

* 3:20: Ond 143.2; Gal 2.16 * 3:22: Gal 2.16 * 3:30: Dut 6.4; Gal 3.20

4

Abrahimnonj Anutu moma laarinj solanj kolooro.

¹ Nono bemunjalenana Abrahambaa kaniaajon nomaen jewonja? Iinonj Anutuwaa kania nomaen mokolonj iwaa jaanonj solanj kolooro? ² Onanonj, Anutunonj iwaa qaaya ii nanamemenja awagaajon ama jenj tegoro solanjninaga eenj, iinonj iikawaajon saanonj selia menj unagato, ii Anutuwaa jaanonj qaago. ³ *Iikawaa qaaya ii Bunja Terenonj kokaenj oogita eja, "Abrahimnonj Anutu moma laariro momalaaria iiro sokono qaaya jenj tegoro solanjniro." Qaa kaenj eja.

⁴ Qaaya ii mono kalengja jenj tegoro solanjniroto, monjonj gawonj mero galenjonj tawaya kalengja qaagoto, gawonj menkejiwaa so iima gosinj tawaya munkeja. ⁵ Balonj galenonj kaenj munkejato, Anutunonj angonjora ejemba ananaa qaanana jenj tegoro solanjninkebonja. Kawaajonj monjonj oyanboyonj koloomambaajonj gawonj mende menj Anutu eenj moma laarinj muji, Anutunonj mono momalaaria ii iiro sokono qaaya jenj tegoro solanjniwaa.

⁶ Deiwidnonj kaanagadeenj qaa kawaa kania nanjonj qaa kokaenj ninisaama jero, "monjonj oyanboyonj koloomambaajonj gawonj mende mero Anutunonj momalaaria iiro sokono qaaya jenj tegoro solanjniji, iinonj mono simbawonj koloaja." ⁷ *Kaenj jero qaaya ii kokaenj oogita eja,

"Ejemba Kana qaa waleengi Anutunonj singisongogia mesaonj koma konjoratiro laligojuti, iyonjononj mono simbawonj koloaja.

⁸ Pojonj mombaa singisongoya songbama iiro sokono ironja qaganonj mende ano ubaati, iinonj mono oyanboyonj koloaja."

Qaa kaenj eja.

⁹ Anutunonj oyanboyonj koloowombaa kania kaenj ninisaama Anutuwaa aiweseenanawo nonoojonjadeenj jerota eja me qaago? Kianj qaago. Ii mono kantri tosaanja aiwesegeja qaa yonoojonj kaanagadeenj eja. Nonononj kokaenj jenj oodaboronj, "Abrahimnonj Anutu moma laariro momalaaria iiro sokono qaaya jenj tegoro solanjniro."

¹⁰ Mono naa kambanonj iiro sokono qaaya jenj tegoro solanjniro? Anutuwaa aiweseja selianonj kotogi laligoroti, kambanj iikanonj qaagoto, wala eenj laligoroti, Anutunonj mono kambanj iikanonj momalaaria iiro sokono qaaya jenj tegoro solanjniro.

¹¹ *Wala eenj laligonj Anutu moma laariro qaaya jenj tegoro solanjniro. Kawaa gematanonj sokonoti waa aiweseja ii selianonj kotowutiwaaajonj jero mungej aasoya kaanja kolooro. Kaenj kolooro iwaa gematanonj Anutuwaa aiweseenanawo mende laligonj moma laarinj muninj momalaarinana iiro sokono qaanana jenj tegoro solanjniwonjati, Abrahamnonj kuuya ananaa wanjalenanaga kolooro. ¹² Wanjalenanana iinonj eenj laligonj kambanj iikanonj uuta meleema Anutu moma laarinj laligoroti, nono aiweseenanawo iwaa so ama laligojonj. Anutuwaa aiweseenanawo laligonj uunana meleema laligojonj, mono nonoo wanjalenanana kaanagadeenj kolooro. Aiwese kotonj nononji eenj lanj mende laligojonto, Abrahambaa kana lasuya otaanj moma laarinkejonj. Kianj.

Anutuwaanonj soomonjgo qaa moma laarininj honj koloowaa.

* 4:3: Jen 15.6; Gal 3.6   * 4:7: Ond 32.1-2   * 4:11: Jen 17.10

13 * Anutunonj Aabraham balon buña qeñ muro toya kolooro gbiliurutanonj iwaa gematanonj iikaanj laligonj ubutiwaa qaaya jeñ somongoro. Qaa ii Kana qaa otaarotiwaajonj ama mende iJOROTO, Anutunonj momalaaria iiro sokono qaaya jeñ tegoro solanja koloorotiwaajonj qaa ii ijoro.

14 * Tosianonj oyanboyanj koloowombaajonj Kana qaanonj qokotaanj iikaanja kanonj Anutuwaanonj iwoi ii buña qeñ aowuyagati eenj, iyonjononj mono momalaariwaa qaaya qewagogi omaya koloonaga. Kaenj Anutuwaanonj soomonggo qaawaajonj mende amamaaninj qaa iikanonj mono omaya koloowabo. 15 Anutuwaanonj Kana qaa waleeninj irinja soono kazianonj qanananonj umakejato, Kana qaa mende enaga, ii siñgisonjowaa qaaya mende jewonaga.

16 * Aabrahamnonj kaenj mindirinj nonoma kuuya ananaa wanjalenana kolooja. Kawaajonj soomonggo qaaya nononoti, ii Kana qaanonj qokotaanjkejuti, iyonjoojonjadeenj qaagoto, Aabrahamnonj moma laariroti, iikaanja moma laarininj ananaanonj kaanjagadeenj honjowo koloowaatiwaajonj moro. Kawaajonj Anutunonj soomonggo qaaya ii kokaenj areñjonj ano: Ii moma laarininj honja kuuya ananaajonj kalennga nonono kalenjmorianjanonj asuganonj asuginjeja.

17 * Aabrahambaa qaa monj ii Buña Terenonj kokaenj oogita eja, “Niinonj gii kuuj gombe ejemba kanageso mamaga yonjoo manjiaga koloowaga.” Qaa kawaa so Aabrahamnonj Anutuwaa jaanonj manj koma nonomakeja. Anutunonj koomuya menj gbilinj onomakeja. Kanageso laaligogia qaa, ii jaawo laligojutiwaa tani kaanja onjooono asuginjeju. Aabrahamnonj mono Anutu kaanja moma laarinj muro.

18 * Anutunonj wala Aabrahambaaajonj kokaenj ijoro, “Goo gbiliuruganonj koloonj seigi janjogia senjelao kaanja kolooro laligowuya.” Soomonggo qaa ii moma nomaenj honjowo koloonaga, ii mende moroto, ii kilenj jejeromonromonj ama ejemba kanageso mamaga yonjoo manjia koloomambaajonj mamboma laligoro. Soomonggo qaa mutuyaa so koloowaatiwaajonj mono Anutu moma laarinj munj laligoro. 19 * Saarawaa goronjanonj merabora memewaa so mende kolooro anjo gbania 100:waa so laligonj waaro. Kawaajonj iyanja romongoro mono eja waña selia waziinj soosoolia kolooroto, kilenj Anutuwaa qaanonj honjowo koloowaatiwaajonj moma laarinj munj laligoro Aabrahambaa momalaarianonj mende sologonj looriro.

20 Mende looriroto, qaayanonj honjowo koloowaatiwaajonj moma laarinj iikanonj kotiinj nano. Anutuwaa soomonggo qaawaajonj uutanonj kema qeñ kanj qeñ mende anoto, momalaarianonj kotiitiro Anutu mepeseenj laligoro Anutuwaa qabunayanonj seiro. 21 Anutunonj iwoi asugiwaatiwaa qaaya jeñ somonjonj ii andaboromambaajonj kotiinjkeji, ii moma kotiidorononj uuwoi monj mende ama laligoro. 22 Kaenj ama laligorotiwaajonj Anutunonj Aabrahambaa momalaaria iiro sokono qaaya jeñ tegoro solanjaniro. 23 Momalaaria iiro sokono qaaya jeñ tegoro solanjaniroto, qaa ii Aabrahambaaajonjadeenj mende oogita eja.

24 Aabrahambaaajonjadeenj qaagoto, ananaajonj ama kaanjagadeenj ii oogita eja. Anana Ponjana Jiisas menj gbiliro koomunonjga waaroti, Anutu iikaanj moma laarinj muninj momalaarinana iiro sokono jeñ tegonj nonono solanjaniwonja. 25 * Anutunonj ananaa siñgisonjgonanaajonj ama Jiisas

* 4:13: Jen 17.4-6; 22.17-18; Gal 3.29

* 4:14: Gal 3.18

* 4:16: Gal 3.7

* 4:17: Jen 17.5

* 4:18: Jen 15.5

* 4:19: Jen 17.17

* 4:25: Ais 53.4-5

mende anjon kono komuro ano solanja koloowombaajon ama men gbiliro koomunonga waama laligoja. Kian.

5

Anutuwaa jaanon solananin aisoon luaenon laligojon.

¹ Anana Anutu moma laarinin qaanana jen tegoro solananijon. Kawaa-jon Ponana Jiisas Kraistnon mono nemun koma nonono Anutuwo luae mokolon laligojon. ² Kaanagadeen Jiisas Kraist moma laarinin nemun koma nonono kalenmorian bunja qen aowombaa kania mokolon kamban kokaamba kalenmorian uutanon laligojon. Anutuwaa asamararan uutanon keubombaajon jejeromonromon ama aisoonkejon.

³ Kawaaajonadeen mende aisoonkejonto, konajilin moma kawaaajon kaanagadeen aisoonkejon. Konajilin moma mokosinjon iikaanja kanon kaparankonjon mokoloowonja. Ii moma iikawaaajon aisoonkejon. ⁴ Kaparan koma anjonatonon kotiin nambonja. Anjonatonon kotiin nanin jejeromonromonanon kotiinkebaa. ⁵ Anutunon Unja Toroya ama nonono kana kolooro uujopaa molaaro uunananon kemero laligojon. Kawaaajon jejeromonromon ama oyanboyan koloowombaajon ama mamboma gamugamu mende mokoloowonja.

⁶ Iikawaa kania ii kokaen: Anana wala looloria esunana qaa laligoninji, Kraistnon mono kamban dindija iikanondeen komun ejemba anjonjoranawo ananaa downana mero. ⁷ Monjon Kana qaa tororo otaan dindija kolooji, alia iikaanjaajon monjon saanon mende komunaga? Ii moro amamaaya koloonagato, monjon uujopa mamaga ejemba ama onomakeji, alia monjon iwaajon ama saanon selia qeleema komumambaa-jon monaga.

⁸ Ejembanon iikaanja amakejonto, Anutunon uutanon jopagon nonomakeji, iinon ii kokaen qeendeno: Iinon Kraist wasiro kamaan wala anjonjora ejemba laligoninji, kamban iikanondeen mono ananaajon ama komuro. ⁹ Komuro kamban kokaamba sayanon songbama jen tegon nonono solananin laligojon. Kilen ii qerewenja kaanja kolooro honanon mono kanagen kokaen koloowaa: Anutunon singisongowaa uugereya asuganon qeendeno iwoi kanjanawo namonon asugiwaa. Ii asugiro Anutuwaa jaanon solanja koloojonwaajon Jiisasnon mono irinjonsoon iikanonja metogon nonono oyanboyan mokoloowonja.

¹⁰ Anana wala Anutuwaa kereuruta laligoninji, kamban iikanon iyanjaa Meria wasiro komun iinon tawanana kolooro Anutuwo ala-ala koloonin. Kolooninji, iikanon qerewenja koloojato, honanon kanagen kokaen asugi-waa: Tawanana ano Anutuwaa alauruta laligonin Jiisasnon kotiin laligo-jiwaajon mono afaanjon metogon nonono oyanboyan mokoloowonja. ¹¹ Ponana Jiisasnon Anutuwaa hamoqeqe gawonja mero Anutunon tawanana ano iwo ala-ala kolooninji, iikayadeen qaagoto, onanon Anutuwo jopagon aon nama otokorian maama aisoonkejon. Kian.

Aadambaajon ama komuninto, Kraistwaaajon ama gbiliwonja.

¹² *Eja motoonjonon singisongon namonon kondooro kolooro. Anutunon singisongowaa irona ano komu asugiro. Iikawaa so ejemba kuuyanon singisongon ama laligonin koomunon iikawaaajon ejemba korebore sokoma nonono laligojon. ¹³ Wala Kana qaa mende kolooro kamban iikanon

* 5:12: Jen 3.6

kaanagadeen singisonjo asuganon asugin edabororoto, Kana qaa mende ero singisonjowaa qaaya ii mende jen gosin lan laligogi.

¹⁴ Aadambaa kambananonga kanain lan laligon kougi Mooseswaa kambananon Kana qaa asugiro. Ejemba kamban biwianon iikanon singisonjo angito, Aadamnon kana waleenoti, iikawaa sogadeen mende waleema laligogito, koomunon kilen ii kaanagadeen galen koma onono laligogi.

Aadam, eja mutuya iinon mono eja mon kawaatiwaa sareyaga kolooro.

¹⁵ Sareyaga kolooroto, kanagara ii ororon mende koloojao. Aadamnon Kana qaa waleema kamaaro singisonjo asugin sein ejemba mamaga sokoma onono komun laligogi. Ii koomuwaa kania koloojato, oyanboyon koloowombaa kania ii mon. Ii kokaen: Eja motoonggo Jiisas Kraist iinon nemun koma nonoma kalenmorianan ninisaano Anutuwaa kalenanon asuganon asugin ejemba mamaga sokoma qepalugon nonono. ¹⁶ Toroqen kokaen jema: Kana woi ii ororon mende koloojao. Eja motoongonon singisonjo ano Anutunon qaaya jen tegoro singisonjo ejemba kuuya anana gere siawaa bunan koloonin. Ii balon ejawaa kania koloojato, Siwe ejawaa kania ii mon. Ii kokaen: Kamban mamaga Anutuwaa Kana qaa waleenin kalen qendeema jen tegon nonono solananinkejon.

¹⁷ Ii mombo jema: Eja motoongonon Kana qaa waleema koomu kondoro ejemba korebore komun laligojon. Aadambaa singisonjowaaon ama koomunon kuuya sokoma galen koma nonono tondu laligonin. Ii kana kamaanqeqeta koloojato, Anutu esunmumuyaa kania ii kokaen: Ejemba anana solan koloowombaa kalen ii kelemalelen bunan qen aon kalenmorianan uutanon laligojon, anana mono oyanboyon mokoloowon. Eja motoonggo Jiisas Kraist iinon nanjon inaan nonono kawali kaanja kotiin laligon ubon.

¹⁸ Mombo toroqen jema: Eja motoongonon Anutuwaa Kana qaa waleema kamaaro Anutunon qaaya jen tegoro ejemba kuuya anana gere siawaa bunan koloonin. Kaanjadeen eja monon solan koloowombaaon kondoro uunana meleenin Anutunon saanon ejemba kuuya ananaa qaanana jen tegoro solananin kotiin laligon ubon. ¹⁹ Iikayadeen mombo jema: Eja motoongonon qootogo ama singisonjo wan kono seiro ejemba seiseiya anana meleema singisonjo ejemba koloonin. Kaanjadeen eja monon Anutuwaa jeta ten koma singisonjonanaa tawaya mero kana kolooro Anutunon ejemba seiseiya ananaa qaanana jen tegoro solananiwon.

²⁰ Wala een lan laligon kougito, Mooseswaa kambanon Anutunon Kana qaa ejemba singisonggia moma kotowutiwaaon toroqen onono. Ii toroqen ononoto, ii mogi singisonggianon sein asuganon asugiro. Iikaen kolooro Anutunon mono kalenmorianan kaanagadeen men seiro singisonjo uugun asugiro. ²¹ Singisongwaa ku-usun ii somata. Kawaaon singisonjo anin iikanon galen koma nonono koomuya koloon laligon kounin. Anutuwaa kalenmorianan iikanon mono kaanjadeen ku-usunawo kolooja. Jiisas Kraist Ponnananon solananiwombaaon kondoro Anutunon qaanana jen tegoro dingon laaligo kombomban mokoloon kamban tetegoya qaa laligon ubon. Klan.

6

Singisonjo gema qen Kraistwo gbilin laligowu.

¹ Anutunon kalenmorianan nonono seiwaatiwaaon singisonjo toroqen ama laligowon me qaago? Kawaaon mono nomaen jenin sokombaa?

² Singgisongo mono kozigen! Nono singgisongowaa kasanonga loloon uunana walaganon qamo kaanja kolooro singgisongo ambombaajon togon laligojonj een, mono nomaembaajon singgisongononj toroqen galen koma nonono laligowonaga?

³ Qaa koi moju me qaago: Anana kuuya Kraistwaanonj qokotaa-wonjatiwaajon ama oomulu menj nononji. Iikanonj uunana walaganonj mono Jiisas qegi komurotiwaa tani komuro laligowombaajon oomulu ii menj nononji.

⁴ * Amanonj asamaranja qendeema Kraist menj gbiliro koomunonga waaroti, anana uunananonj kaanagadeen gbiliro dologa koloonj laligoninj sokombaa. Mannananonj anana Kraistwaa tani kaanja gbilin waama nanamemen dologa ama menj laligowonjatiwaajon moja. Kawaaajon oomulu ii kokaembaajon menj nononji: Uunana walaganonj Jiisaswo motoonj komunj ewaatiwaajonj uunana walaga ii kaanja ronj kongi.

⁵ Uunana walaganonj Kraistwo ororonj komuro iikanonj iwo qokotaan laligojonj een, Mannananonj anana kaanagadeen Kraistwo nambonjatiwaajon moja. Kraistnonj koomunonga waaroti, mono iwaa tani ororonj gbilin laligoninj sokombaa. ⁶ Uuselewaa siijnana kombombanja bologanonj singgisongo ambonjatiwaajonj koposongonkeji, Anutunonj siinj ii kondeeno kemebaatiwaajonj momakeja. Anutunonj singgisongononj toroqen galen koma nonono welenja qen laligowonjatiwaajonj mende moja. Kawaaajonj uunana walaga ii Kraistwo maripoononj qero komuro. Iikawaa so laligojonj, ii mojonj.

⁷ Mombaa uuta walaganonj komuro iinonj mono singgisongowaa kasanonga loloonj laligoja. ⁸ Uunana walaganonj Kraistwo komuroti een, kaanjadeen iwo gbilin laligonj kotiiwombaajonj moma laarijonj.

⁹ Kaen moma laarinj Kraistwaa kania kokaen ero moma yagojonj: Anutunonj ii menj gbiliro koomunonga waama laligonj kotiinj mombo mende komuwaa. Koomunonj ii mende toroqen galen kono laligonj ubaa. ¹⁰ Koomu komuroti, iikaanja kanonj mono kambaanj motoongo iikanonj singgisongowaa ku-usuna kondeeno kambaanj tetegoya qaa looloria enj ubaa. Laaligo kombombanja laligoji, ii mono Anutuwaajonj laligonj ubaa. ¹¹ Qamo yonononj singgisongo ambombaajonj amamaawuya. Onjo mono kaanjadeen onjoangiaajonj mogi qamo kaanja kolooro Kraist Jiisaswo qokotaan nama Anutuwaajonj kotiinj laligowu.

¹² Selegia komuwaati, iikawaa siinj kombombanja bologanonj galen koma onono ii tenj koma muinj singgisongo ambubotiwaajonj ii mono somonjonj laligowu. ¹³ Kawaaajonj sele kitigia kuuya ii mono singgisongo Toyaa borononj mende ambu. Kema kaen anji bunyaya kolooro wanj kono anjonjora koloowabo. Iikaanja qaagoto, koomuyanonga gbilingo mono onjoangia Anutuwaa borononj ama aowu. Sele kitigia kuuya ii Anutuwaa borianonj anji bunyaya kolooro nemunj kono nanamemen solanja koloonkebaa. ¹⁴ Onjo Kana qaa baatanonj qaagoto, kalenmorianj uutanonj laligoju. Kawaaajonj singgisongononj mono eenj somonjonj galen koma onono laligowubo. Kianj.

Solana laaligowaa Toyaa mono welenj qen laligowu.

¹⁵ Kawaaajonj nomaenj jewonaga? Anana Kana qaa baatanonj qaagoto, kalenmorianj uutanonj laligonj singgisongo aninj sokonja me qaago? Ii kozigen!

¹⁶ To woi koloojao. Onjoangia yoroononga mombaa borononj ama aonj jeta tenj koma welenja qenkejuti, iikawaajonj mono qaa koi moma yagowu: Onjo monj jeta tenj komakejuti, mono iwaa welenjqequeuruta koloojau. Singgisongo

Toyaa welenqeqeuruta koloojuti een, iinonj mono unuano koomu kotiga komuwuya. Anutuwaa jeta tenj koma welenja qenkejuti een, iinonj mono qaagia jenj tegoro solanja koloonj laligonj ubuya.

¹⁷ Onjo wala singisonjo Toyaa welenqeqeuruta koloonj laligogi. Kaanja laligogi Bunja qaanonj mindinjonj onjmakebaatiwaaajonj kuma onjonji mogi. Ii moma iikawaa so uugia meleema kambanj kokaamba Bunja qaa tororo tenj koma Anutuwaa kania otaankeju. Kaenj moma onjoojonj “Anutu dangisen!” jenj laligojonj. ¹⁸ Ii otaanj singisonjowaa kasanonja loloonj Anutuwaa welenqen nanamemenj solanja ama menj laligoju.

¹⁹ Uuselegianonj looloria koloojiwaaajonj ama qaa iikawaa kania ii mono balonj ejemba ananaa qaa jejewaa so niinonj kokaenj jemaaja: Onjo wala sele kitigia kuuya togonj jeulalanj Toyaa (Satambaa) borononj ama welenqen laligogi. Kaanja laligogi nanamemenj anjonjorayawo asuginj uugia menj tilooro laligogi. Kaanja laligogito, kambanj kokaamba sele busu kitigia kuuya ii mono togonj Anutuwaa borononj ambu. Kaenj ama welenqegi nanamemenj solanja asugiro soraaya koloonkebu.

²⁰ Onjo singisonjo Toyaa welenqeqeuruta laligogiti, kambanj iikanonj nanamemenj solanja ii mende otaagito, onjoojgiaa jaajaa tondu laligogi. ²¹ Kambanj kokaamba nanamemenj iikawaaajonj gamugia mojuto, kambanj iikanonj iikaenj ama laligonj honja mono nomaenj mokoloogi? Nanamemenj gamuyawo kawaa honja ii koomu kotiga.

²² Kambanj kokaamba Anutunonj singisonjowaa kasanonja isama onono loloonj Anutuwaa welenqeqeuruta koloogi honja asugiro soraaya koloonkeju. Kaanj ama laaligo kombombanja laligonj tetegoyanonj oyanjboyanj mokoloonj laligonj ubuya. ²³ Singisonjo aninj Toyanonj tawa nonono koomu kotiga mokoloowonjato, Anutuwaa kalenja ii oyanjboyanj laaligo. Kraist Jiisas Ponjanawo qokotaanj nambonjati een, mono kotiinj tetegoya qaa laligonj ubonja. Kianj.

7

Loemba laaligowaa sareqaaya

¹ Oo uumeleenj alauruna, onjo Kana qaa mojutiwaa so onjoojonj kokaenj jemaaja: Kana qaanonj ejemba somonjonj nononja. Namononj laligonj ubonjatiwaa so mono kawaa baatanonj laligowonja, onjo ii moju me qaago?

² Kawaa sareya monj ii kokaenj: Kana qaanonj emba loyawo somonjoro ejanonj laligowaatiwaa so loemba laligowaato, loyanonj komuwaati een, embianonj mono loemba laaligowaa Kana qaanonja loloojaa.

³ Kawaaajonj loyanonj jaawo laligoro eja mombaajonj Oonj jero mewaati een, iwaa gata mono olonkalo jenkejonj. Kaenj jenkejonto, loyanonj komuwaati een, Kana qaa iikanonj mende toroqenj somonjoro laligowaa. Kaanja laligonj eja monj mewaati, iinonj mono olonkalo embaga mende koloowaa.

⁴ Kawaaajonj uumeleenj alauruna, onjoo kanagianonj mono kaanjiideen eja. Onjo kaanqagadeen eja mombaa bunja koloowutiwaaajonj Kraistwo qokotaagi. Anutunonj ii menj gbiliro koomunonja waaro laaligonananonj honja Anutuwaaajonj mokolooro asugiwaatiwaaajonj momakeja. Kraistnonj komuro uugia walaganonj iwo komuro qamo kaanja koloonj Kana qaawaa bunja mende laligoju. ⁵ Wala uuselewaa siinj kombombanja bologanonj galenj koma nonono tondu laligoninj. Kambanj kanonj Kana qaanonj sololoonj kuuj nonono singisonjo ambombaa siinjnana kombombanja bologanonj koloonj

galen koma nononji. Kawaajon uuselenananonj waaro laaligonananonj koomu kotigaa honja mokoloonj tondu laligoninj.

⁶ Kaanja laligoninto, wala qaa iikanonj somonjonj nonono gbadoyanonj laligonj kana qaawaa wanja motomotoonj otaawombaajonj kaparanj koma gawonja menj laligoninj. Kraistwo qokotaan naninj uunana walaganonj iwo komuro kambanj kokaamba kana qaawaa bunja kolooninjonja loloonj mombo welenja mende qenkejonj. Kambanj kokaamba kananananonj gbiliro Uña Toroyanonj inaanj nonono afaanjonj Anutuwaa gawonja menkejonj. Kianj.

Singisonggo ambombotiwaajonj kaparanj koma aonjoronkejonj.

⁷ *Kawaajonj nomaen jewonaga? Kana qaa anj singisonggoyawo kolooja me qaago? Ii kozigenj! Kana qaanonj mono singisonggowaa kania qendeema nono mobe. Kana qaa monj kokaen eja, “Mombaanonj iwoiwaa-jonj mende koposonggowa.” Kaen mende jenagati eenj, niinonj iwoiwaa koposonggonkejenj, iikawaa kania mende moma kotowenaga. Kawaajonj Kana qaa mende moma kotowenaga, iikianj singisonggo mende moma yagowenaga.

⁸ Kana qaa mende enaga, singisonggononj mono qaa omaya ano koomuya koloona. Kaanja koloonaqato, jenkooto qaa mobe sopa somonjonj nono ii waleemambaa kania kolooro singisonggo ambe asugiro. Jenkooto qaanonj mono kuunj nono uuna waaro siinja kombombanja bologa kania kania ii tororo asugigi bologaaajonj tondu koposonggonkejenj. ⁹ Wala Kana qaa mende moma tompinj laligoweto, jenkooto qaa mobe iikanonj anjonj koma nonotiwaaajonj singisonggowaa siinjanonj gbiliro uuna waaro ii ambe. Singisonggo ambe menj komunj nono koomuya koloowe.

¹⁰ Anutunonj jenkooto qaa ii otaanj laligonj kotimambaajonj moma nonoto, qaa ii otaamambaajonj batogowe menj komunj nono koomuya koloowe. Koomuya kolooweti, iikanonj mono asuganonj asugiro mokoloowe.

¹¹ *Jenkooto qaa moma kotowe sopa somonjonj nono ii waleemambaa kania kolooro jenkooto qaanonj kuunj nono singisonggononj tiligonj nono ii ambe. Singisonggo ama qaanawo koloowe. Iikaanja kanonj Anutuwaa jenkooto qaa iikanonj singisonggo nemunj kono ambe menj komunj nono koomuya koloowe.

¹² Kaanja kolooweto, kilenj Kana qaa iikanonj mono kowoga ano so-raaya kolooja. Iikawaa jenkooto qaayanonj mono dindinja ano awaa kolooja. ¹³ Kaanja kolooro jenkooto qaa awaa iikanonj menj komunj nono koomuya koloowe me qaago? Ii kozigenj! Qaa awaanonj qaagoto, Kana qaanonj mono neenaa singisonggonaa kania nisaano moma kotowe. Singisonggowaa gamuya asuganonj asugiro kanjanawo momambaajonj ama jenkooto qaa iikanonj singisonggowaa sopaya somonjoro uunanonj waaro waleema singisonggo ambe. Neenaa singisonggona iikanonj mono menj komunj nono koomuya koloowe. Kianj.

Uunanonj singisonggowaa manjaqeero laligojenj.

¹⁴ Uña Toroyanonj Kana qaa nonono dindinja kolooji, ii mojonjo, niinonj singisonggo ejaga koloonj siinja kombombanja bologawo koloojenj. Kamaanj kombe singisonggononj galenj koma nono tenj koma welenja qenj singisonggo amakejenj.

* 7:7: Eks 20.17; Dut 5.21

* 7:11: Jen 3.13

15 *Kawaajon iwoi awaa amambaaajon momakejenj, ii mende amakejen. Iito, iwoi bologa amambaaajon togon sisia menkejenj, mono ii amakejen. Kawaajon iwoi amakejenj, niinon kawaa kania saanonj mende moma kotonkejen. 16 Kawaajon iwoi bologa amambaaajon mojtitiiti ama ii amakejenj eenj, Kana qaanonj mono kilenj awaa koloaja. Kana qaawaajonj mono uumotoonj anjen.

17 Kaenj kolooro niinonj neeno ii mende toroqen amakejento, singisonjo uunanonj eji, iinonj mono kuuj nono ii amakejen. 18 Nanamemen awaa amambaa siija onanonj momakejento, ii amambaa esunanonj mende koloonj nomakeja. Kawaajonj noo uunanonj iwoi awaa monj mende ejato, uuselenanonj mono singisonjo amambaaajonj kuuj nomakeja, iikaya mojen. 19 Kawaajonj iwoi awaa amambaa siija momakejenj, ii mende amakejento, iwoi bologa mende amambaaajonj momakejenj, mono ii amakejen. 20 Kaenj kolooro iwoi amambaaajonj togonkejenj, ii kilen amakejenj eenj, ii neeno mende toroqen amakejento, singisonjo uunanonj eji, iikanonj mono kuuj nono ii amakejen.

21 Kawaajonj neenaa kanana kokaenj ero mokoloonkejenj: Iwoi awaa amambaa siija mobe bologaa siijanonj mono uuna somonjgoro osinkejen. 22 Kawaa kania ii kokaenj: Uunanonj Anutuwaanonj Kana qaawaajonj uumotoonj ama tenj komambaaajonj momakejenj.

23 Kaenj momakejento, sele busunanonj neenaa kania kokaenj ero mokoloonkejenj: sele busunaa kitia yonononj singisonjowaa warja koloogi amambaaajonj momakejenj. Singisonjo amambaa siijnanonj mono uusiijnna awaa ii menj kamaanj amambaaajonj moro aonj oronkejao. Singisonjo amambaa siijnna kombombanjonj mono sele busunaa kitia kitia sololoonj onjoma somonjonj nono kasa gbadononj laligojen. 24 Oo niinonj bolinj tegonj anjonjoranawo koloojen. Uuselenaa siija bologanonj nuano koomu kotiga komumambotiwaajonj mono morononj downa menj hamo qenj nonaga?

25 Oo Jiisas Kraist Pohna, iinonj nemuj koma nono "Anutu dangisen!" jejenj. Kaniananonj kaanja kolooro neeno uunanondeen Anutuwaanonj Kana qaawaa baatanonj kema welenja qenkejento, sele busuna singisonjogyawo iikaaanonj singisonjo amambaa siijnna kombombanjonj somonjonj nono iikawaa kasa gbadononj laligojen. Kianj.

8

Unja Toroyanonj riindangonana kolooro kotiiij laligojenj.

1 Kawaajonj ejemba Kraist Jiisaswo qokotaanj nanjonj, Anutunonj mono ananaa qaanaa jenj tegoro kambanj kokaamba gere siawaa bunja mende koloonj laligojen. 2 Kawaa kania kokaenj: Gii singisonjowaa siija tenj koma laligonatiwaajonj ama koomu kotigaa bunja koloonj laligona. Kaanja laligonato, Kraist Jiisaswo qokotaanj nana laaligo kotigaa Unjayanonj mono koomu kotigaa kasanonja isama gono laligojan.

3 Ejemba uuselenananonj siijnana kombombanja bologa ii eja. Ii otaaninj Kana qaawaa esujanonj loorinj laaligo kombombanja nonombaatiwaajonj amamaaro osinj qagoninj. Qagoninj uuselenananonj singisonjo ama laligoninj, Anutunonj singisonjo iikawaa qaaya jenj tegonj kitia kokaenj meleeno: Iinonj iyanjaa Meria wasiro namononj kamaanj singisonjo ejawaa sele kaanja kolooro. Toroqenj singisonjowaa siimolonj tani kaanja kolooro oogi komuro. Anutunonj laaligo kotigaa kania kaenj meleuro.

* 7:15: Gal 5.17

⁴ Anutunon kania ii kokaembaajon meleuro: Kana qaanon anana so-lana ano dindina laligowombaaajon jen koton nonomakeji, Anutunon qaa iikawaa honanon ananaanon koloodaborowaatiwaajon moro. Kawaajon uuseleenanaa siija kombompana bologanon mende galen koma nonom-biwaajon togon Uja Toroyaa uusiina ten kombombaajon namakejon.

⁵ Ejemba uuselegiaa siij kombompana bologa otaankejuti, iyonoo uu-gianon mono singisonjo ambombaaajon eja. Ejemba Uja Toroyaanon siij otaan amakejon, ananaa uunananon mono Uja Toroyaanon nanamemen amboniwaajon eja. ⁶ Uuseleenanaa siij kombompana bologanon mono horon nonono koomu kotigaagen kembombaajon ejato, Uja Toroyanon uunananon luae qero kotiin laligowombaa siija momakeja.

⁷ Anutunon Kana qaa nonono singisonjo ambombaa siij kombom-baanon mono qaa iikawaa baatanon mende kemakeja. Ii kemabaajon amamaaja. Ii amamaaro tondu laligon uunananon Anutu qetama kere ama munkejon. ⁸ Ejemba uuselewaa siingia kombompananon galen koma onjonji tondu laligojuti, iyononon mono Anutuwaajaanon sokombombaa-ajon osiwuya.

⁹ Yononon osiwuyato, Anutuwaaja Uja Toroyanon onjo uugianon laligoji een, iinon mono galen koma onono laligoju. Uuselewaa siingia kombom-bana bologa yononon mono onjo mende galen koma onomakeju. Kraist-waa Uja Toroyanon mombaa uutanon mende kemero een laligoji, iinon Kraistwaa bunja mende kolooja. ¹⁰ Mende koloojato, Kraistnon onjo uu-gianon laligoji een, sele busugianon singisongowaajon ama komuwuyato, uugianon solana koloojutiwaajon ama kotiin laligon ubuya. ¹¹ *Anutunon Kraist Jiisas men gbiliro koomunonga waaroti, iwaaja Ujayanon uugianon laligoji een, iyononon onjo Anutuwo qokotaan nanji selegia koomuya ii kaanagadeen men gbiliwaota.

¹² Oo uumeleen alauruna, gbilin laligojoniwaajon nononon mono Anu-tuwaanon tosawo laligon. Uuselewaa siijnana kombompana bologa otaawombaa tosaga qaagoto, Uja Toroyaa jeta ten koma laligowom-baa tosanon mono en nononja. Kawaajon ananaa ainananon lan laligowombo. ¹³ Uuselewaa siingia kombompana bologa otaan laligojuti een, onjo mono koomu kotigaa bunja koloowuya. Kaana koloowuyato, Anutu qama kooligi Uja Toroyanon uuselegiaa nanamemen bologa men komunkebaati een, iikaana kanon mono gbilin kotiin laligon ubuya. ¹⁴ Anutuwaaja Ujayanon ejemba qindingon unuano laligojuti, iyononon kuuya Anutuwaaja meraboraana kolooju.

¹⁵ **Omejiilan yononon ejemba sololoon onjonji jenengia ororo welenqeqe omaya koloon laligojuto, onjo ome kaana ii mon qaagoto, Uja Toroya ii bunja qen aon laligoju. Kawaajon onjo mono mombo toroqen toroko qaganon laligowubo. Uja Toroya iinon mono men letoma onono Anutuwaaja meraboraana kolooju. Uja iikanon sololoon nonono Anutuwaajon "Aba * Ama!" qamakejon. ¹⁶ Anutuwaaja meraboraana koloojoni, qaa ii Uja Toroyanon ajo ananaa unananawo wambelaan motoon nangon jenkeja.

¹⁷ Anutuwaaja meraboraana koloojoni een, iinon iyanjaa ejembauruta ananaajon oyanboyan mozozongoro eji, ii kaanagadeen bunja qen aowona. Anutunon Kraistwaajon iwoi mozozongoro eji, ii mono kaanagadeen Kraist-waa kooronanon nama bunja qen aowona. Kraistwo motoon siimbobolo

* **8:11:** 1 Kor 3.16 * **8:15:** Maak 14.36; Gal 4.6 * **8:15:** Gal 4.5-7 * **8:15:** Aba ii Arameik qaanon ama.

momakejoni eenj, mono kaanagadeenj Kraistwaa asamararananoni uma iwo motoonj asarij laligowonja. Kianj.

Laaligo asamararanawononi uma laligowonja.

¹⁸ Kambanj kokaamba siimbobolo moma laligojoni, iikanoni laaligo kamaanqegeta kolooja. Kanagenj Kraistwaa asamararananoni uma asarij oyanboyanj laligowonati, iikanoni mono laaligo uuta akadamyawo koloowaa. Laaligo woi ii leelee ama gosiwonatiwaa so qaago. Kaan romonjogonj. ¹⁹ Anutunoni oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyonononi mono mamboma Kraistniji kanj Anutuwaa meraboraana metogonj qendeema onono asamararanj asuginj onjombaatiwaaajonj awelegonjeju.

²⁰ *Anutunoni oro ano iwoi kuuya mokoloroto, yonononi laligonj komunj qaombuya. Iyangiaa siingiaa so qaagoto, Anutunoni mono iyanjaa siinjaa so kaenj arengoro. Iwoi kuuya qaombuyato, kilenj jejeromonjromoni onono oyanboyanj kokaenj asugiwaatiwaaajonj mambomakeju: ²¹ Anutunoni oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyonononi mono kaanagadeenj kokaembaajonj mambomakeju: Anutunoni ii kaanagadeenj angonjora laaligowaa kasayanongga isama onono mende komunj gisaanj qaombuyato, Anutuwaa merabora kaanja loloonj asamararanjiawo asarij eij ubuya.

²² Kawaa kania ii kokaenj: Anutunoni oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyonononi korebore mono motoonj osongonj horonj merabora memewaa masu kujenjeji, iikaanja moma eij kouna kambanj kokaamba kaanagadeenj amakeju, ii mojonj. ²³ *Anutunoni oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyononongga qaagoto, Anutuwaa yambuyambu kolooninj Unyaya Toroya kalenja nonono laligojoni, anana mono kaanagadeenj uunananonj osongonj horonj laligonjejonj. Anutunoni nunuano meraboraanja qaita monj koloowombaaajonj mamboma laligonj osongonj amakejonj. Nunuama downana mero selenana qaita monj bunja qenj aonj Siwenoni uma qeangowaatiwaaajonj awelegonj laligojoni.

²⁴ Kaanja letombombaaajonj jejeromonjromoni ama uunana meleema Siwewaa bunja koloowonja. Iwoiwaajonj jejeromonjromoni amakejonj, iikawaa honja kolooro iininj jejeromonjromonana iikaanja kanonj tegowaa. Monjonj iwoiwaa honja kolooro iima iikawaa jejeromonjromonja ii mende toroqenj ama mambomakeja. Ii qaago. ²⁵ Iwoiwaa honjanoni mende kolooro iimakejonj, iikawaajonj jejeromonjromoni anjonj eenj, ii mono kaparanj koma koloowaatiwaaajonj mamboninj uunana mende kamaanjeja.

²⁶ Kaanjadeenj loorininj Unja Toroyanoni ilaanj nonomakeja. Nomaenj gama koolininj sokonaga, ii mende mojonjto, Unja Toroyanoni mono anj qamakooli gawonananonj ilaanj nonoma ananaajonj ama gama koolinj qaa jeta asuganonj jejewaa so qaagoto, osongonjbooro qaganoni sanenoni jenjeja. ²⁷ Sanenoni jenj Anutuwaa siinjaa so ejemba soraaya ananaajonj ama gama koolinjeja. Anutunoni ejemba uunana iima gosinjeji, iinoni mono afaangonj Unja Toroyaa uumomoya momakeja.

²⁸ Anutunoni qamakoolia moma ilawoila kuuya galenj kono kawaa mindimindi honjanoni mono iyanjaa alaurutanoni qeangowutiwaaajonj koloonjeja. Ii mojonj. Honja iikanoni ejemba hamoqege arenjaa so onjono jopagonj munjejuti, mono ii kaenj me kaenj ilaanj onjmakeja. ²⁹ Anutuwaa arenjaa kania ii kokaenj: Iyanjaa Merianoni uumeleenj ala seiseiya anana batu-nananoni jeta menj nonombaatiwaaajonj momakeja. Kawaaajonj waladeenj

* 8:20: Jen 3.17-19 * 8:23: 2 Kor 5.2-4

arej ama nonono taninananonj Meriaa so koloowombaaajonj moro. Iikawaaajonj ejemba waladeenj moma nononoti, nono kaanagadeenj koloowombaaajonj jey meweengonj nonono. ³⁰ Waladeenj jey meweengonj nononoti, anana kaanagadeenj nonono. Nonoonoti, ananaa qaanana kaanagadeenj jey tegoro solanjaninij. Solanjaniniji, ananaajonj kaanagadeenj kana qendeeno iyanaa asamararanonj uma oyanboyaj laligowonja. Kianj.

Anutuwaa uujopayaa mepemepesee rii.

³¹ Qaa ii moma kawaajonj nomaen jewonaga? Anutunonj sopa somonjonj nonoma leegenananonj laligoji eej, morononj mono qotogonj nononaga?

³² Anutunonj iyanaa Meria kaanjadeenj mende anjonj konoto, ii jey tegoro laaligoya kuuya ananaajonj ama qeleeno. Ii qeleeno Anutunonj iwo kalenj qerewenja tosaanja kuuya ii kaanagadeenj afaanjonj nonombaa.

³³ Anutunonj ejemba iyanajonj meweengonj nonoma qaanana jey tegoro solanjaninkejonj, iikawaaajonj morononj mono qaa jakeyanonj ama nononaga? ³⁴ Kraist Jiisasnonj komuro Anutunonj mombo menj gbiliro Siwenonj uma Anutuwaa boro dindijanonj rama toroqen ananaajonj ama qama koolinkeja. Kawaajonj mojonj mojonj qaanana gosinj gere sianonj kemebombaajonj jey tegonj nonomambaajonj amamaawaa.

³⁵ Kraistwaa uujopa uutanonj laligonij morononj mono iikanonja mendeema nonono kamaawonaga? Kakasililij ama nononji konajilij mobonagato, Kraistwaa uujopayanonga saanonj mende kamaawonja. Sisiwerowero ama nonombuyagato, iikanonja saanonj mende kamaawonja. Bodi mokoowonaga me opo surunananonj qaono laligowonaga, mono saanonj mende kamaawonja. Komuwombotiawaa toroko qaganonj laligowonaga me manja qegi kazi koloonagato, mono saanonj mende kamaawonja. ³⁶ *Iikawaa qaaya ii Bunja Terenonj kokaenj oogita eja,

“Goo qagaajonj ama umugawodeenj kanainj nunugi komuwonjatiwaaajonj mogi kema gomaj tiinkeja. Lama unuj nenkejuti, iikaanjadeenj nonoojonj romonjonkeju.”

³⁷ Qaa iikawaa so ama nonombuyagato, Kraistnonj uujopaya ninisaano moninji, iinonj nanjonj nonono lombo kuuya iikanonj mono haamo ama otokorianj maama laligowonja. ³⁸ Iwoi mojonj mono Kraistwaa uujopayanonga mendeema nonomambaajonj amamaawaa. Ii honja toonjaga moma yagojen. Koomunonj me laaligowaa iwoiya mojonj mono mendeema nonomambaajonj amamaawaa. Siwe gajoba me omejilanj yonononj mono kambanj kokaamba me kanagenj nono mendeema nonombombaajonj amamaawuya. Bensakonj kawali ku-usunjiawo yonononj ii amamaawuya.

³⁹ Euwaa euyanonj me emuwaa emuyanonj laligojuti, iyonononj mono mendeema nonombombaajonj amamaawuya. Anutunonj ilawoila tosaanja monj mokoolorota ejuti, iyonononj mono kaanagadeenj Anutuwaa uujopaya iikanonja mendeema nonombombaajonj amamaawuya. Anutuwaa uujopaya iikanonj mono Kraist Jiisas Ponjana iwaanonj asugiro ninisaano ii mojonj. Kianj.

9

Anutunonj siijaa so Israel meweengonj onono.

¹ Niinonj Kraistwo qokotaanj nama qaa qolonjmolongoya qaagoto, qaa honja toonj mojonj jemaanja. Unja Toroyaa qaawaajonj geja ambe qaanana nanjonj jey

* 8:36: Ond 44.22

kotiin uunanon sari nuro kokaen moma jejen: ² Niinon Juuda ejemba tosaana yonoo wosobirinon nuro uunanon siimbobolo somata tetegoya qaa kokaembaajon momakejen:

³ Yononon niwo balon selenon Israel kanagesoga motoonggo koloojonto, uugianon Kraistwo mende qokotaan laj laligoju. Niinon Israel njalaurunanon uugia melembutiwaaajon aonoronkejen. Anutunon yonoo qaagia gosiro neeno yonoo kitigia koloowe irona meleema noo qananon kokaen ubaatiwaaajon mojen: Iinon nii Kraistwaanonga mendeema nono gere siawaa bunja koloomambaajon mojen.

⁴ *Yononon Israel tuun uutanon laligogi Anutunon unuano bunaya kolooju. Anutuwa qabunaya bosima akadumugiawo kolooju. Anutunon yonowo oyanboyon koloowutiwaa soomonggo walaga ano gbilia ama Kana qaa onono. Kawaaajon jiwowon jigonon uma Anutuwa waeya men mepeseenjeju. Anutunon kotumotueya seiwaatiwaa qaa somongoroti, iikawaa honanon koloowaatiwaaajon mambomakeju. ⁵ Yononon wanjalana Aabahambaa gbiliuruta yonoo esa meraurugiaga laligoju. Kraistnon yonoononga balon sele busu men eja kolooro. Kraistnon Anutunana koloon iwoi kuuya galen kono qata kamban tetegoya qaa mepeseenjebona. Qaa ii onanon.

⁶ Iikaana laligojuto, Israel kanagesononga koloon sein laligojoni, anana kuuya mono kilen Israel ejemba hona mende koloojon. Kawaaajon Anutuwa qaayanon songiro esunanon kamakamaata koloonkeja me? Kaen jewanaga, ii qaa hona qaago. ⁷ *Aabahambaa gbiliuruta yonoononga koloojonwaaajon ama kuuya anana mono Anutuwa meraboraanga mende koloojon. Kaen qaagoto, Anutunon Aabahambaaajon kokaen ijoro, "Aisakwaa esameraurutanon mono goonon toroqen qaga bosima laligon ubuya."

⁸ Qaa iikawaa kania ii kokaen: Aabahambaa gbiliuruta balon ejemba silinon merabora koloonkejon, kuuya anono mono Anutuwa meraboraana mende koloojon. Kaen qaagoto, Anutunon qaa somongoro ejiwaa so koloonini, Anutunon mono nonoga moma nonono Aabahambaa gbiliuruta hona koloojon. ⁹ *Soomonggo qaa iikanon Aabahambaanon kokaen karo moro, "Gbani motoonggo tegoro kanon mombo kan giibe Saaranon mono meriawo koloowaa."

¹⁰ Qaa kaen moro iwaanon iikaya kolooroto, iikanon mende tegoro. Iwaa gematanon Rebekawaanon kaanjadeen Anutuwa qaayaa so kolooro. Benana Aisak iinon embia ii koro muro merawogara sunesune koloori.

¹¹ Sunesune yoronon goron uutanon rama mende koloon iwoi awaa me bologa mon mende aniti, Anutunon mono kamban iikanon mera iyoroononga mon iyanajaajon meweengoro. Iyanaa momo arenanon kotiin honawo koloon tegowaatiwaaajon ama koga meweengoro.

¹² *Iyanaa uusiinanon honawo koloowaatiwaaajon Rebeka kokaen ijoro, "Datanon mono kogaa welenqege koloon newo baatanon laligowaa." Anutunon kaen ijon nanamemengara ambaoraga iikawaa soyanon ii mende gosin oronoto, iyanaa siinagadeen otaan koga oono dataa somataya kolooro. ¹³ *Iikawaa qaaya ii Bunja Terenon kokaen oogita eja, "Jeikob uunanon jopagon laligoweto, liso (Esau) ii togon kazi ama mun laligowe."

¹⁴ Qaa kawaaajon mono nomaen jewanaga? Anutunon dindina mende kolooja me? Iikaana qaago toton! ¹⁵ *Anutunon Mooseswaaajon qaa

* 9:4: Eks 9.4 * 9:7: Jen 21.12 * 9:9: Jen 18.10 * 9:12: Jen 25.23 * 9:13: Mal 1.2-3

* 9:15: Eks 33.19

kokaen ijorota eja, “Niinon mono neenaa siijnä otaan mon moroga iima koboön kiankomumambaajon mojenj, iiga mono kiankomuñ munkejen. Mon morowaajon wosomomo ama munambaajon jejerj, iwaajon mono wosona momakejen.” ¹⁶ Qaa kawaajon ama namo ejanon Anutu mende galeñ komakejato, iwoiwaa siijnä moma amambaajon batogon bimbimgonagato, ii kilen Anutu mende uuguwaa. Anutu aňo kalenmoriaňaa so iwoi kuuya galeñ kono iwaa borianon eja.

¹⁷ *Anutunon faarao kimbaajon qaa ijoro Buňa Terenon kokaen eja, “Neenaa qabuňana jej seigi goman korebore sokombaatiwaajon mojen. Kaen moma ku-usuna qendeembe asuganon asugiwaatiwaajon kuun gombe giinon asugina. Asugin laligon tuarenjen ama noma laligona mono haamo ama gombe.” ¹⁸ Qaa iikawaa so Anutunon iyanňaa siijnä otaan mon iima koboön kiankomumambaajon moji, ii mono kiankomuñ munkebaa ano mombaa uuta men gojomambaajon moji, ii mono men gojono yanngisen koloonkebaa. Kian.

Anutuwaanon iriňsoňsoň ano kiankomu

¹⁹ Oňoonoňga moňnon nooňona kokaen jenaga, “Kaen kolooro kuuya anana mono Anutuwaaw uusiňna tuarenjen ama mubombaajon ama maankejon. Kaen koloorogo Anutunon mono naambaajon toroqen jej nonomakeja?” ²⁰ *Moňnon kaen jenagato, balon eja gii mono moroga koloon Anutu tuarenjen ano aňgowowo ama munaga? Boroterenon mono iyanňaa mokomokoloo Toya kokaen saanon mende jej mubaa, “Gii mono naambaajona tani koi kaanňa mokoloon nona?” ²¹ Monjon meme ejanon mono iyanňaa ku-usun qaganon siijnä so gbakon meleema meweengon gbakon motooňgo kanoňa koworaňen morota morota menkeja. Tosia kamban so men gawon munkejon ano tosia akadamiuňgiawo ii mono korisoro kambananoňadeen gawon munkejon.

²² Anutu mokomokoloo Tonananon mono kaanjiadeen ama nonomakeja. Iinon iriňsoňsoňa ejemba qendeema nonono ku-usuňa iima mobombaajon momakeja. Kaen moma iriňa soono kazianon ejemba tosaanňa yoňoo qagianon uro jojoriň kondeema oňomambaajon ama laligoro. Ii kilen ironňa uulanawodeen mende meleema oňonoto, yoňoojon ama siimbobolo mamaga moma mokosiňgon uugia meleembutiwaajon mambama laligoro.

²³ Kaanjiadeen kalenmoriaňa iňisaano kelemalelen koloowaatiwaajon momakeja. Kaen moma ejemba akadamiya buňa qen aowombaa-jon meweengon nononoti, anana mono niniima kobooro akadamiyawo asariňkejon. ²⁴ Anana kaanagadeen kaanňa koloowombaaajon nonono. Juuda ejembagadeen qaagoto, waba kantria kantria ii kaanagadeen kaanňa koloowutiwaajon oňoono. ²⁵ *Anutunon iikawaa qaaya jerota gejatootoo eja Hoosawaa terenon kokaen eja,

“Ejemba neenaa kanagesouruna mende koloon laligogiti, niinon mono ii oňoombe neenaa kanagesona koloowuya. Tosianon neenaa wombo alana mende laligogiti, iyoňoojon mono ‘Neenaa wombo alauruna,’ kaen jej laligomaňa.

²⁶ *Niinon goman mombaa ejembaya yoňoojon kokaen jej laligowe, ‘Oňo neenaa kanagesouruna mende laligoju.’ Kaen jej laligoweto, ii mono balonagianon iikanonňa oňooma qagia kokaen qamaňa: Oňo

mono Anutu laaligo Toyaa meraboraana koloouju. Utequte kaanja koloowaa.”

27 *Aisaianonj kaanja gadeer Israel kanageso nonoojonj ama kokaenj saama jero, “Israel ejemba janjonana kowe sakasinj kaanja koloonagati eerj, ii kilenj nonoononga afaananonj mono uunana meleeninj hamo qerj nonombaa.

28 Pojnonj gomaņa gomaņa kuuya ananaa qaanana ilinj alanj gosinj jey tegonj kitia kuuya meleema nonondaborowaa.”

29 *Aisaianonj kaenj jey waladeenj qaa monj jeroti, iikawaa onjanonj mono nonoononj kokaenj koloouja, “Poj ku-usuj kuuyaa Tonananonj gbiliurunana tosaanja mende injiima kobooro uugia meleembuyagati eerj, balonananonj mono Sodom kaanja meleenoo kemero gere jenaga. Nonononj mono Gomora ejemba kaanja tiwilaawonaga. Anutunonj mono kaanja ama nononaga.” Kaenj jero.

Israel kelemalelanonj Anutu yangisej ama munkeju.

30 Kawaajonj mono nomaenj jewonaga? Kantri tosianonj Anutuwaajonj jaanonj solanja koloowombaa gawonja mende kaparanj koma megiti, iyonononj Anutuwaajonj jaanonj solananigi. Uugia meleema Anutu moma laarigi iikawaajonj qaagia jey tegoro solananinj laligoju. 31 Kaenj laligojuto, Israel nonononj solanja koloowombaa Kana qaa otaawombaaajonj kaparanj koma laligonj kouma ii kilenj Anutuwaajonj jaanonj mende solananinj.

32 Iikawaa kania ii kokaenj: Iyangiodeenj batogonj nanamemenj dindinj ama iikaanja kanonj solanja koloowombaaajonj kaparanj koma Jiisas mende moma laarinj mugj. Ilinonj jamo powowonj kaanja koloouji, mono iwaanonj ritatanjonj ujuro osinj gema qegi. Iikawaajonj solanja mende koloouji.

33 *Iikawaa qaaya ii Buņa Terenonj kokaenj oogita eja,

“Iibu, Anutu niinonj mono aenj monj Zaion baananonj Israel tuuj uugianonj komowe yonononj iikanonj ritatanjonj kamaanj ujuro gema qenkebu. Monjonj eja gereya powowonj kotakota ii moma laarinj mubaati, iinonj mono kambanj monjonj iwaajonj nama gamu mende mokoloowaa.” Kianj.

10

1 Oo uumeleenj alauruna, niinonj neenaa Juuda kanagesouruna uugia meleembutiwaajonj awelegonkejen. Anutunonj hamo qerj onjombaatiwaajonj uuna menj kululuuj yonoojonj ama Anutu qama koolinj munkejen. 2 Yonoo kanagianonj kokaenj eja: Yonononj Anutuwaajonj uugere amakejuto, ii poumapou qaganonj amakeju. Yonoo qaagia kaenj nanjonj jejen.

3 Anutunonj qaanana jey tegoro solananijonj, iikawaa kania mende moma yagonj iyangiodeenj batogonj solanja koloowombaaajonj kaparanj komakeju. Kaenj ama Anutunonj qaanana jey tegoro solananiwombaaajonj jenkeji, qaa iikawaa baatanonj mende kema osinj eerj tondu laligoju. 4 Kraistnonj anodeenj Kana qaa otaadabororo. Nono tosianonj ii amamaanj Kraist moma laarinj uunana meleenjonj, iikaya mono Kraistwaajonj ama Anutuwaajonj jaanonj solananijonj. Kianj.

Anutunonj anana kuuya hamo qerj nonomambaaajonj moja.

5 *Moosesonj Kana qaa otaanj iikaanja kanonj solanja koloowombaa qaaya ii kokaenj oorota eja, “Kana qaa otaadaborowaati, iinonj mono kawaajonj

ama laaligo kotiga mokoloowaa.” ⁶ *Qaa kaen ejato, uunana meleema moma laarinin Anutunon qaanana jen tegoro solananihkejoni, Mooseson kawaajon qaa kokaen jerota eja, “Uuganon kokaen romongon jewabo: Eja moronon mono Siwe gomanon unaga?” Ejembanon ii Kraist wama kamaawaatiwaaajon lan jegi. ⁷ Me “Eja moronon koomu gomambaa dutanon kemenaga?” Ejembanon ii Kraist wama koomunonga waabaatiwaaajon lan jegi.

⁸ Kaen jen toroqen kokaen jero, “Buṇa qaa ii koriganon qaagoto, mono goo buuganon ano uuganon eja.” Buṇa qaa ii moma laariwombaaajon eja. Nononon qaa iikanon ejemba uukuukuu men onoma kokaen jen asarin onomakejon: ⁹ Anutunon Jiisas men gbiliro koomunonga waaro. Giinon qaa ii uuwomboganon moma laarin je buu susuganon “Jiisasnon Poṇna koloaja,” kaen jen asugijan ee, mono hamo qen gono letomba.

¹⁰ Gii uuwomboganon Buṇa qaa moma laarina Anutunon qaaga jen tegoro solananiwa ano je buu susuganon Jiisas jen asugina hamo qen gono letomba.

¹¹ *Buṇa Terewaa qaa mon kokaen jegita eja, “Moronon ii moma laarin mubaati, iinon mono gamuya mende mobaa.” ¹² Anutunon Juuda ejemba mende ninisoroon kantri tosaan mende sureen onomakeja. Poṇ motoongon iinon mono kuuya ananaa Poṇnana koloon so motoongonon gosin nonomakeja. Ejemba ii qama koolinkejoni, anana kuuya mono kotumotueya kelemalelen nonomakeja.

¹³ *Iikawaa qaaya ii Buṇa Terenon kokaen eja, “Ejemba dakaya yononon Pombaa qata qama kooliwuyati, iinon mono ii kuuya hamo qen onono letombuya.”

¹⁴ Ejembanon Poṇ mende moma laarin mun iwaa qata mono nomaen gama kooliwuyaga? Iwaa kania mende jegi mogiti, ii mono nomaen moma laarin mubuyaga? Monon Buṇa qaa mende jen asariwaati ee, yononon ii mono nomaen mubuyaga? ¹⁵ *Ejemba mon Buṇa qaawaajon mende wasiwoṇati ee, iinon mono nomaen kema ii jen asarinaga? Iikawaa qaaya ii Buṇa Terenon kokaen oogita eja, “Ejemba Buṇa qaa awaa men kankejuti, iyonoo kana otongia monin awaa soro koloaja.”

¹⁶ *Kaen oogita ejato, noo Israel kanageso hona yononon Oligaa Buṇa mende ten koma laligo. Iikawaa qaaya ii gejatootoo eja Aisaianon kokaen ninjorota eja, “Oo Poṇ, nono Buṇa qaa jen seinin moronon mono uuta meleema ii moma laarinagato?” ¹⁷ Qaa iikawaa so Kraistwaa qaaya jen seinin gejagianon kemero mogi momalaariganon mono iikaan koloowaa.

¹⁸ *Momalaari kaan koloowaato, kokaen qisin ononjen: Buṇa qaa iikanon mono Juuda yonoo gejagianon mende kemero mogi me? Qaago, ii mono mogi. Kawaa qaaya ii kokaen jegita Buṇa Terenon eja,

“Qaa jegi qaagianon mono kema kan goman kuuya sokono. Ii gomanja gomanja eu emu leelee iikanon mogi.”

¹⁹ *Qaa iikawaa so Buṇa qaa mono mogito, mombo toroqen kokaen qisin ononjen: Israel ejembanon ii moma asarigi me qaago? Mooseson wala qaa kokaen jero,

“Ejemba kanageso uumeleengiaa hona qaa niinon ii hamo qen onombe onoo uugianon mono iikawaajon ama motoqoto koloowaa. Waba

* **10:6:** Dut 30.12-14 * **10:11:** Ais 28.16 * **10:13:** Joel 2.32 * **10:15:** Ais 52.7 * **10:16:** Ais 53.1 * **10:18:** Ond 19.4 * **10:19:** Dut 32.21

tuun poumapou laligojuti, iyononon onjo unjuugugi sili iikanonj mono Juuda onjo uugia kuuwe iringia soono uugianonj waabaa.”

- 20* Aisaianonj mono kotiinj nama kokaenj jerota eja,
 “Ejemba nii mende mongama noma lanj laligogiti, iyonononj mono nii mokoloon nongji.
 Ejemba noo kananaajonj mende qisinj laligogiti, niinonj kaniaana mono yonoojonj injisaambe iima mogi.”
- 21* Yonoojonj kaenj jeroto, Israel nonoojonj qaa kokaenj ninijerota eja, “Ween so umugawodeenj kanainj qootogo kanageso gejajuju koloonkejuti, onjo nononj kawutiwaajonj onjooma boro kaka koma laligowe gomanj tiinkeja.” Kianj.

11

Israel uutanonj uumeleenj tuunj melaa eja.

1* Kawaajonj kokaenj qisijen: Anutunonj iyanjaa kanagesoya gema qen nonono me qaago? Ii qaago totoonj! Niinonj kaanagadeenj Aabrahambaa gbhilia monj koloojonj. Neeno Israel kanagesowaa tuunj qata Benjamin iwaa uutanonj laligojen. 2 Anutunonj waladeenj iyanjaa kanagesoya meweengonj nononoti, nono mono mende gema qen nonono laligojonj. Gejatootoo eja Elaijawaa (Eliawaa) sunduya ii Bunja Terenonj oogita eja. Iiinonj Anutuwwaa jaanonj Israel ejemba jerj onjoma qama kooliroti, onjo qaa batuya ii moju me qaago? Qaa ii kokaenj, 3* “Oo Ponj, yonononj mono goo gejatootoo ejembauruga unjugi komugi goononj siimolonj onoonj alataya alataya konde-mondeenji. Nii motoonjgo nomesaogi laligowe kokomomola menj emboma nuwombaajonj jojoriju.”

4* Kaenj jeroto, Anutunonj ii moma mono kokaenj meleema muj ijoro, “Gii geenjodeenj mende laligojant, niinonj eja 7,000 kaanjadeenj sopa somonjonj onjomba neenaa bunjana koloonj benj qolonjmolongoya Baal ii mende siminj kuma muj giwo toroqen laligoju.” 5 Qaa iikawaa so kambanj kokaamba kaanjadeenj Anutuwwaa tuunj melaa eja. Anutunonj kalenjmorianjaa so ejemba afaanja meweengonj nonono laligojonj.

6 Kalenjmorianjanonj mono nemuj koma muro meweengonj nonono. Nono nanamemenj awaa ama menj laligowonagati, iikawaajonj ama mende meweengonj nonono. Balonj ejemba nanamemenananonj nemuj koma muro meweengonj nononagati eenj, iwaa kalenjmorianjanonj mono iwoi omaya koloonaga.

7 Kawaajonj mono nomaenj jewonaga? Israel kanagesononj solanja koloowombaajonj kaparanj koma laligogito, solanjaniwombaa kania ii mende mokolooji. Yonononj qaagoto, Anutunonj tuunj melaa meweengonj nononoti, nonononj kalenja ii mokoloonj solanja kolooninj. Tosianonj momo bologanonj uugia gojono eenj tondu laligoju. 8* Iikawaa qaaya ii Bunja Terenonj kokaenj oogita eja, “Gaonjaajaa laligogi Anutunonj ome mende somongoro uugianonj kemero koomuya kolooji. Iwoi iima kania iima kotowubotiwaajonj jaagia menj gooro umuj kono. Qaa gejagianonj moma moma asariwubotiwaajonj ii menj gojono. Kaenj tompinj laligonj kouma kambanj kokaamba kaanagadeenj eenj tondu laligoju.” 9* Kinj Deiwidnonj iikawaa qaaya kokaenj jerota eja,

* 10:20: Ais 65.1 * 10:21: Ais 65.2 * 11:1: Fil 3.5 * 11:3: 1 Kinj 19.10, 14 * 11:4: 1 Kinj 19.18 * 11:8: Dut 29.4; Ais 29.10 * 11:9: Ond 69.22-23

“Oo Anutu, yoŋonoŋ jejelomban oŋo ama neŋ lan aisoŋkeju. Iikanonj mono mokoloŋ injima singisoŋgogiaaŋonj moto ama oŋomba. Mono iyaŋgiaa dungianonj ritatanŋonj kamaan unjuro ironja meleema oŋona siimbobolo mobu.

¹⁰ Oo Anutu, gii mono jaagia meŋ goona uuj iibombaaŋonj amamaawu. Mono ironja meleema oŋona qaŋianonj uma bimooro suulanj uujŋonj laligowuya.”

Deiwidnonj kaenŋ qama kooliro.

Waba kantri yoŋonoŋ Anutuwaa geria honja koloogi.

¹¹ Toroŋen kokaenŋ qisijenŋ: Juuda kanageso honja yoŋonoŋ ritatanŋonj kamaan unjuro uugianonj gojono awaa koloowombaaŋonj amamaawuya me qaago? Ii mende amamaawuya! Kamaan unjuroti, iikanonj mono Anutu moma kotowombaaŋonj awelegowutiwaajonj kolooro. Juuda kanageso honja yoŋonoŋ kana ugugun kamaan unjuro waba kantri yoŋonoŋ kitigia koloonj uugia meleema Anutuwaa bunjaya koloogi. Kaenŋ koloogiti, iikanonj uugia kuuro kawaajonj irinŋia soono uugia meleembutiwaa siijanonj koloowaatiwaajonj ama kaenŋ kolooro.

¹² Juuda kanageso honja yoŋonoŋ kana soŋginŋ kamaan unjuro kawaajonj waba gomaŋa gomaŋa yoŋonoŋ oyanboyanŋ koloowombaa kania mokoloogi. Ii mokoloŋ uugia meleema kotumotue uutanonj laligojuto, Juuda kanageso honja yoŋonoŋ tompinŋ laligonj Anutuwaa jaanonj mende sokonju. Kanagenŋ Juuda yoŋonoŋ kaanŋagadeenŋ kuuya uugia meleembuya. Kaenŋ kolooro Anutuwaa kotumotueyanonj seinŋ kelemalelenŋ asuganonj asugiwaa.

¹³ Niinonj qaana koi Juuda oŋoŋonj qaagoto, waba kantri kanageso oŋoŋonj jejenŋ. Niinonj waba kantri oŋoŋonj wasiwasi eja aposol koloŋoŋenjaajonj “Gawona qabuŋayawo koloŋoŋa,” jenŋ kaenŋ romoŋgojenŋ.

¹⁴ Gawona ii mewe honja kolooro uugia meleemakejuti, neenaa Israel kanagesourunanonj iikawaa bujuya mobutiwaajonj kaparanŋ koma awelegoŋkejenŋ. Buju qaa iikanonj motomotoŋonj yoŋoo uugia kuuro kawaajonj irinŋia soono uugia meleembombaa siijanonj kolooro meleenŋi Anutunonj hamo qeŋ oŋombaa. Gawona qabuŋayawo ii mono kawaajonj ama waba kantri oŋoo batugianonj meŋkejenŋ.

¹⁵ Anutunonj Juuda tuunŋ gema nunuro iikawaa honjanonj mono kokaenŋ kolooro: Waba kantria kantria oŋonoŋ kitigianonj koloogi Anutunonj tawagia meŋ unjano alauruta koloogi. Juuda kanageso honja yoŋonoŋ uugia meleenŋi Anutunonj hamo qeŋ oŋoma moma anŋonj koma anjalinŋ oŋombaati, iikawaa honjanonj mono koomunonŋa gbilinŋ laligonj kotiiwutiwaa so koloowaa.

¹⁶ Gbani jaayaqeqe gbilianonj nene Anutuwaajonj gosinŋ ama korisoro aninŋ soraaya koloŋi eenŋ, gawombaa nembaneneya kuuya mono kaanŋagadeenŋ soraaya koloŋa. Gere tiitanonj toroya koloŋi eenŋ, borianonj mono kaanŋagadeenŋ toroya koloŋu. ¹⁷ Juuda tuunŋ ii Anutu iyaŋaanonj oil gerega koloŋa. Anutunonj iyaŋaanonj oil gere ii honjabanja meŋ boria tosaana motoro kamaagi ano duuyaa oil gere boria meŋ kan batugianonj ano toroŋenŋ somariinŋkeju. Kantri tosaana oŋo duuyaa oil gere kawaa so koloŋoŋu, Anutunonj kilenŋ unjano kambanŋ kokaamba gere boria qaita monŋ yoŋoo batugianonj laligonj kotiiŋkeju. Oŋo mono Juuda tuumbaa oil gere tiitanonŋa nene apuya horonŋ neŋ somariinŋkeju.

¹⁸ Oŋo Juuda nonowo nanjuto, kilenŋ Juuda nunuugunŋ selegia meŋ ububo. Selegia meŋ ubuyagati eenŋ, mono qaa koi mobu: Kantri tosaana oŋo gere

boriagadeen kaanja kolooju. Onjo tiinana mende bosimakejuto, nonoonon gere tiitanonj mono onjombosino nanju.

¹⁹ Qaa kokaen jewuyaga, “Anutunonj anana iyanjaa gere batuyanonj ama nonombaatiwaajonj ama gere boria ii kotooro kamaaro tintinja kolooro.”

²⁰ Qaa ii honjaga. Anutunonj Juuda ejemba uugia mende meleema moma laarigitiwaajonj ama kotonj onjono kamaagito, onjo mono momalaarigianonj rindanjonj onjono zej nanju. Kaenj nama jaba-arambaranj mende menj awelegonj laligowuto, mono kokaenj kamaanj unjuwobotiwaajonj sombugia moma laligowu: ²¹ Anutunonj anjaa geriaa boria honja mende injiima koboony Juuda kanageso kotonj onjototi eenj, onjo mono “Saanonj niniima koboowaa,” kaenj jawubo. Eenj kaanja romonjonj tondu laligowubo. ²² Kawaajonj waba kantri onjo Anutuwaawaa kania romonjonj kokaenj jewuyaa, “Juuda ejemba kana songinj kamaanj unjuroti, Anutunonj iikawaa ironja meleema mono onjanonj geriawo ama onjomakejato, anana qeeango Toyawo qokotaan naninj menj qearjonj nonomakeja. Iwo mende toroqenj nambonjati eenj, mono kantri tosaanja nono kaanjagadeenj kotonj nonono kamaawonja.”

²³ Kaenj saanonj jewuyato, Anutunonj ejemba kana songigiti, ii kaanjagadeenj saanonj kotiinj gere batuyanonj mombo toroqenj onjombaa. Kawaajonj Juuda kanageso yonjononj yangisenjgia mesaonj uugia meleembuti eenj, ii mono saanonj Jiisaswo toroqenj onjombaa. ²⁴ Anutunonj onjo duuyaa oil gere kanonja kotonj onjoma komakoomowaa kania uuguj oil gere qaita mombaa batuyanonj ama toroqenj onjono. Kantri tosaanja onjo kaanja ama onjototi eenj, iikawaaajonj iyanjaa gere boria honja Juuda kanageso honja ii mono afaanjonj unjuama siinjanonj iyanjaa oil geriaa batuyanonj ama onjono mombo toroqewuyaa. Kianj.

Anutunonj Israel kuuya kiankomunj nonomambaajonj moja.

²⁵ Oo uumeleenj alauruna, onjoanjgiaa momakooto qaganonj lanj laligowubotiwaajonj mono qaa aasanjgoya monj injisaambe moma asariwutiwaajonj mojenj. Qaa ii kokaenj: Momu bologanonj Israel kanagesowaa bakaya monj yonoo uugia gojonj laligojuto, kambanj tetegoya qaa yangisenj mende toroqenj laligowuyaa. Qaagoto, wala waba kantri yonjoononga kelemalelenj yonjononj uugia meleema Anutuwaawaa bentotonj uufanonj koubuyaa. Kaenj anjgi Anutunonj janggogia iiro sokombaati, kambanj iikanonj Juuda kanageso nonoo yangisenj kambanananonj tegoro kuuya uugia meleembuyaa. ²⁶ *Uugia meleengij Anutunonj Israel kanageso kuuya hamo qenj onjono letombuyaa. Iikawaa qaaya ii Bunja Terenonj kokaenj oogita eja,

“Hamoqeqe Toyanonj mono Zaion baananonga asuginj Jeikob tuunj nonoo nanamemenana anjonjorayawo ii koma konjoratiwaa.

²⁷ *Anutu niinonj singisonjgogia koma konjoratinj oyanjboyanj mokoloowutiwaajonj soomonjgo arenja ii yonowo ambe motoonj laligowonja.”

Qaa kaenj eja.

²⁸ Juuda kanageso honja yonjononj Oligaa Bunja gema qenj Anutuwaawaa kereuruta koloogitiwaajonj kantri tosaanja onjononj kitigianonj Anutuwaawaa alauruta kolooju. Kaenj koloojuto, Anutunonj Israel wanjaleurunana meweengonj onjototiwaajonj Juuda nonononj mono toroqenj wombo alauruta honjaborja koloojonj. ²⁹ Anutunonj ejemba moroga meweengonj onjooma kalenj onjomakeji, qaa ii mono mombo uuta meleeno utegowaatiwaa so

qaago. ³⁰ Waba kantri oŋo kaanagadeen wala Anutuwaa jeta mende teŋ koma tondu laligogito, Juuda kanageso hona yoŋonon yangisen koloogiti-waajon ama Anutunon oŋo kiankomuŋ oŋono letonji.

³¹ Juuda kanageso hona yoŋonon kambaŋ kokaamba Anutuwaa jeta qotogon tondu laligon kujouto, oŋonon letonjitiwaajon ama Anutunon Juuda kanageso nono kaanjadeen kambaŋ kokaamba kiankomuŋ nono-mambaajon moja. Waba kantri oŋonon uugia meleema letonji kawaa silianon uugia kuunkeji, iikawaaŋon yoŋonon mono kaanjadeen afaanŋon uugia meleema kiankomuya buŋa qeŋ aowuya.

³² Ejemba kuuya anana Anutu qotogon laŋ laligonin qaa qootogonana mokolon gbadoon nonono. Korebore kiankomuŋ nonombaatiwaajon ama kasanon gbadoon nonono. Kian.

Anutu mepeseen oonŋaa rii kokaen qamakejon:

³³ *Anutu kalenmoriaŋaa kowianon mono somata qatawo koloaja. Manŋaa siita, momoya mono kemekemeta tetegoya qaa. Momakootoyanon nunuugun uuta somata koloaja. Iinon qaanana gosin jeŋ tegonkeji, nononon ii kuuya jeŋ asariŋ tegowombaaŋon amamaawon. Laaligonana kana areŋŋonkeji, iikawaa kania mono moma gosin mokolon tegowonatiwaa so qaago.

³⁴ *“Pombaa uu kononaa areŋa ii ejemba kuuyanon moma yagowombaaŋon amamaan laligon kounin. Mononon gejanono qaa mubaatiwaa so qaago.”

³⁵ *“Balon ejemba kalen anŋunkejonto, iwo kaen ambombaajon amamaan laligon kounin.

Iwo munin kitia mende meleema nonono saanon sokoma muja. Iwoi mon era nonombaatiwaa kiti mubombaajon amamaankejon.”

³⁶ *Ii kokaambaajon amamaankejon: Iinon iwoi kuuyaa Toya koloon wanjaleya koloaja. Iinon iwoi kuuya nemuŋ kono kolooro. Ii iyanaa akadamuya mokolon mubaatiwaajon ama kolooro. Kawaaŋon anana gabunaya mepeseenin tetegoya qaa akadamuyawo en uma ewaa. Qaa ii onjon.

12

Laaligonana nomaen laligonin Anutuwaanon sokombaa?

¹ Oo uumeleen alauruna, Anutunon kaen kiankomuŋ nononotiwaajon niinon mono uugia kokaen kuun oŋonjeŋ: Oŋo mono kiankomuya ii uu kononŋianon romonŋon kawaa so kitia meleema muŋ waeya meŋ mepeseen laligowu. Kaanagadeen ononŋiaa sele busugia ii Anutuwaa kotin nandunga ambu. Kaen ambuti een, oŋo mono gbilin soraaya koloogi Anutunon nandungia ii iiro sokono siŋa momakebaa.

² Wala namowaa nanamemeŋ bologaa areŋa otaan laligogito, kambaŋ kokaamba iikaŋa mono mende toroqen amakebu. Kaen qaagoto, mono uumomogianon gbiliro letoma laligowu. Kaen laligon Anutunon ononon siŋ nomaen moji, ii monŋama saanon kotiin gosin mokoloowuya. Ii mokolon iikawaa so amakebuti een, mono kana awaa otaagi sokoma muro akadamugiawo koloonkebuya.

³ Sisaw tondu laligowubotiwaajon qaa onon jemaŋa. Anutunon kalenmoriaŋ nono iikawaa qaganon nama kuuya ononon kokaen injiojeŋ:

* **11:33:** Ais 55.8   * **11:34:** Ais 40.13   * **11:35:** Job 41.11   * **11:36:** 1 Kor 8.6

Oŋo mono oŋoangiaajon mogi uuta mende koloowato, motomotoon oŋo mono tororo moma koton aon laligowu. Anutunon momalaari nonono iikawaa honja koloonkejiwaa so mono oŋoangia gosin aon iikawaa so qaa jenj laligowu.

4 *Iikawaa kania ii kokaen: Sele busunananon motoonngo koloojato, sele busu kitinana ii mamaga. Kitia kuuya yononon gawon motoonngo iikayadeen mende menkeju. 5 Iikawaa so uumeleenj ejemba anana kaanagadeen mamaga laligojonto, kilen Kraistwo qokotaan nama sele busu kaanag honja motoonngo koloojon. Motoonngo koloojonto, anja anja nonononj mono toroqen aon motoonj gawonj meninj sokono nanjon.

6 *Anutunon kalenmorianja nononotiwaa so gawonj memewaa momo kalenj morota morota bunja qen aon laligojon. Monjonj gejatootoo gawombaa momo kalenja bunja qen aoji eenj, iinonj ii mono gawononj amakeba. Momalarianonj rindangonj munkejiwaa so gawononj ama Anutuwwa qaaya jenj laligowa. 7 Mombaajonj welenqege gawombaa momo kalenja muroti eenj, iikawaa so mono tosaanja pondan ilaanj onoma laligowa. Mombaajonj boi qaqazu gawonj mewaatiwaa momo kalenja muroti eenj, iinonj mono membirigembiria qaa pondan tosaanja kuma onoma laligowa.

8 Mombaajonj uu nanjonango gawombaa momo kalenja muroti eenj, iinonj mono pondanj kaparanj koma ejemba uugia kuunj nanjon onoma laligowa. Tosianonj iwoiwaajonj mewegeamean menj amamaagi mombaajonj ii nanjon onombaatiwaa momo kalenja muroti eenj, iinonj mono konjgaraya qaa pondan nanjonj ilaan onoma laligowa. Mombaajonj galenkonkonj gawombaa momo kalenja muroti eenj, iinonj mono zenj nama tosaanja galenj koma onoma laligowa. Mombaajonj uujopa gawombaa momo kalenja muroti, iinonj gawonj ii mono korisoro qaganonj menj laligowa. Kianj.

Uujopawaa kania ii tororo otaawu.

9 Mono gbingbaonj mesaonj tororo uujopa ama aon laligowu. Bologa sisia menj gema qen laligowu. Awaawaajonj ama onono iikanonj mono qokotaanj laligowu. 10 Uumeleenj alaurugia ii mono gumbonjonjonj qaganonj ama onoma tororo jopagonj aon laligowu. Goda qen aowombaajonj kaparanj komakejuti, iikanonj mono awelegonj mepeseen aon laligowu.

11 Uugianonj mono mende sologonj looriwato, qama kooligi Unja Toroyanonj inaan onono geregerenonj nama Pombaa gawonj menj laligowu.

12 Mono oyanboyanj mokoloowonjatiwaajonj mamboma jejeromonromonj ama korisoro qaganonj laligowu. Kakasililinj moma mono mokosingonj laligowu. Mono pondan nama Anutu qama koolinj laligowu. 13 Anutuwwa ejemba soraayanonj iwoiwaajonj amamaajuti, ii mono ilaan onoma laligowu. Mono ejemba koma horon onoma motoonj rama nemanene nenj korisoro amakebu.

14 *Sisiwerowero ama onomakejuti, ejemba ii mono mende qasuaan onombuto, mono Anutu qama kooligi kotuegonj onomakeba. 15 Aisoojuti, iyonowo mono ilaan onoma aisoowu. Saajuti, iyonowo mono ilaan onoma saabu. 16 *Mono uumotoonj ama aon luanonj laligowu. Onoangiaajonj mono mende mogi uba. Jaba-arambaranj mende ambuto, ejemba kamaanqegeta mono ala menj onoma laligowu. Onoangiaajonj mogi momakooto ejembaga laligojutiwaa so mende koloowa.

17 Jena jewe, nuna guwe, ana ambe ii mono mombaajonj mende ambu. Ejemba kuuyanonj sili tosaanja yonoojonja mogi nanamemenj awaa koloojuti,

ii mono kaparanj koma mej laligowu. ¹⁸ Iwoi mombaaajon osiqosi mende anjuti, mono kotikotii en onjonjiwaa so kaparanj koma ejemba kuuya yonowo lauenonj laligowu.

¹⁹ *Qaa monj ii Buɲa Terenonj kokaenj oogita eja, “Niinonj mono bologaa kitia meleembe qagianonj ubaa. Ii noo gawonja. Ponj niinonj kaen jejey.” Kawaajonj wombo alauruna, onjaonjio mono bologaa ironja mende meleembuto, ii Anutuwaajonj mesaogi irinja soono iwaa kitia meleema metogonj onjombaa.

²⁰ *Kawaajonj ii onjaonjio mende meleembuto, Buɲa qaa koi mono otaanj laligowu, “Kereganonj nenewaa komuji eenj, ii mono nene wagiwa. Goo kereganonj apuwaajonj moji eenj, ii mono apu muna newa. Kaenj ama goononj sili awaa iikanonj mono uu kuuj muna gamuya moma mesaonaga.” Qaa ii mono otaanj laligowu. ²¹ Monjonj sili bologa iikanonj haamo ama gombaboto, geenjo mono sili awaa ama iikanonj haamo ama muj silia bologa ii kolonaniwaga. Kianj.

13

Gawman yonjoo qaa baagianonj kema tenj koma laligowu.

¹ Gawman monj ii anodeenj mende kolooroto, Anutu, ku-usunj Toya iinonj mono gawman kuuro iikawaa so Somatananaa ku-usunj qaganonj nama galenj koma nonomakeju. Jenkooto gawombaa kondomondooya ii Anutu. Kawaajonj onjo kuuya mono onjaonjiaa gawman yonjoo qaa baatanonj kema laligowu. ² Kania kaenj mojutiiwaajonj ama monjonj jenkooto galenj yonjoo ku-usungia qetanji, iinonj Anutunonj laaligowaa arenja anoti, mono ii qetanja. Jenkooto Toya qetanjuti, Anutunonj iyonjoo qaagia jenj tegonj ironja meleema onono lombo mokoloowuya.

³ Galenkonjonj yonjononj ejemba nanamemenj bologa amakejuti, ii kee momo ama onjomakejuto, awaa amakejuti, ii iikaanja mende ama onjomakeju. Kawaajonj galenj ku-usungiaawo yonjoo keega momambaajonj mojanj me qaago? Ii mende momambaajonj mojanj eenj, mono nanamemenj awaa ama menj laligona mepeseenj gomakebuya.

⁴ Gawman yonjononj mono Anutu welenja qenj muj menj qeangonj gombombaaajonj moju. Kaenj mojutiiwaajonj ejemba bologa koloojuti, mono iikawaa ironja meleengi qagianonj uro lombo mobutiwaajonj nanju. Anutu waa welenjqeQuruta koloogi goondomombaa soo somata ononoti, ii eenj totoonj mende menj laligoju. Kawaajonj iwoi bologa anjanj eenj, mono toroko moma laligowa. ⁵ Lombo qagianonj ubabotiwaajonj mono gawman jegia tenj koma laligowu. Kawaajonjadeenj qaagoto, Anutu waa jaanonj kaangadeenj sokombaatiwaajonj mono kaenj amakebu. Mende tenj kongi Anutu waa irinja soono jero uu kononjianonj kaenj mogi uugianonj boliwabotiwaajonj mono kaangadeenj gawman yonjoo qaa baatanonj kema laligowu.

⁶ *Gawman yonjononj mono Anutu waa gawonj bakaya monj menj iikanonj zej nama galenj koma onjomakeju. Gawonjia ii mewutiwaajonj onjononj mono ilaanj onjoma takis kaangadeenj amakeju. ⁷ Gawmambaa takis ama kotinj kania kania dawi onjombutiwaajonj jenkejuti, ii mono kuuya iikawaa so onjomakebu. Gawmambaa takis kania kania kuuya onjoma komuniti gawonj ii mono tororo menjebu. Gawmambaa gawonj meme ejemba yonjoonj mono qaqabunjabuja ama goda qenj onjomakebu. Kianj.

* **12:19:** Dut 32.35   * **12:20:** Gba 25.21-22   * **13:6:** Mat 22.21; Maak 12.17; Luuk 20.25

Kamban somatanon dodowiro mono jopagon aon laligowu.

⁸ Kaen ama mombaanon tosa mon onowo mende ero laligowu. Kilen onoo tosagia motoonjo ii kamban so kokaen eja: Onjo mono uunon jopagon aon laligowu. Monjon tosaana jopagon uukalen ama onomakeji, iinon mono Kana qaa otaadaboronkeja.

⁹ * Jenkooto qaa wana ii kokaen, “Geenga jopagon aonkejan, iikawaa so mono tosaana kuuya jopagon onomakeba.” Qaa kawaa uutanon jenkooto qaa koi kaana eju, “Serowilin mende amba,” “Ejemba mon mende qena komuwa,” “Yongoro mende mewa,” “Iwoiwaajon mono mende koposongowa.” Ii ano jenkooto qaa tosia kuuya ii mono qaa wana iikawaa newoyanon koloouu.

¹⁰ Ejemba mon jopagon mujan eeñ, iwaajon mono iwoi bologa mon mende ama muba. Kawaajon uujopa ama iikaana kanon mono jenkooto qaa korebore ten koma otaankejan.

¹¹ Kamban kokawaa kania moma kotojutiwaajon mono nanamemen kaana ama men laligowu. Wala Kraist moma laarin uunana meleenini, kamban iikanondeen kanain laligon kounin Ponjon metogon nonono Siwenon ubonjati, iikawaa kambananon mono kosere kadaboroja. Kawaajon onjo gaon ejuti, iikanona uugia tooro waabutiwaa kambana mono kaja.

¹² Gomantiina koriga laligonin ween jaaya jililingon kouro asarimambaaajon anja. Kawaajon pangamambaa nanamemen ii mono koma konjoratigi kamaaro asasagaa manja qewonjwaa akadamyua ii mono men konji kemero nambonja.

¹³ Asasagaa uutanon laligojonjwaa so mono nanamemen soraaya ama men laligowona. Tosianon jejelomban paati ama baanon nenkejuti, iikaana nen apu kotiga nen elonkalon amakeju. Sero nambonambon ama lan emba yongoro horonkeju. Juma deema angowowo ama kisooma aon uunon junjun moma gema qen aonkeju. Nanamemen kaana ii mende sokonja. ¹⁴ Uuselewaa siingara kombombana bologanon gbilin waagi yoroo siingara ten koma onjumbotiwaaajon ii mono geja mende ama romonjon onomakebu. Kaen qaagoto, Pon Jiisas Kraistwaa nanamemenanon mono tiwo sumangia kolooro ii maleku kaana mouma aon laligowu. Kian.

14

Ala looloria ii mende jen onjoma laligowu.

¹ * Mombaa momalaarianon looloria kolooro ii mono kalan koma koma horon mun laligowu. Iwo amin moma jenonkooli qaa kolooro kawaaajon kesa-awaran mende amakebu. ² Tosianon momalaarigaa so nembanene kuuya saanon nenkejuto, tosaana yonoo momalaarigianon looloria kolooro nene piapiayagadeen nenkeju. Uugianon tiloowabotiwaaajon uuwoi ama oro tando lopiombaa nandun aana ii sisia men logoyagadeen iyana oon nenkeju. ³ Nembanene kuuya nenkejuti, iinon mono alaurugia logoyagadeen nenkejuti, ii jejewili mende ama onomakebu. Anutunon alaurugia nembanene kuuya nenkejuti, ii kaanagadeen “Sokonju,” jen kalan koma onomakeja. Kawaajon logoyagadeen nenkejuti, ononon mono alaurugia yonoo qaagia mende jen tegowu.

⁴ Giinon mono moroga koloon mombaa welenqeqeya jen tegon munaga? Iinon mono anaa toyaa jaanon qaayaa kitia jero gosin jen tegoro sokono

nambaa me lombo qaganonj uro kamaawaa. Poŋnonj mono kotiiŋ boŋ qeŋ nambaatiwaajonj nanŋonj munkebaa. Kawaajonj mono saanonj boŋ qeŋ nambaa.

⁵ Tosianonj weeŋ kuuyaajonj romonŋgogi tanigia ororonj ejuto, tosianonj weeŋa weeŋa gosiŋ weeŋ mombaajonj mogi uro qaŋta moŋ kolooro weeŋ tosianonj iikawaa newoyanonj koloou. Oŋo motomotoonj mono oŋoanŋgiaa momogianonj qokotaan iikanonj uuwoi kuuya yakariŋ awasanŋkaka nama laligowu. ⁶ Tosianonj weeŋa weeŋa gosiŋ uma kamaan amakejuti, iyonononj ii mono Poŋ qabuŋa mubaatiwaajonj moma amakeju. Tosianonj oro kuuya nenkejuti, iyonononj mono Anutu mepeseen Poŋnonj kaen qabuŋayawo koloowaatiwaajonj nenkeju. Tosianonj oro tosiaa ŋiŋi laligonkejuti, iyonononj mono Poŋnonj qabuŋayawo koloowaatiwaajonj moma ii amakeju ano kaen laligonj Anutu mepeseenkeju. ⁷ Ananaanonŋa moŋnonj mono iyaŋaajonjadeen mende laligoja ano iyaŋaajonjadeen mende komuwaa.

⁸ Kawaa kania ii kokaen: Jaawo laligowonjati eeŋ, mono laaligonana Pombaajonj qeleema laligowonja. Komuwonjati eeŋ, mono Pombaajonj komuwonja. Kawaajonj laligowonja me komuwonjati eeŋ, mono Pombaa buŋa kolooujon. ⁹ Kraistnonj mono komugiti ano jaawo laligojonj, kuuya ananaa Poŋnana koloou laligowaatiwaajonj komuŋ gbiliro. ¹⁰ *Anutunonj mono kuuya nuuama anaa qaa jakeyanonj nonoono nambonja. Kawaajonj tosaŋa oŋononj mono moroga koloou uumeleen alaurugia jeŋ tegonj oŋomakeju? Kaenagadeen alauruna tosaŋa oŋononj mono naambaajonj uumeleen alaurugia tosaŋa ii jejewili ama oŋomakeju? Juma deendeen anŋi ŋiligia iikanonj mono mende sokonja. ¹¹ *Kawaa qaaya ii Buŋa Terenonj kokaen oogita eja,

“Poŋ niinonj laligonj kotiijenj, iikawaa so qaa hoŋa toontoonja kokaen inŋiŋojen: Ejemba korebore oŋo mono noo jaasewananonj ŋimij kuma jeganonj Anutu nii mepeseen nambu.”

¹² Qaa kawaa so anana kuuyanonj mono iyaŋa iyaŋa nanamemenanaa sundunana ii Anutu ijon jeŋ asarinij gosiŋ nonombaa. Kiaŋ.

Moŋnonj ritatanŋonj kamaan qewaatiwaajonj romonŋgowu.

¹³ Kawaajonj mono mende toroqen jeŋ bolij aon qaagia mende jeŋ tegowu. Uumeleen alaurugia yonoo kananonj ritatanŋonj kamaan uŋuwabotiwaajonj iwoi moŋ mono mende amakebu. Kawaa qaaya mono kaparanj koma jeŋ somonŋgowu. ¹⁴ Nembanene iwoi moŋnonj anja siri anŋonjorayawo mende kolooujato, ejembanonj iwoiwaajonj mogi anŋonjorayawo koloouji, iyonoojonjadeen ii anŋonjorayawo koloouja. Niinonj Poŋ Jiisaswo nama qaa ii moma kawaajonj uuwoi moŋ mende mojen. ¹⁵ Anutunonj nembanene kuuya hamo qeŋ tegoro soraaya kolooujuto, kilen alaurunana tosianonj qizimizinjia ama oro tosia mende nenkeju. Kraistnonj yonoojonj ama komuroto, tosaŋa oŋononj mono naambaajonj oro nen iikaanja kanonj yonoo uugia meŋ bolinkeju? Iikaanjonj oŋoanŋgiaa aingia otaagi uumeleen alaurugianonj kawaajonj wosobiri mokolooukejuti, iikaanjonj uujopawaa kana ii mende toroqen otaankeju.

¹⁶ Momo awaa eŋ oŋonjato, iikawaa qaganonj nanamemengianonj tondu anŋi tosianonj kawaajonj qaa sologen jeŋ jeŋ oŋomakeju. Kaen ambubotiwaajonj mono galen meŋ aon laligowu. ¹⁷ Naa nenega newonjati ano naa apuga newonjati, iikanonj Anutuwwa bentotonjaa aiweseya mende

* 14:10: 2 Kor 5.10 * 14:11: Ais 45.23

kolooja. Iwoi iikanonj mono kamaanqeqeta kolooja. Iwaa bentoton uutanonj laaligowaa honja ii kokaen: Uña Toroyanonj inaan nonono nanamemenj dindiña otaanij luae qen nonono aisoonj laligojonj. Iikanonj mono munjenja kolooja. ¹⁸ Daenj yonononj kaenj ama Kraistwaa welen qenkejuti, iyonononj mono Anutuwaa jaanonj sokonji ejembanonj qaagia mogi sokoma onjmakeja.

¹⁹ Kawaajonj mono luae qen aonij uumotoonjononj seiwaatiwaaajonj kaparanj kombonja. Iikaanja kanonj mono uunana meagonj menj kotiin aowonja. ²⁰ Anutunonj nembanene kuuya hamo qen tegoro soraaya koloaju, ii mojonj, mojonj oro me nene monj nero aliaa uutanonj kawaajonj boliro uugereya asugiro singisonjowo kolooji, iikanonj mono mende sokonja. Mojonj tosaanja yonoojonj mende romonjonj iyanjaajonjadeenj moma tondunjeji, iinonj mono kaanagadeenj singisonjowo koloowaa. Kawaajonj Anutunonj yonoo uugianonj gawonj meroti, tosaanja onononj mono gawonja awaa ii nenewaajonj ama mende menj boliwu.

²¹ Kawaajonj uumeleenj alaurugia yonoojonj ama orowaa singi laligonj wain apu ii mende nenj laligowu. Iikaanja kanonj mono motoonj menj qeangonj aowuya. Kaanagadeenj uugianonj iwoiwaajonj boliro singisonjowo koloonj loorinaga, onononj ii mende ambu. Kaenj mono motoonj menj qeangonj aowu. ²² Kesa-awaranj qaawaa momalaaria kaenj me kaenj enjonji, ii mono Anutuwaa jaasewaranonj anjonj koma laligowa. Mojonj qaa mombaajonj “sokonja,” jenj iikanonj qokotaanj moma kotiin kawaajonj iyanja mende jenj tegonj aoji, iinonj mono simbawonjowo kolooja.

²³ Ii me woi momalaari qaganonj mende nama amakejonj, ii kuuya mono singisonjo kolooja. Kawaajonj mojonj nene mombaajonj uuwoi ama kilenj ii neji, iinonj mono singisonjo ambaa. Momalaari qaganonj mende nama nejiwaaajonj Anutunonj mono iwaa qaaya jenj tegoro osinj lombo mokoloowaa. Kianj.

15

Mono Kraistwaa roromonjgoya otaanj laligowu.

¹ Momalaarinananonj kotakota kolooji, anono mono ananaajonjadeenjanj aisoonj ananaa ainananonj laligowombo. Tosaanja yonoo momalaarigianonj looloria kolooro kokobimbinoj kana uugun tororo mende otaankejuti, anana ii uujopa ama onjoma lombogia bosimbutiwaajonj ilaan onjombonja. ² Anana motomotoonj mono alaurunananonj qeangowutiwaa so romonjonj ilaan onjmakebonja. Kaenj ama onjoma uugia meagigi kotikotii mokoloowuya. ³ *Kraistonj kaanagadeenj iyanjaajonjadeenj iyanja aijnonj mende aisooroto, Buña qaa kokawaa so ama mugj laligoro, “Ejemba qaa tokoronkota jenj gii jenj gomakejuti, iyonoo qaagianonj mono nuro siimboboloya momakejenj.” Qaa kaenj eja.

⁴ Anutunonj ananaajonj siinja kokaenj momakeja: Anana kaparanj koma kotiin nama Buña Tere weenjoninj uunana nangoro iikaanja kanonj oyanboyanj koloowombaajonj mamboma jejeromonjonj ama laligowonj. Kawaajonj Buña qaa kuuya eenanonj oogiti, Anutunonj mono iikawaa so kuma nonomambaajonj moja. Iikawaajonj ii oogita eja. ⁵ Anutunonj mono iyanj uugia nangoro saanonj kaparanj koma kotiin nambu. Iinonj mono Uñaya onjono inaan onjono batugianonj uunonj somonjonj aonj Kraist Jiisaswaa roromonjgoya otaanj laligowu.

* 15:3: Ond 69.9

⁶ Kaerj laligon saanonj uumotoonj qaganonj buugia mindirinj Anutu, Ponjana Jiisas Kraistwaa Manja ii mepeseen laligowu. Anutunonj onononj kaanj ama laligowutiwaajonj momakeja. Kianj.

Oligaa Bunanonj kantri tosanonj kema karo.

⁷ Kraistnonj onjo moma angonj koma kalanj koma onjomakeji, iikawaa so onjo mono kaanagadeen kalanj koma aonj laligowu. Anutuwaa qabunayanonj seiwaatiwaajonj mono kaerj ama laligowu. ⁸ Niinonj qaa honja koi jemaaja: Anutunonj qaaya qaaya Juuda kanageso nonoo wanjaleurunana yonjoonj jenj somonjgoroti, iikanonj honjowo koloowaatiwaajonj moro. Kawaajonj Kraist wasiro Anutuwaa Bunja qaa onjanonj kotiwaatiwaajonj ama Juuda nonoo batunananonj kamaanj welenj qerj nonoma laligoro. ⁹ *Juuda nono welenj qerj nonoma laligoroto, kantri tosaanja yonjononj kaanagadeen iwaa kiankomuya moma kawaajonj Anutu mepeseen laligoju. Kawaa qaaya ii Bunja Terenonj kokaerj oogita eja,

“Kawaajonj niinonj kantri tosaanja yonjoo batugianonj laligonj mepeseen goma qabunaganonj seiwaatiwaa rii qamakemaaja.”

¹⁰ *Kawaa qaaya monj ii kokaerj jenj oogita eja,

“Anutunonj Juuda nono meweenjgonj nonono kanagesoya koloonj aisoonjkejonj. Kantri tosaanja onjo mono nonowo toroqerj aisoonj otokorianj maama laligowu.”

¹¹ *Kawaa qaaya monj ii kokaerj,

“Waba kantriwaa tuunj kuuya onjo mono Ponj mepeseen laligowu. Gomanj so laligojuti, onjo mono kuuya ‘Anutu dangisen!’ jenj rii qama laligowu.”

¹² *Gejatootoo eja Aisaia iinonj kaanagadeen kawaa qaaya kokaerj jerota eja, “Gere tiitanonja unjuta juma waaji, iikaanja eja qata Jesi iwaa gbilinsonja monj koloonj ejemba gomanj so galenj koma onjombaa.

Kaerj ama onjono namowaa kanageso kuuya yonjononj ilaan onjombaatiwaajonj mamboma jejeromonjromonj ama laligowuya.”

Qaa walaga kanonj mono kambarj kokaamba honjowo koloonjkeja.

¹³ Unja Toroyaa esujanonj mono nanjonj onjono jejeromonjromonjgianonj kotiinj powowonj koloowaatiwaajonj mojenj. Kawaajonj jejeromonjromonj Toya Anutu iinonj mono luae qerj onjoma korisoro kuuya kanonj uugia menj saa qewaa. Kaerj qama kooliwe saanonj Anutu moma laarinj munj oyanjboyarj mokoloowombaaajonj mamboma jejeromonjromonj ama laligowuya. Kianj.

Qaa kotakota ii nomaembaajonj oojejenj?

¹⁴ Oo uumeleenj alauruna, neeno onjoonj kokaerj moma kotiijenj: Onjo mono tompinj mende laligojuto, Anutunonj iwoi kuuya awaa ii uugianonj ano saa qero momo kania kania mokoloonj iikanonj saanonj qambanmamban qaa kuma aowonjatiwaa so koloaju. ¹⁵ Kaerj koloojuto, kilen qaa ii duduuwubotiwaajonj moma yonjoo kanagia ii mombo koma gbilin onjonjenj. Anutunonj kalenjmorianj nono iikawaa qaganonj nanjenjiwaajonj mono awasankaka qaganonj qaa kotakota tosaanja onj onjonjenj.

¹⁶ Kawaa kania kokaerj: Anutunonj waba kantri onjononj uugia meleengi Unja Toroyanonj menj sorainj onjono soraaya koloowutiwaajonj momakeja. Wala siimolonj oogi kaasoyanonj uro Anutunonj aisoonjkeronj, iikawaa so

* 15:9: 2 Sml 22.50; Ond 18.49 * 15:10: Dut 32.43 * 15:11: Ond 117.1 * 15:12: Ais 11.10

kamban kokaamba Anutunonj ejemba gomanj so bunyaya koloogi injiima aisoomambaajonj awelegonkeja. Kawaajonj Oligaa Bunyaya kantri tosaanj yonjoo batugianonj jej seimambaajonj jej gawonja qananonj ano iikawaa so uuwaa gawonj galenj koloonj Kraist Jiisaswaa welej qenkejenj.

¹⁷ Kawaajonj Kraist Jiisaswo qokotaanj nama Anutuwaanonj gawonj mewe qabunja nono selenaj menj uma awasankaka nanjenj. ¹⁸ Kraistnonj kantri tosaanj yonjononj Anutuwaa jeta tenj kombutiwaaajonj moma sololoonj kuuj nomakeji, iikanonj mono nemunj koma nono qaana jej nanamemena amakejenj. Qaa tosia laj jej seiseiwaa awasankakaya ii mende enj nonja.

¹⁹ Unja Toroyaa ku-usunanonj mono nemunj koma nono angoletoj aiwese ku-usungiwao asugigi. Niinonj Jerusalem siti mesaonj kantria kantria liligonj kema kema Yuropwaa sitia monj qata Ilirikum kanonj keube. Kaenj balonj so liligonj Kraistwaa Oligaa Bunja ii jej asarinj onjondaborowe. ²⁰ Monjonj tando komoro monjonj kanj anjaa miria iikawaa qaganonj menj mono qaayawo koloowaa. Iikawaa so monjonj Kraistwaa qaayanonj momalaariwaa tando komodabororo nanoti, niinonj mono kanj iwaa tando qaganonj rindangonj nama uugia toroqenj meagonj menj kotiinj onjomambaajonj togonj laligowe. Uuwaa gawonj mutuyaj menj kanonj akadamura mokoloomambaajonj kaparanj koma laligowe. Kawaajonj ejemba daenj yonjononj Kraistwaa qata mende moma tompinj laligogiti, niinonj Oligaa Bunja iyonjoojonj jej asari-mambaajonj awelegonj laligowe. ²¹ *Kawaa qaaya Bunja Terenonj kokaenj oogita eja,

“Daenj yonjononj qaaya mende injjogij mogiti, iyonjononj mono laligonj ii iibuyaj. Daenj yonjononj kania wala mende moma tompinj laligogiti, iyonjononj mono laligonj ii moma asariwuyaj.”

²² *Gawonj kaanjononj somonjonj nonotiwaajonj mono kamban so onjooonj kamambaajonj amamaanj laligowe. Kianj.

Poolnonj Room kemambaa arenja ano.

²³ Kaenj laligoweto, liligonj uukuukuu gawonj mutuyaj menj gomanj kuyaj moma onjononj, iikanonj ii medaboronj laligowe. Uuwaa gawonj mutuyaj memanjatiwaa gomanja ii kamban kokaamba mombo mende eja. Kaenagadeenj onj injiimambaa siinja moma laligowe gbani mamagaj tegoro. ²⁴ Kawaajonj kantri qata Spein kemañati, iikawaa gematanonj mono onjooonj kamambaa arenja ama injiimambaajonj jejeromonjromonj ama kokaenj mojenj; Injiima onjowo korisoro ama boronja monj ainjolonj rabe ilaan nonj saanonj kana toroqenj Spein kemañaj.

²⁵ *Kaenj mojentoj, kamban kokaamba Jerusalem sitiwaa kanagesoj soraayaj nanjonj onjomonjatiwaaajonj iikanonj kemañaj. Iikanonj kemagaj onjooonj kemañaj. ²⁶ Masedonia ano Akaia prowins woi yoroo uumeleenj kanagesoj tuunja tuunja yonjononj mono Jerusalem sitiwaa ejemba soraayaj ilaan onjombombaa qaa somonjogij. Anutuwaa ejemba soraayaj wanayaj laligojuti, mono iyonjoojonj qaa somonjonj nandunj mamagaj somata ama mindirigij ii menjgo kema onjomanja.

²⁷ *Kaenj ambombaa ukorisoroyaj moma qaa somonjonj kulukulululu nandunj somata ii anjij. Kaenj ambutiwaa tosa enj onjono anjij saanonj sokonja. Anutunonj Juuda kanagesoj kotuegonj nonomambaa qaayaj jero ero kotumotue iikanonj waba kantria kantria sokoma qaganonj uro laligoju. Kawaajonj waba kantri onjooonj tosa ero kitia meleema kalengianonj

Juuda kanagesowaa wanaya ilaaj ononji sokonja. ²⁸ Niinonj kalenj ii menj kema borogianonj ambe gawona iikanonj tegoro iikawaa gematanonj ii onjomesaonj kusudeen onjoononj kanj injimago toroqen Spein kantrinonj kemaŋa. ²⁹ Onjoononj kamaŋati, kambaŋ iikanonj mono Kraistwaanonj kotumotue ii kuuya menj kanj onjomaŋa. Kiaŋ moma yagojenj.

³⁰ Oo uumeleenj alauruna, niinonj Ponj Jiisas Kraistwo qokotaan nama kokaenj uu kuuj ononjenj: Uŋa Toroyanonj jopagonj naŋgonj onjomaŋejiwaa so mono noojonj Anutu qama koolinj laligowu. Aonjoronjkejenj, iikanonj mono uujopagianonj ilaaj noma laligowu.

³¹ Judia prowinsnonj kema ejemba Kraistwaaonj yangisen amakejuti, iyonoo borogianonj umambotiwaajonj mono Anutu waa qama kooligi sopa somonjonj nonaga. Kaanagadeen nandunj kalenj somata menj Jerusalem kema ejemba soraaya yonoo borogianonj ambe sokono siinŋa mobutiwaajonj mono qama koolinj laligowu. ³² Kaenj qama kooligi Anutunonj siinŋ kaenj moji eenj, niinonj mono korisoro qaganonj onjoononj kanj onjowo ainjolonj rama keraqeeŋgo qenj nonjgi laligomaŋa. ³³ Luae Toya Anutu iinonj mono kuuya onjowo namba. Qaa ii onjanonj.

16

Yeizozo qaa tetegoya

¹ Alanana Fiibi (Foibe) iinonj Senkria uumeleenj kanagesowaa gawonj mewe embaga kolooja. Iinonj Room onjoononj kawaati, ii kalaŋ kombutiwaajonj mono qisiin onjoma borogianonj anjenj. ² Iinonj ejemba mamaga ano nii kaanagadeen ilaaj nonoma laligoro. Kawaaonj Anutu waa ejemba soraayanonj alaurunana koma horonj onjomaŋejonj, iikawaa so Fiibinonj karo ii mono Pombaa qatanonj qama koolinj koma horonj mubu. Onjoononj kanj iwoi mombaajonj amamaaro iikawaa so mono ilaaj mubu.

³ *Loembawoi Prisila ano Akwila Kraist Jiisaswo nanjaoti, nenawoina ii mono noononj yeizozona jegi mobao. ⁴ Yorononj mono noojonj ama laaligogara qeleema komuwaotiwaajonj koloori. Niinonjadeenj mende mepeseenj oronjenjo, kantri tosanonj uumeleenj kanageso tuunŋa tuunŋa yonjononj mono kaanagadeenj yorojonj dangisen jenkeju.

⁵ Uumeleenj kanageso miriganonj ajoroonjkejuti, ii mono kaanagadeenj noononj yeizozona jegi mobu. Eisia prowinsnonj gawonj mewe hoŋa mutuyanonj kolooro Epainetus iinonj uuta meleema Kraistwaa bunŋa kolooroti, wombo alana ii mono noononj yeizozona jegi moba. ⁶ Marianonj onjojonj ama gawonj somata menj laligoroti, iwaajonj mono noononj yeizozona jegi moba. ⁷ Andronikus ano Junias tinitosawoina yorononj wala Kraistwaanonj qokotaari niinonj yoroog gemaganonj uuna meleembe iikawaa gematanonj niwo kapuare mirinonj laligoninj. Aposol yonjononj oroojonj mogi batugianonj uuta koloojao. Ii mono noononj yeizozona jegi mobao.

⁸ Wombo alana Ampliatius Pombo nanji, iwaajonj mono noononj yeizozona jegi moba. ⁹ Nenjanana Urbanus Kraistwo nanji ano wombo alana Stakis yorojonj mono noononj yeizozona jegi mobao. ¹⁰ Apeles Anutunonj anjgobato muro sokono Kraistwo qokotaan nanji, iwaajonj mono noononj yeizozona jegi moba. Aristobuluswo miri motoonj laligojuti, iyonjojonj mono noononj yeizozona jegi mobu. ¹¹ Tinitosana Herodion iwaajonj mono noononj yeizozona jegi moba. Narsisuswo Pombo qokotaan miri motoonjgo laligojuti, iyonjojonj mono noononj yeizozona jegi mobu.

* 16:3: Apo 18.2

¹² Trifina ano Trifosa emba woi yoronon gawon somata men Pombo nanjaoti, iyoroonon mono noonon yeizozona jegi mobao. Wombo emba alana Persis iinon Pombaajon gawon somata qatawo men laligoji, iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. ¹³ *Rufus iinon Pombaa gawon awaa totoon menkeji ano iwa nemuŋa kambaŋ so nii kaanjadeen meria kaanŋa kalaŋ koma noma laligoroti, iyoroonon mono noonon yeizozona jegi mobao.

¹⁴ Asinŋkritus, Flegon, Hermes, Patrobas, Hermas ano uumeleen ala tosaanŋa yonŋowo nama laligojuti, iyonŋoojon mono noonon yeizozona jegi mobu. ¹⁵ Filologus, Julia, Nereus naanŋowo ano Olimp aso ano ejemba soraaya tosaanŋa kuuya yonŋowo laligojuti, iyonŋoojon mono noonon yeizozona jegi mobu.

¹⁶ Uumeleen alaurunana yonŋoo batugianon mono anŋon aon newogia kososon jolonŋia jeŋ laligowu. Kraistwaa uumeleen kana-geso kuuya yonŋonon mono yeizozogia anŋi onŋoonon kaja. Kianŋ.

Qambaŋmambaŋ qaa tetegoya

¹⁷ Oo uumeleen alauruna, niinon uugia kokaen kuun inŋijojen: Ejemba tosanon uu mendemendeen koloowaatiwaajon waŋ qenkejuti, iyonŋoojon mono galeŋ men aon laligowu. Uumotoonŋowaa silia awaa kuma onŋonŋi mojuo, qaa ii qotogon kesa-awaran qaa tosaanŋa kanon uugia kuugi boliro osin kamaankeju. Ejemba kaanŋa ii mono onŋomesaon korikori laligowu.

¹⁸ Ejemba kaanŋanon mono ananaa Ponŋana Kraistwaanon gawon mende menkejuo, iyanŋiaa siinŋiaa so koloowaatiwaajon tompe jeŋ iyanŋia welen qen aonkeju. Kele qaa awaa awaa ainŋowo jeŋ ejemba gbinnŋbaonŋia qaa yonŋoo uugia kuun tiligon onŋomakeju.

¹⁹ Onŋo Oligaa Buŋa ten koma otaankejuti, qaa ii kuuya nonoo gejanananon kemero mojon. Kawaajon niinon onŋoojon ama honombononŋa qaa aisoonkejen. Kaen anjento, onŋo kokaen ama laligowutiwaajon mojen: Mono bologa ambombaajon momakootogia mesaogi kamaawaa. Awaa ambombaajon momakootogia ii mono pondan koma gbilin men somariwu. ²⁰ Luae Toya Anutu iinon mono Satan uulanŋowo rinjanŋoro onŋoo baagianon kamaaro otokorian maama aisoon laligowu.

Ponŋana Jiisaswaa kaleŋmoriananon mono onŋowo ewa.

²¹ *Noo nenana Timoti iinon mono yeizozoya ano onŋoonon kaja. Noo tinitosauruna Lusius, Jeison ano Soosipater yonŋonon kaanŋagadeen yeizozogia anŋi onŋoonon kaja.

²² Tertius niinon Poolwaa qaaya moma tere koi oojeni, niinon kaanŋagadeen Pombo nama yeizozona ambe onŋoonon kaja.

²³ *Gaiuson miria jeŋ tegoro laligowe uumeleen kanageso kuuya yonŋonon kaanŋagadeen koi kan ajoroogi nene ainjolon ama nonomakeji, iinon mono yeizozoya ano onŋoonon kaja. Erastus iinon siti pon qerewenŋaa ofis uutanon takis moneŋ galeŋ komakeji ano uumeleen alanana Kwartus yoronon mono yeizozogara ani onŋoonon kaja. ²⁴ Ponŋana Jiisas Kraistwaa kaleŋmoriananon mono onŋowo ewa. Qaa ii onŋanon.

Ponŋ mepeseen kokaen qama koolinŋkejen:

²⁵ Oligaa Buŋa qaa honŋa ii monowaa monoyanonŋa laligon kougiti, iikanon aasanŋoyanon ero. Kaen ero Jiisason kamaanŋ ninisaama jeŋ asariro moma jeŋ seinkejen. Buŋa qaa kawaa so Anutunon mono kotiinŋ

* 16:13: Maak 15.21 * 16:21: Apo 16.1 * 16:23: Apo 19.29; 1 Kor 1.14; 2 Tim 4.20

momalaarigia meŋ kotiiro saanonŋ zenŋ nama kotiiwu. Kawaajonŋ anana mono Anutuwaa qabuŋaya mepeseeniŋ seiŋkebaa.

²⁶ Wala Buŋa qaa oŋanonŋ aasangoyanonŋ eŋ kouroto, kambaŋ kokaamba gejatootoo ejemba tere oogita ejiwaa so mono asuganonŋ asugiro. Anutunonŋ kambaŋ so laligonŋ kouma tetegoya qaa laligonŋ ubaati, iinonŋ ejemba tuuŋa tuuŋa anana uunana meleema Buŋa qaa moma laariŋ teŋ koma laligowombaajonŋ moja. Kawaajonŋ gawonŋ kokaenŋ mewombaajonŋ jeŋ kotonŋ nonono, “Oŋo mono kema gomaŋ so liligonŋ Buŋa qaa jeŋ asariŋ laligowu.” Qaa iikawaa so nonononŋ Buŋa qaa ii ejemba tuunŋ kuuya mobutiwaaajonŋ jeŋ asariŋ laligoninŋ.

²⁷ Anutu iyanodeenŋ momakooto Toya kolooji, anana mono Jiisas Kraistwaa qatanonŋ iwaa qabuŋaya mepeseeniŋ kambaŋ tetegoya qaa akadamuyawo eŋ uma ewaa. Qaa ii oŋanonŋ.

Korint Tere 1

Poolnoŋ Korint yoŋoo Tere mutuya ano.

Jeŋ-asa-asari

Poolnoŋ misin gawoŋ meŋ liligoro indinŋa woi kolooro Griik siti Korint kanon kenon. Korint ii Akaia prowinswaa siti waŋa. Kawaa sunduya ii (Apo 18.1-6) iima weŋgowu. Kambaŋ kanon Korint ii siti somata qatawo. Bisnisgia kania kania mamaga ama meŋkegi. Korint yoŋonoŋ tando lopiŋon ano beŋ kania kania waegia meŋ mepeseenŋ laligogi. Aanŋogolia kania kania ama aisoonkegi. Mamaganon serowilinŋ ama laligogi.

Tere koi kokaembaajon ooro: Poolnoŋ misin gawoŋ meŋ liligoro indinŋa karonŋ kolooro Efesus sitinonŋ laligoro tosanonŋ Korintnoŋga kaŋ batugianonŋ lombo kolooroti, iikawaa bujuya ijogi moro. Lombo tosaanŋ kokaenŋ: Uumeleenŋ tuuŋ yoŋonoŋ deema siisereŋ qeŋ laligogi (1.10-4.21), serowilinŋ laŋ amakegi (5.1-13), loemba laaligowaa kaniaŋonŋ sooro (Boŋ 7), tando lopiombaa bao newombaa niinonŋiinonŋ amakegi (Boŋ 8), samon toroya newombaa eŋkalolonŋ amakegi (11.17-34), zioz laaligowaa areŋ mende otaanŋ ilinonŋ koosonŋ laligogi, kantri tosiaa qaaya qaaya jena jewe ama jeŋkegi (12-14). Tosianonŋ qaa kokaenŋ jeŋkegi: “Komugiti, iyoŋonoŋ mombo mende waabuya.” (15.12-33) Korint yoŋonoŋ tere mon kaanagadeenŋ oogi Poolwaanonŋ karoti, iikanonŋ qiqisi tosaanŋ ama mugi, (ii 7.1, 8.1, 12.1, 16.1 iikanonŋ weŋgowa).

Poolnoŋ qiqisigia ii meleema lombogiaa qambaŋmambaŋ qaa oŋoma tere koi ooro. Uujopawaa qaa (Boŋ 13 ii awaa soro. Kanagenŋ anŋo Korint kema inŋimambaa qaaya jeŋ ooro (16.5-7).

Buk kokawaa bakaya waŋa 8 ii kokaenŋ:

Jeŋ-asa-asari qaa 1.19

Deema tuuŋa tuuŋa laligogi 1.10-4.21

Serowilinŋ ano loemba laaligo 5.1-7.40

Uumelembaa ano uumelembaa gadokopa laaligo 8.1-11.1

Uumeleenŋ laaligo ano mepemepeseenŋ areŋ 11.2-14.40

Kraist ano kuuya anana koomunonŋga waabonŋa 15.1-58

Judia uumeleenŋ tuuŋ yoŋooŋonŋ nandunŋ angŋi 16.1-4

Poolwaa areŋa ano yeizozo qaaya tetegoya 16.5-24

¹ Kraist Jiisasnoŋ Pool nii noono Anutuwaawaa jetaa so wasiwasi eja aposol kolooŋeŋ. Niinonŋ uumeleenŋ alana Soostenes iwo rajo.

² *Anutuwaanonŋ kanageso Korint sitinonŋ laligojuti, niinonŋ oŋowo Buŋa qaa aminŋ mobombaajonŋ kajeŋ. Kraist Jiisasnoŋ oŋo oŋoŋono iwo qokotaagi tak kotonŋ oŋono soraaya kolooju. Kaanagadeenŋ ejemba daenŋ yoŋonoŋ balonŋ so Poŋnana Jiisas Kraistwaa qata qama qama kooligi ii ano nono kaanagadeenŋ poŋ koma nonomakeji, mono kuuya oŋooŋonŋ Buŋa Tere koi oojo.

³ Anutu Maŋnana ano Poŋ Jiisas Kraist yorononŋ mono kalenŋmorianŋ oŋoni luaenonŋ laligowu. Kianŋ.

Poolnoŋ Korint yoŋooŋonŋ Anutu kokaenŋ mepeseenŋ:

---

* 1:2 Apo 18.1

⁴ Onjo Kraist Jiisaswo qokotaan nanji Anutunonj kalenjmoriaña onjonoti, iikawaajonj mono kamban so onjoonj Anutuna dangisenj jenj mepe-seenkejenj. ⁵ Onjo Kraistwo qokotaan nanji gawonj memewaa momo kalenja kelemalelej onjono momo kania kania buña qen aonj saanonj Buña qaawaa kania kuuya jenkeju.

⁶ Nono Kraistwaa kania nanjonj jeninj qaa iikawaa honjanonj koloonj kotiuro nanjutiwaa so momo kalenj kuuya ii onjono. Kawaajonj Anutu mepeseenkejenj. ⁷ Kawaajonj gawonj memewaa momo kalenj mombaajonj mende amamaanj nama Ponjana Jiisas Kraistnonj mombo asugiwaatiwaa-jonj mambomakeju.

⁸ Ponjana Jiisas Kraistnonj menj kotiinj onjoma kambanj tetegoyanonj asug-anonj asugiwaati, kambanj iikanonj onjo solanja koloonj qaagia qaa nama ii iibuya. ⁹ Anutunonj qaaya tororo otaanj ilaanj onjmakebaa. Iinonj onjo iyanjaa Meria Jiisas Kraist Ponjanawo toroqen laligowutiwaaajonj onjono. Kian.

Korint kanagesononj deema tuunja tuunja nanju.

¹⁰ Oo uumeleelj alauruna, niinonj Ponjana Jiisas Kraistwaa qatanonj kokaenj uukuukuu menj onjonjen: Onjo mono korebore uumo-toonjo ama batugianonj deendeenj mende ama laligowuto, uugia kululuugi motoonjo kolooro momo motoonjo otaanj laligowu. ¹¹ Oo uumeleelj alauruna, onjo batugianonj anjowowo mamaga ama laligojuti, iikawaa buju qaaya ii emba Kloewaa sumanjuruta tosianonj nijogi.

¹² *Kokaembaajonja ii jejen: Onjooonnga tosianonj kokaenj jenkeju, “Nonononj Poolwaanonj qaa otaankejonj.” Tosianonj “Nonononj Apoloswaanonj qaa otaankejonj,” jenkeju. Toroqen tosianonj kokaenj jenkeju, “Nonononj Piitowaanonj qaa otaankejonj.” Duñanonj mombo tosianonj kokaenj jenkeju, “Nonononj Kraistwaanonj qaa otaankejonj.” ¹³ Kraistnonj juma mamaga kolooro me? Pool niinonj mono onjoonj ama maripoononj komuwe me? Pool noo qananonj oomulu menj onjonji me? Kaenj moma soowubo?

¹⁴ *Niinonj onjooonnga Gaius ano Krispus oomulu menj orombeto, tosaanja ii mende menj onjombetiwaaajonj “Anutu dangisenj!” jejen. ¹⁵ Kawaajonj “Poolwaa qatanonj oomulu menj nononji,” moñnonj qaa omaya kaenj jewabo.

¹⁶ *Oo onjanonj, Stefanas ano iwaa sumanjuruta ii kaanjagadeenj oomulu menj onjombeto, iyonjoo gemagianonj moñ oomulu menj mube me qaago, ii tororo mende mojenj. ¹⁷ Kraistnonj nii ejemba oomulu menj onjombaajonj ama mende wasinj nonoto, Oligaa Buña jenj seimambaajonj nijoro kema kankejenj. Kraistnonj ananaajonj ama maripoononj komuroti, gawonj iikawaa esujanonj kamaanj omaya koloowabo. Kawaajonj Buña qaa ii balonj ejawaa momakooto qaganonj lanj mende jenkejenj. Kian.

Kraistnonj Anutuwaa ku-usunja ano momo areña ninisaano.

¹⁸ Ejemba gere siawaa buña koloowuti, iyonjononj maripoonjaa Buña qaaya moma iikawaajonj mogi uugia qaa yonjoo qaa taniñaanj kolooja. Kaenj koloojato, Siwewaa buña koloojonj, nonoojonj qaa iikanonj mono Anutuwaa ku-usunja ninisaano momakejonj. ¹⁹ *Iikawaa qaaya Buña Terenonj kokaenj oogita eja,

“Niinonj momo ejemba yonjoo momakootogia kondeembe soowaa.

* **1:12:** Apo 18.24   * **1:14:** Apo 18.8; 19.29; Room 16.23   * **1:16:** 1 Kor 16.15   * **1:19:** Ais 29.14

‘Moma asarin yagonkejon,’ jenkejuti, iyonoo momogia mono men soowe zololonjon omaya koloowaa.”

²⁰ *Momakooto ejemba hona ii dakanonj laligoju? Buk weenjonj momowaa kania mokoloogiti, ii dakanonj? Balononj jenonkooliwaa boi koloonj qaa melenqeleema jenkejuti, ii mono onanonj qagiawo kolooju me? Balononj momakooto somata eji, Anutunonj mono iyonoo momogia men mokokowiro uugia qaa taniaanj kolooja. Qaa ii onja.

²¹ Anutunonj iyanjaa momakootoyaa so namononj laaligowaa arenja anoto, ejembanonj iyangiaa momakootogia nanjonj iikaanja kanonj Anutuwaawaa kania moma kotowombaaajonj amamaanj tompinj laligogi. Amamaanj laligonj Kraistnonj maripoononj komuroti, iikawaajonj “Uugia qaa yonoo qaaga!” jegito, Anutunonj Bunja qaa ii nonononj jen seiwonjwaajonj ninijoro. Ii jen asarininj daenj yonononj uugia meleema moma laariwuti, ii donhamo qen onjombaaajonj moro sokono. ²² Juuda yonononj aiwese angoletto asugiwutiwaajonj kaparanj komakejuto, Griik kantri yonononj momakootogianonj somariwaatiwaajonj moma janjarinj riinkeju.

²³ Ii janjarinj riinkejuto, nonononj Kraist maripoononj qegi komurotiwaa Bunja qaaya jenj seinkejonj. Juuda yonononj qaa ii mogi uugia boliro iikanonj osinj uugia mende meleemakeju. Waba kantri yonononj iikawaajonj mogi qaa motoya kolooja.

²⁴ Mamaganonj kaenj romonjgajuto, Anutunonj nonoono uunana meleeninj, Kraistnonj mono nonoononj Anutuwaawaa momakootoya ninisaama iyanjo Anutuwaawaa ku-usunja koloonj nonoma nanja. Juuda me kantri tosaanja koloojonj, ii kilenj Kraistwo qokotaanj nama motoonjgo koloojonj.

²⁵ Ejemba ananaa momakootonana ano esunana ii kamaanjqeqeta. Anutunonj uuta qaa koloonagati eenj, iikanonj mono kilenj ejemba momakootonana uugunj uuta somata koloonaga. Anutunonj looloria koloonagati eenj, iikanonj mono kilenj ejemba esunana uugunj kotakota totoonj koloonaga.

²⁶ Uumeleenj alauruna, onjooanjiaa kanagia nomaenj ero Anutunonj onjooonoti, mono ii romonjgowu? Onjo mamaganonj balombaa momakooto somata mende menj laligogi. Mamaganonj ku-usunj qaganonj esuhinagiawo mende laligogi. Manjurugia mamaganonj qabunagiawo mende laligogi.

²⁷ Kaenj qaagoto, balonj ejembanonj onjoojonj mogi uugia qaa ejemba omaya koloojuti. Anutunonj mono onjo iikaanja meweengonj onjono. Balombaa momo ejemba geria ii gamu qenj onjono. Balonj ejembanonj onjoojonj mogi looloria koloojuti, Anutunonj mono onjo iikaanja meweengonj onjono. Balombaa ku-usunj ejemba geria ii gamu qenj onjono.

²⁸ Balonj ejembanonj jejewili ama onjoma kanagiaajonj mogi kamaanjqeqeta koloojuti, Anutunonj mono onjo iikaanja meweengonj onjono. Balonj ejemba yonoo jaagianonj somata koloojuti, iyonoo qabunagia menj kamaanj ano qaombaatiwaajonj kamakamaata koloojuti, mono ii meweengonj onjono.

²⁹ Monjonj Anutuwaawaa jaasewanonj selia menj ubabotiwaajonj mono kaenj meweengonj onjono. ³⁰ Anutunonj nemunj koma onjoma unjano Kraist Jiisaswo qokotaanj laligonj kotiinkeju. Iinonj Anutuwaawaa momakootoya qaita monj ninisaano momakejonj. Kraistnonj downana menj qaanana jenj tegoro solanjaninj laligojonj ano tak kotonj nonono soraaya koloojonj. ³¹ *Bunja Terenonj qaa monj kokaenj oogita eja, “Monjonj selia menj ubaati, iinonj mono Ponj moma mujiwaajonj ama selia menj uba.” Qaa iikawaa so aninj sokombaa. Kiarj.

* 1:20: Job 12.17; Ais 19.12; 33.18; 44.25

* 1:31: Jer 9.24

2

Kraist maripoonoj komurotiwaa qaaya jewe.

¹ Uumeleen alauruna, niinonj onjoonj kanj Anutuwaa kania nanjonj jenj asarinj onjombeti, ii qaana naanj siinsiihawo koloowaatiwaaajonj mende jenj laligowe me balombaa momakooto uuta qendeema iikanonj selena mende merj uma laligowe. ² Niinonj onjoo batugianonj momo morota kuuya goraayanonj ama Jiisas Kraistwaa qaaya ano maripoonoj komurotiwaa kania iikayadeen moma kotonj ii jenj seimambaajonj qaa somonjgowe.

³ *Qaa kaenj somonjgonj onjoonj kaweti, kambanj iikanonj eja looloria kolonj jenena mamaga ororo keena moma laligowe. ⁴ Niinonj Bunja qaa jenj asarinj onjombeti, ii momakooto somataa kele qaa kanonj mende injijonj laligowe. Ii qaagoto, Unja Toroyanonj sololonj onjono esunmumuyanonj uugianonj inaawaatiwaaajonj kaparanj koma qaa injijonj laligowe. ⁵ Balonj ejembawaa momakootogianonj qaagoto, Anutuwaa ku-usujanonj nemunj koma onjono moma laariwutiwaaajonj kaparanj koma laligowe. Kianj.

Unja Toroyanonj momakooto ii qaita monj.

⁶ Niinonj kilenj uumeleen alauruna akadamiugawo laligojuti, iyonjoo batugianonj rabe Anutuwaa momakootoya keemeya ii saanonj aminj momakejonj. Balombaa momakootoyaga mende aminj momakejonj. Balonja balonja galenj koma onjoma laligogi ku-usujanonj qaombaati, iyonjoo momakootogia ii kaanagadeenj mende aminj momakejonj.

⁷ Ii qaagoto, Anutuwaa momakooto aasangoya mono ii aminj momakejonj. Anutunonj Siwe namo mende mokolonj orono iikanonj waladeenj arenja kokaenj ama somonjgoro, “Ejembanonj kanagenj kolonj akadamu mokoloowutiwaaajonj mono momakootona qaita monj ii injisaamanja.” Kaenj jenj ii aasangoyanonj ano ero. ⁸ Balombaa eja ponja ponja laligonj kougiti, iyonjooonjga monjonj momakooto ii mende moma kotoro. Ii moma kotowuyagati eenj, Ponjana asamaranawo ii maripoononj mende qegi komunaga. ⁹ *Momakooto qaita monj kawaajonj qaa kokaenj oogita eja,

“Monjonj iwoi ii jaa gejianonj mende iima moro. Iikawaa momoyanonj mombaa uutanonj mende kolooro moroto, ejemba Anutu uugianonj jopagonj munkejuti, iyonjoojonj ii mono mozozonjgonj anota eja.”

¹⁰ Balonj ejemba iwoi ii mende moma titou laligogito, Anutunonj ii mono Unjaya wasiro nonoojonj ninisaano moninj. Iinonj qaa kuuyaa kania mongama mokolonjkeja. Anutuwaa momo keemeya kaanagadeenj modaboroji, iinonj mono ii sololonj nonono moninj.

¹¹ Mombaa uuta monjonj mende moja. Uutaa unjaya iinondeenj mono ii moma yagoja. Kaanjadideen Anutuwaa uuta ii monjonj mende mojato, Anutu iyanjaa Unja Toroya iinondeenj ii moma yagoja. ¹² Nonononj balombaa nanamemenj bologaa omeya monj mende bunja qenj aoninto, Anutunonj iwoi kalenj nononoti, iikawaa kania mobombaajonj mono iyanjaa Unjaya wasiro uunananonj kemerota laligojonj.

¹³ Iikawaa kania keemeya ii ajoroonj aminj momakejonj. Balonj ejembanonj momakootogiaa qaganonj qaa kuma nononji iikawaa so ii mende aminj momakejonj. Kaenj qaagoto, Unja Toroyanonj qaa kuma nononoti, iikawaa so mono uuwaa qaa honja gosinij sololonj nonono jenj asarinjkejonj. ¹⁴ Unja Toroyanonj sololonj nonono qaa ii kaenj gosijonj eenj, kania mono mokolonj moma asariwonjatiwaa so kolooja. Kawaajonj Unja Toroyanonj daenj yonjoo uugianonj mende laligoro eenj lanj laligojuti, iyonjononj Anutu Unjaya bunja

ii moma anjon kombombaajon amamaankeju. Yonjonon Buja iikawaajon mogi qaa motoya kaanja kolooro kania moma asariwombaajon amamaaju.

¹⁵ Yonjonon amamaajuto, Uja Toroyanon sololoon nononji een, mono qaa kuuyaa kania gosin jen tegowonatiwaa so koloojon. Kaen koloojonto, uumeleenj ejemba mombaa kania ii balon ejemba kuuyanon tororo jen tegowombaajon amamaankeju. ¹⁶ *Iikawaa kania ii Buja Terenonj kokaen oogita eja,

“Pombaa uumomoya ii eja monjonj monj mende moro.

Kawaajon monjonj ii qambanmamban mubaatiwaa so qaago.”

Monjonj ii mende moroto, nonononj Kraistwaa uumomoya menj laligojon. Kianj.

3

Anutuwaa gawonj meme ejemba

¹ Oo uumeleenj alauruna, onjo naamade kaanja Kraistwo qokotaan nanji. Kawaajon niinon onjo balombaa nanamemenj metetereenkejutiwaa tani Buja qaa jenj asarinj onjoma batugianonj laligowe. Uja Toroyanonj sololoon onjono laligojutiwaa tani kaanja injjomambaajon amamaan laligowe. ² *Niinonj qaa moma asariwutiwaa soaju apuya kaanja unuqajin laligowe. Nene honja nenetaa so mende koloogitiwaaqon qaakeemeyaii mende onjombe. Kamban iikanonj nene honja newombaa amamaagi ano kamban kokaamba kaanagadeenj ii saanonj mende nenkeju.

³ Onjo toroqen balombaa nanamemenj bologa metetereen laligoju. Onjo uugianonj uunonj junjun moma angowowo ama qaa jejegianonj nuuguna guuguwe amakeju. Kaen anji uu selewaa siingia kombombanja bologanonj galenj koma onjono uumeleembaa gadokopa ejemba omaya yonjoo tanigianj koloonkeju. ⁴ *Tosaanja onjononj kokaen jenkeju, “Nono Poolwaanonj qaa otaankejonj.” Tosianonj kokaen jenkeju, “Nono Apoloswaanonj qaa otaankejonj.” Kaen kaen jenj mono balon ejemba omaya koloonkejutiwaa tani kaanja laligoju.

⁵ Apolosonj moroga kolooja ano Pool niinonj moroga koloojonj? Norononj mono Anutuwaa gawonja menj laligojo. Ponjonj noroojon gawonj anja anja noronoti, iikawaa so ilaan onjoni uugia meleema Ponj moma laarinj laligoju.

⁶ *Niinonj kota komowe Apolosonj apu menj kanj iikanonj maaroto, Anutunonj mono kondooro toomorianj kolooro. ⁷ Kawaajonj komoroti, iinonj qatawo mende kolooja. Apu maaroti, iinonj kaanagadeenj qatawo mende koloojato, Anutunonj kotuegoro toomorianja kouma samariinkejuti, iinondeenj mono qabunayawo kolooja. ⁸ Kaen koloojato, komomakejenj ano apu maamakeji, norononj mono so motoonngo kolooja. Motoonngo koloojoto, ii kilej tawanara ii mono gawonara menkejotiwaa so anja anja mewota.

⁹ Norononj Anutuwaa gawombaa nenawoita koloonj iwo gawonj menkejo. Onjoo uugia ii Anutuwaanonj molalenj kaanja kolooro komakoomo gawonja kanonj menkeja. Anutunonj miri kaanja uugia inaanj mindirinj onjono kotiinj waamakeju. ¹⁰ Anutunonj kalenmorianj nonoti, niinonj iikawaa so miri memewaa momo eja kaanja koloonj Anutuwaa tando kombombanja uugianonj kuunj komowe monjonj iikawaa qaganonj miri menkeja. Saanonj menkejato, motomotoonj nonononj miriwaaw gawonja awagadeenj mewonatiwaa so koloojonj. Iima kotonj mewonatiwaaqonj mono jaa galenj

* **2:16:** Ais 40.13   * **3:2:** Hib 5.12-13   * **3:4:** 1 Kor 1.12   * **3:6:** Apo 18.4-11, 24-28

menj aowonja. ¹¹ Uuwaa tandoya ii Jiisas Kraist. Niinonj ii mono uugianonj komowe monjonj momalaariwaa tando monj mokoloomambaajonj ama-maawaa.

¹² Tando motoonjo koloojato, iikawaa qaganonj tosianonj mirigia goul silwanonj me jamo hongiwawo tosaanja kanonj menkeju. Tosianonj mirigia gere kasanonj, towo boonj sejanonj me ganonj menkeju. Silinana kaenj me kaenj nama menkejonj eenj, ¹³ uuwaa gawonanaa honjanonj mono iyanja iyanja asuganonj asugiwaa. Ponjonj kambananonj kanj kuuro iikanonj mono miri merotiwaa esuya luluumbaa. Miri esunananonj mono Anutuwwa gere bolananonj asugiro jenj kamaaro honjanonj asuganonj iibombaa so koloowaa. Gere iikanonj mono motomotoonj nonoo mirinanaa tania honja ii angotetenonj ama gosiwaa.

¹⁴ Gerenonj jenj miri kuuya gosinj onono megij honjianonj kotiinj nambuyati eenj, iyonjononj mono gawongiaa tawaya bunja qenj aowuya. ¹⁵ Tosianonj mirigia megij honjianonj jenj kamaawuti eenj, iyonjononj mono tawa qaagoto, tiwitiwilaa mokoloowuya. Ii mokoloowuyato, iyangio kilenj Siwewaa bunjaya laligowuya. Gere bolanonj jenj onjooro iikawaa tani uuguwombaaajonj janjarinj riinj kok kongi Anutunonj metogonj onono Siwenonj ubuya.

¹⁶ *Onjoangio Anutuwwa Bunja jigo (tempel) koloogi Anutuwwa Unyanonj uugianonj laligoji, ii moju me qaago? ¹⁷ Anutuwwa Bunja jigoya ii kowoga kolooji, iikawaa so onjononj soraaya kolooji. Kawaajonj monjonj Anutuwwa jigo menj boliji eenj, Anutunonj mono iyanja menj bolinj mubaa.

¹⁸ Monjonj anjaa balonj momoya otaanj tiligonj aowabo. Onjo batugianonj monjonj iyanjaajonj moro “Balombaa momakooto uuta menj laligojen,” jeji eenj, iinonj mono wala uuta qaa koloonj iikaanja kanonj momakooto honja mokoloonaga.

¹⁹ *Anutunonj balombaa momakooto uuta iikawaajonj moro uugia qaa yonoo qaaga kolooja. Iikawaa qaaya Bunja Terenonj kokaenj oogita eja, “Anutunonj momakooto uuta menj laligojuti, ii gbadoonj onono iyanggiaa momo aingianonj sipasipa koma osiwuya.” ²⁰ *Kawaa qaaya monj ii kokaenj eja, “Ponjonj momakooto ejemba yonoo momo arengiaajonj moro omaya kolooja.” ²¹ Kawaaajonj onjoononga monjonj mono ejemba nonoojonj ama selia menj ubabo. Kuuya nonononj mono onjo bunjaga koloojonj.

²² Pool, Apolos, Piito* nonononj mono onjo bunjaga koloojonj. Ejemba balonj so laligojonj, nonononj mono kuuya onjo bunja koloojonj. Kawaajonj saanonj qaa ii me ii gosinj menj iikaanja kanonj laaligogia laligowuya ano koomugia komuwuya. Kambanj kokaamba laligojonj, kuuya nonononj mono onjo bunja koloojonj ano kanagenj gawonj meme ejemba laligowuyati, iyonjononj mono kaanagadeenj onjo bunja koloowuya. ²³ Kaenj koloonj onjonjonto, onjononj Kraistwaa bunja koloogi Kraistnonj Anutuwwa bunja kolooja. Kianj.

4

Nono Kraistwaa aposoluruta koloojonj.

¹ Kawaaajonj ejemba kuuyanonj mono nonoojonj kokaenj mogi sokombaa: Kraistnonj jenj kotonj onono gawonja menkeju. Anutunonj qaaya aasangoya nonono bunjanana kolooro galenj komakejonj. Nonononj miri galenja tani kaanja koloojonj. ² Galenj yonoo togianonj miri iwoiya galenj kombuti-waajonj borogianonj anji, iinonj mono qaa wanja kokaenj kaparanj koma

* 3:16: 1 Kor 6.19; 2 Kor 6.16 * 3:19: Job 5.13 * 3:20: Ond 94.11 * 3:22: Piito qata monj Siifas

jen koton ojomakeja, “Gawongia mono metegetetana qaa nama pondan menj laligowu. Membiriqembiri mende ambu. Kaen mokoloon ojombe sokombaa.”³ Korint ononon me balombaa qaa jake mombaa galenanon nii gosinj jen tegon nombuyagati een, niinon mono qaa iikawaajon mobe kamaanqeqeta totoon koloaja. Neeno kaanagadeen neena qaana mende jen tegejen.⁴ Uuna gosinj qaa mon mende mobe menj bimoon nonjato, iikawaajon kilen solanja mende koloojen. Ejembanon qaagoto, Ponjon mono noo qaana gosinj jen tegon nomakeja.

⁵ Kawaaajon onjo mono kamban kokaamba mombaa qaaya mon ii mende jen tegowu. Ponjon kamban ano kan kuuwaatiwaaajon mono mam-bombu. Mamboma laligogi iikanon kan qaa iwoi mesanngogita eji, ii mono asasaganon isaano asuganon asugiwaa. Iinon kan jemba uunana menj asariro nanamemenanaa kanianon asuganon asugiro iibaa. Nanamemenaana kania iima mototoon gosinj nonono Anutunon mono iikawaa so kamban iikanon mepeseen nononaga.

⁶ Oo uumeleen alauruna, onjo juma jaba-arambaran ama lan leele aron qen nama utama aonkeju. Kaen laligowubotiwaajon mono Apoloswo noro romongon noroma onjoangiaa aingia mesaon qaa kokawaa kania moma kotowu, “Bunja qaa oogita eji, ii mono mende uuguwu.” Qaa ii moma kotogi uugianon ero ten koma qeangowutiwaaajon sundunara kaen oojen. Ii neena ano Apolos noroo kananara gosinj romongon moma asariwutiwaaajon oojen. Deendeengianon kaen tegowaa.

⁷ Balombaa iwoi mojonon mono mende menj letoma gono tosaanj unjuugun qaita mon koloonaga me qaago? Ii qaago. Iwoi kuuya en gonji, ii mono Anutunon kalen gono bunja qen aona me qaago? Ii kalenga bunja qen aonati een, mono naambaajon kalen ii qakooma selega een menj umakejan? Ii mende sokonja.

⁸ Iwoi kuuya menj laligowombaa siinja mojuti, ii en onondaboroja. Anutunon Siwe kowianongga kalenja kalenja maama onono simbawonjowo koloaju. Nononon mende ilaan onjonin onjoangio kilen momalaariwaa kin pon kaanja koloaju. Onjoangiaajon kaen romongon aaju. Oo onjanon onjo kin koloogi sokonaga. Kaen koloogi nononon mono kaanagadeen eja ponjurugia koloon onjo kooronjianon saanon motoon selenana menj uma awelegon aowonaga. Niinon kaen ambombaa siinja mojenj.

⁹ Niinon kaen mojento, ananaa kanianana iibe tani kokaen koloaja: Anutunon aposol nono kuuj nonono jemba jaagianon kamaanqeqeta toon koloon laligojon. Ejemba unugi komuwutiwaaajon menj tegogitiwaa tania asuganon kema kaninj lan gama gamu qen nonmakeju. Iwoi ii-ita qaita mon koloonin balon so yonoo toya ano Siwe jakeya jakeya yonoo pon qerewenja gajoba yononon mono jaagianon niniima koton niniigiinjkeju.

¹⁰ “Kraistwaaajon nama uuta sooro laligoji,” noojon kaen jenkejuto, onjonon Kraistwo nama momo jemba akadumugiawo koloojutiwaa tani koloaju. Niinon looloria kolojento, onjonon “Ejemba kotiga koloojon,” jenkeju. Ejembanon onjo goda qen ojomakejuto, noojon mogi kamaaro jejewili ama nomakeju. ¹¹ Kamban koi kaananon kaanagadeen nembane-newaa komuj apuwaajon moma opo walaga junjuranja mouma laligonin manjanon lan nunugi dun mirinana qaa laligon toroqen kema kankejon.

¹² *Ananaa boronananon seleqeqe gawon menjkejon. Ejembanon lan qasuaaj nonmakejuto, nononon mono kotuegon onjoma yonoojon gama koolinjkejon. Sisiwerowo ama nonomakejuto, onjonon mono ii moma

* 4:12: Apo 18.3

mokosingon kaparan koma laligojon. ¹³ Uuqeqe qaa tokoronkota jey nono-makejuto, nonononj mono gumbonjonjon qaganonj sosooda meleemakejon. Nonononj balombaa gojejera ronjaa kaanja kolooninj balonja balonja yonononj sisanana menj gema nununkeju. Kaanja laligonj kouma kambanj koi kaanjaonj kaenj toroqerj laligojon.

¹⁴ Gamu qerj onjomambaajonj qaa koi mende oojento, wombo meraboraauruna kaanja mono qambanjmambangia onjomambaajonj mojenj. ¹⁵ Momalaariwaa boi 10,000 yonononj Kraistwo qokotaanj kalanj koma kuma onjombuyagati eenj, ii kilenj niinonj mono Kraist Jiisaswo qokotaanj Oligaa Bunja jey asarinj mangia koloowe uugia meleengji. Kawaajonj manjurugia mamaga mende laligoju.

¹⁶ *Kawaajonj uugia kokaenj kuunj onjonjenj: Niinonj sili amakejenj, iikawaa so onjononj mono noo silina ii otaanj laligowu. ¹⁷ Niinonj silina Kraist Jiisaswo qokotaanj ama menj balonja balonja liligonj uumeleenj kanageso so kuma onjmakejenj, iikawaajonj mono duduuwubo. Niinonj kawaajonj ama wombo merana Timoti wasiwe onjoononj kawaa. Iinonj niwo pondanj laligonj Pombo qokotaanj nama kanj kanana jey koma gbilinj onjombaa.

¹⁸ Onjoononga tosia yonononj niinonj onjoononj mende kawenaga, kaanja moma selegia mepeseenj jaba-arambaranj ama lanj laligoju. ¹⁹ Kaenj laligojuto, Pombaa siinjanonj noojonj “Kemba!” jewaati eenj, mono uulanawo onjoononj kamaanja. Kamaanjati, kambanj iikanonj jaba-arambaranj ejemba yonoo ku-usunjiaajonj qisinj onjombe jokoloogi momanja. Selegia menj uma qaa somasomata lanj jenkejuti, ii niinonj mobe kamaanjeqeta koloonjeja. ²⁰ Anutuwaa bentotonj ii qaagadeenj jejetaa iwoiga qaagoto, honja ii Anutuwaa ku-usunja. Iikanonj mono nemunj koma nononja.

²¹ Kawaajonj uugia mende meleema lanj laligowuyati eenj, niinonj mono koobinj menj kanj qaanonj onjootimanja. Uugia meleembuti eenj, mono uubonjonj qaganonj uujopa ama onjomambaajonj kamaanja? Qaa woi ii gosinj noojonj siingia nomaenj mojuti, ii mono moma gosinj nijowu. Kianj.

5

Moñnonj serowilinj anoti, ii mono batugianongga konjombu.

¹ *Qaa moñ kokaenj jegi noo gejananonj kemero: Tosianonj uumeleenj kanageso batugianonj serowilinj amakeju. Moñnonj manjaa embia menj laligoja. Serowilinj kaanja ii uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo batugianonj kaanjagadeenj moñ mende eja. ² Moñnonj kaenj ano onjo kilenj selegia menj uma lanj jaba-arambaranj amakeju. Ii mende sokonjato, siliaa wosobirininj mono menj komunj onjono sokonaga. Kaenj ama saanonj eja singisonjo kaanja anoti, ii mono batugianongga konjonjgi seleenjenj kamaabaa. Ii nomaenj ama mende otaaju?

³ Niinonj onjanonj onjoonongga koriganonj laligowe selena mende iimakejuto, kilenj unjananonj mono onjowo laligoja. Moñnonj nanamemenj jekania booronjgoya anoti, niinonj mono iwaa qaaya gosinj batugianonj laligojenj iwaa tani moma jey tegonj kokaenj jejenj: ⁴ Onjo mono Poñnana Jiisaswaa qatanonj ajoajoroo anjgi noo unjananonj onjowo toroqero Poñnana Jiisaswaa ku-usunjanonj nemunj koma onjono ororonj nama qaaya jey mono kokaenj somonjowu: ⁵ Satanonj seliaa siinj kombombanja bologa qero kamaawaati-waajonj mono gema qerj muñ iwaa borianonj anjgi mindingonj mubaa.

Mindingon muro loorinj uuta meleeno Anutunonj hamo qeņ mun Pombaa kambananonj unaya metogoro Siwewaa buņa koloonaga.

6*Selegia meņ umakejuti, ii awaa qaago. Ono qaa woi koi moma yagowu, “Yiist kitia melaa apuwo mindirinj flauanonj aninj meņ somariiro dis saa qeņkeja. Kaanagadeenj bao woosoya kaambogawo kanonj jumakeji, iikanonj mono busia kuuya meņ bolinjeja.”

7*Qaa iikawaa so onjo flaua dis soraaya kaanja koloogito, singisonogowaa yiistya monj ii qaronj kaanja batugianonj kouma injinkeja. Kuuya boliwubotiwaaonj mono yiistgia walaga ii gosinj utegowu. Eja ii wooso kaambogawo kaanja otaanj mono duņanonj mombo yambu gbiliaa flaua dis soraaya kaanja koloonj laligowu. Kiankomu kendonj kambananonj lama siimolonj oonj bered yiistya qaa nenkejuti, iikawaa so Kraistnonj ananaa kiankomu lamanana kolooro qegi komuro. Kawaajonj onjo saanonj flaua dis soraaya yiistya qaa kaanja koloowu ano mombo oyanjboyanj uutanonj kouma laligowu.

8*Kraist komurotiwaaajonj mono korisoro kendonj ama laligowonja. Yiist me wooso kaambogawo ii nanamemenj bologa umaqenjkamaanqenjawo. Iikawaa qaganonj mono korisoro kendonj mende ambonja. Kawaajonj mono gbingbaonj mesaonj qaa honja otaanj bered yiistya qaa kaanja koloonj iikawaa qaganonj korisoro kendonj ama laligowonja.

9Niinonj Buņa Tere oonj onjoma kokaen injijowe: Ono serowilinj amakejuti, iyonjowo mono ainjolonj mende rama aminj mobu. 10Balononj uugia mende meleema nanamemenj bologa amakejuti, iyonjoojonj qaa ii mende oowe. Yonjononj serowilinj ama iwoiwaa dogo koloonj menjo mewombaaajonj koposonjonkeju. Iwoi kalugonj yonjgoro menkeju ano tando lopionj waegia meņ mepeseenj onjmakeju. Yonjoojonj ama kaenj oonj onjombenagati eenj, onjo mono balononj laligowombaaajonj amamaawuyaga.

11Yonjoojonja qaagoto, kania kokaembaajonj qaa ii oonj onjombe: Monjonj anja qata uumeleenj ala jej kilenj serowilinj anja me iwoiwaa dogo koloonj menjo memambaaajonj koposonjonkeja me tando lopionj waeya meņ mepeseenkeji, iwo mono ainjolonj mende rama aminj mobu. Momalaari tuuj onjoo batugianonj moņnonj mepaqepae amakeja me apu kotiga neņ enkalolonj amakeja me iwoi kalugonj yonjgoro menkeji eenj, iwo rama nembanene monj mende newu.

12Seleengenj laligojuti, niinonj iyonjoo qaagia mende jej tegonkejen. Ii noo gawonja qaago. Ono kaanagadeenj kanageso kuuya yonjoo qaagia qaagoto, uugia meleema sopa uutanonj laligojuti, mono iyonjoo qaagia iikayadeenj gosinj jej tegonkeju. 13*Seleengenj laj laligojuti, Anutunonj mono iyonjoo qaagia gosinj jej tegowaa. Kawaajonj mono Buņa qaa kokawaa so ambu, “Eja bologa ii mono batugianonja konjombu.” Kianj.

6

Uumeleenj alagia ii seleengenj yonjoo qaa jakeyanonj mende ambu.

1Uumeleenj ejemba batugianonj moņnonj alia qaa jakeyanonj amambaaajonj moji eenj, iinonj Anutuwaawaa ejemba soraaya unjuugunj ejemba doogoya yonjoo jaagianonj keno mende sokonja. Qaago! Uumeleembaa gadokopa ejemba ilaanj mubutiwaaajonj qisinj onono gamuyawo kolooja. 2Anutuwaawaa ejemba soraaya nonononj kantria kantria yonjoo qaagia gosinj jej tegowonjati, ii modaboroju. Onjo balonj kuuya yonjoo qaagia jej tegowombaa so koloojuti

* 5:6: Gal 5.9 * 5:7: Eks 12.5 * 5:8: Eks 13.7; Dut 16.3 * 5:13: Dut 13.5; 17.7

eer, mono nomaerj ama qaa melamelaa gosinj jery tegowutiwaa so mende koloowuyaga? Onjo mono onjanonj iikawaa so koloouj. ³ Uumeleenj ejemba nonononj Siwe gajobaurunana yonoo qaagia gosinj jery tegowonjati, ii modaboroju. Iikawaa so kolooujonj eerj, balononj laaligowaa qaaya ii mono afaanjonj gosinj saanonj jery tegonkebonj.

⁴ Kawaajonj balononj laaligowaa qaaya batugianonj kolooujkeji, qaagia ii mono naambaajonj seleenjenj yonoo qaa jakeyanonj uma jery tegowutiwaa-jonj qisinj onjomakeju? Uumeleembaa gadokopa ejemba batugianonj jejewili ama onjomakejuti, iyonoojonj kilenj qaa kambananonj mogi umakeja. Ii mende sokonja.

⁵ Qaa ii gamu qery onjomambaajonj jejerj. Momalaari ejemba onoo batugianonj qaa eji, onoononga mombaa momakootoya sokono qaa ii saanonj jery tegowaatiwaa so koloouja me qaago? Mono saanonj batugianongga eja kaanja mokoloowu. ⁶ Qaago tani kolooro uumeleenj ala monjonj alia seleenjenj yonoo qaa jakeyanonj amakeja. Kaerj ama ejemba Anutu mende moma laarijuti, mono iyonoo jaagianonj kema qaa gawombaaajonj qisinj onjomakeja. Ii mende sokonja.

⁷ Batugianonj qaa jakeyanonj ama aonjkejuti, iikaanja kanonj mono onoonjgia kamaanj unuro Kraistwaa qabunyanonj mono kamaanjeqeta kolooro laligoju. Ejembanonj menj bolinj ononji uugia kawaajonj waaro qaanonj ama ononji Anutuwaa jaanonj mende sokonja. Tiliqili ama iwoigia horonj megij onjo kitia mende meleema ononji iikaanja kanonj Kraistwaa kanianonj mono akadamyawo koloowaa.

⁸ Onjo Kraistwaa qata kokaerj menj bolinjkeju: Mono onoonjgio tiliqili ama ejemba menj bolinj onoma iwoigia horonj menjkeju. Uumeleenj alaurugia yonoojonj kaanagadeerj ama onjomakeju.

⁹ Ejemba irinjquirinj yonononj mono Anutu bentotonjaa uutanonj uma dunj mende mewuyati, ii moju. Nanamemenjianonj mono tiligonj aonj jinjaunj ambubo. Tosianonj serowilinj ama tando lopinj waegia menj mepeseenjkeju. Tosianonj loemba laaligo uugunj olonkalo amakeju. Tosianonj monembaajonj lanj agiminj aonj laligoju ano eja iyangarodeerj emba iyangarodeerj agiminj aonj laligoju. Kaanja yonononj mono Anutuwaa bentotonjaa bunja mende koloouju.

¹⁰ Tosianonj yongoro menj iwoiwaa dogo koloouj menjgo mewombaaajonj koposonjonjkeju. Tosianonj apu kotiga nerj enkalolonj ama lanj mepaqepae amakeju. Tosianonj iwoi kalugonj yongoro menjkeju. Ejemba kaananonj mono Anutuwaa bentotonja bunja mende qery aowuya. ¹¹ Onoonongga tosanonj wala iikaanja laligogito, kanagenj Pohnana Jiisas Kraist bunja qery aogij sayanonj songbama tak kotonj onoma iwaa qatanonj soraaya koloogi. Menj solananinj onono Anutunanaa Unyanonj mono inaanj onono dinjonj laligoju. Kianj.

Sele busugianonj Anutuwaa jigo kowoga koloouja.

¹² *Niionj iwoi kuuya saanonj memanjatiwaa so kolooujento, iwoi kuyanonj mono mende menj qeangonj nombaa. Iwoi kuuya saanonj memanjatiwaa so kolooujento, iwoi monjonj ponja koloouj nombabotiwaajonj galenj menj aonjkejerj. ¹³ “Nene ii nenegadeerj. Ii korojonanaajonj raja. Korojonana ii nembanene neninj kemebaatiwaajonj raja.” Monjonj kaerj jenagato, Anutunonj mono nene ano korojonj ii motoonj jery tegoro qaombaota. Sele busunana ii serowilinj ambombaaajonj qaagoto, Pombaa gawonja

* 6:12: 1 Kor 10.23

mewombaaŋon ama raja. Kaen raro aŋo sele busunana qeaŋgowaatiwaaŋon nene iwoi nonomakeja. ¹⁴ Anutu iyaŋaa ku-usuŋanon Pon menj gbiliro koomunonga waaroti, iinonj mono nono kaanagadeen menj gbiliŋ nonono waabonja.

¹⁵ Onjo sele busugianonj Kraistwo toroqen iwaa sele kitia koloojuti, ii moju me qaago? Kawaajon niinonj Kraistwaa sele busu kitia monj menj kana somata embawo qokotaamaŋa me qaago? Ii qaago totoonj! Mono yamagenj! ¹⁶* Anutunonj qaaya kokaen jerota eja, “Yorononj mono sele busu motoonjo koloowao.” Kawaajon monjonj kana somata embawo qokotaaji, iinonj mono iwo sele busu motoonjo koloowaota. Ii moju me qaago? ¹⁷ Motoonjo koloowaoto, monjonj Pombonj qokotaaji, iwaa unayanonj mono Pombaa Unayawo mindiro motoonjo koloonj laligowaota.

¹⁸ Serowilin ii mono misinjonj mesaowu. Singisonjo tosaana ii me ii amakejonj, ii kuuya mono selenanaa seleenjanonj koloonjeja. Monjonj serowilin amakeji, iinonj mono iyaŋaa selia menj bolin singisonjo amakeja.

¹⁹* Sele busugianonj mono Unja Toroyaa Buŋa jigoya (tempel) kolooja. Anutunonj Unja onono buŋa qen aogi uugianonj laligoja. Kawaajon ononjanja buŋa mende koloojuti, ii moju me qaago?

²⁰ Ononjanja buŋaga qaagoto, Kraistnonj iwoi somatanonj sewanja mero iwaa buŋa koloogi. Kawaajon selegianonj mono nanamemenj soraaya anji Anutuwaa qabuŋayanonj sein kembaa. Kianj.

7

Loemba ano gbaworo saraŋ laaligo rara

¹ Onjo qaa tosaana onj qisigiti, ii jenj asarimaŋa. Ejanonj emba mende menj gbaworoga laligoji, ii saanonj. ² Ii awaa koloojato, sele busuwaa siinanonj serowilin ambubotiwaajon onjo motomotoonj mono aŋa aŋa loemba agimir aonj laligowu. ³ Ejanonj mono embiaa siinŋaa so loemba laaligowaa areŋa otaawa. Embianonj kaanagadeenj mono loyaa siinŋa otaanj laligowa.

⁴ Embiaa selianonj mono aŋaa buŋaga mende kolooro aŋa ii mende galenj komakejato, loyanonj ii galenj komakeja. Loyaa selianonj kaanagadeenj aŋaa buŋaga mende kolooro anasiri mende galenj komakejato, embianonj ii galenj komakeja. ⁵ Kawaajon oroanŋara mono mende anjonj koma aonj laligowao. Yanjorodeenj uumotoonj ama pondanjamakooli gawonj mewonjonj saanonj aŋa aŋa laligowaoto, kamban tosaana kaen laligonjo mono mombo mindirinj motoonj laligowao. Ugara saanonj mende galenj koni Satanonj anjgobato menj orono singisonjononj kamaanj uruwabotiwaajonj mono iikaenj ama laligowao.

⁶ Kaen ambaotiwaajonj saanonj jejento, jojopan qaa kaanja ii mende ama onjonjenj. ⁷ Niinonj ejemba korebore nii kaanja masaraŋa laligowutiwaajonj mojento, onjo tosaana Anutuwaa gawonj memewaa momo kalenj kaanja ii mende menj laligoju. Anutunonj momo kalenja mendeeno motomotoonj nonononj ii me ii aŋa aŋa buŋa qen aonj laligojonj.

⁸ Loemba mende koloonj malo laligojuti, onjoonj kokaen jejenj: Onjononj nii kaanja toroqen loemba mende koloonj solanŋa laligowuti, ii mono awaa kolooja. ⁹ Awaa koloojato, loemba koloowombaa uugia gere jero laligowubotiwaajonj mono saanonj loemba koloogi afaanŋowaa. Kawaajonj yonjononj uugia galenj kombombaaonj amamaajuti eenj, mono saanonj loemba koloowu.

* 6:16: Jen 2.24 * 6:19: 1 Kor 3.16; 2 Kor 6.16

10 *Loemba laligojuti, onjoonj kokaen jen kotojen, niinondeen qaagoto, Ponjonj ano mono qaa koi jeja: Embianonj loya mende mesaowa. 11 Kaen jejato, kilenj loya mesaowaati eenj, mono eja monj mende menj eenj laligowa me loyawo mombo aminj moma somonjonj onj laligowao. Kaanagadeen loyanonj embia mende mesaowa.

12 Ii Pombaa qaagato, loemba tosaanja onjo gejanonogia ii Ponjonj mende jejato, neeno ii kokaen jejen: Uumeleenj eja mombaa embianonj uuta mende meleema kilenj iwo laligomambaaonj moji, iinonj mono embia ii mende mesaowa. 13 Kaanjadeen uumeleenj emba mombaa loyanonj uuta mende meleema kilenj iwo laligomambaaonj moji, iinonj mono loya ii mende mesaowa. 14 Iikawaa kania ii kokaen: Mombaa loyanonj uumeleembaa gadokopa ejaga kolooro Anutunonj ii kilenj uumeleenj embiawo qokotaaji-waajonj ama tak kotonj muro soraaya kolooja. Kaanjadeen mombaa embianonj momalaaria qaagoto, uumeleenj loyawo qokotaajiwaajonj ama Anutunonj ii tak kotonj muro soraaya kolooja. Monjonj soraaya mende koloona-gati eenj, meraboragaranonj mono Anutuwwa sopa seleenjenj laligowuyaga. Kaen laligowuyagato, Anutunonj motoonj tak kotonj onjonotiwaajonj mono soraaya kolooju.

15 Soraaya koloojuto, monjonj mende moma laarinj loya me embia mesaomambaaonj mojati eenj, mono saanonj mesaowa. Kaen kolooro noo qaananonj uumeleenj alanana ii mende somonjgowa. Anutunonj onjo luanonj laligowutiwaajonj onjoono. 16 Emba, gii loga uu kuuj muna uuta meleembaa me qaagoti, ii mono nomaenj monaga? Me eja, gii embaga uu kuuj muna uuta meleembaa me qaagoti, ii mono nomaenj monaga? Kawaaonj mono luanonj laligowu. Kianj.

Anutunonj onjonotiwwa so mono toroqenj laligowu.

17 Ponjonj motomotoonj onjo laaligogiaa arenj ano loemba me masaraja laligogi Anutunonj onjonoti, iikawaa so mono toroqenj laligonj laaligogiaa kania mende utegowu. Uumeleenj kanagesoya kanagesoya liligonj gomanj so kaen jenj kotonj onjomakejenj.

18 Anutuwwa aiweseya eja mombaa selianonj kotogi laligoro kaanja onnoti eenj, ii mono kotomambaaonj mende kaparanj komba. Anutuwwa aiweseya mombaa selianonj mende kotogi laligoro kaanja onnoti eenj, mono ii kotowutiwaajonj mende kaparanj komba. 19 Anutuwwa aiweseya selenananonj kotogita eja me mende eji, iikanonj Anutuwwa jaanonj iwoi omaya koloojato, jjojpanj qaaya tenj koma otaaninj iikanonj mono honjwo kolooja.

20 Anutunonj onjoono kambanj iikanonj loemba me masaraja laligogiti, onjo motomotoonj mono iikawaa so toroqenj laligowu. 21 Mombaa welenjeqe omaya koloono Anutunonj goonoti eenj, iikawaaonj mono majakaka mende ama laligowa. Uuga meleema saanonj solanja koloonj gawonj monj mokoloona-gati eenj, ii mono saanonj mokoloowa me uuga afaanjgoro saanonj toroqenj welenjeqe omaya laligowa.*

22 Ii kokaembaajonj: Monjonj welenjeqe omaya kolooro Ponjonj kaen oono uuta meleeno singisonjgoyaa kasia isano solanja koloonj laligoja. Kaanjadeen monjonj solanja kolooro Ponjonj kaanja oono uuta meleeno iyanjaa ainja qaagoto, Kraistwaa jeta tenj kombaatiwwa kasanonj nama welenja qenj laligoja. 23 Kraistnonj tawa somatanonj sewangia mero laligo-jutiwaajonj mono balonj ejemba yonjoo qaa baatanonj kema keegia moma

* 7:10: Mat 5.32; 19.9; Maak 10.11-12; Luuk 16.18

* 7:21: Qaa kawaa kania monj ii kokaen: Uuga meleema saanonj solanja koloonj gawonj monj mokoloowanj eenj, gii saanonj toroqenj welenjeqe omaya laligowa.

welenqegegia omaya koloon laligowubo. ²⁴ Kawaajon uumeleen alauruna, Anutunon onoono kamban iikanon solana kasagia qaa me welenqege togiaa kasa gbadonon laligogiti, onjo motomotoon mono iikawaa so Anutuwaajaanon toroqen laligowu. Kian.

Gbaworo saraj ano malo yonoo gejanono qaagia

²⁵ Emba saraj jumuna[†] onoo gejanonogia ii Ponnon mende jenj kotooro mojen. Kawaajon Ponnon kiankomun nono qaana lan qaagoto, moma laarin nongi sokonjiwaa so jenkejenj, mono iikawaa so gosin neenaa momonanon kokaen jemaŋa:

²⁶ Kakasililin kambana dodowijiwaajon eja gbaworo emba saraj laligojuti, kuuya ononon mono iikawaa so toroqen laligogi awaa koloowaa. Kaen romonjojen. ²⁷ Emba menj laligojanj een, embaga mesaomambaaajon mende janjarin riiwa. Embaga qaa masarana laligojanj een, mono embawaajon mende mongamba. ²⁸ Kilenj emba mewaati, iikanon mono singisonogoyawo mende koloowaa. Kaanjadeen emba saranon eja mewaati, iinon singisonogo mende ambaa. Singisonogo qaagoto, iikaana ambuti, iyoronon mono selegianon kakasililin mamaga mokoloowuya. Ononon ii mokoloowobotiwaajon mono angon koma onomambaaajon mojen.

²⁹ Kaen moma gejanonogia jejento, kilenj qaa monj kokaen injjomaŋa: Uumeleen alauruna, Ponj kawaatiwaa kambananon torijiwaajon ama emba menj laligojuti, ononon mono kaanagadeen kamban kokainonga kanain embagia qaa tani kaana koloon laligowu. ³⁰ Wosobiri moma saajuti, ononon mono mende saabutiwaa tani kaana koloon laligowu. Uugia qeangoro aisoojuti, ononon mono mende aisoowatiwaa tani kaana koloon laligowu. Iwoi sewana mejuti, ononon mono ii mende bunja qen aowutiwaa tani kaana koloon laligowu.

³¹ Namonon kamban kokaamba arenj otaan laligonkejuti, iikanon mono aliwaatiwaa so kolooja. Kawaajon balombaa ilawoilaya konkororo ama gawombaaajon amakejuti, ononon mono iikanon uugia somonjonkejiwaa tani kaana mende koloon laligowu.

³² Onjo balombaa lombotaajon majakakagia qaa laligowutiwaajon mojen. Ejemba masarana laligoji, iinon mono Pombaa ilawoilawaajon majakaka momakeja. Ii moma “Nomaen ambe Pombaa utanon qeangoro sokonaga,” anjaajon kaen jenkeja. ³³ Kaen jenkejato, emba menj laligoji, iinon mono balombaa ilawoilawaajon majakaka momakeja. Ii moma “Nomaen ambe embanaa utanon qeangoro sokonaga,” anjaajon kaen jenkeja.

³⁴ Ponnon leegen embianon leegen awarannon momoya horori utanon deeno laligoja. Kaanjadeen emba loya qaa ano emba saraj masarana laligojaoti, iyoronon mono Pombaa ilawoilawaajon majakaka momakejao. Ii moma “Nomaen ambe unana ano sele busuna soraaya kolooro Pombaaajon sokonaga,” iyanagaraajon kaen jenkejao. Kaen jenkejaoto, eja menj laligoji, iinon mono balombaa ilawoilawaajon majakaka momakeja. Ii moma “Nomaen ambe lonaa utanon qeangoro sokonaga,” anjaajon kaen jenkeja.

³⁵ Onoangia ilaan onomambaaajon moma gejanono qaa ii ononjen. Ii tosaanja kasa kaana somonjon onombe lombo mokoloowutiwaajon qaagoto, kania kokaembaajon ii ononjen: Niinon onjo nanamemen dindina otaan uudendeen qaagoto, pondan Pombo qokotaan nama kotiiwutiwaajon mojen. Kawaajon gejanono qaagia ii injjojen. Kian.

[†] 7:25: Oloŋkulu mende qegeta

³⁶ Eja moŋnoŋ emba sarambo buŋa qeŋ aonŋ laligoŋgo mesaomambaajon romoŋgoji, iwaa goro qaa ii kokaen jemaŋa: Eja iikanonŋ kokaen romoŋgoŋ jeja, “Emba ii meŋ sili awaa mende ama mumambo.” Kaen jero emba mewaatiwaa siŋŋa moma kotiuro embawaa gbania eja memewaa so kolooji een, iinonŋ mono saanonŋ siŋŋa otaanŋ agiminŋ aori sokombaa. Iikaanŋ kanonŋ siŋgisonŋgoyawo mende koloowaa. ³⁷ Mende koloowaato, ejanonŋ emba ii mende mewaatiwaa qaaya aŋaa uutanonŋ somoŋgoŋ moma kotiiŋi, iikawaajonŋ kokaen jemaŋa: Moŋnoŋ eja ii qaanonŋ mende kuuro osijato, saanonŋ aŋaa siŋŋa otaaro qaa moŋnoŋ mende somoŋgoji, een, iinonŋ mono saanonŋ aŋaa siŋŋa otaanŋ emba ii mende mewa.

³⁸ Kaen kolooro emba saraŋ mewaati, iwaa silianonŋ mono dindiŋa koloowaato, ii mende mewaati, iinonŋ mono kana awaa soro otaawaa. Kian.[‡]

³⁹ Embanonŋ loyanonŋ jaawo laligowaatiwaa so meŋ aoaowaa qaayanonŋ somoŋgoro laligojato, loyanonŋ komuwaati een, qaa iikanonŋ kaanŋiadeen komuro saanonŋ eja siŋŋanonŋ jewaatiwaa so mewaa. Uumeleembaa gadokopa ejaga qaagoto, eja Pombo qokotaaji, iigadeen mewaa. ⁴⁰ Saanonŋ eja meŋ korisoro qerewenŋa mokoloowaato, toroqen masaraŋa laligowaati een, mono uukoisoro honŋa mokolonŋ aisoonkebaa. Niinonŋ qaa ii gosinŋ kaen jejen. Anutuwaa Unŋayanonŋ noo uunanonŋ kaanŋagadeen laligoji, iikawaajonŋ mono kaen romoŋgoŋ jejen. Kian.

8

Nene tando lopiombaa nandun aana ii newoŋa me qaago?

¹ Ono nene tando lopiombaa nandun aana kawaa tere oogi gejanono kokaen jemaŋa: Uujopanonŋ mono ilaanŋ onombaa. Niinonŋgiinonŋ jegi tosanonŋ kokaen jeŋkeju, “Kuuya nonononŋ tando lopiombaa kanagia moma yagoninŋ omaya kolooja.” Qaa ii honŋabonŋaga kolooji, ii mojonŋ. Ono momo kaanŋa jeŋ laligogi uugianonŋ waaro koŋainŋ kaanŋa terereen awelegonkeju. Kaen ama deema sisau laligoju. Kana qaa waŋa ii uujopa. Kana iikaanŋ kanonŋ mono ananaa uunana meagonŋ meŋ kotiinŋ aowonŋa. ² Moŋnoŋ “Qaa mombaa kania moma yagojen,” ii jetanonŋ jeji, iwaa momakootoya honŋanonŋ mono mende kolooro toroqen tompinŋ laligoja. ³ Ii qaanondeen jeŋato, moŋnoŋ Anutu uutanonŋ jopagonkeji, Anutunonŋ mono iwaajonŋ moro honŋa kolooja.

⁴ Nene tando lopionŋ yonŋoojonŋ nandun anŋgiti, ii newoŋa me qaago? Qaa kokaen jeŋkeju, “Tando lopionŋ ii beŋ honŋa mende laligojutiwaa kaisaregia kolooju,” ano qaa moŋ ii kokaen, “Anutu motoonŋgononŋ laligoja. Alia moŋ qaago.” Qaa woi ii onŋiaga koloojaoti, ii mojonŋ. ⁵ Qaa iikawaa kania ii kokaen, “Ome beŋa beŋa,” qagia kaen qamakejuti, ii mamaga

[‡] 7:38: ^{36b} Eja moŋnoŋ borata eja mumbaajonŋ uuwoi moji, niinonŋ iwaa gejanono qaa kokaen jemaŋa: Maŋanonŋ kokaen romoŋgoŋ jeja, “Borana muŋ sili awaa mende ama mumambo.” Kaen jero borataa gbania eja memewaa so kolooro eja mumbaajonŋ siŋŋa moma kotiiŋi een, iinonŋ mono saanonŋ siŋŋa otaanŋ eja muro mero sokombaa. Maŋanonŋ iikaanŋ kanonŋ siŋgisonŋgo mende ambaa. ^{37b} Mende ambaato, maŋanonŋ borata eja mende mubaatiwaa qaaya aŋaa uutanonŋ somoŋgoŋ moma kotiiŋi, iikawaajonŋ kokaen jemaŋa: Moŋnoŋ maŋa ii mende kuuro osijato, saanonŋ aŋaa siŋŋa otaaro qaa moŋnoŋ mende somoŋgoji een, iinonŋ mono saanonŋ siŋŋa otaanŋ borata anŋonŋ komba. ^{38b} Kaen kolooro bora saraŋa eja mubaati, iwaa silianonŋ mono dindiŋa koloowaato, ii mende mubaati, iinonŋ mono kana awaa soro otaawaa. Kian.

laligoju. Sombinonj me balononj laligojuti, ii saanonj mende mojonj. Onjononj omejuilan, berj ano eja ponj ii mamaga laligoju.

⁶ Ii laligojuto, ii kilenj Anutu motoonjo iinondeen ananaa berjnana ano Manjnana kolooja. Ilinonj iwoi kuuya mokolooro asugiro. Laaligonana iwaaonj laligowombaaonj ama nonono laligojonj. Kaanagadeen Ponj motoonjo Jiisas Kraist laligoja. Ilinonj Anutu ilaaro iwoi kuuya mokoloori. Nono kaanagadeen ilaanj nonono laligonj kotiinkejonj.

⁷ Kaenj moma laarijonto, ejemba kuuyanonj momakooto kaanja ii mende menj laligoju. Ii qaagoto, tosanonj wala tando lopionj waegia menj moma kotiigitiwaaonj ama koi kaanjonj kaanagadeenj toroqen nene tando lopiombaa nandunj aanja ii nej iikaanja kanonj afaanjonj berurugia ii romonjonj laligoju. Uugianonj looloria koloooro uuwoi ama negi uugia iikanonj menjerenjonkeja. ⁸ Menjerenjonkejato, nenenonj nunuama Anutuwaa kosianonj mende nonoomakeja. Nene singi laligowonjati, iikanonj tiwitiwilaa mende mokoloowonja. Nene nej laligowonjati, qabuñanananonj iikanonj mende somariwaa.

⁹ Ii kilenj nene kuuya newombaaonj afaanjojuti, onjononj mono jeubabalanj laligowubotiwaajonj galen menj aonj laligowu. Jeubaba kaenj laligogi tosanonj injiima uugia looloria kanonj boliro kamaanj unjuwabo. ¹⁰ Kawaa kania ii kokaenj: Giinonj momakooto honja menj laligonj afaanjonj tando lopionj jigoyanonj kema rama nemanene nena alaga monjonj giuro kokaenj bimoojaa: Utanonj looloria koloooro uuwoi anji, iinonj kaenj giima uutanonj waaro afaanjonj nene tando lopiombaa nandunj aanja ii nej kamaanj qenaga.

¹¹ Goo momakootoga honja kanonj mono geenjaa uumeleenj alaga kuuro uuwoi qaganonj looloria koloojiwaaonj mono afaanjonj nej kamaanj qenaga. Kraistnonj iwaajonj ama komuroto, nene ii nej kaenj kamaanj qen tiwilaaro mende sokombaa.

¹² Tiwilaawaato, uumeleenj alaurugia kaenj menj bolinj onjoma uugia looloria ii qenj kondeema singisonjo amakejuti, iikaanja kanonj mono Kraist iyanja qotogonj singisonjo amakeju. ¹³ Kawaajonj niinonj nene monj newe iikanonj uumeleenj alana konjoro muro kamaanj qenj singisonjo anjienj, niinonj mono kambanj monjonj nene ii mende toroqenj nemanja. Niinonj alana jolonjonj konjoro mumambotiwaajonj kaparanj koma nanjenj. Kianj.

9

Aposol nomaenj koloowe sokonaga?

¹ Naa kasanonj somonjonj nono solanja mende koloowenaga? Onjononj gosinj nonji aposol koloojen me qaago? Ponjnana Jiisasnonj asuginj nono iibe me qaago? Niinonj Pombaanonj nanjonj gawonj mewe onjo mono gawonj iikawaa honja kolooju. ² Ponjonj anjo aposol gawonj nono iwo nama mewe onjo uugia meleema noo munqenj aasona kolooju. Kawaajonj tosanonj gosinj nonji aposol mende koloowenagati eenj, onjononj mono kanana iikaanja moma yagoju. Ii mono afaanjonj nanjonj jegi sokombaa.

³ Ejemba tosanonj noojonj “Aposol mende kolooja,” jenj ajoroonj germanonj qeqe ama nomakejuto, niinonj mono onjoononj sundu jenj iikanonj neenaa kanana nanjonj jenkejenj. ⁴ Kawaajonj gere ano nemanene nononji nejauruna yonjowo menj nej laligowonaga, iikanonj mono soyanonj koloonaga. ⁵ Piito, aposol tosaanja ano Ponj Jiisaswaa kouruta yonjononj embaurugia momalaarigiawo unjuama motoonj kema kankeju. Niinonj

kaanagadeen iikawaa so ambenagati een, sili iikanonj mono kana waleema getetanjowenaga me qaago? Ii qaago totoonj.

⁶ Selewaa laaligoyanonj onjo ejemba geria nangonj onjomakejuto, nii ano Barnabas qaago. Noro gawombaa tawaya mende noronji een laligonkejo. Ii mugi sokonja me qaago? Tosianonj uuwaa gawonj megi tawa ononji selegiaa gawonj mende menkejuto, noroojonjgadeenj mono nangonangonara noronaro mokoloowotiwaajonj jeju me? ⁷ Gawmambaa manjaqeqe gawonj menkejuti, yonoononga mononj anaa laaligoya nangonj aonj menkeja me qaago? Wain gawonj komomakejuti, yonononj kuuya iikawaa honja men nenkeju me qaago? Kaanjadeen bulmakao galen komakejuti, yonononj kuuya iikawaa aju apuya nenkeju me qaago?

⁸ Qaa ii balonj ejemba ananaa momonana iikayadeen mondama otaanj mende jejento, Anutunonj kaanagadeen qaa iikayadeen Mooseswaa Kana qaanonj jeja. ⁹ *Mooseswaa Kana qaanonj Juuda nonoo gawonj meme silinana ii jen asarin kokaen oogita eja, “Wiit dumunj kota ano kaawoya gosiwombaaonj bulmakao eja wama kan ononji dumunj tuunj qaganonj riinj rijijaankeji, iwaa qaa oota mono mende mejugowu. Kaen wagigi saanonj nene kitia nero sokombaa.” Kawaa so kasunonj tiwojunj men oro metogoro qen nene kitia mugi nero sokombaa. Anutunonj kasu bulmakao yonoojonja majakaka mende moma kaen jeja. Ii qaago.

¹⁰ Orowaajonj qaagoto, qaa ii mono nonoojonj jero eja. Qaa ii nonononj kokaenj ambombaajonj ama oogita eja: Kinononj gawonj tetebaro mejj, iinonj mono honja koloowaatiwaajonj jejeromonjromonj qaganonj gawonja menkeba. Kaanagadeenj dumunj tonononj qen honja ano kaa-woya gosiji, iinonj mono bakaya menj newaatiwaa mamboma gawonja menkeba. ¹¹ *Nonononj uuwaa qaa kota batugianonj qosoma kororonj laligonin onononj laaaligowaa nangonanjo iwoi mende nononji gamuyawo koloonkeja. Niinonj menj qeangonj onombe onononj iikawaa kitia meleema nonji soyanonj koloowaa.

¹² Tosianonj batugianonj uuwaa gawonj megi nangonj ononji soyanonj kolooji een, nii mono so ii uugunj nangonj nonji sokombaa. Kitia ononin iikawaa kitia nononji so konagato, niinonj iikaan ambutiwaajonj mende qisin onombe. Kraistwaa Oligaa Bunja qaa seiwaatiwaa kania somongowombotiwaajonj mono iwoi nonombutiwaajonj mende qisin ononin. Qaagoto, nononanodeenj mono kaparanj koma kotiinj lombo kuuya bosima laligonin.

¹³ *Qaa koi mono romongowu: Jiwowonj jigononj gawonj menkejuti, iyonononj mono jigo iikanonja nembanenegia menj nenkeju. Siimolonj onj alatawaa gere bolanja galen kombutiwaajonj kuun ononji nanjuti, iyonononj ejemba nene nandungia alatanonj anji nene iikawaa kitia tosia ii iikanonja bunja qen aonkeju. ¹⁴ *Qaa iikawaa so Pononj kaanagadeenj jen kotonj qaa kokaen jero, “Oligaa Bunja jen seigi ejembanonj mobuti, iyonononj mono Oligaa Bunjawa kitia kotin nandun anji laaligogia nangonanjgogia mokolonj laligowu.”

¹⁵ Niinonj saanonj qaa iikawaa so romonjonj uuwaa gawonj menj tawa nombutiwaajonj qisin onombenagato, kotin nandun ambutiwaa qaa kuuya ii mesaowe. Monen ambutiwaa qaa oojeni, ii onononj kaen ama nombutiwaajonj mende oojen. Tawa memambaaajonj romongowe bimooro

* 9:9: Dut 25.4; 1 Tim 5.18 * 9:11: Room 15.27 * 9:13: Dut 18.1 * 9:14: Mat 10.10; Luuk 10.7

koomuwaajon mobe afaangoja. Neenaajon ii qaa omaya qaagoto, tawa mende nombutiwaa qaaya ii mono selena mepeseen jejen. Noonon qaa ii moŋnon me moŋnon qewagomambaajon amamaaro laligomaŋa.

16 Oligaa Buŋa jen seinkejenj, iikawaajon selena mepeseemambaa so mende koloojen. Niinon Anutuwaa jenkoto baatanon laligon ii jen seimambaa so koloojen. Gawon ii mono mesaomambaajon amamaajen. Oligaa Buŋa mende jen seiwenagati een, iikawaajon lombonon qananon uro niima ilipizi jewutiwaa so koloowenaga.

17 Neenaa siinnaajon gawon ii meweengon mewenagati een, mono saanon tawa nombutiwaajon mambombenaga. Kaento, Anutonon kuun nono neenaa aiŋna mende otaan Buŋaya galen komakejenj een, ii mono Anutonon moma laarin noma gawon nono laligojeniwaa so menkejen.

18 Kaen kolooro naa iwoinon mono tawana koloonkeja? Oligaa Buŋa jen sein ii sewan qaa amakejenj, iikanon mono noo tawana koloonkeja. Anutonon gawonaa kitia nombutiwaajon jen koto Buŋa Terenon eji, qaa iikawaa so tawawaajon mende kaparan komakejen.

19 Ejemba moŋnon me moŋnon mende somongon nono saanon neenaa aiŋnon laligowenagato, ii kilen neena men kamaan aon laligojen. Ejemba kuuyanon uugia meleembutiwaajon kaparan komakejen. Kaen ambutiwaajon ejemba kuuya welenŋia qen laligojento, seiseiya yononon kilen Kraistwaa buŋaya mende koloowutiwaa so koloju. 20 Juuda yononon uugia meleembutiwaajon ilaan onoma batugianon Juuda tani koloon laligowe. Mooseswaa Kana qaa baatanon laligojuti, iyononon uugia meleembutiwaajon ilaan onoma neeno Kana qaa kawaa baatanon mende laligon kilen qaa iikawaa gbadonon somongon nonjiwaa tani koloon batugianon laligowe.

21 Mooseswaa Kana qaa mende moma laligojuti, iyononon uugia meleembutiwaajon ilaan onoma batugianon Kana qaa mende moma laligojeniwaa tani koloon laligowe. Neeno Anutuwaa Kana qaawaajon tompin mende laligojento, Kraistwaa Kana qaa baatanon kema ii ten komakejen. Ii kilen yonoo batugianon Anutuwaa Kana qaa mende mojen tani koloon laligowe. Ejemba seiseianon uugia meleembutiwaajon kaen ama laligowe.

22 Momalaarigianon looloria laligojuti, iyononon uugia meleema koti-iwutiwaajon ilaan onoma batugianon looloria tani koloon laligowe. Ejemba tosaan naa afaanaga kana iinon me iinon uugia meleembutiwaajon ilaan onoma ejemba kania kania yonoo batugianon tani kania kania ama laligowe.

23 Tani kuuya ii Oligaa Buŋanon seiwaatiwaajon amakejen. Seiro kotumotueyanon neenaa qananon uro neeno kaanagadeen oyanboyan koloomambaajon ama kaen amakejen. 24 Qaa koi mono romongowu: Kuu aambaa kambananon kuuya yononon haamo ambutiwaajon esunŋia men kululuun kemakejuto, motoonngo moŋnon mono haamo ama tawa mewaa. Ono mono motoonngo iikawaa so bobogarin kema tawa mewombaajon kaparan koma laligowu. Mono iikawaa so momalaari koma gbilin laligowu.

25 Ejemba aangoenenon haamo ambombaajon kemakejuti, iyononon mono kuuyanon iyanŋia tororo galen koma aowombaajon koma gbilinkeju. Yononon kasasonon juquma gororongowaati, iikayadeen mewombaajon kaparan komakejuto, nononon ila wage mende aliwaati, mono tawa ii mewombaajon kaparan komakejen. 26 Kawaajon niinon lansan kema koma kan koma mende bobogarin kemakejen. Borona kuma manja lansan mende qenkejento, kuu aan alauruna haamo ama onomambaajon mono dindinagadeen tororo qenkejen.

²⁷ Niinonj ejemba tosaanja Buja qaanonj uugia kuunj laligowe tegoro Anutunonj mono gema nuro neeno ilawage mende memambo. Kawaajonj mono neenaa sele busuna mindingonj tororo koma gbilinj galenj komakejelij. Kianj.

10

Israel wala laligogiti, iyoononj galenj meme qaa

¹ *Oo uumeleerj alauruna, Israel nonoo ambosakonananonj Mooseswaa gematanonj otaanj kagi iwoi kolooroti, iika-waajonj poumapou laligowubo. Kawaajonj Israel nonoo kananana kokaenj toroqenj oomaaja: Yonononj kuuya koosu baatanonj kanj laligonj Kowe Osoga kotogi yonoononjga mojnnonj monj mende tiwilaaro. ² Anutunonj oomuluya koosunonj ano kowenonj ano ii kotonj kanj kuuyanonj uugia meleema Mooseswaanonj kanageso koloogi. ³ *Kaenj koloonj kuuya yonononj uuwaa nene iikayadeenj mokoloonj nej laligogi.

⁴ *Kaanagadeenj kuuya yonononj uuwaa apuya iikayadeenj mokoloonj nej laligogi. Uuwaa apuya ii jamo somata mojnnonj onjotaanj kanagianonj karoti, mono iikanonja mokoloogi. Jamo somata ii Kraistwaa sareya. ⁵ *Kaenj laligogiti, ii kilenj Anutunonj kanageso honja yonoojonja uuorisoro mende moma laligoro balonj qararanjonkonjanonj tiwilaagi qamogianonj qeqelalanj enj gisaagi.

⁶ *Kaenj kolooroti, ii ananaa gejatootoonanaga kolooja. Anutunonj mono sare ii nonoojonj ama ano galenj meme qaananaga kokaenj kolooja: Yonononj uugia mende galenj koma bologa mewombaajonj koposongogiti, nonononj mono iikawaa so ama tiwilaawombo. ⁷ *Kaanagadeenj Israel yonoononjga tosanonj tando lopionj waegia menj mepeseenj laligogiti, onononj mono iikawaa so ama laligowubo. Yonoojonj Buja Terenonj qaa kokaenj oogita eja, “Kanageso yonononj nej korisoro ama ajoroonj ragi uugianonj waaro iikanonj meleema gejajojombanj kokaenj kolooro: Yonononj ri gbowe oronj apu kotiga nej serowilinj lanj anji.” Qaa kaenj eja.

⁸ *Yonoononjga tosanonj serowilinj anji Anutuwaa irinjonsoonjaajonj ama ejemba 23,000 kawaa so weenj motoongowaa utanonj komunj kamaagi. Nonononj mono tosaanja yonoo so serowilinj ambombo. ⁹ *Kaanagadeenj Israel yonoononjga tosanonj Ponj iijongogi mokolenj yonononj injigi komugi. Nonononj mono tosaanja yonoo so Ponj iijonggo wombo. ¹⁰ *Yonoononjga tosanonj galenjurugia njindinj-njunduru jenjmeesanj ama gema unuj laligogi menj tiwitwilaa gajobanonj mono unjuro komugi. Nonononj mono tosaanja yonoo so njindinj-njunduru jenjmeesanj lanj ama laligowombo.

¹¹ Kaenj koloonj ononoti, sareqaa ii mono ananaa gejatootoonanaga kolooja. Namononj laaligowaa kambanj tetegoyanonj kanj kuunj nonono laligojonj, sundu ii mono nonoojonj ama oogi galenj meme qaananaga kolooja. ¹² Kawaajonj nama kotimambaajonj jejanj, gii mono kamaanj guwabotiwaajonj ama galenj menj aonj laligowa.

¹³ Anggobato qagianonj umakejuti, iikayadeenj mono balonj ejemba kuuya nonoo qanananonj umakeju. Anggobato tania monj mokoloowuyaga, iikanonj esunjianonj mende sokombaatiwaajonj kamaawuyagato, Anutunonj qaaya

* **10:1:** Eks 13.21-22; 14.22-29   * **10:3:** Eks 16.35   * **10:4:** Eks 17.6; Janj 20.11   * **10:5:** Janj 14.29-30   * **10:6:** Janj 11.4   * **10:7:** Eks 32.6   * **10:8:** Janj 25.1-18   * **10:9:** Janj 21.5-6
* **10:10:** Janj 16.41-49

somongorotiwaa so ii pondan otaan amakeja. Iinon angobato Toya anjon kono angobato esungia mende sokombaatiwaa so ii ama onjomabaajon amamaanjeja. Kawaajon angobato mogi Anutunon esuna onjoma iikaanja kanon olon kombombaa kana kaanagadeen meleuj onono koloonjeja. Kawaajon ononon balombaa angobatoya iikanon saanon kotiin haamo ambutiwaa so kolooju. Kian.

Tando lopiombaa lomban ano Pombaa samon kowoga

¹⁴ Kawaajon wombo alauruna, tosianon tando lopion waegia menj mepeesen onjomekajuto, ononon ii kok koma mesaowu. ¹⁵ Niinon momo ejemba akadamugiawo koloojutiwaa so qaa jemanati, ii mono onjoangio gosin iikawaa honja mokoloowu.

¹⁶ **“Pombaanon samon newonja,”* kaen jej kotumotuwaa gambiwaajon Anutu dangisen jej qama koolin gambi iikanonja nenkejonj, iikanon mono Kraistwaanon toroqen saya nenkejon. Bered moton iikanonja nenkejonj, iikanon mono Kraistwaanon toroqen busuya nenkejon. Iikawaajon mono duduwubo. ¹⁷ Kuuya nononon bered motoonjo iikanonja nenkejon. Bered ii motoonjo koloojiwaajon ama mamaga nononon Kraistwaa honja motoonjo koloojon.

¹⁸ **Onjo mono Israel kanagesowaa laaligoya romongowu.* Ejemba siimolon oowutiwaajon nene angi tosianon iikawaa kitia nenkejuti, iyononon alatanon toroqen gawonja Anutuwaajon menkeju. ¹⁹ Qaa iikawaa kania honja ii mono nomaen jewenaga? Tando lopion onjojon bao qegi saya kamaaro siimolon onkejuti, iikanon honjawo koloojiwaajon jeja me qaago? Tando lopion ii honja koloojutiwaajon jeja me qaago? Qaa kawaa kania ii nomaen?

²⁰ **Tando lopion ii honja qaagoto, uumelembaa gadokopa yononon kilen siimolongia omejiilan yonjojon onkeju.* Ii Anutuwaajon qaago. Niinon onjo ome yonowo toroqen laligowubotiwaajon majakaka mojen. ²¹ Onjo Pombaa gambinonga ano omejiilan yonoo gambinonga ororon newombaajon amamaawuya. Kaanagadeen Pombaa nene duj ano omejiilan yonoonon nene duj ii ororon toroqewombaajon amamaawuya. ²² **Nanamemen kaanjon mono Pombaa uuta mero boliro irina soombaatiwaajon mojon me? Ku-usunananon mono Pon uugun uma laligojon me?*

Nononana ainana mesaon Pon mepeseewonja.

²³ **Tosianon kokaen jenkeju, “Nono saanon nononana jaajaa ainana otaan iwoi kuuya amakebonja.”* Qaa ii honagato, nanamemen kuuya kanon mono mende ilaan nonomakebaa. “Nono saanon nononana jaajaa ainana otaan iwoi kuuya amakebonja,” kaen jenkejuto, nanamemen kuuyanon mono uunana mende nanjon menj kotiin nonomakebaa. ²⁴ Monjon mon iyanajonadeen romongon qeangomabaajon kaparan kombaboto, alaurutanon qeangowutiwaajon kaparan kono sokombaa.

²⁵ Oro ii me ii maaketnon ama qetegon nene mirinon (sii mirinon) sewanja mewutiwaajon amakejuti, ii mono uwoi mesaon nenkebu. Orowaajon ama uugianon menjerengowabotiwa qisiqisia mon mono mende ambu.

* **10:16:** Mat 26.26-28; Maak 14.22-24; Luuk 22.19-20 * **10:18:** Lew 7.6 * **10:20:** Dut 32.17
* **10:22:** Dut 32.21 * **10:23:** 1 Kor 6.12

Qaago! ²⁶ *Qaa iikawaa kania ii Buŋa Terenonj kokaenj oogita eja, “Balonj ano iwoi kuuya kanonj eji, ii Pombaa buŋaga kolooja.”

²⁷ Monj Kraist mende moma laariji, iinonj onjonoo iwaanonj kembombaajonj moma kema raji nembanene ii me ii jaagianonj ama onjombuti, ii mono uuwoi mesaonj newu. Nenewaajonj ama uugianonj menjereŋgowabotiwaa qisiqisia ii mono mende ambu. Qaago! ²⁸ Onjoangiaajonj qaagoto, “Nene koi tando lopionj yonjoo nandunj aana kolooja,” monjonj kaenj injjoroti eenj, ii injjoroti, iwaa uutanonj boliwabotiwaaajonj mono galenj menj aonj mende newu.

²⁹ Geenŋaa uuganonj menjereŋgowabotiwaaajonj mende jejento, alagaa uutanonj boliwabotiwaaajonj ii jejenj. Niinonj neenaa aijnonj iwoi ambe alanaa uutanonj boliro gosinj noma Anutunonj qaana jenj tegonj kitia meleema nombabo. Eenj kaenj mendeema aoninj jawo kolooro mende sokonja. ³⁰ Niinonj ejemba yonjowo toroqen rama nenegiaajonj “Anutu dangisen!” jenj oro nemanjati, tosianonj iikaanj ambe niima iikawaajonj gema nugi mende sokombaa. Orowaajonj Anutu mepesejejenj, iikawaajonj mono qaa tokoronkota jenj nonjgi mende sokonja.

³¹ Kawaajonj nene apu newuti, ano ii me ii ambuti, ii kuuya mono Anutuwaawaa qabunyanonj seiwaatiwaaajonj ama amakebu. ³² Iwoi monj mende anji mombaa uutanonj iikawaajonj boliro momalarianonj zololonjonj kamaawabo. Juuda me kantri tosiaa ejemba me Anutuwaanonj kangeso yonjoo batugianonj mombaa uutanonj mono onjoojonj ama boliwabo. ³³ Niinonj kaanagadeenj iwoi kuuya amakejejenj, iikanonj mono ejemba korebore uugianonj qeangowaatiwaaajonj kaparanj koma laligojenj. Neenodeenj qeangomambaajonj mende nanjento, ejemba seiseiyanonj qeangowutiwaaajonj janjarinj riawe mombo letoma Siwewaa buŋa koloowutiwaaajonj kaparanj komakejenj. Kianj.

11

¹ *Niinonj Kraistwaa sili kaanja amakejejenj, iikawaa so onjononj mono noo silina otaanj laligowu. Kianj.

Emba onjononj mono wanjgia esuun Ponj mepeseewu.

² Niinonj iwoi kuuya amakejejenj, onjo iikanonj romonjonj nomakejutiwaaajonj dangisenj jenj onjonjenj. Onjo kuma onjombetiwaawaa so qaana tenj koma otaankejuti, iikawaajonj mono mepeseenj onjonjenj. ³ Niinonj onjo qaa koi moma kotowutiwaaajonj mojenj: Kraistnonj eja kuuya nonoo wanjana kolooja. Ejanonj embawaa wanja kolooja ano Anutunonj Kraistwaa wanja kolooja. ⁴ Kawaajonj eja onjo mono wanjkougia qetegonj qama koolinj Anutuwaawaa qaa jegi sokombaa. Eja kuuyanonj wanjgia turunj qama koolijuti, me Anutuwaawaa gejatootoo qaa jenj asarijuti, Anutunonj mono iyonjoo momo-giaajonj moro gamuyawo kolooro iyanjgia menj kamaanj aonjeju.

⁵ Kaento, emba monjonj wanja mende esuun qenjaaro ajoajoroononj qama kooliji me Anutuwaawaa gejatootoo qaa jenj asariji, iinonj mono loya wanj kolooji, ii gamu qenj munj iyanja menj kamaanj aowaa. Kaenj ama wanj juya kuuya motogi asuganonj eenj laligowaatiwaa so koloowaa. ⁶ Embanonj wanja mende esuuji eenj, iinonj mono wanj juya kaanagadeenj jero motogi sokombaa. Ii sokombaato, embanonj wanj juya jero motogi gamuyawo koloowabo. Kawaajonj mono wanja esuun laligoro sokombaa. ⁷ *Embanonj

* **10:26:** Ond 24.1   * **11:1:** 1 Kor 4.16; Fil 3.17   * **11:7:** Jen 1.26-27

loyaa akadamyua kolojato, ejanon Anutuwaa unauyaya ano akadamyua kolojato. Kawaajon ejanon mono wana mende esuuro sokombaa.

8 *Ii kokaembaajon: Waladeen ejanon embanonga mende kolooro, embanon ejawaanonja kolooro. 9 Anutunon eja ii embawaajon qaagoto, emba ii ejawaajon mokolooro laligoju. 10 Kania kawaajon ama embanon mono ku-usun baatanon laaligowaa aiweseya ii wana esuun laligoro sokombaa. Kaen kolooro Siwe gajoba yononon godaqeqewaa sili awaa iimakebu.

11 Kaen sokombaato, Pombo qokotaan laligonin embanon mono ejawaa qaaya mende uugun anaa ainanon lan mende laligowa. Ejanon kaanagadeen embawaa qaaya mende uugun anaa ainanon lan mende laligowa. 12 Embanon ejawaa siitanonga kolooro kawaa so ejanon kaanagadeen embawaa goron uutanonga koloon laligojonto, ilawoila kuuyaa kondomondoo Toya ii Anutu.

13 Kawaajon embanon wana mende esuun Anutu gama kooliro sokombaa me qaago? Qaa ii mono onjogio gosin somongowu. 14 Anutunon ejemba mokolon nonoma balonon motoon laaligo arengoroti, arej ii iima gosin sili koi kaana mono moma asarion me qaago? Ejanon wan juya mende motoro koriji een, iikanon mono gamu qen aoja.

15 Anutunon embawaa wan juya koriga ii esuya koloowaatiwaaajon muro laligoja. Kawaajon embanon wan juya mende motoro koriji een, iikanon mono akadamyua koloon muja. 16 Monnon qaa kawaajon niinonjiinon amambaajon moji een, niinon iikawaajon qaa motoongo kokaen jema: Anutuwaanon kanagesoya kanagesoya Anutu mepeseewombaaajon ajoroonkejuti, iyononon mono nonowo uumotoongo ama sili iikayadeen otaan sili tosaanja togonkeju. Kian.

Pombaa samon toroya newutiwaa silia

Mat 26.26-29; Maak 14.22-25; Luuk 22.14-20

17 Ono uumeleen ajoajoroonon ajoroon kanon mende qeangonkejuto, mono toroqen kileqileenkeju. Kawaajon niinon mende mepeseen ononjento, arej ama jer koton ononjen. 18 Qaa mutuya mon gejananon kemero kokaen mobe, "Ono uumeleen kanagesowaa ajoajoroonon ajoroonkejuti, iikanon mono batugianon angowowo amakeju." Qaa ii jegi moma bakayagadeen honja kolooji, iikaen moma laarijen.

19 Batugianon deema tuun busubuusu anji Anutunon injiir daen ononon momalaariwaa anjotetenon nama kotiwu ano daen ononon mende sokombuti, qaa iikanon mono asuganon koloonkeja. Iikawaajon uuwoi mende mojen. 20 Uumeleen ajoajoroonon ajoroonkejuti, iikanon mono Pombaa samon kowoga newombaa silia mende otaankeju.

21 Ii kokaembaajon jejen: Samon kowoga nenkejuti, iikanon ororon qaagoto, ana ana nenegia men kanain lan negi tegoro tosanon toroqen wosogia injiir tosanon apu kotiga mamaga nen enkalolon kolooju. 22 Ee mirigia en ononja me qaago? Iikanon saanon nene ano apu newu. Anutuwaa uumeleen kanageso jejewili ama onjombombaaajon moju me ejemba wanaya nembanenegia qaa ii men kamaan onjombombaaajon moju me? Kawaajon niinon onj mepeseen onjomanjawaajon moju me? Kaen qaago toton. Mono nomaen jen onjombe sokonaga?

23 Ponnon qaa nonoti, niinon ononon kaanagadeen ii mobutiwaaajon kokaen jema: Pon Jiisas memelolo men mugu gomantiina kanon bered

* 11:8: Jen 2.18-23

mero. ²⁴ Ii menj kotuegon dangisen jenj motorj kokaen jero, “Koi neenaa busunaga. Ii onjoonj ama togonj onjonjen. Ii nenj mono nii romongonj noma laligowu.” ²⁵ *Kaen jero negi tegoro kaanjadeen qambi menj kokaen jero, “Qambi koi mono soomonggo gbilila kolooja. Noo sana koi kanonj mono Anutuwaaw soomonggoya menj kotiuro ewaa. Ii nenjkebutiwaaw so mono nii romongonj noma laligowu.”

²⁶ Bered ano qambi iikanonja nenjkebuti, iikanonj mono kambanj so Ponjonj komuroti, iikawaa bunaya menj asarinj laligonj ugi eleema karo tegowaa.

²⁷ Kawaajonj monjonj bered me Pombaa qambi iikanonja arambaranj qaganonj neji, iinonj mono Pombaa busuya ano saya menj kamaanj ama singisongoyawo kolooja. ²⁸ Kawaajonj ejemba nonononj ananaa uunanaa kania gosinjo mono bered ano qambi iikanonja neninj sokombaa.

²⁹ Monjonj Pombaa busuya ano saya mende goda qenj nembanene toonj kaanja lanj neji, Ponjonj mono iwaa qaaya jenj tegoro lombo qaganonj ubaa.

³⁰ Lanj nenj laligogitiwaaajonj ama ejemba seiseiyanonj batugianonj loorinj ji mokoloogi mamaganonj goronj qenj komudaborogi.

³¹ Komudaborogito, ananaa uunana gosiwonagati eenj, Anutunonj qaanana gosinj jenj tegoro lombo mende mokoloowonja. ³² Ii mende mokoloowonjato, Ponjonj qaanana gosinj jenj tegonj kaenj mono kambanj kokaamba mindingonj nonomakeja. Kanagenj jenj tegonj nonono ejemba uugia mende meleengiti, iyonowo ororonj gere sianonj kemebombotiwaajonj mono mindingonj nonomakeja.

³³ Kawaajonj uumeleenj alauruna, nene newombaaajonj ajoroonjkebuti, iikanonj mono onjoangiaajonj mamboma aonj ororonj nenjkebu. ³⁴ Monjonj wosoya kiji eenj, iinonj mono iyanjaa mirinonj nembaneneya newa. Ajoroonj lanj negi Anutunonj injiima qaagia jenj tegoro lombo mokoloowubotiwaajonj ii jejenj. Qaa tosaanja onjoononj kamanjati, kambanj iikanonj jenj kotonj onjomanja. Kianj.

12

Gawonj memewaa momo kalenj yonjo kanagia

¹ Oo uumeleenj alauruna, niinonj Uja Toroyaa momo kalenja kalenja iikawaa qaawaajonj poumapou laligowubotiwaajonj mojenj.

² Uumeleembaa gadokopa laligogiti, kambanj iikanonj iinonj me iinonj horonj onjoma unuano tando lopionj omaya waegia menj mepeseenj laligogi. Kaenj me kaenj jenj jinjaunj kema lanj laligogiti, ii saanonj moju.

³ Kawaajonj onjo qaa koi mobutiwaajonj jejenj: Anutuwaaw Unayanonj monj sololooro “Jiisas gasuaajenj,” qaa ii jemambaaajonj osiwaaw. Kaanagadeen Uja Toroyanorj eja me emba monj mende sololoonj muji eenj, iinonj mono “Jiisasnonj Ponjna koloonj nonja,” qaa ii jemambaaajonj amamaawaa.

⁴ *Gawonj memewaa momo kalenja ii kania kania koloojuto, Uja Toroya iinonj mono motoonggo kolooja. ⁵ Uumeleenj kanageso welenj qenj onjombombaaajonj gawonj kania kania menjkejonto, Ponjonj mono motoonggo kolooja. ⁶ Welenj qenj onjombombaaajonj Anutunonj ku-usunja kuuya nonoonj mendeema nonono afaangonj kotiinj gawonj meninj honja kania kania koloonjkeja. Honja kuuya ii Anutuwaanonja kankejato, Anutunonj mono motoonggo kolooja.

⁷ Uja Toroyanorj kanageso uunana nanjoro kotiiwombaaajonj moma gawonj memewaa momo kalenja ninisaano honjanonj mono motomotoonj

nonoononj kokaen me kokaen koloonkeja: ⁸ Unja Toroyanonj mombaa uutanonj kemenj Anutu nemunj koma munj momakooto qaa jejewaa kalenja muja. Unja motoonngo iikanondeenj mono monj sololoooro momo qaita monj moma yagojiwaa kalenja bunja qen aoja.

⁹ Monjonj Unja motoonngo ii qokotaanj momalaariwaa kalenja bunja qen aoja. Toroqen monjonj Unja Toroya iikanondeenj qokotaanj menj qeeangowaa kalenja kalenja bunja qen aoja.

¹⁰ Mombaajonj angoletto memewaa esunja muja. Mombaajonj Anutuwaa gejatootoo qaa jejewaa kalenja muja. Mombaajonj unja ano ome mendeembombaa kalenja muro unja awaanonj me omejiilanj monjonj sololoooro laligoji, ii saanonj gosinjeja. Mombaajonj qaaya qaaya qaita monj jejewaa kalenja muja. Toroqen monjonj qaa qaita monj jero mombaajonj ii meleembaatiwaa kalenja muja. ¹¹ Gawonj memewaa momo kalenj kuuya ii Unja Toroyamotoonngo iikanondeenj mono sololoonj moro sokonjiwaa so mendeeno kuuya nonononj anja anja bunja qen aonj laligojonj. Kianj.

Kraistwaa selia motoongoto, kitiuruta mamaga.

¹² *Sele busunana motoonngo koloojato, kilenj iikawaa uutanonj sele kitiuruta ii mamaga koloju. Kitia kuuya ii mamaga koloojuto, kilenj ii mindirinj sele busu motoonngo koloju. Kraistwaa selianonj kaanagadeenj mono iikawaa so koloju. ¹³ Kawaa kania ii kokaen: Unja motoongononj mono kuuya nono sololoonj koma konjoratinj kanonj mulu menj nonono Kraistwaa sele busu motoonngo kolojonj. Nono Juuda me kantri tosiaa toya laligojonj, ananaa gawonana menkejonj me tonana eenj welenj qen onomakejonj, ii kilenj kuuya nono mono Unja iikayadeenj bunja qen aoninj uunananonj kemero moma mujonj.

¹⁴ Sele busunananonj mono sele kitia motoongowaa so mende koloojato, iikawaa uutanonj kitiuruta mamaga koloju. ¹⁵ Kananananonj kokaenjenaga, “Nii boroga qaago. Kawaaajonj sele busu mende toroqen laligojenj.” Kaen jenagati eenj, iikawaajonj mono kilenj sele busu mesaonj anodeenj mende laligonaga. ¹⁶ Gejanananonj kokaenjenaga, “Nii jaaga qaago. Kawaaajonj sele busu mende toroqen laligojenj.” Kaen jenagati eenj, iikawaajonj mono kilenj sele busu mesaonj anodeenj mende laligonaga.

¹⁷ Selenananonj kuuya jaa koloonagati eenj, qaa momowaa gejanananonj mono daen ranaga? Kaanagadeenj jumunanonj geja koloonaga, iikaya moronj momowaa sewanananonj mono daen ranaga?

¹⁸ Anja anja qaagoto, Anutanonj sele busu kiti motomotoonj ii arengonj moro sokonjiwaa so mindirinj onono sele busu motoonngo koloju. ¹⁹ Sele kiti kuuya ii kiti motoonngo koloowuyagati eenj, mono nomaenj sele busu motoonngo koloonaga? ²⁰ Kaen qaagoto, sele kitinana ii mamagato, sele busunonj motoonngo koloju.

²¹ Kawaaajonj jaanonj borowaajonj kokaen jemambaajonj amamaaja, “Nii goojonj mende amamaajen.” Kaanagadeenj wajnonj kanawaaajonj “Nii goojonj mende amamaajen,” kaen jemambaajonj amamaaja. ²² Simbirinjsambaranj qaagoto, sele kitinana moninj looloria koloojuti, iyonononj qaongi jaawo laligowombaajonj amamaawonja. ²³ Sele kitinana moninj qabunagata kamakamaata koloojuti, ii mono esuuninj qabunagiawo koloju. Sele kitinana moninj gamugiawo koloojuti, ii mono tororo esuuninj ejemba jaagianonj sokonja.

* 12:12: Room 12.4-5

²⁴ Sele kitinana asuganonj gendeembombaaajonj gamu mende mojonj, ii mende esuuninj sokonja. Kaenj amakejonto, Anutunonj sele kitia kitia mindirinj somonjonj onjoma kitia omaya ii qabuñj somata muro ororonj kolooju. ²⁵ Sele busu kiti yonononj batugianonj juma angowowo menj aowuboto, tani motoonjo kalarj koma aowutiwaajonj mono arengoro ororonj kolooju. ²⁶ Sele busu kitia monjonj siimbobolo moji, tosaanja kuuya mono iwo siimbobolo momakeju. Sele kitia monjonj qabuñj mokoolooji, tosaanja kuuya mono iwo aisoonkeju.

²⁷ Onjononj Kraistwaa sele busuya kolooju ano motomotoonj onjononj mono iwaa sele kitiuruta kolooju. ²⁸ *Kawaa so Anutunonj ama onono umelejen kanagesowaa gawonj kokaenj menkeju: Wala tosaanja kuunj onono wasiwasi eja aposol kolooju. Kawaa gematanonj tuunj woiya kuunj onono gejatootoo ejemba kolooju. Tuunj karonja yonononj boi qaqazu kolooju. Kawaa gematanonj tosonianj angoletto meme ejemba kolooju. Tosaanja yonoojonj momo kalenj onono jia jia menj qeangonkeju. Tosianonj afaangonj kotiinj tosaanja ala ilailaa ama onomakeju. Tosaanja yonoojonj kalenj onono galenjonkonj gawonj menkeju. Tosianonj qaa qaita monj jenkeju.

²⁹ Kuuya onjononj wasiwasi eja aposol mende kolooju. Awawi totoonj! Kuuya onjononj gejatootoo ejemba mende kolooju. Kuuya onjononj boi qaqazu kolooju me qaago? Kuuya onjononj angoletto meme ejemba kolooju me qaago?

³⁰ Ji menj qeangowombaa momo kalenja kalenja ii kuuya onjononj eja me qaago? Kuuya onjononj qaa qaita monj mende jenkeju. Qaago. Qaaya qaaya qaita monj jegi onjo kuuya ii meleembombaaajonj afaangojju me qaago?

³¹ Onjononj mono gawonj memewaa momo kalenja kalenja awaa soro ii bunja qenj aowombaaajonj awelegonkebu. Kaenj awelegogi niinonj kana awaa soro gendeema iikawaa momo kalenja ii kokaenj jen asarimanja:

13

Uunonj jopagonj aooawaa kalenja

¹ Niinonj ejemba ano Siwe gajoba yonoo qaaya qaaya qaita monj kanonj qaa jenj laligowenagato, uujopananonj mende kolooji eenj, mono kilenj kokaenj kolooowenaga: Gonj qegi gonjonj qaro angotomana momakejonj me goubire utugogi kinqororonj qamakeji, mono iikawaa so kolooowenaga.

² *Gejatootoo qaa jejewaa momo kalenja enj nono qaa aasangoya kuuya mobenaga ano qaa kuuyaa kania moma yagowenagati eenj, iikanonj mono soyanonj kolooja me qaago? Ii kilenj uujopanaa honjanonj mende asugiro iikaanja mono iwoi omayagadeenj koloonj eenj totoonj laligowenaga. Momalaari kotiga totoonj mokoloonj kawaa qaganonj baanjaaa Toya jen kotowe saanonj tenj koma baanja qetegonj mongenj anagato, uujopana mende asugiji eenj, iikanonj kilenj mono iwoi omayagadeenj koloonj eenj totoonj laligowenaga.

³ Eshuhina kuuya ejemba wanaya yonoojonj mendeema onjombenaga ano sele busuna tosia yonononj oogi jewaatiwaajonj togonj onjombenagato, uujopanaa honjanonj mende asugiji eenj, iikanonj mono mende totoonj ilaan nombaa.

⁴ Monjonj alia uutanonj jopagoji, iinonj mono uugereya qaa uubonjonj qaganonj ala ama munjeja. Goronkiki mende moma iwoiyaaajonj mende koposonjonkeja. Selia mende menj uma jaba-arambaranj mende

* **12:28:** Ef 4.11   * **13:2:** Mat 17.20; 21.21; Maak 11.23

laligoja. ⁵ Nanamemenjanonj alia horonj ureenj mende ama uuta mende menj bolinjeja. Iyanja qeangomambaajondeen mende kaparanj komakeja. Uuqeqe ama mugj uu uugere uulanjawo mende amakeja. Menj bolinj mugj siimbobolo moroti, ii mende romonjonj mesaonjeja.

⁶ Tosianonj bologa anjuti, iikawaajonj mende aisoojato, qaa honja otaanjekuti, mono iyonowo motoonj aisoonjeja. ⁷ Kambanj so alia sopa somonjonj kooronjanonj nama kotiinj moma laarinj munjeja. Kaerj me kaerj kolooro Anutuwaaw jejeromonjromonj ama mamboma awasanjaka nama siimbobolo kuuya moma mokosinjonjeja.

⁸ Uujopa nanamemenj ii kambanj tetegoya qaa enj ubaa. Gejatootoo qaa jenj qaaya qaaya qaita monj jenjekuti, iikanonj qaombaa ano momo qaita monj iikanonj mono kaanagadeenj omaya koloonj tegowaa. ⁹ Momo qaita monj ii bakasasanj moma yagonjejonj ano gejatootoo qaa ii bakasasanj jenjejonj. ¹⁰ Bakasasanj amakejonto, Anutuwaaw kalenja kalenja akadamu-giawo koloowuti, kambanj iikanonj bakasasanj laaligonananonj mono qaono oyanboyanj siiseweweya qaa laligowonja.

¹¹ Niinonj naamade laligoweti, kambanj iikanonj naamade qaa jenj laligowe. Uumomonanonj naamade uu kolooro iikawaa so qaa gosinj romonjonj laligowe. Eja somata koloonj kanonj naamade nanamemenj ii mesaonj gema qewe. ¹² Kawaa so kambanj kokaamba Anutuwaaw akadamura ii saanonj mende iimakejonj. Ii atatononj uunj ii-iitaa tani iima bimbimjonj tania tororo mende moma eerj romonjonjejonj. Kaerj romonjonjejonto, kanagenj Anutuwo jaasewanj qenj aonj iima sororogowonja. Kambanj kokaamba momo qaita monj ii bakasasanj moma yagojento, kambanj iikanonj ii mono kuuya moma yagodaboro manja. Anutunonj nii moma komunj nonji, niinonj iikawaa so iwaa kania moma komudaboro manja.

¹³ Qaa koi jenj kotiijonj: Kalenj karonj momalaari, jejeromonjromonj ano uujopa ii kotiinj enj ubuto, uujopa nanamemenj iikanonj mono batugianonj uuta kolooja. Kianj.

14

Gejatootoo qaa ano qaa qaita monj jejewaa kalenja

¹ Uujopawaa kania mono otaanj laligowu ano gawonj memewaa momo kalenj kania kania ii mono bunja qenj aowombaaajonj kaparanj koma laligowu. Iikanonj awaato, gejatootoo qaa jejewaa kalenja mewombaaajonj mono kotiinj kaparanj koma laligowu. ² Monjonj qaa qaita monj jeji, iinonj ejemba nonoojonj qaagoto, mono Anutuwaawajondeenj ii jenjeja. Unja Toroyanonj sololoooro qaa aasangoya asugiro jenkejiwaajonj tosaanja nonononj qaa ii mende moma asarinj munjejonj. Mono iyanja siri ilaanj aonjeja.

³ Tompinj laligojonto, gejatootoo qaa jenkeji, iinonj mono ejemba uunana menj kotiinj nanjonj ulunjkolenj ama nonomambaajonj ama qaa jenjeja. ⁴ Monjonj qaa qaita monj jenj iikanonj iyanjaa uuta meagonj kotikotij mokoloonjejato, gejatootoo qaa jenkeji, iinonj mono uumeleenj kanageso kuuya uunana meagonj menj kotiinj nonomakeja.

⁵ Onjo kuuyanonj qaa qaita monj jewutiwaajonj mojentto, gejatootoo qaa jewutiwaajonj mono kaparanj koma mamaga mojenj. Gejatootoo qaa jenkeji, iinonj mono qaa qaita monj jenkeji, ii uuguja. Qaa qaita monj jenj ii iikanondeenj ananaa qaanonj meleenji, iikaanja mono ororonj koloojao. Kaerj kolooro qaayanonj mono uumeleenj kanageso uunana meagonj menj kotiinj nonono sokonja.

⁶ Oo uumeleen alauruna, niinon onoonon kan qaaya qaaya qaita mon jewenaga, iikanon mono nomaen on meñ qeangon onombenaga? Kaen qaagoto, Anutuwaanon qaa injisaamanja me momo qaita mon onomanja me gejatootoo qaa jemanja me gejanono qaa kuma onomanjati een, iikanon mono meñ qeangon onomanja.

⁷ Awelo me gita kulele me iwoi monnon riiwaa aroya mokoolonkejoni, iononon mono laaligogia qaagoto, kanagia mono kaanjadeen kokaen eja: Monnon awelo lan uuj me gita kulele lan qero iikanon qagia anja anja mende mokoolonkeji een, riiwaa aroya mono nomaen moma asariwonaga? ⁸ Kaanagadeen romon uuj boligi qata tororo mende moma asarijoni een, moronon mono manja qeqewaajon afaangon jororinaga?

⁹ Onoo kanagia ii kaanjadeen eja: Neselangianon ejemba mende moma asariwutiwaa so qaa lan jejuti een, monnon qaa kaanja mono nomaen moma asarinaga? Qaa kaen jejuti, iikanon mono een lan haamonon kemakeja. ¹⁰ Balonja balonja kanon qaa morota morota dawu jenkejoni, ii moronon monagato, kilen kuuya yononon mono qaawaa kania moma asariwonjawaajon eju.

¹¹ Kania kawaajon ama jenkejonto, monnon qaa jero qaayaa kania mende mojeni een, niinon iwaa qaayaa wabaya koloowe iinon kaanagadeen noo qaanaa wabana koloaja. ¹² Onoo kanagia ii kaanjadeen eja: Ono gawon memewaa momo kalenja kalenja bunja qen aowombaajon awelegogi sokonja. Iikanon mono kalen koi kaanja mewombaajon kaparan koma laligowu: Momo kalen uumeleen kanageso uugia meagon meñ kotiinkejuti, mono ii bunja qen aon gawonon anji awaa soro koloowaa.

¹³ Kawaajon qaa qaita mon jenkeji, iinon mono kokaen gama kooliro sokombaa, "Oo Anutu, qaa jejeni, ii meleemanjwaa momo kalenja mono nomba." ¹⁴ Iikawaa kania ii kokaen: Niinon qaa qaita mon jen gama koolijeni een, noo unananon qaagadeen jen gama koolinkejato, uumomonanon mono honja mon mende mokoolonkeja.

¹⁵ Kawaajon mono nomaen ambe sokombaa? Niinon mono unananondeen qaagoto, uumomona kaanagadeen iikanon ama gama koolinjemana. Rii gama mepeseenjejeni, ii unananondeen qaagoto, uumomona mono kaanagadeen iikanon ama qamakemana. ¹⁶ Gii Anutu unaganon mepeseen mujani een, ejemba omaya monnon ajoajoroogianon kan rama mepeseejanjwaa kania mende moma kotowaati, iinon mono "Qaa ii onanon," ii nomaen jenaga? Naama jejani, iinon ii mende moma asarij een tompin raja. ¹⁷ Gii saanon Anutu mepeseejanto, goo qaaganon tasaan yonoo uugia mende meagon meñ kotiin ononja.

¹⁸ Niinon kuuya onon unuugun qaaya qaaya qaita mon ii mamaga jenkejeni, iikawaajon Anutu mepeseejen. ¹⁹ Anutu mepeseejento, uumeleen kanageso uutanon ejemba kuma onomambaajon kaparan koma moma asariwutiwaaqon qaa jeta 5 jemambaajon mobe honja koloaja. Qaaya qaaya qaita monnon qaa jeta 10,000 neenaajonadeen jemambaajon mobe kamakamaata koloaja.

²⁰ Uumeleen alauruna, onon qaa gosin romongonkejuti, iikanon mono naamade tani mesaon ejemba somata yonoo tani koloon romongon laligowu. Bologa ambonja jegi iikanon mono merasiisii kaanja koloon amamaawuto, momakootogianon mono ejemba somata koloon laligowu. ²¹ *Mooseswaa Kana qanon qaa mon kokaen oogita eja,

* 14:21: Ais 28.11-12

“Niinon waba ejemba kuun onombe kanageso koi yonoonon kan jegianon qaa tania mon jegi lan walingonkebuto, ii kilen noo qaana mende moma kotowu. Pon niinon kaen jejen.”

²² Qaa kawaa so qaa qaita mon jenin uugia mende meleengi yononon mogi Anutuwaaw aiweseya koloon ononjato, momalaari ejemba nonoojon iikanon mono aiweseya mon mende kolooja. Ii qaagoto, gejatootoo qaa jenin iikanon momalaari ejemba nonoojon Anutuwaaw aiweseya kolooja. Uumeleembaa gadokopa yononon ii mogi Anutuwaaw aiweseya mon mende koloon ononja.

²³ Uumeleen kanageso ononon ajoroon kuuya ononon qaaya qaaya qaita mon kanon jegi tosianon Buja qaa mende kuma onongi uugia mende meleema een kanon ubuti, iyononon mono aarun kokaen jewuyaga me qaago, “Wansosoo mono koloon ononja.”

²⁴ Kaen jewuyagato, kuuya ononon gejatootoo qaaya qaaya jegi monon Buja qaa mende kuma mugi momalaaria qaa een ajoajoroogianon ubaati een, kuuya ononon mono singisongoya isaama uuta mende meleenotiwaaw qaaya jedaborogi kaniaya moma kotooro asuganon asugiwaaw. ²⁵ Uutaa qaa aasangoya aasangoya asuganon asugiro iinon mono dagon kamaan Anutu waeya men mepeseen kokaen jokoloon qabaa, “Anutu ii onanon onoo batugianon laligoja.” Kianj.

Uumeleen ajoajoroowaa arenja ii kokaenj:

²⁶ Oo uumeleen alauruna, kawaaajon nono mono nomaen jenin sokom-baa? Ono Buja qaawaajon ajoroonkebuti, iikanon motomotoon onoo mono kuuya arengia mon me mon ii kokaen amakebu: Monon Buja onsaawaa arenja ano monon Buja qaa kuma onono monon Anutuwaaw gejanono qaa donjoga inisaano monon qaa qaita mon injoro monon ii meleembaa. Arenj kuuya ii mono uumeleen kanageso uunana kuun men kotiiwombaaajon ama amakebu.

²⁷ Tosianon qaa qaita mon jewuti een, ejemba 4 qaagoto, woi me karoon yononongadeen mono ajoajorootoo motoongowaa uutanon kaen jewu. Yononongadeen mono arengiaa so awanoo jegi monon ii meleembaa. ²⁸ Monon qaa meleemambaa so mende kolooji een, iyononon mono uumeleen kanagesowaa ajoajoroonon qaagia bogoro rama iyangiaajonadeen qaagia qaita mon jegi Anutunon mobaa. ²⁹ Gejatootoo ejemba yonononga woi me karoon yononondeen mono arenj onongi qaa injjogi tosianon mono qaagia gosiwu.

³⁰ Kaen ambuto, monon ajoajoroonon raro Anutunon gejanono qaa uutanon isaano moji een, iinon mono ii injjoro gejatootoo qaa wala jeji, iinon qaaya mesan qaa bo raba. ³¹ Ejemba kuuyanon Anutuwaanon gejanono qaa mogi uugia nangoro qeangowutiwaajon onoo mono korebore saanon kambangia men arengiaa so gejatootoo qaa jewu. ³² Gejatootoo ejemba yononon mono saanon unjagia galen konji unjagianon qaa baatanon kenjutiwaaw so kolooju.

³³ Anutunon gijigaju Toya qaagoto, luae Toyaga kolooja. Kawaaajon ajoajoroogia mono arenanon otaan amakebu. Ejemba soraaya onoo batugianon kanageso so amakejuti, onoo kaanagadeen mono iikawaa so kokaen amakebu: ³⁴ Emba onoo mono uumeleen kanagesowaa ajoajoroogianon qaa bogoro rabu. Yononon qaa jewutiwaaw so mende koloojuto, Kana qaa ejiwaaw so mono qaa baatanon kema laligowu.

³⁵ Embanonj uumeleen kanagesowaa qaa jen kotonj kuma onono mende sokonja. Kawaaonj qaa mombaa kania mobombaaonj mojuti een, iyonononj mono mirigianonj kema rama anjgiaa lourugia qisij onjombu.

³⁶ Anutuwaanonj Buja qaa iikanonj onjo batugianonja kolooro me gaago? Qaa iikanonj kolooj seinj onjoononj kanj onjo bunagadeen kolooja me qaago? ³⁷ Monjonj kokaen jenaga, “Niinonj gejatootoo qaa jewe Unj Toroyanonj sololooj nono qaa iikawo uumotoonjo mende anjen.” Kaen jeji, iinonj mono qaa koi moma yagowa: Niinonj embawaaonj qaa onj onjonjeni, iikanonj mono Pombaa jenkooto qaaga kolooja. ³⁸ Monjonj qaa iikawaa geja mende ama silemale laligoji een, onjo mono eja iwaa qaawaaonj geja mende ama laligowu.

³⁹ Kawaaonj uumeleen alauruna, onjo mono gejatootoo qaa jewombaaonj awelegonj laligowu ano qaa qaita monj jewubotiwaa songoya ii mende ambu. ⁴⁰ Ii mende ambuto, iwoi kuuya mono tororo arenj ama otaan amakebu. Kianj.

15

Kraistnonj koomunonja waaro.

¹ Oo uumeleen alauruna, niinonj Oligaa Buja jen asarinj onjombeti, ii duduuwubotiwaaonj mono menj gbilinj onjomanja. Onjo ii buja qen aonj momalaarigia iikanonj ama rindanjon nanju. ² Niinonj Oligaa Buja jen asarinj onjombeti, onjo ii iikawaa so pondanjen menj anjonj kombuti een, iikanonj mono menj letoma onjono Siwewaa buja koloowu. Kaen mende ambuti een, uugia mono eenj totoonj meleema laligoju.

³ *Niinonj qaa tosaanja kuuya goraayanonj ama neeno Buja qaa moma anjonj kombeti, ii mobe uro iikawaa qaa kota mobutiwaaonj ii kokaen onjombe: Kraistnonj Buja Tere ejiwaa so nonoo sinjisonjonanaajonj ama komuro. ⁴ *Komuro Buja Tere ejiwaa so ronj konji somanja karoonj kolooro koomunonja waaro. ⁵ *Koomunonja waama Piitowaanonj asugiro ano kawaa gematanonj gowokouruta 12 yonjoononj asugiro.

⁶ Kawaa gematanonj kambanj motoonjo iikanondeen uumeleen alaurunana janngogia 500 uuguroti, mono iyonjoononj asugiro. Yonjoononja ejemba honja yonjononj toroqen kambanj kokaamba kaanagadeen laligojuto, tosianonj komudaborogi. ⁷ Kawaa gematanonj koga Jeimswaanonj asugiro ano kawaa gematanonj aposol kuuya yonjoononj asugiro.

⁸ *Yonjoononj kuuya asuginjo konoga mono noononj kaanagadeen asugiro. Niinonj aposol kolokolooyanonj qaagoto, paluga kaanja koloowe. ⁹ *Kawaa kania ii kokaen: Niinonj aposol yonjo batugianonj mobe kamaaro daaburugiaga koloojen. Anutuwaa uumeleen kanageso sisiwerowero ama onjoma laligoweti, iikawaaonj noo qana aposol qagi mobe gamuyawo kolooja.

¹⁰ Gamuyawo koloojato, kambanj kokaamba iwoi anjeni, ii mono Anutuwaa kalenmorianjononj menj letoma nemunj koma nono laligojen. Iinonj kalenmorianja nono lalabubu mende ambe kamaanj qen omaya mende kolooroto, niinonj mono aposol kuuya unjuugun haamo ama onjoma kotiinj gawonj menj laligowe. Ii neeno qaagoto, Anutuwaa kalenmorianjononj mono inaanj nono gawonaa honja kaen kolooj seiro.

* **15:3:** Ais 53.5-12 * **15:4:** Ond 16.8-10; Mat 12.40; Apo 2.24-32 * **15:5:** Mat 28.16-17; Maak 16.14; Luuk 24.34, 36; Jon 20.19 * **15:8:** Apo 9.3-6 * **15:9:** Apo 8.3

¹¹ Niinonj meweti me yonononj megj honja kolooroti, ii kilenj. Nonononj mono Oligaa Bunja qaa kaenj jenj asarinkejonj ano onjo iikawaa so uugia meleema Kraist moma laarinj laligoju. Kianj.

Anana koomunonjga nomaenj gbilinj waabonja?

¹² Mobu! Kraistnonj koomunonjga gbilinj waaroti, iwaa kania kaenj jenj asarinkejonj eenj, onjoononjga tosanonj mono nomaenj ama kokaenj jenkeju, “Koomuya yonononj mende gbilinj waabuya.” ¹³ Kaenj jenkejuto, koomuya yonononj mende gbilinj waabuyagati eenj, Kraistnonj mono kaanagadeenj mende gbilinj laligonj kottiinaga. ¹⁴ Anutunonj Kraist mende menj gbiliro koomunonjga waanagati eenj, nono Bunja qaaya ii jenj asarinkejonj ii mono qaa omaya koloonaga. Ii moma laarigi momalaarigia iikanonj mono kaanagadeenj janjonj qaoma omaya koloonaga.

¹⁵ Anutunonj onjononj koomuya mende menj gbilinj onono waabuyagati eenj, Kraist kaanagadeenj mende menj gbiliro waanaga. Nono ii kilenj Anutuwa kania kokaenj nanjonj jenkejonj, “Anutunonj mono Kraist menj gbiliro koomunonjga waaro.” Qaa ii honja mende koloonaga, ejembanonj mono kawaaonj ama kanianana mokoloogi qoolongoya kolooro saanonj nonoojonj kokaenj jewuyaga, “Anutuwa kania mono nanjonj jenj soonkeju.” Qaa kanonj mono gamuyawo koloonaga. ¹⁶ Anutunonj koomuya mende menj gbilinj onono waabutj eenj, Kraistnonj kaanjiadeenj mende gbilinj waanaga.

¹⁷ Anutunonj Kraist mende menj gbiliro waanagati eenj, onjo mono eenj toontoonj moma laarinj munj toroqenj singisongogiaa kasagbadononj laligowuyaga. ¹⁸ Kaenj kolooro alaurunananonj Kraistwo qokotaanj komugiti, iyonononj mono kaanagadeenj soonj gere siawaa bunja koloowuyaga. ¹⁹ Anana Kraist jejeromonjromonj ama munj balononj laligowombaa so galenj koma nonono kambanj iikanonj tegowaatiwaaonj mambonjonj eenj, nono mono ejemba tosaanja kuuya unjuugunj baagianonj kemenj auta dawoyagadeenj laligoninj kuuyanonj woso momo ama nonomakejutiwaa so koloowonaga.

²⁰ Kaanja koloowonagato, Kraistnonj mono onjononj gbilinj koomuya yonoo jetamemegia koloonj koomunonjga waaro. ²¹ Kawaa kania ii kokaenj: Eja monjononj koomu kondooro asugiro kanainj komunj laligonj kouninj. Komunj laligojonjwaaonj ama eja monjononj komunj gbilinj laaligo kombombanja kondooro asugiro. Kawaaonj anana kuuyanonj mono kaanagadeenj gbilinj koomunonjga waabonja. ²² Kuuya anono Adam kaanja koloonj komuwonjati, kaanjiadeenj Kraistwo qokotaajonj, Anutunonj anana kuuya laligonj kotiiwombaaonj menj gbilinj nonombaa.

²³ Menj gbilinj nonombaato, kuuya anono mono Anutunonj kambanj anoti-waa so gbilinj waabonja. Kraistnonj jotamemenana koloonj gbiliro iikawaa gematanonj iwaa bunja koloonjonj, anono eleema karo kambanj iikanonj gbilinj waabonja. ²⁴ Kraistnonj mono eleema kanj omejiilanj kuuya balonj so esunjmumu qaganonj galenj komakejuti, iyonoo usungia menj kamaanj ama esungia kuuya kondeembaa. Ii kondeema bentotonja Anutu Mambaa borianonj ano balononj laaligo kanonj tegowaa.

²⁵ *Kraistnonj galenj koma laligonj uro Anutunonj Bunja qaa ejiwaa so “mono kereuruta kuuya haamo ama iyanjaa kana baatanonj ama onjombaa.” Kraistwaa galenjonkonj gawonjononj mono iikanonj tegowaa. ²⁶ Kereuruta haamo ama onjono kanonj koomu Toyanonj mono konoga kolooro menj kamaanj mubaa.

* 15:25: Ond 110.1

²⁷ *Kawaa kania ii Burja Terenonj kokaenj eja, “Anutunonj mono iwoi kuuya iwaa kana baatanonj ano eja.” Qaa kaenj ejato, “Iwoi kuuya ano eja,” qaa kaenj jero kania mono asuganonj kokaenj eja: Anutunonj iwoi kuuya Kraistwaa baatanonj ano ero iyanja mono mende menj kamaanj Kraistwaa baatanonj ama aoro. ²⁸ Kaenj qaagoto, Anutunonj iwoi kuuya Meriaa baatanonj ano galej koma kereurata kuuya iyanjaa ku-usunjaa baatanonj ama onjombaa. Ii tegoro kanonj Anutunonj mono Meria kaanagadeenj iyanjaa ku-usunjaa baatanonj ama galej koma mubaa. Kaenj koloonj Anutunonj iwoi kuuyaa Ponja koloodaboronj laligonj ubaa.

²⁹ Qaa monj ii kokaenj: Ejemba tosonianj uugia mende meleema eenj komugitiwaajonj tosonianj koomuya ii ilaanj onjombutiwaajonj jenj kitigia koloogi dunanonj mombo oomulu menj onjmakeju. Koomuya yonononj mende gbilinj waabayagati eenj, iyonoo gawonj honjanonj mono nomaenj koloonaga? Anutunonj komugiti, ii qaago totononj menj gbilinj onono waabayagati eenj, ejemba kaanja yonononj mono nomaembaajonj ama jegi yonoo kitigia koloogi oomulu menj onjmakeju? Gawonjgia ii mono eenj mewubo.

³⁰ Komunj mende waabonagati eenj, nonononj kaanagadeenj mono uunana Anutuwaa gawononj mende ama somongwonaga. Anutuwaa gawombaaonj ama komuwombotiwaawaa lombo baatanonj suulanj mende kema laligowonaga. Qaago.

³¹ Koomunonj mono kambanj so gogonj nomambaa so kolooja. Qaa ii onja. Oo uumeleenj alauruna, niinonj Kraist Jiisas Ponjana iwo nama onjooonj ama selena menj umakejenj, iikawaa sareqaa honja ii asuganonj injjowe mobutiwaajonj mojenj.

³² *Neenaa ainj otaanj gawonj koi memambaajonj romongojuti eenj, iwoi koi kanonj mono nomaenj ilaanj nombaa? Kaenj qisinj onjombe ii mono romongonj meleembu: Niinonj Efesus siti kokanonj ejemba jeranjai kanjanawo kaanja mokoloonj komumambotiwaajonj yonowo aonj laligowe. Mono doomorona keno moma aonj laligowe. Komunjo mende gbilinj waabonjati eenj, iikaanja mono mende aonj orowenaga. Mono Efesus uulanjawa mesaowenaga. Kaenj kolooro saanonj tosaanja yonowo kokaenj jewenaga, “Woranj komuwonjatiwaajonj mono saanonj nenjkorisoro ama apu kotiga nenj laligowonja.”

³³ Jinjaunj mende ambu. “Ejemba bologa yonowo ainjolonj raji nanamemengia awaa iikanonj boliwaa.” Qaa monj kaenj eja. ³⁴ Onoo batugianonj ejemba tosonianj Anutu mende moma mujuti, iikawaajonj uumeleenj onononj gamugij mobutiwaajonj ama ii jejenj. Kawaaonj mono poumapougia mesaowu. Uugianonj letono tororo moma singisonjo mende toroqenj amakebu. Kianj.

Sele busunananonj gbilinj waama qaita monj koloowaa.

³⁵ Monjonj kokaenj qisinaga, “Anutunonj koomuya ii nomaenj menj gbilinj onono waabaya?” Sele busugianonj letono mono tani nomaenj koloowuyaga?” ³⁶ Kaenj qisinaga, mono uuta qaawaa qaa jenaga. Ono yagonj kota mende komuro komowuyati eenj, iikanonj mono mende juma waabaa. ³⁷ Kotaa gowoya waabaati ii mende komojanto, kotagadeenj komojanj. Wiit me yagonj kota me waroga tosaanja komoma kororoonjkejanj.

³⁸ Iikayadeenj komoma kororoonjkejanto, Anutunonj mono siinjaa so gowoya mubaa. Kota tania anja anja ii iyanjgiaa gowogia anja anja onjmakeja.

³⁹ Iwoi busugia ii tanigia motoonjo qaago. Ejemba busugia anja, oro busugia anja, koonj busugia anja ano sora busugia ii anja.

⁴⁰ Iikawaa so Siwenonj laaligowaa sele busu ii anja kolooja ano namononj laaligowaa sele busu ii anja kolooja. Anja anja koloojaato, Siwe selewaa akadamuya ii namo selewaa akadamuya uugunj qaita monj kolooja. ⁴¹ Weembaa asamararanga ii anja, koimbaa asamararanga anja ano sengelao yonoo asamararanga ii anja. Sengelao asarigi tosaanj yonoo asamararanga ii sengelao tosaanj yonoo asamararanga ii uugunkeja.

⁴² Koomunonga gbilinj waabonjati, iikawaa kaniaonj mono iikawaa so eja. Sele busu ronj kombonjati, iikanonj gisaanj qaombaato, Anutunonj ii menj gbiliro waabaati, iikanonj mende komuwaa. ⁴³ Sele busu ronj kombonjati, iikanonj looloria akadamuya qaa koloojato, Anutunonj ii menj gbiliro waama kanonj mono kotiga koloonj asamararawo koloowaa.

⁴⁴ Sele busu ronj kombonjati, iikanonj namononj laaligowaa selia koloojato, Anutunonj ii menj gbiliro waama iikanonj mono unja gomanonj laaligowaa sele busuga koloowaa. Namowaa sele busu eji eenj, iikawaa so unjawaa selia ii kaanagadeen eja. ⁴⁵ *Kawaa qaaya ii Bunja Terenonj kaanagadeen kokaenj oogita eja, “Eja mutuya Adam iinonj letoma unjaya mokoloonj sewanj aason horonj laaligoyawo kolooro.” Qaa ii moninj bakaya kokaenj kolooro: Adam monj kanagenj asuginj mono menjgbiligbiliwaa unjaya kolooro. ⁴⁶ Unjawaa iwoiya ii wala mende kolooroto, namowaa iwoiya kanonj mono mutuya kolooja. Unjawaa iwoiyanonj mono iikawaa gematanonj kolooro.

⁴⁷ Anutunonj eja mutuya sububunonga mero balonj eja kolooro. Adam kanagenj iinonj mono Siwenonga kamaanj batunananonj asugiro. ⁴⁸ Namu ejembanonj eja balononga kolooroti, mono iwaa so koloou. Siwewaa bunja koloojonj, nonononj eja Siwenonga kamaanj asugiroti, mono iwaa tani koloojonj. ⁴⁹ Anana namo eja mutuyaa kaitania menj laligojonj, iikawaa so Siwe ejawaa kaitania ii kaanagadeen menj laligowonja. Kianj.

⁵⁰ Oo uumeleenj alauruna, niinonj qaa kokaenj injijowe mobu: Sa busunananonj mono Anutuwaabentotonj uutanonj keuma dunj mewutiwaa so qaago. Ii amamaawao. Sele busu koi kanonj gisaanj qaombaati, iikanonj mono oyanboyonj mende mokoloowaa. Siwewaa dunj mende aliwaati, sele busu koi kanonj mono ii memambaajonj amamaawaa.

⁵¹ *Mobu! Niinonj qaa aasangoya monj kokaenj injisaamanja: Kuuya nonononj mono mende goronj qenj komuwonja. Qaagoto, koomuya yonononj letonj tosaanj nonononj mono sele busunanawo letombonja. ⁵² Anutunonj koomuya menj gbilinj ononj romonj qaita monj konoganonj qaro iikanonj waagi anono bilisik ano uulanawodeen letombonja. Wala komugiti, iyonononj mono mombo mende komuwu.

⁵³ Sa busu koi gisaanj qaombaati, iikanonj mono letoma mende aliwaatiwaa so koloowaa. Sele busu koi komuwaati, Anutunonj ii mono opo kaanja qetegonj kawaa kitianonj sele busu mende komuwaati, ii nonono menj maleku kaanja moubonja.

⁵⁴ *Kaenj koloojato, letoqetoma ii asugidabororo sele busunana qaita monj meninj mende komunj gisaawaati, kambanj iikanonj mono aisowonja. Bunja Terenonj qaa oogita eji, iikanonj mono honjowo kolooro iikawaa so kokaenj jenu, “Iinonj mono koomu Toya kondeema haamo ano otokorianj maajonj.”

⁵⁵ *Qaa iikawaa alia monj ii kokaenj, “Oo koomu Toya, giinonj mono haamo ambagatiwaa so qaago. Oo koomu Toya, goononj wasa jeta kanonj mono ninimambaajonj amamaawaa.”

⁵⁶ Qaa kaen ejato, koomuwaa wasa jeta ii singisonngo nanamemenj. Jojopanj qaayanonj mono singisonngo ambombotiwaa songo ano kilenjin singisongononj esunawo koloonkeja. ⁵⁷ Esunawo koloonkejato, Pohnana Jiisas Kraistnonj mono Anutuwaanonj nemunj kono ala ilailaanana kolooro iwaajonj ama koomu haamo ama ugunj laligowonja. Kawaajonj “Anutu dangisenj!” jejenj.

⁵⁸ Oo wombo alauruna, haamo ambonjatiwaaajonj onjononj mono nama kotiinj wansanj-wansanj mesaonj uugia mende uma kamaanj amakeba. Pombaanonj qokotaanj gawonja megij honjanonj mono kamaanj omaya mende koloowaa. Ii moma yagonj Pombaa gawonja ii mono uugere* qaganonj bonjenj pondanj menj laligowu. Kianj.

16

Jerusalem ala ilailaa onjombutiwaa jenjkootoya

¹ *Judia kanageso soraaya yonjoonj ala ilailaa monenj menj kululuuwu-tiwaajonj qisinj nongiti, iikawaajonj kokaenj jenj kotonj onjonjenj: Niinonj Galesia prowinswaa uumeleenj kanagesoya kanagesoya jenj kotonj onjombeti, onjononj kaanjadeenj mono iikawaa so kokaenj amakebu:

² Sonda so weenj mutuya kanonj onjo kuuya anja anja mono nandunj amakebu. Toomorianj menkejutiwaa so monengia bakaya ii kowigiaa goraayanonj ama galenj koma laligowu. Kaenj angij niinonj kambanj monjononj onjoononj kawekanonj nandunj sangabangga ambutiwaa so mende ambuto, ii saanonj kowigianongga menj alatanonj ambu.

³ Kaenj angij onjoononj kamanjati, niinonj kambanj iikanonj saanonj jenj-asa-asari tere onj eja gawonj kawaajonj mogi sokonji, mono iyonjo borogianonj ama wasinj onjombe kulukululuu kalengia ii menj Jerusalem kembu. ⁴ Niinonj yonjowo motoonj kemambaajonj kamanjati eenj, iyonjononj mono saanonj niwo toroqenj motoonj kowe kotonj kembonja. Kianj.

Poolwaa gawonja ano kana kekembaa arenja

⁵ *Niinonj Masedonia prowins ugunj kemaaja. Kawaajonj Masedonia mesaonngo mono onjoononj kamambaajonj mojenj. ⁶ Onjoononj kanj kambanj tosaanja onjowo rabenaga me konjuru kambanj (winter) ii kaanjagadeenj onjo batugianonj toroqenj laligodaborowenaga. Kaenj laligowe saanonj ilaanj nongij daenj daenj kembenaga, iikanonj mono afaangonj kana toroqenj kemaaja. ⁷ Kambanj kokaamba onjoononj kanj tatawagadeenj injiima unjuginj kemambaajonj mende mojentonj, Pohnonj oo jewaati eenj, mono kambanj tosaanja onjowo ramambaajonj jojorijenj.

⁸ **Kaenj jojorijento, wala Efesus siti kokanonj toroqenj laligowe gbani jaayageqe dologa (pentekost) kanonj kanj kuuwaa. ⁹ Anutunonj noojonj gawombaa naguya somata hororo saanonj gawonj somata mewe honja koloonj seinkejato, mamaganonj tuarenjenj ama nomakeju. Kawaajonj kokanonj toroqenj laligomambaajonj mojenj.

¹⁰ *Timotinonj nii kaanja Pombaa eja geria koloonj gawonja menj laligoja. Kawaajonj iinonj onjoononj kawaati eenj, onjo mono kalaanj koma mugij kee momoya qaa onjo batugianonj laligowaa. ¹¹ Monjononj monj mende iima

* **15:58:** Uugere ii Pombaanonj awaawaajonj jeja. Uugere bologa ii qaago. * **16:1:** Room 15.25-26

* **16:5:** Apo 19.21 * **16:8:** Lew 23.15-21; Dut 16.9-11 * **16:8:** Apo 19.8-10 * **16:10:** 1 Kor

sisiriinj jejewili ambato, oŋowo laligoro tegoro noononj kamambaaŋonj jew-aati, iikanonj mono ilaanj mugj luaenonj oŋomesaonj eleema kawa. Niinonj uumeleenj alauruna yoŋowo ii iibombaaŋonj mambonjonj.

¹² Uumeleenj alanana Apolos iwaa qaa ii kokaenj jemaŋa: Iinonj uumeleenj alauruna yoŋowo oŋoononj kawaatiwaaŋonj qaa kotakota ijonj uu kuuj mube. Kaenj kuuj mubeto, kambanj kokaamba oŋoononj kamambaaŋonj uuta kotiiro togoja. Kanagenj kambanja saanonj enj mubaati, mono iikanonj kawaa. Kianj.

Yeizozo qaa tetegoya

¹³ Oŋo mono uugbilighbili laligonj momalaarigja menj gbilinj kotiiinj laligowu. Eja kotigaa so mono uuwaa nanŋonanŋo ejemba koloonj Pombaa ku-usunawo nambu. ¹⁴ Iwoi kuuya ama mewuti, ii mono uujopanonj anŋi kolooŋwaa.

¹⁵ *Stefanas iwaa mirinonj laligojuti, oŋo ii moma oŋonju. Akaia prowinsnonj gawonj meninj uugia meleenŋi gawonanaa honja mutuya kaenj kolooroti, ii moju. Yoŋononj ejemba soraaya ii pondanj welenj qenj oŋoma uugia iikanonj somonŋonj ama laligojuti, ii moju. Oo uumeleenj alauruna, niinonj uugia kokaenj kuuj oŋonjenj: ¹⁶ Oŋo kaanŋadeenj ejemba kaanja ano yoŋowo toroqenj gawonj motoonj menj Anutuŋwaa welenj qenjekjuti, mono kuuya iyoŋoo qaa baatanonj kema laligowu.

¹⁷ Niinonj Stefanas Fortunatus ano Akaikus koi kagitiwaaŋonj aisoŋkejenj. Oŋo niwo Efesus koi mende laligogi yoŋononj mono oŋoo kitigia koloonj ainjolonj ama nonŋi sokonja. ¹⁸ Yoŋononj oŋoo unŋagia keraqeeanŋo qenj laligojuti, iikawaa so mono noo unŋana kaanŋagadeenj keraqeeanŋo qenj noma laligogi. Kawaaŋonj oŋo mono eja kaanja yoŋooŋonj mogi uro ii asuganonŋadeenj jenj qaagiaaŋonj tororo geja ama laligowu.

¹⁹ *Uumeleenj kanagesoya kanagesoya Eisia prowins kokanonj laligojuti, iyoŋononj mono yeizozogia anŋi oŋoononj kaja. Akwila Prisila ano uumeleenj kanageso yoroo mirinonj ajoroŋkejuti, iyoŋononj mono Pombaa qatanonj yeizozogia mamaga anŋi oŋoononj kaja. ²⁰ Uumeleenj alauruna kuuya Efesus koi laligojuti, iyoŋononj mono yeizozogia anŋi oŋoononj kaja. Oŋo mono uumeleenj alaurugia yoŋowo jolonŋia jenj anŋonj aonj buugia kitonj nenj laligowu.

²¹ Neenaa yeizozona oŋoononj ama qana neenaa boronanonj kokaenj oojenj: Pool.

²² Moŋnonj Poŋ mende jopagonj uujopa mende ama laligoji eenj, Poŋnonj mono qasaaŋa iwaa qaganonj ano ubaa. Poŋnana, gii mono kawa!

²³ Poŋ Jiisaswaa kalenmoriaŋanonj mono oŋowo ewa.

²⁴ Kraist Jiisaswo qokotaan nanjuti, noo uujopananonj mono kuuya oŋowo enj kotuegonj oŋono laligowu. Qaa ii oŋanonj. Kianj.

* 16:15: 1 Kor 1.16 * 16:19: Apo 18.2

Korint Tere 2 Poolnoŋ Korint yoŋoo Tere ano 2 kolooro. Jey-asa-asari

Pool ano Korint uumeleen kanageso yoŋonoŋ uumotoon awaa mende aŋgi kambaŋ iikanoŋ Poolnoŋ Masedonia laligoŋ tereya koi ooro. Tosianoŋ Pool tuarenjen kotiga ama mugito, Poolnoŋ kilen aŋgowowo meŋ ka-maan ama yoŋowo uumotoon ambombaaŋon kaparaŋ kono. Aŋgowowogia tegowaatiwaa uukoisoroya gendeema oŋono.

Tere bakaya mutuya (Boŋ 1-7) iikanoŋ Poolnoŋ Korint uumeleen kanageso yoŋowo soomongo anotiwaa qaaya jeja. Kania naata uumeleen kanageso ii kotakotagadeen jey oŋono? Kaen ano uugia meleema uumotoonŋo aŋgiti, iikawaa korisoroya gendeema jey asarija.

Tere bakaya 2 (Boŋ 8-9) iikanoŋ Judia uumeleen kanageso ilaan oŋoma nanduŋ oŋombutiwaajon kuuŋ oŋonja.

Tere bakaya 3 (Boŋ 10-13) iikawaa qaaya ii kokaen: Boi takapolakaya tosianoŋ iyaŋgia qagia 'Aposol hona' jey Poolwaajon aposol qolon-molonŋoya jegi Poolnoŋ qaa iikawaa kitia meleema oŋono.

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaen:

Jey-asa-asari qaa 1.1-11

Pool ano Korint uumeleen kanageso 1.12-7.16

Judia uumeleen tuuŋ yoŋooŋon nanduŋ ambu 8.1-9.15

Poolnoŋ aposol hona koloojiwaa ku-usuŋa 10.1-13.10

Qaa tetegoya 13.11-13

¹* Anutunonj usuiŋaa so Pool nii kuuŋ nono Kraist Jiisaswaa wasiwasi eja aposol koloojen. Niinoŋ uumeleen alanana Timotiwo rajo. Korint sitinoŋ Anutuwaa uumeleen kanageso laligojuti ano ejemba soraaya kuuya Akaia prowinsgia sokoma laligojuti, noronoŋ oŋowo Buŋa qaa aminj mobombaaŋon kanj tere koi oŋo.

²Anutu Maŋnana ano Poŋ Jiisas Kraist yoronoŋ mono kalenmorianj oŋoni luaenoŋ laligowu.

Poolnoŋ Anutu uluŋkoleŋaajon mepeseja.

³ Nono Poŋnana Jiisas Kraistwaa Maŋa Anutu mepeseŋkejonj. Iinoŋ kiankomu Toya ano uluŋkoleŋ kuuya nonomakejiwaa Anutuya kolooja.

⁴ Nono kakasililij kania kania mokoloonkejonj, kambaŋ iikanoŋ Anutunonj uunana meŋ saaliŋkeja. Uunana meŋ saaliro moma iikawaa qaganon naniŋ tosianoŋ kakasililij kania kania mokoloonkejuti, ii saanon afaaŋgonj meŋ saaliŋ oŋomakeboŋa. ⁵ Kawaa kania ii kokaen: Kraistwo qokotaaniŋ iwaa siimboboloyanoŋ qanananoŋ uro kelemalelenj momakejonto, iikawaa so uunana kaanjiadeen meŋ saaliro Kraistwo qokotaaniŋ uluŋkoleŋanoŋ uunananonj kemero kelemalelenj momakejonj.

⁶ Nononoŋ konjilij utanonj laligojonj eenj, Anutunonj mono oŋoo uugia meŋ saaliro uugia mombo meleema oyaŋboyaŋ kolooŋwutiwaajon moja. Anutunonj uugia meŋ saaliro oŋonoŋ ii iima oŋoŋgio uugia meŋ saaliŋ aonj laligowu. Meŋ saaliŋ oŋomakejiwaa honanoŋ mono uugianoŋ kokaen kolooŋkeja: Nono siimbobolo monij oŋonoŋ kaanjiadeen siimbobolo iikayadeen mokoloowuti eenj, ii mono saanonj moma mokosiŋgonj kotiij

* 1:1: Apo 18.1

lalogowu. ⁷ Siimbobolonon qagianon uro momakejuti, ulunkolonon mono kaanjadeen onoo qagianon uro laligojuti, ii mojon. Ii moma kawaa-
jon ononon nama kotiiwutiwaajon mamboma jejeromonromon kotakota
amakejon.

⁸ *Oo uumeleen alauruna, nono Eisia prowins uutanon gawon menj
laligon gawombaa siimbobolo moma kakasilin mokolonon monin, onoo
iikawaajon poumapou laligowubojon mojon. Gawombaa lombotonon
esunana uugun uuta koloon mendungon nonono nama kotiiwombaa-
jon amamaaninto, kilen kaparan konin menj kamaan nonono laligonin.
Kaen kolooro toroqen jaananawo laligowonaga me qaago, iikawaajon
kaanagadeen doomononana keno laligonin.

⁹ Kaen laligon uunananon kokaen romonjonin: Monjon komuwonatiwaa
qaaya jen tegoro qaa iikanon qanananon uro tiwilaawonatiwaaajon mam-
bonin. Ananaa esunananon laarin laligowomboto, Anutuwa ku-usun
qaganon laarin laligowombaaajon ama kaen kolooro. Anutonon koomuya
menj gbilin onono waabuti, iinon mono afaangon nono kaanagadeen ilaan
nonomakebaa.

¹⁰ Komuwombotiwaa torokonana somata toton moninto, Anutonon
iikanon metogon nonono. Metogon nonono ano toroqen metogon nono-
makebaa. Nono jejeromonromonana Anutuwaanon ama kaen moma laarin
mun nanjon. ¹¹ Onoo kaanagadeen ilaan nonoma nonoojon ama qama
kooligi metogon nonomakebaa. Mamaganon nonoojon ama qama kooligi
Anutonon moma iikawaa kitia meleeno kalenmoriananon sokoma nonono
niniima koboonkebaa. Kaen metogon nonono alauruna mamaganon ii
moma nonoojon ama mindirin mepeseen mug qamakooligianon otokorian
kaan uma Anutuwa gejianon kemenkebaa. Kawaaajon mono toroqen
noojon ama Anutu qama koolinkebu. Kaen qisijen.

Poolnon kana kekenaa arenja utegoro.

¹² Tosaan ononon noo kaniaanajon uuwoi anjuti, iikawaajon qaa kokaen
jemaan: Anutonon solan laligowombaaajon momakeji, nononon mono
iikawaa so gomaan gomaan liligon kanon nanamemen soraaya ii pondar
otaan laligonin. Onoo batugianon ii mono kaparan koma tororo otaan
laligonin. Ii balon ejemba momakootonanaa so qaagoto, Anutuwa
kalenmoriananon inaan nononotiwaa so ii ama menj laligonin. Anutonon
nanamemena ii iima nanjon "Sokonja," jero uugejananon qaa ii momake-
jen ano iikawaajon selenana menj umakejon.

¹³ Tere oonkejen, iikawaa qaaya kuuya mono saanon weengon moma
asariwutiwaa so kolooja. Qaana ii gbingbaan qaa. Qaa kania aasangoya
mon mendee oonkejen. Ii asuganondeen eja. Kawaaajon noo kaniaan ii ku-
uya moma asaridaborowutiwaajon moma jejeromonromon anjen. ¹⁴ Noo
kaniaan ii bakasasan kokaen moma asariju: Pongnan Jiisanon mombo
asugiwaati, niinon mono kamban iikanon onoojon ama selenana menj umanjan.
Kawaa so ononon kaanagadeen saanon noojon ama onoangiaa selegia
mepeseegi sokombaa. Onoo noo kaniaan kaen moma asaridaborowutiwaa-
ajon mojen.

¹⁵ Niinon qaa iikawaa qaganon awasanaka nambetiwaajon ama wala
onoonon kan injimambaa arenja ambe. Indinjan woi kan injiibe kotu-
motue mewutiwaajon ama kana kamambaa arenja kokaen ambe ero:

¹⁶ *Masedonia prowinsnon kemambaa kananon wala onoo injiima toroqen
Masedonia kema eleema mombo onoonon kamambaaajon jewe. Kan

lalogowe iwoi tosia ilaaj noma wasinj nongi onjomesaon Judia prowinsnonj kemambaaonj mobe.

¹⁷ Arejna kaenj ambe eroto, ii utegowe. Kaenj ama kemakonkanjon gaganonj mondonj laj mende ambe. Neenaa arejna ii balonj ejemba yonoo so neenaajonj laj romonjonj mende ambe. Kaenj mende romonjgowu. Qaa aasonj motoonjo iikanondeen “Oonj, saanonj kamaņa,” ano “Mende kamaņa,” qaa woi ii mindirinj mende jewe. Mono nanamemenj soraaya otaankejenj.

¹⁸ Anutunonj qaa jenj iikawaa so pondanj amakeji, nonononj mono iwaa jaanonj kokaenj jenj kotiijonj: Nonononj kambanj monjonj “Oonj, ii saanonj ambonja,” jenj somonjonj iikawaa gematanonj “Ii mende ambonja,” potagororonj kaenj jelenjeleenj mende jenj laligoninj.

¹⁹ *Anutuwaa Meriaa kania ii kokaenj: Nii, Sailas ano Timoti nonononj onjo batugianonj Kraist Jiisaswaa kania jenj asarinj laligoninj, Kraist ii “Anutuwaa jeta tej komaņa,” ano “Mende tej komaņa,” qaa aro woiwuiwaa gaganonj meljenjeleenj amambaaonj mende asuginj laligoroto, Anutunonj qaa jenj somonjgoroti, iikawaa so mono “Oonj!” jenj ama mero honjowo kolooro.

²⁰ Anutunonj soomonjo qaa (promis) seiseiya dawii nononoti, jangogia mende mojonjo, Kraistnonj qaa kuuya iikawaajonj “Oonj!” jenj menj kotiirota powowonj eja. Kawaajonj Kraistnonj kaanjagadeenj nemunj koma nonono qaa iikawaa hongianonj kolooro moma “Qaa ii onjanonj,” jewonja. Kaenj aninj Anutuwaa qabunayanonj seinkebaa.

²¹ Anutu ajo mono nono ano onjo kaanjagadeenj menj kotiiinj nonono Kraistwo qokotaanj nama kotiiwonja. Iinonj mono Bunja qaa jenj seiwombaaonj ama bedu menj nonono laligojonj. ²² Anutunonj uunananonj Unja Toroya mokotaaro iinonj oyanboyanj laligowombaa qaaya nanjonj jenj kotiiinkeja. Anutunonj kaenj ama bunjaya koloojonjwaa munjenj aasoya ii mokotaanj nonono.

²³ Niinonj temboma lombo onjomambotiwaajonj moma uulanjowo Korint onjoononj mende eleema kawee. Kaenj jenj Anutuwaa qata qabe saanonj qaana ii nanjonj jewaa. ²⁴ Sili nomaenj ama Anutu moma laarinjkejuti, iikanonj ponjgia koloowaatiwaajonj mende mojenj. Momalaarigianonj rindanjonj onjono nama kotiiinkeju. Kawaajonj korisoro qaganonj laligowutiwaajonj ilaaj onjomambaaonj moma onjowo motoonj uuwaa gawonj menkebonja. Kianj.

2

¹ Wala onjoononj kanj sisau anjgitiwaajonj jenj onjombe gamugia moma wosobiri anji. Kawaajonj ama onjoononj kawee mombo iikaanj ambubotiwaajonj moma uunanonj qaa somonjonj kana kekenjaa arena utegowe.

² Kawaa kania ii kokaenj: Gamu qenj onjombe wosobiri ambuyagati eenj, morononj saanonj uuna menj saalinj nono mombo korisoro mokoloowenaga? Jinjaunjiaajonj ama jenj onjombe wosobiri ambuyagati eenj, tosanonj korisoro qenj nombombaaonj amamaagi neeno kaanjagadeenj wosobiri ama laligomambo. Kawaajonj uulanjowo kanj gamu qenj onjomambaaonj togojenj.

³ Tere kotakota ii kania kokaembaajonj onj ambe: Niinonj aisoowe kuuya onjononj mono niwo aisoowu. Niinonj onjo kuuya kaenj uuwoiya qaa moma laarinj onjonjenj. Niinonj tosaanja onjojonj korisoro mokoloomambaaonj

* 1:19: Apo 18.5

mojento, kawe kanagia sooro laŝ laligogi injiima wosobiri momambo. ⁴ Wosobiri ambutiwaajonj tere ii mende ooweto, hononja qaa uu jopagonj onomakejenj, onjo iikawaa kania moma yagowutiwaajonj mono qaa kotakota ii terenonj oowe. Uunanonj onjoonj ama majakaka somata moma konajilinj qaganonj rama jaunjanonj kamaarota oowe. Kianj.

Moŝonj kana uuguroti, iwaa ŝingisongoya mono mesaowu.

⁵ Moŝonj ŝingisongjo anota onjonj gamugia mogi wosobiri asugiroti, iikanonj mono noo qananondeenj qaagoto, kuuya onjo qagianonj kaanagadeenj uro. Qaa ii jenj somariuwe soowabotiwaajonj mono kokaanadeenj jemaŝa: Gamu iikanonj mono kuuya sokoma onono iikawaaonj mamaga me boronja moŝ wosobiri anji. ⁶ Kanageso honja onjonj qaayaa kitia meleema mugiti, iikanonj mono sokoma muro uuta mombo meleeno.

⁷ Kambanj kokaamba gamu ano wosobiri somata qatawo moro iikanonj jenj kelelengowabotiwaajonj mono lombo mende toroqenj mubu. Lombo qaagoto, mono kaparanj koma ŝingisongoya mesaonj ulunjkolenj ama mubu.

⁸ Kawaajonj kokaenj uukuuku meŝ onjonjenj: Onjo mono qaa somonjonj uujopagia mombo toroqenj kotiinj qendeema muŝ laligowu. ⁹ Niinonj terena ii kokaembaajonj oowe: Onjo noo qaana kuuya tenj koma anjgatononj nama kotiiwu me mende tenj koma riporogonj kamaawuti, iikawaa kania gosin momambaajonj moma ii oowe.

¹⁰ Onjo mombaa ŝingisongoya mesaojuti eenj, niinonj ii kaanagadeenj mesaonj muŝen. Bologa ama nonoti, iikawaajonj mende mobe ujato, onjonj mombo qeangonj mindirinj aowutiwaajonj mojenj. Kawaajonj kilenjaya ii Kraistwaa jaanonj onjanonj mesaonj mube tegoro. ¹¹ Satanonj arenja ama selenonj kuuku kania kania amakeji, iikawaajonj tompinj mende laligojenj. Kawaajonj Satanonj haamo ama nonombaboti-waajonj ama eja iikawaa ŝingisongoya mono mesaodaborowu. Kianj.

Poolnonj Troas laligonj Taituswaajonj majakaka moro.

¹² *Niinonj Kraistwaa Oligaa Bunjaya jenj seimambaajonj ama Troas taononj kembe Poŝonj nagu horonj nono gawonja iikanonj memambaajonj afaangoro. ¹³ Kaenj afaangoroto, uumeleenj alana Taitus mende mokoloowe qaagia mende nijoro mobetiwaajonj ama majakaka moma luae uunanonj mende ero. Kawaajonj yeizozogia jenj onjomesaonj Taitus monjamambaajonj Masedonia prowinsnonj kembe. Kianj.

Kraistnonj ku-usuŝ nonono haamo amakejonj.

¹⁴ Nonononj Anutu kokaembaajonj mepeseenkebonja: Kraistwaa bunja koloonj welenja qeninj Anutunonj kambanj so kawali galenj kaanja nunuano kema otokorianj maamakejonj. Haamononj japujarinj jurayaa moronja awaa meŝ karo momakejonj, iikawaa so Anutunonj nemuŝ koma nonono gomanj daenj daenj liligonj Kraistwaa kania jenj asarininj asuganonj koloonj seinj keno gomanj so momakeju. Kawaajonj Anutu mepeseenkejonj.

¹⁵ Iikawaa kania ii kokaenj: Nonononj ejemba Siwenonj ubuti ano gere sianonj kemebuti, iyonjo batugianonj kema kaniŝ mozo moronjana soraaya momakeju. Kraistwaa kania jenj seininj Anutunonj gawonanaa moronja moro awaa koloonkeja.

¹⁶ Gere sianonj kemebuti, iyonjononj Bunja qaanana mogi iikanonj qaagia jenj tegoro komuŝ kotiiwuutiwaajonj mogi qamowaa mumu moronja kaanja

* 2:12: Apo 20.1

koloonkeja. Siwenon ubuti, iyononon Buja qaanana mogi oyanboyan onombaatiwaajon mogi laaligo kombombanaa moronja unkoowayawo kaanja koloonkeja. Moronon gawon kaanja mewaatiwaa so kolooja? ¹⁷ Ejemba tosaan mamaganon nii kaanja mende koloaju. Yononon laaligogia nanngowombaajon moma Anutuwaanon qaa ii komahooro gawon kaanja lan men ama jenkeju. Niinon iyonoo so mende koloon amakejento, Kraistwo qokotaan qalomalower mesaon uuna soraaya kolooro nanjen. Anutunon wasin nonoti, ii moma iwaa jaasewananon nama Buja qaaya tororo jen seinkejen. Kian.

3

Soomonggo aren gbiliaa gawon meme ejemba koloojon.

¹ Neeno kaniaan mombo kanain jen qeangomanatiwaajon romonggoju me? Kaen qaago. Gawon meme ejemba tosanon Korint onjo iyonoo kaniagia mobutiwaajon moma jenqeeanggo tere oowombaajon kaparan komakeju. Tosianon Korint onjo iyonoo kanagia nanjon jenqeeanggo tere mamaga oowutiwaajon onjo kuun onmakeju. Niinon gawona dindinagadeen mewetiwaajon jenqeeanggo tere kaanjaajon mende amaaajen. ² Anutunon Korint onjo noo boronanon onoono letoma noo wombo alauruna koloon onjoangio neenaa jenqeeanggo terena kaanja koloaju. Anutunon neenaa jenqeeanggo terena kaen oorota ejemba kuuyanon onjo kaisiligia gbilia ii iima weengonkeju.

³* Onjo Kraistwaa tere papia kaanja koloojuti, iikanon asuganon eja. Moos- esnon Kana qaaya nanin apuya injk kanon jamo tafenon ooroti, onjo iikawaa so mende koloojuto, Kraistnon tereya onjo uugiaa tafeyanon kokaen oorota nanju: Nononon gawon menin honja kolooro Kraistnon Anutu laaligo kombomban Toyaa Unyaya uugianon ano letongi. Ejembanon gawonanaa honja ii iigi iikanon ilaan onono gawonanaa kania moma asarinkeju.

⁴ Kraistwo qokotaanin Anutunon gawonanaa tania moja. Kawaaajon gawon menin onjo Kraistwaa bunyaya koloogiti, ii saanon Anutuwaaw jaanon awasankaka nama jejon. ⁵ Anana kotikotii qaganon gawon awaa koi Anutuwaaw jaanon mewonatiwaa so koloojoni, iikaen saanon mende jewonja. Anana iwoi monjon mende rapinjonkejonto, Anutunon anodeen inaan nonoma momo nonono gawon koi menkejon.

⁶* Anutunon inaan nonoma momo nonono soomonggo aren gbiliaa gawon meme ejemba koloojon. Mooseswaa Kana qaawaa tereya motomotoombaajon uugere ambonagati een, qaa iikanon mono qaanana jen tegoro koomu kotigaa bunja koloojon. Unja Toroyaa gawon arenja jen asarinin iinon men gbilin nonono kotiin laligojon. Kawaaajon Kana qaawaa arenja iikayadeen otaawutiwaajon mende kaparan komakejonto, Unja Toroya moma anjon kombutiwaajon uu kuun onmakejon. Kian.

Soomonggo aren gbiliaa gawon ii akadamuyawo.

⁷* Anutunon Kana qaaya jen tereya jamonon kondongon ooroto, ejembanon ii mende ten kongi Anutunon qaa iikawaa so gosin ironja meleema onono komun koomuya laligon kougi. Anutunon wala Kana qaaya nonono kamban iikanon asamararananon Mooseswaa jaasewan qero asariro. Asamararan iikanon waziin aliwaatiwaa so kolooro, ii kilen Israel ejemba yononon jaasewan tororo uu iibombaa so mende koloogi. Mamaga

* 3:3: Eks 24.12; Jer 31.33; Eze 11.19; 36.26

* 3:6: Jer 31.31

* 3:7: Eks 34.29

asarirotiwaajon ij amamaagi. Kana qaawaa Buja arenj walaganon iikaanja asamararanjowo asugiro.

⁸ Iikaanja asugiroto, Uja Toroyanon Buja arenj gbilia nonono iikawaa asamararanjon asugiwaati, iikanonj mono soomonjo arenj walagaa asamararanj uugun hononja qaa asarinj jaanana gamugamuyawo qenjkebaa. ⁹ Wala Mooseswaa Kana qaa ij asuginj gosinj nonono iikawaa so gere siawaa buja koloojonj. Buja qaa ij akadamuyawo asugiro. Kawaajonj Anutunonj qaanana gosinj jenj tegoro solanjaniwonjati, Buja qaa iikawaa akadamuyanonj mono uuta kolooja. Iikanonj soomonjo arenj walagaa akadamuya ij mamaga uugun qaqabunajawo kolooja.

¹⁰ Buja gawonj walaganonj wala akadamuyawo kolooroto, ij Buja gawonj arenj gbiliawo mindirinj gosininj walaga iikanonj mono qabunajawa qaa kolooja. Uja Toroyaa gawonj arenj iikawaa akadamuyanonj uuta koloojijawajonj gawonj arenj walaganonj mono iwoi omya kaanja kolooja.

¹¹ Anutu hamoqeqeyaa kana walaganonj aloweewaatiwaa so kolooro. Iikanonj asamararanjowo asugidabororo. Kawaajonj kana dologa tetegoya qaa enj ubaati, iikawaa asamararanjonj mono kana mutuyaa asamararanj ij hononja qaa uugun jaanana gamugamuyawo qenjkeja.

¹² Soomonjo gbilianonj tetegoya qaa ilaanj nonono asamararanjonj asugiwaati, iikaenj Anutu jejeromonjromonj ama munkejonj. Kawaajonj keenana qaago totoonj moma awasankaka nama qaa ij kuma onjmakejonj.

¹³ *Moosesnonj Israel ejemba asamararanj enj aloweeroti, ij iigigiwubotijawajonj majakaka moma jaasewanja opo jakanjanonj esuuro. Nonononj iikawaa so mende amakejonto, Bunjana qenjaarononj jenkejonj.

¹⁴ Buja walagaa asamararanja iigito, uugianonj kilenj gojono lanj laligonj kougi. Kambanj kokaamba kaanjagadeenj iwoi monjonj mono opo jokanja iikawaa so Juuda ejemba mamaga yonjoo uugia gojono laligoju. Kawaajonj Soomongo Walagaa Buja qaaya qaaya weenjojuti, iikawaa kanagia ij tororo mende moma asarinkeju. Uugia meleema Kraistwo toroqegi iikaanja kanonj mono opo jakanjia ij qetegoro moma asariwuya. ¹⁵ Kambanj kokaamba kaanjagadeenj Mooseswaa Kana qaaya weenjoji iwoi monjonj mono opo jokanja kaanja uugia gojono momogianonj bimooro laligoju.

¹⁶ *Kanja laligojuto, Buja Terewaa qaa monj kokaenj eja, “Moosesnonj ‘Pombo aminj mobo,’ jenj opo jakanja jaasewanjonnga qetegonjkeru.” Qaa kaenj ero yonjooonjga monjonj uuta meleema Pombo toroqegi, kambanj iikanondeenj mono iwoi opo jakanjaa so ij qetegoro Anutuwaawoo hamoqeqeyaa kania moma asariwaa. ¹⁷ “Pombaajonj” jeji, qaa ij Pombaa Unjajajonj jeja. Pombaa Uja Toroyanonj daenj yonjoo uugianonj laligoji, iinonj mono singisonjogogiaa kasia isano solanja (frii) laligoju. (Kanja laligonj solanja dindinja koloowombaajonj Kana qaa otaawombaajonj mende kaparanj komakeju.)

¹⁸ Kawaa so uunana meleeninj Pombaa asamararanjonj kuuya ananaa jaa wambusoonananonj kuuro bilibili ano jaanana mende esuuninj ejembanonj niniima Anutuwaawoo akadamuya awaa soro ij atatononj uunj ij-iitaa tani iimakeju. Nono ij somariinj seinj iimakebutiwaa so letomakebonja. Kaenj letoma akadamuya awaa soro ij somariinj asarinj Pombaa tanitani koloonjkebonja. Ponjonj Unjajawa kolooji, iwaa asamararanjonj mono kaenj menj letoma nonomakeja. Kianj.

* 3:13: Eks 34.33   * 3:16: Eks 34.34

4

Nono koworaney kaanya koloonij Uña Toroyanoy honja kolooja.

¹ Anutunoy kiankomuy nononotiwaa so gawonj koi qanananoy ano menkejojij, iikawaajonj mono boj qej nanij uunananonj mende kamaabaa. Qaago! ² Nononoy gawonj memewaa kana aasangoya gamugiawo ii kuuya gema qeninj. Tiliqili mende ama Anutuwaaw qaaaya mende meeranjonkejonto, qaa honja ii asuganondeenj jej silia qenkejoj. Iikaanj aninj Anutuwaaw jaasewanonj ejemba keraqeeango moma nonombutiwaajonj nanij jenqeeango qanananonj kolooro kuuyanoy qaa tororo jej nonombombaaajonj amamaankeju.

³ Kaenj amakejonto, tosia onjonoy kokaenj jenkeju, "Poolnoy Oligaa Bunaya ii esuyawo jenkeja." Kaenj jebenagati eenj, esu iikanonj gere sianonj kemebuti, mono iyonoo uugianoy ejiwaajonj gojono osinjkeju.

⁴ Kraistnoy Anutuwaaw unajunaya kolooja. Kraistwaa akadumuya ii anjaa Oligaa Bunayanoy ninisaama asasaga kaanja asarinkejato, yonoo jaagianoy umuy kono tintuanj qenkeju. Kambanj kokaamba bologaa Ponja gomanj so galenj koma onomakeji, iinoy uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo unajigaa jaaya menj gooro lanj laligoju. Kawaajonj Oligaa Bunawaa asasaga iima asariwombaaajonj amamaankeju.

⁵ Neenaa qabuwanonoy somariwaatiwaajonj Bunja qaa ii mende jej asarinkejento, onjonoy Ponj Jiisas Kraistwaa kania moma jeta tej kombutiwaajonj uu kuuj onomakejenj. Nononoy Pombaa jeta otaanj onj welenj qej onomakejonj. ⁶ *Kania kokaembaajonj welenj qej onomakejonj: Anutunoy kanakanaiyanoy kokaenj jej kotoro, "Asaganonj mono pangamanj qero asariwa." Kaenj jeroti, iinoy mono Bunayaa asasaga ano uunana kuuro asariro. Kraistnoy nanamemenja ama mero Anutuwaaw asamararanonj jaasewanonj asariro iigiti, Anutunoy nono iikawaa kania moma kotowombaaajonj kaparanj komakeja. Asasagaa kania jej seiwombaaajonj ama asasaga ii nonono.

⁷ Asaganonj uunana kuuro asarinij momakooto iikawaa sewanja ii milyon kina uuguj uuta koloojato, sele busunana ii koworaney kaanja afaanjonj jumakeja. Anutuwaaw asaganonj mono sele busu kaanja uutanoy eja. Ejembanonj iikawaa kania iibutiwaajonj Anutunoy arenja ama nonono. Sareqaa iikawaa kania ii kokaenj: ku-usuj hononja qaa ama nonomakeji, ii nonoononja eenj koloonkejiwaa so qaagoto, Anutunoy mono iikawaa Toya kolooja.

⁸ Eu emu lee lee iikanonja lombo kania kania qanananonj uma qololombinj nononji konajilinj momakejonj. Ii momakejonto, kilenj iikanonj mende qezejaanj nononji kamaankejonj. Kambanj tosaanonj juuj kaanja wanjononj osinj kana mende mokolonkejonto, kilenj titiboronana tegoro doomoronana mende momakejonj.

⁹ Ejembanonj sisiwerowero ama nonomakejuto, Anutunoy gema mende nununkeja. Ejembanonj menj kamaanj ama riinj nonomakejuto, kilenj mende tiwilaankejonj. ¹⁰ Jiisas qegi komuroti, iikawaa so nono kaanjadeenj bunaya jej seinkejonjwaajonj ama nunugi komuwombotiwaaw moma kema kanj laligojonj. Jiisaswo kotiinj laligoninj inaanj nonomakeji, ejembanonj iikawaa kania moma kotowutiwaajonj ama kaenj laligowombaaajonj uumotoonj anjonj.

¹¹ Balonoy jaawo laligonj Jiisaswaa gawonj menkejonjwaajonj ama kambanj so komuwombaa so koloojonj. Sele busunananonj komuwaatiwaa so

* 4:6: Jen 1.3

koloojato, Jiisasnoŋ uunananoŋ kотиin laligoŋ sele busunana meŋ gbilinkeji, ejembanonŋ iikawaa hona iima asariwutiwaajonŋ ama nanjonŋ. ¹² Nono kambanŋ so siimbobolo moma komuwombaa so koloonkejonto, niinonŋ onoo batugianonŋ gawonŋ meŋ laligoweti, onononŋ iikawaaajonŋ ama gbilin laaligo kotiganonŋ keuma laligoŋ ubuya.

¹³ *Ondino (Buk Song) moŋnonŋ qaa kokaenŋ oogita eja, “Anutu moma laarinŋ koomunonŋga metogonŋ nombaatiwaaŋ qama koolinŋ laligowe.” Nonononŋ qaa iikawaa so koomunonŋga metogonŋ nonombaatiwaaajonŋ moma laarinjonŋ. Momalaariwaa Unŋa Toroya iikayadeenŋ buŋa qeŋ aojonŋiwaajonŋ nonononŋ mono kaanŋagadeenŋ qaanana jeŋ qama koolinŋkejonŋ. ¹⁴ Anutunonŋ Ponŋ Jiisas meŋ gbiliro koomunonŋga waaroti, iinonŋ mono nono kaanŋagadeenŋ meŋ gbilinŋ nonono waama Jiisaswo uninŋ jaasewanonŋ ama nonono onowo motoonŋ laligoŋ ubonŋa. Ii mojonŋiwaajonŋ ama qaanana jeŋ qama koolinŋkejonŋ.

¹⁵ Qaanana jeŋ qama koolininŋ Anutuwaa kalenŋmoriananonŋ toroqenŋ ejemba seiseiya sokoma onombaa. Kaenŋ kolooro yonononŋ afaanjonŋ Anutu kelemalelenŋ mepeseegi qaŋabunŋayanonŋ seiŋ eŋ ubaa. Onononŋ kaanŋagadeenŋ Anutu mepeseenŋ seiwutiwaajonŋ mojenŋ. Kawaajonŋ lombo kania kania bosima aonŋ oronŋ laligojonŋ.

Momalaarinonŋ laaligowaaŋ tania ii kokaenŋ:

¹⁶ Anana meŋ gbilinŋ nonombaatiwaaajonŋ moma mono bonŋ qeŋ naninŋ uunananoŋ mende kamaawa. Onanonŋ selenanaagenŋ waziinŋ soolinŋkejonto, ii kilenŋ uunanaagenŋ kambanŋ so kolonŋaninŋkejonŋ. ¹⁷ Ii kokaembaajonŋ: Namononŋ kakasililinŋ kambanŋ torodaamonŋ moma laligowonŋato, iikawaa gematanonŋ asamararanŋ hononŋa qaa mokolonŋ tetegoya qaa oyanŋboyanŋ laligowonŋa. Asamararanŋ ano kakasililinŋ woi ii gosinŋ oroninŋ asamararanŋ iikanonŋ mono uuta kolooro namowaa kakasililinŋ kania kania ii moninŋ afaanŋ ano kamaanŋqeqeta koloaja.

¹⁸ Ejemba ano ilawoila jaanonŋ ii-iita ii kambanŋgia tegoro aliwuto, Siwe gomambaa ilawoilaya kambanŋ kokaamba mende iimakejonŋi, iyonononŋ mono kambanŋ tetegoya qaa eŋ ubu. Kawaajonŋ nonononŋ jaanananonŋ ii-iita ii qaagoto, mende ii-iita mono iikaanŋ baagenŋ uunŋ injimakejonŋ. Kianŋ.

5

Poolnonŋ Siwewaaŋ oyanŋboyanŋ kuunonŋ kemambaajonŋ moro.

¹ Nonononŋ qaa koi mojonŋ: Namu sele busuwaa opo sel kuunononŋ laligoninŋ koomunonŋ ii kondeeno kamaawaati, Anutunonŋ kambanŋ iikanonŋ sele busuwaa miri donŋgoga ano mero Siwenonŋ ewaati, ii buŋa qeŋ nonono iikanonŋ laligowonŋa. Sele busuwaa miri qaita monŋ ii tetegoya qaa kotakota eŋ ubaa.

² Qaa ii moma kambanŋ biiwianonŋ kokanonŋ letombombaa ainŋa moma osonŋonŋ nunuro Siwe laaligo gomanananonŋ ubombaaajonŋ awelegonkejonŋ.

³ Siwenonŋ uninŋ sele busu qaita monŋ mouma nonono rabonŋati, kambanŋ iikanonŋ moŋnonŋ bombolanŋ mende mokolonŋ nonombaa.

⁴ Namu sele busu koi qetegowutiwaajonŋ mende mojonŋto, Siwe laaligo gomanananonŋ uma sele busunana donŋgoga mewombaaajonŋ awelegonkejonŋ. Sele busu koi komuwaati, ii laaligo kotiganonŋ gogoro qaono Anutunonŋ kitia oyanŋboyanŋ sele busuga nonombaatiwaaajonŋ mojonŋ. Kawaajonŋ kambanŋ kokaamba sel kuunŋ kokawaa uutanonŋ laligoŋ uulombonana bosima

* 4:13: Ond 116.10

letombombaa airja moma osongonj nununjeja. ⁵ Anutu anjo Siwe sele busu mewombaaonj moma mokoloonj nonoma Unja Toroya uunananonj ano oyanboyanj koloowombaa danggunuya kolooja.

⁶ Kawaajonj nono mono kamban so qaqabunabunanawo satiinj laligonj kokaenj momakejonj: Sele busunanaa laaligo kuunananonj koi laligowonjati, kambanj iikawaa so eu Siwe laaligo gomanananonj Ponj Jiisaswo mende laligowonja. ⁷ Kambanj kokaamba Siwe gomambaa ilawoilaya mende uunj injiimakejonto, kilenj ii moma laarinj iikawaa so ama menj laligoninj nemunj koma nonomakeju. ⁸ Kawaajonj qaqabunabunanawo kotiin sele busunanaa laaligo kuunja koi mesaowombaaonj kaparanj koma gomanana honjanonj eu uma Pombo laligowombaaonj mojonj.

⁹ Kawaajonj gomanananonj koi me eu laligowonjati, nonononj mono uunana Ponj Jiisas keraqeeanjo ama mubombaaonj somonjonj iikawaajonj kotiin kaparanj komakejonj. ¹⁰ *Iikawaa kania ii kokaenj: Kuuya anana mono Kraistwaa qaa jakeyanonj asugiwonja. Namononj sele busuwo laligonj Pombaa uusiinja soyanonj tenj koninj me qetemetetanj aninj me eenj lanj laligoninj, anjo mono qaanana ii gosinj iikawaa so tawanana anja anja nonono bunja qenj aowonja. Kianj.

Ejemba Anutuwo uumotoonj ambutiwaa gawonja menkejonj.

¹¹ Kraistwaa qaa jakeyanonj nambonjati, nonononj ii moma Pombaa momoya uuguwombotiwaajonj keenana momakejonj. Ii mojonjiwaajonj ejemba kanianana soraaya mobutiwaajonj kaparanj koma uu kuunj onjomakejonj. Kanianana ii Anutuwaajaanonj asuganonj eja. Niinonj tiliqili ejaga qaago, onjononj kaanagadeenj ii uugianonj moma yagowutiwaajonj moma jejero-romonj amakejenj.

¹² Kaenj jenj ananaa jenqeeanjo qaanana mobutiwaajonj mombo mende kaparanj komakejonto, kanianana iikayadeenj jenj asarinj onjomambaaonj mojenj. Onjo ii moma saanonj nonoo selenana ii boi takapolakaya yonjo jaagianonj mepeseegi sokombaa. Yonjononj iwoi onjo uugianonj eji, iikawaajonj qaagoto, selegiaa iwoiya jaanonj iibombaa so kolooji, mono iikawaajonj awelegonj onjoanjiia selegia menj uma qaa lanj jenkeju. Kawaajonj qaana koi jejenj. Onjononj yonjo qaagia auta (gorosonja) mojutiwaajonj mono nonoo kanianana jenj asarinj tororo meleema onjombo.

¹³ Onjononj noojonj “Uusoo tani kaanja kolooja,” jegiti eenj, niinonj mono Anutuwaaja gawombaaonj ama uugere moma laligowe. Tosianonj noojonj kokaenj jeju, “Uugereya qaagoto, qaaya bonjonja-gadeenj jenkeja.” Kaenj jegiti eenj, ii mono onjo ilaanj onjombombaaonj ama ambe. Mono ii duduwubo.

¹⁴ Kawaa kania ii kokaenj: Kraistnonj jopagonj nonomakeji, iikanonj mono kondoonj kuunj nonono gawonja menkejonj. Eja motoonjononj kuuya ananaa kitinanaga dunjana menj komuro. Kawaajonj singisongonanaa ironja mende meleema nononoto, kuuya ananaa singisongonana mesaoro toroqenj koomuya mende koloojonj. Qaa ii moma asarinj moma yagojonj, Kraistwaa uujopayanonj mono kuuya anana jolonjonj gawonja mewombaaonj kuunj nonomakeja.

¹⁵ Iinonj mono kokaembaajonj kuuya ananaa dunjana menj komuro: Namononj jaawo laligojonj, anana mono laaligonana toroqenj ananaajonjadeenj laligowombo. Kaenj qaagoto, monj ananaajonj ama komunj waaroti, laaligonana mono iwaajonj fotonj munj laligowombaaonj komuro.

* 5:10: Room 14.10

¹⁶ Kawaajon uunana meleeninji, kamban iikanonadeen kanain ejemba selesele mende gosin ononjon. Ejemba mon namonon siliaa so mende moma koton mujon. Wala Kraist gosin monin balon eja toon kolooroto, kamban kokaamba moma koton munin Siwewaa Hamoqege Tonaroge koloaja. ¹⁷ Kawaajon mojnjon Kraistwo qokotaaji een, iinon mono kolokoloo dologa koloon donja donjoga koloaja. Laaligo walaganon aliro laaligo gbilianon mono dunanon koloon asugin muja.

¹⁸ Kaanja laligojato, iwoi kuuya iikawaa kondomondoo Toya ii Anutu. Iinon Kraist wasiro tawanana men analin nonoma Anutu iyanawo uumotoonjo amboniwaa kania mesasariro. Kana kaen asugiro Anutunon gawon nonono ejemba Anutuwaa alauruta koloowutiwaajon jolonjon kuun onomakejon.

¹⁹ Anutuwo uumotoonjo amboniwaa kania ii kokaen: Kraistnon kamaan gomanja gomanja ananaa tawanana mero sokono Anutunon analin nonono alauruta koloonin. Kana uugun laligon kouninji, singisonjo iikawaa qaagia mende weenjon romonjon ironja mende meleema nonono. Anutuwaa alauruta koloonin moma laarin nonoma Kraistwaa tawawaajon ama Anutuwo uumotoonjo ambombaa Bunja qaaya ii boronananon ano.

²⁰ Ii ano Kraistwaa jotamemeuruta koloonjon. Anutunon qaa saje ama nonono iikawaa so ejemba uugia kuun onomakejon. Kraistwaa jeta men kaparan koma kokaen qisin onomakejon: Mono Kraistwaa tawaya bunja qen aon Anutuwaa alauruta koloowu. ²¹ Anutunon kuuya ananaa singisonjonanaa qaaya jen tegon ironja meleema Kraist singisonjo mon mende antiwaa qaganon ano uro dunana men siimbobolo moro. Kraistwaa siimboboloyaaon ama iwaanon qokotaanin Anutunon saanon qaanana jen tegoro solananiwonja. Kianj.

6

¹ Nono Anutu iyanaa gawon meme alauruta koloonjowaajon ama uugia kokaen kuujon: Anutuwaa kalenmorianjon omaya koloowabotiwaaajon ii mono bunja qen aowu. ² *Anutunon qaa mon kokaen jerota Bunja Terenon eja,

“Giima koboomambaa kambananon mono kan kuuro niinon qamakoooliga mobe.

Hamoqege kambananon kan kuuro iikanon ilaan gombe.”

Qaa kaen eji, ii mobu! Kamban keteda koi kanon mono Anutuwaa hamoqege kambanja koloaja. Anutunon injiima koboomambaajon moro kambananon kan kuuro kiankomuya ii mono keteda koi bunja qen aowu. Kianj.

Poolnon kakasililij kania kania mokolooro.

³ Mon nononjon ama uuta boliro kamaawabotiwaaajon galenana men aon laligonkejon. Jen nononji gawonananon qaayawo koloon kamaawabotiwaaajon kaen amakejon. ⁴ Anutuwaa gawon meme ejemba awaa soro koloonji, ii nanamemenana kuuyanon qendeemakeja. Kakasililij ama jaabamagege kania kania ama nononji konajilij uutanon laligojonto, iikanon mono mokosinjon kaparan koma kotiinj namakejon.

⁵ *Ooli waayawonon nunuj kapuare miria miria kanon nononjon laligonin. Kareña kareña asugigi kawaa uutanon komuwabotiwaaajon doomoronana keno keenana moma laligonin. Gaon gbili rama nenewaajon wosonana niniro laligoninto, kilen selenana qen gawon men laligonin.

* 6:2: Ais 49.8 * 6:5: Apo 16.23

⁶ Nanamemen soraaya otaan Anutuwaa uusiija moma asarin lombo angon mokosinjon ejemba ala men onomakejon. Un Toroyanon uunana saa qero batugianon gbingbaon qaa jopagon onoma laligojon.

⁷ Qaa honagadeen jenin Anutuwaa ku-usujanon nemun koma nonono nanamemen solana tiwo sumana menin boro dindinananon ano qaninananon men nanjon. Kaen nama leegen Buja qaa jen seinin, leegen qaa qolonmolongoya selenananon anji iikawaa kitia jen mindinjon laligonin.

⁸ Qabun nononji selenana mende mepeseenkejon. Yon jen gamu qen nononji uunananon mende kamaankeja. Nonoojon sundu awaa ano bologa ii lan jenkeju. Ejemba qaa qolonmolongoya jenkejuti, iikaana ama nonomakejuto, kilen qaa honagadeen kuuya jenkejon.

⁹ Ejembanon kanianana saanon moma kotonkejuto, kilen tosonian lolomonin telambelan ama nonomakeju. Kamban tosaananon komuwombaajon ama laligoninto, kilen toroqen jaawo laligojon. Kikekakasililin eja kaana nunun laligogito, kilen mende komunin. ¹⁰ Wosobirinon nunuro kilen kamban so aisoon laligojon. Wanaya laligon kilen ejemba mamaga ilaaj ononin uugianon qaqaqabunagiawo koloonkeju. Namowaa esuhinanana qaagoto, kilen oyanboyan kuuya bun qen aon simbawonawo laligojon.

¹¹ Oo Korint ejemba, nononon uunanaa naguya onoojon horon qaa mon mende konin kemero kanianana asuganondeen injiowe moju. ¹² Ononon nonoo uumomonana mobotiwaaajon ii mende angon komakejonto, nononon onoo uugia mobombotiwaaajon mono onoongiodeen angon koma aonkeju.

¹³ Niinon uumomona onombe ononon mono iikawaa kitia kaanagadeen tororo nombu. Niinon meraborauruna kaana tani qaa kokaen injion oojen: On kaanagadeen mono onoongiaa uugiaa naguya horon uujopagia ii momboga qendeema nonombu. Kian.

Momalaarigia qaa yonowo mende qokotaawu.

¹⁴ Ejemba uugia mende meleengiti, iyonowo mono uugia mende somongon* ororon mende laligowu. Laaligo solana ano laaligo doogoya ii anja anja koloojao. Ii mindirin orombombaaajon amamaawona. Pangaman ano asasaga ii motoon mende koloojao. Qaago! ¹⁵ Kraist ano limolan (Satan) yoronon uumotoon ama motoon laligowowaajon amamaawaota. Kawaajon uumeleen ejemba monon nanamemen uumeleembaa gadokopa ejemba mon iwo motoon mindirin ambowaajon amamaankebaota. ¹⁶ *Anutu anjo qaaya mon kokaen jerota eja,

“Niinon kanagesouruna yonoo uugianon laligon batugianon kema kan Pongia koloowe yononon nii welen qen mepeseen noma laligowuya.” Qaa iikawaa so Anutuwaa Unayanon uugianon laligoro sele busunananon Anutu laaligo kombombanaa Toyaa jigo koloaja. Anutonon iyanaa jiwowon jigoyanon tando lopion mepeseewombaa songo ano erota amamaankejon. Anutuwaanon jigo ano asa jigo ii anja anja. Iikawaa so nononon uumeleembaa gadokopa ejemba yonowo qokotaawombaa songo ano erota amamaankejon.

¹⁷ *Kawaajon onjo mono Pononon qaa kokaen jerotiwaa so otaan ambu,

* **6:14:** Qaqan (yoke) ii hoos me bulmakao woi yoroo arogaranon anji kemero kare me kinon iwoi horonkejao. Kaen oroangaraa aingara ambotiwaaajon amamaankejao. Kaen jinjaun kembabo.

* **6:16:** Lew 26.12; Eze 37.27; 1 Kor 3.16; 6.19 * **6:17:** Ais 52.11

“Ii mono onjomesaon seleenjen kanj tuun iyaŋa monj laligowu.

Anjonjoragiawo koloonkejuti, ii mono mende onjoosirigi niinonj moma anjonj koma kalanj koma onjoma laligomanja.

18* Niinonj Manjia kolooewe onjo noo meraborauruna koloonj laligowuya. Ponj ku-usunj kuuyaa Toyanonj kaen jeja.” Kianj.

7

1 Oo wombo alauruna, Anutunonj kalanj koma nonomambaa qaaya kaen somonjonj nonono eja. Kawaajonj iwoi sele unanana menj tilooji, anana mono ii kuuya qetegowombaaajonj Kraist qama koolinij hamo qen nonombaa. Anutuwaawo jeta uuguwombotiwaajonj mono keenana moma kaparanj koninj menj solanjaninj nonono soraaya koloodaborowonja. Kianj.

Uugia meleengitiwaajonj Poolnonj keraqeeŋgo moro.

2 Nonononj monj mende jenj kondemondoenj ama muninj tiwilaaro. Mombaanonj iwoi mende qenjamenjanjoninj. Monj mende tiligonj jaamesan ama muninj. Kawaajonj onjononj mono uugiaa naguya horonj nono uugianonj somonjonj nonoma laligowu. 3 Tosianonj batugianonj gawonj menj selenonj kuukuu qaa kaen jenj jenj nononjgito, niinonj qaa koi onjo qaagia jenj tegonj ironja meleema onjomambaaajonj ama mende jejenj. Niinonj qaa kokaenj jewe modaborogi: Nonononj uunanaa naguya horonj onjo uunananonj somonjonj onjomakejonj. Kaen ama saanonj onjowo ororonj somonjonj komuwonja ano ororonj kotiinj laligowonja.

4 Uuwoiya qaa momalaarina somata onjoononj ama laligojenj. Onjo selegia mamaga mepeseenkejenj. Onjoonj ama ulunjkolena somata mokoloojenjwaajonj kakasililinj kania kania moma iikanonj kilej hononja qaa aisoojenj.

Masedonia prowinsnonj kema Taituswo aitonjgori.

5* Taitus monjgama laligowetiwaajonj* jeweti, qaa ii toroqen jemanja. Masedonia prowinsnonj kouma kanonj kaanagadeenj uuluwe mokoloomambaaajonj amamaawe. Daen daen kembeti, iikanonj konjilinj kania kania mokolooewe. Anutuwaawo manja qenj tosaanja yonjowo anjowowo ama onjoonj majakaka moma laligowe. 6 Kaen laligoweto, Anutunonj uukamakamaa ejemba nanjonj nonomakeji, iinonj Taitus karoti, iikanonj ulunjkolenj ama nono.

7 Taitusnonj karoti, iikanondoenj qaagoto, Korint onjononj ulunjkolenj ama mugi iinonj nijoro Anutunonj iikanonj kaanagadeenj ulunjkolenj ama nono. Onjo sundugia kokaenj nijoro, “Onjononj nii niibombaaajonj koposonjonj laligoju. Wosogia onjanonj moma noma lombo nonjgitiwaa qaaya jenj noo kitina nanjonj jewombaaajonj jojorinkeju.” Sundu ii nijoro moma uukoisoro somata qatawo mobe.

8 Niinonj uugia Bunja qaanonj kuunj tere ii oowe weenjonj onjoanja moma bolinj aogiti, iikawaajonj mende moma bolinj aojenj. Wala moma bolinj aoweti, ii kilej kambanj kokaamba kokaembaajonj mombo aisoojenj: Tere qaananonj uugia menj boliro wosobiri angito, wosobiri iikanonj mono meleema kambanj torodaamonda enj tegoro. Kaniagia kaenj iibe.

9 Kambanj kokaamba onjo moma bolinj aogitiwaajonj ama mende aisoojento, kokaembaajonj aisoojenj: Onjo nanamemengiaajonj ama moma bolinj aogi gamu wosobirigianonj ilaanj onjono uugia mombo meleema dinggogi. Ii

* 6:18: 2 Sml 7.14; 1 Hist 17.13; Ais 43.6; Jer 31.9 * 7:5: 2 Kor 2.13 * 7:5: 2 Kor 2.13 kanonj Taituswaajonj jero.

Anutuwaa jetaa so kolooro uugianonj mono nonoojonj ama mende boliroto, onjononj ilaaj onjombe.

¹⁰ Singisonjonanaajonj ama moma bolinj aojonj eenj, gamu wosobiri iikanonj mono ilaaj nonono uunana mombo meleema dinggowonja. Dinggowonjati, Anutunonj mono nunuano Siwenonj ubonja. Monjonj uuta meleema iikawaajonj mende moma bolinj aowaa. Balonj ejemba tosianonj singisonjogijaa wosobiri momakejuto, Anutunonj ii mesaowaatiwaaajonj mende qisiwuti eenj, iinonj mono ironja meleema onono koomu kotiga kumuwwuya.

¹¹ Onjononj Anutuwaa uusijnjaa so wosobiri mokoloogi gamu iikawaa honja ii uugianonj kolooro letongiti, ii gosinj iima waliingonj kokaenj jegi, “Anana gonj-aangolenana mesaonj uunana menj kululuunj uugere qaganonj waama kanianana soosooya gosinj mindingoninj. Ejemba singisonjog angiti, iyonjojonj uunana waaro sisigia menj menj onjoninj. Anutuwaa jeta uuguwombotiwaajonj aarunj lalanjaninj keenana moninj. Poolnonj kanj uunana meleeninjwaa honja iibaatiwaaajonj koposonjgonj laligojonj. Uunana nanamemenj dindiija ambombaajonj aninj ano monjonj kana qiwitigoroti, ii mindingonj mubombaajonj jojorinj laligoninj.” Kaenj jegi sokombaa. Kambanj kokaamba kana dindiija otaajuti, ii qendeema nongji iijenj.

¹² Kawaajonj monjonj batugianonj boliroti, iigadeenj mindingonj mubutiwaaajonj ama terena mende oowe me monj ii menj bolinj muroti, iigadeenj ilaaj onjombutiwaajonj tere ii mende onj ambe. Ii kokaembaajonj oowe: Onjo Anutuwaa jaasewanjononj niwo uumotoonj ambombaajonj kaparanj komakejuti, sili iikanonj asuganonj asugiwaatiwaaajonj tere ii oowe.

¹³ Neenaa ulunjkolena iikayadeenj mende mojento, Taituswaa uuta batugianonj qeangoro iininj iikanonj kaanagadeenj uuna nanjoro hononja qaa aisoonjkejen. Onjononj korebore Taitus keraqeeanggo qenj mugitiwaaajonj aisoonjkeji, korisoro iikanonj kaanagadeenj nanjonj nono iikawaajonj hononja qaa aisoojen. ¹⁴ Niinonj onjoo siligiaajonj ama selegia Taituswaa jaanonj mepeseenj laligoweti, onjononj iikawaa so angji niinonj gamu mende mewe. Niinonj onjoo batugianonj laligonj qaa kuuya injijoweti, ii honjagadeenj. Kawaa so onjoo qaagia Taituswaa jaanonj menj mepeseenj laligoweti, qaa iikanonj mono kaanjadideenj kaniagia mindingogji honja kolooro.

¹⁵ Onjo korebore noo qaana tenj koma Taitusnonj karo sombugiawo moma jenengija ororo koma horonj mugji. Taitusnonj siligia ii romonjonj qaa nijoro uuqeeangoyanonj onjoojonj ama somariiro kotiinj mepeseenj onjomakeja. ¹⁶ Niinonj nanamemengija kuuya romonjonj iikanonj saanonj onjoojonj ama qaqabunabunjanawo kaenj moma kotiinj satiinj laligomanja. Kawaajonj aisoonjkejen. Kianj.

8

Uumeleenj alaurunana nanjonj onjombombaa qaaya

¹ *Oo uumeleenj alauruna, Anutunonj kalenjmoriana uumeleenj kanagesoya kanagesoya kanonj nonono honja mono Masedonia prowins uutanonj awaagadeenj kolooro. Niinonj onjo kawaajonj poumapou laligowubotiwaajonj moma sundugia kokaenj jemaaja: ² Yonjononj kakasililinj kania kania mokoloogi angotete lombotawononj qagianonj uro wanaya totoonj laligojuto, ii kilenj hononja qaa aisoogitiwaaajonj ama uumeleenj alaurunana nanjonj onjombombaajonj monerj nandunj somata qatawo angji.

* 8:1: Room 15.26

³ Yoŋoo kaniagia kokaen nanŋon jemaŋa: Moŋnon mende kuun oŋono iyanŋiaa siinŋiaaŋon kilen afaanŋon esunŋiaa so nandunŋia anŋi ano ii kaanŋiadeen uugun oŋonŋi. ⁴ Yoŋonon kaparaŋ koma mamaga kuun nonoma kokaen welema ninijogi, “Nono kaanŋiadeen Judia prowinswaa ejemba soraaya ilaan oŋombombaajon mojon. Kawaajon Pool, gii saanon ‘Oonj!’ jena mono simbawonawo moma gawon iikawaa bakaya afaanŋon mewonŋa.”

⁵ Kaen jegi jewe nandun ambutiwaaajon mambombeti, iikawaa so iikayadeen qaagoto, ii uugun kokaen anŋi: Yoŋonon wala nanŋonanŋo Pombaa jaanon sokonji, ii ambombaajon uugia somonŋogi ano iikawaa gematanon Anutuwaa jeta ten kombombaajon moma iyanŋiaa laaligogia ii kaanŋagadeen nonoo boronananon anŋi. ⁶ Kawaajon Taitus kokaen jey koton mube, “Gii nanŋonanŋo gawon ii kanain menati, iikawaajon ii mono toroŋen Korint kanageso ilaan oŋona uukalenŋia qendeema monen nandun somata ii mombo toroŋen anŋi batugianon tegowaa.”

⁷ Uuwaa iwoi kania kania ii kelemalelen bunŋ qen aon kokaen ama laligogu: Awaagadeen Kraist moma laarin Bunŋ qaa honŋ jey sororogon Anutuwaa uusiinŋa moma koton tosaanŋa nanŋon oŋombombaajon pondan koposonŋonkeju. Oŋonon tosaanŋa unjuugun awaagadeen jopagon nonoma awaa soro koloaju. Kawaa so nanŋonanŋo gawon koi kaanŋagadeen mono saanon men sororogon tosaanŋa unjuugugi awaa soro koloowaa.

⁸ Kaen jey monen ambutiwaaajon mende jey koton oŋonjen. Ii qaagoto, uukalenŋia gbinŋbaonawo koloaja me qaagoti, mono ii anŋotetenon ama kaniagia momambaajon mojen. Kanageso tosanon gonŋanŋole mesaon nanŋonanŋo gawonŋia honŋa toonŋa men zen nanjuti, qaa ii jey iikanon oŋo anŋotete ama oŋonjen.

⁹ Nandun daw i ambutiwaaajon gosiwuti, iikanon mono Poŋnana Jiisas Kraistwaa kaniaa tania romonŋowu. Oŋo iwaa kalenŋmorianŋa somata ii kokaen moju: Iinon Siwewaa ilawoila kuuyaa Toya uuta kolooroto, kilen oŋo oyanŋboyambaa qaqaŋunŋagiawo koloowutiwaaajon ama namonon kamaan kamaanŋeqeta koloon laaligoya togon qeleeno.

¹⁰ Monen ambutiwaaajon mende jey koton oŋonjento, Jiisasnon sare anoti, iikawaa so qambanŋambana iikayadeen oŋonjen. Oŋonon gbani emugenanon mutuya koloon nanŋonanŋo gawon kaparaŋ koma megi ano ii toroŋen mewombaa siin kotiga mogi. ¹¹ Kamban kokaamba gawonŋia ii mono medaborowu. Wala nanŋonanŋo gawon mewombaaajon kaparaŋ koma awelegogiti, iikawaa so ii mono toroŋen medaborowu. Iwoi en ononjiwaa so mono nandunŋia mamaga ambu. ¹² Kawaa kania ii kokaen: Nandun ambombaa siinŋianon koloon eji een, mono iwoi en ononjiwaa so anŋi Anutunon moma anŋon kono sokombaa. Iwoi mende en ononjiwaa so mono mende gosin jey onomakeja.

¹³ Nandun somata anŋi alaurunana yoŋoo laaligogianon afaanŋoro ononŋiaa qaŋianon lombo ubaatiwaaajon mende mojon, alaurunana amamaan memeqemean mejuti, iyonowo mendeema ororon laligowonŋatiwaaajon mojon.

¹⁴ Kawaajon kamban kokaamba iwoi kelemalelen en oŋono tosanon laaligogiaa iwoiwaajon amamaajuti, oŋo mono ii ilaan oŋonŋi soyanon koloowaa. Kaen ama ononŋia kanagen iwoiwaajon amamaagi yoŋoo ilawoilagianon kelemalelen ewaati, kamban iikanon mono iidamon ilaan onombuya. Kaen ama aogi ala ilailaa siligianon ororon koloowaa. ¹⁵ *Ii

* 8:15: Eks 16.18

Bunja qaa koi oogita ejiwaa so koloowaa, “Mamaga men kululuun laligoroti, iinon anaa so nero qaa suruya mende raro ano borombooron men kululuun laligoroti, iinon nene iwoiwaajon mende amamaaro.” Kian.

Nejauruna karoon wasin ononin kan ilaan onjombu.

¹⁶ Anutunon Taituswaa uuta sololoooro onjoon nii kaaja majakaka moma ilaan onjomambaajon kaparan koma laligoja. Kawaajon “Anutu dangisen!” jejen. ¹⁷ Niinon Taitus onjoonon kawaatiwaaajon qisin uuta kuuwe waja meleeno. Iikayadeen qaagoto, anjo onjo ilaan onjomambaajon moma koposongon iyanaa siina otaan nonomesaon Korint onjoonon kamambaajon jero. ¹⁸ Nononon uumeleen alanana mon wasinin iwo kawaota. Kokanon Oligaa Bunja jen seinkejiwaaajon ii uumeleen kanageso so mepeseen munkeju.

¹⁹ Iwaa qaa toroqen kokaen jemaaja: Masedonia uumeleen kanageso yononon ii meweengogi nanjonango nanduna ii men nonowo motoon kana kembona. Nononon Pon iyanaa qabunayanon seiwaatiwaaajon moma nandun somata ii saanon galen koma Judia prowinsnon kema onjombona. Ala ilailaa onjombombaa uukalenana kaen asuganon qendeema onjombona.

²⁰ Kaen ama nanjonango nandun somata ii tiliqili anji soowabotiwaajon saanon galen koma sororogowona. Monnon silinana iikawaajon jen nonombabotiwaajon moma kaparan koma nanjon. ²¹ *Qaa kawaa kania ii kokaen: Nononon sili Pombaa jaanon dindina kolooji, ii qetantagowombotiwaajon galen men aonkejon. Iikayadeen qaagoto, sili ejemba jaagianon sokonji, ii kaanagadeen ambombaaajon moma kaparan komakejon.

²² Yorowo uumeleen alanana mon ii kaanagadeen wasinin kawaa. Ii kamban mamaga angotete men mun tania kokaen iinin: Iinon kambana kambana Pombaa gawon memambaajon geregere amakeja. Kamban kokaamba onjo tosaana ala ilailaa onjombombaaajon mojuti, iikaen moma laarin onjonjiwaaajon mono onjoonon kan ilaan onjomambaajon moma uuaawaa somata momakeja.

²³ Niinon Taitus kokaembaajon meweengowe: Iinon noo ala ilailaana ano gawon meme nejana kolooja. Uumeleen kanagesoya kanagesoya yononon alawoinana woi ii meweengon orongi jotamemegia koloojao. Kraistwaa qabunayanon mono yorojon ama somariinkeja. ²⁴ Kawaajon eja karoon kawuti, ii mono uugianon jopagon onoma kaniagia kaen ii qendeengi iibuya. Kaen ambuti een, nononon siligiaajon selegia mepeseeninji, qaa iikawaa honanon mono asuganon kolooro iigi uumeleen kanageso mamaganon mobuya. Kian.

9

Mono uumeleen alaurugia ilaan onjombu.

¹ Anutuwaaw ejemba soraaya ala ilailaa monen onjombutiwaaajon oomambaajon movento, onjo qaa ii modaborojutiwaaajon qaa mombo jemambaajon mende amamaajen. ² Onjo ala ilailaa ambombaa uusiingia eja. Niinon ii moma iikawaajon onjo selegia men uma Masedonia uumeleen kanageso yonoo jaanon mepeseen onoma kokaen jewe, “Korint ano Akaia uumeleen alaurunana tosianon mono gbani emugendeen kanain Judia ala ilailaa ama onjombombaaajon jojorin laligoju.” Kaen jewe onjo uugeregiaajon mogi qaa

* 8:21: Gba 3.4

iikanonj mono uugia kuuro. Kawaajonj kanageso honja yonjoo uugia waaro ala ilailaa ambombaaajonj afaanogogi.

³ Onjoanngiaa siinj koloonj onono mojuoto, kilenj nenjauruna karoonj koi wasinj onjonjer. “Korint yonjononj monerj menj kululuuwombaaajonj jojorinj laligoju,” kaenj jenj qaa iikawaajonj onjoo selegia mepeseewe. Qaa iikanonj omaya kolooro mamaganonj mobuboto, qaagia otaanj monerj onjanonj anjgi ozonj esunonj raro kuuyanonj kaenj injiibutiwaajonj mojerj.

⁴ Qaa iikanonj omaya kolooro monengjanonj mawosusunonj mende raro eenj laligogi Masedonia nenjauruna tosanonj niwo kanj kaenj mokoloonj onjombuyagati eenj, niinonj mono onjoojonj ama gamu mokoloomambo. Tenj kombutiwaajonj moma laarinj onjoma laligowe honja mende koloonagati eenj, onj mono kaanjadeen qaagia omayaajonj ama gamu mokoloowubo.

⁵ Kawaajonj uumeleenj alaurunana karoonj ii uu kuunj onjomambaaajonj mobe sokono kokaenj injijowe, “Onj mono waladeenj Korint yonjononj kema nanjonanngo nandunj somata ambutiwaa qaa somonjogogiti, arenj ii otaanj andaborowutiwaajonj mono uukuukuu menj onjombu. Kaenj anjgi ala ilailaa nandungia ii kikuyawo otoko qaganonj qaagoto, mono loloogendeenj afaanjonj mamaga ambu. Ii mindirigi ziozwaaw ozonj esunonj raro kanj saanonj mewonja.” Kaenj jewe.

Kota afaanjonj mamaga qosoma kororooju.

⁶ Qaa koi mono romonjonj laligowu: Nene kota afaanagadeenj qosoma kororooji, iinonj mono honja kaanagadeenj afaanagadeenj mewaa. Nene kota mamaga qosoma kororooji, iinonj mono honja kaanagadeenj mamaga mewaa. Kawaajonj mamaga anjgi Anutunonj kitianonj mamaga onjombaa. ⁷ Onj anja anja nandungia mono uugianonj somonjogogitiwaa so amakebu. Korisorononj afaanjonj mojoqojoronj ejemba kalenj onjonjuti, Anutunonj ii jopagonj onjomakeja. Kawaajonj nandungia monjonj kuunj onjonjiwaajonj ama uuwoi qaganonj mende ambu. Ii kikuwo mende ambu.

⁸ Uuafaanj qaganonj kotingia mamaga anjgi Anutunonj mono kotiinj kalenjmorianja kuuya menj seinj onjomakebaa. Kaenj onjono laaligo kuuya kanonj iwoiwaajonj amamaawuti, ii kuuya mono kambanj so bunja qenj aogi sokoma onjomakebaa. Kaenj kolooro gawonj awaa kania kania ii afaanjonj megij honja kelemalelenj koloowaa. ⁹ *Otokoya qaa nandunj somasomata amakejuti, ii Bunja Tere qaa koi oogita ejiwaa so koloouju,

“Iinonj afaanjonj kalenja kalenja mendeema ejemba wanaya onjomakeja. Nanamemenja dindinja kikuya qaa kanonj mono kambanj tetegoya qaa Anutuwaaw jaanonj enj ubaa.”

¹⁰ *Anutunonj qosomakororooj ejawaajonj nene kota muro nene kolooro nenjkejoni, iinonj mono nembanenewaa mojoqojoronj amakebuti, ii kaanagadeenj onjomakebaa. Ii onjono uugianonj lolooro saanonj afaanjonj qaa kota qosoma kororoonj seigi nanamemenj solanja honja kolooro Anutunonj ii menj somariiro seinjkebaa. ¹¹ Kaenj anjgi Anutunonj mono laaligo kuuya kanonj kotuegonj menj seinj onjono qeangonjkebu. Kanonj saanonj afaanjonj ejemba kambanj so gbingbaonja qaa kalenj mamaga onjomakebu. Kaenj anjgi ii menj (Jerusalem kema) onjoninj ejemba mamaganonj kotingiaajonj ama Anutu mepeseegi honja onjoojonj koloonjkebaa.

¹² Nanjonanngo gawonj koi menjkebuti, iikanonj mono Anutuwaaw ejemba soraaya yonjononj iwoiwaajonj memeqemearj anjgi ilaanj onjomakebaa.

* 9:9: Ond 112.9 * 9:10: Ais 55.10

Iikayadeen qaagoto, iikawaajon “Anutu dangisen!” qaa ii mamaga jewu-tiwaajon ama hona onoonon koloonkebaa.

¹³ Kawaa kania ii kokaen: Nanjonango gawon koi men iikaana kanon momalaarigaa kania qeendeengi ejemba mamaganon ii iima Anutu ten kombutiwaajon mepeseen mun kokaen jewuya, “Korint yononon Kraist-waa Oligaa Buna ii qaanondeen mende jokoloojuto, Poolwaanon qaa ii gbingbaona qaa ten koma afaangon loloogendeen nono ano tosaan kuuya nonoojon kalen jaasoonon nonomakeju.”

¹⁴ Kaen jen onoojon qamakooli gawon men iikanon waegia mamaga men onoma kokaen jewuya, “Iiya! Anutunon mono kalenmorianga kelemaleen Korint onono uujopagaa hona mamaga nononji.” Kaen jegi Anutu-waa kalenjon asuganon koloo-waa. ¹⁵ Oo anana Anutu kalenjaajon ama mono mepeseenkebona. Iwaa kalena Jiisas Kraistnon mono awaa soro kolooja. Nanjonango ambutiwaa qaaya ii kaen kan tegoja.

10

Poolwaa gawombaaajon qaa jegi kitia meleeno.

¹ Tosianon onoo batugianon noojon kokaen jenkeju: Jaasewan qen aon geregere mende amakejato, mongen kema kanon mono qaa kotakotagadeen jen nonomakeja. Kaen jenkejuto, Kraistnon kiankomun gumbonjonon nomakeji, niinon mono iikawaa qaganon neeno uugia kokaembaajon kuumaana:

² Tosaana yononon nonoojon kokaen romongon jenkeju, “Pool ano iwaa nehauruta yononon balombaa nanamemenaa taniga otaan iyangiaajon romongon amakeju.” Niinon onoonon kan qaa kaen jenkejuti, ii mono temboma onoma awasankaka nama jen onomambaaajon mojento, kilen uugia kotakota toton kuun jen onomambaaajon togojen. Kawaaajon onoo ejemba noojon qaa kaana jenkejuti, ii mono uulanawo gema unjuwu. Qaagia kaana ii mindingogi injilbe uunanon mono luae qero batugianon kan bonjon laligomaana.

³ Onanon, nanamemena namonon amakejento, ii kilen neenaajon ama balombaa nanamemen bologa mende otaan manja mende qenjejen. Kaen qaagoto, Anutu-waa kawali galeen koloon kereuruta kiropo kuun onoma kanon areen soraaya otaan manja qenjejen. ⁴ Balon ejemba yononon uugia walaga otaan manjawa iwoiya kuuya iikawo manja qenjejuto, nononon kaen qaago. Manjaqeeqee eja yononon jinjonon jake kiripoya kiripoya simen aenjon memeta ii idon kondeengi kamaankejuto, Anutunon tiwo suman qaita mon usunawo ii nonono inaan nonono iikanon mono kere yonoo qaa arengia powowon kotiga ii kuun qewagonin kamaankeju.

⁵ Uumeleembaa gadokopa yononon Anutu-waa kania moma kotowubotiwaaajon ama onangiaa selegia men uma momogia dindina kojangiro lal-abubu laligojuto, nononon iyonoo roromongo arengia doogoya kiripoyawo ii kuuya qewagon kondeenin kamaankeju. Ejembanon qaa momogia bologa ii menagon somongowutiwaajon kana qeendeema ononin saanon qaagia kuuya Kraist ten koma munkebonatiwaa so romongonkebu.

⁶ Kaen romongon Korint ononon wala Kraistwaa qaa kuuya ten koma aposol gawona nangowutiwaajon mambonjon. Ononon uugia mombo kaen meleengigo nononon mono qaa qootogo ejemba yonoo qaagia kuuya gosin jen tegon irona meleema onombombaaajon jorinon laligojon. Kian.

7 Onjo iwoi kuuya mono selewaaajonadeen mende iima gosiwu. Batugianon nanamemen soonkeji, iikawaa kaniaa honja ii mono romongowu. Tosianon batugianon nii men kamaan nooma iyanggio Kraistwaa jotamemeuruta koloojutiwaaajon uuwoi mende ama moma kotijuti een, iyononon mono toroqen noojon kaanagadeen kokaen romongowu: Yononon Kraistwaa bunja koloojuti, niinon mono kaanagadeen Kraistwaa bunja koloojen.

8 Ponjon kokaembaajon ku-usun nono: Onjo men kamaan onoomambaajon qaagoto, mono uugia meagowe kotiiwutiwaaajon ama laligojen. Kawaajon ku-usun iikawaajon awelegon konain kaan selen men uma terereewenagati een, ii kilen mono gamu mon mende mokoloowenaga. 9 Tereya tereya oon ambe weengon ku-usunaajon toogia mobubo. Iikawaa toroko mobutiwaaajon mende mojen. Kawaajon qaa ii kamban kokaamba mende toroqen jemanja. Kian.

10 Tosianon qaa kokaen jenkeju: Poolnon tereya kanon qaa lombotawo oon uunana ononon kuunkejato, batunananon nano iinin eja loota kolooja ano qaaya jero monin piapiaya kolooja. 11 Niinon qaa iikawaa kitia kokaen jemanja: Qaagia omaya mono mesaowu. Noo kaniaanaajon mono kokaen romongowu: Nii mongen kema terenon qaana kotiga onkejen, iikawaa so mono batugianon laligon kaanagadeen kotakota mindingon onomanja.

12 Umbuqumbulin yononon iyanggia jen qeangon aonkejuto, ononon nii nuugun aposol qabunagiawo koloowuyagati een, niinon mono gamuna mobenaga. Kaen kolooro neenaa ano yonoo nanamemengia leelea ama iima gosimambaajon qetetanjon kokodundun ambenagato, yononon mono momogia toroga otaan iyanggiaa aingiaa so uugia kedaya ama gosinkeju. Nanamemengia kaen lan gosin "Pool uugujon," jen uuqeeango momakeju. Qaa omaya kaen jen uugia qaa kolooju. Anutuwaa kedanon gosin nonji saanon unuugun laligojen.

13 Anutunon gawon memewaa jawoya ama nonoti, ii mende uugun selen mamaga mepeseemambaajon mende mojen. Anutunon gawon meme arenja ama nono menkejen, iikawaa so mono onoo batugianon kaanagadeen gawon menkejen ano iikawaa honjaajonadeen selen mepeseenkejen.

14 Tosianon qaa kokaen jen soonkeju, "Poolnon Korint batugianon gawon merotiwaajon selia mepeseero mende sokonja. Anutunon balon mosoma gawon mewaatiwaa jawo ama muroti, Poolnon ii uugun lansan walemakeja." Yononon waladeen gawon onoo batugianon mende megito, kilen nii men kamaan nooma iyanggiaa selegia qaanondeen mepeseenkeju. Niinon Kraistwaa Oligaa Bunja jen sein kema laligon wala Korint ononon kan uuwaa gawon mewe. Wala mende kawenagati een, umbuqumbulin boi yononon noo qaana kaen jegi sokono niinon neenaa kaniaa jeman jen jen soowenaga.

15 Anutunon balon mosoma gawon memewaa jawo ama ononoti, iyononon jawogia ii waleema onoo batugianon kan uuwaa gawon menkeju. Neeno jawona mende waleema tosaanja yonoo batugianon gawon mewetiwaajon selen mepeseenkejen. Boi tosanon uuwaa gawon men laligogiti, iikawaajon selen mende mepeseenkejen. Onoo batugianon wala kanain gawon mewetiwaajon kaen ambe saanon sokonja. Anutuwaa arenja otaan batugianon gawon men laliginin momalaariganon toroqen somariiro nanjon nonombutiwaaajon mamboma jejeromonromon anjen.

16 Nanjon nononji saanon gomaña gomaña Korint leegenanon Noot waagen ejuti, mono endukanon kaanagadeen kema Oligaa Buña jen asariwonja. Gawonananon kaen somariiro gemaqeqe qaagianon tegowaa. Anutunon tosaanja yonoo gawon meme jawogia ama onono megi honja kolodaboroti, iikawaajon neenaa selena mepeseemambaajon mende mojen.

17* Kaen qaagoto, Buña qaa koi otaan amambaajon mojen, “Monjon selia mepeseemambaajon moji, iinon mono Pombaa gawombaa honjaajon ama selia mepeseero sokombaa.” 18 Qaa iikawaa kania ii kokaen: Iyanja jen qeangon aonkejuti, iyononon Anutuwa jaanon mende sokonjuto, Ponjon moroga jen qeangon mubaati, iinon mono angotetenon kotiin nambaa. Kian.

11

Aposol takapolakaya yononon tiligon onjombubo.

1 Niinon uuna qaa taniñaan qaa boronja mon jen selena men ube iikawaajon mono mende moma bimoowu. Ii kilen nii gema mende nuwuyati, ii mojen. 2 Niinon onjo eja motoonjo Kraist iwaa buña koloogi emba saran jumunja soraaya kaanja onjoombe iinondeen unjumbaatiwaa qaaya jen somonjowe. Kawaajon Anutunon onjojon ama uutanon motoqoto moma uugereya waamakeji, niinon mono iikawaa so tosianon qaanon tutugon onoma kele qen horon ononji boliwubotiwaajon majakaka momakejen.

3* Kokaembaajon majakaka momakejen: Mokolenon osonkakale ano liwnon (Eewanon) boliroti, iikawaa so umbuqumbulin yononon kaen me kaen jen tiligon onjoonji uugianon menjerenjoro jinjaun ambubo.

4 Iikawaa kania ii kokaen: Tosianon kan Jiisas jen asariniji, ii qaagoto, Jiisas morota mombaa kania jen sein laligogi ononon yonoojon mende mogi bimoonkeja. Unja Toroya buña qen aogiti, ii qaagoto, ome monjon tosaanja onoo uugianon kemero melokanjij laligon iikawaajon kilen konjilij mende moju. Oligaa Buña moma anjon konjiti, ii qaagoto, qaa tania anja so mon qatagadeen Oligaa Buña qama lan jegi tosianon ii afaanagadeen moma anjon komakeju. Kaen koloonkejiwaajon ononon kilen majakaka mon mende momakeju. Ii mende sokonja.

5 Kawaaajon majakaka momakejento, nanamemena kaen me kaen gosigi niinon kamaanqeqeta mende koloojen. Tosianon aposol qa men umbuqumbulin lan amakejuti, niinon mono iyonoo newo baagianon qaago toton laligojen. 6 Qaa nomakejutiwaa kitia ii kokaen jejen: Qaa awaga jejetaa tania ii saanon mende mojent, Buña qaawaa kania ii moma sororogojen. Ii kambaña kambaña pondan asuganon injisaambe moma yagoju.

7 Onjo metaama onjomambaajon moma neena men kamaan aon laaligona nanjomambaajon gawon men laligowe. Kawaajon Anutuwaanon Oligaa Buña ii onjojon sewanja qaa een jen asarin onoma laligowe. Kaen ama laligowetiwaajon tosianon noojon uuduudu qaa kokaen jenkeju, “Poolnon kana uugun singisonjo amakeja.” 8 Uumeleen kanageso tosianon gawon mende mewe kilen nandungia een nonji mewe nanjon nono onjo een welen qen onoma laligowe. Tosianon iikawaajon kokaen jenkeju, “Poolnon yonjoro meme sili kaanja ama onoma laligoja. Kawaajon iinon aposol mende koloojato, anaa gawonja menkeja.” Noojon kaen jen soonkeju.

* 10:17: Jer 9.24 * 11:3: Jen 3.1-5, 13

9 * Onowo laligon iwoiwaajon amamaan memeqemeanj menj iikanon onoononga monj mende kuunj menj bimoonj muunj nene iwoiya mende menj laligowe. Kaenj qaagoto, uumeleenj alauruna Masedonia prowinsnonga kanj iwoiwaajon amamaaweti, ii iima asarinj monenj nonjgi sokono. Nanamemena kuuya kanonj menj bimoonj onjomambotiwaajon moma galenj menj aonj laligoweta mombo toroqenj kaenj laligomanja.

10 Menj bimoonj onjomambotiwaajon qaana iikawaajon mono neenaa selena menj uma laligojenj. Monjonj qaana ii Akaia prowinsgiaa gomanja gomanja kuuya kanonj qewagomambaajon amamaawaa. Kraistwaa qaa honjanonj mono nemunj koma nono qaa kaenj somonjonj jenj nanjenj. 11 Ii naambaajonj? Ii onjo mende jopagonj onjombenaga, iikawaajonj me? Mono onjanonj jopagonj onjomakejenj, ii Anutunonj moja.

12 Aposol sosoŋae kaanja koloonjkejuti, iyonononj nonowo “Ororon koloowombaa gawonj tania iikayadeenj menjkejonj,” kaenj jewombaajonj moju. Kawaajonj kokaenj kuunj onjoma jenjkeju, “Poolwaa tani kaanja gawonj menjkejonj, iikawaajonj mono Pool kaanja nanjonj nonombu.” Gawonjgiaajonj selegia mepeseewombaajonj moma iikawaa kania monjgamakejuto, ii saanonj mende mokoloowu. Niinonj ii kaanja mende koloojenj. Kawaajonj menj bimoonj onjomambotiwaajonj mono neena galenj menj aonj laligonjkejenja mombo toroqenj iikaanja laligomanja.

13 Yonononj aposol honja qaagoto, aposol takapolakaya ano gawonj meme ejemba osonkakalegiawo koloouju. Kraistwaa aposol nonoo tanitani koloonj qendeema aonj gawonj laj menjkeju. 14 Satan anjo asasagaa gajoba tani kaanja qendeema aonj gawonj laj menjkeja. Kawaajonj umbuqumbulinj yonononj kaenj koloogitiwaajonj mende waliŋgonjkebonja.

15 Kawaajonj Satambaa welenjeqe ejembauruta yonononj ejemba welenjgia qewombaa tanitani ama Kana qaa otaanj iikaanja kanonj solanja koloowutiwaajonj jenj soonj qendeema aonjkeju. Gawonj kaanj laj menjkejutiwaajonj nono mende aarunj waliŋgonjkejonj. Selememe kaenj amakejuto, kambanj tetegoyanonj Anutunonj tawagia nanamemenjgiaa so meleema onjombaa. Kianj.

Poolnonj aposol gawonj menj siimbobolo mamaga moro.

16 Qaana mombo kokaenj jemanja: Onjooŋga tosonianj noojonj “Uuta qaaga laligoja,” kaenj jenj romonjgowuyaga. Kaenj romonjgowuyagati eenj, nii eja uuta qaa kaanja mono koma horonj nombu. Kaenj anjgi saanonj ii kaanja neenaa selena menj uma batugianonj laligomanja. 17 Awasanjkaka somata moma selena menj uma qaana jejenj, ii Pombaa momononj mende otaanj jejento, qaa ii eja uuta qaanonj jewageenj jejenj.

18 Ejemba mamaganonj batugianonj balombaa nanamemenj bologa otaanj selegia menj umakejuti, iikawaajonj niinonj kaanjadeenj ama qaana iikawaa so jejenj. 19 Onjoanngio “Momo ejemba uuta koloojonj,” jejutiwaajonj onjononj ejemba uugia qaa yonoojonj mogi mende bimoonjkeja.

20 Onjononj honja toontoonj kokaenj koloouju: Ejemba koi kaanja yonoojonj mogi ugianonj mende bimoonjkeja: Monjonj unjuama somonjgoro welenjeqeeruta kamaanjeqeta koloouju. Monjonj tutugonj onjoma nenegia nedaboronjkeja. Monjonj jenj kelekele ama onjono iwaa bunja koloouju. Monjonj iyanjaa selia menj uma qaa tokoronjkota jenj urungia qetaalinjkeja.

* 11:9: Fil 4.15-18

21 Ii kaanja horonj ureenj ama onjomambaaajonj mono looloria koloonj laligowe. Bonjonja ama onjombetiwaajonj “Kee momo meraga kolooja,” jenj noojonj kaenj romonjoju me qaago? Qaa kaenj jenj iikanonj saanonj gamu qenj nombutiwaa so kolooja me? Qaa jemanjati, ii eja uuta qaanonj jewageenj jemanja. Umbuqumbulinj yonjononj gawonj menkejutiwaajonj selegia menj uma gamugia mende mojtuti eenj, niinonj mono kaanjagadeenj gawonaajonj ama selena menj umambaaajonj kotiinkejjenj.

22 Yonjononj qaa kokaenj jenj selegia menj umakeju, “Nono Juuda ejemba koloonj Hibruu qaa jenkejjenj.” Kaenj jenkejuto, niigago mono kaanjiadeenj koloojjenj. “Israel ejemba koloojonj,” jenkejuto, niigago mono kaanjiadeenj koloojjenj. “Aabrahambaa esa ambouruta koloojonj,” jenkejuto, niigago mono kaanjiadeenj koloojjenj.

23 *Qaa monj ii eja uuta qaanonj jewageenj jemanja, “Yonjononj Kraistwaa gawonja menkejjenj,” jenkejuto, niinonj ii mono ii haamo ama unjuugunj menkejjenj. Niinonj mono ejemba ii unjuugunj gawonj kotiinj menj laligowe. Kraistwaa gawombaaajonj ama kapuare mirinonj noonji kanonj ii unjuugunj kambanj mamaga rabe. Ooli waayawononj geriawo geriawo nurj laligogi. Kambanja kambanja lombo mokoloonj komumambaaajonj ama laligowe.

24 *Juuda jigo galenj tosonianj jegi arawambu nonj nugi indenja 39 kolooro siimboboloya moma laligowe. Kaenj ama nonji arenja 5 kolooro. 25 *Room gawman yonjononj jegi oporondaayanonj nugi indenja karoonj kolooro. Somanja motoonjgo jamononj nugi komumambaaajonj ambe. Wango somatanonj laligowe kowe toronjanonj kuuj qagonj janjgoro indenja karoonj kolooro. Kambanj monjonj wango janjgoro kowononj kemenj weenj motoonjgo ano gomantiinja monj kowe qaganonj lanj laligowe.

26 *Kambanja kambanja kana kema kanj laligowe. Apu somasomata mamaga kotonj iikanonj lombo mokoloonj tiwilaamambaaajonj ama laligowe. Kikekakasililinj ejemba yonjoonj ama koomuwaa toroko moma laligowe. Juuda kanagesouruna yonjoonj ama lombo mokoloonj tiwilaamambaa ama laligowe. Waba kantri yonjoonj ama lombo mokoloonj tiwilaamambaa ama laligowe. Taonja taonja kanonj lombo mokoloonj tiwilaamambaa ama laligowe. Duuyaa gomanja gomanja kanonj lombo mokoloonj tiwilaamambaa ama laligowe. Kowe kotonj kema kanonj lombo mokoloonj tiwilaamambaa ama laligowe. Alauruna takapolakagiawo yonjononj nugi komumambotiwaajonj wosona (ba kukuuna) kouma gojono laligowe.

27 Laaligona nanjomambaaajonj gawonj kotiinj menj laligowe. Gaonj gbili mamaga laligowe. Gawonj mamaga mewetiwaajonj nenewaa kambana mende ero nene apuwaa komunj laligowe. Nene qaono kambanj mamaga bodi laligowe. Opo malekuwaajonj amamaanj totongga arinj laligowe.

28 Iikayadeenj qaagoto, toroqenj kokaenj moma laligowe: Uumeleen kanagesoya kanagesoya kuuya yonjononj majakaka qaagia nijogi uunanonj mono kambanj so moma bimoonj laligowe.

29 Momalaari alauruna daenj yonjononj sologonj loorijuti eenj, niinonj mono kaanjiadeenj ii mobe bimoero uuna loorinjeja. Monjonj konjgoro ano uumeleen alananonj singisonjgo anji, singisonjgo iikawaa gerianonj mono noo uuna kaanjagadeenj nooro tembomakejenj.

30 Onjononj sele menj-uu qaagadeenj mobombaa siinja momakeju. Kawaaonj niinonj selena menj ubenagatiwaa so koloowenagati eenj, nii selena iwoiwaajonj qaagoto, mono uunaa iwoiwaajonj kamaanjeqeta koloowe

* 11:23: Apo 16:23 * 11:24: Dut 25:3 * 11:25: Apo 16:22; 14:19 * 11:26: Apo 9:23; 14:15

esunja kamaankejiwaajon ama selena men ubenaga. ³¹ Anutu Pon Jiisas-waa Manja kambar so mepeseenin tetegoya qaa akadamyawo laligon ubaati, iinon mono noo kariana moro qaa qolonmologoya qaagoto, qaa honja toon ii jejen.

³² *Damaskas sitinon laligowe kin Aretaswaa kiapyanon goondomonuruta noma somonjon nombutiwaajon jen koton onono Damaskas ejemba yonoo siti sopa naguyanon emboma oloj koma kemambotiwaajon galej men nangi. ³³ Kaen nangito, alauruna yononon noma konde uutanon nooma kasanon somonjon siti kiropo jenggenanongga sosoda angi namonon kamaan koma borianongga oloj koma kawe. Kian.

12

Poolnon jaameleen uja iima isaisaaj qaa moro.

¹ Onoo selememe alaurugianon jaameleembaa qaaya qaaya jenkejuti, iikawaajon niinon kaanagadeen selena mepeseen jaameleembaa qaana jemaña. Qaa ii saanon mende ilaen onombaato, kilen qaa toroqen jaameleen unaya unaya ii Ponjon qaagia nisaano mobeti, iikawaa sunduya jemaña. ² Eja mon moma mube Kraistwo qokotaen laligoja. Uja Toroyanon ii wano namowaa koosu haamo jawoya uugun uma sengelao jawoya uugun uma Anutu iyanaa Siwe goman uutanon eu uro. Kambar iikanonadeen gbani 14 tegoro laligojon. Seliawo me selia qaa uja kokoosoyagadeen uroti, ii mende mojen. Anutunon ii moja.

³⁻⁴ Uja Toroyanon eja ii wano Anutuwaaw oyanboyen gomanonon uro qaa qaita mon jegi moro. Balon eja niinon qaa ii jemambaajon songo eja ano qaa ii balon ejemba ananaa qaanananon jewombaa so qaago. Seliawo me selia qaa uroti, ii Anutunon moja. Niinon ii mende mojenton, iwaa sunduya mojen.

⁵ Niinon eja iwaanon iwoi kolooroti, iikawaajon selena men umanatiwaa so koloojen. Neenaajon ii kolooroto, kilen iikawaajon ama neena selena mende mepeseenjejen. Kawaajon qaagoto, esunjakamakamaa koloojenywaajon kaen amakejen.

⁶ Neenaajon selena kaanagadeen men umambaajon mobenagati een, qaana mono qaa honaa so jenenaga. Kaen qaa omaya jeje ejaga mende koloowenagato, ii kokaembaajon kolatin onkejen: Kuuya ononon jaameleen ii iibetiwaajon qaa dindina uugun noojon mogi uuta koloomambo. Nanamemena ambe iigi qaa jewe mogiti, mono iikawaa sogadeen gosin nombutiwaajon mojen.

⁷ Nisanisaan qaa uuta mobe qaa tosaan ugunkeji, iikawaajon awelejon aomambotiwaajon Anutunon iwoi jetawo noo sele busunanon ano sosoro somambaa so nunkeja. Satambaa gajobanon siimbobolo ii nono momakejen. ⁸ Kawaajon Ponjon ii sele busunanongga itagowaatiwaajon qama kooliwe indina karon kolooro.

⁹ Kaen qama kooliweto, qaa kokaen nijoro, "Qaago. Esunjakamakamaa koloono noo ku-usunanon mono afaangon uuga saa qero akadamyawo koloonkebaa. Kawaajon noo kalenmoriana mono bunja qen aona sokom-baa." Qaa ii nijon Kraistwaa ku-usunanon qananon ubaatiwaajon momakejen. Kawaajon esunjakamakamaa koloonkejenywaajon selena mepeseenjejen. Lombo ii qaombaatiwaajon mende toroqen qama koolinkejen.

* 11:32: Apo 9.23-25

¹⁰ Kraistnonj nii esunjamakamaa koloonkejenj, kambañ iikanonj esun nono kotiin namakejen. Kawaajon esunjamakamaa koloojeniwaajon kilen mobe sokono kiku mende amakejen. Tosianon uuqege qaa tokoronkota jen nongj mobe sokoma nonja. Kraistwaajon ama kakasilin sisiwerowero ama nonj konajilin moma kanon kilen uubonjon mokoloonkejen. Kianj.

Poolnonj Korint yonoojon majakaka moro?

¹¹ Selena mej uma eja uuta qaa taniñaan koloojen. Dirgowutiwaajon ama kana morota monj mende mokoloon noojon mogi ubaatiwaajon ii jejen. Onanon, Anutunonj mende ilaan nonagati een, neeno mono iwoi monj mende ambe gemaqege qaagianon hona koloonaga. Hona koloonagato, nanamemena kaen me kaen gosijenj, mono kamaañqegeta mende koloojen. Tosianon aposol qabunagiawowaa qa menj umbuqumbulin lan laligojuti, niinonj mono iyonoo newo baagianonj mende totoonj laligojen.

¹² Onoo batugianonj gawon menj lombo mamaga moma mokosingonj laligoweti, iikanonj Anutuwa ku-usujanonj sololoon nono angoletto aiwese kania kania sugiro. Nanamemenj iikanonj aposol koloojeniwa kania gendeema ononota iigi.

¹³ Ono ilaan onombe ano uumeleenj kanageso tosaanj ii onowo ororon ama onombe. Tosaanj onombe waagita onj mono nomaen onomesaowe een laligowuyaga? Onanon, nanjon nombutiwa lumbota ii onoo qagianonj mende ambe. Aposol takapolakagiawo yonononj lombo ii onoo qagianonj amakejuto, niinonj ii tosaanj yonoo qagianonj ambe bosimakeju. Nanjon nombutiwaajonj mende kuuj onoma iikanonj koposo ama onombe me? Kawaajon “Poolnonj koposo ejaga koloaja,” jewuyaga, mono qinjina ii mesaowutiwaajonj qisin ononjen.

¹⁴ Mobu, kambañ kokaamba mombo onoononj kamambaajon jorjiwe indinja karoon koloowaa. Kanj gawona nangowutiwa lumbota ii dunanonj mombo onoo qagianonj mende amañ. Ii qaago. Onoangia esuhinagiaajonj mende koposongonkejento, onoangio noo siin mobutiwaajonj mojen. Merabora yonononj nemunmanjurugia nanjon esuhina menj kululuun onombutiwa so mende koloojuto, nemunmanj yonononj ii meraboraurugia yonoojon menj kululuugi sokombaa. Iikawaa so uuwa gawon baagen niinonj mangia koloojen. Kawaajonj uunonj baagen ilaan onomambaajon mojen.

¹⁵ Kawaajon onononj qeangowutiwaajonj iwoina kuuya ii korisoro qaganonj togon onombe onoo bunja koloowaatiwaajon mojen. Neenaa laaligona kaaniadeen qeangowutiwaajonj qeemambaajon mojen Kaen hononja qaa jopagonj onombe uujapananonj samariñkejato, onoo uukalengianonj mono kilen naambaajonj waziñkeja?

¹⁶ Onanonj, nanjon nombutiwa lumbota ii onoo qagianonj mende ambe. Noo tuarenjenjrunanonj qaa iikawaajonj uumotoongo anjuto, tosiannonj kokaen jewuyaga, “Pool ii momo eja koloojiwaajonj tiliqili ama uugia mejanjon kokosiin onoma monengia kaen me kaen horonkeja.” Qaa ii hona qaago! ¹⁷Ii nomaembaajon jeju? Neñauruna wasin onombe onoononj kagiti, iyonoononga monjon Pool esuhina mubutiwaajonj kuuj onono me qaago? Qaago. ¹⁸Taitus onoononj kawaatiwaajonj kuuj munj uumeleenj ala monj iwo wasiwe kari. Taitusnonj nii esuhina nombutiwaajonj kuuj onono me qaago? Qaago. Unja Toroya motoongononj mono sololoon norono gawon nanjonangowaa kana motoondeen kema kanj laligori. Kianj.

Poolnonj Anutuwa ku-usunj qaganonj kawaa.

¹⁹ Tere koi weenjon iikanon noojon kokaen romongowubo, “Qaa jen muniji, mono iikawaa kitiaga kaparan koma jen kaen ooja.” Oo wombo alauruna, niinon iikawaajon kokaen jemaŋa: Niinon Kraistwo qokotaan qaana Anutuwa jaasewanjon jen ooŋe. Gawonana kuuya ii onjon uugia meagon kotikotii mokoloowutiwaajon menkejon.

²⁰ Onjonon kan iibe nanamemengia togonkejenj, ii mombo otaan laligowubo. Kaen mokolon onjomambotiwaajon majakaka mojen. Nanamemengiaa irona meleema onombe qagianon ubaati, onjonon tani amanati, ii togowuya, iikaen mojen. Batugianon nanamemen kokaen ambubotiwaajon toona mojen; Uunon motoqoto moma juma andoruru jewubo. Uuduudu ama yon jewubo. Selenon kuuku ama aon deema onjoangiaa tuumbaajonadeen romonjon laligowubo. Gemaqeqe qaa tokoronkota jen iikanon men bolin aowubo. Tosaana yonoo qaagia aasngoyanon jegi dimbonjowo kembabo. Jaba-arambaran ama arenja tororo mende otaan onjoangiaa aingianon lan laligowubo.

²¹ Kaen ama laligowuti een, niinon kokaen koloowaatiwaajon majakaka moma kamaŋa: Ejemba mamaganon wala singisonjo ama laligogiti, niinon iyonoojon uukondun ama saamambo. Nanamemen jewonjowo lan otaan siingia kombombara mokoloowutiwaajon serowilin ama gamugia moma mende moma bolin aogi. Batugianon kawe uugia mombo mende meleengji injiibe Anutonon uuna kuuro mombo uukamakamaa amambo. Kianj.

13

Galenj meme qaa konoga

¹ *Kamban kokaamba onjonon kawe indinja karonj koloowaa. “Qaawaa jakeyanon aambaa qaaya kuuya ii ejemba woi me karonjonon nanjon jegi kotinjkeja.” ² Niinon Bunja qaa iikawaa so anjen. Onoo batugianon laligowe indinja woi kolooro kamban iikanon galenj meme qaa onombe. Qaa ii kamban kokaamba mombo qen gbilin waladeen jejeni, iikanon tegoja. Kawaaajon mombo kamaŋati, kamban iikanon ejemba singisonjo wala angiti me anjuti, ii mende injiima koboona. Kilenjagiawo onjo mono kuuya mindinjon onomaŋa.

³ Kraistnon esunjakamakamaa qaganon mende ama onjomakejato, ku-usunja onoo batugianon qendeemakeja. Kraist iikanondeen mono sololon nono aposol koloon qaa jenkejenj, onjo iikawaa kaniaajon uuwoi ama kaparan koma qisin aonkeju. Kawaaajon siligiaa so mono qaa jen onoma mindinjon onomaŋa.

⁴ Kraist maripoonon qegi komuroti, kamban iikanon esunjakamakamaa tani laligoroto, kilenj Anutuwa ku-usunjonon nemun koma muro kotiinjaligoja. Niinon kaanjadeen iwo qokotaan neena esunjakamakamaa koloonjaligojento, Anutuwa ku-usunjonon mono nemun koma nono Kraistwaa jeta tenj koma mindinjon onomambaaajon kotiinjaligojenj.

Mono onjoangia gosin aon uugia meleembu.

⁵ Mono onjoangia tororo gosin aowu. Uugia meleema onjonon Kraist moma laariju me qaago, iikawaajon mono angotetenon ama gosin aowu. Kraist Jiisaswaa Unyanon uugianon kotiinjaligoji, ii moma kotoju me qaago? Uugianon mende laligoji een, onjo mono angotete iikanon kamaan unjuro Kraistwaa bunja mende kolooju. ⁶ Niinon onjonon aposol honja koloojen me qaago, onjo kaen gosin nonji angotete iikanon mende kamaan

* 13:1: Dut 17.6; 19.15

nuwaa, iikaen mojen. Ono noo kaniaa kaen asuganon iima moma kotowutiwaajon jejeromonromon ama laligojen. Kawaajon mindingon onombe onanon sokombaa.

⁷ Qaa kuuya oon koujenji, ii angi soowabotiwaajon Anutu qama koolijon. Qaa mon jen soon laligogi kaen mindingon onombe tuarenjenjuranon mono aposol ku-usuna onanon iima asariwuya. Kaen koloowaatiwaajon mende qama koolijen. Ono mende mindingon onomanatiwaa so niibubotiwaajon mende qama koolijento, ononon uugia dindiŋa meleembutiwaajon qama koolijen. Uugia onanon melembuti een, niinon mende mindingon onombe tuarenjenjuranon noojon toroŋen “Eja looloriaga!” jen mobuyagato, ii kilen.

⁸ Nono qaa hona qotogon mon utegowombaajon amamaawonato, qaa honanon seiwaatiwaajon saanon nambona. ⁹ Niinon ku-usuna mende gendeema esunjamakamaa tani laligowe ononon kotiin nambuti, kamban iikaanonon mono korisoro amakebona. Uumeleembaa akadamugia kuuya mokoloon kotiin nambutiwaajon nononon Anutu qama koolin munkejon. ¹⁰ Ponon on meŋ kamaan onomabaajon qaagoto, uugia meagowe kotiiwutiwaajon moma ku-usuŋa ii nono. Ku-usuŋ iikawaa qaganon nama onoonon kamanati, kamban iikanon geriawo ama onomambotiwaajon mono qaa koi koriganon laligon onoojon tere koi oojen. Onoanŋio mindingon aowuti een, mono bonjon ama onomanja. Kian.

Yeizozo qaa tetegoya

¹¹ Oo uumeleen alauruga, qaana jen tegon qambanmamban kokaen ononjen: Mono aisoon laligowu. Kaniagia sooroti, ii mono kuuya mindingodaborowu. Uukuuku qaa ononjenji, ii mono buŋa qen aon ten kombu. Qaa jeweti, iikanon mono uumotoon ama luaenon laligowu. Kaen angi Anutu jopagon aowutiwaajon inaan nonoma luae qen nonombaati, iinon mono onowo laligowa.

¹² Ono uumeleen alaurugia yonowo mono jolonŋia jen angon aon kana soraaya otaan buugia kiton nen aon laligowu. Anutu waa ejemba soraaya kuuya koi laligojuti, iyononon yeizozogia angi onoonon kaja.

¹³ Pon Jiisas Kraistnon mono kalenmoriaŋa onono Anutu waa uujopayanon nemun koma onono Unŋa Toroyanon kuuya inaan onono uumotoon ama ainjolon laligowu. Kian.

Galesia Tere Poolnoŋ Galesia yoŋoo Tere ano. Jeŋ-asa-asari

Poolnoŋ Buŋa Tere koi Galesia prowinswaa uumeleen kanageso yoŋooŋoŋ ooro. Galesia prowins ii Eisia Maino (Turkey) uutanonŋ Room yoŋononŋ jeŋ kotonŋ onŋonŋ baagianonŋ laligogi.

Aposol yoŋononŋ Anutuwaa Buŋa qaa jeŋ seigi wala Juuda tosaanŋ ano kanagenŋ waba kantri tosanonŋ kaanagadeenŋ uugia meleenŋgi. Kambanŋ iikanonŋ Juuda yoŋononŋ kaparanŋ koma qaa woi kokaenŋ jeŋgi bimooro:

1) “Waba kantri yoŋononŋ Mooseswaanonŋ Kana qaawaa so Anutuwaa aiweseya selegianonŋ mende kotowuti eenŋ, iyoŋononŋ mono uumeleen kanageso honŋa mende koloowuya.” Anutunonŋ ejemba iyanŋaajonŋ meweenŋonŋ onŋonoti, iyoŋoo aiweseya ii sele koto. Jen 17.10–12. Poolnoŋ ii moma “Qaa ii honŋa qaago!” jeŋ kokaenŋ jeŋ kotonŋ onŋono, “Waba kantri yoŋononŋ Jiisas moma laarigi Anutunonŋ momalaarigia iikawaajonŋ ama qaagia jeŋ tegoro solanŋanŋ uumeleenŋ tuuŋ honŋa koloowuya.”

2) Boi takapolakaya yoŋononŋ Poolnoŋ Uŋa Toroyaa ku-usuŋonŋ gawonŋ meroti, ii meŋ kamaanŋ ama kokaenŋ jeŋgi, “Pool ii aposol honŋa mende koloojiwaaajonŋ ama qaaya mende mobu.” Kaenŋ jegito, Poolnoŋ kotiinŋ jero, “Niinonŋ Jiisaswaa Oligaa Buŋa jeŋe ejaga koloowe Anutunonŋ metogonŋ kuuŋ nono aposol honŋaga laligojeŋ.” Kaenŋ jeŋ Galesia yoŋoo uumeleenŋ tuuŋa tuuŋa nanamemembaa qambanŋmambanŋ qaa ooro. Uunana melemembonŋati eenŋ, mono afaanŋonŋ Kraist jopagonŋ gawonŋa meninŋ honŋa koloowaa.

Buk kokawaa bakaya wanŋa 5 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya 1.1-10

Pool nii aposol honŋa koloojeŋ 1.11–2.21

Anutu kalenŋmorianŋa Buŋa qaa 3.1–4.31

Nononanaa ainŋnanaa songoya 5.1–6.10

Terewaa qaa kota wanŋa 6.11-18

¹ Pool niinonŋ qaa aminŋ mobombaajonŋ Galesia uumeleenŋ kanageso onŋooŋonŋ tere koi oojenŋ. Wasiwasi eja koloojenŋiwaa kania ii kokaenŋ: Ejembanonŋ aposol gawombaajonŋ mende kuuŋ nongŋ meŋ laligojeŋ. Balonŋ eja moŋonŋonŋ mende wasinŋ nonoto, Jiisas Kraist ano Maŋ Anutu ii koomunonŋga meŋ gbiliroti, iyorononŋ mono areŋŋonŋ aposol gawonŋ noni meŋ nanjeŋ.

² Nenŋauruna kuuya niwo nanjuti, iyoŋononŋ nii kotingonŋonŋ nongŋi tere koi ambe Galesia prowinsnonŋ uumeleenŋ kanageso tuuŋa tuuŋa onŋoononŋ kaja.

³ Anutu Maŋnana ano Ponŋ Jiisas Kraist yorononŋ mono kalenŋmorianŋ onŋoni luaenonŋ laligowu.

⁴ Jiisasnonŋ ananaa Anutu ano Maŋ iwaa je buuta otaanŋ ananaa siŋgisongonanaajonŋ ama laaligoya qeleeno qegi. Kambanŋ kokaamba namowaa kambanŋ bologanonŋ laligonŋkejonŋ, iinonŋ mono kokainonŋga hamo qeŋ metogonŋ nonombaatiwaaajonŋ ama komuro. ⁵ Kawaaajonŋ Anutuwaa qabunŋaya kambanŋ kambanŋa mepeseeninŋ tetegoya qaa akadamyawo enŋ ubaa. Qaa ii onŋanŋonŋ.

Oligaa Buŋa ii mende jeŋ soonŋ modoqodowagowu.

⁶ Niinonŋ onŋoo kanagiaajonŋ ama aaruwe jaa kona luguja. Anutunonŋ Kraistwaa kalenŋmorianŋa buŋa qeŋ aowutiwaaajonŋ onŋono iwo laligojito,

niinon onjomesaowe tosanon kan Oligaa Bunja morota jegi kamban mende koriro eleema qaa doogoya kanon qokotaan enkalolon laligoju. Kawaajon mono aarun tililingojen. ⁷ Qaagia ii Oligaa Bunja hona mende totoon koloojato, ejemba tosanon Kraistwaa Oligaa Bunja ii enkalolon menj meepeeran anggi dogoja. Kaen kolooro lan liligon ejemba kuun ononji uugia sisau kolooro laligoju.

⁸ Ejemba kaanja ii mono yamagen (kozigen)! Nononon Oligaa Bunja jen asarin onoma laligoniji, monjon ii qewagon bunja qaa morota jen asarinagati een, iinon mono Anutuwaa jaanon gere siawaa bunja kolooja. Ii nonoononga monjon me Siwewaa gajoba monjon kamaan jenaga, ii kilen qaa kaanja mono mende totoon tenj kombu. Qaa doogoya ii kilen. ⁹ Qaa wala jen laligoniji, iikayadeen mono keteda koi mombo jejen: Ononon Oligaa Bunja analin moma anjon kondaborogiti, monjon ii qewagon bunja qaa morota jen asarinagi een, Anutunon mono ii qasuaan muro gere sianon kemeba.

¹⁰ Qaa kaen jejeni, ii ejembanon nisosoroogi neeno yonoo jaanon sokomambaajon ama mende jejento, Anutunon niuro iwaa jaanon sokomambaajon ama ii jejen. Niinon balon ejemba uuqeeango moma nombutiwaaajon mende totoon kaparan komakejen. Toroqen ejemba kele ama onoma usugowenagati een, niinon mono Kraistwaanon gawon memambaajon amamaawenaga. Kian.

Kraistnon menj letoma nono aposol koloowe.

¹¹ Oo alauruna, Oligaa Bunawaa kania ii kokaen moma yagowu: Bunja qaa jen asarinkejen, ii balon eja monjon mende uunon junjun qaa jerota eja.

¹² Monjon monj ii mende kuma nono. Ii balon eja mombaanonnga mende moma anjon kombeto, Jiisas Kraistnon iyanjo asugin noma Oligaa Bunaya nisaano moma asariwe noo bunjaga kolooro.

¹³ *Ononon noo kaniana saanon moju. Juuda ejembanon Anutuwaa Kana qaawaaajon uugere amakejuti, niinon waladeen iyonoo momogia otaan yonoo so koloon menj laligowe. Kaanja laligon Anutuwaanon uumeleen kanageso ii unun ureen jaabamagege menj onoma laligowe. Geriawo sisiwerowero ama onoma menj tiwilaan onomabaajon angobato menj laligowe. ¹⁴ *Juuda ejemba gbaworo alauruna gbaninana motoonanon laligoniji, niinon iyonoononga seiseiya ii haamo ama onoma Kana qaawaaajon uugere menj laligowe. Kaen laligon Juuda nanamemenanaa kania tororo otaan ambosakonanaa jenkooto qaa kamaawabotiwaajon mono hononja qaa kaparanj koma laligowe.

¹⁵ *Kaen ama laligoweto, Anutunon walagadeen nemun goron uutanonga niima iyanjaajon meweengon nono ano kanagen kalenmorianjaajon ama noon. Noonoti, iinon mono noojon arej kokaen moro sokono:

¹⁶ Iinon Meriaa kania nii nisaano momambaajon moma Jiisaswaa Oligaa Bunaya menj waba kantri tosanon kema yonoo batugianon menj asarin laligomambaajon nijoro. Iinon kaen nijorotiwaajon ama niinon waama kakanaiyanonga kanain balon ejemba yonoo gejanono qaagiaajon mende totoon mongama qisin onoma laligon koube.

¹⁷ Kaanjadeen Jerusalem sitinon mende uma wasiwas eja aposol wala laligon kougiti, iyonoonon mende kema asugiwe. Kaen qaagoto, iikanondeen Arebia gomanon kema laligon mombo Damaskas sitinon eleembe.

¹⁸ *Damaskas eleembe gbani karoon tegoro "Piito iima moma kotomanja,"

* 1:13: Apo 8.3; 22.4-5; 26.9-11 * 1:14: Apo 22.3 * 1:15: Apo 9.3-6; 22.6-10; 26.13-18 * 1:18: Apo 9.26-30

jen Jerusalem sitinonj uma iwo somanja 15 kawaa so laligowe. ¹⁹ Kanon laligoweto, wasiwasi eja aposol tosaanja ii mende injiibe. Pombaa koga Jeims iigadeenj iibe.

²⁰ Kawaajonj mobu, qaa oonj onjonjeni, ii qaa honjaga kolooja. Qolonj mologoya monj qaago. Qaa ii Anutuwaajonj jaasewananonj jejen.

²¹ Jerusalem mesaonj Siria ano Silisia balononj kema gomanj tosaanja liligonj laligowe. ²² Kaenj kema laligoweto, Judia prowinswaa uumeleenj kanageso tuunja tuunja Kraistwo qokotaanj nanjuti, iyonjononj mende niigitiwaajonj kambanj iikanonj nii mende moma kotonj noma laligogi. ²³ Noononj buju qaa kokaenda ii yonoo gejagianonj kemero mogi, “Wala sisiwerowero menj nonoma laligoroti, iinonj mono letoma laligoja. Momalaari qaa aliwaatiwaajonj jaabamagege menj nononoti, iinonj mono kambanj ketada kokaamba anj qaa iikayadeenj jenj asarinjeja.” ²⁴ Kaenj moma noojonj ama Anutu mepeseenj munj laligogi. Kianj.

2

Aposol yonjononj Pool horogi batugianonj karo.

¹ *Kawaa gematanonj gbani 14 tegoro kanonj “Barnabaswo Jerusalem sitinonj mombomo umanja,” jenj Taitus kaanagadeenj wambe motoonj uninj.

² Anutunonj wala noononj asuginj kemaajatiwaa qaa nisaanotiwaajonj ama yorowo kema Jerusalem keuma gawonaa kania jenj asarinj onjombe. Gawonj pondanj menj kouma laligojenj, iikanonj aposol yonjononj mende sokono gawonaa honjanonj kamaanj qero pogowabo. Kaenj romonjonj sunduna ejemba omaya yonjoonj lanj mende injoweto, jotamemurunana goda qenj onjomakejonj, iigadeenj horonj onjombe ajoroogi. Ajoroogi kanonj Oligaa Bunja waba kantri batugianonj liligonj jenj seinjejenj, ii asuganonj jenj asariwe mogi. ³ Yonjononj ii moma “Saanonj!” jegi. Kaenj jenj nenjana Taitus Griik eja iinonj niwo laligoroto, kilenj somataurunana yonjononj Anutuwaajonj aiweseya selianonj kotowutiwaajonj mende jenj kotonj mug. Juuda nonoononj Kana qaa ii mende menj kotiinj mug.

⁴ Juuda somata yonjononj qaagoto, tosanonj eja selia kotowombaa-jonj moma batuyanonj batuyanonj kuunj jegiti, boi takapolakaya iyonjoo kanagia ii kokaenj: Yonjononj “Uunana meleenjonj,” jenj kaenj mondonj nonoo kanianana iima kotowutiwaajonj oloj janj qenj kanj ala kaanja batunananonj kouma laligogi. Nono Kraist Jiisaswo qokotaaninj laaligo walagaa kasanonga isama nonono solanja laligojonj, iikawaa silia iima kotowutiwaajonj nanj. Yonjononj nonoononj kokaenj moma koposongogi: Saanonj laligogi onjoninj ananaa sopa utanonj koug. Mooseswaa Kana qaa baatanonj onjoninj ananaa welenjeqeurunana koloowuya. ⁵ Kaenj koposongonj metama nonongito, nonononj Oligaa Bunjawaajonj qaa honjanonj meegeesoo koloowabotiwaajonj nanjon. Ii onjoo batugianonj agokayanj koninj kotiinj ewaatiwaajonj nanjon. Kawaajonj kambanj monjonj mende loorinj qaagiaa baatanonj kembombaa-jonj mende totoonj wambelaaninj.

⁶ *Ajoajoroononj nii Bunja qaana jenj asariwe jotamemeya yonjononj “Saanonj!” jenj niinonj Bunja qaa monj toroqenj jemaajatiwaajonj mende jegi. Eja ii geregiaga koloogi goda qenj onjomakeju. Qabunajaga kaenj me kaenj kolooji, niinonj iikawaajonj mobe so motoonjgo kolooja. Anutunonj ejemba tosaanja mende ninisosoroonj tosaanja mende sureenj onjomakeja. Keda motoonjononj gosinj nonomakeja. ⁷ Bunja qaana mende totoonj utegogito,

* 2:1: Apo 11.30; 15.2 * 2:6: Dut 10.17

Anutuwaanon gawon arenja iikawaajon mono “Ahaa!” jen kokaen iima asarigi: Anutunon moma laarin nonoma Oligaa Buṇa jen asariwombaa gawonja ii kokaen mendeeno: Niinon ii waba kantri batugianon jen seiwe Piitonon Buṇa qaa iikayadeen Juuda kanageso yonṇoonon jen asarin uugia kuun onṇomakeja.

⁸ Gawonja kaen mendeema aposol Piito inaan muro Juuda eja selegia kotogiti, iyonoo batugianon uukuukuu gawon menkeja ano nii kaanjadeen inaan nono wasiwasi ejaga koloon waba kantri batugianon liligon gawon iikayadeen menkejen. ⁹ Kawaajon Jeims, Piito ano Jon, eja geria qabunagiawo yonṇoonon Ponṇon kalenmorian kaanja nono laligoweti, qaa ii moma kotogi uumotoonggo anin. Gawon kaen mendeema iikawaa kaisareyaga Barnabaswo noro boronara qegi kokaen jen kotiinin, “Noro waba kantri yonṇoonon kema gawon meri onṇonṇia Juuda kanageso yonṇoo batugianon toroqen gawon menkebu.” ¹⁰ Qaa motoonggo qisin noroma kokaen toroqen nirijogi, “Ejemba wanaya ilaan onṇombojon mono toroqen romonṇon laligowao.” Kaen nirijogi niinon iikaanagadeen ama onṇomabaajon kaparan koma laligojen. Kian.

Poolnon Piito jen qotogon muro.

¹¹ Kaen jen kotiininto, Piitonon Antiokia sitinon kan melenqeleen ano ejemba uugianon mamaga boliro. Kawaajon Piitonon karo iibeti, kamban iikanon niinon jaayanon kuun kokaembaajon tuarenjen ama mube: ¹² Piitonon wala waba kantri yonṇowo laligon nene motoon nen laligogito, eja tosanon Jeims mesaon Jerusalemga kagi iikawaa gematanon ejemba ii injiima sisiriin sigenisigen nano. Anutuwaa aiweseya selegianon kotogi yonṇoonon toroko moma zirinṇirin ama Juuda tuun yonṇowo qokotaan laligoro.

¹³ Kaen waba kantri ejemba ii mojogia tiiro kongbara qegi Juuda uumeleen ejemba tosanon kaanagadeen Piitowo qokotaan uumeleembaa selesele qen nanṇi. Selesele qen nama Barnabas kaanagadeen horogi yonṇowo jibijabu qero. ¹⁴ Kaen ama nanamemengianon Buṇa qaa honṇa dindinagadeen mende otaagiti, niinon ii iima ejemba kuuya yonṇoo jaasewanṇianon nama kokaen ijowe, “Piito, gii Juuda ejagato, kilen waba kantri yonṇoonon nanamemengia otaan laligojan. Gii Juuda ananaanon nanamemer mende otaan kilen waba kantri ejemba ii otaan nambutiwaa-jon kuun onṇoma uugere amakejan? Ii mende sokonja.” Kian.

Juuda ano waba kantri anana Anutuwaa jaanon ororon koloojon.

¹⁵ Juuda koloon uunana meleeninṇi, nononon waba kantri ejemba singisonṇogoiawo kaanja mende koloon laligojon. ¹⁶ *Kanja laligojonto, hamoqeqewaa kania ii kokaen erota moma yagojon: Jiisas Kraist moma laarinṇi qaanana jen tegoro solanṇanijon. Moṇṇon Kana qaa otaan iikaanja kanon solanja mende koloowaa. Kawaajon nononon kaanjadeen solanja koloowombaajon moma Kraist Jiisas moma laarin munin qaanana jen tegoro solanṇaninṇi. Ii Kana qaa ten kombonagatiwaaajon ama qaago.

¹⁷ Kaen ama Kraistwo qokotaan Anutuwaa jaanon solanṇaniwombaajon kaparan koninṇi Anutunon kilen mokoloon nonono nononano kantri tosaanja yonṇoo tani kaanja singisonṇonanawo laligojonṇi een, Kraistnon singisonṇoo ambombaajon nemun koma nononja me qaago? Qaago totoon! Qaa ii yamagen (kozigen)! ¹⁸ Kana qaa otaan solanja koloowombaa qaaya ii

* 2:16: Ond 143.2; Room 3.20, 22

kondeema qewagowe. Qewagoweto, ii mombo angobato men jen kuuwe-nagati een, mono Kana qaa iikayadeen qotogon sijgisongo ejaga koloon kariana mombo iikaen mokoloomambo. ¹⁹ Wala kariana iikaen mokoloon Kana qaawaajon ama koomuya tani kaanja koloowe. Kaen koloowe Kana qaanon mende toroqen galen koma nono solanja laligojen. Niinon laaligona Anutuwaanon ambe Kraistwo maripoonon nugi kaanja komun nama iwo kotiin laligojen.

²⁰ Kawaajon neeno mende toroqen laligojento, Kraistwaa Unjayanon mono noo uunanon kotiin laligoja. Kraistnon uu jopagon noma laaligoya noojon qeleema downa mero. Kawaajon toroqen jaawo laaligo laligomanjati, ii mono Anutuwaa Meria moma laarin mun laligomanja. ²¹ Kana qaa otaan iikaanja kanon solanja koloowonagati een, Kraistnon mono een toontoon komunaga. Komuroti, ii moma laarin Anutuwaa kalenmorianja kaen mende qewagonkejen. Iikanon mono nemun koma nonono solananikejon. Kian.

3

Kana qaawaajondeen nambu me Jiisas moma laariwu?

¹ Oo Galesia kaamaa ejemba, uugia qaa! Niinon Jiisas Kraist maripoonon qegitiwaa kania ii jaagianon ama jen qendeema onombeto, mononon noo gemananon kan uusoosoo men onono jinjaun qeju. Ii mende sokonja. ² Iwoi motoondago qisin onombe nijogi momambaajon mojen: Ononon Unja Toroya ii mono nomaen ama bunja qen aogi? Ii Kana qaa otaagitiwaaajon ama qaagoto, Oligaa Bunja moma Jiisas moma laarigi Unja ii uugianon ano bunja qen aogi. Niinon qaa ii duduuwubotiwaajon nama uugia kuujen. ³ Ii duduugitiwaa tanitani meleema momogia mesaon uugia sooro kaamaa anju. Wala Unja Toroyanon uugianon kemej inaan onono kania kanain kengito, mombo Mooseswaa Kana qaawaa kanianon kemej kemakeju. Kamban kokaamba onongiaa esun qaganon solanja koloowombaajon angobato menkeju me? Esungia iikanon mende sokonja.

⁴ Kraistwaaajon ama siimbobolo mamaga ama onongi qagianon uroti, ii mono een toontoon moma bosima laligogi me? Honja mende kolooro ii mono onanon een toontoon bosingi. Kawaajon onjo mono ejemba uugia qaaga laligoju. ⁵ Kawaajon Anutunon Unja Toroya onoma batugianon angoleto kania kania esunmumuyawo menkeji, ii ononon Bunja qaaya moma Jiisas moma laarinkejutiwaaajon ama menkeja. Kana qaa otaankejutiwaaajon ama ii mende menkeja. Qaago. Qaa ii mono mende duduuwu. Kian.

Aabrahambaa kana otaanij sokombaa.

⁶ *Qaa iikawaa so Anutunon Aabraham ama muro ii Bunja qaanon kokaen oogita eja, "Aabrahamnon Anutu moma laarin muro iima qaaya jen tegoro solananiro."

⁷ *Kawaajon Aabrahambaa kania romonjon kokaen mobu: Daen yononon Anutu moma laarinkejuti, iyononon mono Aabrahambaa mundanjuruta koloon laligoju. ⁸ *Anutunon walawala arenja kokaen ano, "Ejemba Juuda qaago yononon nii moma laarin nongi qaagia jen tegowe solananiwuya." Arenja kaen ama iikawaa so Aabrahambaaajon Oligaa Bunja qaa walawala kokaen ijoro, "Goojon ama noo kotuemotuenanon mono namowaa ejemba tuun kuuya yonoo qagianon ubaa." Tosianon qaa ii

waladeen iima asarin Buja qaanon oogi. ⁹ A Abrahamnon Anutu moma laarin muro kotuegon muro momalaariwaa wanjaleya kolooro. Iikawaa so daen yononon Abraham kaanja moma laarijuti, Anutunon ii kaanagadeen kotuegon onono Aabrahambaa mundanjuruta koloowuya.

Jiisanon kitinana kolooro Anutuwaa qasumasuwaa buja qen aoro.

¹⁰ *Kaen koloowuyato, kuuya yononon Kana qaa otaan kawaa qaganon laarin laligojuti, Anutunon mono qasuaan onono laligowuya. Qaa ii Buja qaanon kokaen oogita eja, “Kana qaa Terenon qaa kuuya oogita eji, monjon mon ii kuuya mende ten koma otaankeji, Anutunon mono ii qasuaan murota laligowaa.” ¹¹ *Buja qaa mon kokaen oogita eja, “Ejemba solanja mombaa momalaarianon mono nemun koma muro kotiin laligowaa.” Kawajon monjon Kana qaa otaan iikanon solanja koloomambajaan moji, iinon mono Anutuwaa jaanon mende solananiwaa. Qaago. Qaa ii asuganon gendeema onjome tegoja. ¹² *Momalaarinon Mooseswaa Kana qaa mende nemun konja. Qaa iikanon jojopan qaa kuuya ten kondaborowombajaan uunana kuunkeja. Kana woi ii anja anja. Kana qaawaa kania ii kokaen jero oogita eja, “Kana qaa kuuya ten koma otaankeji, iinon mono kotiin laligowaa.”

¹³ *Kana qaa mende waleembonaga, kaenjonon laaligo kombombanja mokoloowonaga. Kaento, Anutunon anana iyanjaa Kana qaayaa so qasuaan nonomambajaan togon Kraist wasiro ala ilailaanana koloon downana mero. Buja Terenon qaa mon kokaen oogita eja, “Ejemba gere batuyanon mondon ononjuti, Anutunon ii kuuya qasuaan onono laligoju.” Iikawaa so Kraist gerenon mondongi ananaa kitinana kolooro Anutunon qasuaan muro iikaanja kanon downana mero. Qasumasuaa ananaa qanananon utori, ii qetegoro.

¹⁴ Benjana Abrahamnon Anutu moma laariro kotuegon muroti, iikawaa so kotumotue iikanon waba kantri kuuya sokoma yonoo bunagiaga koloowaatiwajaan moro. Kaen moma kuuya ananaa downana mero. Downana mero Kraist moma laarinin kana kokaen koloowaa: Anutunon Unjaya Toroya nonomambaa qaaya somongoroti, nono uunana meleema Unja ii saanon buja qen aowonja. Kianj.

Kana qaa ano oyanboyon mokoloowonatiwaa soomongo qaa

¹⁵ Oo uumeleen alauruna, niinon balonon laaligowaa sareqaaya mon kokaen jemanja: Monjon borosamoya tosia yonoo bunaga koloowaatiwaa qaaya tuunjon jero somongogita eji, ii monjon mon qewagon kanagen qaa mon qaganon toroqemambajaan amamaawaa. ¹⁶ *Mobu, Anutunon soomongowaa qaaya ii Abraham ano gbilia mon yorojon jen somongorota eja. Buja qaa iikanon “gbiliuruga” mamaga ananaajon tani kaanja mende jejato, eja motoongowajaan kokaen jeja, “Ii goo gbilinonja mon ii mumanja.” Eja motoongoo ii Kraist.

¹⁷ *Qaa iikawaa kaniaajon kokaen jejey: Soomongowaa qaa iikawaa honja ii mono kamaawaatiwajaan amamaawaa. Anutunon ii walawala jen somongon gbani 430 tegoro kanon Kana qaaya mokolon Mooses muro. Kana qaa iikanon soomongo qaaya wala jeroti, ii qewagomambajaan amamaawaa. ¹⁸ *Oyanboyon koloowombaa kotumotueya ii Kana qaa otaan mokoloowonagati een, Anutuwaa soomongo qaawaajon mende toroqen

* 3:10: Dut 27.26 * 3:11: Hab 2.4 * 3:12: Lew 18.5 * 3:13: Dut 21.23 * 3:16: Jen 12.7 * 3:17: Eks 12.40 * 3:18: Room 4.14

amamaanij een toontoon ewabo. Buja qaaya Aabraham muroti, ii een tootoon mende eroto, Anutunonj qaaya iikawaa so Aabraham kotuegonj muro oyanboyonj mokoloonj laligoro.

¹⁹ Aabraham een kotuegonj munj Kana qaa ii mono nomaembaajonj anota eja? Kawaa kania ii kokaen: Ejembanonj kana uugunjinjaunjenj laligogitiwaajonj Anutunonj Kana qaa ii kanagej toroqenjenj asugiro. Jenj asugiro Siwe gajoba yonononj ii menj kamaanj ala ilailaa eja (namel man, mediator) Mooseswaajonj isaama borianonj anj Anutuwaawee menj jemba batunananonj nama jenj koto. Kana qaa iikanonj kambanj so enj uma galenj koma nonombaatiwaajonj ama qaagoto, kanagej Kana qaawaa esujanonj kamaawaatiwaajonj ii nonono. Aabrahambaa gbili mombaa soomongo qaaya nonono eja iikanonj asugiroti, kambanj iikanonj Kana qaawaa esujanonj mono kamaaro.

²⁰ Ala ilailaa eja iinonj Anutu ano jemba batunananonj nama qaa gawonjenj. Anutunonj soomongo qaaya ii ala ilailaaya qaa, mono anj Aabraham muro. Kawaajonj oyanboyonj koloowombaa soomongo qaaya ii uuta ano Kana qaa iikanonj mono newo baatanonj raja. Kianj.

Kana qaawaa gawonj honja ii nomaenj?

²¹ Kaen raro Kana qaa ano oyanboyonj koloowombaa soomongo qaa ii aojao me qaago? Awawi! Anutunonj kotiinj laligowombaa Kana qaaya nononagati eenj, mono onjonj Kana qaa otaanj Anutuwaawee jaanonj solanj koloowonaga. Kawaajonj qaa woi ii mende aojao. ²² Qaagoto, qaa woi ii anj anj. Anutunonj soomongo qaaya ii uumeleenj jemba oyanboyonj mokoloonj nonomambaajonj ama anota eja. Soomongo qaa iikanonj Jiisas Kraist moma laarijonj, mono ananaanonj honjawo koloowaatiwaajonj moma kokaen arengonj jero, "Singisongo jemba uugia mende meleembuti eenj, mono eenj toontoonj Anutuwaawee jaanonj mende solanjaniwuya." Kawaa kania ii Buja qaanonj kokaen jerota eja, "Singisongononj mono gomanj so jemba kuuya gbadonj nonono laligoj."

²³ Wala uunana mende meleeninj momalaarinananonj mende kolooro Kana qaanonj somongonj galenj koma nonoma kapuare uutanonj nonono. Kanagej Anutunonj momalaariwaa kania ninisaano kolooroti, kambanj iikanonj kasa gbadonj laaligonana ii tegoro.

²⁴ Kaen raninj Kana qaa ii boinanaga koloonj Kraistwaa kania mobombaajonj kuma nonomakeja. Boi eja gbaworo kuma onjogiti, iikawaa so qaa iikanonj nunuama solanj koloowombaajonj mindingonj galenj koma nonomakeja. Kaen ama Kraistwaa kania moma asarinj moma laarinj muninj gaanana jenj tegoro solanjaniwombaajonj kuunj nonomakeja. Uunana meleeninj boiwaa gawonj ii mono kambanj iikanonj tegowaa. ²⁵ Uunana meleeninj momalaarinananonj kolooro Kana qaa baatanonj mende laligoninj iikanonj boi kaanja mende toroqenjenj galenj koma nonomakeja. Kianj.

Anutuwaawee meraboraanja koloonj laligoj.

²⁶ Kuuya onjonj Jiisas moma laarinj mugij kolokoloo dologa onjono Anutuwaawee meraboraanja koloonj Kraistwo qokotaanj nanju. ²⁷ Kraistwo nambutiwaajonj oomulu menj onjogiti, kuuya onj mono Kraist moma anjonj koma iikanonj maleku taanja kaanja esuunj aonj iwo qokotaanj nanju. ²⁸ Onj korebore Kraist Jiisaswo qokotaanj nanjij mindirinj onjono motoongoj koloonj laligoj. Kawaajonj Juuda ano kantrij tosaanja yonononj Anutuwaawee jaanonj tuunj woi ii mombo mende koloou. Iyangiaa gawongia menjekuti ano welenjeqe omaya koloojuti, Anutunonj mono injiuro tuunj woi mende

toroqen koloaju. Ejemba ononon Anutuwaa jaanon tuun woi mende toroqen koloaju.

²⁹ *Ono Kraistwaa bunja koloajuti een, mono Aabrahambaa gbilia iwaanonga koloon tinitosauruta laligoju. Kaen koloon soomonjo qaayaa hona oyanboyan ii bunja qen aowutiwaa so koloaju. Kian.

4

Anana Kraistwaaajon ama Anutuwaa meraborata koloonin.

¹ Qaa ii toroqen kania kokaen jemaña: Meranon manaa borosamoya bunja qen aowaatiwaa so koloajato, mera gbaworo laligon kambañ kanon welenqege omaya yonowo ororon kaña koloaja. Manaa borosamo iwoi kuuyaa toya koloowaato, kilen welenqege yonoo kooronjianon alagiaga koloon gawon tawaya qaa een menkeja.

² Kaen mera laligon galenuruta yonoo newo baagianon nano yononon laaligoya kuuya arenjon galen koma jen koton munkeju. Mananon kambañ ama muro kan kuuwaati, iikanonadeen kanain ajo borosamo toya koloon laligowaa. ³ Nononana kaanjadeen wala uuwaa leegenanon mera gbaworo kaña laligonin. Kambañ iikanon ber ano kawali galen Siwe namo batugaranon iwoi kuuya galen koma onomakejuti, iyononon mono nono kaanqadeen galen koma nononji een yonoo welenqia qen newo baagianon laligonin.

⁴ Kaen laligoninto, Anutuwaa kambañanon kan kuuro Meria wasiro embaanonnga kolooro. Juuda ananaa Kana qaa baatanon laligomambaaajon kolooro. ⁵ *Kana qaa baatanonga isama nonoma downana memambaaajon asugiro. Kañanon Anutuwaa meraboraanja koloon bunyaya moma anjalidaboron laligojan.

⁶ Kaen Anutuwaa meraboraanja koloajutiwaaajon ama Anutunon Meriaa Unyaya wasiro unanonon kemen kokaen qamakeja, “Oo Aba Amana!”*

⁷ Kaen qamakejiwaaajon ama mende toroqen welenqege omaya koloajanto, Anutuwaa meraboraanja koloon laligojan. Kaen laligojanwaaajon ama Anutunon oyanboyan Bunyaya gono bunja qen aon galen koma laligowaga. Kian.

Poolnon Galesia yonoojon majakaka moro.

⁸ Ono wala Anutu mende moma koton laligogi. Kambañ iikanon tando lopian ano ber kawali galen ber honaa laaligoya mende men laligojuti, ii tawagia qaa een welen qen onoma kamaanqeqeta laligogi. ⁹ Kaen laligogito, uugia meleema kambañ kokañanon Anutuwaa kania moma koton laligogita Anutunon moma koton onono laligoju. Anutunon moma ononji, qaa iikanon waja koloon ononja. Kaen laligojuto, dunanon mombo naambaajon ber kawali galen iwoi kuuya galen komakejuti, mono iyononon meleema jaasewan qen onoma laligoju? Ber kawali galen ii esungia kamaanqeqeta koloajuto, ononon mono kilen ii welen qen onoma kamaanqeqeta koloowombaa siña moju. Ii mende sokonja.

¹⁰ Ii welen qen onoma kendon rara kambañ kania kania iikawaaajon mogi uro tororo otañkeju. Sabat kendon ramakeju. Koin gbilia kouro bengia romonjon koin so aisoñkeju. Yambuyambu korisoro ama kendon tosia ii gbani so tororo otañkeju. ¹¹ Niinon onoojon ama toroko kokaembaajon

* 3:29: Room 4.13 * 4:5: Room 8.15-17 * 4:6: Aba ii Arameik qanon Ama.

mojen: Niinon onjoo batugianon gawon mewe honja mende kolooro een toontoon selegeqe amambo.

Galesia yonjonon Pool gema qewombaaajon anji.

¹² Oo uumeleen alauruna, niinon kokaen kuun qisin onjonjen: Niinon onjo kaanja koloon laligowetiwaajon onjonon mono noo so koloowu. Iwoi bologa mon mende ama nongji. ¹³ Niinon wala onjonon kan ji niro selena kamaaro laligoweti, kania iikawaaajon rama Oligaa Bunja jen asariwe mogi. Onjonon ii moma komuju. ¹⁴ Niinon selekamakamaa laligowe gema nuwombaa angobatoya mokoloogi, ii mojenton, kilen mende jejewili ama sureen nongji. Kaen qaagoto, nii niigi Anutuwa gajoba kaanja koloowe nongji. Oopopoo, noojon Kraist Jiisas iyanaa tani romonjon horon noma “Oowe oowe!” jegi.

¹⁵ “Oowe oowe!” jen selenanon gemananon poujou qen jaa korogia qonjoma nombombaaajon mogito, ii mende sokono mesaogi. Onjoo kaniagia moma ii onjanon kaen nanjon jejen. Yei! Kamban iikanon qaakorisoro hononja qaa angiti, ii mono nomaembaajon kamban kokaamba qaonota een laligoju? Ii mende sokonja. ¹⁶ Onjoo Bunja qaa honja jenkejenjwaajon mono kere ama njonu me?

¹⁷ Ejemba tosaanja yonjonon onjojon ama uugere amakejuto, ii uugere awaaga qaago. Ii awaaga qaagoto, yonjonon onjo nonoononga unuama batunananon jawo ama togon nombutiwaajon moju. Kaen mendeema nononji uugere qaganon iyanja nanjon onjom-butiwaajon kaparan komakeju. ¹⁸ Onjo nanamemen awaa ambutiwaa uugereya amakejuti, ii awaa soro. Niinon onjoo batugianon laligowe kamban iikanonadeen qaagoto, mono kamban so kaen anji sokombaa.

¹⁹ Oo kokouruna, nii kolokoloo dologa koloowutiwaajon masu kaanja nuro siimbobolo mobeti, iikaanagadeen mono dunjonon mombo mojen. Kraistwaa nanamemenanon onjonon koloon kotowaatiwaajon siimbobolo ii moma laligojen. ²⁰ Noo uunanon mono onjojon ama sisau kolooja. Kawaaajon niinon kamban kokaamba onjoo batugianon laligomambaaajon motogoto mojen. Onjowo laligon qaa arona men kamaan ama qaa bonjon jemambaaajon mojen. Kian.

Haagar ano Saara yoroo sareqaa

²¹ Tosaanja onjonon Juuda nonoo Kana qaa Tere otaawombaaajon mojuto, qaa iikawaa kania ii onjanon moma kotoju me qaago? Kania ii moma asariwutiwaajon qisin kuun onjonjen. ²² *Bunja qaa mon kokaen oogita eja: Aabrahambaa merawoita woi koloori: Mon welenqege emba kamaanqegetanon (sleiw) mero ano mon ii anaa suujarin embia (frie) solanja laaligoya iinon mero. ²³ Welenqege embanon meria meroti, iikanon mera kolokoloo waa kananon kolooroto, mon emba (frie) solanja laaligoyanon meroti, iinon Anutonon mera koloowaatiwaa qaa somonjoroti, mono qaa iikawaa honja koloowaatiwaajon kolooro.

²⁴ Qaa iikawaa kania ii aasangoya. Emba woi ii Anutonon ejemba ananawo soomongo arej woi anoti, mono iyoroo saregaraga. Soomongo arej mon ii Sainai (Sinai) baananon anoti, iikawaa sareya ii emba qata Haagar. Ejemba soomongo arej ii otaankejuti, iyonjonon mono Kana qaawaa jenkooto baatanon laligoju ano gbiliurugianon qaa iikawaa welenja qenkebutiwaajon kolonkeju.

²⁵ Haagar ii Sainai baanja, Arabia balonon nanjiwaa sareya kolooja. Sainai iikawaa alia ii Juuda gomambaa siti qata Jerusalem. Siti iikawaa

* 4:22: Jen 16.15; 21.2

kanagesoya somata melaa yononon kamban kokaamba Kana qaa baatanon laligogi somononon onono solanja (frii) mende koloouju. Kawaajon sogara motoonngo kolooujao. ²⁶ Solanja (frii) mende kolooujuto, Jerusalem siti mon eukanon laligojuti, iyononon mono kasa gbadogia qaa solanja laligoju. Nonoo nemunana Saara iinon siti iikawaa sareya koloouja. ²⁷ *iikawaa gejatootoo qaaya ii kokaen oogita eja,

“Emba ejanon mojoya tiiroti, iinon mono merabora onono seigi iikanon emba loyawo ii uugun haamo ambaa.

Kawaajon emba arunja merabora mende menati, gii mono kilenj aisoon laligowa.

Masu mende guro laligonati, gii mono kilenj qa gigilaan merabora koloowaatiwaaajon otokorian maama laligowa.”

²⁸ Oo uumeleenj alauruna, onon Aisakwaa so Anutuwaa soomonngo qaanon nemun koma onono kolokoloo dologa koloon laligoju. ²⁹ *Kamban iikanon merabora kolokoloo waa kananon kolooroti, iinon koga Unja Toroyanon nemun koma muro kolooroti, ii sisiwerowero ama mun laligoro. Kamban kokaamba kaanjadeen sisiwerowero kaan ii eja.

³⁰ *Kaen ejato, Bunja qaa mon ii toroqen kokaen jegita eja, “Welenqeqe embawaa merianon mono Manjaa borosamoya mende mewaa. Emba solanja laaligoya iwaa meriawo ii motoon mende mendeema angon kombao. Kawaajon welenqeqe emba kamaanqeqeta ii mono konjona meriawo kembao.” ³¹ Oo uumeleenj alauruna, sareqaa kaanja so anana mono welenqeqe embawaa mundaanuruta gbadonanawo mende koloojonto, emba solanja laaligoyaa mundaanuruta koloojon. Kawaajon meloqelokanjij nanamemenj ii mono konjombu. Kianj.

5

Lolonjon Kraistwo nananj solananon nambu.

¹ Kraistnon Kana qaa baatanonga isama nonono solanja laligojon. Iikaanja laligon tosianon onon mombo horon Kana qaawaa qagan iikanon* somonon onombubotiwaajon mono galen menj aon laligowu. Welenqeqe omaya kaanja koloowubotiwaajon mono kotiin bon qen nambu.

² Mobu! Pool niinon kokaen injowee mobu: Tosianon Anutuwaa aiweseya selegianon kotowutiwaajon jegi wambelaawuti eenj, Kraistnon mono ilaan onomambaajon amamaawaa. ³ Qaa ii toroqen kokaen nanjon jemaaja: Eja kuuya onoo selegia koton aiwese mewutiwaajon mogi ononon wambelaawuti, iyononon mono Kana qaa kuuya tenj koma otaawutiwaa so koloouju. Ii mende otaagi mende sokombaa. ⁴ Onon Kana qaa tenj koma otaan iikaanja kanon solanja koloowombaajon mojuuti, ononon mono Kraistwaanon sopa qisigon iwo mende toroqen nanju. Onon mono Anutuwaa kalenmorianja mesan seleenjen kamaan lanj laligoju.

⁵ Lanj laligojuto, anana mono Anutuwaa jaanon dindina koloowombaajon jejeromonromonja ama awelegonkejon. Kaen aninj Unja Toroyanon inaan nonono Anutu moma laarinj muninj qaanana jen tegoro solananiwombaajon mambomakejon. ⁶ Kraist Jiisaswo naninj uuwaa honja momalaari ii motoonononon mono ilaan nonomakeja. Anutu moma laarininj inaan nonono

* **4:27:** Ais 54.1 * **4:29:** Jen 21.9 * **4:30:** Jen 21.10 * **5:1:** Gere batuya (yoke) ii bulmakao woiwaa arogaranon ama somonogogi mindirin orono iikanon motoon kare me balonqeqewaa kinon horonkejao. Kawaa so Kana qaa gbadonon laligojani eenj, gawonja mono pondan mewa.

afaangon uujopa ama aonin sokonjato, momalaari hona qaa ii mende ilaan nonomakeja. Kaanagadeen Anutuwaai aiweseya selenananon kotogita eja me qaago, ii so motoonjo kolooja. Selewaa mon me mon ii Anutuwaai jaanon mende ilaan nonombaa.

⁷ Wala uu melenmeleembaa kuu aanon aangole kaan uulanawo kenji. Awaagadeen kengito, boi takapolakaya monon kan sisau men onoma batuyanon kotooro qaa hona mende toroqen ten komakeju. ⁸ Anutunon onomakeji, iinon batuyanon kotowutiwaajon mende tutugon kuun onomakeja. Ii qaago. ⁹ *Yiist melaada monjonon ama flauawo meleenin korebore mero somariin waamakeja. Iikawaa so sisau melaanon mono sokoma onono korebore jinjaun qewubo.

¹⁰ Boi takapolakaya iinon sisau men onono jinjaun amakejuti, Anutunon mono iwaa nanamemenaa irona meleema muro siimbobolo moma laligowaa. Niinon Pombo nama moma laarin onoma onoojon kokaen moma awasankaka koloojen: Ono Kraistwaa Buja qaa tororo otaan momo morota kuuya yakariwombaajon moma kotiin laligowu.

¹¹ Oo uumeleen alauruna, onjo kaen laligowuyato, niinon Kraist maripoonon komurotiwaa kania jen seiwe Juuda yonoo uugianon iikawaa-jon bolinkeja. Maripoombaa qaaya mesaowenagati een, mono sisiwerowero mende ama nombuyaga. Anutuwaai aiweseya eja selegianon koma kotowutiwaa Buja qaaya toroqen jen uukuuku men onombenagi een, mono kakasilin mende ama nombuyaga. ¹² Tosianon kuun onoma sisau menkejuti, iyononon mono koma kootowaa qaagia otaadaboron iyangiaa sele kitigia kuuya koton aogi mobe sokonaga.

¹³ Oo uumeleen alauruna, Anutunon onjo kana walagaa qaanonga loloon gbadogia qaa laligowutiwaajon onoonoto, kokaembaajon mono galen men aon laligowu, "Mono gbadononga loloon solana laligojon," kaen jen mononon uugianon waaro selewaa siingia kombombana bologanon mono galen koma onombabo. Onoangiaa aingianon qaagoto, mono uujopa qaganon nama welen qen aon laligowu. ¹⁴ *Kana qaa wana motoonjo otaagi Anutuwaanon qaa kuuya mono kaanagadeen hongawo koloowuya. Qaa wana motoonjo ii kokaen, "Geenga jopagon aonkejani, iikawaa so mono ejemba kuuya uuganon jopagon onomakeba." ¹⁵ Kaen jejato, bao kasu kaan aon aon memesoso men aonkejuti een, mono onoangia tiwilaan aowubotiwaajon toogia pondan moma laligowu. Kian.

Uja Toroyanon galen koma onono laligowu.

¹⁶ Niinon kokaen jema: Uja Toroyanon mono nanamemenagia galen kono laligowu. Kaen laligogi iinon uu selewaa siingia kombombana bologa ii qero kamaaro mende ten koma otaankebu. ¹⁷ *Kawaa kania ii kokaen: Uu selewaa siin kombombana bologanon mono Uja Toroya qetama lan koposongoro Uja Toroyanon uu walagaa ku-usuna qemambaajon moro batugaranon deenden ero aonkejao. Kaen aonkejaotiwaajon ononon iwoi awaa ama mewombaajon moma ii amamaankeju. ¹⁸ Ii amamaankejuto, Uja Toroyanon unuano kema laligojuti een, mono Kana qaa baatanon mende laligoju.

¹⁹ Uu selewaa nanamemen walagaa gawon hona ii asuganon ero mojon. Ii kokaen: Kaisero alia-alia lan angi uugianon menjerenoro serowilin amakeju. ²⁰ Tando lopion waegia men bengia mepesene onongi uugia

* 5:9: 1 Kor 5.6   * 5:14: Lew 19.18   * 5:17: Room 7.15-23

sololoon onono owen jenan amakeju. Kere kolooro angowowo ama aonkeju. Mombaanon iwaiwaajon uutanon motogoto moma baagon yon jen uudu-uduu momakeju. Iyangiaajonadeen romonjon iwai horon kiririnjaba menkeju. Juma mendeema aon tuunja tuunja men jejewili ama aonkeju.

²¹ Tosaanja yonoo iwaiwaajon iimasiin moma goronkiki ama jejelomban ama nene jabujabu nen apu kotiganon enkalolon amakeju. Ii ano sili tosaanja kaanja amakejuti, iyonoojon wala jewe ano iikawaa so galen meme qaa ii walawala jeweta dujanon mombo kokaen jejen: Ejemba sili kaanja amakejuti, iyononon mono Anutuwaabentoton uutanon mende ubuya.

²² Yononon qaagoto, Unja Toroyanon gawon menkejiwaa honja ii uujopa, korisoro, luae ano nanamemen awaa kokaen: Lombo kuuya moma mokosinjon tosaanja ala men onoma nanamemen loloogen amakeju. Qaagia pondan otaankeju. ²³ Gumbonjonjon qaganon tosaanja ama onoma iyangia tororo galen koma aonkeju. Ejemba sili kaanja amakejuti, iyononon Kana qaa mende qotogonkeju. ²⁴ Ejemba Kraist Jiisaswaa bunja koloon laligojuti, iyononon uu selegiaa siingia kombombanja bologa ano bologaa uugeregia ii kuuya Jiisaswo maripoonon angi men komurota laligoju.

²⁵ Unja Toroyanon uunananon kemero laligojonon ee, nanamemenana mono kaanagadeen Unja iikanon galen koma nonono ama men laligowonja. ²⁶ Kaen laligon qabunja omaya nonombutiwaajon mende kaparan koma ee totoon mende awelegon aonkebu. Uubooli ama aowubotiwaajon mono uuwaawaa ano uuhoonjo qaganon mende ama aonkebu. Kaanagadeen goronkiki mende amakebu. Kian.

6

Lombogia mono bosima ilaan aonkebu.

¹ Oo uumeleen alauruna, monjon kana uugun singisonjo ano mokoloojuti ee, uumeleen alauruna ononon mono ala kaanja ii migigiin mindinjon mugimombo kana mokoloowaa. Kaen ama geengaa kaanagadeen angobatonon kamaan guwabotiwaajon mono galen men aon laligowa.

² Lombogia mono ilaan aon bosimakebu. Iikaanja kanon Kraistwaa Kana qaaya otaagi honjawa koloonkebaa. ³ Monjon kamaanqeqeta laligon kilenanjaajon moro uuta kolooji, iinon mono iyanja tiligon aonkeja.

⁴ Kaen mende ambuto, motomotoon ononon mono onoangiaa nanamemenjia gosin angotete megisokombaa. Kaen ama alagia uugun qabunagiawo koloojutiwaajon mende awelegowuto, mono onoangiaa kanagiaajondeen selegia mepeseegi sokombaa. ⁵ Anutonon lombonana morota morota mendeema nonono anja anja bosimakejon. Kawaaajon anana tosaanja yonowo leelee ama gosin aowombaaajon amamaankejon.

⁶ Boi qaqazunon mombaajon Bunja qaa kuma munkeji, iinon mono iikawaa tawaya meleema iwaiya awaa kuuya mendeema bakaya munkeba.

⁷ Onoangiaa mono mende tiligon aonkebu. Monjon nene waroga komoro honja iikawaa so kolooro mokoloowaa. Qaa iikawaa so Anutonon kilenanana iima ironja iikawaa so nonombaa. Kawaaajon Anutu ii eja omaya kaanja mepaqepae men mubombaaajon amamaankejon. ⁸ Uu selewaa siin kombombanja bologanon mon nemun koma muro iikawaa waroga lan komomakeji, iinon mono iikawaa kondemondeenja mokoloon bolinkebaa. Iinon bolinkebaato, Unja Toroyanon mon sololoon muro iikawaa waroga komomakeji, iinon mono honja iikawaa so mokoloon laaligo kotigaa bunja koloon laligowaa.

⁹ Anana jegenā nama gawonj awaa awaa menj laligonj iikanonj mono loorinj tanzololonj mende ambonja. Ataḡatanj ama gawonj mende mesaowonjati een, honja meme kambanjonj kanj kuuro iikanonj mono gawonanaa tawaya mokoloowonja. ¹⁰ Kawaajonj namononj laligowonjatiwaa so anana mono ejemba awaa ama onjombombaaajonj jegenā nama laligowonja. Uumeleenj kanageso utanonj laligojuti, ii wala ala ilailaa ama onjomakebonja ano yonjoo gemagianonj ejemba tosaanja kuuya kana kolooro menj qeanḡonj onjomakebonja.

Galej meme ano yeizozo qaa tetegoya

¹¹ Pool niinonj kirifi menj neenaa boronanonj tere waḡa somata koi onjoojonj oojenji, ii iibu. ¹² Ejemba Anutuwwa aiweseya selegianonj kotowutiwaajonj kuuj onjomakejuti, iyonjononj kuuya sele megj balonj ejembanonj yonjoojonj mogi ubaatiwaajonj kaparanj komakeju. Kraistnjonj maripoononj komuroti, qaa iikawaajonj sisiwerowero ama onjombubotiwaajonj mono kaenj kuuj onjomakeju. Iikawaa kania morota monj qaago. ¹³ Anutuwwa aiwesegiawo yonjononj mono anḡio kaanḡadeenj Kana qaa mende otaadaboronj laligoju. Kaenj qaagoto, onjoo selegia kotowutiwaajonj mojuti, iyonjononj mono onjoo sele kitigiaajonj ama iyanḡiaa selegia menj uma qabunḡagiawo koloowombaaajonj momakeju.

¹⁴ Kaenj momakejuto, niinonj Poḡnana Jiisas Kraist maripoononj komuroti, mono Buḡa iikawaajonj ama selenā mepeseenḡejenj. Qabuḡa morota monj mende mongamakejenj. Ii yamagenj (kozigenj)! Kraistnjonj maripoononj komuro iwo toroḡewe momo arenḡnanonj utegoro sili bologaa sisia menḡejenj. Balonj ejembanonj selewaa nanamemenj bologa mewombaaajonj romonḡonj qaa jenḡejuti, niinonj mono iikaanj baagenj koomuya tani koloojenj. Mepeseenj nombuti me selenanonj qaa ambuti, iikawaa kitia ii mende meleemanja. Namononj qaa gosinj tosia mogi uro tosia mogi kamaanḡeqeta kolooji, ii noo momo arenḡnawo so motoonḡo mende koloojao.

¹⁵ Selenananonj aiwese kotogi me qaagoti, iikanonj mono so motoonḡo kolooja. Iikanonj gorosonja koloojato, kolokoloo dologaa donja koloojonji, iikanonj mono honja toonj kolooja. ¹⁶ Ejemba kolokoloo dologaa jenḡkooto qaa otaanj laligojuti, Anutononj Juuda kuuya ii ano Anutuwwa uumeleenj kanageso kuuya onjo mono kianḡkomunj onjono luaenonj laligowu.

¹⁷ Qaa tetegoya ii kokaenj jejenj: Niinonj Jiisas qegitiwaa lopoya ii neenaa selenanonj ero bosimakejenjiwaaajonj monjonj mono uulombo mende toroḡen nomba.

¹⁸ Oo uumeleenj alauruna, Poḡnana Jiisas Kraistwaa kalenḡmorianjonj mono onjowo enj unḡagia kotueḡonḡkeba. Qaa ii onjanonj.

Efesus Tere Poolnoŋ Efesus yoŋoo Tere ano. Jeŋ-asa-asari qaa

Poolnoŋ Room sitiwaa kapuare mirinoŋ rama Efesus uumeleen tuuŋ yoŋoojoŋ Tere koi ooro. Efesus ii Eisia prowinswaa siti waŋa. Siti iikawaa uutanonŋ konkororo mamaga ama meŋ laligogi. Poolnoŋ misin gawon meŋ liligoro indina karoon kolooro Efesus kaŋ gbani karoon kanon buŋa qaa jeŋ laligoro. Efesus sitinoŋ Juuda ejemba tosaana gomaŋ toya yoŋoo batugianoŋ laligogitiwaaŋon Poolnoŋ tere koi oon kokaen kuma onono, “Kraistnoŋ tuuŋ woi mindiro uumeleen tuuŋ motooŋgo koloojao.” (2.15-16), (3.6) Anutunoŋ uusiina ano kalenmoriaŋa uumeleen tuuŋ ananaaŋon nomaen ano eji, ii mamaga jeŋ asarija. (3.10) Iikawaa sare-qaaya karoon ii kokaen jero:

1. Uumeleen kanageso ononoŋ sele busu motooŋgo koloogi Kraist ano waŋgia kolooja. (1.23; 4.15-16)

2. Uumeleen kanageso ononoŋ miri motooŋgo kaana koloogi Kraistnoŋ onoo tandogia kombombaŋa kolooja. (2.21-22)

3. Uumeleen kanageso ononoŋ emba buŋa kaana koloogi Kraistnoŋ logia kolooja. (5.25-27) Kaanaŋadeen Kraistnoŋ Efesus onoo tuuŋ woi mindiro onono iikawaajoŋ sele busu motooŋgo kolooja. Asasaga ejemba kologitiwaaŋon laaligogiaa gejanono qaaya qaaya ooro. Kian.

Buk kokawaa bakaya waŋa 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Kraist ano uumeleen kanageso 1.3-3.21

Kraistwo laaligo gbilii 4.1-6.20

Terewaa qaa kota waŋa 6.21-24

¹ * Anutunoŋ Pool nii uusiina so wasiŋ nono Kraist Jiisaswaa aposol kolojoen. Momalaari alauruna soraaya Kraist Jiisaswo qokotaan Efesus sitinoŋ laligojuti, niinoŋ onowo qaa amiŋ mobombaajoŋ tere koi oon.

² Anutu Manana ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono kalen-moriaŋ onono luanonŋ laligowu.

Kraistnoŋ Anutuwaawaa kotumotueya nonomakeja.

³ Anana Ponana Jiisas Kraistwaa Manana Anutu mepeseenkebona. Iinoŋ anana Kraistwo qokotaaniŋ uunananoŋ qeaŋgowaatiwaaŋon Siwewaa kotumotueya ano kalen kania kania ii uunananoŋ anota laligoŋ koujoŋ.

⁴ Anutunoŋ anana wala monowaa monoyanonga kokaen koloowombaajoŋ meweŋgoŋ nonono: Kraistnoŋ nemuŋ koma nonono anana iwaa buŋa soraaya koloŋ Anutuwaawaa jaase-waŋanoŋ koposowaa qaana qaa nambaŋa. Kaen meweŋgoŋ nonoma iikawaa gematanoŋ Siwe namo mokoloŋ ama orono. Kambaŋ iikanonadeen kanaiŋ ejemba jopagoŋ nonoma laligoŋ kouro.

⁵ Jopagoŋ nonoma uusiina so walawala qaa je areŋa ama qaana kokaen jeŋ tegoro: Jiisas Kraistnoŋ nemuŋ koma nonono Anutunoŋ nonono iyanaa meraboraana koloowona. ⁶ Wombo Meria ii ananaajoŋ wasiro kamaan Anutuwaawaa kalenmoriaŋa ku-usuŋa buŋabuŋayawo qeleema sewana qaa een nonono. Anana mono kalenmoriaŋa iikawaajoŋ

* 1:1: Apo 18.19-21; 19.1

Anutu mepeseen munkebona. ⁷* Anutuwaa kalenmorianaa kowia ii somata qatawo. Kawaa so Jiisasnoj saya maama iikanonj downana mero. Ii merotiwaajonj Anutunonj saanonj sinjisonjonana mesaonj sonjgbama nonomakeja.

⁸ Iinonj kalenmorianja ii kowianonja kelemalelenj maaro qanananonj uro. Momakootoya uuta kuuya iikawaa so kokaen menj asarinj nonono: ⁹ Anutunonj wala iyanjaa uutanonj qaa arenj somonjonj moro awaa kolooro qaa arenja ii aasangoyanonj ero eenj laligonj kougito, Kraistnoj Anutuwaa qaa jetaa so otaanj kamaanj anana ninisaano iima moninj. ¹⁰ Anutunonj waladeen kalenmorianj arenjaa kania ii kokaen romonjgoro, “Anutu niinonj arenj ii otaanj laligonj laligowe kambaaja tororo kanj kuuro iikanonj honjowo kolooro kokaen asugi-waa: Kuuya Siwe gomambaa jakeya jakeya iikanonj me namononj koloonj laligojuti, niinonj mono ii kuuya mindirinj somonjonj onjomanja ano Kraist kuunj mube kuuya yonjoo wangja motoonjgo koloonj laligowaa.”

¹¹ Anutunonj waladeen iyanjaa uuta so qaa somonjgorota eji, mono arenj iikawaa so kuukuu qaaya jero iwoi kuuya koloonkeja. Iyanjaa arenja iikawaa so walawala Juuda kanageso nono iyanjaa bunja koloonj laligowombaajonj jenj tegonj nonono. Kawaa so tosia anana Kraistwo qokotaaninj metogonj nonono iwaanonj oyanboyanj akadamu ii borosamo kaanja bunja qenj aonj laligojonj. ¹² Juuda kanageso nonononj Kraistnoj galenj koma nonombaatiwaajonj mamboma walawala jejeromonjromonj ama munj laligonj kouninj, iinonj anana Anutuwaa ku-usunja bunjabunjayawo ii mepeseen laligowombaajonj ama meweengonj nonono.

¹³ Waba kantri onjooonja tosianonj kaanagadeen Kraistwo toroqenj qokotaagi. Hamoqeqewaa Oligaa Bunjaya jegi qaa honja ii moma uugia meleengi. Unja Toroya iinonj Anutu qaqabunjayaa munjenj aiweseya kolooja. Unja ii wasiro kamaawaatiwaa qaa somonjgoroti, iinonj mono ii uugianonj ano kemero. Kraist moma laarinj mugj Anutunonj aiweseya kombombaaja ii mokotaanj onjono laligoju. ¹⁴ Anutunonj kanagesouruta Siwewaa oyanboyanj akadamu nonomambaa qaa somonjgoroti, ii mewombaa aiweseya Unja Toroya ii wala ama nonono. Unja Toroya uunananonj ano laligojiwaajonj mono kokaen moma kotiijonj: Anutunonj downana menj bunjauruta kolooninj era namononja nunuano Siwenonj uma oyanboyanj mokoloowonja. Kawaaajonj mono Anutuwaa ku-usunja bunjabunjayawo ii mepeseenkebona. Kianj.

Poolonj Anutu mepeseenj kokaen qama kooliro:

¹⁵ Kanonj oyanboyanj mokoloowombaajonj ama niinonj Efesus onjoojonj qama koolinjejen. Onjonoj Ponj Jiisas pondanj moma laarinj ejemba soraaya kuuya uugianonj jopagonj onjmakejuti, tosianonj iikawaa buju qaaya jegi mobe. ¹⁶ Kawaaajonj buju qaa ii mobeti, niinonj kaanagadeen onjoojonj ama Anutu mepeseen laligoweti, ii mende mesaowe. Qaago. Niinonj qama koolinj kanonj romonjonj onjmakejenj.

¹⁷ Romonjonj onjoma Ponjana Jiisas Kraistwaa Anutuya ii kokaen qama koolinj munjejen, “Oo Manjana ku-usunj Toya, gii mono Unjaga Toroya ii Efesus alaurunana onjomba. Unja ii uugianonj ana momakootogia qaita monj kolooro Anutuwaa kania awaagadeen injisaano moma yagowuya. ¹⁸ Anutu, gii mono uugiaa jaaya menj asarina geengaa Bunjagaa kania moma yagowuya.” Anutunonj iyanjaa ejemba soraaya nonoojonj Siwe

* 1:7: Kol 1.14

Bunja ku-usunja bunjabunjayawo ii nonomambaa qaa somongoro onjo iwoi ii mokoloowutiwaajon mamboma jejeromonromon ambutiwaajon onono. Jejeromonromon anji Jiisasnon mombo asugiro akadamiugawo koloowuti, onjo oyanboyan iikawaa kania moma sorogowutiwaajon qama koolinjejen.

¹⁹ Moma laarin munin Anutuwaawo ku-usunja kotakotonon uuananon seinj gawon menkeji, iikanonj mono somata qatawo tetegoya qaa koloaja. Onjo iikawaa kania moma kotowutiwaajon qama koolinjejen. Esunmumuya damuyawo kanon selenana koton inaan nonomakeji, Anutononj iikawaa usunja ii kokaen qendeema nonono:

²⁰ *Anutononj ku-usunja gawononj ama Kraist menj gbilinj muro koomunonja waaro ano wano Siwe gomanonj uma sopaya sopaya liligonj jakeya jakeya unjuugunj uro Anutononj iyanjaa boro dindinanonj dunj rara mutuyanonj anota raja. ²¹ Ano jinjaronj dunjanonj rama ilawoila kuuyaa wajnanaga nanja. Benj kawali galenj ano yonoo newogianonj jawinj, ponj gerewenja ano gawman kiap uuta ano kamakamaata ku-usunjiawo galenj koma nonomakejuti, Kraistnonj mono iyonoo wanjalegia koloonj korebore galenj koma onomakeja. Siwe gomanonj, namononj ano yoroo batugaranonj galenj qa kuuya qama ononji bosinjuti, Kraistnonj mono ii kuuya unjuugunj uja. Balombaa kambanj kokaananondeen qagoto, kanagenj kambanj qaita monj kolooro laligonj ubonjati, iikanonj kaanagadeen ilawoila kuuya galenj koma laligonj ubaa.

²² **Anutononj unja, ome, ejemba ano ilawoila kuuya ii menj kamaan Kraistwaa baatanonj ama nonono laligoninj Ponjana uuta koloaja. Anutononj Kraist ii uumeleenj kanageso nonooma wajnanana nambaatiwaajon kuunj muro laligoja. ²³ Iinonj kopagonj nonoma zioz ananaa wajnanana kolooro anana iwaa honjaa kana boboria koloonj. Kraistnonj wajnanana koloonj ajodeenj raro mende sokonagato, anana iwaa dondomonuruta koloonj iwo torogeninj honjanonj asugiro sokonja. Kraistnonj kaanjadeen ilawoila kuuyaa dondomonja monj koloonj torogero korebore anana mono Anutuwaawo akadamiunanawo asugininj sokoma kemakeja. Kianj.

Koomuyanonja gbilinj Kraistwo kotiinj laligojonj.

2

¹ *Waladeen kana uugunj singisonjgoya singisonjgoya anjiti-waajonj laaligo koomuya laligonj kougi. ² Onjo kambanj iikanonj balombaa nanamemenj bologa otaagi. Omejiilanj yonoo Ponjianonj kambanj kokaamba Siwe namo batugaranonj laligonj qootogo ejemba uugia sololoonj galenj koma onomakeji, mono iwaanonj qokotaanj tenj koma munj laligogi.

³ Anana kuuya kaanjadeenj wala yonoo batugianonj silemale ama lanj laligoninj. Uu selewaa siinjanana kombombanja bologa otaanj ananaa jaajaa laligoninj. Kaen lanj laligoninj Anutononj niniiro mende sokono irinjonsoonja qanananonj ano laligoninj. Qaa qootogo ejemba tosaanja yonoo so kaanja Anutuwaawo irinjonsoonjaa bunja koloonj laligoninj.

⁴ Kaanj laligoninto, kambanj kokaamba iikaanj qaago. Anutononj kiankomuya tetegoya qaa kanonj jopagonj nonono. ⁵ Kana uugunj Anutu getama munj iikawaajonj koomuya koloonj laligoninto, Anutononj Kraist menj gbiliroti, anana mono kaanjadeenj menj gbilinj nonono kotiinj laligojonj. Iwaa kalerj moriananonj mono hamo qen onono mombo letonji.

* 1:20: Ond 110.1 * 1:22: Ond 8.6 * 1:22: Kol 1.18 * 2:1: Kol 2.13

⁶ Kraistnoŋ waaroti, anana mono kaanŋadeeŋ nonomindiiro koomuyanona waaniŋ. Anutunoŋ Kraist Jiisas wano Siwe gomanon uroti, anana kaanŋadeeŋ Siwe laaligowaa jake ejuti, mono iikanon nonono iwo tosaana galeŋ koma onoma laligojoŋ.

⁷ Anutunoŋ kokaembaajoŋ kaen nonono: Anutuwaa kalen-morianaa kowia tetegoya qaa iikanon asuganon asugiro moma asariwombaaajoŋ moro. Moma asariŋ kanagen kambana kambana qaita mon asugiro tetegoya qaa laligoŋ ubonati, kamban iikanon ii meŋ somariin nonomambaajoŋ moro. Anutunoŋ Kraist Jiisas wasiro kan uujopaya kaen qendeema nonono. ⁸ Anutu moma laariŋ mugi kalenmoriananon mono hamo qeŋ onono mombo letoŋgi. Onoŋgio nemuŋ koma aon iikaana kanon mende letoŋgito, Anutunoŋ kalenaaajoŋ ama meŋ letoma onono. ⁹ Anŋgio iwoi mon ama meŋ sororogogitiwaaajoŋ mende letoŋgi. Mononon mon anaa selia meŋ ubabotiwaajoŋ mono kalenmorianaaajoŋadeeŋ kaen ama onono.

¹⁰ Anana Anutuwaa borosowoga laligojoŋ. Kraist Jiisaswo qokotaaniŋ Anutunoŋ uu dologa mokoloŋ nonono. Anutunoŋ walawala gawon awaa awaa meweŋgoŋ mozoŋgoroti, anana ii meŋ laligowombaaajoŋ kaen mokoloŋ nononota laligojoŋ. Kian.

Kraistwo qokotaanŋ sele busu motooŋgo kolojoŋ.

¹¹ Kawaajoŋ Efesus onjo wala Juuda ejemba mende koloŋ Anutuwaanon kanageso mende laligogiti, mono ii romonjoŋ laligowu. Tosianon onjojoŋ kokaen jeŋ jeŋ onoma laligogi, “Nono Anutuwaa aiwesenanawo laligojonto, kantri tosaana onjo ejemba omaya aiwesegia qaa!” Qa ii eja boronon aiwese selenananon kotonkejuti, mono ii romonjoŋ jeŋ laligogi. ¹² Onjo kamban iikanon uugia Kraistwo mende jopagoŋ aon eeŋ yamagen laligogi. Waba kantri onjo Juuda kanageso nonoo too leeurunanaga laligogi. Anutunoŋ ejemba iyanaaajoŋ meweŋgoŋ nonono laligojoni, onjo nonoo batunananon qagia qaa laligogi. Anutunoŋ Bunaya alauruta onjombaajoŋ jeŋ qaa somongoroti, onjo ii mende totoŋ moma koton tompiŋ laligogi. Oyanboyan koloowombaa jejeromromonŋia qaa. Anutugia qaa kaana namonon eeŋ lan laligogi. Mono ii romonjoŋ laligowu.

¹³ Onjo wala sigenŋsigen laligoŋito, Kraist Jiisaswo qokotaagi sayanon songbama onono kamban kokaamba afaanjoŋ Anutuwaa kosianon kan laligoju. ¹⁴ Kraist anjo luae Tonana kolojo. Iinon Juuda kanageso ano waba kantri ejemba tuuŋ woi anana mindiriŋ nonono mutulanjoŋkejoŋ. Batunananon kere eŋ sopa renjeŋ kotiga kuuŋ mendeema nononoti, iinon mono songo ii riwagoro uumeleŋ kanageso motooŋgo kolojoŋ. ¹⁵ *Jiisasnon iyanaa balon selianon komuro iikaana kanon Juuda nonoonon Kana qaa ano iikawaa jopopan qaaya ano jerkooto tosia ii kondeeno. Tuuŋ woi mindiriŋ nonoma kanageso gbilia motooŋgo koloowombaaajoŋ ii kondeeno. Kawaajoŋ uu gbilia mokoloŋ nonono Kraistwo qokotaaniŋ batunananon luaeya kolooro.

¹⁶ *Kraistnoŋ komuŋ kere nanamemenana maripoonon qero komuŋ kamaaro. Sele busunon motooŋgo komurotiwaa sayanon mono ejemba tuuŋ woi nunuano saanon eleema Anutuwaa kosianon kawona. Kaen mindiriŋ nonono saanon boroqeŋ ambona. Ii andaboron Kraistwo sele busu motooŋgo koloŋ laligojoŋ. ¹⁷ *Kraistnoŋ kan luae koloowaatiwaa Bunaya ii waba kantri ejemba Anutuwaa gema qeŋ sigenŋsigen laligogiti, onjojoŋ jeŋ asariŋ onono ano Juuda ejemba Anutuwaa kosianon laligoninŋi,

* 2:15: Kol 2.14 * 2:16: Kol 1.20 * 2:17: Ais 57.19

mono nonoojonj motoonjadeen jenj asarinj nonoma laligoro. ¹⁸ Kraistnonj Juuda ano waba kantri ejemba anana kuuya nemunj koma nonono Unj Toroya motoonjononj kana qendeema nonono saanonj afaangonj Marjananaa jaosewananonj keubonja.

¹⁹ Kawaaajonj onj Juuda ejemba qaagoto, kilenj waba ejemba tawatawaya ii mende toroqenj laligoju. Anutuwaaw gomanj balonj toya soraaya koloogi nonowo motoonj Anutuwaaw uumeleenj kanageso koloojonj.

²⁰ Gejatootoo ejemba yonjononj waladeenj Anutuwaaw qaanonj tando osonj kuugi Kraist Jiisas anj kanj tandonana kombombanja koloonj aposol wasinj nonoma wanana nano Anutuwaaw uumeleenj jigo koloojonj. Onj kaanagadeenj tando iikanonj keuma nanjonanjo ama aonj kotikotii mokolonjkeju. ²¹ Iinonj miri ii muzugonj mindirinj somonjgoro namakeja. Anana Pombo qokotaanj nama mutulanjoninj momalaarinananonj kotiin somariiro Anutuwaaw uumeleenj jigo kowoga koloojonj. ²² Onj kaanagadeenj Pombaanonj qokotaanj uumeleenj alaurunana tosaanja yonjowo mutulanjonj motoonj nama uugia nanjonj aonj kotikotii mokolonjkeju. Kaen nama Anutuwaaw uumeleenj jigo koloogi Unj Toroya uugianonj anota anj jigoya iikawaa utanonj laligoja. Kianj.

3

Poolnonj waba kantri yonjononj kema Bunja gawonj mero.

¹ Kania iikawaaajonj ama Pool niinonj waba kantri ejemba onj ilaan onjombaaajonj gawonj menj laligojenj. Kaenjaligowe Kraist Jiisas-waaw gawonj mewetiwaajonj kapuare mirinonj noonji rama siminj kuma gama koolinjejenj. ² Anutunonj kalenjmorianja kantri tosaanja onjoojonj mendeema onjono qeangowutiwaaw gawonj nonoti, onj ii onjanonj modaboroju. ³ Anutunonj qaa arenja aasangoya nisaama jero moma yagojenj, qaa iikawaa kania torodaamonda onj onjombe. ⁴* Onj onjombeti, onj tere ii weengonj saanonj noo kaniana kokaenj moma asariwu: Niinonj Kraistwaa kania aasangoya ii awaagadeenj moma kotojenj.

⁵ Monowaa monoyanonja ejembanonj kanainj laligonj kouma laligogiti, iyonjononj kambanj iikanonj Bunja aasangoya iikawaaajonj tompinj laligogi. Kaanja laligonj kougito, kambanj kokaamba Unj Toroyanonj ii Anutuwaaw aposol ano gejatootoo ejemba tak-kootoya nonoojonj jenj ninisaano monjonj. ⁶ Bunja aasangoya ii kokaenj: Kraist Jiisasnonj oyanboyanj bunja qen nonombaatiwaajonj jenj qaa somonjgoroti, onj ii Juuda nonowo ororonj anjonj koma menj laligoju. Oligaa Bunjanonj iikawaa kania ii waba kantri ejemba onjoojonj kaanagadeenj qendeema onjmakeja. Onj uugia meleema saanonj nonowo motoonj kotumotueyaa Bunja so motoondeenj bunja qen aonj laligoju. Uugia Anutuwo somonjonj motoonj Kraistwaa sele busuya koloonj nonowo tuunj motoonjgo nanjonj.

⁷ Iwaa ku-usujanonj mono noo uuna sololooro uuna meleembe Anutunonj kalenjmorianja sewanja qaa nono. Ii nono kana kolooro Oligaa Bunjawaaw gawonj meme ejaga koloowe. ⁸ Niinonj Anutuwaanonj kanageso soraaya kuuya onjoo newo baagianonj kamaanjeqeta totoonj laligojenj. Kaenjaligojento, Anutunonj kilenj kalenja uuta koi kaanja nono: Niinonj Kraistwaa oyanboyanjaa Bunja ii waba kantri ejemba onjoojonj jenj asarimbaaajonj simbawonjowo mojenj. Oyanboyanj iikawaa kania ii kuuya osonj moma kotodaborowonjatiwaa so qaago.

* 3:4: Kol 1.26-27

⁹ Anutunon monowaa monoyanon iwoi kuuya mokolon Bunaya aasangoya kojangiro ejembanon laligon kouma laligogiti, kamban iikanon tompin laligogi. Kawaajon niinon Anutuwaa Bunya aren aasangoya ii galen koma laligowe honjow kolonkeja. Niinon iikawaa kania asuganon jewe jemba kuuyanon moma sorogowutiwaajon simbawonjowo mojen.

¹⁰ Anutunon momakootoya kania kania qaita mon ninisano kamban kokaamba uumeleen zioz tuun batunananon amin monin asuganon kolon seinkeja. Anutunon uusiin kokaen momakeja: Ben kawali galen ano pon qerewenja gajoba uuta ano kamaanqeqeta Siwe namo batugaranon ilawoila kuuya galen komakejuti, iyononon kaanagadeen Anutuwaa momakootoya ii geja ama mobutiwaajon momakeja. ¹¹ Yononon ii mobutiwaajon Anutunon Bunya arenja ii monowaa monoyanonga kambanja qaanon uutanon jen kotiin ano ero. Iikawaa so Pohnana Kraist Jiisas wasiro honja mokoloo kanagesouruta kolon mindirin nanjon.

¹² Kraistwo qokotaan nama moma laarin munin Anutuwaa nagu-non kaen tano saanon iwaa jaasewananon keubombaajon awasankaka nanjon. ¹³ Kawaajon kokaen welema onjonjen: “Niinon kapuare mirinon rama ono qeangowutiwaajon ama konjilin moma laligonkejen, iikawaajon uugia mono mende kamaawa. Ono noo siimbobolona iikawaajon ama saanon akadamugiawo koloowuya.” Kian.

Poolnon Efesus yonoojon kokaen qama kooliro:

¹⁴ Kania iikawaajon niinon Manana simin kuma mun qama koolinkejen. ¹⁵ Iinondeen mono manana mutuya kolooja. Iwaa so Siwe ano namowaa kanageso kuuya anana ama qa ii men qamakejon. ¹⁶ Kokaen qama koolinkejen, “Anutu, gii mono Unaga Toroya ama onona uugianon kotiinkebaa. Goo Bunaga ku-usunja bunabunayawo ii tetegoya qaa kowiganon eji, gii mono ku-usunja iikawaa so men kotiin onomakeba. ¹⁷ Men kotiin onona saanon Kraist moma laarin mugu uugianon dun men laligowaa. Kaen laligoro kosogia Kraistwaa uujopanon mondongon mendungogi kemero rindangon nambu.

¹⁸ Uujopayanon nemun koma onono kanageso soraaya kuuya yonowo saanon Kraistwaa uujopayaa kania moma kotowu. Jopagon nonomakeji, uujopa iikawaa soya ii kokaen: Goraaya leelee tetegoya qaa kema bim-bimgoja. Koriga enduwaa enduyanon kemalija. Koriga euwaa euyanon uja. Kaanagadeen dutanon emuwaa emuyanon kemen eja. ¹⁹ Kraistwaa uujopayanon mono balombaa momonanaa soya uuguja. Ii moma komuwutiwaajon kokaen qama koolinkejen: “Anutu, gii mono akadamuga kuuya kanon uumomia saa qen musulugon onomba.”

²⁰ Anutu kaen qama koolin mun kokaembaajon mepeseenkejen: Anana momonana uugun iwoiwaajon qama koolin qisiwonaga me jaameleen unja iima romongwonagati een, iinon mono iwoi ii saanon men kotiin nonom-baa. Anutu ku-usunanon uunananon gawon menkeji, iinon mono iikawaa so qamakooli ano momonanaa soya ii uugudaboron afaangon iwoi kuuya saanon nonomakebaa. Kawaajon mepeseen munkebona. ²¹ Uumeleen kanageso anana ajoron Kraist Jiisaswaaajon ama Anutuwa qabunaya mepeseenin akadamuyawo kolon ewaa. Ii ben isiurunana yononon men kotiin tetegoya qaa en ubuti, kamban iikanon mono kaanjadeen akadamuyawo kolon ewaa. Qaa ii onanon.

4

Kraistnoŋ mindirin nonono sele busu motooŋgo koloojon.

¹ Niinonŋ Pombo qokotaan nama gawoŋa mewetiwaajon kapuare ejaga koloojen. Qaa ii jedaboronŋ uugia qaa kokanonŋ jen kuujen: Anutunonŋ nanamemenŋ akadamyawo ama menŋ laligowutiwaajon onŋoonoti, iikawaa so onŋ mono laaligo qaita monŋ laligowu. ² *Mono uugia menŋ kamaan ama qaa baatanonŋ kema ejemba gumbonjononŋ qaganonŋ ama onŋoma laligowu. Lombo mokosinŋonŋ laligowu. Mono lolonŋonŋ bologaa kitia mende meleembuto, qaqaanŋonŋ jopagonŋ aonŋ laligowu. ³ Uŋa Toroyanonŋ uugia menŋ kululuuŋ luaewaa kasanonŋ somonŋonŋ mindirin onŋmakeji, onŋ mono uusoomonŋo ii batugianonŋ ewaatiwaajon kaparanŋ koma nambu.

⁴ Anutunonŋ onŋoonoti, iikanonŋ mono ororonŋ oyanboyanŋ koloowombaaonŋ jejeromonŋromonŋia motooŋgo iikayadeen ama onŋono mamboma laligoju. Iikawaa so onŋ kaanŋadeen Kraistwaa honŋa sele busuya motooŋgo koloogi mono Uŋa Toroya motoonŋononŋ inaanŋ onŋono laligowu. ⁵ Poiŋnana motoonŋononŋ galenŋ koma onŋono ororonŋ moma laarinŋ mugu oomulu motooŋgo iikayadeen menŋ onŋonŋi motoonŋ koloonŋ laligoju. ⁶ Anutunana motoonŋononŋ kuuya manŋ koma nonomakeja. Iinonŋ iwoi kuuya kore nunuugunŋ Poiŋnana uuta koloonŋkeja. Kaenŋ koloonŋ jeta tenŋ kombombaaonŋ kuuya kuunŋ inaanŋ nonoma uunana so laaligo ano rama momo nonomakeja.

⁷ Iikawaa so ororonŋ Kraistwaa sele busu motooŋgo laligojonto, Kraistnoŋ kalenŋmoriaŋa uusiinŋaa so maama nonono. Gawonŋ memewaa momo kalenŋa kania kania ii motomotoonŋ sonananonŋ mendeema nonono laligojonŋ.

⁸ *Kawaa qaaya ii kokaenŋ jegita Buŋa Terenonŋ eja,

“Iinonŋ eukanonŋ uma nama kapuare ejemba mamaga onŋono buŋauruta koloogi kalenŋ kalenŋa ii ejemba ananaaonŋ nonono.”

⁹ “Eukanonŋ uro,” Anutunonŋ qaa ii mono nomaembaaonŋ jero? Iikawaa kania ii kokaenŋ: Kraistnoŋ wala Siwenonŋga kamaaro. Mono namo dutanonŋ emukanonŋ kemero. ¹⁰ Kamaaroti, iinonŋ mono kaanŋagadeenŋ eleema eu uro. Uma Siwe gomambaaŋa jakeya kuuya unuugunŋ qaganonŋ eukanonŋ uma laligoja. Iikanonŋ laligonŋ Siwe ano namowaa ilawoilaya kuuya ii esunanonŋ menŋ saa qenŋ kuuya sokondaboronŋ laligoja. ¹¹ Kraistnoŋ ejemba ananaaonŋ momo kalenŋa kania kania kokaenŋ mendeema nonono: Gawonŋa mendeema nonono tosanonŋ wasiwasi ejemba wanŋa (aposol) koloogi. Tosianonŋ gejatootoo ejemba (profet) koloogi. Tosianonŋ uukuukuu ejemba (ewanjelis) koloogi. Tosianonŋ eja to pasto ano boi qaqaazu koloogi.

¹² Kraistwaa sele busuya ii uumeleenŋ kanagesouruta. Nonononŋ yonŋoo uugia nanŋoninŋ kotikotii mokoloowutiwaajonŋ gawonŋa kaenŋ mendeema kuunŋ nonono. Kanageso soraaya anana kuuyanonŋ uuwaa gawonŋ mewombaaonŋ jojoridaboronŋ laligowombaaonŋ ama kaenŋ inaanŋ nonono. ¹³ Kaanonŋ kaenŋ gawonŋ morota morota menŋ laligonŋ Anutu moma laarinŋ kanagenŋ Meria moma yagonŋ iikanonŋ menŋ kululuuŋ aonŋ motooŋgo koloonŋ nambonŋa. Anutuwaa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii koreyanonŋ Kraistwaanonŋ eja. Nonononŋ Kraistwaa kowinonŋa momoya ano esunŋa horoninŋ musulunŋonŋ nonono somariinŋ seinŋ kotiinŋ laligoninŋ akadamyua maama nonono kuuya asugiro laligowonŋa.

¹⁴ Toroqenŋ naamade kaanŋa laligowombotiwaajonŋ Kraistnoŋ uunana kuunŋ iyanŋa kaanŋa akadamyuanawo koloowonŋatiwaajonŋ inaanŋ nonomakeja. Naambora kaanŋa laligoninŋ qewolonŋ ejembanonŋ arenŋ ii me ii ama mondonŋ tutugonŋ nononŋgi tama kamaanŋ nunuroti, onŋ mono

iikawaa so koloon laj laligowubo. Haamononj momosiinj ewaewarj kono kowenonj qindiiro sirinonj godomaruru laj wama kemaqen-kanqen ama simbirinsambaraj amakeja. Kawaa so balonj ejembanonj selenonj kuukuu ama unju menj momo tiliqiliawo mokoloon ejemba laj kuma onjonj jinjaun amakeju.

¹⁵ Iikawaa so laj mende laligowuto, qaa honagadeen pondarj jen jopagon aonj laligowu. Kaanja laligonj Kraistnonj wajnana kolooji, kosogia mono iwaanonj mondonjgogi kemero rindanonj iwoi kuuya kanonj somariinj kotiin akadumugiawo koloon laligowu. ¹⁶ *Kraistnonj wajnana koloon anaa sele busuya anana kuuya galenj koma nonono tokotokoya kuuyanonj sele busuya ano kana boria toroqenj somonjonj metulanjonj nononji motoonj koloojonj. Esunj motomotoonj enj nononjiwaa so mono gawonana menj kotinjonj jopagon aoninj hona sele busuya iikanonj kotiin somariinjkeja. Kianj.

Asagaaa nanamemenj gbilia ama menj laligowu.

¹⁷ Kaanja koloojonjiwaaonj niinonj Pombaa jeta menj galenj meme qaa kokaenj jewe moma yagowu: Uumeleembaa gadokopa ejemba uumomogia sooro kikisi kaanja koloon eenj omaya laj laligonjkejuti, onjo mono iyonoononj tani bologa ii mende toroqenj ama menj laligowu. ¹⁸ Uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo uumomogia-nonj tiiro Anutuwo laaligowaa-jonj sisau ama sooju. Momo bologanonj uugia gojoma duurotiwaaonj ama poumapou ama tompinj laligoju. Kawaajonj Anutuwaanonj laaligo kotiganonj mende qokotaanjkejuto, iyanjiodeen laj toontoonj laligoju. ¹⁹ Galenja mende menj aogi uugia gojondabororo gamu sayawo unuro laligoju. Uugia kaiseranonj somonjonj menj tiloon onono iwoi kaanjaonj laj aisoonjkeju. Iwoi menjo mewombaaonj otoko ama koposonjonjkeju.

²⁰ Yonononj kaenj amakejuto, onjo Kraistwo laaligowaa kania ii kaanja mende kuma onjonj mogi. ²¹ Onjo qaa honaa Toya Jiisaswo qokotaagi iikawaa so kania kuma onjonj hona kokaenj moma yagogi: ²² *Wala nanamemenjgia walaga otaagi siingia kombombanja bologanonj angomokolonj ama onono tiwilaanj aowombaaonj angj. Kana kuma onjonj mogiti, iikawaa so mono uugia walaga motogonj gilinj gema qewu.

²³ Uumomogia menj gbiligi kolonjaninj laligowutiwaaonj kana kuma onjonj. ²⁴ *Anutononj anana anaa kaitaniaa so soraaya koloon kotiin laligowombaaonj mokoloon nonono. Uu gbiliaa laaligo solanja otaawombaaonj mono nonono. Kawaajonj uu gbilia iikayadeenj mono bo konjgi kemero laligowu. Kana ii kaenj kuma onjonj moma yagogi.

²⁵ *Kana kaenj ero anana Kraistwaa sele busuya motoonjgo iikawaa uutanonj daremunj kaanja toroqenj ala-ala koloon laligojonj. Kawaajonj qaa qolonmolonjgoya ii mono motogonj giligi kemero batugianonj qaa honagadeenj kuuya aminj moma laligowu. ²⁶ *Temboma kukupirininonj ambuti eenj, mono kilenj singisonjgo mende ambu. Iringia soombaati, qaagia ii mono uulanawo weenj jaayanonj mende tegonj kemero jenj tegogi solananiwa. ²⁷ Kaenj Kilenjaa Toyanonj batugianonj koubabotiwaajonj qewagon kambanj monj mende munj uulanawo yakariwu.

²⁸ Monjonj yongoro meme laligoroti, iinonj kaanja mombo mende amba. Kaenj qaagoto, mono iyanjaa borianonj gawonj kaparanj koma menj laligowa.

* 4:16: Kol 2.19 * 4:22: Kol 3.9 * 4:24: Jen 1.26; Kol 3.10 * 4:25: Zek 8.12 * 4:26: Ond 4.4

Gawonj menj anaa nene hinaya mokoloon saanonj afaanjonj ejemba wanaya nanjonj onjomakeba.

²⁹ Qaa saga monj jegianongja mende kamaawato, qaa ejemba uugia nanjonj menj kotiiwaati, mono iikayadeen jey laligowu. Ejemba qaagia moma uugia ejiwaa so qambanmambambaajon amamaajuti, mono iikawaa so gejanono qaagia ononj naanja moma qeangowuyaga. ³⁰ Anutunonj bunauruta downana mero Siwenonj ubonjati, kamban iikawaajon aiweseya kombombanja mokotaan onono uugianonj kemenj Anutuwaa munjenja koloaja. Kawaaajon Anutuwaa munjenja Unja Toroya ii mono wosobiri mende qerj mubu.

³¹ Onjo mono uukaambo ano uuduudu kuuya ii qetegonj giligi koriganonj raba. Uugerenonj mende juma onjoro uugianonj aonj yonj qama jey aowubo. Kaanagadeenj gemaqeqe qaa tokoronkota ii mende jewu. Anjonjora kania kaniaonj uugia menj tiloowabotiwaajonj ii mono kuuya gema qegi korikori ewa. ³² *Korikori ewato, ala-ala menj migigiinj aonj gumbonjonjonj qaganonj ama aonj laligowu. Kraistwo qokotaagi Anutunonj singisonjgogia mesaonj songbama onjototi, onjo mono iikawaa so toroqerj koposogia mesaonj aonj laligowu. Kianj.

5

Anutuwaa asasaganonj laaligo ii kokaerj:

¹ Anutuwaa wombo meraboraanja koloojutiwaajonj siligia mono kaparanj koma Anutunonj amakejiwaa so ama otaanj laligowu. ² *Kraistnonj jopagonj nonoma laaligoya nonoojonj ama qeleema mesaoro. Siimolonj oogi kaasoyanonj umakeroti, Anutunonj iikawaa so Kraist laaligoyaa kalenja ii moma anjonj kono moronja unkoowayawo kaanja koloonj iwaa jaanonj pumpungoro aisooro. Onjo mono kaanagadeenj uujopanonj nama Kraistwaa so jopagonj aonj ama menj laligowu.

³ Serowilinj ano anjonjora kania kania me otokowaa (greedy) silia ii Anutuwaa jaanonj mende sokonja. Kawaaajonj Anutuwaa ejemba soraaya koloojutiwaa so iwoi kaanja qaaya monj ii batugianonj mende oosirinj jegi mobu. Awawi!

⁴ Gonj koma jononjsisi ama qaa saga arokuukuuyawo ano qaa senja senja ii mende jewu. Iikanonj uugia menj tilooro mende sokonja. Kawaaajonj ii mono mesaadaboronj mepemepesee qaa jey seinj laligowu.

⁵ Qaa kota koi mono moma komuwu: Monjonj serowilinj me anjonjora me otoko koloonj iwoiwaajonj koposongonkeji, iinonj mono Anutuwaa bentotonj bunja qerj aomambaajonj amamaawaa. Nanamemenj iikanonj bej qolonjolonjgoya me tando lopionj mepeseenj onjomakejutiwaa tania koloaja. Kaerj anji, iinonj mono Kraist ano Anutu yoroo bentotonj uutanonj keumambaajonj amamaawaa.

⁶ Anutunonj singisonjgo iikaanjaajonj ama temboma irinjonjsoonja qaa qootogo ejemba yonjoo qagianonj ano umakeja. Kawaaajonj monjonj qaa omaya kaanja jey kele ama tutugonj tiligonj onjombabo. ⁷ Kawaaajonj ejemba kaanja mono gema unjnj yonjowo ainjolonj mende laligowu. ⁸ Wala pangamanonj laligogito, kambanj kokaamba Pombo qokotaan nama iwaa asasagawo laligoju. Nanamemenjgia mono asasagaa bunjaya koloojutiwaa so ama menj laligowu. ⁹ Asasagaa bunja koloojutiwaa toomorianja honja ii kokaerj: Onjo nanamemenj awaa otaagi Anutunonj qaagia jey tegoro

* 4:32: Kol 3.13 * 5:2: Eks 29.18; Ond 40.6

solananiwu ano qaa honja toongadeen jen laligowu. ¹⁰ Naa iwoi Pombaa jaanon sokombaati, iikawaa kania mono mongama gosin moma asariwu.

¹¹ Pangamambaa nanamemenj gorosonja ama menkejuti, iyonowo mono ainlonj mende toroqen laligowu. Yonoo kilenagia ii mono injisaama asaganonj ama jen onjombu. ¹² Tosianonj singisonjo aasangoyanonj amakejuti, ii asuganonj jeninj gamuyawo koloowabo. ¹³ Anutuwaa asaganonj singisonjogia kuuya menj asariro kaniagia honjanonj mono asuganonj asugiwaa. ¹⁴ Asasagaa Toyanonj mono aasangoyaa iwoiyya kuuya injisaano asaganonj asugin ewaa. Kawaaajonj qaa monj kokaen jegita eja,

“Gaon ejani, gii mono uuga tooro moba.

Mono koomuyanongja gbilinj waana Kraistnonj menj asarinj gombaa.”

¹⁵ Qaa iikawaa so nanamemengja mono momakooto qaganonj ama menj laligowu. Moto koloonj tompinj laligowubotiwaajonj mono awaagadeen galej menj aonj laligowu. ¹⁶ *Kambanj kokaamba bobooli kambanj koloojiwaajonj ama uuwaa gawonj mewombaa kana monj koloowaati, kambanj ii mono mende mesoqesoonj tiwilaawuto, ejemba koorongianonj kema osonj qambanjmambanj koma onjombu. ¹⁷ Kawaaajonj eja uugia qaa kaanja lanj mende laligowuto, Pombaa uusiinja ii awaagadeen moma asarinj nambu.

¹⁸ Wain apu kotiga nenj enkalolonj ambubo. Anggiaa jaajaa laligogi momogia bologanonj asugiro pangamanj laaligononj ritetonj kemenj tiwilaawubo. Kawaaajonj enkalolonj ambuboto, Unja Toroyanonj uugia saa qewaatiwaajonj mono kaparanj koma nambu. ¹⁹ *Mono Bunja qaa aminj moma ondino (Buksonj), memepeseesee rii (oonsaa) ano uuwaa rii tosia ii uu wombogianonj gama Ponj mepeseenjebu. ²⁰ Kaenj me kaenj kolooro iikawaajonj mono Ponjnana Jiisas Kraistwaa qata qama Manjnana Anutu suulanj dangisenj jen munj laligowu. Kianj.

Loemba onjo qambanjmambanj qaa

²¹ Kraistwaa jeta uuguwubotiwaajonj mono keegia moma batugianonj qaa baatanonj kemenj aonj laligowu.

²²⁻²³ *Kraistwaa sele busuya ii uumeleenj kanageso. Iinonj iikawaa wanja ano Hamoqeqe Toya kolooja. Iikawaa so ejanonj kaanagadeenj embiaa wanja kolooja. Kawaaajonj emba onjo mono Pombaa qaa baatanonj kekembaa so onjoanggiaa lourugia goda qenj onjoma qaagia baatanonj kema laligowu. ²⁴ Uumeleenj kanageso anana Kraistwaa qaa baatanonj nanjonj, iikawaa so emba onjononj kaanagadeenj mono lourugia yonoo qaa kuuya otaanj laligowu.

²⁵ *Kraistnonj iyanjaa uumeleenj kanagesoya jopagonj nonoma ananaajonj ama laaligoya togonj qeleenoti, iikaanja eja onjononj mono kaanagadeenj embaurugia jopagonj uukalenj ama onjoma laligowu. ²⁶ Kraistnonj uumeleenj kanagesoya Bunja qaayanonj tak kotonj emba bunjaya soraaya koloowombaaajonj apu kaanja kanonj songbama menj solananinj nonono. ²⁷ Iinonj anana bumbunja awaa soro koloowombaaajonj moma ununanaa sunuya menj solananinj jewonj gojejeraya qaa koloowombaaajonj kaparanj komakeja. Kanageso soraaya koposowaa qaanana qaa koloowombaaajonj momakeja. Kraistnonj kanj nunuano asamararanonj eu keuninj jiilanjanonj kuuro asarinj emba bunjaya kaanja iyanjaa jaasewanonj nonoma nonoono akadamanunawo ano iimasiinjiiinanawo nambonja.

* 5:16: Kol 4.5 * 5:19: Kol 3.16-17 * 5:22-23: Kol 3.18; 1 Piito 3.1 * 5:25: Kol 3.19; 1 Piito

²⁸ Eja oŋo kaanagadeen mono Kraistwaanonj tani ii otaanj embaurugia jopagonj oŋoma laligowu. Embia jopagonkeji, iinonj mono iyana kalanj koma aonkeja. Kawaajonj oŋoanŋiaa sele busugia kalanj koma aonkejuti, iikaanja mono embaurugia kalanj koma oŋonŋi sokombaa. ²⁹ Moŋnonj monj anjaa sele busuya kambanj moŋnonj kazi mende ama muroto, kuuya anana sele busunana waginj kalanj komakejonj. Kraistnonj kaanagadeenj uumeleenj kanagesouruta anana sele busuya kaanja qaayanonj nunuaginj kalanj koma nonomakeja.

³⁰ Uumeleenj kanageso anana Kraistwaa sele busuya koloojonj. Anana Kraist sele busuyaa dondomonjuruta koloonj laligojonj. Kawaajonj nunuaginkeja. ³¹ *Buŋa qaa monj kokaenj eja, “Kawaajonj ejanonj mono nemunjanja oromesaonj embiawo qokotaanj woi yorononj selemotoonjo koloonj laligowao.” ³² Qaa ii sareqaa aasangoya. Ii Kraist ano uumeleenj kanageso ananaa uu soomonjonanaajonj jeŋj oojeŋj. Qaa areŋj iikawaa kania ii aasangoya ano dusiita keemeya. ³³ Kaenj koloojato, oŋoojonj qaa ii kokaenj jejeŋj: Oŋo motomotoonj mono kaanagadeenj embaurugia oŋoanŋia kalanj koma aonkejutiwaa so jopagonj oŋoma laligowu. Emba oŋononj mono kaanagadeenj lourugia goda qeŋj oŋoma laligowu. Kianj.

6

Merabora ano nemunjanj oŋoo uusoomonjo

¹ *Merabora oŋoononj nanamemenj dindinja ii kokaenj: Oŋo mono Pombo qokotaanj nemunjanjwoigia yoroo jegara teŋj koma otaanj laligowu.

² *Anutunonj jojopanj qaa 1-2-3 kawaa tetegoyanonj tawayaj nonomambaaajonj mende jero ejato, jojopanj qaa jango 4 ii dondomonjawo. Wala kokaenj jeja, “Nemunjanjwoiga mono goda qeŋj oroma laligowa.” Qaa ii teŋj koninj Anutunonj iwaa tawayaj nonomambaa qaaya kokaenj somongoro oogita eja, ³ “Goda qeŋj orona Anutunonj toomorianj gono toroqenj namononj kambanj koriga laligowaa.”

⁴ *Meraboraurugianonj uukanjanŋiawo koloowubotiwaajonj manj oŋononj mono qaanonj soya uuguj mende horonj kitonj oŋoma laligowu. Kaenj qaagoto, Pombaa Kana qaa teŋj kombutiwaajonj kuma oŋoma iikawaa so mindinjonj oŋonŋi somariiwu. Kianj.

Welenqeŋe ano galenj oŋoo qambanjmambanj qaa

⁵ *Welenqeŋe oŋo mono namononj galenjurugia yonoo qaagia Kraistwaa qaa kaanja teŋj koma siijaago siimeme mende amakebu. Qaagia uuguwubotiwaajonj sombugia moma jenenŋiawo ororo laligowu. Uugianonj gbingbaonj mende ambuto, mono boŋj qeŋj nama ama menj laligowu. ⁶ Tourugianonj kondokondoowaa wanj anŋi ejembanonj inisosoroowutiwaajonj qaagoto, jaaqasue mesaonj uugia gawononj ama menkebu. Kaenj ama Anutuwaaj uusiinja otaanj Kraistwaa welenqeŋe kaanja koloonkebu. ⁷ Balonj ejembaga welenj qeŋj oŋonjonjeŋj Ponj anja welenj qeŋj munkejonj. Kaenj moma gawonŋia mono Pombaa jaanonj sokombaatiwaa so uuqeeanŋowo menj laligowu.

⁸ Qaa koi mobu: Oŋoo batugianonj toŋianonj gawonj toya laligoju ano toŋianonj tourugia ii tawagija qaa eeŋj welenj qeŋj oŋoma kamaanjeqeta laligoju. Ii kilenj daenj yonononj gawonj awaa ii me ii menkejuti, Anutunonj

* 5:31: Jen 2.24   * 6:1: Kol 3.20   * 6:2: Eks 20.12; Dut 5.16   * 6:4: Kol 3.21   * 6:5: Kol 3.22-25

mono iikawaa tawaya onjono buŋa qeŋ aowuya. Qaa ii mono romonŋon laligowu.

⁹ *To ano welenqeŋe onjoo Ponŋia motoonŋo iinon Siwe gomanon laligoja. Iinon ejemba tosaanja mende injosoroon tosaanja mende sureen onjomakejato, so motoonŋonon gosin qaanana jeŋ tegon nonombaa. Galen onjo ii moma kotojutiwaajon mono welenqeŋe alaurugia yonjowo wasombura maayanon aon so motoonŋo ama onjoma horon ureen memetorotoro mesaon laligowu. Kian.

Anutuwaa jurujamban kuuya meŋ laligowu.

¹⁰ Terena oodaboromambaaon ama qaa kokaen oojen: Onjo Pombo qokotaan nanŋi ku-usunja somatanon mono inaan nanŋon onjono kotiinkebu.

¹¹ Kilenŋaa Toyanon selenon kuukuuwaa momo areŋ kania kania amakeji, onjo ii jaasewan qeŋ kotakota nambutiwaajon mono Anutuwaa jurujamban kuuya meŋ kongi kemero laligowu.

¹² Nononon balon ejemba sa busugiawo yonjowo manja mende aonkejonto, beŋ kawali galen ano konhaamo bologa bologa tuarenjen ama onjombombaaon nanjon. Beŋ kawali galen bologa namo sombin batugaranon jinŋaron dunŋianon nama pon kaanja galen komakejuti, ii mono qotogon qetama onjomakejon. Kaanagadeen pon qerewenja boi uuta ano kamaanqeŋeta batunananon panŋamambaa ometotombaa eja geria laligon ilawoila kuuya galen komakejuti, nononon mono iyonjowo manja qeŋkejon. ¹³ Kawaajon tuarenjen ama onjombombaaon mono Anutuwaanon jurujamban kuuya meŋ kongi kemero nambu. Kaen nanŋi kereurugia kamban bologanon unjowombaaon alanzan koumakebuti, kamban iikanon mono saanon afaanŋon manja qeŋ riitama onjombu ano manja qegi tegoro saanon goman balonŋianon wakasiin nambu.

¹⁴ *Jurujambanŋia mono kokaanja kaya mouma aowu: Qaa honagadeen jejeta iikanon mono irimungan kaanja iinŋianon somonŋon nambu. Nanamemen solanja soro ii toŋianon reen maleku kaanja koma sopa somonŋon aon nambu. ¹⁵ *Kana esu mouma saanon rindanŋon riin kemakejon. Kawaa so onjo mono luaewaa Buŋa jeŋ seiwombaaon jojorigi iikanon nemun koma onjombaa. ¹⁶ Jurujamban iikawo toroqen suman wanja qata momalaari ii mono buŋa qeŋ aon suulan besaan namakebu. Kilenŋaa Toyanon ninidon siwisewe nonomambaaon moma tiwo wasaya motonkeji, iikawaa anŋobato geria kuuya mono reen iikanon qewagon anŋon koma aonkebu.

¹⁷ *Anutuwaa Hamoqeŋe Toya ii mono buŋa qeŋ aowu. Buŋa qeŋ aon mombo letombuti, donhamo ii mono wanŋianon aen wanŋou kaanja mougi turun anŋon koma onjomakebaa. Unja Toroyanon manjawaa soo somata nononji, ii Anutuwaanon Buŋa qaa. Ii kaanagadeen mono buŋa qeŋ aon uu wombogianon ama manja iikanon qeŋkebu. ¹⁸ Jurujambanŋia kuuya ii mouma aon mono kamban so Anutu qama koolin qisin laligowu. Unja Toroyanon kondoon inaan onjomakejiwaa so mono welema sama munkebu. Mono pondan uugbiligibili laligon suulan Anutuwaa ejemba soraaya kuuya yonjojon ama kaparan koma qama koolinkebu.

* **6:9:** Dut 10.17; Kol 3.25; 4.1   * **6:14:** Ais 11.5; 59.17   * **6:15:** Ais 52.7   * **6:17:** Ais 59.17

¹⁹ Noojon kaanagadeen kokaen qama koolinkebu, “Anutu, gii mono qaa kota dindiŋa Pool muna goo Oligaa Bunaga aasangoya ii qaa jentanon jewaatiwaa so jen asariŋ awasankakagadeen nama uukuukuu men onjomakeba.” ²⁰ Niinon Oligaa Buŋa iikawaajon ama Anutuwaa jotamemeya eja waŋa koloojento, gawoŋa menkejenywaajon ama kamban kokaamba kapuare mirinon rajen. Kawaajon Buŋa qaa ii Anutuwaa jaanon sokombaatiwaa so awasankakagadeen jen laligomambaajon mono qama koolin laligowu. Kian.

Yeizozo qaa tetegoya

²¹ Wombo alana Tikikus iinon noo sunduna ano mobuya. Iinon Pombo qokotaan gawoŋa membiri-qembiria qaa menkeja. Kokanon nomaen ama men ramakejenji, ii kuuya injoro onjo kaanagadeen ii mobu. ²² Nononon nomaen rama laligojoni, onjo sundu ii mobutiwaajon Tikikus wasin mube Efesus onjoonon kawaa. Iinon kan ulunkolon men onjono saanon bonjon laligowu.

²³ Manhana Anutu ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono uumeleen alaurunana onjo luae qen uunon jopagon onjoma momalaarigia men kotiinkeba. ²⁴ Ejemba Ponhana Jiisas Kraist kamban tetegoya qaa jopagon laligowuti, Anutuwaa kalenmoriananon mono kuuya onjowo en en ubaa. Kian.

Filipai Tere Poolnoŋ Filipai yoŋoo Tere ano. Jen-asa-asari

Poolnoŋ misin gawoŋ liligoŋ mero indija woi kolooro Eisia Maino (Turkey) mesaŋ Yurop balonoŋ keno. Kema Room prowins gata Masedonia kanoŋ uugia kuuro meleengi Kraistwaa kanageso mutuya ii Filipai sitinoŋ kolooro. Kanagen aposol Pool ii Room sitiwaa kasa mirinoŋ anŋi siimbobolo qaganonŋ raro gawoŋ meme ejemba tosianoŋ tuarenjen ama mugi. Ii ama mugi tosianoŋ Filipai uutanoŋ kaanjadeenŋ qaa doogoya kuma oŋoŋgitiwaaŋonŋ majakaka moro. Kambanŋ iikanonŋ Buŋa Tereya koi Filipai momalaari kanageso yoŋooŋonŋ ooro. Majakaka moroto, kilen ulurkolenŋ qaa ano uunanŋonangoŋ qaa koi korisoro qaganonŋ oonŋ ano.

Poolnoŋ kapuare mirinoŋ raro Filipai momalaari kanageso yoŋononŋ ilaanŋ mubombaajonŋ kalenŋ anŋi karoti, iinoŋ iikawaa dangisenŋ jenŋ oŋomambaajonŋ Tere koi ooro. Ii oonŋ toroqenŋ uunanŋonangoŋ qaaya mamaga motoonŋ ano. Anŋ koŋajilinŋ kania kania moro Filipai yoŋononŋ Poolwaa qaaya ii mogi kilenŋ kotiinŋ awasankaka nambutiwaaŋonŋ uu nanŋonŋ oŋono. Gejanonoŋ qaa tosaanŋa kokaenŋ: Oŋoanŋiaa selegia menŋ uma awelegowubotiwaaŋonŋ mono galenŋ menŋ laligowu. Dogo mambanŋ koloonŋ toroqenŋ neweqewele ambuboto, Jiisas kaanŋa uugia menŋ kamaanŋ ama aonŋ laligowu. Qaa koi duduuwubo: Kraistwo qokotaanŋ nanjuti, ii Anutuwaa kalenŋga. Juuda yoŋononŋ Mooseswaanonŋ Kana qaa arenŋa tenŋ koma otaanŋ Anutuwaaŋonŋ sili iwoi amakejuto, uumeleenŋ alaurunana oŋononŋ kaenŋ qaago. Oŋononŋ mono Anutu moma laarinŋ mugi kalenŋmorianŋa sewanŋa qaa oŋono buŋa qenŋ aonŋ iikanonŋ laaligo donŋoga mokolonŋ laligoju. Daenŋ yoŋononŋ Kraistwo qokotaanŋ laligojuti, Anutunonŋ mono ii luae qenŋ oŋono aisoŋonŋ laligowu.

Kraist moma laarininŋ Anutunonŋ uukoisoro nonono saanonŋ awasankaka qaganonŋ kotiinŋ laligowonŋ ano uumeleenŋ alaurunana yoŋowo motoonŋ kaparanŋ koma kotiinŋ nambonŋa. Poolnoŋ iikawaa qaaya ii mamaga ooro. Poolnoŋ Filipai kanageso yoŋoo waegia kotiga mewombaajonŋ moma laligoroti, iikawaa qaaya ii kaanŋaqadeenŋ asuganonŋ ooro.

Buk kokawaa bakaya wanŋa 7 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya 1.1-11

Poolnoŋ nomaenŋ ama laligoro 1.12-26

Kraistwo laaligowaa kania 1.27-2.18

Timoti Epafroditus yoroŋonŋ gawoŋ arenŋa 2.19-30

Tuarenjenŋ yoŋononŋ tiligoŋ oŋonŋi kamaawubo 3.1-4.9

Poolwaa alauruta Filipai laligogiti, iyoŋoo qaagia 4.10-20

Terewaa qaa kota wanŋa 4.21-23

¹ *Pool Timoti norononŋ Kraist Jiisaswaa welenŋ qenŋ laligojo. Uumeleenŋ kanageso soraaya kuuya Kraist Jiisaswo qokotaanŋ nama Filipai sitinoŋ laligojuti, noro oŋowo ano oŋoo wanŋia (bisop, pasto) ano Buŋa gawoŋ meme ejemba tosaanŋa (diikon) oŋowo qaa amirŋ mobombaajonŋ moma tere koi oonŋenŋ.

² Anutu Manŋana ano Poŋ Jiisas Kraist yorononŋ kalenŋmorianŋ oŋoni luaenonŋ laligowutiwaaŋonŋ mojenŋ.

Poolnoŋ Anutu mepeseŋ qama koolija.

* 1:1: Apo 16.12

³ Niinon romongon onomakejeniwaa so Anutu mepeseenjejen. ⁴ Kamban so korebore onoojon Anutu qama koolinkejeni, ii mono korisoro qaganon qama koolinkejen. ⁵ Niinon Anutu kokaembaajon mepeseenjejen: Ono Oligaa Bunanon qokotaagiti, kamban mutuya iikanonadeen kanain niwo manja qen kotingon noma laligon kouma laligoju. ⁶ Anutunon uugianon gawon awaa kanain menj laligoji, ii mono toroqen mero Kraist Jiisanon mombo asugi-waatiwaa kambananon tegowaa. Kaen moma laarin kotiin Anutu mepeseenjejen.

⁷ Oo jogia newe, wombo alauruna kolojutiwaajon kuuya onjo kaen romongon onjombe awaagadeen sokonja. Anutunon gawon nonota kapuare mirinon ramakejen me aworo niinon Oligaa Bunawaajon manja qen enkalolon qaa qewagon qaa onanon tiita iriga menj kotiiwaatiwaajon liligonkejen. Kaen me kaen amakejeni, kuuya ononon mono niwo nanji kalenmorian iikayadeenon sokoma onono gawona nangogi motoon simbanonawo kolojon. ⁸ Kraist Jiisanon onjo jopagon inaan onomakeji, niinon ii moma iikawaa qaganon nama kuuya onoojon siinj moma injimambaajon kaparan koma laligojen. Kaen jen qaa honja jejeni, ii Anutu anjo saanon nangon noma jewaa.

⁹ Niinon onoojon kokaen qama koolinkejen: Anutu, gii mono Filipai alauruna inaan onona toroqen kotiin jopagon aogi uujopagianon somariinj seiwaa. Kaen kolooro saanon kana honja iima koton enkalolon qaa mesaon laligowu. ¹⁰ Kaen laligon saanon qaa gosinj kana awaa soro meweengon soraaya koloon koposowaa qaagia qaa laligon ubu. Kraistnon eleema kawaati, kamban iikanon lombonananon tegowaa. ¹¹ Jiisas Kraistnon nanamemen solanja nemun kono iikawaa honja asuginkebaa. Honja kanon uugia saa qero ejembanon kaen injiima Anutu mepeseegi qabunyanon seiwaati-waajon qama koolinkejen. Qaa ii onanon.

Pool kapuare mirinon anji Buja qaanon kotiiro.

¹² Oo uumeleen alauruna, ononon noo kanana moma kotowu-tiwaajon kokaen moma oojen: Iwoi bologa noonon kolooroti, iikawaa bujuyanon seiro Oligaa Bunananon ejemba sokoma onono gawonanon toomorianawo koloonkeja. ¹³ *Nii Kraistwaajon ama kasanon gbadoon nonji Room kokanon rajeni, qaa ii manjageqe eja kuuya Siisa-kimbaa galenkonkon miri galen menkejuti, iyononon moju ano kaanagadeen ejemba tosaan mamaga yonoo gejagianon kemero modaboroju.

¹⁴ Toroqen honja kokaen kolooro: Uumeleen alaurunanon kapuare mirinon rabe Ponjon ilaan nomakejiwaa qaaya mogi. Ii moma seiseiyanon Pombo kotiin qokotaan nama kaparan koma awasanaka koloogi. Kaen koloon Anutuwaanon qaa torokoya qaa jen seigi toroqen kemakeja.

¹⁵ Tosianon noojon mogi uro uusiinj soraayanon nama Kraistwaa kania jen asarinkejuto, tosiyanon noojon ama uugianon junjun moma gema nun angowowo ambombaajon moju. ¹⁶ Alauruna honja yononon noo kanana kokaen moju: Anutunon kuuj nonota aworo niinon Oligaa Bunawaajon manja qen enkalolon qaa qewagonkejen. Kaen moma jopagon noma nangon nomakeju. ¹⁷ Gemageqe ejemba yononon iyanjiaajonadeen romongon tawawaajon mondon uugianon menjeregoro Kraistwaa kania kaen jen asarinkeju. Kaen ama kapuare mirinon rajeni, kamban kokaamba angosisiri toroqen ama nombombaajon moju.

* 1:13: Apo 28.30

¹⁸ Kaen mojuto, ii kilen. Kraistwaa kania ii iwoiwaajon mondon silemale amakeju me Anutu tororo ten koma jen asarinkejuti, ii niinon mobe sokonja. Kaen me kaen amakejuti, uunanon mono iikawaajon qeangoro onanon aisoojena aisoonkemaŋa. ¹⁹ Aisoowe noojon gama kooligi Jiisas Kraistwaa Unj Toroyanon nanjon nono saanon isama nongi kamaamambaa tani mojen. Kaen koloowaati-waajon moma iikawaajon kaanagadeen aisoonkejen. ²⁰ Iwoi monj ama gamu mokoloomambotiwaajon mono jejeromonromonj ama laligojen. Gamu qaagoto, kamban so Kraist mepeseen laligoweti, iikawaa so kamban kokaamba kaanagadeen koloowaatiwaajon mojen. Sele busunanon komuwaa me laligowaati, ii kilenj mono awasanakaka qaganonj Kraist mepeseewe qabunayanonj somariiwaa.

²¹ Laligomanjati eenj, laaligona mono Kraistwaa qabunayanonj somari-waatiwaajonj ama laligomanja. Nugi komuwenagati eenj, iikanonj mono menj qeangonj nono oyanboyanj koolomanja. ²² Kaenj koloowenagato, balononj sele busuwu laligomanjati eenj, mono uuwaa gawonj mewe toroqen honjowo koloonkebaa. Ii romonjonj neenaajonj laaligo me koomuga meweengowenaga, ii saanonj mende mojen. ²³ Laaligo ano koomu batugaranonj papanjonj laligojen. Kraistwo eu laligowenaga, iikanonj mono iwoi kuuya uugun morianj somata mokolonj nonaga. Kawaajonj balonj mesaomambaa siinja moma laligojen.

²⁴ Kaanja laligojento, sele busuwu qen korin laligomanjati eenj, iikanonj mono onjo ilaanj onjombe honja onjoononj koloowaa. Komu-wenaga, iikanonj mono onjo mende ilaanj onjonaga. ²⁵ Iikaanja moma laarinj kotiin kawaajonj niima koboogi toroqen laligonj kuuya onjo ilaanj onjoma laligomambaaajonj mojen. Ilaanj onjombe momalaarigiaa onjanonj mono somariinj kotiiro saanonj hononja mende aisoonj lali-gowu. ²⁶ Kaanagadeen Kraistnonj niima kobooro mombo onjoononj kawe onjo saanonj noojonj ama Kraist Jiisas hononja mende mepeseenj munj laligowu. Kianj.

Momalaariganonj kottiwaatiwaajonj manja qen laligowu.

²⁷ Nanamemengia ii mono Kraistwaa Oligaa Bunawanonj akada-muyawo koloowaatiwaa so ama menj laligowu. Kaen laligogi onjoononj kanj injiimanjati me mende kanj sigensigenj laligonj qaa bujugia mobe kanagianonj kokaenj ero sokombaa: Onjo kulukululuu arenj motoonjgowaa qaa somonjonj uumotoonjo ama nambu. Kaen nama Oligaa Bunawaa qaa onjanonj sooliwabotiwaajonj motoonj somonjonj manja qen laligowu. ²⁸ Kaanagadeen tosianonj tuarenjenj ama onjomakebuti, onjononj mono qaa jegia kania kania kawaajonj mende aarunj lalanajigi uugia mende kamaawa. Kaniagia kaenj mobe sokombaa. Anutunonj ku-usunj onjono tuarenjenj ejemba yonjononj kaniagia iima kokaenj moma asariwu: Onjoanjia kamaanj unjuro tiwilaagi Anutunonj metogonj nonono eu oyanboyanj laligowonja.

²⁹ Anutunonj arenja ama onjonoti, ii kokaenj: Onjo Kraist moma laarinj munj leegenj aisoonj leegenj iwaajonj ama siimbobolo moma laligowuya.

³⁰ *Niinonj momalaariwaa manja wala onjowo laligonj qeweti, niigi ano kamban kokaamba toroqen qenkejeniwaa buju qaa koi mojuti, onjo mono manja iikayadeen niwo nanjonj qen laligoju, ii mojen. Kianj.

2

Kraistwaa so onjoanjia menj kamaanj ama aonj laligowu.

* 1:30: Apo 16.19-40

¹ Oŋo Kraistwo qokotaan nanjutiwaajon mono uugia nanjon aowombaa-jon qambanmamban mokoloowu. Uujopagia iikanon mono ulun'kolen ama aon'kebu. Un'a Toroyawo ususugon nama waegia men kiankomun aon'kebu.

² Kaen anjutiwaajon mono momo motoon'go otaan ororon jopagon aon luaenon laligowu. Mono uusiingia ano momo arengia motoon'go ambombaaajon somon'gowu. Qaa kaen somon'gon uumotoon'go angi hon'a kolooro moma niinon on'oojon honon'a qaa aisoon laligoman'a.

³ Ilawoila on'oaingiaajonadeen horowombaa siijanon mono mende nemun koma on'omba. On'oaingiaa qabun'agianon somariiwaatiwaajon mono selegia mende men ubuto, uugia men kamaan ama tosaan'a yon'oojon mogi unakeba. ⁴ Oŋo motomotoon' mono on'oaingiaa uugia-gadeen qeaŋgowaatiwaajon mende romon'gowuto, tosaan'a yon'oo uugianon qeaŋgowaatiwaajon kaan'agadeen kaparan koma romon'gon yagowu. ⁵ Kraist Jiisasnon balonon laligoro aro momo en muroti, iikayadeen mono on'oonon ero ii otaan laligowu.

⁶ Anutuwa'a kaitani kaan'a en muro laligoroto, kilen Anutu kaan'a laligorotiwaajon mende mondon awelegon laligoro.

⁷ Kaen qaagoto, an'o afaan'gon Anutuwa'a asamararan'a mesaon kamaan meleema eja tani koloon welen'qeqewaa kaitania men laligoro. Mono balon eja ananaa tani koloon laligoro.

⁸ Kaen laligon uuta men kamaan aon Man'aa qaa jeta kamban so ten koma laligoro. Kaen laligoro gamu qen mun "Maripoonon qewon'a," jegito, kamban iikanon kaan'agadeen ten kondabororo.

⁹ Kaen ten koma laligorotiwaajon ama Anutunon wano eukanon uma raro qabun'a muroti, iikanon qa tosaan'a kuuya un'uugun akadamyawo kolooja.

¹⁰ *Anutunon qabun'a uuta ii kokaembaajon muro:

Ejemba korebore anana mono qa iikawaajon ama kamban monon simin kuma mepeseen mubon'a. Tosianon Siwe gomanon eukanon laligoju. Tosianon namonon koi laligojon. Tosianon komun koomu mirinon me senjon mirinon laligoju. Anana mono korebore kulu-luun usugon simin kuma mubon'a.

¹¹ Kuuya anana simin kuma mun je buu susugia so Man' Anutu asuganon goda qewombaaajon qata jokoloon kokaen jewon'a, "Jiisas Kraistnon mono Pon'nana kolooja." Kian.

Jiisaswaa asasaga ii ejemba batugianon qendeema laligowu.

¹² Kawaajon wombo alauruna, on'o mono Kraistwaa sareya otaan iikanon mende sologon kamaawu. Kamban so Anutuwa'a qaa ten koma letoma laligogiti, iikawaa so siligianon uumeleen ejemba on'oonon sokonji, ii mono kaparan koma otaan uuwaa gawon men laligowu. Niinon on'owo laligoweti, kamban iikanon Bun'a qaa awaagadeen koma gbilin zen nama laligogi. On'omesaon sigen'sigen laligojeni, kamban kokanon mono kaan'iadeen Anutuwa'a jaanon sombugia moma jenen'gia ororo pondan gawon ii men sororogon laligowu.

¹³ Anutu an'o mono on'o suulan sololoon nemun koma on'oma iyan'aa aren'aa so uugia kuun'keja. Kaen kanon uusiingia Anutu sokoma mubaati-waa so kolooro inaan on'ono gawon'a meg'i hon'a koloon'keba.

¹⁴ Galen'urugia yon'owo qaa men'kamakamaa mende ama laligowu. Jen'meesan' ano uunon njindin-njunduru lan mende amakebuto,

* 2:10: Ais 45.23

arenhana kuuya mono uuwoi jeaqea mesaonj pondanj menj laligowu. ¹⁵ *Nanamemengianonj mono koposowaa qaaya qaa soraaya koloonj ama menj laligowu. Ejemba doogoya irinqirinja kete balononj laligojuti, onjo mono iyonoo batugianonj Anutuwaa merabora solanja soro laligowu. Sengelao sombinonj eu asarijuti, onjo mono kaanjiadeenj balononj sili awaa ama iikanonj ejemba asarinj onoma laligowu.

¹⁶ Kaenj laligonj laaligo kotigaa Buja qaaya pondanj menj ejemba onjombombaaajonj jojorinj laligowu. Kaenj laligogi Kraistnonj eleema kawaati, kambanj iikanonj noo kanananonj kokaenj asugiwaa, “Aangole ejanonj kunoj haamo amambaaajonj esunja menj kululuunj kemakeji, niinonj iikawaa so uuwaa gawombaaajonj sele qenj menj kotiinj laligowe. Ii eenj toontoonj mende menj laligoweto, honja kolooro.” Kanana kaenj kolooro saanonj neenaa selena onjoojonj ama mepeseemaaja.

¹⁷ Niinonj laaligona qeleema togonj onoma Anutuwaanonj gawonj tenj koma menj laligowe. Kaenj laligowe onjo uugia meleema Anutu moma laarigi iikawaa honja asuginjeja. Kawaajonj Room gawman yonononj qaana jenj tegonj oro kaanja nuuj siimolonj onjooj kaanja ama nombuyaga. Sele busunaa saya kaenj maabenagati eenj, ii mono apu kaanja eenj totoonj mende kemenaga. Onjo momalaari gawongiaa honjaajonj ama ii mono akadamuyawo koloowe sokonaga. Kawaajonj nugi komuwenagato, uunanonj mono kilenj aisoonkejenj ano kuuya onjowo motoonj aisoonkebonja. ¹⁸ Kaanjiadeenj onjo mono aisoowu ano niwo otokorianj maama aisoonj laligowonja. Kianj.

Timoti wasiwe Filipai onjoojonj kawaa.

¹⁹ Ponj Jiisasnonj noojonj moro sokombaati eenj, mono uulanawo Timoti wasimambaaajonj moma jejeromonjromonj anjenj. Onjoojonj kanj nomaenj laligojuti, ii moma eleema kanj nijoro moma noo uunanonj kaanagadeenj qeangonj sororogonaga. ²⁰ Momalaarigianonj kotiiju me loorijuti, iinonj yanjodeenj onjoojonj majakaka kaenj moma noo kooronanonj nanja. Tosianonj koi laligojuti, iyonononj mono “Iyangiaa majakakagiaga,” jenj qaago totoonj kotingonj onjombombaaajonj momakeju. ²¹ Yonononj kuuya iyangiaa iwoi-waajonj moma ii koma horonj menj somariiwombaaajonj janjarinj riinkejuto, Kraist Jiisaswaa gawonjanonj honjowo koloonjkebaatiwaajonj mende kaparanj komakeju. Mono qemasologenj lanj laligoju.

²² Lanj laligojuto, Timotinonj kania awaa qendeenoti, ii onjoojgio moma yagoju. Meranonj anja manja welenj qenj munjeji, iinonj mono iikawaa so nii Oligaa Buja gawombaa ilaanj noma welenj qenj laligoro. ²³ Kawaajonj Room gawman yonononj noo qaa nomaenj ama nombombaaajonj somongowuti, ii momago mono saanonj Timoti wasiwe uulanawo onjoojonj kawaatiwaa jejeromonjromonj anjenj. ²⁴ Neeno kaanjiadeenj Pombo nama kambanj mende koriro onjoojonj kamambaaajonj awasankaka kaenj moma laarijenj.

Epafroditus wasiwe Filipai onjoojonj kawaa.

²⁵ Niinonj iwoi mongama amamaanj laligowe onjononj nenjana Epafroditus wasigi kanj nanjonj ilaanj nono. Iinonj noo kooronanonj gawonj menj manja qenj laligoroto, toroqenj somongonj mubenaga, iikanonj mende sokonaga. Kaenj romongonj uumeleenj alana ii kambanj kokaambaga wasiwe onjoojonj eleema kawaa. ²⁶ Iinonj kuuya onjo injiimambaaajonj kaparanj koma laligoja.

* 2:15: Dut 32.5

Ji kiro eroti, oŋo qaa ii mogi oŋoonoŋ bimooro moma kawaajoŋ uukamakamaa laligoja. ²⁷ Iinoŋ oŋanoŋ jinoŋ eŋ koomu borianoŋ meroto, Anutunoŋ kiankomuŋ muro qeaŋgoro. Anutunoŋ Epafroditus iigadeeŋ mende kiankomuŋ muroto, nii kaanagadeeŋ niima kobooŋ meŋ afaanŋoŋ nono. Iinoŋ komunagati eeŋ, neenaa wosobirinanonŋ mono somariinŋ seiŋ qana qana uro laligowenaga.

²⁸ Oŋo Epafroditus iima mombo aisoogi noo wosobirinanonŋ kaanagadeeŋ afaanŋowaatiwaaajoŋ mojeŋ. Kawaajoŋ kambanŋ kokaambadeeŋ uulanawo wasiwe oŋoonoŋ kawaa. ²⁹ Oŋo Pombaa ejemba yoŋoojoŋ honoŋa mende aisoŋkejuti, korisoro iikawaa qaganonŋ mono iinoŋ karo koma horonŋ mubu ainoŋ gawoŋ meme ejemba kaanŋa ii mono goda qeŋ oŋoma laligowu. ³⁰ Iinoŋ Kraistwaa gawombaajoŋ ama koomu borianoŋa uma komuŋ tagoro. Oŋo nii nanŋonŋ ilaanŋ nombombaajoŋ mogito, ii amamaagitiwaaajoŋ iinoŋ oŋoo kitigianonŋ kaenŋ ama nomambaajoŋ kanŋ laaligoya mesaoro tiwilaanŋ tagoro. Kianŋ.

3

Solanŋa koloowombaa kana honŋa ii kokaenŋ:

¹ Oo uumeleeŋ alauruna, qaa kota kokaenŋ toroqenŋ jemaŋa: Mono Pombo qokotaanŋ aisoŋ laligowu. Qaa ii duŋanoŋ mombo oonŋ oŋomambaajoŋ moŋona mende tiija. Ejemba toŋianoŋ tiligoŋ oŋombubotiwaajoŋ ii oonŋ oŋombe saanonŋ sokonja. ² Zioz gawoŋ meme ejemba bologa yoŋoojoŋ mono galenŋia meŋ laligowu. Yoŋonoŋ uumeleembaa gadokopa ejemba batugianonŋ liligoŋ uugia kuuŋ kokaenŋ jeŋkeju, “Anutuwaawu buŋa koloowutiwaajoŋ mono aiweseya meŋ selegia kotowu.” Kaenŋ kaparanŋ koma qaagadeeŋ jeŋ kasu kaanŋa houŋhouŋ qama “Kanageso walaga koloosonŋ,” jeŋ eeŋ tootoonŋ jeŋkeju.

³ Yoŋonoŋ Anutuwaawu jaanonŋ mende dinggoju. Selegianonŋ aiwese iikayadeeŋ kotoŋ oŋoŋgito, honŋa ii mono ananaanonŋ kokaenŋ kolooro: Anutuwaawu Buŋa qaayanonŋ uunana mosonoti, anana mono iwaa uumeleeŋ kanageso honŋabonŋa koloonŋ laligojoŋ. Anutuwaawu qatanonŋ selenananonŋ aiwese ama nononŋgiti, nonononŋ iikawaa qaganonŋ mende nama nanŋonŋ moma laarinŋkejonto, Kraist Jiisanonŋ hamo qeŋ nononoti, iikawaajoŋ mono selenana meŋ umakejoŋ. Anutuwaawu Uŋa Toroyanonŋ inaanŋ nonono afaanŋonŋ Anutuwaawu waeya meŋ mepeseenŋkejoŋ.

⁴ Tosianonŋ selegiaa iwoinonŋ nanŋonŋ Anutuwaawu buŋa koloowombaajoŋ moma laarijuti, niinoŋ mono ii unjuugujeŋ. Kawaajoŋ awaagadeeŋ koroa kaanŋa terereenŋ engana meŋ waama awelegowenaga. ⁵ *Noo akadamuna ii kokaenŋ: Niinoŋ Israel ejemba tuuŋ uutanonŋ jotamemeya moŋ koloojeŋ. Beŋ isina qata Benjamin. Nemunmana Hibruu ejembaga. Niinoŋ yoroosonŋa koloonŋ Hibruu eja honŋa koloojeŋ. Koloonŋ ewe weenŋ 8 kolooro kanonŋ selenana kotogi. Farisii koloonŋ laligowetiwaajoŋ Mooseswaanonŋ Kana qaa ii tororo otaamambaajoŋ kaparanŋ koma laligowe. ⁶ *Farisii laligoŋ uunanonŋ otoronŋonŋ gere tooro uumeleeŋ kanageso ii oŋanoŋ sisiwerowero ama oŋoma laligowe. Mooseswaanonŋ Kana qaa teŋ koma otaanŋ dindinŋa koloowonagati eeŋ, niinoŋ mono iikawaa so koposowaa qaaya qaa solanŋa laligowe.

⁷ Iwoi ii mobe uro iikanonŋ nanŋonŋ moma laarinŋ laligoweto, uuna meleema ii kuuya mesaonŋ zeŋ surenŋ muŋ jejeŋ. Kambanŋ kokaamba

* 3:5: Apo 23.6; 26.5; Room 11.1 * 3:6: Apo 8.3; 22.4; 26.9-11

Kraistnoŋ hamo qeŋ nono letombeti, iikawaajoŋ mono mobe umakeja. ⁸ Poŋna Kraist Jiisas moma kotoŋ oyaŋboyaŋ mokoloomaŋati, ii moma gosiwe sewaja uuta kaaja kolooja. Kawaajoŋ laaligona walagaa akadamu iwoina kuuya ii Kraist toroqen iikanonŋ mesaonŋ zeŋ sureeŋ mujeŋ. Kraist mokoloonŋ noononŋ iwoi kuuya ii mobe kikisi kera toonŋ kaaja kolooro sureeŋ gemageŋ giliwe.

⁹ Tosianonŋ “Mooseswaanonŋ Kana qaa teŋ kondaboronŋ iikaaja kanonŋ nononano dindiŋa koloowoŋa,” jejuoto, niinonŋ so iikanonŋ solanŋ mombo mende laligojeŋ. Kambaŋ kokaamba Kraist moma laariwe Anutunonŋ iikaaja kanonŋ qaana jeŋ tegoro solanŋanŋ laligojeŋ. Momalaari qaganonŋ laligowe Anutunonŋ kiankomuŋ noma jeŋ kotoŋo singisonŋonaa qaayanonŋ komuro laligojeŋ. Kraistwo qokotaanŋ nama laligowe Anutunonŋ noo kanana kaenŋ mokoloowaatiwaaajoŋ kaparanŋ komakejeŋ.

¹⁰ Niinonŋ Kraist kokaenŋ moma kotomambaaajoŋ kaparanŋ komakejeŋ: Siimbobolo moroti, iikanonŋ iwo toroqemambaaajoŋ jojorijeŋ. Siimbobolo moma komuroti, niinonŋ tani iikayadeeŋ komuŋ iikaaja kanonŋ iwaa tani kaaja koloomambaaajoŋ jojorijeŋ. Komuŋ waaroti, iwaa ku-usuŋa iikanonŋ mono inaanŋ nono kotiimambaaajoŋ mojeŋ. ¹¹ Komuwe Anutunonŋ meŋ gbiliŋ nono koomunonŋa waamambaaajoŋ jejeromonŋromonŋ anjeŋ. Kianŋ.

Mono Anutuwaaw kuunonŋ kaparanŋ koma toonjanonŋ kembu.

¹² Neenaajoŋ kokaenŋ mende jejeŋ, “Anutunonŋ toonŋ anoti, iikanonŋ mono koudaboronŋ uumeleembaa akadamura kuuya mokoloonŋ laligojeŋ.” Kaenŋ mende koloonŋ laligojento, Kraist Jiisasnoŋ haamo ama nonotiwaajoŋ mono oyaŋboyaŋa buŋa qeŋ aomambaaajoŋ kaparanŋ komakejeŋ.

¹³ Oo uumeleenŋ alauruna, Anutuwaaw toonŋ iikanonŋ mende keudaboro-jeŋi, ii mojeŋ. Motoonŋgo kokaenŋ moma amakejeŋ: Iwoi kotogonŋ gema qeweti, ii duduunŋ Anutunonŋ iwoi wambusoonanonŋ ano eji, mono iikaanŋ baagenŋ uulanawo kemambaaajoŋ awelegonŋkejeŋ. ¹⁴ Anutunonŋ eukanonŋ umaŋatiwaaajoŋ nooma toonŋ kaenŋ qeŋ nono. Kawaajoŋ Kraist Jiisasnoŋ hamo qeŋ nonotiwaajoŋ niinonŋ anŋgobatononŋ kotiŋ haamo ama Anutuwaaw toononŋ keube iinonŋ ila wage waŋnanonŋ koma nombaa. Ii memambaaajoŋ awelegonŋ toonŋ iikaanŋ baagenŋ dindiŋagadeeŋ ulanjiŋ esuna meŋ kululuunŋ bobogariŋkejeŋ.

¹⁵ Kawaajoŋ uuwaa akadamananawo koloojonŋi, Anutunonŋ anana kuuya momo motoonŋgowaa qaganonŋ Kraist moma kotoŋ laligowombaaajoŋ moja. Qaa mombaaajoŋ momo aro morota monŋ eŋ ononagati eeŋ, Anutunonŋ mono qaa iikawaajoŋ nomaenŋ mogi sokonŋi, ii kaanagadeeŋ jeŋ inŋisaama onombaa. ¹⁶ Onoononŋ majakaka waŋa ii kokaenŋ kolooro sokombaa: Anana kambaŋ koriga me toroga uunana meleema Anutuwaaw kananonŋ laligonŋ kouniŋi, mono nanamembaa kana motoonŋgo iikayadeeŋ toroqenŋ keniŋ sokombaa.

¹⁷ * Oo uumeleenŋ alauruna, niinonŋ nanamemena amakejeŋi, onŋo mono nii niima noo silina ii otaanŋ laligowu. Nonononŋ sili awaa qendeema ononŋi tosianonŋ iikawaa so riŋiŋ horonŋ onomakejuŋi, onŋo mono iyonoononŋ nanamemeŋ ii uunŋ inŋiima kotoŋ laligowu. ¹⁸ Ejemba kelemalelenŋ yonononŋ nanamemeŋgianonŋ Kraist kere ama muŋ iyanŋiaa aingianonŋ lanŋ laligoju. Maripoononŋ komuroti, iikawaa kania riŋiŋ kolonŋanŋ laligoju. Qaa ii kambaŋ mamaga jinŋauŋ koloowubotiwaajoŋ inŋijowe mogito, kambaŋ kokaamba ii saama jaurŋa kamaaro jejeŋ.

* 3:17: 1 Kor 4:16; 11:1

¹⁹ Sele busugiaa siin kombombana bologanon bengia kolooja. Iwoi gamuyawo amakejuti, iikawaajon mogi uro akadamugia kolooro sewanpirin laligoju. Uumomogia balombaa iwoinon somongogi gbadoon onono lan laligon tetegoyanon gere sianon kemebuya. ²⁰ Yoronon emu kemebuto, tosaana nonoo kulukululuu totonana ii Siwenon eu eja. Balonon wabaya koloon tatawagadeen laligon Pon Jiisas Kraist Hamoqeqe Tonananon mombo asugin nunuambaatiwaaajon mambomakejon. ²¹ Iinon balon sele busunana kamaanqegeta koi ii men letono iyanaa Siwe sele busu kaanja asamararanawo koloowaa. Ku-usun kaanja ii Kraist en muja. Iinon ku-usun kaanja kanon ejemba ano namo Siwewaa ilawoila kuuya ii saanon kotiin men kamaan nonono iwaa newo baatanon kenin galen koma nonono laligowonja. Kian.

4

Qambanmaban qaa tosia

¹ Oo wombo alauruna, kaen koloowaatiwaaajon Pononon mono ilaan onono bon qen kotiin nambu. Niinon onoojon siin moma injimabaajon kaparan komakejen. Ono korisoro qen nongi. Batugianon gawon mewetiwaa hona kolooro qendeengi Anutunon iikawaa tawa nonombaati, iikawaajon mono sewanpirin ama aisoonkejen.

² Jotamemeya emba woi Yuodia Sintike, oronon juma angowowo ama laligojao, kaen mobe. Kawaajon niinon uugara kokaen kuujen: Oro Pombo motoongo nanjao, iikawaajon mono uumotoon ama laligowao. ³ Oo nenana hona, gawombaa motoon bosima laligoriti, gii kaanagadeen kokaen qisin gonjer: Emba woi yoronon uumotoon ambaatiwaaajon mono ilaan oromba. Yoronon niwo Oligaa Buja kotiin seiwaatiwaaajon manja qen laligori. Yoronon Kleemen ano nejauruna tosaana yonoo koorongianon motoon manja qen laligori. Tosaana yonoo qagia ii laaligo kotigaa buk papianon eu eja.

⁴ Kamban so mono Pombo nama aisoon laligowu. Aisoowu qaa ii dunanon mombo jejen.

⁵ Ono mono gumbonjonon qaganon ejemba ama onongi kuuyanon tanigia ii mobu. Pononon mono kamabaajon dodowija. ⁶ Iwoi mabaajon mono konajilin mende moma laligowuto, iwoi kuuya kawaajon qiqisigia mono Anutu ijogi mobaa. Kaen me kaen koloowaati, mono Anutu qama koolin welema dangisen jer laligowu. ⁷ Anutunon uuluae ononji, nono iikawaa kania moma kotowombaajon amamaankejon. Ii momakootonana kuuya uugun qaita mon kolooja. Kraist Jiisaswo nanji Anutunon mono uugia ano qaa momogia sopa somongon kokojiji men onono laligowu.

⁸ Oo uumeleen alauruna, qaana jer tegomabaajon ama qambanmaban qaa kokaen jejen: Anjonjora qaa mende romongowuto, iwoi kuuya goda qenin akadamyawo kolooji, uugia mono iikanon somongon laligowu. Qaa hona, qaa dindina ano soraaya ii mono romongon laligowu. Qaa siinananon momakejon, iikanon mono uugia saa qero nambu. Qaa qaqabunabunayawo mepemepesee koloowaatiwaa so kolooji, uugia mono iikanon qokotaan laligowu. ⁹ Noo nanamemena iima Buja qaana moma uu konongianon ama buja qen aogiti, ono mono ii koma gblin ama men laligowu. Kaen laligogi luae Toya Anutu iinon onowo nambaa. Kian.

Poolon Filipai yonoo kalengiaajon dangisen jeja.

¹⁰ Niinon Pombo qokotaan nama onoojon keraqeeango somata mojen. Ono waladeen nii kalan koma monen nombombaa siin moma laligogito,

nomaen ambombaa kana monggama amamaagi. Kamban koriga amamaan laligogi Ponnon kamban kokaamba uugia men gbiliro afaangon mombo ilaan nongi. ¹¹ Sele busunaa lombonon rama amamaawenaga, iikawaajon qaa koi mende jejen. Noonon iwoi eji, niinon mono kawo uuluauenon bonjon laligomambaajon mojen. ¹² Nii janjarin riin luaenon laligowe ano laaligo qaqabunayawo siiseweweya qaa laligon luaenon laligowe. Miri so kamban so uuna bonjon kono laligomambaajon mojen. Nen timbirin ambenaga me bodi rabenaga, iikawaajon mono uuna mende men kamaan aonkejen. Iwoina kelemalelen me boronja en nonaga, ii kilenda. Mono saanon bonjon laligomaña. ¹³ Ii me woi mon koloonaga, Kraistnon men kotiin nono iwoi monnon mon mono mende men kamaan nono saanon laligomaña.

¹⁴ Kilen konajilina iikawaa uutanonga ala ilailaa ama men afaangon nongi sokono. ¹⁵ *Filipai onjo kaanagadeen noo kanana moma komuju. Niinon kanain liligon Oligaa Buña gawon men onowo Masedonia prowinsnon laligon onjomesaweti, kamban iikanonja kanain momalaari kanageso tosonian nii selewaa iwoigianon mende nangon nongi. Niinon uuwaa Buña onombe buña qen aogito, selewaa leeya mon mende meleema nongi. Filipai uumeleen kanageso onjo motoongonon mono niwo soomongo ama laaligona nangoi nandun monenana buña qen aon laligowe.

¹⁶ *Niinon iwoiwaajon amamaan laligoweti, onjo ii noojon anji Tesalonaika sitinon karo. Indin motoonggo qaagoto, indin woi selenea iwoiwaajon amamaaweti, ii anji noonon karo. ¹⁷ Onjo hina kalengiaajon koposongowenaga, iikawaajon qaa koi mende oojen. Anutunon onjo ala ilailaagiaa kitia meleema onjomakebaati, niinon mono honja ii onjoonon seiwaatiwaajon mojen. ¹⁸ *Onjonon kamban kokaamba iwoi anjiti, ii buña qen aon noonon iwoi kuuya kanon mono sona uugun magaga en nonja. Epafroditus iinon onjo ala ilailaa kalengia men kan nonota morianawo koloon laligojen. Onjo nandun mamatewoogia anji iinon men karoti, Anutunon iikawaa siija moro saanon sokonja. Anutunon onjo nandungia moma anjon kono moronja awaa unkoowayawo koloon iwaa jaanon pumpungoro aisoonkeja.

¹⁹ Noo Anutunanon toomoriar kuuyaa Toya kolooja. Iwaa kowianon iwoi kuuya ii tetegoya qaa eja. Kawaajon onjo Kraist Jiisaswo qokotaan nama iwoiwaajon amamaajuti, ii kuuya mono en mujiwaa so onjomakebaa. ²⁰ Kawaajon Anutu Manana mono kamban so mepeseenkebonja. Kaen anin Anutuwa qabunayanon kamban tetegoya qaa seinkebaa. Qaa ii onjanon.

Yeizozo tetegoya

²¹ Niinon yeizozona alaurunana soraaya Kraist Jiisaswo motoondeen nanjuti, kuuya onjoonon ambe kaja. Nenauruna niwo koi laligojuti, iyononon yeizozogia anji onjoonon kaja. ²² Anutuwaanon ejemba soraaya tosaan kuuya koi laligojuti, iyononon yeizozogia anji onjoonon kaja. Yonjoononga tosonian Siisakimbaa jinjaron mirinon gawon menkejuti, iyononon mono kaen moma kaparan koma jeju.

²³ Pon Jiisas Kraistwaa kalenmoriananon mono onowo en uma unjagia kotuegonkeba.

* 4:15: 2 Kor 11.9   * 4:16: Apo 17.1   * 4:18: Eks 29.18

Kolosi Tere Poolnoŋ Kolosi yoŋoo Tere ano. Jey-asa-asari

Kolosi ii Eisia prowinswaa taonŋa moŋ. Ii Efesus sitiwaa weenŋ kouk-outanonŋ baagenŋ eja. Poolnoŋ Kolosi kambanŋ monŋenŋ mende kenoto, Eisiawaa siti somata Efesus kanonŋ gbani karoonŋ Buŋa gawonŋ menŋ Kolosi yoŋoojoŋ kaanjiadeenŋ majakaka moma laligoro. Kanagenŋ Kolosi tosianonŋ uugia meleengi (1.7; Apo 19.10). Poolnoŋ Room sitiwaa kapuare mirinonŋ raro neŋata Epafras iinonŋ Kolosi uumeleenŋ tuumbaa buju qaaya menŋ iwaanonŋ karo. (1.7-8) Sundugia tosaana ii awaa koloogito, Kolosi kanonŋ boi takapolakaya kaanjiadeenŋ laligogi.

Boi yoŋononŋ ejemba kokaenŋ kuma soonŋ oŋoma laligogi: “Uumeleenŋ kanageso oŋononŋ Anutu waeya mewombaa kana qaa kania kania ii saanonŋ otaawu. Oŋononŋ saanonŋ uugia menŋ kamaanŋ selegia qeŋ siimbobolo mobu.” (2.16, 20-21, 23) Toroqenŋ kokaenŋ jey kotonŋ oŋonŋgi, “Momalaarigiawo oŋononŋ mono siminŋ kuma gajoba waegia menŋ laligowu.” (2.18) Jiisas kaanŋagadeenŋ menŋ kamaanŋ muŋ kokaenŋ jegi, “Ii Anutuwaa Meria qaagoto, gajoba waŋa moŋ.” Kaenŋ jey kokaenŋ toroqegi, “Nonoo qaanana otaawuti, iyoŋononŋ mono momo aasangoya qaita moŋ mokoloowuya.”

Kawaajonŋ Poolnoŋ Tere koi oonŋ Kolosi uumeleenŋ tuuŋ kokaenŋ kuma oŋono, “Iwoi kuuya mono Jiisaswaa baatanonŋ ero iinonŋ Anutu honŋa toonŋ koloonŋ (1.15-17) uumeleenŋ tuuŋ ananaa Waŋnanaga laligoja.” (1.18) Toroqenŋ qaa kokaenŋ qendeema oŋono, “Kraist Jiisas moma laarigi iinonŋ Anutuwaa momo ano momakooto aasangoya saanonŋ qendeema oŋombaa. Anutuwaa momoya ii momo tosia kuuya uugunŋ qaita moŋ kolooja.” (2.2-3, 9-10) Poolnoŋ kaanŋagadeenŋ uumeleenŋ ejemba laaligogiaa jenkooto qaa tosaana oonŋ ano Kolosi keno. (3.1-4.1)

Buk kokawaa bakaya waŋa 4 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya 1.1-8

Kraistwaa laaligoya ano gawonŋa 1.9-2.19

Kraistwo laaligo gbilia 2.20-4.6

Terewaa qaa kota waŋa 4.7-18

¹ Anutunonŋ Pool nii wasinŋ nono jetaa so Kraist Jiisaswaa aposol koloojenŋ. Uumeleenŋ alanana Timoti iinonŋ niwo rajo.

² Oo uumeleenŋ alaurunana soraaya Kolosi taononŋ laligonŋ Kraistwo qokotaagi momalaarigianonŋ mende sologoro zeŋ nanjuti, niinonŋ oŋowo qaa aminŋ mobombaajonŋ tere koi oojenŋ. Anutu Maŋnananonŋ mono kalenmorianŋ oŋono luaenonŋ laligowu.

Oŋoojoŋ Anutu mepeseenŋ qama koolinŋkejoŋ.

³⁻⁴ Oŋo Kraist Jiisas pondanŋ moma laarinŋ ejemba soraaya kuuya uu wom-bogianonŋ jopagonŋ oŋomakejuti, iikawaa buju qaaya jegi moninŋ. Kawaajonŋ oŋoojoŋ qama koolinŋkejoŋ, iikanonŋ mono kambanŋ so Anutu, Poŋnana Jiisas Kraistwaa Maŋa mepeseenŋkejoŋ. ⁵ Oligaa Buŋawaa qaa oŋanonŋ wala oŋoononŋ karo jegi jejeromonŋromonanaŋ kania moma moma asaridaborogi. Moma asarinŋ Anutunonŋ oŋoojoŋ iwoi ano Siwe gomanonŋ ozonŋ esunŋonŋ eji, oŋo ii buŋa qeŋ aowombaajonŋ mamboma jejeromonŋromonŋ amakeju.

Jejeromonromon kanon nemun koma onono afaangon Anutu moma laarin uugianon jopagon aon laligojuti, mono iikawaajon mepeseen munkejon.

⁶ Oligaa Buja qaa iikanon sein gomanja gomanja sokoma honjowo koloon somariinkeja. Kawaa so onjoonon karo onjo Anutuwaa kalenmorianjaa kania honja ii moma moma asarigi. Ii waladeen moma asarigiti, ween iikanonadeen kanain onjo batugianon kaanjadeen honjowo koloon kotuegon onjomekeja. ⁷ *Wombo nenjanana Epafraas iinon Kolosi onjoonon Oligaa Buja ii kuma onono mogi. Epafraas iinon nonoo kitinana nama Kraistwaa gawonja pondan kaparan koma menkeja. ⁸ Unja Toroyanon sololoon onono jopagon aonkejuti, Epafraasnon onjo kaniagia kaen iima ninijoro monin.

⁹ Kawaajon buju qaa ii monin, nononon kaanagadeen kamban iikanonadeen kanain onjoonon Anutu qama koolin laligon koujon. Onjoonon Anutuwaa uusiina moma yagogi momo iikanon uugia saa qewaatiwaaon welema munkejon. Iikanon saa qen onono Unja Toroyanon mono sololoon momo onjomekebaa. Iikaanja kanon mono saanon Anutuwaa siina kuuya dindinagadeen moma koton laligowuya.

¹⁰ Onjoonon kokaen qama koolinkejon: Momakooto kanon nemun koma onono saanon laaligogia Pombaa jaanon sokombaatiwaa so laligowu. Uusiina ejiwaa so nanamemengia kuuya ama men laligowu. Kaen saanon gawon awaa kania kania pondan megii kawaa honja koloonkeba. Momakootogia kaen koma gbiligi saanon kotinkebu ano Anutuwaa kania toroqen moma sororogon laligowu.

¹¹ Anutuwaa ku-usunja ii akadamyawo. Iikawaa so iyanjaa esunmumuya kuuya togon onono turun men kotiin onjomekebaatiwaaon qama koolinkejon. Anutonon kaen men kotiin onono saanon kotiin kamban so kaparan koma uubonjonon nama lombo moma mokosingon aisoon laligowu. ¹² Aisoon laligon Mangiaa dangisen jen laligowutiwaaon qama koolinkejon. Manjananon alauruta soraaya ananaajon iwoi oyamboyanjowo arengon ano asamararanjaa uutanon eja. Iinon onjo kaanagadeen men letoma onono iwoi oyamboyanjowo ii buja qen aowutiwaa so kolooju.

¹³ Pangamanon galen koma nononoti, Manjananon iikanonja metogon nunuama kan wombo Meriaa bentoton uutanon nonoma nonoono.

¹⁴ *Meria iinon downana men singisongonana songbama mesaowaatiwaaon momakeja. Kawaajon dangisen jen munkejon. Qaa ii onanon.

Kraistnon iwoi kuuyaa kania ano waja kolooja.

¹⁵ Kraistnon Anutu mende ii-iita iwaa unjanjaya kolooja. Monowaa monoyanon laaligo kuuya mende koloo Kraistnon mono waladeen Manjowo eja wan koloon laligoro. Kaen laligon Manja Anutu ilaan muro ilawoila kuuya mokoloon ononi kolooji.

¹⁶ Merianon Anutu ilaan muro ilawoila kuuya mokoloon ononi. Iwoi tosaanja Siwe gomambaa jakeya jakeya kanon egi mende injiimakejon iwoi iwoi tosaanja namonon egi injiimakejon, ii Kraistnon jero letongi. Iwoi kuuya ii galen koma onjombutiwaaon unja kawali (ome) galenja galenja mokoloon onono Siwe namo batugaranon jinjarongianon nama jenkootogia amakeju. Yonoo newogianon pon qerewenja jawingia uuta ano kamakamaata ii kuun onono jakegianon ku-usunjiawo nama tosaanja pon kaanja galen koma onjomekeju. Merianon iwoi kuuya koloowaatiwaa bemunjaleya

kolorota Anutunonj unj (ome) mokoloon ononoti, ii Kraist mepeseegi akadamuyawo koloonkebaatiwaajonj kuun ononota raju.

¹⁷ Kraistnonj waladeenjaligorogo ilawoila kuuya ii iwaa gematanonj koloogi. Iinonj mono iwoi kuuya mindirinj nemunj koma onono metulanjonj iwaanonj riinj rindanonj nanju. ¹⁸ *Kraistnonj bemunjalenana kolojja. Ilawoila kuuya anana horon nonoma wanjana koloonjaligowaatiwaajonj koomunonjga waaro. Komugiti, iyonoo batugianonjga iinonj wala jota menj gbilinj waaro. Kaen jotamemenana mutuya kolooro anana kanageso walagaa zioz gbilia koloon nanjonj. Kawaajonj uuwaa, sele busuwaa, iwoi kuuyaa wanjana kolooro uumeleenj kanageso anana iwaa sele busuya kuuya koloojonj.

¹⁹ Anutunonj Meria anjaa so korondonj kinenj jaligowaatiwaajonj modabororo sokono. Kawaajonj iyanjaa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii korebore Kraistwo qokotaanj nanjiwaajonj keraqeeanjo moma laligojja.

²⁰ *Ilawoila kuuya namononj ano sombinonj Anutuwo kazi amakejuti, ii Anutunonj kuuya tawagia menj unuano iyanjao qokotaanj uumotoonjo ambutiwaajonj moma kokaenj jerj tegoro sokono, "Mono neenaa Meranaga wasiwe kemenj maripoononj komunj saya maama luae nemunj kono koloowaa."

²¹ Ono kaanagadeenj wala nanamemengia bologa erotiwaajonj ama uugianonj Anutuwo uumotoonjo mende ama kere moma munj sigenjigenj laligogi. ²² Wala kaenj laligogito, kambanj kokaamba Anutunonj anjao uumotoonjo ama nambutiwaajonj Meria wasiro balonj sele busuwo komunj koma konjoratinj onono. Kaenj nanji qewomewolonjgia songbano laligogi unjama iyanjaa jeanonj soraaya koposogiaa qaaya qaa onoono keubutiwaajonj mamboma jeanonjromonj amakeju.

²³ Jejeromonjromonj amakejuto, laligonj wansanjwansanj qenj kamaan unjwabotiwaajonj mono Kraist pondanj moma laarinj nambu. Anutunonj Oligaa Bunjaya iikanonj tando kuuroti, onjo iikawaa qaaya mogi. Uugianonj iikanonj nanjonj rindanonj nama kotiinj laligowuti eenj, mono oyanboyanj koloowu. Nono Oligaa Bunjaya ii jerj seinkejonj. Anutunonj ejemba mokoloon onono Siwe baatanonj laligonj kenjuti, iyonoo batugianonj ii liligonj jerj asarinj laligojonj. Pool niinonj kaanagadeenj Oligaa Bunjawaaw gawonja ii menj laligojenj. Kianj.

Poolnonj zioz tuumbaa gawonj nomaenj menj laligoro?

²⁴ Kraistwaa sele busuya kuuya ii uumeleenj kanageso anono koloojonj. Kraistnonj ananaajonj ama konjajilinj moro kitia enj uumeleenj kanageso qanananonj umakeja. Niinonj Kraistwaa sele busuya ilaanj onjomambaajonj ama sele busunanonj konjajilinj kitia ii menj moma laligonjkejenj. Kaenj koloonj nono onjoojonj ama siimbobolo moma laligoweti, iikawaajonj kambanj kokaamba aisoonjkejenj.

²⁵ Anutunonj kuunj nono uumeleenj kanagesoya kanagesoya welenj qenj onoma gawonj menj laligojenj. Anutunonj kalenmorianja ejemba mendeema nonomambaa arenja anoti, iikawaa so Bunja qaaya jenj seidaboromanjatiwaajonj jero. Onononj qeangonj kotiiwutiwaa gawonj ii nono.

²⁶ Anutunonj Bunja qaa ii monowaa monoyanonjga mesangoro ejemba qenj seinj ama komugi gbiliurugia waama kaanagadeenj komugi kaandeenj kaanj ama laligonj kouma tompinj laligogi. Kaenj laligogi qaa ii kambanja kambanja

* 1:18: Ef 1.22-23 * 1:20: Ef 2.16

aasangoyanōj eroto, kamban kokaamba kanagesoya kanagesoya soraaya anana ninisaama jero mojonj.

²⁷ Anutonōj kalenmoriaḡaa areḡa kokaen jerj anota eja, “Niinōj qaana aasangoya ii neenaa kanagesouruna oḡo inḡisaama inḡijowe mobutiwaajon mojonj. Yoḡonōj ii moma yaḡon kema jerj seigi Buḡana aasangoyaa akadamuyanōj mono waba kantria kantria yoḡoo batugianōj somariin qaḡabuḡayawo koloowaa.” Qaa kota aasangoya ii kokaenj: Kraistnōj oḡoo uugianōj laligoji eenj, mono asamararanōj keubombaa jejeromonjromon ama oḡomakebaa.

²⁸ Anana Anutuwaa areḡ iikawaa so Kraistwaa kania ejemba kuuya oḡoojon jerj asarinj laligojonj. Yoḡonōj kuuya Kraistwo qokotaan nama kotiin akadamugiawo koloowutiwaajon kuma oḡomakejonj. Kaen uḡuanin Anutuwaa jaasewanōj keubutiwaajon mojonj. Kawaaḡon momakootonana kuuya meḡ kululuun ḡambanmamban ḡaaya ḡaaya oḡomakejonj.

²⁹ Niinōj iikawaajon aonj oronkejenj. Kraistnōj ku-usuḡaa ḡaganōj sololoon inaanj nomakeji, niinōj mono iikawaa so manja ḡenj laligonkejenj. Kianj.

2

Poolnōj Kolosi yoḡoojonj majakaka moro.

¹ Niinōj Kolosi oḡoojon ama manja ḡenj laligojenj. Kaanḡadeen Laodisia sitinōj laligojuti ano uumeleen alauruna tosanōj laligojuti noo jaasewana mende iigiti, mono kuuya yoḡoojon ḡama koolin mamaga aonj oronkejenj. Niinōj oḡo iikawaa kania mobutiwaajon mojenj.

² Kokaen ḡama koolinkejenj: Anutu, giḡi mono uugia nanḡon oḡona ororon somonḡonj jopagon aonj motoon uuwaa akadamugia kuuya mokoloowu. Ii mokoloonj saanonj kotiin iwoi kuuya moma kotodaborowuya. Kaen ama saanonj Anutuwaa Buḡa aasangoya, Kraistwaa kania ii kuuya moma asaridaborowuya. ³ Anutonōj momoya ano momakootoya ii kuuya Kraistwaanōj ama mesanḡorota eja. Anutuwaanōj momakootoyaa kowia ii maa suan kaanḡa kowi aasangoyanōj ero Kraistnōj iikawaa kiiya meria kolooja. Kraistwaa jeta teḡ koma iikaanōj saanonj momakootoya ii mokoloowonḡa.

⁴ Moḡnōj mondokondoron ama ḡaa kele jerj uugia kuunj tiligon oḡombabotiwaajon Kraistwaa ḡaa ii jejenj. ⁵ Selenōj oḡowo motoon mende laligojento, uḡa kokoosanōj mono oḡowo nanja. Oḡo kotiin Kraistwaa moma laarin ḡaaya teḡ koma batugianōj areḡḡaa so bonjon laligojuti, oḡoojon kaen moma romonḡonj aisoonkejenj. Kianj.

Balombaa momoyanōj somonḡonj oḡombabotiwaa galenj meme ḡaa

⁶ Kawaaḡon oḡo Kraist Jiisa meḡ anḡaligi Pongia koloon nanji, mono iwo qokotaanḡejutiwaa so nanamemeḡia ama meḡ laligowu. ⁷ Qaa kuma oḡonḡiti, iikawaa so mono kosogia Kraistwaanōj mondonḡonj iwo qokotaan nama uugia nanḡon aonj momalaariwaa esunḡumuya toroḡen mokoloonj laligowu. Dangisemeḡia mono apu sasagon kamaanḡejiwaa so jerj mepeesenj laligowu.

⁸ Ambosakon yoḡonōj balombaa momakooto kuma oḡonḡi kana walaga mokoloonj tosanōj ii otaanḡeju. Kaanḡadeen beḡ kawali galenj sombinj namo batugaranōj laligonj yoroo ilawoilagara kuuya galenj koma oḡomakejuti, tosanōj Kraist uugun iyoḡoonōj qokotaan ḡaa kuma

onjomakeju. Kaen amakejuti, iyonoononga monnon onjoma tiliqili omaya kawaa kasianon somonjon onono kamaan boi iyonoo buna koloowubo.

⁹ Anutuwaa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii korebore Kraistwaanon ero balon sele busu men asugiro. Kawaajon boi takapolakaya kaanja yonoojon mono galen men aon laligowu. ¹⁰ Kraistnon unj kawali galen ano pon qerewenja ano jawin kuuya yonoo wangia koloaja. Kraistwo qokotaagi inon Anutuwaa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii saanon sogianon onono laligojuja.

¹¹ Kaen laligon Kraistwo qokotaagi inon aiweseya honja ii onoonon kaanagadeen koton onono laligoju. Aiwese ii boronon selenananon kotonkejutiwaa so qaagoto, Kraistnon sele kotokoto qaita mon ama ononoti, ii kokaen: inon selewaa nanamemen wala-ganon galen koma onombabotiwaajon mono siingia kombombanja bologa ii somongoro laligoju. ¹² *Kraistwaa qamoya ronnon angiti, onoo uu walaganon mono iikaanja tanitan komun oomulu iikanon koomu ronnon kemero. Kaen kemero, Anutunon Kraist men gbiliro koomunonga waaroti, iwaa kusujanon mono onj kaanja-deen inaan oomulu iikanon nemun koma onono gbiligi. Onj Anutuwaa ku-usunja ii men analin moma laarin mugitiwaajon ama Kraistwaa koorononon gbilin koting laligoju.

¹³ *Wala monnon onoo siingia kombombanja bologa ii mende somongoro uugia walaganon galen koma onono laligogi. Singisongo angitiwaajon ama uu koomuya laligogito, Kraistwo qokotaagi Anutunon iwaa koorononon men gbilin onono. Singisongonana mono kuuya songbandabororo koting laligojon. ¹⁴ *Kiljanana ano iikawaa ironaa jenkootoya ii Siwe gomanon lopo terenon oogita ero. Kraistnon loonana ii korebore koton qewagoro. Lopo iikanon Anutuwo nama gemanananon qen tuarenjen ama nonoma eroti, inon ii kotogon maripoonon kosigoro tegoro.

¹⁵ Maripoonon komun ber kawali galen ano unj pon qerewenja namo sombin batugaranon ilawoila kuuya galen komakejuti, Kraistnon iyonoo ku-usungia ii lua jangben jeta kaanja qewagon riligon rijongodabororo. Kaen ama kaziuruta kasanon gbadoon onjoma gamu qen onono. Kaen ama unjama otokorian maama rendun hororo qenjaaroyanon kagi haamo ama ononotiwa kania ii asuganon asugiro iigi.

¹⁶ *Kraistnon haamo ama ononoti, iikawaajon onj mono Kraistwo nama qaqaqabunabunagiawo sating laligowu. Kaen laligogi onoo batugianon monnon naa nene apuga onj nenkejuti, iikawaa songoya een ama jen koton onombabo. Gbani so kendon kowoga mon ano koin so koin dologa koujiwaa korisroya ii amakeju me qaago, iikawaajon een jen bolin onombubo. Sabat kendon ii Sondameraanon me ween monnon ramakejuti, iikawaajon een wambusongianon qen jen onombubotiwaajon mono galengia men aon laligowu. ¹⁷ Songgo kaanja kawaajon mono geja mende ambu. Iwoi ii sareyagadeen koloju. Eja onanon dodowiro unjanayanon wala kankeji, iikawaa so honja ii Kraist. Nene songo ano kendon rarawaa qaaya ii Kraistwaa sareya koloon kamaanqeqeta koloja. Kraistnon mono asugiroto, onj kilen kema kana sareya walaganon een qokotaan laligowubo.

¹⁸ Tosia ononon siingianon kokaen amakeju: Onjanngiaa uugia men kamaan ama Siwe gajoba waegia men ber kaanja mepeseen onjomakeju. Kaanagadeen jaagia meleeno unjanngiaa iima iikawaajon sewaniki amakeju. Kaen onjanngiaa namowaa momoyanon kuun onono selegia een

* 2:12: Room 6.4 * 2:13: Ef 2.1-5 * 2:14: Ef 2.15 * 2:16: Room 14.1-6

totoonj menj uma selememe amakeju. Yonoononga mononj tiligon onoma Kraistwaanonga utunj onombabo. Kaenj ano onjo momalaariwaa kuunonj haamo mende ama tawagia mende mewubo. Kawaajonj mono galengia menj aonj laligowu. ¹⁹ *Yonononj Kraist wajnana kolooji, iwo nanangia ii mesaonj larj laligoju. Kraistnonj wajnana koloonj iyanjaa sele busuya kuuya anana galej koma nonono saanonj qokotaanj aonj laligojonj. Sii toroqeqeya ano tokotokoya iikanonj mono sele busuyaa dondomonjuruta mindirinj somonjonj nononji metulanjonj motoonjgo koloojonj. Kaenj koloonj Anutunonj nemunj koma nonomakejiwaa so somariinj kotiinkejonj.

Kraistwo nanji namowaa momoyanonj galej koma onombabo.

²⁰ Onjo Kraistwaanonj qokotaagi uu walagagianonj komuro benj kawali galej yonoo kasa gbadononga loloogi. Yonononj namo sombinj batugaranonj laligonj iwoigara kuuya galej koma onomakejuto, onjo mende galej koma onomakeju. Kawaajonj boi takapolakaya kaanjonj jenkooto larj ama onomakejuti, ii mono naambaajonj eenj otaankeju? Siwewaa bunja koloojuto, kilenj namowaa qaaya otaagi sisau koloonkeja.

²¹ Songogia kokaenj amakeju, “Ii mende gajugonj mewa. Monj ii mende kisiriwiwa. Iwoi ii mende oosiriwa.” ²² Balonj ejembanonj iyanjiaa wajngianonj kaenj jery kotonj tosaanja kuma onomakejuto, Anutunonj kaanja qaago. Anutunonj iwoi kuuya ii ama mewonatiwaaonj ama jero menj neninj qaombutiwaaajonj ano eju. Ii balombaa iwoi tatawaga.

²³ Ii kilenj tosianonj benj kawali galej ano gajoba waegia menj benj kaanja mepeseenj onombutiwaaajonj kaparanj komakeju. Ii kaparanj koma “Ananaa uunana menj kamaanj anjonj,” jery iikanonj mondonj selewaa siingia kombombanja bologanonj galej koma onombabotiwaajonj songoya songoya ama selegia qerj sembenj aonj aonkeju. Kaenj ama jenkootogia amakejuti, ii momakooto qaganonj aambaa tani kolooro mamaganonj siligia ii iima mogi umakeja. Umakejato, ii kilenj kaenj selewaa siingia kombombanja bologa anjonj kombombaaajonj amamaanj ii larj otaankeju. Kawaajonj jenkooto qaagia iikanonj mono iwoi omayaa totoonj kolooja. Kianj.

3

Kraistnonj laaligo gbilianonj laligowombaa esunja nonomakeja.

¹ *Kraistnonj eukanonj uma Anutuwaaw boro dindinjonj jinjaronj jakeya menj qaqabunayawo raja. Anutunonj Kraist menj gbilinj muroti, iikawaa tani kaanagadeenj onjo menj gbilinj onono koomuyanonga waama laligoju. Kawaajonj onjo Siwe gomanonj eu ilawoila eji, uugia mono iikanonj somonjonj laligowu.

² Balombaa ilawoilaya kanonj qaagoto, eukanonj ilawoila eji, uugia mono iikanonj somonjonj kotiinj laligowu. ³ Onjoo uugia walaganonj komuro Anutuwaanonj dunjonj laligoju. Kaenj Anutuwaaw aonjonj kema laaligo kotigaa kania mokoloogi. Kraistnonj Siwe laaligo aasangoyanonj laligoji, onjoo uulaaligogianonj mono iikawaa so aasangoyanonj eja. Kawaajonj uugia mono Kraistwo somonjonj laligowuya. ⁴ Kraist laaligo kotigaa Tonananonj mombo karo asamararanjonj asugiwaati, kambanj iikanonj onjo mono kaanagadeenj asugigi unjuano iwo Anutuwaaw asamararanjonj keubu.

Uu walaga ano uu gbilia ii aworanjonj aojao.

* 2:19: Ef 4.16 * 3:1: Ond 110.1

⁵ Balombaa siingia kombombanja bologa kania kania ii uugianon enj yayasesen men onomakejuti, iyonoo wangia mono kuuya rinjanagodaborowu. Bao kasu kaanja serowilinj ano qewolon angonjorayawo ii mono gema qewu. Uuselewaa siinj kombombanja bologa ii mono mesaon uugere bologa qowogogi bogowa. Iwoi menjo mewombaaonj mamban koloon koposonjonkejuti, iikanonj tando lopionj waegia menj mepeseen onjonjutiwaa tania kolooja. ⁶ Ii angitiwaaonj ama Anutuwaa irinjanonj soono uukazia qagianonj ano umakeja.

⁷ Siingia kombombanja bologa kaananonj mono wala onjoangiaa laaligogia kaanagadeen galenj kono kana bologa ii riinj otaanj laligonkegi.

⁸ Kaenj laligogito, kambanj kokaamba onjo kaanagadeen iwoi iikaanja kuuya ii mono giligi kemba: Uuduudu moma uugeregianonj juma onjooro uugianonj aonj uubooli mojuto, ii unjuma giligi kemba. Kaanagadeen uuqeqe qaa tokoronkota ano qaa angonjorayawo jenj uugia menjerenjogjuti ii mono kuuya gema qenj mesaowu. ⁹ *Onjo uu walaga ano iikawaa nanamemenja angonjora-yawo ii yakarinj qenj komunj laligojuti eenj, qaa qolonmolongoya mono mende aminj mobu.

¹⁰ *Onjo uu walaga kotogonj mombo letoma uu dologa mouma laligoju. Mokomokoo Tonananonj iyanjaa kania moma asariwombaa sareya anoti iinonj mono iikawaa so uu dologa ii letoma muro toroqenj kolonjaninkeja.

¹¹ Kawaajonj anana Juuda me kantri tosiaa ejemba laligojonj, ii mono so motoonjo koloojonj. Anutuwaa aiweseya selenananonj kotogi me qaago, ii kilenj Anutuwaa jaanonj so motoonjo koloojonj. Taonj ejemba momogiawo me qandaya (bus kanaka) laligonj iyangiaa qaagianonj irikawaraka jenj poumapou laligojuti ii kilenj Kraistnonj uunananonj nano motoonjo koloojonj. Ananaa gawonana menjkejonj me tourunana ii tawaya qaa eenj welenj qenj onomakejonj, iikanonj iwoi qerewenja koloojato, honjbonja ii Kraist. linoj mutulanjonj kuuya nunuugunj uma Kinj Pohnana uuta motoonjo kolooja.

¹² *Anutunonj meweengonj onono uu dologa otaanj Anutuwaa wombo alauruta soraaya kolooju. Kawaajonj onjo mono batugianonj kiankomu ama ala menj aonj laligowu. Uugia menj kamaanj tosaanja gumbonjonjonj qaganonj ama onjoma lombo moma mokosinjonj laligowu. Sili iikanonj mono malekugia koloooro konji kemero ii pondanj menj laligowu.

¹³ *Mono lolongonj bologaa kitia mende meleembuto, mono qaqa-anjonj aonj laligowu. Kalaanj koma aogi batugianonj qaa koposo koloooro monjonj alia jenj mumambaaonj moji, ii mono mesaonj aowu. Pohnonj singisonjgogia songbama mesaoroti, onjo mono batugianonj kaanjiadeen ama aonjkebu.

¹⁴ Kaenj ama uujopawaa malekugia ii konji kemero iikawaa qaganonj mono uukalenj ama jopagonj aogi qabo koloojaa. Uujopa kanonj akadamu kuuyaajonj jejenj, ii qoonjonj mindirinj wangiaga nanja.

¹⁵ Kraistnonj onjo luaenonj sele busu motoonjo koloonj laligowutiwaaonj onjoono. Kawaajonj iwaa luaenonj mono uugianonj enj awaawaa qawa loqagia koloooro uubonjononj jenj mepeqepese ama laligowu.

¹⁶ *Kraistwaanonj Bunja qaa iikanonj mono uugianonj enj batugianonj mamaga asuginj seiwaa. Mono momakooto qaa kuuya jenj kuma aonj qambanjmambanj qenj aonjkebu. Unja Toroyanonj sololoonj onomakejiwaa so mono Bunja Rii Ondino (Buk Song), mepemepese rii (oonjaa) ano uuwaa

* 3:9: Ef 4.22 * 3:10: Jen 1.26; Ef 4.24 * 3:12: Ef 4.2 * 3:13: Ef 4.32 * 3:16: Ef 5.19-20

rii tosia ii uu wombogianon Anutu mepeseen qamakebu. ¹⁷ Nanamemen ii me ii jenon me silinon ama mewuti ii kuuya mono Pon Jiisaswaa qanon amakebu. Kaen анги Kraistnon nemun koma onono Man Anutu oewae jen mun laligowu. Kianj.

Loemba, nemunman ano welenqege onoo qambanmamban qaa

¹⁸ *Emba onjo mono lourugia yonoo qaa baatanon kema laligowu. Pom-baa bunja koloojutiwaajon mono kaen анги sokombaa.

¹⁹ *Eja onjo mono embaurugia uukalenon jopagon onoma goronooos wosokondun qaganon mende ama onoma laligowu.

²⁰ *Merabora onjo Pombo qokotaan nama nemunmanwoigia yoroo jegara otaagi Ponnon injiuro sokombaa. Kawaajon onjo mono qaagia jewutiwaa so kuuya ten koma onoma laligowu.

²¹ *Manjurunana onoo meraboraurugianon awasankakagia mesaowuboti-waajon mono mende unun ureen horon kitor onoma laligowu.

²² *Welenqege onjo mono namonon galenurugia yonoo qaagia kuuya ten komakebu. Kondokondoowaa wan анги ejembanon injisosoroowutiwaajon qaagoto, gbingbaon mesaon Pombaa jeta uuguwombotiwaajon sombugia moma uugia gawonon ama menj laligowu. ²³ Iwoi ama menkebuti uu-gia mono iikanon somonjon kokaen romonjowu: Balon ejembagadeen qaagoto, Pon iyanja mono welen qen mun laligoju.

²⁴ Pon Kraist welen qen mun laligogi iinon tawagia Siwe gomanon ano eji, ii onono bunjagia koloowaa. Mono kaen romonjon laligowu.

²⁵ *Monjon gawonja menj soowaati Anutunon kaanjadeen menj soosooyaa ironja meleema mubaa. Anutunon tosaanja mende injisosoron tosaanja mende sureen onomakejato, kuuya anana so motoonjonon gosin nonoma qaanana jen tegowaa.

4

¹ *Galenjurunana onoonon Pon somata ii Siwe gomanon laligoji, ii moma kotojutiwaajon mono welenqegeurugia yonowo wasombura maayanon aon so motoonjo ama onoma laligowu. Kianj.

Qambanmamban qaa tosia

² Qamakooli gawon mono kaparan koma menj laligowu. Iikanon mono uugbiligibili laligon jen mepeqepesee ama laligowu. ³ Mepeqepesee ambuti iikanon mono nonoon kaanagadeen kokaen qama koolin laligowu, "Anutu, gii mono Pool nejauruta kana menj onona saanon Kraistwaa Bunja qaa aasangoya ii jen asarigi seiwaa." Niinon Bunja gawon mewetiwaajon gbadoon nongi kapuare mirinon rajen. ⁴ Niinon Bunja qaa Anutu waa siinja so jewe asariwutiwaajon mono qamakooligianon nanjon noma laligowu.

⁵ *Ejamba uumeleen mende ama seleenjen laligojuti ii mono momakoto qaganon ama onoma laligowu. Uuwaa gawon mewombaa kana mon koloowaati kamban ii mono mende mesoqesoon tiwilaawuto, ejemba kooronjianon kema bonjon qambanmamban koma onombu. ⁶ Qaa amin mobuti, ii mono kamban so siiyawo mindirin injijogi naanawo koloonkeba. Qaa injijogi ejemba motomotoon siingia kolooro kuuya yonoonon qaa nomaen meleema onombuti ii mono moma yagon iikawaa so jenkebu. Kianj.

* **3:18:** Ef 5.22; 1 Piito 3.1 * **3:19:** Ef 5.25; 1 Piito 3.7 * **3:20:** Ef 6.1 * **3:21:** Ef 6.4 * **3:22:** Ef 6.5-8 * **3:25:** Dut 10.17; Ef 6.9 * **4:1:** Ef 6.9 * **4:5:** Ef 5.16

Poolnoj Tikikus Onesimus wasij orono kawaa.

7 **Wombo alana Tikikus iinonj Pombo qokotaan nama niwo gawonja tororo menj nenjana kolooja. Iinonj onjoononj kanj nomaenj ama laligonjejenj, iikawaa sunduya kuuya injjoro mobu. 8 Nomaenj ama menj rama laligojonj, onjo sundu ii mobutiwaajonj wasij mube onjoononj kawaa. Iinonj kanj saanonj ulunjkolenj ama onjombaa. 9 *Kaanagadeenj wombo alanana Onesimus Kolosi onjoononga kanj Pombaa qaaya pondan otaanj menj yagonjeji, niinonj ii wasiwe eleema kawaa. Eja woi yorononj kanj kokanonj iwoi kuuya nomaenj kolooro laligojonj, iikawaa sunduya saanonj jedaborori mobuya. Kianj.

Yeizozo qaa tetegoya

10 *Aristarkus niwo kapuare mirinonj raji ano Barnabaswaa niwita Maak yorononj yeizozogara jenj ani onjoononj kaja. Maakwaajonj qaana kokaenjenj kotowe mogi: Onjoononj kanj koubaati eenj, ii mono saanonj koma horonj ala menj mubu. 11 Joosua qata monj Jastus qajuti iinonj kaanagadeenj yeizozoya jenj ano onjoononj kaja. Nenjaurunanonj niwo Anutuwaa bentotonjaa gawonjenj laligojuti iyonjoo batugianonj eja karonj yonjononga Juuda ejaga laligoju. Yonjononj ulunjkolenj ama noma laligogi.

12 *Angiaanonja eja Epafras Kraist Jiisas welenjenj qenj munjeji, iinonj yeizozoya jenj ano onjoononj kaja. Iinonj kambanj so onjoononj ama qama koolinjeja. Qaa kuuya Anutuwaa jetaa so koloonjenj eji, onjo iikanonj rindanonj nama kotiinj akadamugiawo koloonjenj laligowutiwaajonjenj aonj oronjeja. 13 Niinonj iwaa kania moma kokaenjenj nanjonjenj: Iinonj onjo ilaan onjomabaajonjenj gawonjenj mamaga menjeja. Kaanagadeenjenj Laodisia ano Hierapolis taonjenj woi kanonjenj moma laarinjenj laligojuti iyonjoojonjenj ama gawonjenj naa afaanaga menjenj aonjenj oronjeja. 14 *Wombo doktanana Luuk ano Deemas yorononjenj kaanagadeenjenj yeizozogija jenjenj ani onjoononjenj kaja.

15 Niinonjenj yeizozogija jenjenj oojenjenj, ii mono uumeleenjenj alaurunana Laodisia taonjenj laligojuti, ii injjogij mobu. Kaanagadeenjenj Nimfa ano iwaa mirinonjenj kanageso ajoroonjenjkejuti mono ii injjogij mobu. 16 Tere koi weengonjenj onjonjenj mogi tegoro iikawaa gematanonjenj ii mono anjgi Laodisia uumeleenjenj kanageso yonjoononjenj keno weengowu. Laodisia yonjoononjenj tere monjenj oowe kenoti ii anjgi onjoononjenj karo onjo ii kaanagadeenjenj weengowu. 17 *Arkipus eja ii mono kokaenjenj ijogij moba, "Ponjonjenj Bura gawonjenj mewaatiwaajonjenj jenjenj kotonjenj goma koipuga raro laligojanjenj, giinonjenj mono gawonjenj ii romonjonjenj kuuya medaborowa."

18 Pool niinonjenj yeizozogija jenjenj neenaa boronanonjenj qana kokaenjenj oojenjenj: Pool. Onjo mono kasa gbadonawo nii romonjonjenj noma laligowu. Kalenjmorianonjenj mono onjowo ewa. Kianjenj.

* 4:7: Apo 20.4; 2 Tim 4.12   * 4:7: Ef 6.21-22   * 4:9: Flm 10-12   * 4:10: Apo 19.29; 27.2; Flm 2-4; Apo 12.12, 25; 13.13; 15.37-39   * 4:12: Kol 1.7; Flm 23   * 4:14: 2 Tim 4.10, 11; Flm 24
* 4:17: Flm 2

Tesalonaika Tere 1

Poolnoŋ Tesalonaika yoŋoo Tere mutuya ano.

Jeŋ-asa-asari

Room mindimindiri kantriwaa prowins qata Masedonia kawaa siti waŋa ii Tesalonaika. Poolnoŋ misin gawoŋ meŋ liligoŋ Filipai siti mesaŋoŋ Tesalonaika kaŋ gawoŋ mero tosiaŋoŋ uugia meleengi kuma oŋono uumeleen tuuŋ kolooro. Ii kolooro, tuarenjeŋ iikanondeeŋ kolooro. Poolnoŋ Kraistwaa Buŋa qaa jeŋ asariŋ uugia kuuro iikanŋoŋ Griik ejemba Juuda yoŋowo toroqen laligogiti, iyoŋoonoŋga mamaganŋoŋ uugia meleengi tuuŋ iikanŋoŋ somariiro. Kawaaŋoŋ Juuda ejemba uugia mende meleema uugianŋoŋ boliro Pool gema qeŋ mugi. Gema qeŋ mugitiwaaŋoŋ bimooro kana moŋgama oŋomesaŋ Berea taonoŋ keno. Kanageŋ Korint sitinoŋ laligoro neŋata Timotinoŋ ala ilailaaya koloŋoŋ Tesalonaika sitiga kaŋ nomaen mama laarigiti, iikawaa sunduya ijoro moro.

Poolnoŋ Tereya mutuya Tesalonaika anoti, ii Kraistwaa alauruta yoŋoo uugia nanŋoŋ momalaarigita meŋ kotiiwaatiwaaŋoŋ ooro. Poŋ moma laarin uunoŋ jopagoŋ aŋkejuŋti, iikawaa bujuya momago yoŋooŋoŋ Anutu mepeseeja. Aŋo laaligo yoŋowo nomaen ama laligoroŋti, ii duduubutiwaaŋoŋ ii papianoŋ ooja. Tesalonaika uumeleen tuuŋ batugianoŋ qaa tosaŋa kolooro jegiti, Poolnoŋ ii meleema jeŋ asariŋ ooja. Qaa tosia ii kokaen: Kraistnoŋ eleema karo Siwe laaligoŋoŋ keuboŋati, iikanŋoŋ tosiaŋoŋ uugia meleema koomunoŋoŋ ejuti, iyoŋooŋoŋ mono nomaen koloowaa? Kraistnoŋ naa kambaŋoŋ eleema kawaa? Qaa ii meleema kokaen jeŋ kotoŋ oŋono, “Oŋo Kraist mombo kawaatiwaaŋoŋ jejeromŋromoŋ ama mamboma laligoŋoŋ iikanŋoŋ mono gawoŋ awaa awaa ii jegenŋa nama pondan meŋ laligowu.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 6 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1

Dangisen jeŋ aisooŋ mepeseeja 1.2–3.13

Nanamemen dindina ambutiwaaŋoŋ kuuŋ oŋoŋja 4.1–12

Kraistnoŋ kawaatiwaa qaaya kuma oŋoŋja 4.13–5.11

Qambaŋmambaŋ qaa tetegoya tosaŋa 5.12–22

Terewaa qaa kota waŋa 5.22–28

1 *Pool, Sailas ano Timoti nononoŋ Tesalonaika uumeleen kanageso oŋowo qaa amin mobombaŋoŋ tere koi oŋoŋ.

Oŋo Maŋ Anutu ano Poŋ Jiisas Kraist yorowo qokotaan nanŋi mono kalenŋmoriaŋ oŋoni luaenoŋ laligowu.

Momalaari qeŋ gbilijutiwaaŋoŋ aisooŋoŋ.

2 Nononoŋ suulaŋ romoŋoŋoŋ oŋoma kuuya oŋooŋoŋ “Anutu keraqeeŋgo dangisen!” jeŋ mepeseenkeŋoŋ ano qamakooli gawoŋ meŋ iikanŋoŋ kambaŋ so qagia qamakeŋoŋ. 3 Oŋo Jiisas Kraist jopagoŋ moma laarigi uuŋjopayanŋoŋ nemuŋ koma oŋono gawoŋa kotoŋ meŋkeju ano Poŋnananoŋ eleema kawaatiwaaŋoŋ jejeromŋromoŋ ama kaparaŋ koma mambo-makeju. Nononoŋ ii kuuya Anutu Maŋnanaa jaasewaŋanoŋ saanoŋ romoŋoŋkeŋoŋ.

4 Uumeleen alaurunana, Anutunoŋ jopagoŋoŋ oŋoma oŋo iyaŋaŋoŋ kokaen meweŋgoŋoŋ oŋoŋoti, ii moŋoŋ. 5 Nononoŋ Jiisaswaa Oligaa Buŋaya meŋ

* 1:1: Apo 17.1

onoonon kaj batugianon nomaen ama laligoninj, onjo ii moju. Nononon Buŋa ii qaa toongadeen mende jeninj mogito, Uŋa Toroyanon sololoon nonono awasankaka nama esunmumuyawo uugia kuun laligoninj. ⁶ *Kaen laligoninj onjo konajilinj somataa uutanon laligon Buŋa qaa moma anjalinj anjon kongji. Ii anjon kongji Uŋa Toroyanon korisoro onono Ponj ano nonoo silinana otaan laligoju. Ii nomaen kolooroti, nononon ii saanon mojon. ⁷ Kaen gemanananon kaj laligon Masedonia Akaia prowins woi kanon Jiisas moma laarijuti, korebore yonoojon sili awaa qendeema onomakeju.

⁸ Ii kokaen: Onjo Pombaanon qaa moma anjalinj anjon koma jen laligogi tosonian ii angotomaj kaanja toroqen jen seigi keno. Kema laligon Masedonia ano Akaia prowins woi ii sokondabororo. Ii sokondabororo, iikayadeen qaago. Onjo Anutu moma laarinj gawonja megiti, iikawaa onanon mono gomaj so kema kaj seiromaganon uugia meleengji. Ii kilikalu qaago. Kawaaonon nono iikawaa qaa mon mende toroqen jewonja.

⁹ Nono onoonon kaninj nomaen kolooroti, iikawaa sunduya ii gomaj tosaanja yononon jen seigi angotomaj kaanja momakejon. Onjo tando lopion ano ben qolonqoya ii gema unun Anutu honabonja ano laaligo Toyaanon eleema gawonja men laligoju. ¹⁰ Anutunon Meria men gbiliro koomunonga waaroti, onjo iinon Siwe gomanonga kamaan asugiwaatiwaajon mambo-makeju. Anutuwaaw irinjonsoonanon kanagen asuganon asugiro Jiisasnon mono kamaan jinjaun kanjanjawa iikanonja metogon nonombaa. Kianj.

2

Poolnjon Tesalonaika sitinon gawon nomaen mero?

¹ Oo uumeleen alaurunana, nono onoonon kaj gawon meninj, iikanon mende janjon qanonoto, honja saanon kolooro. Onjoanngio ii kaanjagadeen saanon moju. ² *Mende janjon qanonoto, wala Filipai sitinon gawon meninj horon ureen ama nononji siimbobolo moninj, ii moju. Siimbobolo ii momago onoonon kaninj tosonian tuarenjen kotakota ama nonongito, ii kilenj Anutunon awasankaka nonono nama iwaanon Oligaa Buŋa ii jen asarinj onoma laligoninj.

³ Nonoo kanianana ii kokaen: Uukuuku qaanana ii angomokolon gaganon mende jenkejon. Anano jinjaun aninj uunananon men-jerengonaga, ii kaanja mende jenkejon. ⁴ Kaanja qaagoto, Anutunon Oligaa Buŋa jen seiwonatiwaajon niniima uunana gosiro sokono moma laarinj nonoma Buŋaya nononoti, iikawaa so mono qaaya men jen asarinkejon. Anutunon uunana angotete men gosinkeja. Kawaaonon nononon iwoi kuuya ii Anutuwaaw jaanon sokombonatiwaajon amakejon. Ii ejemba siingia otaawonatiwaajon qaago. ⁵ Nononon kamban mongen ejemba kelebele qaanon kele qen onombombajon mende kema kaninj, ii moju. Nono dogonana esunj moner iwoi nonombutiwaajon mondon qaa siliaa siliaa mende jeninj. Anutunon kanianana ii saanon jen nangowaa. ⁶ Onjo me ejemba tosonian qabunja nonombutiwaajon mende kaparanj koma laligoninj.

⁷ Kraistwaa aposoluruta koloojonjwaajon saanon uugia kokaen kuuwon-aga, "Onjo mono nanjon nononji batugianon uuwaa gawon mewonja." Iikaen jeninj sokonagato, nononon onoo batugianon migigiinj onoma laligoninj. Merabora nemungianon aju onoma kalanj koma onomakeji, iikawaa so mono nononana men kamaan aon bonjon ama onoma laligoninj. ⁸ Nononon

* 1:6: Apo 17.5-9 * 2:2: Apo 16.19-24; 17.1-9

nemunman kaanja mokokolin onjoma laligoninjiwaajon ama Anutuwaanon Oligaa Buja ononin ano toroqen ananaa laaligonana kaanjaqadeen qeleema onjombaaajon jojorin laligonin. Ononon honjaga komunjua meraboraurunana koloogi.

⁹ Oo uumeleen alaurunana, nono onjojon ama gawon menj selenana qen laligonin, mono ii romongowu. Nanjon nonombutiwaa lombotanon onjoononga mombaa qaganon ubabotiwaajon gomantiina اساسا nononana boronananon gawon menj Anutuwaanon Oligaa Buja jen asarin onjoma laligonin. Ii mono duduuwubo.

¹⁰ Jiisas moma laarijuti, nononon onjo qaagia kuuya dindinagadeen gosin soraaya koposowaa qaanana qaa laligonin. Onjo ii iima moma nanjon jen nanjowutiwaa so koloju. Anutunon kaanjaqadeen ii jen nanjon dangunu kaanja nanja. ¹¹ Amanon iyanjaa meraboraana bonjonbonjon ama onjomaqeki, iikawaa so nononon onjo motomotoon ama onjoma laligonin. Ii kaanjaqadeen saanon moju. ¹² Nononon uuwaa nanjonango qaa jen ulujkolen menj onjoma laligonin. Anutunon onjo iyanjaa bentotonon keuma asamararanon asariwutiwaajon onjoono. Kawaajon nononon uugia kuuj qaa kokaen jen asarin laligonin, “Nanamemengia mono Anutuwaajaanon sokombaatiwaa so soraaya soro ama menj laligowu.”

¹³ Kawaajon nononon kaanjaqadeen suulan Anutu kokaembaajon mepeseenkejor: Anutuwaaja Buja qaa ononin, ii balon ejemba ananaa qaa kaanja mende buja qen agito, onanon Anutuwaaja qaa jeta kaanja moma ii anjalij anjon kongi. Ii moma laarigi iikanon mono menj gbilin onjono letomakeju. ¹⁴ *Juuda ejemba Judia prowinsnon uugia meleengi Juuda tosanon angosisiri ama onjoni siimbobolo mogi. Yononon ii moma kilen Kraist Jiisaswo qokotaan nama Anutuwaanon uumeleen kanageso koloogi. Uumeleen alaurunana, onjo batugianon mono kaanjaqadeen kolooro: Onjoanjiia Griik ejembanon Juuda yonjo tani kaanja ama onjoni onjoni siimbobolo ororon moma Anutuwaanon kanageso koloogi.

¹⁵ *Juuda yononon gejatootoo ejemba unjugi komugi Pon Jiisas kaanjaqadeen qegi komuro nono sisiwerowero ama nonoma laligogi. Yononon Anutuwaaja jaanon mende sokoma ejemba kuuya kere ama nonomakeju. ¹⁶ Nono waba kantri ononon uugia meleema letombutiwaajon Buja qaa jewombotiwaajon ama anjon koma kojangin nonomakeju. Kaen singisonjo suulan ama qeragogi qagianon umakeja. Singisongogia qeragogi soya Anutuwaaja jaanon saa qero irinjonsoonja toroqen anjon komambaajon amamaan kamban kokaamba qendeeno qagianon udaboroja. Kian.

Poolnon Tesalonaika mombo kemambaajon moro.

¹⁷ Oo uumeleen alaurunana, anana kamban kokaamba kamban toroga deema laligojon. Selenananon deema laligojonto, uunananon somonjon motoon laligojon. Kawaajon onjo jaasewangia iibombaaajon mono kaparan koma uqeeango laligojon. ¹⁸ Kawaajon onjoonon kawombaaajon moma laligonin. Pool niinon indin motoonjo qaagoto, indin woi kamambaajon batogoweto, Satanon somonjon nonono amamaan. ¹⁹ Onjo nononanaanon ila wage soronana kaanja nanju. Ponana Jiisasnjon eleema karo iwa jaasewanon keuma nambonati, iikanon injiima “Uuwaa gawon eengereda mende menj laligonin,” kaen jewombaaajon mojon. Nononon

* 2:14: Apo 17:5   * 2:15: Apo 9.23, 29; 13.45, 50; 14.2, 5, 19; 17.5, 13; 18.12

gaa ii oŋo ano tosaŋa yoŋoŋoŋ ama afaaŋagadeeŋ jewombaaŋoŋ jejero-
monŋromonŋ anjoŋ. Kawaajoŋ oŋoŋoŋ ama honoŋa qaa aisoŋoŋ selenana
meŋ umakejoŋ. ²⁰ Nononoŋ oŋoŋoŋ ama qabuŋa mokolooniŋ korisoro
ama nonomakeju. Kianŋ.

3

Timoti wasiri Tesalonaika keno.

¹* Oŋo nomaeŋ ama laligojuti, ii mobombaa motoqoto somata moma bim-
bingoŋ toroqer eeŋ laligowombaaŋoŋ amamaaniŋ. Kawaajoŋ noronaro-
deerŋ Atenŋ sitinoŋ laligowotiwaŋ qaa somoŋgoŋ ² alanara Timoti wasiri
oŋoŋoŋ karo. Iinoŋ Anutuwaŋ gawoŋ meŋ norowo Kraistwaa Oligaa
Buŋa jeŋ seiŋkeja. Iinoŋ uu naŋgoŋaŋgo qaa oŋoma momalaarigia meŋ
kotiwaatiwaajoŋ karo. ³ Anutunoŋ areŋnana jeŋ tegoro toŋianoŋ qotogoŋ
oŋomakeju, ii oŋoŋgio saanoŋ moju. Oŋoŋoŋga moŋnoŋ konjiliŋ uutaŋoŋ
koŋgbara ama looriwabotiwaajoŋ jeniŋ karo.

⁴ Nononoŋ Tesalonaika oŋowo laligoŋ kambaŋ iikanoŋ oŋoŋoŋ walawala
qaa kokaer jeniŋ, “Pombaa uusiŋa teŋ koniŋ ejembaŋoŋ sisiwerowero
ama nonoŋgi konjiliŋ mokoloowoŋa.” Kaer jeniŋ iikawaa so oŋanoŋ
koloroti, ii saanoŋ moju. ⁵ Kaer kolooro aŋgobato Toyanoŋ inŋjoŋgoro
looriŋ kamaagi gawonanaŋ oŋanoŋ kamaaŋ jaŋgoŋ qaombabo. Kawaajoŋ
nomaerŋ moma laariŋ laligojuti, ii mobombaaŋoŋ motoqoto somata aniŋ
bimooro mombo eeŋ laligommbaaŋoŋ amamaŋ Timoti wasiwe qisiŋ
momambaajoŋ karo. Kianŋ.

Timotinoŋ sundugia ano moniŋ qeaŋgoro.

⁶* Motoqoto moma laligoninto, Timotinoŋ kema oŋomesaŋoŋ eleema kaŋ
buŋagia awaa meŋ kaŋ kokaerŋ niniŋoro: Oŋo Poŋ saanoŋ moma laariŋ
uujopagoŋ aŋkeju ano kambaŋ so nonoŋoŋ romoŋgogi awaa koloŋkeja.
Nononoŋ inŋibombaa siŋ moniŋ oŋonoŋ kaŋagadeerŋ nono niniibombaa-
joŋ kaparaŋ komakeju.

⁷ Oo uumeleerŋ alaurunana, nononoŋ sisiwerowero koŋajiliŋ kania kania
moniŋ kambaŋ iikanoŋ kaŋ moma laariŋjutiwaŋ sunduya awaa niniŋoro
moniŋ qaa iikanoŋ mono oŋanoŋ uluŋkoleŋ meŋ nonono. Kawaajoŋ
kambaŋ kokaamba oŋoŋoŋ ama afaaŋgoŋ luaenoŋ awaagadeerŋ laligoŋoŋ.

⁸ Oŋo Pombo qokotaŋ boŋ qerŋ nambutiwaajoŋ nononoŋ mono oŋanoŋ
kotiŋ laligoŋoŋ. ⁹ Oŋoŋoŋ ama Anutuwaŋ jaasewaŋanoŋ honoŋa qaa
aisoŋkejoŋi, korisoro kuuya iikawaajoŋ mono nomaerŋ Anutu mepeseŋ
daŋgiseŋ jeniŋ sokonaga?

¹⁰ Nononoŋ asasaga gomantiŋa uunana meŋ kululuuŋ kaparaŋ koma
kokaerŋ gama kooliŋkejoŋ, ‘Anutu, mono ilaaŋ nonona Tesalonaika kema
jaasewaŋgia iima mondoriŋ momalaarigia iwoiwaajoŋ amamaajuti, ii
oŋomboŋa. Qaa ii oŋanoŋ.’

¹¹ Kaerŋ gama kooliniŋ Anutu Maŋnana aŋa ano Poŋnana Jiisas yoroŋoŋ
mono kana meleuŋ nononi saanoŋ oŋoŋoŋ kawoŋa. ¹² Toroqerŋ kokaerŋ
gama kooliŋkejoŋ, ‘Nono honombonoŋa qaa uujopagoŋ oŋomakejoŋi, Poŋ
giinoŋ mono uujopaga toroqerŋ oŋona batugianoŋ seiro aŋgia qendeema
aŋ ejemba kuuya kaariŋadeerŋ qendeema oŋomakebu. ¹³ Poŋ, giinoŋ mono
uugia meŋ kotiŋkeba. Poŋnana Jiisas giinoŋ kanageŋ kanagesoga soraaya
kuuya yoŋowo mombo kawagati, kambaŋ iikanoŋ Tesalonaika yoŋonoŋ

soraaya koposowaa qaagia qaa Maḥnana Anutuwaa jaanon nambu.' Kaen qama koolinkejon.

4

Nanamemenj solanja uujopayawo ii sokombaa.

¹ Uumeleen alaurunana, qaa mon ii kokaen: Nanamemenjia Anutuwaa jaanon anji sokombaatiwaa kania kuma ononij ii koma gbilin otaankejuto, ii toroqen mamaga amakebutiwaajon uugia kuujon. Nononon qambanmamban qaa iikaen Pon Jiisaswaa qatanon ononjon. ² Nononon Pon Jiisaswaa ku-usun qaganon nama jojopan qaaya jen koton ononiji, ononon qaa kota motomotoon ii modaboroju.

³ Anutunon onjojon uusiina kokaen moja: Onjo mono serowilin gema qen soraaya tak-kootoya koloon laligowu. ⁴ Anutuwaanon kana dindina ii mono kokaen moma kotowu: Uu selegiaa siingia kombombanja galej koma soraaya (laligon onjoangiaa embagia anja anja men) laligogi akadamyawo koloowaa. ⁵ Uumeleembaa gadokopa yononon Anutuwaa kania mende moma koton uugianon gere jero emba lan menkeju. Iikawaa so mono mende ama laligowu.

⁶ Kaen qaagoto, emba loyanon monjen keno monjon oloj kan emba mende seigowa. Monjon bologa kaanja ano uugaranon koboowabo. Wala qambanmamban qaa ii jen galej men ononiji, iikawaa so monjon emba men boliro Ponjon singisongoya kuuyaa ironja meleema mubaa.

⁷ Anutunon anana qewolon laligowombaajon qaagoto, laaligo soraaya laligowombaajon nonoono. ⁸ Kawaajon monjon jojopan qaa ii mesaowaati, iinon balon ejembaga qaagoto, mono Anutu gema qewaa. Anutu Unjaya Toroya onjmakeji, ii mono gema qewubo.

⁹ Batugianon jopagon aonkejuti, iikawaa kania Anutunon kuma onono onjoangio modaboron laligoju. Kawaajon nononon uunon jopagon aowom-baa qaaya mombo onon onjombombaaajon mende amaaajon. ¹⁰ Oo uumeleen alaurunana, onjo Masedonia prowins uutanon uumeleen alaurunana kuuya uunon jopagon onjoma laligojuto, ii mono toroqen mamaga ama laligowutiwaajon uugia kuujon. ¹¹ Mono onononon laligon onjoangiaa laaligo nanjonangogia galej koma borogianon gawon men laligowu. Kaen ama akadamyawo koloowombaajon mono kaparan koma nambu. Wala kaen jen koton ononij iikawaa so mono ama men laligowu.

¹² Kaen anji uugia mende meleema seleenjen nanjuti, iyononon nanamemenjia solanja iima yagon goda qen onjoma laligowu. Injarere lan laligon nene iwoiwaa welema mombaa qanon mende laligowu. Kianj.

Pombaa kaka kambananon kokaen koloowaa:

¹³ Oo uumeleen alaurunana! "Tosianon uugia meleema komugita roñonon ejuti, iyonjojon nomaen koloonaga?" Onjo qaa kaen jen iikawaa-jon poumapou laligowubo. Ejemba uugia mende meleema jejeromonromongia qaa laligojuti, iyononon koomuya yonjojon ama wosobiri laligojuto, ononon ii kaanja wosobiri laligowubotiwaajon qaa kokaen jewonja: ¹⁴ Jiisasnon komun waaroti, nono qaa ii moma laarin kokaen jejon: Anutunon Jiisas men gbiliro. Kawaajon jemba iwo komun goron qegiti, Anutunon mono ii kaanagadeen men gbilin onjoma Jiisaswo motoon uruano asuganon asugin waabuya. Qaa leeya moma laarionj een, leeya mon ii kaanagadeen moma laarinj sokombaa.

15 *Poŋnoŋ qaa kuma nononoti, nononoŋ iwaa jo meŋ oŋo kokaen injojonj: Tosia mende komuŋ toroqen sele busuwo laligonij Poŋnoŋ eleema kawaati, anana kambaŋ iikanonj wala mende uboŋa. Anana ejemba koomuya mende unuuguwonja. Qaago. 16 Iikawaa areŋa ii kokaen: Anutononj romonja qaita moŋ uuro otoŋa kolooro Siwe gajoba waŋanonj jenkooto qa qaro ejembanonj otoŋa mogi Poŋ aŋo Siwenonja kamaawaa. Kraistnoŋ kamaaro ii moma laariŋ muŋ komugiti, iyoŋononj mono wala koomunonja waabuya.

17 Yoŋononj wala waagigo anana mende komuŋ jaawo laligowonjati, Anutononj mono nunuano kanakeewanj uboŋa. Waabuyati, iyoŋowo ororonj koosunonj uma Pombo aitonjonj iwo Siwe gomanonj kambaŋa qaa laligowonja. 18 Kawaajonj qaa kaŋa jeŋ iikanonj mono uugia nanjonj aon laligowu. Kiaŋ.

5

Poŋnoŋ kawaatiwaajonj mono jojonij laligowu!

1 Oo uumeleenj alaurunana, Kraistnoŋ eleema kawaato, naa gbaninonj ano naa kambaŋonj asugiwaati, nono iikawaa qaaya oŋo oŋombobaajonj mende amamaajonj. 2 *Oŋoanjo mono qaa ii kokaen moma komuju: Yoŋoro memenoŋ gomantiinanonj oloŋ koumakeji, Pombaa kaka kambaŋanonj mono iikawaa so alanzaŋ kaŋ kuuwaa.

3 Ejembanonj kokaen jewuya, “Kete kambaŋ kokaamba luaenonj si-seweweya qaa laligojonj.” Kaen jegi iikanondeen kondemondeenonj asuginj qagianonj ubaa. Embanonj merabora memambaa masuya qero momakeji, mono iikawaa so kolooro misinjonj kembobaajonj amamaawuya.

4 Yoŋononj amamaawuyato, uumeleenj alaurunana, oŋononj pangamanj uutanonj kematoukantou mende laligojutiwaajonj ama kambaŋ iikanonj mono utuŋ saanjonj yoŋoro meme kaŋa oŋoo qagianonj umambaajonj amamaawaa. 5 Kuuya oŋononj mono asasagaa ejembaya kolooju ano iwoi kuuya asuganonj ambombaa siinja momakeju. Anana pangamambaa ejemba mende koloojonj ano umuŋkoŋkoŋaa iwoiya togonj sisia meŋkejonj.

6 Kawaajonj tosaŋa ii kaŋa uunananonj mono gaonj ewabo. Kaen qaagoto, mono anana galenj koma aonj uugbiligbili laligowonja. 7 Gaonj ejuti, iyoŋononj gomantiinanonj gaonj enkeju. Ejemba apu kotiga negi enkalolonj meŋ oŋomakeji, iyoŋononj mono pangamanj uutanonj kaen ama laligoju.

8 *Pangamanj uutanonj kaen amakejuto, asasagaa ejemba anana mono galenj koma aonkeboŋa. Waajambaranana mono opo maleku kaŋa kokaen mouma nambonja: Anana momalaari ano uujopa koma gbilin iikaŋa kanonj totonananonj reeŋ maleku koosinj (reeŋ* kaŋa besaanj) sopa somonjonj aonj nambonja ano Siwe gomanonj ubombaajonj mamboma jejeromonjonj ama iikaŋa kanonj waŋnana aen waŋkou kaŋa esuunj turuwonja.

9 Anutononj nono kamaanj nunuro irinjonsoonj mobombaajonj mende jeŋ tegoroto, Poŋnana Jiisas Kraistnoŋ meŋ letoma nonono oyanboyanj buŋa qen aowombaajonj jeŋ tegoro laligojonj. 10 Jiisasnoŋ ananaajonj ama

* 4:15: 1 Kor 15.51-52 * 5:2: Mat 24.43; Luuk 12.39; 2 Piito 3.10 * 5:8: Ais 59.17; Ef 6.13-17 * 5:8: Omejiilan yoŋononj sololoonj nonombutiwaajonj iwoi bologa bologa ii wasa kisare kaŋa nonoojonj motonj gilinkejuto, iikawaa jeta ii saanonj Jiisas moma laariŋ uukalenj qendeema aonj nama leele reeŋ kaŋa kojanjinj aonj kokojinjinj komakeboŋa.

komurotiwaajon laaligonana balonon laligowonjati me komun goron qen ewonjati, ii mono Jiisaswo kotiin laligowonja. ¹¹ Kawaajon uu nanjonango menj mindinjon aon kotikotii mokoloon mondorinkejuti, ii mono toroqen menj laligowu. Kianj.

Qambanjmambanj ano gejanono qaa konoga

¹² Uumeleen alaurunana, nononon kokaen jej koton onjonon: Ejembanon togia Pombo qokotaan nama batugianon gawon menj qambanjmambanj onjmakejuti, ii mono goda qen onjoma laligowu. ¹³ Goda qen onjoma gawongia menkejutiwaajon mono yonjoonj mogi uro pondanj jopagon onjoma waegia menj laligowu. Kanageso batugianon mono luae qen aon laligowu.

¹⁴ Uumeleen alaurunana, nononon uukuuku qaa tosaanja kokaen onjonon: Tosianon iyangiaa jaajaa injarere lanj laligojuti, ii mono jej onjoma galen meme qaa onjombu. Ejemba zirinzirinja mono uu nanjonango qaa injijogi kotiin awasankaka koloowu. Ejemba uugia looriro laligojuti, ii mono kalan koma onjombu. Ugere mende ambuto, jemba kuuya mono uubonjon qaganon ama onjombu. ¹⁵ Jena jewe, nuna guwe me ana ambe ii monjon mende amba. Songo ii waleembubotiwaajon mono galen menj aon laligowu. Kambanj so iwoi awaa awaa ii kaparanj koma angia jopagon aon jemba tosaanja kuuya ii kaanjadeen jopagon onjoma laligowu.

¹⁶ Mono kambanja kambanja korisoro ama laligowu! ¹⁷ Mono Anutu suulanj qama koolinj munj laligowu! ¹⁸ Kaanj me kaanj koloowaati, iikanon mono Anutu mepeseen laligowu! Kraist Jiisaswo qokotaan nanjuti, Anutunon onjoonj usiinja iikaanj momakeja.

¹⁹ Unja Toroyaa bolanja mono mende qowogowu. ²⁰ Anutuwaanon gejatootoo qaa jenkejuti, iikawaa jejewilia mono mende ambu. ²¹ Qaa kuuya mono gosinj batogowu. Batogon iigi qaa awaa koloowaati, ii mono analinj gononj koma laligowu. ²² Qaa ano nanamemenj bologa kania kania ii mono gema qen laligowu.

²³ Niinon onjoonj kokaen qama koolinkejen, 'Luwawaa benj Anutu, gii geenjo mono kuuya tak koton onjona soraaya koloon laligowu. Giinonj mono uugia, kokoosugia ano sele busugia ii kuuya sopa somonjon onjona koposowaa qaagia qaa koloon laligowu. Kaen kambanj so laligogi Ponjana Jiisas Kraistnonj eleema kanj iikaanja mokoloon onjmbaa. Qaa ii onjanon.'

²⁴ Onjoonji, iinonj qaaya pondanj otaankeja. Kawaajonj mono qamakooli iikawaa so ama onjondaborowaa.

²⁵ Uumeleen alaurunana, onjono mono nonoojonj ama Anutu qama koolinj laligowu.

²⁶ Uumeleen alaurunana kuuya batugianonj mono anjonj aonj qaqatetegia menj laligowu.

²⁷ Niinonj Pombaa qatanonj jej koton onjoma jopapanj qaanonj somonjonj kokaen oojenj: Tere koi mono uumeleen alaurunana kuuya yonjoonj anji kenj weenjonj onjongi mobu.

²⁸ Ponjana Jiisas Kraistwaa kalenmoriananonj mono onjowo ewa. Kianj.

Tesalonaika Tere 2

Poolnoj Tesalonaika yonoo Tere ano 2 kolooro.

Jey-asa-asari

Tesalonaika uumeleen tuun uutanonj Kraist kawaatiwaajonj mambongji tosianonj “Mono karo,” jegi tosianonj “Qaa ii qolonmologoya,” kaen lansan jey sisau ama laligogi. Tosianonj “Pombaa kaka kambanjonj mono kan kuuro,” jey moma laarigi. Kawaajonj “Poolnoj Tere Tesalonaika ano 2 kolooro,” buk ii oonj qaa ii jey asariro. Poolnoj qaa qolonmologoya ii mindingonj kania kokaenjinisaano: Kraistwaa kaka kambanjonj dodowi-waati, kamban iikanonj ejemba nanamemengianonj dogonj boliwaa. Kaen boliro eja tania monj qata Jeulalanj Toya iinonj asuginj wala aasangoyanonj laligonj kanagenj Kraist asuganonj tuarenjenj ama munj ejemba kantri so galenj koma onjombaa.

Tosianonj Tesalonaika uumeleen tuun kakasilinjenj menj onjonj siimbobolo moma laligogi. Kawaajonj aposol Poolnoj qaa wanja tosaanja kokaen jey asarinj onjono, “Onjo mono kaparanj koma kotiinj Pombo qokotaanj nama moma laarinj laligowu.” Qaa kota monj ii kokaen jey asariro, “Niinonj nenauruna yonjowo laaligonana nanjonj aowombaaajonj gawonj menj laligoninjinj, onjo mono iikawaa so injarere laaligo mesaonj onjooqia nene apu mokolonj ii nenj laligowu ano gawonj awaa awaa kaparanj koma jegenja nama menj laligowu.”

Buk kokawaa bakaya wanja 5 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1-2

Keraqeeangonj moma onjoma aisoonj mepeseeya 1.3-12

Kraistnjonj kawaatiwaa qaaya kuma onjonja 2.1-17

Nanamemenj dindinja ambutiwaajonj kuunj onjonja 3.1-15

Terewaa qaa kota wanja 3.16-18

¹ *Pool, Sailas ano Timoti nonononj Tesalonaika uumeleen kanageso onjowo qaa aminj mobombaajonj tere oojonj. Onjononj Manjnana Anutu ano Ponj Jiisas Kraist yorowo qokotaanj nanju.

² Manj Anutu ano Ponj Jiisas Kraist yorononj mono kalenjmorianj onjoni luanonj laligowu. Kianj.

Siimbobolo momago mono oyanjboyanj mokolonj laligowonja.

³ Uumeleen alaurunana, onjoo momalaarigianonj mamaga kotiiro korebore uukalenj ama aonjkejuti, sili iikanonj motomotoonj onjoo uugianonj seinjkeja. Kawaajonj nonononj onjoojonj kamban so “Anutu dangisenj!” jey mepeseen munjkejonj, ii awaagadeen sokonja. Bunja qaa koma gbiligit-waajonj dangisenj jeykejonj, ii mono gawonanaga. ⁴ Sisiwerowero angosisiri kania kania ama onjonj momakejuti, ii kuuya kaparanj koma mokosinjonj bonj qej nanjgi momalaarigianonj mende sologonj loorija. Nononana kaanagadeen iikawaa sunduya ii Anutu waa kanagesoya kanagesoya yonjoo jaagianonj jey selenana onjoojonj ama menj uma mepeseenkejonj.

⁵ Anutononj qaa dindinagadeen gosin jey tegonjkeji, angosisiri momogianonj mono iikawaa aiweseya koloaja. Anutu waa bentotonj uutanonj kouma laligojutiwaajonj siimbobolo mogi injiwo Siwe gomanonj ubutiwaa so soraaya soro koloowutiwaajonj kaparanj komakeja. Kawaajonj

* 1:1: Apo 17.1

konjajilin mende anjon kono kamban kokaamba qagianon umakeja. ⁶ Anutunon dindiņa koloojiwaajon nama kakasililin ama onjomakejuti, ii mono kakasililin iikayadeen meleeno iyanjiaa qagianon ubaa.

⁷ Qagianon ubaato, kakasililin moma laligojuti, onjonon mono oyanboyan mokoloowuya. Pon Jiiisasnon gajobauruta ku-usungiawo unuama yonowo Siwenonka kamaan asugiwuti, kamban iikanon mono nonowo motoon haamo mewuya. ⁸ Jiiisasnon gere bolan uutanon kamaawaa. Kaen kamaan ejemba Anutu mende moma mun Ponjnan Jiiisaswaa Oligaa Bunjaya mende ten komakejuti, ii mono irona meleema onono siimbobolo kokaen moma laligowuya: ⁹ *Ponjonon mono “Yamagen (kozigen)!” jen jaasewanononka konjoma onono Anutuwaa ku-usunja asamararanawonon mende ubuyato, seleengen laligon gere siawaa siimboboloya tetegoya qaa moma laligowu.

¹⁰ Ponjonon eleema kawaati, kamban iikanon tuunjuruta soraaya anana mono iwaa asamararanja iima iikawaa so letoma “Oowe, Jiiisas Ponjnan oowe!” jewonja. Moma laarin muninji, kuuya anana kaen walingonin ejemba omayanon niniima “Yei!” jen aarun nambuya. Nononon Jiiisaswaa kania nanjon jenin onjonon kaanagadeen ii moma laarin uugia meleengitiwaajon mono letoma jiilalengiawo asarin nonowo motoon nambuya.

¹¹ Kaen koloowaatiwaajon nononon kamban so onjojon kokaen qama koolinjejon, “Anutunana, geengo onjooma iikawaa so mono nemun koma onona soraaya soro koloon laligowu. Mono ku-usungia ama inaan onona iwoi awaa kuuya ama mewombaa uusiingia kuuya koloodaborowa. Kaen momalariwaa gawonjia megii honja kuuya kolooa.” ¹² Kaen qama koolinin Ponjnan Jiiisas mepeseegi qatanon onjojon ama batugianon akadumuyawo kolooa. Ananaa Anutunana ano Pon Jiiisas Kraist yoronon kalerjmorian ononi laligojutiwaa so mono onjanganjo kaanagadeen akadumuyawo kolooowuya. Kian.

2

Ponjon kamambaajon ano Jeulalan Toyanon asugiwaa.

¹ *Uumeleen alaurunana, Ponjnan Jiiisas Kraistnon eleema kan nunuano iwaanon eu ajoroowonati, onjo qaa ii mojoto, nononon kokaen qisin qambanmamban onjonon:

² “Pombaa kaka kambanjon kan kuuya,” haamo qaa kaen jegi doomoronganon mono iikanondeen keno onjopopo qen rabubo. Qaa ii nomaen koloo? Omejiilaan monjon eja mon qaganon uro umbeumbenjon tururo unajna iima gejatootoo qaa jen songiro me monjon uugia kuumanjen qaa ii jen songiro koloo? Tosianon kokaen jewubo, “Pool alauruta yonjonon qaa ii terenon onn angii karo.” Qaa omaya iikawaajon mono een totoon aarun lalanin jenengia ororo laligowubo.

³ Monjon mon kaen me kaen tiligon onjombabotiwajon mono galengia men aon laligowu. Ii kokaembaajona: Wala aiwese woi kokaen asugiri Ponjon iikawaa gematanon kawaa: Ejemba kelemaleen yonjonon Pon jeulalan ama gema qewuya ano Jeulalan Toyanon ano kaanagadeen asuganon asugiwaa. Anutunon ii jen tegoro gere sianon kemebaa. Aiwese woi ii wala asugiri iikawaa gematanon kamban somata ii kawaa. ⁴ *Tuarenjen Toya iinon jaba-arambaran ama anaa selia momboga men ubaa. Ejembanon iwoiwaa waeya men mepeseenjejuti me qata ben qajuti, iinon mono

* 1:9: Ais 2.10 * 2:1: 1 Tes 4.15-17 * 2:4: Dan 11.36; Eze 28.2

ii kuuya unjuugun selia menj uma laligowaa. Kaanj laligon Anutuwaa jiwowon jigononj uma jinjaronj dunj koma “Anutu koloojen,” jen kantri kuuya galenj koma nonoma laligowaa.

⁵ Niinonj Tesalonaika onjowo laligoweti, kambanj iikanonj qaa ii jewe modaborogi. Onjononj ii duduuwubo. ⁶ Jeulalanj Toyanonj alanzanj asugiwaatiwaajonj amamaawaa. Naa iwoinonj kania anjonj komakeji, onjononj ii kambanj kokaamba moju. Kambanja tororo kanj kuuwaati, iikanonjadeenj mono asugiwaa.

⁷ Kambanj kokaamba Jeulalanj Toyaa ku-usunja aasangoya iikanonj mono koloonj ejemba sololoonj onjomakeja. Asuganonj asugiwaatiwaa kania kojangiji, iinonj ii mesaoro kana koloowaatiwaajonj mamboma laligoja.

⁸⁻⁹*** Mambono kania kolooro iikanonjadeenj mono afaangonj asugiwaa. Saturanj Jeulalanj Toya sololoonj nemunj koma muro anjoleto qolonjmolongoya ano aiwese tere kania kania mero iima laligowuya. Ii iima laligowuyato, Ponj Jiisasnj asamararanjowo asuginj aonj ii buu aasonjanonj qen japalelenj menj mubaa.

¹⁰ Ejemba Anutunonj hamo qen onjombaatiwaajonj togonj qaa honj bunj qenj aowombaa siinja mende moma tondu laligonj gere sianonj kemebuti, iyonjononj Jeulalanj Toyaa anjoletoya ii iigi kaitere kania kania qendeema onjono jinjanj amakebuya. ¹¹ Kawaaajonj Anutunonj momo arenj jinjanja upanjawo ii ano kolooro ejembanonj ii ku-usungiawo jenj seigi kanageso honj yonjononj sosogonj jo kelega gogonj qaaya qolonjmolongoya ii onjonj jenj moma laariwuya. ¹² Kaniagianonj asuganonj asugiwaatiwaajonj Anutunonj momo arenj jinjanja ii ano karo qagowuya. Ejemba qaa honj mende moma laarinj uusungia nanamemenj doogoyanonj ama osigiti, Anutunonj mono kuuya iyonjoo qaagia jenj tegoro gere sianonj kemebuya. Kianj.

Qaa honj tenj koma kaparanj koma kotiinj nambu.

¹³ Yonjononj kaenj koloowaato, Pombaa wombo alauruna, onjoojonj kambanj so “Anutu dangisen!” jenj mepeseeninj sokonja. Ii gawonanaga. Anutunonj onj kanakanaiyanonjga Siwewaa bunj koloonj letombutiwaajonj meweengonj onjono. Iikawaa so qaa honj moma laarigi Unj Toroyanonj menj sorainj onjono laligoju. ¹⁴ Kaanj laligowutiwaajonj ama Oligaa Bunj ano nonononj karo jenj asarininj, iikanonj onj onjono. Kaanj toroqenj laligonj Ponjana Jiisas Kraistwaa asamararanonj uma akadamugiawo koloowuya.

¹⁵ Kawaaajonj uumeleenj alaurunana, kongbara mono mende qenj laligowu. Nonononj qaa kuma onjoma jenananonj jeninj me terenonj ooninj iima mogiti, qaa kota ii mono qokotaanj otaanj laligowu. Kianj.

¹⁶ Ponjana Jiisas Kraist anj ano Anutu Manjana yorononj jopagonj nonoma kalenjmorianj qaganonj oyanjboyanj koloowombaaajonj jejeromonjromonja nononi iikawaaajonj mamboma ulunjkolenj tetegoya qaa moma laligojonj. ¹⁷ Yorononj mono uugia nanjgori gawonj awaa kuuya menj qaa awaa kuuya jenj laligowuti, iikanonj mono menj kotiinj onjoni laligowu. Kianj.

3

Saanonj nonoojonj qama koolinj laligowu.

¹ Qaa tetegoya monj koi: Pombaa qaanonj seinj onjoo batugianonj akadamyawo kolooroti, iikawaa so mono uulanjowo gomanj tosianonj kaanjadeenj kema jenj seininj honjowo koloonj kembaa. Kawaaajonj uumeleenj

* 2:8-9: Ais 11.4 * 2:8-9: Mat 24.24

alaurunana, onjononj mono nonoojonj ama Anutu qama koolinj laligowu. ² Ejemba kelemaleljenanonj Anutu mende moma laarinkeju. Kawaajonj ejemba kaamaaya doogoya yonjononj kakasililinj ama nonombubotiwaaajonj mono Anutuwaaw qama koolinj laligogi sopa somonjonj nonombaa.

³ Kelemalelenj yonjononj bolijuto, Ponj qaaya pondanj otaankeji, iinonj mono menj kotiin onjoma bologanonja qama somonjonj onjombaa. ⁴ Qaa jenj kotonj onjoninj, onjononj ii kambanj kokaamba ano kanagenj tenj koma laligowuti, ii moma uuwoi mende anjonj. Nonononj Pombo qokotaanj nama kaenj mojonj.

⁵ Ponjonj mono uugia meleema Anutuwo somonjoro uuropaya moma yagonj Kraist kaanj kaparanj koma mokosinjonj laligowu. Kianj.

Injarere laligowombotiwaa galej meme qaa

⁶ Uumeleenj alaurunana, nono onjoangiaa aingia otaanj lansanj laligowubotiwaaajonj kuma onjoninto, tosanonj kilenj qaa baatanonj mende kema nepinepi tondu laligoju. Kawaajonj nono Ponj Jiisas Kraistwaa qatanonj kokaenj jenj kotonj onjonjonj: Onjo mono uumeleenj alaurunana kaanj kuuya ii onjomesaonj misinjonj sigensigenj laligowu. ⁷ Nonononj onjoo batugianonj nononanaa aijnonj lansanj qaagoto, qaa baatanonj laligoninj. Kawaajonj nonoo kana lasunana otaawutiwaa kania ii onjoangio saanonj moju. ⁸ Nono injarere mende laligoninj ano onjoononga mombaanonj nene iwoi ii eenj mende nenj laligoninj. Qaago. Nanjonj nonombutiwaa lombotanonj onjoononga mombaa qaganonj ubabotiwaaajonj mono asaga gomantiinja gawonj suulanjsuulanj menj selenana qenj laligoninj.

⁹ Anutononj gawonja mewombaa ku-usunja nonono laligojonjwaaajonj saanonj nanjonj nonombutiwaa qaanonj uugia kuunj onjombonagato, nonoo kana lasunana otaawutiwaa sili awaa qendeema onjombombaajonj mojonj.

¹⁰ Onjowo laligoninj, kambanj iikanonj kokaenj jenj kotonj onjoninj: Gawonj memambaajonj togoji, iinonj mono nene kaanjagadeenj mende newa.

¹¹ Onjoo batugianonj tosanonj qaa baatanonj mende kema iyanjiaa aingia otaanj lansanj laligoju. Yonjononj gawonj honja mende menjkeju, gawonj meme tanitani eenj lanj ewaewanj koma iinonj wainonj mondonj tosia yonjoononj iwoi menj soonj qewolonj qenj silemale lanj laligonjkeju. Onjoo buju qaa monj ii kaenj karo moninj. ¹² Nonononj ejemba kaanja ii Ponj Jiisas Kraistwaa qatanonj jenj kotonj uugia kokaenj kuujonj: Onjo mono kemaqokotaanjkanqokotaanj mesaonj zenj laligonj gawonj megij honja kolooro onjoangiaa nene apugia nenj laligowu.

¹³ Oo uumeleenj alaurunana, onjononj gawonj awaa awaa menj iikanonj mono ataqatanj mende ambu. ¹⁴ Nonononj tere koi oonj jenj kotonj onjonjonj, monjonj ii mende tenj kombaati eenj, onjo mono uuta meleembaatiwaaajonj gamu qenj mujj iima tiinj iwo qaa qaa mende ama aijnolonj mende rama laligowu. ¹⁵ Kaanja laligonj kere qaagoto, ala kaanja menj mujj qambanjmambanj koma mujj laligowu. Kianj.

Qamakooli ano yeizozo qaa tetegoya

¹⁶ Ponj luaj Toyanonj anjo mono kambanj so nanamemenj kuuya kanonj luaj qenj onjono bonjonj laligowu. Ponjonj mono kuuya onjowo laligowa.

¹⁷ Pool neeno yeizozogia neenaa boronanonj oojen. Tere kuuya oonjkejenj, iikanonj neenaa yeizozo qa tere koi neeno amakejenj. Qana kokaenj oojen: Pool*

* **3:17:** Wala monjonj tiligonj Poolwaa qatanonj tere monj ano sisau kolooro. Kawaajonj iyanjaa borianonj qata ooro.

¹⁸ Põhnanan Jeesas Kraistwaa kalenmoriantanonon mono kuuya onjowo ewa. Kiaj.

Timotiwaa Tere 1

Poolnoŋ Timotiwaa Tere mutuya ano.

Jen-asa-asari

Timoti sagbili eja iwaa nemuŋa ii Juuda embaga ano maŋa ii Griik ejaga. Iinoŋ Eisia prowinsnoŋ laligoŋ uuta meleema Kraistwaa alia koloon laligoro. Kaanŋa laligoŋ Poolwaa nenata koloon ilaan muro motoon liligoŋ misin gawoŋ meŋ laligori. Poolnoŋ lombonoŋ Timoti meŋ kamaaŋ mubabotiwaajoŋ majakaka qaa waŋa karoon romoŋgoŋ Buŋa Tere koi ooro.

Majakaka waŋa somata ii boi takapolakaya. Tosianoŋ zioz uutanon nama qaa doogoya kuma soon oŋoma laligogiti, Poolnoŋ iyoŋoojoŋ ama galeŋ meme qaa kotakota ooro. Boi yoŋonoŋ Juuda yoŋoonoŋ momo ano balombaa momo tosia mindiŋqindirigi kaniagia siliqalu kolooro kokaen moma laariŋ jen ejemba kuma oŋoma laligogi: “Namo ano iwoi kuuya iimakejoŋi, ii iwoi bologa. Kawaajoŋ tosianoŋ Siwewaa buŋa koloowombaaŋoŋ kaparaŋ koma momo aasangoya qaita moŋ mende buŋa qeŋ aon nembanenewaa qizimizin ama soŋgo tosaanŋa waleema loemba koloojuti een, Anutunoŋ mono qaa iikanonŋ osin hamo qeŋ oŋomabaajoŋ amaawaa.”

Majakaka qaa waŋa moŋ ii: Nomaen uumeleen kanageso galeŋ koma ononin tororo Anutuwaa waeya meŋ mepeseewuyaga. Poolnoŋ iikawaa qambaŋmambaŋ qaaya papianoŋ ooro. Kaanŋadeen zioz galeŋ, babafi ano gawoŋ meme ejemba tosianoŋ nomaen ama laligogi sokonji, iikawaa qaa areŋa ii jen asariŋ ooro.

Tetegoyanoŋ qaa waŋa karoonŋa kanon Timotiwaa gejanono qaa tosaanŋa ooro. Mundaŋa iinoŋ mono nomaen Jiisas Kraistwaa welenqeŋe awaa koloon momalaari ejemba tuuŋa tuuŋa oŋombosima ilaan oŋono sokombaati, iikawaa gejanonoya oon muro.

Buk kokawaa bakaya waŋa 3 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Ziozwaa gawoŋ meme yoŋoo jenkooto 1.3–3.16

Timotinoŋ gawoŋa mewaatiwaa jenkootoya 4.1–6.21

¹ Anutu, Hamoqeŋe Tonana ano Kraist Jiisasnoŋ galeŋ koma nonombaatiwaajoŋ jejeromonoŋromoŋ ama mamboma mujonji, iyoronoŋ Pool nii jen kotoŋ noma kuun wasin noni aposol koloonen. Kraist Jiisaswaa jotamemeya kaanŋa koloon giwo qaa amin moŋbojoŋ tere koi oojen.

² *Oo Timoti! Gii uuga meleema Jiisas moma laariŋ momalaariwaa mera soroŋa koloon laligojan. Maŋ Anutu ano Poŋnana Kraist Jiisas, yoronoŋ mono kiankomun kalenmorian goni luanonŋ laligowa.

Enkalolon kuma oŋombubotiwaa galeŋ meme qaa

³ Masedonia prowinsnoŋ kemambaajoŋ ambeti, kambaŋ iikanonŋ kokaen jen kotoŋ gombe, ‘Gii mono Efesus sitinoŋ toroqen laligoŋ uumeleen tuuŋ ilaan oŋomakeba. Tosianoŋ momalaariwaa qaa batuya tosaanŋa kuma soonkejuti, ii toroqen ambubotiwaajoŋ galeŋ meŋ aon laligowu.’ Kaen jen kotoŋ oŋoma laligowagatiwaajoŋ jewe. ⁴ Tosianoŋ beŋ sosombaŋa sosombaŋa ano ambosakonŋ yoŋoo qa areŋa areŋa ii tetegoya qaa amin

* 1:2: Apo 16.1

mogi sipasipa kono angowowo ano qaa qiqisi omaya kolooro romongonkeju. Yononon uugia iikanon ama soowubo. Qaa sena sena jeje kaanja ii mende totoon ilaan onombaato, Anutuwaa laaligo arenja ii kokaen eja, 'Mojnon Jiisas moma laarin uuta meleeno iinon mono ii hamo qen muro letombaa.' Kete kaen ama onombagatiwaaajon mombo uuwaa-waataa qaaya jen gonjen.

⁵ Jen koton gonjeni, iikawaa toonja ii uujopa. Niinon uujopa koloowaatiwaaajon manja qen kokaen jen asarin onoma laligowagatiwaaajon kuun gonjen: Yononon uugianon soraaya ewaatiwaaajon galen koma aogi momo bologanon ii mende gojombaa. Mende gojono Anutunon sane qenkeji, ii uugejagianon saanon moma laligowuya. Kaen laligon Kraist tororo moma laarigi Anutunon mono uujopaya uugianon ano saanon koloonkebaa. Uujopa iikanon batugianon asugiwaatiwaaajon kaparan komakejen.

⁶ Tosianon Anutuwaawaa laaligo arenja ii songin jinjan ama qaa julujulu omaya omaya tondju jenkeju. ⁷ Yononon Anutuwaawaa Kana qaawaa boi koloowombaaajon mojuto, iyangio Bunja qaawaa kania mende moma koton jaasewan qengadeen jenkeju. Een ejemba jaagianon awasankaka nama qaa kotiin lansen jen manja qenkeju.

⁸ Anutuwaanon Kana qaa ii awaa soro. Ii kania ejiwaa so tororo kuma aon otaanin saanon meagon nonomakeja, ii mojon. ⁹ Anutu Kana qaayaa kania mono kokaen moma yagowu: Ii ejemba solanja dindina yonoojon ama qaagoto, Anutunon ii ejemba doogoya mindingon onombaatiwaaajon ama anota eja. Tosianon dogon kokaen amakeju: Jeulalan jeubaba ama qaa qen yangisen qaganon aon jaasiisii amakeju. Anjonjora ano singisonogogiawo laligon kilen Anutu telambelan ama mugi uugia menjerengon lolomonin laligoju. Nemumangia ano tosaanja unugi komunkeju.

¹⁰ Serowilin amakeju. Sodom taanon angiti, iikawaa so kana uugon eja iyanjarodeen ano emba iyanjarodeen agimin aonkeju. Ejemba men bolin onombutiwaaajon qelanjin somonjon onomakeju. Qaa qolonmolongonkeju. Qaa jen jopon qaanon somonjon kilen tiligonkeju. Anutunon nanamemen dindina ambombaajon Oligaa Bunja nononoti, ii ii me woi ama men iikanon qetamakeju. Anutuwaawaa Kana qaa iikanon ejemba momalaariwaa kana dindina songinkejuti, mono ii mindingon onombaatiwaaajon ama eja. ¹¹ Anutu, oyanboyan Toya iinon momalaariwaa kana dindina ii Bunja qaanon anota eja. Niinon Oligaa Bunja akadamuyawo jen seimanatiwaaajon moma laarin noma Bunja qaaya ii nono. Kianj.

Poolnon Pon kalenmoriajaajon mepeseaja.

¹² Kraist Jiisasnon uuna gosiro gawonja pondan memanatiwaa so koloowe niiro sokono gawonja nono menkejen. Gawon memambaa ku-usun noma laligon kouji, iikawaajon Ponjana mepeseen laligojen. ¹³ *Niinon wala Jiisaswaa alauruta mepaegon sisiwerowero molankota ama onoma laligowe. Kaanja laligoweto, iwoi ii Jiisas mende moma laarin silemale tompin laligon tondju ama men laligowe. Singisongo kaen ama laligowetiwaaajon mono kiankomun noma kolonanj nono letombe.

¹⁴ Ponjananon kalenmoriaja noma kelemaleen maaro noo qananon uro. Kaen uro momalaarinanon kolooro uujopawaa kondomondoo Toya Kraist Jiisas mokoloowe. Iwo qokotaan nama uujopaya bunja qen aon ejemba uunanon jopagon onomakejen.

* 1:13: Apo 8.3; 9.4-5

¹⁵ Niinon ejemba tosaanja kuuya unjuugun singisongowaa ejemba yonoo batugianon somatagia koloon laligowe. Kaanja laligoweto, Kraist Jiisasnon singisongo ejemba hamo qerj nonomambaajon ama namonon kamaaro. Qaa kota ii noonon honjawa kolooro. Kawaajon qaa kota iikanonj mono powowonj kotiga kolooja. Ii ejemba korebore moma laarinj menj anjalinj anjonj kombonjatiwaa so kolooja.

¹⁶ Singisongowaa ejemba yonoo somatagia koloon laligoweto, Kraist Jiisasnon nii kokaembaajon kiankomunj nono: Iinonj niwo uuluae qaganonj hamo qerj noma Anutuwaa uu tania asuganonj koloowaatiwaaajonj moma kotiuro. Noo gemananonj ejemba tosianonj Jiisas moma laariwuti, tania ii iyonoojonj qendeema onjomambaajonj moro. Ii qendeema onono saanonj afaangonj uugia meleema laaligo kotigaa bunja koloowuya. ¹⁷ Kiankomunj nonotiwaajonj ama Anutu mepeseenjejenj. Iinonj Kinj Ponj tetegoya qaa koloon laligowaa. Anutu motoonjononj goronj mende qero kaitania mende iimakejonj. Niinonj iwaa qabunjaya kambanj so mepeseewe tetegoya qaa akadamuyawo koloon ejj ubaa. Qaa ii onanonj.

¹⁸ Oo momalaariwaa merana Timoti! Wala gejatootoo qaa tosaanja goojonj jegiti, qaa iikanonj kotinjgonj gono saanonj akadamugawo koloon laligowa. Qaa iikawaa so kokaenj jenj kotonj gonjenj: Giinonj mono laaligo soraaya laligowagatiwaaajonj manja kotakota qerj laligowa.

¹⁹ Manja qerj iikanonj momalaariga zololongonj soowabotiwaajonj mono koronsonj mewa. Uuga kalanj koma aona momo bologanonj mende gojono Anutononj uugejanonj saje qenjeji, ii saanonj moma laligowa. Ejemba tosianonj uu kalanjonkongia mesaonj lanj laligogi momalaarigianonj loorinj koomuya koloon janjonj qaono. Wanjononj kowe torononj kuunj janjoji, mono iikawaa so unjanqunjanjonj boligi. ²⁰ Momalaarigianonj janjonj qaonoti, iyonoo batugianonj eja woi qagara Himeneus ano Aleksander laligojao. Neeno mindingonj oromambaajonj amamaanj uugara meleembaotiwaajonj ii Satambaa borianonj oroombe. Oroombe Satambaa ku-usunja nanamemenjgara iikawaa so moma uugara siimbobolowaajonj looriro eleema mepaqepae mombo toroqenj mende ambaoraga. Kianj.

2

Bunja gawombaa qamakooli arenj

¹ Iwoi wana ii qamakooli gawonj. Niinonj iikawaa uuwaawaataa qaaya jenj uugia kokaenj kuujenj: Onjo mono ejemba korebore onoojonj qama koolinj kaparanj koma welema Anutu qisinj munj dangisenj jenj laligowu.

² Kinj eja ponj ano gawmambaa galenj ejemba kania kania yonoojonj ama qama koolinj laligowu. Kaenj kotinjgonj onongj dindinjagadeenj galenj koma nonongj luae qaganonj gumbonjonjonj laligowonja. Kaenj laligonj Anutuwaa jeta otaanj nanamemenj dindinja ama menj laligoninj akadamuyawo koloonjkebaa. ³ Qamakooli gawonj kaanja kanonj awaa soro kolooja. Ii Anutu, Hamoqeje Tonanaa jaasewanjonj saanonj sokonja. ⁴ Iinonj ejemba kuuyanonj Bunja qaa honja moma kotonj uugia meleengi hamo qerj onono letombutiwaa uusiinja momakeja.

⁵ Anutu motoonjgo raja ano ejemba Anutuwo mindirinj nonombaatiwaajonj eja motoonjgo kaanagadeenj raja. Eja motoonjgo Jiisas Kraistnonj mindirinj nonomambaajonj kotiuro tosianonj ii amamaanjeju. ⁶ Iinonj singisongo ejemba kuuya ananaa downana mewaatiwaaajonj laaligoya qeleema mesaoro. Bunja qaa ii Anutononj kambanj ano tosianonj kambanj

dindiña iikanonj kanainj nanjonj jeñ asarigi ananaanonj karo. ⁷ *Kawaajonj ama Anutunonj aposol koloomam-baajonj kuunj wasinj nono qeleya qeñ kantri so liligonjejen. Ejemba Jiisas moma laariwutiwaa Bunja qaa honjaborja kuma onjmakejen. Kaniaa kaen jeñ qolomolon qaagoto, qaa honjaga kaen jejen. Kianj.

Eja ano emba onjoo laaligo arengia

⁸ Kawaajonj uusiiñnanonj kokaen jejen: Eja onjononj mono pondanj gomanj so ajoroonj qamakooli gawonj koronsonj menj laligowu. Yonj kazi ano anjowowo mesaonj uugia sorairo saanonj borogianonj menj waama Anutu gama koolinjebu. ⁹ *Emba onjoo qambanjmambanj qaa ii kokaen jejen: Onjononj mono kinisurgia mouma selegia tororo turunj laligowu. Opo suru soro akadamyawo ii mesaowu. Wanj jugia qeñ gawasu kania kania mende ama miziziiñ honjonj mewu. Kasasonj me goul kanonj mende menjereñjonj aowu ano moumou sewanja somata kanonj menj aiweleqaiwele mende ambu.

¹⁰ Akadamugia honja ii nanamemenj awaa. Emba Anutuwaaw jeta uuguwombojenj keegia moma qata asuganonj jokolonjejuti, iikawaa so onjononj mono gawonj awaa awaa jejenja nama menjebu. ¹¹ Ejanonj kuma onjogji emba onjononj mono anjia menj kamaanj aonj Bunja qaa osonjononj moma neselanj qaganonj takaporaka ama jegianonj kooga mende meleembuto, ii uu wombogianonj ama laligowu.

¹² Emba onjononj eja galenj koma kuma onjombutiwaaajonj niinonj 'Oonj!' mende jejento, ajoroogi onj osonj qaagia bogoro rabu. ¹³ *Anutunonj wala Aadam mokolonj iwaa gematanonj Iiw (Eewa) mokolooro. ¹⁴ *Mokolenonj Aadam mende tiligoroto, emba ii tiligonj muro qaa uugunj singgisonjo ano. ¹⁵ Kilenj emba yonjononj gawonj arengia otaanj merabora menj Kraist moma laarinj nanamemenj soraaya otaanj uumeleenj alaurugia uunonj jopagon onjoma bonjonj laligowuti eenj, Anutunonj mono saanonj hamo qeñ onjono letoma Siwenonj ubuya. Kianj.

3

Ziozwaaw gawonj galenj onjoo qaa areñ

¹ Monjonj uumeleenj kanagesowaa uu galenj pasto koloomambaa ainj moji, iinonj mono gawonj qabo akadamyawo mokoloowaa. Qaa ii honj toonjaga.

² *Kawaajonj uumeleenj kanagesowaa uu galenj gawombaajonj mono eja koi kaanja meweenjonj kuugi sokombaa: Mombaa selianonj koposowaa qaaya qaa, emba motoonjgowaa loya, kepiriria qaa, nanamemenja tororo galenj koma aoro goda qeñ munjeju. Iwaanonj kawuti, ii saanonj koma horonj kalanj koma onjoma momo tororo kuma onjmakeja.

³ Monjonj apu kotiga neñ manja lanj qeñ anjowowo ama monembaa otoko amakeji, ii qaagoto, monjonj saanonj ejemba mondorinj migigiinj onjoma gumbonjonjonj ama onjmakeji, mono eja iikaanja kuuwu. ⁴ Monjonj iyanjaa embameraanja saanonj galenj koma gejanonogia onjono meraboraanjonj goda qeñ munj qaaya kuuya tenj koma laligojuti, mono iiga kuugi nambaa.

⁵ Galenj eja monjonj anjaa sumanjuruta galenj koma onjomambaaajonj qetantangoji eenj, iinonj Anutuwaaw uumeleenj kanagesouruta mono nomaenj kalanj koma onjona? Ii mono amamaanaga.

⁶ Eja moŋŋonj kambaŋ koriga uuta meleema zej nanji, iinonj saanon mindimindiri gawonj meme galeŋgiaga koloonj laligowaa. Moŋŋonj kambaŋ toroga uuta meleema kemakonj kanjonj ama tewomawoo ama totoyanoj qeŋ selia meŋ ubabo. Kilenŋaa Toyanoj gejajuju ano Anutunonj qaaya jeŋ teŋ hagonj muŋ konjono kamaaro. Iikawaa so oŋoo galeŋgianoj selia meŋ uro Anutunonj ii Satan kaanŋa jeŋ tegoro kamaawabo. ⁷ Galeŋ moŋŋonj uumeleembaa gadokopa yoŋoo batugianoj qabuŋa awaa mende bosinagati een, ejembanonj ii laŋ jeŋ boligi Kilenŋaa Toyanoj moto siwaya ano iikanonj ritogoro qero kamaawabo. Kianj.

Ewanjelis ano Buŋa gawonj ejemba yoŋoo qaa

⁸ Buŋa gawonj ejemba* yoŋononj kaanŋagadeeŋ ejembanonj goda qeŋ oŋombutiwaa so tanhoragia qaa koloonj laligowu. Tosianonj qaa aro woiwoi jeŋ wain apu mamaga neŋ mondomondo qaganonj injarere laligonj moner iwoiwaajonj kaparanj komakejuti, ii mono mende kuunj oŋoŋgi nambu.

⁹ Ii qaagoto, ejemba momalaariwaa qaa honj aasangoya Anutunonj injisaanoti, iinonj meŋ iikanonj qokotaanj uugia menjereŋgo-wabotiwaajonj galeŋ meŋ aonj soraaya laligojuti, mono iiga kuunj oŋombu. ¹⁰ Ii mono kaanŋagadeeŋ wala gosin oŋoŋgi qaa jejeniwaa so kotiin nanji sokomabaati een, mono saanonj kuunj oŋoŋgi nama Buŋa gawombaa ejembagiaga koloonj laligowu. ¹¹ Yoŋoo embaurugianonj† kaanŋagadeeŋ ejembanonj goda qeŋ oŋombutiwaa so tanhoragia qaa ano gemaqeqe qaa jenonj kiisanj mende ama laligowuto, kepiririgia qaa nama gawonj kuuya membiriqembirigia qaa meŋ laligowu.

¹² Buŋa gawonj ejanonj mono emba motoŋgowaa loya koloonj iyaŋaa embameraanŋa ano weleŋqeqeuruta ii saanonj galeŋ koma oŋomakeba. ¹³ Buŋa gawonj ejemba gawonjia awaagadeeŋ menjkejuti, ejembanonj ii goda qeŋ oŋoŋgi qabuŋa awaa mokoloowuya. Ii mokoloonj saanonj awasankaka nama ejemba uugia kuunj Jiisas Kraist moma laariwombaa qaa ii kotiin jenkebu. Kianj.

Anutunonj Buŋaya aasangoya ninisaano.

¹⁴ Oo Timoti, niinonj uulanawo goononj kanj giimambaaonj jejero-moŋromonj anjento, kileŋ tere koi gooŋonj oojen. ¹⁵ Kambana qeŋ korinj kamabotiwaajonj wala tere koi kokaembaajonj oonj ambe kaja: Gii Anutuwwaa uumeleeŋ kanagesouruta nomaen galeŋ koma oŋona nanamemeŋgianonj diŋgonj awaa koloowaati, mono qambaŋmambaŋ qaa ii weeŋgonj moba. Anutuwwaa kanagesouruta anana Anutuwwaa kulukululuunj zioz sopaya koloonj. Laaligo Toyanoj qokotaanij mindirinj nonono gomanj so ajoroonj qaa honj jeŋ seiŋkejonj. Qaa honjanonj bolinj esuŋa kamaawabotiwaajonj iikawaa wota ano tandoya koloonj. ¹⁶ Anutunonj hamoqeqewaa kania aasangoya ninisaanoti, nonononj Buŋa qaa ii moma asarinj kokaen jeŋ mokoloonjkejonj:

Buŋa Toya iyaŋo namo ejaga koloonj batunananonj asugiro.

Asugiro qaa jakeyanonj oombombaa qaaya tondu moŋgama bimbim-gogi Unj Toroyanoj kania solanŋa asuganonj qendeeno. Ii qendeema

* **3:8:** Diikonj ii eja ano diikones ii emba, yoŋononj pasto kooroŋgianonj ilaanj gawonj meŋ uumeleeŋ tuunj kalanj koma oŋoma Buŋa qaanonj unuagin selewaa gawonj tosaanŋa meŋ kanonj nanjonj oŋomakeju. Ewanjelis me uukuuku ejemba yoŋononj sopa seleeŋgenanonj nanjuti, iyoŋononj uugia meleembutiwaa Buŋa qaa kuma kanonj uugia kuunj gejanono qaagia oŋomakeju. † **3:11:** Buŋa gawonj emba ano Buŋa gawonj ejawaa embia yoŋoo jeŋkootogia jeja.

kuuro Pon koloon waama Siwe gajoba galen koma onono akadamyua uun iigi.

Ii iigi Anutunon wano Siwenon uma Anutuwo rama galen koma nonomakeja. Galen koma nonono Buja qaaya ii kantria kantria liligon jen asarigi mamaga yononon moma laarin munkeju. Kaen jokolonin onanon akadamyawo koloaja. Kian.

4

Qaa qolonmologoya kuma onongi enkalolon koloaja.

¹ Anutuwa Uhayanon qaa kokaen jen asariro tororo moma yagon; Balombaa kambana tegomambaaon ambaati, kamban iikanon ejemba kelemalelen yononon momalaari mesaon Pon gema qen omejiilan yonoo borogianon kemebuya. Kaen kemegi omejiilanon sololonon kuma onomakejuti, mono iyonononon momo aren otaan enkalolon laligowuya.

² Sisau ii kokaen koloowaa: Tosianon uumeleen selesele angi Satanon aaso aiweseya uugianon aen geriawonon qokotaan uugejagia gojono koomuya kolooro qaa qolonmologoya lan jen soonkeju. ³ Yononon ejemba kokaen kuma soon onomakeju, 'Uumeleen ejemba onononon mono loemba kaanja mende agimin aon laligowu ano nene tosia newubotiwaa qizimizin ama laligowu.' Kaen kuma soon onomakejuto, Anutunon nembanene kuuya ii newombaaon mokolooro. Ii ejemba Anutu moma laarin qaa hona moma yagojon, iinon ii kotuegoro saanon dangisen jen newom-baaonon ama nonono.

⁴ Anutunon iwoi kuuya mokoloroti, ii awaa koloaju. Ii gema qewombaa so qaagoto, iwoi ama nonombaati, ii saanon dangisen jen buja qen aowona. ⁵ Iwoi ejemba jaagianon qizimizinawo koloonagati een, ii mono saanon Anutuwa qaa jen qama koolinin esunanon turun hamo qero saanja koloowaa. Kian.

Kraist Jiisaswaa welenqeqe awaa ii kokaen:

⁶ Giinon uumeleen ejemba kaen kuma onoma laligon Kraist Jiisaswaanon Buja gawon meme eja awaa koloon laligowa. Giinon Buja qaa otaan laligon koujanj, ii tosaan kuma onoma geenjo kaanadeen qaa awaa ii ano momalaariwaa qambanmamban qaa kuuya weengon romongon iikanon uuga wagin aon laligowa. ⁷ Balon ejembanon ben sosomban qaaya julujulu jegi Anutuwa Buja qaanon bibiloko amambaaon anji, ii mono yakarin gema qewa. Ii gema qen Kraist kaanja koloon laligowagatiwaaon uuwaa komagbiligibili ama laligowa.

⁸ Anutunon laaligo kamban kokaamba namonon laligojonj, ii kotuegon nonono kanagen oyanboyan laligowombaa soomonjo ano. Aangole ii sele busu gbiligibiliwaaon melaada ilaan nonoma kamaanqeqeta koloojato, uuwaa komagbiligibilia ii tandonana kombona koloaja. Kawaaon uuwaa nanamema ii pondan koma gbilin laligona iikanonj mono iwoi kuuya kanon nemun koma nanjon gomakebaa. ⁹ Qaa jejenj, ii ejemba korebore men analin angon kombonatiwaa so powowon kotakota koloaja. Qaa powowon kotakota monj ii kokaen:

¹⁰ "Anutu laaligo Toya iinon ejemba korebore hamo qen nonomambaaon moja. Ununa meleema moma laarin munkebonati een, mono onanon hamo qen nonomakebaa. Kaen moma laarijon. Tosia nononon kaen koloowaatiwaa jejeromonromon iikaanja Anutu ama mun nama gawona men selenana qen aon onkejon."

¹¹ Gii mono ejemba qaa iikawaa so otaan ama mewutiwaajon jej koton kuma onoma laligowa. ¹² Oo Timoti, sagbili laligojanjwaajon monjon men kamaan gombabo. Kawaajon mono uumeleen ejemba batugianon sili awaa kokaen qendeema onoma laligowa: Qaa awaagadeen jej nanamemen dindina otaan ejemba tororo jopagon onoma laligowa. Momalaariwaa komagbiligbili pondan men Anutuwaa gawonja men sororogona iikawaa-jon moma laarin goma laligowu. Kaanja soraayagadeen koloon mena ejembanon saanon goda qen gonji laligowa.

¹³ Mono pondan Uumeleembaa Buna Tere ii jegenja weenjon kaparan koma jej asarin kanageso uugia iikanon kuun kuma onoma laligowa. Kamban batuya kokanon kaen ama laligona niinon kawe sokombaa.

¹⁴ Jotamemeya yononon borogia goo qaganon ama qama kooligi Anutuwaa gejatootoo qaa goojon kolooro Anutunon gawon memewaa momo kalen gono uuganon eji, ii mende kolatiwato, iikawaa qaganon gawon men laligowa. ¹⁵ Mende kolatiwato, Buna Tere weenjon jej asarin kuma onoma laligowa. Iwoi karoon ii mono kaparan koma jegenja nama koma gbilin laligowa. Ataqaatan mende ambagati een, uugaa toomorijanon mono somariiro kotiin awasankaka koloowaati, ii kuuyanon iima kotowuya.

¹⁶ Oo Timoti, mono geenгаа uu selega galen koma aon uumeleen gawon tororo kuma onombagiwaajon galenja men aon laligowa. Kaen ama laligowaati een, mono geenгаа oyanboyan qen aowaga ano qaaga momakejuti, ii kaanadeen oyanboyan qen onona Siwenon ubuya. Kian.

5

Malo ano ejemba waja ii kokaen galen koma onombu:

¹ Eja waja ii geriawo mende jej mindingon onombato, manja kaanja arobonjonanon qaa jena mobu. Eja sagbili ii daremunuruga kaanja ama onoma laligowa. ² Emba waja ii nemunga kaanja arobonjonanon qaa jena mobu. Emba saraj ii naanuruga kaanja nanamemen soraaya otaan goda qen onoma laligowa.

³ Malo tinitosagia qaa ii mono godaqe qaganon ama onoma laligowa.

⁴ Malo mombaa esamerauruta laligojuti een, iyononon mono mutuya koloon waj kuun ii galen koma mubu. Anutunon jej koton nononoti, iyononon mono iikawaa so iyanjiaa sumanjurugia kalan koma onombombaa kania moma kotowu. Nemunmanjurugia-non wala kamban koriga kalan koma onoma laligogiti, ononon iikawaa kitia meleema tosagia metogon ononji Anutuwaa jaanon sokombaa.

⁵ Malo emba honja, tinitosaya qaa anodeen laligoji, iinon jejero-monromonja Anutu ama mun ii suulan asaga gomantiinja qisin qama koolin munkeja. ⁶ Iinon kaen laligojato, emba malo tosanon uugianon gere tooro siingia kombombanaa so iwoi lansambaajon borojan menkejuti, iyononon namonon selewo laligojoto, kilen uunon koomuya koloou. ⁷ Kawaajon malo yonoo selegianon kopoulosaa qaaya mende ero laligowutiwaajon mono kaanagadeen jej asarin onoma laligowa.

⁸ Monjon anjaa tinitosauruta mende kalan koma onomesaoro guan laligojuti, iwaa nanamemenanon mono bolidaboroja. Iinon Pon moma laarijiwaa qaaya ii silianon qakooma uumeleembaa gadokopa tani uugun kileqileen laligoja.

⁹ Uumeleen kanageso ononon malo tosaanja kululuun kalan koma onomakejuti, malo monjon iyonoo arenjon koubaatiwaa (aplikesin) qiqisi ambaati een, emba ii mono gosiwu. Gosigi kokaen kolooro iigadeen

mono qa areñ iikanonj toroqenj oonj ambu: Moñnonj gbania 60 uugun eja motoonjgowaa embiaga laligoro. ¹⁰ Kaenj laligoro tosonianj kaniaaajonj kokaenj nanjonj jenkeju: Iinonj gawonj awaa awaa menj laligonj merabora galeñ koma gejanono qaa onjono somariigi. Ejemba wabaya mirianonj koma horonj kalanj koma onjono Kraistwaa alauruta soraayanonj kagi wijigia songbama esuuj nene apu oonj unuaginj laligoro. Konjilinj uutanonj laligogiti, ii menj qeangonj onjoma gawonj awaa kuuya memambaajonj uuta pondanj somongonj jegenja nama laligoro. Malo kaanja mono areñ papianonj oonj kalanj koma laligowu.

¹¹ Malo emba wanja mende koloojuti, iyonjoo qagia mono qa areñ papia iikanonj mende amba. Ii anagati eenj, iyonjoo siingia kombombanjonj gere jero eja mombo mewombaaajonj uugia waaro Kraist silemale ama muj zioz gawonj mesaowubo. ¹² Ii mesaonj wala Kraist tenj kombombaaajonj jojopanj qaagia asuganonj jenj somongogiti, ii qegi janjonj qaono Kraistnonj qaagia jenj tegonj gamu qen onjono eenj lanj laligowubo.

¹³ Nepinepi lanj laligonj toroqenj kokaenj boliwubo: Miria miria lanj liligonj kambanj tiwilaawutiwaa kania menj analinj anjonj kombubo. Toroqenj bolinj qaa kisama lanj jenj qaa baatanonj mende kema iyangiaa aingia otaanj gawonj meme tanitani ewaewanj kombubo. Iinonj woinonj lanj mondonj gawonj honj mende menj tosaanja yonjooonj iwoi menj soowubo. Qaa tosia yonjooonj iwoiga qaagoto, kilenj ii eenj lanj jenj seiwubo.

¹⁴ Kaenj ambubotiwaa siingna moma kokaenj jejenj: Malo emba wanja mende koloojuti, iyonjononj mono eja menj merabora menj gawonj mirigia galeñ koma laligogi sokombaa. Kaenj anjgi tuarenjenananonj jenj bolinj nonomambaa kania monjgama ii mende mokoloowaa.

¹⁵ Malo tosonianj galeñ mende menj aonj Kraist gema qenj kamaanj Satambaa kananonj kemenj otaanj laligoju. ¹⁶ Uumeleenj kanageso anana emba malo toonj, tinitosagia qaa laligojuti, ii mono kalanj koma onjombombaaajonj amakejonj. Kawaajonj uumeleenj emba mombaa tinitosaurutanonj malo koloojuti, iinonj mono ii kalanj koma onjoma laligowa. Iikawaa lombotanonj mono zioz tuunj onjoo qagianonj mende uba. Kianj.

Ziozwaa jotamemeya ii kokaenj kalanj koma onjombonja:

¹⁷ Jotamemeurunana uumeleenj kanageso saanonj galeñ koma onjmakejuti, onjononj mono iikawaa tawaya meleema godaqeje uuta qendeema onjoma laligowu. Yonjooonjga tosonianj Bunja qaa jenj asarinj kuma onjmakejuti, iikawaajonj mono kotingia toroqegi oro onjoma laligowu.

¹⁸ *Bunja Terewaa qaa moñnonj kawaa kania ii kokaenj jeja,

“Wiit dumumbaa kota ano kaawoya mendeembombaaajonj bulmakao ejia wanji dumunj tuunj qaganonj riinj rinjanjanjonkeji, iwaa qaa oota mono mende mejugowu. Kaenj wagigi saanonj nene kitia nero sokombaa.”

(Kawaa so kasunonj tiwojunj menj oro metogoro qenj oonj kitia mugi nero sokombaa.) Qaa moñ kokaenj eja,

“Moñnonj gawonj mero tosonianj tawaya mugi sokombaa.”

¹⁹ *Jotamemeya mombaa selianonj qaa lanj ama jenj mugi woi me karononj ii mende nanjgowuyagati eenj, ii mono qaa Jakeyanonj mende amba.

²⁰ Daenj yonjononj singisonjgo amakejuti, giinonj mono ii asuganonj temboma jenj onjona korebore qaaga ii moma singisonjgo ambombotiwaa toroko moma galeñgia menj aonkebu.

* 5:18: Dut 25.4; Mat 10.10; Luuk 10.7

* 5:19: Dut 17.6; 19.15

²¹ Oo Timoti, qaa oonj jenj kotonj gonjenji, ii mono tenj koma otaanj laligowa. Eja me emba monj mende isosoroonj tosaanja mende sureenj onjomba. Kawaajonj mombaa qaaya ii waladeenj laj mende somonjgowa. Ejemba korebore mono ororonj gosinj onjomba. Kaenj ambagatiwaa qaaya ii mono Anutu, Kraist Jiisas ano Siwe gajobaurugara soraaya yonjoo jaasewanjgianonj jenj ii jojopanj qaanonj somonjgona mobe sokombaa.

²² Tosaanja yonjoo singisonjgogianonj goo qaganonj uro gamu mokoloowabo. Kawaajonj monjonj “Pombaa gawonj memanja,” me “Uumeleenj tuunj toroqemanja,” jeji, iwaa kaniaya wala mende gosinj boroga ilinj alanj iwaa qaganonj mende ama kotuegonj muba. Geenjgo soraaya laligowagatiwaaajonj mono galej koma aonj laligowa.

²³ Oo Timoti, gii kambanj tosaanja ji koloonj gono “Yaenmaen!” qama enjkejanj. Kawaajonj mono apugadeenj mende newato, wain apu tosia kaanagadeenj nena koronjonga ilaaro afaanjgowa.

²⁴ Qaa monj ii kokaenj: Ejemba tosanonj singisonjgo anjji uulanjwawo asuganonj asugiro ejembanonj iima walawala jenj tegogi kambanj kokaamba gamugiawo nanju. Kaenj nanjuto, tosanonj singisonjgo ama mesanjonj aonj laligonj daandaanj Anutuwaa jaanonj keugi asuganonj asugiro jenj tegonj onjombaa. ²⁵ Ejemba gawonj awaa akadamuyawo menjkejuti, gawonj iikanonj kaanagadeenj kambanj kokaamba asuganondeenj eja. Gawonj awaa tosaanja asuganonj mende ewuyagati eenj, ii mono kaanagadeenj aasangoyanonj ewombaajonj amamaanj daandaanj asugiro iibonja. Kianj.

6

Welenjeqe yonjooonj qambanjmambanj arenj

¹ Welenjeqeurgia kuuya togiaa qaqaanj bosima gawonj tawagia qaa menjkejuti, onjononj mono tourugia jeulalanj laj mende ama onjombuto, godaqeje kuuya qendeema onjombombaa so injiima laligowu. Onjononj mono tosia yonjononj Anutuwaa qata mepaegonj jewubotiwaajonj kaparanj koma nambu. Anutuwaa Bunja qaaya ejemba kuma onjoninj ii onjoo nanamemenjgiaajonj ama gema qegi boliwabo. ² Tourugia tosanonj uumeleenj alaurugia koloojuti, iikawaajonj mono godaqejeqiaajonj mogi kamaanjeqeta mende koloowa. Kaenj qaagoto, tourugia welenj qenj onjonj gawonjgia awaa koloonjeji, iyonjononj Kraist moma laarigi wombo ala koloonj onjonj iikawaajonj mono kaparanj koma tourugia qaa baatanonj kema uugia gawonj ama awagadeenj menj laligowu. Mono kaenj jenj kotonj kuma onjoma laligowa. Kianj.

Bunja qaa jenj soogi uugere koloowubo.

³ Ponjana Jiisas Kraistnonj uuwaa komagbiligibili ambombaajonj Bunja qaaya nononoti, nonononj mono iikawaa so ejemba qeangowutiwaajonj kuma onjmakejonj. Monjonj Bunja qaa honja qiwitigonj qaa batuya morota ejemba kuma onjmakeji, iinonj mono gadokopa kolooja.

⁴ Iinonj selia menj umakejato, qaawaa kania mende moma kotoja. Mende moma kotonj momalaariwaa qaa batuya batuya jenj melenjeleema jenonkooli ambombaajonj kopsosonjkeja. Kaenj moma tosaanja yonjowo mondongosi anjji honja kokaenj koloowaa: Leelee unonj motoqoto anjgowowo ama aonj uujeqe qaa tokoronkota jenj menj bolinj aowubotiwaa sombu momo amakeju. ⁵ Kaenj ama momogia sooro kaamaa ama laaligo honja kania sonjinj kokaenj romonjonjeju: ‘Unonj komagbiligibili aninj

iikanonj donana kolooro iikanonj riinj monenj hina mokoloowonja' Kaenj romonjonj ajoroonj suulanj jenonjkooli aminkeju.

⁶ Kaenj amakejuto, anana Anutu Bunjaya komagbiligbili ama monenj hina enj nononji, iikanonj uu luae qenj aonkejonj. Unja Toroyanonj donana koloonj menj bonjonj ama nonomakejiwaajonj mono onjanonj oyanboyonj somata mokolonj simbawonjowo laligojonj. ⁷ Kawaa kania ii kokaenj: Anana wala boronananonj iwoi monj mende menj eenj toontoonj namononj asugininj. Kanagenj kaanagadeenj komunj namo koi mesaonj bobora kembonja. ⁸ Kaenj kembonjato, kambanj kokaamba nene ano opo maleku enj nonono iikawo mono menj bonjonj ama luae qenj aonkebonja.

⁹ Kaenj ambonjato, ejemba monenj esuhina somata mokoloowombaaajonj momakejuti, iyonjononj mono anjgobatononj siwa kaanja ritogogi kamaanj unjunkteja. Kamaanj unjuro siingia kombombanja bologa bologa ii mamaga asuginj uugia enjkalolonj megij gejajuju amakebu. Siingia kombombanja doogoya iikanonj mono horonj somonjonj onjonji ulunjonj kondemondoenj mokolonj tiwilaawuya. ¹⁰ Monenj hinawaa siinj kombombanja kanonj mono iwoi bologa kuuyaa wanjaleya koloaja. Mamaga yonjononj monenj hinawaa uusiingia moma ewaewanj koma jinjaunj anjji momalaarigianonj janjonj qaono lanj laligoju. Uugere somata mogi iikanonj mono gbagia qosono siimbobolo mamaga moma wosobiri laligoju. Kianj.

Poolnonj Timoti gawombaa jenjkooto ama muro.

¹¹ Mamaganonj kaanja laligojuto, Anutuwaanonj eja gii mono iwoi kaanja ii misingonj gema qenj laaligo koi kaanja laligowagatiwaajonj kaparanj koma laligowa: Nanamemenj dindinja otaanj Anutuwaa laaligo kombombanja koma gbilin laligowa. Momalaariwaa komagbiligbili pondanj menj ejemba onjanonj jopagonj onjoma laligowa. Mono kaparanj koma kotiin nama ejemba gumbonjonjonj qaganonj ama onjoma laligowa.

¹² Aanjgole ejanonj kuu anjji iikanonj haamo ambaatiwaajonj esunja kuuya menj kululuunj kenji, gii mono iikawaa so momalaariga koma gbilin Anutunonj kuu akadamyawo ano iikanonj kotiin pondanj manja qenj laligowa. Anutunonj laaligo kotiganonj keubagatiwaajonj goonoti, gii mono laaligo ii korononj menj bunja qenj aonj laligowa. Laaligo kotigaa bunja koloojanj, giinonj qaa ii awaagadeenj jokoloona mamaganonj ii moma saanonj nanjonj jenkeju. ¹³ *Anutu iwoi kuuya menj gbilinkeji, gii iwaa jaanonj kaniaga jokoloona ano Kraist Jiisaswaa jaanonj ii kaanagadeenj jokoloona moro. Jiisasnonj gawana Pontius Pailotwaa jaasewanjanonj nama kaniaya jenj asarinj qaa awaa soro jokoloroti, mono Kraist iikawaa jaanonj kokaenj jenj kotonj gonjenj:

¹⁴ Gii mono Bunja qaa koma gbilin pondanj tenj koma otaanj laligowa. Kaenj laligona monjonj "Gii kana songinj bolina," qaa kaenj jenj gomambaajonj amamaawaa. Pohnana Jiisas Kraistnonj mombo asugiwaatiwaa moti, kambanj batuya kokanonj mono uuwaa gawonj kaenj menj laligowa.

¹⁵ Anutunonj oyanboyonj Toya koloonj kambanja ano kanj kuuro iikanonj Jiisas Kraist wasiro asaganonj asugiro iibonja. Anutu yanjodeenj Uutanana kolooro kuuyanonj iwaa newo baatanonj nanjonj. Iinonj kinj ponj yonoo Pongia ano jawinj yonoo wangia koloaja. ¹⁶ Anutu, oyanboyonj Toya iinonj motoonjgo kambanj monjonj mende komuwaa. Iinonj asamararanj gomanonj eukanonj laligoro kuuya nono nononano iikanonj ubombaaajonj qagojonj. Namowaa ejemba monjonj ii jaayanonj mende unj iiro ano iimambaajonj amamaawaa. Iwaa qaqabunjaya mepeseeninj ku-usunj Toya akadamyawo

* 6:13: Jon 18.37

koloon kamban tetegoya qaa iwoi kuuya galen koma laligowaa. Qaa ii onanon.

¹⁷ Ejemba qaqabunagiawo kamban kokaamba namonon uuta laligo-juti, ii giinon mono kokaen jen koton onoma laligowa: Monen esuhinanon kamban mongen qaondaborowaa. Kawaajon yononon mono uugia iikanon mende ama laligowu. Monen esuhina qaganon nama awelegon sewankiki koloojuti een, jejeromonromongianon mono jangon qaombaa. Uugia namowaa tiwomalekunon mende ambuto, Anutunon iwoi kuuya kanon kalan koma onombaatiwaaajon ama mambongi sokombaa. Anutuwo qokotaan nanji iinon saanon iwoi kania kania ii kelemalelen laaligonon aisowonjwaaajon nonomakeja.

¹⁸ Kokaen jen koton onoma laligowa: Yononon mono gawon awaa awaa jegenja nama men iikaanja kanon akadamugiawo koloowu. Anutuwaa jaanon akadamugiawo koloon afaangon jojorintosaanja ilaan onoma kalen sein mendeema laligowu. ¹⁹ Kaen Anutuwaa jaanon qaqabunagiawo koloon laaligowaa maa suan honja mokoloon men seinkebu. Maa suan kaanja ii laaligowaa tando wota kotakota kolooja. Ii men sein galen koma saanon kanagen tando wota iikanon nangon nama laaligo honjajona bunja qen aon laligowu.

²⁰ Oo Timoti, Anutunon moma laarin goma gawon memewaa momo kalen uuganon anoti, ii mono gawonon ama soowaboti-waaajon galen men laligowa. Balombaa qaa julujulu omaya ano angowowo sipasipa koma jegi soonkeji, ii mono mesaon gema qen laligowa. Tosianon "Momakooto amin mobanja," jen qaa senja senja jen seigi kemakeja. Momakooto honja ii kaen jen soonkeju. ²¹ Tosianon momo soosooya bunja qen aon jokoloon tintuan angi momalaarigianon zololonjon loorin sooro.

Anutuwaa kalenmoriananon mono onowo ewa.

Timotiwaa Tere 2 Poolnoj Timotiwaa Tere ano 2 kolooro. Jey-asa-asari

Poolnoj mundanja ano gbaworo ala ilailaaya Timotiwaajon “Ando qambarɲmambarɲ qaana konoga mumarɲ,” jey Buɲa Tere koi ooro. Qaa areɲa warɲa ii awaawaa kaparaɲkonkoɲ. Poolnoj ii jey asariɲ uuta narɲgoɲ qambarɲmambarɲ kokaerɲ muɲ ooro: Timoti giinon mono pondarɲ nama Jiisas Kraistwaa kania narɲgoɲ jey laligowa. Oligaa Buɲa ano Soomɲgo Areɲ Walaga mojarɲi, mono iikanon qokotaarɲ iikawaa qaaya honɲarɲoɲa ii ejemba kuma onoma uukuuku gawon meɲkeba. Tuarenjerɲ ama goɲgi siimbobolo kania kania mokolon monagati eerɲ, mono kilerɲ Anutunon gawon gonotiwwa so ii kaparaɲ koma meɲkeba.

Poolnoj galerɲ meme qaa kotiga Timoti kokaerɲ muro: Tosianon “poumapou qaganon angowowo omaya ama gejojomban amakejuti” giinon mono iikawaa qaanon keuma kambanɲga mesoqesoon tiwilaawabo. Angowowo qaa kaarɲa kanon ejemba mende totoon ilaarɲ onomakejuto, ejemba geja ama momakejuti mono ii meɲ bolin onono tiwilaawuya.

Poolnoj qambarɲmambarɲ qaaya kuuya narɲgomambaajon arɲaa laaligoyaa sunduya ooro. Naambaajon nomarɲerɲ gawon areɲa ama manja qerɲ lalig-oroɲi Timotinon iikawaa qaaya duduuwabotiwwaajon ii kokaerɲ jey asariro, “Niinon Jiisas moma laarin lombo moma mokosinɲon uujopa ama laligowe. Sisiwerowero ama nonɲgi siimbobolo moma kaparaɲ koma kotiin nambe.”

Buk kokawaa bakaya warɲa 5 ii kokaerɲ:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutu mepeseerɲ Timoti qambarɲmambarɲ muro 1.3-2.13

Gejanono ano galerɲ meme qaa tosaarɲa 2.14-4.5

Pool horon ureerɲ ama mugɲ laligoro 4.6-18

Terewaa qaa kota warɲa 4.19-22

¹ Anutu uusiinarɲon jey koton Pool nii kuɲ nono Kraist Jiisaswaa aposol koloojerɲ. Kraist Jiisaswo qokotaarɲ nanin laaligo kombombarɲa nonombaatiwwa qaaya somonɲgorotiwwa Buɲa qaaya jey asarimambaajon wasin nono laligojerɲ.

² *Timoti giinon momalaariwwa wombo merana koloojarɲ. Niinon giwo qaa amin mobojon tere koi oojerɲ.

Marɲana Anutu ano Porɲana Kraist Jiisas, yoronon mono kiankomun kalerɲmorarɲ goni luaenon laligowa.

Poolnoj Timoti uuta narɲgoɲ qaa jero.

³ Noo ambosakonuranon Anutu welerɲ qerɲ muɲ laligogi niinon toroqerɲ gawonɲa mewe Anutunon “Giibe sokonja,” nijoro uugejananon kaerɲ momakejerɲ. Uuna soraaya kolooro Anutu mepeseerɲkejerɲ. Mepe-seeɲ asaga gomantiinɲa qama koolin gii suulan romonɲon gomakejerɲ.

⁴ Gomesaowe saana jarɲga kamaaroti, niinon ii romonɲon giimambaajon aweleɲon kaparaɲ komaakejerɲ. Giima ainjolon rari korisoronon uuna saa qewaatiwwaajon mojerɲ.

* 1:2: Apo 16.1

⁵ *Giinonj gbingbaonja qaa onjonj Jiisas moma laarinj laligojanj, qaa ii uu wombonanonj ero romonjonkejen. Wala auga Lois ano nemunga Yunis yorononj uugara meeleni momalaarigaranonj kolooro. Yoroo gemagaranonj giinonj kaanagadeenj ama laligojanj, iikaya moma laarinj kotiijen.

⁶ Kawaajonj imowamo laligowabotiwaajonj qaa kokaenj qenj gbilinj gijojen: Niinonj wala borona wanjononj ama qama kooliwe Anutunonj gawonj memewaa momo kalenj gonota uuganonj eji, ii mono menj gbilina gere bolanj kaanja kotiijenj mende illingowa. ⁷ Qaa koi mono romonjgowa: Anutunonj Unja Toroya ii jirinjinj ama qarasombunana mobonatiwaajonj qaagoto, iyanjaa ku-usumbaa Unjaja nonono saanonj uunananonj jopagonj aonj nanamemenana tororo galenj koma aonj nambonja.

⁸ Kawaajonj Ponjanaa qaaya nanjonj jenj seimambaajonj ataqatanj mende amba. Kaenj qaagoto, mono nii kaanja koloonj laligowa. Niinonj Pombaa gawonja menj laligowe iikawaajonj kapuare mirinonj noonji rajento, kilenj noonj ama kuukamakamaa mende moma laligowa. Mono kotiijenj nii kaanja awasankaka nama uuwaa gawonj menj laligowa. Oligaa Bunjawaajonj ama angosisiri ama gombuyagati eenj, mono iikawaa siimboboloya moma mokosinjonj bosima laligowa. Anutunonj ku-usunj gomakejiwaa so ii saanonj niwo motoonj kaparanj koma bosima laligowota.

⁹ Anutunonj monowaa monoyanonj Siwe namo mende mokoloonj oroma kambanj iikanonj ananaajonj romonjonj arenj kokaenj ano: Anutunonj Kraist Jiisaswaaajonj ama kalenjmorianj nonombaa. Arenj ii ano ero laligonj kouma laligogi anana koloonin. Koloonin Anutunonj anana iwaa bunja koloonj soraaya laligowombaaajonj nonooma hamo qenj nonono. Anano iwoi awaa aninjiwaaajonj ama mende meweengonj nonoma nonoonoto, iyanjaa arenj walaga ii otaanj nama iikanonj nonoono. ¹⁰ Arenj walaga iikawaa honja ii kambanj kokaamba asuganonj kolooro. Hamoqeqe Tonananonj asuginj Anutuwaawaa kalenjmorianja maama nonono. Kraist Jiisasnonj asuginj koomuwaa esunja qenj melungoro kemero Oligaa Bunjaja ninisaano asariro. Bunja qaa ii moma laarinj saanonj laaligo kombombanja mokoloonj tetegoya qaa kotiijenj laligonj kambanj mojononj mende koomu kombonja mende komuwonja.

¹¹ *Anutunonj nii Oligaa Bunja jenj asarinj ejemba kuma onomanatiwaaajonj kuunj nono wasiwasi eja aposol koloojen. ¹² Aposol koloojeniwaaajonj ama gawonja kotiijenj mewe tosonianj angosisiri nanj nonji siimbobolo momakejenj. Siwe Eja moma laarinj munkejenj, niinonj iwaa kania awaagadeenj moma yagojen. Kawaajonj awasankaka nama kuukamakamaa mende momakejenj. Qaago totoonj! Anutunonj moma laarinj noma Bunja gawonja ama nonotiwaawaa so nii galenj koma nomambaa kotiijenj laligoji, ii moma yagojen. Kaenj moma yagowe gawonjononj mende sooma kamaaro laligonj uma kambanj somatanonj keubonja. Kaenj moma laarinj iikawaajonj uuwoiwoi mende anjen. ¹³ Momalaariwaa qaa ii uunana meagowaatiwaa soga kolooji, niinonj qaa honja ii kuma goma sili awaa qendeema goma laligowe. Ii mono uu kononganonj ama kaanjiadeenj otaanj laligowa. Nono Kraist Jiisaswo qokotaanj motoonj nanin jopagonj nonomakeji, giinonj mono uujopa iikawaa uutanonj laligowa.

¹⁴ Anutunonj giima moma laarinj goma iwoi awaa kuuya gono bunjaga kolooji, iikanonj mesoqesoowabotiwaajonj mono ii galenj menj laligowa. Unja Toroyanonj uunananonj nama laligoji mono iwaa ku-usunj qaganonj iwoi honja ii agokayanj kona ewaa.

¹⁵ Eisia prowinswaa nenjauruna yonjononj kuuya nomesaonj gema nugi, ii mojanj. Eja qagara Figelus ano Hermogenes yorononj iyonjoo batugianonj

* 1:5: Apo 16.1   * 1:11: 1 Tim 2.7

laligojao. ¹⁶ Tosianonj nomesaogito, Onesiforus iinonj qaago. Kawaajonj Ponj, gii mono Onesiforuswaa sumanjuruta kiankomunj onjona laligowu. Eja kanonj noo gbadonaajonj (tape) gamu mende qerj nomakejato, kambanj mama kanoj keraqeeangoj qerj nono uuna bonjonj kono. ¹⁷ Onesiforusnonj Room sitinonj koi kouma kambanj iikanondeej noojonj kaparanj koma mongama laligonj mokoolonj nono. ¹⁸ Iinonj wala Efesus sitinonj nomaenj ilailaa somasomata ama menj afaangonj noma laligoroti ii geengoj saanonj moma komujanj. Kawaajonj kambanj somatanonj Pombaa kooronjanonj keuninj Onesiforusnonj kiankomuwaa tawaya mokoloowaatiwaaajonj qama koolijej. Kian.

2

Kraist Jiisaswaaajonj mono manja qerj laligowa.

¹ Oo uumeleenj merana Timoti, gii mono Kraist Jiisaswo qokotaanj kalenmorianj utanonj, bonj qerj kotiinj namba. ² Niinonj Buñj qaa kuma gombe mamaganonj niima nanjonj jegi monati, ii ejemba moma laarinj onjombaa so koloojuti, mono iyonjoo buñj ewaatiwaaajonj onjomba. Kaenj ama onjona ero saanonj ejemba tosaanj toroqerj kuma onjombutiwaa so koloowu.

³ Oo Timoti, gii mono Kraist Jiisaswo nama iwaa manjaqeeqe eja akadamu-gawo koloonj kaparanj koma kotiinj manja qerj laligowa. Anggisiri ama gombuti, iikawaa siimboboloya mono moma mokosingonj bosima laligowa.

⁴ Manjaqeeqe ejawaa tania ii kokaenj: Kawali galenj wangianonj eja onjono manjaqeeqe tuumbaa areñnonj keuma kema kanj gawonj pondanj menj laligojuti, iyonononj kuuya galengianonj jenj kotonkejiwaa so tenj koma ambombaa-jonj jojorinj nanju. Kaenj nama iyanggiaa laaligowaa nanjonanngowaajonj iwoi monj mende menj laligoju. Uu deendeenj mende laligoju.

⁵ Kawaa sareqaaya monj ii kokaenj: Aangole ejanonj kuu aañnonj keuma jenkooto galenjanonj qaa uugun lanj bobogarinj kenji iinonj akadamyawo mende koloowaa. Iwaa wanjonj haamo aambaa ila monj mende konji kemebaa. Kawaajonj gii mono dindinagadeenj kamba. ⁶ Kaanjadeenj komakoomo ejanonj gawonj somata mero honj kolooro wala kema jaaya qerj nero sokombaa. Tosianonj loorigiti, iyonononj iwaa gematanonj kawuya. Gii mono iikawaa so kotiinj gawonj menj laligowa. ⁷ Qaa oojeni, ii weengonj moma bimoona Ponjonj mono momakooto gono ii kuuya saanonj moma asariwa. Kawaajonj ii mono uu kononjanonj ama romonjonj laligowa.

⁸ Mono Jiisas Kraist romonjonj laligowa. Niinonj Oligaa Buñj jenj asarinkejenj, Jiisasnonj qaa iikawaa so kinj Deiwidwaa gbiliga koloonj Hamoqeeqe Toya kolooro Anutunonj menj gbiliro koomunonja waaro.

⁹ Niinonj Oligaa Buñj qaa ii kaparanj koma jenj asarinj anggisiriwaa siimboboloya mobe kikekakasilinjenj eja kaanj kasanonj gbadoonj nongita rajen. Kaenj rajento, Anutuwaanonj Buñj qaa ii mende gbadoonj somonjogi.

¹⁰ Kania kawaajonj ama niinonj siimbobolo kuuya moma mokosingonj kotiinj nanjen. Anutunonj ejemba iyanjaajonj meweenjonj onjototi, niinonj mono iyonjoojonj ama kaparanj koma manja qerj laligojenj. Kraist Jiisasnonj hamo qerj onjono yonononj kaanagadeenj letoma oyanboyanj koloowutiwaaajonj mojenj. Uugia meleema laligowuti eenj, mono Siwewaa asamararanonj uma tetegoya qaa kotiinj laligonj ubu. ¹¹ Qaa koi mono powowonj kotakota koloaja:

“Anana uunana walaganonj iwo motoonj komuro laligojonj eenj, mono kaanjadeenj iwo kotiinj laligowonja.

12 *Iwo motoonj siimbobolo moma mokosingonj laligojoni eenj, mono kaanjiadeenj iwaa bentotonj uutanonj iwo galenkonkonj gawonj mewonja.

Anana ii qakoonjonj eenj, iinonj mono kaanjiadeenj qakooma nonoma niniima tiwaa.

13 Anana gema qerj muninj ironja meleema nonombaatiwaa qaa somongoro eji, iinonj ii qewagomambaaajonj amamaawaa.

Mindingindinj ama iyanjaa kania utegomambaaajonj qetetanjonkeja.

Kawaaajonj ezelobezelo ama gaanana pondanj mende otaawonjati eenj, iinonj mono kilenj (dindinga nama) qaaya pondanj otaanj iikawaa so ama nonombaa.” Kianj.

Anutuwaa Buja gawombaa eja kokaenj koloonj laligowa:

14 Oo Timoti, qaa koi duduuwabotiwaajonj ii mono jenj gbilinj onjoma Anutuwaa jaasewanjonj kokaenj jenj kotonj onjoma laligowa: Momalaariwaa qaa aro kania kania ii mono melenqeleema mondonj mende gosinj nambu. Jenonkoolinonj mono mende totoonj ilaanj nonomakejato, tosonianj niinonjiinonj qaa kaanja moma elonkalonj anji momalaarigianonj sooro tiwilaawubo. ¹⁵ Giinonj mono Buja gawombaa angotete kania kania ii haamo ana Anutunonj giima “Sokonjanj,” jewaatiwaajonj kaparanj koma namba. Gii Kraistwaa gawombaaajonj gamuga mende moma laligowato, Buja qaa honja mono tororo mendeema uugia kuunj onjoma laligowa.

¹⁶ Balombaa qaa julululu omaya omaya ii mono yakarinj gema qewa. Tosianonj ii jenj seinj laligonj iikaanja kanonj balombaa anjonjorayanonj qokotaanj Anutu toroqerj lolomoninj kaamaa amakeju. ¹⁷ Wiji kotiga (qata kensa) kanonj sele busugia siriawo qerj kiro somariinj kemakeji, yonjononj iikawaa so qaa omaya jenj iikanonj ejemba menj bolinj onjomakeju. Yonoo tuunjonjga eja woi qagara Himeneus ano Filetus laligojao. ¹⁸ Yorononj qaa honjaa kania mesaonj jinjaunqerj qerj qaa senja kokaenj jenkeja, “Uumeleenj ejemba anono mono gbilinj waama laligojonj. Kawaaajonj kanagej koomunonjga mombo mende gbilinj waabonja.” Kaenj jenj tosaanja enjkalolonj menj onjoni momalaarigianonj bolinjkeja.

¹⁹ *Kaenj bolinjkejato, Anutunonj tando powowonj kotakota kuuroti iikanonj mono kilenj mende joloma nanja. Iikawaa munjenja ii kokaenj oogita eja, “Ponjonj anjaa buja koloojuti ii moma kotonj onjonja.” Munjenja monj ii kokaenj, “Ejemba Pombaa qata menj qamakejuti, kuuya iyonjononj mono nanamemenj bologa qerj yakarinj laligowu.”

²⁰ Miri somata kanonj juu, monjonj, amanene, komanene, kosonene, uunene kania kania eja. Tosia gerenonj ano gbakonj namononj memeta, ii kambanj so menj gawononj amakejonj. Tosia goul ano silwanonj memetaga. Akadamugiaso kaanja ii korisoro kambanondeenj gawononj amakejonj.

²¹ Kawaa so monjononj qaa omaya mesaonj iyanja koma konjoratinj aoji, iinonj mono monjonj goulonj memeta kaanja koloowaa. Toyanonj ii menj gawonj akadamuyawononj ano menjkebaa. Ii mero toomorianjowo kolooro Somatayanonj iwaajonj aisoonjkebaa. Anutunonj menj sorainj muro tirinj kotonj nama gawonj awaa kuuya memambaaajonj jojorinj nambaa.

²² Sagbili laaligowaa siinj kombombanja bologanonj galenj koma gombabotiwaajonj mono galenj menj aonj laligowa. (Gawonjga honjanonj kamaawabotiwaajonj ii jejenj.) Angobatononj horonj gomakejuti, ii mono misinjonj gema qerj laaligo koi kaanja laligomambaaajonj kaparanj koma

liligowa: Ejemba uu soraayaa qaganon Pon ilaan onjombaatiwaajon qa-makejuti iyonowoo mono nanamemen dindina otaan Anutu tororo moma laarin onjanon jopagon aon luaenon laligowu.

²³ Tosianon gejajojombar qaa oyomakandowe jen niinonjiinon jenonkooli anggi anggowoo koloonkeji, ii onjanon mojan. Kawaajon ii mono yakarin gema qerj laligowa.

²⁴ Pombaa gawon meme eja kolooji, iinon mono anggowoo ambaatiwaa so qaagoto, ejemba kuuya gumbonjonjon qaganon ama onjoma afaanjon kuma onjoma laligowa. Anggisiri ama mugi ii kotiin mokosinjon laligowa.

²⁵ Tosianon tuarenjen ama mugi ii saanon uuluue qaganon metulanjon mindinjon onjomaakeba. Kaen ama onono Anutunon uugia men looriro saanon Buja qaa moma koton uugia meleembuyaga. ²⁶ Tuarenjen ejemba yononon Bologna Toyaa moto siwanon ritogogi onono jeta ten koma amakeju. Kaen ama uugia tooro uuroromonggia kolooro Bologna Toyaa kasa gbadonnga loloon kamaawuyaga. Kian.

3

Kamban tetegyanon laaligo bolin anjonjayawo koloowaa.

¹ Qaa kota koi mono moma koton laligowa: Jiisas kakataa kambananon toriro ejemba kaniagianon boliro tetegyanon laaligo kanjanawo kokaen koloowaa: ² Ejembanon angiaajonadeen romonjon monen iwoi buuju menngo mewombaaajon otoko (greed) amakebuya. Selegia mepeseen momoso kaanja engangia qerereen sewankiki laligon uuqege qaa tokoronkota lan jenkebuya. Nemuñmanurugia yonoo jegia mende ten koma iwoi awaawaajon dangiser mende jen nesaqesa (nenhololo) amakebuya. Anutuwa telambelan ama lolomoninkebuya.

³ “Anaa lomboga,” jen woso momo mende amakebuya. Tosaanja yonoo singisonggia mende mesaon iikawaa uuboolia bosimakebuya. Gemaqege qaa kisama jen iyanjia mende galen koma aon ejemba horon ureen ama onjomaakebuya. Nanamemen awagaajon mojingia tiiro togonkebuya.

⁴ Memelolo ama iyanjiaa aingia otaan jeubaba qerkebuya. Sewankiki laligon jaba-arambaranon uugia utitiuro uugere amakebuya. Sele busuwaa siin korisorogiaajon siin mamaga moma Anutuwaajon mogi kamaanqegeta kolooro gogoraagen amakebuya. ⁵ Anutuwa Buja gawon bakasasan bosima silemale ama Sonda aren lan otaan mondonkejuto, nanamemenjianon Anutuwa ku-usuna ii kondama qakoomakeju. Ejemba kaanja ii mono jawo ama misinjon gema unun laligowa. ⁶ Yonoononga tosanon lan liligon ejemba mirigianon uma qaa kelenon uuqege men onjoma gejagia qeduunkeju. Gejagia qeduugi emba tosanon loorin yonoonon qokotaankeju. Emba singisonggiaa gamuwaajon kamaan unuro siingia kombombarja kania kania iikanon yaiwisisi men onjoni sisau anjuti, iyononon ii gbawiin fua manera men kokosiin onjoni qaa motogianon kamaan ununkeja.

⁷ Emba kaanja yononon moma bimoon suulan qaa kuma onjom-butiwaaajon mondon momakejuto, Buja qaa honaa kania ii kamban so moma kotowombaaajon amamaankeju. ⁸ *Iijpt kantriwaa tiriqoonjon eja qagara Janes ano Jambres yoronon Mooses tuarenjen ama muri. Ejemba takapolakaya yononon iyaroo so Buja qaa honaajon tuarenjen amakeju. Ejemba kaanja

* 3:8: Eks 7.11

yonoo momogianonj sooro kaamaa koloojuti, ii mono Anutunonj momalaa-
rigia angotete mero kamaanj unuro Pombo nanangianonj sologowaa.

⁹ Kambanj toroga selegia mej umakebuto, gawongiaa honja ii kamban
mende koriro janjonj qaombaa. Iijipt eja yoroo kaniagara asuganonj
koloroti, iyonoo kaamaagiaa kanianonj mono iikawaa so asuganonj kolooro
ejemba kuuyanonj ii iima asariwuya. Kianj.

Poolwaanonj jenkooto qaa tetegoya

¹⁰ Yonoononj kaenj koloowaato, niinonj laaligonaa toonja morota kuunj arenj
ambe. Ejemba Buja qaa kuma onjoma nanamemena ama mej laligoweti
giinonj ii iima modaborojan. Laaligonaa toonja otaanj momalaariwaa
komagbiligibili pondan mej siimbobolo mokosinjgonj laligoweti iikawaa
sundaya jen jegi moma sorogojan. Uumeleenj alauruna uunanonj jopagonj
onjoma laligowe. Tuarenjenj angosisiri ama nonji iikanonj kaparanj koma
kotiinj nama laligowe. ¹¹ *Sisiwerowero kakasililinj kania kania ama noma
laligogiti, ii mojan. Antiokia, Aikoniam ano Listra taonj karoonj kanonj
siimbobolo noo qananonj uro konjajilinj mobeti, ii iwoi kanjanawo kolooro.
Yei, mangaa siita! Angosisiri mokosinjgonj bosima laligoweto, Ponjonj ii
kuuya kanonja metogonj nono.

¹² Qaa koi mono moba: Ejemba Kraist Jiisaswo qokotaanj nama laaligo
kombombanja laligonj iikawaa komagbiligibilia ambombaaajonj momakejuti,
ii kuuyanonj sisiwerowero mokoloowuya. Nii angosisiri ama nonjgiti, eenj,
tosaanja onj kaanagadeenj ama onjombuya. ¹³ Tiriqoonjonj ejemba bologa
Buja gawonj selesele mej onjompopo qenkejuti, iyonjononj toroqenj kile-
qileenkebuya. Yonjononj ejemba tosaanja tiligonj onjoma iyangia kaanagadeenj
tiligonj aonj laligowuya.

¹⁴ Yonjononj kaenj laligowuyato, Timoti gii Buja qaa honja moma uu
konjonjanonj ama uuwoiwoiya qaa moma laarijanj, mono iikanonj toroqenj
bonj qen nama kotiinj laligowa. Daenj yonjononj kuma gonjgiti, giinonj iyonoo
kaniagia moma kotojan. Ii moma laarinj onjonjanjwaajonj mono Buja
qaa koronsonj mej mende zololonjonj mesaowa. ¹⁵ Uumeleembaa Buja
Tere Toroya ii meraaganonjadeenj moma sorogonj laligonj kouna. Giinonj
mono ii weenjonj romonjgona momakootoga asariro iikawaa qaganonj nama
Hamoqeqe Toyaa kania moma asariwa. Ii moma asarinj Kraist Jiisas moma
laarinj muna hamo qen gononj toroqenj letoma laligowa.

¹⁶ Anutunonj Buja Terewaa qaaya kuuya ii ejemba tosaanja sololoonj
onjono oogita kokaenj mej qeangonj nonombaatiwaajonj eja: Ii weenjoninj
Anutunonj uunana sololoonj kana honja kuma nonoma kilenananaajonj tem-
boma jen nonoma mindinjgonj nonomakeja ano laaligo solanja laligowom-
baajonj gejanono nonoma koma gbilinj nonomakeja. ¹⁷ Anutuwaajonj ejemba
anana ii weenjonj koma gbilinj Anutu jetaa so kotiinj akadamananawo
koloonj gawonj awaa kuuya mewombaajonj jojorinj laligowonja. Kianj.

4

Poolnonj gawonja mundaña Timotiwaajonj qaganonj ano.

¹ Kij Ponjana Kraist Jiisasnonj asuginj jaawo laligowonjati, me komunj
ewonjati ananaa qaanana gosinj jen tegonj tosaanja anana bentotonjanonj ama
galej koma nonombaa. Niinonj Jiisas ii ano Anutu yoroo jaasewanjgaranonj
nama gii uuwaa gawonj mewagatiwaajonj jen kotonj gonjenj. Ii otaamambaa-
jonj jen qaa ii jojopanj qaanonj somonjgona mobe sokombaa.

* 3:11: Apo 13.14-52; 14.1-7, 8-20

² Kokaen jen koton gonjen: Giinon Buja qaa jen ejemba uugia kuun onoma laligowa. Mobutiwaa kambanjaajon mogi sokonja me mende sokonji, mono kilen kaparan koma waama qaa jen asarin laligowa. Ejemba kilenagaaajon jen onoma mindinjandin ama galen meme qaa jen uuwaa qaa onoma laligowa. Qaaga mobu me mende mobuti, ii kilen mono mokosinjon nama kana honja kamban so kuma onoma laligowa.

³ Anana momalaariwaa qaa kamban kokaamba ejemba qeangowutiwaajon kuma onomakejonto, kamban mon kan kuuro iikanon momalaariwaa qaa batuya mon mobubotiwaajon togon gejagia gojombuya. Qaa morota morota mobombaajon gejagia koriro ejawaa eja kelemalelen horon ononji kan ejemba qaa ii me woi mobombaa siinja mobuti, iikawaa so kuma ononji laligowu.

⁴ Kaen laligon Buja qaa honja mobubotiwaajon lolomonin ama gejagia gojoma ben sosomban lan jenkejuti, iyonjoogen melema geja ama moma laligowu. ⁵ Laaligo kaen me kaen utegon koloowaati, Timoti gii mono kilen bon qen zen nama nanamemenja tororo galen koma aon laligowa. Angosisiri ama gombuti, iikawaa siimboboloya mono moma mokosinjon bosima laligowa. Uukuukuu (ewanjelis) ejawaa gawon aren ii sokoma kuuya medaborowa.

⁶ Kamban koriga ilaan gomambaaajon amamaamarjatiwaajon kaen jejen. Tando lopion mepeseewombaaajon oro qen jakenon ama oogi kaasonon umakero. Iikawaa so niinon laaligona Anutuwaajon ama qeleema gawonja men laligowetiwaajon gawman yononon qaana somonjon nugi neenaa sana maamarjatiwaajon dodowijen. Namu koi mesaamarjatiwaa kambananon mono kan kuumambaaajon dodowin karo mojen.

⁷ Aangole ejanon kuu aan kambananon haamo amambaaajon esuna kuuya men kululuun bobogarin kengi, niinon iikawaa so momalaari koma gbilin kuu aan akadamyawo andaborojen. Kraist moma laarin jeta ten komambaa qaa jen somongoweti ii mende kolatin qakoombeto, iikawaa manjaya mono pondan kotiin qen laligowe.

⁸ Ponjon jenteego Toya dindina koloon laaligona gosin solana koloon laligoweti, iikawaa ila soronja ii jen tegon nonota noojon mamboma eja. Ponjon eleema kawaati kamban iikanon ii noma aranonon kono kemero qabunanawo koloomanja. Ii noojonadeen mende nombaato, ejemba jopagon muj mombo asugiwaatiwaajon mambomakejuti, ii iyonjo arogianon kaanagadeen kono kemen onombaa. Kian.

Nejaurunanon nomesaon qeqelalan kengi.

⁹⁻¹⁰ *Kamban kokaamba balombaa nanamemen ama menkejuti, nenana Deemas iinon uuta iikanon somonjon nomesaon Tesalonaika sitinon keno. Nenana Kresens iinon Galesia prowinsnon keno. Taitusnon Dalmesia balonon keno. Kawaajon gii mono uulanawo noonon kamambaaajon kaparan komba. ¹¹ *Luuk iinon anodeen niwo laligojo. Maaknon welen qen nombaatiwaajon mamaga moma iwaajon amamaajen. Kawaajon Maak wama motoon kawao. ¹² *Nenana Tikikus wasin mube Efesus sitinon keno. ¹³ *Troas taonon laligon malekuna eja qata Karpus iwaa mirinon mesaoweti, mono ii men kawa. Kaanagadeen tere lama selianon oon lipingiti, noonon lama selia ii mono kaparan koma mewa ano kawaa gematanon buk tosaanja ii mujon men kawa.

* **4:9-10:** Kol 4.14; Flm 24; 2 Kor 8.23; Gal 2.3; Tai 1.4   * **4:11:** Kol 4.14; Flm 24; Apo 12.12, 25; Apo 13.13; 15.37-39; Kol 4.10   * **4:12:** Apo 20.4; Ef 6.21-22; Kol 4.7-8   * **4:13:** Apo 20.6

¹⁴ *Aleksander, silwa kopa onj qokoqokotaa eja mojanj, iinon bologa kania kania mamaga ama noma laligoro. Poŋnon nanamemenj gosin iikawaa so ironj meleeno qaganonj uro siimbobolo mobaati ii mojen. ¹⁵ Iinon qaananaajonj mamaga tuarenjenj ama nonoma laligoro. Kawaajonj gii kaanagadeen mono iwaajonj galen menj aonj laligowa.

¹⁶ Indin mutuya mindimindiri qaa jake waranonj ama nonji qaana kitia jewe moŋnonj monj mende kanj nii nanjonj noma jeroto, alauruna kuuya yoŋnonj boratinj nomesaogi. Anutunonj singisonjgogia iikawaa kitia qagianonj ambabotiwaaajonj qama koolijen.

¹⁷ Yoŋnonj nomesaogito, Poŋnonj ilaanj nono. Niinonj Buŋa qaa jenj ejemba uu kuunj onjoma gawonj ii kuuya medaboronjatiwaaajonj ama menj kotiinj nono. Kantri kuuya yoŋnonj Buŋa ii mobutiwaaajonj moma ilaanj noma laion kawalia yoŋoo qaa oogianonj gilinj nombubotiwaaajonj anjonj koma jegianonja metogonj nono kamaawe.

¹⁸ Poŋnonj bologa kania kania menj nombubotiwaaajonj metogonj nono saanonj Siwe bentotonjaa uutanonj eu umanja. Pombaa qata mono suulanj mepeseeninj kambanj tetegoya qaa akadamyawo koloonj enj ubaa. Qaa ii onjonj.

Yeizozo qaa tetegoya

¹⁹ *Gii mono noo yeizozona Prisila ano loya Akwila yoroojonj ano Onesiforuswaa sumanjuruta yoŋoojonj jena mobu. ²⁰ *Nejana Erastus mesaowe Korint sitinonj laligoja. Trofimusi ii Miletusi sitinonj mesaowe ji kiro eja. ²¹ Kawaajonj konjuru kambanj mende karo mono baatanonj kokanonj noononj kamambaajonj kaparanj komba. Eja qagia Yubulus, Pudens, Linus, Klodia ano uumeleenj alaurunana kuuya yoŋnonj yeizozogia jenj anji goononj kaja.

²² Oo Timoti, Poŋnonj unjaga kotuegonj giwo namba.

Anutuwaa kalenmorijanjonj mono onjowo ewa. Kianj.

* **4:14:** 1 Tim 1.20; Ond 62.12; Room 2.6
Room 16.23; Apo 20.4; 21.29

* **4:19:** Apo 18.2; 2 Tim 1.16-17

* **4:20:** Apo 19.22;

Taituswaa Tere Poolnoŋ Taituswaa Tere ano. Jey-asa-asari

Eja gbaworo qata Taitus iinon uuta meleema Poolwo ororon somonŋon ilaaj misin gawon meri. Men kowe biiwianon wato qata Kriit (Crete) kanon laligori Poolnon batuyanon koton ala ilailaaya mesaoro zioz gawon arengon iima gosin galen kono. Poolnon mesaon kema iwaajon qama koolin laligon Buŋa Tere koi ooro.

Kriit ii qaa Griik iikawo gajugowabo. Kriit ii kowe biiwianon wato mon ano Griik (Greece) ii kantri mon.

Poolnon Taituswaajon majakaka karoon moma gambanmaban qaa kokaen onon muro: Kriit yonoo kaniagia ii dogodabororo bao jaagoo koloon laligogi. Tosianon uugia meleenŋi laaligogianon dingoroti, iyononon mombo boliwubo. Kawaajon yonoo jotamemegianon sili awaa totoon qendeema qamakooli ano Baibel stadi gawon mende mesaon tuungia mindingon laligowutiwaajon jeja. Uugia meleenŋiti, iyonoo batugianon tuun boloboolo ii nomaen mindingon kuma onoma laligowuyaga? Eja waŋa, emba waŋa, emba saraŋ, eja gbaworo ano welenqeŋe yonoo gambanmaban qaagia ii aŋa aŋa kokaen jey asarija: “Uugia meleema Buŋa qaa otaan luaenon laligon somata yonoo qaa baatanon kema jegenŋa komuniti gawon awaagadeen men nama jumbubotiwaajon kazi angowowo mesaon laligowu.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaen:

Poolnon aposol gawonaa kania jeja 1.1-4

Anutuwaaw jotamemeya yonoo gejanono qaagia 1.5-16

Ejemba tuun boloboolo yonoo gejanono qaagia 2.1-15

Uukuuku ano galen meme qaa 3.1-11

Yeizozo ano qaa tetegoya tosia 3.12-15

Poolnon aposol gawonaa kania jeja.

¹ Anutunon ejemba meweengon ononoti, iyonoo momalaarigianon koloon somariwaatiwaajon ama Jiisas Kraistnon Pool nii wasin nono iwaa aposolya koloojen.

Niinon Anutu welenŋa ŋen mun qaa hona kuma onomakejen. Qaa hona ii moma koton koma gbiiliwuti een, onoo laaligogianon mono utegon letomakebaa. Kawaajon tere koi oojen.

² Anutunon qaa qolonmolongoya jewaatiwaa so qaago, iinon monowaa monoyanon laaligo kombombanŋa nonomambaajon jey somonŋon iikawaa gematanon iwoi kuuya mokooloro. Ononon qaa hona moma koton moma laarigi iikanon mono nemun koma onono laaligo kotiganon keubombaajon mamboma jejeromonromon amakeju. ³ Anutu, Hamoqeŋe Tonananon oyanboyan laaligoyaa qaaya jey somonŋon iikawaa kambanŋa dindinŋa mero kan kuuro iikanon Buŋa qaaya ninisaama ii jey seiwombaa jenkootoya ano. Iikawaa so ii jey asarigi Anutunon nii ii jey seimanatiwaajon moma laarin noma kuun nono.

⁴ *Oo wameleen mera sorona Taitus! Niinon ilaaj gombe uuga meleema ala ilailaana koloon motoon Por moma laarin laligonkejo.

* 1:4: 2 Kor 8.23; Gal 2.3; 2 Tim 4.10

Manjana Anutu ano Hamoqeqe Tonana Jiisas Kraist yorononj mono kalenmorianj goni luaenonj laligowa.

Galen jotamemeya yonoo qaa arenj

⁵ Kowe wato Kriit (Crete) kanonj motoonj misin gawonj menj batuyanonj gomesaomambaajonj ama kokaen jenj kotonj gombe: “Uumeleenj yonononj ilingosonj lanj laligojuti, ii mono arenjonj onjoma (eja to pasto ano) jematemeurugia gomanj ano taonj so kuunj kuma onjona arenjiawo zioz gawonj menj laligowu.” Kaen jenj deeni.

⁶ *Uugia meleenjiti, iyonoo batugianonga eja koi kaanja meweenjowa: Mombaa selianonj koposowaa qaaya qaa, embia motoonjgo menj laligoja. Merabaraanjonj uugia meleema Anutu moma laarinj yangisenj gejajuju siligiaa qaa selegianonj mende kuunj jenj onjmakeju.

⁷ Uumeleenj kanagesowaa somatagia pasto (bisop)* iinonj Anutuwaanonj kanageso galenj koma onjmakebaati, iikawaajonj mono eja koi kaanja kuuwa: Mombaa selianonj koposowaa qaaya qaa, jaba-arambaranj ano goronjkikia qaa. Apu kotiga mende nenj manja tondu mende qenj mondomondo qaganonj injarere laligonj monenj iwoiwaajonj mende kaparanj komakeja. ⁸ Iwaanonj kawuti, ii saanonj koma horonj kalanj koma onjoma qaa nanamemenj awaawaa siinja moma uuta iikanonj ama laligowaa. Kilikalu kepiriria qaa, qaa kuuya dindinjagadeenj gosinj soraaya toroya qaita monj koloonj iyanjaa nanamemenja tororo galenj koma aonkeja.

⁹ Buja qaa kuma nononjgi iikanonj tando ejia kaanja laaligo doonjonj nangomambaajonj nanji, pastononj ii mono koronsonj menj iikanonj qokotaan nambaa. Kaen nama saanonj Buja Tere otaanj momalaariwaa qaa batuya batuya ejemba kuma onjoma iikanonj uugia kuunkebaa ano tosonianj Buja qaa meeranjonj qetamakebuti, iyonoo qaagia doogoya ii saanonj qewagonj mindinjonkebaa. Kianj.

Boi takapolakaya mono qotogonj onjombu.

¹⁰ Ejemba mamaganonj qaa qenj gejajuju ama sosonjae kaanja qaa senja senja jenj ejemba tiligonj onjmakeju. Anutuwaa aiweseya selegianonj kotogiti, iyonoo tuunjonnga ejemba jaasonjononj iikaanja koloonkeju.

¹¹ Ejemba iikaanja yonoo qaagia mono qowogowu. Yonononj Buja qaa kuma onjombombaaajonj mondonj monenj iwoi horowombaaajonj moma kesaawaranj qaa lanj jegi gamuyawo koloonkeja. Kaen ama sumanj tosaanja mono korebore menj soonj onjngita enkalolonj kolooji. ¹² Kriit iyanjgiaa gejatootoo eja monjonj kaiyakagiaajonj kokaen jenj ooro, “Kriit ejembanonj mono kambanj so qaa qolonjmolonjonj injarere qezenj laligonj jeranjai kombo kaanja ewaewanj koma baanonj newageenj nepaqepalo nenkeju.” ¹³ Yonoojonj qaa kaen nanganj jeroti, ii honjaga. Kawaajonj jigia iikanonj qaono momalaarigianonj asuginj honjowo kolooawaatiwaaajonj ii mono kotakota jenj terenjonj onjmakeba.

¹⁴ Momalaarigianonj honjowo kolooro Juuda nonoo benj sosombanana ano ejemba qaa honja songinj jenjkooto amakejuti, qaa iikaanjaajonj geja mende ambu. ¹⁵ Uunana meleeninj Unja Toroyanonj konkonjora menj nonono soraaya koloojonj, ananaa nembanene mombaa songoya ii mende eja. Anana

* **1:6:** 1 Tim 3:2-7 * **1:7:** Ouwasia, zioz paris liida, bisop, gawonj meme wana iinonj qa somata eenj mende bosimbaato, paris tuunjuruta yonoojonj qama koloinj kuma onjoma uugia kuunj gawonjgiaa arenjia onjoma gejanono qambanjmambanj qaganonj galenj koma mindinjonj onjmakebaa.

nembanene kuuya saanon newonatiwaa so koloojato, qewolon ejemba qaa honaajon yangisen amakejuti, iyononon ii me woi anji uugianon kilen tiloonkeja. Uugianon kokojinjawo kolooro uu gejjagia duuro mono bao jaagoo tani kaanja laligoju.

¹⁶ Yononon “Anutu moma yagojon,” jegianon kaen jen kaiyakagianon ii qakooma qewagonkeju. Kaanja koloon Anutuwaanon qaa qegi injiuro arokuukuugiawo kolooro gawon awaa mon mewutiwaa so mende koloaju. Kianj.

2

Ejemba somata onoo qambanjmambanj qaa

¹ Giinon kaanja mende laligojanjawaajon mono momalaariwaa qaa batuya batuya ii Buja Tere otaan kokaen kuma onomakeba: ² Eja waja ononon mono kilikalugia qaa laligogi goda qen onombonatiwaa so koloowu. Iyangiaa nanamemengia tororo galen koma aogi momalaarigaa jianon qaono hona uukalen koloonkebaa. Hona kolooro ejemba tororo jopagon onoma laligowu ano kaparan koma bon qen nambu. Kaen laligowutiwaa-jon kuma onomakeba.

³ Emba waja ononon kaanjagadeen Anutuwaanon emba soraaya yonoo so nanamemengia ama men laligowu. Gemaqeqe qaa mende kisama kema kankebu. Wain apu mamaga newutiwaa moto siwa-yanon mende kemen osiwu. Umeleen nanamemembaa silia awaa qendeema tosaan kuma onomakebu.

⁴ Kaen ama laligon emba newo baagianon laligojuti, iyonoojon saanon qambanjmambanj qaa injijon laligogi yononon kaanjagadeen lomeraanurugia uu wombogianon jopagon onoma laligowu. ⁵ Jopagon onoma iyangiaa nanamemengia tororo galen koma aon soraaya koloowu. Kaen koloon miriwaa gawonja men qelanjin nogo toro qaganon men lomeraanurugia kalan koma onoma lourugiaa qaa baatanon kema kotingon onomakebu. Kaiyaka soraaya kaen kuma ononji ama men laligogi tosanon Anutuwaa Buja qaa mepaego-wombaajon amamaawuya. Kianj.

Eja gbaworo ano welenqeqe onoo qambanjmambanj qaa

⁶ Eja gbaworo yonoo uugia mono kaanjagadeen kokaen kuun onomakeba: Yononon mono gawon awaa mewutiwaaajon oyanjasa laligon iyangiaa nanamemengia tororo galen koma aonkebu. ⁷ Uugia kaen kuun onoma geenjo nanamemen kuuya kanon sili awaa qendeema onoma laligowa. Mono gbijngbaonja qaa bon qen nama tanhoraya qaa kuma onomakeba. ⁸ Qaa momasiinawo jen laligona ejembanon mepaegon men kamaan gombombaaajon amamaawuya. Kaen jen laligona tuarenjenurunananon qaa bologa jen nonombombaaajon qaa mongama hona mende mokoloon gamugia mobuya. Kaen kuma onomakeba.

⁹ Welenqeqeurunana ii kokaen kuma onomakeba: Yononon mono somataurugia yonoo qaagia kuuya ten koma qaa baatanon kema laligowu. Mono korisoro qen onombombaaajon kaparan koma nambu. Qaa injijowuti, ii mono neselanji kiito qaganon mende meleema onomakebu. ¹⁰ Somatagiaa mirinonja iwoi woi motoon ii olon mende menkebuto, somatagianon injiima moma laarin onomakebaatiwaaajon mono kaparan koma nambu. Gawongia kuuya mono gbijngbaonja qaa pondan men laligowu. Kaen laligon Anutu

Hamoqeqe Tonanaa Buŋa qaa kuma oŋomakejuti, ii kotinŋonj kopagogi honja kolooro iigi akadamyawo koloŋkebaa. Kianj.

Laaligo soraayaa nemuŋa ii kaleŋmorianj.

¹¹ Laaligo soraayaa nemuŋa ii kokaenj: Anutunonj ejemba kuuya hamo qenj nonombaatiwaajonj ama kaleŋmorianja ninisaano gomanj so asugiro. ¹² Kaleŋmorianj iikanonj gadokopawaa laaligoya anŋonjorayawo ii gema qewombaa kana qendeema balombaa siinj kombombanja bologa qowogowonjatiwaajonj mindinŋonj kuma nonomakeja. Nanamemenana tororo galenj koma aonj qaa kuuya dindinagadeen gosiŋ laligowombaaajonj koma gbilin nonomakeja. Iikaanja kanonj Anutuwaawaa laaligo kombombanja ii kambanj kokaamba koma gbilin namononj laligowonja.

¹³ Kaanja laligoninj Jiisas Kraistnonj mombo kawaati, anana kambanj iikanonj Anutu qabuŋayawo ano Hamoqeqe Tonana yoroo asamararanga asugiro iibonja. Anana oyanboyanj kambanja ii kanj kuuwaatiwaajonj jejero-moŋromonj ama mamboma laligojonj.

¹⁴ *Jiisas Kraistnonj ananaajonj ama iyanjaa laaligoya qeleema mesaoro. Anana nanamemenj bologa kania kania iikanonja metogonj nonoma dowe-nana memambaajonj moma koma konjoratinj nonoma iyanjaa buŋa soraaya koloowombaaajonj ama laaligoya qeleema mesaoro. Ii mesaonj qewolonana songbano anjaa kanageso koloŋj mono gawonj awaa awaa mewombaa uugeregere ama jojorinj laligowonja.

¹⁵ Iikawaa qaaya mono kuma oŋoma ejemba uugia nanŋonj kana sonjiwuti, ii ku-usuŋ kuuyaa qaganonj temboma jej oŋomakeba. Kaenjana mononj jejewili ama gombabotiwaajonj mono galenj menj aonj laligowa. Kianj.

3

Uumeleenj onjo mono sili kokaenj ama menj laligowu:

¹ Kuma oŋoma qaa koi mono koma gbilin onjona saanonj uu wombogianonj ama romonjowu: Uumeleenj kanageso yonononj mono kaunsol komiti ano gawmambaa somataurugia tosaanja yonŋoo qaa baagianonj kema qaagia tenj koma laligowu. Kulukululuu gawonj awaa mewutiwaajonj jegi ii kuuya mono jojorinj menkebu. ² Uuqeqe qaa tokoronkota ii mombaajonj mende jewu. Anŋowowo mende ambuto, ala menj aonj uumotoonj ama laligowu. Ejemba kuuya ii gumbonjonjonj qaganonj ama oŋoma uuluauenonj metulanjonj aonj laligowu. Kianj.

³ Anana kaanagadeen wala uunana mende tooro qaa qotogonj jinjaun laligoninj. Siinjana kombombanja bologa kania kania iikawaa moto siwayanonj kemenj osinj qagoninj galenj koma nononji sele busuwaa siinj korisoroya monjama lanj laligoninj. Goronkiki qaga-nonj kikekakasililinj ama iikanonj laaligonana tiwilaanj laligoninj. Tosianonj arokuukuu moma kazi ama nononji batunananonj kere jaa aima aonj laligoninj.

⁴ Kaen laligoninto, Anutu Hamoqeqe Tonananonj silia awaa qeleema ninisaano uukalenjanonj koloŋj asugiro kotama uutanonj jopagonj nonono.

⁵ Jopagonj nonoma wanjana somonjonj hamo qenj nonono. Nononano dindinja laligonj gawonj awaa awaa menj laligowonagati, iikawaaajonj ama mende niniima kobooro. Kawaaajonj qaagoto, iyanjaa kiankomuyanonj mono nemuŋj koma muro sinjisonjonana songbano kolokoloo dologa koloŋonj Unjaya Toroya uunananonj ano menj gbilin nonono. ⁶ Anutunonj hamo

* 2:14: Ond 130.8; Eks 19.5; Dut 4.20; 7.6; 14.2; 1 Piito 2.9

qerj nonoma Hamoqeqe Tonana Jiisas Kraist ijoro Uña Toroya wasinj kelemalelej maaro uunananoj kemero laligojnoj.

⁷ Anutuwaa kalenmoriananoj nemuj koma muro qaanana jerj tegoro solananiwombaajonj ama Uña Toroyanoj uunananoj kemero gbilini. Gbilinj nama oyanboyanj laaligo tetegoya qaa laligowombaajonj jejeromonromonj ama mambomakejoni, ii saanonj bunja qerj aowonja. Kianj.

⁸ Qaa oojeni, iikanonj honj toonjaga. Giinonj mono qaa kokaenj kaparanj koma jerj asarinj onjoma laligowa: Ejemba Anutu moma laarijuti, iyonononj mono jegerj qerj nama uugia pondanj gawonj awaa awaa mewutiwaajonj ama laligowu. Kaenj ambuti, iikanonj mono ejemba ilaan onjono gawongiaa honja iima “Awaa sorol!” jerj laligowuya. ⁹ Tosianonj eja uugia qaanonj jewageenj jejuti ano ambosakonj yonoononj qa arenja arenja aminj mogi kesawaranj ano anjgowowo koloonkeji, giinonj mono ii yakarinj gema qewa. Kaenagadeenj Moosesnonj Kana qaa nononoti, tosonianonj qaa motomotoonj iikawaajonj mondonjgosi anji sipasipa koma soonkeja. Jenonjkooli kaanja ii iwoi omaya toonj koloonj mende totoonj ilaan onjmakeja. Kawaajonj ii mono gema qerj mesaowa.

¹⁰ Monononj qaa kaenj jerj horonj iikanonj undeundenj ama onjmakeji, ii mono galej meme qaa jerj muna mende tenj kono mombo jerj muna indinj woi kolooro kilenj yanggisenj ambaati eenj, ii mono konjona uumeleenj tuunj mesaonj seleenjerj laligowa. ¹¹ Iwaa kania kokaenj ero moma yagojanj: Iinonj kana songinj onjompopo qerj meegeesoonj singisonjgo nanamemenj amakeja. Singisonjgoya iikanonj mono kania qendeeno soodabororo Anutunonj qaaya jerj tegoro gere siawaa bunja koloowaa. Kianj.

Yeizozo qaa tetegoya

¹² *Nii konjuru kambanj koi siti qata Nikopolis Griik kanonj rama laligomambaajonj mojenj. Kawaajonj Artemas me Tikikus kitiga laligowaatiwaaajonj wasiwe goononj koubaati, kambanj iikanonj mono kambanj mende qerj koriwaato, uulanjowo mesaonj Nikopolis kanj mokoloonj nomba. ¹³ *Kana qaawaa momo eja (lawyer) qata Zenas ano Apolos yorononj iwoi mombaajonj amamaanj memeqemeanj menj Kriit kanonj osinj rabaobo. Kawaajonj mono kaparanj koma ilawoila tosonianonj sogaranonj nanjonj orona saanonj toroqenj kembao. ¹⁴ Alaurunananoj mono gawonj awaa awaa mewutiwaa kania moma sororogonj pondanj jegerja zenj nama uugia iikanonj ama laligowu. Kaenj anji tosonianonj lombo somata qatawo sangabanga mokoloowuti, ii afaanjonj nanjonj onjmakebu. Momalaariwaa honja kaenj kolooro laaligo gipeya (auta) nepinepi mende laligowu.

¹⁵ Niwo koi laligojuti, iyonononj kuuya yeizozogia jegi goononj kaja. Giinonj alaurunana Kriit kanonj Poinj moma laarinj uugianonj jopagonj nonomakejuti, ii mono noo yeizozona injijona mobu.

Kalenmorianonj mono kuuya onjowo ewa.

* **3:12:** Apo 20.4; Ef 6.21-22; Kol 4.7-8; 2 Tim 4.12

* **3:13:** Apo 18.24; 1 Kor 16.12

Filemombaa Tere Poolnoŋ Filemombaa Tere ano. Jeŋ-asa-asari

Eja qabuŋayawo Filemon ii Kolosi sitinoŋ laligoŋ uuta meleema zioz gawoŋ meŋ welenqegeya qata Onesimus galeŋ kono kilen kok koma Room sitinoŋ keno. Kanonŋ kema Poolwo metulaŋgoŋ qaaya moma uuta meleema Poolwo Buŋa gawoŋ meri kapuare mirinoŋ oroongoŋ rari. Onesimuswaa kambaŋa qaono Poolnoŋ Tere koi Filemombaaŋoŋ ooŋ Onesimuswaa boronoŋ ama wasiro Kolosi eleeno. Tere kokanoŋ uuta meleenoti, iikawaa bujuya isaama Filemombaa uuta ii kokaenŋ kuuro: “Gii mono welenqegega qinjita mesaonŋ iwo uumotoonŋ ama koma horonŋ muna uumeleenŋ alaga kaanŋa kooronŋanoŋ nano iwaajoŋ aisoonŋ laligowa.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 4 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya 1-3

Poolnoŋ Filemon mepeseeya 4-7

Onesimuswaaŋoŋ Filemombaa uuta kuuro 8-22

Terewaa qaa kota waŋa 23-25

¹ Oo wombo alana ano neŋana Filemon. Pool niinoŋ Jiisas Kraistwaa gawoŋa meŋkejeŋiwaajoŋ ama gbadoonŋ nongi kapuare mirinoŋ rajenŋ. Uumeleenŋ alana Timoti iinoŋ niwo raro niinoŋ giwo qaa aminŋ mobojonŋ tere koi oojenŋ.

² *Kaanŋagadeenŋ emba somata uumeleenŋ naanŋana Apia ano Arkipus uumeleembaa manŋagege ejanana ano uumeleenŋ kanageso goo mirinoŋ ajoroonkejuti, niinoŋ onjojonŋ tere koi oojenŋ.

³ Anutu Maŋnana ano Poŋ Jiisas Kraist yorononŋ mono kalenŋmoriaŋ onŋoni luaenonŋ laligowu.

Filemombaa uukalenŋaajoŋ Poŋ mepeseeya.

⁴ Niinoŋ kambaŋ so qama koolinŋ gii romonŋonŋ gomakejeŋiwaaw so Anutuna danŋisenŋ kokaembaajoŋ jeŋ munkejenŋ: ⁵ Gii Poŋ Jiisas moma laarinŋ jopagonŋ munŋ Anutuwaaw ejemba soraaya kuuya jopagonŋ uukalenŋ onŋoma laligojanŋ.

⁶ Danŋisenŋ jeŋ kokaenŋ qama koolinŋkejenŋ: Momalaariganonŋ mono kotiinŋ powowonŋ kolooro saanonŋ kooronananonŋ nama nonowo momalaariwaaw qaaya jeŋ seinŋ laligowaga. Kaenŋ Kraistwo qokotaanŋ naninŋ kalenŋ awaa awaa nonomakeji, gii mono iikawaa kania korebore moma sorogowaga. ⁷ Oo uumeleenŋ alana, gii ejemba soraaya keraqeeango qenŋ onŋona afaanŋonŋ laligoju. Niinoŋ uujopaga iikawaajoŋ ama mamaga aisoowe iikanonŋ noo uuna nanŋonkeja.

Filemononŋ Onesimus koma horowaatiwaajoŋ qisija.

⁸ Giinoŋ kaenŋ laligoŋ Kraistwo qokotaari saanonŋ awasankaka koloonŋ kusunŋ qaganonŋ nama iwoi ambaatiwaajoŋ jeŋ kotonŋ gombenaga. ⁹ Ii kilenŋ Anutunonŋ uutanonŋ jopagonŋ noronjiwaajoŋ ama saanonŋ jeŋkootona mesaonŋ qisinŋ welema gonjenŋ. Gii Pool noo silina mojanŋ. Niinoŋ eja waŋa koloojenŋ ano Kraist Jiisaswaa gawombaaŋoŋ ama kambaŋ kokaamba kapuare ejaŋa kaanŋagadeenŋ koloojenŋ.

---

* 1:2: Kol 4.17

¹⁰ *Nii kapuare miri kokanonj alaga qata Onesimus aitonjonj ilaanj mube uuta meleema momalaariwaa merana kolooro. Kawaajonj kete iwaa je menj iwaajonj ama qisinj welema gonjen. ¹¹ Iinonj wala welenj qer lanj mondonj injarere laligonj qemasologenj ama goma laligoroto, kambanj kokaamba letoma gii ano nii awaagadeenj ilaanj norono gawonjaa honanonj asuginkebaatiwaa so kolooja.

¹² Iinonj neenaa wombo merana kolooja ano neenaa wombona kaanja wasinj mube eleema goononj kaja. ¹³ Niinonj Oligaa Bunawaajonj ama kapuare mirinonj rajen. Kawaajonj Onesimus somonjgowe niwo laligonj goo kitiga ilaanj nombaatiwaaajonj mojen. ¹⁴ Kaenj mojentonj, ilaanj nombaatiwaaajonj mende kuunj gonjen. Siinganonj jero ilaanj nona sokonagato, giinonj welenjqeqega nombaga me anjonj kombagati, iikawaajonj “Oon!” mende jena neenodeenj somonjgonj mumambaajonj amamaajen.

¹⁵ Onesimusonj kokaembaajonj ama gomesaoromaenj? Iinonj kambanj torodaamonj seleenjenj laligonj mombo eleema kanj giwo kambanj tetegoya qaa laligowaa. ¹⁶ Wala welenjqeqe omaya koloonj laligoroto, kambanj kokaamba ii uugunj eja qaita monj kolooja. Uuta meleema mono wombo alanaaga kolooja. Niinonj iwaajonj siinj mamaga mobe giinonj eja ii iina Pombaa bunja kolooro iwaajonj nii nuugunj siinj hononja qaa momakebaga.

¹⁷ Giinonj niwo ala-ala ama laligojotiwaajonj niinonj kawe koma horonj nonagati eenj, mono Onesimusonj karo iikaanja koma horonj muba. ¹⁸ Iwoi monj ama bolinj gononj me iwaanonj tosa monj goononj eji eenj, ii mono noo tosaga jena ewa. ¹⁹ Nii Pool neenaa boronanonj kokaenj oojen, “Niinonj ii metogomanja.” Niinonj ilaanj gombe uuga meleena tosaga somata ii kumbaatiwaaajonj geengaa kaanjadeenj noo bunja jenj tegonj aona sokonaga. Kawaajonj saanonj kokaenj jenenaga: Onesimuswaanonj tosa ii mono jena geengaa tosaga ewa. ²⁰ Oo uumeleenj alana, Pombaa Bunja gombeti, ii mono meleema ilaanj nombagatiwaa siinja mojen. Kraistwo qokotaajani, iikawaa so mono Onesimus koma horona noo uunanonj afaanjonj qeangowaa.

²¹ Qaana tenj kombagati, ii moma laarinj qaana oonj goo kaniaga kokaenj ero mojen: Qaa jejenj, ii mono uugunj awaa soro ama sororogowaga. Kianj. ²² Qaa monj koi: Onjononj qama kooligi Ponjonj nii wasinj meleema nono onjononj kamambaajonj mamboma jejeromonjromonj anjen. Kawaajonj mono miri uuta monj noojonj mojqojonjgonj raba.

Yeizozo ano kotumotue qaa tetegoya

²³ *Alana Epafras iinonj Jiisas Kraistwaa gawombaajonj ama niwo kapuare mirinonj rama yeizozoya ano goononj kaja. ²⁴ *Nenjauruna gawonj motoonj menjkejonj Maak, Aristarkus, Deemas ano Luuk yonjononj kaanagadeenj yeizozogia anji goononj kaja.

²⁵ Ponj Jiisas Kraistwaa kalenj morianonj mono unjagia kotuegonj onjowo ewa. Kianj.

* **1:10:** Kol 4.9   * **1:23:** Kol 1.7; 4.12   * **1:24:** Apo 12.12, 25; 13.13; 15.37-39; 19.29; 27.2; Kol 4.10, 14; 2 Tim 4.10-11

Hibruu Tere Moñnonj Hibruu yonoo Tere angj. Jeñ-asa-asari

Jiisasnonj Siwenonj uro iikawaa gematanonj gbani 35 kawaa so tegoro eja monj qata mende mojonj, iinonj Tere koi oonj Juuda uumeleenj ejemba yonoononj ano. Juuda yonononj Hibruu (waba) qaa jegitiwaajonj qagia Hibruu qagi. Tosianonj Juuda uumeleenj ejemba ii sisiwerowero mamaga ama onjonji Jiisaswaanonj kana dindinja mesaowombaaonj romonjonj Juuda yonoo kana walaganonj duñanonj mombo keubombaaonj mogi. Kana walaga ii Kana qaawaa kaparanjonkonj.

Tere kokawaa qaa kota 3 ii kokaenj:

1. Jiisas, Anutuwaaw Meria iinonj siimbobolo somata moma iikaanjan kanon Manjan tenj komambaa kania moro. Kawaaonj Siwe gajoba, Mooses ano gejatootoo ejemba kuuya unjuugunj uuta kolooja.

2. Anutunonj Jiisas kuuro kamban tetegoya qaa jigo gawonj galenana wajan koloonj laligowaa. Anjan saya molaarotiwaajonj siimolonj oonj-oononj tegoro jigo gawonj galenj tosaanjan yonoononj mende amamaawonjan.

3. Uumeleenj anono Jiisas moma laarininj singisonjonana mesaonj hamo qen nonoma koomunonjan metogonj nonono toroko mende mojonj. Jigo gawonj walaga ii unjanjan kaanja kolooro megj Jiisasnonj hamoqeqewaa kania honjan ninisaama anjan siimolonj oonjonj kaanja ambutiwaajonj ama aoro.

Momalaari ejemba somata yonoo siligiaa sunduya ii tetegoyanonj (Bonj 11) oonj momalaarigianonj zololonjgowabotiwaajonj kokaenj kuunjonjan, "Sisiwerowero ama onjonji kawaa siimboboloya ii mono kaparanj koma mokosinonj moma Jiisaswo haamo ambu." Buk kokawaa qambanmambanja ano galenj meme qaaya ii anjanjo.

Buk kokawaa bakaya wajan 10 ii kokaenj:

Qaa mutuya: Kraistnonj Anutuwaaw kania ninisaandabororo 1.1-3

Kraistnonj gajoba kuuya unjuuguja 1.4-2.18

Kraistnonj Mooses ano Joosua uruuguja 3.1-4.13

Kraistnonj jigo gawonj galenj kuuya unjuuguja 4.14-7.28

Kraistwaa soomongo arenjan ii soomonjgo arenj walaga uuguja 8.1-9.28

Kraistwaa sa busuyanonj siimolonj kuuya unjuuguja 10.1-39

Momalaari ii iwoi mutuya ano wajan 11.1-12.29

Nanamemenananonj Anutu kerageeangonj menj mubu 13.1-19

Qamakooli tetegoya 13.20-21

Uuwaawaa qaa ano yeizozo qaa tetegoya 13.22-25

Anutunonj Meria wasiro qaaya ninisaano.

¹ Anutunonj monowaa monoyanonjan kanainj kana morota morota otaanj qaaya ninisaamambaaonj moro. Kaenj moma qaaya kamban mamaga gejatootoo ejemba sololonj uugianonj ano asuganonj jegi ambosakonjurananonj moma laligonj kougi. ² Kaanj laligonj kougito, kamban tetegoyanonj laligoninj kokaamba mono Meria wasiro qaaya ninisaama asuganonj jero moninj. Meria iinonj Manjan ilaaro Siwe, namo ano iikawaa ilawoilagara kuuya mokoloori Merianonj kamban tetegoyanonj iwoi kuuyaa Toya koloowaatiwaajonj jenj tegoro laligojan. ³ Anutuwaaw kaitanianonj Meria enj muro kamaanj qendeeno. Anutuwaaw asamararanjonj mono ii kuuro bilisik ano unjanjan kaanja iininj. Singisonjonana koma konjratidaboronjgo mono Siwe gomanonj uma duñanjenj Uutananaa boro dindinanonj raja.

Iikanonj rama Siwe namowaa ilawoila kuuya ii qaaya ku-usunawononj bosima galej koma laligoja.

Anutuwaa Merianonj Siwe gajoba unjuuguja.

⁴ Anutunonj Meria qa muro iikanonj mono Siwe gajoba yonoo qagia uuguj akadamyawo kolooji, iikawaa so Merianonj Siwe gajoba unjuuguj somatagia kolooro newo baatanonj laligoju. ⁵* Anutunonj kambanj monononj Siwe gajobauruta yonoononga mombaajon qaa kokaenj mende jero,

“Giinonj noo Merana koloona niinonj kete goo Manja koloojen.”

Kaanagadeenj qaa monj kokaenj jerota eja,

“Niinonj iwaa Manja koloowe iinonj noo Merana koloowaa.”

⁶* Qaa ii mombo toroqenj mutu Meria jen tegoro namononj kamaamambaaonj anoti, kambanj iikanonj waladeenj kokaenj jero,

“Oo Siwe gajobauruna, onjo mono korebore iwaa waeya menj mepeseenj laligowu.”

⁷* Siwe gajoba ii qaa kokaenj injjorota eja,

“Anutunonj gajobauruta menj letoma onono haamo kaanja koloonj kema kawuya. Welenqequeuranonj letoma gere bolanj kaanja koloonj kema kawuya.”

⁸* Ii kaenj injjoroto, Meria ii qaa monj kokaenj ijorota eja,

“Oo Ponj, giinonj mono jinjaronj dun raraganonj kambanj tetegoya qaa rama uba. Taa gbaruga ku-usunawo iikanonj qindingonj nonona nanamemenj dindinanonj mono bentotonnga munjenja koloonj enj ubaa.

⁹ Giinonj nanamemenj solanja siinj enj gono nanamemenj doogoyaaonj iringga soono kazi ama laligonj kouna.

Kawaaonj goo bengga Anutu iinonj mono goo siinj enj muro gii korisoro kelenonj alauruga unjuuguj honombononja qaa gomoriro laligojanj.”

¹⁰* Meriaa qaa monj ii kokaenj,

“Oo Ponj, giinonj kanakanaiyanonj namowaa tandoya kuuna Siwewaa jakeya jakeya iikanonj mono goo boroterega koloju.

¹¹ Siwe balonj kuuya kanonj opo maleku kaanja walaga koloonj aliwuy-ato, giinonj mono kotiin nama uba.

¹² Maki pipiinkejoni, giinonj mono kawaa so siwe ii-iita ii opo suru somongojonj kaanja pipiin onona letombu.

Iwoi kuuya utegowaato, giinonj mono tani motoonngo kayadeenj koloonj gbaniga tetegoya qaa laligonj uba.”

¹³* Anutunonj kambanj monononj Siwe gajobauruta yonoononga mombaajon qaa kokaenj mende jero,

“Giinonj kanj boro dindinanonj rana niinonj mono tuarenjenjuruga kambanj batuya kokanonj riinj riitama onjombe kamaanj unjuro goo kanagaa doya koloogi otokorianj maabonja.”

¹⁴ Meriaajonj qaaya qaaya kaenj jeroto, Siwe gajoba ii moroga koloju? Kuuya yonononj Anutuwaa welenqeqe unjauruta koloju. Kaanja koloonj ejemba oyanboyan bunja qenj aowuti, ii ilaan onjombutiwaaonj wasinj onono laligoju. Kianj.

* 1:5: Ond 2.7; 2 Sml 7.14; 1 Hist 17.13 * 1:6: Dut 32.43 * 1:7: Ond 104.4 * 1:8: Ond 45.6-7 * 1:10: Ond 102.25-27 * 1:13: Ond 110.1

2

Uunana mende melembombotiwaa galej meme qaa

¹ Kawaajon Buṅa qaa moninji, ii mono tororo moma asariwombaajon kaparanj koma geja ambu. Namononj laaligowaa iwoiya mononj nunuano lanj kema kanj lalabubu laligowonjati eenj, mono Jiisaswaa hamoqeḡeḡe gawonja uugunj eenj laligonj tiwilaawombo. ² Qaa ii kokaen jenj asarimanja: Wala Siwe gajoba yonononj Buṅa qaa jegi iikanonj ejemba somonjonj onono laligogi. Kaenj laligonj daenj yonononj Kana qaa mende tenj koma sonjo waleengiti, Anutunonj mono kuuya iyonjo qaaḡia dindinḡadeen jenj tegonj ironja meleema onono lombo qagianonj uro laligonj kougi.

³ Yonononj lombo mokoloogi nonononj kaanjadeen qaa qewonjati eenj, iikawaa ironḡajonj mono nomaen oloj kombonaga? Hamoqeḡeḡe gawonj somata ii telambelanj qaganonj lolomonin ambonjati eenj, mono iikawaa ironḡanonjga oloj kombombaaajon amamaawonja. Poṅonj kanainj hamoqeḡeḡe waa kania inisaano tosanonj qaa ii jetanonjga moma nanjon jenj kotuigi seinj sokoma nonono. ⁴ Ii nanjon jenj asarigi Anutunonj yonowo motoonj nama qaagaa nanjonj jero anḡoleto aiwese kania kania ii ku-usunḡowo asugiro Unḡa Toroya molaanj uusiḡḡaa so mendeeno sokoma nonono. Kianj.

Jiisasnonj danana koloonj Siwenonj nunuamambaajon moja.

⁵ Siwe namo gbilia koloowutiwaa qaaya jenkejonj, Anutunonj anana iikanonj Siwe gajoba newo baagianonj laligowombaa arenja mende jenj kotoro. ⁶*Kaenj qaagoto, qaa ii mononj nanjonj jerota Buṅa Terewaa batuya mononj kokaenj eja,

“Namo ejanonj mono moroga kolooro ii romonjonj munkejan? Siwe gomambaa Eja honḡanonj mono moroga kolooro ii kalanj komakejan?”

⁷ Giinonj ii menj kamaanj muna kambanj toroga Siwe gajoba yonjo newo baagianonj kamaanj kamaanjeḡeta koloonj laligoro. Laligoro wana asamararanḡanonj uro kasaronj ilawage muna akadamyawo koloonj qabuḡayawo laligoja. Kaanja laligonj ilawoila kuuya galej koma laligoja.

⁸ Boroterega kuuya mono iwaa jenkootoyaa baatanonj laligowutiwaa-jonj menj kamaanj onona laligowu.”

Qaa iikawaa so iwoi kuuya ii iwaa ku-usunj baatanonj laligowutiwaaajonj menj kamaanj onoma iikanonj iwoi monj mende mesaoro iwaa qaayaa baatanonj mende enaga. Arenj kaenj anoto, kambanj kokaamba borotereya kuuya ii iwaa ku-usunj baatanonj menj kamaanj onono qaaya tenj komakejutiwaa so mende injiimakejonj.

⁹ Kaanja mende injiimakejonto, Jiisasnonj mono kokaen letoma laligoro iimakejonj: Koomuwaa siimboboloya morotiwaajonj Anutunonj wano asamararanḡanonj uro kasaronj ilawage muro iininj akadamyawo koloonj qabuḡayawo laligoja. Anutunonj kalenmorianj gendeema nonomambaajonj moma kuuya ananaajonj ama koomuwaa siimboboloya mobaatiwaajonj jenj tegoro. Kawaajonj menj kamaanj muro kambanj toroga Siwe gajoba yonjo newo baagianonj kamaanj kamaanjeḡeta koloonj laligoro. Kaanja laligoroto, kambanj kokaamba qabuḡa uuta menj laligoja. ¹⁰ Anutunonj ilawoila kuuyaa kania kolooja. Iinonj kuuya anana iyanj mepeseenj mubombaaajonj ama mokolonj nonono laligojonj. Iinonj ejemba seiseiya nunuano asamararanḡanonj ubombaaajonj moja. Kaenj moma hamoqeḡenanaa Toya ii mende anḡonj kono siimbobolo moma iikaanja kanonj gawonja ii medabororo asamararanḡa kuuya mokoloowaatiwaajonj moro sokono.

* 2:6: Ond 8.4-6

11 Monjonj menj sorainj nonomakeji ano ejemba soraaya koloonkejonj, kuuya ananaa kondomondoo Tonananonj mono motoonngo kolooja. Kawaa-
jonj Jiisasnonj qanana "Alauruna," kaenj qamambaajonj gamuya mende
momakeja. 12 *Kaniananaajonj Buja qaa monj kokaenj jerota eja,

"Niinonj goo qaga ii neenaa alauruna yonjojonj qama asarinj onjoma
uumeleenj kanageso batugianonj nama mepeseenj gomakemaña."

13 *Kaanagadeenj iikawaa Buja qaaya monj kokaenj jerota eja, "Niinonj
momalaarina Anutuwaanonj ama laligomaña." Dujanonj mombo iikawaa
Buja qaaya monj ii kokaenj jerota eja, "Moba, nii ano Anutunonj merabora
nonoti, nonononj koi laligojonj."

14 Monjonj menj komunj nonomambaa ku-usunja menj laligoji, Jiisasnonj
mono ii melungoro kemebaatiwaajonj ama komunj iikanonj haamo ano.
"Kilenaa Toya melunqomaña," jenj ejemba sa busunanawo laligojonj,
iikawaaajonj iinonj kaanagadeenj ananawo tani motoonngo iikayadeenj namo
ejaga kolooro. 15 Ejemba laaligogia namononj laligojutiwaa so komu-
wombaa torokogianonj somonjonj onjono laligonj kougiti, ii kuuya mono
isama onjono solanjaniwutiwaajonj ama namo ejaga kolooro. 16 Siwe gajoba
kalanj koma onjombaatiwaajonj balonj ejaga mende kolooro, Aabrahambaa
gbiliuruta anana moma anjonj koma ilaanj nonomakebaatiwaajonj mono
iikaanja kolooro.

17 Kania kawaaajonj ama iinonj ilawoila kuuya kanonj alauruta ananawo
tani motoonngo iikayadeenj kolooro. Jigo gawonj galenana wanj koloonj
gawonja nonj menj kiankomunj nonoma laligowaatiwaajonj mono ananawo
tani motoonj kolooro. Tani motoonngo koloonngo mono saanonj jotameme-
nana koloonj jigo galenj wanjaa gawonja menjkeja. Ii memambaajonj
singisonjonanana tawaya ama Anutuwaajaanonj ii koma konjoratiro.

18 Balonj ejaga kolooro ijonjonj angobato menj mugi anjo siimbobolo moma
laligoroti, iikawaaajonj ejemba angobato menj nonomakejuti, anana mono
saanonj ilaanj nonomakebaa. Kianj.

3

Jiisasnonj Mooses uugunj uuta kolooja.

1 Kawaaajonj uumeleenj alaurunana soraaya, Siwe Toyanonj onjono
nonowo tuunj somata motoonngo laligojuti, onjononj mono uuroromonggogia
pondanj Jiisaswaanonj ama laligowu. Anutunonj ii wasiro aposol koloonj jigo
gawonj galenana wanj kolooji, iwaajonj kaenj jokoloonkejonj. 2 *Moosesonj
Anutuwaanonj kanageso kuuya ii membiriqembiria qaato, pondanj galenj
koma onjoma laligoro. Iikawaa so Jiisasnonj kaanagadeenj morononj kuunj
muroti, iwaa qaaya misi metetanja qaa tororo otaanj membiriqembiria
qaato, pondanj menj laligoro. 3 Miri ano eja miri meroti, ii gosinj oroninj
motonjeqeje ejawaa gabunayanonj mono miriwaaja gabunajaya mamaga uugunj
nanja. Iikawaa so Mooses ano Jiisas gosinj oroninj Jiisaswaa asamararanja
uutanonj mono Mooses mamaga uuguja. Kania kaanja iima mokoloonkejonj.

4 Miri kuuya ii mombaa borosowoya koloojuto, iwoi kuuya ii Anutuwaaja
borosowoya kolooja. 5 Moosesonj Anutuwaanonj kanageso kuuya ii
membiriqembiria qaato, pondanj welenj qenj onjoma laligoro. Kaenj laligonj
Anutunonj kanagenj daja qaita mombaajonj jeroti, mono qaa iikawaa sareya ii
waladeenj isaama tanjunuyagana nano. 6 Kaanja nanoto, Kraistnonj Anutuwaaja

* 2:12: Ond 22.22 * 2:13: Ais 8.17, 18 * 3:2: Janj 12.7

Meria koloon Manaa qaaya (misi metetaja qaa) non men kanagesoya pondan galej koma nonoma laligoja. Anutuwaanon kanageso ii anono koloojon. Oyanboyon mokoloowombaajon jejeromonromon ama iikanon qokotaan selenana men uma awasankaka nama kotiidaborowonati een, mono Anutuwa uumeleen kanageso koloon laligowonja. Kianj.

Yangisen ama laligowombotiwa galej meme qaa

⁷ *Kawaajon ononon mono Unja Toroyanon qaa kokaen jenkejiwaa so koloowu,

“Keteda kokaamba Anutunon onooma qaaya saje ano mojuti een,

⁸ uugia mono roromonjo bologanon mende gojombu. Onoo ambosakonurugianon balon qararankonkononon kan kamban mononon Anutu qetama angobato men mun karen angiti, onjo mono iikawaa so Anutu qetama ambubo.

⁹ Yononon balon qararankonkononon kan Anutu nii angobato men noma laligogi. Angoleta ama men laligoweti, ononon ii gbani 40 kawaa so iima laligon ii kilej nii mende moma laarin nonji uunanon boliro laligowe.

¹⁰ Kawaajon ejemba tuun somata kamban iikanon namonon laligogiti, iyonoojon ama irinja soono kokaen jewe, ‘Yononon mono suulan uugianon kaamaa ama jinjan kemakeju. Laaligowaa kana kuma onoma laligoweto, ii mende moma koton kougi. Qaago!’

¹¹ Kaen jen irinjonsoon qaganon qaana jen koton jojopan qaananon ii somonjon kokaen jewe,

‘Haamo men laligowutiwaa aren ama onombeto, yononon mono oyanboyon iikanon mende keubu.’”

¹² Oo uumeleen alauruna, ononon mono kokaembaajon galej men aon laligowu: Onoononga mombaa uutanon doogoro momalaarianon zololonjon kamaaro Anutu laaligo Toya gema qer laligowabo. ¹³ Kaen qaagoto, singisongowaa angomokolononon tiligon onono iikanon onoononga mombaa uuta gojombabotiwaajon mono ween so batugianon uugia kuun aon laligowu. “Kete” qaa ii jenkejoni, iikawaa so mono jolonjon aon laligowu. ¹⁴ Anana Kraist moma angon koma iwo tuun somata motoonjo koloon laligojon. Wala uunana meleema uuwoi yakarin awasankaka mokolonon laligoninji, iikaanja namonon laligowonatiwaa so kaparan koma kotiin nambonati een, mono oyanboyon koloowonja.

¹⁵ *Buna qaa ii mombo jen kokaen oojen,

“Kete Anutunon onooma qaaya saje ano mojuti een, uugia mono mende gojombu. Onoo ambosakonurugianon Anutu qetama karen angiti, ononon mono iikawaa so Anutu qetama ambubo.”

¹⁶ *Ejemba daen yononon Buna qaa moma Anutu qetama karen angij? Mooseson kanageso unuano Iijipt mesaon kagiti, iyononon mono kuuya kaen angij. ¹⁷ Ejemba daen yonoojon ama gbani 40 kawaa so irinja soono kazi ama onono laligogi? Ejemba singisonjo angij men komun onono sele busugianon balon qararankonkononon kamaan kongiti, iyonononon mono kaen kolooro. ¹⁸ Luaenon haamo men laligowutiwaa aren ama iyangiaa balonjianon mende keubutiwaa qaaya jen koton jojopan qaayanon somongoroti, qaa ii mono daen yonoojon jero? Ejemba qaaya qotogon yangisen laligogiti, ii mono iyonoojon ama jero. ¹⁹ Qaa iikawaa kania

ii kokaen iima asarijon: Yoŋononj Anutu mende moma laarinj yanggisenj anġitiwaaġonj ama iyanġiaa balonġianonj keubombaaġonj amamaaġi. Kiaj.

4

Anutunonj kanagesoya sonda kendonj nonombaa.

¹ Anutuwaanonj keuma luaenonj haamo meŋ laligowombaa qaa somonġoroti, qaa iikanonj mono powowonj kotakota enj nononja. Kawaajonj onġoononġa moŋŋonj loorinj iyanġaa Siwe kana kekenja ii batuyanonj kotoŋo iikaana mokolonj mubombo. Kawaajonj mono batunananonj galen meŋ aowonja. ² Balonj qararanġonġonġononj kagi Oligaa Buŋa jeŋ asarij nononġi kaana jeġi mogito, qaa ii mono eenj selegianondeenj mogi uugianonj mende kemero. Kawaajonj moma-laarigia mende mekolooŋo tompinj eenj laligogi mende ilaanj onġoma janġonj qaano. ³ *Uunana meleema moma laarinj laligoġonji, anana mono Anutuwaanonj keuma haamo meŋ oyanġboyanj laligowonja, ii moġonj. Anutunonj iikawaa Buŋa qaaya ii kokaen jerota eja,

“Kaen jeŋ irinġonġoonj qaganonj qaana jeŋ kotonj joġopanj qaananonj ii somonġonj kokaen jewe, ‘Haamo meŋ laligowutiwaa areŋ ama onġombeto, yoŋononj mono oyanġboyanj iikanonj mende keubuya.’”

Anutunonj Siwe namo mokolonj orono kambanj iikanonja kanainj oyanġboyanj gomanjanonj mono medaborogita ejato, kilenj qaa kaen jero.

⁴ *Anutunonj weenj 7:baa qaaya jerota Buŋa Terewaa batuya moŋŋonj kokaen eja, “Somaŋa 7 kolooro Anutunonj gawonja kuuya medabororoti waa haamo meŋ kendonj rama moro.” ⁵ *Anutunonj Buŋa qaa ii toroġen kokaen jerota eja, “Haamo meŋ laligowutiwaa areŋ ama onġombeto, yoŋononj mono oyanġboyanj iikanonj mende keubuya.”

⁶ Ejemba tosanonj Anutu waa oyanġboyanj mokolonj haamo meŋ laligowuti, qaa iikanonj powowonj kotakota enj nononja. Oligaa Buŋa wala kanageso jeŋ asarij onġonġiti, iyoŋononj qootogogiaaġonj ama oyanġboyanonj mende keuma haamo mende meġi. ⁷ *Haamo mende meġitiwaaġonj ama Anutunonj mombo kambanj moŋ ama qata ‘Kambanj keteda koi,’ kaen qaro. Kambanj koriga tegoro kambanj iikawaa Buŋa qaaya keteda koi jeŋ oġenji, ii mono Deiwid isaano kokaen jero,

“Ketada koi kaanjanonj Anutunonj onġooma qaa saŋe ano moġuti eenj, uugia mono nanamemenj bologanonj mende goġombu.”

⁸ *Kaen jero Joosuanonj uŋuano oyanġboyanonj keuma haamo mewuyagati eenj, Anutunonj mono kambanj qaita mombaa qaaya ii kanagenj mende jenaga. ⁹ Ii mende jenagato, Anutunonj onġononj kanagesoya haamo meme nonono oyanġboyanj mokoloowonja. Qaa iikanonj mono powowonj kotakota enj nononja. ¹⁰ *Iikawaa kania ii kokaen: Anutunonj anġaa gawonja meroti waa haamo meŋ kendonj raroti, iikawaa so moŋŋonj Anutu waa oyanġboyanonj keuma haamo mewaati, iinonj mono iyanġaa gawonja meroti waa haamoya ii kaanġideen meŋ oyanġboyanj laligowaa. ¹¹ Kawaajonj anana mono Anutu waa oyanġboyanonj keuma haamo memeta mokoloowombaaġonj kaparanj kombonja. Onġoononġa moŋŋonj kamaanġ qen kanageso walaga yoŋoo qootogo tanigia iikayadeen otaawaboti waaġonj mono kaparanj kombonja.

* 4:3: Ond 95.11 * 4:4: Jen 2.2 * 4:5: Ond 95.11 * 4:7: Ond 95.7-8 * 4:8: Dut 31.7; Joos 22.4 * 4:10: Jen 2.2

¹² Anutuwaa qaaya ii mengbiligibiliwaa kania ano ku-usunawo kolooja. Manjawaa soo somata ii leelee jetawo koloojato, Anutu qaayaa jetanonj mono soo somata kuuya unjuugun jebombonj kolooro jeta leelee ii jetawo koloojao. Qaa iikanonj mono uu kokoosonana kotonj omenonj me Anutuwaa Unjayanonj inaanj nonomakeji, ii undeema kuunj nonomakeja. Sele busu kiti toroqeqenana ano siinjanana aladawoya ii kaanagadeen gosiin (qaanana aasangoya mokoloonj) awaa ano bologa mendeema oromakeja. Uuwombonana ano momakooto arenjanana ii gosiin qaanana jerj tegonjkeja.

¹³ Anutunonj iwoi kuuya mokolooro eji, iikanondeen iwoi monj ii aasangoyanonj mende ero awagadeen iimakeja. Iwoi monj esuuniin Anutunonj esunana ii saanonj luluuma iiro iwaa jaasewananonj asuganonjgadeen eja. Nanamemenanaa lopoya kuuya ii mono iwaanonj jerj asariwombaa so koloojonj. Kianj.

Jiisasnonj jigo gawonj galenana uuta kolooja.

¹⁴ Jiisasnonj jigo gawonj galenjan wana uuta koloonj nononjiwaaajonj ama anana “Moma laarinj mujonj,” jerj jokoloonjkejonj, iikanonj mono kotiin nambonja. Jiisas Anutuwaa Merianonj mono Siwe jakeya jakeya unjuugunj urota raja. ¹⁵ Uuroromongonoma tosia looloria kolooro jigo gawonj galenjan tosiannonj kawaajonj wosomomo mende ama nonomakejuto, ananaa jigo gawonj galenananonj mono qaita monj kokaen kolooja: Iinonj anana kaanja nanamemenjan kuuya kanonj ananawo tani motoonjgo ijonjgonj angobato menj munj laligogito, ii kilenjan singisonjgo monj mende ano.

¹⁶ Jigo galenananonj mono eu kalenmoriambaa dunj rarayanonj rama kiankomunj nonomambaaajonj momakeja. Kawaajonj mono awasankaka qaganonj nama iwaa kosianonj kembonja. Iwaa kosianonj keninjan kalenmoriambaaajonj amamaajonj, iwaa kambanja dindinjanonj mono ilaan nonono ii saanonj mokoloowonja. Kianj.

5

Galenjan wanjana Jiisasnonj ilaan nonomakeja.

¹ Namowaa jigo gawonj galenjan wana kuuya ii ejemba batugianonja meweenjonj onjoma gawonj kokaen mewutiwaaajonj kuunj onomakejonj: Iinonj ejemba jotamemenana koloonj Anutuwo uumotoonjgo ama laligowombaa gawonja menj singisonjgo aninjiwaa oro kalenja kalenja ii Anutuwaaajonj ama iikanonj siimolonj oonjkeja. ² Iyanjaa uuroromongoya tosiannonj kaanagadeen looloria kolooja. Kawaajonj ejemba lalabubu qaganonj jinjanunj amakejuti, ii saanonj wosomomo qaganonj ama nonomakeja. ³*Looloria koloojiwaaajonj mono iyanjaa singisonjgoya ano kanagesouruta yonjoo singisonjgogia kaanagadeen koma konjoratiwaatiwaaajonj orononj siimolonj oonjkeja. ⁴*Monjonj qabunja ii anjaajonj mende bunja qen aowaato, Anutunonj Aaron oonoti, iikawaa so mono ii kaanagadeen oonja.

⁵*Iikawaa so Kraistnonj kaanagadeen anj jigo gawonj galenjan wana koloowaatiwaa qabunjanja ii anjaajonj mende bunja qen aoroto, Anutunonj kokaen jerj kotonj muro,

“Giinonj noo Merana koloona niinonj kete goo Manga koloojen.”

Qaa iikawaa so jigo gawonj galenjan wanjana kolooro.

⁶*Qaa iikayadeen jerota Bunja Terewaa batuya monjonj kokaen eja,

“Giinonj Melkizedek kaanja jigo gawonj galenj koloonj kambanj tetegoya qaa laligonj ubaga.”

⁷ *Jiisasnonj sele busuwo namononj laligonj iikanonj kambanja kambanja gama koolinj kotakota qaro jaunjononj kamaaro Anutu koomunonjga metogowaatiwaajonj kotiiroti, ii qisiinj munj laligoro. Qisiinj munj laligonj Anutu goda qenj qaayaa baatanonj ama aonj laligorotiwaajonj Anutunonj qamakoolia moro. ⁸ Meria kolooroto, Anutunonj ii kilenj siimbobolo mende somongoro qaganonj uro moma kanonj tenkonjkombaa kania mokoloonj moma sororogoro. ⁹ Ii moma akadamyua kuuya mokoloongo oyanboyanj tetegoya qaa laligowombaa kondomondoo Toya kolooro. Kawaajonj ejemba iwaa jeta tenj koma laligojuti, ii kuuya mono saanonj kondoonj onono oyanboyanj koloowuya. ¹⁰ Toya ii kolooro Anutunonj ii Melkizedek kaanja jigo gawonj galenj wanj koloowaatiwaajonj jenj tegonj kuunj muro. Kianj.

Momalaariwaa honja soowabotiwaa galenj meme qaa

¹¹ Qaa ii saanonj toroqenj mamaga jenj somariiwonagato, onononj qaa moma otaawombaajonj gaonjaajaa ama tanqan anju. Kawaajonj ii jenj asarij onjombombaajonj osiqosi anjonj. ¹² *Onononj kambanj koriga kanageso walaga laligonj saanonj kambanj kokaamba boi qaqazu koloowutiwaa so koloowuyagato, onjanganjo Anutuwaa qaa kota mutuya ii monjonj dunjonj mombo kuma onjombaatiwaajonj amamaankeju. Onononj mono osij Bunja qaa ii aju kaanja newombaajonj momakeju. Nene kotiga kaanja ii newombaajonj amamaankeju. ¹³ Monjonj ii aju kaanja nenj laligoji, iinonj mono toroqenj merasisi kaanja kolooja. Anutuwaa jaanonj solanja koloowombaa qaa kuma onjoninto, iinonj iikawaa kania mende moma kotonj tompinj laligoja.

¹⁴ Merasisi kaanja laligojato, nene kotiga ii ejemba momogianonj somariiroti, iyonjononj newutiwaajonj ama eja. Ejemba Bunja qaa suulanj koma gbilinj laligogi uumomogianonj meleendabororo saanonj afaanjonj sili kuuya gosinj awaa ano bologa mendeema oroma awaaya otaankeju. Nene kotiga ii iyonjojonj ama eja.

6

¹ Kawaajonj Kraist kaniaa qaa kota mutuya modaboronj iikanonj mono mende osiwonja. Kaenj qaagoto, mono toroqenj somariinj akadamanunawo koloowombaajonj kaparanj koma laligowonja. Momalaariwaa tandoya kudaboronj ii mono dunjonj mombo kanainj kuuwombo. Tando ii uugianonj kokaenj kuuninj: Nanamemenana koomuya mesaonj uunana meleema Anutu moma laarinj muninj.

² Uunana meleeninj momalaariwaa qaa batuya batuya kokaenj kuma nononji moninj: Singisonjonana koma konjoratiwutiwaa oomulu ano hamoqeqe kania kania iikawaa kania kuma nononji. Borogia qanananonj aambaa kania kuma nononji. Gbilinj koomunonjga waabonjatiwaa kania kuma nononji. Anutunonj qaanana jenj tegoro kambanj tetegoya qaa kotakota ewaatiwaa kania kuma nononji. ³ Momalaariwaa tandoya iikaya kuunjo mono toroqenj tenj koma qenj gbiliwombaajonj momakebonja. Anutunonj esunmumu nonomakejiwaa so mono akadamanana kuuya mokoloowombaajonj kaparanj koma nambonja.

⁴ Kaenj nambombaajonj moma iikanonj osinj kamaawombotiwaaajonj ama nanbonja. Ejemba koi kaanja ii uugia meleembutiwaajonj onjombombaajonj

* 5:7: Mat 26.36-46; Maak 14.32-42; Luuk 22.39-46   * 5:12: 1 Kor 3.2

amamaankejon: Tosianon uugia kamban mononon asariro Anutunon Siwe kalena onono moma aisooigi Unja Toroyanon susugon onono laligogi. ⁵ Anutu Bunja qaayaa naanja mogi oyanboyon kamban kanagenaa ku-usunanon uugianon kemero mogi. ⁶ Ii kuuya momago momalaarigia mesaon Anutu gema qegi. Ejemba kaanja ii uugia mombo melembutiwaa onjombombaaajon amamaankejon. Yononon Anutuwaa Meria mepaegon dunanon mombo maripoonon qege kaanja men kamaan ama asuganon gamu qen munkeju. Iikaanja kanon Kraist qenjaaronon jen gamu qen munkeju.

⁷ Ii sareqaa kokawaa so: Konon kamban mamaga kin namo qaganon kamaan uutanon kemen balon men kelekele mero gawon toyaa welenqeqeurutanon nene komogi Anutunon balon kotuegoro hona kolooro komakoomo toya yononon ii men kowigianon amakeju. ⁸ *Kaen amakejuto, kowororo ano oro waayawo kanon namonon asugin waamakeji, balon iikanon mono nesambureya koloaja. Toya yononon ii seigowombaaajon momago kaparan koma mambongi hona mende kolooro iima tetegoyanon mono kuugi jewaa.

⁹ Oo wombo alauruna, nononon sareqaa kaen jejonto, ii kilen onjo uugia meleema laligowutiwaaajon uuwoi mende anjon. Onoo uugianon Bunja qaawaa honanon asugin somariwaatiwaaajon moma awasankaka nanjon. Anutunon hona ii iima metogon onono letoma Siwenon ubuya. ¹⁰ Anutunon kalembone qaganon doogoya mende koloaja. Ononon Anutuwaawaa ejemba soraaya ilaan onoma laligon kouma toroqen ilaan onoma gawon men laligonkeju. Kaen uujopagia Anutu qendeema mugi qabunayanon somariinkeji, iinon gawongia ano uujopagia kawaajon mende duduun tawaya meleema onjombaa.

¹¹ Anana oyanboyon koloowombaaajon jejeromonromon ama iikanon awasankaka uuwoi qaa nambutiwaa siijnana moma kokaen awelegonkejon: Ononon anja anja Anutuwaawaa uugere amakejuti, iikayadeen mono toroqen qendeema laligowu. Akadamugiawo koloowombaaajon kaparan koma namonon laligodaborowutiwaa so iikanon mono mende looriwu.

¹² Qezen koloowubotiwaajon mono awelegonkejon. Anutunon oyanboyon iwoi nonomambaa qaa somongoroti, tosianon Anutu moma laarin siimbobologia moma mokosinjon iikaanja kanon ii bunja qen aonkeju. Ononon iyonoo siligia otaawutiwaaajon mojon. Kian.

Anutuwaawaa soomongo qaa ii uuwoiya qaa.

¹³ Anutunon Aabraham soomongo qaa mun ii iyanqaa qata qama jojopan qaayanon jen kotiuro. Mononon Anutu uugun uuta laligonagati, saanon iwaa qata qanagato, iikaanja mon mende laligorotiwaajon mono iyanqaa qata qama jojopan qaaya jero kotiuro. ¹⁴ *Jojopan qaaya ii Aabrahambaaajon kokaen jen ijoro, "Niinon mono onanon kotuegon gomanja. Mono onanon gbiliuruga gombe seiwuya."

¹⁵ Kaen ijoro Aabraham iwoi mubaatiwaa qaa somongoro eroti, iinon ii honawo koloowaatiwaaajon kaparan koma mamboma laligon hona bunja qen aoro. ¹⁶ Ejembanon somatagiaa qata qama jojopan qaa jegi momakeju. Jojopan qaagianon qaa jefuti, ii men kotiuro qewagowombaaajon amamaagi qaa jejegianon tegoja. ¹⁷ Iikawaa so Anutunon qaaya Aabrahambaa gbiliuruta anana mobombaaajon somonjon jero. Qaa arenja ii monjon qewagon utegomambaaajon amamaaji, gbiliuruta anana soomongo qaa iikawaa kania ii tororo moma yagowombaaajon moro. Kawaajon soomongo

* 6:8: Jen 3.17-18 * 6:14: Jen 22.16-17

gaaya ijoro mutuya kolooro qaa ii mombo jojopanj qaayanon jen kotiiri indin woi kolooro.

¹⁸ Anutunon qaa ii jen iikawaa qolomolona jemambaajon amamaaro. Iinon qaa utekuteya qaa ii jengo jen kotiroti, iikanon mono uunana nanjowaatiwaajon moro. Kawaajon ijongo ii mono jen kotiiri. Anana balombaa nanamemen bologanonja oloj koma Anutuwaanon keuma oyanboyan nonombaatiwaajon jejeromonromon nononoti, ii mono koroj menj mamboma laligojon. ¹⁹ *Oyanboyan koloowombaajon ama mamboma iikawaa uuwoi monj mende amakejon. Jejeromonromonana iikanon uunana kasa mindanja tani kaanja koloon nono Jiisaswo somonjon nonomakeja. Jejeromonromonana kasa mindanja koriga iikanon mono nonoononja kanain Siwe jigo gorawaa uutanonj uma jigo uuta leelee batugaranonj opo sopa eji, ii kaanjagadeenj kotoj toroqen Jiisas jinjaronj dunj kowoganonj raji, iwaanonj kenja. ²⁰ *Jiisasnonj jotamemenana koloonj wala eukanonj uma jinjaronj dunja menj kambanj tetegoya qaa rama ubaa. Kaen Melkizedek kaanja jigo gawonj galenana wana koloonj laligoja. Kianj.

7

Jigo gawonj galen Melkizedekwaa sundu

¹ *Melkizedek eja ii gomanj qata Saalem kawaa kinj ponja koloonj Anutu uuta jigo gawonj galenaja laligoro. Kaanja laligoro Aabrahamnonj kinj ponja ponja manja qen haamo ama onoma eleema gomanjanonj karoti, kambanj iikanonj kanj Aabraham mokoloonj kotuegonj muro.

² Kotuegonj muro esuhinaya kuuya mendeema tenonja motomotoonj (1/10) menj nandunaja ama muro. Melkizedek qa iikawaa kania ii “Nanamemen solanaja kinj ponja.” Qataa so wala “Nanamemen solanaja kinj ponja” kolooro ano toroqen kaanjagadeenj “Saalembaa kinj ponja” laligoro. Saalembaa kinj ponj qa iikawaa kania ii “Luwawaa kinj ponj.” ³ Melkizedeknonj nemunjanja qaa, sakitiuruta qaa, kolokoloo kambanja qaa ano koomuya qaa.* Kaen jigo gawonj galen wana koloonj kambanj tetegoya qaa laligonj ubaa. Iinonj Anutuwaa Meriaa tani kaanja kolooja.

⁴ Wanjalenana Aabrahambaa godaqeje silianonj Melkizedekwaa kania gendeeno ii mono kokaenj iima asariwu: Aabraham anj esuhina iwoi akadamyawo kalugonj menj karoti, iyonoononja boro woi (10) kuuya gosinj bakaya motoonjo menj Anutuwaa nandunj ano. Kawaajonj Melkizedeknonj onjanonj uuta somata qaita monj kolooja. ⁵ *Anutunonj Kana qaanonj qaa kokaenj jenj kotoj nononota eja, “Liwaiwaa gbilinonja eja kuunj onjngi jigo gawonj meme (Liwait) kolooji kanageso onjononj mono esuhinagia boro woi (10) kuuya gosinj iikanonja bakaya motoonjo menj Anutuwaa nandunj ama onjomakebu.” Yonjononj onjo kaanja Aabrahambaa gbiliuruta koloojuto, ii kilen iyangiaa kanagesourugia onjoo borogianonja nandunana ii bunja qen aonjkebu.

⁶ Jenkooto qaa kaen ejato, Melkizedeknonj Liwaiwaa gbiliga monj mende kolooja. Ii kilenj Aabrahamnonj Anutuwaa soomongo qaa moma anjonj koma laligonj esuhinaya gosinj tenonja motoonjo (1/10) menj Anutuwaa nandunj anoti, ii bunja qen aonj kotuegonj muro. ⁷ Somatananaa newo

* **6:19:** Lew 16.2   * **6:20:** Ond 110.4   * **7:1:** Jen 14.17-20   * **7:3:** Bunja Qaanonj Melkizedekwaa nemunjanja ano sakitiuruta, kolokoloo ano koomu kambanja ii mende jenj asarija.

* **7:5:** Jan 18.21

baagianon laligojoni, iyononon mono kotuegon nonongi laligojon. Qaa ii qakoombombaajon amamaankejon.

⁸ Kanageso anana tenonga motoonggo (1/10) mej Anutuwa nandun amakejoni, ii balombaa jigo gawon meme (Liwait) yononon bunq qen aonkeju. Yononon namonon laligon komunkejuto, Siwenon eukanon mombaajon nanjon jegi kotiin laligon ubaati, iinon mono ii bunq qen aonkeja. ⁹ Aabrahamnon esuhinaya gosin boro woi kuuya iikanona bakaya motoonggo (1/10) mej Anutuwa nandun anoti, iinon ii gbilia Liwaiwaajon kaanagadeen waladeen ano. Kaen jenin saanon sokonaga. Kamban kokaamba tenonga motoonggo (1/10) mej Anutuwa nandun amakejoni, ii bejnana Liwaiwaa gbiliurutanon bunq qen aonkeju. ¹⁰ Kaanagadeen mundun Liwai koloowaatiwaa romonjon iwaa nandun anoti, iikawaa kania ii kokaen: Liwainon amboyaa sele busunon raro Melkizedeknon mono kamban iikanon kan Aabrahambo aitonjori. Kian.

Melkizedek ii Jiisaswaa sareya kolojja.

¹¹ Anutunon Kana qaanon Israel kanageso jen koton nonono iikawaa so Liwai tuunjonnga eja kuun ononin jigo gawon galenana koloonkegi. Gawon ii megii iikaana kanon akadamonana kuuya mokoloowonagati een, anana jigo gawon galen qaita mombaajon mende amamaawonaga. Gawon iikawaa honanon mende sokonotiwaajon ama Jiisasnon mono Melkizedek kaanja asugiro. Ejembanon ii Aarombaa arenaa so mende kuugi asugiro. ¹² Jigo gawon galen gawonaa kanianon utegoji, kamban iikanon Kana qaanon mono kaanjadeen utegoja. ¹³ 'Jigo gawon galen qaita mon,' qaa ii Ponnanajon jejonto, iinon Liwai tuunjonnga qaagoto, mono tuun monjonnga kolooro. Tuun iikawaa eja monjon jiwowon jigowaa alatanon nama gawon mende mej laligoro. ¹⁴ Ponnananon Juuda tuunjonnga kolooroti, qaa ii asuganon eja. Moosesnon Juuda tuun yononon jigo gawon galen kombutiwaa qaa mon mende jero.

Jigo gawon galen Melkizedek kaanja mon

¹⁵ Kawaajon jigo gawon galen mon Melkizedekwaa tani kaanja asugiji, iikanon mono qaa jejonatiwaa hona ii asuganondeen qendeen sokonja. ¹⁶ Iinon namo ejembanon Kana qaa otaan tuunaa so jen kotogitiwaajon ama jigo gawon galen mende kolooroto, laaligo kombombanja mende aliwaati, iikawaa ku-usujanon mono nemun koma muro jigo gawon galen kolooro. ¹⁷ *Monjon iwaa kania nanjon jero Bunq Terenon kokaen eja, "Giinon Melkizedek kaanja jigo gawon galen koloon kamban tetegoya qaa laligon uba." ¹⁸ Anutunon kaen jen jenkooto mutuya ii qewagoro. Qaa mutuya iikawaa ku-usujanon qaono ilaan nonombaatiwaajon amamaankeji, iikawaajon ii qewagoro. ¹⁹ Kana qaanon ejemba akadamonana mokoloowombaajon mende ilaan nonono. Qaago. Kawaajon qaa aren mutuya qetegon kitianon jejeromonromon awaa soro nononja. Anana jejeromonromon iikawaa qaganon nama saanon Anutuwa kosianon kema qama koolinkebona.

²⁰ Anutunon jigo gawon galen dongogaa qaaya jen ii jojopan qaayanon jen kotiro. Kaen anoto, jigo gawon galen tosaan yonoo qaagia ii jojopan qaanon mende jen kotiigi kilen kaen anji. ²¹ *Tosianon jigo gawon galen een koloogito, Anutunon Jiisas kuun qaaya ii jojopan qaayanon jen kotiin kokaen ijoro,

* 7:17: Ond 110.4   * 7:21: Ond 110.4

“Giinonj mono jigo gawonj galenj koloonj kambanj tetegoya qaa laligonj uba.’ Ponjonj jojopanj qaa jenj kotiiroti, qaa ii mombo mende utegowaa.”

²² Jojopanj qaa iikawaaajonj ama Jiisasnonj mono soomonjgo arenj gbiliaa honja kolooawaatiwaa galenja koloonj nanja. Kaenj Anutu ano ejemba batunananonj gawonj menj laligoja. Soomonjgo arenj iikanonj walaga uugunj awaa soro kolooja.

²³ Jigo gawonj galenj tosaanja ii wala eenjanonj mamaga laligogi. Komunj gawonjgia toroqerj mewombaaajonj amamaagiti, iikawaaajonj ii mamaga laligogi. ²⁴ Yonjononj mamaga laligogito, Jiisasnonj kambanj tetegoya qaa laligonj ubaati, iikawaaajonj jigo gorawaa galenj gawonj ii tetegoya qaa menj laligonj ubaa. ²⁵ Gawonj ii menj laligojiwaaajonj ama Jiisasnonj ejemba iwaanonj kagi ujuano Anutuwaa kosianonj kemakejuti, ii saanonj kotiinj hamo qerj onjono qaagianonj komunjeja. Kambanj so yonjoojonj ama Anutu qama koolinjejiwaaajonj laligoji, iikawaaajonj mono saanonj hamo qerj nonondaboronjeja.

²⁶ Jigo gawonj galenj wanja kaanjanonj mono saanonj sokoma nononja. Iinonj toroya koposowaa qaaya qaa ano soraaya kolooja. Anutunonj Jiisas singisonjgo ejemba ananaanonjga tirinj kotonj wano Siwe jakeya kuuya kotonj euwaa euyanonj uma qaita monj koloonj laligoja. ²⁷ *Jigo gawonj galenj tosanonj somanja somanja wala iyanjgiaa singisonjgogiaajonj ama iikawaa gematanonj kanageso yonjoo singisonjgogiaajonj ama orononj siimolonj oonj laligonkegi. Jiisasnonj anjaa sele busuya qeleeno siimolonj oonjooonj kaanja ama mugj iikaanja kanonj kanageso ananaa singisonjgonana ii indinj mo-tonjgo iikanondeenj koma konjoratiro sokondabororo. Kawaaajonj Jiisasnonj ii jigo gawonj galenj tosaanja kaanja kambanj so amakebaatiwaaajonj mende amamaaja.

²⁸ Anutunonj Kana qaaya Mooses muro kawaa so ejembanonj eja ii kuunj onjongi jigo gawonj galenj wanja koloonjeju. Balonj eja yonjononj ku-usunjgia qaa laligojoto, Anutunonj oyanjboyanj kolooowombaa qaaya ii kanagenj nonoma ii jojopanj qaayanonj jenj kotiiroti, iikawaa so Meria kuuro wanjana kolooja. Wanjana iinonj mono akadamyua korebore mokoloonj kambanj tetegoya qaa kotiga laligonj uma laligowaa. Kianj.

8

Somonjgo arenj gbiliaa jigo gawonj galenj wanja

¹ *Qaa jejonj, iikawaa qaa kota wanja ii kokaenj: Anana jigo gawonj galenj wanjanawo koloojonj. Wanjana iinonj Siwe gomanonj uma Uutanana iwaa jinjaronj dunj rara kooronjanonj boro dindinjanonj raja. ² Opo sel jigo honja ii Siwenonj eja. Ii namo ejanonj memeta qaagoto, Ponjonj anjo ii mero. Jigo gawonj galenj wanjana iinonj opo sel jigowaa uuta leegenj qata kowoga totoonj iikanonj laligonj Anutu welenja qemambaa gawonja menjeja.

³ Balombaa jigo gawonj galenj wanja kuuya ii nandunj kalenj Anutuwaajonj ama orononj siimolonj oonj laligowutiwaaajonj kuunj onjmakejonj. Iikawaa so jigo gawonj galenj wanjana Jiisasnonj kaanjadeenj anja Anutuwaaw nandunj ama muro. ⁴ Mooseswaa Kana qaawaa so nandunj kalenj Anutuwaajonj amakebonjatiwaaajonj eja kuunj onjongi laligoju. Kawaaajonj jigo gawonj galenj wanjana iikanonj namononj laligonagati eenj, iinonj mono balombaa jigo gawonj galenja koloomambaaajonj amamaanaga.

* 7:27: Lew 9.7 * 8:1: Ond 110.1

⁵* Balombaa jigo gawon galen yononon balombaa jiwowon jigonon Anutu welen qewombaa gawon menkeju. Jigo iikanon Siwe jigo gorogaa sareya ano unaya kolooja. Mooseson jigo opo selon memambaajon anoti, kambaan iikanon Anutunon Siwe jigoyaa arenja ii isaano. Aisandaboron galen meme qaaya kokaen ijoro, “Moba, baanjon laligona arenj qondeema gombeti, iwoi kuuya mono iikawaa so tororo otaan mewa.” Iikawaa so opo selon jiwowon jigo gora mero iikanon Siwe jigowaa qerewenja kolooro. ⁶ Anutunon oyanboyan koloowombaa soomongo qaa gbilia nonono iikanon soomongo qaa walaga uugun awaa soro kolooja. Soomongo qaa iikanon arenj gbiliaa tandoya kolooja. Soomongo arenj gbilia iikanon mono arenj walaga uugun qabunayawo kolooja. Qabunja iikawaa so Jiisasnon soomongo arenj gbiliaa gawon awaa soro ii bunja qen aon Anutu ano ejemba batunananon nama ilaan nonomakeja. Gawon iikanon mono balombaa jigo gawon meme ii mamaga uugun akadamuyawo kolooja.

⁷ Soomongo arenj mutuyanon koposowaa qaaya qaa koloon sokonagati een, soomongo arenj kanagenanon koloowaatiwajaan mono een mende mambombonaga. ⁸* Kaento, ejembanon kilen boligi Anutunon kanagia mokolon jen onjoma kokaen jero,

“Pon niinon kokaen jen kotojen: Mobu! Kambaan mon kan kuuwaati, iikanon Israel tuun ano Juuda tuun onjowo soomongo arenj gbilia amanja.

⁹ Niinon ambosakonurugia borogianon men Iijipt kantrinonga unjambe seleengen kagi yonowo soomongo arenj ambeto, yononon noo soomongo arenj ii mende qokotaan ten kongi. Kawaajon niinon kaanjadeen ii gema unuwe. Pon niinon kaen jen kotojen. Soomongo arenj gbilia amanjati, ii Bunja qaa walagaa so qaago.

¹⁰ Kaanja qaagoto, kambaan iikanon kan kuuro Pon niinon Israel kanageso yonowo soomongo arenj gbilia kokaen ama jemanja: Niinon mono neenaa Kana qaana kuuya ii yonoo roromongogianon ama uugianon tere kaanja oowe ewaa. Kaen ama yonoo Anutugia koloowe yononon mono noo kanagesona koloon laligowuya.

¹¹ Kambaan iikanon somata ano melaa ii korebore noo kanana moma yagon laligowuya. Kawaajon boi monjon Pombaa kania mobutiwajaan batugianon mende kuma onjoma laligowaa. Datanon koga kokaen mende ijowaa, ‘Gii mono Pon moma yagowa.’

¹² Kokaembaajon nii moma yagon noma laligowuya: Niinon nanamemengia bologa ii songbama mesaomanja. Singisonjogia mono dudun ii mende toroqen romongomanja.”

¹³ Anutunon soomongo arenja kanagenajaan “Gbilia” jen iikaanja kanon soomongo arenj mutuyajaan “Mono walaga kolooro,” jero kania kaen kolooro. Qaa arenj monjon kambaan koriga enj walaga kolooji, iikanon mono alimambaa anja. Kian.

9

Balombaa opo sel jigonon Anutu kokaen mepeseegi:

¹ Anutunon soomongo arenj mutuya ama iikanon kaanagadeen waeya menj mepeseewombaa arenja ii jen kotooro otaagi. Ii otaan namonon opo sel jigo gora megii ero. ²* Anutuwaaw opo sel jigo gora ii kokaen megii: Jigo uuta mutuya kanon lambewaa dun rarata ano bered kowoga ii Anutuwaaw

* **8:5:** Eks 25.40   * **8:8:** Jer 31.31-34   * **9:2:** Eks 26.1-30; 25.23-40

jaasewanonon nene dunjon Anutuwaa bunja anji raro. Jigo uuta iikawaa qata ii jigo uuta toroya ³*Kawaa gematanon uuta mon qata jigo kowoga tootoon ii ero. Jigo uuta woi yoroo batugaranon opo sopa nano.

⁴*Jigo uuta kowoga tootoon iikanon jinij oonoombaa alata ano soomongo arembaa bokis ii eri. Alata ii goulnon memeta ano bokis selia ii kuuya goulnon tuuruya kolooro. Paora qata mana ii goul monjonon ama bokis iikawaa uutanon galen komakegi. Kaanagadeen Aarombaanon taa gbaru sota junjuna ano Anutunon soomongo arena jamonon ooro ilana ii bokis iikawaa uutanon galen komakegi. Bokis uutanon iwoi karoon ii kaen egi. ⁵*Bokis qaganon borosowo gajoba woi goulnon memeta ii nani. Ii Anutunon kosere laligoro asamaranana sareya ii kolooro. Borosowo woi ii enganara kotuma bokis ununa turun nani. Bokis ununa ii Anutuwaa koma konjoratiwaa duja kolooro. Qaa motomotoon ii kamban kokaamba ana ana tororo amin mobonatiwaa so qaago.

⁶*Anutuwaa opo sel jigo gorawaa iwoi kuuya ii kaen arengogi ero jigo gawon galen yononon kamban so jigo uuta mutuya kanon uma Anutu welen qen gawongia men laligogi. ⁷*Kaan laligogito, jigo gawon galen wana inondeen gbani so indina motoongo kanon jigo uuta kowoga tootoon iikanon uma laligoro. Sa men iikanon uma anajon ano kanageso yononon poumapou qaganon singisongo anjiti, mono iikawaaon ama siimolon on sa maaro kamaaro.

⁸Kaen arengon anji Unu Toroyanon sare ii qendeema iikanon ejemba kokaen kuma nonoma laligoro: Jigo uuta mutuyan toroqen nanji, kamban iikanon Anutunon jigo uuta kowoga tootoon iikawaa kania ii asuganon mende inisaano laligogi. ⁹Qaa ii kamban kokaambaa sareya koloaja. Kania ii kokaen: Ejembanon kalena kalena nandun ama siimolon men kagi onkejuto, uugianon kilen luae mokoloowombaajon amamaankeju. Uugianon singisongo anjitiwaaajon ama tilooro siimolon men kan Anutuwaa jigo goranon uma qama koolinkejuto, iikanon mono singisongogia koma konjoratiwombaajon amamaankeju.

¹⁰Nene kalen ano apu kalen men kan kema koma kan anji oomulu kania kania men onmakejuto, kaen selewaa jenkootoya kayagadeen otaankeju. Iwoi ii wala sokono ama laligogito, Anutuwaa aren gbiliaa kambanon kan kuuro iikanondeen kanai mende toroqen sokombaa. Kian.

Kraistwaa sayaa kania

¹¹Kraistnon kan oyanboyan nonomakejiwaa jigo gawon galen wana kolooroti, iinon balombaa opo sel jigo ejanon memeta iikanon mende uro. Kaen qaagoto, Siwenon jigo gora raji, mono iikanon uro. Jigo gora iikanon uuta qaita mon koloaja. Asamarananon mono akadamyawo.

¹²Iikanon uma jigo uuta mutuya koton meme ano bulmakao meria yonoo sagia mende men kenon. Kaen qaagoto, iyanana saya maaro iikanon nemun koma muro Siwewaa jigo uuta kowoga tootoon iikanon uro. Iikanon kamban motoongowaa so uro tegon sokonota eja. Dowaana kaen men oyanboyan koloowombaajon kondoro kamban tetegoya qaa sokoma en ubaa.

¹³*Wala namonon meme ano bulmakao eja unun sagia men kan bulmakao embia kowina kanon siimolon on iikawaa bugaajona kaanagadeen

* 9:3: Eks 26.31-33 * 9:4: Eks 30.1-6; 25.10-16; 16.33; Jan 17.8-10; Eks 25.16; Dut 10.3-5 * 9:5: Eks 25.18-22 * 9:6: Jan 18.2-6 * 9:7: Lew 16.2-34 * 9:13: Lew 16.15-16; Jan 19.9, 17-19

menj kanj ejemba kokojinjingiawo iikanonj qeesaanj onjomorigi sokoma onono. Kaenj hamo qenj onjongi iikanonj selegia songbama menj sorainj onono laligogi. ¹⁴ Kaenj angiti eenj, Kraistwaa sayanonj mono kambanj kokaamba hamoqeqe tani ii mamaga uugunj kokaenj ama nonomakeja: Sayanonj mono uunana tilooro songbama nanamemenana koomu kotigaa bunja koloowonjatiwaa so ii koma konjoratinjeja. Kaenj ama nonono laaligo Toya Anutu welenja qewombaa gawonja ii mono afaangonj menj laligowonja. Unja Toroyanonj laligonj kouma tetegoya qaa laligonj ubaati, iinonj mono Kraistj ilaanj muro koposoya qaa laligoroto, ananaajonj ama iyanja qeleema aonj Anutuwaa siimolonj lama kolooro.

¹⁵ Kania kokaembaajonj Kraistnonj soomonggo arenj gbiliaa galenj wanja kolooja: Anutunonj ejemba oyanjboyanj koloonj kambanj tetegoya qaa kaanja laligowombaa qaa somongonj onjooonoti, iyonononj iwoi ii bunja qenj aowuti-waajonj moja. Kawaajonj ama Kraist kuuro Anutu ano ejemba batunananonj uumotoonj ambombaa gawonja menj laligoja. Soomonggo arenj mutuyaa kambanjanonj ejembanonj kana uugunj sinjgisonjgo anjgi iikanonj somongonj onono laligogiti, Kraistnonj ii iikanonja isama onjomambaajonj ama komunj dowegia mero.

¹⁶ Monjonj ilawoilaya kuuya laaligoya tegowaati, kambanj iikanonj aliaa bunyaa koloowaatiwaajonj jenj kotorota qaa eji, alianonj iwoi ii uulanjawo mende mewaa. Uulanjawo qaagoto, qaa toyanonj komuro kanianonj asuganonj asugiro iigigo kambanj iikanonj ii saanonj mewaa. ¹⁷ Jaawo laligoro kambanj iikanonj qaaya iikanonj honjawo mende koloowaato, qaa toyanonj komurogo qaayanonj mono esunjawo koloowaa. ¹⁸ Qaa iikawaa so soomonggo arenj mutuyaa ii kaanagadeenj oro saya mende maabuyagati eenj, mono honjawo mende koloonaga.

¹⁹ *Arenj mutuyaa honja ii kokaenj kolooro: Moosesnonj Kana qaawaa jenjkooto qaa kuuya ii kanageso kuuya yonjoojonj weenjgonggo bulmakao meria ano meme unjuro sagianonj kamaaro. Kamaaro ii menj apuwo mindirinj lama juya osoga nezongbala menj gumionj susuyanonj somongonj sanonj qendunjonj qeesaaro Kana qaa Tere lama selianonj oonj lipinjgiti, ii moriro. Ii morinjgo kanageso kuuya batugianonj liligonj sa apunonj qendunjonj qeesaanj giliro iikanonj onjomoriro. ²⁰ Kaenj onjomorinj kokaenj injjoro, "Anutunonj qaaya tenj kombutiwaajonj jenj kotonj onjoma onjowo soomonggo anji, mono iikawaa sayaga koi."

²¹ *Kaenj injijonj toroqenj opo sel jigo gora ii kaanjadeenj sa iikanonj qendunjonj giliro moriro. Hamoqeqe gawonj mewutiwaa akadamu ilawoila kuuya ii kaanagadeenj qendunjonj giliro moriro. ²² *Anutuwaa Kana qaayanj jenj kotojiwaa so ii me woi kuuya ii mono sanonj songbaninj soraaya koloonjeja. Kawaajonj monjonj sa mende maanagati eenj, Anutunonj sinjgisonjonana mende mesaonaga. Kianj.

Kraistwaa sayanonj sinjgisonjonana koma konjoratinjeja.

²³ Namowaa jigo goraya ii Siwewaa jigo gorawaa sareya ano unjanjaya. Namononj jigo ano iwaa borotere ano borosowo ii siimolonj onjooonj ama iikaanja kanonj hamo unjugi soraaya kolooji sokonoto, Siwe jigo gorawaa ilawoilawaajonj ii mende sokonja. Kawaajonj Kraistnonj siimolonj onjooonj qaita monj anoti, iikanonj mono Siwe jigononj uma iwaa ilawoilaya kuuya hamo unjuro soraaya kolooji sokono. Siimolonj onjooonj qaita monj iikanonj mono namowaa siimolonj onjooonja ii uugunj akadamyawo kolooro. ²⁴ Iikawaa

kania ii kokaen: Kraistnoŋ jiwowoŋ jigo uuta kowoga totoon ejanon memeta iikanon mende uro. Namowaa jigo goraya ii Anutuwaa jigo goraya honaa unauŋaya kolooro. Kraistnoŋ mono Siwe goman hona iikanon uma kamban kokaamba ilaŋ nonomakebaatiwaaŋon jotamemenana koloon Anutuwaa jaasewananon asuginkeja.

²⁵ Namowaa jigo gawon galen wananon gbani so oro sagia men jiwowoŋ jigo uuta kowoga totoon iikanon uma laligoro. Kraistnoŋ iikawaa so mende amakeja. Iinoŋ Siwe gomanon indin mamaga mende uro. Anutuwaa siimolon lama kolooro gbani so qenkebutiwaawon ama eu mende uro.

²⁶ Indin motoonŋonon mende sokonagati een, iinoŋ mono Anutonon Siwe namo mokolon oronoti, kamban iikanonŋa kanain siimboboloya kanjanawo moro indin seiseiya koloonaga. Kaen qaagoto, namowaa kambananon tegomambaawon ano kamban kokaamba indin motoonŋogadeen singisonŋo koma konjoratiwaatiwaaŋon ama asugiro. Asugin iyanŋa siimolon oonŋon kaenŋa ama mubutiwaaŋon ama aoro. ²⁷ Namu ejemba ananaa areŋnana ii kokaen eja: Anana kamban monon komuwonŋa ano iikawaa gematanon Anutonon qaanana gosin jen teŋon nonombaa.

²⁸ *Aren iikawaa so Kraistnoŋ kaenjadeen ejemba seiseiya ananaa singisonŋonana koma konjoratiwaatiwaaŋon indin motoonŋowaa so kan iyanŋa siimolon oonŋon kaenŋa ama mubutiwaaŋon ama aoro. Iinoŋ kamban monon eleema kawaa. Singisonŋowaaŋon ama mombo mende kawaato, ejemba asugiwaatiwaaŋon mambomakeŋon, mono anana oyanboyan nonoma nunuambaatiwaaŋon ama asugiwaa. Kian.

10

Indin motoonŋo koomunon ama aoro sokondaborota eja.

¹ Kana qaa walaga iikanon oyanboyan koloowombaa kania hona ii mende kolooroto, oyanboyan asugiwaatiwaa unauŋaya iikaya ero. Anutuwaa Kana qaawaa kania kaen ejiwaaŋon ama ejemba Anutu mepeseewombaaŋon jigo goranon kamban so umakejuti, iyononon mono letoma akadamu-giawo koloowombaaŋon amamaankeju. Yononon kamban tetegoya qaa nandun kalen men kan ama siimolon oonŋon iikayadeen gbani so toroŋen ama laligogito, iikanon mende sokono. ² Iikanon sokonagati een, siimolon oonŋon ii saanon mesaowuyaga. Jigo goranon Anutu waeya men mepeseegiti, iyononon indin motoonŋo hamo unugi soraaya koloodaborowuyagati een, iikaen mono singisonŋogiaa gamuya ii mende toroŋen mobuyagito, ii toroŋen mogi. Kawaawon oro kalen ii toroŋen nandungiaga amakegi.

³ Gbani so siimolon oon laligogiti, iikanon mono toroŋen singisonŋogiaa gamuya ii jen gbilin onono laligogi. ⁴ Bulmakao eja ano meme yonoo sagianon mono singisonŋo koma konjoratiwaatiwaaŋon amamaankeja. Ii batogogito, osin laligon kougi.

⁵ *Kawaawon Kraistnoŋ namonon kamaan asugiroti, kamban iikanon kokaen jero,

“Anutu, giinon nandun kalembaaŋon ano siimolon oowutiwaaŋon mende koposonŋon laligonato, namonon laaligowaa selia ii mozonŋon nona.

⁶ Siimolon oon singisonŋogiaawon ama nandun kalenŋa kalenŋa ama laligogiti, ii iima kawaawon mende aisoon laligona.

⁷ Kamban iikanon kokaen ijowe, ‘Anutu, moba, niinon koi kaen.

Noo kanana ii papia liipinja iikanonj oogita eja. Iikawaa so mono goo uusiingaa so ama menj laligomaña.’ ”

8 Wala kokaen jero, “Nandun kalenj ama siimolonj oonj singisonjgogianonj solananiwaatiwaaajonj iwoi kania kania ama laligogiti, iikawaaajonj mono siinganonj mende kolooro moma laligona. Ii iima kawaajonj mende aisoonj laligona.” Iwoi ii Kana qaa walagaa so toroqenj amakejuto, ii kilenj kaen jero. 9 Kawaa gematanonj qaa kokaen jero, “Anutu moba, niinonj mono koi kanj goo uusiingaa so ama menj laligomaña.” Kaen jenj Anutu waeya menj mepeseewombaa kania mutuya ii qewagonj kana gbilia kuuro. 10 Anutuwaa uusiinanonj nemunj koma muro selianonj siimolonj oonjooonj kaanja anjgi tegorotiwaajonj mono tak kotonj nonono soraaya koloodaboroninj. Indinj motoonjgowaa so selia qeleenoti, iikanonj mono kambanj so sokoma enj ubaa.

11 *Kambanja kambanja jigo gawonj galenj kuuya yonjononj nama jigo gawonjgia menkeju. Suulanj siimolonj iikayadeenj oonjgo oonj amakejuto, iikanonj singisonjgogia koma konjoratiwombaaajonj amamaanjkeju.

12 *Iikanonj amamaanjkejuto, Siwewaa jigo gawonj galenj wanja Jiisasnonj mono indinj motoonjgowaa so singisonjgowaaajonj ama selia qeleeno kambanj tetegoya qaa sokoma enj ubaa. Namononj siimolonj oonjooonj kaanja nama mugj Siwe jigononj uma Anutuwaa boro dindinjanonj raja. 13 Iikanonj rama kambanj batuya kokanonj Anutunonj tuarenjenjurutana riitana kamaanj unjuro Kraist kaniaa doya* koloogi otokorianj maabombaaajonj mamboma laligoja. 14 Indinj motoonjgowaa so koomunonj ama aoro siimolonj oonjooonj kaanja ama mugj iikanonj sokondabororo saanonj ejemba tak kotonj nonono soraaya kolowombaa so koloojonj. Kaen saanonj menj letoma nonono akadamuraana kuuya mokolonj kambanj tetegoya qaa iikaanja laligonj ubonja.

15 Unja Toroyanonj kaanagadeenj qaa ii nanjonj jero mojonj. Wala qaa kokaen jerota eja:

16 * “Ponj niinonj kokaen jejenj: Kambanj tosianonj tegoro iikanonj mono soomongo arenj gbilia yonjowo amanajti, ii kokaenj: Niinonj Kana qaana kuuya ii uu kononjgianonj ama momogianonj tere kaanja oomaña.”

17 *Kaen jenj kokaenj toroqero, “Niinonj yonjoo singisonjgogia ano nanamemenjgia jeulalana nj angiti, iikawaaajonj duduunj ii mende toroqenj romonjonj laligomaña.” 18 Qaa iikawaa so honja kolooro Anutunonj singisonjgonana mesaoro qaanananonj tegorotiwaajonj singisonjgonanaajonj siimolonj oowombaa so mende kolooja. Kianj.

Anutuwo kaparanj koma laligowombaaajonj nonoono.

19 Kawaaajonj uumeleenj alaurunana, Jiisaswaa sayanonj songbama nonono mono saanonj Anutuwaa jigo uuta kowoga totoonj iikanonj ubonja. Kaenj moma laarinj kotiinj uuwoi mende amakejonj. 20 Jiisasnonj kana kekenjaa kana gbilia meleuro anjo laaligo kotigaa kania koloonj nononja. Kana ii iyanjaa selia qeleema iikaanja kanonj meleurota eja. Kana ii riinj Anutuwaa jigoyaa opo sopaya kotonj jigo uuta kowoga totoonj iikanonj ubonja. Jiisaswaa selianonj nemunj koma nonono opo sopaya ii saanonj kotowonja. 21 Jiisasnonj jigo gawonj galenj uuta koloonj nonomakeja. Iinonj Anutuwaanonj kanageso kuuya galenj koma nonoma laligoja.

* **10:11:** Eks 29.38 * **10:12:** Ond 110.1 * **10:13:** Kereuruta menj kamaanj onjoma haamo ama gamu qen onjombombaaajonj kanagianonj riwagajonj qagianonj do kaanja rilanjinj laligogi. Juuda yonjoo kanagaja kianj. * **10:16:** Jer 31.33 * **10:17:** Jer 31.34

22 *Kaaja laligojiwaajon anana mono gbingbaon mesaon uuwoi kuuya yakarin pondangadeen momalaari qaganon nama Anutuwaa kosianon kema qama koolinj laligowonja. Sayanon qeesaaro nonomorinj uutitoliloo-nana songbano soraaya koloonj laligowonja. Uunananon mende toroqen jej nonono mono awasankaka laligowonja. Apu taaja arininj menj taalij nonono iikaanja mono Anutuwo qokotaanj laligowonja. 23 Anutunon oyanboyan koloowombaa qaa somonjon nononoti, iinonj mono qaaya pondanj otaanj ananawo nanja. Kaenj nanjiwaajon ama iikaanja koloowombaaonj mamboma jejeromonromonj ama jokoloonkebonja. Iikanonj mono kongbara mesaon zej nama kotiinj laligowonja. 24 Uujopa ano nanamemenj awaa ambombaaonj mono uukuukuu menj nanjonj aonj laligowonja. Kaaja laligowombaaonj mono pondanj galenj menj aonj laligowonja. 25 Tosianonj iyanggiaa uumeleenj kanagesowaa ajoajoroogia mesaonkejuti, anana mono sili iikawaa so mende ama laligowonja. Kaenj qaagoto, Ponj kawaatiwaa aiweseya iima kambanjonj dodowiji iikaanj mojonj, iikawaa so mono kaparanj koma kotiinj uukuukuu menj aonj laligowonja.

26 Buna qaa honja momago ananaa aijnonj singisonjo laj ambonjati eenj, singisonjonana iikawaajonj mono nandunj jiwowonj monj ambombaaonj amamaawonja. Siimolonj oonjonj monj ii mende ilaanj nonombaa.

27 *Ii mende ilaanj nonombaato, Anutunonj qaanana ii jej tegonj ironja meleeno qanananonj ubaatiwaajonj mamboma jenenana ororo keenana moma laligowonja. Anutunonj tuarenjenuruta gere gagirinoj onjoowaati, iikawaa usunja kayadeenj koloowaatiwaajonj mono mamboma laligowonja.

28 *Monjonj Mooseswaa Kana qaa gema qeji, ii mono qaa jakeyanonj oonji woi karoononj qaaya nanjonj jegi qaayawo koloowaati eenj, ii mono mende kiankomunj mugi koomuwaa bunja koloowaa.

29 *Kaenj koloowaato, ejemba monj kokaanja iwaa qaayaajonj mono nomaenj romonjoju? Monjonj Anutuwaa Meriaa qaaya kanianonj rikotaanj gilinjkeja. Soomongo arenj gbiliaa sayanonj tak kotonj muro soraaya kolooroto, sa ii iwoi omaya kaaja menj kamaanj amakeja ano kalenjmorianj Toya Unja Toroya ii mepaegonj munkeja. Monjonj kaaja kolooro Anutunonj qaaya gosinj ironja dawiwaa so muro sokonaga? Kana qaa qotogonj koomuwaa bunja koloowombaa so koloojonto, Anutunonj ejemba kaanja ironja ii mono gere gagiriawo kuunj muro qaganonj uro siimbobolo honombononja mende moma laligowaa. Naa siimbobolononj sokoma munaga? Iwaa kaniaajonj mono nomaenj romonjoju?

30 *Qaa monj kokaenj eja, "Jena jewe, nuna guwe, ana ambe ii noo gawonja. Niinonj mono ejemba qaagiaa ironja meleemana." Toroqen qaa monj kokaenj jerota eja, "Ponjonj kanagesouruta onjo qaagia gosinj jej tegowaa." Monj morononj kaenj jeroti, nonononj ii moma mujonj. 31 Anutu laaligo Toyaa jaanonj nama kamaanj nunuro boria-nonj nunuwaati, iikanonj mono kanjanawo totoonj koloowaa. Kianj.

32 Looriwubotiwaajonj kokaenj jejjen: Anutuwaa asasaganonj karo bunja qenj aonj asarigiti, mono kambanj mutuya ii romonjonj laligowu. Kambanj iikanonj momalaariwaa manja qenj siimbobolo mamaga mokoloonj ii kilenj aonj oronj nuuguna guuguwe ama nama kotiigi. Ii mende duduuwu.

33 Kambanj tosaanjonj gamu qenj onjonji konjajilinj mogi qenjaarononj injiigijinj laligogi. Kambanj tosaanjonj alaurugia tani kaanagadeenj ama

* 10:22: Lew 8:30; Eze 36:25 * 10:27: Ais 26:11 * 10:28: Dut 17:6; 19:15 * 10:29: Eks

ononji yonoo kooronjianon nanji. ³⁴ Tosaana kapuare mirinon onononji ragiti, mono ii injiima siimbobologia motoon moma laligogi. Esuhinagia kisiyaen qen kopepereen megiti, ii mono korisoro qaganon moma anjon koma laligogi. Siwewaa tiwomaleku qaita monj mende aliwaati, ii en ononjiwaajon moma iikawaajon ulunjkolej moma laligogi.

³⁵ Kawaajon awasankakagia mono kamban kokaamba mende gilinj mesaowu. Ii mende mesaogi Anutunonj mono iikawaa tawaya somata onombaa. ³⁶ Anutunonj iwoi onombaatiwaa qaa somongorota eji, onononj ii bunja qen aowutiwaajon nanju. Kawaajon Anutuwaaw uusiina otaanj lombo moma mokosinjon kaparanj koma laligowuti eenj, Siwewaa bunjaya iikanonj mono onoo bunja koloowaa. ³⁷*Kokaambaajonj mono nama kotiinj laligowu: Kamban torodaamonj iikayadeenj mono toroqen mamboninj

“Mombo kawaati, iinonj mono kanj kuuwaa. Kambanja mende qen koriro ubaato, kambanja so tororo kawaa.

³⁸ Tororo kawaato, noo alananonj nanamemenj dindina otaankeji, iwaa momalaarianonj mono nemunj koma muro kotiinj laligonj ubaa. Mombo eleema momalaaria mesaowaati eenj, ii mende sokono uunanonj iwaajonj mende aisoowaa.”

³⁹ Qaa kaen ejato, nonononj ejemba uugia mombo eleema momalaarigia mesaonj gere siwaa bunja koloowuti, iyonoo tuungianonj mende nanjon. Kaen qaagoto, momalaarinana ii mono galen koninj Anutunonj hamo qen nonono laligonj Siwe gomanonj ubonatiwaa so koloojonj. Kianj.

11

Ejemba momalaarigiaajonj ama iwoi kokaenj kolooro:

¹ Momalaariwaa kania ii kokaenj: Iwoiwaajon jejeromonromon anjonj, ii koloowaatiwaajonj mono kotiinj uuwoiya qaa moma laarijonj. Iwoi mende ii-iiita iikawaa so ama menj honja iibombaajonj mamboma awasankaka nanjonj.

² Monowaa monoyanonja kanainj ejemba momalaarigianonj nemunj koma onono uugia meleengi Anutunonj injiuro sokono jenj qeangonj onono laligogi.

³* Momalaarinananonj nemunj koma nonono iwoi kuuyaa kania ii kokaenj moma asarinkejonj: Anutunonj qaaya jenj kotonj iikanonj Siwe namowaa ilawoilaya kuuya mokolooro. Kawaajonj kamban kokaamba iwoi iimakejonj, ii iwoi ii-iiita iikanonja mende letoma kolooro.

Aabel, Eenok, Nooa yonoo momalaarigia

⁴* Kein (Kain) Aabel yorononj Anutuwaajonj siimolonj oori Aabelnonj uuta meleeno momalaarianonj nemunj koma muro tororo tenj kono kaasoyanonj dindina uro. Kaen uro Anutunonj siimolonja iuro sokono jenj qeangoro. Jenj qeangonj Aabelnonj solanja kolooroti, Anutunonj qaaya ii nanjonj jero momalaarianonj nemunj koma muro moro. Kaanja moma laligonj komuroto, ii kilenj kamban kokaamba nanamemenja moninj qaa iikanonj mono toroqen uunana kuun nanjonj nonomakeja.

⁵* Eja qata Eenok iinonj wala eenanonj uuta meleeno Anutunonj qaaya nanjonj jenj qeangoro moma iwaa jaayanonj sokoma laligoro. Kaen laligonj kouro momalaarianonj Eenok nemunj koma muro Anutunonj jaawo wano Siwenonj uro. “Anutunonj wano eu uro toroqen mokoloowombaajonj amamaagi.” Bunja Tere iikawaa so Eenok momalaarianonj anjonj koma muro mende komuro. ⁶ Uuta Anutuwaanonj meleenji, iinonj qaa kokaenj

* **10:37:** Hab 2.3-4   * **11:3:** Jen 1.1; Ond 33.6, 9; Jon 1.3   * **11:4:** Jen 4.3-10   * **11:5:** Jen 5.21-24

moma laariwaa: Anutunonj laligoja ano Anutunonj ejemba iwaa jaayanonj sokombombaajonj monjanjuti, ii tawa qeŋ onjombaa. Qaa woi ii moma laariŋ saanonj Anutuwaa kosianonj kawaato, mende moma laariŋ munj een iwaa jaayanonj sokombombaajonj amamaawonja.

7* Anutunonj Nooawaaajonj iwoi koloowaatiwaa galeŋ meme qaaya isaano. Aisano Nooanonj moma asariŋ sombuya qaita monj moma honja mende iiro momalaarianonj nemuŋ koma muro teŋ koma wanjo mero. Anutunonj iyaŋa ano sumanjuruta anjonj koma onjom-baatiwaaajonj moma wanjo ii mero. Nooa momalaarianonj nemuŋ koma muro wanjo meroti, nanamemenj iikanonj mono namo ejemba kanagia doogoya injisaano Anutunonj qaagia jeŋ tegoro tiwilaagi. Uugia mende meleema tiwilaagito, Nooawaa momalaarianonj nemuŋ koma muro Anutuwaa jaanonj solanja koloowombaa kalenja ii buŋa qeŋ aoro. Ejemba Anutu moma laariŋ munjŋ qaanana jeŋ tegoro solanjaninjejonj, Nooanonj mono iikawaa so solanja kolooro. Kianj.

Abraham Saara yoroo momalaari-gara

8* Anutunonj Aabraham balonj monj iwaa buŋa koloowaatiwaaajonj jeŋ iikanonj kemaatiwaaajonj oono. Oono momalaarianonj nemuŋ koma muro qaa ii teŋ kono. Dakanonj kema keunaga ii mende moroto, ii kilenj iyaŋaanonj balonj mesaonj keno.

9* Kema kema Anutunonj balonj iwaa buŋa koloowaatiwaaajonj jeŋ somonjgoroti, mono iikanonj keuro. Keuma waba koloonj ejemba nanamemengia mende moroto, momalaarianonj nemuŋ koma murotiwaaajonj mono kilenj opo kuuj meŋ maama kanonj enj laligogi. Esameria Aisak Jeikob yorononj kaanagadeen Anutunonj balonj onjombaatiwaaajonj soomonggo qaaya iikayadeen buŋa qeŋ aonj balonj iikanonj toroqenj opo kuungia meŋ maama enj laligogi. 10 Siwe siti tandoyanonj mende gisaawaati, Aabrahamonj ii iimambaajonj mamboma laligoro. Anutunonj siti iikawaa arenja ama unya meŋ miri tandogia osonj mero powowonj kotakota enj ubaati, mono iikanonj keumambaajonj ama mamboma opo kuujonj laligoro.

11* Kaanja laligonj eja wanja kolooroto, momalaarianonj nemuŋ koma muro kotiinj manj kolooro. Aabrahambaa embia Saara iinonj kopinj laligoroto, ii kilenj koro ama mera mero. Anutunonj Aabrahambaa kanagesoya somata koloowaatiwaa qaa somonjonj, muroti, iwaajonj ama qaayanonj honjawo koloowaatiwaaajonj moma laariŋ laligoro. Momalaaria iikanonj nemuŋ koma muro meria kolooro iiro. 12* Eja motoonggo iwaa momalaarianonj nemuŋ koma muro koomuwaa so kolooroto, ii kilenj iwaanongga kanageso somata qatawo koloogi. Sengelaŋ sombinonj asarigi jangogia weengowombaajonj amamaajonj, me sakasinj kowe goraayanonj ejuti, gbilurutanonj mono iikawaa so seŋ koloogi.

Ejemba kokaamba Siwe gomambaajonj awelegonj laligogi:

13* Ejemba sundugia ii jejonj, ii kuuya uugia meleema Anutu moma laariŋ munj laligonj komugi. Anutunonj balonj onjombaatiwaa qaa somonjonj onono laligogito, balonj iikanonj mende keugi. Kaen qaagoto, balongia ii koriganonj nama uuj iima waeya meŋ aisoogi. Iima eenj aisonj kokaen jeŋ asariŋ jegi, "Namononj wabaga koloonj qanda laligojonj." 14 Ejemba iyangiaa miri gomanganonj keubombaajonj janjarinj riinjejuti, iyonononj qaa kaen

* 11:7: Jen 6.13-22 * 11:8: Jen 12.1-5 * 11:9: Jen 35.27 * 11:11: Jen 18.11-14; 21.2

* 11:12: Jen 15.5; 22.17; 32.12 * 11:13: Jen 23.4; 1 Hist 29.15; Ond 39.12

jenkeju. ¹⁵ Balon mesaogiti, iikawaajon romongon qaaya jewuyagati een, yononon mono saanon eleema iikanon kenji uugianon tegonaga.

¹⁶ Mono saanon eleembuyagato, yononon iikawaajon mende romongon laligogi. Iikawaajon qaagoto, kantri qaita mon Siwenon eji, mono iikanon keubombaaon awelejon laligogi. Anutunon yonoojon siti merotiwaajon Anutu qata “Ananaa Anutu!” jegi ii moma aison yonoojon ama gamu mon mende momakeja.

Aabraham, Aisak, Jeikob, Joosef yonoo momalaarigia

¹⁷* Anutunon Aabraham angotetenon ama muro momalaarianon nemun koma mun Aisak Anutu kalengga muro. Anutunon Aisakwaajon balon mumambaaon ijoro Aabrahamnon soomongo qaa ii bunja qen aoroto, kilen meria motoongo ii moma tegon iikanon siimolon oomambaaon ano. ¹⁸* Anutunon Aabrahambaaon qaa kokaen ijoro, “Aisaknon mono gbiliuruga nemun koma onono koloon goo qaga bosima laligowuya.” Qaa ii moroto, kilen meria alatanon ano. ¹⁹ Ama kokaen gosin romongoro, “Komuwaato, Anutunon saanon kotiin menj gbiliro koomunonga waabaa.” Sareqaa kaen jeroti, iikawaa so merianon mombo toroqen koomunonga kaanja waaro wano.

²⁰* Momalaarianon Aisak nemun koma muro merawoita Jeikob ano Iisoo (Esau) ii kotuegon orono. Anutuwa kotumotueya iikanon mono kamban kanagenanon kaanagadeen sokoma orono qagaranon umakebaatiwaajon qama kooliro.

²¹* Jeikobnon komumambaaon anoti, kamban iikanon momalaarianon nemun koma muro meria Joosefwa merawoita woi ii kotuegon oroma taa gbaruyaa kitianon laarin Anutu waeya menj mepeseero.

²²* Joosefwa koomuyanon dodowiroti, kamban iikanon momalaarianon nemun koma muro Israel kanageso Iijipt mesaon kagiti, iikawaa sunduya ii jen gbilin injjoro. Kaen injjon kanagen qamoya dakanon ron kombutiwaa qaaya ii jen koton onono. Kian.

Mooseswaa momalaaria

²³* Momalaariganon Mooseswaa nemunman nemun koma orono Moosesnon kolooroti, ii kamban iikanon kanain koin karoombaa so mesangori. Mera ii iimasiijsiinjawo tania mon kolooroti, ii iima kin pombaa jen kootoya uuguwobotiwaajon toroko mende moma meragara mesangon galej koni.

²⁴* Moosesnon somariiro qata faarao kimbaa borataa meria qagi momalaarianon nemun koma muro qa ii bosimambaaon togon faarao kimbaa miria mesaon kemaliro. ²⁵ Saanon toroqen Iijipt yonowo singisonggowaa korisoroya mokoloon ii kamban toroga lan aisonagato, laaligoya kaanja ii gema qero. Ii gema qen Anutuwa uumeleen kanageso yonowo toroqero kakasilin ama ononji ii motoon moma aon orowombaaon moro uuta kolooro. ²⁶ Anutunon tawa mubaatiwaagen uu nama kotiuro. Kawaaon Iijipt yononon maa suangiawo koloon siiseweweya qaa laligogiti, iikawaajon moro iwoi kamaanqeqeta kolooro. Iikanon iwoi kamaanqeqeta kolooro gema qen Hamoqeqe Toyawo toroqero iwaajon ama mepaqepae ama mun laligogiti, ii moro kilen honjawo ano uuta kolooro.

* **11:17:** Jen 22.1-14   * **11:18:** Jen 21.12   * **11:20:** Jen 27.27-29, 39-40   * **11:21:** Jen 47.31-48.20   * **11:22:** Jen 50.24-25; Eks 13.19   * **11:23:** Eks 2.2; 1.22   * **11:24:** Eks 2.10-12

²⁷ Momalaarianonj Mooses nemuj koma muro Iijipt kin pongiaa irina soombabotiwaajonj toroko mende moma kantria mesaonj karo. Anutu ii-iita qaago ii ii-iitaa tani romonjonj munj laligoroti, iikawaaajonj mono kaparanj koma nama kotiuro. ²⁸ *Momalaarianonj nemuj koma muro kiankomu kendonj* ama iikawaa arenja jenj kotonj onono aisoonj raji. Koomuwaa gajobanonj Iijipt uutanonj mutu meraurgia unugi Israel yonoo meraurugianonj komuwubotiwaajonj mono jenj kotonj onono nagugianonj sa morigi.

²⁹ *Momalaarigianonj Israel ejemba nemuj koma onono Kowe Osoga ii balonj kerasianonj kekenaa so kotonj kaji. Iijipt manjaqeqe eja yonononj ii kotowombaaajonj batogogito, mono apunonj nemotonj tiwilaagi.

Reihab ano momalaariwaa ejemba geria tosia

³⁰ *Momalaarigianonj Israel kanageso nemuj koma onono Jeriko taononj kanj kiropo sopaya weenj 7:baa so liligonj motoonj kema kaji kiropo sopaya sopaya kotakota iikanonj mono ororongonj kamaagi. ³¹ *Momalaarianonj kana somata emba Reihab nemuj koma muro kokaen ano Anutunonj iima kobooro: Israel jotamemeya yorononj balonj iima mobowaaajonj oloj kari ala menj koma horonj orono. Anutunonj ii iima kanagenj yangisenj ejemba unuro tiwilaagi Reihab iima kobooro yonowo motoonj mende komuro. Kianj.

³² *Naa qaaga mombo toroqen jewenaga? Deiwid, Samuel ano gejatootoo ejemba tosaanja yonoo sundugia toroqen jewenagati eenj, noo kambananonj mono mende sokonaga. ³³ *Momalaarigianonj tosaanja nemuj koma onono galenkonjonj totonja totonja melunjonj menj ejemba mindingjonj ononji nanamemenj dindinja otaanj laligogi. Anutunonj iwoi nonombaatiwaa qaa somonjgorota eji, mamaganonj qaa iikawaa so qama koolinj moma laarigi honja kolooro megij. Tosianonj laion oro batugianonj qama koolinj moma laarigi Anutunonj laion qaa oogija somonjgoro.

³⁴ *Tosianonj gere bolanj uutanonj qama koolinj moma laarigi Anutunonj gere esunja qowogoro mende onjooro. Tosaanja manjawaa soo somatanonj unjwombaaajonj angij Anutunonj yonoononj soo jeta menj mooniro kok konji. Mamaganonj looloria koloonj qama koolinj moma laarigi Anutunonj esun onono kotiigi. Tosianonj manja qenj qama koolinj moma laarigi Anutunonj esun onono kawali kotakota koloogi. Waba yonoo manjaqeqe tuungianonj kaji tosaanjanonj qama koolinj moma laarinj kanonja mononj onjotaagi unjura mana kenji.

³⁵ *Emba tosanonj kitigianonj komuro qama koolinj moma laarigi Anutunonj menj gbilinj muro koomunonja waaro mombo toroqen aitonjgogi. Ejemba tosanonj koomu gematanonj oyanjboyanj uuta mokoloowombaaajonj moma kaparanj koma nanji. Kaanja nanji qanjononj unuj kakasililinj kania kania ama onjoma kokaen injijogi, “Anutu qakoona uulanjowo isama gombonja.” Kaen injijogito, yonononj ii togogi toroqen jaabamagege menj onjoma laligogi. ³⁶ *Tosianonj Anutu moma laarigi mepaqepae ama ooli waayawononj unugi siimbobolo kania kania mokoloonj laligogi. Toroqen tosaanja gbadoonj kapuare miria kanonj onjonji laligogi.

* **11:28:** Eks 12.21-30 * **11:28:** Anutuwaa gajobanonj Israel ejemba injiima koboonj unjuuguroti, iikawaa kendonja ii ananaa qaanonj kiankomu kendonj jeninj Koon qaanonj Pasowa jeju. * **11:29:** Eks 14.21-31 * **11:30:** Joos 6.12-21 * **11:31:** Joos 2.1-21; 6.22-25 * **11:32:** Ponj 6.11-8.32; 4.6-5.31; 13.2-16.31; 11.1-12.7; 1 Sml 16.1-1 Kinj 2.11; 1 Sml 1.1-25.1 * **11:33:** Dan 6.1-27 * **11:34:** Dan 3.1-30 * **11:35:** 1 Kinj 17.17-24; 2 Kinj 4.25-37 * **11:36:** 1 Kinj 22.26-27; 2 Hist 18.25-26; Jer 20.2; 37.15; 38.6

³⁷ *Tosaaja jamonon ujugi komugi. Tosaaja segenon moton onjonji woi koloogi. Tosaaja manjawaa soo somatanon ujugi komugi. Tosianon lama selia ano meme selia kanon opo kaaja mouma lan kema liligogi. Kaaja wanaya toon koloogi sisiwerowo ano kakasililin tondu men onjonji laligogi. ³⁸ Siwewaa akadamugiawo koloon balomaa nanamemen bologaajon mogi mende sokoma onono iikanon mende toroqegi. Mende toroqen lan liligon balon qararanonkonjonon kema kan baaja baaja uma kamaan kobaa me namo riiriitaa uutanon en laligogi. Kian.

³⁹ Ejemba sundugia jejenji, ii kuuya momalaarigianon nemun koma onono uugia meleenji Anutunon injiuro sokono jey qeangon onono laligogi. Kaaja laligogito, ii kilen Anutunon oyanboyan qaita mon nonombaatiwaa qaa somongorota eji, iikanon iyonoononga mononon mon mende keuro. Qaago. ⁴⁰ Anutunon ii angiodeen qaagoto, mono ananawo motoon akadamunanawo koloodaborowonatiwaaajon moja. Kaen moma kawaajon oyanboyan qaita mon nonono mokoloowombaa qaa arenja ano eja. Kian.

12

Anutunon manj koma mindinjon nonomakeja.

¹ Ejemba tuun somata qatawo kaananon momalaariwaa kania nanjon jey koosu kaaja liligon nonoma nanjuti, ii mojon. Kawaajon anana kaanideen mono lombonana kuuya ano singisonjo afaanagadeen kokosiin nonomakeji, ii gilini kema. Anutunon anana momalaariwaa manjaya qen Satan haamo ama mubombaa arenja anota eja. Kawaajon laaligo batuya koi laligonjo komuwonati, batuya ii mono nuuguna guuguwe kaan kaparan koma manja qen bobogarin kembona. ² Jiisanon momalaarinana men letono kolooro men somariiro kotiin akadamuyawo kolonkeji, Toya ii mono jaananon uun tororo iimakebona. Iinon saanon toroqen Siwe gomanon laligon aisoanagato, ii mesaon kamaan iikawaa kitia siimbobolo moro. Maripoonon kikekakasililin kaaja komumambaa gamu moma ii mende togoroto, ii qenjaranon moma mokosinjon komuro. Komun Anutuwaajon jinjaron dun raranon uma boro dindinjon raja.

³ Singisonjo ejemba yononon kaen tuarenjen ama mug siimbobolo moroti, ononon mono ii romonjon laligowu. Zolologon loorin uukamakamaa koloon nama momalaarigia ano jejeromonromonjia mesaowubotiwaajon mono kaen amakebu. ⁴ Singisonjo ambombotiwaajon aon oron manja qen laligogi iikanon singisonjowaa Toyanon mono sagorogoro (gbilibamban) mende ujuro. ⁵ *Amanon meraborauruta yonoojon qambanmamban qaa ononji, Anutunon iikawaa so qaa mon kokaen injjoro mono ii dudun laligou,

“Oo merana, Ponon mindinjon gomakeji, iikawaajon mono mona geegee mende koloowa. Qaa jey gono iikanon mono uukamakamaa mende kolonjaligowa.

⁶ Ponon ejemba jopagon onomakeji, ii mono mindinjon onomakeja. Ejemba merabora kaaja unuama kalan koma onomakeji, ii kuuya koobinon ununkeja.”

⁷ Merabora mon amayanon mende mindinoro lan laligonaga, iikaaja mono iwaa merabara mende kolonaga. Kawaajon Anutunon onjo merabora kaaja ama onomakeja. Kawaajon lombo onono ii mono mindinjon onombaatiwaa tania romonjon moma mokosinjon dinjon

lalogowu. ⁸ Anutunon meraborauruta kuuya mindingon onjomakejiwaa so onjo mende mindingon ononagati een, mono iwaa meraborauruta hona mende koloowuyaga. Kaen mono onjoangiaa jaajaa gua merabora mangia qaa kaana koloowuyaga.

⁹ Qaa ii mombo kokaen jemaña: Namowaa manjurananon mindingon nonongi ii goda qen onoma laligonij. Selewaa manjurananon qerewenja koloojuto, uunanaa Amanananon mono hona ano uuta koloaja. Kawaa-jon mono iwaa qaa baatanon kema dingon laligon kotiinij sokom-baa.

¹⁰ Selewaa manjurananon mono iyangiaa momogiaa so kaparan koma namonon kamban toroga laligowombaajon ama mindingon nonoma laligonkeju. Yononon kaana laligonkejuto, Anutunon mono tak koton nonono iwaa so soraaya koloowombaajon ama mindingon nonomakeja. Kaen ama onjanon awaa ano oyanboyon koloowombaajon moja.

¹¹ Monjon mindingon nonono kamban iikanondeen korisoro tani mende amakejonto, wosobiri siimboboloyawo momakejon. Qaa ii honato, iikawaa hona ii kanagen kokaen koloowaa: Anutunon ejemba iikaana kanon menj gbilij onjomakeji, iyonoo nanamemengianon dingoro luae qen onono moma laligowuya. Kian.

Qambanmamban ano galen meme qaa tosia

¹² *Kawaajon “Sawingia tegero borogia bimoon sororonjon nanji, ii mono menj waama mindingowu. Tawogia juma simingia sunji, ii mono menj kotiiwu.” Buña qaa mon kaen eja. ¹³ *Korinjkorinjawonon ligisoon kamaan qero kanianon suma bolidaborowabo. Qaa iikawaa so alagia qotogon mende ama mubuto, mono qeangowaatiwaajon kaparan koma laligowu. Buña qaa mon kokaen eja,

“Kana riinj kekenjaa kanagia mono menj qeleleegi dindina koloowu.”
Qaa iikawaa so mono uueqangon qen aon laligowu.

¹⁴ Ejemba kuuya yonowo luaenon uumotoon laligowutiwaajon mono kotiin kaparan koma laligowu. Monjon laaligo soraaya mende mokoloowaati, mono een Pon mende iibaa. Kawaajon Anutunon menj sorain onjombaatiwaajon mono kaparan koma nambu. ¹⁵ *Monjon Anutuwaa kalenmoriaña uugun mende buña qen aowabotiwaajon mono galen menj aon laligowu. Nene gawonon oro kaambogawo ii tiitawo qonjomakejon. Iikawaa so uukaambowaa kania kuuya ii mono qewagowu. Mende qewagogi iikanon somariinj kouma enkalolon menj onono mamaga onoo uugianon tilowabo.

¹⁶ *Kaanagadeen monjon serowilin ambabo me Iisoo (Eesau) kaana anjonjayawo laligowabotiwaajon mono galen menj aon laligowu. Iisoonon mutu mera koloorotiwa borosamo toya kolooroto, qaa ii nene indin motoonjo newaatiwaajon ama qewagoro. Qewagoro koga Jeikobnon borosamowaa qaaya ii nene iikanon sewana menj buña qen aoro. ¹⁷ *Kanagen soomongo qaagaraa so kolooro Manaa kotumotueyanon mono Jeikob gaganon uro, onjo ii moju. Kaen uro Iisoonon kotumotue ii buña qen aomambaajon moma welema saaro jaunanon kamaaro. Kaen kaparan koma welenoto, kilen qaa kogawo somongoriti, ii utegomambaa kania mon mende mokolooro. Kawaajon mutu meriaa kotumotueya ii buña qen aomambaajon moroto, iikanon osinj amamaaro.

* 12:12: Ais 35.3 * 12:13: Gba 4.26 * 12:15: Dut 29.18 * 12:16: Jen 25.29-34 * 12:17: Jen 27.30-40

18 *Wala eerjanonj Israel kanageso yonononj Sainai (Sinai) kosianonj kan nangi baanja iikanonj gere bolanonj jero. Jen kaaso kondundungonj kamaanj pangamanj mero raidimbonj qero Anutunonj iikanonj yonungo soomongjo arenj ano. Sainai (Sinai) baanja iikanonj borononj oosiriwonjatiwaa so koloojato, onononj baanja kaanja iikawaa kosianonj mende kanj kouma laligoju. 19 Anutunonj soomongjo arenja ii Sainai baananonj kokaenj ano: Gajobaurutanonj romonj qaita monj uugi anjgotomanja ajoma karo qaa kotakota jerotiwaa otonja mogi. Ii moma qaa kaanja mombo mende jero mobutiwaaajonj welenji. Onononj baanja kaanja kawaa kosianonj mende kanj kouma laligoju. 20 *Anutunonj qaa kotiga jenj kokaenj jenj kotonj onono, “Monjonj ejemba me bao oro monjonj baanja ii oosiriwaati eenj, ii mono jamononj qegi komuwa.” Kaenj jenj kotonj onono qaa ii otaawombaajonj moma bimoonj amamaagi. Kawaaajonj qaa mombo mende jewaatiwaaajonj welenji. 21 *Iwoi kanjanawo totoonj ii uunj iigi Moosesonj kokaenj jero, “Nii mono toroko moma jenena ororo nanjenj.”

22 Onononj kaenj qaagoto, mono uugia meleema Zaion baanja dodowinj kouma laligoju. Anutu laaligo Toyaa sitia qata Jerusalem Siwenonj eji, iikanonj gajobauruta ten tausenja ten tausenja yonononj tuunja tuunja menj rii oronj korisoro amakejuti, onononj mono siti ii dodowinj laligoju.

23 Wala kolokoloo donjgoga koloonj uumeleenj kanageso koloogi qagia Laaligowaa buknonj oogita Siwenonj eji, onononj mono iyonoo tuungja somata ii toroqenj laligoju. Anutunonj ejemba kuuya ananaa qaanana gosinj jenj tegonkeji, onononj mono benjana iwo toroqenj laligoju. Anutunonj ejemba menj solanjaninj onono letoma akadamugiawo koloonj komugiti, onononj mono iyonoo kokoosogiawo toroqenj laligoju. 24 *Onononj soomongjo arenj gbiliaa galenja Jiisas iwaanonj kanj iwo qokotaan nanju. Ilinonj sayanonj qeesaaro onjomorinkeji, mono laaligo iikaananonj kouma laligoju. Aabelnonj saya maaroto, Jiisaswaa sayanonj Aabelwaa saya uugunj qaa akadamyawowaa munjenja kolooja.

25 *Wala eja monjonj namononj laligonj Anutuwaa uusiinja ejemba inisaama onono mamaganonj ii mobombaajonj togogi Anutunonj ironja meleeno qagianonj uro. Yonononj iikanonja kok kombombaajonj amamaagiti eenj, anana mono nomaenj kok kombonjaga? Kambanj kokaamba alanana monjonj Anutuwaa uusiinja Siwenonjga ninisaama jenkeji, anana ii silemale ama mesaojoni eenj, mono lombononjga kok mende totoonj kombonja. Qootogonanaa ironja mono onanonj qanananonj ubaatiwaaajonj mojonj. Kawaaajonj monjonj saje qero mojuji, onononj qaa ii moma tenj kombombaajonj gejajuju me mondomondo mende ambu. Gejajuju laligowubotiwaajonj mono galenj menj aonj laligowu.

26 *Wala eerjanonj qaaya injjoro namo utugonj memenjaliroto, gejatootoo qaaya monj jenj somongorota kambanj kokaamba kokaenj eja, “Kambanj monjonj namo mombo utugonj memenjalinanja. Namogadeenj qaagoto, iwoi ambe sombinonj kaanjagadeenj utugowaa.” 27 Qaa kaenj ejato, “Kambanj monjonj mombo” jeji, qaa iikawaa kania ii kokaenj: Anutunonj ilawoila mokolorota eji, iikanonjgadeenj mono utugonj utegowaato, Siwewaa ilawoila mende utugowaati, iikanonj mono nama kotiinj enj ubaa.

28 Anana bentotonj mende utugowaati, ii bunja qenj aonj nanjonj. Kawaaajonj mono “Anutu dangisenj!” jenj iikaanja kanonj wayeya menj mepeseenj

* 12:18: Eks 19.16-22; 20.18-21; Dut 4.11-12; 5.22-27 * 12:20: Eks 19.12-13 * 12:21: Dut 9.19

* 12:24: Jen 4.10 * 12:25: Eks 20.22 * 12:26: Hag 2.6

uugqeeango menj munkebonja. Ii jeta uuguwombotiwaaw keenana moma goda qerj laligowonja. ²⁹*Ananaa Anutunananonj mono gere bolanj kaanja kolooja. Kawaajonj gereyanonj nonooro siimbobolo mobombotiwaajonj mono toroko qaganonj goda qerj munkebonja. Kianj.

13

Qambanjmambanj qaa tetegoya

¹ Uumeleenj alaurunana onjoangia mono jopagonj aonj laligowu. ²*Waba ejemba batugianonj kawuti, ii mono kalañ koma onjonji ainjonj mokoloonkebu. Kaenj ambombaaajonj mono mende duduuñkebu. Tosianonj kaanja anjiti, iikanonj Siwe gajoba tosaanja mende moma asarinj motoonj koma horonj onjonji mirigianonj laligogi. ³ Tosianonj kapuare mirinonj laligojuti, ii romonjonj onjomakebu. Onjoangio yonjowo gbadoonj onjonji laligowuyagati, tani ii moma mono ii romonjonj onjomakebu. Tosaanja menj bolinj onjonji iikawaa siimboboloya mojuti, ii mono onjoangio kaenj laligowuyagati, iikaanja moma romonjonj onjomakebu.

⁴ Ejemba olonkaku ano serowilinj anjuti, Anutunonj ii jenj tegonj onjombaa. Kawaajonj kuuya onjononj mono loemba laaligo ii goda qegi soraaya kolooro loemba batugaranonj kiiqetete qaa jewonja monj mende ewa.

⁵*Anutunonj anjo qaa monj kokaenj jerota eja, “Niinonj mono kambanj monjonj mende gomesaonj gema gumaña.” Qaa kawaajonj ama nanamemengianonj menjo mewombaaajonj otoko mende koposonjonkebuto, iwoi enj onjonji, iikawaajonj mono mogi sokoma onjono korisorowo laligowu. ⁶*Kaenj moma saanonj qaqabunabunanawo satiinj nama kokaenj jenj laligowonja,

“Ponjonj ilailaana kolooro namo ejembanonj tiwilaanj nombutiwaaw so mende koloju. Kawaajonj keena monj mende moma laligojenj.”

⁷ Galenjurugianonj Anutuwaaw qaa injjogiti, ii mono romonjonj onjoma laligowu. Nanamemengia nomaenj ama megi laaligogianonj tegoroti, mono ii romonjonj momalaarigiaa siligia otaanj laligowu. ⁸ Jiisas Kraist utekuteya qaago. Wala laligoroti, iikayadeenj kete laligoja ano kambanj tetegoya qaa laligonj ubaa. ⁹ Kalenmorianj toroqen bunja qerj aoninj uunana menj kotiiro qeangonkebaato, nene newombaa silia ii me iikanonj mono uunana menj kotiiwaatiwaajonj amamaankeja. Tosianonj nenewaa qizimizinj kania kania otaagi nanamemenj iikanonj mono mende totoonj ilaanj onjono porogoro. Kawaajonj tosiaonj qizimizinj morota morota ejemba kuma onjomakejuti, onjononj mono qaa ii mesaowu. (Siliwaa qaayanonj mono jinjanj mende ama onjomba.)

¹⁰ Siimolonj onjoonj alata qaita monj ii ananaanonj eja. Balononj opo sel jigo gorawaa gawonj menjkejuti, iyonjononj siimolonj qaita monj iikawaa bakaya menj newombaaajonj amamaankeju. Anutunonj iyonjoonj qaa kaenj mende jenj tegorota eja. ¹¹*Namomonj jigo gawonj galenj wanjanonj nama ejemba singisonjogia koma konjoratiwaatiwaajonj ama oro qerj saya menj jigo gorawaa uuta kowoga totoonj iikanonj umakejato, oro hongia ii menj gomanj tawatawa laligojuti, iikawaa kiropo seleenjenjanonj kama iikanonj oogi jenj aloweenkeja. ¹² Iikawaa so Jiisas kaanjagadeenj kanagesouruta

* **12:29:** Dut 4.24 * **13:2:** Jen 18.1-8; 19.1-3 * **13:5:** Dut 31.6, 8; Joos 1.5 * **13:6:** Ond 118.6

* **13:11:** Lew 16.27

iyanaa sayanon men sorain onombaatiwaajon ama siti kiropowaa nagu seleenjenanon qegi siimbobolo moma komuro.

¹³ Kawaajon goman tawatawa* laligojoni, anana mono iikawaa kiropo seleenjenanon kema Jiisaswaanon toroqewonja. Iwaajon ama mepaqepae ama nonomakejuti, mono ii bosima laligowonja. ¹⁴ Ii kokaembaajon: Siti tetegoya qaa en ubaati, ii namonon mende en nononjato, siti kanagen asugin nonombaati, ii iibombaaajon mono janjarin riin laligojon. ¹⁵ Kawaajon mono suulan Jiisasnon nemun koma nonono Anutuwaajon mepemepesee nandun ama laligowonja. Jiisas qata mepeseenkejuti, iyonoo je buugiaa honanon mono Anutuwaanandunja kolooja. ¹⁶ Iwoi en ononji, ii mendeema aon men qeangon aonkejuti, iikanon mono Anutuwaanandunja mon kolooja. Anutonon nandun ii iiro uutanon qeangoro sokomakeja. Kawaajon kaen ambutiwaajon mono mende duduuwu.

¹⁷ Galenjurugia mono ten koma onoma ku-usungia baatanon kema laligowu. Gawon megitiwaa sundugia Anutuwaajaanon ambuti, iyononon mono iikaanja injiima uugia galen komakeju. Yononon gawongia ii uulombo qaganon mewubo. Iikanon onjo mende ilaan ononaga. Kawaajon mono qaagiaa baatanon kema laligogi korisoro qaganon gawongia megii sokom-baa.

¹⁸ Mono nonoojon ama Anutu qama koolinkebu. Iwoi kuuya kanon nanamemen qabunayawo ambombaa siina en nonono Anutonon niniima "Sokonja," jero ugejanananon monin qeangonkeja. Qaa ii moma yagojon. ¹⁹ Noojona qama koolinkebutiwaajon mono kaparan koma kokaembaajon kuun ononjen: Onjo qama kooligi Anutonon kamban mende men koriro qeangon saanon mombo ononon kamanja.

Kokaen qama koolinkejon:

²⁰ Jiisasnon komurotiwaajon ama lama galen qabunayawo koloon laligoja. Saya molaan iikawaa munjenanon Anutuwaan soomonjo arena gokotaan men kotiuro kamban tetegoya qaa en ubaa. Anutonon Ponjana ii men gbiliro koomunonja waama kotiin laligoja.

²¹ Anutu luae Toyanon mono inaan onoma uusiinja so ama men laligowutiwaa akadamuya kuuya onomakebaa. Iikaan saanon kotiin gawon awaa kania kania men laligowu. Iinon meweengon kuun onono Jiisas Kraistwaanon nanjon laaligo Anutuwaanon sokonji, mono iikaanja laligowu. Kraistwaa qabunaya mono kamban so mepeseenin kamban tetegoya qaa akadamuyawo en ubaa. Qaa ii onanon.

Qaa tetegoya

²² Oo uumeleen alauruna, niinon kokaen qisin ononjen: Bunja Tere toroga koi ononjen. Kawaajon qambanmamban qaana koi mono kaparan koma bunja qen aowu. ²³ Buju koi mono mobu: Uumeleen alanana Timoti ii kapuare mirinonja isangi kamaaro. Uulanawo koi koubaati een, mono iwo kan injibota.

²⁴ Yeizozo qaa ambe galenjurugia kuuya ano Anutuwaan ejemba soraaya kuuya ii injjowu. Itali alaurunananon yeizozogia angi onoonon kaja.

²⁵ Anutuwaan kalenmoriananon mono kuuya onjowo en uma ewa.

* 13:13: Balonon kusu laligojoni, iikawaa qata tawatawa.

Jeimswaanonj Tere Jeimstonj Tereya ano. Jey-asa-asari

Gomaŋa gomaŋa kanonj jeimba kania kania uugia meleema letoma-kejuti, iyonoo nanamemengianonj sisau siliqalu kolooro metetanjonj kamaan ujuro Anutuwaa gabunayanonj kamaawabo. Kawaajonj Jerusalem bisop Jeims iinonj gejanono qaa morota morota menj kululuunj koi ooja. Gejanono qaaya tosia ii kokaenj: Momakooto honja ii nomaenj? Zioz gawonj honja ano qolonmolongoya. Angotete uutanonj laaligo. Tosia mende injiima sureewu. Je buu susugia mono galej kombu. Selegia mepeseewu me uugia menj kamaanj aowu? Angowowo me ala ilailaa ambu? Kaparanj koma qamakooli gawonj mewu.

Majakakaya waja ii kokaenj: Kraistwaa Buŋa qaayanonj somariinj akademuyawo koloowaatiwaa qata bosima qaaya koma gbiliŋ meniŋ honja koloowaa me qaago? Je buu susunananondeenj moma laarijonj jeniŋ mende kokonja. Zioz gawonj honja qaa, ii zioz koomuya.

Tere kokawaa bakaya waja 10 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1

Momalaari ano momakooto 1.2-8

Ejemba wanaya ano gabunayawo 1.9-11

Anjgobato (manambato) ano anjgotete 1.12-18

Buŋa gejanondeenj momo me tenjonjonj 1.19-27

Kamaanjqeqeta ii mende injiima sureewu 2.1-13

Momalaari gawonja qaa ii omaya kolooja 2.14-26

Neselanananonj mono tiwilaan nonombabo 3.1-18

Luaenonj laaligo me balombaa nanamemenj 4.1-5.6

Lombo bosima qama kooliniŋ honja koloowaa 5.7-20

¹ *Jeims niinonj Anutu ano Ponj Jiisas Kraistwaanonj gawonj menj laligojen. Israel tuunj 12 ananaanonja tosaanja onjo Israel mesaonj gomaŋa gomaŋa deema kema laligojuti, niinonj onjowo qaa aminj mobombaaajonj tere koi onj jolonja jejen.

Moma laariŋ qama kooliŋ momo honja mokoloowonja.

² Oo uumeleenj alauruna, momalaariwaa anjgotete kania kania qagianonj umakeji, iikawaajonj uugianonj mono mende kamaaro simba-wonjawogadeenj moma aisoonj laligowu. ³ Anjgotetenonj qagia-nonj uro iikanonj momalaarigia kotiuro mono kaparanj koma moko-sinjonj nambu. Ii mojutiwaaajonj mono aisoonj laligowu. ⁴ Kaparanj koma nambuti eenj, iikanonj mono toroqen menj letoma onono nanamemengiaa honja kuuya ii akademuyawo koloonjkebaa. Iikaenj kolooro Anutunonj oyanboyananonj uugia menj saa qero uuwaa iwoi mombaajonj mende memeanjonj laligowuya.

⁵ Onjoononja mojnjonj "Nomaenj ambenaga?" jey momakootowaajonj amamaaji, iinonj mono Anutu qama kooliro ii mubaa. Anutunonj kalenja ii loloogenj kuuya nonoma sologenj mende jey nonomambaajonj momakeja. Kawaajonj ii saanonj muro buŋa qenj aowaa. ⁶ Qama kooliwaati, iikanonj nombaati, mono iikaenj moma laariŋ uuwai mende totoonj amba. Mojnjonj uuwai anji, iinonj kowe siri kaanja uma kamaanjeja. Haamononj kowe

* 1:1: Mat 13.55; Maak 6.3; Apo 15.13; Gal 1.19

qindiiri lansan kema kankeja. Iikawaa so koloowabotiwaajon mono qamakooliaajon uuwoi mende amba.

⁷ Uuwoi ejemba kaanja Ponjon iwoi mubaatiwaajon mono mende romongowa. ⁸ Iwaa uutanon mono juquno kaiyakaya kuuya kanon kinkololon ama konjbara qen qaa kemamen-kanmen jenkeja. Kian.

Wanaya ano qabuɲawo laaligo

⁹ Uumeleen alauruna, onoo batugianon tosanon kamaanqeqeta laligogi Anutunon onoojon moro uuta kolooja. Kawaajon mono saanon onooɲgia mepeseen aonkebu. ¹⁰ *Tosianon uuta laligojuto, monen hinagiaajon mende mogi umakejiwaajon ama kamaanqeqeta tani laligon mono onooɲgia mepeseen aonkebu. Yonoo laaligogianon mono bura juraya kaanja koloon sooliwaa. Kamaanqeqeta ano uuta anana komuwonati, iikanon ororon koloowonja. ¹¹ Weenon kouma bura jen koto qararajon soolin jurayanon suma kamaankeja. Jurayanon kamaaro batuyaa kaitania iimasiinɲinawo kanon titiikota koloonkeja. Qabuɲagiawo yononon esuhinagia men seiwombaajon ewaewan komakejuto, laligon bura kaanja gororongowuya. Kian.

Anɲobato (manambato) ano anɲotete

¹² Anutunon qaaya kokaen somongorota eja, “Ejemba uugianon jopagon nomakejuti, niinon ii laaligo kombombanja onoma wanɲianon goul ila koma onomaɲa.” Qaa iikawaa so bologaa anɲobatonon mombaa qaganon uro iikanon kaparan koma kotiuro tegoro mono laaligo kotigaa ila soron buɲa qen aon oyanboyan koloowaa. Iwaaajon “Mono simbawonawo!” jejon. ¹³ Kilenaa Toyanon Anutu anɲobato men mubaatiwaa so mende kolooro Anutunon mon ɲingisonɲo ambaatiwaajon mende anɲobato men muja. Kawaajon monon anɲobato uutanon laligon kokaen mende jewa, “Anutunon anɲobato men nono ɲingisonɲo amambaajon anjen.”

¹⁴ Anutunon qaagoto, ananaa siinɲana kombombanja bologanon mono potitin kaanja horon nonono motowaa bitinbitinanon osinin ɲingisonɲowaa anɲobatoya kaen motomotoon ananaanon koloonkeju. ¹⁵ Monon siinɲa kombombanja bologa mende somonɲoji, ii ɲingisonɲo kondooja. Kondooro siinɲa kombombananon koro ama ɲingisonɲo ii merabora kaanja mero koloonkeju. ɲingisononon koloon somariidabororo koomu kotiga koloon munkeja.

¹⁶ Oo wombo alauruna, siinɲia kombombanja bologanon mono mende tiligon onomba. ¹⁷ Kalen awaa akadamugiawo kuuya ii Anutunon ano Siwe eukanonɲa asuginkeja. Koin ano ween jaagara kouma koton kemeri unja-unjaganon korin torin amakejato, asa-saga kuuyaa Toya anjo mende utegowaa. Aunja me unjawn mon ii iwaanon mende eja. ¹⁸ Anutunon iwoi kuuya mokoloroti, nono iyonoo batugianon yambu dologa koloon laligowonatiwaajon moro. Kawaajon anaa siinɲa so qaa honaa kota unananon komoro iikanon kolokoloo donɲoga nonono koloonin. Kian.

Buɲa qaa een mobonja me ten koma mewonja?

¹⁹ Oo wombo alauruna, mono qaa koi romonjon mende duduuwu: Ono mono kuuya qaa mobombaajon geja uulanawo qewu. Qaa lan ii uulanawo mende jewu. Irinɲianon mono uulanawo mende soomba. ²⁰ Anutunon nanamemen dindinambombaa siinɲa momakejato, irinɲonsoonon ii mende kondoonkeja. Kawaajon mono irinɲonsoonon mesaon qaa bonjon

* 1:10: Ais 40.6-7

jen laligowu. ²¹ Qewolonj kania kania ano nanamemenj jewonawononj qokotaajuti, ii mono mesaowu. Mono yangisengia mesaonj Anutuwaa qaa baatanonj kema qaa kota uugianonj komomakeji, ii mono moma anjonj koma laligowu. Kaenj anji qaa iikanonj saanonj hamo qenj onono letoma Siwenonj ubuya.

²² Bunja qaa ii eenj toonj mogi honja mende koloowabo. Kaanja silemale ama tiligonj aowuboto, qaa ii mono koma gbiliinj laligowu. ²³ Monjonj qaa eenj toonj moma iikawaa so mende amakeji, iinonj eja kokawaa so kolooja: Monjonj jaasewanja atatononj (jainonj) aimakeja. ²⁴ Aima mesaonj mongenj kema kaitania nomaenja, ii uulanawo duduunkeja. ²⁵ Ii awaa qaagoto, monjonj kana qaa akadamyawowaajonj geja ama iigigiinj iikanonj qokotaanj sinjisonjgowaa kasanongga loloonkeji, iwaa nanamemenjaajonj mono "Eeso simbawonjowo!" jewonja. Iinonj qaa moma ii mende duduunkejato, ii onanonj tenj koma iikawaa so amakeja.

²⁶ Monjonj uumeleembaa komagbiligbili amambaajonj jen je buu susuya mende galenj koma anja kaenj tiligonj aonkeji, iwaa uumeleembaa Bunja gawononj mono iwoi omaya, honja qaa koloonkeja. ²⁷ Anutu Mangaa jaasewanjanonj uumeleembaa Bunja gawonj soraaya silemaleya qaa memambaajonj jejanj eenj, mono kokaenj amba: Guanj mera ano malo konjilinj qaganonj laligojuti, mono ii kema injiima kalanj koma onoma laligowa ano balombaa nanamemenja qewolonjanonj uuga tiloowabotiwaajonj mono galenj menj aonj laligowa. Kianj.

2

Kamaanj qeqeta ii mende sureenj onjombu.

¹ Oo uumeleenj alauruna! Jiisas Kraist Ponjana qaqabunayawo moma laariwombaajonj jejuti eenj, mono ejemba tosaanja mende injisoroonj tosaanja mende sureenj onjombuto, keda motoonjononj ama onjoma laligowu.

² Iikawaa sareqaaya monj ii kokaenj: Eja qabunayawo monj, boro susuya goul bininjawo ano opo malekuya iimasiinsiinjawo, iinonj qaa mirigianonj uro eja wanaya monj selekopaaya junjuranja jewonawo iinonj kaanagadeen unaga. ³ Uri onjo eja geria iimasiinsiinjawo ii koma horonj munj kokaenj jewuyaga, "Oo somatanana, gii saanonj jaaqeqeyanonj eu kema dunj rara qembonjowo iikanonj raba." Kaenj jenj eja kamaanj qeqeta ii iima tiinj munj jewu, "Gii saanonj goraayanonj kema namba me kana qembononj kamaanj raba." ⁴ Sili kaanja kolooro onjo kanageso batugianonj bonj jawo ama mendeema aonj qemasologenj ama qaagiawo koloaju. Roromonjogia bologa otaanj jenteego ejemba doogoya koloaju.

⁵ Oo wombo alauruna, mobu! Anutunonj bentotonja ejemba jopagonj munkejuti, iyonjoo bunja ewaatiwaa qaaya jenj kotiinj somonjgoro. Qaa iikawaa so tosanonj balonj ejemba yonjoo jaagianonj kamaanj qeqeta kolojuto, Anutunonj ii iyanjaajonj meweengonj onjono momalaarigiaajonj ama uuta koloaju. Yonjononj bentotonjaa uutanonj keugi galenj koma onjono esuhinagiawo koloowuya.

⁶ Honjanonj uuta kolojuto, onjo ejemba wanaya injiima tiinj sisiriinj onjoma laligoju. Ejemba qabunagiawo yonjononj onjo monej hinagia qaawaajonj menj kamaanj onjoma olonkula ama onjonj kamaanj qeqeta koloonkeju. Yonjononj onjo horonj onjonji qaa jakeya jakeya kanonj keumakeju. ⁷ Onjo Kraistwaa bunja koloogi qa awaa soro ii onjoma iikawaa so onjomakejuto, qabunagiawo yonjononj mono uumeleenj (kristen) qa ii lanj jenj bolinj kisama kema kanj jenkeju? Namowaa uuta yonjononj ii kuuya amakeju.

8 *Kaerj amakejuto, onjononj Anutu bentotonjaa kana qaa wanja tej koma otaagi sokombaa. Anutuwaanonj qaa ii Buja Terenonj kokaerj eja: “Geengja jopagonj aonkejani, iikawaa so mono ejemba tosaanja kaanjiadeen uuganonj uukalenj ama jopagonj onjmakeba.” 9 Iikanonj sokombaato, onjo ejemba tosaanja injisoronj tosaanja surenj onjoma keda motoonjononj mende ama onjmakejuti eenj, mono singisonjo amakeju. Anutuwaanonj kana qaa waleengji iinonj mono qaagia ii mokolonj jej tegonj onjombaa. 10 Monjonj kana qaa kuuya tej koma otaankejato, iikanongga joponj motoonjononj kamaanj qeji, iinonj mono kana qaa korebore waleema qaayawo kolooja.

11 *Kawaa kania ii kokaerj: Anutu “Serowilinj mono mende amba,” jeroti, iinonj kaanjiadeen joponj qaa kokaerj jej kotoro, “Monj mono mende gena komuwa.” Gii serowilinj mende anjanto, kilenj monj gena komuji, iikanonj mono kana qaa kuuya waleendaboronj laligojanj. 12 Anutuwaanonj kana qaa ii singisonjgowaa kasanongga loloonj laligowombaaajonj eja. Anutunonj kana qaa iikanonj gosinj nonoma qaanana jej tegoro solanjaniwutiwaajonj romonjonj qaagia iikawaa so jenkebu ano nanamemengja uujopa qaganonj amakebu. 13 Monjonj ejemba uujopa qaganonj mende kiankomunj onjoma laligowaati, Anutunonj mono iwaa qaa gosinj kiankomu qaganonj mende jej tegonj mubaa. Monjonj ejemba uujopa qendeema onjoma laligowaati, Anutunonj ii gosinj munj saanonj kiankomunj muro simbawonj koloonj selia menj ubaa. Kianj.

Momalaari honja qaa ii koomuya kolooja.

14 Oo uumeleenj alauruna, monjonj “Jiisas moma laarijen,” jej iikawaa gawonja mende mero momalaaria iikanonj mono nomaenj ilaanj munaga? Qaayanondeenj moma laariro Anutunonj iima hamo qero letombaa me qaago? Ii qaago! 15 Iikawaa qaaya monj ii kokaerj: Uugia meleengiti, onjoo batugianonj ejemba monjonj opo kerembaajonj amamaanj memegemeanj menj weenj motoonjgowaa so nembaneneya qaa laligonaga. 16 Kaerj laligoro onjooonongga monjonj iwo aitonjonj selewaa nanjonanjo mende munj kokaerj ijoro monaga, “Gii saanonj kema nembanene nenj gere konama bonjonj raba.” Qaa omaya ii moro iikanonj mono nomaenj ilaanj munaga? Ii qaago totoonj!

17 Kaanjiadeen momalaari omaya toonj ii koomuya kolooja. Momalaari gawonjaa honja mende mejiwaajonj momalaarianonj mono qamo kaanja kolooja.

18 Monjonj kokaerj jenaga, “Giinonj uuga meleena niinonj nanamemenj dindinja otaankejaj.” Niinonj kawaajonj kokaerj gijojen, “Giinonj ‘Anutu moma laarijen,’ jej iikawaa gawonja mende menj eenj momalaarigaa honja mono nomaenj qendeema nonaga? Niinonj uumeleembaa gawonja mewe iina kanonj mono saanonj neenaa momalaarinaa honja qendeema gombaa.” 19 Gii “Anutu motoonjo raji, ii moma laarijen,” jejani, ii awaa! Omejiilanj yonjononj kaanqadeenj ii moma laariju. Ii moma laarijuto, iikanonj qindiinj onjono Anutuwaajonj jenengja oronkeja.

20 Oo eja uuga qaa, gii omejiilanj yonjoo tani kaanja moma laarinkejanj me? Momalaariwaa gawonja mende mena honja mende kolooro qaa ii eenj omaya jena momalaariganonj mono iwoi omaya, honja qaa koloonkeja. Iikawaa kania ii sareqaana iikanonj qendeema gonja me qaago? 21 * “Qaago!” jewabotiwaajonj ama sareqaa monj jemaanja. Momalaariwaa wanjalenana

* 2:8: Lew 19.18 * 2:11: Eks 20.13, 14; Dut 5.17, 18 * 2:21: Jen 22.1-14

Aabraham iinonj dindiŋa nomaenj kolooro? Iinonj Anutuwaa jeta tenj koma meria Aisak wama kema alatanonj ama kanonj siimolonj oomambaajonj ano. Kaenj ama momalaari qaganonj gawonj mero Anutunonj ii iima qaaya jenj tegoro solanjaniro. ²² Sareqaa iikawaa kania ii iima asarijanj me qaago? Aabrahamonj mama laarinj qaagadeenj mende jeroto, momalaari qaganonj nama iikawaa silia kaanagadeenj qero nemunj kono sokono. Nanamemenj dindiŋa ama menj laligoro momalaarianonj iikaanjanj somariinj akadamuyawo kolooro.

²³ *Buŋa Terenonj qaa monj ii kokaenjanj eja, “Aabrahamonj Anutu moma laarinj muro qata Eja Dindiŋa jero.” Qaa ii eenanonj honjowo koloorotiwwaa so ii oogita tosonianonj Aabrahambaa qata “Anutuwwaa aliaga,” kaenjanj qama jenj laligogi. ²⁴ Solanjanj koloowombaaajonj momalaariwwaa qaa ii jenananondeenjanjeninj mende sokonjanj. Silinananonj momalaariwwaa nanamemenjanj honjan ambonjanj eenjanj, Anutunonjanj mono qaanana jenjanj tegoro solanjanjwonjanj. Sundunanonjanj mono iikawaa kania gendeenjanj.

²⁵ *Sareqaa monj ii kaanagadeenjanj jewe uumeleenjanj gawombaa kania ii gendeema gombaa: Israel yonononjanj gomanjanj iima kotowaotiwwaaajonjanj eja woi wasinj oronjanj keni kana somataa emba qata Reihab iinonjanj uruama kalanjanj koma oroma kana mononjanj oromesaoro keni. Iinonjanj momalaariwwaa nanamemenjanj kaenjanj ano Anutunonjanj ii iima qaaya jenjanj tegoro solanjanj. Kianjanj.

²⁶ Niinonjanj qaana koi kokaenjanjenjanj tegomanjanj: Eja kokoosoya qaa ii qamoya. Iikawaa so momalaari gawonjmemeyanjanj qaa ii mono koomuyakoloosjanj. Kianjanj.

3

Neselanananonjanj mono tiwilaanjanj nonombabo.

¹ Oo uumeleenjanj alauruna, onononjanj mamaganonjanj uugianjanj waaro “Tosaanjanj yonononjanj koposo mindingowonjanj,” jenjanj boi qaqazu, eja to koloowombaaajonjanj uugianjanj waambabo. Nono tosaanjanj kuma onjoma ananaa roromonjonanjanj mende mindingowonjanjati eenjanj, Anutunonjanj ii iiro mende sokono qaanana gosinj kotakotajanjenjanj tegonjanj iikawaa so ironjanj uugunjanj nonombaa. ² Ii kokaembaajonjanj jejenjanj: Anana kuuyanonjanj kana qaa mamaganjanj qiwitigonjankejonjanj. Mononjanj neselanjanj galenjanj koma qaa mende qiwitigonjankeji, iinonjanj mono eja akadamuyawo soro koloosjanj. Iinonjanj saanonjanj kotiinjanj laaligoya kuuya kaanagadeenjanj galenjanj koma laligowaa.

³ Hoos ii siijnananjanjenjanj kombutiwwaaajonjanj ama aenjanj qawa qaa oogianonjanj sulunjanj somonjonjanj kasanonjanj horonjanj kanonjanj saanonjanj hongianjanj somata kuuya ii mindinjindinj ama ononjanj kemakeju. ⁴ Kaanagadeenjanj wanjonj somata iikawaa siligianjanj romonjonjowu. Wanjonj tosia ii somasomatato, kilenjanj haamo kotiganonjanj ii nanjonjanj ononjanj kowe kotonjanj kemakeju. Somata qatawo koloosjuto, ii kilenjanj kekenjanj galenjanj kaptenjanj iinonjanj wanjonj gilijanonjanj ramanjanj siinjanj otaanjanj stia (steer) loqayanjanj melaa iikayadeenjanj melenjanjeleenjanj ano wanjonj somatanonjanj kawaa so meleema kemakejanj.

⁵ Neselambaa kania ii kaanjanjideenjanj. Ii sele busunananaa kitianjanj melaadaganjanj koloosjato, kilenjanj saanonjanj qaa somata kania kania iikanonjanj selenanajanjenjanj merjanj umajanjenjanj. Mono koi romonjonjanj laligowanjanj:

Gere lokotajanj melaadanonjanj tereema kemenjanjenjanj saanonjanj jolononjanj mondonjanj duuyanjanj somata qatawo jedabororo kamaanaganjanj.

⁶ Neselanananonjanj kaanagadeenjanj gere bolanjanj kaanjanj koloosjanj. Ii sele busunananaa kitianjanj kitianjanj iikawaa batugianonjanj ramanjanj qewolombaa kondomonjanj-doo nemunjanj koloosjanj. Kaenjanj kolooro gere siawaa Toyanonjanj jiilanjanonjanj ootirinjanj

iikanon upiipiro afaanagadeen ugerenon mondon jero uuta kuuya koto-moton tilooro laaligoyanon nanamemenja kuuya ii jewon kaanja totowiwaa. ⁷ Anutunon iwoi kuuya mokoloroti, ii oro kania kania, koon me iwoi baagianon koma kondondonjonkejuti me kowenon laligojuti, ii ejembanon men loorin onjombutiwaa so koloju. Tosaanja ii koma tutugon men loorin onjngi miriwaa oroya koloju.

⁸ Kaan kolojuto, neselanananon mono oro kawalia kaanja koloja. Ii nomben warabe kaananon saa qegeta koloon onjomumu kaanja onjngon ninin men komuj nonomambaajon jojorinkeja. Ejemba kuuyanon ii men loorin somonjon mubombaajon amamaankeju. ⁹ *Neselanananon Pon Jiisano ano Man Anutu mepeseen oromakejon ano leegen ejemba iyanjaa kaitani kaanja mokoloon onjnoti, ii qaa seinon lan gasuaan onjmakejon.

¹⁰ Neselan motoonjo iikanon Anutuwaqa qata mepeseenkejon ano qaa seinon tosaanja gasuaan onjoma jenjejon. Oo uumeleen alauruna, kaniagianon kaanja ero mende sokonja. ¹¹ Apu saanja ano kaambogawo ii apu jaaya motoonjononja ujunjon koumakejao me qaago? Kaan qaago. ¹² Oo uumeleen alauruna, joganjonnga pandigbamo (san) ii saanon koloonkeja me qaago? Kaanagadeen jao gerenonnga mandariina saanon koloonkeja me qaago? Iikawaa so apu saanja ii kou kaambogawononnga ujunjomambaajon amamaankeja. Mono ii.

Momakooto honja ano qolonmolonjgoya

¹³ Onjo batugianon moronon momakootowo koloon qaa mindingowaatiwaa so koloja? Monjon “Kaanja koloja,” jewuti een, iinon mono uuta ii momakootoyaa so men kamaan silianon gumbonjonjon nanamemenja qendeeno asuganon asugiro iinin sokombaa. ¹⁴ Iikanon sokombaato, uugianon motoqoto koloon uunon junjun ero irinjonsoon kaambaajon moma gemaqeqe ama aonkejuti een, momakootogia iikawaajon mono selegia een toon mende men ubu. “Qaa honja otaajon,” jen mono iikawaa honja kolatiwubo. ¹⁵ Yonoo-non momakooto kaanja ii balombaa momakootoyaga. Ii Siwenonnga mende kamaankejato, omejiilan yononon ejemba sololoon onjngi jegi Unja Toroyanon iikawaajon wosobiri momakeja.

¹⁶ Daen yonoo uugianon motoqoto koloon uunon junjun ero irinjonsoon moma gemaqeqe ama aonkejuti, iyonoo laaligogianon sisau ilinwalin ero sili anjonjorayawo kania kania otaankeju. ¹⁷ Ii otaankejuto, momakooto Siwenonnga kamaankeji, iikawaa kania mutuya ii nanamemen soraaya. Momakooto soraayaa silia tosaanja ii kokaen: Luanon laligowombaa siija en onjono gumbonjonjon qaganon tosaanja uujopa ama onjoma qaa baatanon kenji Unja Toroyanon uugia saa qero tosaanja kiankomun ama onjngi uumomogiaa honja awaa awaa ii mamaga asuginkeja. Gbingbaon mesaon ejemba qaagia bakasasan mende gosin selenondeen ala-ala mende laligoju. ¹⁸ Luaeqeqe ejembanon luanon laligowombaajon moma iikawaa kota komogi honja nanamemen dindinja kolooro oyanboyan laligonkeju. Kian.

Balombaa momakooto mesaon Anutuwaqa ala koloon laligowu.

* 3:9 Jen 1.26

4

1 Naa iwoinoŋ manja ano aŋgowowo kondooro batugianon koloonkeja? Onoanŋgiaa siingia kombombananon mono waama sele busugia sokono awaa ano bologa iikanon aworanŋori manja ano aŋgowowo koloonkeja.

2 Ono iwoi kania kania mewombaa siija kotakota bobo momakejuto, ii onŋoo bunja mende koloonkeja. Iwoiwaa iimasiin ama baagon uugianon gere jero ejemba unugi komunkejuto, kilen ii mende menkeju. Kawaajon yon jen ango-wowo ama manja qenkeju. Ono Anutuwaajon mende qama koolin onoanŋgio een mewombaaajon mojtuti, iikawaajon ii mende bunja qen aonkeju.

3 Anutuwaajon qama koolinkejuto, kilen ii kokaembaajon mende menkeju: Uugianon mende dingoro iwoi onono ii mesoon onoanŋgiaa siingia kombombana bologa metogon sele busugiaa korisoro ambombaaajon moma welemakeju. Ii mende sokono Anutunon ii angon komakeja. 4 Oo onŋo oloŋkalu ejemba kaanŋa koloou. Loemba kana dindiŋa mesaon serowilin amakejuti, onŋo mono iikawaa so Anutu mesaon uumeleembaa gadokopa ejemba yonowo ala-ala men monen hinarondeen uugia somonŋon laligoju. Tani kaan ama iikanon mono Anutuwo kerekere amakeju. Ii moma kotoju me qaago? Kawaajon mononon uuta balombaa siin kombombana bologa metogomambaaajon amakeji, iinon mono Anutuwaawaa kereya kolooua.

5 Bunja Terewaa qaa mon ii kokaen oogita eja, “Unya Toroya uunananon ama nononota laligoji, Anutunon ii siinŋa kombombana iikanon saa qero laligoja.”* Qaa ii omayaga kania qaa kaen romonŋowubo. 6 *Qaa ii omayaga qaagoto, onŋo iikawaa so siingia tororo Anutuwaanon ambuti een, iinon mono kalenŋmorianŋa hononŋa qaa onŋomakebaa. Kawaajon Bunja Tere koi jen oogita eja:

“Anutunon sewanŋkiki ejemba tuarenjen ama onŋomakejato, uugia men kamaankejuti, iiga mono kalenŋmorianŋ onŋomakeja.”

7 Kawaa so onŋo mono uugia gosin Anutuwaawaa qaa baatanon kema laligowuto, Kilenŋaa Toya tuarenjen ama mugi onŋomesaon misinŋon kemaliwaa. 8 Mono Anutuwo soomonŋo ama kosianon kagi iinon onŋowo soomonŋo ama kosogianon nambaa. Singisonŋo megi borogia-nonŋ to-towiro Jiisaswaa sayanon ii songbambaatiwaaajon qama kooliwu. Uugianon junquno kemaqen-kanqen lan anŋi uugianon tilooro koma konjoratin onŋono soraaya koloowutiwaaajon qama koolinkebu. 9 Mono tapekokorogia moma koton jinŋen qama woso-biri moma silama saabu. Jomo ainjolonŋia mesaon meleema amburereŋ ambu. Korisorogia mono mesaon wosobiri moma aowu. 10 Mono Pombaa jaanon men kamaan aogi iinon metaama onŋombaa. Kian.

Uumeleen alaurugia yonŋoo qaagia mende jen tegowu.

11 Uumeleen alauruna, gemaqeqe qaa mono mende jen aon laligowu. Monon qaa kaanŋa jen kisama uumeleen aliaa qaaya jen tegoji, iinon mono Anutuwaanon kana qaa jen tegon men kamaan anja. Gii Anutuwaanon kana qaa jen tegon gogoraagen ama iikaanŋa kanon ii mende ten komakejanto, ii silemale ama umbuqumbulin ejaga koloon laligojan. 12 Anutunon kana qaa jen koton nonoma iikawaa so mono qaanana gosin jen tegoro tiwilaawonŋa me kiankomun nonono oyanboyan koloowonŋa. Iinondeen

* 4:5: Bunja Tere qaa iikawaa kania mon ii kokaen, “Unya Toroya uugianon anota laligoji, iinon jopagon nonomambaa siinŋa kombombana moma ananaajon motoqoto momakeja.” * 4:6: Gba 3.34

jenteego Tonana koloojato, gii mono geenaaajon “Moroga koloojen?” jen alaga gosin qaaya jen tegonkejan? Kian.

Sele memewaa galej meme qaa

¹³ *Mono geja ambu! Tosaanja onjo selegia menj uma kokaen jenkeju, “Nono kete me woran koi mesaon taon ii me ii kanon kema konkororo ama monej somata horon gbanj motoonggo laligonij tegoro kanongga eleema kawonja.” Niinon kawaajon kokaen injijowe mobu: ¹⁴ Laaligogia woran nomaen laligowuti, onjo ii mende moma kotoju. Onjo laaligogia kania ii nomaen? Ii kaaso koosuwaa soga kamban torodaamon asugin enj aliwaa. ¹⁵ Kawaajon onjo mono kokaen jegi sokombaa, “Pombaa uusiinanon ananaajon kaen ero jaawo laligowonati een, mono kaan kaan ama mewonja.” ¹⁶ Kaen mende jenkejuto, een toon jaba-arambaran ama onjoanggia selegia menj uma mepeseenjeju. Nanamemen kuuya kaanja kanon mono bologa kolooja.

¹⁷ Qaana jen tegomambaajon ama kokaen jejen: Monjon sili awaa qen mewaatiwaa kania moma kotonjo ii mende ama mewaati, iinon mono singisonjo anja. Kian.

5

Ejemba esuhinagiawo yonoo galej meme qaa

¹ Oo ejemba esuhinagiawo, onjo mono geja ama qaana koi mobu: Kakasililin siimbobolo qagianon ubaati, iikawaajon mono amburerej ama qama silama saabu. ² *Monej esuhinagianon mono gisaadaboroja. Gejalolon ano dumunjan yonononj opo malekugia kitomiton nenkeju.

³ Onjo kamban tetegoya kokaamba miri, kare ano esuhina tosaanja goul, silwanon memeta ii qanon qanon menj kululuugi eji, ii kasukerajujonj turudabororo tonoreawo (rost) menj eja. Tonorea ano kasukerajuju iikanon dangunu kaanja enj kaniagia kamban tetegoya kokanon kokaen qendeembaa: Onjo laaligogia monej hinanon somonjon mesoqesoogi janjon qaono tiwilaawuya. Tonorea ano kasukerajuju iikanon mono gere bolanj kaanja sele busugia kaanagadeen menj boliwaa. ⁴ *Mono koi romonjowu: Gawonj meme ejemba gawonjianonj tetebaro menj timintamenj ano oro qinjij qonjoma laligogiti, onjononj iyonoo tawagia ii bone qaganonj anjonj konji. Onjo iyonoo saa njindij-njundurugia moju me qaago? Qamasilangia iikanonj mono Ponj Anutu, ku-usunj kuuyaa Toyaa gejianonj kemedabororo moja.

⁵ Onjononj namononj koi iwoi kania kania jaasonjo bunj qen aonj siiseweweya qaa laligonj sele busuwaa korisoro ama siingia metogonj aonj laligogi. Balombaa omakeleyanonj somonjonj onjono jejelombanj mamaganj ama baanonj newageen nepaqepalo nenj laligogi. Anutononj qaagia jenj tegoro unuji komuwutiwaa kambanjanonj kanj kuuwaati, mono kamban iikawaajonj jojorinj kelegiawo koloonj laligoju. ⁶ Ejemba koposowaa qaagia qaa onjo mende tuarenjenj ama onjonj kilen qaagia jenj tegonj lanj unuji komunj komunj laligogi.* Kian.

Binj mokosinjonj bosima qama koolinj laligowu.

⁷ Oo uumeleenj alauruna, onjo Ponjonj koubaatiwaaajonj mamboma kambanj biiwia kokanonj mono mokosinjonj binj bosima nambu. Kaen nama

* **4:13:** Gba 27.1 * **5:2:** Mat 6.19 * **5:4:** Dut 24.14-15 * **5:6:** Qaa iikawaa kania monj ii kokaen: Onjo eja koposowaa qaaya qaa kilen qaaya jenj tegonj qegi komuroti, iinonj onjo mombomende qotogonj onjomakeja.

komakoomo ejawaa tania ii romonḡowu: Iinon nembanene namonon komoma nama honḡa sewanḡa uuta asugiwaatiwaajon kaparan koma mam-bomakeja. Kaparan koma mamboma laligoro konḡ bedu kambanḡanon karo mombo mambono konḡuru kambanḡanon kan kuunḡeja. ⁸ Onḡ kaanḡadeen mono binḡ bosima mokosinḡon nambu. Poḡnon mombo kawaatiwaa kambanḡanon torijiwaajon ama mono uugia menḡ kululuunḡ bonḡ qenḡ nambu.

⁹ Oo uumeleenḡ alauruna, Anutunonḡ qaagia jenḡ tegoro lombo mokoloowubotiwaajon mono onḡonḡiaa batugianonḡ qaa jenḡmeesanḡ ama uugianonḡ ḡinḡinḡundururu mende jenḡ aonḡebu. Mobu, jenteego Toyanonḡ mono dodowinḡ nagunonḡ nanja. Kianḡ. ¹⁰ Uumeleenḡ alauruna, gejatootoo ejemba yoḡnonḡ wala eenḡanonḡ Pombaa qatanonḡ Bunḡa qaa jegi kakasililinḡ menḡ onḡonḡi moma kilenḡ mokosinḡonḡ binḡ bosima kaparanḡ koma laligogi. Onḡ mono iyonḡoo tanigia romonḡonḡ kana lasugia otaanḡ laligowu. ¹¹ *Tosianonḡ kaparanḡ koma binḡ bosima laligonḡ haamo anḡiti, mono iyonḡoojonḡ “Ii-a simbawonḡawo!” jejonḡ. Eja qata Job iinonḡ kakasililinḡ moma kilenḡ kaparanḡ koma haamo anoti, ii moju. Haamo ano tetegoyanonḡ Poḡnḡ kianḡkomu Toya koloonḡ niniima koboonḡkeji, iinonḡ oyanḡboyanḡa muro laligoro. Mono ii romonḡowu. Kianḡ.

¹² *Oo uumeleenḡ alauruna! Qaa kota uuta monḡ koi jemaḡa. Onḡ qaa ii me ii jewuti, ii jojopanḡ qaanonḡ kokaenḡ mende jenḡ kotiiwu, “Qaana honḡawo mende kolooji eenḡ, Siwe Toyanonḡ saanonḡ lombo ano qananonḡ ubaa me balombaa omejiilanḡanonḡ balonḡ mewagoro merenḡ menḡ turunḡ nomba.” Qaa ii me jojopanḡ qaa tosaanḡ iikaanḡa kanonḡ mono qaagia mende jenḡ kotiiwu. Kaenḡ qaagoto, oo-qaawaajonḡ moma “Oonḡ!” iigadeenḡ jewu ano qaago-qaawaajonḡ “Qaago!” jewu. Potagororonḡ qaa jegi Anutunonḡ qaagia jenḡ tegonḡ ironḡa meleeno qagianonḡ ubaa. Kianḡ.

Momalaari qaganonḡ qama kooligi honḡa koloowaa.

¹³ Uumeleenḡ ejemba onḡoonḡa monḡonḡ qenḡjenḡmanjenḡawo laligoji eenḡ, iinonḡ mono Anutu qama kooliwa. Monḡonḡ korisorononḡ laligoji eenḡ, iinonḡ mono rii qama Anutu mepeseewa. ¹⁴ *Onḡoonḡa monḡonḡ ji kiro laligoji eenḡ, iinonḡ mono uumeleenḡ kanagesowaa jotamemeya horonḡ onḡono kanḡ Pombaa qatanonḡ kele selianonḡ morinḡ iwaajonḡ qama kooliwu.

¹⁵ Momalaari qaganonḡ qama kooligi Poḡnonḡ ejemba jiawo ii hamo qenḡ muro qeanḡonḡ mombo waabaa. Singisonḡo ama ji mokoloroti eenḡ, Anutunonḡ mono singisonḡgoya ii sonḡbama mesaowaa.

¹⁶ Kaenḡ kolooro Anutunonḡ hamo qenḡ onḡono qeanḡowutiwaajonḡ mono singisonḡgogia jokoloonḡ aonḡ Anutuwaawo qama koolinḡkebu. Ejemba solanḡa monḡonḡ uuta menḡ kululuunḡ Anutu qama kooliwaati, iikawaa honḡanonḡ mono damuyawo ano usunḡawo koloowaa. ¹⁷ *Iikawaa sareya monḡ ii gejatootoo eja qata Elaija. Iinonḡ balonḡ eja anana kaanḡa laligoro. Iinonḡ konḡ mende kawaatiwaajonḡ uuta menḡ kululuunḡ kaparanḡ koma qama kooliro konḡonḡ gbani karonḡ ano koinḡ 6 kawaa uutanonḡ namononḡ mende kamaaro. ¹⁸ *Kambanḡ ii tegoro mombo qama kooliro sombinḡ injanḡ kono konḡ kinḡ bedu mero nembanene mombo tonḡoninḡ kolooro. Kianḡ.

Monḡonḡ jinḡaunḡ keno alianonḡ ilaaro sokombaa.

¹⁹ Uumeleenḡ alauruna, onḡoonḡa monḡonḡ qaa honḡaa kania qiwitigonḡ jinḡaunḡ keno monḡonḡ ii mokoloonḡ kana dindinḡanonḡ mombo wama ambaati

* **5:11:** Job 1.21-22; 2.10; Ond 103.8 * **5:12:** Mat 5.34-37 * **5:14:** Maak 6.13 * **5:17:** 1 Kin 17.1; 18.1 * **5:18:** 1 Kin 18.42-45

een, ²⁰* iikawaajon mono kokaen romongowu: Singisonggo ejemba mononon jinjaun kanaanon keno alianon ii iikanonja wano uuta looriro mombo meleembaati, iinon mono koomu kotiga mende komuwaa. Alianon ii gere sianon kemebabotiwaajon anjon koma muro Anutunon singisonggoya seiseiya ii songbama koma turuwaa. Kian.

---

* 5:20: Gba 10.12; 1 Piito 4.8

Piitowaanonj Tere 1 Piitononj Tereya mutuya ano. Jen-asa-asari

Piitononj Bunja Tere koi oonj Kraistwaa alauruta Eisia prowinswaa Noot waagenj deema laligogiti, iyonoojonj ano gomanj liligonj keno. Kanainj qagia kokaenj gama ooro, "Anutunonj ejemba anjaajonj meweengonj ononoti, iyonononj." Momalaari ejemba sisiwerowero mokoloonj siimbobolo moma laligogiti, iyonoo uugia nangowaatiwaaajonj moma Tere koi ooro. Kraistwaa Oligaa Bunjawaa kania duduuwubotiwaaajonj ama Jiisaswaa qaaya mombo kokaenj jen asariro, "Jiisasnonj komuroto, mombo koomunonjga gbilinj waama mombo eleema kamambaajonj jen somonjonj oyanboyonj koloowombaa jejeromonjromonja nonono mambomakejonj. Kawaaajonj siimbobolo momakejuti, ii mono moma anjonj koma kapaaranj koma kotiinj nama laligowu. Siimbobolo iikanonj momalaargia gosiro honawo koloowaati eenj, Anutunonj mono tawaya meleema onjombaa. Jiisas Kraistnonj asugi-waati, kambaajonj iikanondeenj mono akadamugiawo koloowuya. Qaa ii moma mono awasankaka nambu." Kaenj qambaajonj mambaajonj onjoma ooro.

Konajilinj kambaajanonj uugia nanjonj onjoma toroqenj kotiinj kokaenj uukuuku menj onono, "Ono Kraistwaa bunja koloojutiwaa so mono laaligo soraaya laligowu."

Buk kokawaa bakaya wanja 6 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutuwaa hamoqeqe gawombaa kania 1.3-12

Laaligo soraaya laligowombaa jenkooto 1.13-2.10

Siimbobolo qaganonj gawonj nomaenj bosimbonja 2.11-4.19

Uugia meleema menj kamaanj gawonj mewu 5.1-11

Bunja tere kokawaa qaa kota wanja 5.12-14

¹ Anutunonj ejemba iyanjaajonj meweengonj nonono nonoononjga tosia onononj Israel mesaonj prowins qagia Pontus, Galesia, Kapadosia, Eisia ano Bitinia kanonj deema kema laligoju. Piito niinonj Jiisas Kraistwaa wasiwasi eja aposol koloonj onjowo qaa aminj mobombaajonj tere koi oojenj. ² Manjana Anutunonj waladeenj monowaa monoyanonj momo arej ano ero iikawaa so Uja Toroyanonj onjo menj sorainj onjono Anutuwaa bunja koloogi. Anutunonj onjo Jiisas Kraistwaa jeta tenj kombutiwaaajonj meweengonj onjono Kraistwaa sayanonj qeesaaro onjomorinj songbama onjmakeja.

Anutuwaa kalenjmorijanonj mono uugia so seiuro luaenonj laligowu. Kianj.

Oyanboyambaa jejeromonjromonanaajonj Anutu mepeseewonja.

³ Anana Ponjana Jiisas Kraistwaa Manja Anutu ii kokaembaajonj mepe-seenkebonja: Anutunonj kiankomu somata nonoma nunuano kolokoloo dologa koloonin. Kolokoloo dologa koloonj Jiisas Kraistnonj gbilinj koomunonjga waaroti, anana iikawaa so gbilinj waama oyanboyonj koloowombaaajonj jejeromonjromonj ama laligojonj. ⁴ Oyanboyonj bunja qenj aowombaaajonj jejeromonjromonj ama mambomakejonj. Anutunonj oyanboyonj ii uumeleenj alauruta nonombaatiwaaajonj Siwe gomanonj anota eja. Iikanonj eij mende sakaka kasukerajuju menj totowinj gisaanj aliwaa. ⁵ Momalaari koma gbiliwuti eenj, Anutuwaa esujanonj sopa somonjonj kokojiji onjono Siwewaa bunja laligogi Jiisasnonj saanonj unjuano Siwenonj

uma oyanḡboyan koloowuya. Anutunonj Hamoqeḡe Toyaa kania kambaḡ tetegoyanonj kaen ninisaandabororo ejemba jeḡ asarinj oḡombonatiwaaḡonj ama eja.

⁶ Oyanḡboyan koloowombaḡonj aisoonj laligojuto, namononj laligonin Anutunonj anḡobato Toya mende somonḡoro lombo anḡosisiri kania kania kolooro siimbobolo mokolonj moma laligoju. Kambaḡ toroga kaanḡ laligowuto, ii kilenj korisoro ama laligoju. ⁷ Anutunonj anḡobato mende somonḡoro qagianonj uma momalaarigiaa tania gosinjeja. Jamo honḡ kotakota qata goul kawaa sewanḡ ii maa suan uugujato, kilenj kambaḡ monḡonj alidaborowaa. Kambaḡ toroga ewaatiwaaḡonj ama ejembanonj goul ii gerenonj dalasisi oonj honḡanonj godomaruruya ewabotiwaḡonj gosin anḡotete menjeju. Iikawaa so onḡ onḡanonj tororo moma laarinj nama kotiinjeju me qaago, anḡotetenonj mono iikawaa kania qendeemakeja. Anutunonj uugiaa honḡanonj goul kokaembaḡonj uuguwaatiwaaḡonj moma gosinjeja: Momalaarigianonj powowonj kotakota kolooro sewanḡ uuta iikanonj goul silwa mamaga uugun kambaḡ tetegoya qaa ilaanj onono sokombaa. Kaen injiuro sokombaati eenj, Jiisas Kraistnonj mombo asugiwaatiwaa kambaḡanonj mono mepeseen onono Anutuwaḡ jaanonj qabuḡa mokolonj akadamyawo koloowuya.

⁸ Onḡ Kraist mende iima kilenj jopagonj munj laligoju. Kambaḡ kokaamba Kraist mende iima kilenj moma laarinj munjeju. Kaen ama korisoro akadamyawo ama aisoonjeju. Korisorogia iikanonj mono jenonj mende jejetaa so kolooja. ⁹ Onḡ Jiisas moma laarigi hamo qeḡ onono letonḡi. Momalaarigiaa toonḡ ii Siwe gomanonj eu raja. Anutunonj kokoosogia mero onononj eukanonj uma toonḡ ii ulanḡawo oosiriwutiwaaḡonj moma korisoro amakeju. Kianj.

Gejatootoo ejembanonj jejeromonjromonj ama laligogi.

¹⁰ Gejatootoo ejemba yoḡononj hamoqeḡewaa kania monḡama Anutu qama koolin qiqisi ama moma gosin laligonj kougi. Kaen laligonj Anutunonj kalenmorianj onḡombaatiwaaḡonj moma asarinj iikawaa gejatootoo qaaya ii waladeen jeḡ laligonj kougi. ¹¹ Kraistwaa Unḡ Toroyanonj gejatootoo ejemba sololonj onoma asugiwaatiwaa qaaya inisaama sanje qeḡ kokaen injiuro, “Kraistnonj siimbobolo moma iikawaa gematanonj asamararanj akadamyawo mokolonj asarinj laligowaa.” Kaen injiuro moma Hamoqeḡe Toyanonj naa kambaḡonj ano nomanomaen asugiwaati, iikawaa kania monḡama qiqisi ama moma gosin laligogi. Kaen laligonj buju qaaya qaaya waladeen nanḡon jeḡ laligonj kougi.

¹² Hamoqeḡe Toyaa kania monḡama qiqisi ama moma gosin laligogi Unḡ Toroyanonj momo kokaen inisaama injiuro, “Onḡ mono onḡonḡia weleḡ mende qeḡ aowuto, ejemba kanagenj koloonj qaagia weengowuti, mono ii ilaanj onoma laligowu.” Kaen injinonj gejatootoo qaa ononoti, nono tosonianj ii kambaḡ kokaamba laligonj jeḡ asarinj ononin mogi. Kraistnonj Unḡ Toroya Siwenonḡa wasiuro kamaanj ejemba sololonj inaan onono Oligaa Buḡa jeḡ uukuukuu men onoma laligogiti, iyonononj Buḡa qaa iikayadeen jeḡ laligogi. Gejatootoo qaa iikawaa honḡ kolooro Siwe gajobaurunananonj kaanḡadeen ii suun iima kania moma asariwombaḡonj awelegonj laligoju. Kianj.

Anutunonj soraaya laligowombaḡonj nonoomakeja.

¹³ Buḡa qaaya kaen ejiwaaḡonj onḡo mono uugia Anutuwaḡ gawonj mewombaḡonj opogia horogi kiro jororin menj afaanḡonj aon nambu. Mono bon

qerj onjoangiaa nanamemengia galen koma aon laligowu. Jiisas Kraist-
nonj mombo asugiwaatiwaa kambanjon kalenmorian onjombaati, mono
iikawaaonj mamboma jejeromonjromongia kuuya iikanonj ama laligowu.

¹⁴ Anutuwaaw meraboraurutanonj qaaya tenj komakejuti, onjo mono iikawaa
so kana soraaya otaanj laligowu. Wala lalabubu tompinj laligogi onjoangiaa
siingia kombombanja bologanonj yaiwisisi menj onjongi lansanj laligogi.
Kaanja laligogito, kambanj kokaamba nanamemengia mono siinj iikawaa so
mende toroqenj ama menj laligowu. Lanj sisau laligowubotiwaajonj mono
galengia menj aonj laligowu.

¹⁵ Lanj sisau qaagoto, Anutu soraayanonj onjono onjo mono kaanagadeen
iwaa so nanamemengia kuuya kanonj soraaya koloonj laligowu. ¹⁶ *Bunja
Terewaa qaa monj kokaenj oogita eja, “Niinonj toroya soraaya laligo-
jenjiwaajonj noo bunjauruna onjo mono soraaya koloonj laligowu.”

¹⁷ Anutuwaajonj “Manjana,” jenj ku-usunja koma horonkejoni, iinonj
manj awagayaajonj ama ejemba tosaanja mende ninisoroonj tosaanja mende
sureenj onjmakeja. Kuuya ananaa nanamemenana mono keda mo-
toongononj gosinj motomotoonj ananaa qaanana jenj tegowaa. Kawaajonj
Anutu toroyaa bunjauruta koloojuti eenj, namononj kusu laligowutiwaa so
mono soraaya koloonj laligowu. Jegianondeenj qaagoto, nanamemengianonj
mono Anutuwaaw jeta uuguwombotiwaajonj sombugia moma laligowu.

¹⁸ Kaanagadeenj Anutunonj dowegia merotiwaa kania momago mono so-
raaya koloonj laligowu. Ambosakonjurunananonj tando lopionj momo arenj
tondu otaanj nanamemenj omaya qendeema nonongiti, Anutunonj onjo
iyonjoo so toroqenj tondu laligowubotiwaajonj sewangia uuta gilinj dowegia
mero. Sewangia ii silwa goul uugunj giliroti, ii moju. Balombaa monenj hina
aliwaatiwaa so kolooji, iwoi iikaanja kanonj sewangia mende mero.

¹⁹ Iikanonj qaagoto, Kraistwaa saya sewanja uuta iikanonj mono wangia
mero. Kraistnonj lama meria solanja wiji buubuuya qaa kaanja kolooro
ii siimolonj onj-oombaa tani kaanja qegi saya kamaaro. Kawaajonj mono
soraaya koloonj laligowu. ²⁰ Anutunonj walawala Siwe namo mende
mokoloonj oroma kambanj iikanonja Kraist meweengonj downana mewaati-
waa gawonj arenj ii waladeenj ama arengoro. Ii arengodabororo ero laligonj
kouma laligogito, kambanj tetegoya kokanonj onjononj qeangowutiwaajonj
ama ninisaano asuganonj kolooro. ²¹ Kraistnonj nemunj koma onjono
saanonj Anutu moma laarinj munkeju. Anutunonj Kraist menj gbilinj muro
koomunonja waaro asamararanj muro laligoja. Iikaanja laligojiwaajonj
ama onjo Anutu moma laarinj nama qaa kuuya jeroti, iikawaa so ama
menjkebaatiwaajonj jejeromonjromonj ama munkeju.

²² Jejeromonjromonj ama munj qaa honja tenj konji Kraistwaa sayanonj
koma konjoratinj onjono laligowu. Kaanja laligonj saanonj uumeleenj alau-
rugia gbingbaonja qaa jopagonj onjoma laligowu. Uu wombogia kuuyanonj
mono kaporanj koma tororo uujopa ama aonj laligowu. ²³ Laaligo koti-
gaa qaaya kanonj mono nemunj koma onjono kolokoloo dologa kolooji.
Balombaa qaa kusuga monjonj mende nemunj koma onjono Manj somataa
meraborauruta kolooji. Anutuwaaw qaayanonj mende aliwaato, mono
tetegoya qaa zenj enj ubaa. ²⁴ *Qaa iikawaa kania ii Bunja Terenonj kokaenj
oogita eja:

“Ejemba kuuya onjo mono gbojoja lolo tani kaanja kolooju. Akadamugia
kuuya ii juraya asasagagiawo tani kaanja kolooja.

* 1:16: Lew 11.44-45; 19.2 * 1:24: Ais 40.6-8

Gbojoja lolononj mono soolinj gororongogi juragianonj boratinj tegoqeqonj kamaawuya.

²⁵ Kaenj kamaawuto, Pombaa Buŋa qaa laaligo kombombanja nono-makeji, iikanonj mono tetegoya qaa kotiinj enj ubaa.”

Buŋa qaa iikanonj Oligaa Buŋaya kolooro tosonianj ii jen asarinj ononji moju. Kianj.

2

Jamo laaligoyawo iwo nama mono soraaya koloowu.

¹ Buŋa qaa mojutiwaajonj mono kilenagia kuuya kotogonj giliwu. Gbingbaonj qalomalowen kuuya ii mono mesaowu. Uumeleembaa nanamemenj seleseleya ii mono sisia menj togowu. Goronkiki ano gemaqeqe qaa kiisanj amakejuti, ii kuuya mono qetegogi kamaanj tegowa. ² Merasisi gbingbaonj qaa yonononj ajugadeen newombaajonj moma awelegonkeju. Ono mono iikawaa so Buŋa qaa mende meerangogiti, ii uu wombogianonj ambombaajonj awelegonj laligowu. Kaenj laligonj momalaarigia koma gbiligi somariinj kotiiro letoma laligonj oyanboyanj koloowu. ³ *Buŋa Terewaa qaa monj ii kokaenj eja, “Nembanene monj kisiriinj aina mogiti, iikawaa so mono Ponj awaa iwo qokotaanj aina mobu.” Qaa iikawaa so Pombaa aina mojuti eenj, mono Buŋa qaanonj somariinj kotiinj laligowu.

⁴ Kraistwaa sareqaa monj kokaenj jemaŋa: Kraistonj waama Anutuwa tando kombombanja koloonj laaligo kotigaa wota kolooja. Ono mono iwaanonj kanj gemo letombu. Ejembanonj tando mombaajonj “Jamo omaya,” jenj gema qenj mesaogito, Anutunonj ii Hamoqeqe Toya koloowaatiwaajonj meweengonj iwaajonj moro sewanja uuta somata kolooja.

⁵ Kraistwaanonj kanj gbilinj onoangio kaanagadeen mono jamo kowonjinj laaligogiawo kaanja koloowu. Kaenj koloonj kotiinj laligogi Siwewaa motonqeqe iinonj onjoma uugia meagoro kotikotii mokoloonj uuwaa laaligowaa jiwowonj jigo honja koloowu. Uŋa Toroyanonj uugianonj laligonj sololoonj menj letoma onono mono jiwowonj jigo iikawaa jigo gawonj galej soraaya koloonj nambu. Uŋa Toroyanonj nemurj koma inaanj onono tenj koma Anutuwa waeya menj mepeseenj munj laligowu. Kaenj laligogi Anutunonj injiima Jiisas Kraistwaajonj ama nanamemengia kaanja aina moma laligowaa. ⁶ *Buŋa Terenonj qaa monj ii kokaenj eja:

“Iibu, Anutu niinonj kowonjinj tando monj meweengonj Zaion baananonj Israel tuunj somata uugianonj komowe ii jingbilinj tando kombombanja maa suanj damandanawo (milyon Kina kaanja) koloowaa.

Daenj yonononj tando powowonj kotakota ii moma laarinj munkebuti, iyonononj iwaajonj ama gamu mende moma laligowuya.”

⁷ *Moma laarinj munj laligojuti, onoo jaasewanggianonj ii tando kombombanja akadamuyawo koloojato, tosonianj uugia mende meleema eenj laligojuti, iyonoo jaagianonj ii Buŋa qaa kokawaa so eja:

“Miri meme yonononj ‘Kowonjinj omaya,’ jenj tando ii gema qenj mesaogiti, tando iikanonj mono tando kombombanja kolooro.

Kanagenj tania ii aenj kaanja mokoloogi. Tando powowonj kotakota kaanja ii riinagati eenj, mirinonj mono ororongonj kamaanj konaga.”

⁸ *Buŋa qaa monj ii kokaenj eja,

“Ejembanon jamo kowonjin iikanon ritatanjon unjuro iikanon mono unj mizimizi ama onombaa.”

Yononon Buja qaa mende ten koma iyangiaa aingia otaankejutiwaajon ama ritatanjon kamaankeju. Anutunon kaen arengon ononotiwaa so kamaankeju.

⁹ *Yononon kaen kamaankejuto, ononon ejemba tuun somata qaita mon kokaen kolooju: Anutunon onjo iyanjaajon meweengon onono tak-kootoya kolooju. Anutunon pangamanonga onono asasaga damuyawo iikanon keuma jigo gawon galen tuun soraaya kolooju. Angoleto akadamuyawo men laligoroti, iikawaa Buja qaaya ii jen asariwutiwaajon onono. Onoonota ononon Anutuwaanon kanageso bunaya laligon Kin Pombaa jawinuruta koloon gawona liligon menkeju. ¹⁰ *Wala Buja Terewaa qaa mombaa so “Simbirinsambaran lan laligogito,” kamban kokaamba uugia somonjon aon mutulanjon “Anutuwaa uumeleen kanageso tuun” koloon laligoju. Wala Anutuwaa kiankomuwaajon “Poumapou laligogito,” kamban kokaamba “Injiima kobooro kalenmorianja saanon moma koton laligoju.” Kian.

Anutuwaa welenqeqe ejemba kokaen koloon laligowonja:

¹¹ Oo wombo alauruna, Siwewaa buja koloon namonon koi tatawaga wabaya laligojuti, niinon onoo uugia kokaen kuumanja: Selewaa siingia kombombanja bologanon galen koma onombabotiwaajon mono onoangia anjon koma aowu. Siin morota morota iikanon uugia men boliwaatiwaajon manja qenkeju. ¹² Uugia mende meleengiti, iyonoo batu-gianon nanamemengia awaagadeen ama men laligowu. Tosianon onjo bologa meme ejemba kaanja qaanon jen bolin onomakejuti, iyononon nanamemengia awaa iima kaniagia tororo moma asarigi roromonggianon utegowaa. Roromonggianon utegoro iyangiaa singisonggogia ano moma-soosoggia iima koton uugia meleema Kraist asugiwaatiwaa kambananon onoojon ama Anutu mepeseen munkebu.

¹³ Anutunon laaligo arengoro ejemba tosonian galen koma nonomakeju. Pombaa qata bosinjuti een, onjo mono kuuya iyonoo qaa baatanon kema laligowu. Kin ano gawana yononon wangia koloojuti, onjo mono iyonoo jegia ten koma laligowu. ¹⁴ Kaunsol ano komiti yonoo jegia kaanagadeen ten koma laligowu. Yononon ejemba kaiyaka bologa amakejuti, iyonoo qaagia gosin ironja meleema onomakejuto, kaiyaka awaa amakejuti, iyonoo qagia mepeseenkeju. Anutunon kawaajon ama gawman ejemba kuun onono laligoju. ¹⁵ Anutuwaa uusiinja ii kokaen eja: Gejajuju ejemba uugia qaa poumapou laligon onoojon qaa omay a omay jenkejuti, onjo mono nanamemen awaa ama men iikanon iyonoo buugia mejugogi olon laligowu.

¹⁶ Anutunon bologaa kasa gbadoyanonga isama onono loloogiti, onjo mono iikawaa so nanamemen solanja ama men laligowu. Kaan laligowuto, kilenagia koma turuwutiwaajon kokaen mende jewu: “Kasa gbadonana qaa solanja (frii) laligojon.” Kaen jen iikanon mondon onoangiaa aingia mende otaawu. Kaen qaagoto, Anutuwaa jeta ten koma welen qenkejuti, mono iikawaa so gbaduya qaa laligowu. ¹⁷ Ejemba kuuya ii mono goda qen onoma laligowu. Uumeleen alaurugia ii mono uu wombogianon jopagon onoma laligowu. Anutuwaa qaaya uuguwombotiwaajon mono sombugia

* 2:9: Eks 19.5-6; Ais 43.20-21; Dut 4.20; 7.6; 14.2; Tai 2.1; Ais 9.2   * 2:10: Hoos 2.23

moma laligowu. Kirj ano galenjurugia yonoojonj mono mogi uro goda qen onjoma laligowu. Kianj.

Kraistnoj siimbobolowaa sili awaa qendeema nonono.

18 Welenqeqe onj mono somatagiaa qaa baatanonj kema goda kuuya qendeema onjoma laligowu. Uubonjononj galen awaa koma onjmakejuti, iyonoojonjadeen qaagoto, horonj ureenj ama onjmakejuti, ii kaanagadeen tororo goda qen onjoma laligowu. 19 Daen yonononj Anutuwaawaa jetaa so ejemba goda qen onjoma laligogi kilen kania qaato, eenj kakasililinj ama onjngi siimbobolo kaparanj koma moma mokosingonjkejuti, Anutunonj ii iima tawaya meleema kotuegonj onjono simbawonjowo koloouju. 20 Kaiyaka bologa anji koobinonj unugi ii moma mokosingonj nambuti eenj, onjonganjaajonj mono nomaenj mogi unaga? Kaiyaka amakegitiwaa so unugi qabunagiawo mende koloowu. Kaenj qaagoto, nanamemenj awaa anjgitiwaaajonj ama siimbobolo mokolonj moma mokosingonj laligowuti eenj, Anutunonj mono iikawaa tawaya meleema kotuegonj onjono simbawonjowo koloouju.

21 Kraistnoj kaanjadeen onjoojonj ama siimbobolo moma sili awaa qendeema onjono. Kawaajonj onj iwaa kana tamboya kosinj metetereenj siimbobolo moma mokosingonj laligowutiwaaajonj onjono. Kaenj laligonj simbawonjowo koloowuya. 22 *Buŋa Terewaa qaa monj ii kokaenj eja, “Iinonj singisonjgo monj mende ano ano iwaa je buutanonjga qaa qolomolongoya monj mende kamaaro.” Onj qaa iikawaa so otaanj anji sokombaa. 23 *Ejebananj uuqeqe qaa tokoronjkota Kraist mamaga jenj mugi kitia monj mende meleeno. Siimbobolo ama mugi moma kitia metogambaajonj mende torogonj onjono. Kaenj qaagoto, Anutunonj qaa dindinagadeen jenj tegonjkeji, mono ii moma laarinj qaaya iwaa borononj ama jenj tegowaatiwaaajonj mambono.

24 *Kraistnoj ananaajonj kaparanj koma singisonjgo gema qen nanamemenj solanja otaanj laligowombaajonj ama siimbobolo moro. Ii moro Buŋa Terenonj ejiwaa so “Selia qegi wiji koloorotiwaajonj ama Anutunonj onj menj qeangonj onjono.” Qeangowutiwaaajonj mono “Anjo singisonjgonana menj sele busianonj anjonj” maripoononj uma komuro. Kawaajonj onj mono Kraistwaa tani kaanja koloonj siimbobolo moma mokosingogi awaa koloowaa. Singisonjgowaa angobatononj horonj nonono iikanonj mono qamo tanijaen koloonj koomuya laligowonja. 25 *Wala onj “Lama kaanja jinjaunj kema kanj lansanj laligogi.” Kaanj laligogito, kambanj kokaamba uugiaa galenjaanonj eleema kanj laligoju. Iinonj onj lama kaanja sopa somonjonj kalanj koma onjmakeja. Kianj.

3

Loemba onjoo qambanjmambanj qaa

1 *Anutu welenj qewombaa qaaya jedaborojento, emba onj mono kaanjadeen lourugia yonoo qaa baatanonj kema laligowu. Kaanja laligogi lourugia tosanonj Buŋa qaa mende tenj koma laligojuti, iyonononj mono kaanjadeen embaurugia yonoo nanamemengia iima uugia meleembuyaga. Uugia meleema laaligogia Kraistwaa borononj ambutiwaa Buŋa qaa jeganondeen mende jewuto, Kraistwaa kania mono siligianonj qendeema

* 2:22: Ais 53.9   * 2:23: Ais 53.7   * 2:24: Ais 53.5   * 2:25: Ais 53.6   * 3:1: Ef 5.22; Kol 3.18

onjonji iima asariwuyaga. ² Nanamemen soraaya dindiŋa ama men Anutuwaa jeta uuguwubotiwaajon keegia mogi ejanon kaen injiima yagogi Kraistwo qokotaan laligowombaa siingia asuginaga. ³ *Selewaa akadamyagajonadeen mono mende men umakebu. Waŋ sawagia qeŋ gawasu kania kania mende ama miziziin sele men mende awelegon laligowu. Kasason goul iwoinon selegia mende menjerenon aowu. Selekopaa awaa soro akadamyawo ii mende men aowu.

⁴ Kaen qaagoto, akadamyagia honja ii mono pondan megii uugianon ewa. Uŋagianon luaenon bonjon laligogi akadamyagia honja kanon aasangoyanon eŋ mono kaban monjon mende aliwaa. Uubonjon laligogi Anutunon injiima moro umakebaa. ⁵ Wala eenanon emba soraaya yononon Anutuwo nama jejeromonromon ama mun iwoi kuuyaaajon mamboma laligogiti, iyononon kaanagadeen uugiaa akadamyagianon menjerenon aon lourugia yonoo qaa baatanon kema laligogi. Mono emba iyonoo tani kaanja koloon laligowu. ⁶ *Saaranon loya Aabraham ten koma mun “Eja Ponŋa,” jen mun laligoro. Onjo kaanagadeen zen nama gawon awaa awaa men awasankaka nama iwoi mombaajon jenengia mende ororo lourugiawo laligowuti een, mono Saara kaanja emba akadamyagiawo koloon laligowu.

⁷ *Emba yononon esungia kamaanqeqeta koloojuto, kilen laaligowaa kalenmoriaŋa ii ejawo ororon buŋa qeŋ aon laligoju. Esungia kamaanqeqeta koloojutiwaajon eja motomotoon onjo mono embauria tororo kalan koma loloonon onoma laligowu. Anutunon eja onoo qamakooligia sureewabotiwaajon mono goda qeŋ onoma laligowu. Kian.

Gawon awaa menkejuto, siimbobolo kilen moju.

⁸ Qaana tegowaatiwaa qambanmabanja ii kokaen jejen: Onjo mono kuuya uumotoon ama uumeleen alaurugia yonowo uubonjonon jopagon aon laligowu. Gumbonjonon laligon onjoangia men kamaan aon uugianon somonjon aon motoon nambu. ⁹ Jena jewe nuna guwe ana ambe ii mende amakebu. Uuqeqe qaa tokoronkota jen onjonji kitia mende melembu. Kaen qaagoto, qaa bologaa kitia meleema mono kotuegon onoma laligowu. Kaen ama laligogi Anutunon iikawaa tawaya meleeno kotumotueya buŋa qeŋ aowutiwaajon onoono. Kaen ama laligon Pon asugiwaatiwaa kambananon mono oyanboyan koloowu. ¹⁰ *Kaanja koloowutiwaa qaaya ii Buŋa Terenon kokaen oogita eja:

“Monjon laaligo naanawo laligomambaa ainja koloon muro ween awaa awaa iima laligomambaajon moji, iinon mono neselanja qaa bologa jewabotiwaajon somonjon laligowa. Buu susyanongga gbingbaon qaa koloowabotiwaajon mono galen men aon laligowa.

¹¹ Nanamemen bologa mono gema qeŋ gawon awaa awaa men laligowa.

Luaenon laaligo iikawaajon mongama ii buŋa qeŋ aomambaajon kaparan koma namba.

¹² Ii kokaembaajon: Ponon ejemba solanja injiima galen koma qamakooligiaajon geja amakejato, ejemba doogoya ii ba mende koma onomakeja.”

Qaa kaen eja.

¹³ Onjo gawon awaa mewombaajon uugere ama laligowuti een, ejemba seiseyanon gawongia siimbereren men men bolin onjombambaajon mende

* 3:3: 1 Tim 2.9 * 3:6: Jen 18.12 * 3:7: Ef 5.25; Kol 3.19 * 3:10: Ond 34.12-16

mobuya. ¹⁴ *Ii mende mobuyato, kilen nanamemen solana angitiwaajon ama siimbobolo mobuyagati een, onjo mono kilen Anutunon kotuegon onjo oyanboyan mokoloowuya. Kakasililin men onjombubotiwaajon mono een aaruj lalanani keegia moma uugia kamaaro uubobooligianon unuwabo. ¹⁵ Uugianon mende kamaawato, uugia mono Pon Kraistwaanon somongon kania soraaya pondan romongogi uro laligowu. Mono kamba so jojorin Kraistwaa kania ejemba jen asarin onoma laligowu. Oyanboyan koloowombaa jejeromonromon anjuti, ejembanon iikawaa kaniaajon qisin onongi mono kuuya ionoonon qaa ii meleema onoma laligowu. Mono gumbonjonon qaganon ejemba goda qer onoma uu kuuj onoma laligowu.

¹⁶ Qaagia kaen galen kongi Anutunon injiima “Sokonja,” jero uugejagianon kaen mobutiwaajon nambu. Kraistwo qokotaan nama nanamemen awaa angi uuqe qaa tokoronkota tondun jen onomakejuti, iononon mono iyanjianon qaa bologaaon ama gamu mewuya. ¹⁷ Gawon awaa awaa men laligogi ejemba tosanon kilen kakasililin ama onongi Anutuwaajon ama siimbobolo mogi sokonja. Iwoi bologa ama men iikanon siimbobolo mokoloogi gamuyawo koloaja. ¹⁸ Kraistnon kaanagadeen kamba mo-tongo singisongonanaajon ama komuro. Anana doogoya koloonin Dindina iinon nunuano Anutuwaanon keubombaaajon ama siimbobolo moro. Nama ejaga jen selia qegi komuroto, Unja Toroyanon men gbilin muro waama laligoja. ¹⁹ Unja Toroyanon wano nonomesaon koomuwaa senjon gomanon kemej kokooso kasa gbadonon laligogiti, ionoonon Bunja qaaya jen asarin onono.

²⁰ *Wala eenanon Noowaa kambanon wango somata megii Anutunon uugia meleembutiwaajon kaparan koma moma mokosingon mambonoto, ejembanon qaa mende ten koma tiwilaan koomuwaa kasa gbadonon kemegi. Ejemba suman melaada 8:yanon Anutuwaajeta ten kongi jero kon kiro apunon waama balon qer turun wango elaro Anutunon ii gboulunonga gou gajogia koma wanjia somongoro. ²¹ Iwoi kaanja kolooroti, ii oomuluwaa sareya koloaja. Jiis Kraistnon koomunonga waama laligojiwaajon ama kamba kokaamba apu nonomorigi Kraistwaa esujanon turun nonoma wanjana somongonkeja. Apu ii selewaa jewon songbambaatiwaajon ama mende ama nononjuto, oomuluwaa hona ii kokaen: Anana Anutuwo laligowombaaajon soomongo ama jopon qaanon somongon kokaen qama koolinkejon, “Anutu, gii mono uuta gojejeraya songbana uuta soraaya kolooro goo jaanon sokombaa.”

²² Jiis Kraistnon Siwe gomanon eu uma Anutuwaajoro dindinanon bunabunayawo raja. Anutunon ku-usun muro rama Siwe gajoba ano Siwewaa ben kawali kania kania esunmugianon niniima galen kuuj nomakejuti, ii kaanideen galen koma onono qaaya baatanon laligoju. Kian.

4

Mono letoma laaligo qaita mon laligowu.

¹ Kraistnon anaa selianon siimbobolo morotiwaajon onjo kaanagadeen sele busugianon siimbobolo mobombaaajon jojorin laligowu. Iwo momo mo-tongo kokaen men romongowu: Monon singisongo amakeji, iinon iyanjaa seliaa siina kombombara otaamambaajon nama munkeja. Monon Kraistwaaajon ama siimbobolo momakeji, iwaa siina kombombara bologanon mono zolononon kamaaro singisongo togon mombo mende

* **3:14:** Mat 5:10; Ais 8:12-13   * **3:20:** Jen 6:1-7:24

amamambaajon kaparan koma laligowaa. Uuroromongogia iikanon mono wogia mero iikanon rindanon akadamugiawo koloon laligowu.

² Uuroromongogia iikanon rindanon nama uuselewaa siin kombombanja bologa mono somonjon galen koma laligowu. Kamban kokaambadeen kanain namonon toroqen laligon ubuti, iikanon mono Anutuwa uusiina ten koma otaan laligowu. ³ Ono kamban laligon kougiti, iikanon ejemba anjonjoragiawo uugia mende meleema nanamemen bologa lan ambombaaon mojuti, iyonoo tani kaanja kokaen lan laligogi: Serowilin ama siingia kombombanja bologa tondu otaan laligogi. Apu gisi (marihuana), goja deun iwoi ii otonomboran men wakasiin negi wanggia sooro enkalolon laligogi. Jejelombar on nen rii gbawe oron embagemba men bolin onoma gejajuju ama laligogi. Tando lopion laligon simin kuma onoma iwoi kanjanawo amakegi. Kaen amakegito, ono kamban kokaamba nanamemen kaanja ii mende toroqen amakeju.

⁴ Ejemba anjonjoragiawonon pangamanon laaligowaa resa sumu pilinpilinjon eji, iikanon horon lugun kemenkeju. Ono yonowo mende horon kemegi iima aarun uuqeqe qaa tokoronkota jen onomakeju. ⁵ Kaen amakejuto, Anutuwa jaanon keugi qisin onono kaniagia asuganon isaama jen asarigi mondomondogia qewagowaa. Anutunon ejemba jaawo laligojon ano koomuya mono kuuya ananaa qaanana gosin jen tegomambaajon jojorija. ⁶ Sele busunananon komuwonati, qaanana iikanon mende tegowaa. Kawaajon Oligaa Bunja ii koomuwaa senjon gomanon laligojuti, iyononon kaanagadeen mobutiwaajon Pohnon wala jen asariro. Ii kokaembaajon: Anutunon nanamemengia gosin ejemba tosaan nono kaanja jen tegon onono sele busuwo laligogitiwaa irona mokoloowuto, tosanon uugia meleema kokoosogianon gbilin laaligo kotigaa bunja kolooji. Anutu anjo kotiin laligonkeji, iikaanjadeen kuuyanon laaligo kombombanja laligon ubutiwaajon moma kotiinkeja. Tosianon Bunja qaa ii uugia kuun onombutiwaajon jegi. Kian.

Gawon memewaa momo kalenja ii mono galen koma ubu.

⁷ Iwoi kuuyaa kambananon tegomambaajon dodowija. Kawaajon onono mono qama kooliwombaaajon imowamo mende laligowuto, ononngia nanamemengia galen koma aon zen nama qamakooli gawon men laligowu.

⁸ *Bunja Terewaa qaa mon ii kokaen eja, "Ejemba uunananon jopagon onoma singisonngogia seiseiya kolelen gamugia turunkejon." Kawaajon alaurugia onoo batugianon mono pondan jopagon aon laligowu. ⁹ Ono mono alaurugia koma horon mirigianon ainolon rama uugianon jejewenenwenen njindin-nunduruya qaa kalan koma aon laligowu.

¹⁰ Anutunon kalenmorian kania kania iikawaa Toya kolooja. Iinon gawon memewaa momo kalen morota morota mendeema onono laligoju. Ono motomotoon mono momo kalengia awagadeen galen koma iikanon kanagesourugia welen qen onoma laligowu. Ii bunja qen aogitiwaa so mono gawonon ama tuun batugianon ilaan aon laligowu. ¹¹ Gawon memewaa momo kalen woi ii kokaen: Daen yononon Bunja qaa jen asarinkejuti, iyononon ii mono Anutunon sololon onomakejiwaa so jen laligowu. Daen yononon alaurugia welen qen nanjon onomakejuti, iyononon mono Anutunon inaan esun onomakejiwaa so ala ilailaa ama onoma laligowu. Jiisas Kraistwaa bunja koloojutiwaajon iwoi kuuya kanon mono Anutu mepeseegi qabunayanon akadamuyawo koloon en ubaa. Iinon asamararan Toya ano

* 4:8: Gba 10.12

ku-usunj Toya ii kambanja kambanja laligonj kouma laligoja ano tetegoya qaa laligonj ubaa. Qaa ii onjanonj.

Kraistwo nama mono siimbobolo moma laligowu.

¹² Oo wombo alauruna, siimbobolo qagianonj uro iwaa kukuñanonj gere kaanja qetaalin angotete menj onomakeji, iikawaajonj mono mende aarunj laligowu. Iwoi koloonj onomakeji, ii batugianonj iwoi morota kaanja, iikaenj romongowubo. Ii namononj laligoñjiwaa so koloonkeja. ¹³ Mende aaruwuto, Kraistnonj kaiyaka awaa ano kakasililinj ama mugimoroti, onj mono siimbobolo iikawaa kitia moñjutiwaa so korisoro ama laligowu. Iwo kaanja laligogi eleema karo asamararanonj asugiro kambanj iikanonj kaanjagadeenj aisoonj oyanboyanj mokoloowuya. ¹⁴ Ejembanonj injiima uugia Kraistwaanonj meleengitiwaañonj ama uuqeqe qaa tokoronkota menj onomakejuti eenj, onjononj mono simbawonjowo kolooju. Kaenj menj onomakejutiwaañonj ama Anutuwaa Unj Toroya asamararanjowo iinonj mono qagianonj uma ku-usunanonj turunj onjoma kotuegonj onomakeja.

¹⁵ Onjoononga moñnonj iwoi bologa anotiwaajonj siimbobolo mokoloonj mobabo. Moñnonj kikekakasililinj ama ejemba ununj iwoi yongoro meroti me tosia siijaago menj onomanjenj yonjoononj qaa lanj jero sipasipa qero gawonj meme kaanja mondonj lanj ewaewanj koma lombo mokoloonkeji, iinonj mono siimboboloya anjaa soyanonj moja. ¹⁶ Moñnonj Kraistwaa alia koloojiwaañonj angosisiri mokoloonj siimbobolo moji eenj, iinonj mono iikawaa gamugamuya eenj mende moba. Gamu qaagoto, Kraistwaa qata bosinjiwaañonj mono Anutu mepeseenj laligowa.

¹⁷ Anutunonj ejemba qaanana gosiwaatiwaa kambanja kanj kuuro iyananonj uumeleenj kanagesouruta ananaa qaanana ii wala menj tegowaa. Wala ananaa qaanana menj tegowaati eenj, ejemba Anutuwaa Oligaa Bunja mende menj konjgi lombo qagianonj uro tetegoyanonj mono nomaenj koloonj ononaga? ¹⁸ *Bunja Terenonj qaa moñj ii kokaenj eja:

“Solanja yonjononj Siwe gomanonj ubombaajonj kupukapa ambuti eenj, singgisonjgo ejemba anjonjoragiawo yonjoo qaagia mono nomaenj koloonaga?”

¹⁹ Kawaajonj alauruna Anutuwaa jeta menj koma angosisiri mokoloonj siimbobolo momakejuti, onjononj mono kokoosogia mokomokoloo Toyaa borononj ambu. Toya iinonj qaa jerotiwaa so alauruta sopa somonjonj kokojiji koma kalanj koma onomakeja. Kokoosogia iwaa borononj ama mono jegenja nama gawonj awaa awaa pondanj menj laligowu. Kianj.

5

Jotamemeya onjoononj qambanjmambanj qaa

¹ Niinonj uumeleenj kanagesowaa jotamemeya moñj koloonj Kraistnonj siimbobolo moroti, iikawaa qaaya nanjonj jenkejenj. Kanagenj eleema karo asamararanonj asugiro qabunja nono mokoloomambaajonj mojenj. Onjoo batugianonj noo jotameme alauruna koloojuti, niinonj onjoo uugia kokaenj kuunj onjonjenj: ² *Anutunonj moma laarinj onjoma lama tuunja borogianonj anoti, onjononj mono ii kalanj koma onjoma laligowu. Gawonj ii moñjitiiti qaganonj qaagoto, Anutuwaa jeta otaanj uusiingja gawononj ama afaanjonj geregere qaganonj zenj menj nambu. Mondomondo qaganonj injarere laligonj monej iwoiwaajonj mende kaparanj koma laligowu.

* 4:18: Gba 11.31 * 5:2: Jon 21.15-17

³ Lama tuurj baagianonj kanj nanjuti, ii mono eja porj tani kaanja mende galenj koma onombu. “Zioz galenj koloosonj,” jenj totogianonj mende qen menj biwiinj aowuto, nanamemembaa sili awaa ii lama tuurj qendeema onjoma laligowu. ⁴ Nanamemenj awaa ama laligolj lama galenj wanjanonj monbo asugiwaati, kambaanj iikanonj mono soronj arogianonj kotogonj ila wage akadamuyawo wanjanonj mouma somonjgogi burja qen aowuya. Akadamu iikanonj mono kambaanj monjonj mende taalinj titiikota koloowaa. Kianj.

Sagbili onjononj kaanjaqadeenj qambaanjambaanj qaa

⁵ *Sagbili onjononj kaanjaqadeenj galenjurugia yonjoo qaa baatanonj kema laligowu. “Anutunonj sewanjiki ejemba tuarenjenj ama onjmakejato, iyanjgia menj kambaanj aonjkejuti, ii mono kalenjmorianj onjmakeja.” Kawaaajonj onjo mono korebore batugianonj onjonganjia menj kambaanj aonj laligowu. Tani iikanonj mono maleku kaanja kotogogi kemero laligowu. ⁶ *Kawaaajonj mono onjonganjia menj kambaanj aonj Anutuwwa boro ku-usunjowo iikawaa baatanonj kenjgi kambaananonj kanj kuuro saanonj menj biwiinj onjombaa. ⁷ Burja qaa monj ii kokaenj eja, “Iinonj onjo kalanj koma onjmakejiwaaajonj majakakagia kuuya mono iwaa borononj ama mesaowu.”

⁸ Nanamemenjgia galenj koma aonj zenj nama pondanj uugbiligbili laligowu. Kilenjaa Toyanonj lanj liligonj ejemba tuarenjenj ama monjgama nonomakeja. Monjonj uruambe qero iinonj mono laionj kaanja gogonj nonomambaajonj jojorija. (Laiononj gbuu gbororo qama silano moma bombonjgogia waa-makeja.) ⁹ Onjo siimbobolo momakejuti, onjoo uumeleenj alaurugianonj kaanjideenj gomanj so kakasililinj iikayadeenj moma mokosinjgonj laligoju. Ii romonjgonj torokogia yakarinj momalaarinonj rindanjgonj nama laionj ii kotakotagadeenj tuarenjenj ama munj laligowu.

¹⁰ Onjo kambaanj torodaamonj siimbobolo moma laligogi mososonjgonj nanjonj menj kotiinj onjonogo saanonj nendunj powowonj kotiganonj konjgaraya qaa nama laligowuya. Kaanja Kraistwo nanjgigo akadamuya togonj onjono asamararanonj uma tetegoya qaa asarinj laligonj ubuya. Anutu, kalenjmorianj kuuyaa Toya koloosj, iinonj mono onjo kaenj ama laligowutiwaaajonj onjono. ¹¹ Iinonj ku-usunj Toya laligonj kouma laligoja ano kambaanj tetegoya qaa laligonj uma laligowaa. Qaa ii onjanonj.

Piitononj yeizozo qaa tetegoya jero.

¹² *Anutuwwa kalenjmorianj ii kianjkomu honj toonj koloosja. Niinonj qaa ii kotiinj nanjonj jenj onjononj kalenjmorianj iikanonj nanjonj nama kotiinj laligowutiwaaajonj jenj kotonj onjonjenj. Kawaaajonj tere toroga koi jewe nenjana Sailasnonj oonj onjonja. Iinonj niwo pondanj nama uumeleenj nenjana koloosja. Iwaaajonj kaenj romonjgonjenj.

¹³ *Anutunonj uumeleenj kanageso onjo kaanja iyanjaajonj meweenjgonj onjono Babilon siti bologa kanonj* laligojuti, iyonjononj yeizozogia anjgi onjonoonj kaja. Momalaariwaa merana Maak iinonj kaanjaqadeenj yeizozoya anja. ¹⁴ Onjo batugianonj waegia menj anjonj aonj newogia kososoonj laligowu.†

* **5:5:** Gba 3.34 * **5:6:** Mat 23.12; Luuk 14.11; 18.14 * **5:12:** Apo 15.22, 40 * **5:13:** Apo 12.12, 25; 13.13; 15.37-39; Kol 4.10; Flm 24 * **5:13:** Babilon ii Room sitiwaa qa aasangoyaga. Aisisaan buknonj kaanjideenj qa ii iikawaa so oogita eja. † **5:14:** Kambaanj kanonj jolonggia jenj waegia menj buugia kitionj nenj laligogiti, mono iikawaaajonj jeja.

Alaurunana Kraistwo qokotaan nanjuti, luaenonj mono kuuya onjowo ewa. Kiañ.

Piitowaanon Tere 2

Piitonon Tereya ano 2 kolooro.

Jen-asa-asari

Piitonon Tere koi Kraistwaa alauruta balon so rama kenngiti, iyonoojon ano liligon keno. Tosianon qaa soosooya mokoloon ejemba kuma soon onongitiwaaajon laaligo soraaya mesaon serowilin nambonnambon iwoi lan ama men laligogi. Boi takapolakaya ii Anutuwa qaa baatanon mende kema (2.10) jeulalan (3.17) ama selegia mepeseen (2.18) jaba-arambaran (2.10) ama iyangiaa jaajaa laligogi. Kaiyakagianon Jiisas gakooma mugi. Yononon mepapepae ejemba godaqeqegia qaa laligon wansanwansan ejemba (2.3) looloria (2.18) jinjanun men ononggi. (3.3-4)

Piitonon qaa ano nanamemen iikawaajon majakaka somata moma dingowaatiwaaajon manja qen hamoqeqewaa kania jen asarija. Uugia kuun jenkootoya kokaen ooro, "Anutu ano Pon Jiisas Kraist ii onanon moma laarin oroma yorowo qokotaanin lombo ii men kamaan ano afaangowaa. Momo kaanja ii jembiri qaagoto, ejemba iyangiaa jaagianon Jiisas iigi ejemba kuma onoma laligoroti, ii moma ninijogi karo monin. Kawaajon mono laaligo soraaya laligon gadokopa laaligo ano uuwoi ii gema qewu."

Tosianon kaparan koma kokaen lan jen ejemba kuma soon onoma laligogi, "Kraistnon mombo mende eleembaa." Qaa ii jembiri qaaya. Piitonon qaa iikawaajon majakaka somata moma kiti kokaen meleema jen ooro, "Kraistnon eleembaatiwaa kambanja qero ujiwaa tani kolooji, ii kokaembaajona: Anutunon ejemba ananaanonga monon tiwilaawaatiwaaajon mende mojato, kuuya anana uunana meleema singisongo laaligonana mesaowombaaajon moma kaparan komakeja."

Buk kokawaa bakaya waja 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutunon soraaya laligowombaaajon nonono 1.3-21

Boi takapolakaya yonoo kaniagia 2.1-22

Tetegyanon Kraistnon eleema kawaa 3.1-18

¹ Saimon Piito niinon onowo qaa amin mobombaaajon tere koi oojen.

Jiisas Kraistnon wasin nono aposol koloon welen qen mun laligonkejen. Ben Anutunananon Hamoqeqe Toya Jiisas Kraist wasiro kamaaro iwaaajon ama gaanana jen tegero solananinin momalaarinananon kolooro. Ono momalaari iikayadeen bunja qen aogi sewanja uuta kolooro nono kaanja simbawonjowo laligoju.

² Ono Anutu ano Ponjana Jiisas moma koton oronjuti, iyoronon mono kalenmoriana kelemalelen ononi luaenon laligowu. Kian.

Anutunon onoonoti, iikanon mono kotiin nambu.

³ Anutunon asamararan Toya akadamyawo kolooja. Kawaa so anana soraaya tataankota koloon laligowonatiwaaajon nonono. Kania kaen moma yagonin kalen nonomakejiwaa kania kolooro. Anana laaligo kombombanja laligon uuwaa komagbiligibili tororo ambombaaajon iwoi amamaankebonoti, iwaa ben esunanon mono ii kuuya nonono bunjananaga koloonkebaa.

⁴ Asamararan Toya iinon uunananon gawon gawon damuyawo men kalen kuuya nonomambaaajon momakeja. Anutunon soomonggo qaaya

nononoti, iikawaa sewarjanonj mono uuta kolooja. Onjo wala balombaa siingia kombombanja bologa tondu otaan anjonjora uutanonj laligogito, Anutunonj onjo iikanondeej metogonj wangja somongoro. Kaenj kolooro gadokopa laaligo serereej gema qewutiwaajonj hamoqege arenja anota eja. Momo ano nanamemenj akadamuyawo Anutuwaanonj eji, iinonj onjo iikawaa so letoma gbilia koloowutiwaajonj kaparanj komakeja. Onjo soomongjo qaaya somata qatawo iikanonj qokotaajuti eenj, iinonj mono iinaanj onjono mombo letoma Siwewaa akadamuya mokoloonj buja qenj aonj laligowuya. Akadamuya iikanonj saanonj rijojoonj sokoma onjombaa.

⁵ Anutuwaanonj soomongjo qaa kaanja ejiwaajonj ama onjo mono moma-laariwaa honja koloonj onjono qendeema laligowu. Kaanja laligowutiwaajonj mono kaparanj koma zej nama manja qenj laligowu. Honja koloonj onjombaati, iikaenj saanonj Anutuwaa kania toroqenj moma kotowuya.

⁶ Momakootogianonj somariiro saanonj nanamemengia toroqenj galenj koma aonjkebuya. Galenj koma aooagianonj somariiro saanonj nama kotiinj lombo mokosingonj bosima laligowuya. Nama kotikotiigianonj somariiro saanonj mombo Anutuwaa jetaa so uuwaa komagbiligbili ama laligowuya.

⁷ Uuwaa koma gbiligbiligianonj koloonj somariiro saanonj uujopagianonj seiro uumeleenj alaurugia ala-ala menj kalanj koma aonj laligowu. Uujopagianonj seiro saanonj ejemba kuuya jopagonj onjoma laligowu. ⁸ Onjo Anutuwaa akadamu kaanja buja qenj aonj menj seinj laligowuti eenj, mono gorosonja mende laligowu. Kaanja qaagoto, akadamuya iikanonj mono nemunj koma onjono afaanjonj Pojnana Jiisas Kraistwaa kania moma kotonj saanonj gawonja jegenja nama megij honja koloonjkebaa. ⁹ Saanonj koloonjkebaato, dakaya yonjooonj Anutuwaa akadamu kaanja mende ej onjonji eenj, iyonjoo momakootogianonj mono toroga kolooro bao jaagoo kaanja kemakuunjanjkuunj amakeju. Anutunonj sinjisonjogogia walaga songbano soraaya koloogiti, ii duduunj imowamo laligoju.

¹⁰ Oo uumeleenj alauruna, Anutunonj meweengonj onjoma onjoototi, onjo iikanonj riinj rindangonj nambutii eenj, mono kambanj monjonj mende tama kamaanj kombuya. Kawaajonj onjonoj mono iikanonj kotakota rindangonj nambombaajonj kaparanj koma laligowu. ¹¹ Kaenj ama laligogi Anutunonj injiuro sokono koma horonj onjono Siwe gomanj naguyanonj kuuya tano saanonjgadeenj uutanonj ubuya. Pojnana Jiisas Kraistnonj Hamoqege ano bentotonj Toya kolooja. Iwaa bentotonj uutanonj ugi kambanj tetegoya qaa galenj koma onjono oyanjboyanj koloonj laligowuya.

¹² Buja qaa honjanonj kana kaanja qendeema onjonji, onjo ii mono buja qenj aonj iikanonj bonj qenj nama kotiiju. Kawaajonj qaa arenj jejenji, ii saanonj moma asarijuto, niinonj kilenj iikawaajonj kambanj so jenj gbilinj onjomambaajonj mojenj. ¹³ Kaenj moma sele busu kokawaa kala kuunjonj laligomanjatiwaa so qaa arenj ii duduuwobotiwaajonj momogia jenj gbilinj kuunj onjomambaajonj mobe sokonja. ¹⁴ Niinonj sele busuna kusuga koi kala kuunj kaanja luluuma uulanawo komunj koomu gomanonj umanjati, kaenj moma yagojenj. Pojnana Jiisas Kraistnonj kaanagadeenj buju qaa kaanjadeenj nisaano mobe. ¹⁵ Qaa arenj kuma onjombeti, iikanonj uu wombogianonj ero niinonj goronj qenj koomu gomanonj kembe iikawaa gematanonj kaanagadeenj ii saanonj kambanj so romonjonj laligowu. Niinonj iikawaajonj kotiinj kaparanj komakejenj. Kianj.

Kraistwaa asamararaja ii jaanananonj iima nanjonj jenjkejonj.

¹⁶ Pojnana Jiisas Kraistnonj qabunjaya uuta menj gawonj ku-usunawo menj laligoroti, nonononj ii nononanaa jaanananonj uunj iima laligoninj. Kaenj

laligon iikawaa so ku-usunaa kania ano eleema kawaatiwaa qaaya ii jen asarin onjoma laligonin. Ii ben sosomban sundu* kaanja mende jembiri anin roromongo giraboga kaanja ii lan mende otaan laligonin. ¹⁷ *Niinon Jiisaswaa qabunaya uuta ii nononano kokaen kolooro iinin: Asamararan Toya uuta iinon qaa ijoro qa kokaen kolooro moro: “Eja koi neenaa wombo merana kolooro iwaajon uunanon qeangoro iimasiiin mojen.” Kaen ijoro moro Man Anutunon asamararan muro akadamura bunja qen aon laligoro. ¹⁸ Nononon iwo baanja kowoga kanon uma laligonin qa iikanon Siwenonja kolooro monin.

¹⁹ Gejatootoo ejemba waladeen Bunja qaa jen oogiti, ii kamban kokaamba moma sorogon anjon konin powowon kotakota koloon nononja. Kawaa-jon Bunja Tere walagaa qaaya ii mono tororo geja ama bunja qen aon laligowu. Kiwanon goman sinjingo asarinkeji, gejatootoo qaa iikanon mono iikawaa so jen asarin onjoma. Ono iikawaa asasaganon qokotaan nambuti een, mono saanon Anutu-waa kana honja iima pangamambaa nanamemenja yakarin mesaon laligowu. Kaanja laligon uma mambongi goman wengeran suluro gomaambawaa widia asugiro uuwombogianon asariwaa. Poinnanon eleema kawaatiwaa widianon mono men asarin onono iima Anutu-waa iwoi kuuya iima asaridaborowu.

²⁰ Qaa waja mutuya koi mono moma asarin mende duduuwu: Balon ejemba monjon Bunja Terewaa gejatootoo qaaya ii iyanaa roromongo qaganon jen asarimambaa amamaankebaa. ²¹ Ii kokaembaajon amamaankebaa: Balon ejemba mombaa uusiinanon kamban monjon mende nemun kono gejatootoo qaa kolooro jegi. Kaen qaagoto, Unja Toroyanon gejatootoo ejemba uugianon sololoon onono Anutu-waa jetanonja qaa men jegi. Kian.

2

Boi takapolakayanon mono laligon tiwilaawu.

¹ Gejatootoo ejemba takapolakaya ii kaanagadeen Israel kanageso batugianon asugigi. Iikawaa so onoo batugianon boi soosooya kaanagadeen asugiwuya. Asugin nama onoo momalaarigia tiwilaawaatiwaaajon enkalolon qaa batuya batuya ii aasangoyanon men batugianon kawuya. Somatanananon dowegia meroti, Pon ii kaanagadeen qakooma mun iikaanja kanon iyangia kondeema aon uulanawo tiwilaawuya.

² Kaento, ii kilen ejemba seiseiyanon yonoonon serowilin siligia otaan iyangiaa jaajaa laligowuya. Kaanja laligowuyatiwaaajon ama ejembanon roromongogia angi qetetanoro uumeleembaa kana honjaajon mogi gamuyawo koloonkebaa. ³ Boi takapolakaya yononon mono otoko qaganon sundu kania kania jembiri (qaa aisenja) lan jen sein laligowuya. Kaanja laligogi ononon ii moma afaangon monen iwoi men kululuugi lan amanagaju men laligowuya. Anutu-non ejemba kaanja yonoo qaagia mono monowaa monoyanon jen tegorota irona meleeno qagianon ubaatiwaaajon eja. Anutunon kondemondeema onomambaaajon ataqatan imowamo mende ambaato, hon toonaga siimbobolo moma laligowuya.

⁴ Kondemondeen koloowaatiwaa galen meme qaa tosaanja ii kokaen: Siwe gajoba tosanon Anutu-waa jeta qotogon singisonjo angiti, Anutunon

* **1:16:** Ben sosomban iikawaa kania mon ii kokaen: Momo ejemba yonoo uugianon jembiri momo letono qaa kania kania lan romongon gisomaso angi koloonkeju. * **1:17:** Mat 17.1-5; Maak 9.2-7; Luuk 9.28-35

ii mende injiima kobooroto, hagon onono gere sianon emukanon kemegi. Hagon pangaman ziwiziwi dutanon onooma aen gbadonon (tape) gbadoon onono. Gbadoon galeŋ koma onono qaagia jeŋ tegowaatiwaaŋon mamboma ragita rama kouju. ⁵ *Monowaa monoyanon ejemba angonjoragiawo namonon laligogiti, Anutunon ii kaŋagadeen mende injiima kobooroto, gboulu somata jero waama unuŋ turuŋ onono. Turuŋ ononoto, kilen eja Nooa iinon uumelembaa qaa jeŋ nanamemen dindina ambutiwaaŋon ama uukuuku meŋ onoma laligoroti, ii ano ejemba 7 ii laaligogia angon koma sapa somonŋon onono.

⁶ *Kaanagadeen Sodom Gomora taon woi ii tiwilaawaotiwa qaaŋa jeŋ teŋon gerenon onooro gere sogogagadeen eri. Ejemba angonjoragiawo yonŋonon iwoi nomaen koloowaati, iikawaa sareya iibutiwaaŋon ii ano koloojao. ⁷ *Gerenon kuuya onoomambaŋon anoto, kilen eja solana Loot ii wala batugianonŋa metogon anŋon koma muro. Jeulalan ejemba serowilin nambonambon ama iyanŋiaa jaajaa nanamemen tosaana tondou anŋi iima yonŋonon moma bolin uuta kamaaro laligoro. ⁸ Eja solana ii yonŋo batugianon laligon nanamemen jeulalan kanjanawo iima moma laligoroti, iikawaŋon mono ween so moma jinjinŋon laligoro. Iwaa uuta solananon mono suulan boliro laligoro.

⁹ Galeŋ meme qaa jejenj, iikanon Anutuwa kania kokaen qendeemakeja: Ponŋon ejemba Anutuwa laaligo kombombana koma gbilinŋeŋonj, anana saanon angobatonŋa metogon wanana somonŋomambaŋon momakeja. Iikaan momakejato, ejemba doogoya ii qaagia irona meleeno qagianon uro gajobaurutanon galeŋ koma ononŋi laligowuya. Kaana laligon ugi kamban somatanon karo qaagia jeŋ tegoro toroqen siimbobolo moma laligowuya.

¹⁰ Ejemba selegiaa siin kombombana bologa otaan angonjora-giawo koloon jeulalanon Anutuwa ku-usuna meŋ kamaan amakejuti, Anutunon ii mono waladey jeŋ teŋon ononota siimbobolo somata moma laligowuya. Boi takapolakaya yonŋonon mono jaba-arambaran qaganon iyanŋiaa jaajaa laligon Siwewaa beŋsakon kawali asamararanŋiawo eukanon laligogiti, iyonŋonon sombugia mende momakeju. Ii qaago totoonto, ii kaanagadeen uuqeqe qaa tokoronkota jeŋ onomakeju. ¹¹ Kaen amakejuto, Siwe gajoba ku-usunŋiawo boi soosooya ii unuugun uuta koloojuti, ii kilen Siwewaa beŋsakon kawali ejemba ii Pombaa jaasewananon qotogon uuqeqe qanon tokoronkota mende jeŋ teŋon onomakeju.

¹² Gajoba yonŋonon kaen mende amakejuto, ejemba yonŋonon selegia meŋ uma Buŋa qaa mende moma koton ii kilen yonŋonon uuqeqe qaa tokoronkota lan jeŋkeju. Oro soona kaana momakootogia hona mende kolooro oro laaligowaa siin iwoi qerewenja iigadeen momakeju. Oro soona ii kologita ejembanon lan unugi komunkejuti, iyonŋonon mono iikawaa so lansan tompin laligon tiwilaawuya. Iyanŋiaa siin roromonŋogia inŋonmanŋonanon mono kondeema ononŋi tiwilaadaborowuya.

¹³ Tosaana horon ureen ama ononŋi kakasililin mogito, Anutunon iyanŋiaa qaagiaa irona meleema onono siimbobolo iikayadeen qagianon ubaa. Uumeleen ononon uukalen qendeema aowombaŋon ajoroon lomban anŋi boi takapolakaya yonŋonon mono iikanon kaanagadeen kankeju. Kan dogogia asuganon qendeema iyanŋiaaŋonadeen romonŋon baanon newageen nepaqepalo nenkeju. Kaen ama onŋo sele jewonŋia borona borona gamugiawo kaana koloju. Iyanŋio sele busugiaa siina metogowombaŋon

* 2:5: Jen 6.1-7.24 * 2:6: Jen 19.24 * 2:7: Jen 19.1-16

ajoajoroo iwoi asasaganonj ama serowilinj asuganonj ama lansanj aisoonkeju. “Ziozwaa eja toya koloojonj,” jenj tosia onjoonj mende romonjonj tiligonj onjombombaa korisoro momakeju.*

¹⁴ Jaagianonj kaisero jaajaa uunj emba injiimakejuti, ii serowilingadeen ambombaajonj momakeju. Serowilinj iwoi ambombaa siinja ii mende totoonj mesaowombaajonj momakeju. Ejemba konjbara komakejuti, ii horonj onjongi kana goraayanonj kemegi horombobo menj arogia mosomakeja. Otoko ama uuroromonjgogia kotakota iikanonj eja. Kaenj amakejutiwaajonj Anutunonj seigonj onono tiwilaawuya.

¹⁵ *Yonononj kana dindinja gema qenj uusoosoo tintuanj kema gejatootoo eja Balaam Beorwaa meria iwaa uugere kana otaankeju. Kere eja ponj monjonj Balaam Israel ejemba tiliqili ama onjombaatiwaajonj tawa muroti, uusiinanonj mono monenj ii memambaajonj koloonj muro. ¹⁶ Koloonj muroto, donj donj monjonj kilenyaajonj terejonj jenj muro. Donj gaa mende jejeta kanonj mono eja arononj gaa jenj gejatootoo eja iikawaa uusoo nanamemenj ii somonjonj muro amamaaro.

¹⁷ Ejemba yonononj mono apu jaaya juuguya kaanja tani laligoju. Raidimbonj haamononj koosu omaya konja gaa ii utitiinj onjmakeji, mono iikawaa so eenj lansanj kema kankeju. Anutunonj yonjoonj pangamanj ziwiziwawaa uutanonj miri arejonj onjonoti, mono dutanonj emukanonj kemenj laligonj ubuya. ¹⁸ Yonononj gejajuju gaa omaya jenj selegia menj uma lanj aweqawele ama terejonjkeju. Sele busuwaa siingia kombombanja bologa otaanj serowilinj nambonambononj ejemba lanj horonj onjmakeju. Tintuanj laligojuti, tosiannonj iyonjoo batugianonga olonj konjgiti, mono ii kele qaanonj kuunj onjongi kana goraayanonj kemegi horombobo menj arogia mosomakeja.

¹⁹ Iwoi monjonj ejemba monj somonjonj galenj koma munkeji, iikawaa kasayanonj mono ii somonjoro ii tawaya gaa eenj welenj qenj laligoja. Iikawaa so boi takapolakaya yonononj kele gaa kokaenj lanj jenkeju, “Onjo mono nono toroqen nononjgi saanonj kasagia qaa solanja (frii) koloonj onjonganjaa jaajaa laligowu.” Qaa kaenj jenkejuto, ii kilen iyanjgio anjonjoragijaa welenjqeqeya koloonj iikawaa kasanonj laligoju.

²⁰ Yonjoo kaniagianonj kokaenj dogoro laligoju: Ponjana Jiisas Kraist Hamoqeqe Tonana ii moma kotonj iikaanja kanonj balombaa nanamemenj anjonjorayawo ii misinjonj gema qenjgo mono mombo iikawaa kasanonj kokosiinj aonj osinj rajuu. Kawaaajonj kakanaiyanonj kilenkilenda laligogito, tetogyanonj kileqileedaboronj laligoju. ²¹ Anutunonj qaanana jenj tegoro solanjaniwombaa kania wala mende moma kotonj tompinj laligowuyaga, iikanonj mono afaanja koloonj onjonaga. Kaenj koloonaagato, Bunja ii onjanonj injjogi kania moma kotogi bunjagiaga kolooro. Uugia meleema iikawaa gematanonj joponj gaa kowoga gema qegiti, iikanonj mono iwoi kanjanawo koloonj gamu qenj onjmakeja. ²² *Gema qenj kokosiinj aonj kamaanj unjuroti, ii gbaqoosonj gaa honjabanja woi iikawaa so kolooja. Qaa jeta monj ii kokaenj, “Kasunonj loma mombo eleema lolonja nenkeja.” Qaa jeta monj ii kokaenj, “Bao apu moriningo mono mombo eleema sumu pilinj pilinonj lugunj kemenj lomu aonkeja.” Kianj.

* **2:13:** Boi yonononj toronj kaanja asanjonj rajuto, wanjogianonj iyonjooonj qagonj janjowabo.

* **2:15:** Janj 22.4-35 * **2:22:** Gba 26.11

3

Ponj kawaatiwaa soomonggo qaaya

¹ Oo wombo alauruna, niinonj tere indinj woi koi ambe onjoononj kaja. Qaa jejenj, onjo ii modaborojuto, niinonj Buŋa qaawaa honja koloowaatiwaaonj uugia soraaya ii kuunj jenj gbilinj onjoma tere indinja woi koi kokaembaajonj oojenj: ² Gejatootoo ejemba soraaya yonjononj eenjanonj Buŋa qaa jenj laligogiti, ii mono duduuwubo. Kaanagadeen Ponj Hamoqeqe Toyanonj jenjkoto nonono onjoangiaa wasiwasi eja aposolurgia nonononj kuma onjoninj, mono ii romonjonj koma gbilinj aonj menj laligowu. Kawaajonj niinonj qaa iikayadeen oowe indinja woi kolooja.

³ *Qaa mutuya monj ii kokaenj moma asariwu: Kraistnonj eleemambaajonj ano kambaŋ tetegoya kanonj mepagepae ejemba asuginj nanamemengianonj iyanjiaa siingia kombombanja bologa ii otaanj mepagepae qaa jenj laligowuya. ⁴ Tosianonj eleema kawaatiwaa qaaya kokaenj jenj qewagonj laligowu: “Kawaatiwaa soomonggo qaaya ii mono dakanonj eja? Ambosakonananonj laligonj kouma komugiti, kambaŋ iikanonja iwoi monjonj mende meleeno kemero. Anutunonj Siwe namo mokolonj orono ilawoila kuuya kanainj eroti, ii mono kaanjadeen enj kouro laligojonj.”

⁵ *Kaenj jenj qaa kota koi duduunkeju: Anutunonj monowaa monoyanonj jenj kotonj qaayaa ku-usujanonj siwe namo mokolonj orono. Kaanagadeen jenj kotooro apu deema horonj kenji apu uutanonja namo asuginj kouro. Yonjononj qaa kota ii mojuto, ii mende mojonj tani mondonj lanj jenj lolomoninj amakeju. ⁶ *Kanagenj jenj kotooro apu gboulunonj waama balonj tururo ejemba kambaŋ iikanonj namononj laligogiti, ii apu nenj motonj komugi. ⁷ Yonjononj apunonj unjuro komugito, namo sombinj kambaŋ kokaamba iriimakejonj, ii gerenonj tiwilaawaatiwaa so kolooja. Anutunonj iikawaa qaaya ii gbontonj gbontonj jenj kotodabororota eja. Qaa iikawaa honja koloowaatiwaa kambaŋanonj kanj kuuro Anutunonj ejemba anjonjoragiawo laligowuti, iyonoo qaagia jenj tegonj kondeema onjono tiwilaawuya.

⁸ *Kaenj koloowaato, wombo alauruna, nononano iininj gbani 1,000 ii kambaŋ koriga koloojato, Buŋa qaa motoonggo koi mono mende duduuwu, “Weenj motoonggo ii Pombaa jaasewanonj gbani 1,000:baa so kolooja ano gbani 1,000 iiro weenj motoonggowaa so kolooja.” ⁹ Pombaa soomonggo qaa ii honjowo koloowaato, iikawaa kambaŋa ii tororo mende mojonj. Tosianonj kambaŋa ii qero ubaatiwaaonj romonjonj lanj jenkeju. Ano kambaŋa mende qero ubaato, moma mokosinjonj ejemba kuuyanonj uunana meleembonjatiwaaonj mambomakeja. Monjonj gere sianonj kemebaboti-waaonj mono kaparanj komakeja.

¹⁰ *Qaayaa honja koloowaato, Pombaa kaka kambaŋanonj mono yonjoro meme ejawaa tani kanj kuuwaa. Ii obabanj kota banananonj riiro ama-maawonja. Kambaŋa iikanonj namo sombimbaa iwoi ii-iita kuuya ii mono gere toonj jenj sogoyagadeen ewaa. Weenj koinj, sengelao ano sombimbaa iwoiya kuuya ii juquma otonj jinjererenawo gama alinj qaombuya. Namonj ano ejembanonj iwoi kuuya iikanonj menj angita eji, Anutunonj ii kuuya kondemondeema meleeno kemebaa. Kemenj jenj tegoro iwoi monj mende totoonj ewaa. Awawi totoonj!

¹¹ Ilawoila kuuya ii tani kaanja juquma qaombutiwaaonj onjononj mono ejemba nomaanja koloonj laligogi sokonaga? Kawaajonj mono nanamemenj

* **3:3:** Juud 18 * **3:5:** Jen 1.6-9 * **3:6:** Jen 7.11 * **3:8:** Ond 90.4 * **3:10:** Mat 24.43;

Luuk 12.39; 1 Tes 5.2; Isa 16.15

soraaya otaan Kraist kaan̄a koloon laligowombaajon koma ghilin̄ aon laligowu. ¹² On̄o Anutuwaa kamban̄ somata ii kan̄ kuuwaatiwaaajon mamboma uulan̄awo kawaatiwaa gawon̄a kaparan̄ koma men̄ laligoju. Kamban̄ iikanon̄ namowaa ilawoilaya ano ween̄ koin̄, sengelao ano iwoiya ii gere toon̄ tanjurun̄ jewaa. Anutunon̄ sombimbaa ilawoilaya ii kuuya kondemoneeno juquma jedaborowaa. ¹³*Kaen̄ jedaborowaato, Anutunon̄ iwoi asugiwaatiwaa qaa somon̄gorota eji, nononon̄ iikawaa so namo sombin̄ dologa mokoloon orombaatiwaaajon mambomakejon. Ii mokoloon orono iikanon̄ keuma nanamemen̄ dindin̄a otaan laligowon̄a.

¹⁴ Oo wombo alauruna, on̄o kamban̄ somata ii kan̄ kuuwaatiwaaajon mamboma laligoju. Kawaajon mono kokaen̄ ambombaajon kaparan̄ koma nambu: Uugia soraaya kolooro Anutunon̄ jewon̄gia boron̄aa qaaya mon̄ mende mokoloooro iwo ososogojutiwaaajon luaenon̄ laligowu. ¹⁵ Mamboma Pon̄nanaa uu taniaajon kokaen̄ romon̄gon̄ laligowu: Iinon̄ on̄o uugia meleema mombo letombutiwaa kamban̄a qen̄ koriro uro mamboma on̄oma mokosin̄gon̄ laligoja. Wombo alanana Poolnon̄ kaan̄agadeen̄ qaa iikayadeen̄ on̄ on̄onoto, Anutunon̄ momakooto uuta murotiwaa so qaa ii on̄ on̄ono. ¹⁶ Iikawaa qaaya ii tereya kuuya kanon̄ jen̄ on̄kejato, Bun̄a Tereyaa utanon̄ qaaya tosia ii lombotawo. Kawaajon̄ tosianon̄ ii moma asariwombaajon̄ janjarin̄ riin̄ bimoon̄keju. Poumapou ejemba kongbara qen̄ kokobimbin̄ lan̄ laligon̄kejuti, iyon̄onon̄ tereya tereya ii tondu meeran̄gon̄keju. Iikawaa so Poolwaanon̄ qaa ii kaan̄agadeen̄ melen̄qeleen̄ an̄gi sipasipa koma soon̄keja. Kaen̄ meeran̄gon̄ nama iyan̄gia men̄ bolin̄ aon̄ gere sianon̄ kemebuya.

¹⁷ Yon̄onon̄ kemebuto, wombo alauruna, on̄onon̄ kaen̄ koloowaatiwaa qaaya ii mono waladeen̄ modaborogita laligoju. Kawaajon̄ mono on̄oangia galen̄ men̄ aon̄ laligowu. Jeulalan̄ ejemba kana songin̄ qiwitigon̄kejuti, on̄onon̄ mono iyon̄oo kele qaagianon̄ horon̄ on̄ono on̄otaan̄ jin̄jaun̄ kembubo. Laaligowaa tando powowon̄ kotakota iikanon̄a kaen̄ ligisoon̄ tama kamaan̄ un̄uwabo. ¹⁸ Pon̄nana Jiisaswaa kalen̄morian̄anon̄ nanjuti, iikanon̄ mono mombo toroqen̄ men̄ somariin̄ laligowu. Hamoqeqe Tonana Kraistwaa kania moma kotojuti, ii mono toroqen̄ moma sororogon̄ laligowu. Ii mepeseenin̄ qatanon̄ kamban̄ kokaamba akadamuyawo koloon̄ kanagen̄ tetegoya qaa kaan̄a en̄ ubaa. Qaa ii on̄anon̄.

---

* **3:13:** Ais 65.17; 66.22; Ais 21.1

Jombaanonj Tere 1 Jononj Tere mutuya ano. Jenj-asa-asari

Jononj uunonj jopagonj aoaowaa qaaya ii kotiinj jenj laligoro. Uumeleen ejemba anana Anutu ano Jiisas Kraist yorowo qokotaanj nama uunana somonjonj aonj motoonjgo koloonj laligojonj.

Tosianonj qaa qolonjmolonjgoya ii ejemba kokaenj kuma soonj onjoma laligogi: “Jiisasnonj Siwe ejagadeenj kolooja. Balononj iwoi kuuya ii bologa kolooja. Kawaajonj Jiisasnonj balonj eja honja mende koloonj laligoro.” Qaa kawaajonj ama tosiannonj “Anutu moma laarijonj,” jenj nanamemenj awaa mesaonj sisau silemale laligonj ejemba tosaanja yonj kazi ama onjonji ano qezenj injarere laligogi. Qaa seña seña kaanjanonj zioz menj boliwabotiwaaajonj Jononj gejanono qaaya terenonj kokaenj oonj anota karo, “Jiisasnonj Siwe ano namo ejaga motoondeenj kolooja. Namononj gawonj meme ano momo meme ii iwoi bologa qaago. Kawaajonj ‘Anutu moma laarijonj,’ jenj Meria Jiisas mende mesaowonja ano alaurunana onjowo uunananonj jopagonj aowonja. Uujopa ii mono kaparanj koma ama aonjkebonja.”

Tere kokawaa bakaya wanja 6 ii kokaenj:

Laaligowaa kania ii Jiisas 1:1-4

Asasaga ano pangamanj uutanonj laaligo 1:5-2:29

Anutuwaanonj ano Satambaanonj merabora 3:1-24

Uña me ome ii mono kaniagara gosinj mobu. 4:1-6

Uujopawaa kania ano jenjkootoya 4:7-21

Momalaari anana bologa haamo amakebonja 5:1-21

Laaligo kotigaa qaaya ii Jiisas Kraist

¹ *Niinonj laaligo kotigaa qaaya jemambaajonj tere koi oojen. Waladeen laaligowaa qaa Toyanonj laligorogo kanagenj ilawoila kuuya kolooro. Iinonj laligonj kouma namononj kamaaro ii jaanananonj iima boronananonj selia oosirininj qaaya jero moma laligoninj. ² *Oyanjboyanj laaligowaa Toyanonj asugirota nonononj ii iima kania nanjonj jenj dangunu kaanja nanjonj. Laaligo tetegoya qaa iikawaa Toyanonj Manjawa laligonj kouma kamaanj asuginj nononoti, nonononj iikawaa Bunja qaaya jenj asarinj uugia kuunjkejonj. ³ Nonononj Manjana ano Meria Jiisas Kraist yorowo uunana somonjonj motoonjgo koloonj laligojonj. Onjo kaanagadeenj uugia nonowo somonjonj motoonjgo laligowombaaajonj moma iwoi iima moninj, ii jenj asarinj onjomakejonj. ⁴ Korisorononj uunana saa qero laligowombaaajonj qaa koi nenjaurunawo jenj asarinj oojonj. Kianj.

Pombaa asasaganonj laaligo

⁵ Bunja qaa iwaa Meriaanonga moma jenj asarinj onjonjoni, ii kokaenj: Anutunonj asasagaa Toya kolooja ano iwaanonj pangamanj monj mende eja. ⁶ “Nonononj iwo uunana somonjonj motoonjgo laligojonj,” kaenj jenonj jenj kilenj kaiyakanananonj kematoukantou ama pangamanonj laligojonj eenj, mono qaa qolonjmolonjgoya jenj nanamemenananonj qaa honja mende otaanjkejonj. ⁷ Anutunonj asasagaa uutanonj laligoro nonononj iikawaa so kaiyakanana asasagaa uutanonj amakejonj eenj, mono batunananonj

* 1:1: Jon 1.1   * 1:2: Jon 1.14

uunana somonjon aon motoonggo laligonij Meria Jiisas Kraistwaa sayanon mono singisonjonana kuuya songbamakeja.

⁸ “Uunananon singisonngo mende eja,” kaen jewonagati een, mono anana tiligon aonij qaa honanon uunananon mende nanja. Qaago!⁹ Singisonjonana jokoloojoni een, iinon mono uuta dindinja so soomonggo qaaya pondan otaan singisonjonana mesaon nanamemenana doogoya kuuya songbamakeja. ¹⁰ “Singisonngo mende anij,” kaen jewonati een, mono qaa Toya ugunij Anutunon qolomolon jeje eja kaanja kolooro qaayanon uunananon mende nanja. Kianj.

2

Jiisasnon aworo koipu Tonana koloaja.

¹ Oo kokouruna, ononon singisonngo ambubotiwaajon qaa koi oojen. Ii oojento, monjon kilen singisonngo anagati een, aworo koipu Tonananon mono en nononja. Jiisas Kraist iinon Manja kosianon laligon qaa kuuya dindinjagadeen gosij ama nonomakeja. ² Aworo koipu Tonana iinon singisonjonana tawaya koloon koma konjoratin nonono. Ii ananaa singisonngowaajonadeen qaagoto, mono namonon kuuya ananaa singisonjonana ii kaanjadeen koma konjoratimambaajon komuro. Kianj.

Tenkonjon ii kaiyaka dindinja.

³ Anutuwaaw jojopan qaaya ten komakebonati een, iikaanja kanon ii moma mujoni, ii saanon uuwoiya qaa moma yagojon.

⁴ Monjon “Anutu moma mujen,” jen jojopan qaaya mende ten koma otaankeji, iinon mono qolomolon qaa jeje ejembaga kolooro qaa honanon iwa uutanon mende eja. ⁵ Qaagoto, monjon Anutuwaaw qaaya ten koma otaankeji, Anutuwaaw uujopayanon mono onanon iwaaw uuta saa qero akadamyawo laligoja. Iikaanja kanon Anutuwo qokotaan motoonggo laligojon, ii moma yagojon. ⁶ Monjon “Anutuwo qokotaan laligojen,” jeji, iinon mono Jiisasnon nanamemenan anoti, iikawaa so mono otaan ama men laligowaatiwaa so koloaja. Iikaanj mende ama men laligoro mende sokonja. Kianj.

Uujopa ambonatiwaa jojopan qaa gbilia

⁷ *Oo wombo alauruna, niinon jojopan qaa gbilia qaagoto, jojopan qaa walaga kakanaiyanonga en ononji, mono ii onon ononjen. Jojopan qaa walaga iikawaa Buna qaaya ii mono moma laligon kougi. ⁸ Kilen iikawaa jenkootoya gbilia ii onon ononjen. Pangamanon alimambaajon ano asasagaa hona asarin somariinkejiwaajon jojopan qaa iikawaa hona mono Anutuwaanon ano onoonon koloon asugin eja.

⁹ Monjon jetanon “Asaganon laligojen,” jejato, alia kazi ama muji, iinon mono toroqen pangaman uutanon laligoja. ¹⁰ Monjon alia jopagon munkeji, iinon mono asasagaa uutanon pondan laligoro silianon tosaanja singisonngo ambutiwaajon mende kondonkeja. ¹¹ Kaento, monjon alia kazi ama muji, iinon mono umunkonjonon kematoukantou laligon nanamemenan pangaman uutanon amakeja. Pangamanon jaaya men gooro jinjanj ama laligojiwaajon dakanon kemaati, ii anjo mende moma konkeja. Qaago.

Anutunon singisonjonana qosolonjonkeja.

* 2:7 Jon 13.34

¹² Oo meraborauruna, Jiisasnoŋ komuŋ qa somata meŋ laligojiwaaŋon ama Anutunonŋ oŋoo ŋingisonŋgogia mesaonŋ qosolongodabororo. Iikawaaŋonŋ qaa koi oonŋ oŋonjen. ¹³ Oo maŋuruna, morononŋ kanakanaiyanonŋga laligonŋ kouji, oŋo ii moma muŋ laligonŋ kougi. Kawaajonŋ qaa koi oonŋ oŋonjen. Oo gbaworouruna, oŋo kileŋaa Toya haamo ama muŋ laligojuti, iikawaaŋonŋ qaa koi oonŋ oŋonjen. Meraborauruna, oŋo Maŋnanaa kania moma kotonŋ laligojuti, iikawaaŋonŋ qaa koi oonŋ oŋonjen.

¹⁴ Maŋuruna, morononŋ kanakanaiyanonŋga laligonŋ kouji, oŋo ii moma muŋ laligonŋ kougita kouju. Kawaajonŋ qaa koi oowe oŋoononŋ kaja. Eja gbaworouruna, oŋo Anutuwaanonŋ Buŋa qaa uugianonŋ anŋi kotiiŋ nano esuŋmumugiawo koloonŋ kileŋaa Toya haamo ama muŋ laligoju. Kawaajonŋ qaa koi oowe oŋoononŋ kaja. Kian.

Balombaa nanamemenŋ bologa mono yakariwu.

¹⁵ Oŋo balombaa nanamemenŋ bologa ano iwoi kuuya iikanonŋ eji, iikawaaŋonŋ mende naŋ oŋomba. Moŋnonŋ utanonŋ balombaa nanamembaaŋonŋ naŋ muji een, Maŋnanaa uuŋopayanonŋ mono iwaa utanonŋ mende nanja.

¹⁶ Balombaa nanamemenŋ ii kokaenŋ: Ejembanonŋ sele busugiaa ŋiingia kombombaŋa bologa otaanŋkeju. Iwoi jaagianonŋ iima iimasiinŋ ama koposonŋonŋkeju ano balombaa laaligogiaaŋonŋ biririgonŋ terereenŋ selegia meŋ umakeju. Ii ano uugere tosaanŋa ii Maŋaanonŋga mende kanŋkeja. Qaago! Ii balombaa nanamemenŋ bologa kolooja. ¹⁷ Balombaa nanamemenonŋ goronŋ qewaa ano iikawaa ŋiingia bologa bologa ii kaanŋagadeenŋ goronŋ qewuto, moŋnonŋ Anutuwaa uusiinŋa teŋ koma otaanŋkeji, iinonŋ mono boŋ qeŋ kambaŋ tetegoya qaa kotiiŋ laligonŋ ubaa. Kian.

Kraistwaa tuarenjenŋuruta ii mono asugiju.

¹⁸ Oo kokouruna, Kraistwaa kitia* nama tuarenjenŋ ama mubaati, iinonŋ kambaŋ tetegoyanonŋ asugiwaati, kaenŋ jegi momakeju. Qaa iikawaa so kambaŋ kokaamba Kraistwaa tuarenjenŋuruta mamaganonŋ mono asuginŋ nanju. Qaa iikawaa hoŋa kaenŋ koloorotiwaajonŋ ama kambaŋ tetegoyaa utanonŋ kouma laligojonŋ, iikaanŋ mojonŋ. Iikawaa aiweseya kaenŋ. ¹⁹ Tuarenjenŋ ejemba iyonŋononŋ ananaa tuuŋnondeenŋ laligonŋ nonomesaonŋ kenŋgi. Uugia nonowo selesele somonŋonŋ momalaari kanageso batunananonŋ tondu laligonŋ boratigi. Ananaanonŋ kanageso hoŋa koloowuyagati een, mono ananawo pondanŋ qokotaagi motoonŋ laligowonaga. Nonomesaonŋ ŋigenŋigenŋ nanjuti, sili iikanonŋ mono kaniagia kokaenŋ qendeema nonono iima mojonŋ: Iyonŋoononŋga moŋnonŋ nonowo oŋanonŋ motoonŋgo mende koloonŋ laligoro.

²⁰ Yonŋonŋ ŋigenŋigenŋ nanjuto, Kraistnonŋ Unŋaya Toroya oŋoo uugianonŋ maaro bedu meŋ inaanŋ oŋono kuuya oŋononŋ qaa hoŋa moma kotonŋ laligoju. ²¹ Oŋononŋ qaa hoŋa mende moma kotowubotiwaajonŋ ama qaa koi mende oonŋ oŋonjen. Kawaajonŋ qaagoto, oŋo qaa hoŋa moma kotoju ano qaa hoŋanonŋ qaa qolonŋmologoya moŋ kondoomambaajonŋ amamaanŋkeja. Kawaajonŋ qaa koi oonŋ oŋonjen.

²² Jiisasnoŋ Hamoqeŋe Toya Kraist koloojato, moŋ morononŋ qaa ii qakoonji, iinonŋ anŋgomolonŋ ejembaga kolooja. Iinonŋ Kraistwaa kitia nama tuarenjenŋ ama muŋ Maŋ ano Meria ii motoonŋ qakooma oromakeja. ²³ Moŋnonŋ Mambaa Meria qakoomakeji, iinonŋ Maŋa qaa een laligoja.

* **2:18:** Kraistwaa tuarenjenŋa ii Antikraist. Griik qaa anti, iikawaa kania ii woi. Iinonŋ Kraistwaa kitia nanja ano Kraist tuarenjenŋ ama muŋkeja.

Moŋnoŋ Meria jokoloonkeji, iionoŋ mono Maŋ kaanagadeeŋ mokoloon iwo laligoja.

²⁴ Onjo Buŋa qaa kanakanaiyanonŋa moma kougiti, ii uugianonŋ kотиin nambaatiwaajonŋ galenŋia meŋ aowu. Buŋa qaa moma kougiti, iikanonŋ uugianonŋ nambaati eeŋ, oŋononŋ kaanagadeeŋ mono boŋ qeŋ Maŋ ano Meria yorowo qokotaanŋ nambu. ²⁵ Kraistnoŋ soomonŋo qaa kokaenŋ nononota eja, “Niwo nambutu eeŋ, mono laaligo oyanboyanawo oŋombe tetegoya qaa kottiinŋ laligowuya.”

²⁶ Tosianonŋ batogonŋ jinjaunŋ meŋ oŋomakejuti, niionoŋ iyonŋoojonŋ ama qaa ii oonŋ oŋonjenŋ. ²⁷ Tosianonŋ jinjaunŋ amakejuto, Kraistnoŋ Uŋa Toroya oŋoo uugianonŋ maaro bedu meŋ inaanŋ oŋomakeja. Uŋa Toroya iionoŋ uugianonŋ boŋ nano mende looriwuti eeŋ, oŋononŋ mono boi mombaajonŋ mende amamaawuya. Ii kokaembaajonŋ: Iwaa Uŋa Toroyanonŋ mono nanamemeŋ awagaa qaa kuuya kuma oŋomakebaa. Bedu meŋ inaanŋ oŋomakeji, ii iwoi qolonŋmolonŋgoya monŋ qaagoto, momo qaa hoŋa toonŋa koloonkeja. Kawaajonŋ qaa hoŋa kuma oŋonotiwa a so mono qaaya kuuya teŋ koma Kraistwo pondanŋ qokotaanŋ nambu.

²⁸ Oo kokouruna, oŋo mono Kraistwo koronsonŋ qokotaanŋ nambu. Iwo nama laligoninŋ mombo asugiwaati, kambaŋ iikanonŋ mende konjoma nonono gamu qaganonŋ mende kokomomola meŋ kembonŋato, saanonŋ iwaa jaanonŋ awasanŋkaka qaganonŋ saitingenŋ namboŋa. ²⁹ Kraistnoŋ solanŋa kolooji, iyononŋ qaa ii moma kotojuti eeŋ, mono qaa koi kaanagadeeŋ saanonŋ moma asariwu: Ejemba kuuyanonŋ nanamemeŋ solanŋa amakejuti, iyonononŋ mono kaanagadeeŋ Anutuwaanonŋa koloonŋ iwaa meraboraanaŋa kolooju. Kianŋ.

3

Anana Anutuwaanonŋa koloonŋ meraboraanaŋa koloojonŋ.

¹ *Mobu! Siwe Maŋnananonŋ nonoojonŋ “Neena meraboraana,” kaenŋ nonooma iikanonŋ uujopaya somata gendeema nonomakeja. Anana oŋanonŋ Anutuwa a meraboraanaŋa koloojonŋ. Ii koloojonŋiwaajonŋ balonŋ ejembanonŋ kania nana mende moma kotonŋ laligoju. Anutuwa a kania mende moma kotojutiwaajonŋ anana kania nanaaajonŋ kaanagadeeŋ kokobimbinŋ ama laligoju.

² Oo wombo alauruna, kambaŋ kokaamba anana Anutuwa a meraboraanaŋa koloonŋ laligojonŋ. Kaenŋ laligonŋ kanagenŋ nomaenŋ koloonŋ laligowonŋati, ii asuganonŋ mende asugija. Qaa motoonŋo mojonŋi, ii kokaenŋ: Iionŋ mombo asuganonŋ asugiro kaitania hoŋa jaanananonŋ iibonŋati, kambaŋ iikanondeeŋ mono letoma ii kaanŋa koloowonŋa. ³ Daenŋ yonononŋ Kraistwaajonŋ jejeromromonŋ iikaanŋ ama muŋ laligojuti, iionŋ mono ii koma konjoratinŋ oŋono iwaa tani kaanŋa soraaya koloonŋ laligowu.

⁴ Daenŋ yonononŋ singisonŋo amakejuti, iyonononŋ mono kana qaa qeŋ walemakeju. Singisonŋo ii jeulalanŋ nanamemeŋga. ⁵ *Kraist ano singisonŋoŋa qaa iionŋ mono ananaa singisonŋonana koma konjoratimambaajonŋ kamaanŋ asugiroti, ii moju. ⁶ Daenŋ yonononŋ Kraistwo boŋ qeŋ nanjuti, iyonononŋ singisonŋo mende ama laligoju. Moŋnoŋ singisonŋo toroqenŋ amakeji, iionŋ Jiisas mende iima kania mende moma kotonŋ laligoja. Kianŋ.

⁷ Oo kokouruna, moŋnoŋ jinjaunŋ meŋ oŋombabotiwaajonŋ mono galenŋia meŋ aonŋ laligowu. Kraistnoŋ solanŋa koloojiwaa so moŋnoŋ nanamemeŋ

solanja tororo otaankeji, iinon solanja kolooja. ⁸ Kilenaa Toyanon kanakanaiyanonga singisongo ama kouma laligoja. Kawaa so daen yonononj singisongo amakejuti, iyonononj mono Kilenaa Toyaa bunaga koloju. Anutuwaa Merianonj mono iwaa gawonja kisiyaen memambaajon kamaan asugiro.

⁹ Daen yonononj Anutuwaanonga koloogiti, iyonoononga mononj laaligo gaita mombaa uutanon ejiwaajonj ama singisongo mende toroqen amakeja. Kolokoloo donogoga koloonj laligojiwaajonj ama singisongo toroqen amambaajon amamaankeja. ¹⁰ Daen yonononj Anutuwaa meraboraana koloonj daen yonononj Kilegaa Toyaa meraboraana koloojuti, ii kokaen gosinj moma asariwonja: Mononj nanamemenj solanja mende otaankeji, iinonj Anutuwaa bunja mende koloja. Kaanjadeen mononj alauruta mende jopagon onjmakeji, iinonj Anutuwaa bunja mende koloja. Iikawaa aiweseya kaen.

Oŋo mono jopagon aon laligowu.

¹¹ *Bunja qaawaa kota kanakanaiyanonga moma kouma laligojoni, iikawaa jopapanj qaaya ii kokaen: Anana mono uunonj jopagonj aon laligowonja. ¹² *Kein (Kain) iinonj Kilegaa Toyaa bunja laligonj koga qero komuro. Anana mono ii kaanja koloonj laligowombo. Iinonj kokaembaajonj koga qero: Anaa nanamemenanonj bologa kolooro, kogaanonj ii solanja kolooro. Mono iikawaajonja qero.

¹³ Oo uumeleenj alauruna, balonj ejembanonj kazi ama onjombuti eenj, iikawaajonj mono mende walingowu. ¹⁴ *Anana uumeleenj alaurunana jopagon onjmakejonjwaajonj ama qaa koi moma asarijonj: Anana koomu kotigaa jawoya waleema laaligo kotiganonj keuma laligojoni. Mononj uujopa mende amakeji, iinonj mono toroqenj koomu kotigaa uutanonj nambaa. ¹⁵ Ejemba alaurugia kazi ama onjmakejuti, ii kuuyanonj mono koomuya unu-unu ejembaga koloju. Laaligo kotiga ii unu-unu jemba kaanja mombaa uutanonj mende eji, ii saanonj moma yagoju.

¹⁶ Jiisas Kraistnonj laaligoya ananaajonj ama qeleema mesaonj jopagonj aooawaa kania kaen qendeema nonono iima moma kotojonj. Anana mono kaanjadeen laaligonana uumeleenj alaurunana yonoononj ama qeleema mesaonj sokombaa. ¹⁷ Mononj balombaa ilawoilaya soyanonj menj laligoro alianonj iwoiwaajonj amamaanj memeqemearj ano iijato, kilenj bone koloonj uuta somonjgoji eenj, Anutuwaa uujopayanonj mono iwaa uutanonj nomaen enaga? ¹⁸ Oo kokouruna, jopagonj aooa ii je buu susunanondeenj tiwirigonj jenkebomboto, ii mono nanamemenananonj qaa honja otaanj ama laligowonja.

Mono Anutuwaa jaasewananonj saitingen nambonja.

¹⁹ Anana qaa honja bunaga koloojonj me qaago? Koloojoni eenj, mono saanonj uunana bonjonj kono Anutuwaa jaasewananonj awasankaka nambonja. Qaa ii anana gosinj aonj kokaenj moma kotowonja: ²⁰ Uunananonj iwoi bologaaajonj ama jenj nononjji eenj, nono qaa koi saanonj moma yagojonj: Anuntunonj gosigosi Tonana koloonj qaanana dindinagadeenj gosiwaa. Anutuwaa roromonjgoyanonj mono ananaa roromonjgonana uugurj uuta kolooro qaa kuuya saanonj modaboroja. Kawaaajonj mono saanonj uunana bonjonj kono laligowonja.

²¹ Oo wombo alauruna, uunananonj mende jenj nononjji eenj, anana mono saanonj Anutuwaa jaasewananonj awasankaka koloonj saitingen nambonja.

* 3:11: Jon 13.34   * 3:12: Jen 4.8   * 3:14: Jon 5.24

22 Anana Anutuwaanon jopopan qaa tej koninj nanamemenana ii iiro sokomakejiwaa so ama mej laligonkejonj eenj, iwoi mombaajon qama koolinj qisinj mubonjati, ii mono nonono bunja qej aowonja.

23 *Anutuwaanon jopopan qaa woi ii kokaenj: Anana mono Meria Jiisas Kraistwaa gata mej moma laarinj uunana meleembonja ano jopopan qaa jey kotonj nononotiwaa so jopagonj aonj laligowonja. Kaanj mende ama laligowonagati, ii Anutuwaa jaanonj mende sokonaga. 24 Daenj yonononj Anutuwaanon jopopan qaa tej komakejuti, iyonononj mono Anutuwo qokotaanj laligogi Anutunonj yonowo rapinjonj nanja. Iinonj ananawo rapinjonj nanji, ii Unjaya Toronj nonono uunananonj saje nununj laligojiwaaajonj moma kotojonj. Kianj.

4

Unja me ome ii mono kaniagara gosinj mobu.

1 Oo wombo alauruna, gejatootoo ejemba takapolakaya mamaganonj gomanj so laligonj laligojutiwaaajonj qaa kuuya ii uulanawo mende mej moma laariwu. Anutuwaa Unjanonj me ome monjonj sololoo qaa jeji, ii mono wala anjgotetenonj ama gosiwu. 2 Anutuwaa Unjaya kania ii mono kokaenj gosinj mokoloowu, "Jiisas Kraistnonj kamaanj sele busuwo koloonj laligoro," daenj yonononj qaa ii jey asuginkejuti, iyonononj kuuya Anutuwaa bunja kolooju. 3 Monjonj Jiisaswaa kania kaenj mende jey asuginkeji, iinonj Anutuwaa bunja mende kolooja. Kraist tuarenjenj Toyaa omeyanonj mono iwaa uuta sololoo qaa jenkeja. Monjonj asuginj Kraistwaa kitia nama tuarenjenj ama mubaa,* qaa kaenj injjogiti, iinonj mono kambanj kokaamba namononj asugija.

4 Oo kokouruna, onjo Anutuwaa bunja koloogi Unja Toroyanonj uugianonj nama namowaa omejiilana ii unjuugunj haamo ama onjomakeja. Kawaajonj gejatootoo ejemba takapolakaya ii saanonj haamo ama onjoma laligowutiwaa so kolooju. 5 Yonononj balombaa bunja koloogi namowaa omeyanonj sololoonj onjomakeju. Kawaajonj balombaa nanamemenja otaanj qaa jegi uumeleembaa gadokopa ejemba yonononj qaagiaajonj geja ama momakeju.

6 Anana Anutuwaa bunja kolooninj Unja Toroyanonj sololoonj nonomakeja. Anutu moma mujuti, iyonononj ananaa qaa jeninj iikawaajonj geja qej momakeju. Anutuwaa bunja mende koloojuti, iyonononj anana qaa jeninj iikawaajonj geja mende ama momakeju. Qaa honjaa Unjaya ano anjomokolombaa omeya yoroo kanagara ii mono iikaenj gosinj moma kotonkebonj. Kianj.

Anutunonj uujopawaa kania kolooja.

7 Oo wombo alauruna, Anutunonj jopagonj aowawaa wanjaleya kolooja. (Kawaajonj uujopa ii apu jaayaanj enj koumakeja.) Kawaajonj anana mono jopagonj aonj laligowonja. Kaenj ama laligojonj, kuuya anana Anutu moma munj iwaanonja kolokoloo donjgoga koloonj laligojonj.

8 Anutunonj uujopawaa kondokondoo Toya kolooja. Iikaanj koloojiwaaajonj monjonj ejemba mende jopagonj onjomakeji, iinonj Anutu mende moma munj tompinj laligoja. 9 Anutunonj uujopaya batunananonj asuganonj kokaenj gendeema nonono: Iinonj Meria motoonjgo ii nemunj koma nonono kotiinj laligowonjatiwaaajonj ama wasirowo namononj kamaaro. 10 Anana Anutu

* 3:23: Jon 13.34; 15.12, 17 * 4:3: Kraistwaa tuarenjenj toya ii Antikraist. Griik qaa anti, iikawaa kania woi. Iinonj Kraistwaa kitia nanja ano Kraist honja tuarenjenj ama munkeja.

jopagon mun iikanon uujopa mende kondoonin kolooroto, uujopawaa kania ii kokaen: Anutunon wala jopagon nonoma singisonjonana koma konjoratimambaaon Meria wasiro ananaanon kamaaro.

¹¹ Oo kokouruna, Anutunon kaen hononja qaa jopagon nononotiwaajon ama anana mono kaanjadeen uunananon jopagon aonkebonja. Uujopa mende ama aonin mende totoon sokonja. ¹² *Monjon Anutu kamban monjon mende iiroto, jopagon aon laligojon ee, Anutunon mono uunananon leingon nano uujopayanon uunana saa qero akadamananawo koloon laligojon.

¹³ Anana Anutuwo qokotaan laligonin iinon uunananon leingon nanji, ii Unjaya Toroya nononotiwaajon ama moma kotonj uuwoi mende amakejon.

¹⁴ Manjanon Meria gomanja gomanja ananaa Hamoqeqe Tonana koloowaatiwaajon wasiro kamaaro. Nononon ii iima moma nanjon jenkejon. ¹⁵ Monjon “Jiisas Anutuwaa Meria kolooja,” jen asuginkeji, Anutunon mono iwaa uutanon leingon nano iinon Anutuwo qokotaan laligoja.

¹⁶ Anutunon uutanon jopagon nonomakeji, nono iikawaa kania moma kotonj iikanon moma laarinkejon. Anutunon uujopawaa Toya kolooja. Kaanja koloojiwaajon monjon ejemba jopagon onoma laligoji, iinon mono Anutuwo qokotaan nano Anutunon iwaa uutanon leingon laligoja. ¹⁷ Kaan laligonin Anutuwaa uujopayanon goongon kalan koma nonoma uunana saa qero akadamananawo laligojon. Kraistnon namonon tatawaga laligoroti, anana tani kaanja laligojon. Iikaanja laligojoniwaajon ama Anutuwaa jenteeo kamban somatanon Kraistwaa jaanon keuma iikanon awasanjkaka koloon saitingen nambonja.

¹⁸ Anutunon jopagon nonono nama ee toon toroko mobombo. Singisonjo ejemba Anutunon singisonjogiaa ironja meleema onjombotowaajon toroko momakejuto, Anutuwaa uujopayanon uunana saa qeji ee, iikanon mono toroonana kuuya yakaridaboronkeja. Kawaaon monjon toroko momakeji, iinon jopagon nonomakejiwaa kania ii tororo mende modaboroja.

¹⁹ Iinon wala jopagon nononotiwaajon ama anana uujopa amakejon. ²⁰ Monjon “Anutu jopagojen,” jejato, alia kazi ama munkeji, iinon mono ejemba qolomolongoya kolooja. Iikawaa kania ii kokaen: Alia iima kilen mende jopagon muji ee, iinon Anutu mende iima ii mono nomaen jopagon munaga? ²¹ Monjon Anutu jopagon munkeji, iinon mono alauruta kaanagadeen jopagon onoma laligowa. Anutunon uujopawaa jopapan qaaya kaen anota aja. Klan.

5

Uumeleenj ejemba anana haamo amakebonja.

¹ Daen yononon Jiisas moma laarin “Hamoqeqe Tonanaga kolooja,” jenkejuti, ii kuuyanon mono Anutuwaanonga kolokoloo dongoga koloon laligoju. Daen yononon Manja jopagonkejuti, ii kuuyanon mono iwaa Meria kaanagadeen jopagon munkeju. ² “Anutuwaa meraboraanja jopagon onjonon,” jenin qaa iikawaa honja ii anana kokaembaajon gosin aon mojon: Anutu jopagon mun jopapan qaaya ten koma otaankejon ee, mono Anutuwaa meraboraanja kaanagadeen jopagon onjomaakebonja. Iikawaa aiweseya ii kaen. ³ *Anutu jopagon mubonjatiwaa honja ii qaa tenkonjon.

* 4:12: Jon 1.18 * 5:3: Jon 14.15

Anutuwaanon jojopañ qaa otaanin sokonja. Jojopañ qaaya teñ konin lombotawo mende koloowaa.

⁴ Anutuwaanongga kolokoloo donggoga kolooninji, anana kuuyanon saanon iwaa jeta teñ koma balombaa nanamemen bologa haamo amakebonja. Anutunon momalaari nonono iikawaa qaganon qama koolinin Anutunon balombaa nanamemen bologa ii qeñ yakariro kamaadabororota laligojon. Haamo ambonjatiwaa kania morota moñ mende eja. ⁵ Anana haamo mende ambonagati een, daeñ yononon ii ambuyaga? Jiisas Anutuwa Meria kolooji, moñnon ii moma laarinj mono balombaa nanamemen bologa haamo amakebaa. Kianj.

Anutunon Meriaa qaa kokaen nanjon jero:

⁶ Jiisas Kraist Anutuwa Meria kolooji, ii nomaen mojon? Jiisasnon apunon kemero Jonon oomulu menj muro Anutunon kamban iikanon qaa ii jero mogi ano kanagen saya molaamambaajon ano iikanon qaa aro mo Siwenongga kolooro mogi. Qaa apunon indin motoonngo kolooro, iikayadeen qaago. Siwe Toyanon qaa nanjon jeroti, iikawaa aiweseya ii apu ano sa, woi ii. Toroqen Unja Toroyanon qaa ii jenkeja. Iinon qaa honjaa Toya koloojiwaajon ama qolonngomambaajon amamaankeja.

⁷ Nanjonanngo qaa karoon ii kaen moninja eja. ⁸ Qaa karoon iikawaa aiweseya ii Unja, apu ano sa. Qaagia ii ororon asuganon monin sokondaboroja. ⁹ Qaa jakeyanon kouma nanjonanngo amakejuti, ii saanon moma anjalij anjon komakejonto, Anutuwa nanjonanngo qaayanon mono ejemba qaanana uugun powowon kotakota kolooja. Anutunon Meriaajon “Neenaa Meranaga,” qama kania kaen asuganon nanjon jero. Kawaajon qaa ii gema qewombo.

¹⁰ Moñnon Anutuwa Meria moma laarinkeji, nanjonanngo qaa Toyanon mono anjo iwaa uutanon laligoro iwaa kania saanon moma yagonkeja. Moñnon Anutu mende moma laarinkeji, iinon mono nanjonanngo qaa Toya anja menj kamaan aon eja qolomolonngoya koloonkeja. Anutunon qaa kota Meriaajon nanjon jeroti, iinon qaa ii mende moma laarijiwaajon mono Anutu iyanja gema qeñ munkeja. ¹¹ *Anutunon qaaya kokaen nanjon jero, “Niinon laaligo kombombanja onjomambaajon jeweti, neenaa Merananon mono laaligo kombombanja iikawaa kondomondoo Toya kolooja.”

¹² Iwaa Meriawo qokotaan laligoji, iinon laaligo kombombanja bunja qeñ aon laligoja. Anutuwa Meriawo mende qokotaan laligoji, iinon laaligo kombombanja mende bunja qeñ aon laligoja. Kianj.

Laaligo kotigaa kania

¹³ Uugia meleema Anutu Meriaa qata ii moma laarinkejuti, niinon tere koi onjojon oojen. Laaligo kotigaa bunja koloojuti, onjonon iikawaa kania tororo moma kotowutiwaajon ama koi oojen. ¹⁴ Anana saanon awasankaka koloon Anutuwa kosianon kema qama koolin nama kokaen moma yagonkejon: Naa iwoiwaajon iwaa uusiina otaan qama koolin mubonati, iinon mono qamakoolinana ii mobaa. ¹⁵ Ii me ii kawaajon qama koolinin qamakoolinana mobaatiwaajon mojonj een, mono qaa koi kaanagadeen moma kotojon: Naa iwoiwaajon qama koolin mujonj, ii kuuya mono anana bunjananaga koloowaa.

¹⁶ Moñnon alia iiro singisonngo ano iikanon koomu kotigaa bunja mende koloowaati, iinon mono alia iwaajon Anutu qama kooliro hamo qeñ muro laaligo kotiganon keubaa. Singisonngo Anutunon mesaowaatiwaa so anjiti,

* 5:11: Jon 3.36

qaa koi mono iyonoojon jejen. Tosianon singisongo angi iikanon koomu kotigaa buɗa koloowuti, iyonoojon qama kooliwutiwaajon ii mende jejen. Qaago. ¹⁷ Nanamemen bologa kuuya ii singisongo kolooja. Koposo tosaanɗa anin iikanon koomu kotigaa buɗa mende koloowonɗa. Kian.

Uumeleen ejemba anana Anutuwo qokotaan nanjon.

¹⁸ Daen yononon Anutuwaanonga kolokoloo donngoga koloogiti, iyonoononga moɗonon singisongo mende toroqen amakeji, ii mojon. Anutuwaanonga kolokoloo donngoga koloon laligoji, iinon mono iyanɗa galen men aoro Kilenɗa Toyanon ii mende qelanjin mewaa.

¹⁹ Anana qaa koi mojon: Anana Anutuwaa buɗa koloojonto, goman so yononon uugia mende meleema Kilegaa Toyaa ku-usun baatanon laligogi galen koma onmakeja.

²⁰ Qaa koi kaanagadeen mojon: Moronon eja honɗa toon kolooji, anono ii moma mubombaajon Anutunon Meria wasiro kamaan moma-asa-asari nonono. Moronon eja honɗa toon kolooji, anana iwo qokotaan motoonngo koloon laligojon. Eja honɗa toon ii Anutuwaa Meria Juus Kraist. Iinon Anutu honɗonɗa ano laaligo kotigaa kondomondoo Toya kolooja.

²¹ Oo kokouruna, tando lopion ano ber qolonmolongoya tosianon kokosiin qelanjin onombubotiwaajon mono onɗangia galen men aon laligowu. Kian.

Jombaanonj Tere 2 Jononj Tereya ano 2 kolooro. Jen-asa-asari

Bunja Tere kokawaa toya iinonj iyanjaa qata “Jotamemeya monj,” qaro. Iinonj tere ii “Wombo emba ano iwaa meraborauruta,” yonjoojonj ano. Qaa aasangoya ii uumeleenj kanageso mombaa sareqaaya. Merabora aa kanageso ano wombo emba ii yonjoo galenjiaga. Bunja Terewaa qaa toroga kokanonj jopagonj aowombaaonj uu kuuj nonomakeja ano boi takapolakaya yonjononj ejemba kuma onjonji qaagianonj seiwabotiwaa galenj meme qaaga kolooja.

Buk kokawaa bakaya wanja 4 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1-3

Uujopa ii iwoi wanja 4-6

Qaa doogoyanonj seiwabotiwaa galenj meme qaa 7-11

Terewaa qaa kota wanja 12-13

¹ Oo emba soro, Anutunonj meweengonj gono uumeleenj kanagesouruga galenj koma onjoma nanjanj. Niinonj onjo qaa honjaa so uu wombonanonj jopagonj onjomakejenj. Neenodeenj qaagoto, ejemba qaa honja moma kotojuti, kuuya iyonjononj mono kaanagadeenj onjo jopagonj onjoma laligoju. Niinonj jotamemeya koloojenj ano giwo qaa aminj mobojonj kanj tere oojenj. ² Qaa honjanonj uunananonj nama ananawo tetegoya qaa enj ubaa. Niinonj Bunja qaa iikawaaonj ama jopagonj onjonjenj.

³ Anana qaa honja otaanj uunonj jopagonj aonj laligojonj eenj, Manj Anutu ano Meria Jiisas Kraist yorononj mono kiankomunj ano kalenjmorianj nononi luaenonj laligowonja.

Uujopa ano qaa honja ii motoonj otaawu.

⁴ Manjonj uujopawaa jenkooto qaaya nononoti, iikawaa sogadeengoo kanagesouruga tosonianonj qaa honjaa so nanamemenggia ama menj laligoju. Niinonj siligia kaanja iibe korisoro somata nomakeja. Kianj.

⁵ *Oo wombo alana emba somata, kambanj kokaamba jenkooto qaa oonj gonjenj, ii qaa dologa qaago. Qaa kanakanaiyanonja kanainj moma kouninj, niinonj qaa ii mombo oonj kokaenj jenj kotonj gonjenj: Anana mono uunananonj jopagonj aonj laligowonja. ⁶ Jopagonj aonj laligowombaa qaaya jejenj, iikawaa honja ii kokaenj: Anana mono Anutuwaawo jojopanj qaa kuuya tenj koma nanamemenana ama menj laligowonja. Kuuya onjononj jojopanj qaa kanakanaiyanonja moma laligonj kougiti, ii kokaenj: Onjo mono uugianonj jopagonj aonj laligowu.

⁷ Angomokolonj ejembanonj Jiisas Kraistwaaonj kokaenj jenj asuginjeju: “Hamoqeqe Toyanonj balonj eja sele busuwo asugimambaaonj amamaaro.” Kaenj jenj asuginj tiliqili angij enjkalolonj koloonjeja. Angomokolonj ejemba kaanja ii Kraistwaa kitia nama tuarenjenj ama munjeju. Ejemba kaanja mamaganonj mono balonja balonja liligonj lanj kema kanj laligoju. ⁸ Nonononj uuwaa gawonj meninj honja uugianonj kolooroti, iikanonj soonj janjonj qaombabotiwaaonj mojenj. Kawaaonj angomokolonj ejembanonj enjkalolonj ama onjombubotiwaaonj mono galenja menj aonj laligowu. Kaenj laligogi uugiaa honjanonj mende sooro Ponjonj tawagia kuuya onjondaborowaa.

* 1:5: Jon 13.34; 15.12, 17

⁹ Kraistnon qaa kuma nononoti, moŋnon ii mende qokotaajato, ii uugun qaa torogero melokanjin jenkeji, iinon Anutuya qaa een laligoja. Daen yoŋonon Kraistwaa Buŋa qaanon qokotaajuti, iyoŋonon mono Man ano Mera yorowo kotiin laligoju. ¹⁰ Moŋnon Buŋa qaa jumuna ii mende men oŋoonon kaji, oŋo mono iwaa jolonja mende jen mirigianon mende horogi uba. ¹¹ Moŋnon iwaa jolonja jewaati, iinon mono kilenaa binjawo hororo qaganon uro ororon bosimbaota. Kian.

Qaa tetegoya

¹² Niinon oŋoojon qaa seiseiya oomambaajon siin mojento, ii papia serjanon inknon oomambaajon mende moma mesaojen. Oŋoonon kusu kan jaasewan qen qaa amin mobombaajon mamboma jejeromonromon anjen. Aitongowonjati, kamban iikanon ainjolon rama amin moma korisoronana asugidaboron uunana saa qero laligowombaajon mojen.

¹³ Anutunon emba alaga galen gawombaajon meweengoroti, emba soro iwaa kanagesourutanon yeizozogia anji goonon kaja. Kian.

Jombaanon̄ Tere 3 Jonon̄ Tereya ano 3 kolooro. Jeŋ-asa-asari

Buŋa Tere kokawaa toya iinon̄ iyanŋaa qata “Jotamemeya mon̄,” qaro. Iinon̄ Tere ii uumeleen̄ kanageso mombaa jotamemeya mon̄ qata Gaius iwaajon̄ ano. Gaiusnon̄ uumeleen̄ ejemba tosaan̄ miri ano nembanene iwoinon̄ ilaaj̄ on̄oma laligoro. Kawaajon̄ ii mepeseen̄ muro ano tompe eja mon̄ qata Diotrefes iwaajon̄ galen̄ meme qaa jero.

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaen̄:

Qaa mutuya 1-4

Jonon̄ Gaius mepeseeja 5-8

Diotrefeswaa galen̄ meme qaa 9-10

Demitriuswaa korisoro qaa 11-12

Buk kokawaa qaa kota waŋa 13-15

¹* Oo wombo alana Gaius, niinon̄ jotamemeya mon̄ koloon̄ giwo qaa amin̄ mobojon̄ kan̄ tere oojen̄. Niinon̄ qaa hon̄aa so uunanon̄ jopagon̄ goma laligojen̄.

² Oo wombo alana, goo kokoosoganon̄ Anutuwo qokotaan̄ qeangoro laligojan̄i, ii mojen̄. Kaan̄jadeen̄ sele gbiligbili laligon̄ iwoi kuuya kanon̄ toomorian̄ mokoloon̄ laligowaatiwaaajon̄ Anutu qama koolijen̄. ³ Uumeleen̄ alaurunana tosianon̄ goonogaa kan̄ goo sunduga kokaen̄ nan̄gon̄ nijogi, “Giinon̄ Anutuwaanon̄ qaa hon̄a ii pondan̄ otaan̄ ama men̄ laligojan̄.” Kaen̄ nijogi mobe korisoro somata kondoon̄ nono. ⁴ Noo kokourunanon̄ Anutuwaanon̄ qaa hon̄a otaan̄ ama men̄ laligojuti, niinon̄ buju kaan̄a moma honon̄a qaa aisoon̄kejen̄. Buju morota mon̄non̄ korisoro uuta ii mende uuguro mojen̄. Kian̄.

Jonon̄ galen̄ eja qata Gaius mepeseeja.

⁵ Oo wombo alana, gii uumeleen̄ alaurunana welen̄ qen̄ on̄oma iikanon̄ pondan̄ nama laligon̄kejan̄. Yoŋoonon̄ga tosianon̄ goman̄ liligon̄ on̄oonon̄ kan̄kejuti, ii kalan̄ koma on̄omakejan̄. Moma on̄on̄jan̄i me qaago, ii kilen̄ awaagadeen̄ ilaaj̄ on̄omakejan̄.

⁶ Gii uuganon̄ jopagon̄ on̄oma laligonati, iyoŋoonon̄ga tosianon̄ koi kan̄ momalaari tuumbaa jaagianon̄ kaniaga kaen̄ nan̄gon̄ jegi mon̄in̄. Kawaajon̄ alaurunana kaan̄anon̄ on̄oonon̄ kawuti, ii mono ilaaj̄ on̄oma laligona saanon̄ afaan̄jon̄ gawon̄ men̄ kanagia toroqen̄ kembu. Gawon̄ kaan̄a ii Anutuwwa jaanon̄ sokombaatiwaa so mono toroqen̄ men̄ laligowa. ⁷ Yoŋonon̄ Kraistwaa buŋaga koloojutiwaaajon̄ ama iyangiaanon̄ goman̄ mesaon̄ liligon̄ qabuŋaya jeŋ sein̄keju. Gawon̄ kaen̄ men̄ uumeleembaa gadokopa ejemba yoŋoonon̄ga nembanene iwoi mon̄ mende aŋalin̄ men̄keju. ⁸ Kawaajon̄ Jiisaswaa alauruta nononanodeen̄ alaurunana kaan̄a ii koma horon̄ nan̄gon̄ on̄on̄in̄ sokombaa. Anana gawon̄ bakaya ii men̄ iikanon̄ qaa hon̄aa Toya motoon̄ welen̄ qen̄ mun̄in̄ qaaya hon̄anon̄ sein̄kebaa. Kian̄.

Diotrefes kaan̄a koloowabotiwaa galen̄ meme qaa

⁹ Niinon̄ momalaari tuuŋ on̄oojon̄ tere mon̄ ooweto, Diotrefes jotameme eja iinon̄ batugianon̄ galen̄ waŋ laligomambaa siin̄a moji, iinon̄ qaanaa

* 1:1: Apo 19.29; Room 16.23; 1 Kor 1.14

geja mende ama telambelan amakeja. ¹⁰ Kawaajon niinon onoonon kawenagati een, mono iwaa nanamemen bologa ii asuganon jewe kokaen mobuya: Iinon nonoojon andoqeqe qaa jen qolonjon kisma jenkeja ano qaagadeen mende jenkeja. Qaagoto, uumeleen alaurunana gomanlili gawon menkejuti, iinon ii mende koma horon onomakeja ano alaurunana tosanon koma horon onombombaajon mojuti, iinon ii anjon koma onoma momalaari tuungianonga utama onono seleenjen kamaankeju.

¹¹ Oo wombo alana, gii nanamemen bologa qaagoto, nanamemen awaa ii mono otaan laligowa. Daen yononon nanamemen awaa ama men laligojuti, iyononon Anutuwaa meraboraana kolooju. Daen yononon nanamemen bologa ama men laligojuti, iyononon Anutuwaa kania mende moma koton sopa seleenjenan laligoju.

¹² Demitrius eja iikawaa kania ii awaa. Alaurunana kuuyanon kaen jenkeju. Qaa honaa Toya ano qaa ii kaanjadeen nanjon jenkeja ano nononon toroqen iwaajon qaa ororon jenkejon. Nononon qaa jenkejon, ii qaa hona toon kolooji, ii mojan. Kian.

Yeizozo qaa tetegoya

¹³ Niinon goojon qaa seiseiya oomambaajon siin movento, ii kirifi ano injkon oon gomambaa so mende moma mesaojen. ¹⁴ Niinon uulanawo goonon kan giimambaajon mamboma jejeromonromon anjen. Aitongowonati, kamban iikanon saanon jaasewan qen aon qaa qaa amin mobon.

¹⁵ Anutunon luae qen gono laligowa!

Momalaari alaurunana koi laligojuti, iyononon yeizozogia angi goonon kaja. Giinon kaanjadeen uumeleen alaurunana giwo nanjuti, ii anan nononon yeizozona injiona mobu. Bonjon!

Juudawaanonj Tere Juudanonj Tereya ano. Jen-asa-asari

Juuda ii Jiisas ano Jeims yoroog kogara. Tosianonj “Kraist moma laarijonj,” jenj qaa doogoya ejemba kuma soonj onjoma laligogiti, Juudanonj iyonjoojonj ama galej meme qaa ooro. Buja Tere koi torodaamonj. Qaaya ii 2 Piito 2 qaa iikawaa so. Juudanonj Kraistwaa alauruta ananaa uunana kokaenj kuuro, “Anutunonj anana kambanj so moma laariwombaajonj momalaari nonono kanagesouruta koloojonj, onjononj mono momalaarigianonj seinj kotiiwaatiwaajonj toroqen manja qen laligowu.”

Buk kokawaa bakaya wanja 4 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1-2

Boi takapolakaya yonjoo kanagia ano jenteegogia 3-16

Toroqen pondanj moma laariwombaa jenkootoya 17-23

Kotumotue qaa 24-25

¹ *Juuda bisop Jeimswaa koga niinonj Jiisas Kraistwaa welenj qen munj uumeleenj alauruna onjowo qaa aminj mobombaajonj kanj tere koi oojenj.

Anutu Manjananonj onjooma uu kononjanonj jopagonj onjono Jiisas Kraistnonj sopa somonjonj onjono laligoju.

² Anutunonj mono kiankomunj uujopaya kelemalelenj onjono luaenonj laligowu. Kianj.

Buja qaa meeqeeranqowaa galej meme qaa.

³ Oo wombo alauruna, Anutunonj hamo qen nonono letoma motoonj Siwe-waa buja koloojonj, niinonj iikawaa qaaya jenj asarij oonj onjomambaajonj siija somata moma laligowe. Laligonj laligowe bimooro toroqen mambo-mambaajonj amamaajenj. Kawaajonj tere oonj uugia kokaenj kuunj onjonjenj: Anutunonj momalaariwaa qaa batuya kuuya ii ejemba soraaya tataankota anono menj galej konij mende utegowaatiwaajonj ano bujananaga kolooja. Kawaajonj boi takapolakaya tosianonj Buja qaa melokanjinj ambubotiwaajonj mono bonj nama manja qen laligowu.

⁴ Ejemba tosianonj mondonj uumeleenj tuunj batugianonj olonj kondondonjonj kougi kaniagia doogoya ii asuganonj mende asugiro laligoju. Anutunonj ejemba kaanja yonjoo qaagia mono wala eenanonj jenj tegoro oogita siimbobologianonj yonjoo qagianonj umambaajonj anja. Anutunananonj qaaya ama kalenmorianjaa kania honjanonj ninisaamakejato, ejemba anjonjoragawo yonjononj mono iyangiaa serowilinj nambonjnambonjia turuwutiwaajonj ama kalenmoriambaa qaaya ii meeqeeranjonj melenqeelenji bolinjkeja. Kaenj ama ananaa Somatanana motoonqo Jiisas Kraist Ponjana kolonj namakeji, ii qakooma gema qenkeju.

⁵ *Onjo qaa kuuya ii mono kambanj korija modaboronj laligojuto, kilenj galej meme qaa koi duduuwubotiwaajonj mombo kokaenj jenj gbilinj onjomambaajonj mojenj: Ponjonj kanagesouruta lijipt kantrinongga metogonj unjuano kagito, kanagenj tosianonj kambanj mojnjonj mende moma laarij mugiti, ii kondemondeenj ama onjono tiwilaagi. Galej meme qaa iikaanja ii onjoojonj ama mombo jejenj.

* 1:1: Mat 13.55; Maak 6.3   * 1:5: Eks 12.51; Janj 14.29-30

⁶ Kaanagadeen Anutunon Siwe gajobauruta galenkonkon toongia ama onono laligogito, iyonoononga tosianon uugere ama qaa baatanon mende kema iyanngiaa galenkonkon toongia galen koma onqombombaaajon uumotoon mende ama sopagia kororoogi. Qaa qootogo angtiwaajon ama Anutunon ii hagon onono jinjaron dun mirigia mesaon kamaagi. Kamaagi “Kamban somatanon qaagia jer tegomanja,” jer gbadonon gbadoon onoma pangaman uutanon onono rama kougita kamban tetegoya qaa rama ubuya. Galen meme qaa ii onoojon ama mombo jejen. ⁷ *Tani motoonggo iikanon Sodom, Gomora ano goman tosaanja liligon ragiti, iyonoonon kolooro. Ejemba yononon kaanjadeen serowilin ama selewaa siingia kombombanja meeranjon tania mon kokaen angi: Eja woi iyanarodeen ano emba woi iyanarodeen agimin aon laligogi. Kaen laligogi Anutunon irongia meleema onono gere jeta tetegoya qaa onoro siimbobolo moma liligon kouma laligowuya. Kaen laligon boi takapolakaya yonoo galen men aowombaa kaisarenanaga koloonkeju.

⁸ Ejemba takapolakaya yononon kamban kokaamba tani motoonggo kaanjadeen amakeju. Jaagia meleeno iwoi unjaunaya lan iima iikanon mondon otaan iyanngiaa selegiaa laaligogia ii men bolin kokojinjin mokoloonkeju. Iikaanja kanon Anutu jejewili ama jenkonkonjon jer mun ku-usunja men kamaan amakeju. Kaen ama Siwewaa bersakon kawali ejemba asamaranngiawo eukanon laligojuti, iyonoojon uuqeqe qaa tokoronkota jer onomakeju.

⁹ *Kaen amakejuto, Siwe gajoba waja qata Maikel iinon kaanagadeen kaen amambaaajon moma bimoon amamaaro. Maikelnon Mooseswaa qamoyaaajon Kilenja Toyawo angowowo ama mondongosi ano. Ii ama uma kamaaroto, kilen uuqeqe qaa tokoronkota ii jer tegon mumambaaajon awasanakaka mende mokoloon amamaaro. Amamaan kokaanadeen jer muro, “Pon anjo mono mindingon gomba.”

¹⁰ Maikelnon kaanagadeen ii amamaaroto, ejemba soosooya yononon mono selegia men uma Buja qaa mende moma kotonkejuto, kilen iikawaaajon uuqeqe qaa tokoronkota lan jenkeju. Tompin laligon oro soona kaanja lansan laligoju. Momakootogia hona mende kolooro oro laaligowaa siingia qerewenja iikayadeen momakeju. Iyanngiaa siin momogia ingonmangonja iikanon mono kondeema onono tiwilaawuya. ¹¹ *Anutunon boi takapolakaya yonoo irongia meleema onono siimbobolo somata mobutiwaajon gama wanjinjingon “Yei!” jejen. Ejemba soosooya yononon eja Kein (Kain) iwaa kania metetereen kemakeju. Kanagen kere eja pon mononon eja qata Balaam tawa muro Israel ejemba tiligon onono jinjaru kengi. Boi takapolakaya yononon Balaambaa silia otaan monen mokoloowombaaajon uugere moma iwoi ilinjalaj ama bimbingon lan soonkeju. Eja qata Koora iinon Mooses ano Aaron yangisen qaganon tuarenjen ama oroma iikanon tiwilaaroti, boi iyononon mono Koora kaanja gejajuju ama laligon tiwilaawuya.

¹² Uumeleer ononon uukalen qendeema aowombaaajon ajoroon lomban angi boi takapolakaya yononon iikanon kaanagadeen kankeju. Kan dogogia asuganon qendeema iyanngiaajonadeen romonjon baanon newageen nepaqepalo nenkeju. Kaen ama onoo sele jewonngia boronja boronja gamugiawo kaanja kolooju. “Ziozwaa eja toya koloojon,” jer ala onoojon mende

* **1:7:** Jen 19.1-24

* **1:9:** Dan 10.13, 21; 12.1; Isa 12.7; Dut 34.6; Zek 3.2

* **1:11:** Jen 4.3-8; Jan 22.1-35; 16.1-35

romonjon kele qaa lan jenkeju.* Koosu omayá toontoon kóna qaa kaanja laligogi haamonon utitiin onono lansañ kema kankeju. Honja koloowaatiwaa kambañanon geria geria araroga hongia qaa kaanja nanju. Gulun senja kaanja koloon wala koomuya koloon tiigia laaligo kotigaa kaniaonnga qonjoma tama mombo komun kotiigi indin woi kolooro koomuya tootoon koloon laligoju.

13 Yononon kowe siri usunawo kaanja lan qindiingi nanamemengia gamuyawo iikanon kokopa godomaruruyawo kaanja asuganon asuginkeja. Sengelao tosia kanagia songin lan kamaankejuti, yononon mono iikawaa so jinjaun qenjeju. Sengelao iikawaa so kamaan Anutunon yonoojon pangaman ziwiziwiwaa uatanon mirigia arengoroti, mono dutanon emukanon kemen kambañ tetegoya qaa rama ubuya.

14 *Aadambaa sakoña esia qata Eenok iinon kaanagadeen ejemba takapolakaya yonoo gejatootoo qaagia waladeen kokaen jerota eja: “Mobu, Poñon Siwe kawali ejemba toroya tausena tausena janngogia uuta somata ii unuama kamaan asugiwuya. 15 Asugin korebore ananaa qaanana jen tegowaa. Ejemba angonjoragiawo yononon nanamemen angonjorayawo otaan singisongogia angonjoragiawo ama kougiti, ii kuuya gosin iikawaa ironja meleema onono kuuya yonoo qagianon ubaa. Qinji ejemba angonjoragiawo yononon qaa jaanon kemekeme gamuyawo iikanon Anutu jen qewagon mun kougiti, iikawaa ironja kuuya meleema onono siimbobologia moma laligowuya.” Eenoknon galen meme qaa kaen jero.

16 Boi soosooya yononon jenkonkonjon temboma sosonae kaanja njindin-nunduru lan jen aonkeju. Iyangiaa siingia kombombaña bologa otaan tereqereren selegia men uma jaba-arambaran amakeju. Ejemba tosaanja goda qen kele unujuti een, ii iwoi meleema iyangiaajon onombutiwaa siinja moma kelebele amakeju. Kaanja laligoju.

Galen meme ano qambañmambañ qaa tosia

17 Kaen laligojuto, wombo alauruna, Poñnana Jiisas Kraistwaa aposolurutanon boi takapolakaya yonoo qaagia mono waladeen jedaborogita eja. Ono yonoo qaagia duduuwubotiwaaajon mono galengia men aon laligowu.

18 *Aposol yononon qaa kokaen jegi, “Jiisaswaa kaka kambañanon toriro kambañ tetegoya kanon mepaqepae ejemba koloowuya. Yononon iyangiaa siingia kombombaña bologa otaan laaligo angonjorayawo laligowuya.” Kaen jegi.

19 Ejemba takapolakaya yononon batugianon uudendeen ama onongi siinsereren ambubo. Unja Toroyanon mende sololoon onono balombaa siin kombombaña bologanon galen koma onono ii otaankeju. 20 Oo wombo alauruna, Anutunon momalaari qaita mon ononoti, ii mono tandogia sewanja uuta kaanja kolooja. Ononon mono momalaari iikawaa qaganon nama nanjon aon kotikotii mokoloonkebu. Unja Toroyanon inaan onomakejiwaa so mono iwaa ku-usunon nama qama koolin laligowu. 21 Anutunon jopagon onomakeji, ono mono iwaa uujopayanon bon qen nambu. Poñnana Jiisas Kraistnon kiankoomu onoma mombo asugiro laaligo kotiganon keuma oyanboyon laligowu. Ono mono kambañ ii kan kuuwaatiwaaajon kaparan koma mamboma laligowu.

22 Ejemba uugia meleembombaajon uuwoi anjuti, ii mono kiankomun onoma uujopa qaganon laligowu. 23 Tosianon gere bolanon kemen

* 1:12: Boi yononon toron kaanja asangon rajuto, wangogianon iyonoonon qagon janngowabo.

* 1:14: Jen 5.18, 21-24 * 1:18: 2 Piito 3.3

tagowombaaajon anjuti, ii kemeubotiwaaajon mono uulanawo horon wangia somongon onongi letombuyaga. Tosianon siingia kombomba bologanon galen koma onono qemasologen laligojuti, ii mono kiankomun onoma laligowu. Kaana laligowuto, ononganlaa laaligogianon boliwabotiwaaajon mono keegia moma laligowu. Qemasologen yononon singisonogoya singisonogoya angi iikanon uugia selegia saa qero asuganon totowin laligojuti, iyonoojon mono galengia men aon laligowu. Kokojinjin ambubotiwaaajon mono opo surugia jewonawo ii kaanjiadeen sisigia men mende oosiriwu. Kian.

Mepemepesee qaa

²⁴ Mono Anutu mepeseenkebona. Iinon onjo tama kamaan unjabotiwaaajon ama sopa somongon onomambaaajon kotijia. Iinon saanon unjuama iyanaa jaasewananon onoono keuma solana koposowaa qaagia qaa nama asamaranana iima aisoon otokorian maama laligowu. ²⁵ Anutu motoonngo iinon Hamoqeqe Tonana koloaja. Pohnana Jiias Kraistnon nemun koma nonono Anutu mepeseen munin qata akadamuyawo koloon en ubaa. Iinon monowaa monoyanonga kanain kouma Uutanana ku-usunawo koloaja ano kamba kokaamba toroqen iwoi kuuya esunmumuyanon galen koma kamba tetegoya qaa Pon koloon nonoma laligon ubaa. Qaa ii onanon.

Aisisaan Kraistnon qaa aasanqoya Jon isaano. Jey-asa-asari

Jiisasnon namo mesaon Siwe gomanon uro gbani 65 kawaa so tegoro aposol Jonon, Tere koi ooro. Kamban kanon uumeleen kanageso Jiisas moma laarigiti, ii sisiwerowero somata ama onjongi. Jon ii wato qata Patmos kanon angi kapuare mirinon kaana raro. Patmos laligoro Anutunon jaaya meleeno iwoi kanager koloowaatiwaa unjaya iiro. Patmos ii wato melaa (Yurop ano Afrika) Batugaranon Kowe (Mediterranean Sea) kanon eja. Efesus mesaon Saut waagen 80 kilomiita kembaga. Room gawman yononon kikekakasililin ejemba qaagia jey tegon konjoma onjongi iikawaa kapuare mirinon tani laligogi. Olon kombombaajon amamaagi. Balon ii qararankonkora, jamoya seiseiya. Jonon iyonoo batugianon laligoro Siisa-kin Nerwa iwaa kambananon (gbani 96-98) isanji kamaaro.

Qaa wana kokaen: Jiisasnon Satan ano kereuruta kuuya haamo ama men kamaan onondaborowaa. Kaen ama momalaari ejemba kotuegon nonono Siwe donggoga ano namo donggoga kanon keuma tetegoya qaa oyanboyon laligowona. Sisiwerowero uutanon laligogiti, iyononon lombo moma mokosingon Jiisas moma laarin pondan bon qer nambutiwaaajon kuun onomakeja. Jiisasnon qaaya qaaya kaana jey koton isaano Jonon moma Tere koi ooro. Ii uumeleen ejemba uunana nanggowmbaajon ama ooro. Sareqaa ano qaa aasanqoya ii mamaga. Qaa tosaanja moma kotowmbaajon moma bimbimgojon.

Buk kokawaa bakaya wana 11 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-8

Zioz tuun 7 yonoo teregia 1.9-3.22

Tere pipipiiya aaso 7:nanon soomongoya 4.1-8.1

Romon qaita mon 7 uugi 8.2-11.19

Jewenon nemuna ano jeynemba woi 12.1-13.18

Jaameleen unja kania kania 14.1-15.8

Anutuwaanon irinjonsoon qambi 7 maagi 16.1-21

Babilon siti, jeynemba, gejatootoo takapolakaya ano Satan ii tiwilaawu 17.1-20.10

Jenteegowaa kamban somata 20.11-15

Siwe namo donggoga ano Jerusalem donggoga 21.1-22.5

Qaa kota tetegoya 22.6-21

¹ Anutunon iwoi kamban mende koriro koloowaati, iikawaa tania gawon memeuruta ninisaambaatiwaaajon moma Jiisas Kraistwaaajon gendeema gejatootoo qaa jey isaano. Aisano Siwe gajoba mon wasiro welenqeqeya Jon noonon kan nijoro mobe.

² Jiisas Kraistnon Anutuwaanon Buja qaa nanjon jey asarin gendeema nono Jon niinon iwoi ii jaana meleeno uun iibeti, ii kuuya iikawaa so torogon nanjon jey asarin oojen. ³ Monjon gejatootoo qaa koi weengowaati, iinon mono simbawonjowo kolooja. Jiisaswaa kaka kambananon torija. Kawaaajon tere kokanon qaa ooweta eji, ejemba ii geja ama mobuti, ano ii moma sorogon anjon kombuti, iyononon kaanagadeen simbawonjowo kolooju. Kian.

Jonon Eisia prowinswaa zioz tuun 7 yonoo jolonjia ooro.

⁴*Jon niinon Eisia prowinswaa zioz tuun 7 onjoonj kokaen oojen:

Monjonj kotiinj laligoji, monowaa monoyanonga laligonj kouroti, ano mombo eleema koubaati, iinonj mono kalermorianj onjon luanonj laligowu. Kaanjadeen Anutuwaa unj wana 7 iwaa jinjaronj dunj batanonj nanjuti, iyonjonj mono kalermorianj onjonj luanonj laligowu.

⁵*Jiisas Kraistnonj Anutuwaa kania pondan nanjonj jenj asarinj laligonj mutuya koomunonga waaro. Iinonj namowaa eja ponj yonjo Ponggia koloaja. Iinonj sayanonj songbama singisonjgonananonga isama nonoma jopagonj nonomakeja. ⁶*Iinonj anana iyanjaa bentotononj ama menj letoma nonono kinj kaanja koloojonj. Buja gawonj galenjuruta (priist) ano iyanjaa Manja Anutuwaa welenj qenkejonj. Anana iwaa qabuwaya ano kusunja mepeseeninj kambanj tetegoya qaa akadamuyawo enj ubaa. Qaa ii onjanonj.

⁷*Iibu, Kraistnonj mono kokoosu uutanonj kawaa! Kawaa, kambanj iikanonj anana korebore ii jaanananonj uunj iibonja. Kana boria ano maronja qetoogiti, iyonjononj mono kaanagadeen ii iibuya. Ejemba tuunja tuunja balonj so rama kenjonj, anana mono ii iima korebore iwaajonj ama jinjenj qama amburerenj mewonja. Qaa ii onjanonj, uuwoiya qaa.

⁸*Ponj Anutu kotiinj laligoji, iinonj kokaen jeja, “Niinonj walawala laligonj (iwoi kuuya mokolooweta kanagenj jewe qaono) tetegoya qaa laligonj umanja. Kawaa so niinonj tere nemunja mutuya A ano tere nemunja konoga Z koloojen.” Niinonj ku-usunj kuuyaa Toya monowaa monoyanonga laligoweta laligonj kouma laligojenj ano mombo eleema koumanja. Kianj.

Siwe gomambaa Eja honjaa tania ii kokaen iibe:

⁹ Jon niinonj onjo uumeleenj nenagia koloojen. Kraistwo qokotaawe iyanjaa bentotononj noma noono ejembanonj siimbobolo ama nonji konajilinj momakejen. Ii onjowo motoonj moma mokosingonj kaparanj koma kotiinj nanjen. Anutuwaanonj Buja qaa jenj seinj Jiisaswaa kania nanjonj jenj asarinj laligowetiwaajonj nuama kema wato qata Patmos iikanonj nononj laligowe.

¹⁰ Pombaa sonda kendonj rara kambanj monjonj Unj Toroyanonj turuj nono umbeumbenanonj qananonj uro gemananonga qa somata monj mobe. Qa otonja ii romonj qaita monj (biugel) qaji, iikawaa faninjaenj kolooro.

¹¹ Qa iikanonj kokaen nijoro, “Ilawoila uunj iibagati, iikawaa qaaya mono tere pipipiiyanonj oowa. Onj ana zioz tuunj 7 yonjoonj kamba. Siti 7 yonjo qagia ii kokaen: Efesus, Smirna, Pergamum, Taiataira, Sardis, Filadelfia ano Laodisia.”

¹² Qaa kaen nijoro otonja mobeti, “Ii morononj?” jenj iima momambaaonj eleembe. Eleema nama lambewaa dunj rara goulnonj memeta 7 nanji iibe.

¹³*Lambewaa dunj rara iikawaa batugianonj eja monj iibe kaitanianonj Siwe gomambaa Eja honjaa kaanja kolooro. Malekuya korija koma hororo kana susuyanonj kamaanj tururo. Opo jokanja goulyawo ii iinj kasa kaanja mankiila koma nano.

¹⁴*Wanj juyanonj tualalakota koosu kombo (snow) kaanja kolooro. Lama juya songbangi taaliji, mono iikawaa so iibe. Jaa kotanonj gere bolanj kaanja jenj asariro nano. ¹⁵*Kana susuyanonj sostonj goota kolooro. Aen braas gerenonj oogi jero gogorinj toonkeji, mono iikawaa so kokobilibiliawo

* **1:4:** Eks 3.14; Ais 4.5 * **1:5:** Ais 55.4; Ond 89.27 * **1:6:** Eks 19.6; Ais 5.10 * **1:7:** Dan 7.13; Mat 24.30; Maak 13.26; Luuk 21.27; 1 Tes 4.17; Zek 12.10; Jon 19.34, 37 * **1:8:** Ais 22.13; Eks 3.14 * **1:13:** Dan 7.13; 10.5 * **1:14:** Dan 7.9; 10.6 * **1:15:** Eze 1.24; 43.2

ero. Qaa nijoro mobeti, ii apu soma-tanonj sia kirin'kirinanonj kuuro otonja somata momakejonj, mono iikawaa so ero. ¹⁶ Boria dindinanonj sengelao 7 menj nano. Buutanonjga manjawaa soo somata (bainat) jeta leelele sulutuk aanaaga kamaaro. Jaasewanonj weenj jaaya kuuya asaridaboron'kejiwaa so asarijo iibe.

¹⁷ *Niinonj ii iima uuna dongoro iwaa kanianonj tama kamaanj koomu tani ewe. Kaana ewe boria dindinanonj noo wan'nanonj menj kokaenj nijoro, "Mono toroko mende moba! Niinonj walawala laligonj (iwoi kuuya mokolooweta kanagenj jewe qaono) tetegoya qaa laligonj umanja.

¹⁸ "Niinonj laaligo Toya koloojen. Komunj laligoweto, moba, niinonj mono gbilin waama laaligo kombombanja tetegoya qaa laligonj umanja. Niinonj koomuwaa kondomondoo Toya galenj koma koomu gomanj Toya uugun kiya melaa menj laligojen. ¹⁹ Kawaaajonj iwoi kamba'j kokaamba kolooji ano kanaganonj koloowaati, niinonj iikawaa kania gisaambe iibaga. Iwoi iibagati, ii mono papianonj oona ewa. ²⁰ Sengelao 7 boro dindinanonj rajuti ano lambewaa dunj rara goulonj memeta 7 iijanji, iikawaa kanagia aasangoya ii kokaenj: Sengelao 7 ii zioz tuunj 7 yonoo gajoba galengiaa sare kolooju. Lambewaa dunj rara goulonj memeta 7 iikanonj mono zioz tuunj 7 iyonoo saregiaga kolooja." Kianj.

2

Efesus uumeleenj kanageso yonoo qamba'nmamban' qaa

¹ Jiisanonj toroqen jero, "Jon giinonj mono Efesus sitiwaa zioz tuunj yonoo ponj qerewenja gajobagiaaajonj tere kokaenj oowa,

"Mojonj boro dindinanonj sengelao 7 menj lambewaa dunj rara goulonj memeta 7 yonoo batugianonj kema kanj namakeji, iinonj qaa kokaenj jeja: ² Niinonj goo nanamemen'giaa kania moma kotoweta kokaenj eja: Giinonj nogo arin gawona kotiinj menj laligon'kejanj. Anjosisirinonj kaparanj koma mokosinonj laligon'kejanj. Ejemba doogoya yonowo ala mende menj aon onanonj sureen konjoma onomakejanj, ii mojenj. Tosianonj wasiwasi eja aposol mende koloonj kilenj qagia kaenj qamakejuti, giinonj ii angotetenonj ama gosinj onona qolomolonj qaa jejegiaa kaniagianonj asuganonj asugiro.

³ "Tosianonj noo qanaaajonj ama kakasililinj ama gonji kaparanj koma siimbobolo moma mokosinonj laligona. Esun'kamakamaa olanj mende ama laligonato, iwoi kuuya moma mokosinonj nama laligona, ii mojenj. ⁴ Kaana laligonato, uugaa qaaya monj kokaenj mobe mende sokonja: Walawala uuga meleema hononja qaa jopagonj nama laligonato, uuganonj mono sologoro kamba'j kokaamba olomoonj laligojanj.

⁵ "Walawala uukoisoro somata moma laligonato, iikanonjadeen loorinj olomoonj kamaanj qen laligojanj. Gii mono geengaa kanaga ii romononj moma kotowa. Kawaaajonj mono uuga meleemba. Walawala uumeleembaa iwoiya anati, mono iikawaa so mombo toroqen amba. Uuga singison'goya iikanonja mende meleembagati eenj, niinonj mono goononj kanj lambewaa dunj raraga qetegowe uumeleenj kanageso Efesus kanonj mombo mende ewaa. ⁶ Kamaanj guroto, goojonj kokaenj mobe qeanggoja: Giinonj Nikolait yonoononj nanamemen'giaa togonj uuduuduu amakejanj. Niinonj kaanjiadeen jii togonj kawaaajonj uuduuduu amakejenj.

⁷ *"Onoononjga morononj gejiawo laligoji eenj, Unja Toroyanonj zioz tuunja tuunja ananaajonj qaa jenkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.

* 1:17: Ais 44.6; 48.12; Ais 2.8; 22.13 * 2:7: Jen 2.9; Ais 22.2; Eze 28.13; 31.8

“Moŋonŋ anġobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, niinonŋ ii wambe Anutuwaa oyanboyanŋ gawononŋ (paradais) eukanonŋ uma laaligo kotigaa gere umuganonŋ rama kota neŋ laligowaa.” Kianŋ.

Smirna uumeleerŋ kanageso yonŋoo qambanmabanŋ qaa

⁸*“Smirna sitiwaa zioz tuunŋ yonŋoo ponŋ qerewenŋa ġajobagaaajonŋ mono tere kokaerŋ oowa,

“Komunŋ ġbilinŋ kotiinŋ laligoji, iinonŋ waladeerŋ laligonŋ (iwoi kuuya mokolonŋ kanagenŋ jero qaono) konoga laligonŋ ubaati, iinonŋ qaa kokaerŋ jeja: ⁹ Ġiinonŋ konġilinŋ moma kamaanqeqeta koloojani, ii mojentonŋ, Anutuwaa jaanonŋ qabunġaganonŋ uuta kolooro simbawonġawo koloojanŋ, Tosianonŋ Juuda ejemba mende koloonŋ kilenŋ qagaa kaerŋ qamakejuti, iyonŋononŋ mepaqepae ama gema qerŋ ġonġi anġosisiri momakejanŋ, ii mojerŋ. Yonŋononŋ ‘Qamakooli miri honŋa koloojonŋ,’ jeŋ kaiyakagianonŋ Satan mepeseerŋkeju.

¹⁰ “Siimbobolo moma laligowagato, iikawaajonŋ toroko mende moba. Moba, Kilenġaa Toyanonŋ anġobatononŋ ama onŋomabaajonŋ ejemba kuunŋ onŋono onŋoononŋga tosaanŋa unġuama kapuare mirinonŋ onŋoombu. Anġosisiri ama onŋombuti, onŋo ii weerŋ 10 moma laligowu. Jaawo laligowuyaga me komuwuyaga, mono niwo pondanŋ nanġi niinonŋ laaligo kotigaa ila wage onŋomanŋa.

¹¹*“Onŋoononŋga morononŋ ġejiawo laligoji eerŋ, Unŋa Toroyanonŋ zioz tuunŋa tuunŋa ananaajonŋ qaa jeŋkeji, iinonŋ mono ii ġeja ama moma kotowa.

“Moŋonŋ anġobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, iwaa selianonŋ komuro motoonġo koloowaato, koomu indenŋ woia ii mende komuwaa.” Kianŋ.

Pergamum uumeleerŋ kanageso yonŋoo qambanmabanŋ qaa

¹² “Pergamum sitiwaa zioz tuunŋ yonŋoo ponŋ qerewenŋa ġajobagaaajonŋ mono tere kokaerŋ oowa,

“Moŋonŋ manġawaa soo somata (bainat) jowoita leeleerŋ sulutuk aanŋa meŋ laligoji, iinonŋ qaa kokaerŋ jeja: ¹³ Ġiinonŋ laaligo raraga dakanonŋ ama laligojanŋ, ii mojerŋ. Satanonŋ anŋo jinġkaronŋ duŋ raraya kuurota eji, ġii mono iikawaa kosianonŋ laligonkejanŋ. Kilenŋ noo qana meŋ niwo toroqerŋ qokotaanŋ namakejanŋ. Satambaa laaligo raraya Pergamum siti kanonŋ ero Antipasnonŋ noo kanana pondanŋ nanġonŋ jeŋ kotiinŋ nano onŋoo batugianonŋ kanonŋ qeġi komuro. Ġiinonŋ nii moma laarinŋ nomakejanŋ, qaa ii kambanŋ iikanonŋ kaanġagadeerŋ mende kolatinŋ qakoona.

¹⁴*“Kaento, uugaa qaaya melaa moŋ kokaerŋ mobe mende sokonġa: Ġoo kanageso batugianonŋ tosanonŋ ġejatootoo eja takapolakaya qata Balaam iwaa jinġaunŋ arembo laligonŋ otaankeju. Kantri tosaanŋa yonŋononŋ nembanene meŋ tando lopionŋ yonŋoo nandanŋ mamatewoo buŋa qerŋ kanagianonŋ anġi esunġianonŋ tururoti, Israel ejembanonŋ ii mende neŋkegi. Wala mende negito, Balaamnonŋ eja qata Baalak kokaerŋ kuma muro, ‘Ġii mono Israel ejemba ii newutiwaaajonŋ tutuġonŋ onŋomba.’ Kaerŋ kuma kuunŋ onŋoma siwa kaanŋa utunŋ anoti, iyonŋononŋ mono iikanonŋ osinŋ afaanġonŋ neġi ano serowilinŋ lanŋ anġi. Onŋoononŋga tosanonŋ Balaambaanonŋ momo arenŋ ii otaankeju.

* **2:8:** Ais 44.6; 48.12; Ais 1.17; 22.13   * **2:11:** Isa 20.14; 21.8   * **2:14:** Jan 22.5, 7; 31.16; Dut 23.4; Jan 25.1-3

15 “Kaanjadeen goo kanageso batugianonj tosia Nikolait yonoononj momo golonmolonggoya menj otaankeju. 16 Kawaajonj gii mono uuga meleemba. Kaenj mende ambagati eenj, niinonj mono uulanawo goononj kañ kanagesouruga kaanja ii metama onjomaña. Buunanonj manjawaa soo somata (bainat) eji, iikanonj manja qerj kotonj gilinj onjomaña.

17* “Onjooonjga morononj gejiawo laligoji eenj, Uña Toroyanonj zioz tuunja tuunja ananaajonj qaa jenkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.

“Mojnonj angobato bologa kuuya ugunj haamo ambaati, niinonj mono nene aasangoya qata mana ano jamo taanja mumaña. Woi ii mube jamo taanja iikanonj qata dologa oogita ewaati, ii yanodeenj weenjonj mobaa. Tosianonj ii mende mobuya.” Kiañ.

Taiataira uumeleenj kanageso yonjoo qambanjmambanj qaa

18 “Taiataira sitiwaaw zioz tuunj yonjoo ponj qerewenja gajobagiaaajonj mono tere kokaenj oowa:

“Anutuwaaw Meriaa jaa kotanonj gere bolanj kaanja jenj asariro kana susuyanonj sostoninj aenj braas kaanja kokobilibiliawo kolooji, iinonj qaa kokaenj jeja: 19 Niinonj goo nanamemengaa kania moma kotoweta kokaenj eja: Giinonj Anutu jopagonj moma laarinj munj gawonj menkejanj ano anjosisiri kaparanj koma moma mokosingonj laligonkejanj. Kanakanaiyanonj iwoi ama menati, ii kambanj kokaamba menj seinj ama menkejanj.

20* “Kaenj menkejanto, uugaa qaaya monj kokaenj mobe mende sokonja: Giinonj emba qata Jezebel iwo uumotoonj ama ii mende totoonj sureenj munkejanj. Iinonj gejatootoo emba mende koloojato, kilenj iyanjaa qata kaenj qamakeja. Iinonj ejemba tutugonj kokaenj kuma onjmakeja: Tando lopiombaa nandunj mamatewoo nembaneneya bunja qerj kanagianonj anji esungianonj tururoti, ii mono saanonj nenj laligowu. Kaenj kuma onjoma gawonj meme alauruna kuunj onjono loorinj jinjaunj kema ii nenkeju ano serowilinj lanj amakeju. 21 Niinonj Jezebel uuta meleembaatiwaajonj kambanj mubeto, serowilinj mesaonj uuta meleembaatiwaajonj mende moma tondulaligoja.

22 “Kawaajonj niinonj emba ii qewe ji kiro salenonj enj siimbobolo mobaa. Kaanagadeenj iwo serowilinj amakejuti, iyonjononj nanamemengia bologa ii mende mesaonj uugia meleembuti eenj, niinonj mono ii kaanagadeenj unjwe siimbobolo kanjanawo mobu. 23* Iwaa meraborauruta ii mono unjw konjoratiwe komuwu. Kaenj kolooro zioz kanageso kuuya onjonj injiima noo kania kokaenj moma yagowu: Niinonj ejemba uuroromongia gosinj qaa jegia ano uusiingia kuuya moma komunj nanamemengiaa so kitia meleembe kuuya motomotoonj onjoo qagianonj ubaa. Niinondeenj mono iikawaa Toya koloojen.

24 “Yonjoojonj kaenj koloowaato, Taiataira onjooonjga tosianonj Jezebelwaa momo arenja ii mende otaankeju. Kaenj mende anji onjoojonj mepaqepae kokaenj ama jenj onjmakeju, ‘Onj roromonjgo keemeyaa kania mende moma kotonj seleengenj laligoju.’ Mepaqepae kaenj ama jenj onjmakejuto, Satambaa bunja momowaajonj qa kaanja qamakeju. Niinonj zioz tuunj kuuya onjoojonj kokaenj jewe mobu: Niinonj lombo monj mende toroqerj ambe onjoo qagianonj ubaa. 25 Onjoo Bunja qaa menj laligojuti, mono iikanonj qokotaanj laligowu. Ii mono pondanj otaanj laligonj ugi nii mombo eleemanj.

* 2:17: Eks 16.14-15; 16.33-34; Jon 6.48-50; Ais 62.2; 65.15

* 2:20: 1 Kinj 16.31; 2 Kinj 9.22, 30

* 2:23: Ond 7.9; Jer 17.10; Ond 62.12

26 *²⁶ “Monjonj noo uusiihna otaan angobato bologa kuuya uugun haamo ama laligonj komuwaati, niinonj ii ku-usunj mube waba kantria kantria galej koma onjoma laligowaa. 27 Manjanonj ku-usunj nono ii buña qej aonj Ponj laligojenj. Kaanjadienj onjooonjga monjonj haamo ambaati, niinonj ii galejkonjonj gawombaa ila wageya ano aenj taa gbaruya mumaña. Ii mube iikanonj gomaña gomaña ejemba galej koma onjoma kotakota mindingonj onjoma laligowaa. Gbakonj monjonj gbarunonj qej qosonjuti, iinonj mono iikawaa so qaa qootogo ejemba taa gbaru powowonj kotiga iikanonj ununj kondeema mendeema onjono qeqelala laligowuya. 28 Kaanagadeenj goman aanaa widi sengelaoya mumaña.

29 ²⁹ “Onjooonjga morononj gejiawo laligoji eenj, Unj Toroyanonj zioz tuunja tuunja ananaajonj qaa jenkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.” Kianj.

3

Sardis uumeleenj kanageso yonoo qambanmamban qaa

1 Jiisanonj toroqenj kokaenj jero, “Sardis sitiwaa zioz tuunj yonoo ponj qerewenja gajobagiaajonj mono tere kokaenj oowa,

“Monjonj Anutuwaa unj wana 7 ano sengelao 7 ii borianonj raro menj laligoji, iinonj qaa kokaenj jeja: Niinonj goo nanamemengqaa kania moma kotoweta kokaenj eja: Giinonj ejemba jaagianonj gbilinj laligojaniwaa qata bosimakejanto, Anutuwaa jaanonj koomuya koloojan. 2 Kawaajonj mono uuga tooro moma waaba. Goo nanamemenganonj noo Anutunaa jaanonj akadamuyawo mende kolooja. Goo kaniaga gosinj kaenj mokoowe. Goo kanageso uutanonj uumeleenj ejemba tosaanja toroqenj laligojuto, iyonononj kaanagadeenj komunj tagowombaaajonj anju. Kawaajonj giinonj mono menj kotiinj onjoma laligowa.

3 *³ “Anutuwaa iwoi gonji buña qej aonj monati, ii mono uu womboganonj somongonj romongowa. Buña ii mono tenj koma uuga melemba. Gbiligibili mende laligowaati eenj, niinonj mono yongoro meme kaanja olonj kanj asugimana. Kamanjatiwaa aua kambaña mende mona qaananonj mono uulanjowo qaganonj uro lombo mokoloowaga. 4 Kaento, Sardis zioz tuunj onjoo batugianonj ejemba afaandia onjonoj opo surugia awaagadeenj galej konji jewonjowo mende kolooja. Kawaajonj yonononj saanonj maleku taanjanonj selegianonj mouma niwo kema kanj laligowuya. Yonononj kaanja koloonj laligowutiwaa so kolooju.

5 *⁵ “Monjonj angobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, iwaajonj motono maleku tualalakota eugi mouma laligowaa. Iwaa qata laaligo kotigaa buk papianonj oogita eji, niinonj ii mende kondeemaña. Manjaa jaasewanjonj keuro Siwe gajobaurutanonj iigi qata saanonj asuganonj jokolonj onjomaña.

6 “Onjooonjga morononj gejiawo laligoji eenj, Unj Toroyanonj zioz tuunja tuunja ananaajonj qaa jenkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.” Kianj.

Filadelfia uumeleenj kanageso yonoo qambanmamban qaa

7 *⁷ “Filadelfia sitiwaa zioz tuunj yonoo ponj qerewenja gajobagiaajonj mono tere kokaenj oowa,

“Monjonj Eja Toroya ano Honjona koloonj kinj Deiwidwaanonj kiia meria menj galej koma laligoji, iinonj qaa kokaenj jeja: Iinonj nagu

* 2:26: Ond 2.8-9 * 3:3: Mat 24.43-44; Luuk 12.39-40; Isa 16.15 * 3:5: Eks 32.32-33; Ond 69.28; Isa 20.12; Mat 10.32; Luuk 12.8 * 3:7: Ais 22.22; Job 12.14

metano moŋnoŋ ii koma kii ii memambaajon amamaawaa. Iinoŋ ii koma kii mero kiro moŋnoŋ ii metamambaajon amamaawaa. ⁸ Niinoŋ goo nanamemengaa kania saanon moma kotojen. Alana moba, goo esunganon kamaanqeeta kolooji, ii mojen. Kamaanqeeta koloojato, giinoŋ noo Buŋa qaana teŋ koma kanana otaan qana mende qakooma laligona. Kawaajon niinoŋ nagu moŋ baganon metambe moŋnoŋ ii komambaajon amamaawaa.

⁹ *⁴ “Moba, tuuŋ moŋ yoŋonoŋ ‘Qamakooli mirinanawo koloojon,’ jeŋ kaiyakagianon Satan mepeseŋkeju. Juuda ejemba mende koloon kilen qagia kaen qama qolonjon jeŋkeju. Niinoŋ ejemba ii kuuŋ oŋombe goo kaniaga moma asariwuya. Ii moma asariŋ kaŋ goo kanaganon usugon kamaan jopagon gomakejen, ii asuganon jokoloowu. ¹⁰ Niinoŋ kaparaŋ koma lombo moma mokosiŋgon nama kotiwagatiwaaŋon jeweti, giinoŋ noo jeŋkootona ii aŋgon koma otaan laligona. Kawaajon niinoŋ kaŋagadeen gii kokaen aŋaliŋ aŋgon koma gomaŋa: Konjiliŋ kambaŋ qaita moŋ kaŋ kantria kantria sokoma namonoŋ laliŋon kenjuti, ii aŋgotetenon ama oŋombaa. Kambaŋ iikanon kaŋ kuuro niinoŋ gii konjiliŋ iikanonŋa metogon warŋa somoŋgomaŋa.

¹¹ “Niinoŋ mono uulaŋawo eleema kamaŋa. Moŋnoŋ guugun kouma tawa memeyaa kambaŋanon haamo ama gombabotiwaajon mono uuwaa hina eŋ gonji, ii mono pondan kalaŋ koma laligona mende soowa.

¹² *⁴ Moŋnoŋ aŋgobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, niinoŋ mono ii wama noo Anutunaa mepemepese jigo (tempel) uutanon kuuwe tandoya koloowaa ano kambaŋ moŋnoŋ ii mombo mende mesaowaa. Iikanon laligoro selianon neenaa Anutunaa qata, Anutuwaawaa sitiaa qata ano neenaa qana dologa qa karoŋ ii oomaŋa. Anutanon Jerusalem sitia doŋgoga ii iyaŋaa gomaŋon eukanon ano eji, iikanon Siwenonŋa kamaan namonoŋ asugiwaawaa.

¹³ “Oŋoononŋa moronoŋ gejiawo laligoji eŋ, Uŋa Toroyanon zioz tuuŋa tuuŋa ananaajon qaa jeŋkeji, iinoŋ mono ii geja ama moma kotowa.” Kian.

Laodisia uumeleen kanageso yoŋoo qambaŋmambaŋ qaa

¹⁴ *⁴ “Laodisia sitiwaawaa zioz tuuŋ yoŋoo pon qerewenŋa gajobagiaajon mono tere kokaen oowa,

“Moŋ qata Aamen, iinoŋ Anutuwaawaa qaaya pondan nanjon Dangunu hoŋaŋona kolooja. Anutu ilaaro iwoi kuuya mokoloori galeŋ komakeji, iinoŋ qaa kokaen jeja: ¹⁵ Niinoŋ goo nanamemengaa kania moma kotoweta kokaen kolooja: Uuga mende olomooja ano noo gere bolananon uuganon mende jeŋkeja. Oo uuganon olomoonaga me gere toonaga, iikanon mobe sokonagato, biiwianon kotamototaŋ laligona mende sokonja.

¹⁶ “Moŋ me moŋ sokonagato, uuganon boronŋa moŋ geregere ano gereganon mende jeji me uuhamo mende koloojani, ii mende sokonja. Gere ano hamo batubatu uuwoinoŋ laŋ laligojaniwaaŋon mono buunanonŋa sulaŋ gombe kemebaga. ¹⁷ Geengaa selega meŋ uma kokaen jeŋkejaŋ: Niinoŋ eja kindimbiri qabuŋanawo koloojen. Eshina meŋ seiŋ sonanon mokoloojen. Siiseweweya qaa laliŋon iwoi mombaajon mende amamaajen. Kaen jeŋkejanto, kaniaga hoŋa mende moma kotojani, ii kokaen: Giinoŋ mono uuŋgonjaŋ ama tapekokoro laligona tosiannon wosomomo ama gomaakeju. Wanaya laliŋon jaaga gooro titou sele bombolan laliŋonkejaŋ.

* **3:9:** Ais 49.23; 60.14; 43.4

* **3:12:** Ais 21.2; Ais 62.2; 65.15

* **3:14:** Gba 8.22

18 “Kawaajon qambanmamban qaa kokaen gonjer: Giinon noononga iwoi karoon koi sewana mewa: Eja kindimbiri qabunagawo koloowagatiwaa-jon mono goul gerenon dalasisi oon godomaruruya mendeengi sosenin kamaan qaonoti, ii mono sewana mewa. Sele bombolan laligonkejani, iikawaa gamuya kolanjiwagatiwaaajon mono maleku taana sewana men mouba. Jaaga gooji, iikawaajon mono jaaosowaa keleya ii sewana men jaaga tororo uuwagatiwaaajon moriwa. 19* Niinon wombo alauruna jopagon onjomakejeni, ii kuuya kilenagaaajon temboma jen onjoma mindinqindin ama onjomakejen. Qeangowutiwaaajon kaen amakejen. Kawaajon gii mono jeulalan mesaon uuga meleema singisonjogga gema qen laligowa.

20 “Moba, niinon nagunon qen nanjer. Monjon noo qaa arona moma uu naguya metambaati, niinon mono iwaa miri uutanon uma iwo rabe iinon niwo ainjolon rama motoon nembanene newota.

21 “Niinon anjogbato bologa kuuya uugun haamo ama Manjanon nuano iwaa jinjaron dujanon kamaan kooronanon rajen. Kawaa so monjon anjogbato bologa kuuya uugun haamo ambaati, niinon mono ii wambe noo jinjaron dujanon kamaan kooronanon rabaa.

22 “Onjoononga moronon gejiawo laligoji een, Unja Toroyanon zioz tuuna tuuna ananaajon qaa jenkeji, iinon mono ii geja ama moma kotowa.” Kianj.

4

Jaana meleeno monjon Siwewaa jinjaron jakenon raro iibe.

1 Kawaa gematanon jaameleen mombo kolooro Siwe goman naguya mon aantano iibe. Iibe aro wala romon qaita mon (biugel) kaana qaa jero mobeti, iinon toroqen kokaen nijoro, “Gii mono kokaen kouna gemagen iwoi koloowaati, ii qendeema gomanj.”

2* Kaen nijoro iikanondeen Unja Toroyanon turun nono umbeumberanon qananon uro iwoi kokaen iibe: Siwe goman uutanon jinjaron duj ero monjon iikanon raro. 3 Raroti, iwaa jaasewanaa asasaganon mono taronjii me kowonjin qata jaspaa ano qilimomoso bumbuna me kowonjin qata karnilian iikawaa so bilibiliawo asarin ero. Marilolon mon tere mundaya mumun kaawoya me kowonjin qata emerald kaana kanon jinjaron duj ii kuuya liligon tonjonon ero.

Dun wana liligon dun 24:yanon raju.

4 Jinjaron dun tosaana 24 iikanon dun wana ii liligon raji iyonoo qagianon Anutuwaaw jotamemeuruta 24 raji. Yonjonon malekugia tualalako-tagadeen mougi oronjon kemero wanjianon goul ila wage qindiima raji.

5* Dun wana iikanonja pilisik bilibili jaasoonjo asariro gbingururun kolooro aro gunparandambaa otona kaana mobe. Dun wanaa batanon toos kiwa asasaga 7 jen asarin nanji. Kiwa 7 ii Anutuwaanon unja wana 7 koloouj.

6* Kaanjadeen jinjaron jake batanon iwoi bilibiliawo kowe kaana ero iibe. Ii kaaro jokana jokana kokobilibiligiawo meleema asarinkejuti, mono iikawaa so asariro. Jake biiwianon dun liligon ben jawinuruta 4 nanji. Gemagia ano wosogia ii jaagiagadeen sokono nanji.

7 Ben jawina mutuyanon laion kaana kolooro. Alianon bulmakao eja kaana kolooro. Alagara mombaa kaitania ii eja jaasewanaa tani kolooro.

* 3:19: Gba 3:12; Hib 12.6 * 4:2: Eze 1.26-28; 10.1 * 4:5: Eks 19:16; Isa 8.5; 11:19; 16:18; Eze 1.13; Isa 1.4; Zek 4.2 * 4:6: Eze 1.5-10, 22; 10.14

Alagia 4:yanonj tuu koonj elelaonkeji, iwaa taniŋaanj kolooro. ⁸ *Ben jawinuruta 4 motomotoonj yonoo enŋangia 6 kuuya enj onono. Selegia kuuya ano enŋangia baatanonj kaanagadeen jaa kogiagadeen sokoma onono nanji. Nama asaga gomantiinja rii kokaen pororo qamakeju,

“Poŋ Anutu ku-usunj kuuyaa Toya giinonj mono toroya, toroya ano toroyagadeen koloojanj.

Laaligo Toya giinonj mono monowaa monoyanongga laligonj kouma laligojanj ano mombo eleema asuginj laligonj ubaga.”

⁹ Ben jawinuruta 4 yonononj mepemepese rii kaen qamakeju. Moŋnonj jinŋaronj duŋnonj nama kamban tetegoya qaa laligonj uma laligowaati, ii akadamu ano qabuŋa munj danŋisenj jenkeju. ¹⁰ Kaen amakejutiwaa so Anutuwaa jotamemeya 24 yonononj kamaanj moŋ jinŋaronj duŋnonj raji, iwaa jaanonj siminj kuma usugonkeju. Moŋnonj kamban tetegoya qaa laligonj uma laligowaati, iwaa waeya menj mepeseen munkeju. Mepeseen munj ila wagegia qetegonj jinŋaronj duŋ batanonj ama kokaen jenkeju,

¹¹ “Oo Poŋ Anutunana, giinonj ilawoila kuuya mokolonj onona. Goo uusiŋganonj nemurj koma onono letoma laaligo mokolonj laligoju. Kawaaŋonj akadamu ano qabuŋa ii goma danŋisenj jen gomakejonj. Gii motoonŋoyanonj mono mepeqepese kuuya anŋalinj anŋonj kombaatiwaa so koloojanj.” Kianj.

5

Lamanonj Anutuwaa boronongga tere pipipipiya mero.

¹ *Kawaa gematanonj tere pipipipiya moŋ iibe jinŋaronj duŋnonj rajiwaa boro dindinanonj ero. Tere iikawaa seŋa ii leele kuuya teregadeen oon pipiin sapononj ama munŋen aaso (siil)* 7:nonj koma mokotaagita ero.

² Kaanagadeen Siwe gajoba esunmumuyawo moŋ iibe kotakotagadeen qama buju qaa kokaen qisinj jero, “Morononj soraaya soro koloonj saanonj tere pipipipiya koi kawaa munŋen aasoya (siil) menjurama kotumbaatiwaa so kolooja?”

³ Kaen jeroto, Siwenonj, namononj ano koomu gomanj kanonj korebore injiŋi moŋnonj ii metuma tereya iibaatiwaa so mende kolooro. ⁴ Moŋnonj moŋ soraaya soro koloonj tere ii metuma tereya iibaatiwaa so mende mokoloogiti, niinonj iikawaaŋonj mamaga saama boliwe. ⁵ *Saama boliwe Anutuwaa jotamemeya yonoonongga moŋnonj qaa kokaen nijoro, “Mono mende saaba. Moba, Juuda tuunŋonngga Deiwidwaa gbilia moŋ koloonj laion oro kaanja koloonj Kilenŋaa Toya haamo ama laligoja. Iiinonj mono saanonj kotiinj tere pipipipiya kokawaa munŋen aasoya (siil) 7 ii menjurama kotumbaa.”

⁶ *Kaen nijoro Lama meria iibe jinŋaronj duŋ biiwianonj ben jawinuruta 4 yonoo batugianonj nano Anutuwaa jotamemeya yonononj liligonj mugi. Lama meria ii qeŋi komurotiwaa taniŋaanj nano. Ila 7 ano jaa kota 7. Anutunonj unŋauruta waŋa 7 wasinj onono namowaa ejemba kuuya yonoononj kema laligojuti, jaa kota 7 ii mono iyonoo saregia kolooju. ⁷ Lama

* **4:8:** Eze 1.18; 10.12; Ais 6.2-3 * **5:1:** Eze 2.9-10; Ais 29.11 * **5:1:** Kantri tosiaanonj tere oon esunonj ama sapo menj moŋnonj ii kotumbabotiwaajanj ama munŋen aasononj mokotaankeju. Moŋnonj munŋen aaso (siil) ii laj menjurama tereya yongoro weenŋonagati, ii mono mokoloogi qaayawo kolowaa. Tere toyanondeen ii galenj komakeja. Miri ii kii nemuŋa ama kuninj kemenkejato, tere ii munŋen aasononj somonŋonkeju. * **5:5:** Jen 49.9; Ais 11.1, 10 * **5:6:** Ais 53.7; Zek 4.10

meria ii iibe kaŋ tere pipipipiia aasoyawo ii jinƙaron duŋnon rajiwaa boro dindinanonŋa mero. ⁸ *Ii mero beŋ jawinjuruta 4 ano Anutuwaa jotamemeya 24 yoŋonon mono iikanondeen Lama meriaa batanon usugon kamaan simin kuŋgi. Yoŋonon motomotoon kulele ano goul qambi meŋ nanŋi. Ejemba soraayanon qama kooligi Anutuwaanon umakeji, iikanon mono jiniŋ oon-oombaa so kolooro moronŋa unkoowayawonon uma pumpuŋgonkeja. Moron kaananon mono goul qambigia saa qero nanŋi.

⁹ *Simin kuma rii dologa kokaen qama jegi,

“Giinon qaita mon kolojan. Gii gugi komuŋ saga maama iikanon ejemba sewanŋia meŋ onona.

Ejemba ii beŋ isigiaa so, qaa aro jejegiaa so, tuuŋgiaa so ano kantrigiaa so. Giinon yoŋoononŋa tosaanŋa onona Anutuwaa buŋa koloju.

Kawaajan giinon mono soraaya soro koloon tere pipipipiia aasoyawo meŋ muŋgen aasoya (siil) metumbagatiwaa so kolojan.

¹⁰ *Yoŋonon Anutuwaa buŋa koloogi kuma onoma kuun onona bentotonŋaa kin poŋ tuun koloon jigo gawon galenuruta koloju. Yoŋonon Anutunanaa gawonŋa meŋ laligon balon so ejemba galen koma onoma laligon ubuya.”

¹¹ *Rii dologa kaen qama jegi moma toroŋen uun Siwe gajoba janŋogia tausenŋa tausenŋa ano milyonŋa milyonŋa ii injiima rii otongia mobe. Yoŋonon jinƙaron duŋ kosianon nama beŋ jawinjuruta 4 ano Anutuwaa jotamemeya 24 ii liligon onoma rii qagi. ¹² Rii kotakotagadeen qama kokaen qagi,

“Oo Lama meria qegi komuroti, iinon mono soraaya soro kolooro Anutunon esunmumu ano toomorian muro sokonja.

Momakooto uuta ano ku-usun kuuya buŋa qero sokonja. Soraaya soro kolooro saanon qabuŋa kuuya munin asamararan buŋa qero mepeseen mujon.”

¹³ Kaen qama mepeseegi rii tuun mon yoŋonon kokaen qagi mobe: Anutunon laaligowo mokolon ononoti, iyoŋonon mono korebore rii qagi mobe. Siwenon laligojuti, namonon laligojuti, koomu gomanon ano kowe qaganon laligojuti, iyoŋonon mono kuuya buugia mindirin rii kokaen qagi,

“Jinƙaron duŋanon raji ano Lama meria nononon oro mepeseen oronon.

Kotomotue Toya oro qabuŋagara jeŋ somariinkejon. Kamban so asamararan oronin ku-usun Toya ii tetegoya qaa laligon ubao.”

¹⁴ Kaen qagi beŋ jawinjuruta 4 yoŋonon “Qaa ii onanon,” jegi. Jegi Anutuwaa jotamemeya yoŋonon usugon kamaan simin kuma Anutu waeya meŋ mepeseen mug. Kian.

6

Lama merianon muŋgen aaso motomotoon menjuranja.

¹ Kaen moma iwoi kokaen kolooro iibe: Lama merianon tere pipipipiia aasoyawowaa muŋgen aasoya (siil) 7 iikanonŋa mutuya menjurama kotuno. Kotuno beŋ jawinjuruta 4 yoŋoononŋa moŋnon qaa kokaen jero, “Mono asugin kawa!” Qaaya ii gunparandan tani kaanŋa kotakotagadeen qaro mobe. ² *Kaen jero moma iikanondeen hoos taanŋa mon asugiro iibe. Hoos iikawaa qaganon eja mon tiwayawo raro tosianon ila wage mug

* 5:8: Ond 141.2 * 5:9: Ond 33.3; 98.1; Ais 42.10 * 5:10: Eks 19.6; Ais 1.6 * 5:11: Dan

7.10 * 6:2: Zek 1.8; 6.3, 6

wananonj kono. Ii koma manjaqeqenonj haamo ama laligoroti, iinonj mono mombo hoos qaganonj manjaqeqenonj haamo amambaajonj keno. Kianj.

3 Lama merianonj mungej aaso (siil) woiya menjurama kotuno bej jawinjuruta yonjoononga woiya iinonj qaa kokaen jero mobe, “Mono asuginj kawa!” 4 *Kaen jero iikanondeen hoos monj selia osoga songbolambo asugiro iibe. Eja monj hoos iikawaa qaganonj raroti, Anutunonj mono ii yonj karenj qenj luae qaombaatiwaa ku-usunja muro. Ii muro namononj kisooma aonj komuwutiwaajonj kuuro ejemba uugia menj waamambaa ku-usunja mokolooro. Ii mokolooro manjawaa soo (bainat) somata qatawo mugj menj keno. Kianj.

5 *Lama merianonj mungej aaso (siil) karoonja menjurama kotuno bej jawinjuruta yonjoononga karoonja iinonj qaa kokaen jero mobe, “Mono asuginj kawa!” Kaen jero iikanondeen hoos injanja monj asugiro iibe. Eja monj hoos iikawaa qaganonj raroti, iinonj hinawaa binja gosiwonjatiwaa kedaya (skeil) ii borianonj menj raro. 6 Kaen raro bej jawinjuruta 4 yonjo batugianonga monjonj qaa jero otonja kokaenj mobe, “Weenj motoongowaa tawaja (Kina 10) kanonj saanonj 1 kilogram wiit flaua me 3 kilogram baali flaua ii sewanja mewa. Kilenj nembanenewaa oil gere ano wain kasa gawonj ii mono mende menj boliwu.” Kianj.

7 Lama merianonj mungej aaso (siil) 4:ya menjurama kotuno bej jawinjuruta 4:yanonj qaa jero otonja kokaenj mobe, “Mono asuginj kawa!”

8 *Kaen jero iikanondeen hoos monj selia googookota ano tootooyawoga asugiro iibe. Hoos iikawaa qaganonj rarotiwaqa qata ii koomuwaqa kondomndoo Toya. Iwaa kosianonj koomu gomanj Toyanonj kaanjadeenj ii otaanj karo. Namu mendeenji bakaya 4 eroti, iikanonjga mombaa ejembaya ii galenj koma onjombotiwaqa ku-usunja ii Anutunonj orono. Ku-usunj ii orono ku-usunjaranonj namowaa ejemba bakaya ii kokaenj menj komunj onjoni: Tosianonj soo somatanonj (bainat) aonj komugi. Tosianonj bodinonj komugi. Ji kanjanawononj tosaanja injiro komugi ano tosaanja ii balombaa oro kawalia yonjononj injigi komugi. Kianj.

9 Lama merianonj mungej aaso (siil) 5:ya menjurama kotuno iikanondeen Anutuwaqa ejemba tosaanja unugi komugiti, iyonjoo kokoosogia injiibe. Yonjononj Anutuwaqa Bunja qaaya anjalinj anjonj koma nanjonj jenj seinj laligogitiwaajonj unugi komunj alata baatanonj nanji. 10 Eukanonj nama kotakota kokaenj qagi, “Oo Ponj ku-usunj Toya, giinonj dindinja ano honjonja koloojanj. Kawaaajonj mono kamban jawi mamboninj tegoro iikanonj namowaa ejembaya gosinj onjoma qaagia jenj tegowaga? Nonononj giij welenj qenj goninj nunugi sananaa ironja ii mono naa kambanonj meleena qagianonj ubaa?”

11 Kaen jegito, maleku taanja koriga ii motomotoonj yonjoononj koma onjoma Anutuwaqa jenjkooto kokaenj onjonji mogi, “Onjo mono toroqenj kamban torodaamonj mamboma laligowu. Momalaari alaurugianonj toroqenj uuwaa gawonj menj laligogi onjo kaanja kaanjadeenj unugi komuwuya. Yonjononj komugi janggo ambeti, iikawaa soyanonj koloodabororo kamban iikanondeenj mono unjugiti, iyonjoo qaagia jenj tegomanja.” Kianj.

12 *Lama merianonj mungej aaso (siil) 6:ya menjurama kotunoti, ii unuj iibe. Ii menjurama kotunoti, kamban iikanonj nanj tania soosooya giliro. Weenj jaayanonj bututugonj injanj koma wosobiriwaa malekuya

* 6:4: Zek 1.8; 6.2 * 6:5: Zek 6.2, 6 * 6:8: Eze 14.21 * 6:12: Isa 11.13; 16.18; Ais 13.10; Joel 2.10, 31; 3.15; Mat 24.29; Maak 13.24-25; Luuk 21.25

sokosaare kaan̄a (meme juyan̄on̄ memetaa tani) kolooro tiiro. Koin̄ jaayan̄on̄ meleema osaan̄ sa kaan̄a kolooro. ¹³ *Kaen̄ kolooro sengelao sombin̄on̄ ejuti, iyon̄on̄on̄ namon̄on̄ kamaagi. Neqan̄ kota goorin̄ ragi haamo kotigan̄on̄ qen̄ utugon̄ memburatiro kamaan̄kejuti, mono iikawaa so boratin̄ namon̄on̄ tata bobolo kamaagi.

¹⁴ *Kaen̄ kamaagi sombin̄ iimakejon̄i, iikan̄on̄ aliro. Tere pipipipiia pipiigi horon̄ kemakejiwaa so mono wolaza horon̄ kema aliro. Ii aliro baan̄a kuuya ano kowewaa watoya watoya ii kuuya eegian̄on̄ga uulan̄awo kok ama musulungon̄ qaon̄gi.

¹⁵ *Kaen̄ kolooro balombaa kin̄ pon̄a pon̄a, eja jawin̄a jawin̄a ano kawali galen̄a galen̄a yon̄on̄on̄ olon̄ koma asan̄gogi. Ejemba kindimbiri qabun̄agiawo, ejemba ku-usun̄giawo ii mono kuuya kok ama asan̄gogi. An̄giaa gawon̄gia men̄kejuti ano togiaa welen̄ een̄ qen̄kejuti, ii mono korebore kobaa, jamo oota ano baan̄aa sen̄ sia oota oota mon̄gama iikan̄on̄ asan̄gogi injiibe. ¹⁶ *Iikan̄on̄ asan̄gon̄ baan̄a Toya ano sen̄ sia Toya on̄ooma kokaen̄ welema on̄on̄gi, “On̄o mono baan̄a jen̄ tegogi bagon̄ kan̄ turuq nonombu. Jin̄karon̄ dun̄an̄on̄ raji, iin̄on̄ jaasewan̄ koma nonombaboti-waajon̄ ama Lama meriaa irin̄son̄soon̄an̄on̄ nunuwabotiwaajon̄ mono jen̄ tegogi kojan̄gin̄ nonombu.” Kaen̄ welema on̄on̄gi. ¹⁷ *Yoron̄on̄ irin̄son̄soon̄gara asugan̄on̄ qenden̄jaoti, iikawaa kamban̄a somatan̄on̄ mono kan̄ kuun̄ eja. Ii mon̄on̄on̄ mon̄ jaasewan̄ qen̄ kotiin̄ nambaatiwaa so qaago. Kian̄.

7

Israel ejemba 144,000 ii Anutunon̄ aaso kuma on̄ombaa.

¹ *Kawaa gematan̄on̄ Siwe gajoba 4 injiibe namowaa wan̄gon̄a 4 iikan̄on̄ nan̄gi. Yon̄on̄on̄ namowaa haamo Toya wan̄a 4 ii somon̄gon̄ an̄gon̄ koma on̄on̄gi. Haamon̄on̄ namo qagan̄on̄ me kowe qagan̄on̄ gere mon̄on̄on̄ lan̄ qewabotiwaajon̄ mono Toya 4 ii borogian̄on̄ men̄ somon̄gon̄ nan̄gi. ² Anutunon̄ Siwe gajoba 4 ii namo ano kowe kondeema on̄ombutiwaa kusus̄n̄a on̄ono namo wan̄gon̄gian̄on̄ nan̄gi. Kaen̄ nan̄gi injiibe Siwe gajoba mon̄on̄on̄ ween̄ koukoutan̄on̄ga asugin̄ waaro iibe. Iin̄on̄ laaligowaa Toya Anutuwaa mun̄gen̄ aaso taa gbaruya galen̄ koma kan̄ Siwe gajoba 4 yon̄oojon̄ kotakotagadeen̄ qaro.

³ *Qama qaa kokaen̄ injjoro, “On̄o mono namo me kowe ii ilin̄zin̄ alanzan̄ mende kondeema orombu ano gere ii mende tiwilaan̄ on̄ombu. Ii qaagoto, mono mambon̄gi wala ilin̄ alandeen̄ Anutunanaa mun̄gen̄ aasoya ii gawon̄a men̄kejuti, iyon̄oo wambusoongian̄on̄ mokotaan̄ on̄ombon̄a. Ii wala men̄ mokotaan̄ on̄on̄in̄go gematan̄on̄ ii saanon̄ kondeema tiwilaawu.”

⁴ Kaen̄ injjoro Anutuwaa mun̄gen̄ aasoya ii Israel ejemba tosaan̄a yon̄oo wambusoongian̄on̄ men̄ mokotaan̄ on̄on̄gi. Mon̄on̄on̄ yon̄oo jan̄gogia jero kokaen̄ mobe: Israel ejemba tuun̄ 12 kuuya yon̄oon̄on̄ga mindirin̄ ejemba 144,000 ii men̄ mokotaan̄ on̄on̄gi.

⁵ Israel tuun̄ motomotoon̄ yon̄oon̄on̄ga 12,000 kaan̄ kaan̄ men̄ mokotaan̄ on̄on̄gi. Juuda tuumbaa 12,000, Ruuben tuumbaa 12,000, Gaad tuumbaa 12,000, ⁶ Aser tuumbaa 12,000, Naftali tuumbaa 12,000, Manase tuumbaa 12,000, ⁷ Simeon tuumbaa 12,000, Liwai tuumbaa 12,000, Aiskar tuumbaa

* **6:13:** Ais 34.4   * **6:14:** Isa 16.20   * **6:15:** Ais 2.19, 21   * **6:16:** Hoos 10.8; Luuk 23.30

* **6:17:** Joel 2.11; Mal 3.2   * **7:1:** Jer 49.36; Dan 7.2; Zek 6.5   * **7:3:** Eze 9.4, 6

12,000, ⁸ Zebulun tuumbaa 12,000, Joosef tuumbaa 12,000 ano Benjamin tuumbaa 12,000. Kaan kaan aaso mej mokotaan ononji mindirin 144,000 kolooro. Kian.

Oyanboyan laligowutiwaa tuuj somata iibe.

⁹ Kawaa gematanonj tuuj jeta booronggoya janngogia mende weenweenggoyaa so ii injiibe. Ejemba ii tuunggiaa so, bejnsakonj isigiaa so, kantrigiaa so ano qaa aro jejegiaa so ajoroonj jinkaronj dunj ano Lama meria yoroo bagaranonj nanji. Iikanonj nama maleku koriga taanja kotogonj aogi kemero borogianonj tombi seja boriawo mej nanji. ¹⁰ Ii mej nama kotakotagadeen qama kokaen jegi, “Anutunananonj jinkaronj dunjanonj raji ano Lama meria yorononj mono mej letoma nononi oyanboyanj koloojonj.”

¹¹ Kaen qama jegi Siwe gajoba kuuya yonononj jinkaronj dunj kosianonj arehnonj nama Anutuwaaw jotamemeya ano ben jawinuruta 4 ii liligonj ononji. Kaen nama jinkaronj dunj batanonj usugonj kamaanjin siminj kuma Anutu waeya mej mepeseen mugj. ¹² Anutu mepeseen munj kokaen jegi, “Qaa ii onanonj! Anutu gii mono kotumotue, asamararanj ano momakooto uutaa Toya koloojan. Nonononj gii mepeseen goma qabunaga jen somariinkejjonj. Anutunana, giinonj esunmumu ano ku-usunj Toya koloojan. Nonononj kamban so kaen jen kotiinjinj Toya ii tetegoya qaa laligonj uma laligowaa. Qaa ii onanonj!”

¹³ Kaen mepeseen jegi Anutuwaaw jotamemeya yonoononjga monononj kokaen jen qisijn nono, “Ejemba maleku koriga taanja mouma nanjuti, ii daanj yonononj? Ii mono dakanonjga kan kaen ajoroonj nanju?”

¹⁴ *Qisijn nono kokaen meleema mube, “Oo somatana, niinonj ii mende mobe geenngodeen mojan.” Kaen meleema mube jotamemeya iinonj kokaen nijoro mobe, “Kakasililin somataa biiwianonj kougiti, iyonononj mono ii kolooju. Lama meriaa sayanonj opo malekugia songbano taaliro laligogi.

¹⁵ Kaanja laligogitiwaajonj ama Anutuwaaw jinkaronj dunja jaasewanj qen asaga gomantiinja mepemepeseen jigoyanonj (tempel) laligonj Anutuwaanonj gawonj mej laligowuya. Kaen laligogi jinkaronj dunjanonj raji, iinonj mono opo kuunja mororonjonj koma turun onono laligowuya.

¹⁶ *Kaen laligogi kamban monononj nembanenewaa me apuwaa mende komuwuya. Weenonj me iwoi geriawo monononj mende jen kotonj onombaa.

¹⁷ *Kokaembaajonj oyanboyanj laligowuya: Lama merianonj jinkaronj jake biiwianonj rama galenj koma onoma unuano laaligo kotigaa apu gowoyaa jaayanonj kemakebu. Anutu anjo jaagianonjga jaunngia kuuya kotooro tegowaa.” Kian.

8

Lama merianonj mungerj aaso 7:nja menjuranja.

¹ Lama merianonj mungerj aaso (siil) 7:nja menjurama kotuno Siwe gomanj iikanonj otong kuuya 30 minitwaa so goronj qen ero. ² Kaen kolooro Siwe gajoba 7 Anutuwaaw batanonj nanjuti, ii injiibe monononj romonj qaita monj (biugel) 7 ii borogianonj onono.

³ *Ii injiibe Siwe gajoba monj asuginj jinin onj oombaa goul qambia mej kanj alata kosianonj nano. Ejemba soraaya kuuya Anutuwaaw qama

* **7:14:** Dan 12.1; Mat 24.21; Maak 13.19 * **7:16:** Ais 49.10 * **7:17:** Ond 23.1; Eze 34.23; Ond 23.2; Ais 49.10; 25.8 * **8:3:** Aam 9.1; Eks 30.1, 3

kooligi iinon jinin alatanon ooro moronja unkoowayawo ii qamakooligiawo toroqen pumpunqon motoon uma Anutuwaanon kemakeja. Goul alata ii jinkaron duj batanon nanji, iinon mono iikawaa kosianon nano tosonian jinin ii mamaga oowaatiwaaqon mugi. ⁴ Iinon jinin ii ooro iikawaa kaasoyanon mono Anutuwaa ejemba soraaya yonoo qamakooligiawo toroqen Siwe gajoba iwaa borononga waama Anutuwaa jaasewanqon ugi. ⁵ *Siwe gajoba iikanon jinin qambi ii menj alatanonga gere jeta mero jero qambi iikanon uuro saa qero namonon giliro kemero. Giliro kemero iikanonja gunparandambaa gujuya mamaga koloon gbingururun qaro. Oobili esunqiwawo asugigi kambanja kambanja nanja mero. Kianj.

Gajoba yonqonon romon qaita monj uugi.

⁶ Siwe gajoba 7 romonqia qaita monj (biugel) megiti, iyonqonon ii uubom-baajon jojorigi.

⁷ *Gajoba mutuyanon waama romonja qaita monj uuro. Ii uuro kombo (ais) kota ano gere bolanja ii konj kaanja koloon sawo gajugogi monqonon ii maaro motoon namonon kamaaro. Iikanon geriawo kamaan balonon qero namowaa bakaya karoon ii gerenon jedabororo. Duuyaa geria iikawaa bakagia karoon ii gerenon jedaborogi ano gbojoja senja tonqonja ii kuuya gerenon jen jedabororo.

⁸ Gajoba woiya iinon waama romonja qaita monj uuro. Ii uuro monqonon baan somata gere jejeta tani kaanja (wolkeino) iwoi ii giliro kowenon kemero. Kemenj kowe mero kowewaa bakaya karoon iikanonga monqonon meleema sa kolooro. ⁹ Kaanjadeen Anutunon kowewaa iwoiya kuuya mokolooro laligojuti, iikawaa bakaya karoon yonqononga monj ii komugi ano wanjo kuuya tuun karoon iikanonga tuun monj ii janqon tiwilaagi.

¹⁰ *Gajoba karoonqonon waama romonja qaita monj (biugel) uuro. Ii uuro sengelao somata kiwa bolanj kaanja tani jenj sombinonga tegon kamaaro. Kamaan koma namowaa apu gowoya unuj iikawaa bakaya karoon iikanonja monj ano apu jaaya kuuya ii sokoma onono. ¹¹ *Sengelao iikawaa qata ii nomben warabe kaambogawo. Nomben warabe iikanon kamaaro apuya apuya iikawaa bakagia karoon ii meleema kaambogagiawo koloogi. Kaambogagiawo koloogitiwaaqon ama ejemba mamaganon ii nenj komugi.

¹² *Gajoba 4:ya iinon waama romonja qaita monj uuro. Ii uuro monqonon ween jaaya ano koin jaaya yoroo asasagaraa bakagara karoon ii qebugoro bakasasan umunj koma tiiri. Kaanjadeen sengelao bakagia karoon qebugoro meleema tiigi. Kawaajon ween kambanja bakaya karoonqonon tiiro pangamanj mero. Kaanjadeen gomantiinqaa asasaganon toriro bakaya karoonqonon tiiro.

¹³ Kaen kolooro eu unj tuu koon monj iima mobe kanakeewanqonon eu elelaon sombinj biiwianon koton kaj kotakotagadeen qama kokaen jero, "Oo ejemba namonon laligojuti, Siwe gajoba karoon yonqonon mono toroqen romonqia qaita monj uuwombaaqon anju. Romon karoon iikawaa otongia mogi lombo kanjanawo karoon koloowaati, iikawaajon mono qama wanjinjqonon 'Yei! Ye! Ye!' jenj saajen." Kianj.

9

Siwe gajoba 5:yanon romonja qaita monj uuro.

* **8:5:** Lew 16.12; Eze 10.2; Eks 19.16; Isa 11.19; 16.18   * **8:7:** Eks 9.23-25; Eze 38.22   * **8:10:** Ais 14.12   * **8:11:** Jer 9.15   * **8:12:** Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15

¹ Siwe gajoba 5:ya iinon romonja qaita monj (biugel) uuro iibe sombinonga senjelao monj tegonj namononj kamaaro. Kamaaro monjononj omejiilanj yonoo ronj dusiita qaa iikawaa kii meria ii senjelao Toya muro. ² *Ii muro omejiilanj ronj dusiita qaa iikawaa ununja mesuno iikanonja sonjo sonjo tanjururunj jenj kaaso kondundunjonj waamakeji, iikawaa so kondundunjonj waama weenja jaaya esuuj haamo kaasonondeen sokondabororo. ³ *Kaaso iikawaa utanonja naagisoya naagisoya mesaonj namononj kougi Anutunonj ku-usunj onono. Ku-usunj ii kuanjuan yonoononj ku-usunj tani kaanja kolooro.

⁴ *Ii onono Anutunonj kokaen jenj kotonj onono, “Ono mono namowaa iwoi tonjonja gbojoja me gere kaanja ii mende tiwilaan onjombuto, ejemba wambusoonjianonj Anutuwaawaa mungerj aasogia qaa iyonogadeenj mono menj bolinj onjombu.” Kaen jenj kotonj onono. ⁵ Anutunonj naagiso ii ku-usunj onono ejemba injigi koinj 5:waa so siimbobolo honombononja mende mogi. Siimbobolo ii kuanjuanonj eja kiro siimbobolo moji, mono iikawaa so. Siimbobolo kaenj mogito, Anutunonj anjonj koma onono menj komunj onjombutiwaa ku-usunja ii naagiso yonononj mende menj eenj injigi.

⁶ *Ejemba injigiti, iyonononj kambanj iikanonj komuwombaajonj koomu kana mongambuyato, koomu ii mende mokolonj komuwombaajonj amamaawu. Komuwombaajonj moma qenjenj qewuto, koomuwaa kondomondoo Toyanonj mono monjenj kembaa.

⁷ *Naagiso injiibe yonononj hoos manjaqeqewaajonj akadamugiawo jorinjkejuti, mono ii kaanja koloogi. Wanjianonj iwoi mundaya goul kaanja kongiti, ii ila wage tanitani kolooro. Jaasewangianonj ejemba jaasewanj tani kaanja koloogi. ⁸ *Naagiso yonoo wanj jugia ii gbalaa emba yonoo wanju kaanja kolooro. Naagiso jegianonj laion orowaa jeta kaanja kolooro. ⁹ *Reenj malekugia ii aenj reenj kaanja kolooro. Engangia qegi otonj kolooro mobeti, ii kokaen: Hoos seiseiya yonononj manjaqeqewaa kareya kareya horonj lugunj manjanonj kengji gbingururunj qamakeji, iikawaa so qaror.

¹⁰ Daagia ii kuanjuan kaanja jegiawo koloogi. Iyonononj ejemba koinj 5 kawaa so siimbobolo mobutiwaajonj injigiti, iikawaa ku-usunanonj mono naagiso yonoo daagianonj ero. ¹¹ Naagiso yonoo kinj pongia ii omejiilanj yonoo ronj dusiita qaa iikawaa gajobaya qata Tiwitiwilaa Toya. Ii Hibruu qaanonj Abadon ano Griik qaanonj Apolion.

¹² ‘Ye!’ qagi lombo mutuya kanjanawo ii kaenj tegoro. Mobu, iikawaa gematanonj ‘Ye!’ qagi lombo kanjanjarawo woi ii mono toroqen kanagenj koloowaota. Kianj.

Siwe gajoba 6:yanonj romonja qaita monj uuro.

¹³ *Siwe gajoba 6:ya iinon romonja qaita monj (biugel) uuro. Ii uuro Anutuwaawaa batanonj goul alata eji, iikawaa ilia 4 iikanonja qa monj kolooro mobe. ¹⁴ Otonj iikanonj Siwe gajoba 6:ya romonjawo iwaajonj kokaen ijoro, “Anutunonj gajoba 4 somonjonj gbadoon onjoma apu gowoya somata qata Yufreitis kawaa kooronjononj onjooti, ii mono isama onjomba.”

¹⁵ Anutunonj gajoba 4 ii somonjonj onjoma gbadononj rabutiwaa gbanigia, koingia, weengia ano aua kambangia ii tororo arenjonj onono raji. Yonononj kambangia ii kanj kuuro iikanondeenj ejemba kantria kantria yonoo bakaya

* **9:2:** Jen 19.28   * **9:3:** Eks 10.12-15   * **9:4:** Eze 9.4   * **9:6:** Job 3.21; Jer 8.3   * **9:7:** Joel 2.4   * **9:8:** Joel 1.6   * **9:9:** Joel 2.5   * **9:13:** Eks 30.1-3

karoon ii unjuwombaajon jojorinj rama kambangiaaajon mambongi. Kawaa-jon Siwe gajoba 6:yanonj alatanonga qa moma iikanondeen kema gajoba 4 ii isama onono. ¹⁶ Aisma onono manjaqeqe tuun somata qatawo ii hoosgiawo asuginj kagi. Niinonj jangogia mobs 200 milyon kolooro.

¹⁷ Jaameleen uro iikanonj eja hoos qaganonj rama kagiti, iyonoo kaitanigia iibe kokaenj kolooro: Reengia (totowaa aen reengia) ii gere jo osoga, asonja injanjonkonjowawo ano goota salfa gere jamo kaanja. Hoos yonoo kaitanigia injiibe wangia laion orowaa waja kaanja koloogi qaa oogianonga gere, kaaso ano jamo geriawo qata salfa ii kamaanj karo. ¹⁸⁻¹⁹ Hoos yonoo qaa oogianonga gere, kaaso ano gere jamo qata salfa kamaaroti, iikanonj mono ejembaya ejembaya unjuro. Hoos yonoo ku-usungia ii qaa oogianonj ano daagianonj ero. Daagia ii mokolenj kaanja koloogi daa susugia ii jetawo. Daa susugia jetawo iikanonj mono ejemba ooli kaanja onootinjeju. Lombo kanjanjowawo karoon ii namowaa ejemba kuuya yonoo bakagia karoonj ii unjuro komugi.

²⁰ *Lombo kanjanjowawo iikanonj ejemba tosaanj mende unjugi komunj toroqen laligogiti, iyonononj kilenj uugia mende meleengi. Angiaa borogianonj iwoi menj waegia menj mepeseegiti, iikawaajonj mende moma bolinj aogi. Omejiilanj ano tando lopionj waegia menj mepeseen onjo-onjona ii mende mesaogi. Tando lopionj tosia ii goul, silwa me brons aijnonj memetaga. Tosia ii jamo orasinj me gere sogonj memetaga. Kawaaajonj tando lopionj iikanonj iwoi iima mobombaaajonj me kema kawombaaajonj amamaanjeju. Kilenj ejembanonj ii mende mesaogi.

²¹ Kaanqagadeen ejemba unjugi koomuya me sei suuqanjoronj hamoqeqe ii mende mesaogi. Ii toroqenj ama menj serowilinj angij ano iwoi lanj yongoro menj laligogi. Iikawaajonj uugia mende meleengi. Kianj.

10

Siwe gajoba ano tere pipipipiya melaa

¹ Kawaa gematanonj Siwe gajoba ku-usunja qeekuuya monj iibe Siwenonga koosunonj esuunj muro kamaaro. Waja marilolononj liligonj ero. Jaasewanja weenj jaaya kaanja kolooro kanawoita ii tando gere bolanjgarawo woi kaanja jenj nano. ² Borianonj tere pipipipiya melaa mero qeetunja kolooro. Kania dindinja kowenonj riinj kania qania ii namononj riinj nano. ³ Kaenj nama laion orononj gbuu gbororo qamakeji, qata mono iikawaa so kotakota qarow. Qarow gunparandambaa gbingururunj 7 iyonononj mono meleema gbuu gbororo qanj qaagia qagi mobs.

⁴ Gunparandambaa gbingururunj 7 iyonononj qama qaagia jegi mobeti, niinonj ii mono iikanondeen papianonj oomambaaajonj ambe. Tere oomambaaajonj ambeto, qa monj Siwenonga mobs qaa kokaenj nijoro, “Gunparandambaa gbingururunj 7 qaa jejuti, ii mono geengodeen olonj mona ewa. Ii mende oowa.”

⁵ *Siwe gajoba kania kowe ano namo qagaranonj riinj nano iibeti, iinonj boria dindinja metaama Siwenonj baagenj ano. ⁶ Jojopanj qaa jemambaaajonj boria kaenj ama ii jenj kotiinj ano. Monjonj Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikanonj eji, ii mokolonj nama kambanj so tetegoya qaa kotiinj laligonj ubaati, mono iwaa qatanonj jojopanj qaa kokaenj jero, “Anutunonj mono kambanj mombo mende qenj koriro ubaa. ⁷ Kaenj qaagoto, Siwe gajoba 7:njanonj romonja qaita monj (biugel) uuro onjona mobuti, kambanj

* 9:20: Ond 115.4-7; 135.15-17; Dan 5.23

* 10:5: Eks 20.11; Dut 32.40; Dan 12.7; Aam 3.7

iikanondeen Anutuwaa qaa aren aasangoyanon mono honjowo koloowaa. Gejatootoo ejemba Anutuwaa gawonj menj laligon kougi yonoojon Buna qaaya awaa jen injisaama onono moma kouma laligogiti, Buna qaa iikawaa so ii mono uulanjowo honjowo koloowaa.”

8 *Kawaa gematanon qa monj wala Siwenongga mobe qaa jeroti, iikanonj mono dunanonj mombo qaa jero kokaenj mobe, “Siwe gajobanonj kowe ano namo qagaranonj riinj nama tere pipipiiya mero borianonj qeetunja eji, ii mono kema mewa.”

9 Kaenj moma Siwe gajobawaanonj kema tere pipipiiya melaa ii nombaatiwaajonj qisiwe. Qisiwe kokaenj nijoro, “Ii mono menj newa. Nena tomenjanonj kemen meleeno gubeso guwaato, buuganonj ii moronj apuyaa ainja kaanja koloowaa.”

10 Kaenj nijoro tere pipipiiya melaa ii iwaa boronongga menj newe. Newe buunanonj moronj apuyaa ainja kaanja kolooroto, gogowe tomenanonj kemero meleeno gubeso nuro. 11 Kaenj nuro niinonj qaa kokaenj mobe, “Gii mono dunanonj mombo Anutuwaa gejatootoo qaaya qaaya jen seinj laligowa. Kantria kantria ano bensakonj isia isia qaa tani jejegiaa so laligojuti, mono iyonoo ano iyonoo kinj ponjgia yonoo gejatootoo qaagia ii waladeen jenj laligowa.” Kianj.

11

Anutuwaa jotamemeya woiyanonj qaaya nanjonj jeri.

1 *Kaenj nijoro moma nambe Siwe gajoba iikanonj keda aambaa gere goroŋa bowo kaanja ii noma kokaenj jenj kotonj nono, “Gii mono waama kema Anutuwaa jiwowonj jigo ano iikawaa siimolonj alataya ii keda aambaa gere goroŋa (rula mesa) kanonj soya ama weengowa. Kaanagadeen iikanonj uma Anutu mepeseen qamakooligia amakejuti, mono ii gosinj janjgogia weengowa. 2 *Jiwowonj jigo soya ama kanonj sombenj seleenjenja ii mono uugunj mesaowa. Ii waba kantri yonoojonj ama onjngi ero yonononj siti toroya ii koinj 42 kawaa so riinj kema kanjebu. Kawaaajonj sombenj seleenjenja soya ii mende weengowa. 3 Niinonj jotamemewoina wasinj oroma qaana nanjonj jewaatiwaa ku-usunja ama orombe asugiawo. Asuginj wosobiriwaa maleku sokosaare kaanja menj aonj liligonj (gbakonj osoga arinj) weenj boria 1,260 kawaa so gejatootoo qaa gawonj menj laligowao.”

4 *Oil gere woi ano lambe dunj raraya woi namowaa Pombaa batanonj nanjaoti, ii mono meleema kamaanj asuginj dangunu kaanja nama noo kaniaa nanjonj jenj laligowao. 5 Monjonj me monjonj urunj mizimizi ama oromambaajonj moji eenj, gere bolananonj mono buugaranongga kamaanj kereurugara onjoro tiwilaanjkebuya. Monjonj me monjonj urumambaajonj moji eenj, ii mono kana kaanjadeen iikanonj qeri komuwaa.

6 *Sombimbaa koosuya somongowaatiwaa ku-usunja ii yoroononj ero gejatootoo qaa jenj seiwaoti, kambanj iikawaa so konj mende kiwaa. Ku-usunjaranonj apu jaaya kuuya kaanjadeen sokono iikanonj saanonj apu kuuya meleenji sa koloowuya. Kaanjadeen ku-usunjaranonj uuta ejiwaajonj ama siingaranonj jewaatiwaa so saanonj jegi lombo kanjanjowo kania kania koloonj namo menj bolinj ejemba urunjkebuya.

* 10:8: Eze 2.8-3.3 * 11:1: Eze 40.3; Zek 2.1-2 * 11:2: Luuk 21.24 * 11:4: Zek 4.3, 11-14

* 11:6: 1 Kinj 17.1; Eks 7.17-19; 1 Sml 4.8

7 *Anutuwaa qaaya nanjon jen tegori omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikanonja jenjemba monjon waama manja qen oroma haamo ama uuro komuwao. 8 *Komuri qamogara siti qabunayawowaa kana somatanon oromesaogi lan ewao. Siti iikawaa qata aasangoya ii Sodom ano Iijipt qamakeju. Pongara Jiisas ii kaanagadeen iikanon maripoonon qegi komuro. 9 Qamogaron lan eri ejemba kuuya ii iriimakebuja. Balonon ron koma orombombaajon jegi anjon kombuya. Kaen een lan eri ejemba kantria kantria, tuuna tuuna, bensakon isia isia qaa tanigia anja anja jenkejuti, iyononon qamogara ii ween karoon ano bakaya mon kawaa so uun irigigiigi.

10 Gejatootoo eja woi yoronon ejemba namo qaganon laligojuti, ii uu kuun ononi iikawaajon siimbobolo hononja mende mokolon laligogi. Kawaaajon komuri qamogara iriimakebuti, kamban iikanon mono otokorian maama rendun onon nen korisoro ama iyangia kalen kania kania angun aogi kema kawaa. 11 *Ween karoon ano bakaya mon ii tegoro Anutunon buu aason sewanjaranon uuro kemero gbilin waama konja nani. Waama nani ejembanon iriima riimburatin jenenjia ororo sombugia mogi. 12 *Konja nani Siwenonja qa kotakota mon kokaen qama irijoro, "Oro mono kokaen waabao!" Kaen irijoro moma koosu uutanon waama Siwenon uri kereurugaronon een iriima newogia tegoro nanji.

13 *Kanagaranon namo mesaon uri kamban iikanondeen nan tania soosooya men siti bakaya 10% (bakaya tenonja motoonjo) kawaa so kuma qenjanjgoro kamaaro. Kamaan ejemba 7,000 kawaa so unuro komugi. Ejemba mende komugiti, iyononon ii iima riimburatin sombugia moma Siwewaa benja Anutu ii ku-usunja mepeseen mugu qabunayawo kolooro.

14 'Yei!' qama wanjinjina woiya kanjanawo ii kaen tegoroto, mobu, qama wanjinjin yei qa karoonja honanon mono uulanawo koloon qagianon ubaa. Kian.

Siwe gajoba 7:nanon romonja qaita mon uuro.

15 *Siwe gajoba 7:na iinon romonja qaita mon (biugel) uuro. Ii uuro Siwenon qaa kotakotagadeen amin mogi qagia mobe kokaen jegi, "Ayo, ananaa Ponnana ano iwaa Hamoqeqe Toya Kraist yoronon mono namo kuuya galen koma onombaotiwaa ku-usunja ii kuuya bunja qen aojao. Iinon mono kambanja kambanja galen koma onoma laligowaa, ee-aa-ee. Galenkonjonanon mono kamban monjon mende tegowaa, ee-aa-ee."

16 Kaen jegi mobe Anutuwaa jotamemeya 24 Anutuwaa jaasewananon jinjaron dungianon rajuti, iyononon mono kamaan usugon Anutu waeya men mepeseen mugu. 17 Mepeseen mun kokaen jegi,

"Oo Pon Anutu ku-usun kuuyaa Toya, giinon mono laligon kouma kamban kokaamba laligojan.

Giinon ku-usunja uuta men kanain namo kuuya galen koma onoma kin pongiaga koloon laligowaga.

Kawaajon nononon mono mepeseen dangisen jen gonjon.

18 *Waba kantria kantria yononon iringia soono kazi ama goma laligogito, goo kazi kambanganon mono ketada koi kaananon kan kuun eja. Giinon kamban kokaamba koomuya yonoo qaagia gosin jen tegon onombaga ano geengaa ejembauruga tawagia onombaga.

* 11:7: Dan 7.7, 21; Ais 13.5-7; 17.8 * 11:8: Ais 1.9-10 * 11:11: Eze 37.10 * 11:12: 2 Kin 2.11 * 11:13: Isa 6.12; 16.18 * 11:15: Eks 15.18; Dan 2.44; 7.14, 27 * 11:18: Ond 2.5; 110.5; 115.13

Gejatootoo ejemba ano ejemba soraaya tosaana goo gawonga mej laligogiti ano uuta kamaanqeqeta goo qaganonj tiwilaawabotiwaajon keegia moma laligogiti, ii mono tawagia onjombaga.

Kaanagadeenj tosianonj ejemba unuj kantri kondeema laligogiti, ii mono kondeema onjombaga.” Kaenj mepeseen jegi.

19 *Kawaa gematanonj Siwenonj aantano Anutuwaa mepemepese jigowaa (tempel) naguyanonj tano iibe jigo uutanonj Anutuwaanonj soomongo arenj bokis akadamyawo iikanonj ii-iita ero.* Siwenonj aantano kamban iikanondeen oobili ano gunparandanj gbingururuj qaro mobe. Otonja otonja ii mobe nanj menj konj rombuuj giliro kombo (ais) kota somasomata kamaagi. Kianj.

12

Emba ano jewanaj wanja iliawo

1 Siwenonj aiwese somata damuyawo monj kokaenj asugiro iibe: Emba monj ween jaayanonj malekuya kolooro koinjonj kana tamboya baatanonj asariro senjelao 12 ii ila wage kaanja wanjanonj kongi kokobilibiligiawo ragi.

2 Koroyawo laligonj mera memetaa kambanjanonj dodowiro bimooro masu qero siimbobolo moma qa gigilaaro.

3 *Kawaa gematanonj aiwese monj Siwenonj kokaenj asugiro iibe: Jewenanj nemunja iliawo (dragon), mundaya oso popolanj, wanja 7 ano ilia 10. Wanja 7 iikanonj ila wage 7 kongi raro. 4 *Jewenanj nemunja iikanonj daayanonj sombinj qewagonj senjelao iyonoononga bakaya karonj horonj giliro namononj kamaagi. Kamaagi emba iyanja mera memambaaonj anoti, iwaa batanonj nano. Kaenj nama meria mewaati, ii iikanondeen gogomambaaonj moro.

5 *Emba iikanonj mera ejaga mero. Iinonj kantria kantria kuuya aenj taa gbarunonj galej koma onjoma laligowaa. Embanonj mera meroti, gajobanonj ii mono iikanondeen uulanawo menj kema Anutuwaa jinjaronj dunj kooronjanonj ano. 6 Iikanonj ano embanonj anjodeen mesaonj kok koma keno. Anutononj emba ii ween 1,260 kawaa so balonj qararanjonkonjanonj kalarj koma mugi laligowaatiwaajonj gomanj miri monj mozozonjgoroti, iikanonj kok ama keno.

7 *Siwe uutanonj manja juno kokaenj aogi: Siwe gajoba wanja Maikel ano iwaa gajobauruta yonjononj jewanaj nemunja tuarenjenj ama ii ano iwaa gajobauruta yonjowo aogi. 8 Aonj jewanaj nemunja ano iwaa gajobauruta yonjoo esunjanonj mende sokono haamo mende ama onjoma gomanggia mesaonj Siwe uutanonj toroqen laligowombaaonj amamaagi. 9 *Amamaagi jewanaj nemunja iliawo ii mono konjoma Siwenonj otaagi. Jewenanj nemunja iikanonj monowaa monoyanonga mokolenj kolonj Iiw (Eewa) manambato menj muro. Qata monj Kilenjaa Toya ano Satan. Iinonj kantria kantria kuuya kuun onjono jinjanj kema laligogiti, ii ano iwaa gajobauruta ii mono iwo Siwenonj konjoma hagonj onjonj namononj kamaagi.

10 *Kamaagi Siwenonj qa somata monjonj kokaenj jero mobe, “Selenonj kuukuu Toyanonj asaga gomantiija Anutunanaa batanonj nama uumeleenj alaurunana jenonkuukuu qaa jen onjoma laligoroti, ii mono yakarinj hagonj

* 11:19: Isa 8.5; 16.18, 21 * 11:19: Anutuwaanonj jojopan qaa 10 ano jenkooto tosaana ii jamo ilanjanonj onj bokis iikawaa uutanonj anji raro galej komakeju. * 12:3: Dan 7.7 * 12:4: Dan 8.10 * 12:5: Ais 66.7; Ond 2.9 * 12:7: Dan 10.13, 21; 12.1; Juud 9 * 12:9: Jen 3.1; Luuk 10.18 * 12:10: Job 1.9-11; Zek 3.1

mugi seleenjen kamaaro otokorianj maajonj. Ananaa Anutunananon mono kambanj kokaamba ejemba hamo qenj onoma ku-usunjaa qaganonj galej koma onono bentotonjaa honanonj mono koloaja. Hamoqeqe Toyaa esunjumuyanonj mono koloodaboroja. ¹¹ Iinonj momalaari alaurunana qaanonj ama onoma laligoroto, Toya ii kokaenj haamo ama mugi: Lama meriaa sayanonj ii hamo qenj onono kotiinj Buja qaa honabonja nanjonj jen seinj laligogi. Kaanja laligonj jojorinj selegia togonj bonj nama manja qenj haamo anji.

¹² “Kawaajonj Siwe gomanonj laligojuti, onononj mono korebore aisoon otokorianj maama laligowu. Kaanja laligowuto, namononj ano kowenonj laligojuti, onjo mono lombo kanjanawo bosimbutiwaajonj mono ‘Yei!’ jen saajen. Kilenjaa Toyanonj lugunj kamaanj riinj onoononj kanj gawonj meme kambanja torodaamonj ero mojiwaajonj mono kazi somata amakeja.”

¹³ Jewenanj nemunja iliawo yakarinj hagonj mugi namononj kamaaroti, ii iima asarinj emba mera meroti, ii kazi ama munj otaaro. ¹⁴ *Otaaroto, embanonj kok kono Anutunonj tuu somataa enganja woi muro kanonj elelaonj uulanawo keno. Anutunonj balonj qararanjonkonjononj iwaajonj gomanj miri monj mozozonjgoroti, mono iikanonj keno. Iikanonj kema asanjonj laligoro gbani 3 ano bakaya monj ii kalanj koma mugi mokolenonj ii mende mokolonj qelanjinj mewaa. ¹⁵ Embanonj elelaonj keno mokolembaa irinja soondabororo qaa ootanongja embawaa gematanonj apu gboulu furugoro apu gowoya kolooro. Apu iikanonj emba ii kisama menj somonjonj mubaatiwaajonj moma kaenj furugonj lono.

¹⁶ Kaenj lonoto, namononj emba ii ilaanj munj riiro ronj kolooro. Jewenanj nemujanonj qaa ootanongja apu furugoro apu gowoya kolooroti, iikanonj mono ronj iikanonj kemenj jugunj qaono. ¹⁷ Kaenj kolooro jewenanj nemunjaa irinja emba kawaajonj ama soono mesaonj emba iikawaa gbiliuruta tosaanja qetama manja qenj onomambaaonj keno. Gbiliuruta yonjononj Anutuwaa jojopan qaa tenj koma Jiisaswaa Buja qaa pondanj nanjonj jen seinjkejuti, mono iyonjowo karenj aowombaajonj keno. ¹⁸ Aowombaajonj kema kowe sakasinanonj keuma nano. Kianj.

13

Jenjemba kowenongja kouro.

¹ *Kawaa gematanonj jenjemba monj ilia 10 ano wanja 7 ii kowenongja kouro iibe. Ilia 10 iikanonj ila wage 10 kongi ragi ano wanja motomotoonj iikanonj qa mepaqepaegiawo oogita ero.

² *Jenjemba ii iibe kokaenj kolooro: Kaitania ii oro somata qagara lepaad ano taiga iyoroo tani kaanja kolooro. Kana boriaa silia ii bea orowaa sili kaanja kolooro. Qaa oota ii laion orowaa qaa oota kaanja. Jewenanj nemujanonj esunja, jinjaronj dunja ano ejemba galej koma onomabaatiwaa ku-usunja uuta ii jenjemba muro. ³ Muroto, wanja monj ii wiji kotiga monjonj kiro komumambaa anoto, wijianonj misiriuro lopogadeenj raro. Namowaa ejemba korebore yonjononj aarunj jenjemba ii gematanonj otaanj kenji. ⁴ Otaanj kema jewenanj nemunjaa waeya menj mepeseenj laligogi. Ku-usunj kaanja ii jenjemba murotiwaajonj ii ano jenjembawaa waeya kaanjadeenj menj mepeseenj kokaenj jegi, “Morononj jenjembawaa so koloonaga? Morononj ii tuarenjenj ama munj iwo aomambaajonj kotiinaga?”

* **12:14:** Dan 7.25; 12.7   * **13:1:** Dan 7.3; Ais 17.3, 7-12   * **13:2:** Dan 7.4-6

5 *Kaen jegi Satanon jejnembawaa qaa oota sololooro kotiin jaba-arambaran qaganon mepaqepae qaaya lansan jen laligoro. Anutunon Satan mende angon kono mepaegomambaa ku-usunja ii koinj 42 kawaa so enj mubaatiwaajon jen tegoro. 6 Ii jen tegoro qaa ootanon aantano Anutu mepaegonj laligoro. Anutuwaa qata, Siwe gomanja ano Siwe uutanon laligojuti, ii kuuya mono mepaqepae ama onjoma laligoro. 7 *Kaen laligoro Satanon ejemba soraaya tuarenjenj ama onjomambaa ku-usunja muro yonowo manja aonj haamo ama onjono. Haamo ama onjono Satanon ejemba isigia kuuya tuungiaa so, qaa tanigiaa so ano kantrigiaa so ii mono jejnembawaa borianonj ama onjono.

8 *Ejemba korebore namonon laligojuti, iyonjononj mono jejnembawaa waeya menj mepeseen laligowuya. Anutuwaa ejemba solanja qagia Siwe gomanon papianon oogita eji, iyonjonondeenj mono jejnemba ii mende mepeseewuya. Monowaa monoyanonj Anutunonj Siwe namo mokoloon oronoti, kamban iikanonja kanainj qagia ii laaligo kotigaa papia iikanonj oonj laligonj kougi. Laaligo papia ii Lama meria qegi komuroti, iwaa bunjaga ero galen komakeja.

9 “Monjon gejiawo laligoji eenj, iinonj mono qaa koi geja ama moma kotowa! 10 *Monj kapuare mirinonj kembraatiwaa so kolooji, iinonj mono iikanonj kembaa. Monj manjawaa soo somatanonj uugi komuwaatiwaa so kolooji, iinonj mono kaenj komuwaa.* Kawaaajon ejemba soraaya, onjononj mono kaparanj koma lombo menj mokosinjonj pondan moma laarinj laligowu.” Kianj.

Jejnemba monj namo uutanonja kouro.

11 Mombo iibe jejnemba monj namo uutanonja kouro. Ii ilia woi Lama meriaa ilia kaanajaga koloon qaaya ii jewanen nemunja iliawononj jeroti, mono kaanjadeen jen laligoro. 12 Iinonj kouma alia mutuyaa jotamemeya koloon ku-usunja kuuya menj iikanonj iwoi kuuya aliaa jaanonj ano. Kaanja ano namo ejemba kuuj sololoon onjono aarunj alia mutuyaa waeya menj mepeseegi. Jejnemba mutuya ii wiji kotiganonj kiro komumambaaonj anoto, misiriropoyadeen raro.

13 Jejnemba woiya iinonj angoletoto somata tania kania kania mero. Monj meroti, ii gere bolanonj sombinonja kamaanj namononj kanj jero ejembanonj ii jaagianonj iigi. 14 Anutunonj Satan mende angonj kono ku-usunj muro jejnemba mutuyaa jotamemeya koloon iwaa jaanonj angoletoto kania kania menj laligoro. Iikanonj mono namowaa ejemba tiligonj onjono jinjaunj ama soogi. Soogi kokaen kuuj jenj kotonj onjono, “Onj mono jejnemba mutuyaa unjaya sogonj kuugi nano goda qen munj laligowu. Jejnemba mutuya ii manjawaa soo somatanonj (bainat) uugi wiji kiro komumambaa so kolooroto, kilenj gbilinj laligoji, mono iwaa unjaya kuuwu.”

15 Kaen anji Satanonj ku-usunj jejnemba kanagenja muro tando lopionj ii menj gbilinj muro kanainj buu aasonj ano. Kaanagadeen jejnemba mutuyaa unjaya menj letono eja qaa jenj ejemba kuuj onjono kokaen koloooro: Daen yonjononj tando lopionj iikawaa waeya mende menj mepeseegiti, ii mono kuuya unjugi komugi. 16 Jejnemba kanagenjanonj ejemba korebore kokaen kuuj onjoma injjoro, “Onj mono jejnemba mutuyaa munjenj aasoya ii

* 13:5: Dan 7.8, 25; 11.36 * 13:7: Dan 7.21 * 13:8: Ond 69.28 * 13:10: Jer 15.2; 43.11

* 13:10: Tosianonj qaa ii kokaen meleenju: Monjonj manjawaa soo somata (bainat) kanonj tosaanja unjuuro komuwuti, tosanonj mono iyanja ii soo kaanajanonj uugi komuwaa.

jaasewangianon me boro dindinganon menj mokotaawu.” Kaen injjoro iyangiaa gawongia menkejuti ano togiaa welen een qenkejuti, ejemba qaqabunayawo ano wanaya, somata ano melaa yononon mono korebore munjen aasoya ii menj boro dindingia me wambusoonngianon mokotaagi.

¹⁷ Daen yononon jeynembawaa qata me qataa janggoya selegianon mende menj laligogiti, iyononon nembanene iwoi stuanon me maaketnon sewanja mewombaajon me ambombaajon amamaagi.

¹⁸ Qaa koi moma asariwombaa momakootoya ii kokaen: Monjon momakootoyawo laligoji, iionon mono jeynembawaa janggoya weengowa. Janggoya ii balon ejawaa janggoya koloaja. Aaso janggoya ii 666. Kianj.

14

Lama meria ano kanagesouruta 144,000.

¹ *Kawaa gematanon uunj Lama merianon Zaion baananon nano iibe. Iwo kanagesouruta janggogia 144,000 ii motoon nangi Lama meriaa qata ano iwaa Manaa qata ii kuuya yonoo wambusoonngianon oo-ootaga ero injiibe. ² Iikanondeen mobe Siwenonga oton monj apu somata sianon giliro kemen kuunjamakeji, kaanja kolooro. Ii gunparandanj gbinggurunj somata qajiwaa otona iikawaa taninjaen kolooro. Otona ii gita kulele mamaga qegi otona koloonkejiwaa so mobe.

³ Anutunonj ejemba 144,000 ii namononga sewangia menj unjanoti, iyononon mono Anutuwaajon jinkaronj dunj batanonj kouma benj jawinja 4 ano jotamemeya waja 24 iyonoo jaasewangianon nama rii dongoga qagi. Kuuya yononon iyangiaa riigia qagi seleenjen yononon ii kuma aowombaajon amamaagi. ⁴ Yonononj ejemba qaita monj koloonj laligonj kougij. Mende tiloonj soraaya laligowombaajon iyangia galenj koma aonj emba yonowo jewonj mende mokoloonj laligogij. Lama merianonj dakanonj kema kankeji, iyonononj mono ii otaanj iikawaa so kema kankeju. Anutunonj ii ejemba batugianonga sewangia menj metogonj unjanoti Anutu ano Lama meria yoroo yambugara dologa koloaju. ⁵ *Yonoo jeganonja qaa qolonmolongoya monj mende mokoloogi koposowaa qaagia qaa soraaya laligonj kougij. Kianj.

Siwe gajoba karonj yonononj qaagia jenj elelaogi.

⁶ Kawaa gematanonj Siwe gajoba monj iibe sombinj kotonj kanakeewanj elelaoro. Iionj Oligaa Bunja konkonjonj* menj kanj balonj ejemba yonoojonj jenj asarimambaajonj karo. Ejemba ii tuungiaa so, bensakonj isigiaa so, qaa tania jejegiaa so ano kantrigiaa so balonj sokoma rama kenjuti, mono kuuya iyonoojonj jenj seimambaajonj karo. ⁷ Kanj kotigagadeen silama kokaen qarow, “Anutunonj ejemba gosin jenj tegon onombaatiwaa kambanjonj mono torinj dodowija. Kawaaonj onj mono Anutuwaajon jeta uuguwombotiwaajon keegia moma mepeseen qabunajaya menj seiwu. Monjonj siwe, namo, kowe ano apu jaaya mokoloonj onjonoti, mono iwaa waeya menj mepeseen laligowu.”

⁸ *Kaen qarow iwaa kanianonj Siwe gajoba alia monj mutuya otaanj kanj kokaen qarow, “Babilon siti somata ii meleeno kemerota eja. Babilon emba qabunajawo iikanonj mono serowilinj ama iikanonj kantri kuuya menj tiloonj onono sokono. Iionj wain apu kaanja newutiwaajon onono uugia sooro uusoosoo koloonj laligogij. Kaanja koloonj laligorotiwaajon Anutuwaajon irinja

* **14:1:** Eze 9.4; Ais 7.3   * **14:5:** Zef 3.13   * **14:6:** Ponj benj konkonjonj Toyaanonj Bunja qaa towoya ii konkonjonj. Ii monowaa monoyanonga kanainj tetegoya qaa enj ubaa.   * **14:8:** Ais 21.9; Jer 51.8; Ais 18.2

soono kazi ama jero siti qabunayawo ii mono kondeengi meleeno kemerota eja.” Kian.

⁹ Kaen qaro iwaa kanianon Siwe gajoba karoonanon orotaan elelaon kan kotigagadeen silama kokaen qaro, “Mononon jenemba ano iwaa unayaa waeya men mepeseen mungen aasoya angon koma wambusoonanon me borianon men mokotaaji een, ¹⁰ *iinon mono kaanjadeen Anutuwaa irinjonsoonja ii wain apu kotiga kaanja nen mobaa. Anutunon wain apu ii apu toonjowo mende mindirin wain kotiga toongadeen irinjonsoonjaa gambinon maaro raji, iinon mono ii newaa. Ii nen Siwe gajoba toroya ano Lama meria yonoo baagianon nano salfa jamowaa gere bolananon ooro siimbobolo hononja mende moma laligowaa.

¹¹ *¹¹ “Iikanon onjooro siimbobolo hononja mende moma laligowuti, iikawaa kaasoyanon mono kamban so tetegoya qaa waama umakebaa. Ejemba jenemba ano iwaa unayaa waeya men mepeseenkejuti, iyononon mono asaga gomantiina senjon moma laligowu. Mononon mungen aasoya angon koma selianon men mokotaaji, iinon mono selianon ororo qenjen qen haamo memambajaan amamaan laligowaa.”

¹² Kawaajon ejemba soraaya Anutuwaa jojopan qaaya ten koma otaankejuti, ononon mono kaparan koma lombo men mokosingon Jiisas pondan moma laarin laligowu.

¹³ Kawaa gematanon Siwenonga qaa mon mobe kokaen nijoro, “Gii mono tere kokaen oowa: Ejemba Pombo qokotaan nama kamban kokaamba kanain komuwuti, iyononon mono oyanboyan kolowuya. Unja Toroyanon qaa kitia ii metogon ‘Qaa ii onanon,’ jeja. Yononon gawon kotiga men qenjenmanjen moma kan laligogi tegoro gawongiaa honja kolooro Siwe Toyanon sundugia moro sokono iikawajaan korisoro onono rama haamo men bonjon laligowuya.” Kian.

Balombaa nene morian honja mewutiwaa kambanja

¹⁴ *Kaen nijoro uun koosu taanja iibe iikawaa qaganon mon kaitania Siwe gomambaa Eja honja kaanja iinon raro. Ila wage goulonon memeta ii wananon raro borianon soo kaapengoya jetawo men raro. ¹⁵ *Ii iibe Siwe gajoba mononon mepemepesee jigononga (tempel) asuganon kouma koosu qaganon raji, iwaajon qaa kokaen jen kotakotagadeen qaro, “Namonon morian honja momogoro honja mewutiwaa kambananon mono kolooja. Kawaajon giinon mono sooga kaapengoya men gawonon kema iikanon namowaa morian honja ii koton men kululuuwa.” ¹⁶ Koosu qaganon raji, iwaajon kaen qaro sooya kaapengoyanon namonon gilin gawombaa morian honja koton men kululuuro.

¹⁷ Ii men kululuuro Siwe gajoba mononon Siwewaa mepemepesee jigononga (tempel) asuganon kouro. Iinon kaanagadeen soo kaapengoya jetawo mon men kouro.

¹⁸ Kouro Siwe gajoba karoonanon Siwewaa alatawaa gere galenja ano alata ii mesaon kouro. Kouma kotakotagadeen qama Siwe gajoba soo kaapengoya jetawo men nanoti, ii kokaen ijoro, “Giinon sooga kaapengoya jetawo ii mono men gawonon kema iikanon balombaa wain kanjenja kanjenja ii kotowa. Kanjen iikawaa kota mono momogon yagon raju.”

* **14:10:** Ais 51.17; Jen 19.24; Eze 38.22   * **14:11:** Ais 34.10   * **14:14:** Dan 7.13   * **14:15:** Joel 3.13

¹⁹ Kaen ijoro sooya kaapengoya namonon gilin namowaa wain kasa hona ii kotogon men kululuun Anutuwaawain juu somata iikanon rijijaawutiwaajon giliro. Wain juu ii Anutuwaawain irinjonsoonaa kaisareya kolooja.†

²⁰ *Wain bagen hona ii siti selegenjanon kananon riin rijijaagi sayanon wain juu somataa qaa ootanon kouma kokon tani kaana lansan waama kouma apu gowoya kolooro. Sa iikawaa diinja ii wan miita ano bakaya mon kolooro. Hoosnon iikanon riin keno qaa ootanon kouro hoos qawayaa kasionon samoriro. Diinja kaen kolooro koriga 300 kilomiita kawaa so kolooro. Kian.

15

Siwe gajoba 7 ano lombo kanjanawo 7.

¹ Kawaa gematanon siwe uutanon uun angoletto somata mon kolooro iima kokaen walingowe: Siwe gajoba 7 ii lombo kanjanawo (plague) 7 men nanji. Ejemba singisongogiaajon Anutuwaawain irina soono jen tegon irona meleeno lombo kanjanawo qagianon uro mogi uutanon olomooro qaagianon komuwaa. Kawaaajon qagia lombo kanjanawo konoga 7 qagi.

² Ii iima iwoi bilibiliawo kowe kaana iibe gere bolanawo melokanjin ero. Iikawaa koorononon Anutuwaawain ejemba nanji injiibe. Yononon haamo ama jenembawaa qaaya mende ten koma unayaa waeya mende men qataa jangoya selegianon mende analin anjon koma laligogi. Anutanon ii motomoton kulele onono men nanji. ³ *iikanon nama Anutuwaawain gawon meme eja Mooseswaa rii ano Lama meriaa rendun ii kokaen qagi,

“Oo Pon Anutu ku-usun kuuyaa Toya, giinon angoletto somasomata damuyawo amakejan.

Giinon kantria kantria ii kin pon ama onona nanamemengaa kania ii dindinja ano hona toon kolooja. Kawaaajon Anutu qaita mon koloon laligojan.

⁴ *Oo Pon, goonon nanamemenga dindinja ii mono asuganon asugiro mojon.

Kawaaajon kantri kuuya yononon kan goo waega men mepeseen goma keju.

Giinon geengodeen toroya koloojan. Kawaaajon ama moronon gojon toroko mende monaga? Kuuya nononon goo qabunaga men sein mepeseenkejon.”

⁵ *Kawaa gematanon uun iwoi kokaen iibe: Siwewaa mepemepese jigowaa (tempel) naguyanon tano iikawaa uutanon Anutu dangunuyaa opo sel jigoyanon nano iibe. ⁶ Mepemepese jigo iikanon Siwe gajoba 7 lombo kanjanawo 7 men nanjiti, iyononon kamaan asuganon kagi. Malekugia tualalakota bilibiligiawo mougi opo jkana mankiilaya goulawo ii iin kasa kaana basamonganon embaan aon nanji.

⁷ Yononon kagi ben jawina 4 yonoononga monjon goul qambi 7 onono Anutuwaawain irinjonsoononon qambi ii qaa ootanon kougi. Anutu irina sooji, iinon laligon kouma laligoja ano tetegoya qaa laligon ubaa. ⁸ *Qambi ii onono Anutanon asamararana ano kuusuna qendeeno iikawaaajon kaaso pumpunon mepemepese jigo (tempel) saa qero monon Siwe jigo ii uuutaa so mende kolooro. Siwe gajoba 7 yononon wala qambigia maagi

† 14:19: Anutuwaawain irinjonsoonaa ii wain juu somatanon rijijaagi uutanon olomoodaborowaa.

Aisisaan 19.15 ii iiba. * 14:20: Ais 63.3; Seru 1.15; Ais 19.15 * 15:3: Eks 15.1 * 15:4: Jer 10.7; Ond 86.9 * 15:5: Eks 38.21 * 15:8: Eks 40.34; 1 Kin 8.10-11; 2 Hist 5.13-14; Ais 6.4

lombo kanjanawo 7 asugin honjawo koloowaati, iikawaa gematanon saanon mombo ubuya. Kian.

16

Qambi 7 maagi Anutuwaa irinsoonjanon asugiro.

¹ Mepemepesee jigo (tempel) uutanonga qa somata mon asugiro Siwe gajoba 7 yonoojon qaa kokaen jen koto ro mobe, “Onjo kema Anutuwaa irinsoonjanon qambi 7 qaa ootanon kouma eji, iikawaa hongia mono namonon maabu.”

² *Siwe gajoba mutuyanon mesaon kema qambiaa honja ii namonon maaro. Maaro wiji arokuukuuyawo siimbobologia tania soosooya ii qaa qootogo ejemba yonoo selegianon asugiro. Ejemba jen nembawaa munjen aasoya selegianon men unyaa waeya men mepeseegiti, mono iyonoo selegianon asugiro.

³ Gajoba woiya iinon mesaon kema qambiaa honja ii kowenon maaro. Maaro kowenon meleema sa kolooro. Mono eja qegetaa saya kaanja kolooro. Kaen kolooro kowe uutanon iwoi kuuya laaligogiawo laligojuti, ii kuuya komudaborogi.

⁴ *Siwe gajoba karonjanon qambiaa honja ii apu gowoya ano apu jaaya kanon maaro meleema sa koloon sokono. ⁵ Kaen kolooro Siwe gajoba apu galen komakeji, iinon qaa kokaen jero mobe, “Oo Anutu toroya, giinon qaa gosin kokaen jen tegona lombo koi asugijiwaajon dindina koloojan. Mono solanja laligon kouma laligojan. ⁶ Yononon goonon ejemba soraaya ano gejatootoo ejemba unun laligogi sagianon maaro. Giinon ii unugitiwaa irona meleema sa onona negiti, ii mono sogianon ana qagianon uro. Kawaajon Anutu giinon dindinagadeen koloojan.”

⁷ Apu galen komakeji, iinon kaen jero qaa mon alatanonga kokaen karo mobe, “Qaa ii onanon! Oo Pon Anutu ku-usun kuuyaa Toya, giinon ejemba qaagia gosin dindinagadeen jen tegon onomakejan.”

⁸ Siwe gajoba 4:ya iikanon qambiaa honja ii ween jaayanon maaro iikanon ween esun muro geriawo totoon koloon ejemba gere kaanja onoo. ⁹ Ween jaaya geriawo iikanon onoo selegia delatiro. Anutanon lombo kanjanawo iikawaa Toya koloon ano qagianon uroti, ejembanon ii moma iikawaa-jon Anutu waa qata jen gasuaan mun laligogi. Kaanja laligogito, Anutu mepeseen gabunaja men seiwutiwaajon mono uugia mende meleengito, toqon yangisen ama laligogi.

¹⁰ *Siwe gajoba 5:ya iikanon qambiaa honja ii jen nembawaa jin karon dunjon maaro. Iikanon maaro pangaman somatanon jen nembawaa ometonja (kingdom) ii sokoma pangaman mero. Pangaman mero ejemba iringia soono neselangia jegianon kitogi riiri. ¹¹ Ejembanon siimbobolo ano wiji nombongiaa siimboboloya somata moma iikawaa-jon Siwewaa Anutuya ii jen gasuaan mun laligogi. Kaanja laligogito, nanamemengia bologa ama men laligogiti, ii mende gosin mesaon uugia mende meleengji.

¹² *Siwe gajoba 6:ya iikanon qambiaa honja ii apu somata qata Yufreitisanon maaro juguro. Ween koukoutanonga kin ponja ponja kawombaajon moma jojorin laligogiti, iyononon apu juguro mombo mende papanogogito, koton kawutiwaa kania kolooro. ¹³ Iikanonja unun omejiilan bologa karon tanigia tana kaanja ii injiibe jewanen nemunja iliawo, jen nembawo

* 16:2: Eks 9.10

* 16:4: Eks 7.17-21; Ond 78.44

* 16:10: Eks 10.21

* 16:12: Ais 11.15

ano gejatootoo eja takapolakaya yonoo qaa oogianonga kouma kamaagi. ¹⁴ Omejiilan yononon kamaan kema angoletto kania kania amakeju. Kaen ama balonja balonja kuuya liligon kin ponja injiima Anutu tuarenjen ambutiwaajon uugia kuun kokaen jegi, “Mono mindirin aon Anutu ku-usu kuuyaa Toyaa kamba somatanon motoon manja aowonja.”

¹⁵ *Jiisanon jeja, “Geja ambu! Niinon mono yongoro meme kaanja oloj kamaña. Monon uugbiligibili laligowaati, iinon mono simbawonawo koloaja. Bombolan tondu kema karo gamuya iibubotiwaajon sele esuya galej komakeji, iinon mono oyanboyan koloowaa.”

¹⁶ *Ome welenqege yononon kin ponja ponja ii kuun unuama balon koria qata Hibruu qaanon Armagedon jejuti, iikanon ajorooji injiibe. Kian.

¹⁷ Siwe gajoba 7:na kanon qambiaa honja ii kanakeewan maaro. Maaro mepemepese jigo (tempel) uutaa jinjonon dujanonga qa somata mon kolon qaa kokaen karo jero, “Ti maadaboroji asugidaboroja.” ¹⁸ *Kaen jero iikanondeen oobili mero gunparandan gbingururur qama ero nan jeta buuratia mon mero. Iiw (Eewa) Adam yoroo kambanonga kanain namonon laligon kouninji, kamban iikanon nan kaanja mon mende giiliaga. Iikawaa so tania soosooya giliro bologa totoon kolooro.

¹⁹ *Kaen asugiro siti somata Babilon iikanon juma bakaya karon koloogi ano kantria kantria kuuya iyonoo sitigia ii kaanideen tiwilaan meleeno kemegi. Anutunon siti qabunayawo Babilon yonoo kilenagia mende duduun ironja meleema onono. Anutunon uugere ama irinjonononon qambi saa qer raroti, ii mono maama onono qagianon uro wain apu kaanja negi.

²⁰ *Kowenon wato kuuya egiti, ii mono kok koma musulungogi ano baanja baanja nangiti, ii mono kaanideen alin qaonji.

²¹ *Kaen asugiro kombo kota somata lombogia 45 kilogram iikanon sombinonja ejemba qagianon kamaaro. Lombo kanjanawo ii tania soosooya kolooro. Kon kota tanijaan iikaanja kanon kamaan unuro ejembanon iikawaajon Anutu jen qasuaan mug. Kian.

17

Emba monjon jehnembawaa qaganon raro iibe.

¹ *Siwe gajoba 7 qambi 7 ii men nangiti, iyonononga monjon kan qaa kokaen nijoro, “Gii mono niwo kana kema kana somata emba qabunayawo apu mamagaa qagianon raji, ii qendeema gomaña. Anutunon qaaya gosin ironja meleeno qaganon uro laligoja. ² *Balombaa kin ponja ponja yononon iwo serowilin ama laligogi. Kanagesogianon namonon laligojuti, iyononon kaanagadeen emba iikawaa serowilinaajon ama uugia waaro uusoosoo koloogi. Wain apu nen enkalolon koloonkejuti, mono iikawaa so kanain serowilin ama laligon kaamaa angj.”

³ *Kaen jero Unja Toroyanon nunuano umbeumberanon qananon uro Siwe gajoba iikanon nuano balon qararanjonkonjonon keube. Iikanon keuma emba mon jehnemba oso popolan iwaa qaganon raro iibe. Jehnembawaa selianon mepaqepae qa kania kania oogita saa qero wanja 7 ano ilia 10 kaen nano.

* **16:15:** Mat 24.43-44; Luuk 12.39-40; Ais 3.3 * **16:16:** 2 Kin 23.29; Zek 12.11 * **16:18:** Isa 8.5; 11.13, 19 * **16:19:** Ais 51.17 * **16:20:** Isa 6.14 * **16:21:** Eks 9.23; Isa 11.19 * **17:1:** Jer 51.13 * **17:2:** Ais 23.17; Jer 51.7 * **17:3:** Ais 13.1

⁴ *Emba iikanonj opo suru osoga nezongbala ano oso popolanj ii mouma raro. Akadamuya goul, kowonjin honawo ano kasasoronj tosaanj kanon menjereñgonj aoro kaitanianj kokobilibiliawo kolooro. Borianonj goul qambi menj raroti, ii serowilinj ama laligorotiawaa angonjoraya arokuuku-yawononj saa qequetaga. ⁵ Emba iikawaa palapananorj qata aasangoya ii kokaen oogita ero, “Babilon qabunanawo, namowaa kana somata ejemba ano angonjora arokuukuuyawowaa nemungia.” ⁶ Qata kaenj ero Anutuwwa ejemba soraayanonj Jiisaswaa kania nanjonj bonj qen nama jenj laligogiti, ii unuj sagia nenj kawaajonj unjonjanj qen nano iibe. Ii iima aarunj tililingowe.

⁷ Aarunj tililingowe Siwe gajobanonj qaa kokaen nijiro, “Gii mono no-maembaajonj aarunj tililingojan? Niinonj saanonj emba kokawaa kania aasangoya gisaamanja ano jenjemba wanja 7 ano ilia 10 emba ii bosimakeji, iwaa kania aasangoya ii kaanagadeen gisaama jokoloonj gomanja. ⁸ *Jaaga meleeno jenjemba iijanji, iinonj wala laligoroto, kambanj kokaamba jaawo mende laligoja. Iinonj omejiilanj yonoo ronj dusiita qaa iikanonja gbilin waabaato, Kraistnonj hagoro gere sianonj kemebaa. Anutunonj Siwe namo mokoloonj oronoti, kambanj iikanonja kanainj namononj laligonj kougij qagiala laaligo kotigaa papianonj mende oogita eji, ejemba iyonononj mononj jenjemba iima aaruwuya. Jaawo laligoroto, kambanj kokaamba jaawo mende laligoja ano kanagenj mombo gbilin asugiwaati, iikawaajonj mono aaruwuya.

⁹ “Anana qaa koi moma asariwombaaajonj moninj momakootoya kokaen eja: Wanja 7 ii embanonj baanja 7:baa qagianonj raji, mono baanja iikawaa sareya koloaja. ¹⁰ Wanja 7 ii kaanagadeen kinj ponj 7 iyonoo kaisaregiaga koloaja. Yonoononja 5 komunj kamaadaborogi 6:ya iinonj laligonj ejemba galenj koma onjmakeja. Konoga era asugiwaatiwaa so koloaja. Iinonj asugiwaati, iikanonj mono kambanj toroga ku-usunj qaganonj nambaatiwaa so koloowaa. ¹¹ Jenjemba laligoroto, kambanj kokaamba mende toroqen laligoji, iinonj 7 yonoononja monj koloaja. Iinonj mombo gbilin anoj kinj ponj jangoya 8 koloowaa. Kaenj koloowaato, Kraistnonj kondeema muro tiwilaan gere sianonj kemebaa.

¹² * “Ilia 10 injijanji, ii kinj ponj 10 yonoo kaisaregia koloaja. Yonononj mende kanainj ejemba galenj koma onjmakejuto, Anutunonj kanagenj kususunj onono kinj ponj kaanja koloowuya. Kaenj koloonj jenjembawo aua motoonjgowaa so ejemba galenj koma onjoma laligowuya. ¹³ Kinj ponj 10 yonononj momo arenj motoonjgo iikayadeenj otaanj jenjemba nanjonj kusunonjja ii mugij laligowaa. ¹⁴ Esunja kaenj mindirinj Lama meria tuarenjenj ama manja aowuto, Lama merianonj mono haamo ama onono kamaawuya. Iinonj kinj yonoo Kingia ano eja ponj yonoo Pongia koloaja. Iinonj nonooma meweñgonj nonono iwo pondanj nama laligowonjati, nonononj mono motonj haamo ama onjoma otokorianj maabonja.”

¹⁵ Siwe gajobanonj qaaya kaenj jenj toroqen kokaen nijoro mobe, “Kana somata emba somatanonj apu mamagaa qagianonj raro injiidaborojanji, apu ii ejemba kantria kantria yonoo kaisaregia koloaja. Yonononj tuungia ano beñsakonj isigiaa so leelee rama kenji selegia kania kania kolooro qaagia tania morota morota jenkeju. ¹⁶ Jaaga meleeno ilia 10 injijanji, iyonononj esunja jenjembawonj mindirinj kana somata emba ii kazi ama mugij kokaen koloowaa: Yonononj ilawoilaya kuuya luluuma qegi kaapironja kolooro opo

* 17:4: Jer 51.7 * 17:8: Dan 7.7; Ais 11.7; Ond 69.28 * 17:12: Dan 7.24

suruya kotogodaborogi bombolan kolooro busuya neŋ siita gerenonŋ anŋi jedaborowaa.

¹⁷ “Kaenŋ koloowaati, ii Anutunonŋ kinŋ ponŋ yonŋoo uugia kuunŋ sololoon onŋono uumotoonŋ ama mindirinŋ ambuya. Anutuwwaa momo arenŋ kaenŋ otaawuya. Kawaa so ku-usunŋia jeŋnema mugi ejemba galenŋ koma onŋoma laligowaa. Kaanŋa laligoro Anutuwwaa qaayanonŋ honŋawo koloowaati, kambanŋ iikanonŋ tegowaa. ¹⁸ Emba raro iijanŋi, ii siti qabuŋayawo toyanonŋ balombaa kinŋ ponŋa ponŋa galenŋ koma onŋomakeji, mono kinŋ iikawaa sareya kolooja.” Kianŋ.

18

Babilon siti kondeenŋi gororonŋowaa.

¹ Kawaa gematanonŋ Siwe gajoba monŋ ku-usunŋa uuta iibe Siwenonŋga asuginŋ kamaaro asamararananŋonŋ balonŋ menŋ asariro.

² *Kamaanŋ kotakotagadeenŋ silama kokaenŋ qaro, “Babilon siti somata ii kondeenŋi. Ii onŋanonŋ kondeenŋi gororonŋoro. Ejemba qaonŋi omejiilanŋ kania kania yonŋonondeenŋ mono ajoroonŋ mirigia iikanonŋ megi iyonŋoo gomanŋ wanŋa kolooro. Koonŋa koonŋa qizimizinŋiawo ano arokuukuugiawo yonŋonondeenŋ mono iikanonŋ ajoroonŋ haigia lanŋ ama sosoo laligowaa.

³ * “Anutunonŋ ii kokaembaajonŋ jero kondeenŋi: Kantri kuuya yonŋononŋ emba iikawaa serowilinŋaajonŋ ama uugia waaro enŋkalolonŋ koloogi Anutuwwaa irinŋa soono. Iriŋsonŋoonŋa ii qagianonŋ uro wain apu nenŋkejutiwaa tani mogi. Namowaa kinŋ ponŋa ponŋa yonŋononŋ emba iikawo serowilinŋ nambonŋnambonŋ ama laligogi. Konŋororo ejembanonŋ balonŋ so iikanonŋa kanŋ esuhina akadamyugawo sewanŋa mewaatiwaaajonŋ anŋi honombononŋa qaa horonŋ siiseweweya qaa laligoro. Iwaa mejuqejuyaaajonŋ ama yonŋononŋ qaqaabuŋayawo kindimbiri koloonŋ ejemba uuta koloogi.”

⁴ *Iikawaa gematanonŋ Siwenonŋga monŋonŋ qaa nijoro kokaenŋ mobe, “Noo kanagesouruna, onŋo mono siti ii mesaonŋ seleenŋenŋ kamaawu. Emba iikanonŋ sinŋisonŋgo amakeji, iikanonŋ mono turunŋ onŋono iwo nama uugia tilowubo. Anutunonŋ ironŋa meleema onŋono lombo kanjanŋawo qagianonŋ ubaati, lombo iikaanŋa monŋonŋ mono onŋoanŋiaa qagianonŋ uro kaanŋagadeenŋ siimbobolo mobubo. Kawaaajonŋ yonŋowo mono mende mindirinŋ laligowu.

⁵ *Emba iikanonŋ sinŋisonŋgoya ama menŋ qanonŋ qanonŋ ano uma sombinŋ oosiridaboroja.

Kikekakasililinŋ ama laligogiti, Anutunonŋ ii mono anŋaa roromonŋononŋ ama iikawaaajonŋ mende duduwwaa.

⁶ *Nanamemenŋ doogoya tosia ama onŋoma laligogiti, onŋo mono iikawaa so meleema ama onŋombu. Bologa ama menŋ laligogiti, onŋo mono iikawaa ironŋa somanŋa woiwaa so meleema onŋonŋi qagianonŋ ubaa. Sinŋisonŋgowaa qambia newutiwaaajonŋ maama laligogiti, iyanŋiaa qambi iikanonŋa mono somanŋ woiwaa so kosonŋ meleema wain apu kaamboga kotakota ii iyanŋiaa maagi newuya.

⁷ *Emba iikanonŋ esuhina akadamyugawo honombononŋa qaa horonŋ qabuŋa uuta mokoloonŋ siiseweweya qaa laligoro. Iikawaa ironŋa

* **18:2:** Ais 13.21; 21.9; Jer 50.39; 51.8; Ais 14.8 * **18:3:** Ais 23.17; Jer 51.7 * **18:4:** Ais 48.20; Jer 50.8; 51.6, 45 * **18:5:** Jen 18.20-21; Jer 51.9 * **18:6:** Ond 137.8; Jer 50.29 * **18:7:** Ais 47.7-9

mono iyanaa oolinonj ootinj gere ozozopañanonj siimbobolo honombononja qaa ama mugi jingenj qama wosobiri laligowaa. Iyanaa uutanonj kokaen romonjonj tondu jenkeja,

‘Niinonj kwiin emba pombaa jinjaronj dunj rarayanonj rajenj. Malo mende koloojenj ano kamban monjonj jingenj mende qamaña.’

⁸ Kaenj tondu jenkejiwaajonj ama Anutunonj ironja meleema muro kamban motoongowaa uutanonj iwaa qaganonj ubaa.

Ponj Anutunonj qaaya gosinj jen tegonj muroti, iwaa usujanonj mono uuta kolooja.

Kawaajonj lombo kanjanawo kania kania iikanonj mono uulanawo kokaenj koloonj mubaa:

Tinitosayanonj komugi jingenj qama bodi raro iyanja gerenonj angi jewaa.”

⁹ *Gerenonj angi jero kaaso waabaati, kantria kantria kuuya yonoo kin pongianonj ii iima amburerenj menj saabu. Kinj ponj yonononj iwo serowilinj ama laligogi. Eshuinaya akadamugiawo honombononja qaa iikawaa nenj korisoroya iwo ama aisoonj laligogiti, iyonononj mono iwaajonj ama jingenj qabu. ¹⁰ Jingenj qama oolinonj ootigi gere ozozopañanonj siimbobolo honombononja qaa mobaati, iikawaajonj mono riimburatinj korikori nama kokaenj samaa jewu, “Oo Babilon siti qabuñayawo, lombo qagianonj urotiwaajonj mono ‘Yei! Yei!’ jenj saajonj. Oo siti ku-usungia somata, Siwe Toyanonj ironja meleema onono uulanawo aua motoongowaa uutanonj qagianonj uro siimbobolo somata moju. ‘Yei! Yei!’ jenj saajonj!”

¹¹ *Kantria kantria yonoo konkororo ejemba yonononj kaanagadeenj amburerenj ambuya. Monjonj toroqenj yonoo hinagia sewanja mende menkebaatiwaajonj mono jingenj qama saabuya. ¹² *Akadamugia goul, silwa, kowonjinj honawo ano soroñj kota ii Babilon yonononj me tosianonj mende sewanja mewuya. Opogia tualalakota, osoga nezongbala, oso popolanj ano opo qata silk ii mende sewanja mewuya. Gere awaa soro kania kania iikawaa batugia ano borosowogia kania kania ii mende toroqenj sewanja mewuya. Akadamugia elefant siitanonj memeta, ii eenj ewuya. Nembanene dunj iwoigia gere sewangia menj somata juju, qonqonj, muzi, naninj ano yoware kanonj memeta, ii eenj ewuya. Borosowo aenj goota brons ano aenj injananonj memeta ano jamo qata maabol kanonj memeta ii mono eenj ewuya.

¹³ Babilon yonononj sosoni (sinamon) ano dajenj tosaanja ii mende sewanja mewuya. Selewaa sanda qata mor, jininj sambori ano selewaa unkoowa tosia ii mende sewanja mewuya. Marae, bera, jininj ano moronja koloowaatiwaa iwoi tosaanja ii mende sewanja mewuya. Kaanagadeenj wain apu, oil gerewaa oilya, wiit kota ano flaua neneya ii mende sewanja mewuya. Bulmakao, lama, hoos ano hoos kare ii mende sewanja mewuya. Wala welenqeqe ejemba sewangia menj gawononj onjoonji sele busu me uuroromongogianonj bolinj tiwilaaro. Kaenj mende toroqenj amakebuya.

¹⁴ Konkororo ejemba yonononj Babilon emba iikawaajonj kokaenj jewuya, “Gere honja nemambaa siinj moma laligonati, ii mono qaongi eenj laligojanj. Toomorianja ano esuhinaga akadamugiawo ii mono korebore gomesaonj aligi totominj laligojanj. Ii mono kamban monjonj mombo mokoloowagatiwaa so qaago.” ¹⁵ *Konkororo ejemba esuhinagia kaenj kaenj sewanja mewutiwaajonj ama siti iikanonja monenj goul (maa suanj) horonj

* 18:9: Eze 26.16-17 * 18:11: Eze 27.31, 36 * 18:12: Eze 27.12, 13, 22 * 18:15: Eze 27.31,

qabuŋagiawo koloogi. Yoŋonoŋ korikori nanŋi toŋianonŋ oolinonŋ ootigi gere ozozopananonŋ siimbobolo honombononŋa qaa moroti, iikawaajonŋ mono aarunŋ saama jinŋenŋ qabuya.

16 Jinŋenŋ qama kokaenŋ jewuya, “Oo siti somata, lombo qagianonŋ uroti-waajonŋ mono ‘Yei! Yei!’ qama jinŋenŋ qajonŋ. Yoŋonoŋ opogia tualalakota, osoga nezonŋbala ano oso popolanŋ ii mougi. Akadamugia goul, kowonjinŋ honŋawo ano kasasoronŋ toŋianonŋ menjerenŋonŋ aogi tanigianonŋ kokobili-biliawo kolooro. 17 *Kaenŋ anŋito, esuhinagia kaanŋa hononŋa qaa ii mono uulanŋawo aua motoonŋgowaa uutanonŋ tiwilaanŋ alinŋ qaonŋi.” Kaenŋ jegi.

Wanŋo kapten kuuya ano ejemba wanŋononŋ kema kanŋkejuti, iyoŋononŋ kaanŋadeenŋ kuuya Babilon siti oogita jero kaasoya ii korikori nama iibuya. Kaanŋagadeenŋ wanŋo ejemba opo sel mororonŋgogi haamononŋ nanŋoro kemakejuti ano kowenonŋ gawonŋ tosaanŋa menŋ laaligogia nanŋonŋkejuti, iyoŋononŋ mono korebore ii korikori nama iibuya. 18 *Emba somata qabuŋayawo anŋi jero gere bolanŋaa kaasoya waabaati, ii korikori nama iima amburerenŋ ama kokaenŋ jewuya, “Siti qabuŋayawo kokawaa alia mono kambanŋ moŋonŋ mende ero.”

19 *Kaenŋ jeŋ sububunŋ orasinŋ too arinŋ qama jinŋenŋ qama oronŋ saama kokaenŋ jegi, “Oo siti somata, aua motoonŋgowaa uutanonŋ iwoiia kuuya mono tiwilaanŋ alinŋ qaono. Ejemba wanŋogiao kuuya kowenonŋ kema kanŋ esuhinagia sewanŋa mewutiwaajonŋ ama iikanonŋa moneŋ goul (maa suanŋ) seiseiya horogi siti iikanonŋ qabuŋayawo kolooro. Lombo qagianonŋ ujiwaajonŋ mono ‘Yei! Yei!’ jeŋ saajonŋ.” Kaenŋ jegi.

20 *Yoŋonoŋ nanamemenŋ doogoya tosaanŋa ama onŋoma laligogiti, Anutunonŋ mono iikawaa qaaya jeŋ tegonŋ ironŋa meleeno qagianonŋ uro siimbobolo somata momakeju. Kawaaajonŋ Siwe gomanonŋ laligogiti, onŋo mono iwaajonŋ ama otokorianŋ maabu. Anutuwaawo ejemba soraaya, aposoluruta ano gejatootoo ejemba onŋo mono aisoonŋ rendunŋ horonŋ laligowu.

21 *Kawaa gematanonŋ Siwe gajoba esunŋa uuta moŋonŋ kanŋ jamo somata qatawo menŋ waama kowenonŋ giliro kemero kokaenŋ jero, “Anutunonŋ siti somata qabuŋayawo ii mono kokawaa so geriao kondeema meleenŋi kemeŋ qaondaborowaa. Qaondabororo kanagenŋ kambanŋ moŋonŋ mende mokoloowutiwaa so koloowaa. 22 **Onŋo siti iikanonŋ komanŋ koma gita kulele qenŋ awelo romonŋ uunŋ rii qama oronŋ laligogiti, iikawaa otonŋa mono kambanŋ moŋonŋ mombo mende mobuya. Babilon onŋoononŋ ejemba momo gawonŋgia kania kania menŋ laligogiti, ii mono tegoro. Dokta didimanŋ, qaqazu klaak ano kaanŋa ii iikanonŋ mombo mende totoonŋ mokolonŋ onŋombuya. Wiit dumunŋ kota kowonjinŋ woiwaa batugaranonŋ mejejaagi (mill) otonŋa kolooroti, iikawaa isinŋosonŋanonŋ mono qaono sitinonŋ mono goronŋ qenŋ ewaa.

23 “Wala sitigiaa miria kuuya ii kiwagiawo asarigito, asasaga iikanonŋ mono bogoro panŋamanŋ ewaa. Ejawaa gemaugianonŋ embawaa mata sewanŋa bao anŋonŋ borunŋ jegi embawaa sakitiurutanonŋ otokorianŋ maama neŋ qaa gonŋ ama korisoro ama laligogiti, otokorianŋ iikaanŋaa otonŋa ii mono mombo mobutiwaa so qaago. Babilon onŋoo konŋkoro ejemba ii kantria kantria kanonŋ moma onŋonŋi qabuŋagiawo koloonŋ laligogi. Yoŋoononŋ

* **18:17:** Ais 23.14; Eze 27.26-30 * **18:18:** Eze 27.32 * **18:19:** Eze 27.30-34 * **18:20:** Dut 32.43; Jer 51.48 * **18:21:** Jer 51.63-64; Eze 26.21 * **18:22:** Eze 26.13; Ais 24.8 * **18:22:** Jer 7.34; 25.10

suuqanqaronj hamoqeqe ejemba ii balonj so ejemba uugia menj soogi jinjaunj ama laligogi.” Siwe gajobanonj kaen jero.

²⁴*Babilon ii kokaembaajonj tiwilaaro: Gejatootoo ejemba ano Anutuwaawaa ejemba soraaya ii mono yonjoo batugianonj tondu tanjala ama unugi komugi sagianonj kamaaro. Yonoononj sa ano balononj ejemba tosaanja unugi komugiti, kuuya iyonjoo sagiaa ironjanonj mono yonjoo qagianonj uro laligogi. Kaniagia kaanja mokoloogi ero. Kianj

19

Siwe yonononj Babilon kemerotiwaajonj Anutu mepeseegi.

¹ Kawaa gematanonj Siwenonjga qaa monj mobe tuunj somata yonononj kotakotagadeen rendunj rii qajuti, mono iikawaa tanitani kolooro kokaen jegi, “Anutu mepeseejonj haleluya! Anutunonj hamo nununj nunuano iwaa bunja koloojonj. Anutunananonj ku-usunj Toya kolooro mepeseenj muninj qabunayawo kolooja. ²*Anutunonj mono qaa honja so ejemba qaagia gosinj dindinagadeen jenj tegonj nonomakeja. Kana somata emba serowilinj ama iikaanja kanonj ejemba balonj so menj bolinj onjoma laligoroti, Anutunonj mono iwaa qaaya gosinj jenj tegoro. Emba iikanonj Anutuwaawaa gawonj meme ejemba unjuro sagianonj kamaaroti, iikawaa ironja mono meleema muro qaganonj uro siimbobolo moma laligoja. Kawaaajonj Anutu mepeseenj mujonj.”

³*Kaen jenj mombo qama kokaen jegi, “Emba ii anji jero kaasoyanonj mono kambanj so tetegoya qaa waama umakebaa. Kawaaajonj Anutu mepeseenj munjkejonj, haleluya!” ⁴Kaen qama jegi Anutuwaawaa jotamemeya wanja 24 ano benj jawinja 4 yonononj mono usugonj siminj kuma Anutu, jinjaronj dunjanonj rajiwaawaa waeya menj mepeseenj kokaen qagi, “Qaa ii onjanonj, haleluya!”

Lama meriaa maranj lombanj

⁵*Kaen qagi jinjaronj dunjonjga qaa monj kokaen kolooro, “Anutuwaawaa gawonj meme ejemba somata melaa jeta uuguwombotiwaajonj keegia momakejuti, onj mono korebore Anutunana mepeseenj laligowu.”

⁶*Qaa ii kolooro qaa monj mobeti, ii kokawaa tanitani: Tuunj somata yonononj rii qama qaa qamakejuti ano apu sianonj tongbama nano otonja kolonjkeji ano pilisik qendanj somatanonj qaro gbinggururunj kolonjkeji, qaa ii mono iikawaa tanitani kaanja kolooro kokaen jegi, “Ponj Anutunana, ku-usunj kuuyaa Toyanonj mono kanainj gomanj so galenj koma onjoma kinj Ponjiaga koloonj laligowaa. Kawaaajonj Anutu mepeseejonj, haleluya! ⁷Lama meriaa emba bunjayanonj mono marambaa moma iyanja mozonjonj jojorinj aoro afaangoro emba memewaa kambananonj mono kanj kuuro laligojonj. Kawaaajonj anana mono otokorianj maama aisoonj Anutu mepeseenj muninj qabunayanonj seinjkebaa. ⁸Anutunonj maleku tualalakota asamararanjawo ii onjono mougi.” (Maleku tualalakota ii ejemba soraaya yonjoo nanamemenj solanja kaisareya, mono iikanonj mouma aogi.)

⁹*Tuunj somataa tanitani kaen qama jegi Siwe gajoba qambiawo iikanonj mono toroqenj kokaen nijoro mobe, “Qaa koi mono oowa: Anutunonj ejemba onjono Lama meriaa maranj (emba memewaa) lombanonj koubuti,

* 18:24: Jer 51.49 * 19:2: Dut 32.43; 2 Kinj 9.7 * 19:3: Ais 34.10 * 19:5: Ond 115.13

* 19:6: Eze 1.24; Ond 93.1; 97.1; 99.1 * 19:9: Mat 22.2-3

iyononon mono simbawonawo koloouju.” Kaen jen mombo toroqen kokaen nijoro, “Qaa ii mono Anutuwaaw qaa hona toon koloouja.”

¹⁰ Siwe gajobanon kaen nijoro niinon iikanondeen iwaa waeya men mepeseen mumambaajon moma iwaa kanianon simin kuma usugoweto, iinon kokaen nijoro, “Ae! Kaen mende amba. Gii ano goo uumeleen alauraganon Jiisaswaa kania nanjon jen laligogi welen qen onomakejon, niinon iyonoononga mon kolooujen. Jiisasnon Buja qaa hona injisaanoti, iikawaa esujanon mono gejatootoo ejemba inaan onono Unja Toroyaa qaaya moma jen seigi. Kawaajon mono Anutuwaajon usugon waeya men mepeseen laligowa.” Kian.

Kraistnon manjaqeqe tuunjuruta yonowo manja aowombaajon kenji.

¹¹ Niinon Siwe aantano hoos taanja mon iibe karo. Qaganon raro karoti, iwaa qata ii Pondan Nanaj (Kawali) ano Eja Honabonja. Qata kaen qamakejuti, iinon qaa dindina otaan qaa gosin jen tegon iikawaa so manja qenkeja. ¹² *Jaayanon gere bolan kaanja jero wanjon ila wage mamaga konji qata asuganon oo-ooyaga karo. Qata iyanodeen mojata, monjon mon ii mende moja. ¹³ Malekuya sanon qeeqeesaaya ii mouma karo. Qata qamakejuti, ii Anutuwaanon qaa.

¹⁴ Ii otaan kagiti, ii Siwe gomambaa manjaqeqe eja tuunja tuunja. Yononon hoosgia taanja unuama qagianon rama malekugia tualalakota soraaya mouma kagi. ¹⁵ *Kawaligiaa buutanonga manjawaa soo somata (bainat) jeta sulutuk aanawo monjon karo. Ii kantria kantria unun haamo ama onombaatiwaajon ama karo. Iinon galenkonkombaa aen gbaruyanon kantri so qindingon galen koma onoma laligowaa. Iinon Anutu ku-usun kuuyaa Toyaa wain juuya somata rijijaawaa. Wain juu ii Anutuwaaw irinjonsoonja uuduuduuyawowaa kaisareya koloouja. ¹⁶ *Malekuyanon qata mon oogita maronjon kokaen nano, “Kin yonoo Kingia ano eja pon yonoo Pongia.” Kian.

¹⁷ *Kawaa gematanon Siwe gajoba mon iibe ween jaayanon nano. Eukanon nama kotakota qama koonja koonja sombin biiwia koton kanakeewan elelaon kemakejuti, mono kuuya ii onjooma kokaen jero, “Ono mono kawu-u! Anutonon jejelomban somata mozozonroti, mono iikanon ajoroowu. ¹⁸ Kan ajoron kin pon, kawali galen ano manjaqeqe eja yonoo busugia newu. Hoos ano hoos qagianon ramakejuti, mono iyonoo busugia newu. Ejemba kuuya yonoo busugia mono kan newu. Ejemba uuta kamaanqeqeta, iyanjiaa gawongia menkejuti ano togiaa welenjia een qenkejuti, mono kuuya iyonoo busugia newu.”

¹⁹ Kawaa gematanon jenjemba ano balonja balonja yonoo kin pongia iyononon mono manjaqeqe tuungia unuama kan ajoroogi injiibe. Monjon hoos qaganon rama manjaqeqe tuunja yonowo nanoti, mono ii tuarenjen ama onoma manja aowombaajon ajoroogi injiibe.

²⁰ *Aogi jenjemba men somongogi. Gejatootoo eja takapolakaya jensembawaa jeta men angoleto ama laligoroti, ii kaanagadeen jensembawo

* **19:11:** Eze 1.1; Ond 96.13; Ais 11.4 * **19:12:** Dan 10.6 * **19:15:** Ond 2.9; Ais 63.3; Joel 3.13; Ais 14.20 * **19:15:** Wain kasawaa hona osoga (greip) kawaa kangenja ii juu somatanon ama rijijaagi qisigoro apuyanon dutaa ootonon lalanon kemero baket анги kawaa uutanon kemenkeja. Anana uunana mende meleenin Anutuwaaw irinja toroqen soono Jiisasnon iikawaa siimboboloya moma irinjonsoonja rijijaaro kemero Anutuwaaw uutanon olomooro luae koloowaa. * **19:17:** Eze 39.17-20 * **19:20:** Ais 13.1-18

menj somongogi. Gejatootoo eja takapolakayanonj angoletto ama iikanonj ejemba tosaanja koi kaanja ii tiligonj onono jinjaunj ama laligogi: Ejemba jenembawaa aasoya menj anjalinj angonj kongiti ano tosianonj unyayaa waeya menj mepeseenj laligogiti, ii mono tiligonj onoma laligoro. Oroma somongonj gbiligbili hagonj orongj ronj salfa jamowaa gere bolananj jenj gogorinj qenkeji, mono iikawaa sianonj kemeri. ²¹ Kemeri hoos qaganonj rarotiwaabutanongga manjawaa soo somata (bainat) karoti, iikanonj mono kinj ponj ano manjaqeqe eja kuuya ii unjuro komugi. Komugi koonj kuuya yonononj kouma busugia uunj nenj nenj timbiringgogi. Kianj.

20

Satan somongogi gbani 1,000:baa so kapuare mirinonj raro.

¹ Kawaa gematanonj Siwe gajoba monj iibe Siwenongga kamaaro. Iinonj omejiilanj yonoo ronj dusiita qaa iikawaa kii meria ano gbado somata monj ii borianonj menj kamaaro. ² *Gajoba iikanonj kamaanj jewanaj nemunja iliawo (dragon) ii menj gbani 1,000 rabaatiwaajonj somongoro. Jewenaj nemunja ii monowaa monoyanongga mokolenj koloonj laligonj kouro. Qata monj ii Kilerjaa Toya ano Satan. ³ Gbani 1,000:baa uutanonj toroqenj ejemba kantri so kuunj gomanj so jinjaunj menj ambutiwaajonj tiligonj onombabotiwaajonj somongoro. Somongonj giliro omejiilanj yonoo ronj dusiita qaa iikanonj kemero ununja koma sapo ama mungerj aasononj (siil) qokotaanj kii nemunja kuno kemero uutanonj raro. Kaanja raro Siwe gajobanonj kokaenj jero, "Gbani 1,000 tegoro iikawaa gematanonj Anutunonj jero mombo isanji kambanj toroga gawonja menj laligowaa." Kaenj jero.

⁴ *Kawaa gematanonj jinjaronj dunja dunja iibe. Anutunonj tosaanja kuusunj onono ejemba qaagia jenj tegowuti, iyonononj mono dunja dunja kanonj kamaanj ragi. Kaanagadeenj ejemba Jiisaswaa kania nangonj jegitiwaajonj ama Anutuwaabunja qaawaajonj ama arogia kotogi komugiti, mono iyonoo kokoosogia injiibe. Kaanagadeenj ejemba jenjemba ano iwaa unyayaa waeya mende menj mepeseegiti ano iwaa aasoya ii wambusoongianonj me borogianonj mende menj anjalinj angonj kongiti, mono iyonoo kokoosogia injiibe. Kokoosogia ii injiibe mono gbilinj waagi. Waama Kraistwo gbani 1,000:baa so iwoi kuuya galenj koma laligogi.

⁵ Komugiti, iyonoonongga tosianonj koomunongga waawaa mutuya iikawaa kambananonj mende gbiligi. Qaagoto, gbani 1,000 ii mambongji tegoro iikawaa gematanonj mono gbilinj waabuya. ⁶ Daenj yonononj koomunongga waawaa mutuyaa kambananonj gbiluwuti, iyonononj mono simbawonjowo ano toroya soraaya kolooju. Kambanj iikanonj gbilinj mono indinja woi mende komuwu. Koomu woiyaa ku-usunanonj mono yonoo qagianonj mende uro koomu kotiga komuwombaajonj amamaawuya. Yonononj mono Anutu ano Kraist yoroo jigo gawonj galenjuruqara koloowuya. Ii ano Kraistwo gbani 1,000 ii iwoi kuuya galenj koma laligonj ubuya. Kianj.

Anutunonj Satambaa qaaya jenj tegoro kamaawaa.

⁷ Gbani 1,000 ii tegoro Satan kapuare mirinongga (kapuwareyanongga) isanji kamaawaa. ⁸ *Kamaanj kema ejemba kantri so tiligonj onomabaajonj balonj so liligowaa. Balonj goraaya leele eu emu kema kanj (uugia mongosoonj) sisau ama onoma kantri qagara Goog ano Maagog ii kaanjadeenj sokoma kembaa. Anutu tuarenjenj ama manja qewutiwaajonj

* 20:2: Jen 3.1 * 20:4: Dan 7.9, 22 * 20:8: Eze 7.2; 38.2, 9, 15

kuun onjono ajoroogi janggogianonj kowewaa sakasimbaa so koloowaa. ⁹ Ajoroonj kanj kotonj Israel gomanj sokondaboronj kema Anutuwaanonj kanageso yonoo sopagia ano Anutuwaa wombo sitia (Jerusalem) ii laligonj rabuya. Kaenj rabuyato, Anutunonj gere bolanj ano siwenongga kamaanj jenj kotonj onjondaborowaa.

¹⁰ Jenj kotonj onjondabororo Kilenjaa Toya tiligonj onjono jinjaunj angiti, gajoba yonononj ii hagonj mugij ronj salfaj jamowaa gere bolanjanonj jenj gogorinjlaonj qenj namakeji, mono iikawaa sianonj kemero. Wala jenjemba ano gejatootoo eja takapolakaya kaanagadeenj hagonj orongij iikanonj kemenj laligojao. Iikanonj asagaj gomantiinja qanjononj onjootigij tetegoyaj qaa siimbobolo honombononjaj mende momaj laligonj ubuyaj. Kianj.

Anutunonj ejemba komugiti, iyonoo qaagia jenj tegowaa.

¹¹ *Kawaa gematanonj jinjkaronj dunj somata taanaj ano iikanonj rajij, ii iibe. Iibe siwe namononj iwaa jaasewanjanongga qaoma kemalirij. Kemalirij mombo iriibonjatiwaa so mende koloori. ¹² Kemalirij ejemba koomuyaj uuta ano kamaanqeqetaj injiibe jinjkaronj dunj batanonj nanjij Anutunonj buk papiayaj papiayaj kotuno. Papiaj alia monj qata laaligo kotigaa qaj arenj buk ii kaanagadeenj kotuno. Kotumaj ejemba koomuyaj yonoo qaagia gosiro nanamemengiaa sunduyaj buk papianonj oogitaj eji, iinonj mono iikawaa so weenjgonj ejemba jenj tegonj onjono.

¹³ Kowenonj komunj kemenj laligogiti, ii kowe Toyanonj meleemaj onjono Anutuwaaj jaanonj kougi. Koomuwaa kondomondoo Toyaa borononj laligogiti, ii Toya iikanonj meleemaj onjono. Komunj koomu gomanonj kemenj laligogiti, ii iikawaa Toyanonj meleemaj onjono Anutuwaaj jaanonj kougi. Kaenj koumaj asugigij Anutunonj qaagij motomotoonj gosinj nanamemengiaa so jenj tegonj onjono. ¹⁴ Jenj tegonj onjono koomuwaa kondomondoo Toya ano koomu gomanj Toya ii hagonj orongij ronj gere bolanj jenj gogorinjlaonj qenj namakeji, mono iikawaa sianonj kemeri. Gere sia iikanonj kemegiti, iikanonj mono koomu indinaj woi koloojaj.

¹⁵ Anutunonj mombaa qata laaligo kotigaa qaj arenj buknonj mende oogitaj ero mokoloroti, ii mono hagonj muro ronj gere bolanj jenj gogorinj qenj namakeji, iikawaa sianonj kemero. Kianj.

21

Siwe dologa ano namo dologa iriibe.

¹ *Siwe namo mutuyaj yorononj kaenj qaomaj alirij kowenonj kaanagadeenj mende toroqenj ero. Iikawaa gematanonj Siwe ano namo dologa iriibe.

² *Jerusalem donggogaj, siti toroyaj ii Siwenonj Anutuwaaj gomanongga kamaaro iibe. Siti ii meagodaborogij iimasiinjinjawa kokaenj kolooro: Embaj marambaajonj maleku iimasiinjinjawa moumaj mugij eja bunjayawo aitongowaatiwaaajonj menjerejgonj aonj jororinj akadamuyawo nanjij, siti kanonj mono iikawaa so kolooro iibe. ³ *Ii iima nama jinjkaronj dunjonngaj qaa monj kolooro mobe kotakotaj qamaj kokaenj nijoro, “Iibaj, Anutuwaaj mirinonj mono ejemba batugianonj kamaanj eja. Anutunonj batugianonj laligoro iwo laligogij anoj benj Anutugij koloonj yonowoj laligonj ubaa. ⁴ *Yonowoj laligonj jaunngaj kuuyaj kotodaborowaa. Iwoi kuuyaj wala eroti, iikanonj mono qaondabororo. Kawaaajonj mombo mende komugij jinjgenj mende

* **20:11:** Dan 7.9-10 * **21:1:** Ais 65.17; 66.22; 2 Piito 3.13 * **21:2:** Ais 52.1; 61.10; Ais 3.12

* **21:3:** Eze 37.27; Lew 26.11, 12 * **21:4:** Ais 25.8; 35.10; 65.19

qabuya ano toroqen siimbobolo monj mende mobuya. Iwoi mombaajon mende amamaanj saabuya.”

⁵ Jijnkaronj dujanonj raji, iinonj kokaenj nijoro, “Moba, niinonj jewe ilawoila kuuya mono kolonjanro gbilia koloowaa.” Kaenj nijonj jero, “Qaa ii honja toonja uuwoiya qaa, iikawaajonj ii mono papianonj oowa.” ⁶ *Toroqen kokaenj nijoro, “Ii jenj kotowe koloodaboroja. Niinonj waladeen laligonj (iwoi kuuya mokolonj kanagenj jewe qaono) konogaga laligonj uma laligomanja. Kawaa so niinonj tere nemunja mutuya A ano tere nemunja tetegoya Z koloojenj. Monjonj apuwaajonj moji, niinonj mono laaligo kotigaa apu jaayanonjga apu ii kalenj mube iikanonjga sewanja qaa kosonj nenj laligowaa. ⁷ *Monjonj lombo kuuya uugunj haamo ambaati, niinonj mono iwaa Anutuya koloonj iwoi kuuya ii mube iwaa bunja kolooro noo meraborana koloonj qana bosima laligowaa.

⁸ “Kaenj laligowuyato, tosianonj ejemba jaagianonj jirinjinj ama bonj mende nama momalaarigia mesaogi uugianonj tilooji, iyonjo mirigianonj mono ronj salfa jamowaa gere* bolananonj gogorinjlaonj jenj namakeji, iikanonj ewuya. Yonjoononj toroqenj ejemba koi kaanja yonjononj kaanagadeenj iikanonj kemenj laligowuya: Ejemba unugi komugi serowilinj owenj hamooqeqe ama tando lopionj waegia menj mepeseenj qaa qolonjmolongoya jenjkejuti, niinonj mono ii hagonj onombe sia iikanonj kemenj laligowuya. Ii koomu indinja woi koloowaa.” Jijnkaronj dujanonjga qaa kaenj karo mobe. Kianj.

Jerusalem siti dologa ii qaita monj.

⁹ Lombo kanjanawo konoga 7 kanonj qambi 7 saa qegi Siwe gajoba 7 yonjononj ii menj nangiti, iyonjoononjga monjononj kanj kokaenj nijoro, “Mono kana emba Lama meriaa emba bunja koloomambaajonj anji, ii gendeema gomanja.”

¹⁰ *Kaenj nijoro Unja Toroyanonj nono umbeumbenanonj qananonj uro Siwe gajoba iikanonj nuano baanja koriga qabunayawo monjononj uri. Iikanonj uma siti toroya Jerusalem Siwenonj Anutuwaa gomanonjga kamaaroti, ii gendeema nono kokaenj iibe:

¹¹ Anutuwaa asamaranja iikanonj asariro kokobilibilianonj goul ano kowonjinj honjowo sewanja uuta iikawaa tani kolooro. Kowonjinj honjowo qata jaspera ii kaaro jokanja jokanja kokobilibiligiawo meleema asarinkejuti, mono iikawaa so tualalakota ero. ¹² *Kiropoya uuta ii akadamuyawo. Kiropoyaa naguya 12 nangi kosogianonj Siwe gajoba 12 sokoma nangi. Israel kanagesowaa tuunj 12 yonjo qagia ii nagu iikawaa selegianonj oogita nano. ¹³ Nagu 12 ii leelee eu emu kokaenj nangi: Weenj koukoutanonj karonj, kemekemetanonj karonj, Noot waagenj karonj ano Saut waagenj karonj. ¹⁴ Siti kiropo ii kowonjinj tando damuyawo 12 iikayonjo qaganonj megi nano. Lama meriaa aposoluruta 12 yonjo qagia 12 ii tando 12 iikanonj oogita nano.

¹⁵ *Siwe gajoba niwo qaa jeroti, iinonj siti, iikawaa kiropoya ano naguya 12 iyonjo sogia keda ama momambaajonj jorinj goul kedaya (rula mesa) menj nano. ¹⁶ Siti ii arengonj megi wanjonja 4 kolooro. Leelee eu emu korigaya ii ororonj. Koriga motomotoonj ii goul kedaya iikanonj kedaya ama 2,400 kilomiita kawaa so mokolooro ero.† Aaregenja ii kaanagadeenj ororonj

* **21:6:** Ais 55.1 * **21:7:** 2 Sml 7.14; Ond 89.26-27 * **21:8:** Salfa jamowaa geria ii kojuwaa jamoyanonj jenj gogorinj qen jenkejiiwaa so kolooja. * **21:10:** Eze 40.2 * **21:12:** Eze 48.30-35

* **21:15:** Eze 40.3 † **21:16:** Tuunj 12 motomotoonj iikawaajona 200 kilomiita.

ero. ¹⁷ Siwe gajobanōŋ kaanagadeen siti kiropoya ii balon ejawaa kedanon so ama 60 miita mokolooro ero.

¹⁸ *Siti kiropoya ii kowonjin honjowo qata jaspa kanon memetaga. Siti anō ii goul toonon megi asamararanon mono kaaro taanāa so asasagawo asariro. ¹⁹ Siti kiropoyaa tandoya ii kowonjin sewanā uuta kania kania kanon menjereŋon megi akadumugiawo kokaen koloogi injiibe: Tando mutuya ii kowonjin honjowo qata jaspa mundaya injanā tanitani. Tando woiya ii kowonjin asonā qata safaiā, karonjā ii kowonjin tonjononjon qata ageit. Tando 4:ya ii kowonjin tonjonā qata emerald.

²⁰ Tando 5:ya ii kowonjin nejonjbalaya qata sardoniks. Tando 6:ya ii kowonjin osoga qata karnilian, 7:ŋa ii kowonjin qata krisolait (kwortz), mundaya goul kaaro kaanā. Tandoya 8:ya ii kowonjin asonasonā qata beril, 9:ŋa ii kowonjin goota qata topaz. Tando 10:ŋa ii kowonjin qata kalsedoni (krisopreis) mundaya tootooyawo, 11:ŋa ii kowonjin gogookota qata jeisint (torkwois). Tando 12:ya ii kowonjin osoga nezongbala qata ametist. ²¹ Siti kiropo nagu 12 ii soron kota damuyawo 12 iikanon memetaga. Nagu motomotoon ii soron kota motomotoon kanon orasin memetaga. Sitonon kana eji, ii goul toononjā megi kaaro taanā kaanā asariro.

²² Siti kuuya yononon Pon Anutu ku-usun kuuyā Toya ano Lama meria tororo iriima uugia meleema waegara menj mepeseenkeju. Kawaajon jiwowon jigo (tempel) mombaajon mende amamaankeju. Jigo ii mende iibe.

²³ *Anutuwaā asamararanon siti menj asarin onono Lama merianon kiwagia koloaja. Kawaajon ween koin asariwaotiwaajon mende amamaankeju. ²⁴ *Iinon kiwagia kolooro kantria kantria yononon iwaa asasaganon kema kan laligowuya. Namowaa kin ponā ponā yononon bunāgia akadumugiawo ii menj kan siti iikanon ambuya. ²⁵ *Siti pangamanā qaa, iikawaajon kiropo naguya ii kamban monon mende kombuto, suulan tama nambaa.

²⁶ Kantria kantria yononon uugia meleema akadumugiaa bunāgiaajon awelegon qabunāgiawo koloon laligogiti, ii menj kan siti iikanon ambuya. ²⁷ *Ejemba qagia laaligo kotigaa qa aren buknon oogita eji, iyononondeen mono siti iikanon ubuya. Lama merianon qa aren buk ii galen komakeja. Monon uuta tilooji me anjonjora imbilolonawo ama qaa qolonmolongoya jenkeji, iinon mono iikanon umambaajon amamaawaa. Kianj.

22

Laaligo kotigaa apu gowoya iibe.

¹ *Kawaa gematanon Siwe gajoba iikanon laaligo kotigaa apu jaaya qeendeama nono Anutu ano Lama meria yoroō jinjaron dunnonjā ujonjon kan apu gowoya kolooro. Kawaa apuya ii kaaro jokanā jokanā kokobilibiligiawo meleema asarinkejuti, mono iikawaa so tualalakota kolooro.

² *Apu gowoya iikanon sitiwaa kana somatanon kamaan biiwia meteteren koton karo. Apu gowoyaa goraayanon leelee kanon laaligo kotigaa gereya ii nano. Gere iikawaa honanon mono gbani so somanā 12, ii koin motomotoombaa uutanon koloonkeju. Gere iikawaa senanon mono kantria kantria ejembanon qeeanjo mokoloowutiwaajon ama nanju.

* 21:18: Ais 54.11-12 * 21:23: Ais 60.19-20 * 21:24: Ais 60.3 * 21:25: Ais 60.11 * 21:27: Ais 52.1; Eze 44.9 * 22:1: Eze 47.1; Zek 14.8 * 22:2: Jen 2.9; Eze 47.12

3 *Mojnonj moŋ mende toroqenj alia seigonj qasuaawaa. Anutu ano Lama meria yoroo jinƙaronj dunƙaranonj mono siti iikanonj ero Lama meriaa gawonj meme ejembaurutanonj welenj qen munkeju. 4 Welenj qen munj jaasewana iima Anutuwwa qata wambusoongianonj menj mokotaagi ewaa.

5 *Gomaŋ mende toroqenj tiwwa. Poŋ Anutunonj menj asariŋ oŋomakejiwwaajonj kiwa asasagaajonj me weenj asasagaajonj mende amamaawuya. Kaenj oyanboyanj laligonj kambaŋ so tetegoya qaa kinj poŋ kaana galenƙonjkonj gawonj menj laligonj ubuya.

6 Ii iibe Siwe gajobanonj kokaenj nijoro, “Buŋa qaa mojanj, iikanonj mono honja toonj uuwoiya qaa kolooja. Poŋ Anutunonj gejatootoo ejemba sololoonj oŋomakeji, iinonj mono Siwe gajobaya nii wasinj nono asuginj goma laligowe. Iwoi kuuya uulanjwo kolooowitwaa so anji, momalaari ejembaurutanonj ii mobutiwwaajonj ii asuginj qendeema gombe.” Kianj.

Jiisasnonj mombo eleema kawaa.

7 Jiisasnonj jeja, “Mobu, niinonj mono uulanjwo eleema kamaŋa. Tosianonj buk kokawaa gejatootoo qaaya buŋa qenj qokotaanƙejuti, iyonononj mono simbawonjwawo kolooju.”

8 Jon niinonj Buŋa qaa koi moma jaana meleeno unjaya iibe. Ii iima modaboronj Siwe gajobanonj unj koi qendeema nonoti, niinonj iwaa waeya menj mepeseemambaajonj moma namononj kamaanj kanianonj siminj kumbe. 9 Siminj kumbeto, kokaenj nijoro, “Ae! Kaenj mende amba. Niinonj gii ano gejatootoo alauruga ano ejemba buk kokawaa Buŋa qaaya buŋa qenj qokotaanƙejuti, mono kuuya oŋoo kooronjgianonj nama motoonj Anutu welenj qenj munkejonj. Niiga qaagoto, mono Anutu waeya menj mepeseenƙeba.”

10 Kaenj jenj kokaenj nijoro, “Kambaŋ torija. Kawaaajonj buk kokawaa gejatootoo qaayanonj aasanjgoyanonj ewabotiwwaajonj ii papia-nonj oowato, ii mono munjenj aasononj (siil) mende qokotaawa. 11 *Bologa menkeji, iinonj mono toroqenj kaenj menj kileqileewa. Tiloonj laligoji, iinonj mono toroqenj tiloonj anjonjorayawo koloonj laligowa. Nanamemenj dindina amakeji, iinonj mono toroqenj dindinagadeen ama menj laligowa. Soraaya koloonjkeji, iinonj mono toroqenj soraaya totonj koloonj laligowa.” Siwe gajobanonj kaenj nijoro.

12 *Jiisasnonj jeja, “Mobu, niinonj mono uulanjwo eleema kamaŋa. Kamaŋati, iikanonj mono tawagia menj kamaŋa. Nanamemenjgia ama menj laligogiti, mono ii gosinj iikawaa so tawagia motomotoonj oŋomaŋa.

13 * “Niinonj kanakanaiyanonj mutuya laligonj (iwoi kuuya mokoloonj kanagenj jewe qaono) tetegoyanonj konoga koloonj laligomaŋa. Iikawaa so niinonj A ano Z, tere nemuŋa mutuya ano tetegoya koloojenj.

14 * “Niinonj ejemba malekugia galenj komakejuti, iyonoojonj kiropo naguya horowe saanonj siti uutanonj ugi mende anjonj koma oŋombe laaligo kotigaa gere honja newuya. Kawaaajonj opo malekugia galenj koma songbamakejuti, ejemba iyonononj mono simbawonjwawo ano oyanboyanj kolooju.

15 “Yoŋononj oyanboyanj mokoloowuto, tosaana yoŋoojonj nagu koma somongowe seleenjenj laligowuti, ii ejemba koi kaana: Kasu kaana serowilinj ama owenj hamoqeqe amakeju. Serowilinj ama ejemba urugi komunkeju.

* 22:3: Zek 14.11 * 22:5: Ais 60.19; Dan 7.18 * 22:11: Dan 12.10 * 22:12: Ais 40.10; 62.11; Ond 28.4; Jer 17.10 * 22:13: Ais 1.8, 17; 2.8; Ais 44.6; 48.12 * 22:14: Jen 2.9; 3.22

Tando lopion waegia men mepeseenjeju ano anjomokolombaa siija moma ii amakeju. Ejemba kaanja kuuya ii mono kiropo seleengenanon laligowuya.

16 *¹⁶ Jiisas niinon gajobana wasiwe liligon uumeleen kanageso onjojon gejatootoo qaa koi nanjon injijonkebaa. Niinon kin Deiwidwaa wanjaleya ano mundaņa koloojen. Niinon gomaambawaa widia asamararanawo koloon asarinkejen.” Jiisasnon kaen jero.

17 *¹⁷ Uņa Toroya ano emba bunaya yoronon kokaen jenkejao, “Jiisas, gii mono kawa.” Kaen jeri mobuti, onjo mono kaanjadeen kokaen jewu, “Jiisas, gii mono kawa.”

Moņnon apuwaajon moji, iinon mono kawa. Moņnon laaligo kotigaa apuwaajon siija moji, iinon mono kan ii kalenņa anjalij anjon komba. Kian.

Galen meme ano jojopañ qaa tetegoya

18 *¹⁸ Niinon buk kokawaa gejatootoo qaaya mobuti, kuuya onjojon galen meme qaa kokaen jejen: Moņnon gejatootoo qaa koiwo qaa mon toroqen jewaati, lombo kanjanawo koloowaatiwaa qaaya buk kokanon ooweti, Anutunon ii mono iwaa qaganon ano ubaa. ¹⁹ Moņnon buk kokawaa gejatootoo qaaya iikanonğa qaa mon qetegowaati, Anutunon mono ii anjon kono laaligo kotigaa gere honņa mende neņ siti toroyanon mende ubaa. Iikawaa qaaya Anutunon somongoro buk kokanon ooweto, qaa iikanon mono iwaanon honjowo mende koloowaa.

20²⁰ Bunņa qaa koi nanjon jeji, iinon kokaen jeja, “Qaa ii onanon. Niinon mono uulanjowo eleema kamaņa.”

Kaen jero niinon kokaen jejen, “Qaa ii onanon. Oo Pon Jiisas, gii mono kawa.”

21²¹ Pon Jiisaswaa kalenmoriananon mono kuuya onjowo ewa. Qaa ii onanon.

* 22:16: Ais 11.1, 10 * 22:17: Ais 55.1 * 22:18: Dut 4.2; 12.32

Read the New Testament daily

January

date	Scripture
1	Matuyuu 1.1-2.12
2	Matuyuu 2.13-3.6
3	Matuyuu 3.7-4.11
4	Matuyuu 4.12-25
5	Matuyuu 5.1-26
6	Matuyuu 5.27-48
7	Matuyuu 6.1-24
8	Matuyuu 6.25-7.14
9	Matuyuu 7.15-29
10	Matuyuu 8.1-17
11	Matuyuu 8.18-34
12	Matuyuu 9.1-17
13	Matuyuu 9.18-38
14	Matuyuu 10.1-23
15	Matuyuu 10.24-11.6
16	Matuyuu 11.7-30
17	Matuyuu 12.1-21
18	Matuyuu 12.22-45
19	Matuyuu 12.46-13.23
20	Matuyuu 13.24-46
21	Matuyuu 13.47-14.12
22	Matuyuu 14.13-36
23	Matuyuu 15.1-28
24	Matuyuu 15.29-16.12
25	Matuyuu 16.13-17.9
26	Matuyuu 17.10-27
27	Matuyuu 18.1-22
28	Matuyuu 18.23-19.12
29	Matuyuu 19.13-30
30	Matuyuu 20.1-28
31	Matuyuu 20.29-21.22

February

date	Scripture
1	Matuyuu 21.23-46
2	Matuyuu 22.1-33
3	Matuyuu 22.34-23.12
4	Matuyuu 23.13-39
5	Matuyuu 24.1-28
6	Matuyuu 24.29-51
7	Matuyuu 25.1-30
8	Matuyuu 25.31-26.13
9	Matuyuu 26.14-46
10	Matuyuu 26.47-68
11	Matuyuu 26.69-27.14
12	Matuyuu 27.15-31
13	Matuyuu 27.32-66
14	Matuyuu 28.1-20
15	Maak 1.1-28
16	Maak 1.29-2.12
17	Maak 2.13-3.6
18	Maak 3.7-30
19	Maak 3.31-4.25
20	Maak 4.26-5.20
21	Maak 5.21-43
22	Maak 6.1-29
23	Maak 6.30-56
24	Maak 7.1-23
25	Maak 7.24-8.10
26	Maak 8.11-9.1
27	Maak 9.2-29
28	Maak 9.30-10.12

date	Scripture
1	Maak 10.13-31
2	Maak 10.32-52
3	Maak 11.1-26
4	Maak 11.27-12.17
5	Maak 12.18-37
6	Maak 12.38-13.13
7	Maak 13.14-37
8	Maak 14.1-21
9	Maak 14.22-52
10	Maak 14.53-72
11	Maak 15.1-47
12	Maak 16.1-20
13	Luuk 1.1-25
14	Luuk 1.26-56
15	Luuk 1.57-80
16	Luuk 2.1-35
17	Luuk 2.36-52
18	Luuk 3.1-22
19	Luuk 3.23-38
20	Luuk 4.1-30
21	Luuk 4.31-5.11
22	Luuk 5.12-28
23	Luuk 5.29-6.11
24	Luuk 6.12-38
25	Luuk 6.39-7.10
26	Luuk 7.11-35
27	Luuk 7.36-8.3
28	Luuk 8.4-21
29	Luuk 8.22-39
30	Luuk 8.40-9.6
31	Luuk 9.7-27

date	Scripture
1	Luuk 9.28-50
2	Luuk 9.51-10.12
3	Luuk 10.13-37
4	Luuk 10.38-11.13
5	Luuk 11.14-36
6	Luuk 11.37-12.7
7	Luuk 12.8-34
8	Luuk 12.35-59
9	Luuk 13.1-21
10	Luuk 13.22-14.6
11	Luuk 14.7-35
12	Luuk 15.1-32
13	Luuk 16.1-18
14	Luuk 16.19-17.10
15	Luuk 17.11-37
16	Luuk 18.1-17
17	Luuk 18.18-43
18	Luuk 19.1-27
19	Luuk 19.28-48
20	Luuk 20.1-26
21	Luuk 20.27-47
22	Luuk 21.1-28
23	Luuk 21.29-22.13
24	Luuk 22.14-34
25	Luuk 22.35-53
26	Luuk 22.54-23.12
27	Luuk 23.13-43
28	Luuk 23.44-24.12
29	Luuk 24.13-53
30	Jon 1.1-28

date	Scripture
1	Jon 1.29-51
2	Jon 2.1-25
3	Jon 3.1-21
4	Jon 3.22-4.3
5	Jon 4.4-42
6	Jon 4.43-54
7	Jon 5.1-23
8	Jon 5.24-47
9	Jon 6.1-21
10	Jon 6.22-40
11	Jon 6.41-71
12	Jon 7.1-29
13	Jon 7.30-52
14	Jon 7.53-8.20
15	Jon 8.21-30
16	Jon 8.31-59
17	Jon 9.1-41
18	Jon 10.1-21
19	Jon 10.22-42
20	Jon 11.1-53
21	Jon 11.54-12.19
22	Jon 12.20-50
23	Jon 13.1-30
24	Jon 13.31-14.14
25	Jon 14.15-31
26	Jon 15.1-27
27	Jon 16.1-33
28	Jon 17.1-26
29	Jon 18.1-24
30	Jon 18.25-19.22
31	Jon 19.23-42

date	Scripture
1	Jon 20.1-31
2	Jon 21.1-25
3	Aposol Gaworj Meme 1.1-26
4	Aposol Gaworj Meme 2.1-47
5	Aposol Gaworj Meme 3.1-26
6	Aposol Gaworj Meme 4.1-37
7	Aposol Gaworj Meme 5.1-42
8	Aposol Gaworj Meme 6.1-15
9	Aposol Gaworj Meme 7.1-29
10	Aposol Gaworj Meme 7.30-50
11	Aposol Gaworj Meme 7.51-8.13
12	Aposol Gaworj Meme 8.14-40
13	Aposol Gaworj Meme 9.1-25
14	Aposol Gaworj Meme 9.26-43
15	Aposol Gaworj Meme 10.1-33
16	Aposol Gaworj Meme 10.34-48
17	Aposol Gaworj Meme 11.1-30
18	Aposol Gaworj Meme 12.1-23
19	Aposol Gaworj Meme 12.24-13.12
20	Aposol Gaworj Meme 13.13-41
21	Aposol Gaworj Meme 13.42-14.7
22	Aposol Gaworj Meme 14.8-28
23	Aposol Gaworj Meme 15.1-35
24	Aposol Gaworj Meme 15.36-16.15
25	Aposol Gaworj Meme 16.16-40
26	Aposol Gaworj Meme 17.1-34
27	Aposol Gaworj Meme 18.1-21
28	Aposol Gaworj Meme 18.22-19.12
29	Aposol Gaworj Meme 19.13-41
30	Aposol Gaworj Meme 20.1-38

date	Scripture
1	Aposol Gawoŋ Meme 21.1-16
2	Aposol Gawoŋ Meme 21.17-36
3	Aposol Gawoŋ Meme 21.37-22.16
4	Aposol Gawoŋ Meme 22.17-23.10
5	Aposol Gawoŋ Meme 23.11-35
6	Aposol Gawoŋ Meme 24.1-27
7	Aposol Gawoŋ Meme 25.1-27
8	Aposol Gawoŋ Meme 26.1-32
9	Aposol Gawoŋ Meme 27.1-20
10	Aposol Gawoŋ Meme 27.21-44
11	Aposol Gawoŋ Meme 28.1-31
12	Room Tere 1.1-17
13	Room Tere 1.18-32
14	Room Tere 2.1-24
15	Room Tere 2.25-3.8
16	Room Tere 3.9-31
17	Room Tere 4.1-12
18	Room Tere 4.13-5.5
19	Room Tere 5.6-21
20	Room Tere 6.1-23
21	Room Tere 7.1-14
22	Room Tere 7.15-8.6
23	Room Tere 8.7-21
24	Room Tere 8.22-39
25	Room Tere 9.1-21
26	Room Tere 9.22-10.13
27	Room Tere 10.14-11.12
28	Room Tere 11.13-36
29	Room Tere 12.1-21
30	Room Tere 13.1-14
31	Room Tere 14.1-23

date	Scripture
1	Room Tere 15.1-21
2	Room Tere 15.22-16.7
3	Room Tere 16.8-27
4	Korint Tere 1 1.1-17
5	Korint Tere 1 1.18-2.5
6	Korint Tere 1 2.6-3.4
7	Korint Tere 1 3.5-23
8	Korint Tere 1 4.1-21
9	Korint Tere 1 5.1-13
10	Korint Tere 1 6.1-20
11	Korint Tere 1 7.1-24
12	Korint Tere 1 7.25-40
13	Korint Tere 1 8.1-13
14	Korint Tere 1 9.1-18
15	Korint Tere 1 9.19-10.13
16	Korint Tere 1 10.14-11.1
17	Korint Tere 1 11.2-16
18	Korint Tere 1 11.17-34
19	Korint Tere 1 12.1-26
20	Korint Tere 1 12.27-13.13
21	Korint Tere 1 14.1-17
22	Korint Tere 1 14.18-40
23	Korint Tere 1 15.1-28
24	Korint Tere 1 15.29-58
25	Korint Tere 1 16.1-24
26	Korint Tere 2 1.1-11
27	Korint Tere 2 1.12-2.11
28	Korint Tere 2 2.12-17
29	Korint Tere 2 3.1-18
30	Korint Tere 2 4.1-12
31	Korint Tere 2 4.13-5.10

date	Scripture
1	Korint Tere 2 5.11-21
2	Korint Tere 2 6.1-13
3	Korint Tere 2 6.14-7.7
4	Korint Tere 2 7.8-16
5	Korint Tere 2 8.1-15
6	Korint Tere 2 8.16-24
7	Korint Tere 2 9.1-15
8	Korint Tere 2 10.1-18
9	Korint Tere 2 11.1-15
10	Korint Tere 2 11.16-33
11	Korint Tere 2 12.1-10
12	Korint Tere 2 12.11-21
13	Korint Tere 2 13.1-14
14	Galesia Tere 1.1-24
15	Galesia Tere 2.1-16
16	Galesia Tere 2.17-3.9
17	Galesia Tere 3.10-22
18	Galesia Tere 3.23-4.20
19	Galesia Tere 4.21-5.12
20	Galesia Tere 5.13-26
21	Galesia Tere 6.1-18
22	Efesus Tere 1.1-23
23	Efesus Tere 2.1-22
24	Efesus Tere 3.1-21
25	Efesus Tere 4.1-16
26	Efesus Tere 4.17-5.2
27	Efesus Tere 5.3-33
28	Efesus Tere 6.1-24
29	Filipai Tere 1.1-26
30	Filipai Tere 1.27-2.18

date	Scripture
1	Filipai Tere 2.19-3.6
2	Filipai Tere 3.7-4.1
3	Filipai Tere 4.2-23
4	Kolosi Tere 1.1-20
5	Kolosi Tere 1.21-2.7
6	Kolosi Tere 2.8-23
7	Kolosi Tere 3.1-17
8	Kolosi Tere 3.18-4.18
9	Tesalonaika Tere 1 1.1-2.9
10	Tesalonaika Tere 1 2.10-3.13
11	Tesalonaika Tere 1 4.1-5.3
12	Tesalonaika Tere 1 5.4-28
13	Tesalonaika Tere 2 1.1-12
14	Tesalonaika Tere 2 2.1-17
15	Tesalonaika Tere 2 3.1-18
16	Timotiwaa Tere 1 1.1-20
17	Timotiwaa Tere 1 2.1-15
18	Timotiwaa Tere 1 3.1-16
19	Timotiwaa Tere 1 4.1-16
20	Timotiwaa Tere 1 5.1-25
21	Timotiwaa Tere 1 6.1-21
22	Timotiwaa Tere 2 1.1-18
23	Timotiwaa Tere 2 2.1-21
24	Timotiwaa Tere 2 2.22-3.17
25	Timotiwaa Tere 2 4.1-22
26	Taituswaa Tere 1.1-16
27	Taituswaa Tere 2.1-14
28	Taituswaa Tere 2.15-3.15
29	Filemombaa Tere 1.1-25
30	Hibruu Tere 1.1-14
31	Hibruu Tere 2.1-18

date	Scripture
1	Hibruu Tere 3.1-19
2	Hibruu Tere 4.1-13
3	Hibruu Tere 4.14-5.14
4	Hibruu Tere 6.1-20
5	Hibruu Tere 7.1-19
6	Hibruu Tere 7.20-28
7	Hibruu Tere 8.1-13
8	Hibruu Tere 9.1-10
9	Hibruu Tere 9.11-28
10	Hibruu Tere 10.1-18
11	Hibruu Tere 10.19-39
12	Hibruu Tere 11.1-16
13	Hibruu Tere 11.17-31
14	Hibruu Tere 11.32-12.13
15	Hibruu Tere 12.14-29
16	Hibruu Tere 13.1-25
17	Jeimswaanonj Tere 1.1-18
18	Jeimswaanonj Tere 1.19-2.17
19	Jeimswaanonj Tere 2.18-3.18
20	Jeimswaanonj Tere 4.1-17
21	Jeimswaanonj Tere 5.1-20
22	Piitowaanonj Tere 1 1.1-12
23	Piitowaanonj Tere 1 1.13-2.10
24	Piitowaanonj Tere 1 2.11-3.7
25	Piitowaanonj Tere 1 3.8-4.6
26	Piitowaanonj Tere 1 4.7-5.14
27	Piitowaanonj Tere 2 1.1-21
28	Piitowaanonj Tere 2 2.1-22
29	Piitowaanonj Tere 2 3.1-18
30	Jombaanonj Tere 1 1.1-10

date	Scripture
1	Jombaanonj Tere 1 2.1-17
2	Jombaanonj Tere 1 2.18-3.2
3	Jombaanonj Tere 1 3.3-24
4	Jombaanonj Tere 1 4.1-21
5	Jombaanonj Tere 1 5.1-21
6	Jombaanonj Tere 2 1.1-13
7	Jombaanonj Tere 3 1.1-14
8	Juudawaanonj Tere 1.1-25
9	Isaisaanj 1.1-20
10	Isaisaanj 2.1-17
11	Isaisaanj 2.18-3.6
12	Isaisaanj 3.7-22
13	Isaisaanj 4.1-11
14	Isaisaanj 5.1-14
15	Isaisaanj 6.1-17
16	Isaisaanj 7.1-17
17	Isaisaanj 8.1-13
18	Isaisaanj 9.1-21
19	Isaisaanj 10.1-11
20	Isaisaanj 11.1-19
21	Isaisaanj 12.1-18
22	Isaisaanj 13.1-18
23	Isaisaanj 14.1-20
24	Isaisaanj 15.1-8
25	Isaisaanj 16.1-21
26	Isaisaanj 17.1-18
27	Isaisaanj 18.1-24
28	Isaisaanj 19.1-21
29	Isaisaanj 20.1-15
30	Isaisaanj 21.1-27
31	Isaisaanj 22.1-21

Diksenari (glossary)

Qaa kota waŋa iikawaa kaniagia

1) toroya, qaita moŋ, soraaya, kowoga, solanŋa, tak-kootoya, Anutuwaa buŋa, tirinŋkootoya, (*holy, set apart, clean*)

Anutu ano iwaanonŋ iwoi ii 1) toroya ano 2) qaita moŋ: Anutunonŋ toroya laligoro singisonŋonanaa ironŋa nonombabotiwaajonŋ toroko moma kususunŋa romonŋoninŋ jenenana oronŋkeja. Zioz ano ejemba ii 3) soraaya, jewonŋia qaa. Miri, jigo, kambanŋ ano samonŋ ii 4) kowoga: Miri kowoga ii meŋ tiloowonŋatiwaa so qaago. Kambanŋ kowoganonŋ gawonŋ mewombotiwaawaa songo eja. Samonŋ kowoga ii singisonŋonanaa mende jokolonŋ eenŋ tondu newonŋatiwaa so qaago. Nanamemeŋ ano gawonŋ ii 5) solanŋa: Gawonŋ solanŋa ii singisonŋo qaganonŋ mewombaajonŋ ama-maawonŋa. Nanamemeŋ solanŋa iikayadeeŋ mono Anutuwaanonŋ sokonŋa. Anutuwaa gejatootoo ejemba ii 6) tak-kootoya ano 7) tirinŋkootoya kolooju. *Holy (set apart)* qaa tosaanŋa ii 8) Anutuwaa buŋa, 9) tirinŋkootoya. Buŋa Tere Buk ii tirinŋkootoya.

Holy qaawaa kania ii kokaenŋ: Iwoi moŋ ii bologa kuuya iikanonŋa gosinŋ mendeenŋi singisonŋononŋa sorainŋ qaita moŋ koloonŋ yanodeeŋ (*set apart*) Anutuwaajonŋ nonŋ qeŋ eja. Anutunonŋ mombaa singisonŋgoya mesaaji eenŋ, iinonŋ mono solanŋaninŋ diŋgoro Uŋaya Toroya uutanonŋ ano kolonŋaninŋ morota ano soraaya kolooawaa.

2) Uŋa Toroya (*Holy Spirit*)

Uŋa Toroya ii Anutuwaanonŋ Uŋaya. Iwaanonŋ jewonŋa me kokojinŋina moŋ mende totoonŋ eja. Iinonŋ ejemba uugia meleengiti, ii inaanŋ sololonŋ nonono uumeleenŋ laaligo laligojonŋ.

Uŋa Toroyanonŋ bedu meŋ inaaja (*anointing of the Holy Spirit*)

Kaenŋ ano uuta geregere kolooro Anutuwaa gawonŋa awaagadeeŋ meŋkeja.

3) Kaleŋmorianŋ (*grace, marimari*)

Anana iwoi awaa buŋa qeŋ aowonŋatiwaa so mende koloojonto, Anutunonŋ kilenŋ uusiinŋaa so eenŋ kiankomunŋ niniima koboonŋ kalenŋa hononŋa qaa nonomambaajonŋ moja.

4) Kiankomu (*mercy*)

Moŋnonŋ iwoi ano qaanananonŋ komuja. -*Pasowa*: Kiankomu kendonŋ, Goukonŋkonŋ kendonŋ

5) akadamu, qabuŋa, asamararanŋ, ku-usunŋ, (*glory*)

Iwoi ii akadamyawo. Ejemba qabuŋagiawo. Anutu asamararanŋawo ano ku-usunŋawo.

6) Anutuwaa irinŋsonŋoonŋ, kazi, uuduuduu (*God's wrath*)

Jon 3.36 Singisonŋo aninŋ Anutuwaa irinŋa soono kazia qaanananonŋ ano uma ewaa. Jopagonŋ nonomakejato, singisonŋonanaajonŋ irinŋa soomakeja.

7) Singisonŋo (*sin*)

Anutu Toroyaa uusiinŋa qeŋ uugujonŋi, ii iwoi kanjanŋawo. Irinŋa soono ironŋa meleeno qaanananonŋ uja. Koposo (*mistake*) ii qaa afaanŋa. Anutu waa qaa jakewaajonŋ onŋanonŋ jenenana oronŋkeja.

Singisonŋonanaa kokaenŋ jokoloowonŋa:

Oo Anutu toroya, nii ejemba doogoyanonŋ goo jaasewanganonŋ nanjeŋ.

Nii koloowetinonŋa kanainŋ bologa kania kania ama tomenŋganonŋ meŋ laligowe. Kawaajonŋ giinonŋ mono Jiisaswaa kaleŋmorianŋaajonŋ ama

singisongona mesaon nomba. Mesaon noma Buna qaaga dindiŋa noo uunanon ama mindingon nomba. Ku-usunganon laaligona mindingoro saanon gbilin goo laaligo gbilianon keuma laligomanja. Ii onjanon. Iisan qaa

Anutunon singisongogia mesaon onjanja. Iinon Meria motoonngo ii ananaa singisongonananon solananiwaatiwaajon ama wasiro namonon kamaaro. Kamaan kalenmorianja nonoma singisongonana songbanja. Ii mono moma laariwu. Ii moma laarigi iinon ujuano gowokouruta koloogi Unjaya Toroya uugianon ama onjombaa. Oo Pon, ii nonoonon mono kaen koloowa.

8) kokojinjawo, qaamuunawo, (*demon possessed*)

omeyawo, andoleinjawo, omenon buuta somongoro qaamuun kolooja

9) 1) hamo qero 2) letoma 3) oyanboyon kolooja, 4) uuta meleema 5) Siwewaa buna kolooja, 6) waja somongon 7) metogon 8) wama 9) angon kono 10) qeanggoja. *Salvation, save, get saved, rescue, kisim bek*

Monon kere yonoo borogianon kemero alianon ii metogon waja somonggoja. Iikawaa so bologa ama Satambaa boronon kemen tiwilaawombaajon ama uunana meleembonati een, Jiisasnon mono singisongonana mesaon hamo qen nonoma koomunonga metogon nunuama laaligo kotiganon nonoombaa. Gere sianon kemebombotiwaajon angon koma nonono letoma qeangon Siwewaa buna koloon eu uma oyanboyon oompelelen laligowonja.

10) Hamoqeqe Toya (Hibruu qaanon) Mesia, (Griik qaanon) Kraist. (*Saviour, Messiah, Healer, Restorer*)

Iinon singisonggo, qinj, ji, kokojinj, lombo, jinjau, siinsereren toroko momo, koomu ano bologa tosaanja kuuya iikanonja donhamo qen nonoma laaligo donggoga nonono kotiin laligowonja. Gejatootoo ejembanon Hamoqeqe Toyanon asugiwaatiwaa qaa waladeen jegiti, Jiisasnon iikawaa so asugiro.

11) moma bolin ajoja (*regret, feel sorry, be penitent, repent, do penance, rue*)

Monon kania bologa moma kotonngo singisonggo laaligoya gema qen Anutunon ii mesaowaatiwaajon qama koolin uusiiŋa otaamambaajon jeja.

12) Siwewaa kii meria (*confession*)

Kawaa leeya woi: I) Singisongonana jen asuginin (jokoloonin) II) Anutunon ii mesaoro moma laarijon. Moma laarin "Ii onjanon," jen monin Anutu Siwenon laligoji, iinon ajo jen solaninin nononja, mono iikaen koloowaa.

Tania karoon: 1) Kana songinin, ii nononanodeen aasangoyanon Anutuwaajon jen asugiwonja (jokoloowonja), 2) Anutuwaa gawon meme mombaajon lombonana jen asuginin (jokoloonin) aasangoyanon ewaa, 3) uumeleen kanageso yonoo jaagianon singisongonana asuganon jen koloowonja. Kraistnon singisonggo somongowombaajon ama isambombaa ku-usunja me kiiya woi ii gowoko nonoo boronananon anota eja. Mat 16.19; Jon 20.22-23

Uuwaa ala ilailaa nononon Anutuwaa uusiiŋa qaawaa so gawon menin balonon ano Siwenon honjowo koloonkeja. Pon Jiisasnon ajo menkeji, mono iikawaa so amakeja. Kawaaajon jojopan qaa qotogon singisonggo anjon, ii mono moma bolin aon laaligo bologa gema qenkebonja. Kaen anin singisongonana jen solaninigi mombo horon uumeleen kanagesowaa sopa uutanon nonoomakeja. Kaento, mon

moronon uumeleen mende ama lan laligoji, iwaa singisonggoya mono ano qaganon en samon toroya kowoga newombotiwaajon anjon koma nonomakeja.

13) Momalaari (*faith, bilip, trust, mamasin*)

Nonoo momonana kotiga kania kania ejato, Anutu moma laarijon, iikanon mono uunana kolonaniro laaligonananon utegoro letombona. Selenana meleenqeleen ama wanana qembonon laarinkejon, iikawaa so uunana meleema Anutuwaanon laariwon. Anutunon momalaari kalenaga nonono iikanon mono nanjon nonoma nunuama iyanaa bentoton uutanon nonoombaa. Momalaari qaganon qama koolinij angoletokolonkeja. Momakotikotii qaa ii mesaowon. Ii uuwoiyawo.

Momalaari qaa (Mamasin dâj)

Nii Man Anutu moma laarin mujen. Iinon ku-usun kuuyaa Toya laligon Siwe namo mokolon orono.

Nii Jiisas Kraist moma laarin mujen. Iinon Anutuwa Meria mootongonon laligon Ponjana kolooja. Ii Unja Toroyanon menj letoma muro emba saran Marianon koro ama mero. Mero laligon gawana Pontius Pailotwaa kambanon siimbobolo moro maripoonon qegi komuron kongi. Ron kongi koomuwaa senjon gomanon kemej laligon ween karoon kolooro koomunonga waaro. Waama laligon Siwenon uma Man Anutu, ku-usun kuuyaa Toyaa boro dindinanon raja. Rama laligon iikanon eleema kamaan laligojon ano koomuya ananaa qaanana menj tegomambaajon kawaa.

Nii Unja Toroya moma laarin mujen. Iinon ejemba soraaya mindirin somonjon nonono uumeleen kanageso tak-kootoya somata motoon kolon laligojon. Kaen laligonij singisonggonana mesaonkeja. Mesaon laligoro komunij koomunonga menj gbilin nonono selewo waama laaligo kombomana tetegoya qaa laligon ubon. Qaa ii onanon.

14) qaa qootogo, yangisen, momalaari qaa (*unbelief*)

Ejemba tuun woi laligojon: uumeleen me momalaari ejemba ano leegenanon uumelembaa gadokopa me yangisen ano qaa qootogo ejemba.

15) jejeromonromon (*hope*)

(iwoi koloowatiwaajon) jejeromonromon ama mambonja

16) qamakooli (*prayer*)

Anutuwo aminmomo. Anutuwaajon qaanana ijonij qaaya jero momakejon. Mindimindiri qa qamakooli iikawaa uutanon qamakooli koi kaanja kaanja eja: Uunana menj kululuun ananaajon 1) welema 2) qisin 3) dangisen menj 4) mepeseen (*praise*) 5) Anutuwa waeya menj (*worship*) 6) tasaan yonjojon ama qama koolinkejon (*intercession*).

Pombaanon qamakooli

Nonoo Manana, gii Siwenon laligojan. Goo qaga mono toroya ewa. Mono galej koma nonona bentotonqaa hona koloowa. Goo uusiingga Siwenon tej komakejuti, ii mono namonon kaanjadeen koloowa. Ketewaa neneya ii mono sonananon nonomba. Tosianon singisonggo ama nonongiti, nono ii mesaon onononij een, iikawaa so mono nonoonon singisonggo songbama nonomba. Angobatonon kamaan nunuwabotiwaajon mono anjon koma nonoma Kilegaa Toyaa boronon metogon nonomba. Gii geenjo bentoton Toya, ku-usun Toya ano asamaran Toya ii kambana kambana laligon kouma laligona ano tetegoya qaa laligon ubaga. Ii onanon.

17) uujopa, uukalen (*love, pasin bilong givim bel, manjaun*)

Anutu uujopa Toyanon jopagon nonono moma meleema Anutu jopagon qaaya ten koma ejemba tosaan kaanagadeen jopagon onjomakebona. Uujopawaa ku-usuna ii uuta ano tetegoya qaa. Ii kazi ano bologa kuuya haamo ama unuugunkeja. 1 Kor 13

Anutu jopagon mubona me qaago, iinon kilen (tawaya qaa) pondan jopagon nonomakeji, ii *agape love*. Ejanon embawaajon siina moro horoji, ii *eros love*. Agimin ajoaoti, ii *sex love*. Ala-ala men onkejoni, ii *fileia love*. Kantrinana me gomanana uukalen ama munkejoni, ii uusoomonjo (*filantropic love*). -*Dear*: wombo ala, komunjua ala, jopapan ala.

18) Oligaa Buna (*Gospel, Biye Bian*)

Oligaa Buna ii motoonjo ano eja fooyanon ii oogiti, qagia Matyuu, Maak, Luuk ano Jon. -*Law*: Kana qaa. -*Prophets*: Gejatootoo yonoonon Buju Tere

19) takapolakaya (*false*)

Gejatootoo ejemba me qaa takapola-kaya ii gisomaso, doogoya, irinquirina, umaqen-kamaanqenawo; *fruitless*: gipeya, auta, gorosona

20) Anutuwaanon bentoton (*God's Kingdom, Anuture uuman*)

Ii goman men totot mon qaagoto, ejemba uugia meleema Satambaa ometotona mesaon Anutuwaanon qokotaagi galen koma onono qaaya baatanon totot iikanon laaligo kombomana laligoju. Kanagen iikawaa tania kuuya qaita mon ii Siwe uutanon uma iibona.

21) Satambaa ometoton (*Kingdom of Satan*),

Satan ii ben qaago. Kawaaajon iwaa totonaajon ometoton jejon. Deiwidwaa kantri totot (*Kingdom of David*); Papua Nuginiwaa kantri totot

22) doweya meja (*redemption, ransom*)

Kerenon alanana qelanjin mero tawa ama doweya menin isano eleema kawaa. Jiisasnon iyanaa sele busuya ama downana mero.

23) Anutunon tawanana men nunuano alauruta koloowona; Room 11.15, (*reconciliation, atonement*)

Anjo tawa ano qaanana komuro Anutuwo ala-ala koloowona, qewolonana koma konjoratija.

24) Anutunon qaaya jen tegoro solaraniwaa. (*justification, be put right with God, get righteous, pasin bilong kamap stretpela*)

Monon moma bolin aoro Jiisaswaa sayanon turun muro Anutu-non sa iikawaajon ama singisonogoya mesamesaoya ii mombo mende iibaa. Singisonogonon uuwaa opo malekuya men jewo-nawo kolooro sayanon songbano tualalakota kolooro iikayadeen iibaa. Kaen kolooro Anutuwaa irinjonsoonanon olomoo uuta-non tegowaa. -*Unrighteous*: doogoya qewolonawo

25) (tak koton) men soraija (*sanctification, pasin bilong kamap holi*)

Nononano jewon angonjorananawo laligojonto, Jiisaswaa sayanon songbama nonono Anutuwaa jaanon soraaya koloowona. Soraaya koloon nanamemen solana (*holy*) otaawona. Laaligo jewonawo ii onanon sisia men togonkebona. Ii uuwoi qaagoto, pondan Jiisaswo qokotaan nambona. Hib 10.10

26) ugeja (*conscience*)

Anutunon saje amakeji, ii ugejanananon mobona. 1 Tim 1.5, 19 Ugejanananon kanianana ninisaama qaanana nanjon jenkeja. Apo 24.16 Anaa uu(geja) iikanon Anutuwwa qaa nanjon jenkeja. Jon 8.9 Anutunon mon iima "Sokonja," jero ugejianon moro qeangoja. Apo 23.1

Uuwoi mesaon uunananon tilowabotiwaaajon galen men aonkebonja. 1 Tes 3.9

27) uumeleen eja ano emba, Kraistwaa alia (*Christian, kristen*)

Uumeleen kanageso (*congregation*), uumeleen miri (toroya miri), uumeleen ajoajoroo (*Sande lotu*), Uumeleembaa Bunja Tere (*Bible, Christian Sriptures*), uumeleen ejemba (*Christians*)

28) gowoko (*disciple, disaipel*)

Gowoko ii boiwaa gematanon otaan ainjolon laligon momoya kuma aon gawon men koma gbiligi laaligogianon letoma utegonkeja.

29) gejatootoo ejemba (*prophet*)

Gejatootoo ejemba ii iwoi koloowaa, koloaja me kolooroti, iikawaa bujuya ano kania ii Anutunon uugianon ano moma iwaa jetamemeya koloon ejemba ananaajon ninisaama asuganon jenkeju. Kamban tosaanon ejembanon gejanono ii togon temboma kema unugi komugi. Jiisas iyanjaa gomanjurutanon gejatootoo qaaya men kamaan anji.

30) Siwe gajoba (*angel, ensel, anelo*)

Siwe gajoba yononon Anutu-waa jeta ten koma omejiilan tuarenjen ama ejemba ilaan welen qen nonomakeju. Hib 1 Tosianon qele anji tosonian manja qegi tosonian gawongia kania kania menkeju.

31) Oomulu (*baptism*)

Kamban so apu arinkejonto, oomulu ii Anutuwaanon mungen aiwese. Ii iwoi somata. Ii onjonbonjon laaligoyawo (*sacrament*). Bunja qaawo mende mindirin apunondeen mulu men nonombuyagati een, ii mono apu toon omayaga koloonaga. Bunja qaanon apu toon iikanon jenin turun kotuegoro iikanon honja koloonkeja. Oomulu meninj, nononon mono ween so singisongonanaajon moma bolin aon uunana melemakebonja. Uunana walaganon mono apunon kemer nen olaan powogoro tani kolooro kitianon uu dologanon kolojanin somariiro Anutuwo kooron laligonkebonja. Room 6.4; Tai 3.5-7 Oomulu ii uunana melembombaajon indinjo motoonjo men nononji Unja Toroyaa esujanon uunananon gawon menkeja. Oomuluwaa kania mende ten koma uunana mende melembonjati een, mono kilen tiwilaawonja.

32) Samon Kowoga (*Holy Communion*)

Pombaa samon kowoga (toroya): Ponjana Kraist Jiisas iyanjaa sa busuya alauruta anana bered ano wain apuyawo newombaajon ajo ama jen tegon nonono. Luuk 22.14-20 Ii onjonbonjon laaligoyawo (*sacrament*). Qaa koi kanon honjaga jen asarija: Onoo dowegia men togoro ano onjo singisonjogia solanjanawaatijaajon jen tegon ano. Monjon qaa iikawaajon uuwoi anji een, iinon samon newaatiwaa so mende koloaja. Kawaajon Pombaanon qaa moma laarin honja mokoloowonja. Uunana onjon mende gosin meleema Pombaanon samon kowoga tondu newonjati een, Anutunon mono ironja meleeno lombo qanananon ubaa. Tosianon mono komugi. 1 Kor 11.30; Apo 5.5, 10

33) kotumotue (*blessing*)

Kotumotue ii jenqeeanggo qaa. Iwoiwaajon Anutu qama koolinin iyanjaa ku-usun gaganon jero me kotuegoro toomoriambo koloowaa. Wala "mosogaja" jeninto, Jiisasnon moso jeje ejaga qaago. Iinon ku-usun kuuyaa Toya koloojiwaajon moso mende anjato, kotumotueya mendeema nonomakeja.

Aarombaanon kotumotue qaa, Janjo 6.24-26

Ponjon mono kotuegon sopa somonjon gomba. Ponjon mono jaayaa asasaganon men asarin goma kalenmorianja gomba.

Ponjon mono jaasewan qen goma luae qen gomba. Ii onjonon.

Aposol yonoonon kotumotue qaa; 2 Kor 13.13

Pon Jiisas Kraistnon mono kalenmoriaña onono

Anutuwaa uujopayanon nemun koma onono

Un̄a Toroyanon kuuya inaan onono uumotoon ama ainjolon laligowu.

34) Siwe gomambaa Eja hon̄a (*Son of Man, Man tru*)

Gejatootoo eja Daniel ano Ezekiel yoronon qa ii qama “Anutunon Hamoqeqe Toya wasiro namonon asugiwaa,” jen oori. Jiisasnon iyan̄aa qata aasangoya kaen qaro Juuda yononon ii mende moma asarigi. Eja kuuya anana ejawaa meriaga laligojon̄i, iikawaajon mende jeja. Jiisasnon balon eja anana so sa busuyawo koloon kilen Anutuwaa Meria kaanagadeen laligoro. Kawaaajon Anutuwaa jeta kambañ so ten koma singison̄go mon mende ama laaligo kombombaña namonon laligoro. Balon eja hon̄a laligorotiwaajon ama ejemba anana lombonaa saanon modaboron bosimakeja.

35) marañ (agimin̄ aoo) ano loemba laaligo (*marriage*)

Jen 2.24 Loemba laaligo ii Anutunon jen kotooro loemba koloowoti-waa qaa ii Anutu ano ejemba jaagianon asuganon jewon̄atiwaa so. Uusiingaranon asuganon asugiro jojopan qaagara jeri yorojon qama koolinin Anutuwaa kotumotueyanon yorowo nambaa. Kaen goda qen oronin sisau olon̄kalu mende koloowaa. Loemba laaligo ii soraaya, (kowoga) ano kana songiri lombo qagaranon ubaa. Tosianon ji somata mokologi. Jen 12.17 Mamaganon tapekokoro ama laligogi. Hib 13.4 Loemba ii kalañ koma qaqaan̄gon aon laligon uma komuwao. Jiisasnon men sorain sopa somon̄gon oroma Pon̄garaga koloaja. Mesaon aoo ii Anutuwaa uusiina qaagoto, olon̄kaluwaajon ama kilen koloon̄keja. Maak 10.2-12. Mon̄non uuta meleema uumeleembaa gadokopa emba me eja mon mende mewa. 1 Kor 7.39b

36) nan̄gonan̄go ama aon kotikotii mokoloowon̄a (*edification, build up ourselves*)

uunana meagon men̄ kotiin̄ aowon̄a, uunana nan̄gon mozozon̄gon men̄ kotiiwon̄a

37) Baal

Baal ii Keinan kantri yonoo bengia. Yononon ii usugon waeya men̄ mepeseegi Israel yononon kagi. Anutunon gadokopa kanageso ii un̄un̄ Baal alatagia ama tando lopion̄gia kondeembutiwaajon jen koton ononoto, yononon qaa ii qotogogi tosianon kanain̄ Baal qama koolin̄ mepeseen laligogi Anutuwaa irina soono.

38) Soomon̄go aren̄ (walaga ano gbilia) (*Covenant*)

Hib bon̄ 8, 9 Singison̄go anin̄ ejemba ano Anutu batunananon jawo kolooro irina soono kazi qanananon uma eji, ii moronon qewagoro Anutuwo uumotoon ama ala-ala ambon̄ati, iikawaa soomon̄go qaa aren̄a. Mooseswaa kambanon Anutunon soomon̄go aren̄ ano walaga kolooroto, Jiisasnon soomon̄go aren̄ gbiliaa galen̄a koloon̄ komuro. -*Ark of Covenant*: soomon̄go arembaa bokisya. iikawaa utanon soomon̄go arembaa iwoiya kuuya galen̄ kongi.

39) jiwowon̄ jigo (*temple*)

Kambañ kokaamba siimolon mende on̄kejon̄iwaajon uumeleen̄ jigo jen̄kejon. Siwenon siimolon mende on̄ uumeleen̄meleen̄ tegoro iikawaa jigoya qata mepemepese jigo jen̄kejon. Isa 3.12; 21.22

40) waeya men̄ mepeseaja (*worship*),

Awutambañ (*bow down, kneel before God*) Anutu awutambaña qen kosianon kenin̄ kian̄komun̄ nonoma kalenmoriaña nonombaa.

41) ope sel kuun̄ (*tabernacle*)

Balon qararan konkonanon kan jiwowon jigo tawatawaya ii opo selnon megii. Ii afaangon kokosiin men angon kema kemp gbilianon mombo kuun koreregon laligogi. Keinan balonon kan Jerusalem kanon jiwowon jigo kotiga men opo sel kuun ii mesaogi.

42) jen asarin uugia kuuja (*preach*)

Anutuwaanon qaa gawon iikawaa leeya woi.

43) Jigo gawon galen (*priest, pris*)

Iinon ejemba ano Anutu batunananon komakonjorati gawon men gama koolin gejanono jen siimolon ooro nandun angi men kululuun batuya iyanjaajon men laligoro.

44) Jigo gawon eja (*levite*)

Anutonon jen kotooro Liwaiwaa kera-suru yononon jiwowon jigowaa welenqeuruta koloogi. Kawaa-jon balon bakaya mende onongi tuun tosaanon yononon balon-giawo laligon nanon onoma laligogi. Hamoqeqe gawombaa arenanon utegoro soomonjo aren gbilaa kamban kokaamba qagia Bunja gawon eja (*deacon*) ano Bunja gawon emba (*deaconess*) jenkejon.

45) Uukuukuu eja (*evangelist*)

Uukuukuu eja iinon Anutuwaa qaaya jen asarin ejembanon uugia melembutiwaajon kuun onomakeja. Tosianon uugia meleema singinogogia jokolooi ilaan qambanmaban onomakeja.

46) Jigo kaunsol tuun (*Sanhedrin, kaunsil*)

Kantriwaa jetame-meya yonoo qaa jake uuta ii Juuda yonoonon "*parliament*." Qaa galengia ii jigo gawon galen waja. Kantriwaa jetamemeya 70, paatigia kania kania, yononon ajoajoroogia ama qaa gawon men jen somonjon kanageso jen koton onoma laligogi. Ku-usun hona ii Room waba ejemba yonoo borogianon ero.

47) Farisii (Kana qaawaa kaparankonon) (*Pharisee*)

Farisii yononon paati mon laligogi. Yonoononga mamaganon jigo kaunsol tuun (*sanhedrin*) uutanon kantriwaa jetamemeya koloon laligogi. Mooseswaa Kana qaaya awaagadeen moma toroqen iyangiaa jenkootogia seiseiya mokolon mindirin ii kaanagadeen otaagi. Qaa kuuya ii kaparan koma "Anutuwaa jaanon sokonja," jen kaen moma laarin ejemba kuma onongi. Kuma onoma ejemba tosonian jenkooto qaagia ii mende moma hanqan laligogiti, ii men kamaan ama onoma iyangiaa selegia men uma (selememe) laligogi. Kaen laligon awaagadeen Anutuwaa gama koolin nene singi laligon nandun ama borogia songbama iikaanja kanon donhamo men aon laligogi. Iikaanja kanon Anutu hamoqeqeyaa kania hona mende moma asarin Jiisas uugun jinjaun angi. Ejemba tosonian Jiisaswaa gematanon kema otaagiti, ii injiima tembongi. Jiisasnon Anutuwaa angoletto mero mepaegon "Kana qaa uuguja," jegi. Jiisas qaawaa timbinon horon angobato men mubombaajon kan ononkakale qaa mamaga jen tuarenjen ama mugii.

48) Sadusii (Jigo gawombaa kaparankonon) (*Saducee*)

Yononon Jiisoswaa Kana qaaya qokotaan "Farisii yononon jigo gawon awaagadeen mende menkejuti," jegi paati gbilia kanaigi. Farisii yononon qamakooli miri so kuma onongi Sadusii boi yononon mindimindiri jiwowon jigo wananon kaparan kongi. Yonoo kondokondoogia ii jigo gawon galen qata Saadok. "Komugi yononon mende waabuya," jen Unja Toroya ano Siwe gajoba mende laligojuti, iikaanja moma laarigi. Yononon kantriwaa jetamememeya koloon jigo kaunsol uutanon Farisii yonowo

jenonkooli jen angowowo ama laligogi. Kaen laligogito, Jiisas qegi komu-waatiwaa qaaya jen tegon kamban iikanon uumotoon анги.

49) Herodwaanon paati (*Herodians, lain bilong Herot*)

Gawana qata Herod iinon kanagesoya ano alauruta yonowo paati mon ama Room gawman yonoonon politik ten koma otaan laligogi.

50) Zelot paati (*Zealot, Selot*)

Nesene Zelot paati yononon Room mindimindiri gawman tuarenjen ama angiodeen nanan mewom-baajon tompe politik men laligogi. Jiisas-waa gowokoya mon qata Saimon ii Zelot politik ejaga laligoro.

51) Siisa-kin (*Cesar, emperor, sisa*)

Siisa-kin ii Room mindimin-diri kantri (*empire*) galen koma onoma eja pongiaga laligoro. Kin Herod ano gawana Pailot ii iwaa jawinwoita koloon Juuda ejemba galen koma onongi.

52) Teuteuhalihali (*Feast of Shelters or Booths*)

Jon 7.2 Juuda yonoonon yambuyambu korisoro kendon ii gbani so kokaen анги: Wain gawonjianon kema gere sena men halihali qen iikanon en ween 8 aisoon kendon rama laligogi. Ween konoganon korisoro uuta анги. Wala eenanon balon qararankonkononon gbani 40 kawaa so opo kuungianon en kan laligogiti, ii romononon aisoogi. Lew 23.33-36, 39-43; Dut 16.13-15

53) pondan nanja, kaparan koma anja, qaaya pondan otaan men yagoja (*faithful*)

Faithful qaa tosaana: membiriqembiria qaa, misi metetana qaa nama kaparan koma mengadeen meja, non menkeja, tororo gawon meja, momalaarianon mende sologoro zen nanja

54) kongbaraya qaa (*firm*)

koronon menkeja, nama kotijja, pek nanja

55) kelebele (*flattery, pretended friendship, deceit*)

Ala-ala tani qaa awaa saanon jero koloojato, hona qaa.

56) tapekokoro (*miserable*)

Singisongowaa tawaya ii tapekokoro.

57) dogo, bone (*stingy*)

sengurun kawalia, qebugon nene, iimabaago. Monon iwoiya eji, ii tosaana yonoonon mendeema onomabaajon togon iyanajaanadeen angon komakeja. Ii loloogendeen (*generous*) qaago.

58) otoko ama menngo memambaajon koposonjoja, kasumamban anja (*greedy*)

(don) nepaqepalo, iimabaago. Iwoiya (balon, nene, apu, gere, miri gawon) edaborojato, kilen tosaana yonoononga ii toroqen bunja qen aomambaajon koposonjonkeja. Iyanajaan amanagaju orongaju amakemambaajon momakeja. Iwoi kuuya iyanajaanadeen bunja qen aomambaajon bobo momakeja. Ef 4.19 Iwoi en mujato, kilen ii toroqen amanagaju orongaju memambaajon kaparan komakeja. Tosaana mende romononon onomakejato, iyanaa bunyanon somariiwatiwajaan manja qenkeja. Ii kantri kuuya ananaanon lombonana wanja.

59) baagoja (*covet, mangalim*)

iimasiin moja, iima siina moja

60) goronkiki (*envy*)

mombaa iwoiya memambaajon koposonjoja

61) momo eja tiliqiliawo (*cunning*)

Tosaana tiligon onombaatiwaa so momakootoya somata en muja.

62) uunon junjun, uunon motoqoto (*jealousy*)

Monon alianon uugun qeangon toomorian awaa mokolooro iwaajon ama momaboboli momakeja. Qaa jejeron nuuguna guuguwe, qaa kiisan jen gemaqeqe anja, mombaajon uuta qeja.

63) uumeleembaa komagbiligbili (*religion*)

Ejemba kuuyanon Buna gawon ii me woi menkeju. Tosianon omejiilan men loorin onombombaajon gawon menkejuti, iikawaa qata animism. Maslim, Hindu, Komyunist ano tuun tosia yononon momogiaa so buna gawongia men uumeleembaa komagbiligbiligia (*religion*) amakeju. Naa gawon yononon ii momogiaa so menkeju. Mamaganon Anutuwaanon qaa ano balombaa momo tosia ii mindirin onngi siliqalu koloonkeja (*syncretism*).

64) uuwaa komagbiligbili (*godliness*)

Kraist kaanja laligomam-baajon koma men gbilija, Anutuwaa laaligo kombombaa koma gbilija, Anutu buna qaayaa so laaligo soraaya laligoja, Anutuwaa bunayanon pitiri laligoja. 2 Piito 1.3

65) Oyanboyan goman (*paradise*)

Adam ano liw yoronon oyanboyan gomanon laligon koisoro ama singisongo ani Anutunon konjoma orono kamaarito, kanager uumeleen yononon Siwenon uma oyanboyan gomanon laligowuya.

66) laaligo angonjayawo (*ungodliness*)

gadokopa laaligo, Anutu gema qen laaligo, ananaa jaajaa laaligo

67) koomu goman (*Hades, ples bilong daiman*)

koomu goman (uumeleen yonoonon koomu goman), koomuwaa senjon goman (uumeleembaa gadokopa yonoonon koomu goman)

68) salfa jamo (*sulfa, brimstone*)

Salfa jamo goota ii oogi bolana kotakota jero morona bologa koloonkeja. Ii saanon mejejaagi paora kolooro iikanon gbla tiwowaa kotaa paoraya menkeju.

69) doomoron, (*desperation*)

Toroqen laligomambaaajon amamaamaña. Kaen romongon majakaka moma konjilin somata moja.

70) koposowaa qaaya qaa (*blameless*)

Tosaana yonoo jaagianon solana koloaja.

71) masuqeqeta (*ripened, mellow*)

Nene ambembo mono masu qeja. Gawon toya qama koolinin gawon ejemba mokoloon onono kema hona men kululuuwu. Mat 9.37-38

72) jaamelen unja (*vision*)

Unjanon ejemba mon kondooro jaaya meleeno unja(unja) iija.

73) uumeleembaa selesele laaligo (*hypocrisy*)

Uuta bakasasan (qaanon me sili tosianon) meleenjato, hona qaago. Skin kristen ii uu walaganon laligoju. Jiisanon qaa kotakota totoon iikanon jen onono. Mat 23; Mat 6.2, 5, 16

74) kakasililin (*trouble, affliction, suffering*)

(uuwaa) konjilin, (selewaa) konajilin, siimbobolo, jambalilin

75) jojopan qaa (*commandment, oath, vow*)

Qaaya jojopan qaanon jen kotijia. Qaa ii uuguwonatiwaa so qaago. Mat 5.33-37

Anutuwaanon jojopan qaa boro woi (10) Eks 20.1-17

1. Niinon Anutu, goo Ponga koloojen. Noo kooronanon bersakon iwoi tosaana mon mono mende men laligowa.

2. Anutu Pongaa qata mono eenj mende qama menj kileewa. Moŋnon qata menj kileewaati, ii Poŋnonj manaya mende mewaa.
3. Kendonj kambaŋa mono koboonj ewaatiwaajonj romonjonkeba.
4. Nemunj manja mono goda qeŋ oromakeba. Kaenj ana Anutunonj toomorianj gono namononj kambaŋ koriga laligonjo komuwaga.
5. Moŋ mono mende qena komuwa.
6. Serowilij mono mende amba.
7. Iwoi mono yonjoro mende mewa.
8. Moŋ jenonjkuukuu mono mende ama muba.
9. Mombaanonj borosamo iwoiwaajonj mono mende koposonjgowa.
10. Mombaanonj emba, welenjqe qe me bao oro iwoiwaajonj mono mende koposonjgowa.

Anutunonj joponj qaayaajonj nomaenj ninijorota eja:

Niinonj Anutu goo Pongaa koloojen. Niinonj ku-usunawo laligonjenjwaajonj ama gema nunkejuti, iyonoo siŋgisonjgogiaa ironja ii esamera ano gbiliurugia meleema onjomakemaŋa. Kaanagadeenj ejemba tuuŋa tuuŋa uugianonj jopagonj noma qaana teŋ komakejuti, ii kotuegonj onjomakemaŋa.

76) soomonjo qaa (*promise*)

Iwoi amambaajonj qaa somonjoja. -*God's will*: Anutuwaawo uusiina.

77) uumeleembaa gadokopa, qaa qootogo, jeulalanj (*heathen, haiden*)

Ejemba kaanja ii Israel ano kantri kuuyanonj mamaga laligoju.

78) (Juuda qaagoto,) waba kantri nonononj (*gentiles*)

Nonononjga tosianonj uunana meleenij tosianonj toroqen uumeleembaa gadokopaya laligoju.

79) solanja kasia qaa (*free*)

Qaawaa kasa me kasa moŋnonjga lolooro. (*Free men and slave*: tosianonj iyanjgiaa gawonja megi tosianonj) togiaa welenj eenj qenkeju. Welenjqe toyanonj kasanonj somonjoro welenja tawaya qaa eenj qeŋ kamaanjqe qeta kolooja. Gal 5.1

80) keraqeeanjo qeŋ muja (*refresh*)

Mombaa uutanonj bimooro alianonj keraqeeanjo qeŋ muro sokonja. Flm 7, 20

81) siinj kombombaŋa mokolooja me metogoja (*satisfy*)

Siinj kombombaŋa tosia ii awaa, tosia bologa kolooja. Ii metogogi uugianonj tegoja.

82) jenonjkooli, mondonjgosi, niinonjgiinonj (*debate, dispute*)

mondonj niinonjgiinonj ama jenonjkooli amij Apo 6.9, mondonjgosi qaa melenjqeleenj jegi uma kamaanjkeja Apo 9.29

83) uuqeqe qaa tokoronjkota (*revile, insult*)

uuqeqe qaa tokoronjkota jeŋ nononja 1 Piito 2.23

84) uuta qeangowaatiwaajonj janjarinj riija (*please*)

Mombaa uutanonj qeangowaatiwaajonj janjarinj riinj qaaya kaparan koma otaaja. 1 Kor 7.32

85) uutanonj boliro osinj qagoja (*stumbling block*)

iwoiwaajonj uutanonj boliro osija, momalaarianonj sologonj kamaaja.

86) Ejemba qeŋ seiŋ ama komugi gbiliurugia waama kaanagadeen komugi kaandeen kaan ama laligonj kougi.

(*from generation to generation*) 1 Tes 2.2

87) kaparanj koma, nemunj koma (*especially*)

kotiinj meja, wala qeja

88) Kilegaa Poŋa gomanj so galenj koma onjomakeja (*Prince of the World*)

Ii Satambaa qata moŋ.

89) oro kawalia, jeŋnemba (*beast*)

Oro bologa jereŋai kaŋa. Jeŋnemba (*giant*) ii jekania booroŋgia.

90) tosaŋa inŋisorooŋ tosaŋa sureeŋ oŋoma keda motooŋgoŋoŋ mende gosiŋ oŋomakeja (*discriminate*)

Anutunoŋ kaeŋ mende amakeja. Uuta dindiŋa, gbiŋgbaoŋa qaa.

91) lolomonij (*indifference*)

Qaa iikawaa alia ii telambelaŋ, nesambure, neŋhololo, kosimosi, koyanmoyaŋ, kotamototaŋ. Ais 15.1

92) lombo kanjaŋawo (*plague*)

93) siijaago siimeme (*resistance, reluctance, recalcitrance, arguing*)

Kaeŋ me kaeŋ jena iinoŋ mono afaaŋgoŋ qaa qotogoŋ qaa jeŋkeja.

94) tawatawa (*temporary*)

tatawaga, tawaya, lageta, lagita

95) aasaŋgoya (*private*)

anodeeŋ, yaŋabuju -qenjaaro (*public*)

96) teŋ, qaqaŋ (*yoke*)

Woiyaŋoŋ motooŋ gawoŋ meri teŋnoŋ mindiriŋ oronja. Qaqaŋ ii bulmakao woiwaa arogaraŋoŋ ama somoŋgogi iikaŋoŋ kare me kinooŋ horojao.

97) tere pipipipiia aasoyawo (*scroll with seal*)

Wala eeŋaŋoŋ papiawaa kania mende mokoloŋ laligogi. Tere ii lama seliaŋoŋ ooŋ lipima pipiigi. Seleeeŋgeŋ yoŋoŋoŋ ii yoŋgoro weeŋgowubotiwaajoŋ tosiaŋoŋ ii sapo kaŋa aasonoŋ somoŋgoŋ aiwese aasoya iikaŋoŋ mokotaagi. Moŋnoŋ ii oloŋ menjuraŋo iikawaa kania mono mokoloŋgi.

98) Balaam Beorwaa meria (*Balaam son of Beor*)

2 Piito 2.15; juud 11 Balaam ii gejataotoo eja moŋ. Kanageŋ ŋaa gawoŋ uugere ejaŋa kolooro. Kambaŋ moŋnoŋ Moab baloŋ yoŋoŋoŋ Israel kanageso kere ama mugi. Yoŋoo kin poŋgia qata Baalak Ziporwaa meria iinoŋ welenqeŋeuruta wasiŋ oŋono Balaambaŋoŋ kaŋ qaaya kokaeŋ jegi, “Giinoŋ mono Israel kanageso qasuaŋ oŋona afaaŋgoŋ uŋuniŋ kamaawu.” Kaeŋ jeŋ kiŋnoŋ moner mubaatiwaajoŋ jegi. Kaeŋ jegi wala qasuaŋ oŋomambaajoŋ qetama togoroŋ, toroŋeŋ kele qaanooŋ moriro monembaa siŋa moma looriŋ soŋ uumotooŋ ama Israel gomaŋ iimambaajoŋ baŋa moŋnoŋ umambaajoŋ ano. Kaeŋ kolooro Anutuwaa iriŋa soŋoŋ kanaŋoŋ dongi qaganooŋ rama keno gajobaya wasiro kaŋ kana somoŋgoŋ nano. Donginoŋ ii iima komuwabotiwaajoŋ toroko moma toroŋeŋ kembraatiwaajoŋ amamaaro Balaamnoŋ gajoba ii mende iima iriŋa soŋoŋ dongia oolinooŋ qero. Qero qaa ootaŋoŋ aantano baloŋ ejawaa qaa jeŋ Balaam jeŋ muro. Anutunoŋ Israel kanageso kotuegoŋ oŋono laligogiti, Balaamnoŋ ii moma wala qasuaŋ oŋomambaajoŋ togoŋ kanageŋ ii kileŋ batogoŋ amamaaro. Janŋo boŋ 22-24, Ais 2.14

99) Koora (*Korah*)

Juuda jawo 11. Koora eja ii Israel jotamemeyagiaga kolooro Mooses Aaron qotogoŋ oroma kareŋ aŋgi. Kawaaŋoŋ Anutuwaa iriŋa soŋoŋ baloŋ kuuro rondaŋ mero aantano sia roŋ asugiro Koora ano neŋaruta qaaŋeŋe kuuya ii iikaŋoŋ gororoŋgoŋ kemegi gogoŋ oŋono tiwilaagi.

100) Naaman (*Naaman*)

Luuk 4.27 Naaman ii Siria kantriwaa kawali galenŋgia waŋa. Iinoŋ kambaŋ moŋnoŋ manimba jinoŋ kiro gejataotoo eja Elaisawaa bujuya moma Juuda yoŋoo balonoŋ kaŋ Elaisanoŋ selia meŋ solananiwaatiwaajoŋ qisiro. Elaisanoŋ ii Jordan apu gowoyaŋoŋ kema apu ariro indija sewen

koloowaatiwaajon jeŋ kotonj muro uuwoi yakariŋ teŋ koma kaen ano selianonj solanjanidabororo.

Momalaari gaawaa jeŋ-asa-asari

I Mokomokoloo Tonanaa kania kokaenj:

Anutunonj nii ano ilawaaila laaligiawo kuuya mokoloon nonondabororo. Nii kian uŋa kokoosu ano selenawo, jaa gejanawo, kana boronawo mokoloon nono. Ii iima “Moma kotomaŋa,” jeŋ selena meŋ sororogonj uumomonawo nono. Kaen galeŋ koma noma laligonj sele esu iwoi me apu ano nene, jigo miri, embamera nomakeja. Komakoomo, bao oro, monen hina ii kuuya selewaa nanŋonanŋoya, somaŋa somaŋa nomakeja. Jetawononj umambotiwaajonj kalanj koma noma kakasililin tiwitiwilaa iikanonŋa sopa somonŋonj nomakeja. Nii iwaanonj gawonj mende meŋ injarere laligowe Anutu Maŋ soraayanonj kalenmorianŋaajonj ama kaen ama nomakeja. Kawaajonj iikawaa tosaya noononj ejiwaajonj mono mepeseen uusiŋa teŋ koma welenŋen muŋ laligomaŋa. Qaa ii honj toontoonŋaga moma laarijen. Jon 1.18; Ais 1.8; Jeŋ 2.14-17; Room 8.28

II Dowaanaa meme Tonanaa kania kokaenj:

Jiisas Kraist Anutugadeenj koloon Maŋawo kamban qaa iikanonj laligoro. Kaen laligonj kouro emba saran Marianonj mero balonj eja koloon noononj Poŋ kolooja. Eja soona koloowe nomesaonagatiwaa so ii kilen noo dowena meŋ sewana mero. Bologanŋa ano Satambaa gbadononŋa monen gbili iwoinon qaagoto, iyanŋa saya soraaya iikanonj kotonj nono siimbobolo moma komuŋ isama nono. Kaen ama tona koloorotiwaajonj nii iwaa bentotonj uutanonj keuma dindiŋa koloon soraaya laligonj jeta teŋ koma muŋkemaŋa. Aŋo koomunonŋa waama Siwenonj uma Poŋnana laligonj uma laligonkeja. Niinon kaanjiadeen laligonj koomunonŋa waama iwo kamban tetegoya qaa laligonj uma laligomaŋa. Qaa ii honj toontoonŋaga. Ii moma laarijen. Gal 3.26; Ais 25.8; 1 Kor 15.54-56; Ef 3.18-19; Mat 25.40

III Meŋ soraŋ nonononononj Tonanaa kania kokaenj:

Nii neena esuŋonj Jiisas Kraist moma laariŋ muŋ iwo qokotaa-mambaajonj amamaankejento, Uŋa Toroyanonj Buŋa qaanonj koma horonj noma uuna kuun meŋ asariŋ nomakeja. Iinon Jiisaswaanonj noono moma laariŋ muŋ soraaya koloon Anutuwa meraboraana koloon laligojen. Balonj so Kraistwaa kanageso laligojuti ano nono kaanjiadeen kokaen ama nonomakeja: Horonj nonoma mindirinj uu soraaya meŋ nonoma Kraist Jiisaswaanonj toroŋen nonono uumeleen kanageso motoon koloon laligojonj. Kaen laligonin Uŋa Toroyanonj nii ano ejemba soraaya kuuya ananaa siŋgisonŋonana somaŋa somaŋa kalenmorianŋanonj songbama nonomakeja. Kaen laligonj kamban tetegoyanonj nii ano komugiti, meŋ gbilin nonoma Kraistwaa uumeleen ejemba kuuya laaligo kombombaŋa tetegoya qaa buŋa ŋen nonondaborowaa. Qaa ii honj toontoonŋaga. Ii moma laarijen. Jon 16.13a; Ef 4.4-5; 1 Kor 3.16-17; Joel 2.28-29

Joponj qaa boro woiwaa jeŋ-asa-asari

1. iikawaa kania kokaenj:

Anana beŋ tosaana yoŋoojonj monin omaya kolooro Anutu motoonŋo iigadeen goda ŋen muŋ moma laariŋ mubonja. 1 Jon 2.15-17; Maak 12.29-31; Mat 4.10b

2. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda ŋen uunananonj jopagonj muŋ laligowonja. Qata qasumasuwaanonj me qolomolonj qaanonj me jeŋmeesanonj me omeji-

ilan qaanonj mende ama jewonja. Ii awawi totoonj! Kambanj so mono iwaa jej mepemepesee ama qama koolinj munkebonja. Jei 3.10-12; Mat 5.37; Ef 5.4; Room 12.14

3. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qej uunananonj jopagonj munj kendonj weenja mende menj kileewonja. Qaaya moninj siinjawo kolooro kendonj ii mono kowoga ewaatiwaajonj romongowonja. Ond 26.6-8; Eks 20.11

4. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qej uunananonj jopagonj munj nemunmaj me jotamemeurunana tuarenjenj mende ama onjombonja. Uugia kaenj mende menj boliwonjato, kambanj so jegia tej komakebonja. Ef 6.1-3; 1 Tim 5.4; Apo 5.29

5. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qej uunananonj jopagonj munj ejemba mende unjnj komuwonja me siimbobolo mende onjombonja. Mono ala menj onjoma ilaan onjmakebonja. Mat 5.21-22; 1 Jon 3.15; Ond 10.8

6. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qej uunananonj jopagonj munj sero yonjoro me qaa gamuyawo iwoi monj mende jej ama mewonja. Uu soraaya laligonj loemba soomonggo ama laligowonja. Mat 19.6; Hib 13.4

7. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qej uunananonj jopagonj munj tosaanja yonjooonj monenj hina me borosamo iwoiwaajonj mende koposongowonja. Komakoomo me tiwo junmemewaajonj koposongonj tuarenjenj mende jewonja. Ilawoilagia tororo enj onjombaatiwaajonj kalanj koma onjmakebonja. Ef 4.28; Mat 6.3-4; 2 Kor 9.7

8. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qej uunananonj jopagonj munj uuooso me jenonkuukuu mende ama tiliqili qaa mende jewonja. Kaenj qaagoto, kaniagia moma asarinj iwoi awaa monj anjiti eenj, ii jej asuginj onjombonja. Mat 7.1-5; 12.37

9. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qej uunananonj jopagonj munj tosaanja yonjooonj borosamo me gawonj bombaajonj mende koposongowonja. Ii tororo sogianonj ewaatiwaajonj kalanj komakebonja. Ond 119.36; Joos 7.19-21

10. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qej uunananonj jopagonj munj ala yonjooonj welenjeqeyaaajonj uuqeje mende ama horonj onjombonja. Bao orogiaajonj mende koposongowonja. Kaenj qaagoto, togiawo laligonj nanjonj mubutiwaajonj nanjonj onjombonja. Mat 5.28; 2 Piito 2.14